Jyrki Knuutila

AVIOLIITTO OIKEUDELLISENA JA KIRKOLLISENA INSTITUUTIONA SUOMESSA VUOTEEN 1629

SUOMEN KIRKKOHISTORIALLINEN SEURA

SUOMEN KIRKKOHISTORIALLISEN SEURAN
TOIMITUKSIA 151

FINSKA KYRKOHISTORISKA SAMFUNDETS
HANDLINGAR 151

Jyrki Knuutila

AVIOLIITTO OIKEUDELLISENA JA KIRKOLLISENA INSTITUUTIONA SUOMESSA VUOTEEN 1629

Table of Contents and Summary

Matrimony as a Juridical and Ecclesiastical Institution in Finland up to 1629

Helsinki 1990
Suomen Kirkkohistoriallinen Seura

Tutkimus on otettu julkaistavaksi Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimitusten sarjassa Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan 12.2.1990 myöntämän painatusluvan perusteella.

Kansikuva esittää Neitsyt Marian ja Joosefin kihlausta, jossa ylimmäinen pappi keskiaikaisen piispan asuun puettuna yhdistää kihlattavien kädet. Morsiamen paikka on katsojasta päin sulhasen vasemmalla puolella, kuten yleisesti keskiajalla. Kuva on Hämeen vanhimman kirkon ja Suomen ainoan keskiaikaisen tiilikirkon, Hattulan Pyhän Ristin kirkon sakariston eteläseinässä kirkkosaliin johtavan oven yläpuolella.
Kolmilaivainen kirkkorakennus on 1300-luvun alkupuolelta ja harmaakivinen sakaristo 1400-luvun loppupuolelta. Kalkkimaalaus on tehty juuri ennen reformaatiota Turun piispan Arvid Kurjen aikana 1510–1522 *al secco* -tekniikalla, kuten muutkin kirkon sisäseinäpintojen noin 180 maalausta. Hattulan kirkko palveli keskiajalla Suomessa Pyhän Ristin palvonnan keskuksena.
Valokuva: Museovirasto, historian kuva-arkisto.

Kansi ja kirjan taitto: Jukka Knuutila

ISBN 951-9021-80-9
ISSN 0356-0759

Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä 1990

ABSTRACT

MATRIMONY AS A JURIDICAL AND ECCLESIASTICAL INSTITUTION IN FINLAND UP TO 1629

Jyrki Knuutila, University of Helsinki

This study investigates the instructions concerning matrimony given by society and the Church as well as the rite of marriage in Finland in the Middle Ages and during the Reformation. As far as liturgy is concerned, the latter period can be said to have ended in 1629 with the publication of a service book by Bishop Olaus Elimaeus.

The Swedish sources and their background must also be studied, since Finland was part of Sweden at that time and, moreover, purely Finnish sources are rare.

Matrimony in Finland was regulated by the Western canon law and Swedish civil legislation. It was a society-controlled barter between two families, often with no attention being paid to the will of the bride. The church did not accept this practice, but wanted to control matrimony with the rite of marriage. Society, however, did not consider the church wedding as official but only as the blessing of a marriage which had already come into force.

In addition to the publication of banns, the wedding was preceded by teaching during the Reformation and possibly in the Middle Ages as well. The rite of marriage included the betrothal questions, the vows, and various blessings, in particular the Nuptial Mass. Its central part is the nuptial blessing, read under the pall. The last part of the rite, the blessing of the bridal chamber, took place in the home of the bridegroom. The teaching of the Church concerning marriage was repeated in the various prayers of the rite.

The Finnish wedding practice is based on English nuptial tradition, conveyed to the diocese of Turku via the Province of Uppsala in Sweden. The Finnish rite of marriage used during the Reformation is basically a translation of the corresponding Swedish one, but there are differences in details due to medieval Finnish influence and the independent connections Finnish reformers had with Germany.

An analysis of the marriage formulas contributes to our knowledge of the cultural ties between Finland and the Western world in the Middle Ages and during the Reformation.

SAATTEEKSI

Historian aarreaitan ehtymättömät varastot avautuvat sitkeän ponnistelun jälkeen ja palkitsevat antimillaan uurastuksen. Olen saanut kokea jotakin tästä vaivasta ja ilosta vuosikymmenen pituisen tutkimustyöni aikana ja saattaessani nyt työni tulokset julkisuuteen.

Jokaisella työllä on esivaiheensa. Kun käytännöllisen teologian laudatur-seminaarissa jaettiin toistakymmentä vuotta sitten pro gradu -työn aiheita, professori *Martti Parvio* ehdotti minulle omien tutkimustensa erityisalaan kuuluvaa tehtävää. Sen informaationa oli ilmoitus, että siitä oppii paljon, joskin se vaatii tavallista enemmän valmiuksia. Rohkenin ottaa vastaan aiheen Suomenkielinen avioliittoon vihkimisen kaava reformaation murroksessa. Sen äärellä kuluneesta puolestatoista vuodesta meni suuri osa tutkimusvalmiuksien opetteluun. Kun työni valmistuttua se professori Parvion ja toisen tarkastajan, apulaisprofessori *Pentti Lempiäisen* lausuntojen mukaan onnistui, sain opettajaltani kehotuksen teologian kandidaatin tutkinnon jälkeen ryhtyä tutkimaan samaan aihepiiriin liittyvää teemaa. Oli pyrittävä laajemmalle ja syvemmälle kaksitasoiseen tutkimukseen avioliiton oikeudellisesta ja kirkollisesta instituutiosta Suomessa keskiajalla ja reformaatiokaudella.

Lisensiaattiseminaarissa käsiteltyjen esitelmieni palautteen jälkeen työni pääasiallisin ohjaaja ja kannustaja on ollut Martti Parvio, joka vaivojaan säästämättä on kiinnostuneena seurannut työtäni ja isällisenä ystävänä antanut asiantuntijan tukea, hedelmällisiä viitteitä ja perusteltuja korjausehdotuksia vuosien varrella monin tavoin. Hän johdatti minut myös pohjoismaisiin yhteyksiin, joissa olen saanut osallistua alan tutkijoiden useisiin työkokouksiin ja esittää niissä erillisen tutkielman. Martti Parvio järjesti minut lisäksi vs. assistentikseen, joka merkitsi käytännöllistä lisäkouluttautumista ja avartumista. Tässä yhteydessä tuli aiheelliseksi myös julkaista muutamia väitöskirjatyötäni palvelevia erillisiä artikkeleita. Kaikesta tästä kiitän mitä parhaiten professori Martti Parviota, joka vielä suostui tiedekunnan pyynnöstä väitöskirjani esitarkastajaksi.

Käsikirjoitukseni loppuvaiheessa olen myös saanut arvokasta kokeneen keskiajan ja kanonisen oikeuden asiantuntijan kritiikkiä ja opastusta professori

Kauko Piriseltä, joka ystävällisesti suostui yksityisesti lukemaan työni varsinaisen tutkimusosuuden. Hänen rohkaiseva suhtautumisensa nuorempaan tutkijaan ja työni puolivalmiiseen asuun sekä hänen tietorikkaat, viisaat neuvonsa ja korjausesityksensä säilyvät unohtumattomina kiitollisessa muistissani.

Lämpimän kiitokseni kohdistan nykyiseen esimieheeni professori *Markku Heikkilään*, joka väitöskirjani esitarkastajana on esittänyt siitä varteenotettavia periaatteellisia näkökohtia vielä harkittavaksi. Virkatehtävien saumattoman yhteistyön merkeissä olen saanut kokea hänen kannustavan suhtautumisensa assistenttinsa tutkimustyöhön ja helpottavat järjestelynsä sen päätökseen saattamiseksi.

Oikeustieteellisen tiedekunnan perheoikeuden dosentti, lakitieteen tohtori *Sami Mahkonen* on lukenut käsikirjoitukseni oikeudellisen alkuosan ja antanut siitä juristin hyödylliset huomiot ja viitteet käyttööni. Kun tämä yhteys syntyi hänen aloitteestaan, annan sille sitä suuremman arvon ja kiitoksen.

Teologisista tutkijoista professori *Simo Heininen* sekä dosentit *Pentti Lempiäinen* ja *Seppo Suokunnas* ovat työni eri vaiheissa antaneet minulle tukeaan ja apuaan, minkä mielihyvin mainitsen. Käytännöllisen teologian laitoksen hyvä yhteistyöhenki on myös edistänyt työtäni.

Aiheeni historiallisen etäisyyden takia olen saanut tuntea tutkijan yksinäisyyttä laajan ja usein vaikeaselkoisen lähdemateriaalin parissa. Tästä syystä eri yhteyksissä avautuneet kontaktit alan tutkijoihin ovat olleet arvokkaita. Yksi tällainen lähdeihminen oli myös professori *Jarl Gallén*, jota kiitokseni ei enää tavoita. Mieluista on myös todeta, että filosofian lisensiaatti *Anja Inkeri Lehtinen* on antanut asiantuntemuksensa auliisti käyttööni. Tutkijatoverini, pastori *Ermo Äikään* kanssa olemme keskustellen jakaneet samat vaivat ja vaikeudet. Hän on palvellut minua myös Pariisin stipendiaattikaudellaan eräiden lähteiden ja yhteyksien hankkimisella sekä lukenut käsikirjoitukseni liturgisen osan, mistä kaikesta häntä kiitän.

Ulkomaisista tutkijoista, joiden kanssa olen eri yhteyksissä saanut käydä hyödyllisiä keskusteluja aiheestani, mainitsen kiitollisena erityisesti professori *Åke Andrénin* Upsalasta, professori *Pierre-Marie Gyn*, O.P., Pariisista, dosentti *Sven Helanderin* Falunista, teologian tohtori *Bertil Nilssonin* Upsalasta ja yliopistonlehtori *Knud Ottosenin* Århusista. Professori *Niels Krogh Rasmussen*, O.P., Michiganista ei ole enää kiitokseni tavoitettavissa.

Erityisen tunnustuksen avuliaasta palvelusta ansaitsevat Helsingin yliopiston kirjaston ja varsinkin sen kaukolainaustoimiston, Valtionarkiston, Tukhol-

man Kuninkaallisen kirjaston, Ruotsin valtionarkiston sekä Upsalan ja Kööpenhaminan yliopistojen kirjastojen virkailijat.

Taloudellisesta tuesta kiitän *Emil Aaltosen*, *Alfred Kordelinin*, *Heikki ja Hilma Honkasen* säätiöitä ja *Helsingin yliopiston konsistoria* apurahoista sekä Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran hallitusta päätöksestä ottaa tutkimukseni seuran Toimitusten sarjaan.

Käsikirjoitukseni esitarkastajien lausuntojen mukaan teoksen julkaiseminen jollakin kansainvälisellä kielellä olisi aiheellista ulkomaisen tutkimuksen kannalta. Ratkaisin asian tässä vaiheessa siten, että kirjoitin tiivistelmän uudelleen normaalia laajemmaksi. Sisällytin siihen myös taulukko-, vertailu-, kaavio- ja kuvioainesta yhteenvedon helpottamiseksi. Sisällyksen ja tiivistelmän on asiantuntevasti kääntänyt englanniksi sisar *Elisabeth Englund*, OCD.

Abstractin ovat kääntäneet filosofian tohtori *Matti Kilpiö* ja veljeni tekniikan tohtori *Jukka Knuutila*. Hän on lisäksi jatkuvasti auttanut minua taidoillaan ja kokemuksellaan mikrotietokoneen käytössä sekä kirjan painoasuun saattamisessa.

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran sihteeri, dosentti *Hannu Mustakallio* on auttanut painatusvaiheen ongelmissa. Tieteellisten seurain valtuuskunnan julkaisusihteeri *Tiina Pöyhönen* on opastanut kirjan ulkoasuun liittyvissä kysymyksissä ja hoitanut yhteydenpidon Gummerus Kirjapaino Oy:n kanssa.

Viimeisenä eikä suinkaan vähäisimpänä asiana mainitsen, että olen saanut varttua ja opiskella harmonisessa kodissa, joka on välittänyt elämääni kristillisen perinnön sekä akateemisen ilmapiirin ja yhteydet. Vanhempieni yliopistonlehtori, teologian tohtori hc *Yrjö Knuutilan* ja filosofian maisteri *Ester Knuutilan* sekä veljeni *Jukka Knuutilan* kannustavan tuen pohjalta olen saanut tehdä väitöskirjatyöni. Tästä kaikesta tahdon lausua heille sydämellisen kiitokseni, jonka määrää sanat eivät pysty osoittamaan. Lisäksi vanhempieni uhrautuva apu työni eri vaiheissa ja erityisesti sen viimeistelyssä, oikoluvussa ja lukijan palautteessa on pakottanut täsmentämään ilmaisua ja siten säästänyt monelta virheeltä. Isäni innostava ja rohkaiseva osuus on ollut tässä korvaamaton. Siksi tahdon omistaa tutkimukseni hänelle.

Helsingissä Pietarin ja Paavalin päivänä 29. kesäkuuta 1990

Jyrki Knuutila

SISÄLLYS

1. JOHDANTO **13**

1.1. Avioliitto ja sen solmiminen ensimmäisellä kristillisellä vuosituhannella 13
1.2. Suomen oikeudellinen asema keskiajalla ja reformaatiokaudella 19
1.3. Tehtävän määritys ja lähteet 24

2. AVIOLIITTOON VIHKIMINEN OIKEUDELLISENA TOIMENA **28**

2.1. Ruotsin yhteiskunnallisen lainsäädännön määräykset avioliiton solmimisesta 28
2.1.1. Avioliiton solmiminen keskiajalla Ruotsissa 28
2.1.2. Kristinuskon vaikutus Ruotsin avioliiton solmimista koskeviin säännöksiin 39
2.2. Kihlaus ja sen suhde avioliiton solmimiseen sekä kirkon aseman vahvistuminen niiden valvonnassa 54

3. AVIOESTEET **97**

3.1. Lähisukulaisuus 97
3.2. Lankous 136
3.3. Hengellinen sukulaisuus 149
3.4. Voimassa oleva kihlaus ja voimassa oleva avioliitto 160
3.4.1. Kihlaus 160
3.4.2. Avioliitto 168
3.5. Fyysinen kypsymättömyys 176
Kihlautumis- ja avioitumisikä 176. Eri-ikäisyys 183. Vanhempien tai holhoojien suostumus solmittavaan avioliittoon 185.
3.6. Muut varsinaiset avioesteet 190
Impotenssi ja frigiditeetti 190. Muut sairaudet 192. Erisäätyisyys 194. Erehtyminen avioliiton solmimisessa 195. Avioliittoon pakottaminen 197. Naisen ryöstö avioliittoa varten 198. Avioliiton solmimiseen liittyvä rikos 199. Avioliiton täytäntöönpanon edellytykseksi asetetun ehdon täyttymättömyys 200. Adoptio eli laillinen sukulaisuus 201. Suru- ja odotusaika

202. Eriuskolaisuus 204. Selibaatti ja hengelliset vihkimykset 206. Seurakunnan erityinen kielto 212.

3.7. Avioliittoon vihkimisen edellytykset ja esteet ... 213
Aikaisempi avioliittoon vihkiminen 213. Kielletty kirkkovuoden aika 215. Kirkollinen rangaistus 220. Määrätty kristinopin taito 221.

4. VIHKITOIMITUSTA EDELTÄVÄT KIRKOLLISET TOIMET 226

4.1. Aviokuulutus ... 226
4.1.1. Annetut määräykset ... 226
4.1.2. Liturgista suorittamista koskevat ohjeet ... 235
Kuulutuksen käytännön toimittamisesta annetut määräykset 236. Kuulutuksen suorittamispaikka 243. Kuulutuksen niveltyminen seurakunnan jumalanpalveluselämään 245.
4.1.3. Kuulutuksen ja vihkimisen ajallinen suhde avioliiton solmimisprosessiin sekä vihkimisviikonpäivä ... 247
Kuulutuksen ja vihkimisen suoritusajankohta avioliiton solmimisprosessin eri osien yhteydessä 247. Vihkimisviikonpäivä 251.
4.2. Opetus avioliiton solmimisesta ja siinä elämisestä ... 255
4.2.1. Opetuksen ajallinen suhde vihkitoimitukseen ... 255
4.2.2. Opetuksen sisältö ... 263

5. VIHKIKAAVAN KOPULAATIO-OSA 280

5.1. Kopulaatio ja sen suorituspaikka ... 280
5.2. Vihkikysymykset ... 292
5.3. Naittamistoimi ... 307
5.4. Aviolupaukset ... 310
5.5. Sormusseremonia ... 319
5.6. Avioliiton vahvistaminen ... 335

6. KOPULAATION JA MORSIUSMESSUN VÄLISET SIUNAUSTOIMITUKSET 351

6.1. Sormuksen siunaus ... 351
6.1.1. Johdatus siunaamiseen ... 351

6.1.2. Siunaamisen elementit ... 359
Rukous *Creator et conseruator* ja reformatorinen sormusrukous 361. Rukous *Benedic domine hunc annulum* 368. Sormuksen siunaaminen esineenä 371.
6.1.3. Reformatorinen päänkallistusrukous ... 374
6.2. Siunaus kirkon ovella ... 377
6.2.1. Siunausrukous *Benedicat vos deus pater* ... 377
6.2.2. Matteuksen evankeliumin avioliittoperikoopin lukeminen ... 381
6.2.3. Reformatorinen kirkon ovella luettava rukous ... 393
6.3. Siunaus kirkon sisätilassa ... 398
6.3.1. Siirtyminen kirkkoon ... 398
6.3.2. Johdatus kopulaatiota seuraavaan siunaamiseen ... 409
6.3.3. Rukoukset ja siunaukset ... 413
Rukoukset *Respice domine de celo* ja *Respice domine propicius* 413. Siunausrukous *Benedicat uos deus omni benedictione* 420. Rukous *Omnipotens sempiterne deus qui primos parentes* 422. Siunaus *Benedicat vos pater* 424. Reformatorinen alttarin eli kuoriaidan oven edessä luettava rukous 425.

7. MORSIUSMESSU 430

7.1. Morsiusmessun suorituspaikat ... 430
7.2. Morsiusmessun liturgiset osat ... 436
7.2.1. Keskiaikainen morsiusmessu ... 436
7.2.2. Messun yhteydessä olevat vihkikaavan rukoukset ... 470
7.3. Morsiusmessuun liittyvät erityiskysymykset ... 487
Morsiusmessun toimittaminen toisen avioliittoon vihkimisen yhteydessä 487. Ehtoollisen jako vihkiparille 494. Leivän ja viinin siunaaminen 500.
7.4. Morsiusmessun tellanalaiset erityisosat ... 500
7.4.1. Telta ja morsiuskruunu ... 500
7.4.2. Tellanalainen rukous ... 508
7.4.3. Morsiusprefaatiorukous ... 513
Rukouksen luonne 513. Rukouksen esittäminen 518. Itse rukous 523.

8. MORSIUSHUONEEN SIUNAUSTOIMITUS 541

8.1. Morsiushuoneen siunaustoimitus avioliiton solmimisprosessin osana Ruotsissa ... 541

8.2. Siunaustoimituksen liturginen sisältö 556
8.2.1. Morsiushuoneeseen johdatettaessa lauletut virret 556
Veni creator spiritus 556. *Veni sancte spiritus* 561. Psalmin 128 pohjalle sepitetty virsi 562. Muut virret 565.
8.2.2. Siunausrukoukset 566
Morsiushuoneen siunausrukous 569. Hääpariin kohdistunut siunaus 576.
8.2.3. Siunausrukousten jälkeiset osat 585
Hääpariin kohdistuneen siunausrukouksen jälkeinen virsi 585. Aaronin siunaus 591. Opetuspuhe hääparille 592

9. TIIVISTELMÄ **593**

10. LYHENTEET **625**

11. LÄHTEET JA KIRJALLISUUS **636**

11.1. Painamattomat lähteet 636
11.2. Painetut lähteet ja lähdejulkaisut 639
11.3. Kirjallisuus 655

12. HENKILÖHAKEMISTO **685**

13. TABLE OF CONTENTS AND SUMMARY **689**

1. JOHDANTO

1.1. AVIOLIITTO JA SEN SOLMIMINEN ENSIMMÄISELLÄ KRISTILLISELLÄ VUOSITUHANNELLA

Ihmisyhteisön jatkuvuuden kannalta on ymmärrettävää, että sukukypsässä iässä olevien miesten ja naisten välisiä suhteita on aina pyritty kontrolloimaan. Tämä on tapahtunut aikojen kuluessa eri tavoin eri kulttuureissa. Kaikille yhteisöille on kuitenkin yhteistä, että ne edellyttävät sukukypsien miesten ja naisten muodostavan jonkinlaisia pysyviä parisuhteita, joissa elävät ovat taloudellisessa ja sosiaalisessa vastuussa sekä toisistaan että jälkeläisistään.[1]

Näin on myös menetelty eurooppalaisessa kulttuuripiirissä[2] asuneiden kansojen keskuudessa jo ennen kristinuskon tuloa. Miehen ja naisen pysyvää parisuhdetta on yleisesti kutsuttu *avioliitoksi*. Yhteisöt ovat erilaisin normatiivisin määräyksin pyrkineet säätelemään avioliiton solmimista ja siinä elämistä. Näihin säännöksiin kuuluu myös se, että laillisessa eli yhteiskunnan määräämin muodoin solmitussa avioliitossa elävien miesten ja naisten edellytetään pysyvän toisilleen uskollisina eli että he välttävät samanaikaisesti muita pysyviä parisuhteita. Yksiavioisuus on siksi ollut eurooppalaisen avioliittokäsityksen vallitseva muoto. Jalkavaimoinstituutio on kuitenkin tästä huolimatta ollut yleisesti hyväksytty, mutta ei aina laillinen useiden kansojen keskuudessa. Tämä ilmenee siitä, että jalkavaimojen kanssa saaduilla lapsilla ei ole ollut aviolasten oikeuksia.[3]

Kristinuskon syntysijat ja leviämisreitit Länsi-Eurooppaan kuuluvat eurooppalaisen kulttuuripiirin juuriin. Siksi tässä yhteydessä on syytä käsitellä juutalaisten, kreikkalaisten ja roomalaisten avioliiton solmimista koskevia määräyksiä.

Juutalaisen, Vanhasta testamentista ilmenevän patriarkkojen ajan avioliitto-

---

[1] *Westermark* 1927, 1–28. *Hultkrantz – Granquist* 1955, 565–566.

[2] Tässä yhteydessä eurooppalaisella kulttuuripiirillä tarkoitetaan niitä yhtenäisiä piirteitä, joita esiintyy Länsi-Euroopassa asuvien kansojen kulttuureissa.

[3] *Westermark* 1927, 216–218. *Hultkrantz – Granquist* 1955, 566–569.

käsityksen mukaan sulhasen vanhemmat valitsivat pojalleen aviopuolison. He sopivat myös avioliiton solmimisesta ja siihen liittyvistä taloudellisista seikoista morsiamen perheen kanssa. Avioliiton solmiminen oli tällöin yksityissopimuksen luonteinen kauppa, jossa sulhasella ja morsiamella ei ollut sananvaltaa. Tähän juutalaiseen avioliittokäsitykseen ei tullut muutoksia kristinuskon syntyaikoihin saakka.[4]

Avioliiton solmiminen tapahtui käytännössä tarkkaan säädellyin hääjuhlallisuuksin sekä morsiamen että sulhasen kotona. Papit eivät osallistuneet patriarkkojen aikana lainkaan hääjuhlallisuuksiin, joten niillä oli pelkästään yhteiskunnallinen luonne. Tästä huolimatta morsiamen isä siunasi tyttärensä silloin, kun tämä lähti kotoaan sulhasen kotiin. Kristinuskon syntyajoilta peräisin olevat tiedot osoittavat, että tuolloin juutalaiseen avioliiton solmimiseen kuului hääjuhlallisuuksien lisäksi myös morsiamen kotona toimitettu avioliiton perustava kihlaus, josta annettiin tarkkoja seremoniallisia määräyksiä. Kihlaukseen liittyi juhla-ateria, jonka yhteydessä luettiin myös erityinen kihlaussiunaus. Morsiamen ja sulhasen kotona toimitetuissa hääjuhlallisuuksissa oli myös kristinuskon syntyaikoina siunauksia, joilla toimeenpantu avioliitto siunattiin ja pyhitettiin. Sulhasen kotona järjestetyn hääjuhlan keskeinen elementti oli hääateria, jonka päätyttyä sulhanen ja morsian olivat hetken aikaa katoksen alla. Avioliiton alkamisen eli sen täytäntöönpanon kannalta tärkein toimenpide oli hääparin johdattaminen häävuoteeseen.[5]

Avioliiton solmiminen oli *kreikkalaisten* keskuudessa myös kauppaoikeudellinen sopimus, joka solmittiin kihlauksessa morsiamen isän tai holhoojan ja sulhasen välillä todistajien läsnäollessa. Kihlausta edelsi usein naispuolisen puhemiehen toimittama asioiden valmistelu. Tässä yhteydessä sovittiin myös siitä hinnasta, jonka sulhanen maksoi morsiamen isälle tai holhoojalle. Morsiamen suostumusta avioliittoon ei ollut tarpeen kysyä helleenisen tavan mukaan.[6]

Kihlauksessa solmittu avioliittosopimus pantiin oikeudellisesti toimeen häissä morsiamen kotona ja täytäntöön sulhasen kotona aloittamalla avioliitto. Perinteiset tavat ja uskomukset säätelivät tarkoin hääjuhlallisuuksia ja avioliiton aloittamiseen liittyviä seremonioita.[7]

---

[4] *Friedberg* 1865, 6. *Clarke* 1946, 459–460. *Ritzer* 1962, 7–8, 9–10. *Sjöholm* 1988, 107.

[5] *Ritzer* 1962, 8–13. *Kleinheyer* 1984, 77–78.

[6] *Ritzer* 1962, 14.

[7] *Ritzer* 1962, 14–18. *Kleinheyer* 1984, 79.

Tytöt kihlattiin *roomalaisen* tavan mukaan jo lapsina. Avioliiton perustavasta kihlauksesta sovittiin erilaisten välittäjien toimenpitein. Kihlauksen yhteydessä järjestettiin pidot. Kristinuskon syntyaikoihin sormusta ryhdyttiin käyttämään kihlauksessa sen oikeudellisena merkkinä. Tämä tapa omaksuttiin valtakunnan itäisistä osista, sillä roomalainen kulttuuri sai paljon vaikutteita valloitetuilta alueilta.[8]

Alaikäisenä kihlatun tytön osalta avioliittosopimus saatiin panna toimeen vasta hänen saavutettuaan 12 vuoden ikärajan. Tuolloin morsiamen isä luovutti tyttärensä hallintavallan joko sulhaselle tai tämän isälle. Tämä käytäntö hävisi kuitenkin kristinuskon syntyaikaan mennessä kokonaan. Sulhasen ja morsiamen asettuminen asumaan saman katon alle aloitti oikeudellisesti eli pani täytäntöön heidän avioliittonsa. Avioliittosopimus pantiin käytännössä toimeen ja täytäntöön tarkasti määrätyissä seremonioissa, joihin liittyi myös uskonnollisia menoja.[9]

Kun roomalaisen oikeuden mukaan morsiamen isä luovutti tämän holhouksen avioliittosopimuksen toimeenpanossa, kristinuskon syntyaikoihin mennessä sen tilalle tuli käsitys avioliiton perustumisesta molempien siihen aikovien vapaaehtoiseen suostumukseen. Kristinuskon opetuksen oli helppo yhtyä tähän *consensus facit nuptias* -periaatteeseen. Suostumusta avioliittoon pidettiin avioliiton oikeudellisena edellytyksenä ja niin tärkeänä, että mitään muita juhlallisuuksia ei katsottu tarvittavan. Roomalaisilla oli aikaisemmin ollut tässä yhteydessä uskonnollisia menoja, mutta ne olivat hävinneet vähitellen kristinuskon syntyaikoihin tultaessa. Tuolloin ainoa avioliiton solmimiseen liittyvä juhlallisuus oli morsiamen vieminen sulhasen kotiin ja tähän yhteyteen liittyvä hääyön vietto. Ne todistivat avioliiton solmimisen molemminpuolisesta vapaaehtoisuudesta. Avioliiton solmiminen oli näin yhteiskunnallinen toimenpide.[10]

Kristinusko liittyi juutalaiseen, kreikkalaiseen ja roomalaiseen käytäntöön aluksi siinä, että avioliiton solmiminen katsottiin yhteiskunnalliseksi eli maalliseksi eikä kirkolliseksi eli uskonnolliseksi toimeksi. Tähän vaikutti myös se,

---

Tässä yhteydessä ei käsitellä tarkemmin Vähä-Aasian ja Afrikan kreikkalaisten siirtokuntien avioliiton solmimistapoja, sillä niissä kohtasivat useiden eri kulttuurien näkemykset. Näistä enemmän *Ritzer* 1962, 18–21.

[8] *Ritzer* 1962, 21–22. *Kleinheyer* 1984, 80.

[9] *Ritzer* 1962, 23–24, 25–26. *Kleinheyer* 1984, 80. *Sjöholm* 1988, 107–108. Ks. myös *Jounel 1965*, 130–131.

[10] *Friedberg* 1865, 3–6. *Rodhe* 1923, 358. *Ritzer* 1962, 24. *Jounel* 1965, 130.

että Uusi testamentti ei antanut ohjeita avioliiton solmimisesta. Vähitellen Raamattuun pohjautuva opetus avioliiton erottamattomuudesta johti siihen, että kristittyjen avioliittojen puhtauteen ryhdyttiin kiinnittämään huomiota. Lisäksi alkuseurakunnan jäsenten keskinäisen läheisyyden tunto liitti yksityisen kristityn koko elämän, myös avioliiton ja perhe-elämän, seurakunnan yhteyteen. Näistä syistä alettiin jo ensimmäisinä kristillisinä vuosisatoina vaatia, että avioliittoon aikovien oli ilmoitettava siitä seurakunnan esimiehelle, piispalle. Se edisti osaltaan kristittyjen avioliiton puhtautta ja turmeltumattomuutta. Tämän korostaminen nähtiin erityisen tärkeäksi siksi, että kristittyjen mielestä Rooman valtakunnassa vallitsi moraalinen turmeltuneisuus.[11]

Kristittyjen avioliiton solmimistavoilla, aiotun avioliiton ilmoittamisella piispalle sekä esirukouksilla avioliiton solmijoiden puolesta ei ollut yhteiskunnallis-juridista merkitystä, vaan ne nähtiin tarpeellisiksi seurakunnan sisäisen siveellisen kurin tähden. Tästä oli osoituksena myös se, että piispa meni mukaan sulhasen kodissa järjestettyyn perhejuhlaan, jossa hän siunasi vihkiparin sulhasen isän puolesta. Piispan vihkiparille antama siunaus ryhdyttiin ainakin jo 300–400 -luvuilla toimittamaan kirkossa alttarin ääressä, jonne sulhasen isä johdatti vihkiparin. Kirkollinen esirukous tapahtui tavallisesti vasta sunnuntaina seurakunnan pääkokoontumisen, jumalanpalveluksen yhteydessä, kun avioliitto oli jo alkanut. Hääpari tuli tällöin kirkkoon alttarin eteen sulhasen isän johdattamana, osallistui messuun, toi uhrilahjansa ja nautti ehtoollisen. Messun yhteydessä hääparille annetun siunauksen pääseremoniana oli *velatio* eli vihkiparin päiden peittäminen vaatteella, joka symbolisoi Jumalan siunausta vihittäville. Peittämisen aikana luettiin erityinen siunausrukous, jossa morsiamelle anottiin hedelmällisyyttä.[12]

Kristinusko vaikutti myös roomalaiseen avioliiton solmimiskäytäntöön siten, että avioliiton oikeudelliseksi perustaksi tuli entistä selvemmin molemminpuolinen vapaaehtoinen suostumus sekä sormuksen anto sen symbolina.[13]

Kristinusko kohtasi levitessään roomalaisen kulttuuripiirin alueelta erilaisia eurooppalaisia kulttuuriympäristöjä. Kansainvaellukset toivat Rooman valta-

---

[11] *Schubert* 1890, 5–6. *Lehtonen* 1931, 244–245. *Jounel* 1965, 131–132. *Sjöholm* 1988, 111.

[12] *Grath* 1904, 3–4. *Clarke* 1946, 461–463. *Ritzer* 1962, 68, 80–82, 158–160. *Crouzel* 1982, 325–328. *Lempiäinen* 1985, 158. *Kleinheyer* 1984, 81–83. *Heikinmäki* 1980, 370. Ks. myös *Kliefoth* 1854, 78–79. *Jounel* 1965, 132–133.

[13] *Kleinheyer* 1984, 92.

kunnan alueelle myös muita kansoja omine kulttuureineen ja tapoineen, joiden joukossa oli myös avioliiton solmimiskäytäntö. Viimeksi mainittu sulautui roomalaiseen vastaavaan tapaan säilyttäen kuitenkin joitakin omia erityispiirteitään, jotka sitten puolestaan vaikuttivat myös roomalaiseen avioliiton solmimiskäytäntöön ja sitä tietä Rooman kirkon avioliiton solmimistapojen muotoutumiseen.[14]

Rooman kirkon hääparille antama siunaus, joka toimitettiin messun yhteydessä alttarin edessä, alkoi 400–700 -luvuilla kehittyä liturgisesti entistä monipuolisemmaksi. Messun osia alettiin muokata aiheen, avioliiton solmimisen, mukaisiksi. Tämä tapahtui käytännössä siten, että messuun lisättiin erityisesti avioliittoon viittaavia ja hääpariin kohdistuvia rukouksia. Näistä merkittävin oli prefaatiorukous, joka luettiin messun tavanomaisen prefaatiorukouksen lisäksi. Messun tekstiperikooppeja ja muita propriumosia muutettiin myös avioliiton solmimiseen sopiviksi. Velatio säilyi edelleen messussa tässä yhteydessä. Näin hääparin siunaaminen messussa kehittyi omaksi, hääpariin kohdistuneeksi messuksi, jota kutsuttiin *morsiusmessuksi*.[15]

Rooman valtakunnan yhteyteen tulleiden *germaanisten* kansojen, goottien, burgundien, langobardien ja frankkien yhteisöissä nainen oli sidottu sukuunsa kiinteämmin kuin roomalaisessa yhteiskunnassa. Avioliiton solmiminen oli näissä yhteisöissä kauppaoikeudellinen sopimus, jonka sulhanen ja morsiamen suku solmivat kihlauksessa usein morsiamen tahtoa kuulematta. Sulhanen maksoi siinä morsiamesta tämän suvulle kauppahinnan, mutta antoi kuitenkin myös morsiamelle henkilökohtaisen lahjan. Tämä saattoi olla roomalaisen tradition vaikutuksesta myös sormus. Muutenkin roomalaiset kihlaustavat vaikuttivat mainittujen germaanisten kansojen vastaaviin tapoihin. Kihlaus pantiin sitten germaanien keskuudessa toimeen siten, että morsiamen isä luovutti tämän holhouksen sulhaselle. Roomalaiset häätavat vaikuttivat myös goottien, burgundien, langobardien ja frankkien tapaan luovuttaa morsian sulhaselle. Kristinuskon levitessä Rooman kirkon morsiusmessu välittyi myös mainittujen sekä edelleen muitten germaanisten yhteisöjen keskuuteen 500-luvulta lähtien. Avioliiton solmiminen säilytti tästä huolimatta germaanien keskuudessa yhteiskunnallisen toimenpiteen luonteen.[16]

Germaanisen tavan mukaan morsian vietiin morsiamen sulhaselle luovuttamisen jälkeen uuteen kotiin, jossa hänet johdatettiin todistajien nähden hää-

[14] *Kleinheyer* 1984, 92.
[15] *Jounel* 1965, 133–137. *Kleinheyer* 1984, 84–91.
[16] *Kleinheyer* 1984, 83–84, 92. *Sjöholm* 1988, 109–110.

vuoteeseen. Galliasta kirkko omaksui avioliiton solmimistapoihinsa tavan siunata häävuode jo 400-luvulta alkaen. Tämä tapa levisi muualle Ranskaan, länsigooteille Espanjaan, itägooteille Italiaan sekä Brittein saarille kelttiläiseen ja syntymässä olevaan anglosaksiseen kirkkoon.[17]

Rooman kirkon käännytystyö anglosaksien parissa Brittein saarilla johti myös siihen, että roomalainen morsiusmessukäytäntö tunkeutui Irlantiin 600-luvulla ja Englantiin 700-luvulla. Tällöin roomalainen morsiusmessu liitettiin häävuoteen siunaamistapaan. Molemmat hääparin siunaustoimet on saatettu toimittaa siten, että morsiusmessu suoritettiin päivällä kirkossa ja häävuoteen siunaus saman päivän iltana.[18]

Brittein saarilla anglosaksisessa kirkossa kehittynyt avioliiton siunaamiskäytäntö morsiusmessuineen sekä häävuoteen siunaamisineen välittyi Normandiaan ja myös muualle Pohjois-Ranskaan. Siellä morsiusmessua ryhdyttiin kehittämään liturgisesti entistä rikkaampaan suuntaan lisäämällä siihen avioliittoon viittaavaa ainesta. Vastaavanlaisia muutoksia tehtiin myös samanaikaisesti Brittein saarilla. Niistä saatiin vaikutteita vuorostaan Ranskan puolella meneillään olleeseen työhön, joka puolestaan antoi uusia virikkeitä Brittein saarten liturgiseen kehitystyöhön.[19]

Ensimmäisen vuosituhannen lopulla kehittynyt oppi avioliiton sakramenttiluonteesta ja siten avioliiton purkamattomuudesta johti siihen, että kirkon vaikutusvaltaa haluttiin lisätä avioliiton solmimisessa. Tämä nähtiin tärkeäksi siksi, että kaikki avioliiton mahdollisesti purkavat inhimilliset tekijät voitaisiin eliminoida. Siksi kirkko ryhtyi valvomaan entistä tiukemmin avioliiton esteettömyyttä sekä vaati entistä korostetummin avioliiton perustumista molemminpuoliseen vapaaehtoiseen suostumukseen. Samalla solmitulle avioliitolle haluttiin välittää Jumalan siunaus, jota sakramentti myös tarkoitti.[20]

Kirkko halusi myös valvoa consensus facit nuptias -periaatteen toteutumista solmittavassa avioliitossa. Käytännössä tämä tapahtui siten, että avioliiton solmijat ilmaisivat papin valvonnassa julkisesti toisilleen halunsa avioliittoon ennen morsiusmessun alkua suoritetussa liturgisessa toimituksessa. Tämä kopulatiiviseksi toimitukseksi kutsuttava tapa syntyi Pohjois-Ranskassa. Sieltä se levisi sitten Englantiin, jossa tätä toimitusta kehitettiin edelleen.

---

[17] *Kleinheyer* 1984, 92–93. *Heikinmäki* 1980, 371.

[18] *Ritzer* 1962, 228, 235–237, 244. *Carlsson* 1965–1972 II, 16. *Heikinmäki* 1980, 371.

[19] *Stevenson* 1982, 63–66.

[20] *Richter* 1858, 613. *Freisen* 1888, 120–151. *Winroth* 1892, 44. *Ritzer* 1962, 295–306. Jounel 1965, 137–142. Ks. myös *le Bras* 1968, 191–202. *Sjöholm* 1988, 112.

Sekä Englannissa että Ranskassa kopulatiivinen toimitus suoritettiin ennen morsiusmessua ja häävuoteen siunausta. Näissä kaikissa vihkipariin kohdistuneissa toimituksissa kirkko valvoi avioliiton solmimista ja siunasi solmitun avioliiton. Näitä toimenpiteitä voidaan kutsua kirkolliseksi avioliittoon vihkimiseksi.[21]

Englannissa ja Ranskassa syntynyt kirkollinen vihkiminen välittyi muualle läntiseen Eurooppaan vuosituhannen vaihteen jälkeen. Siellä asui germaanisia kansoja, joiden keskuudessa kirkollisella vihkimisellä ei ollut juridista merkitystä. Kun avioliitto solmittiin germaanisen tavan mukaan yhteiskunnan säätämin menoin, yhteiskunta valvoi näin avioliiton solmimista. Kirkko ei voinut hyväksyä tätä, vaan se halusi saada omalle avioliittoon vihkimiselleen myös juridisen merkityksen avioliiton solmimisen valvojana.[22]

1.2. SUOMEN OIKEUDELLINEN ASEMA KESKIAJALLA JA REFORMAATIOKAUDELLA

Suomeen viimeistään kristinuskon myötä saapunut ruotsalainen siirtolaisuus toi mukanaan omat oikeustapansa, jotka syrjäyttivät vähitellen alkuperäisen Suomessa vallinneen oikeustavan. Siitä oleviin niukkoihin tietoihin on suhtauduttava varoen, sillä niissä on havaittavissa ruotsalaista vaikutusta. Joka tapauksessa eräät oikeustermit, kuten esimerkiksi *käräjät*, todistavat omasta suomalaisesta oikeuskäytännöstä ennen ruotsalaista vastaavaa käytäntöä. Suomen eri alueilla on ollut omat oikeuskäytäntönsä. Tästä kertovat myös 1300–1400 -lukujen asiakirjoissa tavattavat termit *jus finnonicum*, *jus carelicum*, *Alandh retter och lagh* sekä ilmaus *secundum leges terre*. Termillä oikeus tarkoitetaan tässä yhteydessä etupäässä verotusoikeutta. Keskiajan asiakirjoissa esiintyy myös muita nimityksiä, jotka kertovat suomalaisista oikeuskäytännöistä eli juridisista tavoista ratkoa yhteisön asioita. Yhtään kirjallista suomalaista lakia ei ole kuitenkaan tavattu. Tästä huolimatta eri lähteistä saadaan sirpalemaisia tietoja näiden oikeuskäytäntöjen sisällöstä. Niiden pohjalta voidaan

---

[21] *Ritzer* 1962, 306–317. *Stevenson* 1982, 68–71. *Brink* 1982, 331–333.

[22] *Winroth* 1892, 34–47. *Carlsson* 1965–1972 II, 5–6. *Brink* 1982, 331–333. Ks. myös *le Bras* 1968, 191–202.

päätellä, että suomalaiset oikeuskäytännöt ovat ainakin jossakin määrin sisältäneet ruotsalaisista käytännöistä poikkeavia piirteitä.[23]

Suomalaisilla on ollut myös omat avioliiton solmimistapansa ennen kristinuskon tuloa. Vaikka niiden tarkasta sisällöstä ei olekaan kirjallisia dokumenttejä, voidaan niistä kuitenkin päätellä jotain kansanrunouden ja -tapojen pohjalta.[24]

Keskiajan oikeudelliset asiakirjat käyttivät lisäksi ilmauksia *jus suecicum* ja *jus helsingonicum*, joilla tarkoitettiin ruotsalaista oikeutta ja Helsinglannin oikeutta. Niitä noudatettiin pääsääntöisesti ruotsalaisten siirtolaisten asuttamilla alueilla Suomessa. Ruotsalainen oikeus eli verotusoikeus on kuitenkin ollut voimassa joillakin suomalaisten asuttamilla alueilla, samoin kuin suomalaista oikeutta on noudatettu ruotsalaisten siirtolaisten alueilla. Helsinglannin oikeus on tullut Suomeen tästä maakunnasta peräisin olevien siirtolaisten mukana.[25]

Koska Suomen keskiaikaista oikeuskäytäntöä ei voi hahmottaa ilman vastaavaa ruotsalaista praksista, seuraavassa on katsaus Ruotsin kirjoitetussa yhteiskunnallisessa lainsäädännössä näkyvään oikeuskäytäntöön sekä sen noudattamiseen Suomessa keskiajalla ja reformaatiokaudella.

Keskiajalle siirryttäessä Ruotsi ei ollut vielä kiinteä kansallisvaltio, vaan löyhän kuninkuuden alaisuudessa oleva itsehallinnollisten maakuntien liitto. Kullakin maakunnalla ja joissakin tapauksissa myös maakuntien pienemmillä osilla, hundareilla eli kihlakunnilla, oli oma oikeusjärjestyksensä. Tämä oli suullisen perimätiedon muodossa uskottu erityisen lakiatuntevan miehen, laamannin, haltuun. Ruotsissa vallitsi germaaninen yhteiskuntarakenne, jonka runkona olivat suvut. Sukujen välisen kanssakäymisen synnyttämät ongelmat ratkottiin maakuntien tai niiden pienempien osien käräjillä kunkin maakunnan oikeusjärjestyksen mukaan.[26]

---

[23] *Pirinen* 1959, 271–275.

[24] Suomalaisten pakanallisten avioliiton solmimistapojen olemassaolo ilmenee paavi Innocentius IV:n Visbyn dominikaanipriorille 1200-luvun puolivälissä (todennäköisesti 1245–1249) lähettämästä kirjeestä, jossa tämä sallii suomalaisten omien tapojensa mukaan solmimien avioliittojen jäädä voimaan. Tämä kirje on julkaistu *Gallén* 1946, 246. Kirje on suomennettuna *SVL*, 51. *Virtanen* 1957b, 318. Mainittuihin avioliiton solmimistapoihin palataan tarkemmin luvussa 2.

Innocentius IV:n kirjeestä Visbyn dominikaanipriorille *Gallén* 1946, 56–57. *Pirinen* 1955b, 78. Ks. myös *Pirinen* 1956, 34–35.

[25] *Pirinen* 1959, 272, 273–274. Suomalaisesta ja ruotsalaisesta oikeudesta *Pirinen* 1962, 30–75.

[26] Ruotsin yhteiskunnallisesta tilanteesta keskiajalle siirryttäessä esim. *Hemmer* 1950, 9–12. *Wrede* 1974, 82–87. *Ulkuniemi* 1975, 9–11.

Germaanisen oikeuskäsityksen mukaan avioliiton solmiminen oli kauppasopimus, jonka morsiamen ja sulhasen suvut solmivat keskenään. Morsiamen holhous luovutettiin siinä sovittua kauppahintaa vastaan sulhaselle. Kaupan tuli luonnollisesti noudattaa tiettyjä yhteisesti sovittuja oikeudellisia sääntöjä, jotka sisältyivät kunkin maakunnan laamannin tuntemaan paikalliseen oikeusjärjestykseen.[27]

Laamannien toimesta ryhdyttiin kunkin maakunnan suullista oikeusnormistoa merkitsemään muistiin. Tämä tapahtui 1200–1300 -luvuilla, jolloin Ruotsin maakuntalait ja eräitä kaupunkeja varten säädetyt kaupunkilait saivat kirjallisen muotonsa.[28] Maakuntien löyhä liitto alkoi muodostua yhä kiinteäm-

---

[27] Esim. *Winroth* 1892, 13–22. *Carlsson* 1965–1972 I, 27–50.

[28] Ruotsin maakuntalait voidaan jakaa neljään ryhmään:

I Göötien lait: 1) Vanhempi Länsi-Göötanmaan laki 1220-luvulta (*VLGL*); 2) Nuorempi Länsi-Göötanmaan laki 1290-luvulta (*NLGL*). *NLGL*:n yhteyteen liitettiin kolme erilaista lisäystä: a) kuninkaallisista säännöksistä koostuva Additamenta 1300-luvun alkupuolelta (*NLGL II*), b) *NLGL*:n säännösten lyhennelmistä ja eri oikeuslähteistä kootuista säännöksistä muodostuva Lydekini Excerpter 1300-luvun puolivälistä (*NLGL III*), c) eri kirjoittajien erilaisista kirkko-oikeudellisista säännöksistä kokoonpantu Statuta Generalia 1300-luvun loppupuolelta (*NLGL IV*). *VLGL*, *NLGL* ja *NLGL II–IV* ovat painettuina *Collin – Schlyter* 1827–1877 I. *Holmbäck – Wessén* 1933–1946 V (*NLGL IV* ei sisälly viimeksi mainittuun); 3) Itä-Göötanmaan laki 1200-luvun lopulta (*IGL*). *Collin – Schlyter* 1827–1877 II. *Holmbäck – Wessén* 1933–1946 I; 4) Tiohäradin eli Smålannin laki 1200-luvun lopulta (*SmL*). *Collin – Schlyter* 1827–1877 VI. *Holmbäck – Wessén* 1933–1946 V.

II Svealaisten lait: 1) Uplannin laki 1296 (*UL*). *Collin – Schlyter* 1827–1877 III. *Holmbäck – Wessén* 1933–1946 I; 2) Taalainmaan laki 1200-luvulta (*TL*). *Holmbäck – Wessén* 1933–1946 II; 3) Västmanlannin laki 1300-luvun alusta (*VL*). *Collin – Schlyter* 1827–1877 V. *Holmbäck – Wessén* 1933–1946 II; 4) Södermanlannin laki 1327 (*SöL*). *Collin – Schlyter* 1827–1877 IV. *Holmbäck – Wessén* 1933–1946 III; 5) Helsinglannin laki 1300-luvun alusta (*HL*). *Collin – Schlyter* 1827–1877 VI. *Holmbäck – Wessén* 1933–1946 III.

III Ulkomaista vaikutusta sisältävä laki: Saksalaista vaikutusta sisältävä Gotlannin laki 1220-luvulta (*GotL*). *Collin – Schlyter* 1827–1877 VII. *Holmbäck – Wessén* 1933–1946 IV.

IV Lait kaupunkeja varten: 1) Björkön oikeus Tukholmaa varten 1200-luvun lopulta. *Collin – Schlyter* 1827–1877 VI. *Holmbäck – Wessén* 1933–1946 V; 2) Oikeastaan saksalainen Visbyn kaupunkilaki 1300-luvun puolivälistä (*VkL*). *Collin – Schlyter* 1827–1877 VIII.

Kaikista mainituista Ruotsin maakuntalaeista esim. *Carlsson* 1965–1972 I, 16–19. *Liedgren* 1965, 231–232. *Ulkuniemi* 1978, 12–13.

Vrt. *Sjöholm* 1988, 33–51, jossa esitetään aikaisemmasta tutkimuksesta poikkeava kanta Ruotsin maakuntalakien synnystä. Hänen mukaansa ne ovat syntyneet yhtenäisen lainsäädäntötyön tuloksena lyhyessä ajassa 1200-luvun lopulla ja 1300-luvulla. Sjöholmin mukaan tätä työtä johti Lundin arkkipiispa.

mäksi 1000-luvun ensimmäisinä vuosisatoina muuttuen "liittovaltiosta" kansallisvaltioksi. Samalla ilmeni tarve saada yhteinen lainsäädäntö koko valtakuntaa varten. Kuningas Maunu Eerikinpoika määräsi erityisen lautakunnan tähän tehtävään. Sen työn tuloksena syntyi *Maunu Eerikinpojan maanlaki* 1344–1352 sekä *Maunu Eerikinpojan yleinen kaupunkilaki* 1355–1360. *MEML*:sta oli 1400-luvulle tultaessa useita toisistaan poikkeavia käsikirjoitusversioita. Lisäksi lailta puuttui kuninkaan vahvistus. Siksi oli tarpeen tarkistaa ja kodifioida se. Sen tulosta kutsutaan lain 1442 vahvistaneen kuningas Kristoffer Baijerilaisen mukaan *Kristofferin maanlaiksi*. Kaarle IX:n aikana Ruotsin valtaneuvosto tarkisti tämän lain ja saattoi sen vastaamaan 1600-luvun alun olosuhteita. Kaarle IX painatti mainitun lain 1608 ja määräsi sen ainoana lakina noudatettavaksi valtakunnassaan. Lain loppuun liitettiin Kaarle IX:n esipuheella varustettu *Lisäys (Additio)*, joka sisälsi etupäässä 1600-luvun alussa Ruotsissa vallinneita kirkko-oikeudellisia näkemyksiä. Tässä yhteydessä tuli näkyviin myös Kaarle IX:n pyrkimys saada Mooseksen laki tasa-arvoiseksi Ruotsin lain kanssa. Lisäyksen yhteydessä oli myös *KrML*:n eri kaariin tehtyjä täsmennyksiä ja muutoksia, jotta ne olisi saatu vastaamaan 1600-luvun alun olosuhteita.[29]

Suomessa noudatettiin ilmeisesti etupäässä ruotsinkielisen väestön keskuudessa, mutta jossakin määrin myös suomenkielisen väestön parissa Helsinglannin maakuntalakia. 1300-luvun loppupuolelta lähtien *MEKL* syrjäytti nämä lait lukuunottamatta *Uplannin lain kirkkokaarta*. Se jäi voimaan siksi, et-

---

Seuraavassa maakuntalakeihin viitataan lyhenteellä esim. *UL* Kk 15 § 2 (Uplannin lain kirkkokaari 15 § 2 momentti).

[29] Maunu Eerikinpojan maanlaki (*MEML*). *Collin – Schlyter* 1927–1877 X. *Holmbäck – Wessén* 1962. Maunu Eerikinpojan kaupunkilaki (*MEKL*). *Collin – Schlyter* 1827–1877 XI. *Holmbäck – Wessén* 1966. Kristofferin maanlaki (*KrML*). *Collin – Schlyter* 1827–1877 XII.

Kaarle IX:n aikana tarkastettu, parannettu ja 1608 painettu Kristofferin maanlain versio (*KrML 1442 (1608)*) sekä siihen tehty Lisäys (Additio) (*KrML 1442 (1608) L*) on painettu *Sweriges Rijkes Landslagh ... af K. Christofer ... Årom 1442 stadfäst ... HER CARLS then nijondes ... af Trycket vtgången ... 1608.*

MEML:stä, *MEKL*:stä sekä *KrML*:stä esim. *Westman* 1934, 9–25. *Holmbäck – Wessén* 1962, XIII–L. *Holmbäck – Wessén* 1966, LV–LXXXVII. *Wessén* 1971, IX–X. *Blomstedt* 1977, 20–23. *Ulkuniemi* 1978, 15–18. *Bäärnhielm* 1980, 1–3.

KrML 1442 (1608):sta ja *KrML 1442 (1608) L*:stä, sen lähteistä ja suhteesta Mooseksen lakiin sekä Kaarle IX:n aikaisesta lainuudistustyöstä esim. *Kjöllerström* 1957, 91–100. *Almquist* 1961, 38. *Takala* 1984, passim. *Parvio* 1986b, 98–99. *Parvio* 1986c, 347. *Takala* [1990], 275–2301.

tä maanlakiin ei sisältynyt lainkaan kirkkokaarta. Maunu Eerikinpojan maanlain ja siihen liitetyn Uplannin lain kirkkokaaren noudattamisesta Suomessa kertovat monet niiden käsikirjoituskopiot, joissa on viittauksia Suomeen. Näistä voidaan esimerkkinä mainita 1300–1400 -luvuilta peräisin oleva *Codex Aboensis* -käsikirjoitus, joka sisälsi sekä *MEML*:n että *UL* Kk:n käsikirjoitukset. Mainittu *MEML*:n käsikirjoitus 1430–1440 -luvuilta kuuluu tämän lain niin kutsuttuun keskimmäiseen käsikirjoitustraditioon. *MEML* oli käytössä Suomessa aina 1540-luvulle asti, jolloin *KrML* alkoi vähitellen syrjäyttää sen. Tässäkään laissa ei ollut kirkkokaarta, joten *KrML*:n yhteyteen liitetty *UL* Kk säilytti asemansa koko valtakuntaa koskevana kirkkokaarena. Herra Martti suomensi *KrML*:n 1580 tai välittömästi sen jälkeen. Samasta laista valmistui Ljungo Tuomaanpojan toimesta uusi suomennos 1601. Hän käänsi myös *MEKL*:n suomeksi 1609. Nämä suomennokset jäivät kuitenkin käsikirjoituksiksi.[30]

---

[30] Codex Aboensis -käsikirjoitus (*CoA*) on julkaistu näköispainoksena 1974. *CoA*:n teksti on käännetty nykysuomeksi *Oja* 1977. Herra Martin tekemän käsinkirjoitetun *KrML*:n suomennoksen julkaisivat *Setälä – Nyholm* 1905. *Airila – Harmas* 1930. *Setälä – Nyholmin* toimittamasta *KrML* :n suomennoksesta julkaistiin 1987 näköispainos. Ljungo Tuomaanpojan käsinkirjoitettu *KrML*:n suomennos on painettu *Ulkuniemi* 1975. Sekä Herra Martin että Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennokset pohjautuvat 1500-luvun *KrML*:n ja *MEKL*:n käsikirjoituksiin. Ljungo Tuomaanpoika on tuntenut Herra Martin lainsuomennoksen. Abraham Kollanius käänsi 1648 *KrML*:n 1638 tai 1643 painetusta editiosta sekä tämän jälkeen myös *MEKL*:n ja sen yhteyteen liitetyt Uplannin lain kirkkokaaren, tuomarinohjeet, oikeudenkäyntisäännön ja -järjestyksen niistä 1500–1600 -luvuilla tehdyistä käsikirjoituksista. Nämä käsinkirjoitetut suomennokset on julkaissut *Rapola* 1926a. *Rapola* 1926b. *Ulkuniemi* 1978 on lisäksi kääntänyt *KrML*:n nykysuomeksi muinaisruotsista.

Kaikista mainituista lainsuomennoksista esim. *Ulkuniemi* 1978, 21–22, 172 viite 3.

VA:ssa säilytettävän (signum *VA SKHSA A 116*), vuodelta 1622 peräisin olevan käsinkirjoitetun gradualen (Liber cantus eli Sigfred Forsskållin laulukirjan) kansissa oli erilaista käsinkirjoitettua materiaalia, muun muassa 1500-luvun lopussa tai 1600-luvun alussa kopioitua Herra Martin *KrML*:n lainsuomennoksen kaksi lehteä. Niissä oli suomennettuna Nk 3–4 (katkelmallisina), 10 (katkelmallisena), 11–16. *VA SKHSA A 116 Liber cantus, kansitäytteet: N:o 2ª*, 1r–2v. Sigfred Forsskållin laulukirjasta ja sen yhteydessä olevista kansitäytteistä *Schalin* 1946–1947 I, 65–66 (n:o 130).

HL:n *MEML*:n, *MEKL*:n ja *KrML*:n käytöstä Suomessa esim. *Pirinen* 1959, 271–276. *Hemmer* 1961, 103–115. *Hemmer* 1965b, 211–213. *Liedgren* 1965, 232. *Blomstedt* 1977, 24–25. Ks. myös *Pirinen* 1962b, 30–50.

CoA:n historiasta esim. *Blomstedt* 1977, 25–29. *Vilkuna* 1977a, 11–15.

CoA:en sisältyvästä ns. keskimmäisestä laista ja suhteesta *MEML*:n muihin lakiversioihin *Almquist* 1953, 149–150. *Blomstedt* 1977, 25–26.

UL Kk:n asemesta koko valtakunnan kirkkokaarena aina 1600-luvun alkupuolelle asti (vaikka *UL* Kk sisältyi *KrML 1442 (1608)*:aan, Kaarle IX katsoi 1608 *UL* Kk:n tarvitsevan

1.3. TEHTÄVÄN MÄÄRITYS JA LÄHTEET

Tämän tutkimuksen tehtävänä on tarkastella avioliittoa oikeudellisena ja kirkollisena instituutiona Suomessa vuoteen 1629 yhteiskunnan ja kirkon antamien säädösten ja määräysten sekä aikahistoriallisten taustalähteiden perusteella. Niiden valossa tutkitaan myös tältä osin yhteiskunnan ja kirkon välisiä suhteita. Avioliiton instituutiota käsitellään osana asianomaisen aikakauden elämää, kulttuurivirtauksia sekä kirkollista ajattelua ja käytäntöä.

Tarkastelu kohdistuu pääasiallisesti Suomea varten tai Suomessa annettuihin avioliittoa koskeviin määräyksiin ja vastaaviin käytännön vaiheisiin. Tämä ei sulje pois Ruotsin vastaavanlaisia lähteitä, koska Suomi oli vuoteen 1629 ulottuvana tutkimusajanjaksona osa Ruotsia. Toisena luonnollisena syynä ruotsalaisten oikeudellisten ja kirkollisten avioliittoa koskevien lähteiden mukaanottamiseen on se, että varsinaisia vastaavia suomalaisia lähteitä on tuolta ajalta niukalti. Pelkästään viimeksi mainituilla perusteilla muodostettava kuva Suomen oloista olisi puutteellinen ja ongelmallinen, ellei sitä tarkasteltaisi sekä ruotsalaista että läntisen tradition eurooppalaista taustaa vasten.

Tutkimusajanjakso sisältää käytännössä keskiajan ja koko reformaatiokauden. Vuosi 1629 on valittu tutkimusajanjakson päätösvuodeksi siksi, että silloin ilmestyi Viipurin hiippakuntaa varten toimitettu piispa Olaus Elimaeuksen kirkkokäsikirja. Sen voidaan katsoa tavallaan edustavan käytännössä reformaatiokauden loppuvaiheen ja puhdasoppisuuden ajan yhtä rajamerkkiä. Eräissä yhteyksissä joudutaan kuitenkin ottamaan mukaan jonkin verran lähdemateriaalia myös mainitun vuoden jälkeen, kun historiallisia kokonaisuuksia ei ole mahdollista rajata johonkin tiettyyn vuoteen.

Tutkimus jakaantuu otsikon mukaisesti kahteen pääkohteeseen: 1) avioliiton oikeudellisen olemuksen ja aseman selvittelyyn niitä koskevien länsimaisten yhteiskunnallisten ja kirkollisten säädösten ja määräysten perusteella; 2) avioliiton instituution tarkasteluun sitä säätelevien ensisijaisesti kirkollisten

---

tarkistuksen, jotta se olisi käyttökelpoinen) sekä sen soveltamisesta eri yhteyksissä myös 1600-luvulla esim. *Kjöllerström* 1957, 91–92. *Holmbäck – Wessén* 1962, XXVII–XXX. *Gallén* 1965, 3. *Blomstedt* 1977, 21–22. *Parvio* 1986b, 98–99. *Parvio* 1986c, 347. Ks. myös *Parvio* 1968a, 32–38. *Parvio* 1976, 51. *Parvio* 1984b, 250.

Herra Martista, Ljungo Tuomaanpojasta sekä Abraham Kollaniuksesta *Rapola* 1930a, 201. *Rapola* 1926b, 477–478. *Ylikangas* 1963, 26–30. *Blomstedt* 1965, 46–47. *Blomstedt* 1967, 26–39. *Blomstedt* 1987, 7–15.

säännösten ja ohjeiden pohjalta läntisen tradition mukaan. Molempien kohteiden taustatekijät, vuorovaikutussuhteet ja juuret tuovat esiin myös niiden kulttuuriyhteyksiä.

Ensimmäisessä pääkohteessa huomio kiinnitetään siihen, miten oikeudelliset ja kirkolliset säädökset määrittelivät avioliiton. Tähän kysymykseen saadaan vastaus tutkimalla niiden funktiota ja sisältöä sekä sitä, oliko niissä yhteiskunnan ja kirkon suhteita heijastavia ristiriitoja. Siksi on tarpeen paneutua myös siihen, miten yhteiskunta suhtautui kirkolliseen avioliittoon vihkimiseen.[31] Mikä oli sen yhteiskunnallis-oikeudellinen asema ja funktio? Mikä oli kihlauksen ja vihkimisen välinen suhde? Vihkimiselle kirkon asettamien erilaisten edellytysten ja myös avioesteiden tutkiminen kuuluu myös tähän yhteyteen. Tässä tarkoituksessa suomalaisen avioliitto-oikeuden ja käytännön hahmottaminen toteutetaan pääasiassa Ruotsin oikeuskäytännön avulla. Sen sijaan näitä oikeudellisia säännöksiä ei verrata tanskalaisiin, norjalaisiin, anglosaksisiin eikä muihin eurooppalaisiin vastaaviin määräyksiin.[32] Edelleen ei tutkita aviorikokseen, avioeroon eikä niiden syihin kuuluvaa problematiikkaa. Avioliiton solmimisesta aiheutuneet taloudelliset seuraamukset jäävät myös tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Tähän tutkimukseen kuuluvia ongelmia ei ole tätä ennen selvitetty monografian tasolla suomalaisessa tutkimuksessa.[33] Ruotsissa ja joissakin Euroopan maissa on sen sijaan jonkin verran käsitelty vastaavanlaisia kysymyksiä.[34]

---

[31] Termin avioliittoon vihkiminen synonyyminä käytetään tässä tutkimuksessa ilmausta vihkiminen.

[32] Tällaisia säännöksiä on julkaistu esim. *Freisen* 1918–1919 II, 183–184.

[33] Ragnar Hemmer on käsitellyt oikeushistoriallisesta näkökulmasta jonkin verran avioliittoa ja sen solmimista. Esim. *Hemmer* 1928. *Hemmer* 1950. *Hemmer* 1958ab. Maija-Liisa Heikinmäki on tutkinut avioliiton solmimista kansatieteelliseltä kannalta. Tutkimuksen pääpaino on kuitenkin 1800-luvulla. *Heikinmäki* 1981.

[34] A. Winroth ja Lizzie Carlsson ovat julkaisseet Ruotsissa nimenomaan avioliiton solmimista käsitteleviä oikeushistoriallisia tutkimuksia. *Winroth* 1890. *Winroth* 1892. *Carlsson* 1951. *Carlsson* 1958. *Carlsson* 1962. *Carlsson* 1965–1972 I–II. *Carlsson* 1969.

Joseph Freisenin tutkimus kanonisen oikeuden avioliittoa koskevista säännöksistä on varteenotettava myös tänä päivänä. Hän on käsitellyt avioliiton solmimista useissa Euroopan maissa, myös Skandinaviassa jonkin verran myös kirkko-oikeudellisesta näkökulmasta. *Freisen* 1888. *Freisen* 1898. *Freisen* 1918–1919 I–II. Muista merkittävistä kanonisen oikeuden avioliittosäännöksiä valottavista teoksista mainittakoon esim. Adhémar Esmeinin, Jean Dauvillierin ja Willibald Plöchlin tutkimukset. *Esmein* 1891. *Dauvillier* 1933. *Plöchl* 1935.

Korbinian Ritzer on tutkinut avioliiton solmimista eri Euroopan maissa ensimmäisellä

Ensimmäistä tutkimuskohdetta tarkastellaan pääasiallisesti luvuissa 2–3 ja osittain myös luvuissa 4–5. Niissä pohjaudutaan yhteiskunnalliseen avioliittolainsäädäntöön, joka ilmenee Ruotsin keskiaikaisista maakunta-, kaupunki- ja maanlaeista sekä yleisestä kaupunkilaista. Reformaatioaikakaudella annetut kuninkaalliset määräykset sekä valtiopäiväsäännökset ovat myös osa tätä lainsäädäntöä. Kirkon keskiaikaiset avioliittosäädökset ovat universaalisia (kanoninen oikeus), provinsiaalisia (Upsalan kirkkoprovinssin provinsiaalistatuutit ja muut määräykset) sekä partikulaarisia (Turun hiippakunnan synodaalipäätökset sekä muut säännökset). Viimeksi mainitut säädökset kertovat osaltaan myös siitä, miten kanonista oikeutta pyrittiin soveltamaan avioliittoasioissa Upsalan kirkkoprovinssissa ja Turun hiippakunnassa. Reformaatiokaudella kirkollisia avioliittosäädöksiä annettiin saksalaisten, ruotsalaisten ja suomalaisten reformaattoreiden kirjoituksissa, erilaisissa kirkollisissa säädöskokoelmissa, kirkkojärjestyksessä sekä partikulaarisissa synodaalimääräyksissä. Avioliittoasioita koskevia asioita käsiteltiin myös valtiopäivillä. 1500–1600 -luvuilta on säilynyt eri yhteyksissä sekä yhteiskunnallista että kirkollista tuomioistuinmateriaalia, jonka pohjalta voidaan tarkastella kaikkien yllämainittujen yhteiskunnallisten ja kirkollisten avioliittosäädösten toteutumista käytännössä.

Mainittuja lähteitä pyritään käyttämään historian, oikeus- ja kirkkohistorian sekä kirkko-oikeuden menetelmiä hyödyntäen. Sen sijaan tutkimusajalta olevan kansatieteellisen niukan aineiston takia rajoitutaan vain sen käyttöön soveltuvin osin.[35]

Toisessa tutkimuskohteessa selvitetään yksityiskohtiin ulottuvien analyysien ja vartailujen avulla luvuissa 4–8 avioliitosta annettuja ensisijaisesti kirkollisia säännöksiä. Tarkastelun painopiste on silloin siinä, mitä kirkko opetti avioliitosta ja sen solmimisesta sekä siinä elämisestä uskonnollisen institution kannalta. Tämä näkyy parhaiten avioliittoon vihkimisen kaavasta, jolla on oma historiansa lukumäärien ja sisällön puolesta Pohjoismaissa ja muualla Euroopassa. Tehtävänä on tällöin paneutua kirkollisen vihkimisen sisältöön sekä

---

tuhatluvulla myös kirkko-oikeudellisesta näkökulmasta. *Ritzer* 1962.

Bruno Sawyer esittää yleiskatsauksen avioliiton solmimistavoista Skandinaviassa *Sawyer* 1985, 1630–1632.

[35] Avioliiton solmimista keskiajalla myös kansantieteelliseltä näkökulmalta ovat käsitelleet esim. *Carlsson* 1965–1972 I–II. *Jeay* 1979. *Bondeson* 1988. Christopher Brooke ja Jack Coody ovat lähestyneet keskiaikaista kirkollista avioliitto-oikeutta valottavia lähteitä myös sosiaaliantropologisesta näkökulmasta. *Brooke* 1981. *Coody* 1983.

siinä tapahtuneeseen kehitykseen tutkimusajanjaksona. Huomion kohteina ovat myös Suomessa käytössä olleiden keski- ja reformaatioajan vihkimiskäytäntöjen lähteet taustayhteyksineen. Vihkikaavaan liittyvien erilaisten kulttuurivirtausten leviämisreitit paljastavat osaltaan myös laajemmalti Suomen kulttuuriyhteyksiä keskiajalla ja reformaatiokaudella. Kulttuurivirtausten soveltamistavat suomalaisessa vihkimispraksiksessa kertovat lisäksi osaltaan tutkimusajanjakson suomalaisesta teologisesta ajatusmaailmasta. Tällöin on mahdollista selvittää, mitkä ulkomaiset esikuvat ovat ruotsalaisten vaikutteiden ohella jättäneet jälkensä avioliittokäytäntöömme vuosisatojen saatossa.

Viimeksi mainittuja kysymyksiä ei ole myöskään laajemmalti tutkittu alan suomalaisessa kirjallisuudessa.[36] Ruotsalaista sekä keski- että reformaatioajan vihkikaavatraditiota on sensijaan käsitelty useissa julkaisuissa.[37] Ulkomailla on myös julkaistu useita tutkimuksia eurooppalaisista vihkikaavatraditioista ja niiden keskinäisistä vuorovaikutuksista.[38]

Tutkimus pohjautuu luvuissa 5–8 pääosiltaan sekä käsinkirjoitettuun että painettuun turkulaiseen keskiajan ja reformaatiokauden vihkimisaineistoon. Sitä verrataan Ruotsin eri hiippakuntien ja kokonaiskirkon vastaaviin käytäntöihin. Ruotsin kirkon kaikki reformatoriset vihkikaavat, mukaan lukien myös vuosien 1602 käsikirjan ja 1608 käsikirjaehdotuksen vihkikaavat, on otettava huomioon myös siksi, että niitä käytettiin Suomen ruotsinkielisillä alueilla 1500-luvulla ja 1600-luvun alussa. Vertailuaineksena on myös avioliittoon vihkimiskäytäntö Skandinaviassa sekä muualla Euroopassa.[39] Mannereurooppalaisesta materiaalista rajoitutaan käyttämään pelkästään painettuja lähteitä, joita on runsaasti. Niiden perusteella hahmottuva kuva on tämän tutkimuksen tarpeisiin riittävä.

---

36 Aleksi Lehtonen ja Pentti Lempiäinen ovat käsitelleet kirkollisia toimituksia koskevissa yleisesityksissään suomenkielisen vihkikaavan historiaa 1500-luvulta lähtien. *Lehtonen* 1931. *Lempiäinen* 1985. Martti Parvio on selvittänyt vihkikaavan eri elementtejä myös tästä näkökulmasta useissa eri artikkeleissaan. Esim. *Parvio* 1973. *Parvio* 1980. *Parvio* 1981.

37 *Quensel* 1890 I. *Grath* 1904. *Rodhe* 1923. *Yelverton* 1953.

38 *Freisen* 1909. *Freisen* 1918–1919 I–II. *Opet* 1910. *Lüdtke* 1922. *Binder* 1938. *Ritzer* 1962. *Stevenson* 1982. *Stevenson* 1983. *Lengeling* 1985. *Stevenson* 1986. Ks. myös esim. *Kleinheyer* 1984, 72–73 ja *Brink* 1982, 336, joissa esitetään katsaus tärkeimpiin avioliittoa ja sen solmimista käsitteleviin englantilaisiin, italialaisiin, ranskalaisiin ja saksalaisiin tutkimuksiin ja artikkeleihin eri tieteellisissä aikakauskirjoissa ja -lehdissä.

39 Kaikki tässä mainittut lähteet esitellään tarkemmin siinä tutkimuksen kohdassa, missä niitä hyödynnetään ensimmäisen kerran.

2. AVIOLIITTOON VIHKIMINEN OIKEUDELLISENA TOIMENA

2.1. RUOTSIN YHTEISKUNNALLISEN LAINSÄÄDÄNNÖN MÄÄRÄYKSET AVIOLIITON SOLMIMISESTA

2.1.1. Avioliiton solmiminen keskiajalla Ruotsissa

Avioliiton solmimista koskevat oikeudelliset säännökset siirtyivät suullisesta oikeustraditiosta ensin maakuntalakeihin ja muutamiin kaupunkilakeihin sekä niistä yleisiin maanlakeihin ja yleiseen kaupunkilakiin. Seuraavassa pyritään näissä laeissa olevien säännösten avulla hahmottamaan niitä oikeudellisia määräyksiä, joita yhteiskunnallinen lainsäädäntö keskiajalla asetti avioliiton solmimiselle.[1] Tätä koskevissa säännöksissä oli luonnollisesti eroja eri maakunta-, kaupunki- ja maanlaeissa sekä yleisessä kaupunkilaissa, mutta pääpiirteissään nämä määräykset olivat yhtenevät.

Kun avioliittoon aikova mies oli löytänyt mielitiettynsä, hänen oli ensin sukunsa kanssa neuvoteltuaan tultava tulevan morsiamensa kotitaloon pyytämään tätä itselleen. Tulevan sulhasmiehen mukana saattoi olla joku hänen lähisukulaisensa tai läheinen ystävänsä, joka toimi puhemiehenä, sekä mahdollisesti myös muita sulhasen ystäviä saattojoukkona. Lainsäädännön mukaan avioon aikovan miehen itsensä, ei siis puhemiehen, oli esitettävä morsianta koskeva pyyntö tämän isälle, äidille tai heidän kuoltua seuraavaksi läheisimmälle sukulaiselle. Morsiamen isää, äitiä tai lähintä elossa olevaa sukulaista kutsuttiin tässä ominaisuudessa naittajaksi. Lizzie Carlsson on kuitenkin

[1] Ruotsin maakunta-, kaupunki- ja maanlait sekä yleinen kaupunkilaki saivat kirjallisen muotonsa 1200–1400 -luvuilla, jolloin kristinusko oli jo vakiinnuttanut asemansa Ruotsissa. Siksi niiden perusteella ei voi ehdottoman varmasti rekonstruoida pakanallisella ajalla Ruotsissa vallinnutta oikeuskäytäntöä avioliiton solmimisessa. Tästä ongelmasta esim. *Carlsson* 1965–1972 II, 16. Ks. myös *Lehmann* 1882, 92–95. *Sjöholm* 1988, 118–119.

Seuraavassa avioliiton solmimista koskevaa monimutkaista oikeuskäytäntöä kutsutaan *avioliiton solmimisprosessiksi*.

päätellyt kansantapojen pohjalta, että käytännössä puhemies esitti asian naittajalle. Tässä yhteydessä keskusteltiin myös siitä ystävänlahjasta (*faestnatha fae, mundr, uingaef*), jonka sulhanen antaisi naittajalle. Se oli oikeudellisesti välttämätön solmittavan avioliiton pätevyydelle. Samalla neuvoteltiin sulhasen myös morsiamen muille lähisukulaisille antamista ystävänlahjoista sekä morsiamen saamista myötäjäisistä (*hemfylghd, mädfylghd, omynd*). Jos tämä sulhasen ja naittajan välinen neuvottelu johti yksimielisyyteen ja naittaja suostui sulhasen pyyntöön, silloin sovittiin avioliiton solmimisprosessin seuraavasta vaiheesta.[2]

HL:n määräyksiä sulhasen ja naittajan välisestä neuvottelusta on noudatettu myös Suomessa. Edelleen *CoA*:n naimakaari sisälsi Ruotsin muun keskiaikaisen yhteiskunnallisen lainsäädännön kanssa yhtenevät säännökset siitä. Ne toistuivat myös Herra Martin ja Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennoksissa 1500–1600 -lukujen vaihteessa.[3]

Ruotsin lainsäädäntö käytti tästä avioliiton solmimisprosessin ensimmäisestä vaiheesta termiä *konu bidia*. Sen synonyyminä käytettiin keskiajalla verbiä *fria*. Viimeksi mainittu sana tarkoitti myös laillisen omistusoikeuden hankkimista johonkin omaisuuteen.[4] Fria-teonsanan mainittu merkitys sopii hyvin avioliiton solmimisen yhteyteen, sillä pyytäessään morsianta itselleen sulhanen samalla pyrki hankkimaan tämän holhouksen itselleen. Tämä tapahtui neuvottelemalla naittajan kanssa tälle sekä morsiamen lähisukulaisille annettavista ystävänlahjoista. Ne luovutettiin näet vasta silloin, kun sulhanen sai morsiamen virallisesti omakseen.[5]

---

[2] *VLGL* Naimakaari (Nk) 2 pr. *NLGL* Nk 2. *IGL* Nk 4. *UL* Perintökaari (Pk) 1 pr. *TL* Nk 1 pr. *VL* Pk 1 pr. *SöL* Nk 1 pr. *HL* Pk 1 pr. *MEML* Nk 1 pr. *MEKL* Nk 1 pr. *KrML* Nk 1 pr. *Carlsson* 1965–1972 I, 49, 51–54. Ks. myös *Bondeson* 1988, 10–20. Vrt. *Kaikkonen* 1973, 25–27, jossa vastaavista asioista puhutaan kihlauksena.

Puhemiehistä esim. *Andersson* 1969, 53–60.

Isästä, äidistä tai muusta lähisukulaisesta naittajana *Holmbäck – Wessén* 1962, LI. *Carlsson* 1965–1972 I, 57–59. *Sjöholm* 1988, 113, 114.

Myötäjäisistä *Kaikkonen* 1973, 36–37.

Ystävänlahja vastasi roomalaisen oikeuden käsitettä *arra sponsalia*, myötäjäiset taas käsitettä *dos*. *Sjöholm* 1988, 113, 114.

[3] *CoA*, 70. *Setälä-Nyholm* 1905, 20, 156. *Ulkuniemi* 1975, 26, 156. *Harva* 1941, 33. *Virtanen* 1957a, 268.

[4] Esim *UL* Pk 1 pr. *KrML* Nk 1 pr. *Söderwall* 1884–1918 I, 109, 333. *Söderwall* 1953–1973, 213.

[5] Esim. *VLGL* Nk 2 pr. *NLGL* Nk 2. *IGL* Nk 10 § 2. *UL* Pk 1 § 1. *Carlsson* 1965–1972 I, 63. Yleisestä germaanisesta käytännöstä tässä asiassa esim. *Wogenstein* 1970, 30–31.

Herra Martin ja Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennokset käyttivät termiä *emändät, waimoa pytä* käännöksenä ruotsin sanoista konu bidia. Ruotsin verbi fria suomennetaan tavallisimmin teonsanalla *kosia*.[6] Se tunnetaan koko maassa ja sitä on käytetty juuri vaimon pyytämistä tarkoittavassa merkityksessä. Läntisen Etelä-Suomen kansanperinne mainitsee vielä 1900-luvulla kosintamatkojen teon, joilla sulhanen tuli morsiamen kotitaloon pyytämään morsianta itselleen sekä neuvottelemaan myötäjäisistä ja kaupan "rikkiäisrahoista". Viimeksi mainitulla tarkoitettiin sulhasen omasta puolestaan antamaa taetta naimakaupan purkamattomuudesta eli oikeudellisesti ystävänlahjaa vastaavaa asiaa.[7] Suomen kielen sana kosia sekä kosintamatkojen tekoperinne osoittavat näin, että "vaimon pyytäminen" eli *kosinta* tapahtui Suomessa samalla tavalla kuin Ruotsissa.

Kosinnan johtaessa myönteiseen tulokseen päätettiin seuraavasta tapahtumasta avioliiton solmimisprosessissa. Siitä käytettiin Ruotsin keskiaikaisessa yhteiskunnallisessa lainsäädännössä termiä *fæstningae* ja sitä vastaavaa verbiä *fæstae*. Molemmat johtuvat sanasta *fäst*, joka tarkoittaa kiinnittämistä ja tiettyjä yhteisesti sovittuja muodollisuuksia, joita vietettiin kaupan, tavaranvaihdon tai lahjan vahvistamisen yhteydessä.[8]

Ruotsin lainsäädäntö määräsi tarkoin tästä morsiamen kotitalossa pidetystä tilaisuudesta, jossa naittajan ja sulhasen lisäksi tuli olla myös todistajia. Näiden lukumäärä vaihteli eri laeissa neljästä kahteentoista. Todistajia tuli olla kummastakin suvusta yhtä paljon. Naittaja ja sulhanen toistivat tässä tilaisuudessa julkisesti todistajien valvonnassa sen, minkä he olivat aiemmin kosinnan yhteydessä sopineet naittajalle ja morsiamen lähisukulaisille annettavista

---

[6] *Setälä – Nyholm* 1905, 20. *Ulkuniemi* 1975, 26, 156. Emäntä- ja vaimo -sanojen etymologiasta *SKES I*, 38. *SKES V*, 1600.

[7] Synonyymiksi kosia-teonsanalle tuli myöhemmin naida-verbi merkityksessä kysyä, tahtoa, pyytää vaimoa. Itä-Suomessa samaa asiaa merkitsi kysyä-teonsana. Kosinta- ja kosintamatkaperinteestä sekä kosinta-sanan levinneisyydestä *Heikinmäki* 1981, 65–81.

Suomen kielen sanalla rikkoa tarkoitettiin alunperin myös kaupan purkamista. *SKES III*, 797.

Itä-Suomen kosintamatkoista esim. *Kaikkonen* 1973, 71–76. *Sarmela* 1981, 18.

[8] Esim. *UL* Pk 1 § 1. *MEKL* Nk 2 § 1. *Söderwall* 1884–1918 I, 372. *Söderwall* 1953–1973 I, 234. Vrt. *Kaikkonen* 1973, 25 viite 1.

Teonsanan fæstae synonyyminä käytettiin ainakin jo 1400-luvulla verbiä *trolova sik*. *Söderwall* 1884–1918 II:1, 672. *Söderwall* 1953–1973 II, 914. Viimeksi mainittuun teonsanaan on ilmeisesti vaikuttanut latinan *spondeo*, jonka merkitys oli sama kuin *trolova sik* eli lupautua, sitoutua, velvoittautua jollekin tai johonkin juhlallisesti ja vakuuttaen. Ks. myös *Ahlfors* 1916, 56–57.

ystävänlahjoista sekä morsiamen saamista myötäjäisistä. Tämän jälkeen tapahtui kädenlyönti, jolla naittaja ja sulhanen vahvistivat virallisesti sopimuksen. Gööttien lakien mukaan sulhasen oli kädenlyönnin jälkeen luovutettava ystävänlahjat morsiamen lähisukulaisille, mutta ei vielä naittajalle. Svealaisten laeista *UL* määräsi, että sulhasen oli annettava ystävänlahja naittajalle jo ennen kädenlyöntiä. Kädenlyönnin jälkeen alkoivat olutpidot, jota lainsäädännössä kutsuttiin termillä *fästningaöl*.[9]

HL:n säännöksiä kosinnan jälkeisestä morsiamen kotitalossa pidetystä tilaisuudesta käytettiin myös Suomessa. *CoA*:n ja 1500–1600 -lukujen vaihteen lainsuomennokset antoivat edelleen siitä samanlaisia määräyksiä kuin Ruotsin yhteiskunnallinen myöhäiskeskiaikainen lainsäädäntö. Suomessa vaadittiin neljä todistajaa, kaksi kummastakin suvusta.[10]

Herra Martin ja Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennokset käänsivät ruotsin sanan fæstae verbillä *kihlata*. Tätä teonsanaa ja siitä johdettua kihlajaisetsanaa on käytetty eri puolilla Suomea. Kihlata-verbin kantasana on *kihla*, joka on alunperin tarkoittanut eri tilanteissa, myös naista naitaessa annettua panttia.[11] Tällaisena kihlauksen pätemiselle oikeudellisesti välttämättömänä panttina oli käsirahan luonteinen ystävänlahja.[12] Kihlata-termin käyttö kertoo näin Suomessa vallinneen samanlaisen oikeuskäytännön tässä asiassa kuin Ruotsissa. Näin ollen avioliiton solmimisprosessin toista vaihetta voidaan kutsua *kihlaukseksi*.

Kun ruotsin sana fäst tarkoitti alunperin kiinnittämistä ja kaupan, tavaran-

---

9 *VLGL* Nk 2 pr. *NLGL* Nk 2 pr. *IGL* Nk 10 § 2. *UL* Pk 1 § 1. *TL* Nk 1. *VL* Pk 1 § 1. *HL* Pk 1 § 1. *MEML* Nk 2 pr. *MEKL* Nk 2 pr. *KrML* Nk 2 pr. *Hildebrand* 1879–1903 I, 97–98. *Winroth* 1892, 13–17, 72–73. *Carlsson* 1965–1972, 49, 59–64. *Heikinmäki* 1981, 134–135. Ks. myös *von Willebrand* 1903, 3–4. *Bondeson* 1988, 21–22.

Jos morsian sai suuret myötäjäiset, hänellä oli oikeus saada sulhaselta vastalahjaksi ulkomaisesta kallisarvoisesta kankaasta tehty viitta. Sen luovuttamisella sulhanen osoitti omaavansa hallintovallan morsiameen. *IGL* Nk 3, 15. *Carlsson* 1965–1972 I, 77–79.

Kihlauksen todistajista *Hafström* 1965,168-172.

10 *CoA*, 71. *Setälä-Nyholm* 1905, 21. *Ulkuniemi* 1975, 26–27, 157. Ks. myös *Sjöholm* 1988, 114–115.

Kihlauksesta Itä-Suomessa *Kaikkonen* 1973, 76–80. Ks. myös *Freisen* 1918–1919 II, 9–15.

11 *Setälä-Nyholm* 1905, 21. *Ulkuniemi* 1975, 26, 157. *SKES I*, 189. *Vilkuna* 1964a, 24–25. *Heikinmäki* 1981, 141, 145.

Kihla-sana on alunperin merkinnyt panttivankia. Tästä esim. *Vilkuna* 1964a, 12, 24.

12 Vrt. *Heikinmäki* 1981, 141, jossa pantiksi katsotaan sulhasen kosinnan yhteydessä luovuttama kihlausraha. Ruotsin keskiaikainen lainsäädäntö ei kuitenkaan mainitse tällaisesta kihlausrahasta kosinnan yhteydessä.

vaihdon tai lahjan vahvistamista tietyin yhteisesti sovituin muodollisuuksin, mainittu merkitys sopi hyvin tähän yhteyteen. Kihlauksessa vahvistettiin näet virallisesti lain määräämien todistajien läsnäollessa se sopimus, joka oli aiemmin solmittu kosinnan yhteydessä naittajan ja sulhasen välillä morsianta, ystävänlahjoja ja myötäjäisiä koskevaksi. Tähän kuului myös, että sulhasen oli nyt luovutettava aiemmin sovitut ystävänlahjat vakuudeksi omasta puolestaan solmitun sopimuksen täyttämisestä. Ystävänlahjalla oli tällöin käsirahan luonne. Todistajat puolestaan takasivat, ettei morsianta voitu tämän jälkeen enää kihlausta purkamatta kihlata toiselle. Ruotsin maakunta-, kaupunki- ja maanlait sekä yleinen kaupunkilaki määräsivät tästä rangaistuksen sekä naittajalle että toiselle kihlatun morsiamen tieten tahtoen uudelleen kihlanneelle.[13]

Kosinta ja sitä seurannut kihlaus olivat siis toimenpiteitä, joilla tulevalle avioliitolle laskettiin oikeudellinen perusta. Siksi ne molemmat olivat julkisia ja samalla sekä sulhasen että morsiamen sukujen kontrolloimia: sulhanen saapui kosimaan vasta sukunsa kanssa neuvoteltuaan, ja hän esitti asiansa morsiamen isälle ja muille lähisukulaisille. Kumpaakin sukua edustavat todistajat olivat läsnä kihlauksessa.

Kosinnan ja kihlauksen julkisuus takasi myös sen, että niissä solmittu sopimus oli sitova ja laillinen. Tähän yhteyteen liittyi myös avioliiiton solmimisen kauppasopimuksellinen luonne, koska kosinnan ja kihlauksen yhteydessä sovittiin myös ystävänlahjoista sekä myötäjäisistä. Viimeksi mainitut myös luovutettiin kihlauksen yhteydessä. Kihlauksessa naittajan ja sulhasen välillä solmitun sopimuksen virallisuudesta ja laillisuudesta kertoo se edellä mainittu seikka, että toinen, samanaikainen kihlaus ei ollut mahdollinen. Edelleen samasta asiasta todistaa se, että Ruotsin keskiaikainen yhteiskunnallinen lainsäädäntö määräsi rangaistuksen kihlatun morsiamen ryöstämisestä. Näin kihlatun morsiamen oikeudellisen aseman katsottiin vastaavan aviovaimon asemaa tässä suhteessa.[14]

Kihlauksessa laillisesti solmittu avioliittosopimus voitiin kuitenkin vielä purkaa. Kihlauksen purkajan oli tässä yhteydessä palautettava kaikki sen yhteydessä saamansa lahjat, maksettava hyvitys syyttömälle osapuolelle ja sakkoa sekä todistettava kahdentoista miehen valalla, ettei hylätty kumppani tai

---

[13] *VLGL* Nk 2 pr. *NLGL* Nk 2. *UL* Pk 1 pr, § 1. *VL* Pk 1 Z 1. *HL* Pk 1 § 1. *MEML* Nk 2 § 2. *MEKL* Nk 2 § 1. *KrML* Nk 2 § 2. *Winroth* 1892, 72–73, 76. Ks. myös *Bringéus* 1987, 79–80. *Sjöholm* 1988, 113–114.

[14] *VLGL* Nk 3. *NLGL* Nk 2. *HL* Pk 2 § 1. *MEML* Nk 5 § 1. *MEKL* Nk 5 § 1. *KrML* Nk 5 § 2.

hänen sukunsa ollut ruumiillisesti tai henkisesti vajavainen ja ettei asiaan liittynyt mitään pahetta. Yhteiskunta pyrki näin estämään aiheettomat kihlauksen purkamiset.[15] Kihlauksen sitovuudesta huolimatta sulhasella ei ollut aviomiehen oikeuksia morsiameensa vielä välittömästi kihlauksen jälkeen, vaan nämä oikeudet astuivat voimaan vasta avioliiton solmimisprosessin seuraavissa vaiheissa.[16]

Avioliiton solmimisprosessissa seurasi tämän jälkeen juhla, jossa morsian luovutettiin sulhaselle. Ruotsin keskiaikaisen lainsäädännön mukaan kihlauksen ja tämän juhlan väliä sai olla korkeintaan yksi vuosi ja päivä. Juhlasta tuli ilmoittaa naittajalle kuutta viikkoa aikaisemmin. Juhlapäivämäärän sopimisen jälkeen ei sulhasella eikä naittajalla ollut enää oikeutta peräytyä solmitusta sopimuksesta. Ainoastaan laillinen este (sairaus, varkaus, tulipalo tai muu onnettomuus) saattoi lykätä juhlan toimeenpanoa. Jos yhteisestä päivämäärästä ei päästy sopimukseen, niin silloin juhlan sai järjestää Martin päivää seuranneen sunnuntain iltana. Sulhasen oli saavuttava sovittuna päivänä saattojoukkoineen morsiamen kotitaloon. Heidän matkansa oli lailla rauhoitettu. Rauha koski myös morsiamen kotitaloa, sillä sulhasen ja hänen saattojoukkonsa tuli luovuttaa aseet ja satulat pois talossa oleskelun ajaksi. Sen jälkeen naittaja julisti rauhan juhlataloon. Mainituilla toimenpiteillä haluttiin taata juhlan laillinen ja kaikinpuolinen rauhallinen sujuminen, kun tässä yhteydessä järjestettiin olutpidot.[17]

Ruotsin keskiaikainen lainsäädäntö käytti juhlan yhteydessä järjestetyistä olutpidoista nimitystä *giptaröl* [18] Sanan ensimmäinen osa giptar tulee verbistä *gipta* (>ge). Sana ilmaisee juhlan oikeudellisen funktion germaanisessa avioliiton solmimisprosessissa, sillä naittaja luovutti eli antoi pois käsistään (ge bort) morsiamen sulhasen omaksi. Tässä yhteydessä naittaja piti luovuttamiseli antamispuheen, josta käytettiin termiä *gipta maal.* Tästä on sitten kehittynyt nykyruotsin avioliiton solmimista tarkoittava sana *giftermål.*[19]

---

[15] *UL* Pk 1 § 3. *VL* Pk 1 § 3. *Winroth* 1892, 83. *Carlsson* 1965–1972 I, 80–82. Ks. myös *Hellström* 1971, 323. Ks. myös *Sjöholm* 1988, 113–114.

[16] *VLGL* Nk 6 § 1. *NLGL* Nk 8. *NLGL II:*12 § 2. *Winroth* 1892, 98.

[17] *VLGL* Nk 9. *NLGL* Nk 15. *IGL* Nk 8 pr, 9. *UL* Pk 2. *SöL* Nk 2. *HL* Pk 2 § 1. *MEML* Nk 4. *MEKL* Nk 4. *KrML* Nk 4. *Hildebrand* 1879–1903 I, 98–99. *Winroth* 1892, 76–77. *Carlsson* 1965–1972 I, 90–97. Ks. myös *Kaikkonen* 1973, 31–32. *Wikman* 1957, 306–312. Bondeson 1988, 23–24.

[18] Esim. *VLGL* Miestapon kaari (Mtk) 13 § 1. *Carlssson* 1965–1972 I, 94.

[19] Esim. *UL* Pk 3 pr. *Söderwall* 1884–1913 I, 407. *Söderwall* 1953–1973 I, 248. *Ulkuniemi* 1978, 175. Ks. myös *Ahlfors* 1916, 5.

Sulhasen ja hänen mukanaan saapuneen saattojoukon saatua ensimmäisen tuopillisen olutta sulhanen tai joku hänen saattojoukostaan pyysi, että naittaja luovuttaisi morsiamen. Tämän jälkeen morsian johdatettiin juhlallisin menoin morsiuspenkkiin ja sulhanen asettui hänen viereensä. Morsiuspenkissä istuva morsian oli erityisesti lain suojaama. Naittaja piti sitten antamispuheen, jossa hän ilmoitti luovuttavansa morsiamen sulhaselle "kunniaksi ja vaimoksi". Samalla naittaja yhdisti morsiamen kädet sulhasen käsiin ja luetteli aviovaimon oikeudet: 1) Oikeus puoleen aviovuodetta. Tällä tarkoitettiin aviouskollisuutta molemmin puolin. 2) Oikeus lukkoihin ja avaimiin, jolla ymmärrettiin aviovaimon tehtäviä taloudenhoidossa talon herrattarena. 3) Oikeus kolmannekseen kaikesta siitä irtaimesta omaisuudesta, jonka mies omisti avioliittoa solmittaessa ja jota aviopuolisot yhdessä tulivat hankkimaan avioliittonsa aikana. Tämä oikeus ei kuitenkaan koskenut kiinteää omaisuutta, kultaa eikä orjia. Aviomiehellä ei liioin ollut oikeutta vaimonsa myötäjäisinä saamaan maaomaisuuteen. Samoin toisella aviopuolisolla ei ollut oikeutta toisen saamaan perintömaahan. 4) Oikeus huomenlahjaan, jonka vaimo sai haltuunsa vasta miehen kuoltua, ja muihin naisen avioliiton solmimisen yhteydessä saamiin etuihin. Naittaja luovutti myös jossakin vaiheessa myötäjäiset morsiamelle.[20]

HL:n käytöstä Suomessa seurasi, että sen säännökset tästä juhlasta olivat voimassa myös täällä. Molempien maanlakien ja yleisen kaupunkilain juhlan oikeudellisesta sisällöstä kertovat sanat *Nu bedis brudgumme gipta maal, tha scal honom gipto man fæste konu hans gipta oc i hender sætia meth tessom ordom* [21] olivat myös *CoA*:ssa ortografiaa lukuunottamatta identtisinä. Herra Martin ja Ljungo Tuomaanpojan 1500–1600 -lukujen vaihteen lainsuomennokset käänsivät nämä sanat: *Nytt ano ylkä morsiatans, nijn pitä naittaia miehen hänen Morsiamens hänelle andaman, ia kätehen souittaman näillä sanoilla. CoA*:n ja lainsuomennosten määräykset antamispuheesta olivat myös

---

[20] *IGL* Nk 9 pr. *UL* Pk 3 pr. *VL* Pk 3. *SöL* Nk 3 pr. *HL* Pk 2 §1, 3 pr. *MEML* Nk 5 pr. *MEKL* Nk 5 pr. *KrML* Nk 5 pr. *Hildebrand* 1878–1903 I, 99–100. *Carlsson* 1961, 163–168. *Carlssson* 1965–1972 I, 97–102. Ks. myös *Sjöholm* 1988, 115.

HL Pk 2 §1 antoi määräyksiä saattojoukon lainsuojaamasta matkasta morsiamen kotitaloon ja sieltä pois. Vasta tämän jälkeen siinä puhuttiin morsiamen istumisesta morsiuspenkissä. Tämä on antanut aihetta tulkintaan, jonka mukaan morsian ei olisi istunut morsiuspenkissä vielä naittamistoimen yhteydessä, vaan vasta myöhemmin. *Wikman* 1937, 298 viite 2.

Huomenlahjakäytännöstä Ruotsissa keskiajalla *Ylikangas* 1967a, 14–24. *Bringéus* 1987, 156–157.

[21] Esim. *KrML* Nk 5 pr.

yhtenevät Ruotsin myöhäiskeskiaikaisen lainsäädännön vastaavien määräysten kanssa.[22]

Herra Martin ja Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennokset käänsivät termit *bediis gipta maal, gipto man* ja *gipta* suomenkielisillä sanoilla *ano morsiatans, naittaia mies* ja *anda*. Myöhemmin samassa pykälässä (Nk 5 § 1) termi *gipta* suomennettiin *naittaa* -sanalla.[23] *Gipta* -verbi ja sen johdannaiset *gipta maal* ja *gipto man* kuvasivat siis avioliiton solmimisprosessia oikeudellisena tapahtumana, jossa avioliittosopimus toteutettiin saattamalla se voimaan eli juridisesti päteväksi. Koska *gipta* suomennettiin sanalla *naittaa* ja *gipto man* termillä *naittaja*, niin on perusteltua nimittää kyseistä morsiamen kotitalossa suoritettua, lainmääräämää tapahtumaa suomenkielisellä termillä *naittamistoimi* (= giftermål).

Ruotsin keskiaikaisen yhteiskunnallisen lainsäädännön mukaan naittaja antoi sulhaselle ja tämän saattojoukolle aseet ja satulat takaisin sen jälkeen, kun hän oli toimittanut edellä kuvatuin menoin naittamistoimen. Sitten juotiin vielä ns. "asemalja", jonka jälkeen morsian, sulhanen ja heidän saattojoukkonsa lähtivät ratsastamaan sulhasen kotitaloa kohti. Matka tehtiin lain suojaamana tietyssä kulkuejärjestyksessä: sulhanen, morsian, morsiamen pukija, sulhasen valtuutettu sekä kolme morsiamen turvallisuudesta vastaavaa miestä. Sulhasen kotitaloon perillepääsyn jälkeen alkoi juhla, jonka kokoa lainsäädännössä pyrittiin säätelemään.[24]

Ruotsin maakunta-, kaupunki- ja maanlait sekä yleinen kaupunkilaki käyttivät tästä sulhasen kotitalossa pidetystä juhlasta nimitystä *bryllop*. Vanhempi muoto tälle oli *bruthlop*, joka merkitsi sananmukaisesti morsiusmatkaa. Sana

---

[22] *CoA*, 73. *Setälä-Nyholm* 1905, 23. *Ulkuniemi* 1975, 28, 156. Lainsuomennokset eroavat tässä kohdin ortografisesti.

Muinaissuomalaiset ja itämerensuomalaiset lienevät viettäneet tätä juhlaa samalla tavalla jo ennen kristinuskon tuloa. *Virtanen* 1957b, 318–319.

Itä-Suomen häätavoista esim. *Kaikkonen* 1973, 86–87.

[23] *Setälä-Nyholm* 1905, 23. *Ulkuniemi* 1975, 28, 158.

Naittaa-termi on johdannainen vaimon ottamista tarkoittavasta naida-verbistä. Sen kantasanana on nainen, joka alunperin tarkoitti naitua naista. *SKES I*, 364.

[24] *IGL* Nk 8 § 2. *UL* Pk 2 § 1. *VL* Pk 2 § 1. *SöL* Nk 2 § 2. *HL* Pk 2 § 1. *GotL* I, 24 pr. *VkL* IV:1:6–8, 10–17, 20, 21. *MEML* Nk 8. *MEKL* Nk 7. *KrML* Nk 8. *Winroth* 1892, 79–80. *Carlsson* 1965–1972 I, 103–118. Ks. myös *Bringéus* 1987, 120–121.

Kuningas Maunu Eerikinpoika antoi Telgessä 1345 bröllop-juhlan kokoa sääteleviä säännöksiä. *Hadorph* 1687, 21–22.

Lainsäädännön määräämistä sulhasen kotitalosssa pidetyn juhlan säätelytoimista *Carlsson* 1961, 169–174. *Sjöholm* 1988, 116.

bryllop kehittyi vähitellen nykyiseen muotoonsa *bröllop*.[25] Tässä juhlassa sulhasen valtuutettu ystävä vakuutti tämän puolesta, että lain mukaan morsiamelle kuuluva kolmannes sulhasen omistamasta ja tulevaisuudessa hankkimasta irtaimesta omaisuudesta todella kuului morsiamelle. Naittaja ilmoitti juhlallisesti tämän jälkeen morsiamen puolesta, että mainittu omaisuus oli myös sulhasen oma.[26]

HL:n säännöksiä sulhasen kotitalossa järjestetystä juhlasta käytettiin myös Suomessa. *CoA* ja 1500–1600 -lukujen taitteen lainsuomennokset sisälsivät tästä juhlasta samanlaiset säännökset kuin Ruotsin myöhäiskeskiaikainen lainsäädäntö. Herra Martin ja Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennokset käänsivät ruotsinkielisen bryllop-termin sanalla *häädh*.[27] Näin sulhasen kotitalossa pidettyä juhlaa voidaan kutsua nimellä *häät, hääjuhla* (= bröllop).

Ruotsin keskiaikainen yhteiskunnallinen lainsäädäntö mainitsi vielä yhden avioliiton solmimisprosessiin liittyvän tapahtuman. Siinä sulhanen ja morsian johdatettiin hääjuhlapäivän iltana morsiushuoneeseen, jossa he asettuivat vierekkäin makuulle. Sen jälkeen heidät peitettiin ja hääväki poistui. Tätä tapahtumaa voidaan nimittää morsiamen *sänkyynjohdattamiseksi*. Se aloitti oikeudellisesti avioliiton, ja sen välityksellä kaikki lain avioliittoa koskevat säännökset astuivat voimaan. Eräiden maakuntalakien mukaan avioliiton oikeudelliseen alkamiseen riitti pelkästään todistajien edessä tapahtunut vuoteeseen asettuminen. Tällöin morsiamen sänkyynjohdattamisella oli juridisesti avioliiton aloittava funktio. Toisten maakunta-, kaupunki- ja molempien maanlakien sekä myös yleisen kaupunkilain mukaan avioliitto alkoi vasta hääyön jälkeen. Nämä lait määräsivät näet, että miehen oli luovutettava hääyön jälkeen huomenlahja (*morghon giaeff, hindradags gaef*) nuorikolleen merkiksi siitä, että hän oli vastuussa tästä.[28] Suomessa noudatettiin jälkimmäistä käytäntöä, sillä

---

[25] Esim. *UL* Pk 2 pr. *VL* Pk 2 pr. *MEML* Pk 8 pr. *Carlsson* 1965–1972 I, 103.

[26] *Carlsson* 1965–1972 I, 107–110. Muusta bryllop-juhlan sisällöstä *Carlsson* 1965–1972 I, 118–136. Ks. myös *Sjöholm* 1988, 115.

[27] *CoA*, 74–75. *Setälä – Nyholm* 1905, 24–25. *Ulkuniemi* 1975, 29–30, 158–159. Hääjuhla lienee ollut käytössä samansisältöisenä Suomessa jo ennen kristinuskon tuloa. *Virtanen* 1957b, 318, 319–320.

[28] Morsiamen sänkyynjohdattamisesta avioliiton aloittajana määräsivät: *VLGL* Nk 2 pr, 9 § 2. *NLGL* Nk 2, 16. *IGL* Nk 7 pr, 10 § 2. *TL* Nk 2. *VL* Pk 2 § 1. *SöL* Nk 3 § 1. *HL* Pk 3 § 1. Avioliiton alkamisesta vasta hääyön jälkeen säätivät *UL* Kk 15 § 1. *TL* Nk 11 § 5. *VL* Kk 20 pr. *VkL* IV:1:1, 20. *MEML* Nk 6 § 1, 9. *MEKL* Nk 8. *KrML* Nk 6 § 1, 9. Morsiamen sänkyynjohdattamisesta esim. *Hildebrand* 1879–1903 I, 102. *Winroth* 1892, 84–85. *Carlsson* 1961, 164–165. *Carlsson* 1965–1972 I, 137–145. *Kaikkonen* 1973, 32–33, 38–39. *Bondeson* 1988, 25–29, 31–33. Ks. myös *Freisen* 1918–1919 II, 15.

täällä käytetyt oikeusnormistot puhuivat avioliiton alkamisesta vasta hääyön jälkeen.[29]

Naittaja siis luovutti morsiamen sulhasen haltuun julkisesti ja lain säätämällä tavalla naittamistoimessa. Julkisuus ja lain määrämät muodot olivat tarpeen siksi, että siinä pantiin käytännössä toimeen kosinnassa ja kihlauksessa sovittu ja vahvistettu avioliittosopimus. Naittamistoimen päätyttyä suoritetussa hääjuhlassa vahvistettiin vielä sopimusosapuolten kesken, että avioliiton solmimiseen liittyvät taloudelliset seikat olivat yhä edelleen voimassa. Tämä oli tarpeen siksi, että osapuolten sopimaa kauppaa ei ollut vielä pantu täytäntöön, vaan se tapahtui hääjuhlassa morsiamen sänkyynjohdattamisessa. Vasta sen jälkeen sulhanen maksoi naittajalle kihlauksessa sovitun ystävänlahjan.[30]

Avioliiton solmimisprosessi koostui siis seuraavista osista: 1) kosinta, 2) kihlaus, 3) naittamistoimi ja 4) hääjuhla morsiamen sänkyynjohdattamisineen. Näissä avioliittosopimus solmittiin, vahvistettiin, pantiin toimeen ja täytäntöön. Kaikki nämä vaiheet tapahtuivat lain määräysten mukaan ja olivat julkisina toimituksina yhteiskunnan kontrollin alaisia.[31]

Avioliiton solmimisen laillisuudesta ja julkisuudesta kertoo myös se, että Ruotsin lainsäädäntö käytti avioliiton solmimisesta termiä *byggia hionalagh.* Sana *hiona* tarkoitti alunperin perheen jäsentä, jäsenyyttä. Koska *lagh* merkitsi myös laillista oikeaa asemaa jossakin yhteisössä, hionalagh tarkoitti näin ollen

---

Lizzie Carlsson ja Ragnar Hemmer kävivät 1950-luvulla keskustelua sänkyynjohdattamisen iästä, alkuperästä sekä germaanisen ja kanonisen oikeuden suhteesta tässä asiassa. Esim. *Carlsson* 1951, 59–107. *Hemmer* 1953, 329–340. *Carlsson* 1958, 277–284. *Hemmer* 1958b, 103–146. *Hemmer* 1958a, 285–299. Keskustelua selostaa omalta osaltaan *Carlsson* 1965–1972 I, 290–293.

Morsiamen sänkyynjohdattamista käsitellään lähemmin luvussa 8.1.

NLGL Nk 2:n mukaan sulhasen oli annettava huomenlahja morsiamelleen sen jälkeen, kun he olivat yhdessä menneet todistajien läsnäollessa vuoteeseen. *UL* Pk 4, *VL* Pk 4 ja *SöL* Nk 3§2 määräsivät huomenlahjan luovutettavaksi toisena hääpäivänä eli hääyön jälkeisenä aamuna. *Ylikangas* 1967a, 14–15. Vrt. *MEKL* Nk 6 § 3, 9 § 2, joiden mukaan huomenlahja tuli antaa ennen hääyötä. Tämä määräys ei kuitenkaan toteutunut käytännössä. *Carlsson* 1965–1972 I, 215–216.

[29] *UL* Kk 15 § 1. *CoA*, 73. *Setälä-Nyholm* 24. *Ulkuniemi* 1975, 29, 159. Vrt. *HL* Pk 2 § 1, jossa morsiamen sänkyynjohdattaminen aloitti avioliiton.

Itä-Suomen häätavoista *Kaikkonen* 1973, 88.

[30] *VLGL* Nk 2 pr. *NLGL* Nk 2. *IGL* Nk 10 § 2. Vrt. *UL* Pk 1 § 4. *Carlsson* 1965–1972 I, 63. Ks. myös *Wogenstein* 1970, 33–34. *Carlsson* 1965–1972 II, 46–55. Ks. myös *Sjöholm* 1988, 115–116.

[31] Vrt. *Sjöholm* 1988, 116, jonka mukaan naittamistoimi ei ollut välttämättä ehtona solmittavan avioliiton juridiselle pätevyydelle.

laillista oikeassa asemassa olevaa perheenjäsentä tai perheen jäsenyyttä. *Byggia*-verbillä oli myös merkitys vahvistaa, päättää kauppa laillisin muodoin, oikeassa järjestyksessä.[32] Täten *byggia hionalagh* tarkoittaa kokonaisuudessaan laillisen, oikeassa asemassa olevaan perheen jäsenyyteen johtavan kaupan vahvistamista, päättämistä laillisin muodoin, oikeassa järjestyksessä eli avioliiton solmista julkisesti lain määräämällä tavalla.

CoA käytti myös ilmausta byggia hionalagh. 1500–1600 -luvun taitteen *KrML*:n ja *MEKL*:n lainsuomennokset käänsivät tämän termin sanoilla *auioskesku raketa*. Ljungo Tuomaanpojan *MEKL*:n suomennos asetti raketa verbin tilalle sanan *sitoa*.[33] Suomen kielen alunperin ava-, avoin-sikermään kuulunut sana *auio* merkitsee avointa, julkista, laillista ja sana *kesku, keskuus* tarkoitti olla keskuudessa, yhdessä, suhteessa. *Avioskesku* merkitsi näin sanamukaisesti olla laillisesti, julkisesti keskenään yhdessä, laillista yhdessäoloa, suhdetta eli avioliittoa.[34] Teonsana *raketa* (=rakentaa) tarkoitti alunperin myös tekemistä, valmistamista ja kuntoon panemista. *Sitoa* -verbillä oli myös merkitys solmia, yhdistää.[35] Näin *auioskesku raketa / sitoa* -termi tarkoitti tehdä,

---

[32] Esim. *MEML* Nk 4. *KrML* Nk 4. *Söderwall* 1884–1918 I, 165, 493, 720. *Hellquist* 1948 I, 555. *Wessén* 1969, 233.

Hionalagh-termin synonyyminä käytettiin ainakin jo 1400-luvulla sanaa *äktaskap* (*äkteskapp, äktenskapp*). Sanan alkuperäinen merkitys johtuu adjektiivista *ækta* (laillinen) ja substantiivista *skap* (olemus). Näin ollen sanan äktaskap etymologinen merkitys on laillinen olemus, [yhteisoleminen, -elämä]. *Hellquist* 1948 II, 927, 1430–1431. *Wessén* 1969, 373, 496. Se tarkoitti siis täsmälleen samaa kuin hionalagh.

[33] *CoA*, 72. *Setälä-Nyholm* 1905, 23. *Ulkuniemi* 1975, 28, 157.

[34] *SKES I*, 31. *Rapola* 1962, 134–137. *Rapola* 1967, 184. Aiemmin suomen sana auio johdettiin germaanisesta lakia, normia, liittoa, avioliittoa tarkoittavasta termistä auio. *Rapola* 1967, 184.

Auioskeskuus-sanan yhdysosien rajalla oleva *s* johtunee joko avioinen-sanan konsonanttivartalosta aviois tai aviopuolisoa tarkoittavan sanan johdoksesta aviokset. *Rapola* 1967, 183–185. Vrt. *Rapola* 1962, 129–130.

Auioskeskuus-termi turmeltui 1500–1600 -lukujen taitteessa muotoon avioskäsky. *Rapola* 1962, 128–134. 1500–1600 -luvuilla auioskeskuus > avioskäsky-sana ei ollut sisällöltään identtinen avioliitto-termin kanssa. Viimeksi mainittu sana tarkoitti silloin avioliittosopimusta, -lupausta, -sitoumusta (ei siis avioliittoinstituutiota). *Rapola* 1967, 185–189. Ks. myös *VKS I*, 208, 209.

Suomen kielen sanan auioskeskuus etymologinen rakenne on sangen lähellä ruotsin sanan äktaskap vastaavaa rakennetta, joten se saattaa olla mainitun suomen substantiivin esikuvana ja lähteenä.

[35] *SKES III*, 723–724. *SKES IV*, 1047.

Sitöa-verbin ensisijainen merkitys jonkin esineen tai asian konkreettisesta sitomisesta, kiinnittämisestä vastaa ruotsin teonsanan fästa samansisältöistä merkitystä.

valmistaa, panna kuntoon, solmia, yhdistää [julkisesti, laillisesti] laillinen yhdessäolo eli täsmälleen samaa kuin ruotsin *byggia hionalagh*. Lainsuomennosten termi auioskesku raketa/sitoa kertoi siis siitä, että myös Suomessa avioliitto solmittiin Ruotsin tavoin laillisesti ja julkisesti. Avioliitto oli etymologisen merkityksensä mukaisesti todella laillinen, julkinen liitto.

2.1.2. Kristinuskon vaikutus Ruotsin avioliiton solmimista koskeviin säännöksiin

Ruotsin maakunta-, kaupunki- ja maanlait sekä yleinen kaupunkilaki saivat kirjallisen muotonsa 1200–1400 -luvuilla, jolloin kristinusko oli jo vakiinnuttanut jalansijansa Ruotsissa. Siksi kristinuskon vaikutus heijastuu myös Ruotsin yhteiskunnallisessa lainsäädännössä. Selkeimmin tämä näkyy siinä, että kaikissa maakunta- ja kaupunkilaeissa oli joko kirkkokaari tai kirkkoa käsitteleviä lukuja ja säännöksiä. Uplannin lain kirkkokaaren asemaan *MEML*:n, *MEKL*:n ja *KrML*:n "kirkkokaarena" on jo aikaisemmin viitattu.

Kirkko halusi "kristillistää" koko yhteiskunnan vaikuttamalla yhteiskunnan kaikilla aloilla. Se tahtoi olla myös mukana yksityisen ihmisen elämässä kehdosta hautaan. Siksi oli luonnollista, että kirkko halusi vaikuttaa yhteiskunnan perusyksikön, perheen, elämään jo sen alusta eli avioliiton solmimisesta alkaen. Käytännössä tämä merkitsi, että kirkko tahtoi kanonista oikeutta noudatettavan myös avioliiton solmimiseen liittyvissä asioissa.[36]

---

[36] Kanonisen oikeuden (*Corpus Iuris Canonici*) säännöskokoelmat: 1) Decretum Magistri Gratiani (≈ vuodelta 1149), Decretalium collectiones -kokoelmaan eli dekretaalioikeuteen kuuluvat 2) Decretalies D. Gregorii Papae IX eli Liber Extra (vuodelta 1234), 3) Liber sextus (vuodelta 1298), 4) Liber septimus eli Constitutiones Clementiae (tämä vuodelta 1317 peräisin oleva dekretaalikokoelma ei saanut samanlaista normatiivista asemaa kuin kaksi Liber Extra ja Liber Sextus) sekä 5) Extravagantes Ioannis XXII ja Extravagantes communes (kahta viimeksi mainittua, paavillisia dekretaaleja vuoteen 1484 asti sisältävää, kokoelmaa ei vahvistettu virallisesti) on julkaistu esim. *Lancelotti* 1650; *Friedberg* 1879–1881 I–II; *Tarrant* 1983. Useat eri henkilöt laativat keskiajalla mainittujen kanonisen oikeuden säännöskokoelmien pohjalta kommentaareja. Niillä ei ollut koskaan varsinaista lain asemaa, vaan ne olivat ainoastaan avuksi tulkittaessa kanonista oikeutta. Yleisesti laajimmalle levinnyt ja siten eniten käytetyin ja standardikommentaarin aseman saavuttanut kommentaari oli *glossa ordinaria*, joka tehtiin jokaisesta kanonisen oikeuden säännöskokoelmasta. Glosseeratut kanonisen oikeuden eri säännöskokoelmat painettiin 1400-luvun lopulla ja 1500-luvulla, esim. *Glossa ordinaria X* (1496), *Glossa ordinaria Decr.* (1554). Mainituista säännöskokoelmista ja kommentaareista, niiden synnystä, lähteistä ja käytöstä esim. *Maassen*

Näin ei ilmeisesti tapahtunut käytännössä, sillä kuurian taholta kiinnitettiin 1100–1200-luvuilla huomiota siihen, että kanonista oikeutta ei noudatettu Ruotsissa avioliittoasioissa kirkon toivomalla tavalla. Ruotsissa toimivat kirkonmiehet vaativat myös kanonisen oikeuden säännösten seuraamista kaikilla elämän alueilla.[37]

Mainittu kirkon vaatimus näkyi jo Ruotsin vanhimman maakuntalain, *VLGL*:n (1220-luvulta) naimakaaressa (*VLGL* Nk 7). Siinä puhuttiin *NLGL* Nk 14:n mukaan "Jumalan oikeuden" eli kanonisen oikeuden säännösten noudattamisen tärkeydestä avioliittoa solmittaessa (tässä yhteydessä lähisukulaisavioliitoissa). Useiden maakuntalakien kirkkokaaret korostivat myös kirkon

---

1870, passim. *Freisen* 1888, 1–15. *Sägmüller* 1909, 11–12. *Pirinen* 1955a, 228–231. *Nylander* 1963, 221–224. *Gilchrist* 1980, 3–13. *Nilsson* 1989, 16–24.

Kanoninen oikeus ja sen käytön helpottamiseksi laaditut kommentaarit levisivät keskiajalla Ruotsiin käsikirjoituksina. Tästä on osoituksena myös se, että Piispa Tuomaan kirjastoon on kuulunut myös neljä ensiksi mainittua kanonisen oikeuden säännöskokoelmaa sekä niiden useita eri kommentaareja. *Klockars* 1960, 70-74. *HYK*:n *fragmentaaristen käsikirjoitusten kokoelmassa* on myös neljä kansiota (yli 2000 kaksoislehteä) kanonista oikeutta ja sen kommentaareja sisältäviä käsikirjoitusfragmentteja (*HYK Jus canonicum*: 1) Iuris collectus: Decretum Gratiani sine glossa et cum glossa ordinaris; 2) Iuris collectus: Liber sextus Bonifacii VIII papae, Libri Clementinarum, Compilationes Decretales Alexandri III papae et Innocentii IV papae, Varia canonistica; 3) Iuris auctores; 4) Iuris auctores). Kanonista oikeutta sisältävistä käsikirjoitusfragmenteista Ruotsissa esim. *Schmid* 1951, 444–449. *Schmid* 1965, 93–98. Eräistä tunnetuista ruotsalaisista kanonisen oikeuden kommentaareista *Gummerus* 1900, 12–13, XLVI–XLVII. *Andrén* 1956, 8–30. *HYK*:n keskiaikaisten käsikirjoitusfragmenttien kokoelmasta esim. *Knuutila* 1984, 69–71.

[37] Esim. paavien Anastasius IV (1153–1154) 28. 11. 1153 ja Aleksanteri III (1159–1181) 6. 7. 1161 lähettämissä kirjeissä Ruotsin kuninkaalle (Kaarle Sverkerinpoika) ja mahtimiehille painotettiin kanonisen oikeuden säännösten huomioon ottamista myös avioliittoasioissa. Paavin legaatti Vilhelm Sabinalainen puhui avoimessa kirjeessään 1. 3. 1248 Skänningen provinsiaalikokouksen päätöksistä kanonisen oikeuden yleisen noudattamisen puolesta Upsalan arkkipiispalle ja hänen alaisilleen. Paavi Gregorius X (1271–1276) kiinnitti 9. 8. 1274 päivätyssä avoimessa kirjeessään Ruotsin ylimystölle huomiota siihen, että Ruotsissa ei toimittu avioliittoasioissa kanonisen oikeuden periaatteiden mukaisesti. Useat kaniikit tähdensivät Örebrossa 8. 3. 1348 päivätyssä protestissaan, joka kohdistui parhaillaan menossa olevaa maakunta- ja kaupunkilakien kodifioimista vastaan, että kanonisen oikeuden säännöksiä on noudatettava kaikilla elämänalueilla Ruotsissa. Nämä kirjeet sekä Örebrossa 8. 3. 1348 päivätty protesti on julkaistu Diplomatarium Svecanum-sarjassa (*DS*). *DS I*, 38, 41, 359, 577. *DS V*, 4148. Viimeksi mainittu protesti on kopioitu myös Turun tuomiokirkon mustaan kirjaan (Registrum ecclesiae Aboensis). *CMAF*, 31rv (s. 91–92). *REA*, 117. *Winroth* 1890, 4–6. Ks. myös *Hildebrand* 1879–1903 III, 823. *Pirinen* 1956, 398.

Vilhelm Sabinalainen († 1251) oli 1244–1251 Italian Sabinan kardinaalipiispa. *Melin* 1955, 376.

tuomiovaltaa avioliittoasioissa. Tästä oli osoituksena esimerkiksi se, että sakot siveellisyysrikoksista maksettiin piispalle.[38] Maanlakien ja yleisen kaupunkilain naimakaaret totesivat myös kirkon tuomiovallan avioliiton solmimisen yhteydessä.[39]

CoA sekä 1500–1600 -lukujen taitteen lainsuomennokset puhuivat Ruotsin myöhäiskeskiaikaisen lainsäädännön tavoin kirkon tuomivallasta avioliiton solmimisessa.[40]

Kanonisen oikeuden mukaan avioliitto oli sakramentti. Se oli Jumalan asettamana, säätämänä ja yhdistämänä purkamaton. Siksi avioliiton solmimisessa oli pantava erityinen paino aviopuolison valintaan siinä mielessä, että avioliitto perustui molempien siihen aikovien vapaaehtoiseen suostumukseen eli *consensus facit nuptias* -periaatteeseen. Molempien osapuolten julkisesti kihlauksessa antama suullinen vapaaehtoinen suostumus (*consensus mutuus)* perusti avioliiton, ja aviollinen yhdyselämä (*copula carnalis*) aloitti sen eli pani sen täytäntöön (*matrimonium consummatum, perfectum*).[41]

Pariisin piispa Petrus Lombardus († 1164) opetti, että consensus mutuus voitiin antaa kihlauksessa joko futuuri- (*sponsalia de futuro*) tai preesensmuodossa (*sponsalia de praesenti*). Sponsalia de futuro -käsitteellä tarkoitettiin tulevaisuudessa copula carnaliksen välityksellä täytäntöön pantavaa avioliittoa. Futuurimuodossa annettu suostumus avioliittoon voitiin tietyin edellytyksin purkaa. Tällöin sponsalia de futuro -käsite vastasi germaanista kihlausta, mutta ei ollut sen kanssa identtinen. Petrus Lombarduksen mukaan pree-

---

38 Esim. *VLGL* Nk 7. *NLGL* Kk 59, Nk 14. *IGL* Kk 15 pr, § 1. *VL* Kk 19. *SöL* Kk 15. *HL* Kk 15.

Kirkon tuomiovallasta avioliittoasioissa varhaiskeskiajalla Ruotsissa esim. *Hemmer* 1928, 296. *Inger* 1961, 193–196. *Hellström* 1971, 321–324. Muista tätä asiaa koskevista tutkimuksista *Hellström* 1971, 321 viite 1.

Lähisukulaisavioliittosäännöksiin palataan lähemmin luvussa 3.1.

39 *MEML* Nk 2 § 2, § 6. *MEKL* Nk 2 § 1, § 5. *KrML* Nk 2 § 2, § 5.

40 *CoA*, 71. *Setälä – Nyholm* 1905, 21. *Ulkuniemi* 1975, 27, 157.

41 Avioliiton sakramenttiluonteesta ja avioliiton solmimisen perusteista kanonisen oikeuden säännösten mukaan esim. c 2–4, 9–10, 16, 39 C 27 q 2.

Kirkon opetuksista avioliitosta sakramenttina ja avioliiton solmimisesta sekä näiden oppien kehityksestä esim. *Richter* 1858, 624–626. *Freisen* 1888, 29–44. *Sägmüller* 1909, 527–530. *Suppan* 1971, 60–62. *Brink* 1982, 333–335. Ks. myös *Grath* 1904, 5–7, 25–34. *Chydenius* 1922, 2–3. *Wikman* 1937, 291. *Wogenstein* 1970, 37–43. *Weigand* 1971, 63–68, 69–72 73–75, 77–78. *Kaikkonen* 1973, 20–21. *Weigand* 1985, 1623–1625.

Ks. myös *Le Bras* 1926, 2202–2204; *Brooke* 1989, 276–280. Niissä selvitellään erilaisia keskiaikaisia käsityksiä siitä, mikä tekee avioliiton sakramentiksi.

sensmuodossa annettu consensus aloitti ja pani täytäntöön avioliiton riippumatta avioelämän aloittamisesta. Sponsalia de praesenti oli tällöin purkamaton. Preesensmuotoinen kihlaus vastasi näin germaanista naittamistointa, mutta ei ollut sen kanssa sisällöltään yhtenevä. Paavi Aleksanteri III kehitti edelleen oppia sponsalia de futurosta siten, että myös futuurimuotoinen kihlaus aloitti ja pani täytäntöön avioliiton sillä edellytyksellä, että sitä seurasi välittömästi copula carnalis. Aleksanteri III:n säännöksissä preesensmuodossa ilmaistusta consensus mutuuksesta oli tulkinnallista väljyyttä. Hän opetti, että pelkkä preesensmuotoinen suostumus avioliittoon sanojen *accipio te* (otan sinut [aviopuolisokseni]) välityksellä riitti tekemään avioliitosta purkamattoman. Kuitenkin hän tähdensi, että sanat accipio te tuli lausua seurakunnan ja luotettavien todistajien edessä ehtona avioliiton purkamattomuudelle. Paavi Innocentius III:n kirjeestä 12. 1. 1206 Lundin arkkipiispa Andreas Sunenpojalle ilmenee, että sponsalia de praesenti ei yksin perustanut purkamatonta avioliittoa, vaan siihen vaadittiin myös sen lisäksi avioelämän aloittaminen. Paavien Aleksanteri III:n ja Innocentius III:n mainitut säännökset otettiin Gregorius IX:n dekretaaleihin 1234.[42]

Viimeksi mainittu kirje saattoi koskea myös Suomea, sillä Suomi kuului 1100–1200 -lukujen taitteessa periaatteessa jonkin aikaa Tanskan ja siten Lundin kirkkoprovinssin alaisuuteen.[43]

---

[42] Sponsalia de futuro ja - de praesenti -opista esim. c 14 X III-32, c 3–4 X IV-4, c 2 X IV-16. *SD I*, 123. (Paavi Innocentius III:n kirje Lundin arkkipiispalle Andreas Sunenpojalle 12. 1. 1206). *Freisen* 1888, 179–205. *Winroth* 1890, 111. *Winroth* 1892, 27–28. *Söderlind* 1971, 46. *Carlsson* 1965–1972 II,106–109. Ks. myös *Sohm* 1876, 80–109.

Andreas Sunenpoika oli Lundin arkkipiispana 1201–1228. *Cawallin* 1854, 4.

Sponsalia -substantiivi (kihlaus) on johdannainen latinan verbistä spondeo (juhlallisesti lupautua, sitoutua, velvoittautua johonkin). Näin sponsalia kuvaa kirkon oppia, jonka mukaan avioliitto perustuu molempien osapuolten antamaan vapaaehtoiseen [juhlalliseen] suostumukseen.

Paavien Aleksanteri III:n ja Innocentius III avioliittoteologiasta esim. *Brooke* 1989, 265–270.

[43] Paavi Innocentius III määräsi 23. 11. 1198 Lundin arkkipiispa Absalonin ja hänen seuraajansa Upsalan kirkkoprovinssin primakseksi. *Neovius* 1912, 52. Innocentius III:n kirjeestä 30.10 1209 Lundin arkkipiispalle ilmenee, että tämä asetti piispan Suomeen. *FMU I*, 48. *SVL*, 12.

Suomen kuulumisesta Tanskan ja siten Lundin kirkkoprovinssin alaisuuteen 1100–1200 -lukujen taitteessa esim. *Jaakkola* 1938, 177–194. *Kerkkonen* 1968, 111–145. *Ruuth* 1968, 61–71. *Vahtola* 1984, 2.

Absalon (1128–1201) oli Lundin arkkipiispana 1178–1201. *Cawallin* 1854, 3–4.

Kirkko opetti myös Ruotsissa keskiajalla consensus facit nuptias -periaatteen mukaisesti avioliiton perustumista molempien siihen aikovien vapaaehtoiseen suostumukseen.[44] Tämä opetus alkoi hiljalleen juurtua ruotsalaiseen maaperään. Tästä ovat osoituksina eräiden Ruotsin maakuntalakien perintökaarien määräykset (*UL* Pk 1 § 4, *VL* Pk 1 § 4, *HL* Pk 1 § 1), joiden mukaan naista ei saanut kihlata alaikäisenä tai ilman tämän omaa läsnäoloa. Lisäksi *NLGL* Kk 52, *NLGL III*:8 ja *NLGL IV*:21:23 säätivät suoraan, että morsianta ei saanut kihlata ilman tämän omaa suostumusta. Tästä seurasi, että näissä maakuntalaeissa kihlauksen luonne alkoi muuttua poisantamisesta (bortgivande) yhteenliittämiseksi (sammanfästande).[45]

Kristinuskon vaikutuksesta avioliiton solmiminen, joka tosin edelleen toimitettiin kosinnan, kihlauksen, naittamistoimen, hääjuhlan sekä morsiamen sänkyynjohdattamisen perinteisin menoin, alkoi muuttua sukujen välisestä kauppasopimuksesta sulhasen ja morsiamen keskenään solmimaksi, myös talousoikeudellista luonnetta sisältäneeksi sopimukseksi. Tämä näkyy siinä, että Ruotsin keskiaikainen yhteiskunnallinen lainsäädäntö puhui naittajalle annettavasta ystävänlahjasta oikeudellisena edellytyksenä avioliiton pätevyydelle. Ystävänlahja naittajalle oli jäännös siitä alkuperäisestä kauppasummasta, jonka sulhanen maksoi morsiamesta naittajalle. Vanhan perinteen elinvoimasta kertoo myös paavi Innocentius III:n Lundin kirkkoprovinssia koskeneen kirjeen 12. 1. 1206 edellä sanottu maininta käsirahasta kihlauksen yhteydessä. Svealaisten laeissa ystävänlahjalla oli vielä käsirahan luonne. Gööttien laeissa mainittu lahja oli menettänyt kaiken oikeudellisen luonteensa ollen näin pelkästään sulhasen ystävyyden osoitus naittajalle ja tämän lähisukulaisille. Maanlaeissa ja yleisessä kaupunkilaissa ei puhuttu mitään ystävänlahjasta. Sen sijaan *VkL* ja molemmat maanlait mainitsivat sulhasen morsiamelle kihlauksen yhteydessä antamista lahjoista. Niillä sekä sulhasen morsiamelle hääyön jälkeen antamalla huomenlahjalla oli itse asissa kauppahinnan luonne. Kauppahinta "maksettiin" siis suoraan morsiamelle, mutta tämä ei kuitenkaan saanut hallita sitä. Samoin morsiamen isän tyttärelleen lupaamat myötäjäiset olivat tärkeät sulhasen ja morsiamen välisen sopimuksen toteuttamisessa. Näin avioliiton solmiminen oli edelleen lain edessä kauppasopimus, mutta ei enää samalla tavalla kuin aiemmin, sillä sitä ei enää solmittu sukujen välillä vaan avio-

---

[44] Näin teki esim. 1400-luvulta peräisin oleva Vadstenan luostarin *De septem sacramentis* -käsikirjoitus (*DSS*), joka on julkaistu *Andrén* 1963. *DSS*, 201. *Andrén* 1963, 126.

[45] *NLGL* Kk 52. *NLGL II*:8. *NLGL IV*:21:23. *UL* Pk 1 § 4. *VL* Pk 1 § 4. *HL* Pk 1 § 1. *Winroth* 1892, 82, 97. Ks. myös *Sjöholm* 1988, 113–114.

liiton solmijoiden itsensä kesken – ainakin periaatteessa. Avioliiton solmimisen muuttuneesta luonteesta puolestaan johtui, että naittamistoimi menetti Ruotsin lainsäädännössä sen juridisen aseman, joka sillä oli ollut avioliiton oikeusseuraamusten toteuttajana. Tämän aseman sai nyt sänkyynjohdattaminen. Kristinuskon opetus copula carnaliksesta avioliiton täytäntöönpanevana toimena muutti edelleen tilannetta siten, että avioliiton oikeusseuraamusten katsottiin myös Ruotsissa astuvan voimaan vasta hääyön jälkeen.[46]

Ruotsin maakunta- ja kaupunkilaeissa ei puhuta mitään kanonisen oikeuden jaotuksesta, joka koskee futuuri- ja preesensmuodoissa annettua suostumusta avioliittoon (esim. c 14 X III-32, c 3-4 X IV-4, c 2 X IV-16). Tämä jaotus on kuitenkin ollut käytössä myös Ruotsissa jo varhais- ja sydänkeskiajalla, sillä paavin legaatti Vilhelm Sabinalainen kehotti 1. 3. 1248 avoimessa kirjeessään, joka koski Skänningen kirkolliskokouksen päätöksiä, Upsalan arkkipiispaa sekä hänen alaisiaan hankkimaan vuoden kuluessa Gregorius IX:n dekretaalit ja perehtymään niihin. Hän muistutti vielä, että tuomiovalta avioliittoasioissa kuului kirkolle.[47] Lisäksi eri paavit lähettivät 1200-luvulla ja 1300-luvun alussa kirjeitä ja bullia Lundin ja Upsalan arkkipiispoille, joissa he tähdensivät avioliiton perustumista preesensmuotoiselle suostumukselle avioliittoon sekä avioelämän aloittamiselle.[48] Kanonisen oikeuden jaotusta futuuri- ja preesensmuotoisiin kihlauksiin on noudatettu Ruotsissa myös 1400-luvulla.[49]

Gratianuksen dekreettien ja Gregorius IX:n dekretaalien perusteella kirkko

---

[46] *DD I:4*, 107 (Innocentius III:n kirje 12. 1. 1206 Lundin arkkipiispalle). *VkL IV:*1:1, 9. *MEML* Nk 7 pr. *KrML* Nk 7 pr. *Winroth* 1892, 21, 72–75, 84–86.

Vrt. *Carlsson* 1965–1972 I, 146, jonka mukaan avioliiton oikeusseuraamusten voimaan astumisen ei välttämättä tarvinnut johtua avioelämän aloittamisesta, vaan se saattoi riippua myös huomenlahjan luovuttamisesta.

Sulhasen morsiamelle kihlauksen yhteydessä antamista lahjoista *Carlsson* 1965–1972 I, 63–65.

[47] *DS I*, 359. *FMU I*, 93. *SVL*, 55. *Carlsson* 1965–1972 II, 109.

Vilhelm Sabinalainen ei maininnut tässä yhteydessä lainkaan Suomea, vaikka hän muuten antoi tarkkoja määräyksiä kaikkia muita Ruotsin hiippakuntia varten.

[48] Paavien mainittuja kirjeitä on julkaistu *DS* -sarjassa esim. Innocentius III:n kirje 12. 1. 1206 (*DS I*, 123), Innocentius IV:n kirje 24. 7. 1254 (*DS I*, 419). Nikolaus IV:n bulla 21. 5. 1288 (*DS II*, 962), Bonifacius VIII:n kirje 18. 3. 1299 (*DS II*, 1270), Benedictus XI:n kirje 7. 11. 1303 (*DS II*, 1412). *Winroth* 1890, 16.

[49] Esim. oikeustapaus 1410-luvun lopulta, jossa eräs tukholmalainen leski tahtoi purkaa 1415 solmimansa kihlauksen sillä perusteella, että se oli hänen mukaansa solmittu futuurissa eikä preesensissä. Oikeustapauksen asiakirjoja on julkaistu *SD III*, 2661, 2676. Oikeustapausta selostavat *Winroth* 1892, 99 viite 1. *Carlsson* 1965–1972 II, 111–118.

opetti myös, että avioliiton solmiminen papin edessä oli suotavaa. Koska consensus mutuus ja copula carnalis perustivat ja aloittivat avioliiton, sen solmiminen papin edessä ei ollut ehtona avioliiton pätevyydelle. Sen kannalta pappi oli ainoastaan passiivisena läsnä. Papin mukanaolo tässä yhteydessä takasi kuitenkin sen, että näin varmistettiin avioliiton perustuminen molemminpuoliseen vapaaehtoiseen suostumukseen sekä sen julkinen ilmaiseminen. Samalla papin läsnäolo varmisti kanonisen oikeuden kaikkien muidenkin avioliittosäännösten noudattamisen. Niiden avulla pyrittiin eliminoimaan myös sellaiset mahdolliset esteet, jotka olisivat saattaneet haitata solmittavaa avioliittoa ja sen pysyvyyttä. Tämä avioliiton sakramenttiluonteeseen viittaaminen selittää sen, miksi kanoninen oikeus alkoi 1100–1300 -luvuilla suhtaua kielteisesti ilman papin myötävaikutusta eli kirkon valvontaa solmittuihin avioliittoihin. Tällaisia avioliittoja ryhdyttiin kutsumaan myös salaisiksi avioliitoiksi. Vaikka sellaisia ei kanonisen oikeuden mukaan suoranaisesti kielletty, avioliitto oli kirkon opetuksen mukaan aina hyvä solmia papin läsnäollessa seurakunnan edessä. Pappeja kiellettiin myös olemasta läsnä niissä juhlallisuuksissa, joissa salaisia avioliittoja solmittiin. Hän siunasi myös solmittavan avioliiton välittämällä Jumalan siunauksen. Tämä tapahtui avioliittoon vihkimistoimituksen eri osissa, joihin myös kuului morsiusmessu.[50]

Paavien Ruotsiin lähettämät kirjeet heijastivat myös kirkon opetusta avioliiton solmimisesta papin valvonnassa. Mainitut kirjeet koskivat todennäköisesti myös Suomea. Paavi Aleksanteri III teroitti 9. 9. 1171/1172 Upsalan arkkipiispalle (Stefan) ja tämän alaisille piispoille lähettämässään kirjeessä, että avioliittoja ei pidä solmia salaisesti ja ilman papin toimittamaa siunausta eli kirkollista avioliittoon vihkimistä. Innocentius III valitti 5. 4. 1216 Ruotsin arkkipiispalle (Valerius) ja hänen alaisilleen piispoille antamassaan säädöksessä, että Ruotsissa solmittiin avioliittoja barbaarisin menoin eikä tarpeellisin [kirkollisin] juhlallisuuksin. Tällä tavoin solmitut avioliitot saattoivat helposti purkautua, sillä vain [papin edessä] juhlallisesti solmittu avioliitto takasi avioliiton purkamattomuuden. Siksi Ruotsin papiston tuli rangaistuksen uhalla pyrkiä toimimaan siten, että salaisten avioliittojen solmiminen estettäisiin. Tämän ja avioliiton esteettömyyden varmistamiseksi aiottu avioliitto oli myös kuulutettava julki. Innocentius III:n säädös seurasi viimeksi mainitussa kuulutusmääräyksessä lähes sanatarkasti edellisenä vuonna pidetyn lateraanikoko-

[50] Esim. c 1–3, 6 C 30 q 5. c 19 C 35 q 2. c 2–3 X IV-3. *Richter* 1858, 612–613. *Freisen* 1888, 129–151, 160. *Wikman* 1937, 291.
Ks. myös *Wikman* 1937, 291. *Wogenstein* 1970, 38–39. *Kaikkonen* 1973, 33.

uksen avioliittoasioita koskevaa päätöstä (IV lateraanikokouksen päätösasiakirjan 51. kappale). Paavi Honorius III valitti 3. 11. 1220 svealaisten kuningas Johan I Sverkerinpojalle lähettämässään kirjeessä sitä, ettei avioliiton solmimiseen liittyviä asioita uskottu kirkon haltuun.[51]

Täljessä 1279 pidetyssä provinsiaalikokouksessa kiellettiin pappia olemasta läsnä salaisissa kihlauksissa eli avioliiton solmimisissa sekä siunaamasta eli *vihkimästä* sellaisia, ennen kuin hän oli kuuluttanut avioliittoon aikovat kolmesti.[52] Lisäksi partikulaarisissa säännöksissä määrättiin 1200-luvun lopulla, että avioliitto oli solmittava juhlallisesti seurakunnan edessä. Edelleen tähdennettiin, että hääjuhlallisuuksia ei saanut viettää ennen seurakunnan edessä tapahtunutta avioliittoon vihkimistä. Toisissa 1200–1300 -lukujen taitteesta peräisin olevissa paikallismääräyksissä muistutettiin, että kirkollinen avioliiton siunaaminen korosti avioliiton kunniallisuutta. Siksi niissä kiellettiin muunlaiset kuin seurakunnan edessä papin myötävaikutuksella solmitut avioliitot. Vihkiminen varmisti myös avioesteiden selville saannin. Niiden salaaminen kiellettiin ehdottomasti. Epävarmoissa avioestetapauksissa asian ratkaisu kuului piispalle. Kirkollisesta vihkimisestä kieltäytyneet suljettiin ehtoolliselta. Ehtoollisen sakramentin sai kuitenkin antaa myös sellaisille avioliiton solmijoille, joista toinen halusi kirkollista vihkimistä, mutta toinen ei. Pappi ei saa-

---

51 Aleksanteri III:n kirje 9. 9. 1171/1172 (*DS I*, 56; *FMU I*, 25). Innocentius III:n säädös 5. 4. 1216 (*DS I*, 156; *FMU I*, 53). Honorius III:n kirje 3. 11. 1220 (*DS I*, 186). *Winroth* 1892, 70–71. *Pietilä* 1905, 78. *Wikman* 1937, 291. *Carlsson* 1965–1972 II, 68–70. Ks. myös *Binder* 1938, 28.

IV lateraanikokouksen 1215 päätösasiakirjan 51. kappale otettiin Gregorius IX:n dekretaaleihin: c 3 X IV-3. Se on painettu myös *Mansi* 1778, 1038–1039.

Johan Liljegren (*DS I*, 56) dateeraa paavi Aleksanteri III:n kirjeen 11. 9. 1165–1181. Kirje on kuitenkin lähetetty 9. 9. 1171/1172. *Jaffé* 1885, 12113. Reinhold Hausen (*FMU I*, 25) yhtyy tähän ajoitukseen, jota tutkimus pitää oikeana. Esim. *Weibull* 1940, 92. *Almquist* 1945, 7 viite 2. *Carlsson* 1965–1972 II, 276 viite 9. Lundin arkkipiispa Eskil vaikutti Aleksanteri III:n kirjeen (9. 9. 1171/1172 Upsalan arkkipiispalle) syntyyn. Tästä ja muista paavi Aleksanteri III:n Pohjoismaita koskevista syyskuun kirjeistä *Weibull* 1940, 90–98.

Eskil († 1182) toimi Lundin arkkipiispana 1145–1178. *Cawallin* 1854, 2–3. Stefan († 1185) oli Upsalan arkkipiispana 1164–1185, samoin Valerius († 1219) 1207–1219. *Åsbrink – Westman* 1935, 43–49, 57–59.

52 *DS I*, 692. *Reuterdahl* 1841, 56.

Reuterdahl 1841, 53–56 ajoittaa Täljen provinsiaalikokouksen erheellisesti sekoittaen sen 1368 Upsalassa pidettyyn provinsiaalikokoukseen. *Gummerus* 1902, 2. *Carlsson* 1965–1972 II, 281 viite 6.

Upsalan kirkkoprovinssin provinsiaalikokouksista keskiajalla esim. *Inger* 1961, 355–375.

nut periä rangaistuksen uhalla maksua vihkimisestä ennen sen toimittamista.[53] Avioliiton solmimista kirkon valvonnassa opetettiin myös muissa yhteyksissä keskiajalla Ruotsissa.[54]

Useat maakuntalait määräsivät kihlauksen jälkeisestä kolminkertaisesta avioliittoon kuuluttamisesta, kirkollisesta vihkimisestä sekä niiden toimittamisesta perittävistä maksuista papille. Gotlannin laki mainitsi avioliittoon vihkimisen yhteydessä olevan morsiusmessun.[55]

IGL Nk 6 pr:n säännöksen *Nu sithan fæst ær: tha skal uighia* mukaan vihkimisen tuli seurata kihlausta. Apuverbin muodon *skal* käyttö tässä yhteydessä kertoo siitä, että vihkiminen nähtiin *IGL*:ssä pakollisena osana avioliiton solmimisprosessia. Vihkimisen paikkaa tai oikeudellista asemaa siinä ei kuitenkaan määritelty tarkemmin. Puheena olevasta säännöksestä ilmenee kuitenkin, että kihlaus oli vihkimisen edellytys. *VL* Pk 7 § 1 asetti myös kihlauksen vihkimisen ehdoksi. Samasta asiasta kertoo myös se, että useiden maakuntalakien mukaan vihkiminen sai tapahtua vasta kihlauksen jälkeen. Kaikista näistä säännöksistä voi päätellä, että vihkiminen ei korvannut Ruotsin maakunta- ja kaupunkilaeissa kihlausta juridisesti.[56] Kirkko pyrki kuitenkin tästä huolimat-

---

[53] Näin meneteltiin Skaran piispa Brynolf I:n synodaalistatuuteissa 7. 7. 1280 (1281 ?) ja 1278–1317. *Gummerus* 1902, 58, 59, 62–63, 65. *Karlsson* 1909, 129. *Carlsson* 1965–1972 II, 101–102. Vastaavista määräyksistä kanonisessa oikeudessa esim. *Binder* 1938, 98.

Brynolf I:n synodaalistatuuttien ajoituksesta *Gummerus* 1902, 13–18. *Carlsson* 1965–1972 II, 101, 102.

Brynolf I Algotsson († 1317) oli Skaran piispana 1278–1317. *Warholm* 1871, 7–9. *Westman* 1918a, 391–395.

Seuraavassa termejä *avioliiton kirkollinen siunaaminen* ja *vihkiminen* käytetään synonyymisesti.

[54] Esim. *DSS*, 201. *Andrén* 1963, 126.

[55] *NLGL* Kk 53, 69. *NLGL III*:20. *NLGL IV*:21:24,26. *IGL* Kk 31. *UL* Kk 9, 15 § 2. *TL* Kk 7. *VL* Kk 8 pr, 20 § 1. *SöL* Kk 13. *HL* Kk 13, 15 § 1. *GotL* 24 pr. *Winroth* 1892, 87. *Carlsson* 1961, 162. Ks. myös *Hellström* 1971, 324. *NLGL* ja *IGL* eivät maininneet kihlausta tässä yhteydessä.

[56] *IGL* Nk 6 pr. *UL* Kk 15 § 2. *TL* Kk 7. *VL* Kk 20, Pk 7 § 1. *SöL* Kk 13. *HL* Kk 15 § 1. *Winroth* 1892, 87. *Carlsson* 1961, 162–163. *Carlsson* 1965–1972 II, 94–96, 97. *Sjöholm* 1988, 117. Ks. myös *Taussi Sjöberg* 1988, 40–41.

Tanskalaisen 1100-luvun lopulta peräisin olevan Skånen kirkko-oikeuden (*SkKO*, se on julkaistu *Collin –Schlyter* 1827–1877 IX, *Holmbäck – Wessén* 1933–1946 IV) määräys papin läsnäolosta kihlauksessa vain todistajana osoittaa, ettei vihkiminen korvannut kihlausta myöskään Tanskaan kuuluvassa Skånessa. *SkKO* 27.

Lizzie Carlssonin mukaan *IGL* Nk 6 pr:n säännös kirkollisen vihkimisen pakollisuudesta johtui voimakkaasta Gotlannin kautta tulleesta mannermaisesta vaikutuksesta. *Carlsson* 1961, 162–163.

ta siihen, että pappi voisi valvoa kihlausta morsiamen kotona.[57]

IGL Nk 6 pr sääti myös, että pappi ei saanut vihkiä ilman naittajan läsnäoloa. Vastaavanlainen määräys oli *SöL* Kk 13:ssa, jonka mukaan papin oli varmistettava naittajan läsnäolo vihkimisen yhteydessä. Mainittujen *IGL*:n ja *SöL*:n säännösten mukaan vihkiminen syrjäytti naittamistoimen oikeudellisesti, sillä naittajan läsnäolo vihkimisen yhteydessä teki sen tarpeettomaksi. Samasta asiasta kertoo myös *IGL* Nk 7 pr:n säännös, jonka mukaan vihkiminen pani toimeen avioliiton oikeusseuraamukset riippumatta naittamistoimen suorittamisesta. Tämän edellytyksenä oli kuitenkin, että sänkyynjohdattaminen oli ollut välittömästi vihkimisen jälkeen. Naittamistoimi voitiin kuitenkin tästä huolimatta toteuttaa ennen vihkimistä tai sen jälkeen, sillä *IGL*:n Tapaturma-asioiden kaaren 36 pr:n mukaan mies vastasi vaimostaan oikeudellisesti vihkimisen ja naittamistoimen jälkeen.[58]

Kyseisten maakuntalakien säännöksistä ilmenee pikemminkin kirkon pyrkimys saada vihkimiselle naittamistoimen juridisesti korvaava asema kuin todellinen tilanne, sillä *IGL* Nk:n ja *SöL* Kk:n toisissakin säännöksissä näkyy muutenkin selvästi kirkon vaikutus sekä sen pyrkimys saada jalansijaa yhteiskunnan eri alueilla. Sen sijaan mikään muu Ruotsin sydänkeskiaikainen maakunta- tai kaupunkilaki ei antanut vihkimiselle naittamistoimen oikeudellisesti syrjäyttävää asemaa. Näin ollen vihkiminen ei ollut yleisesti saavuttanut 1200–1300 -lukujen Ruotsissa tätä kirkon sille toivomaa asemaa lain edessä. Tästä saattaa kertoa myös se, että *UL* Pk:n ja *HL* Pk:n naittamispuhe, joka naittajan tuli pitää, päättyi Pyhän Eerikin nimen mainintaan ja Pyhän Kolminaisuuden nimen lausumiseen.[59] Kristillisen aineksen sisältyminen tähän yhteyteen olisi tällöin tehnyt papin toiminnan tarpeettomaksi naittamistoimessa. Valtakunnan patronuksen Pyhän Eerikin ja Pyhän Kolminaisuuden nimien lausuminen ilmaisee toisaalta erityisesti kristinuskon vaikutuksen kyseisiin lakeihin.

UL Pk 19 ja *HL* Pk 13 § 1 säätivät, että kirkollinen vihkiminen vaikutti

---

[57] *Carlsson* 1969, 21. Ks. myös *Winroth* 1892, 95 viite 3. *Matović* 1984, 335.
Vrt. *Carlsson* 1965–1972 II, 96. *Sjöholm* 1976, 77, joiden mukaan kirkko hyväksyi täysin yhteiskunnallisen kihlauksen avioliiton perustavana toimena.

[58] *IGL* Nk 6 pr, 7 pr, § 1, Tapaturma-asioiden kaari (Tk) 36. *SöL* Kk 13. *Winroth* 1892, 89–90, 91–93, 98. *Carlsson* 1961, 162. *Carlsson* 1969, 18. *Söderlind* 1971, 48. *Carlsson* 1965–1972 II, 98.

[59] *UL* Pk 3 pr. *HL* Pk 3 pr. *Winroth* 1892, 82. Ks. myös *Sjöholm* 1988, 117.
Vrt. *NLGL* Nk 18, joka päättyi pyyntöön, jossa Jumalan toivottiin itse naittavan avioliittoon aikovat ja pitävän huolen heidän sieluistaan. *Winroth* 1982, 82 viite 2.

lasten oikeudelliseen asemaan aviolapsina orjuus- ja salavuoteustapauksissa. Tästä seuraa, että kirkon toimittaman vihkimisen katsottiin tietyissä erityistapauksissa antavan avioliitolle juridisen pätevyyden.[60]

Ruotsin sydänkeskiaikainen lainsäädäntö heijastaa siis kirkon pyrkimystä saada valvoa avioliiton solmimisprosessia. Tämä ei kuitenkaan saanut vastakaikua, sillä maakunta- ja kaupunkilakien mukaan kirkollinen vihkiminen ei yleisesti korvannut Ruotsissa ja Suomessa oikeudellisesti kihlausta eikä naittamistointa, vaikka ne olivatkin kristinuskon myötä menettäneet alkuperäisen juridisen funktionsa. Vihkiminen ei siten ollut lain edessä välttämätön avioliiton juridisen pätevyyden osoittajana huolimatta kirkon ilmiselvästä pyrkimyksestä tähän. Lainsäädäntö ei myöskään mainittua *IGL* Nk 6 pr:n säännöstä lukuunottamatta esittänyt kirkollista vihkimistä pakolliseksi. Tästä on pääteltävissä, että vihkimiselle annettiin suostumus vain silloin, kun se toimitettiin avioliiton juridisen solmimisen jälkeen. Vihkiminen oli näin vapaaehtoinen. Tästä ovat todisteina myös useiden maakuntalakien säännökset, joiden mukaan vihkiminen saatiin toimittaa vain vihittävien sitä pyytäessä.

Miten sitten vihkiminen käsitettiin sydänkeskiajalla Ruotsissa ja myös Suomessa? Viitteen tästä antaa se, että lainsäädäntö käytti vihkimisestä termiä *wighning*. Sen kantasana on *wighia*, jonka alkuperäinen merkitys on pyhittää, tehdä pyhäksi eli siunata. Termin wighning alkuperäinen merkitys oli sopusoinnussa kanonisen oikeuden säännösten kanssa, sillä *Decretum Gratiani* (esim. c 2, 5 C 30 q 5) puhui sulhasen ja morsiamen siunaamisesta.[61] Puheena olevan ruotsinkielisen termin merkityksen yhdistäminen edellä kuvattuun vihkimisen asemaan lainsäädännössä antaa aiheen olettaa, että 1200–1300 -lukujen ruotsalainen yhteiskunta käsitti vihkimisen pääsääntöisesti vain jo oikeudellisesti solmitun avioliiton siunaustoimitukseksi.

Vaikka vihkiminen ei saanut Ruotsin maakunta- ja kaupunkilaeissa yhteiskunnan turvaamaa asemaa siinä muodossa, että se olisi ollut kaikille pakollinen, kirkon tähän tähtäävät säännökset näkyivät silti niissä. Esimerkkinä tästä voidaan mainita, että Skaran hiippakunnan synodaalistatuuteissa 1200-luvun lopulla esiintyneet säännökset vihkimisestä kieltäytyneitten sulkemisesta pois ehtoolliselta oli otettu Lydekini Excerpter - ja Statuta generalia -säännösko-

---

60 *UL* Pk 19. *HL* Pk 13 § 1. *Winroth* 1892, 87–88, 90.

61 Esim. c 2, 5 C 30 q 5. *UL* Kk 9, 15 § 2. *Dijkman* 1703, 314. *Söderwall* 1884–1918 II:2, 965. *Winroth* 1892, 90–91. *Freisen* 1909, 151. *Söderwall* 1953–1973 II, 1062. Ks. myös *Thors* 1957, 278.

koelmiin, jotka lisättiin 1300-luvulla *NLGL*:n eräisiin käsikirjoituksiin.[62]

Kirkko ei ollut tyytyväinen siihen, että vihkimisellä ei ollut oikeudellisesti tunnustettua asemaa avioliiton solmimisprosessissa. Tämä näkyy useista 1300-luvun lopun ja 1400-luvun alun provinsiaali- ja synodaalistatuuteista, joissa vihkimiselle vaadittiin oikeudellista asemaa avioliiton solmimisprosessissa kieltämällä kanonisen oikeuden säännösten mukaan (esim. c 28 X IV-1) avioliiton fyysinen täytäntöönpano ennen kirkollista avioliittoon kuuluttamista ja vihkimistä.[63] Lisäksi toisissa synodaalistatuuteissa 1300-luvun lopulta kiellettiin papin läsnäolo salaisissa kihlauksissa sekä sellaisen siunaaminen rangaistuksen uhalla.[64] Tämän säännöksen tarkoituksena oli saada papin juridisesti valvoma avioliiton solmiminen ehdoksi avioliiton siunaamiselle.

MEML Nk 2 § 3, *MEKL* Nk 2 § 2 ja *KrML* Nk 2 § 3 puhuivat 1300-lu-

---

62 *NLGL III*:104. *NLGL IV*:21:26, 74. *Winroth* 1892, 96. *Hellström* 1971, 323.

63 Esim. c 28 X IV-1. Esim. piispa Nicolaus Hermannin ajalta 1374–1391 peräisin olevat Linköpingin synodaalistatuutit (*Reuterdahl* 1841, 64) sekä Linköpingin synodaalistatuutit 1300-luvun lopulta (*Reuterdahl* 1841, 83) asettivat kuulutuksen kihlakumppanien sukupuoliyhteyden ehdoksi. Vihkiminen oli saman asian edellytyksenä Arbogan provinsiaalikokouksen päätösasiakirjassa 14. 9. 1412 (*SD II*, 1616, *Reuterdahl* 1841, 107) sekä siitä Linköpingin hiippakuntaa varten laaditussa lyhennelmässä (*Gummerus* 1902, 31). Upsalan arkkipiispan Johannes Haquinin säännöksissä Jämtlantia varten 14. 2. 1425 ja Helsinglantia varten 4. 3. 1425 (*Gummerus* 1902, 40, 44) kuulutus ja vihkiminen määrättiin kihlakumppanien avioliiton aloittamisen ehdoksi. Upsalan arkkipiispa Nicolaus Ragvaldin ajalta 1438–1448 peräisin oleva Upsalan provinsiaalistatuuttien kompendium (*Reuterdahl* 1841, 155) muistutti, että kihlakumppanit eivät saaneet aloittaa avioelämää ennen vihkimistä. *Winroth* 1890, 109. *Wikman* 1937, 294. *Carlsson* 1965–1972 II, 103–105. Ks. myös *Söderlind* 1971, 45 viite 4. Puheena olevista provinsiaali- ja synodaalistatuuteista sekä Arbogan provinsiaalikokouksen päätösasiakirjasta 14. 9. 1412 *Gummerus* 1902, 3–4, 6, 7, 21–22.

Arbogan provinsiaalikokouksen päätösasiakirja 14. 9. 1412 sisältyi myös turkulaisperäiseen, Konrad Bitzin aikana (1460–1489) syntyneeseen tuomiokirkon tai piispanistuimen kopiokirjaan, jossa oli pääasiallisesti Upsalan kirkkoprovinssin provinsiaali- ja synodaalistatuutteja. Kopiokirjaa säilytetään *SKB*:ssä, signum *A 57* (Codex Cederhielmianus). *SKB A 57*, 14r. Tästä kopiokirjasta *Pirinen* 1956, 118, 127. *Heininen* 1989, 30–31. Ks. myös *Jaakkola* 1931, 138 viite 1.

Nicolaus Hermanni († 1391) oli Linköpingin piispana 1374–1391. *Hâhl* 1846, 11–12. Johannes Haquini († 1431) toimi Upsalan arkkipiispana 1422–1431. Nicolaus Ragvaldi († 1448) oli Upsalan arkkipiispana 1438–1448. *Fant – Låstbom* 1842–1843 II, 8, 9. *Åsbrink – Westman* 1935, 133–134, 142–142. *Losman* 1975, 216–217. Konrad Bitz († 1489) toimi Turun piispana 1460–1489. *Matinolli* 1976, 9–11.

Kuulutuksen ja vihkimisen suhteesta enemmän luvussa 4.

64 Näin meneteltiin esim. Linköpingin hiippakunnan synodaalistatuuteissa 1300-luvun lopulta. Ne on julkaistu *Reuterdahl* 1841, 77.

vun loppupuolella ja 1400-luvulla kuulutuksesta sekä sitä seuraavasta vihkimisestä. Niiden ehdoksi asetettiin kuitenkin edelleen "laillisen" eli yhteiskunnan valvoman, naittajan ja sulhasen virallisesti solmiman kihlauksen toimittaminen.[65] Vihkimisellä ei siis näin myöskään myöhäiskeskiajalla ollut yhteiskunnan hyväksymää, kihlauksen juridisesti korvaavaa asemaa Ruotsissa ja Suomessa. Samasta asiasta kertonee myös molempien maanlakien ja yleisen kaupunkilain voimakas yhteiskunnallisen kihlauksen korostus.

MEML Nk 2 § 3, *MEKL* Nk 2 § 2 ja *KrML* Nk 2 § 3 määräsivät kuulutuksen naittamistoimen edellytykseksi. Vasta sen päätyttyä pappi sai vihkiä. Nämä säännökset ilmaisivat, että vihkiminen ei ollut saanut kirkon sille haluamaa asemaa Ruotsissa ja Suomessa 1300–1400 -luvuilla. Päinvastoin Ruotsin myöhäiskeskiaikainen lainsäädäntö korosti muissakin kohdissa naittamistoimen tärkeyttä avioliiton solmimisprosessissa. Tämä näkyy ensiksi siitä, että molempien maanlakien Nk 9:n ja yleisen kaupunkilain Nk 8:n säännösten mukaan avioliiton katsottiin alkavan miehen ja vaimon *(gifft æro)* sänkyynjohdattamisen ja hääyön viettämisen jälkeen. Sanat *gifft æro* tarkoittivat naittamistoimen välityksellä yhdistettyä hääparia, joten se katsottiin siis edelleen avioliiton aloittamisen ehdoksi. Tähän viittaa myös se, että molempien maanlakien Nk 6 § 1:n ja yleisen kaupunkilain Nk 6 § 3:n säännösten mukaan hääyön tuli olla ensimmäisenä yönä siitä, kun hääpari oli saapunut sulhasen kotitaloon. Hääparihan oli saapunut sulhasen kotitaloon suoraan naittamistoimesta morsiamen kotoa.

Herra Martin ja Ljungo Tuomaanpojan *KrML*:n ja *MEKL*:n suomennokset 1500–1600 -luvun taitteessa pitivät naittamistoimea myös avioliiton alkamisen ehtona, sillä ne käänsivät sanat *gifft æro* naittamistoimea tarkoittavalla ilmauksella *nainet ouat*. Toiseksi naittamistoimen perinteisen aseman tukemisesta Ruotsin myöhäiskeskiaikaisessa lainsäädännössä kertoo, että se painotti morsiamen sukuun kuuluvan miespuolisen henkilön naittamisoikeutta. Kolmanneksi naittamistoimen korostamista saattaa ilmentää myös se, että molempien maanlakien ja yleisen kaupunkilain naimakaarien naittamispuheet päättyivät Pyhän Eerikin nimen mainintaan ja Pyhän Kolminaisuuden nimeen.[66]

---

[65] *MEML* Nk 2 § 3. *MEKL* Nk 2 § 2. *KrML* Nk 2 § 3. *Winroth* 1892, 87. *Carlson* 1965–1972 II, 97. *Thomson* 1967, 5.

[66] *MEML* Nk 1, 2 pr, § 3, 5 pr, 6 § 1, 9. *MEKL* Nk 1, 2 pr, § 2, 5 pr, 6 § 3, 8. *KrML* Nk 1, 2 pr, § 3, 5 pr, 6 § 1, 9. *CoA*, 70–71, 73. *Setälä–Nyholm* 1905, 20–21, 23, 24, 25. *Ulkuniemi* 1975, 27, 28, 29, 156–157, 158, 159.

Maunu Eerikinpoika antoi Skarassa 1335 naittajan asemaa korostavan säännöksen. *Ha-*

Ruotsin ja Suomen 1300–1400 -lukujen lainsäädäntö katsoi siis avioliiton alkavan sänkyynjohdattamisesta ja sitä seuranneesta hääyöstä. Koska vihkiminen ei ollut edes sen edellytyksenä, vihkimisellä ei ollut missään muodossa avioliiton juridisesti aloittavaa asemaa Ruotsissa eikä Suomessa myöhäiskeskiajalla.

Ylläolevien säännösten tarkastelu osoittaa, että kirkko puolestaan pyrki edelleen myöhäiskeskiajalla saamaan avioliiton solmimisprosessin valvontaansa. Yhteiskunta ei kuitenkaan antanut vihkimiselle avioliiton solmimisprosessin minkään osan oikeudellisesti korvaavaa asemaa. Vihkiminen ei ollut edelleenkään lain edessä välttämätön avioliiton juridisen pätevyyden osoittajana. Siksi vihkimistä ei myöskään esitetty pakolliseksi.[67] Vihkimisen vapaaehtoisuuden todisteena on myös, että molempien maanlakien Nk 2 § 3:n ja yleisen kaupunkilain Nk 2 § 2:n säännösten mukaan pappi saattoi eli hänen oli lupa *(må)* vihkiä kuulutuksen ja naittamistoimen suorittamisen jälkeen vapaasti. Pappia ei siis velvoitettu vihkimään.[68] Mainittu säännös papin vapaasta vihkimisoikeudesta voidaan tulkita myös niin, että lainsäädäntö tavallaan suositti jo juridisesti solmitun avioliiton kirkollista siunaamista.[69]

Vihkimistä kuvattiin edelleen Suomessakin voimassa olleessa Ruotsin myöhäiskeskiajan lainsäädännössä verbillä wighia, joka siis tässä yhteydessä tarkoitti oikeudellisesti jo solmitun avioliiton pyhittämistä ja siunaamista. Samaa tarkoitti myös 1500–1600 -luvun taitteen lainsuomennoksissa esiintynyt teonsana *wihkiä*.[70]

Kristinuskon juurtuessa yhä syvempään ruotsalaiseen yhteiskuntaan vihki-

---

dorph 1687, 11.

Vrt. *MEKL* Nk 1, jonka mukaan myös äiti saattoi olla naittaja. Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 I, 148. *Carlsson* 1965–1972 II, 97–98.

Nk 9 puuttui sekä *CoA*:sta että Ljungo Tuomaanpojan *MEKL*:n suomennoksesta.

67 Ks. myös *Wikman* 1937, 291. *Prevenier – Hemptinne* 1985, 1636, 1638.

68 *MEML* Nk 2 § 3. *MEKL* Nk 2 § 2. *KrML* Nk 2 § 3. Vrt. *Carlsson* 1965–1972 II, 97–98. Siinä säännös papin vapaasta vihkimisoikeudesta selitetään siten, että papin ei tarvinnut pelätä kirkollisten esimiesten määräämää rangaistusta kuulutuksen laiminlyönnistä.

69 *Söderlind* 1971, 49.

70 Esim. *MEML* Nk 2 § 3. *CoA*, 71. *Setälä–Nyholm* 1905, 21. *Ulkuniemi* 1975, 27, 157.

Suomen kielen teonsanan vihkiä etymologiasta esim. *SKES VI*, 1736.

Pyhä-käsitteestä avioliiton solmimisen yhteydessä ja siihen liittyvästä morsiamen pyhittämisestä sekä pyhittämis-käsitteestä yleensä suomalais-ugrilaisten kansojen keskuudessa *Vilkuna* 1952, 13–14, 16, 59–64.

minen alkoi myös yleistyä. Näin tapahtui erityisesti 1400-luvulla.[71] Koska vihkimisellä ei ollut lain edessä kihlauksen, naittamistoimen ja sänkyynjohdattamisen oikeudellisesti korvaavaa asemaa ja koska kanoninen oikeus vaati vihkimisen suoritettavaksi ennen avioelämän aloittamista, niin näistä kaikista voidaan päätellä, että vihkiminen pyrittiin Ruotsissa ja Suomessa toimittamaan kihlauksen sekä naittamistoimen jälkeen, mutta kuitenkin ennen sänkyynjohdattamista.[72] Tällä tavoin meneteltiin ainakin Slesvigin hiippakunnassa Tanskassa.[73] Tällöin vihkimisellä oli todella myös käytännössä jo kihlauksessa ja naittamistoimessa solmitun avioliiton siunaava funktio. Vihkiminen siunasi tällöin "etukäteen" avioliiton aloittamisen.

KrML Nk 2 § 3 määräsi, että kihlatut eivät saaneet olla sukupuoliyhteydessä keskenään ennen vihkimistä. *KrML* Nk 2 § 4 sääti kuitenkin, että kihlausaikana siitetyt lapset katsottiin aviolapsiksi. Viimeksi mainittu säännös oli myös *MEML* Nk 2 § 4:ssä ja *MEKL* Nk 2 § 3:ssa. Ensiksi mainittu *KrML* Nk 2 § 3:n määräys kertoo kirkon näkökannan työntymisestä lainsäädäntöön, sillä useissa 1300–1400 -lukujen provinsiaali- ja synodaalistatuuteissa oli vaadittu kihlakumppanien välisen sukupuoliyhteyden kieltämistä ennen vihkimistä. Kihlausaikana siitettyjen lasten katsominen aviolapsiksi oli kuitenkin vastoin kirkon kantaa. Tästä ovat osoituksina esimerkiksi Johannes Haquinin kanoniseen oikeuteen (esim. c 3 X IV-3) perustuvat säännökset 1425 ja 1426, joissa pidettiin avioliittoon kuuluttamattomien ja vihkimättömien kihlakumppanien siittämiä lapsia aviottomina siinä tapauksessa, että aiottu avioliitto estyi kanonisen oikeuden määräämien avioesteiden perusteella.[74] Kirkko ratkaisi näin avioliiton pätevyyden ja vaati siitä syystä kuulutusta ja vihkimistä aina aviolapsen oikeusaseman muodostumisen ehdoksi.

KrML Nk 2 § 3:n säännös kihlausaikana siitettyjen lasten pitämisestä aviolapsina ilmensi yhteiskunnan käsitystä kihlauksen sitovuudesta tulevaa avioliittoa ajatellen. Se kertoo myös siitä, että lainsäädäntö ei hyväksynyt kirkon vaatimusta avioliiton solmimiseen liittyvien asioiden ratkaisemisesta pelkästään kirkon tuomiovallassa kanonisen oikeuden säännösten mukaan. Yhteiskunta halusi päättää avioliiton taloudellisista seuraamuksista.

Puheena oleva säännös ilmentää myös yhteiskunnan halua valvoa avioliiton solmimista edelleen perinteiseen tapaan. Näin tapahtui myös käytännössä

---

71 *Söderlind* 1971, 45.
72 *Winroth* 1892, 95.
73 *Binder* 1938, 28.
74 *Gummerus* 1902, 40, 44. Ks. myös *Söderlind* 1971, 45 viite 4.

1300–1400 -luvuilla, sillä tältä ajalta peräisin olevat ruhtinaitten avioliiton solmimisesta kertovat tiedot ilmaisevat, että naittamistoimi ja sänkyynjohdattaminen säilyivät perinteisissä muodoissaan. Toiset samaan aikaan ajoittuvat tiedot tosin kertovat, että ruhtinaat ottivat huomioon avioliittoja solmiessaan kirkon vaatimukset vihkimisestä ja kanonisen oikeuden säännösten noudattamisesta. Yhteiskunnan ylempisäätyisten solmimien avioliittojen osalta perinteiset avioliiton solmimisprosessin osat olivat kuitenkin pääasiallisesti säilyttäneet oikeudellisen asemansa vihkimisestä huolimatta. "Tavallinen kansa" piti myös lujasti kiinni perinteisistä avioliiton solmimismuodoista ja niiden oikeudellisesta asemasta suhteessa vihkimiseen Ruotsissa myöhäiskeskiajalla. Tämä näkyi erityisesti naittajan asemassa ja tehtävissä avioliiton solmimisprosessin eri osissa.[75] Sitä ilmensi myös se kansan keskuudessa tavallinen tapa, että kihlakumppanit muuttivat kihlauksen jälkeen yhteen asumaan eläen sen jälkeen aviopuolisoiden tavoin ilman kirkollista vihkimistä.[76]

2.2. KIHLAUS JA SEN SUHDE AVIOLIITON SOLMIMISEEN SEKÄ KIRKON ASEMAN VAHVISTUMINEN NIIDEN VALVONNASSA

Ruotsin ja Suomen kirkolliset säännökset käyttivät 1200–1400 -luvuilla avioliittoon vihkimisestä termiä *benedictio nubencium*.[77] Näillä sanoilla ymmär-

[75] Ruhtinaitten avioliiton solmimisesta kertovia tietoja esim. *DS III*, 2310. *SD I*, 179, 182, 777. *SD III*, 2661, 2676. *Winroth* 1892, 95 viite 3, 98–100. *Söderlind* 1971, 49 viite 8. *Heikinmäki* 1981, 133. Ks. myös *Lehtonen* 1931a, 249.

Avioliitot solmittiin yleisesti myös eri puolilla Englantia 1300–1400 -luvuilla yhteiskunnallisia avioliiton solmimismuotoja noudattaen. *Sheehan* 1971, 249–250. *Helmholz* 1978, 28–30. *Brooke* 1989, 251–253.

[76] Tästä enemmän esim. *Carlsson* 1969, 12. Ks. myös *Wikman* 1937, 294–298.

[77] Esim. Upsalan konsiili 1290 (*Reuterdahl* 1841, 39). Turun piispa Hemmingin synodaalistatuutit 1352 (*FMU I*, 624). Linköpingin piispa Nicolaus Hermannin synodaalistatuutit 1374-1391 (*Reuterdahl* 1841, 64). Söderköpingin provinsiaalistatuutit 4. 6. 1441 (*Reuterdahl* 1841, 125–126). Viimeksi mainitut statuutit on kopioitu myös Turun tuomiokirkon mustaan kirjaan. *CMAF*, 54v (s. 146). *REA*, 495. *FMU III*, 2390. *Sainio* 1948, 60.

Vrt. Söderköpingin provinsiaalistatuuttien ajanmäärityksestä *Winroth* 1890, 153 viite 1.

Hemming (≈ 1290-1366) oli Turun piispana 1338-1366. *Klockars* 1971, 267–269. *Matinolli* 1976, 6–7.

retään avioliittoa solmivien henkilöiden siunaamista. Pakanalliselta ajalta peräisin oleva ruotsin sana wigha, jonka alkuperäinen merkitys oli tehdä pyhäksi, pyhittää, sai kristillisellä ajalla latinan termin benedictio (bene+dictio) mukaisesti sisällöllisen merkityskorostuksen siunata.

Upsalalaisesta vihkimiskäytännöstä kertovien, 1300–1400 -luvuilta peräisin olevien fragmenttien (*SRA MI 419, SRA RIT 13)* sekä 1400-luvulle dateerattavan fragmentin (*SRA RIT 8)* ja painetun *Manuale Upsalensen* vihkikaavojen otsikot kuuluivat: *Ordo ad faciendum sponsalia.* Kaavan alussa oli pitkä ohje, jossa puhuttiin myös vihkitoimituksen sisällöstä (vain *SRA RIT 8, MU*): *sponsus cum sponsa in facie ecclesie benedicitur ... sponsalia contracta ... [sponsus et sponsa] venerint ad ostium ecclesie benedicendi.* [78]

HYK:n keskiaikaisten käsikirjoitusten kokoelmassa on yhtenä alaryhmänä ritualefragmenttien kokoelma. Siihen sisältyvien turkulaisten manualefragmenttien kirkollisissa toimituksissa on yhtenäisiä piirteitä.[79] Fragmentit voivat siksi olla katkelmia jostakin Turun tuomiokapitulin toimesta kopioidusta käsinkirjoitetusta universaalikirjatraditiosta. Sanan rituale merkityksen mukaan tätä traditiota edustavalle yksityiselle universaalikirjalle voi antaa nimen *Rituale Aboense.*[80]

Ritualefragmenteissa on myös neljä 1300–1400 -luvuille ajoitettavaa turkulaista vihkikaavaa. Niistä yksi on lähes täydellinen ja kolme katkelmallista. Samanlaisten elementtien ja tekstuaalisen yhtenevyyden perusteella voidaan rekonstruoida turkulainen keskiaikainen vihkitoimituskäytäntö kokonaisuu-

---

[78] *SRA MI 419,* 6v. *SRA RIT 8,* 1v. *13,* 1v. Manuale Upsalense *(MU)* on julkaistu rekonstruoituna *Collijn* 1918. *MU,* 25.

Mainittujen fragmenttien lokalisointi on suoritettu sisällön perusteella.

MU:n perustumisesta upsalalaiseen käsinkirjoitettuun traditioon (peräisin ainakin 1300-luvun puolivälistä) *Collijn* 1918, XXXI–XXXIII. *SRA RIT 8* on lokalisoitu upsalalaiseksi sisällön perusteella.

[79] *HYK*:n keskiaikaisten käsikirjoitusten kokoelman ritualefragmenttien kokoelmaan kuuluu termin rituale määritelmän perusteella manuale- (48 %), missale- (33 %), processionale- (14 %) ja antiphonariummateriaalia (5 %). Manualeainesta sisältävistä 1200–1400 -luvuille ajoitettavista fragmenteista 67 % voidaan lokalisoida Turun hiippakunnasta peräisin oleviksi. *Knuutila* 1984, 69–80, 88–112. *Knuutila* 1985, 202.

Rituale-termin määrittelystä *Johansson* 1950, 37, 41. *Parvio* 1980, 180.

[80] *Knuutila* 1984, 80–88.

Seuraavassa *Rituale Aboense*sta käytetään lyhennettä *RA.*

Universaalikirjalla tarkoitetaan tässä yhteydessä sellaista liturgista kirjaa, joka sisälsi erilaista papin käytännössä tarvitsemaa liturgista aineistoa, esimerkiksi antiphonare-, manuale-, missale- ja prosessionale-materiaalia.

dessaan.[81] Sitä kutsutaan seuraavassa edellisen perusteella *RA*:n vihkikaavaksi.

Upsalalaisen vihkikaavatradition mainitut kohdat olivat lähteenä *RA*:een sisältyvän vihkitoimituskäytännön otsikolle *Ordo ad faciendum sponsalia* ja sen jälkeisen ohjeen sanoille: *sponsus cum sponsa in facie ecclesie benedicentur ... sponsalia contrahenda ... [sponsus et sponsa] venerint ad hostium ecclesie benedicendi...* *RA*:sta otsikko ja puheena oleva ohje välittyivät sellaisenaan *Manuale Aboensen* painettuun vihkikaavaan.[82]

Upsalan ja Turun vihkikaavatraditioitten otsikosta *Ordo ad faciendum sponsalia* voi päätellä, että ainakin näitten hiippakuntien kirkonmiehet käsittivät vihkitoimituksen kihlauksen toimittamiseksi eli kirkolliseksi kihlaukseksi. Puheena oleva otsikko merkitsee näet sananmukaisesti ohjetta kihlauksen toimittamiseksi.[83]

Upsalalaista 1300–1400 -lukujen vihkimiskäytäntöä edustavien fragmenttien (*SRA MI 419, SRA RIT 8, 13*) ja *MU*:n vihkikaavojen alussa olleiden ohjeiden mukaan naittamistoimi suoritettiin vihkitoimuksen yhteydessä välittömästi ennen sen alkamista.[84] Näin naittamistoimen valvonta ja siten myös sen funktio avioliiton toimeenpanijana sisältyi upsalalaiseen vihkimispraksikseen.

Upsalalaisessa 1400-luvun vihkitoimituskäytännössä (*SRA RIT 8, MU*) käytettiin vihkikaavan alussa olevassa ohjeessa sanoja *sponsalia contracta*. Ne tarkoittavat yhdistettyä, toimeenpantua kihlausta eli kihlauksessa solmitun avioliittosopimuksen toimeenpanoa, naittamistoimea. Passiivin partisiipin perfektissä (*contracta*) tapahtunut kihlauksen toimeenpanosta puhuminen viitannee sen sijaan yhteiskunnalliseen naittamistoimeen, sillä sen tuli voimassa ole-

---

[81] *HYK RIT 14*, 2rv. *23*, 1v–2v. *24*, 3v–6v. *29*, 3v–7r. *Knuutila* 1984, 96–99.

[82] *HYK RIT 23*, 1v. *24*, 3v. *29*, 3v (fragmenteissa on eroja vain ortografiassa, teksti on otettu *HYK RIT 29*:stä). Manuale Aboense (*MEA*) julkaistu Martti Parvion toimittamana näköispainoksena 1980. Seuraavassa noudatetaan sen pagiointia. *MEA*, 14–15. *HYK RIT 29*:n teksti on myös ortografisesti identtinen *MEA*:n kanssa tällä kohdin. Vrt. *Knuutila* 1984, 96–97, jossa kyseisen ja sen jälkeisen ohjeen ei sanota sisältyvän *HYK RIT 23*:en.

RA:n vihkikaavan perustumisesta upsalalaiseen käsinkirjoitettuun vihkitoimitustraditioon sekä *RA*:n kyseisen kaavan välittymisestä *MEA*:en. *Knuutila* 1984, 96–100. Ks. myös *Binder* 1938, 28.

[83] Ks. myös *Söderlind* 1971, 49. *Carlsson* 1965–1972 II, 98–99.

[84] *SRA MI 419*, 6v. *SRA RIT 8*, 1v. *13*, 1v. *MU*, 25. Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 II, 27, 31.

Linköpingin tai Wäxjön vihkikaavatraditiota edustava, 1300–1400 -luvulta peräisin oleva fragmentti (*SKrA MI 421*, 4r) antoi myös ohjeen vihkitoimituksen yhteydessä välittömästi ennen sen alkua suoritettavasta naittamistoimesta.

van lainsäädännön mukaan edeltää kuulutusta ja vihkimistä.

Turkulaisen keskiaikaisen vihkimispraksiksen otsikon jälkeisen ohjeen ilmaus *sponsalia contrahenda* on sen sijaan ymmärrettävä yhdistettäväksi, toimeenpantavaksi kihlaukseksi eli kihlaukseksi, joka tullaan yhdistämään, toimeenpanemaan tässä yhteydessä. Tämä viitannee siihen, että naittamistoimen luonteisen avioliiton toimeenpanon käsitettiin myös Turun hiippakunnassa sisältyvän vihkitoimitukseen.

Näin voidaan siis todeta, että upsalalainen ja turkulainen vihkimiskäytäntö sisällytti vihkitoimitukseen sekä kihlauksen että naittamistoimen.[85]

Molemmat puhuivat otsikkoa seuraavassa ohjeessa kirkon eteiseen saapuneiden sulhasen ja morsiamen siunaamisesta "seurakunnan kasvojen" edessä eli julkisesti "kaiken kansan" nähden. Tämä määräys oli sopusoinnussa kanonisen oikeuden (esim. c 2-3 X IV-3) säännösten kanssa, joiden mukaan kirkon tuli valvoa avioliiton solmimista salaisten avioliittojen välttämiseksi. Upsalalaisen ja turkulaisen vihkikaavan voitiin näin katsoa toteuttavan mainittua kirkon vaatimusta julkisesta avioliiton solmimisen valvonnasta. Kirkko valvoi vihkikaavansa välityksellä solmittavan avioliittosopimuksen vahvistamista ja toimeenpanemista. Tässä toimituksessa kirkko myös samalla siunasi julkisesti kirkollisesti kihlatun ja naitetun sulhasen ja morsiamen.

Sponsus- ja sponsa -substantiiveilla tarkoitettiin sekä kihlattavia että jo kihlattuja sulhasta ja morsianta.[86] Edellisen perusteella ilmaisun sponsus cum sponsa voidaan tässä yhteydessä tulkita tarkoittavan nimenomaan vihkikaavan välityksellä kihlattavia ja naitettavia sulhasta ja morsianta. Tämä sopii hyvin yhteen ruotsalaisten ja suomalaisten 1300–1400 -lukujen provinsiaali- ja synodaalistatuuttien vihkimisestä käyttämän benedictio nubencium -termin sisällön sekä sulhasen ja morsiamen siunaamisesta puhuvien kanonisen oikeuden säännösten (c 2, 5 C 30 q 5) kanssa. Näin sanoilla ... *sponsus cum sponsa in facie ecclesie benedicentur*... on myös kirkon valvomaa avioliiton solmimista korostava merkitys.

Upsalan ja Turun hiippakuntien vihkimiskäytäntöjen lisäksi Ruotsissa vain Skaran hiippakunnan vihkikaavatraditio piti vihkitoimitusta kihlauksen ja naittamistoimen kirkollisena valvontatoimituksena.[87] Kirkon Ruotsissa vaatima

---

[85] Ks. myös *Dieckhoff* 1878, 104. *Wikman* 1937, 291.

[86] *Georges* 1959 II, 2771, 2774, 2775.

[87] Tämä näkyy Skaran hiippakunnan vihkimiskäytäntöä edustavien Hemsjömanualen (*HM*) ja Breviarium Scarensen (*BS*) vihkitoimitusten otsikoista: *Benedictio nubencium in facie ecclesie contrahencium* (*HM*) ja *Ordo ad sponsalia* (*BS*). *HM* on julkaistu *Johansson*

oikeus valvoa avioliiton solmimisprosessia ei siis näkynyt kaikkien hiippakuntien vihkikaavoissa.[88]

1950. *BS* on painettu reprinttinä *Freisen* 1904. *HM*, 171. *BS*, 131.

[88] Linköpingin hiippakunnan normatiivinen Manuale Lincopenseen (*ML*) sisältyvä vihkikaava otsikoi tämän toimituksen *Benedictio sponsi et sponse*. *ML* on julkaistu reprinttinä *Freisen* 1904. *ML*, 31. *ML*:n vihkitoimitus ei myöskään sisältänyt viittausta naittamistoimen valvontaan. Tästä voidaan päätellä, että *ML* ei halunnut korostaa kirkon osuutta avioliiton solmimisen valvonnassa. Tällaisia pyrkimyksiä oli kuitenkin ilmeisesti Linköpingin hiippakunnassa, sillä todennäköisesti mainitun tai Växjön hiippakunnan vihkimiskäytäntöä edustava fragmentti (lokalisointi suoritettu sisällön ja sekundaarista provenienssia ilmaisevien merkintöjen perusteella) otsikoi vihkikaavansa *Ordo qualiter desponsari mulier. SKrA MI 421*, 4r. Sen mukaan vihkikaava sisälsi kihlauksen, sillä tämä ilmaus merkitsee sananmukaisesti ohjetta naisen kihlaamiseksi.

Koska keskiaikainen Linköpingin hiippakunta käsitti alueellisesti Itä-Göötanmaan, osan Smoolantia sekä Gotlannin eli alueet, joiden maakuntalaeissa (*IGL, SmL, GotL*) näkyi selvästi kirkon vaatimus avioliiton solmimisen valvonnasta, olisi odottanut, että hiippakunnan normatiivinen vihkikaava olisi myös sisältänyt tämän vaatimuksen muodossa tai toisessa. *ML*:n kyseisten kohtien muotoilu kertonee siitä, että kirkollisen vihkimisen avioliiton solmimista valvova funktio kohtasi voimakasta vastusta yhteiskunnan taholta noilla alueilla. Keskiaikaisen Linköpingin hiippakunnan alueesta sekä yhteiskunnan suhteesta vihkimiseen tuolla alueella *Carlsson* 1961, 161–163.

Toisena syynä *ML*:n vihkikaavan otsikointiin saattaa olla Tanskasta tullut vaikutus, sillä Linköpingin eteläisten naapurihiippakuntien, Lundin, Slesvigin ja Roskilden vihkikaavoissa meneteltiin tässä asiassa samoin. Lundin hiippakunnasta peräisin oleva käsinkirjoitettu vihkikaava on yhden Pontificale Lundensen (*PoLund*) 1400-luvun lopulta peräisin olevan käsikirjoituksen (*UUB signum C 441*) yhteydessä. Tämä käsikirjoitus on julkaistu *Strömberg* 1955. *PoLund*iin yhteydessä ollut vihkikaava on myös painettu *Jörgensen* 1908. Slesvigin ja Roskilden hiippakuntien vihkikaavat ovat seuraavissa kirkollisissa kirjoissa: Liber Agendarum Sleszwicense (*LAS*), painettu 1512; Manuale Roskildense (*MR*), painettu 1513. Ne ovat julkaistut reprintteinä *Freisen* 1898ab. *PoLund*, 187: *In celebracione nupciarum* (=avioliiton solmimisen juhlallinen viettäminen, häät). *LAS*, 61: *Ordo ad benedicendum sponsum et sponsam. MR*, 15: *Ordo ad benedicendum sponsum et sponsam.*

Vrt. Odensen hiippakunnan alueelta, Notmarkin kylästä löytyneen, odenselaista vihkimistraditiota edustaneen Notmarkin Manualen (*NoM*) vihkikaava oli myös otsikoitu: *Benedicciо annuli ad coniungendam sponsam viro suo. NoM*:n (käsikirjoitus 1300-luvulta) on julkaistu *Ottosen* 1970. *NoM*, 69. Lundin hiippakuntaan kuuluneen Katzløssan seurakunnan omistuksessa ollut, nykyisin Pariisin kansalliskirjastossa (sign. *Bibliothèque Natioale, Paris, Ms. lat. 935.*) säilytettävä, 1400-luvun loppupuolella käsikirjoitettu manuale *Hoc manuale seu hic liber pertinet ecclesie Katzløssa* (= [Manuale ecclesiae Katzløssa] *MaKa*). Sen todennäköisesti lundilaista vihkimiskäytäntöä edustava (lokalisointi suoritettu sisällön ja sekundaarista provenienssia ilmaisevien merkintöjen perusteella) vihkikaava oli otsikoitu: *Ordo sponsalium. MaKa*, 11r. *MaKa*:sta ja sen vihkikaavasta *Ottosen* 1976, 18–19. *Stevenson* 1983, 551. *NoM*:sta ja sen vihkikaavasta *Ottosen* 1970, 11–29. *Stevenson* 1983, 551.

Linköpingin hiippakunnan yhteyksistä keskiajalla Lundin ja Hampurin kirkkoprovinssei-

Eurooppalaiset keskiaikaiset vihkikaavat voidaan jakaa kahteen ryhmään sen perusteella, määrittävätkö ne itse sisältönsä ainoastaan siunaustoimitukseksi (ryhmä I) vai myös kihlauksen tai kihlauksen ja naittamistoimen valvonnaksi (ryhmä II). Ryhmän I vihkitoimitustraditio on ajallisesti vanhempi perustuen alkukirkon käytäntöön siunata sulhanen ja morsian. Se välittyi myös Gratianuksen dekreetteihin, joiden mukaan avioliittoon vihkimisessä siunattiin sulhanen ja morsian. Ryhmän II vihkikaavatradition alkulähteenä voidaan pitää 1000–1200 -lukujen ranskalaista varhaisskolastista koulukuntaa, jonka vaikutuksesta Ranskan pohjoisrannikon, Normandian, vihkitoimitusten otsikoissa puhuttiin "kihlaamisen ohjeesta". Tämä käytäntö levisi Ranskasta 1000–1100 -luvuilla myös eri puolille Euroopan mannerta sekä Englantiin. Englantilaiset eri liturgiset traditiot välittivät puolestaan sitä myös eteenpäin.[89]

---

hin sekä Roskilden ja Slesvigin hiippakuntiin sekä *ML*:n vihkikaavan eurooppalaisista lähteistä *Freisen* 1898, 486, 493–494, 500–501. *Freisen* 1904, 31 viite 1. *Lüdtke* 1922, 121–123. *Binder* 1938, 28–29. *Stevensson* 1982, 87.

[89] **Ryhmään I** kuuluvia vihkikaavoja on seuraavissa liturgisissa käsikirjoituksissa ja kirjoissa: Esim. **Ranska**: *MiAN*, 376 (Missale in einer Abtei in der Normandie, käsikirjoitus lat. 14 446 Pariisin kansalliskirjastossa 1100-luvulta, julkaistu *Ritzer* 1962); *MiBa*, 284 (Missale Baiocense [Bayeux], käsikirjoitus 1100-luvun alkupuolelta, julkaistu *Molin – Mutembe* 1974, *Ritzer* 1962. (Ritzerin julkaisema editio on epätäydellinen *Molin – Mutembe* 1974, 284)); *PoAr*, 301 (Pontificale Arelate [Arles], käsikirjoitus 1300-luvulta, julkaistu *Martène* 1700, *Molin – Mutembe* 1974); *PoAu*, 625 (Pontificale Autissioderense [Auxerre], käsikirjoitus 1100-luvulta (vrt. *PoAu*:n ajoituksesta esim. *Ritzer* 1962, 308 viite 609), julkaistu *Martène* 1700). *PoMLy*, 286 (Pontificale [Eboraense = Éreux ?] Monasterii Lyrense, Lyren luostarissa säilytettävänä ollut käsikirjoitus, julkaistu *Martène* 1700, *Molin – Mutembe* 1974. *PoMLy*:n vihkikaavasta *Molin – Mutembe* 1974 287. **Saksa**: *SaMF*, 367 (Sacramentarium Monasterii Fuldense, käsikirjoitus 900-luvulta, julkaistu *Ritzer* 1962); *MiHam*, 72 v (Missale Hamburgense [Hampuri], käsikirjoitus 1000–1100 -luvuilta, käsikirjoitus: *Rooma, Bibliotheca Vallicellana: signum Cod. B. 141*, julkaistu *Stevenson* 1986); *EdPR*, 372 (Ehesegnungsordo in deutschen Pontifikalien und Ritualien, käsikirjoituksia eri saksalaisissa kirjastoissa 1000–1100 -luvuilta, julkaistu *Ritzer* 1962); *RiStFl*, 45 (Rituale St. Florian [St. Florianus Laventinensi diocesi, Steiermark, Itävalta], käsikirjoitus 1100-luvulta, julkaistu *Franz* 1904). **Italia**: *SaGr*, 308 (Sacramentarium Gregorianum, käsikirjoitus 700-luvulta, julkaistu *Lietzmann* 1959, *Deshusses* 1971); *PoRo*, 260 (Pontificale Romanum, käsikirjoitus 1100-luvulta, julkaistu *Andrieu* 1938). **Englanti**: *RiDur*, 194 (Rituale Durhamense [Durham], käsikirjoitus 800–900 -luvuilta, julkaistu *Freisen* 1918–1919 II); *BeAeR*, 362 (Benedictionale Archiepiscopi Roberti [Cantuariensis = Canterbury], käsikirjoitus 900–1000 -luvuilta, julkaistu *Ritzer* 1962); *PoEL*, 161 (Pontificale Elyense [Ely], käsikirjoitus 1100-luvulta, julkaistu *Henderson* 1875); *MiWe*, 1233 (Missale ad usum ecclesie Westmonasteriensis [Westminster], oikeastaan kysymys on Westminsterin luostarin apotille kuuluneesta Pontificale-käsikirjoituksesta 1300-luvulta, julkaistu *Legg* 1897). **Portugali**: *MiMB*, 291 (Missel de Mateus de Braga, käsikirjoitus Bragan

Englantilaisten liturgisten vihkimispraksisten piirteitä levisi myös Skandinaviaan.[90] Seuraavassa vertailussa 2.1. on asetettu rinnankkain eräiden englantilaisten sekä upsalalaisen ja turkulaisen vihkimiskäytännön vihkikaavojen otsikot ja sen jälkeisen ohjeen eräät sanat.[91]

---

yleisessä kirjastossa 1100-luvun loppupuolelta, julkaistu *Molin – Mutembe* 1974). Pappi on toimittanut sulhasen ja morsiamen siunaamisen Rooman kirkossa ainakin jo 300–400 -luvuilla. *Ritzer* 1962, 68. *Heikinmäki* 1981, 370.

Ryhmä II : a) "Kihlaamisen ohjeesta" puhuvat vihkikaavat: Esim. **Ranska**: *RiAl,* 292 (Rituale Albiense [Albi], käsikirjoitus 1100-luvulta, julkaistu *Molin – Mutembe* 1974); *MiRoA,* 294 (Missale Rotomagense [Rouen], käsikirjoitus 1200-luvun lopulta, julkaistu *Martène* 1700, *Molin – Mutembe* 1974); *PoMe,* 295 (Pontificale Meldense [Meaux], käsikirjoitus noin vuodelta 1280, julkaistu *Molin – Mutembe* 1974). **Saksa**: *AgMo,* 63 (Agenda Monasterium [Münster], käsikirjoitus 1400-luvun alusta, julkaistu *Stapper* 1906); *BeMi,* 26 (Benedictionale Misnense [Meissen], painettu 1512, julkaistu uudelleen *Schönfelder* 1904). **Englanti**: *PoMag,* 160* (Pontificale in bibliotheca Magdalen college, Oxford, käsikirjoitus 1100-luvulta, julkaistu *Henderson* 1875); *MiS,* 413 (Missale Sarum [Salisbury], käsikirjoitus 1150–1319, julkaistu *Legg* 1916, *Freisen* 1918–1919 II (Legg ja Freisen vertaavat tätä käsikirjoitusta kahteen 1200–1300 -lukujen taitteesta peräisin olevaan käsikirjoitukseen, näistä käsikirjoituksista *Freisen* 1918–1919 II, 201), *MiS*:n vihkikaavaa kutsutaan seuraavassa varhaisemmaksi Sarum-vihkimistraditioksi); *PoAEB,* 162* (Pontificale Aniani Episcopi Bangorense, käsikirjoitus 1200-luvulta, julkaistu *Henderson* 1875). **Italia**: *PoRoA,* 300 (Pontificale Romanum, Appendix, käsikirjoitus 1200-luvulta, julkaistu *Andrieu* 1938). **b)** Sekä kihlaamisesta että naittamistoimesta puhuvat kaavat: Esim. **Englanti**: *MS 1506,* 17*, 18*, *MS 1543,* 44, 45, *MS 1604,* 210, 211 (Manuale Sarum painettu 1506, 1543, 1604, julkaistu uudelleen *Henderson* 1875 (*MS 1506*), Hendersonin julkaisema editio on osittain tekstuaalisesti epätarkka, *Ritzer* 1962, 243 viite 347), *Collins* 1960 (*MS 1543,* Collins on verrannut sitä vuosina 1506, 1516, 1523 ja 1526 painettuihin *MS*:n laitoksiin), *Freisen* 1918–1919 II (*MS 1604), MS 1604* on *MS*:n eri laitoksista täydellisin, *MS*:n eri laitoksista *Freisen* 1918–1919 II, 199–201, *Collins* 1960, vii–xxvi, *Johansson* 1950, 236–237) *MS 1506*:n, *MS 1543*:n, *MS 1604*:n vihkikaavoja kutsutaan seuraavassa myöhäisemmäksi Sarum-vihkimistraditioksi.; *MPE,* 24, 26–27 (Manuale et Processionale Eboracense [York], painettu 1506, julkaistu uudelleen *Henderson* 1875, *Freisen* 1918–1919 II. Ks. myös *Ritzer* 1962, 243 viite 347).

Eurooppalaisten vihkikaavatraditioitten ajoituksesta, kehityksestä ja vuorovaikutussuhteista ensimmäisiltä kristillisiltä vuosisadoilta keskiajan loppuun *Opet* 1910, 7–11. *Lüdtke* 1922, 98–128. *Binder* 1938, 8–37. *Ritzer* 1962, 32–38, 42–48, 50–51, 58–69, 151–317. *Molin – Mutembe* 1974, 284–327. *Stevenson* 1982, 35–93. *Stevenson* 1986, 185–193.

Englantilaisia keskiaikaisia liturgisia käytäntöjä olivat: Sarum-, Helfordense- (Hereford), Eboracense- ja Bangorense- (Bangor) traditiot. *Sheppard* 1967, 519–522. Sarum-, Helfordense-, Eboracense -traditioitten vihkikaavoista esim. *Freisen* 1918–1919 II, 67–68. *Lüdtke* 1922, 112–114. *Stevenson* 1982, 79–81.

[90] *Freisen* 1909, 143–144. *Stevenson* 1982, 84–88. *Stevenson* 1983, 550–557.

[91] *SRA MI 419,* 6v. *SRA RIT 8,* 1v. *13,* 1v. *HYK RIT 23,* 1v. *24,* 3v. *29,* 3v. *MiS,* 413. *WeMa,* 167* (The Welsh Manual [walesilainen, todennäköisesti St. Asaphin hiippa-

Vertailu 2.1. Eräiden englantilaisten sekä upsalalaiseen ja turkulaiseen vihkimiskäytäntöön kuuluvien vihkikaavojen otsikon sekä sen jälkeisen ohjeen toimitusten luonteesta kertovien sanojen vertailu.

MiS, WeMa, MS 1506, MS 1543, MPE, MS 1604	*SRA MI 419, SRA RIT 8, 13, HYK RIT 23, 24, 29, MU, MEA*
Ordo ad facienda sponsalia[1]	Ordo ad faciendum sponsalia
... legitime contrahere[2] ...	... sponsalia contrahenda ...

Selitykset:

[1] *MS 1543*: Ordo ad faciendum sponsalia.
[2] Vain *MS 1506, MS 1543, MPE, MS 1604.*

Vertailu ilmaisee, että sekä englantilaisten että upsalalaiseen ja turkulaiseen vihkitoimituskäytäntöön kuuluvien kaavojen otsikot ovat lähes samanlaiset. Samoin *MS 1506*:n, *MS 1543*:n, *MPE*:n ja *MS 1604*:n sekä upsalalaisen ja turkulaisen vihkimistradition kaavojen otsikkoa seuranneiden ohjeiden sanat toimituksen yhdistävästä funktiosta muistuttavat toisiaan. Englantilaiset vihkikaavat ovat näin olleet upsalalaisen ja turkulaisen vihkitoimitustradition näitten kohtien lähteinä, sillä muissa eurooppalaisissa vihkikaavoissa ei ole tekstuaalisesti vastaavia sanoja toimituksen alussa. Englantilaisten vihkimiskäytäntöjen vaikutus saattaa selittää osaltaan sen, miksi upsalalainen ja turkulainen vihkimiskäytäntö määritteli toimituksen sisällön avioliiton solmimisen valvonnaksi.[92]

---

kuntaan lokalisoitava manuale], käsikirjoitus 1400-luvulta, julkaistu *Henderson* 1875). *MS 1506*, 17*, 18*. *MS 1543*, 44, 45. *MPE*, 24. *MS 1604*, 210, 211. *MU*, 25. *MEA*, 14.

Englantilaisissa vihkikaavoissa painotettiin sitä, että pappi ei saanut rangaistuksen uhalla hyväksyä salaisten avioliittojen solmimisia ja että hänen oli valvottava, että kaikki avioliitot solmittiin juhlallisesti seurakunnan edessä. Esim. *MS* 1506, 18*. *MS 1543*, 46–47. *MPE*, 25–26. Samoin meneteltiin myös joissakin mannereurooppalaisissa vihkikaavoissa esim. *AgMo*, 71–72, 73.

Yhteiskunnan valvoman avioliiton solmimisen ja kirkollisen vihkimisen suhteesta Englannissa sydänkeskiajalla *Ritzer* 1962, 245–252. Kirkollisista salaista avioliittoa koskevista päätöksistä Münsterin hiippakunnassa ja Trierin kirkkoprovinsissa 1300-luvulla *Stapper* 1906, 117–118.

92 Englantilaisten vihkimistraditioitten vaikutuksesta *MU*:n ja *MEA*:n vihkikaavoihin *Binder* 1938, 29–30. *Stevenson* 1982, 86–87. Ks. myös *Freisen* 1904, 31 viite 1. Vrt. *Freisen* 1909, 146–147. *Lüdtke* 1922, 115. *Ritzer* 1962, 306–307. *Carlsson* 1965–1972 II, 30–33. Niissä spesifioidaan Sarum-liturgian vihkimiskäytäntö *MU*:n ja *MEA*:n vihkikaavojen

Kirkon 1100-luvulta periytyvä vaatimus saada vihkimiselle oikeudellisesti tunnustettu asema näkyi myös todennäköisesti 1400-luvun lopulta peräisin olevassa Upsalan kirkkoprovinssin tärkeimpien provinsiaalistatuuttien kokoelmassa, jossa toistettiin uudelleen kielto avioliiton fyysisestä täytäntöönpanosta ennen vihkimistä. Samoin uudistettiin määräys, jonka mukaan pappi ei saanut olla läsnä salaisissa kihlauksissa.[93] Kirkon vaatimus avioliiton solmimisen valvonnasta tuli edelleen ilmi eräässä piispantarkastusohjeessa 1400-luvun lopulta (todennäköisesti 1480). Siinä piispoja kehotettiin tarkkaamaan sitä, että kihlaus solmittiin papin läsnäollessa kanonisen oikeuden määräämää sanamuotoa noudattaen, olipa sitten kyse futuuri- tai preesensmuotoisesta kihlauksesta. Perinteisin menoin eli naittajan valvomassa kihlauksessa sekä sen yhteydessä tapahtuneissa juomingeissa *(fästningaöl)* solmittu kihlaus julistettiin kirkon kannalta salaiseksi. Edelleen preesensmuotoista suostumusta avioliittoon ei saanut antaa, ennenkuin avioliiton solmijat olivat tulleet kirkon oven eteen. Nämä ohjeet tarkoittivat samalla myös naittamistoimea, vaikka siitä ei suoranaisesti puhuttukaan mitään tässä yhteydessä. Toisaalta piispojen tuli valvoa, etteivät papit ilman syytä kieltäneet avioliiton solmimisen yhteiskunnallisia juhlallisuuksia.[94] Viimeksi mainittu määräys kertonee osaltaan niistä

---

lähteiksi.

Englantilaisesta vaikutuksesta Upsalan kirkkoprovinssissa ja Turun hiippakunnassa keskiajalla esim. *Gallén* 1976, 1–21.

Skaralaisen vihkitoimituskäytännön otsikon, joka vastasi sisällöllisesti upsalalaista ja turkulaista vastaavaa rubriikkia, synnyn taustana saattaa olla naapurihiippakunnan Nidarosin kautta välittynyt englantilaisten vihkikaavojen vaikutus. Nidarosin kirkkoprovinssin traditiota edustava Manuale Norvegicum, käsikirjoitus O: Thott ≈ 1300-luvulta (*MNa*, julkaistu *Fæhn* 1962) otsikoi nimittäin vihkikaavan *Incipit ordo ad desponsandam mulierem.* Manuale Norvegicumin, käsikirjoitus *B: NKS 133 f ja b+B: 133 f* 1200-luvun jälkipuoliskolta, (*MNb*, julkaistu *Fæhn* 1962) vastaavan kaavan otsikkona oli *Si mulier iungitur uiro. MNa,* 19. *MNb,* 24.

Englantilaisten vihkikaavojen vaikutuksesta Nidarosin ja Skaran hiippakuntien vihkimispraksikseen *Lüdtke* 1922, 115–116 (hän esittää Sarum-tradition vihkimiskäytännön *BS*:n vihkikaavan lähteeksi). *Stevenson* 1982, 84–86.

93 *Reuterdahl* 1841, 183, 192.

94 Näin meneteltiin Strängnäsin piispa Kort Roggen piispantarkastusohjeessa. Se on julkaistu *Gummerus* 1902. *Gummerus* 1902, 95, 97, 23–24. *Wikman* 1937, 291. *Carlsson* 1965–1972 II, 110–111. Ks. myös *Winroth* 1892, 30–31. *Dombois* 1974, 33–34.

Vrt. *Söderlind* 1971, 55–56, jonka mukaan naittamistoimen merkitys oli vähentynyt kirkon vaikutuksesta keskiajan loppuun mennessä. Samasta syystä kihlauksessa tapahtuvan sulhasen ja morsiamen "toisilleen luovuttamisen" merkitys oli kasvanut.

Kort (Konrad) Rogge († 1501) oli Strängnäsin piispana 1479–1501. *Collmar* 1964–1977 I, 92–104.

yhteiskunnan kielteisistä reaktioista, joita kirkon pyrkimys saada vihkiminen ainoaksi avioliiton solmimismuodoksi aiheutti.

Keskiaikaisten ruotsalaisten ja suomalaisten vihkikaavojen sekä 1400-luvun lopulta olevien kirkollisten säännösten tarkastelu osoittaa, että kirkko pyrki edelleen ponnekkaasti 1300–1400 -luvuilla saamaan vihkimiselle oikeudellisen aseman. Se selittynee kirkon lujittuneesta asemasta ruotsalaisessa yhteiskunnassa. Lisäksi ulkomainen vaikutus saattaa osaltaan olla sen yhtenä syynä, kuten Sarum-tradition yhtäläisyys upsalalaisen ja turkulaisen vihkikaavatradition kanssa osoittaa.

Kirkko pyrki valvomaan myös Suomessa vihkitoimituksensa välityksellä yhteiskunnallista kihlausta. Tästä huolimatta sitä pidettiin edelleen avioliiton perustavana toimenpiteenä Suomessa 1500-luvun alussa.[95]

Saksassa 1500-luvun alussa alkanut reformaatio kiinnitti huomiota myös avioliittoasioihin ja avioliiton solmimiseen. Martti Lutherin mukaan avioliitto ei ollut sakramentti. Avioliitto perustui Jumalan säätämänä molempien siihen aikovien keskinäiseen vapaaehtoiseen suostumukseen, jonka he ilmaisivat toisilleen kihlauksessa. Julkisena liittona avioliitto oli solmittava todistajien edessä tapahtuvassa kihlauksessa, jossa consensus mutuus ilmaistiin preesensmuodossa. Avioliiton toimeen- ja täytäntöönpanon tuli tämän jälkeen seurata mitä pikimmin hääjuhlassa sekä avioelämän aloittamisessa. Luther hyväksyi futuurimuodossa annetun suostumuksen avioliittoon ainoastaan silloin, kun avioelämän aloittaminen oli riippuvainen yhteisesti sovituista ehdoista. Vanhempien ja holhoojien suostumus oli välttämätön avioliiton pätemiselle, ja julkisella avioliiton solmimisella varmistettiin tämän suostumuksen olemassaolo. Luther hyväksyi avioliiton päteväksi ilman vanhempien suostumusta ainoastaan siinä poikkeustapauksessa, että copula carnalis oli jo tapahtunut kihlakumppanien välillä. Tällainen avioliitto oli kuitenkin salainen avioliitto, jota

---

95 Tästä on todisteena, että kihlauksen laillisuus tai laittomuus todistettiin pitäjän- tai kirkonkouksessa ja merkittiin pysyvään paikkaan muistiin. Näin ainakin menelteltiin Hämeenkyrön seurakunnan Pyhänristin (Ikaalisten) kappelissa 1518. Kappeliseurakunnan hallussa olleen messukirjan (Missale Aboense 1488) takakanteen 18. 7. (7. kolminaisuudenpäivän jälkeisenä sunnuntaina) 1518 tehdyn merkinnän mukaan kolme nimeltä mainittua Pyhänristin kappeliseurakunnan jäsentä sekä koko kappeliseurakunta todistivat, etteivät Höytölän kylästä kotoisin olevat Heikki Heikinpoika ja Helka olleet solmineet todellista kihlausta eikä sitä ollut juhlittu millään tavalla. *HYK Rv.-kok. (Dupl. A.). Missale Aboense. Ikaalisten kappale*, takakansi. *Oja* 1972, 39–40, 41.

Mainittu merkintä on painettu myös *FMU II*, 1543. Siinä on kuitenkin mainittu väärä vuosi, 1418.

tuli välttää. Luther määritteli siis salaisen avioliiton kanonisesta oikeudesta poiketen. Avioliiton solmiminen oli Lutherin mukaan "maallinen asia", eli julkiset aviolupaukset voitiin antaa missä vain. Kirkollinen vihkiminen ei ollut välttämätön avioliiton pätevyydelle. Avioliiton solmijat saivat kuitenkin "kristillisen tavan mukaan tulla seurakunnan eteen" ilmaisemaan suostumuksensa avioliittoon ja pyytämään sille siunausta.[96]

Lutherin ajatukset avioliitosta ja sen solmimisesta levisivät 1520-luvulla Ruotsiin. Tämä ilmeni erityisesti Olavus Petrin avioliitosta ja 1527–1528 käydystä keskustelusta munkkien ja nunnien avioliiton solmimisista. Lisäksi Olavus Petri julkaisi 1528 kolme kirjoitusta, joissa hän esitti Lutherin ajatuksia avioliitosta.[97] Olavus Petri ei kiinnittänyt näissä teoksissa kuitenkaan erityistä huomiota avioliiton solmimiseen eikä kirkolliseen vihkimiseen liittyviin kysymyksiin.

Västeråsin valtiopäivillä 1527 käsiteltiin myös avioliittoasioita. *Västeråsin ordinantiassa* 1527 (§:t 8(6)–9(7), 16(14), 19(17)) sekä 24. 6. 1528 annetussa *Västeråsin säädöksessä* julkistettiin valtiopäivien tekemät avioliittoasioita koskevat päätökset, joiden mukaan kirkolla oli niissä tuomiovalta. Kuitenkin siveellisyysasioissa langetetut sakkorangaistukset tuli maksaa piispan sijasta kuninkaalle. Laillisesti kihlatun morsiamen makaaminen sulhasen toimesta ei ollut rangaistava teko, sillä laillinen kihlaus ja sitä seuraava avioelämän aloittaminen oli katsottava oikeaksi avioliitoksi "Jumalan edessä". Sulhasta rangais-

---

[96] Martti Lutherin avioliittoa ja sen solmimista koskevista kirjoituksista esim: *Eyn Sermon von dem Ehelichen Standt vorendert und corrigirt* (1519). *-WA 2,* 166–171. *De captivitate Babylonica ecclesiae praeludium* (1520). *-WA 6,* 550–560. *Ein Traubüchlein für die einfältigen Pfarrherr* (1529). *-WA 30 III,* 74–76. *Von Ehesachen* 1540, Avr–Evr. (Ensimmäinen painos julkaistu 1530. *-WA 30 III,* 205–246). *Lähteeenmäki* 1955, 25–26, 99–128. *Sundby* 1959, 47–54. *Lähteenmäki* 1960, 84–92. *Dietrich* 1970, 53–59. *Suppan* 1971, 66–80. *Söderlind* 1971, 47, 63. Ks. myös *Kliefoth* 1854, 86–89. *Jacoby* 1871, 329. *Schubert* 1890, 42–48. *Wikman* 1937, 293. *Rietschel–Graff* 1952, 700–712.

Lutherin muuhun opetukseen avioliitosta palataan myöhemmin.

Saksalaisten 1500-luvun evankelisten kirkkojärjestysten avioliittoa ja sen solmimista koskevista määräyksistä *Richter* 1858, 620–621. *Färnström* 1935, 176–169. *Zeeden* 1959, 42. *Dietrich* 1970, 78–80, 93, 109–110, 122, 139. Ks. myös *Stutz* 1933, 288–331.

[97] Nämä kolme Olavus Petrin kirjoitusta ovat: *Een liten boock om Sacramenten, Een liten vnderuisning om Echteskapet* ja *Om gudz ordh och menniskios bodh och stadhgar. OPSS I,* 399–402, 445–471, 557–558.

Olavus Petrin kyseisistä kirjoituksista esim. *Ingebrand* 1964, 36–37, 39. *Söderlind* 1971, 47.

Olavus Petriä pidetään *Een liten boock om Sacramenten* -kirjan todennäköisenä julkaisijana. Mainitun kirjan synnystä ja lähteistä esim. *Almquist* 1945, 9.

tiin kuitenkin silloin, kun hän maattuaan laillisesti kihlatun morsiamensa hylkäsi tämän.[98]

Västeråsin valtiopäivien päätöksen mukaan kirkon vuosisatainen tuomiovalta avioliittoasioissa jatkui entisellään Ruotsissa.[99] Kirkko menetti valtiolle ne tulot, jotka se peri avioliittoasioissa tapahtuneista rikoksista määräämistään sakkorangaistuksista.

Pätevän avioliiton ehdoksi siis katsottiin kihlaus ja avioelämän aloittaminen. Tämä reformaation hengen mukainen säännös oli ristiriidassa provinsiaali- ja synodaalistatuuttien sekä *KrML* Nk 2 § 3:n määräysten kanssa,[100] joiden mukaan kihlattujen välillä ei saanut olla avioelämää ennen vihkimistä. Västeråsin ordinantian ja säädöksen puheena oleva määritelmä ei kuitenkaan tuonut mitään uutta aikaisempaan oikeuskäytäntöön, sillä Ruotsin myöhäiskeskiaikainen lainsäädäntö (*MEML* Nk 2 § 4, *MEKL* Nk 2 § 3 ja *KrML* Nk 2 § 4) piti laillisesti kihlattujen siittämiä lapsia aviolapsina. Näin reformaation kanta kirkollisen vihkimisen merkityksettömyydestä avioliiton toimeen- ja täytäntöönpanoon nähden yhtyi vanhaan ruotsalaisen yhteiskunnan käsitykseen.

Laurentius Petri painotti 1533 julkaistussa *Förklaring på Ordinantien* -kirjasessaan, että Västeråsin ordinantian ja säädöksen pätevän avioliiton määritelmä oli aina voimassa riippumatta kirkollisesta vihkimisestä. Hän perusteli tätä sillä, että muutamissa maissa laillinen avioliitto solmittiin julkisen notaarin luona todistajien läsnäollessa. Laurentius Petri suositteli kuitenkin kirkollisen avioliittoon vihkimisen säilyttämistä sen kunniallisuuden tähden. Se ei kuitenkaan ollut edellytys solmitun avioliiton pätevyydelle. Siksi juuri säädettiin, että laillisesti kihlatun morsiamensa maannutta ja tämän sen jälkeen hylännyttä sulhasta rangaistiin samoin kuin aviovaimonsa hylännyttä aviomiestä.[101]

---

[98] *Schmedeman* 1706, 4–5 (Västeråsin säädös 1528). *Stiernman* 1728, 90–91 (Västeråsin ordinantia). *GVR IV* (1527), 242–243 (Västeråsin ordinantia). *GVR V* (1528), 26–27 (Västeråsin säädös 1528). *SRAk I:1*, 90–93 (Västeråsin ordinantia). *Tunberg* 1915, 33–34, 36–37, 55 (Västeråsin ordinantia). *Sundby* 1959, 111. *Pirinen* 1963, 19, 43. *Söderlind* 1971, 45.

Kirkon tuomiovallan soveltamisesta käytännössä avioliittoasioissa 1500-luvun alussa Ruotsissa ja Tanskassa *Andrén* 1973, 104, 107.

Västeråsin valtiopäivistä ja ordinantiasta esim. *Kjöllerström* 1960, 41–98. *Ahrén* 1964, 9–15.

Västeråsin säädöstä 24. 6. 1528 voidaan kutsua myös vuotisplakaatiksi 1528. *Andrén* 1973, 105. Säädöksen tai vuotisplakaatin 1528 ajoituksesta *Almquist* 1961, 33 viite 5.

[99] Kirkon tuomiovaltaan avioliittoasioissa palataan yksityiskohdittain luvussa 3.

[100] *Thomson* 1967, 6. *Söderlind* 1971, 45.

[101] *Thyselius* 1841, 88, 95 (Laurentius Petrin Förklaring på Ordinantien -kirjasen reprint-

Laurentius Petri korosti reformaation opetusta, jonka mukaan vihkiminen oli toisaalta oikeudellisesti merkityksetön, mutta kuitenkin kunniallinen toimitus. Hänen kirjoituksestaaan ilmenee selvästi, että kirkollinen vihkiminen miellettiin 1500-luvun alussa kansan keskuudessa juuri sen osoittajaksi, että avioliitto oli oikea, kunniallinen ja pätevä. Kirkon vuosisatainen vihkimistä korostava opetus oli siis näin juurtunut kansan keskuuteen. Tästä on osoituksena myös Upsalaan kokoontuneen neuvoston vastaus kuninkaan esityksiin 11. 1. 1528. Siinä neuvosto esitti toivomuksen, että avioliiton solmiminen ja vihkiminen tapahtuisivat mahdollisimman kunniallisesti samalla tavalla, kuin näissä asioissa oli menetelty vanhan tavan mukaan. Neuvoston vastauksesta ilmenee myös, että kirkollisia vihkimisiä oli reformaation ensimmäisinä vuosina suoritettu karummin, todennäköisesti karsimalla siitä morsiusmessun toimittaminen. Vanhoista tavoista poikkeaminen ja reformaation opetus vihkimisen merkityksettömyydestä aikaansaivat sen, että vihkimisfrekvenssi laski Ruotsissa 1520-luvulla.[102]

Vanhojen tapojen syvä juurtuminen kansan keskuuteen myös tässä asiassa aiheutti ilmeisesti sen, että Ruotsin reformaattorit olivat vihkimiseen liittyvissä toimissaan varovaisia. Tästä kertoo yhtäältä Linköpigin piispa Hans Braskin Upsalan electukselle Johannes Magnukselle 26. 3. 1525 lähettämä kirje. Sen mukaan Olavus Petrin vihkiäisissä noudatettiin kaikkia niitä siunauksia ja juhlallisuuksia, joita seurakunnan kasvojen edessä tapahtuneeseen vihkimiseen tavan mukaan kuului.[103] Toisaalta samasta asiasta puhuu myös se, että Olavus Petrin vuonna *1529* painettuun *käsikirjaan* sisältyi myös vihkikaava morsiusmessuineen otsikoituna *Itt sett huru handlas skal medh them som*

---

tipainos). *Pietilä* 1905, 80–81. *Rodhe* 1923, 361. *Söderlind* 1971, 47–48.

Laurentius Petristä esim. *Holm* 1950b, 958–960.

Julkinen notaari (notarius publicus) oli keskiajalla Ranskassa ja Saksassa juridisen koulutuksen saanut virkamies, jonka tehtävänä oli vahvistaa juridisia toimenpiteitä ja antaa niistä todistuksia. Ruotsissa vastaavanlainen nimike esiintyy vasta 1600-luvulla. Mainitut tehtävät kuuluivat notarius publicukselle Ruotsissa vuodesta 1748. *Kock* 1952a, 504. *Kock* 1952b, 504.

Keskiajalla Ruotsissa ja Suomessa toimineista notaareista *Liedgren* 1967, 365–366.

102 *GVR V* (1528), 8 (Upsalaan kokoontuneen neuvoston vastaus 11. 1. 1528 kuninkaan esityksiin). *Holmquist* 1930, 163. *Söderlind* 1971, 48.

103 *HSH 18*, 275 (Hans Braskin kirje 26. 3. 1525 Johannes Magnukselle) *Söderlind* 1971, 48. Hans (Johannes) Brask (1464–1538) toimi Linköpingin piispana 1513–1529. *Westerlund – Setterdahl* 1915, 36–42. Johannes Magnus (1488–1558) oli Upsalan virkaan vihkimättömänä arkkipiispana 1523–1528. *Åsbrink – Westman* 1935, 190–197.

wilia giffwa sich j echteskap.[104] Olavus Petrin vihkitoimituksen olemassaoloon on saattanut vaikuttaa myös Martti Lutherin 1529 julkaiseman vihkikaavan *Ein Traubüchlein für die einfältigen Pfarrherr* esimerkki, vaikka näiden kahden vihkitoimituksen välillä ei voida osoittaa olevan yhtäläisyyksiä eikä keskinäistä vuorovaikutussuhdetta.[105]

HB 1529:n vihkikaavan otsikon sanoista *them som wilia giffwa sich j echteskap* sekä otsikon jälkeisen ohjeen ilmauksesta *them wel som echteskap achta byggia til hopa* heijastui reformaation korostama kirkon vanha opetus avioliiton perustumisesta consensus facit nuptias -periaatteeseen, sillä niissä puhuttiin vihittävien halusta "antaa itsensä avioliittoon" eli solmia se ja vahvistaa solmimansa liitto yhdessä [julkisesti]. Puheena olevassa ohjeessa oli myös määräys papille opettaa vihkiparia ennenkuin hän *antoi heidät yhteen* eli alkukielen ilmauksen mukaan *gåffues til hopa*.[106] Koska Ruotsin lainsäädäntö käytti naittamisesta termiä gipta, giffua, tarkoitti giffua til hopa tässä yhteydessä sitä, että Olavus Petrin mukaan vihkitoimituksessa vihittävät annettiin yhteen eli yhdistettiin naittamistoimen tavoin. Samalla solmittu liitto myös vahvistettiin.

Tästä voi edelleen päätellä, että *HB 1529*:n vihkikaava sisälsi Olavus Petrin mukaan naittamistoimen, eli siinä pantiin toimeen vihkiparin kihlauksessa solmima keskinäinen sopimus. Koska Olavus Petri painotti vihkikaavansa alussa consensus facit nuptias -periaatetta ja koska reformaation opetuksen mukaan avioliiton perustava consensus mutuus oli annettava julkisessa kihlauksessa, voidaan näistä päätellä, että hän tarkoitti *HB 1529*:n vihkitoimitukseen sisältyvän myös sulhasen ja morsiamen antaman julkisen suostumuksen avioliittoon. Tällöin *HB 1529*:n vihkikaava sisälsi myös kihlauksen. Termien *giffwa sich j echteskap* ja *achta byggia til hopa* sisältöä voidaan laajentaa tarkoittamaan myös kihlausta.[107] Liturgisella termillä *giffua til hopa* oli laajempi merkitys kuin vastaavalla juridisella ilmauksella.

Yhteenantoa tarkoittavan giffua til hopa -ilmauksen sisällöstä voidaan päätellä, että *HB 1529*:n vihkikaava jatkoi keskiaikaista Upsalan, Skaran ja Turun

---

[104] Olavus Petrin käsikirja 1529 (*HB 1529*), Bijv–Cijv. Reprinttinä myös *OPSS II*, 323–330. *Söderlind* 1971, 48. Ks. myös *Westman* 1918b, 5–6. *Peters* 1929, 55–59.

[105] *WA 30 III*, 74–80.

Martti Lutherin ja Olavus Petrin vihkikaavojen vertailusta esim. *Grath* 1904, 70–84. *Rodhe* 1923, 366. *Lehtonen* 1931a, 292 viite 1. *Yelverton* 1953, 33–40.

[106] *HB 1529*, Bijv–Biijr. *OPSS II*, 323.

[107] Ks. myös *Winroth* 1892, 50, 53, 103, 107–110. *Sundby* 1959, 112. *Söderlind* 1971, 49.

hiippakunnissa vallinnutta käytäntöä. Sen mukaan vihkitoimitus sisälsi sekä kihlauksen että naittamistoimen eli kirkko valvoi näin vihkikaavansa välityksellä avioliiton solmimista ja toimeenpanoa. Siksi upsalalaisessa ja turkulaisessa vihkimiskäytännössä esiintynyt termi sponsalia contrahenda eli yhdistettävä kihlaus on saattanut vaikuttaa Olavus Petrin käyttämään samansisältöiseen ilmaukseen gåffues till hopa. *HB 1529*:n vihkitoimituksen keskiaikaisesta käytännöstä poikkeava otsikointi saattaa selittyä reformaation consensus facit nuptias -periaatetta korostavasta kannasta. Olavus Petri lienee itse laatinut *HB 1529*:n vihkikaavan otsikon, sillä sille ei ole löydetty esikuvaa muualta.

Upsalan kirkolliskokous päätti 5. 10. 1536, että ruotsinkielistä käsikirjaa *HB 1529*:ä tuli käyttää avioliittoon vihkimisessä.[108] Samalla hyväksyttiin siis myös se, että *HB 1529*:n vihkikaava sisälsi sekä kihlauksen että naittamistoimen. Vuosina *1533* ja *1537* uusintapainetut *ruotsalaiset käsikirjat* sisälsivät myös vihkikaavan.[109] *HB 1537* ja sen vihkikaava on ollut käytössä myös Suomessa.[110]

Vihkitoimituksen "virallisesta asemasta" huolimatta 1530–1540 -luvuilla tapahtui ilmeisesti laskua vihkimisen tiheydessä. Tähän vaikutti todennäköisesti pappien oma esimerkki, sillä he aloittivat Västeråsin ordinantian ja säädöksen sekä Laurentius Petrin *Förklaring på Ordinantien* -kirjasen hengessä aviollisen yhteiselämän ilman vihkimistä. Valtio otti kirkon omaisuuden takavarikoinnin yhteydessä haltuunsa myös ne maksut, jotka perittiin morsiuskruunuista ja vihkimisessä käytetyistä kynttilöistä. Tämä aiheutti närää puolin ja toisin vaikuttaen osaltaan myös vihkimistiheyden laskuun. Toisaalta vihkirahojen perintä kertoo osaltaan siitä, että kirkollisia vihkimisiä suoritettiin edelleen yleisesti kansan keskuudessa 1520-luvun lopulla ja 1530–1540 -luvuilla.[111] Lisäksi *HB 1529*:n vihkikaavan saama virallinen leima lienee omalta

---

[108] *Kjöllerström* 1941, 148 (Upsalan kirkolliskokouksen päätös 5. 10. 1536). *Kjöllerström* 1936, 238–239. *Söderlind* 1971, 50. Ks. myös *Parvio* 1970, 29.

[109] Vuonna 1537 julkaistu ruotsalainen käsikirja (*HB 1537)*, Bijv–Cijv.

HB 1529:n vain kielellisesti korjatuista uusintapainoksista vuosilta 1533, 1537 (*HB 1533, HB 1537*) ja niiden eroista *HB 1529*:än nähden esim. *Quensel* 1890 I, 119–120. *Collijn* 1927–1931, 26–27, 49–50. *Pirinen* 1962c, 104

[110] *HB 1537*:n ja sen vihkikaavan käytöstä kertovat Kööpenhaminan kuninkaallisen kirjaston *HB 1537*:n kappaleen (signum *Det Kongelige Biblioteket i København 27-251 / n:o 39: HB 1537)* vihkikaavassa olevat suomenkieliset käännökset. *Schalin* 1946–1947 I, 26, 240. *Pirinen* 1962c, 103.

[111] Pappien avioliiton solmimisista ilman vihkimistä sekä vihkirahojen perinnästä Ruotsisssa 1500-luvun alkupuolella aiheutunut epäsopu ilmenee esimerkiksi useista Kustaa Vaasan kirjeistä 1520- ja 1540 -luvuilta. *GVR V* (1528), 60–62. *GVR VI* (1529), 306.

osaltaan vahvistanut vihkimisen asemaa.

Suomessa papit myös solmivat avioliittoja kihlaukseen perustuen ilman vihkimistä.[112] Tästä huolimatta vihkimistiheys ei ilmeisesti laskenut tänä aikana samalla tavalla kuin Ruotsissa päätellen vihkimismaksujen runsaasta perinnästä 1540–1560 -luvuilla.[113] Vaikka vastaavat tiedot puuttuvatkin 1520-luvun lopulta ja 1530-luvulta, voi 1540–1560 -lukujen vihkimisen yleisyydestä kertovien tietojen nojalla päätellä, että tässä asiassa ei tuolloin tapahtunut mainittavampia muutoksia. Vihkiminen lienee siis ollut yleistä Suomessa myös 1520–1530 -luvuilla.

Kustaa Vaasa valitti 24. 4. 1539 päivätyssä kirjeessään Laurentius Petrille, että messun ja avioliittoon vihkimisen yhteydessä oli liian paljon seremonioita.

GVR XIV (1543), 434. *GVR XVI* (1544), 4. *Söderlind* 1971, 52.

Papit saattoivat ilmeisesti joskus ottaa vihkimismaksun toimittamatta itse vihkimistä. Tämä ilmenee Linköpingin piispa Hans Braskin papiston palkkaussäännöksestä 21. 12. 1514, jossa piispa tähdensi papin velvollisuudesta toimittaa vihkiminen vihkimismaksua vastaan. *HH VIII:1*, 67. Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 I, 155.

112 Pappien ilman vihkimistä, vain kihlauksen perusteella solmimista avioliitoista Suomessa 1500-luvun alkupuolella on yhtenä osoituksena Turun raastuvanoikeuden päätös 28. 3. 1569. Siinä ratkaistiin 1540-luvulta auki ollut perintöriita, jossa Rauman kirkkoherra Jöns Wenne haki oikeuksiaan periä vanhempansa Turun kanunki Jacob Wenne ja Gertrwdh Staffansdotter. Raastuvanoikeus totesi Jöns Wennen vanhempiensa aviosyntyiseksi pojaksi ja siten myös oikeutetuksi perintöön. Tuomio perustui "autuaasti edesmenneen maisteri Mikael Agricolan" sinetillä varustettuun todistuskirjeeseen, jossa tämä todisti Jacobus Wennen solmineen laillisen avioliiton Gertrwdh Staffansdotterin kanssa kihlautumalla, vaihtamalla kihlajaislahjoja ja viettämällä kihlajaisolutta "hyvien ihmisten, kanunkien ja muiden" todistaessa ilman "kirkossa käyntiä" eli kirkollista vihkimistä. Turun raastuvanoikeuden päätös 28. 3. 1569 on julkaistu *BFH IV*, 396. *Juva – Niitemaa – Tommila* 1968, 137. Asiaan liittyviä Turun porvarien edustajien, eräiden pappien ja voutien todistuskirjeitä Jacob Wennen avioliiton laillisuudesta on painettu *BFH IV*, 200, 265, 268, 318. *Pirinen* 1962c, 54–55.

Jacob Wennen ja Gertrwdh Staffansdotterin avioliitto solmittiin 1520-luvun loppuvuosina. *Pirinen* 1962c, 55. *Heininen* 1976, 25. Vrt. esim. *Grotenfelt* 1912, 183, jossa esitetään Jacob Wennen avioliiton solmimisvuodeksi 1522.

Vrt. *Juva – Niitemaa – Tommila* 1968, (s) 174, jossa kihlauksessa solmitun avioliiton laillisuuden ehdoksi esitetään sen vahvistaminen piispan ja tuomiokapitulin jäsenten läsnaollessa.

Jacobus Mathiae Wenne († 22. 9. 1530) oli Turun tuomiokapitulin kanunkina 1514–1518 ja arkkipresbyteerinä 1527–1530. Jöns (Johannes Jacobi) Wenne oli Euran kirkkoherrana ainakin 1557–1572. *Leinberg* 1903, 54. *Matinolli* 1976, 24, 38. Vrt. *Strandberg* 1832–1834 I, 191.

113 Esim. *VA 1962*, 4r, 6r, 7r. *3088*, 92r. *4665*, 12r. *4684*, 16r. *HFKP II*, 436. *Cederlöf* 1934, 141. *Pirinen* 1962c, 205.

Ne eivät liioin hänen mielestään sisältäneet lainkaan saarnoja. Mahdollisesti tämän vastineeksi esitettiin todennäköisesti Laurentius Petrin laatimassa *Introductorium Theologicum* -kirjoituksessa (1539–1540), että vihkikaava voidaan ottaa joko katolisesta vihkikaavasta tai Lutherin katekismuksen yhteydessä olevasta vihkitoimituksesta (*libro psalmorum vel encheridio Lutheri).* Tämä merkitsi käytännössä sitä, että Laurentius Petri ei suositellut Olavus Petrin *HB 1529*:n, *HB 1533*:n eikä *HB 1537*:n vihkikaavojen hyödyntämistä.[114] Syynä tähän saattaa olla Tanskassa ja Ruotsissa 1530-luvun lopulla vallinnut suuntaus ottaa Lutherin Vähän katekismuksen sisältämä vihkikaava käyttöön. Koska Traubüchleinissa ei ollut morsiusmessua, se olisi *IT*:n mukaan voitu ottaa jostakin keskiaikaisesta vihkikaavasta.[115]

Georg Normanin 1540–1541 laatiman kirkollisen esimiehen tarkastusohjeen, *Articuli Ordinantiaen*, latinan- ja ruotsinkielisen käsikirjoituksen[116] mukaan kuninkaan tahto oli, että avioliiton solmimisen yhteydessä oli noudatettava sekä maallista että kirkollista lainsäädäntöä. Niiden mukaan avioliitto ei ollut luvallinen ilman vanhempien ja holhoojien suostumusta. Latinankielinen *AO*:n käsikirjoitus käytti kirkollisesta lainsäädännöstä termejä *canones* ja *canonico iure,* kun *AO*:n ruotsinkielisen version samaa tarkoittavat ilmaukset kuuluivat *[den] andeliga Lagen* ja *Kyrkolagen.* Näissä säännöksissä heijastui Lutherin avioliitto-opetuksen vaikutus.[117] Maallisen lainsäädännön ja vanhempien määräysvallan korostus sopi myös hyvin ruotsalaiseen maaperään ja siinä vallitsevaan sukujen valvomaan avioliiton solmimiskäytäntöön, jolle näin annettiin "virallinen" kuninkaan tuki. Toisaalta kuningas tuki myös kirkon säännösten huomioon ottamista avioliittoa solmittaessa, sillä *AO*:n termillä *canones / andeliga Lagen* ymmärrettiin kirkollisia säännöksiä ja ilmauksella *canonico iure / Kyrkolagen* tarkoitettiin Uplannin lain kirkkokaarta[118] tai 1530–1540 -luvun taitteessa valmisteilla olevia Laurentius Petrin ja Georg Normanin

---

114 *GVR XII* (1538–1539), 184–188. *Introductorum Theologicum* -kirjoitus (*IT)* on julkaistu *Andrén* 1950. *IT,* 172. *Andrén* 1950, 105–112. *Söderlind* 1971, 53–54.
Kuninkaan mainitun kirjeen syistä esim. *Svalenius* 1937, 45. *Söderlind* 1971, 53.
IT:sta, sen synnystä, dateerauksesta ja tekijästä *Andrén* 1950, 21–70.

115 *Andrén* 1950, 111.

116 Articuli Ordinantiaen (*AO)* latinan- ja ruotsinkieliset käsikirjoitukset on julkaistu *Ahnfelt* 1892. *Ahnfelt* 1895. *AO*:sta ja sen merkityksestä esim. *Ahnfelt* 1892, 388–422. *Romson* 1906, 130–134. *Kjöllerström* 1932, 200–210. *Svalenius* 1937, 56–59. *Söderlind* 1971, 52–53. Georg Normanista esim. *Svalenius* 1937, passim.

117 *Ahnfelt* 1892, 374–375. *Ahnfelt* 1895, 16–17. *Söderlind* 1971, 51, 52–53.

118 Ks. *Pirinen* 1963, 26–27.

kirkkojärjestysehdotuksia[119] tai kanonista oikeutta. Näin Georg Norman liittyi kirkon vuosisataiseen pyrkimykseen saada vihkitoimitukselle virallinen asema lain edessä.

AO ei kuitenkaan antanut minkäänlaista käytännön ohjetta kirkollisen vihkimisen suorittamistavasta. Kuninkaan 1540-luvun alussa esittämästä *HB 1529*:n vihkikaavan arvostelusta huolimatta Upsalassa 1536 annettu päätös käsikirjan mukaisen vihkitoimituksen noudattamisesta oli edelleen voimassa. Laurentius Petri julkaisi *1541 käsikirjan,* jonka vihkikaava poikkesi vain vähän *HB 1529*:n vastaavasta kaavasta.[120] Näin sekä Upsalan kokouksen 1536 mainittu säännös että *AO*:n tuki kirkolliselle vihkimiselle antoivat *HB 1541*:n vihkitoimitukselle kuninkaan tuen.

HB 1541:n vihkikaava oli otsikoitu 1520–1530 -lukujen edellisten vastaavien ruotsinkielisten kaavojen tavoin: *Itt sett huru handlas skal medh them som wilia giffua sigh i Echteskap.* Sen alussa oli myös edellisten ruotsinkielisten 1500-luvun alun vihkitoimitusten tavoin, tosin niitä lyhyempänä ohje: *... them som skola giffuas tilhopa, hema eller för Kyrkiodörena, ...*[121]

HB 1541 sisälsi viimeksi mainitussa ohjeessaan muihin 1500-luvun alun ruotsinkielisiin vihkikaavoihin verraten lisäyksen, jossa täsmennettiin vihittävien "yhteenantamisen" paikaksi *hema eller för Kyrkiodörena.* Tällä määräyksellä, jolla kirkon valvoma kihlaaminen ja naittaminen määrättiin tapahtuvaksi joko kotona tai kirkon ovella, haluttiin edellisiä vihkitoimituksia selkeämmin ilmaista kirkon halu valvoa avioliiton solmimista ja toimeenpanemista tapahtuipa se sitten [morsiamen] kotona tai kirkon ovella. Kodin maininnasta tässä yhteydessä voi päätellä, että kirkko ei ollut saanut vihkikaavansa välityksellä haluamassaan määrin valvontaansa avioliiton solmimisprosessin kahta ensimmäistä osaa. Ne pyrittiin ilmeisesti edelleen pääsääntöisesti suorittamaan yhteiskunnan valvonnassa morsiamen kotona, sillä olihan tällaisella menettelyllä lainsäädännön tuki takanaan. Perinteisen avioliiton solmimisprosessin "menojen" noudattamisen elävyydestä on todisteena myös Olaus Magnuksen

---

[119] Georg Normanin ja Laurentius Petrin kirkkojärjestystöistä 1530-luvun lopulla ja 1540-luvulla esim. *Kjöllerström* 1932, 195–210. *Holmquist* 1933a, 328. *Svalenius* 1937, 56–59, 78–93, 166–176, 265. *Kjöllerström* 1940, 9–10. *Söderlind* 1971, 53, 54–55, 59. *Parvio* 1986b, 96. *Parvio* 1986c, 346.

[120] Vuonna 1541 ilmestynyt käsikirja (*HB 1541*), Br–Cijr. *Söderlind* 1971, 54.

HB 1541:n eroista ja yhtäläisyyksistä aikaisempiin ruotsinkielisiin 1500-luvun alun käsikirjoihin sekä Laurentius Petristä tämän käsikirjan toimittajana *Quensel* 1890 I, 120–131. *Rodhe* 1923, 7–13. *Yelverton* 1959, 53.

[121] *HB 1541*, Brv.

lainaama *UL* Nk:n naittamispuhe, mikä sisältyy hänen teoksensa *Historia de gentibus septentrionalibus* (1555) avioliiton solmimista koskevaan lukuun.[122] Siksi kirkko pyrki lähettämään edustajansa myös morsiamen kotiin valvomaan kihlausta ja naittamistointa. *HB 1541*:n kyseisestä ohjeesta voi päätellä, että tämä tapahtui myös vihkikaavan välityksellä.

Laurentius Petri jatkoi näin *HB 1541*:n vihkikaavan alussa olleen ohjeen välityksellä kirkon vuosisataista pyrkimystä saada valvoa avioliiton solmimisprosessia. Hän ilmaisi tämän aiempaa selkeämmin. Kirkon valvonnan korostus merkitsi muutosta Laurentius Petrin 1530-luvulla esittämiin mielipiteisiin, joiden mukaan vihkiminen oli oikeudellisesti merkityksetön.

Georg Norman ja Laurentius Petri pyrkivät siis 1530–1540 -lukujen taitteessa korostamaan kirkollisen vihkimisen asemaa. He valmistelivat kumpikin tuolloin myös omaa kirkkojärjestysehdotustaan. Kustaa Vaasa ei kuitenkaan hyväksynyt niitä. Saman kohtalon koki myös Laurentius Petrin laatima jälkimaailmalle säilymätön kirkkojärjestysehdotus 1546 siitä huolimatta, että se sai Arbogan herrainpäivillä 1546 ja Strängnäsin valtiopäivillä 1547 valtaneuvoston ja papiston tuen taakseen. Nämä kirkkojärjestysehdotukset sisälsivät myös määräyksiä avioliiton solmimisesta ja kirkollisesta vihkimisestä.[123] Näin vihkimisellä ei ollut kuninkaan sille 1530–1540 -lukujen taitteessa antamasta tuesta huolimatta vieläkään kirkon sille haluamaa virallista asemaa. Normatiivisia ohjeita sen suhteesta avioliiton solmimisprosessiin kaivattiin. Tämä näkyi myös piispojen tyytymättömyydestä Arbogan herrainpäivillä 1546 sen johdosta, ettei heillä ollut ohjeita toimia oikein avioliittoasioissa eikä avioliiton solmimiseen liittyvissä kysymyksissä.[124]

HB 1541:n tekstiin pääosiltaan, mutta myös joissakin kohdin *HB 1537*:ään pohjaavan *Westhin koodeksiin* sisältyvän *käsikirjan (1546)* vihki-

---

[122] *Olaus Magnus* 1567, 481. *Winroth* 1892, 95 viite 3. *Söderlind* 1971, 49 viite 8, 54, 61.

Olaus Magnus (1490–1557) oli luterilaisuutta vastustava Strängnäsin tuomiorovasti, jonka Kustaa Vaasa lähetti 1524 Rooman kuuriaan diplomaattisiin tehtäviin. Kustaa Vaasan kanssa 1530 tapahtuneen välirikon jälkeen hän ei enää palannut Ruotsiin. Paavi Paavali III (1534–1549) nimitti Olaus Magnuksen Ruotsin arkkipiispaksi, mutta tämä nimitys ei saanut koskaan Kustaa Vaasan hyväksyntää. Olaus Magnuksella oli myös kirjallista toimintaa. Hänen teoksistaan mainittakoon edellä sanotun kirjan lisäksi aikaisempi julkaisu *Carta Marina* (1539). *Andersson* 1952, 945–946.

Vihkitoimituksen suorittamispaikkaan palataan tarkemmin myöhemmin luvussa 5.2.1.

[123] *SRAk I:1*, 480, 520. *Kjöllerström* 1932, 228.

[124] *SRAk I:1*, 462. *Söderlind* 1971, 54–55.

kaava oli otsikoitu mainituista ruotsalaisista vihkitoimituksista poikkeavasti: *Avioskeskyn Säty quinga ylkæ ia morssian ychten annetan ia vichijten.* Sen jälkeen seurasi *HB 1541*:n vihkikaavasta käännetty ohje: *että pappi manaijs nijttä quin ychten annethan, koottonans eli kijrkon owen edesä.*[125]

KKW:n käyttämä ilmaus *ychten antaa* vastasi ruotsin *giffua tilhopa* -termiä ja merkitsi sitä, että myös sen vihkikaavan tarkoituksena oli valvoa sulhasen ja morsiamen joko kotona tai kirkolla tapahtuvaa kihlausta ja naittamistointa. Sanoista *ylkæ ia morssian ... vichijten* ilmenee, että *KKW*:n toimituksessa myös vihittiin eli siunattiin ja pyhitettiin sulhasen ja morsiamen avioliitto, jonka he olivat solmineet ja toimeenpanneet avioliiton solmimisprosessin kahta ensimmäistä osaa vastaavassa kirkollisessa toimituksessa.

KKW:n vihkikaavan otsikon mukaan vihkitoimituksen tehtävänä oli siis kihlata, naittaa ja siunata sulhanen ja morsian. Se poikkesi vihkitoimituksen sisällön selkeällä määrittelyllään esikuvistaan, ruotsinkielisistä 1500-luvun alun vihkikaavoista. Siten *KKW* tuli erittäin lähelle keskiaikaisen turkulaisen vihkimiskäytännön määritystä, sillä ilmaus *ylkæ ia morssian ychten annetan* on terminologisesti samansisältöinen kuin turkulaisen tradition *sponsalia contrahenda.* Samoin *KKW*:n käyttämät sanat *ylkæ ia morssian ... vichijten* vastaavat sisällöllisesti turkulaisen tradition ilmausta *sponsus cum sponsa ... benedicentur.* Näin kotoinen keskiaikainen traditio on saattanut vaikuttaa sekä terminologisesti että välillisesti *KKW*:n mainittuihin, ruotsalaisesta välittömästä esikuvasta poikkeaviin kohtiin.

Vuonna 1548 julkaistiin uusi painos ruotsinkielisestä käsikirjasta, jonka vihkikaavan otsikko ja sen jälkeinen ohje olivat identtiset *HB 1541*:n vastaavien sanamuotojen kanssa.[126]

HB 1541 ja *HB 1548* olivat Mikael Agricolan *1549* ilmestyneen *käsikirjan* pääasiallisena lähteenä, mutta eräin osin viimeksi mainittu pohjasi myös *HB 1537*:ään. Agricola on kuitenkin lisännyt muitten lähteitten pohjalta käsikirjaansa sellaisia kohtia, joita ei ole ruotsinkielisessä 1500-luvun alkupuolen käsikirjatraditiossa. Vuoden 1549 käsikirjan vihkikaava, jonka Agricola otsikoi

---

[125] Westhin koodeksiin sisältyvä käsinkirjoitettu käsikirja (*KKW*) on julkaistu *Setälä – Wiklund* 1893. *KKW*, 31.

KKW:n pohjautumisesta *HB 1537*:ään ja suurimmalta osaltaan *HB 1541*:een *Setälä – Wiklund* 1893, XXXI. *Pirinen* 1962c, 103–106. *Tarkiainen – Tarkiainen* 1985, 205. Ks. myös *Penttilä* 1934, 601. *Rapola* 1963, 77–78.

[126] Vuonna 1548 painettu käsikirja (*HB 1548*), Ciijv.

HB 1548:n ja *HB 1541*:n eroista ja yhtäläisyyksistä esim. *Quensel* 1890 I, 131–134. Ks. myös *Rosendal* 1936, 140.

Auioskeskusta Nyt seurapi, sisältää kaksi tällaista lisäystä. Vihkitoimituksen alkuun Agricola on liittänyt kehotuspuheen papille: *Esipuhe ia Manaus temen Kihlauskirian päle, ninen yxikerdhaisten Pappein tyge*. Sen jälkeen seuraa 16 -pykäläinen avioliiton solmimiseen liittyviä asioita käsittelevä säännöskokoelma *Neme Regulat ia oienuxet lyhikeiseste osottauat, quinga Auioskesku, Oikein, Toimelisesta ia Lailisesta alietan ia pätetän*. Agricola lienee laatinut sen 1546–1548 pappien avuksi heidän ratkaistessaan avioliiton solmimiseen liittyviä ongelmia. Tämä säännöskokoelma ilmentää Agricolan lainopillisia harrastuksia.[127]

Agricola oli kääntänyt kehotuspuheen papille suurimmalta osilta Martti Lutherin vihkikaavan *Ein Traubüchlein für die einfältigen Pfarrherr* esipuheesta muokaten sitä kuitenkin poistamalla ja lisäämällä eräitä kohtia.[128]

Agricola totesi ensiksi Lutheriin liittyen avioliiton solmimisen olevan "Mailmainen Säty", johon kirkolla ei ollut mitään sanottavaa. Sen jälkeen hän muistutti Lutherista poiketen, että kirkon tuli hyväksyä kunkin maan avioliiton solmimistavat vain sillä edellytyksellä, että ne eivät olleet ristiriidassa Jumalan sanan kanssa. Koska Jumalan sana vahvisti Agricolan mukaan avioliiton jumalallisena instituutiona, jokaisen oli kunnioitettava sitä sekä rukoiltava sen puolesta. Agricola jätti tässä yhteydessä kääntämättä Lutherin selityksen Saksan eri hiippakunnissa vallinneista erilaisista, kirkolliseen vihkimiseen liittyneistä tavoista. Samoin hän ei suomentanut Lutherin perusteluja vihkikaavan laatimisen tarpellisuudesta ohjeiksi papeille, jotta he voisivat menetellä oikein

---

127 Suomenkielinen käsikirja vuodelta 1549 (*KK 1549)* on painettu reprinttinä *MAT III. KK 1549*, 15–19.

KK 1549:n vihkikaavaa käytettiin 1500-luvulla myös käsinkirjoitettuna ruotsinkielisten käsikirjojen yhteydessä. Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Urjalan kirkonarkiston sidoksen *HB 1557*:n (*Schalin 67*) yhteyteen sidotut käsinkirjoitetut lehdet: [24r–30r]. *Schalin* 1946–1947 I, 36–36 (n:o 67).

Seuraavassa *Neme Regulat ia oienuxet* ... -säännöskokoelmaa merkitään lyhynteellä *RO*. *RO*:sta *Knuutila* 1988, 283–292.

Kehotuspuhe papille ja *RO* on julkaistu nykysuomeksi Martti Rapolan kääntämänä *Rapola* 1963, 114–117.

KK 1549:n pohjautumisesta joiltakin osiltaan *HB 1537*:ään ja pääosiltaan *HB 1548*:aan *Setälä – Wiklund* 1893, XXXII. *Pirinen* 1962c, 105, 181–182. *Tarkiainen – Tarkiainen* 1985, 205.

Agricolan lainopillisista harrastuksista esim. *Tarkiainen* 1958, 84–85. *Pirinen* 1982b, 182. *Tarkiainen – Tarkiainen* 1985, 104–106.

Lutherin ja Melanchthonin vaikutuksesta Agricolaan esim. *Tarkiainen* 1946, 111–132. Vrt. *Lempiäinen* 1975, 466, jossa *RO*:a pidetään kihlausohjeena.

128 *WA 30 III*, 74, 75–76. *KK 1549*, 15–16. *Nordberg* 1963, 35–37.

näissä kysymyksissä. Tämän jälkeen Agricola yhtyi Lutheriin korostamalla avioliiton kunniallisuutta ja paremmuutta verrattuna munkkien ja nunnien selibaattielämään, jota hän kritikoi. Edelleen hän jatkoi Lutheriin liittyen kehottamalla "nuorta kansaa" ajattelemaan kunniallisesti avioliitosta sekä sen solmimisesta ja käyttäytymään sen mukaisesti, sillä avioliiton solmiminen ei ollut "leikin asia". Se oli siksi hyvä solmia seurakunnan edessä. Agricola painotti kirkollisen vihkimisen merkitystä Lutheria selkeämmin sanomalla hänestä poiketen vihkimisestä kieltäytyneitä "hulluiksi tomppeleiksi", jotka elävät pitemmän tai lyhyemmän ajan "salaa paljaassa kihlauksessa" synnyttäen "äpäriä", kunnes "Perkele" erottaa heidät saattamalla heidän välilleen "epäsovun ja toran". Lutheria selvemmin hän korosti edelleen, että seurakunnan edessä solmittu avioliitto menestyi ja oli "Jumalan mielen mukainen". Agricola jatkoi sitten Lutherin tekstiin nojaten, että vihkimiseen suostuvat osoittavat tällä teolla suhtautuvansa avioliittoon ja sen solmimiseen vakavasti. Tämä on tarpeen siksi, että jokapäiväinen elämä osoittaa pahan vallitsevan puolisoiden välillä. Hän lisäsi vielä Lutherista poiketen tähän kohtaan esimerkkiluettelon puolisoita erottavista asioista sekä sanat, joiden mukaan vihkimisen pyytäminen on Jumalan avun rukoilemista avioliitolle.[129]

Kokonaisuutena ottaen voidaan todeta, että *KK 1549*:n vihkikaavan kehotuspuheessa papille painotettiin avioliiton kirkollisen solmimisen tärkeyttä.[130] Lutheria selkeämpi Agricolan kanta ilmenee hänen tekemistään lisäyksistä ja poikkeamista Lutherin tekstiin. Agricola korosti kirkon valvomaa avioliiton solmimista myös salakihlauksen määrittelyssään, jossa hän oli kirkon vanhalla kannalla Lutherin opetuksesta poiketen. Agricola kritikoi salakihlauksia myös *RO*:n 1. §:ssä: *Sala Kihlaus, ei pide suinga Auioskesen päättemen.* Sen hän oli suomentanut suoraan Lutherin *Von Ehesachen* -kirjasen (1530) ensimmäisen osan disposition kohdasta 1: *Heimliche verlöbnis solten schlecht keine ehe stifften.*[131] Agricolan kehotuspuheeseen papille Lutherin tekstiin lisäämät ajatukset ilmentävät hänen kirkollista vihkimistä korostavaa kantaansa.

Agricola ei ollut myöskään aivan tarkka suomentaessaan Lutherin vihkikaavan otsikkoa *Ein Traubüchlein* sanalla *Kihlauskiria,* sillä saksan verbi *trauen* merkitsee enemmänkin vihkimistä tai synonyymiä naittamista tarkoittavalle *verheiraten* -teonsanalle kuin kihlaamista. Näin sanan Kihlauskiria

---

129 *WA 30 III,* 74–76. *KK 1549,* 15–16.

130 Kehotuspuheen muuhun sisältöön palataan luvussa 4.2.2.

131 *Von Ehesachen* 1540, Avr. (Myös: *-WA 30 III,* 207). *KK 1549,* 16. *Knuutila* 1988, 283–284.

valinta sekä papille tarkoitetun kehotuspuheen otsikkoon että myös koko vihkikaavan otsikkoon *Auioskeskusta Nyt seurapi. Esipuhe ia Manaus temen Kihlauskirian päle, ninen yxikerdhaisten Pappein tyge* saattaa kertoa siitä, että hän tarkoitti vihkitoimituksen sisältävän kirkollisen kihlauksen. Kihlauskiriasana voidaan tulkita koko vihkikaavaa tarkoittavaksi. Tätä tukee myös todennäköisesti Agricolan itsensä laatima *RO*:n 2. §: *Quin ei kengen pidhe itzense toisen wirkan secoittaman, Nin mös ei yxiken mw, quin Pappi pidhe Auioskesku ychtenandaman.*[132] Sen mukaan ainoastaan pappi sai "yhteenantaa" eli 1500-luvun ruotsin- ja suomenkielisissä vihkikaavoissa käytetyn liturgisen termin sisällön mukaan kihlata ja naittaa.

Agricola painotti *KKW*:n tavoin, mutta vieläkin selkeämmin, että vihkikaavaan sisältyi kihlaus ja naittamistoimi. Toisaalta Agricola piti kuitenkin vihkimistä myös sulhasen ja morsiamen solmiman ja toimeenpaneman avioliiton siunaamisena. Tämä ilmenee hänen vihkimisen siunausluonnetta korostavista sanoistaan, jotka hän lisäsi kehotuspuheeseen papille Lutheriin nähden itsenäisesti.

Suomenkieliset 1500-luvun alun vihkikaavat määrittelivät näin ruotsinkielisiä vastaavia kaavoja rohkeammin sisältönsä — ollen kuitenkin samoilla linjoilla niiden kanssa — ja korostivat kirkon vanhaa vaatimusta saada valvoa avioliiton solmimista sekä siunata se. Edellä on todettu keskiaikaisen turkulaisen vihkimiskäytännön mahdollinen terminologinen ja välillinen vaikutus *KKW*:n vihkikaavaan. Kotoisen keskiaikaisen vihkikaavatradition otsikko *Ordo ad faciendum sponsalia* saattaa väikkyä myös Agricolan käyttämän, vihkikaavaa tarkoittavan sanan Kihlauskiria takana. Kirkollisen vihkimisen korostus esimerkiksi termeissä *sponsalia contrahenda* ja *Ordo ad faciendum sponsalia* lienee osaltaan Agricolan kehotuspuheeseen papille tekemien lisäysten sekä *RO*:n 2. §:n synnyn taustana. Näin 1500-luvun alun suomenkieliset vihkikaavat jatkoivat kotoista keskiaikaista perinnettä.

Edellä on vihkimismaksuista 1500-luvun puolivälissä päätelty kirkollisen avioliittoon vihkimisen olleen sangen yleistä Suomessa. Kuitenkin useista eri 1540-luvun lopulta, 1550–1560 -luvuilta peräisin olevista rovastintarkastuspöytäkirjoista ilmenee, että tuomioita langetettiin avioelämän aloittamisesta ilman vihkimistä. Edelleen rangaistuksia määrättiin ilman pappia suoritetusta kihlauksesta ja naittamistoimesta. Vihkimättömän nuorikon pidosta sakotettiin

132 *KK 1549*, 16. *Knuutila* 1988, 284.

lisäksi talonisäntää.[133] *KrML* Nk 2 § 3:n kielto, jonka mukaan kihlatut eivät saaneet aloittaa avioelämää ennen vihkimistä, oikeutti rankaisemaan siitä. Rangaistuksen langettaminen kertoo toisaalta, että kirkon asema oli vahvistunut avioliiton solmimisen valvonnassa. Toisaalta mainitut rangaistukset ilmaisevat myös sen, että Suomessa kansan keskuudessa noudatettiin mieluummin perinteisiä menoja avioliiiton solmimisessa ja sen toimeenpanossa kuin turvauduttiin kirkolliseen vihkimiseen.[134] Tämä saattaa myös osaltaan selittää sitä Agricolan kirkollista vihkimistä korostavaa asennetta, joka näkyi hänen lisäyksissään *KK 1549*:n vihkikaavaan.

Vuonna 1552 pidetyn neuvoston kokouksen yhteydessä annetuissa *Vadstenan artikkeleissa* [135] oli 13 avioliiton solmimista käsittelevää kohtaa, joiden otsikkona oli *Om festningh. VAr* tähdensi, että kihlauksessa lausuttu molemminpuolinen vapaaehtoinen suostumus perusti avioliiton. *VAr* käytti termejä kihlata (festa) ja naittaa (giffua tilhopa) sillä tavoin, että ne kuuluivat kiinteästi yhteen ollen lähes sama asia.[136] *VAr* jatkoi ruotsinkielisissä 1500-luvun alun vihkikaavoissa ollutta käytäntöä, jonka mukaan liturginen termi yhteenanto

---

[133] Avioelämän aloittamisesta ilman vihkimistä sakotettiin esim. rovastinkäräjillä Halikossa 15. 9. 1561, jossa voutina toimi Jörenn Jönsson (*VA 937*, 9v, 10v), rovastinkäräjillä Hämeenkyrössä 13. 1. 1551 ja Tyrväällä 15. 1. 1551 (*VA 1945*, 13r–14v), Asikkalassa Pyhän Jaakobin päivänä = 25. 7. 1549 (*VA 3722*, 26r), Säämingissä 15. 8. 1562 (*VA 6345a*, 38r) ja Tavinsalmella 22. 8. 1562 (*VA 6363*, 9r). Ilman pappia toimitetusta kihlauksesta ja naittamistoimesta rangaistiin sakoilla esim. rovastinkäräjillä Uskelassa 26. 9. 1562, voutina Jörenn Jönsson (*VA 989*, 99v), ja Tennilässä 17. 1. 1551 (*VA 3739*, 15v). Talonisäntää sakotettiin vihkimättömän nuorikon pitämisestä talossa esim. talvikäräjillä Juvalla ja Säämingissä 1557 (*VA 6252*, 8rv). *Pirinen* 1963, 40–41. *Pirinen* 1982, 597.

Rovastinkäräjistä 1500-luvulla *Pirinen* 1963, 19–46. *Lempiäinen* 1967b, 271–276. *Paarma* 1980, 286–292.

Jörenn (Jöran) Jönsson oli Halikon voutikunnan voutina 1556–1563. *Almquist* 1917–1923 II, 405.

[134] Tästä ovat todisteena Hämeenkyrön seurakunnan Pyhänristin (Ikaalisten) kappeliseurakunnan hallussa olleen messukirjan (Missale Aboense 1488) takakannen sisäsivulle 31. 8. 1544 ja 12. 2. 1548 tehdyt merkinnät. Niiden mukaan nimeltä mainitut talonpojat sitoutuivat maksamaan kahden kihlaparin sakot siinä tapauksessa, että heidän solmimansa kihlaus olisi ollut laiton. *HYK Rv.-kok. (Dupl. A.). Missale Aboense. Ikaalisten kappale*, takakannen sisäsivu, v. *Oja* 1972, 40, 41.

[135] Vadstenan artikkeleista (*VAr*) on säilynyt kolme käsikirjoitusversiota (A, B ja C), jotka tavanomaisesti ryhmitetään kahteen ryhmään A (=A) ja B (=B, C). Nämä on julkaistu *Ahnfelt* 1895. *Kjöllerström* 1940.

VAr:n käsikirjoituksista ja *VAr*:sta *Ahnfelt* 1895, 9–11. *Linderholm* 1911, 3, 12. *Kjöllerström* 1940, 27–28. *Söderlind* 1971, 55 viite 9. Ks. myös *Parvio* 1986b, 96–97.

[136] *Kjöllerström* 1940, 61, 66–67

(*giffua tilhopa*) tarkoitti sekä kihlaamista että naittamista.

VAr:n mukaan talonpoikia tuli kehottaa luopumaan kihlauksen toimittamisesta ja jättämään se mieluummin papin tehtäväksi, koska talonpoikien itsensä suorittamissa kihlauksissa esiintyi kaikenlaista epäjärjestystä. Papin toimittama kihlaus oli parasta suorittaa kirkon ovella tai sakaristossa. *VAr*:n A-ryhmän käsikirjoitus täsmensi vielä, että kihlaus ja naittaminen tuli toimittaa käsikirjan mukaan. Tällä tarkoitettiin luonnollisesti käsikirjan vihkikaavaa. Pappi sai kuitenkin mennä pyydettäessä kotiin kihlaamaan. Siellä hän sai menetellä harkintansa mukaan. Papin kotona suorittamaa laillista kihlausta ei sitten enää tarvinnut toistaa vihkimisen yhteydessä kirkolla. Papin tuli kuitenkin muistuttaa *VAr*:n B-ryhmän käsikirjoituksen mukaan kirkon ovelle [vihittäväksi] tulevia sulhasta ja morsianta niistä sanoista, jotka hän oli lausunut heille kihlauksen yhteydessä. A-ryhmän käsikirjoituksessa sanottiin, että papin tuli vastaavassa tilanteessa muistuttaa vihkiparia niistä asioista, joita he olivat luvanneet toisilleen kihlauksen yhteydessä. Lisäksi *VAr*:n B-ryhmän käsikirjoitus painotti, että "kenenkään" ei tarvinnut uusia [papin] kotona tai kirkolla toimittamaa laillista kihlausta, kuten usein meneteltiin. Sen sijaan talonpoikien ilman papin läsnäoloa toimittamat kihlaukset voitiin uusia kirkolla. Siellä ne tuli toimittaa käsikirjan vihkikaavan mukaan.[137]

VAr pyrki saamaan vihkikaavan, johon sen mielestä sisältyi sekä kihlaus että naittamistoimi, ainoaksi lailliseksi avioliiton solmimisen valvontamuodoksi puhumalla papin kotona tai kirkolla toimittamasta laillisesta kihlauksesta eli yhteenannosta. Pappi pyrittiin näin asettamaan laillisen naittajan asemaan. Samasta asiasta puhuu myös se, että vaikka *VAr* ei suoranaisesti kieltänyt maallikkoja kihlaamasta ja naittamasta, se silti suositti maallikkojen toimittamia kihlauksia estettäviksi ja kehotti pappia uusimaan tällaisen avioliiton solmimisen. *VAr* liittyi näin kirkon vanhaan, keskiajalta periytyvään, ruotsalaisten ja suomalaisten reformaattorien jatkamaan pyrkimykseen ilmaisten sen kuitenkin aikaisempaa selkeämmin.

VAr:n määräys siitä, että pappi sai mennä kotiin kihlaamaan, oli sopusoinnussa ruotsin- ja suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen ohjeen kanssa, jonka mukaan papin toimittama yhteenanto sai tapahtua myös kotona. Koska papin kotona suorittamia toimia ei enää tarvinnut uusia kirkolla vihkimisen yh-

---

[137] *Kjöllerström* 1940, 61, 67. *Söderlind* 1971, 55, 57 viite 1, 60 viite 9.
VAr:n avioliiton solmimista käsittelevien kohtien samankaltaisuudesta Laurentius Petrin säilymättömän, vuodelta 1546 peräisin olevan kirkkojärjestysehdotuksen vastaavien kohtien kanssa *Ahnfelt* 1895, 10. *Holmquist* 1930, 120. *Söderlind* 1971, 59.

teydessä, vaan niiden asemesta riitti ainoastaan vihkiparille niistä muistuttava puhe, voidaan tästä päätellä, että papin kotona toimittamat avioliiton solmimisprosessin osat oli tarkoitus suorittaa vihkikaavan määräämällä tavalla. Tällaista käytäntöä ei ilmeisesti hyväksytty yleisesti. Sen voi päätellä *VAr*:n suosituksesta, jonka mukaan pappi sai suorittaa sen kotona parhaaksi katsomallaan tavalla, ei siis välttämättä vihkikaavaa noudattaen.[138] Pappi on näin saattanut toimittaa nämä avioliiton solmimisprosessin osat perinteisin menoin esimerkiksi *UL* Nk:n naittamispuhetta noudattaen, sillä Olaus Magnuksen todistuksen mukaan se oli yleisessä käytössä Ruotsissa 1500-luvun puolivälissä.[139]

Agricolan *RO*:n 2. §:n ja *VAr*:n selväsanainen pyrkimys saada pappi lailliseksi naittajaksi kertoo ruotsalaisten ja suomalaisten reformaattorien tiukentuneesta yhteisestä kannasta 1500-luvun puolivälissä. Se saattaa osaltaan myös selittää edellä mainittujen syiden lisäksi Agricolan *KK 1549*:n vihkikaavaan tekemien lisäysten sisältöä.

Vuonna 1557 julkaistiin uusi painos ruotsinkielisestä käsikirjasta. Sen vihkikaavan otsikko ja sen jälkeinen ohje olivat identtiset *HB 1548*:n vastaavien osien kanssa.[140]

Laurentius Petrin *kirkkojärjestysehdotus* vuodelta *1561* ja *kirkkojärjestys 1571* [141] puhuivat avioliiton solmimiseen liittyvistä asioista paikoitellen lähes samoin kuin *VAr* (lähinnä B-ryhmän käsikirjoitus). Se onkin ollut *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n avioliiton solmimista käsittelevien kohtien päälähteenä.[142]

KJE 1561 ja *KJ 1571* liittyivät kirkon vanhaan opetukseen korostaessaan avioliiton perustuvan [kihlauksessa ilmaistuun] molemminpuoliseen vapaaeh-

---

[138] Vrt. *Söderlind* 1971, 56, jossa papin kotona toimittamien kihlauksen ja naittamistoimen syiksi esitetään aatelisten vaikutusta.

[139] *Olaus Magnus* 1567, 481.

[140] Vuonna 1557 painettu käsikirja (*HB 1557*), Ciijv.

HB 1557:n ja *HB 1548*:n eroista ja yhtäläisyyksistä esim *Quensel* 1890 I, 134–135.

[141] Käsinkirjoitettu kirkkojärjestysehdotus 1561 (*KJE 1561*) on julkaistu esim. *Färnström* 1956. Kirkkojärjestys 1571 (*KJ 1571*) on painettu uudelleen reprinttinä esim. *Kjöllerström* 1971.

KJE 1561:stä ja *KJ 1571*:stä sekä niiden lähteistä ja keskinäisestä suhteesta esim. *Holmquist* 1930, 116–139. *Färnström* 1935, passim. *Kjöllerström* 1940, 7–34. *Färnström* 1956, 11–37. *Kjöllerström* 1971, 201–223. *Parvio* 1986b, 97. Ks. myös *Parvio* 1986c, 346.

[142] *Ahnfelt* 1895, 10. *Färnström* 1935, 172–176, 177–180. *Söderlind* 1971, 59.

KJE 1561:n ja *KJ 1571*:n puheena olevan kohdan muista lähteistä esim. *Holmquist* 1930, 130. *Söderlind* 1971, 59, 63.

toiseen suostumukseen. Ne jatkoivat myös kirkon keskiajalta periytyvää vaatimusta saada valvoa avioliiton solmimista. Tämä ilmeni niiden *VAr*:n mukaisista määräyksistä, joissa kihlaukset tuli jättää papin suoritettaviksi talonpoikien toimittamissa kihlauksissa vallinneen epäjärjestyksen vuoksi. Koska talonpojat eivät useimmiten osanneet oikeaa kihlaustapaa eikä -muotoa, ei heidän toimittamansa kihlaus saanut estää pappia kihlaamasta laillisesti. Papin toimittaman laillisen kihlauksen tuli aina tapahtua kirkon ovella tai sakaristossa kaikkinaisen "epäjärjestyksen" välttämiseksi. Jos kuitenkin pappi oli kihlannut laillisesti kotona, sitä ei tarvinnut enää uusia vihkimisen yhteydessä kirkon ovella, kuten usein oli menetelty väärin. Tässä tapauksessa papin oli ainoastaan muistutettava kihlattuja kihlauksen yhteydessä puhutuista asioista joko *KJE 1561*:ssä ja *KJ 1571*:ssä olevan puheen avulla tai muulla tavalla.[143]

Uutta näissä säännöksissä oli *VAr*:n määräyksiin verrattuna niiden astetta voimakkaampi kirkollisen kihlauksen korostus. Tämä ilmeni ensiksi siitä, että maallikkojen toimittaman kihlauksen kirkollista uusimista kutsuttiin lailliseksi ja sitä perusteltiin talonpoikien taitamattomuudella. Talonpoikia ei kuitenkaan suorasanaisesti kielletty kihlaamasta. Toiseksi kirkollinen kihlaus määrättiin aina toimitettavaksi kirkolla, ei siis enää kotona. Syynä tähän saattoi olla sekä papiston että kansan keskuudessa vallinnut epäselvyys, joka koski kotona tapahtuneen kirkollisen kihlauksen suhdetta vihkimiseen. Epäselvyys ilmeni ensiksi *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n maininnasta, jossa puhuttiin väärinmenettelystä uusittaessa papin kotona toimittamia kihlauksia vihkimisen yhteydessä. Mainitusta seikasta on todisteena myös se, että *Tukholman säädöksessä 1560* pappeja kiellettiin kihlaamasta ja naittamasta ketään [kotona], ennenkuin he olivat saaneet lupauksen määrätyn ajan kuluessa toimitettavasta vihkimisestä.[144] Vaikka kirkollinen kihlaus olikin *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n mukaan tarkoitus pääsääntöisesti suorittaa kirkolla, voi kuitenkin päätellä niiden kotona tapahtuneen kirkollisen kihlauksen uusimisen kiellosta, että papisto sai edelleen epävirallisen luvan toimittaa kihlauksia kotona, ilmeisesti käsikirjaa hyödyntäen.

KJE 1561 ja *KJ 1571* kielsivät kihlattujen välisen sukupuoliyhteyden siihen asti, kunnes he olivat olleet kirkossa saamassa "yleisen todistuksen"

---

[143] *KJE 1561*, 125, 126–127. *KJ 1571*, 119, 120, 121. *Söderlind* 1971, 56, 57 viite 1, 59–60, 61–62. Ks. myös *Rodhe* 1923, 362. *von Willebrand* 1903, 5–6.

[144] *Stiernman* 1734, 189 (Tukholman säädös 1560). *Kjöllerström* 1940, 51 (Tukholman säädös 1560). *Söderlind* 1971, 60.

Tukholman säädöksestä 1560 *Kjöllerström* 1940, 24–26.

solmimalleen avioliitolle ja saaneet siunauksen eli vihityttäneet itsensä. *KJ 1571* perusteli tätä vielä sillä, että vihkimättömät parisuhteet purkaantuivat usein. Kihlattujen välisten sukupuolisuhteiden kieltäminen ennen vihkimistä oli sopusoinnussa voimassa olevan maanlain säännöksen (*KrML* Nk 2 § 3) kanssa. *KJ 1571* hyväksyi kuitenkin tähän kieltoon yhden poikkeuksen sekä kanonisen oikeuden että reformaation periaatteiden mukaisesti. Se näet piti sellaista avioliittoa Jumalan edessä pätevänä ja oikeana, joka oli solmittu julkisessa kihlauksessa ja joka oli pantu täytäntöön. Julkisen kihlauksen ehdoksi asetettiin avioliittoon lupautuminen todistajien läsnäollessa sekä tässä yhteydessä annetut lailliset lahjat. Tässä tapauksessa ei ollut ratkaisevaa, oliko avioliittoa solmittaessa noudatettu kaikkia lain määräämiä muotoja tai oliko vihkimistä toimitettu. Tässä yhteydessä painotettiin vielä sitä, että ratkaistaessa tällaisen avioliiton pätevyyttä ja oikeellisuutta oli yksinomaan olennaista se, oliko avioliitto pantu täytäntöön vai ei.[145]

KJE 1561 ja *KJ 1571* määräsivät, että papin tuli menetellä ruotsalaisessa käsikirjassa määrätyllä tavalla paria yhteenantaessaan, siunatessaan eli vihkiessään (*giffua tilhopa, welsigna eller wiya*).[146]

KJE 1561 ja *KJ 1571* käyttivät termejä *festning* ja *giffuas tilhopa* sisäkkäin lähes synonyymisesti. Näin verbi yhteenantaa tarkoitti myös niissä sekä kihlaamista että naittamista. Samoin termi kihlaus tarkoitti myös yhteenantoa. Se tuli toimittaa käsikirjan vihkikaavan mukaan eli myös siten kirkon hyväksymällä ja valvomalla tavalla.

KJE 1561 ja *KJ 1571*:n viimeksi mainitusta määräyksestä ilmenee myös, että ne määrittelivät ruotsinkielisen käsikirjan vihkikaavan sisällöksi: 1) giffua tilhopa ja 2) welsigna eller wiya. Giffua tilhopa -termin eteen liitettiin toisessa paikassa epiteetti *vppenbarlig* eli julkinen. Kooten voidaan todeta, että *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n mukaan kirkollisen avioliittoon vihkimisen sisältönä oli: 1) julkisessa, kirkon valvomassa kihlauksessa ja naittamistoimessa tapahtuva avioliiton solmiminen ja toimeenpaneminen sekä 2) sen siunaaminen eli vihkiminen. Tästä yhteydestä ilmenee, että 1500-luvun loppupuolella termit siunata

---

145 *KJE 1561*, 127–128. *KJ 1571*, 122, 126–127. *Josefson* 1953, 55–56. *Sundby* 1959, 112–114. *Thomson* 1966, 21. *Gustafsson* 1969, 121. *Söderlind* 1971, 62–63. Ks. myös *von Willebrand* 1903, 75–76. *Färnström* 1935, 188–189.

KJE 1561:n ja *KJ 1571*:n eroista näillä kohdin *Färnström* 1956, 26, 127 viite 90, 131 viite 25. *Söderlind* 1971, 63 viite 2.

146 *KJE 1561*, 126, 128. *KJ 1571*, 120, 122.

Vppenbarlig-sanan kantamuoto on opinbara, joka tarkoitti keskiajan ruotsissa julkista, avointa. *Söderwall* 1884–1918 II:1, 166. *Söderwall* 1953–1973 II, 586.

ja vihkiä käsitettiin edelleen synonyymeiksi. Näin vihkitoimituksen sisältö oli edelleen samalla tavoin kaksijakoinen kuin se oli ollut Upsalan ja Turun hiippakuntien keskiaikaisissa vihkitoimitustraditioissa ja Ruotsin kansankielisissä 1500-luvun alun vihkikaavoissa. *KJE 1561* ja *KJ 1571* ilmaisivat tämän kahtiajaon kuitenkin aikaisempaa selkeämmin. Selkeä vihkikaavan sisällön määrittely korosti osaltaan kirkon asemaa avioliiton solmimisen valvojana.

Laurentius Petrin *HB 1541*:n vihkitoimituksen kirkollista vihkimistä korostavasta kannasta johtaa suora linja *HB 1548*:n, suomenkielisten 1540-luvun vihkitoimitusten, *VAr*:n sekä *KJE 1561*:n vastaavan kannan kautta *KJ 1571*:en. Yhtäläisyydestä tässä asiassa ruotsalaisten ja suomalaisten reformaattorien välillä kertoo esimerkiksi myös se, että sekä Mikael Agricolan *KK 1549*:n kehotuspuheeseen papille että Laurentius Petrin *KJ 1571*:een sisältyi samankaltainen ajatus vihkimättömien parisuhteiden suuresta eroamisalttiudesta. Näin ollen ajanjaksoa 1541–1571 voidaan pitää sekä Ruotsissa että Suomessa periodina, jolloin kirkko pyrki voimakkaasti lujittamaan asemaansa avioliiton solmimisen valvonnassa. Tämän pyrkimyksen edistäjänä voidaan pitää Laurentius Petriä, joka liittymällä kirkon perinteiseen kotoiseen kantaan poikkesi Lutherin opetuksesta ja jopa omista aikaisemmista 1530-luvun näkemyksistään.[147]

Kirkon miesten näkemys Ruotsissa ja Suomessa 1540–1570 -luvuilla oli samanlainen kuin Saksassa, Tanskassa ja Norjassa, sillä myös näissä maissa reformaattorit yrittivät tuona aikana saada avioliittoon vihkimisen avioliiton pätevyyden ehdoksi.[148] Samanaikainen vastaava pyrkimys oli myös katolisessa kirkossa, sillä Trenton kirkolliskokouksessa 1563 säädettiin, että avioliitto alkaa vihkimisen yhteydessä papin ja todistajien läsnäollessa annetusta puolisoiden konsensuksesta.[149]

KJ 1571 sai kuningas Juhana III:n vahvistuksen.[150] Tästä johtuen sen säännöksiä papin suorittaman kihlauksen laillisuudesta voidaan pitää kirkon

---

147 Ks. myös *Söderlind* 1971, 57–58.

148 Kehityksestä tässä asiassa Saksassa, Tanskassa ja Norjassa esim. *Kolsrud* 1938, 99–119. *Söderlind* 1971, 58. *Faehn* [1987], 23–24. *Ottosen* [1987], 14–15, 20.

149 Trenton kirkolliskokouksen asiakirjat esim. *Concilium Tridentinum* 1901–1961. *C I Sess. XXIV de reformatione matrimonii.* Trenton dekreetit on julkaistu suomeksi *Tridentinum* 1984. *Tridentinum* 1984, 143–144. Ks. myös *Friedberg* 1865, 107–137. *Winroth* 1890, 111–112. *Rodhe* 1923, 360–361. *Söderlind* 1971, 61. *Moseik* 1976, 251. *Andrén* 1981, 19.

150 *KJ 1571*:n saamasta kuninkaan vahvistuksesta esim. *Kjöllerström* 1971, 221. *Parvio* 1986b, 97. *Parvio* 1986c, 346.

voittona, sillä aikaisemmin yhteiskunta ei ollut tunnustanut kirkolle oikeudellista asemaa avioliiton solmimisen valvonnassa. Toisaalta tälle voitolle ei saa antaa liian suurta painoarvoa. Tämä ilmenee *KJ 1571*:n määritelmästä, jonka mukaan kihlauksessa ja avioelämän aloittamisella ilman vihkimistä solmittu ja täytäntöönpantu avioliitto oli pätevä. Vaikka tämän määritelmän "lähteinä" ovatkin kanoninen oikeus ja reformaation opetus, saattaa sen tähän yhteyteen ottamisen takana piillä myös se, että kirkon valvomaa avioliiton solmimista ei hyväksytty varauksettomasti, vaan noudattettiin yhä edelleen perinteisiä avioliiton solmimisprosessin muotoja. Kirkko joutui ne näin hyväksymään. Tämä selittäisi sen, miksi *KJ 1571* ei tehnyt kirkollista vihkimistä pakolliseksi.[151]

Perinteisten avioliiton solmimismuotojen elävyys 1500-luvun loppupuolella näkyy selvästi myös siitä, että *Juhana III:n 1572 säätämät artikkelit* määräsivät rangaistuksia luvattomasta yhteiselämästä sekä ilman kirkon lupaa aloitetusta avioliitosta.[152] Lisäksi useiden eri Ruotsin hiippakuntien *KJ 1571*:n säännöksiä soveltavissa partikulaarisissa määräyksissä korostettiin kirkon valvomaa avioliiton solmimista kiinnittämällä huomiota siihen, että kihlauksesta oli aina ilmoitettava papille.[153] Edelleen vaadittiin, että kihlauksen tuli aina tapahtua papin johdolla kirkon ovella vihkimisen yhteydessä.

Viimeksi mainittu vaatimus sai myös Kaarle herttuan tuen 1583. Samassa yhteydessä kiellettiin kihlaus ilman vihkimistä sekä avioelämän aloittaminen ennen vihkimistä kihlakumppanien välillä. Vihkimisestä kieltäytyneille kihlakumppaneille määrättiin rangaistukseksi seurakunnan ulkopuolelle sulkeminen siihen asti, kunnes he suostuivat vihkimiseen.[154] Lisäksi puhuttiin papin "lain

---

151 Ks. myös *Söderlind* 1971, 57, 62 ja *Ahlfors* 1916, 56. Vrt. *Grath* 1904, 88, jossa esitetään, että *KJ 1571* määräsi vihkimisen pakolliseksi Ruotsissa.

152 [*Tengström*] 1821, 8 (käsinkirjoitetut Juhana III:n 1572 säätämät artikkelit). *Pietilä* 1905, 96. Ks. myös *Söderlind* 1971, 64–65.

Tengström ajoittaa Juhana III:n kyseiset artikkelit vuoteen 1575 tai 1599. [*Tengström*] 1821, 7, 9 viite *. Åke Andrén on löytänyt *HYK*:sta (*signum HYK C ö 14)* yhden kappaleen Juhana III:n artikkeleita, joissa on päiväys 1572. Hän pitää tätä dateerausta oikeana tarkan analyysin perusteella. *Andrén* 1975, 245–247.

Juhana III:n säätämistä artikkeleista esim. *Kjöllerström* 1957, 55–57.

153 Näin esim. Länsi-Norrlannin kirkkojärjestysehdotuksessa 1576. Se on painettu *Hambraeus* 1809, 165. *Linderholm* 1911, 27. Ks. myös *Wikman* 1937, 297.

154 Näin säädettiin esim. Strängnäsin hiippakunnan synodaalistatuuteissa 1583–1585. *SSA II,* 4, 13, 26. Kaarle herttua määräsi kirjeessään 23. 9. 1583 [Strängnäsin papistolle] kihlauksen suoritettavaksi vihkimisen yhteydessä. Kirje on painettu *SSA II,* 10. Strängnäsin hiippakunnan synodaalikokouksessa Dominica invocavit-sunnuntaina (=8. 3.) 1584 käsiteltiin puheena olevaa kirjettä. *SSA II,* 10. *Linderholm* 1911, 27–28. *Söderlind* 1971,

ja tavan" mukaan kirkolla toimittamasta kihlauksesta.[155] Kaarle herttuan johtaman *Örebron kokouksen päätösasiakirja*ssa säädettiin toukokuussa 1586, että Kaarlen herttuakunnassa oli kihlauksen ja vihkimisen välillä oltava mahdollisimman lyhyt aika.[156]

Vuosisadan vaihteessa määrättiin edelleen partikulaarisissa kirkollisissa säännöksissä, että papin oli aina toimitettava kihlaus vihkimisen yhteydessä kirkossa. Samassa yhteydessä säädettiin, että maallikot eivät saaneet kihlata ilman papin läsnäoloa. Edelleen määrättiin rangaistus ilman vihkimistä toimitetusta kihlauksesta sekä kehotettiin pappia opettamaan kansaa niin, että se tulisi kirkkoon laillisesti kuulutettavaksi ja vihittäväksi.[157]

Vuonna 1586 julkaistiin uusi painos ruotsinkielisestä käsikirjasta, jonka vihkikaavan otsikko ja sen jälkeinen ohje olivat identtiset *HB 1557*:n vastaavien osien kanssa.[158]

Mainitut 1500-luvun loppupuolelta ja 1500–1600 -lukujen taitteesta peräisin olevat kirkolliset säännökset ilmaisivat sen, että Laurentius Petrin voimakkaasti ajama kirkon perinteinen linja saada vihkitoimituksen välityksellä valvoa avioliiton solmimista jatkui entisestään voimistuneena vuosisadan taitteeseen asti. Tämä kertoo osaltaan siitä, että perinteiset avioliiton solmimisprosessin muodot elivät myös voimakkaina kansan keskuudessa. Kirkollinen vihkiminen käsitettiin siis yhä edelleen 1500–1600 -lukujen taitteessa oikeu-

---

66–67. Vrt. *Linderholm* 1911, 28, jossa Kaarle herttuan mainittu kirje ajoitetaan vuoteen 1584.

155 Näin määrättiin esim. Växjön hiippakunnan piispa Nicolaus Stephanin kiertokirjeessä 1584. *Lundström* 1898, 52. *Söderlind* 1971, 67.

Nicolaus Stephani toimi Växjön piispana 1585–1595. *Arcadius – Franzén – Zetterquist* 1921, 16–18.

156 Örebron kokouksen päätösasiakirja on julkaistu *Stiernman* 1728, 362. *Pietilä* 1905, 96, 113.

Strängnäsin synodaalikokouksessa hyväksyttiin 16. 5. 1586 Örebron kokouksen avioliittoa koskevat säännökset päteviksi. Strängnäsin synodaalikokouksen asiakirjat 16. 5. 1586 on julkaistu *SSA II*, 46.

157 Näin meneteltiin esim. Linköpingin ja Tukholman synodaalistatuuteissa vuodelta 1600. Tukholman synodaalistatuutit ovat säilyneet käsikirjoituksena *SRA PA I 1097: Acta Synodica Holmiae 1600* §:t 8, 12–13. Linköpingin synodaalistatuutit on julkaistu *Holmström* 1901a, 148–149. *Söderlind* 1971, 68, 69, 74.

Linköpingin ja Tukholman synodaalistatuuteista sekä niiden keskinäisestä suhteesta ja lähteistä *Lindegård* 1957, 39–40. *Söderlind* 1971, 74.

158 Vuonna 1586 painettu käsikirja (*HB 1586*), Biijv.

HB 1586:n ja *HB 1557*:n eroista ja yhtäläisyyksistä esim. *Quensel* 1890 I, 135.

dellisesti merkityksettömäksi toimenpiteeksi avioliiton solmimisessa.[159]

Suomessa pidetyistä rovastintarkastuspöytäkirjoista ilmenee, että myös täällä 1500-luvun loppupuolella avioliittoja edelleen solmittiin perinteisin menoin ilman vihkimistä. 1580-luvulla tuomittiin näet Pohjanmaalla ilman pappia toimitetut talonpoikaiskihlaukset purettaviksi, vaikka aviollinen yhteiselämä oli jo alkanut.[160] Näin Suomessa poikettiin ainakin arkkipiispa Andreas Laurentii Björnramin *KJ 1571*:n perusteella omaksumasta samanaikaisesta kannasta, joka näkyi *piispantarkastusartikkeleista 1585*. Niiden mukaan vanhempien suostumuksella ja laillisin lahjoin solmittua pätevää kihlausta ei saanut purkaa varsinkaan silloin, kun avioelämä oli jo alkanut.[161] Toisaalta Ruotsissa rangaistiin 1500-luvun loppupuolen piispantarkastuksissa ilman vihkimistä suoritetuista kihlauksista sekä avioelämän aloittamisesta ilman vihkimistä.[162]

Kirkonmiehet pyrkivät siis lujittamaan sekä Ruotsissa että Suomessa kirkon asemaa avioliiton solmimisen valvonnassa myös kirkolle annetun avioliit-

---

[159] *Söderlind* 1971, 67, 68, 69.

Vrt. *Söderlind* 1971, 65, 67, 69, jonka mukaan 1500-luvun lopulla esiintyvän voimakkaan kirkollista vihkimistä korostavan kannan osittaisena lähteenä on samanaikainen saksalainen, tanskalainen ja norjalainen käytäntö.

Ruotsin kielen termien trolovning ja fästning sisällöstä 1500–1600 -lukujen taitteessa sekä 1600-luvulla *Söderlind* 1971, 68 viitteet 4–5.

[160] Tällä tavoin meneteltiin esim. rovastinkäräjillä 26. 7. 1583 Saloisisssa ja 1.–2. 7. 1583 Pietarsaaressa (*VA 4767*, 95rv, 96v–97r) sekä rovastinkäräjillä Isossakyrössä kesällä 1585 (*VA 4773*, 173r). *Pirinen* 1963, 40.

[161] *Ahnfelt* 1894, 87 (Andreas Laurentii Björnramin piispantarkastusartikkelit 1585). *Linderholm* 1911, 98. *Söderlind* 1971, 65–66.

Vrt. *Söderlind* 1971, 66, jonka mukaan Andreas Laurentii Björnramin kanta poikkesi tässä asiassa *KJ 1571*:stä.

Andreas Laurentii Björnram toimi Upsalan arkkipiispana 1583–1591. *Fant – Låstbom* 1842–1843 II, 16–17. *Åsbrink – Westman* 1935, 230–234. *Ahnlund* 1924, 661–668.

[162] Näin esim. Växjön piispan Petrus Jonae Angermannuksen piispantarkastusohjeessa 1596 sekä arkkipiispa Abraham Angermannuksen piispantarkastuspöytäkirjassa samalta vuodelta. *Holmström* 1901b, (esim.) 20, 33, 47, 73, 107, 118, 166, 181, 202 (Abraham Angermannuksen piispantarkastuspöytäkirjat 1596). *Lindholm* 1948, 184 (Petrus Jonae Angermannuksen piispantarkastusohje 1596). *Pietilä* 1905, 117–119. *Söderlind* 1971, 60, 65–66, 70–73. Ks. myös *Wikman* 1937, 296

Petrus Jonae Angermannus oli Växjön piispana 1595–1630. *Arcadius – Franzén – Zetterquist* 1921, 18–20. Abraham Angermannus oli Upsalan arkkipiispana 1593–1599. *Fant – Låstbom* 1842–1843 II, 17–18. *Åsbrink –Westman* 1935, 235–244. *Hildebarnd* 1918, 24–37.

toasioita koskevan tuomiovallan avulla.[163] Tästä kertoo osaltaan myös se, että Juhana III:n artikkelien 1572 ja Örebron kokouksen päätösasiakirjan toukokuulta 1586 avioliittoasioita käsittelevät kohdat sisältyivät suomalaisiin 1600-luvun ensimmäisellä puoliskolla syntyneisiin kopiokirjoihin.[164]

Norrköpingin valtiopäivillä 13. 2. 1604 säädetyt papiston artikkelit kielsivät maallikkojen ilman papin läsnäoloa toimittaman kihlauksen laittomana. Kihlattavien tuli ilmoittautua 14 päivää ennen kihlausta papille avioesteiden tutkimista varten. Papin toimittaman laillisen kihlauksen piti aina tapahtua seurakunnan nähden kirkossa, pääalttarin edessä.[165] Viimeksi mainittu säännös toistetiin useissa partikulaarisynodeissa 1600-luvun alussa. Lisäksi niissä määrättiin, että pappien tuli lopettaa "väärä tapa" kirkollisen kihlauksen ja vihkimisen välillä vallitsevasta pitkästä ajasta. Siksi kihlaparin tuli luvata kihlauksen yhteydessä papille tulla vihittäväksi pian.[166] Toisissa säännöksissä määrättiin rangaistus sellaiselle papille, joka ei välittömästi vihkinyt morsiusparia

---

163 Kirkon tuomiovallasta avioliittoasioissa Ruotsissa ja Suomessa 1500-luvulla ja 1600-luvulla esim. *Pietilä* 1905, passim.

164 Esimerkkinä tällaisista kopiokirjoista voidaan mainita *HYK*:ssa säilytettävä (signum *HYK C^{Ö} V 14*), *KJ 1571*:n yhteyteen sidottu ruotsinkielinen kopiokirja (96 ff), joka sisältää 38 eri kopiota vuosilta 1335–1647 peräisin olevista asiakirjoista. Käsialojen (ainakin neljä erilaista käsialaa) ja viimeisten kopioitujen asiakirjojen päiväysten perusteella kopiokirja voidaan dateerata 1600-luvun ensimmäiselle puoliskolle. Koska kopiokirjan yhteyteen on otettu nimenomaan Suomea koskevia asiakirjoja, se voidaan lokalisoida suomalaiseksi.

HYK:n kopiokirjasta *HYK C^{Ö} V 14 Schalin* 1946–1947 I, 72 (n:o 139).

Juhana III:n artikkelien 1572 ja Örebron kokouksen päätösasiakirjan toukokuulta 1586 (*HYK C^{Ö} V 14*, 53r–56r, 67v–68r) avioliiton solmimisesta puhuvat kohdat *HYK C^{Ö} V 14*, 54v, 68r.

Kyseinen kopiokirja sisälsi myös Västeråsin ordinantian. *HYK C^{Ö} V 14*, 68v–70r (avioliittoasioita käsittelevä kohta *HYK C^{Ö} V 14*, 69 r).

Muista Västeråsin resessin, Juhana III:n artikelit 1572 sekä Örebron artikkelit 1586 sisältäneistä suomalaisista kopiokirjoista 1600-luvun puolivälistä esim. *Parvio* 1959, 126.

165 Norrköpingin valtiopäivillä 1604 säädetyt artikkelit ovat säilyneet käsikirjoituksena *ULA*:ssa. *ULA UDA E I* :1. Ne on myös painettu hieman epätäydellisinä (esim. määräys kirkollisen kihlauksen toimittamisesta sisällä kirkossa puuttuu) *Wallquist* 1791–1795 V, 164. *Sundby* 1959, 114. *Söderlind* 1971, 75 viite 4. *Gustafsson* 1969, 61. Norrköpingin valtiopäivillä 13. 2. 1604 pidetyssä papiston kokouksessa säädetyistä artikkeleista esim. *Söderlind* 1967, 58 viite 3.

166 Näin säädettiin esim. Upsalan kirkkoprovinssin synodaalistatuuteissa 1604, 1607, 1608 ja 1611. *SSA I*, 9, 19, 21, 25. *Söderlind* 1971, 75–76. Vrt. Linköpingin hiippakunnan synodaalikokous 1594, jonka mukaan kihlauksen ja avioliiton toimeenpanon [vihkimisen] välillä tuli olla enintään vuoden ja yhden päivän välinen aika. *Söderlind* 1971, 68, 69, 72.

kihlattuaan sen.[167] Tukholman valtiopäivillä 1609 syntynyt *Acta synodica seu Commitialia Anno 1609* määräsi kihlauksen toimittamispaikaksi kirkon antamatta kuitenkaan yksityiskohtaisia määräyksiä tarkemmasta kihlaamispaikasta.[168] Näin kirkon vaatimus saada valvoa avioliiton solmimista tiukentui entisestään 1600-luvun alussa.

Nyköpingin valtiopäiville 1611–1612 kokoontuneet piispat ja papisto joutuivat kuitenkin myöntämään *joulukuussa 1611 pidetyssä valmistelevassa kokouksessa* sekä *7. 1. 1612 annetussa papiston säädöksessä*, että Ruotsin lain mukaan kotona suoritettu kihlaus oli laillisesti pätevä. Kuitenkin piispat ja papisto esittivät, että kihlaus oli hyödyllistä toimittaa kirkossa ja että siitä tulisi ilmoittaa kirkkoherralle 14 päivää aikaisemmin.[169]

Norrköpingin valtiopäivillä 13. 2. 1604 säädettyjen artikkelien, Nyköpingin valtiopäivillä joulukuussa 1611 pidetyn piispojen ja papiston valmistelevan kokouksen sekä 7. 1. 1612 annetun papiston säädöksen sisältyminen kopiokirjoihin, jotka olivat peräisin 1600-luvun ensimmäiseltä puoliskolta ja provenienssiltaan suomalaisia, kertoo osaltaan siitä, että nämä säännökset olivat tuolloin tunnetut myös Suomessa.[170]

Kaarle IX:n ja Kustaa II Adolfin aikaiset *kirkkojärjestysehdotukset 1608* ja *1619* muistuttivat avioliiton perustumisesta molemminpuoliseen konsensukseen ja pitivät papin toimittamaa kihlausta laillisesti pätevänä sekä kielsivät avioelämän aloittamisen ennen kirkollista vihkimistä samanlaisin säännöksin kuin *KJ 1571*. Ne määräsivät kuitenkin sitä selkeämmin, että kihlaus tuli aina toimittaa kirkossa. Tähän liittyi myös se, että *KJ 1571*:n hyväksymästä papin kotona toimittamasta laillisesta kihlauksesta ei puhuttu mitään. Kirkossa toimitettavan kihlauksen asemaa tuki vielä määräys, jonka mukaan kirkkoherran tuli olla siinä läsnä erityisesti maaseudulla, jotta hän voisi tutkia mahdolliset

---

167 Esim. *Ekholm* 1790–1791, 4. (Linköpingin hiippakunnan synodaalikokous 1602). *SSA II*, 60 (Strängnäsin synodaalistatuutit 1610).

168 Acta synodica et Commitia Anno 1609 on painettu *Thyselius* 1841, 261. *Grath* 1904, 92. *Söderlind* 1971, 76.

169 Nyköpingin valtiopäivien kyseiset asiakirjat ovat julkaistut: Piispojen ja papiston valmisteleva kokous joulukussa 1611 (*Wallquist* 1791–1795 V, 169), 7. 1. 1612 annettu säädös (*Stiernman* 1728, 666, *SRAk II:1*, 134). *Grath* 1904, 92–93. *Sundby* 1959, 114–115. *Gustafsson* 1969, 123. *Söderlind* 1971, 76–77. Vrt. *Pietilä* 1905, 113.

170 Esim. *HYK C^{Ö} V 14*, 52v–53r, 56v–58v, 70r–72r (avioliiton solmimista käsittelevät kohdat *HYK C^{Ö} V 14*, 52v–53r, 58r, 71v).

Muista Norrköpingin artikkelit 13. 2. 1604 ja Nyköpingin valtiopäivillä annetun papiston säädöksen 7. 1. 1612 sisältäneistä suomalaisista 1600-luvun ensimmäisen puoliskon kopiokirjoista esim. *Parvio* 1959, 126.

avioesteet.[171]

Vuosisadan alun vaatimukset kirkollisen kihlauksen toteuttamisesta kirkon sisällä näkyivät myös Kaarle IX:n hovia varten laaditun käsikirjan 1602 sekä ruotsin- ja suomenkielisen käsikirjan 1614 vihkikaavoissa, joiden mukaan toimitus suoritettiin kokonaan kirkossa.[172]

*Ture Jacobson Rosengren*in mukaan nimetyn, todennäköisesti 1604–1605 valmistuneen *lakiehdotuksen* Nk:n mukaan kihlauksen ehtona tuli olla sekä naisen että tämän isän tai muun lähisukulaisen suostumus. Kihlaus tuli suorittaa neljän todistajan läsnäollessa ilmeisesti perinteisin menoin, sillä Rosengrenin lakiehdotuksen Nk 5 sisälsi perinteisen naittamispuheen. Näin toimitetun laillisen kihlauksen yhteydessä ei saanut olla mitään uutta [kirkollista] kihlausta, mikä oli ollut tapana. Kirkollinen kihlaus tuli suorittaa vihkimisen yhteydessä.[173] *RLE*:n mukaan kirkollinen kihlaus oli siis yhteiskunnallisen kihlauksen toisto.

Kaarle IX:n painattama *KrML 1442 (1608)* toisti *KrML* Nk:n ja *UL* Kk:n säännökset avioliiton solmimisesta ja kirkollisesta vihkimisestä.[174] *KrML 1442 (1608) L* sisälsi muutoksia Nk 2:n ja 5:n tekstiin. Ensiksi mainittuun tehtyjen muutosten mukaan kihlauksessa tuli olla läsnä neljä todistajaa, kaksi miehen ja kaksi naisen puolelta. Papin tuli myös olla lisäksi läsnä kihlauksessa, jossa hänen tuli antaa kihlapari yhteen. Ehtona kihlaukselle oli kuitenkin vanhempien suostumus ja se, ettei morsianta pakotettu siihen. Papin suorittama, mainitut ehdot täyttävä kihlaus ja yhteenanto oli pätevä Jumalan ja Ruotsin lain edessä. Nk 5:n tekstiin tehdyn muutoksen mukaan sulhasen tuli

---

171 Kaarle IX:n aikainen kirkkojärjestysehdotus 1608 (*KJE 1608)* on julkaistu *Piltz* 1935. Kustaa II Adolfin aikainen kirkkojärjestysehdotus 1619 (*KJE 1619)* on painettu *Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686 ... I:3. KJE 1608,* 149. *KJE 1619,* 484–485.

Kirkkolain uudistustyöstä 1600-luvun alkupuolella esim. *Parvio* 1986b, 99–102. *Parvio* 1986 c, 347.

172 Kaarle IX:n hovia varten 1602 julkaistu käsikirja (*HB 1602)*, Fijr–Giiijr. Ruotsinkielinen 1614 painettu käsikirja (*HB 1614)*, XXXVr, XXXVIIIr. Suomenkielinen 1614 julkaistu käsikirja (*KK 1614)*, 64, 69.

HB 1602:sta esim. *Montgomery* 1972, 302–322.

173 Rosengrenin lakiehdotus 1600-luvun ensimmäiseltä puoliskolta (*RLE*) on painettuna *Nordström* 1864b. *RLE* Nk 2, 5. Ks. myös *Almquist* 1961, 38. *Ylikangas* 1967b, 55–56. *Söderlind* 1971, 61.

Ture Jacobson Rosengren († 1611) oli lakikomission puheenjohtajana vuodesta 1604 lähtien. Hän oli myös nimeään kantavan lakiehdotuksen pääsuunnittelija. *Rosengren* 1952, 495.

174 *KrML 1442 (1608)* Nk 1–9. (*UL*) Kk 9, 15.

pyytää naittajalta morsianta eikä enää naittamista, kuten aiemman *KrML* Nk 5:n tekstin mukaan oli asianlaita. [175]

Maanlain pohjalta annettiin 1608 *lakiehdotus* uutta maanlakia varten. Sen Nk 2 pr määräsi *KrML 1442 (1608) L*:n tavoin, että kihlauksessa tuli naittajan ja todistajien lisäksi olla myös papin läsnä. Hänen tuli "Jumalan edessä yhteen antaa" kihlapari. Papin toimittama kihlaus oli lakiehdotuksen mukaan laillinen kihlaus ja yhteenanto. Kihlauksen ehtoina olivat vanhempien suostumus ja se, ettei morsianta ollut siihen pakotettu. Toisaalta mainittu lakiehdotus sisälsi kuitenkin myös perinteisen naittajan naittamispuheen.[176]

Ljungo Tuomaanpojan 1601 valmistunut *KrML*:n lainsuomennos antoi samanlaiset määräykset sekä papin laillisesta kihlaus- ja naittamisoikeudesta että kihlauksen ehdoista kuin *KrML 1442 (1608) L* ja *KLE 1608*. Tämä osoittaa niiden valmisteluun liittyvän keskustelun olleen Ljungo Tuomaanpojan tiedossa. Hänen lainsuomennoksensa sisälsi myös perinteisen naittajan naittamispuheen. Sen sijaan 1500–1600 -lukujen taitteesta peräisin olevat Herra Martin *KrML*:n ja Ljungo Tuomaanpojan *MEKL*:n suomennokset sekä molemmat Abraham Kollaniuksen lainsuomennokset vuodelta 1648 eivät puhuneet papin asemasta laillisena kihlaajana ja naittajana. Tämä on sikäli luonnollista, että kaikki viimeksi mainitut lainsuomennokset oli tehty *KrML*:n ja *MEKL*:n 1500–1600 -lukujen editioitten pohjalta, joissa ei puhuttu mitään tästä asiasta. Herra Martin *KrML*:n, Ljungo Tuomaanpojan *MEKL*:n sekä molemmissa Abraham Kollaniuksen lainsuomennoksissa oli myös naittajan perinteinen naittamispuhe.[177]

Mainitut 1600-luvun alun kirkolliset säännökset osoittavat, että kirkon 1540–1570 -luvuilla omaksuma voimakas kanta saada valvoa avioliiton solmimista vihkikaavaan sisältyvän yhteenannon eli kihlauksen ja naittamistoimen välityksellä jatkui edelleen 1600-luvun alussa. *KrML 1442 (1608) L*:n, *KLE 1608*:n ja Ljungo Tuomaanpojan *KrML*:n suomennoksen määräyksistä papin laillisesta kihlaamis- ja naittamisoikeudesta voisi päätellä, että kirkko alkoi hiljalleen saada puheena olevalle vaatimukselleen myös virallisen yhteiskunnan

---

[175] *KrML 1442 (1608) L*, XCIv.

[176] Kaarle IX:n aikainen lakiehdotus 1608 (*KLE 1608*) on julkaistu *Nordström* 1864a. Ks. myös *Höppener* 1754, 33. *KLE 1608*, Nk 2, 5. *Söderlind* 1971, 61.

[177] *Setälä – Nyholm* 1905, 23. *Rapola* 1926a, 42. *Rapola* 1926b, 277. *Ulkuniemi* 1975, 26–27, 28, 158. *Pietilä* 1905, 112.

Vrt. *Pietilä* 1905, 111 ja *Lempiäinen* 1975, 465, joiden mukaan määräys papin suorittamasta laillisesta kihlauksesta oli jo *KrML* 1442:ssa. *KrML 1442 (1608)* Nk 2 ei myöskään sisältänyt mainittua määräystä. Ks. myös *Mäkelä* 1989, 32.

tuen. *KrML 1442 (1608)* Nk 5 pr:ssä ja *KLE 1608*:ssa olleet naittamispuheet sekä *RLE*:n perinteistä kihlausta ja naittamista suosiva kanta kertovat kuitenkin, että asianlaita ei ollut näin. Perinteiset avioliiton solmimismuodot olivat edelleen lailliset, ja ne elivät voimakkaina.[178]

Samasta asiasta puhuu myös se, että *ruotsinkielinen käsikirja 1614* otsikoi vihkikaavansa: *Itt sätt huru handlas skal medh them som wilia giffua sigh j Ehctenskap*.[179] Tämä otsikko oli ortografiaa lukuunottamatta samanlainen kuin 1500-luvun ruotsinkielisissä vihkikaavoissa. Se ilmaisi kirkon vanhan opetuksen, jonka mukaan avioliitto perustui molempien siihen aikovien vapaasen tahtoon. Sen sijaan otsikossa ei puhuttu mitään kirkon vanhasta vaatimuksesta saada valvoa avioliiton solmimista sekä siunata se.

Ljungo Tuomaanpojan *KrML*:n lainsuomennoksen naittamispuhe sekä Herra Martin ja Abraham Kollaniuksen *KrML*:n ja *MEKL*:n lainsuomennosten täydellinen vaikeneminen papista laillisena kihlaajana ja naittajana osoittavat, että perinteiset avioliiton solmimistavat eivät olleet 1600-luvun alussa väistyneet myöskään Suomessa kirkollisen vihkimisen tieltä kirkon toivomalla tavalla.

Tästä kertoo myös se, että kirkon vaatimaa avioliiton solmimisen valvontaa ei mainittu *suomenkielisen käsikirjan 1614*:n vihkikaavan otsikkossa: *Awioskäskyst ja nijstä iotca idzens awioskäskyn tahtovat anda*.[180] Se ei ollut suora käännös *HB 1614*:n vastaavasta otsikosta *Itt sätt huru handlas skal medh them som wilia giffua sigh j Ehctenskap*,[181] vaikka avioliiton solmimisen molemminpuolista vapaaehtoisuutta painottavat otsikoiden loput vastasivatkin toisiaan. Suomenkielisen otsikon ensimmäinen sana saattaa olla heijastumaa *KK 1549*:n vihkikaavan otsikosta *Auioskeskusta Nyt seurapi* . Siten *KK 1614*:n vihkikaavan otsikko on ilmiasultaan "yhdistelmä" *KK 1549*:n ja *HB 1614*:n vastaavista otsikoista.

Ruotsin eri partikulaariset avioliittoasioita käsittelevät säännökset 1600-luvun ensimmäisiltä vuosikymmeniltä ilmaisevat myös osaltaan, että kirkollinen avioliiton solmimisen valvonta ei ollut toteutunut tuolloin kirkon toivomalla

---

178 Perinteisten avioliiton solmimismuotojen syvästä juurtuneisuudesta kansan keskuuteen Ruotsissa ja Suomessa 1600-luvulla *Söderlind* 1952, 1–52. *Lempiäinen* 1967b, 191–199.

179 Ruotsinkielinen käsikirja 1614 (*HB 1614*), XXXV. *HB 1614*:stä sekä sen suhteesta 1500-luvun ruotsinkielisiin käsikirjoihin ja *KJ 1571*:een *Rodhe* 1923, 16–17. Ks. myös *Grath* 1904, 107.

180 Suomenkielinen käsikirja 1614 (*KK 1614*), 63.

181 *KK 1614* on pääosiltan suoraa käännöstä *HB 1614*:stä. *Schalin* 1946–1947 II, 104.

tavalla.[182]

Uumajan kirkkoherra Petrus Johannis Rudbeckius julkaisi 1620 teoksen *Enchiridion Eller then Swenska Psalm-Boken, Sampt andra Wanliga Handböcker*. Tähän teokseen sisältyi myös ruotsinkielinen käsikirja nimellä *Swenska Kyrkeordningen Huru Gudztiensten hoos oss medh Christeligha Ceremonier bliffuer hållen, kortligen affsat.*[183] Sen vihkikaava oli useista

---

[182] Esim. Gotlannissa kiellettiin 1611 kihlakumppaneita asettumasta asumaan yhteen ennen vihkimistä. *Wallquist* 1791–1795 II, 517. *Wikman* 1937, 305. Västeråsin synodaalistatuuteissa vuosilta 1616 ja 1619 säädettiin, että papin läsnäolo oli ehto kihlauksen laillisuudelle. Papin tuli myös tietää kihlauksesta 14 vuorokautta aikaisemmin. Västeråsin synodaalistatuutit ovat painettuina *Hall* 1927, 17, 19. Edelleen piispa Petrus Jonae Angermannuksen Växjön hiippakuntaa varten antamassa Kirkkojärjestyksessä 1619 määrättiin, että papin tuli olla läsnä kotona toimitettavissa kihlauksissa. Kihlaus tuli kuitenkin mieluummin suorittaa kirkossa. Kihlattavien tuli ilmoittaa aikomuksestaan kirkkoherralle 14 vuorokautta aikaisemmin, jotta tämä voisi tutkia mahdolliset avioesteet. Kihlattavien tuli luvata myös papille, että he eivät tarpeettomasti pitkittäisi kihlausaikaansa ennen vihkimistä. Jos tällaista lupausta ei annettu, pappi ei saanut kihlata heitä. Edelleen kihlakumppaneita kiellettiin rangaistuksen uhalla asumasta yhdessä ennen kirkollista vihkimistä. Tätä perusteltiin sillä, että ilman vihkimistä aloitettu yhteisasuminen johti helposti kihlauksen purkaantumiseen. Petrus Jonae Angermannuksen Kirkkojärjestys Växjön hiippakuntaa varten 1619 on julkaistu *Wallquist* 1791–1795 VIII, 598–600. Lisäksi Västeråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännökset 1632 puhuivat Norrköpingin valtiopäivillä annettuja papiston artikkeleita siteeraten papin sakaristossa toimittamasta laillisesta kihlauksesta. Morsiamen vanhempien tuli kuitenkin olla läsnä kihlauksessa. Edelleen määrättiin kihlauksen ja häiden väliseksi maksimiajaksi kolme kuukautta. Kihlakumppanien välinen sukupuoliyhteys kiellettiin ennen vihkimistä *KJ 1571*:n vastaavaa säännöstä lainaten. Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöt määräsivät tästä teosta rangaistukseksi sakon sekä julkisen häpeärangaistuksen. Ne tunnustivat kuitenkin sellaisen ilman kirkollista kihlausta ja vihkimistä solmitun avioliiton oikeaksi avioliitoksi Jumalan edessä, joka perustui Ruotsin lain mukaan toimitettuun kihlaukseen ja avioelämän aloittamiseen. Tätä perusteltiin Raamatun (5. Moos. 22:n luvun) määräyksillä. Johannes Rudbeckiuksen vuoteen 1632 dateerattavat hiippakuntasäännökset Västeråsin hiippakuntaa varten ovat painetut *Lundström* 1900, 18–19, 22. *Brilioth* 1946, 98. *Parvio* 1959, 125. *Parvio* 1986b, 100. Vrt. näiden hiippakuntasäännösten ajoitusta *Holmquist* 1938, 365–366. *Parvio* 1959, 125.

Johannes Rudbeckius (1581–1667) toimi Västeråsin piispana 1623–1667. *Holm* 1952a, 641–643.

[183] Petrus Johannis Rudbeckiuksen teoksesta *Enchiridion Eller then Swenska Psalm-Boken, Sampt andra Wanliga Handböcker* on käytetty seuraavassa 1627 ilmestynyttä painosta. Siksi puheena olevaan teokseen sisältynyttä ruotsinkielistä käsikirjaa nimitetään vuoden 1627 ruotsinkieliseksi käsikirjaksi (*HB 1627*).

Petrus Johannis Rudbeckiuksen teoksen *Enchiridion ... Handböcker* vihkikaavasta *Grath* 1904, 116.

Petrus Johannis Rudbeckius (1580–1629) toimi muun muassa Upsalan yliopiston professorina 1605–1613 ja Uumajan kirkkoherrana 1613–1625. *Collijn* 1942–1946, 801.

eroavaisuuksista huolimatta suurimmalta osaltaan *HB 1614*:n vastaavan kaavan uusintapainos. Eräs näistä poikkeavuuksista oli vihkikaavan otsikossa *Om Echtenskapet och almenneligh brudhewigning*, joka poikkesi *HB 1614*:n vastaavasta otsikosta.[184] Se ei puhunut mitään kirkon vanhasta opetuksesta avioliiton perustumisesta molempien siihen aikovien vapaaehtoiseen suostumukseen, joka oli esiintynyt aikaisempien ruotsinkielisten vihkikaavojen otsikoissa.

HB 1627:n vihkikaavan ensimmäisenä elementtinä oli puhe, joka ilmoitettiin otetun Lutherilta. Se olikin lyhennellen käännetty Martti Lutherin vihkikaavan *Ein Traubüchlein für die einfältigen Pfarrherr* esipuheesta. Siinä pyrittiin Lutheria selkeämmin korostamaan kirkollista avioliiton solmimista.[185] Tendenssi oli sama kuin *KK 1549*:n vihkikaavan alussa olleessa, papeille tarkoitetussa kehotuspuheessa, joka oli myös muokaten käännetty Lutherin vihkikaavan esipuheesta. Siten *HB 1627* jatkoi kirkon 1540–1570 -luvuilla omaksumaa voimakasta kantaa saada valvoa avioliiton solmimista vihkikaavan välityksellä.

Toisaalta *HB 1627* joutui myöntämään yhteiskunnallisen kihlauksen pätevyyden. Tämä ilmenee sen vihkikaavan toisena elementtinä olleesta ohjeesta, jossa vihkitoimituksen suorittamisen yhdeksi edellytykseksi asetettiin se, ettei vihittäviä oltu aikaisemmin kihlattu.[186]

Vuonna 1629 ilmestynyt piispa Olaus Elimaeuksen lähinnä Viipurin hiippakuntaa varten toimittama käsikirja sisälsi myös vihkikaavan. Sen otsikko *Yxi moto cuinga nijden cansa pitä toimitettaman iotca tahtowat idzens anda Awioskeskyn* oli suora käännös *HB 1614*:n vihkikaavan otsikosta ja poikkesi siten *KK 1614*:n vastaavasta kohdasta.[187]

Suomenkielisten 1610–1620 -lukujen vihkikaavojen otsikot ilmaisevat myös osaltaan, että kirkollinen vihkiminen ei ollut tuolloin saanut Suomessa yhteiskunnan hyväksymää asemaa. Samasta asiasta todistavat myös ne erilaiset 1600-luvun ensimmäisiltä vuosikymmeniltä peräisin olevat suomalaiset kirkolliset lähteet, jotka toistivat aikaisempia kirkolliselle vihkimiselle laillista

---

184 *HB 1627*, Djv.

185 *HB 1627*, Djv–Dijr.

186 *HB 1627*, Dijr.

187 Olaus Elimaeuksen käsikirja 1629 (*KK 1629*), 26v.

KK 1629:stä ja sen suhteesta *KK 1614*:än esim. *Rimpiläinen* 1980, 10, 61.

Olaus Elimaeus (≈ 1570–1629) oli Viipurin hiippakunnan piispana 1618–1629. *Anthoni* 1950, 335–339.

asemaa vaatineita säännöksiä.

Collectanea Raumanni -niminen, 1630–1640 -luvuilta peräisin oleva kopiokirja sisälsi muun muassa papiston Norrköpingin valtiopäivillä 1604 antamat, kirkon valvomaa kihlausta painottavat artikkelit. Samassa kopiokirjassa oli avioliiton solmimiseen ja siinä elämiseen liittyviä asioita käsittelevä 16-pykäläinen, Agricolan *RO*:sta käännetty ruotsinkielinen säännöskokoelma, jonka 1. ja 2. §:ssä puhuttiin salakihlausten pätemättömyydestä avioliittoa solmittaessa ja papista naittajana. *Collectanea Raumanni* -kopiokirjaan sisältyi myös *Canon Ecclesiasticus* -niminen latinankielinen lyhennelmä *KJ 1571*:stä. Sen mukaan aiemmin laillisesti kihlattuja ei tarvinnut enää kihlata uudelleen. Kihlaus tuli kuitenkin aina toimittaa sakaristossa tai kirkossa. Avioliittoon vihkimisen tuli tapahtua käsikirjan määräämällä tavalla. Edelleen avioliiton täytäntöönpano kiellettiin ennen vihkimistä.[188] Mainitussa kopiokirjassa oli myös 36 -pykäläinen konsistorisääntö *De necessitate Consistorii* 1600-luvun alkupuolelta. Sen 13. §:ssä toistettiin kirkon vanha vaatimus avioliittoasioiden kuulumisesta tuomiokapitulin valvontaan.[189]

Muissa samanaikaisissa suomalaisissa kopiokirjoissa toistettiin myös Johannes Rudbeckiuksen 1632 antamien Västeråsin hiippakuntasäännösten määräykset, jotka painottivat kirkollista kihlausta.[190] Kuopion lyseon *KJ 1571*:n

---

188 *Parvio* 1966, 51, 66 viite 1, 147 (§§ 11–14).

Collectanea Raumanni -kopiokirjaa (*CR*) säilytetään *UUB*:ssä (signum *T 70*). Canon Ecclesiasticuksesta (*CE*) on myös toinen kappale *UUB*:ssä (signum *Westin 585*). *CR*:stä, *CE*:stä sekä niiden säilyneistä kappaleista *Parvio* 1966, 9–25. Mainittujen *UUB*:ssa säilytettävien *CE*:n kappaleitten lisäksi *CE*:n kappale on säilynyt Jurvan kirkonarkistossa osana useista eri kirjoista koostuvaa sidosta (signum *VI F 1*). Siihen oli kopioitu *CE*:n avioliittoa käsittelevän luvun kuusi ensimmäistä pykälää. *Lempiäinen* 1967a, 21–22 (n:o 47). Mainittu sidos ei kuitenkaan enää vuonna 1983 ollut Jurvan kirkonarkistossa.

CR:n avioliittoasioita käsittelevän 16-pykäläisen säännöskokoelman §§ 1 ja 2 on ruotsinnettu Agricolan *RO*:n vastaavista pykälistä. *Knuutila* 1988, 292. Vrt. *Parvio* 1966, 67; *Söderlind* 1968, 69 viite 1, joissa Lutherin Von Ehesachen -kirjasen ensimmäisen osan disposition kohta 1 osoitetaan *CR*:n avioliittoasioita käsittelevän säännöskokoelman 1. §:n lähteeksi.

CE:n säännös kihlauksen toimittamisesta sakaristossa tai kirkossa poikkesi *CE*:n pohjana olevasta *KJ 1571*:n määräyksestä, jonka mukaan kihlauksen tuli tapahtua joko kirkon ovella tai sakaristossa. Ero selittyy siten, että 1600-luvun alussa vaadittiin nimenomaan kihlauksen toimittamista sisällä kirkossa.

189 Mainittu konsistorisääntö on julkaistu *Parvio* 1964, 122, 129.

190 Esim. *HYK*:ssa säilytettävä, *KJ 1571*:n yhteyteen sidottu kopiokirja 1600-luvun ensimmäiseltä puoliskolta (signum *HYK C^{Ö} V 14*) sisälsi Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännökset. *HYK C^{Ö} V 14*, 1r–46v (avioliittoasioita käsittelevä luku ff 8r–46v, pu-

kappaleeseen sisältynyt, todennäköisesti 1600-luvun puolivälin tienoilla laadittu latinankielinen lyhennelmä *KJ 1571*:stä kielsi talonpoikien toimittamat kihlaukset. Kihlaus tuli edelleen sen mukaan suorittaa aina sakaristossa tai kirkossa. Avioliittoa ei saanut myöskään sen mukaan panna täytäntöön ennen vihkimistä.[191] Lisäksi 1600-luvun ensimmäisellä puoliskolla pyrittiin kirkollista kihlausta opettaman kansalle edelleen entiseen tapaan.[192]

Kirkko ei ollut siis saanut reformaatiokauden alkuun mennessä yhteiskunnan virallisesti tunnustamaa asemaa vihkikaavan välityksellä tapahtuvalle kihlaukselle ja naittamistoimelle. Siitä seurasi, että se halusi toisella tavalla toteut-

---

heena olevat kohdat ff 9v, 11v). Se on sanatarkka kopio Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksistä. Lisäksi nämä säännökset sisältyvät toisiin suomalaisiin kopiokirjoihin myöhäisempinä 1600-luvun puolivälissä tehtyinä sovelluksina; yksi tällainen on painettuna *Grotenfelt* 1912, 123–142. Tästä sovelluksesta *Sainio* 1950, 198–203. Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksistä suomalaisissa 1600-luvun ensimmäisen puoliskon kopiokirjoissa *Lundström* 1900, VI. *Neovius* 1898, 105–106. *Parvio* 1959, 125–126. Ks. myös *Holmquist* 1938, 366.

191 Kuopion lyseon *KJ 1571*:n kappale sisältyy mikrofilmiin *HYK Mf / Ms 233. HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIIIr, LIIIIr (§§ 15, 17, 19).

Kuopion lyseon kirjaston *KJ 1571*:n lyhennelmän (*Kl: KJ 1571 l*) säännös kihlauksen toimittamisesta sakaristossa tai kirkossa poikkesi *CE*:n tavoin *KJ 1571*:n määräyksestä, jonka mukaan kihlauksen tuli tapahtua joko kirkon ovella tai sakaristossa. Tämä johtuu siitä, että 1600-luvun alussa vaadittiin nimenomaan kihlauksen toimittamista sisällä kirkossa.

Kl: KJ 1571 l oli tehty siten, että *KJ 1571*:n kustakin luvusta oli marginaaliin kirjoitettu latinankielinen lyhennelmä siitä. Tekstin kappaleet ja lyhennelmän "pykälät" oli numeroitu yhtäpitävästi. Vihkikaavan lyhennelmä (*HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIr–LIIIIv) poikkesi *CE*:n vastaavasta lyhennelmästä. Kuopion lyseon *KJ 1571*:n kappaleesta *Schalin* 1946–1947 I, 59–60 (119).

192 Esim. Ahvenanmaan lääninrovasti Boëtius Murenius kielsi Lumparlandissa 28. 10. 1637, Kumlingessa 17. 2 1650 ja Saltvikissa 28. 6. 1658 kihlakumppaneitten välisen aviollisen yhteiselämän. Edelleen lääninrovasti teroitti Lumparlandissa 28. 10. 1637, että kihlaus tuli aina toimittaa kirkossa alttarin edessä. Kihlauksesta tuli myös ilmoittaa papille 14 vuorokautta ennen sen suorittamista. Kihlauksen ja vihkimisen välillä sai olla korkeintaan yksi vuosi. Viimeksi mainittu säännös toistettiin myös Sundissa 16.–17. 2. 1640. Boëtius Mureniuksen rovastintarkastuspöytäkirjat 1633–1666 on painettu *Boëtius Murenius' Acta visitatoria 1633–1666*, 21 (§ 16, 17), 25 (§ 18), 215 (§ 2), 370 (§ 19). *Pietilä* 1905, 113–115. *Perälä* 1909, 268–270. Ks. myös *Wikman* 1937, 292–293.

Boëtius Olai Murenius (Muurenius tai Muur, † 1670) oli Turun kymnaasissa eri tehtävissä 1632–1634, Saltvikin kirkkoherrana 1636–1670. Hän toimi myös lääninrovastina. *Leinberg* 1903, 31–32, 190. Boëtius Mureniuksesta esim. *Perälä* 1909, 205–316. Vrt. *Strandberg* 1832–1834 II, 8.

Vrt. Turun hiippakunnan tuomiokapitulin pöytäkirjat 1656–1661, joiden mukaan kirkon valvomia kihlauksia toimitettiin melko yleisesti. Turun tuomiokapitulin pöytäkirjat 1656–1661 on painettu *CEAP*, (esim.) 67, 236, 330, 421, 467. *Pietilä* 1905, 113–115.

taa avioliiton perustavan ja toimeenpanevan oikeustoimien valvonnan. Tämä tapahtui käytännössä siten, että kirkko yritti saada papin kotiin suorittamaan kihlauksen. Ensimmäisen kerran tästä mainittiin virallisesti *HB 1541*:n vihkikaavassa. *VAr* (1552) määräsi tarkemmin tällaisesta kotona pidetystä kirkollisesta kihlauksesta, että pappi sai toimittaa sen harkintansa mukaan. Papin kotona toimittaman kihlauksen arvosta, asemasta ja suhteesta vihkimiseen vallitsi kuitenkin epäselvyyttä vielä 1500-luvun loppupuolella. Siksi *KJ 1571* pyrki lopettamaan kotona suoritetut kirkolliset kihlaukset. Tästä huolimatta niitä toimitettiin entiseen tapaan vielä 1600-luvun alkupuolella, ainakin Suomessa.[193] Näin kirkko ei ollut saanut vielä 1600-luvun ensimmäisellä puolis-

---

193 Suomessa ryhdyttiin nimittäin 1650–1660 -luvuilla laatimaan omia, vihkikaavasta poikkeavia kihlauskaavoja. Turun piispa Eskil Petraeus julkaisi viimeistään 1655 sekä ruotsin- että suomenkielisen kihlauskaavan. Viimeksimainittu on painettu uudelleen reprinttinä *Perälä* 1928. Petraeuksen kihlauskaavoista tehtiin useita käsinkirjoitettuja kopioita. Yhtä sellaista säilytetään *HYK*:ssa (signum *Rv. aset. ruotsinkiel. separata, 1596, 1600-luku)*. Toisen tällaisen kopion on julkaissut *Hyötyniemi* 1930. Viipurin hiippakuntaa varten laadittiin myös omia kihlauskaavoja. *Lempiäinen* 1969b on julkaissut kaksi tällaista, Viipurissa 15. 5. 1664 päivätyn, Kuopion lyseon kirjaston käsikirjasidoksesta löytyneen kihlauskaavan sekä samasta sidoksesta tavatun toisen lyhyemmän kaavan. Turun hiippakunnassa laadittiin myös Petraeuksen kihlauskaavoista poikkeavia, ilmeisesti paikallisessa käytössä olleita kaavoja. Kaksi sellaista, Lumparlandin kirkonarkiston vuoden 1629 käsikirjaniteeseen käsinkirjoitettua, ruotsin- ja suomenkielistä kihlauskaavaa on julkaistu *Lempiäinen* 1969b. Suomessa käytetyistä kihlauskaavoista *Lempiäinen* 1975, 465–480. Ks. myös *Heikinmäki* 1981, 133–135.

Lumparlandin kirkon arkistosta löytynyt ruotsinkielinen kihlauskaava toisti myös *KJ 1571*:n määräyksen, jonka mukaan kirkollinen vihkiminen oli ehtona avioliiton aloittamiselle. *Lempiäinen* 1969b, 229–230.

Lumparlandin kirkonarkiston 1629 käsikirjaniteen yhteyteen käsinkirjoitetuista muista lisäyksistä *Lempiäinen* 1967a, 20–21 (n:o 44).

Eskil (Aeschillus) Petraeus (1593–1657) oli Turun piispana 1652–1657. *Blomstedt – Matinolli* 1963, 5–6.

kolla toteutettua lähes 500-vuotista vaatimustaan saada yksin valvoa koko avioliiton solmimisprosessia.[194]

[194] Kirkko joutui vielä 1659 annetuissa kirkkojärjestysehdotuksissa (piispa Olof Laureliuksen kirkkojärjestysehdotus ja Erik Emporagriuksen kirkkojärjestysehdotus) tunnustamaan valvomansa avioliiton solmimisen ja toimeenpanemisen ainoastaan yhteiskunnallisen kihlauksen ja naittamistoimen toistoksi määräämällä vihkimisen toimitettavaksi yhteiskunnallisen kihlauksen jälkeen kirkkokäsikirjassa säädetyllä tavalla. *Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686 ... II:1,* 241–242. *Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686 ... II:2,* 143. *Söderlind* 1971, 61 viite 2. Ks. myös *Kautto* 1974, 31–35.

Olof Laureliuksen ja Erik Emporagriuksen kirkkojärjestysehdotusten syntyvaiheista sekä kirkkolakityöstä 1600-luvun puoliväliin mennessä Ruotsissa esim. *Kjöllerström* 1944, 189–286. *Lempiäinen* 1963, 109 viite 10. *Parvio* 1986b, 101–102. *Parvio* 1986c, 347–348.

Olof Laurelius (1585–1679) oli Västeråsin piispana 1647–1670. *Munktell* 1843, 32–35. Erik Gabrielsson Emporagrius (1606–1674) toimi Tukholman pastor primariuksena 1649–1664 ja Strängnäsin piispana 1664–1674. *Hagström* 1897, 100–102. *Kjöllerström* 1979, 358–363.

3. AVIOESTEET

3.1. LÄHISUKULAISUUS

Kirkon halu valvoa keskiajalla Ruotsissa ja Suomessa avioliiton solmimista ja ratkaista siihen liittyvät ongelmat oman oikeusnormistonsa mukaisesti näkyi myös niissä määräyksissä, joiden avulla pyrittiin eliminoimaan kaikki solmittavaa avioliittoa mahdollisesti haittaavat tekijät ja näin varmistamaan mahdollisimman suotuisat inhimilliset edellytykset aiotulle avioliitolle. Siten nämä määräykset liittyivät kirkon opetukseen avioliiton purkamattomuudesta.

Kanonisen oikeuden mukaan avioliiton solmimisen ehtojen täyttymättömyys esti avioliiton solmimisen. Siksi niitä kutsuttiin avioesteiksi. Ne saattoivat olla Jumalan säätämän avioliiton olemuksesta johtuvia (impedimenta iuris divini naturalis), jumalallisesta säädöksestä johdettuja (impedimenta iuris divini positivi) tai kirkon säätämiä (impedimenta iuris humani, ecclesiastici, positivi). Jotkut avioesteet kielsivät kokonaan avioliiton solmimisen (absoluuttiset avioesteet) ja toiset taas vain tiettyjen henkilöiden avioliiton (relatiiviset avioesteet). Kanoninen oikeus määräsi myös eräistä avioesteen luonteisista avioliiton solmimisen yleisistä edellytyksistä, joita se ei pitänyt varsinaisina avioesteinä. Avioliiton solmimisen ehdottomasti kieltävät avioesteet vaikuttivat myös niin, että jo solmittu avioliitto oli peruutettava eli mitätöitävä tai purettava eli erotettava. Tällaisia avioesteitä kutsutaan purkaviksi eli erottaviksi avioesteiksi (impedimenta dirimentia). Toiset avioesteet pidättivät eli estivät avioliiton solmimisen ainoastaan siihen saakka, kunnes niiden vaikutus kumoutui. Nämä korjaantuvat avioesteet (impedimenta impedientia, prohibentia) eivät sinänsä peruuttaneet eli mitätöineet tai purkaneet eli erottaneet jo solmittua avioliittoa, vaan sitä pidettiin pätevänä ja laillisena, mutta siitä huolimatta eräissä tapauksissa luvattomana ja rangaistavana. Avioliiton yleisten edellytysten ja varsinaisten avioesteiden lisäksi kanoninen oikeus sääti myös sellaisista esteistä, jotka ehkäisivät kirkollisen avioliittoon siunaamisen eli vihkimisen toimittamisen.[1]

[1] Kanonisen oikeuden avioesteopin kehityksestä, sen määräämistä avioesteistä ja niiden erilaisesta jaottelusta esim. *Richter* 1858, 575. *Freisen* 1888, 220–227. *Sägmüller* 1909,

Yksi usein avioesteisiin kuulunut kysymys oli avioliiton solmijoiden liian läheinen sukulaisuus. Siksi kanoninen oikeus pyrki tarkoin määrittelemään veriheimolaisuuden eli *lähisukulaisuuden* relatiivisen avioesteen (*impedimentum consanguinitatis*). Samalla asetettiin luonnollisesti esteitä myös lähisukulaisten toisiinsa sekaantumiselle, sillä jokainen sukupuoliyhteys katsottiin Raamattuun perustuen avioliiton kaltaiseksi suhteeksi.[2]

Lähisukulaisuus avioesteenä kuuluu niin sanottuun luonnonlakiin, sillä se on esiintynyt erilaisissa muodoissa avioesteenä kaikkialla maailmassa eri kulttuureissa.[3] Mikael Agricola kiinnitti tähän asiaan huomiota *RO*:n 9. §:ssä, jossa hän totesi luonnonlain kieltävän lähisukulaisten kesken solmittavat avioliitot. Siksi jo *Pacanat ... hirmuisilla lailla poiskielsit* tällaiset avioliitot, koska sellaiset aiheuttivat sukurutsausta.[4] Germaaniset kansat pitivät yleisesti lähisukulaisuutta myös avioesteenä ennen kristinuskon tuloa.[5]

Kanonisen oikeuden lähisukulaisuutta avioesteenä käsittelevät säännökset ovat saaneet vaikutteita Vt:n siveellisyyssäännöksistä, roomalaisen oikeuden sekä germaanisten kansojen oikeusnormiston lähisukulaisavioliittoja käsittelevistä säännöksistä.[6] Siksi on tarpeen luoda katsaus niihin.

Leviticus 18:6–17, 20:11–12, 17, 19–21:n eli Mooseksen lain siveellisyyssäännökset kielsivät sukurutsauksen tähden seksuaalisen kanssakäymisen ja

---

578–580.

Seuraavassa käytetään hieman epätarkasti termin avioeste yhteydessä käsitteitä avioliiton edellytykset ja kirkollisen avioliittoon siunaamisen eli vihkimisen ehkäisevät esteet. Näistä kahdesta viimeksi mainitusta käsitteestä puhuttaessa ne pyritään kuitenkin erottamaan varsinaisista avioesteistä.

Avioliiton edellytysten ja avioesteiden perusteella saatettiin siis ehkäistä avioliiton solminen tai peruuttaa eli mitätöidä ja purkaa eli erottaa jo voimassa oleva avioliitto. Avioeste saattoi olla myös korjaantuva. Siksi seuraavassa käytetään määreitä kieltävä eli ehkäisevä, purkava eli erottava ja korjaantuva avioliiton edellytysten ja avioesteiden vaikutusten kuvaajina.

[2] Kanonisen oikeuden säännöksistä lähisukulaisuudesta avioesteenä sekä lähisukulaisten välisen seksuaalisen kanssakäymisen kieltämisestä esim. C 35 q 2 et 3. X IV-14.

Kanoninen oikeus (esim. c 16 C 27 q 2) piti Raamattuun perustuen (esim. 1. Moos 2:24) *copula carnalista* avioliiton syntymisen edellytyksenä. Siksi on luonnollista, että kirkon piirissä ymmärrettiin tässä suhteessa avioliiton solmimisen ja lähisukulaisten välisen toisiinsa sekaantumisen kieltävät säännökset identtisiksi.

[3] *Westermark* 1893, 320–342. *Sägmüller* 1909, 619–620.

[4] *KK 1549*, 17.

[5] *Winroth* 1890, 177.

[6] Esim. *Richter* 1858, 591–593. *Freisen* 1888, 371–373, 411–420. *Winroth* 1890, 177–182. *Sägmüller* 1909, 615–617. *Dietrich* 1970, 51–52.

samalla 1. Moos 2:24:n avioliiton määrittelyyn perustuen myös avioliiton solmimisen omien vanhempien, äitipuolen, sisarten, sisarpuolen, lasten ja näiden lapsien, tätien (isän ja äidin sisarten), sedän ja hänen vaimonsa, miniän ja veljen vaimon kanssa. Kielto koski vain näitä tarkoin määriteltyjä tapauksia, mutta se ei muodostanut mitään kehittynyttä normistoa.[7]

Roomalainen oikeus sen sijaan rakensi tarkan normiston lähisukulaisten välisten avioliittojen kieltämiseksi. Avioliittoa ei saanut solmia samaa sukua olevan kanssa suoraan ylöspäin (aiemmin syntyneet sukulaiset eli ne, joista avioliiton solmija polveutui), alaspäin (jälkeenpäin syntyneet sukulaiset eli avioliiton solmijan jälkeläiset) eikä sivullepäin (samanaikaisesti syntyneet sukulaiset eli avioliiton solmijan sisarukset) tiettyyn rajaan saakka. Avioliiton solmimiskielto koski myös sellaista lähisukulaisuutta, joka vallitsi avioon aikovan sekä hänen aiemmin ja samanaikaisesti syntyneitten sukulaistensa jälkeläisten välillä tiettyyn rajaan asti. Sukulaisuuden aste määritettiin siten, että suvun arvioitavien jäsenten väliset syntymät eli (suku)polvet laskettiin miespuolista haaraa seuraten. Ne todettiin ylös-, alas- ja sivullepäin. Sivullepäin laskettaessa otettiin huomioon kahdessa haarassa olevat polvet. Kuviossa 3.1. havainnollistetaan roomalaisen oikeuden mukainen sukulaisuusasteen määrääminen.

Kuviosta (seuraavalla sivulla) ilmenee, että pikkuserkusten A:n ja B:n välinen sukulaisuusaste laskettiin A:sta lähtien siten, että A:n sukuhaarassa edettiin polvi polvelta ylöspäin A:n ja B:n yhteiseen kantaisään saakka. Hänestä laskettiin edelleen polvi polvelta alaspäin B:hen asti. Näin A ja B olivat toisilleen sukua 6. polvessa eli heidän välillään oli viisi polvea.[8]

Germaanisten heimojen keskuudessa lähisukulaisuus avioesteenä määritettiin ylös-, alas- ja sivullepäin suvussa samalla tavalla kuin roomalaisessa oikeudessa tiettyyn rajaan asti. Germaaninen sukulaisuusasteen määrittelytapa poikkesi kuitenkin roomalaisen oikeuden vastaavasta tavasta siten, että se määräytyi yhteisestä kantaisästä lukien ylös-, alas- ja sivullepäin. Näin esimerkiksi yhteisestä isästä syntyneet sisarukset olivat sukua keskenään 1. polvessa, heidän lapsensa olivat 2. polven sukulaisia, lastenlapsensa taas 3. polven sukulaisia jne. 1. polven sukulaisuus (vanhemmat ja lapset) kuuluivat lä-

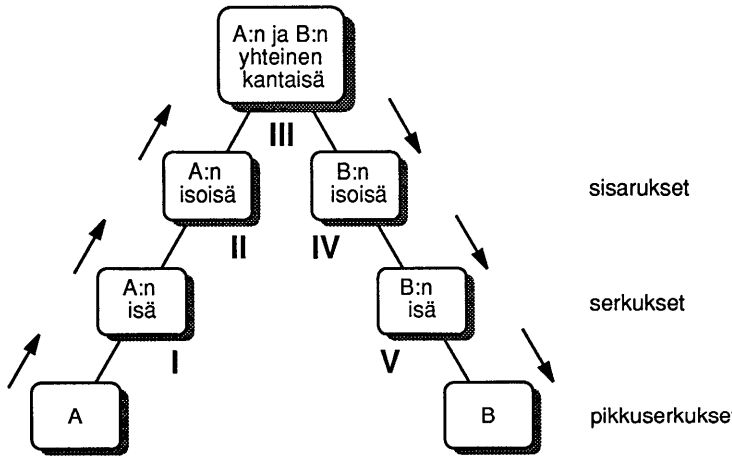
---

[7] *Freisen* 1888, 373. *Winroth* 1890, 177–178. *Sägmüller* 1909, 617. *Dietrich* 1970, 51–52.

[8] *Richter* 1858, 591. *Freisen* 1888, 371–372. *Winroth* 1890, 178–182.

Seuraavassa sukulaisuusastetta polvissa ilmoitettaessa poiketaan suomen kielen säännöstä, jonka mukaan luvut yhdestä kymmeneen on kirjoitettava kirjaimin.

Kuvio 3.1. Roomalaisen oikeuden mukainen pikkuserkusten A:n ja B:n sukulaisuusasteen määrääminen polvien lukumäärän perusteella

Selitykset:

Laskusuunta

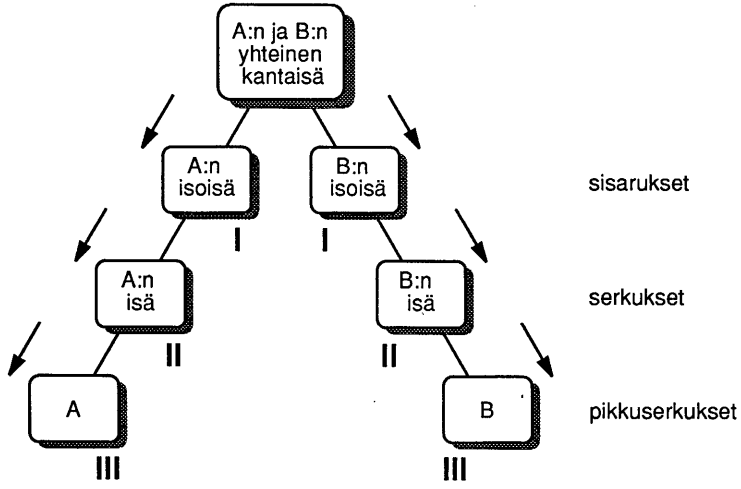

I–V (Suku)polvien lukumäärä.

hempään sukulaisuuspiiriin, muut sukulaisuusasteet (2. polvesta eteenpäin) taas olivat kaukaisempaa piiriä. Sukulaisuutta ei arvioitu germaanisen laskutavan mukaan kahdessa haarassa, vaan ainoastaan yhdessä. Sivullepäin laskettaessa tämä merkitsi sitä, että henkilöt saattoivat olla toisilleen sukua *yhtäläisesti* (*aequalis*) tai *epäyhtäläisesti* (*inaequalis*). Kuviossa 3.2. havainnollistetaan sukulaisuusasteen germaaninen laskutapa miespuolista haaraa seuraten.

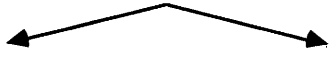
Kuvio 3.2. kertoo, että A ja B olivat molemmat sukuhaarassaan 3. polvea yhteisestä kantaisästä lukien. Näin he olivat toisilleen yhtäläisesti sukua 3. polvessa (*in tertio gradu aequalis*). A:n isä (C) oli sukuhaarassaan A:n ja B:n yhteisestä kantaisästä laskien 2. polven sukulainen. Koska B oli 3. polvea kantaisästä lukien, niin B ja (C) olivat toisilleen epäyhtäläistä sukua. Polvien lasku tapahtui tässä tapauksessa siten, että B:n ja (C):n sukulaisuusaste kummassakin sukuhaarassa otettiin huomioon ilmoittamalla heidän olevan epäyhtäläistä sukua keskenään 2. ja 3. polvessa (*in secundo et tertio gradu inaequalis*).

Kuvio 3.2. Germaaninen laskutapa pikkuserkusten A:n ja B:n sekä A:n isän ja B:n välisen sukulaisuussasteen määrittelemiseksi polvien lukumäärän perusteella

Selitykset:

Laskusuunta

I–III (Suku)polvien lukumäärä.

Roomalainen ja germaaninen sukulaisuusasteen laskutapa erosivat toisistaan siten, että pikkuserkut olivat ensiksi mainitun laskutavan mukaan sukua 6. polvessa ja viimeksi mainitussa 3. polvessa. Germaaninen laskutapa otti huomioon myös epäyhtäläisen sukulaisuusasteen.[9]

Luonnonlain ja Vt:n siveellisyyssäännösten sukurutsauksen kieltävät määräykset sekä erilaiset sosiaaliset periaatteet olivat kanonisen oikeuden lähisukulaisuutta avioesteenä pitävien säännösten periaatteellisina lähteitä. Roomalaisen oikeuden määräykset avioliittojen kieltämisestä lähisukulaisten välillä ylös-, alas- ja sivullepäin aina 3. polveen saakka (3. polvi mukaanlukien) olivat käypää oikeutta myös kirkon piirissä ensimmäisinä kristillisinä vuosisatoi-

[9] *Richter* 1858, 591–593. *Freisen* 1888, 411–412. *Sägmüller* 1909, 615–616.
Germaanit saattoivat laskea myös toisin, jolloin kantaisä oli suvussaan 1. polvea. Tällöin pikkuserkut olivat yhtäläisesti sukua toisilleen 4. polvessa. *Freisen* 1888, 420–423.

na. Samanaikaisesti kiellettyjen polvien määrää pyrittiin kuitenkin laajentamaan niin, että lähisukulaiset eivät saaneet lainkaan solmia avioliittoja keskenään. Näin meneteltiin ainakin jo 500-luvulla. Käytännössä tämä merkitsi lähisukulaisavioliittojen kieltämistä 7. polveen asti (7. polvi mukaanlukien), sillä roomalainen oikeus määritti perimysjärjestyksessä lähisukulaisuuden rajaksi juuri 7. polven. Tämä raja välittyi kristinuskon myötä myös germaanisten kansojen asuttamille alueille. Germaanit pitivät perimysjärjestyksessään lähisukulaisuuden rajana myös 7. polvea, mutta kyseinen polvi laskettiin heidän oman laskutapansa mukaan. Sen mukaan 7. polvi vastasi roomalaisen laskutavan 14. polvea. Laskutapojen erilaisuus synnytti luonnollisesti ongelmia. Niiden ratkaisemiseksi kehittyi kanonisen oikeuden oma laskutapa. Se omaksui germaanisesta laskutavasta tavan määrätä sukulaisuus yhteisestä kantaisästä käsin. Kanoninen laskutapa kehittyi kuitenkin vähitellen germaanisesta tavasta erilleen. Eroavuus ilmeni ensiksi siinä, että kanoninen laskutapa ei jaotellut sukulaisuutta lähempään ja kaukaisempaan piiriin. Toisena erona oli, että epäyhtäläinen sukulaisuus ilmoitettiin yhtäläisen sukulaisuuden tavoin. Tällöin esimerkiksi germaanisen laskutavan määritelmä 2. ja 3. polven epäyhtäläisestä sukulaisuudesta ilmoitettiin kanonisessa laskutavassa pidemmän haaran eli pelkästään 3. polven epäyhtäläisenä sukulaisuutena (in tertio gradu inaequalis). Lisäksi kanoninen laskutapa luki kantaisän 1. polveen kuuluvaksi.[10]

Kanoninen oikeus kielsi lähisukulaisavioliitot 7. polveen asti (7. polvi mukaanlukien sekä yhtäläisessä että epäyhtäläisessä sukulaisuudessa). Lukuun seitsemän vaikutti roomalaisen ja germaanisen perimysjärjestyksen lisäksi myös se, että tämä luku oli pyhä myös raamatullisesti. Mainitun rajan sisällä solmitut avioliitot saatettiin kanonisen oikeuden säännösten mukaan jopa mitätöidä purkamalla ne. Näin saattoi tapahtua erityisesti kolmen ensimmäisen polven kohdalla.[11]

---

[10] Kanonisen oikeuden laskutavan kehityksestä *Martène* 1700, 596–597. *Freisen* 1888, 423–439. *Sägmüller* 1909, 616.

[11] Lähisukulaisten välisten avioliittojen kieltämisestä kanonisessa oikeudessa aina 7. polveen saakka esim. *DMG* c 1, 7, 16, 19 C 35 q 2 et 3. *Freisen* 1888, 374–405. Ks. myös *Freisen* 1918–1919 I, 433–44, 46–47.

Kielletyissä polvissa solmituista avioliitoista langetettujen rangaistuksien ja rangaistuskäytännön kehittymisestä kanonisessa oikeudessa 1000-luvun alkuun saakka esim. *Freisen* 1888, 577–581. Kiellettyjä polvia käsiteltiin myös 1100-luvulla avioliittoa käsittelevissä opetustraktaateissa. *Weigand* 1971, 68–69, 72–73, 78–79.

Kielletyissä polvissa solmittujen avioliittojen purkamisesta Ruotsissa 1100–1200 -luvuilla esim. *DS I*, 142. *Winroth* 1890, 189.

Kanonisen oikeuden säännös lähisukulaisavioliittojen kieltämisestä aina 7. polveen saakka kohtasi vastustusta eri kansojen keskuudessa Euroopassa. Tämä oli luonnollista, sillä mainittu kielto merkitsi avioliiton solmimisen epäämistä pikkuserkusten lastenlasten lastenlapsiin saakka, sillä kanonisen laskutavan mukaan pikkuserkut olivat toisilleen yhtäläistä sukua 3. polvessa. Paavit joutuivat mainitusta kritiikistä johtuen antamaan tästä erivapauksia eli dispansseja. Tästä voidaan esimerkkinä mainita paavi Celestinus III:n (1191–1198) norjalaisille antama lupa solmia lähisukulaisavioliittoja jo 7. polvessa.[12]

Paavi Aleksanteri III lähetti 9. 9. 1171/1172 Upsalan arkkipiispalle ja hänen alaisilleen piispoille kirjeen, jossa paavi teroitti Ruotsin kirkolliselle johdolle lähisukulaisavioliittojen kieltämistä 7. polveen saakka (7. polvi mukaanlukien). Aiemmin 4. ja 5. polvessa solmittuja avioliittoja ei tarvinnut purkaa. Tämä säännös johtui siitä, että kirkon piirissä 5.–7. polvia ei koskaan ollut pidetty solmitun avioliiton purkavina esteinä, vaan sellaisina lievempinä esteinä, joista voitiin antaa erivapauksia. Sama koski myös 1100-luvulla 4. polvea avioesteenä.[13]

Aleksanteri III:n kirje osoittaa, että kirkon vaatimus lähisukulaisavioliittojen kieltämisestä aina 7. polveen saakka ei saavuttanut vastakaikua Ruotsissa. Samasta asiasta kertovat myös useat eri paavien kirjeet 1100-luvun lopussa ja 1200-luvun alussa Upsalan ja Lundin arkkipiispoille. Nämä kirjeet koskivat myös Suomea. Paavi Innocentius III:n kirjeessä 13. 11. 1198 Lundin arkkipiispa Absalonille säädettiin, että ainoastaan sellaisia 5. ja 6. polvessa solmittuja lähisukulaisavioliittoja ei tarvinnut purkaa, joiden solmijat olivat maksaneet sakkorangaistuksen piispalle. Innocentius III lähetti Lundin arkkipiispalle Andreas Sunenpojalle 3. 10. 1213 kirjeen, jossa hän kehotti tätä kamppailemaan kielletyissä polvissa solmittuja avioliittoja vastaan. Samalla Innocentius III kuitenkin antoi poikkeusluvan eräälle 5. polvessa solmittavalle avioliitolle. Innocentius III tähdensi vielä 5. 4. 1216 Upsalan arkkipiispalle (Valerius) ja

---

[12] c 3 X IV-14. *Diplomatarium Norvegicum XVII*, 8. *Almquist* 1945, 9. *Carlsson* 1965–1972 II, 61, 81–82.

[13] *DS I*, 56. *FMU I*, 25. *Winroth* 1890, 188. *Almquist* 1945, 7. *Carlsson* 1965–1972 II, 61–62, 64–66, 68–70, 72, 73–74, 75.

Aleksanteri III:n kirjeessä 1171/1172 mainittu säännös, jonka mukaan aiemmin 4. ja 5. polvessa solmittuja avioliittoja ei tarvinnut purkaa, on herättänyt paljon ongelmia. Ongelmallista oli edelleen se, koskiko tämän kirjeen kielto lähisukulaisavioliittojen estämistä aina 7. polveen saakka myös 7. polvea. Näistä ongelmista esim. *Dauvillier* 1933, 203. *Brand* 1971, 171–185. *Carlsson* 1965–1972 II, 211–217.

Paavien kielletyistä polvista myöntämistä dispansseista esim. *Sägmüller* 1909, 643–653.

hänen suffragaanipiispoilleen lähettämässään säädöksessä kielletyistä polvista, että sellaista pappia, joka oli vihkinyt kielletyissä polvissa lähisukulaisiksi tietämänsä henkilöt avioliittoon, tuli rangaista. Kielletyissä polvissa solmituissa avioliitoissa syntyneet lapset olivat Innocentius III:n mukaan aviottomia. Tähän seikkaan ei lainkaan vaikuttanut se, että avioliiton solmijat olisivat olleet tietämättömiä lähisukulaisuudestaan kielletyissä polvissa.[14]

Lähisukulaisavioliittojen kieltäminen 7. polveen saakka aiheutti koko ajan lisää käytännön ongelmia. Tämän johdosta IV lateraanikokous 1215 sääti, että ainoastaan neljä ensimmäistä polvea olivat siitä lähtien rangaistavia avioesteitä (4. polvi mukaanlukien) sekä yhtäläisessä että epäyhtäläisessä lähisukulaisuudessa. Polvien laskemisessa tuli käyttää kanonista laskutapaa. Lukua neljä perusteltiin sillä, että se symbolisoi neljää alkuainetta (ilma, maa, tuli, vesi).[15] Kanoninen oikeus ei siis enää tämän jälkeen pitänyt 5.–7. polvia avioesteinä.

Innocentius III ei maininnut sanallakaan 5. 4. 1216 päivätyssä säädöksessään IV lateraanikokouksen päättämiä kiellettyjä polvia, vaikka hän siteerasi muuten lähes sanatarkasti muita avioliittoa koskevia kokouksen säännöksiä. Tästä huolimatta Innocentius III:n kirjeen sanamuoto kielletyistä polvista tarkoittanee nimenomaan neljää ensimmäistä polvea, sillä IV lateraanikokouksen mukaan tässä asiassa oli oltava ehdoton sekä aequalis- että inaequalis -tapauksissa.[16]

Kuviossa 3.3. on havainnollistettu sukupuun muodossa IV lateraanikokouksen 1215 kieltämät lähisukulaisavioliitot ylös-, alas- ja sivullepäin 4. polveen saakka (4. polvi mukaanlukien sekä aequalis- että inaequalis -tapauksissa) kanonisen laskutavan mukaan.[17]

---

[14] *DD I:3*, 235. *DD I:5*, 37. *DS I*, 108, 150, 156. *FMU I*, 53. *Winroth* 1890, 188. *Almquist* 1945, 7–8. *Carlsson* 1965–1972 II, 68–69.

Absalon († 1201) toimi Lundin arkkipiispana 1178–1201. *Cawallin* 1854, 3.

Lähisukulaisavioliittoja koskevan kiellon valvomisesta Ruotsissa esim. *Carlsson* 1965–1972 II, 81–82.

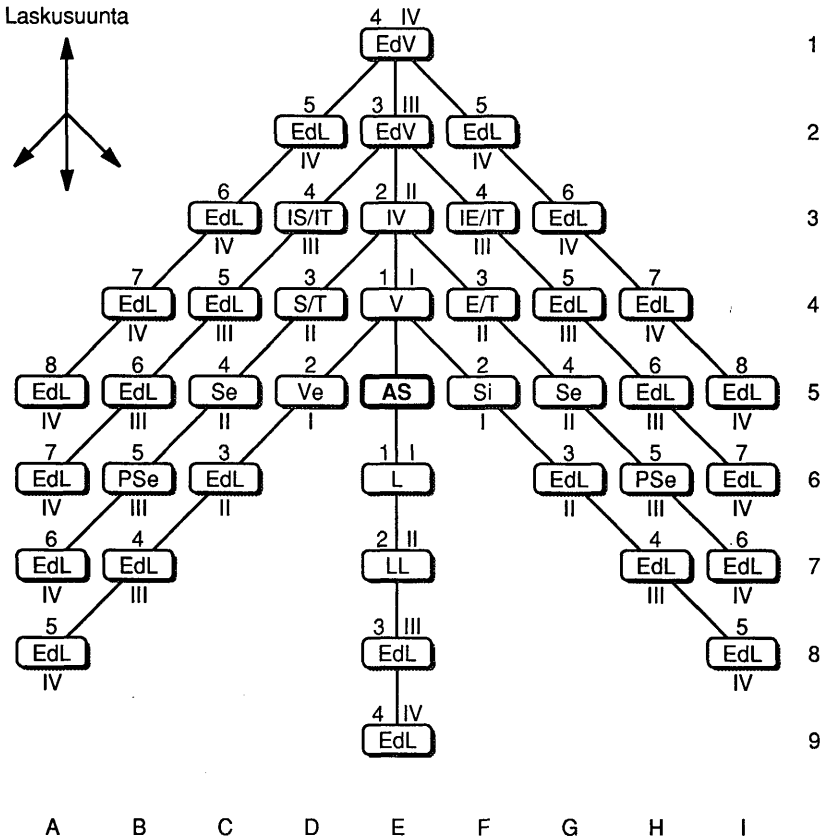
[15] IV:n lateraanikokouksen päätösasiakirjan 50. ja 51. kappaleet käsittelivät lähisukulaisavioliittojen kieltämistä 4. polveen saakka sekä rangaistuksia tämän kiellon noudattamatta jättämisestä. c 3 X IV-3, c 8–9 X IV-14 (IV:n lateraanikokouksen päätösasiakirjan 50. kappale). *Mansi* 1778, 1035–1039. *Martène* 1700, 597–598. *Richter* 1858, 593. *Sägmüller* 1909, 619. *Almquist* 1945, 9.

Kanonisen oikeuden määräämistä rangaistuksista kielletyissä polvissa solmituissa avioliitoissa sekä niiden kehityksestä 1000-luvulla *Freisen* 1888, 581–587.

[16] *Carlsson* 1965–1972 II, 70. Ks. myös *Almquist* 1945, 8.

[17] Kanoninen oikeus kuvasi lähisukulaisavioliittojen kiellettyjä polvia sukupuun (arbor consanguinitatis) muodossa. Tämä kuvio selityksineen oli kanonisen oikeuden editioissa lii-

Kuvio 3.3. Kanonisen oikeuden vuodesta 1215 kieltämät lähisukulaisavioliitot ylös-, alas- ja sivullepäin 4. polveen saakka kuvattuna sukupuun muodossa (arbor consanguinitatis).

---

tetty lähisukulaisavioliittoja käsittelevän *DMG* C 35:n loppuun. Näin esim. *Lancelotti* 1650, 1127–1133.

Sukupuusta tässä yhteydessä esim. Freisen 1888, 428–429.

Kuvio 3.3. perustuu kanonisen oikeuden puheena olevalle kuviolle.

Selitykset:

I–IV	Kiellettyjen polvien lukumäärä kanonisen laskutavan mukaan (laskettuna kantavanhemmista).	IE	Isoeno (isoäidin veli).
		IS	Isosetä (isoisän veli).
		IT	Isotäti (isoisän, –äidin sisar).
1–8	Kiellettyjen polvien lukumäärä laskettuna roomalaisen oikeuden laskutavan mukaan (kuinka monta syntymää on arvioitavien lähisukulaisten välillä).	IV	Isovanhemmat.
		L	Lapsi.
		LL	Lapsenlapsi.
		PSe	Pikkuserkku.
AS	Avioliiton solmija.	S	Setä (isän veli).
E	Eno (äidin veli).	Se	Serkku.
EdL	Edellisen lapsi.	Si	Sisar.
EdV	Edellisen vanhemmat (edellinen = seuraava lähisukulainen ylenevässä tai alenevassa polvessa).	T	Täti (isän, äidin sisar).
		V	Vanhemmat.
		Ve	Veli.

Kuvioon on merkitty sekä kanonisen (roomalaiset numerot I–IV) että roomalaisen oikeuden (arabialaiset numerot 1–8) laskutavat havainnollistamaan kiellettyjä polvia. Sukupuu oli samalla taulukko, josta kätevästi ja yksiselitteisesti saattoi heti nähdä, kuinka monennessa polvessa arvioitavat henkilöt olivat sukua keskenään. Jos esimerkiksi haluttiin selvittää avioliiton solmijan (**AS**, E 5) ja hänen isosetänsä lapsenlapsen (**EdL**, B 5) välinen sukulaisuusaste, nähtiin sukupuukuviosta suoraan, että he olivat yhtäläistä sukua keskenään 3. polvessa kanonisen laskutavan mukaan, koska heidän yhteiset kantavanhempansa (**EdV**, E 2) olivat molemmille sukua 3. polvessa. B 5:n kohdalla olleella roomalaisen oikeuden laskutavan mukaisella numerolla 6 ilmaistiin, kuinka monta syntymää oli puheena olevien avioliittoon aikovien henkilöitten välillä. Tämäkin tieto saattoi olla tarpeen todettaessa, että he eivät saaneet solmia avioliittoja kanonisen oikeuden mukaan.

Samalla tavalla voitiin havaita, että **AS** ei voinut solmia avioliittoa pikkuserkkunsa lapsen (**EdL**, A 7 / I 7) kanssa, koska he olivat epäyhtäläistä sukua keskenään kanonisen laskutavan mukaan 4. polvessa. Tämä tulos saatiin siten, että **AS**:n ja hänen pikkuserkkunsa lapsen yhteiset kantavanhemmat olivat sukua edelliselle 2. polvessa ja jälkimmäiselle 4. polvessa, eli kanonisen laskutavan perusteella heidän katsottiin olevan pidemmän haaran mukaan 4. polven epäyhtäläisiä lähisukulaisia keskenään. Roomalaisen oikeuden laskutavan numero 6 ilmaisi myös avioliiton solmimisen mahdottomuuden kyseisten henkilöitten välillä.

Suomi kuului 1240-luvun jälkipuoliskolla Dacian dominikaaniprovinssin alaisuuteen. Vuoden 1234 jälkeen laadittu dominikaanikenraali Raimond de Peñafortin ohjeellinen vastaus Dacian dominikaanipriorin Ranon kysymyksiin

käsitteli myös kiellettyjä polvia. Dominikaanit lienevät hyödyntäneet sitä myös Suomessa 1240-luvun lopulla ratkoessaan avioliittoon vihkimiseen liittyviä ongelmia. Dominikaanimestarin vastauksen mukaan avioliiton solmimislupa voitiin antaa siinä tapauksessa, että tarkasti tiedettiin tai perustellusti voitiin olettaa toisen olevan 4. ja toisen 5. polvessa sukua keskenään. Jos tämä oli epävarmaa, avioliiton solmimislupaa ei tullut antaa. Evätty avioliiton solmimislupa voitiin kuitenkin myöhemmin myöntää sen jälkeen, kun asioiden oikea laita oli saatu selville.[18] Raimond de Peñafortin vastauksesta ilmenee, että lähisukulaisavioliiton sai solmia myös Suomessa Gregorius IX:n kanoniseen oikeuteen 1227–1234 tekemän lisäyksen (c 9 X IV–14) perusteella 4. polvessa, jos oli epäyhtäläistä sukua tulevalle aviopuolisolleen 5. polvessa siten, että toinen avioliiton solmijoista polveutui yhteisistä kantavanhemmista 4. ja toinen 5. polvessa.[19]

Paavi Innocentius IV lähetti 1200-luvun puolivälissä (todennäköisesti 1245–1249) Visbyn dominikaanipriorille kirjeen, jossa hän salli Suomessa asuvien vastakääntyneitten pysyä aiemmin pakanoina solmimissaan avioliitoissa. Heitä ei siten saanut pakottaa purkamaan niitä esimerkiksi minkään asteisen lähisukulaisuuden tähden. Edelleen paavi antoi luvan myöntää erivapauksia 30 kristinuskoon kääntyneelle suomalaiselle 3. ja 4. polvessa solmittavista avioliitoista.[20]

Sekä Raimond de Peñafortin että paavi Innocentius IV:n kyseiset kirjeet kuuluvat varhaisimpiin Suomen kirkollisia oloja käsitteleviin lähteisiin. Ne osoittavat, että kanonisen oikeuden kieltoa lähisukulaisavioliittojen epäämisestä 4. polveen saakka pyrittiin noudattamaan Suomessa jo varhaiskeskiajalla,

---

[18] *Creytens* 1980, 153–154.

Raimond de Peñafortin ohjeellisen vastauksen ajoittamisesta *Creytens* 1980, 145–148.

Suomen kuulumisesta Dacian dominikaanipriorin alaisuuteen 1240-luvun jälkipuoliskolla *Gallén* 1946, 56–57, 246–247. *Vahtola* 1984, 10.

Raimond de Peñafort (≈ 1180–1275) oli espanjalainen kanonisti, josta tuli dominikaani. Hän oli Tarragonan (Espanja) arkkipiispana 1235–1238. Dominikaanikenraalina hän toimi 1238–1240. *Raimun' dus från Peñaforte* 1952, 802. Rano († 1238) oli Dacian dominikaanipriorina 1228–1238. *Gallén* 1946, 252.

[19] c 9 X IV-14. Ks. myös *Sägmüller* 1909, 616.

[20] *Gallén* 1946, 246. *SVL*, 51.

Vastaavanlaisia määräyksiä annettiin myös Baltiassa. Esim. paavi Innocentius III:n kirje 19. 4. 1201 Liivinmaan piispa Albertille (se on julkaistu *LECUB I*, 15); paavi Gregorius IX:n legaatilleen Vilhelmille (Sabinalainen) 24. 2. 1236 lähettämä kirje (*LECUB I*, 145, *SVL*, 40). Ks. myös *LECUB I*, 63 (Liivinmaan piispan kirje paavi Honorius III:lle 8. 2. 1222). *Pirinen* 1987, 36.

jolloin kristinuskoa juurrutettiin maahamme. Siten näiden määräysten avulla pyrittiin myös opettamaan kanonisen oikeuden avioliittosäännöksiä suomalaisille.[21]

Ruotsin 1200–1300 -luvuilla kirjallisen muotonsa saaneissa kaupunki- ja maakuntalaeissa käytettiin lähisukulaisuudesta (consanguinitas) termiä *frændsimi*. *UL* Kk 15 § 2 ja *VL* Kk 20 § 1 mainitsivat lähisukulaisuuden avioesteenä. Sen sisällön tarkempi määrittely jätettiin useimmissa maakuntalaeissa kirkollisen tuomiovallan tehtäväksi. Ainoastaan *NLGL*:n yhteydessä olevan Additamentan (1300-luvun alkupuolelta) säännöksistä ilmeni, että lähisukulaisavioliiton sai solmia 5. polvessa. Tämä merkitsi käytännössä sitä, että yhteiskunnallisen lainsäädännön mukaan kanonisen oikeuden määräys lähisukulaisavioliittojen kieltämisestä 4. polveen saakka päti myös Ruotsissa. Poikkeuksena oli ainoastaan *VLGL* (1220-luvulta), jonka säännöksiin IV lateraanikokouksen 1215 tekemä päätös ei ollut vielä kyennyt vaikuttamaan. Sen säännösten mukaan kirkon tuomiovalta tässä asiassa tarkoitti lähisukulaisavioliittojen kieltämistä aina 7. polveen saakka.[22]

Ruotsin keskiaikainen yhteiskunnallinen lainsäädäntö antoi sen sijaan määräyksiä rangaistuksista, joita langetettiin lähisukulaisten välisistä kihlauksista ja avioliitoista sekä toisiinsa sekaantumisista. Molempien Länsigöötanmaan lakien säännöksistä (*VLGL* Pk 8 § 3, Nk 9 § 6–7, *NLGL* Pk 12, Nk 16) ilmenee, että lähisukulaisuus kielletyissä polvissa saattoi johtaa jo solmitun kihlauksen tai avioliiton purkamiseen. Kiellettyjen polvien määrästä ei tässä yhteydessä puhuttu mitään. *VLGL* Nk 7 sääti rangaistukseksi lähisukulaisten välisestä toisiinsa sekaantumisesta 1.–2. polvessa katumusmatkan Roomaan. Mainittua rikosta kutsuttiin nimellä *firnaverk* (= incest eli sukurutsaus).[23]

IGL, UL, VL ja *HL* säätivät piispalle maksettavasta sakkorangaistuksesta

---

[21] *HYK*:n fragmenttissa *TH AA 76* (1300-luvun alusta) on Tuomas Akvinolaisen Petrus Lombarduksen sentenssikommentaarista kohta (L. IV dist. 40 art. 4 et Expositio textus), jossa käsitellään lähisukulaisuuden avioestettä. *HYK TH AA 76*, 2ra–2vb. Tätä Tuomaan sentenssikommentaaria on saatettu käyttää myös Suomessa opetettaessa lähisukulaisuuden avioestettä.

[22] *VLGL* Nk 7. *UL* Kk 15 § 2. *VL* Kk 20 § 1. *NLGL II*:8.

Tanskalaisen *SkKiO* 9. määräys (1100-luvun lopulta) kirkon tuomiovallan noudattamisesta avioliittoasioissa tarkoittaa myös lähisukulaisavioliittojen kieltämistä aina 7. polveen saakka.

[23] *VLGL* Pk 7, 8 § 3, Nk 9 § 6–7. *NLGL* Pk 12, Nk 14, 16. *Winroth* 1890, 187. *Hemmer* 1928, 296–297. *Almquist* 1945, 8. *Hellerström* 1971, 323. *Carlsson* 1965–1972 II, 72–73, 74–76.

lähisukulaisten välisestä makaamisesta mainitsematta sukulaisuuden astetta.[24] Ilmeisesti tällä tarkoitettiin kuitenkin lähisukulaisuutta 3. ja 4. polvessa, sillä *SÖL* ja *TL* määräsivät ankaramman rangaistuksen mainitusta rikoksesta 3. polvessa ja lievemmän 4. polvessa. Asiaa vahvistaa se, että *NLGL* Kk 52 ja Ub 3 määrittelivät sukurutsauksen sellaiseksi rikokseksi, joka voitiin sovittaa katumusmatkalla Roomaan ja sen lisäksi sakolla, joka oli ankarampi 3. polvessa tapahtuneessa rikkomuksessa. Mainittua 3. ja 4. polvessa tehtyä rikosta kutsuttiin nimellä *frændsima spiæl* (= rikos lähisukulaisia vastaan avioliittoasioissa).[25] Tätä termiä käytettiin myös *UL*:n, *VL*:n ja *SöL*:n perintökaarissa, joiden säännösten mukaan lähisukulaisten keskenään siittämät lapset olivat perinnöttömiä.[26] Tässä yhteydessä kyseisellä termillä tarkoitettiin ilmeisesti kaikkia kanonisen oikeuden kieltämiä polvia, sillä Skaran piispa Brynolf I käytti samaa termiä *frænscimio spiæl* säännöksessään vuodelta 1281 kuvaamaan kaikkia sukulaisuusrikoksia. Piispa määräsi sakot lähisukulaisten välisistä toisiinsa sekaantumisista aina 4. polveen saakka. Sakon suuruus vaihteli rikoksen raskauden mukaan.[27] Mainituista maakuntalakien ja Skaran piispan säännöksistä ilmenevä kanonisen oikeuden 4. polveen asti ulottuva lähisukulaisavioliittokielto heijastui myös useissa eri yhteyksissä ruotsalaisessa lainsäädännössä 1200–1300 -luvuilla.

Ruotsin maanlait ja yleinen kaupunkilaki tyytyivät vain toteamaan, että kanoninen oikeus määräsi avioesteistä.[28] Mainittujen lakien perintökaaret säätivät, että lähisukulaisten (= 1.–4. polvet) keskenään siittämillä lapsilla ei ollut perintöoikeutta.[29] Näiden säännösten mukaan kanonisen oikeuden kielto lähi-

---

[24] *IGL* Kk 28. *UL* Kk 15 pr. *VL* Kk 19, 21. *HL* Kk 15 pr. *Winroth* 1890, 187–188. *Hemmer* 1928, 297. *Almquist* 1945, 8. *Hellerström* 1971, 323–324. *Carlsson* 1965–1972 II, 73–74, 76–77. Ks. myös *Wallén* 1962, 376–378. Lähisukulaisten välisistä toisiinsa sekaantumisista määrätyn sakon määrä vaihteli eri maakuntalaeissa.

Termin firnaverk ymmärtämisestä *Carlsson* 1965–1972 II, 72–73.

[25] *NLGL* Kk 52, Sakoilla sovittamattomien rikosten kaari 3. *SöL* Kk 15 pr. *TL* Kk 9 pr. *Winroth* 1890, 188. *Almquist* 1945, 8. *Almquist* 1961, 31–32. *Carlsson* 1965–1972 II, 73–75, 77. *Läntinen* 1978, 188.

Termin frændsima spiæl tulkinnasta *Carlsson* 1965–1972 II, 73–74.

Rahasakon määrä vaihteli eri maakuntalaiessa. Ks. myös *Almquist* 1961, 31.

[26] *UL* Pk 24 § 1. *VL* Pk 18 § 3. *SöL* Pk 3 § 3.

[27] Skaran piispa Brynolf I:n säädös vuodelta 1281 on painettu esim. *Schlyter* 1867–1877 I. *Schlyter* 1827–1877 I, 73. Ks. myös *Almquist* 1961, 31.

[28] *MEML* Nk 4 pr. *MEKL* Nk 4 pr. *KrML* Nk 4 pr. *Winroth* 1890, 187. *Almquist* 1945, 8.

[29] *MEML* Pk 18. *MEKL* Pk 15 pr. *KrML* Pk 20. Tässä yhteydessä käytettiin termiä

sukulaisten välisten avioliittojen epäämisestä aina 4. polveen saakka oli yhä edelleen voimassa Ruotsissa 1300–1400 -luvuilla.

Sama tilanne vallitsi myös Suomessa, sillä *CoA* (*UL* Kk 15 pr, § 2) puhui lähisukulaisuudesta avioesteenä ja kirkon tuomiovallasta lähisukulaisavioliittorikoksissa sekä (*MEKL* Nk 4 pr) määräsi kanonisen oikeuden säännösten noudattamisesta avioesteisiin liittyvissä kysymyksissä.[30] Kanonisen oikeuden puheena olevan määräyksen erilaisista heijastusvaikutuksista myös suomalaisessa 1400-luvun yhteiskunnassa voidaan mainita *CoA*:n (*MEKL* Pk 18) määräämä perimyskielto, joka koski lähisukulaisista (= 1.–4. polvet) syntyneitä lapsia, sekä *CoA*:n sijaisperimissäännös, jonka mukaan 5. polvi oli perimisjärjestyksen ulkopuolella.[31]

Ruotsin myöhäiskeskiaikainen lainsäädäntö ei puhunut mitään niistä rangaistuksista, joita langetettiin lähisukulaisten välisistä toisiinsa sekaantumisista. Vuonna 1439 hyväksytyssä piispojen, neuvosten ja ritariston säätämässä rangaistusjärjestyksessä[32] todettiin, että toteutettu 1. polvessa olevan lähisukulaisen tietoinen makaaminen oli erittäin törkeä rikos, vaikka siitä ei määrättykään rangaistusta maanlaissa. Rangaistusjärjestyksen mukaan tästä rikoksesta tuli tuomita valtakunnan tavan mukaan, ellei rikokseen syyllistynyt ollut alistunut kirkon samasta rikoksesta määräämään julkirippiin. Tällöin valtiovallan ei enää tarvinnut vangita eikä sakottaa syyllistä. Rangaistusjärjestyksen mukaan myös muut kielletyissä polvissa tehdyt rikokset olivat erittäin törkeitä

---

frændsimio spiæl (=lähisukulaisuus 1.–4. polvissa).

30 *CoA*, 33, 34, 72.

31 *CoA*, 88, 265. *CoA* käytti tässä yhteydessä myös termiä frændsimio spielo (=lähisukulaisuus 1.–4. polvessa).

CoA:een sisältynyt *MEML*:n teksti edusti tämän lain ns. keskimmäistä lakiversiota. Se poikkesi esimerkiksi juuri mainitun perimisoikeuden 4. polveen rajoittaneen säännöksen kohdalla *MEML*:n muista versioista. *MEML*:n keskimmäinen versio sai vaikutteita tähän perimisoikeuden säännökseen kanonisen oikeuden lähisukulaisuuden laskutavasta. *Almquist* 1953, 148–149. *Blomstedt* 1977, 26.

32 Vuoden 1439 rangaistusjärjestys syntyi (todennäköisesti 25. 4.) Tukholmassa Pyhän Jaakobin kirkossa pidetyssä valtaneuvoston kokouksessa, joka käsitteli kirkollisten ja maallisten viranomaisten rankaisuvaltaa tietyissä erittäin törkeissä rikoksissa. Rangaistusjärjestys on tämän kokouksen päätösasiakirja. Alkuperäinen asiakirja on kuitenkin joutunut kadoksiin, ja siitä oli jo 1400-luvulla kolme erilaista käsikirjoitusversiota, yksi latinaksi ja kaksi (käsikirjoitukset A ja B) ruotsiksi. Viimeksi mainitut on julkaistu esim. *Hadorph* 1687, 44–47. Jan Eric Almquist on tarkan lähdeanalyysin avulla todennut, että käsikirjoitusversio A (*Hadorph* 1687, 44, 46) on kaikkein lähinnä kadonnutta, alkuperäistä 1439 tehtyä valtaneuvoston kokouksen päätöstä. *Almquist* 1960, 503–510. Siksi seuraavassa seurataan A-käsikirjoituksen tekstiä. Ks. myös s. 114–115 v 47.

rikoksia sitä huolimatta, että ne eivät olleet alunperin ruotsalaisen yhteiskunnan kriminalisoimia, vaan kirkon vaikutuksesta kiellettyjä. Tässä yhteydessä käytettiin termiä *frendsæmiospild,* jolla tarkoitettiin lähisukulaisten välisen seksuaalisen kanssakäymisen kieltämistä 4. polveen saakka. Siksi näistä rikoksista tuli tuomita kirkkokaaren 16. luvun mukaan. Tällä tarkoitettiin *UL* Kk 15 pr, § 3:n säännöksiä.[33]

Vuoden 1439 rangaistusjärjestys on ollut tunnettu myös Suomessa.[34] Sen mukaan tuomiovalta kielletyissä polvissa kuului kirkolle. Kirkko määräsikin useissa 1300–1400 -luvuilla Ruotsissa eri hiippakuntia varten annetuissa ripisäännöksissä katumusrangaistuksia lähisukulaisten välisestä toisiinsa sekaantumisesta. Katumusrangaistuksen suuruus vaihteli sen mukaan, missä kielletyssä polvesssa rikos oli tehty.[35]

Suomessa sukurutsauksesta tuomittiin myös katumusrangaistukseen, sillä piispa Maunu III Särkilahti sääti 20. 6. 1492 annetuissa statuuteissa sukurutsaukseen langenneitten ripittäytymisestä Turun tuomiokirkossa.[36]

---

33 Lähisukulaisten välisestä toisiinsa sekaantumisesta puhutaan vuoden 1439 rangaistusjärjestyksen luvuissa 2. ja 3. *Hadorph* 1687, 46. *Kjöllerström* 1957, 27–28. *Almquist* 1960, 503–510. *Almquist* 1961, 32. *Carlsson* 1965–1972 II, 77–78, 278 viite 12. Ks. myös *Lagus* 1851, 82–83. *Inger* 1961, 207.

Vrt. *Kjöllerström* 1957, 28, jossa todetaan Hadorphin julkaisemaan tekstieditioon (*Hadorph* 1687, 46) vedoten, että 1. polvessa olevan lähisukulaisen makaamisesta rangaistiin kuoliaaksi polttamisella. *Hadorph* 1687, 46 julkaisi mainitun rangaistuksen suluissa. Jan Eric Almquist on kuitenkin osoittanut, että tällainen rangaistus ei sisältynyt alkuperäiseen vuoden 1439 rangaistusjärjestykseen, vaan on myöhäisempi, 1500-luvulla tehty lisäys. *Almquist* 1960, 508–510. *Almquist* 1961, 36.

Vuoden 1439 rangaistusjärjestyksen viittaus kirkkokaaren 16. lukuun selittynee sillä, että 1400-luvulla oli useita Uplannin lain käsikirjoituksia, joissa avioliittoasioita käsiteltiin kirkkokaaren 16. luvussa eikä, kuten tämän lain painetussa versiossa, kirkkokaaren 15. luvussa. *Almquist* 1960, 505.

34 Vuoden 1439 rangaistusjärjestyksen tuntemisesta myös Suomessa kertoo se, että se sisältyy Upsalan yliopiston kirjaston käsikirjoituskokoelman (sign. *UUB K 12a)* kvartokokoiseen, 1500-luvun lopusta tai 1600-luvun alusta peräisin olevaan vihkoon, joka on provenienssiltaan turkulainen. Tämä vihko sisältää Turun tuomiokirkon arkistosta kopioitua ainesta. Vihkosta lähemmin *Sainio* 1952, 342–350.

35 Tällä tavoin meneteltiin ainakin esim. rippisäännöksissä, joita on Skaran hiippakunnasta 1300–1400 -luvuilta, Upsalan kirkkoprovinssista vuodelta 1344, Linköpingin hiippakunnasta noin vuodelta 1400 sekä Strängnäsistä 1500-luvun alusta. Ne ovat julkaistut *Gummerus* 1900, V, VI, VII–VIII, XII, XIII, XVII viite 1, XXIII–XXIV, XXIX–XXX, XXXVII–XXXVIII. Upsalan kirkkoprovinssin mainittu säännös on painettu myös *DS V,* 3843. Se on myös ruotsinnettu *Hall* 1927, 129. Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 II, 78–80.

36 Maunu Särkilahden statuutit 1492 on julkaistu *FMU V,* 4415. Ne on myös suomen-

Yhteiskunnallisten ja kirkollisten lähteitten valossa Ruotsissa ja Suomessa noudatettiin siis 1200–1400 -luvuilla kaikkia kanonisen oikeuden säännöksiä kielletyistä polvista. Vaikka IV lateraanikokouksen päätöksen mukaan niitä koskevaa säännöstä tuli noudattaa tarkoin, niin siitä huolimatta eri paavit myönsivät erivapauksia niistä läpi koko keskiajan. Siten saattoivat 3. ja 4. polvessa toisilleen lähisukua olevat henkilöt solmia avioliittoja tai jatkaa jo solmimiaan avioliittoja. Ruotsia varten annetut dispanssit[37] osoittavat toisaalta, että puheena olevan avioesteen noudattamista pyrittiin myös valvomaan käytännössä.

Sama tilanne vallitsi myös Suomessa, vaikka suomalaisia varten annettuja poikkeuslupia onkin säilynyt niukalti.[38]

Ruotsin valtaneuvosto antoi 10. 11. 1507 säädöksen, jossa todettiin *MEML*:n keskimmäisen version määräyksen perintöoikeuden ulottumisesta 5. polveen saakka (5. polvi poislukien) olevan voimassa Ruotsissa.[39] Tämä kanonisen oikeuden 4. polveen saakka ulottuvan lähisukulaisten avioliittokiellon heijastusvaikutus osoittaa mainitun kiellon lujan juurtumisen ruotsalaiseen maaperään 1500-luvun alussa.

Martti Lutherin useista eri kirjoituksista 1510–1520 -luvuilta ilmenee, että hän ei hyväksynyt kanonisen oikeuden säännöstä lähisukulaisten välisten avioliittojen kieltämistä 4. polveen asti. Hänen mielestään tämä säännös oli laadittu pelkästään sitä rahatuloa varten, jonka paavi sai myöntäessään erivapauksia kielletyistä polvista.[40] Lutherin mukaan ainoastaan Leviticuksessa

---

nettu *Salomies* 1944, 341. *Pirinen* 1956, 357. *Inger* 1961, 522. *Pirinen* 1963, 18. Ks. myös *Zidbeck* 1951, 46.

[37] Eri paavien keskiajalla myöntämiä dispansseja kielletyistä polvista Ruotsia varten on julkaistu esim. *DS* -sarjassa esim. *DD II:1*, 270. *Sverges Traktater*, 108. *DS I*, 397, 463, 797. *DS II*, 1009, 1270, 1412. *DS V*, 4241. *SVL*, 65. *Winroth* 1890, 186. *Almquist* 1945, 9. *Carlsson* 1965–1972 II, 86–89.

[38] Paavi Pius III (1458–1464) antoi 21. 7. 1460 luvan Philippus Ivarssonille ja Helena Henricille panna täytäntöön avioliitto, jonka he olivat aiemmin julkisesti solmineet tietäen olevansa sukua toisilleen 4. eli kielletyssä polvessa. Mainittu dispanssikirje on julkaistu *Grönblad* 1857, 73. *FMU VI*, 4948. *Anthoni* 1953, 90–93.

Sekä *Grönblad* että *FMU* ajoittavat puheena olevan poikkeusluvan virheellisesti vuoteen 1502. *Anthoni* 1953, 90–91.

Philippus Ivarssonista ja Helena Henricistä *Anthoni* 1953, 91–92.

[39] Ruotsin valtaneuvoston säädös 10. 11. 1507 on julkaistu *Hadorph* 1687, 711.

[40] Lutherin kiellettyjä polvia koskevia kirjoituksia esim. *Sermonen* (1514–1520). *-WA 4*, 612. *An den christlichen Adel* (1520). *-WA 6*, 446. *Welche Personen sind zu ehelichen* (1522). *-WA 10 II*, 226. *Vom ehelichen Leben* (1522). *-WA 10 II*, 280. *Dietrich* 1970, 61. Ks. myös *Munktell* 1936, 137.

mainitut lähisukulaisavioliitot oli kiellettävä. Muut avioliitot lähisukulaisten kesken, myös sellaiset, jotka oli kanonisen laskutavan mukaan solmittu samoissa polvissa kuin 3. Moos 18:6–17, 20:11–12, 17, 19–21:n mainitsemat tapaukset, oli sallittava. Tämä merkitsi käytännössä sitä, että Lutherin mielestä lähisukulaisavioliitot olivat kielletyt ainoastaan 2. polveen saakka kanonista laskutapaa noudattaen, mutta vain Leviticuksen mainitsemissa tapauksissa.[41] Luther lievensi kantaansa kuitenkin 1520–1530 -lukujen taitteessa siten, että ihmisten syntisyyden tähden kysymys lähisukulaisavioliittojen kieltämisestä oli annettava joko maallisen tai hengellisen vallan ratkaistavaksi. Siten hän myös salli 3. ja 4. polveen asti ulottuvat kiellot. Tämä ei saanut kuitenkaan johtaa omantunnon vastaisiin tekoihin. Luther painotti myös, että Jumalan laissa mainitsemattomissa kielletyissä polvissa solmittuja lähisukulaisavioliittoja ei tarvinnut purkaa.[42]

Västeråsin ordinantian kuudes (8) säännös totesi, että piispojen oli ratkaistava lähisukulaisavioliitoissa esiintyvät ongelmat Jumalan lain mukaan. Rikoksista avioliittoasioissa, kuten esimerkiksi lähisukulaisten välisistä toisiinsa sekaantumisista, langetetut sakot oli maksettava kuninkaalle.[43]

Laurentius Petrin Västeråsin ordinantiaa kommentoivasta Förklaring på Ordinantien -kirjasesta (1533) ilmenee, että Ruotsin valtiovalta halusi ottaa sakkotulojen ohella myös tuomiovallan avioliittoasioissa itselleen. Näin ei kuitenkaan tapahtunut siitä käytännöllisestä syystä, että kruunun virkamiehet eivät olleet tottuneet hoitamaan tällaisia asioita. Ne olivat aina olleet kirkon hoidossa, ja siksi ne saivat edelleen toistaiseksi pysyä piispojen tuomiovallassa. Piispojen tuli siis ratkaista kiellettyihin polviin liittyvät kysymykset Jumalan lain mukaan. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että yhteyksien katkettua Roomaan Ruotsin piispat saivat itselleen aiemmin paaville kuuluneen dis-

---

41 Esim. *De captivitate Babylonica* (1520). -*WA 6*, 555. *Vom ehelichen Leben* (1522). -*WA 10 II*, 280, 281. *Dietrich* 1970, 61. *Suppan* 1971, 112–113. Ks. myös *Kjöllerström* 1957, 12.

42 Esim. *Von Ehesachen* 1540, E IVr. (Myös: -*WA 30 III*, 244) *Dietrich* 1970, 61. Luther ilmeisesti piti Leviticuksessa kiellettyjä lähisukulaisavioliittoja erottavina avioesteinä. Tästä esim. *Munktell* 1936, 137. *Dietrich* 1970, 61–62.

Saksalaisten evankelisten 1500-luvun kirkkojärjestysten kiellettyjä polvia koskevista säännöksistä esim. *Richter* 1858, 593–594. *Zeeden* 1959, 43. *Tietz* 1969, 38. *Dietrich* 1970, 98–100, 134–135, 159–161.

43 *Stiernman* 1728, 90. *GVR IV* (1527), 242. *SRAk I:1*, 90–91. *Tunberg* 1915, 33, 53. *Kjöllerström* 1957, 29. *Pirinen* 1963, 19. *Läntinen* 1978, 188.

Västeråsin ordinantian säännökset on numeroitu eri tavalla eri käsikirjoituksissa. Tästä syystä ilmoitetaan kaksi eri säännösnumeroa puhuttaessa Västeråsin ordinantiasta.

panssin myöntämisoikeuden lähisukulaisten avioliitoissa.[44]

Västeråsin ordinantian kuudennen (8) säännöksen sanamuoto Jumalan lain noudattamisesta lähisukulaisten avioliittokysymyksissä lienee yhteydessä Lutherin kantaan, jonka mukaan vain Jumalan lain kieltämät lähisukulaisavioliitot eivät olleet sallittuja. Tätä linjaa Ruotsissa edusti todennäköisesti Olavus Petrin 1528 julkaisema pieni kirjanen *Een liten boock om Sacramenten,* jonka mukaan Jumala oli kieltänyt ainoastaan Leviticuksessa mainitut lähisukulaisavioliitot. Avioliiton solmijoiden tuli noudattaa ainoastaan tätä kieltoa eikä "paavin ja hänen joukkonsa" siihen lisäämiä säännöksiä, joiden mukaan lähisukulaiset eivät saaneet solmia avioliittoa 5. polveen saakka. Siksi kaikenlaiset poikkeusluvat olivat tarpeettomia.[45]

Kuningas Kustaa Vaasan ja valtaneuvoston 24. 6. 1528 antama Västeråsin säädös määräsi, että lähisukulaisten välinen toisiinsa sekaantuminen 1. ja 2. polvessa oli Jumalan lain kieltämä rikos. Siksi siitä oli rangaistuksena "säädöksen mukaan" polttokuolema. Rikollinen voitiin kuitenkin armahtaa sakkoja vastaan. Mainitusta rikoksesta käytettiin termiä *ketterii* (= incest eli sukurutsaus). Samoin 3. ja 4. polvessa tapahtunut lähisukulaisten välinen makaaminen (frendsemio spiel) oli erittäin törkeä rikos. Sen sovitukseksi langetetut sakot oli maksettava piispan asemesta kuninkaalle. Voutien tuli kantaa nämä sakot. Västeråsin säädöksen määräykset kielletyistä polvista täydensivät ja vahvistivat vuoden 1439 rangaistusjärjestyksen vastaavat säännökset. Erona niihin oli kuitenkin ensiksi se, että myös Västeråsin säädös pyrki siirtämään tuomiovallan kielletyistä polvista kirkolta valtiolle.[46] Toisena poikkeavuutena oli se, että 1. ja 2. polvessa tapahtuneesta lähisukulaisten toisiinsa sekaantumisesta voitiin rangaista polttokuolemalla. Tämä merkitsi uutta käytäntöä lähisukulaisrikoksista langetettuihin rangaistuksiin.[47]

---

[44] *Thyselius* 1841–1842, 88. *Pietilä* 1905, 80–81. *Pirinen* 1963, 19–20.

[45] *OPSS I,* 401. *Almquist* 1945, 10. *Carlsson* 1965–1972 II, 90.

[46] *Schmedeman* 1706, 4, 5. *GVR V* (1528), 26, 27. *Kjöllerström* 1957, 29. *Almquist* 1961, 32–34. *Pirinen* 1963, 20. *Andrén* 1973, 105.

Sana ketterii merkitsi keskiajalla ja 1500-luvulla myös sukurutsausta. *Söderwall* 1953–1973 I, 436. Ks. myös *Almquist* 1961, 32. *Dahlerup* [1987], 11.

[47] *Almquist* 1961, 36, 39–40.

Vrt. *Kjöllerström* 1957, 29, jossa Västeråsin säädöksen 1528 sanojen "säädöksen mukaan" polttokuolemarangaistuksen yhteydessä tulkitaan tarkoittavan vuoden 1439 rangaistusjärjestystä. Se ei kuitenkaan sisältänyt tällaista rangaistusta, vaan 1500-luvun kuluessa siihen pyrittiin lisäämään mainittu rangaistusaspekti. Tätä vuoden 1439 rangaistusjärjestyksen väärennystä yhdistettynä Västeråsin säädöksen 1528 vastaaviin kohtiin pyrittiin hyödyntämään useissa eri käsikirjoituksissa 1500-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta. Niissä yritet-

Västeråsin säädös siis kielsi lähisukulaisten toisiinsa sekaantumisen neljänteen polveen asti. Tämä raja oli sopusoinnussa molempien maanlakien ja yleisen kaupunkilain säännösten (*MEML* Pk 18, *MEKL* Pk 15 pr, *KrML* Pk 20) kanssa, joiden mukaan näissä polvissa olevien lähisukulaisten keskenään siittämät lapset olivat vailla perintöoikeutta. Västeråsin säädöksen puheena oleva kohta osoittaa, että Västeråsin ordinantian edellisenä vuonna antama säännös Jumalan lain noudattamisesta kiellettyihin polviin liittyneissä kysymyksissä ei merkinnyt käytännön muutosta aikaisempaan menettelyyn Ruotsissa.

Ruotsin reformaattorien Lutherin kantaan teoriassa yhtyvä linja, joka koski kiellettyjä polvia jatkui Örebron kirkolliskokouksessa 1529. Siellä kuninkaan sihteeri Laurentius Andreae totesi esityksessään, että lähisukulaisavioliittoja on turha estää 3. ja 4. polveen asti, sillä Jumalan sana kielsi ne vain 2. polveen asti tarkoin määrätyissä tapauksissa.[48]

Örebron kirkolliskokouksen päätösasiakirja 7. 2. 1529 edusti kuitenkin lievempää linjaa toteamalla, että kaikki kanonisen oikeuden kieltämät polvet eivät olleet Jumalan lain kieltämiä vaan olivat ihmisten siihen tekemiä lisäyksiä. Tällaisiin polviin voitiin siksi myöntää poikkeuslupia pätevistä syistä. Tässä oli kuitenkin meneteltävä varovaisesti, jottei aiheutettaisi hämmennystä.[49] Näin Örebron kirkolliskokous antoi epäsuoran tuen kiellettyjä polvia koskevan vanhan käytännön jatkamiselle. Samalla viitattiin Ruotsin piispojen

---

tiin laatia väärennetty lisäys *KrML*:in, jonka mukaan 1. ja 2. polvessa tapahtuneista, Jumalan lain kieltämistä lähisukulaisten välisestä toisiinsa sekaantumisista olisi seurannut tämän lain lisäyksen mukaan polttokuolema rangaistuksena. 3. ja 4. polvessa tapahtuneesta vastaavasta rikoksesta olisi myös näiden väärennösten mukaan rangaistu kuolemalla. Tämä rangaistus voitiin kuitenkin lieventää sakolla sovitettavaksi. *Schlyter* 1827–1877 XII, 406 on painanut tälläisen *KrML*:n lisäyksen 1500-luvun lopulta. Mainitusta *KrML*:n lisäyksistä *Almquist* 1961, 36–38. Ks. myös *Kjöllerström* 1957, 29–30. *Almquist* 1961, 40 viite 37 julkaisee myös yhden tälläisen lisäyksen *KrML*:in 1500-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta.

Tanskassa puhuttiin myös 1500-luvun ensimmäisellä puoliskolla polttokuolemasta perinteisenä rangaistuksena 1. ja 2. polvessa tapahtuneista lähisukulaisten seksuaalirikoksista. Tästä esim. *Dahlerup* [1987], 11–12.

Melanchthonin mukaan sukurutsauksesta oli rangaistava suurella ankaruudella. Tästä esim. *Takala* [1986], 11.

[48] Laurentius Andreaen esitys on julkaistu *Huldt* 1903, 88. *Carlsson* 1965–1972 II, 90.

Laurentius Andreae (~1470–1552) oli kuninkaan sihteerinä 1522–1531 ja Upsalan tuomiokirkon arkkiteininä 1528–1533. *Fant – Låstbom* 1842–1843 II, 241–242. *Holm* 1950a, 953. *Kjöllerström* 1979, 376–385.

[49] *SRAk 1:1*, 119 (Örebron kirkolliskokouksen asiakirjat 7.2. 1529). *Almquist* 1945, 10. Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 II, 281 viite 36. *Andrén* 1973, 104–105.

dispanssin myöntämisoikeuteen, joka Västeråsin ordinantian säännöksen mukaan kuului heille.

Örebrossa virallistettu vanhan käytännön jatkaminen oli ristiriidassa reformaattorien edellisen vuosikymmenen lopulla ilmaiseman kannan kanssa. Virallisen kannan syynä lienee ollut yhtäältä se, että Västeråsin ordinantian ja säädöksen perusteella kruunu sai sakkotuloja lähisukulaisavioliittorikoksista.[50] Toisaalta Örebron kirkolliskokouksen päätösasiakirjan mainitun kohdan sanamuoto varovaisuudesta poikkeuslupia myönnettäessä kertoo myös siitä, että kirkon vuosisatainen opetustyö kielletyistä polvista oli juurtunut kansan keskuuteen. Siksi kirkon miesten oli käytännön uudistustyössä edettävä varovasti hämmennyksen ja pahennuksen välttämiseksi. Paralleelina tälle voidaan mainita edellisessä luvussa todettu reformaattorien varovaisuus vihkikaavan uudistamisessa.

Västeråsissa ja Örebrossa 1528–1529 julkituotu virallinen kuninkaan kanta osoitti, että kanonisen oikeuden säännöstä lähisukulaisavioliittojen kieltämisestä aina 4. polveen asti noudatettiin muuttumattomana Ruotsissa 1530-luvun alkaessa. Sama linja jatkui myös läpi 1530-luvun, sillä Kustaa Vaasa antoi yhdessä valtaneuvoston kanssa 29. 6. 1538 Upsalassa säädöksen, jossa todettiin lähisukulaisensa 1.–4. polvissa maanneet kunniattomiksi ja kelvottomiksi todistamaan valalla oikeudessa.[51]

Georg Normanin *AO*:n latinankielinen käsikirjoitus (1540) määräsi: *Matrimonia contrahi mandat R. M. secundum leges et canones in quarto et quinto gradu*. Sen mukaan kuninkaallinen majesteetti sääti, että avioliiton solmimisessa oli noudatettava lakeja ja kirkollisia määräyksiä. Viimeksi mainitulla tarkoitettiin ilmeisesti myös kanonista oikeutta. Siksi lähisukulaisavioliitot sai solmia vasta 4. ja 5. polvessa. Lähisukulaisten välisestä toisiinsa sekaantumisesta (*incestus*) oli myös rangaistava ankarasti.[52] Termin incestus käyttö tässä yhteydessä viitannee siihen, että sillä tarkoitettiin 1.–4. polvissa tehtyjä rikoksia.

Sanat in quarto et quinto gradu saattavat johtaa harhatulkintaan, ellei niiden perään lisätä termiä inaequalis. Sanat in quarto et quinto gradu inaequalis esiintyvät kanonisen oikeuden (c 9 X IV-14) säännöksessä, jossa sallitaan

---

50 Vrt. *Carlsson* 1965–1972 II, 92.

51 Mainittu säädös on julkaistu *Schmedeman* 1706, 7. *Almquist* 1961, 34 viite 6. Kustaa Vaasan säädös käytti tässä yhteydessä termejä kiätterij (lähisukulaisrikos 1.–2. polvessa) ja frändsämiospield (vastaava rikos 3.–4. polvessa).

52 *Ahnfelt* 1892, 374, 375, 375 viite 12. *Pietilä* 1905, 90. *Kjöllerström* 1927, 43.

lähisukulaisavioliitot 5. polvessa silloin, kun toinen avioliiton solmija on yhteisistä kantavanhemmista 4. polvea ja toinen 5. polvea. *AO*:n kyseinen säännös in quarto et quinto gradu [inaequalis] tarkoitti tässä yhteydessä lähisukulaisavioliittojen solmimisen sallimista vasta 5. polvessa inaequalis.[53] *AO*:n mukaan kanoninen oikeus oli siis edelleen käypää oikeutta ratkottaessa kiellettyihin polviin liittyviä kysymyksiä.

AO:n ruotsinkielinen käsikirjoitus (1541) puhui vain siitä, että kuninkaan käskyn mukaan avioliiton solmimisessa oli noudatettava sekä maallista että hengellistä oikeutta. Lähisukulaisavioliittojen sallimisesta 5. polvessa ei sen sijaan mainittu lainkaan. Ruotsinkielinen *AO*:n käsikirjoitus muistutti vielä siitä, että kuninkaan tahdon mukaan lähisukulaisten välisistä toisiinsa sekaantumisista oli rangaistava ankarasti. Niistä käytettiin tässä yhteydesä termiä frendsemio spilder,[54] jolla tarkoitettiin ilmeisesti 1.–4. polvissa tapahtuneita rikoksia *AO*:n latinankielisen käsikirjoituksen vastaavan ilmauksen incestus sisällön mukaisesti.

AO:n ruotsinkielinen käsikirjoitus oli näin kiellettyjen polvien lukumäärän suhteen yhtenevällä linjalla latinankielisen käsikirjoituksen kanssa pitäytyen kanonisen oikeuden säännöksiin. Tähän myös viittasi *AO*:n ruotsinkielisen käsikirjoituksen maininta hengellisen oikeuden säännösten noudattamisesta avioliiton solmimiseen liittyvissä kysymyksissä.[55]

Eri lähteistä on ilmennyt, että Ruotsissa noudatettiin 1540-luvun alkupuolelle saakka kanonisen oikeuden säännöksiä kielletyistä polvista muuttumattomina. Aiemmin paaville kuulunut dispanssin myöntäminen oli Västeråsin ordinantian perusteella siirretty Ruotsin piispoille, joiden oli Örebron kirkolliskokouksen päätöksen mukaan noudatettava varovaisuutta. Ilmeisesti näin tapahtuikin myös käytännössä, sillä Ruotsin piispojen menettelystä näissä asioissa kanonisen oikeuden säännösten mukaan on esimerkkejä. Samat esimerkit kertovat edelleen, että kielletyistä polvista myönnettiin poikkeuslupia

---

53 Vrt. *Ahnfelt* 1895, 18, jossa tulkitaan sanat in quarto et quinto gradu siten, että ne tarkoittavat lähisukulaisavioliittojen solmimisen sallimista jo 4. polvessa.

54 *Ahnfelt* 1895, 16, 17.

55 Aikaisempi tutkimus on tulkinnut merkitykselliseksi sen, että *AO*:n ruotsinkielinen käsikirjoitus ei maininnut lainkaan kiellettyjen polvien lukumäärää tässä yhteydessä. Tämän on selitetty johtuvan Normanin ja Ruotsin piispojen välisistä erimielisyyksistä kiellettyjen polvien suhteen. Norman olisi tämän mukaan kannattanut lievempää kantaa kuin kanoninen oikeus sallimalla lähisukulaisavioliitot jo 4. polvessa, kun Ruotsin piispat olisivat olleet kanonisen oikeuden säännösten noudattamisen kannalla. *Ahnfelt* 1895, 18. *Pietilä* 1905, 92. *Svalenius* 1937, 96.

niukalti.[56]

Arbogan herrainpäivillä tammikuussa 1547 käsiteltiin myös arkkipiispa Laurentius Petrin laatimaa kirkkojärjestysehdotusta (1546), jonka piispat jättivat kuninkaalle. Kuninkaan käskystä valtaneuvosto kävi läpi tämän ehdotuksen ja hyväksyi sen muutamin muutoksin, jotka koskivat kirkon asemaa kuninkaaseen nähden. Kuningas ei kuitenkaan hyväksynyt näistä muutoksista huolimatta ehdotusta, joka ei ole säilynyt jälkipolville.[57] Samoilla herrainpäivillä toivottiin kirkon johdon taholta täsmentäviä määräyksiä kielletyistä polvista, sillä Arbogaan kokoontuneet piispat esittivät olevansa ymmällään kiellettyjen polvien suhteen. He eivät "nyt usein" tienneet, missä polvissa avioliitto oli luvallinen ja miten paljon sai myöntää poikkeuslupia.[58] Piispojen "epävarmuus" tuntuu yllättävältä, sillä lähdeaineiston valossa myös Kustaa Vaasa näyttää pitäneen kanonisen oikeuden säännöksiä tässä asiassa käypänä oikeutena 1540-luvun puoliväliin saakka.[59] Koska kuningas ja piispat näyttävät olleen Arbogan herrainpäivillä erimielisiä kirkon itsenäisestä asemasta, on mahdollista, että kanonisen oikeuden noudattaminen myös avioliittoasioissa on herättänyt närää kuninkaassa. Siksi piispat halusivat käsiteltävän myös näitä asioita.

---

[56] Skaran piispa Sven kieltäytyi 31. 1. 1541 antamasta vihkilupaa eräälle länsigöötanmaalaiselle talonpojalle. Tämä oli aiemmin maannut erään naisen ja halusi nyt solmia avioliiton toisen naisen kanssa, joka oli 4. polvessa sukua talonpojan aiemmin makaaman naisen kanssa. Tällainen avioliitto oli piispa Svenin esittämien perustelujen mukaan vastoin kanonista oikeutta ja "mestari Jörenin säännöksiä" eli Georg Normanin *AO*:n määräyksiä. Vaikka kyseinen tapaus onkin tarkkaan ottaen lankousavioliittoa koskeva avioeste (tähän asiaan palataan tarkemmin seuraavassa luvussa), piispa Svenin ratkaisu ilmaisee kanonisen oikeuden säännösten olleen käypää oikeutta Ruotsissa 1540-luvun alussa. Piispa Svenin ratkaisu mainitussa oikeustapauksessa *HSH 29*, 103–105. Oikeustapausta selostavat *Svalenius* 1937, 71–72. *Carlsson* 1965–1972 II, 91. *Andrén* [1985], 3–4.

Sven (Sveno Jacobi Schennigensis, † 1556) toimi Skaran piipana 1529–1544. *Warholm* 1871, 19–20.

Poikkeuslupien myöntämisestä kiellettyihin polviin 1500-luvun ensimmäisellä puoliskolla Tanskassa esim. *Dahlerup* [1987], 12.

[57] *SRAk I:1*, 459. *Holmquist* 1933a, 328. *Kjöllerström* 1940, 10.

[58] *SRAk I:1*, 462. *Kjöllerström* 1957, 43.

[59] Kustaa Vaasan kirjeestä 8. 7. 1545 Helsinglannin Forssan rovasti Månsille ilmenee, että kuningas katsoi tuolloin korkeimman tuomiovallan avioliittoasioissa kuuluvan Upsalan arkkipiispalle. Kuninkaan kirje painettu [*Thyselius*] 1844–1845, 286–287. *GVR XVII (1545)*, 444–445. *Andrén* [1985], 1, 7.

Måns oli Helsinglannin Forssan kirkkoherrana ainakin 1543–1556. Lääninrovastina hän toimi ainakin 1545–1552. *Fant – Låstbom* 1842–1843 I, 385.

Mikael Agricola käsitteli kiellettyjä polvia *RO*:n 9. § :ssä, jonka muotoilu lienee hänen käsialaansa. Hän totesi aluksi, että vaikka Mooses ei ollutkaan "meidän lainlaatijamme", niin silti Jumala puhui hänen kauttaan Leviticuksessa kieltäen lähisukulaisavioliitot. Samoin menetteli myös Mooseksen lain kanssa yhtäpitävä luonnonlaki. Näiden lisäksi ennen kaikkea myös Ruotsin laki ja vanha kristillinen tapa todistivat, että kieltämällä lähisukulaisavioliitot meneteltiin Jumalan kunniaksi ja suvun menestykseksi. Agricola, jonka mukaan pakanatkin kielsivät luvattomat avioliitot, muistutti vielä, että Raamattu antoi varoittavan esimerkin seitsemän kanaanilaisen kaupungin tuhosta sukurutsauksen takia. Kaikista näistä syistä lähisukulaisavioliittoja ei saanut sallia *alama nelie polue* .[60]

Alama-adverbi on komparatiivimuodossa. Sanat nelie polue ovat yksikön partitiivissa,[61] joten ilmaus alama nelie polue on luettava: neljää polvea alemmaksi eli alempana kuin neljäs polvi. Siten kyseinen polvi oli kiellon piirissä eli lähisukulaisavioliittoja ei saanut Agricolan mukaan solmia 4. polvessa eikä sen alapuolella.

Agricola vetosi tässä pykälässä ensiksi Jumalan lakiin, joka ei ollut hänen mielestään kuitenkaan kristittyjen laki lähisukulaisavioliittoa koskevissa asioissa. Agricola oli näin eri linjoilla kuin saksalaiset ja ruotsalaiset reformaattorit 1520-luvulla. Edellä oleva tarkastelu on kuitenkin osoittanut, että he muuttivat kantaansa 1530–1540 -luvuilla lähisukulaisavioliittojen suhteesta Jumalan lakiin. Siihen Agricola myös liittyi ja edusti näin varovaista uudistuslinjaa.[62]

Kun Agricola esitti toiseksi nimenomaan Ruotsin lain ja vanhan kristillisen tavan puoltavan kiellettyjen polvien lukumäärää, lienee todennäköistä, että *vanhalla kristillisellä tavalla* hän tarkoitti kanonista oikeutta, joka on ollut hänen 4. polveen saakka ulottuvan lähisukulaisavioliittokieltonsa lähteenä.[63] Hänen esittämänsä perustelut ja kielto olivat sisällöltään identtiset *AO*:n lati-

---

[60] *KK 1549*, 17. *Knuutila* 1988, 287.
Agricolan kanta, jonka mukaan luonnonlaki oli yhtäpitävä Mooseksen lain kanssa, poikkesi muitten reformaattorien näkemyksestä. *Pirinen* 1962c, 190.

[61] Vrt. *Knuutila* 1988, 287.

[62] *Knuutila* 1988, 287–288.
Agricolasta varovaisena reformaattorina esim. *Pirinen* 1962c, 169. *Tarkiainen – Tarkiainen* 1985, 266–276.

[63] *Siljamäki* 1963, 73. *Knuutila* 1988, 288.
Vrt. *Pietilä* 1905, 141, jossa sanotaan Agricolan sallineen lähisukulaisavioliitot jo 4. polvessa.

nankielisen version kanssa. Tämä osoittaa, että Agricola oli samoilla linjoilla kuin ruotsalaiset reformaattorit 1540-luvulla kanonisen oikeuden säännösten noudattamisessa.[64]

Edellisen perusteella myös Suomessa noudatettiin edelleen 1500-luvun puolivälissä kanonisen oikeuden luomia säännöksiä lähisukulaisavioliitoista. Västeråsin ordinantiassa määrätty avioliittorikosasioista kertyneitten sakkotulojen peruutus kirkolta kruunulle sai aikaan sen, että rovastinkäräjillä ja käräjillä käsitetellyt lähisukulaisten väliset toisiinsa sekaantumiset näkyivät sakkoluetteloissa. Niissä olevat tiedot osoittavat, että kanonisen oikeuden mainittujen säännösten noudattamista pyrittiin myös valvomaan käytännössä Turun hiippakunnassa.[65] Samasta asiasta kertovat myös rovastinkäräjillä käsitellyt dispanssi-kysymykset.[66]

Agricola julkaisi 1552 kirjan *Ne Prophetat. Haggaj. SacharJa. Maleachi.* Sen loppuun on sijoitettu tittelilehdellä varustettu osasto *Tesse seurauat Mutomat Lughut Mosen Ramatuista, quin ouat, Laista Poluein lughuista, ... iotca*

---

[64] *Knuutila* 1988, 288. Vrt. *Siljamäki* 1963, 73, jossa Agricolan esitetään poikkevan tässä asiassa ruotsalaisten reformaattorien kannasta.

Agricolan ja Normanin suhteista *Gummerus* 1927, 33. *Gummerus* 1941, 41.

[65] Ahvenanmaan Eckerössä 28. 1. 1546 pidetyillä käräjillä tuomittiin 30 mk sakko yhdelle lähisukulaisensa maanneelle miehelle. Lähisukulaisastetta ei ilmoitettu tarkemmin. Kumlingessa tuomittiin 11. 7. 1548 toisiinsa sekaantuneet serkukset 40 mk sakkoihin. Ulvilan käräjillä rangaistiin 21. 7. 1550 yhtä miestä 13 mk sakolla lähisukulaisen makaamisesta. Tämän rikoksen tarkempaa laatua ei kuitenkaan ilmoitettu. Jomalan käräjillä 5. 8. 1553 mies sai 20 mk sakkorangaistuksen maattuaan äidinpuoleisen serkkunsa (lähisukulaisuus 2. polvessa) kanssa. Serkku sai saman rangaistuksen. 3. polvessa keskenään sukua olevia, toistensa kanssa maanneita miestä ja naista rangaistiin sakoilla Finströmin talvikäräjillä 16. 3. 1558, jotka piti sijaisena Jomalan kirkkoherra Mons. Miehen oli maksettava 40 mk ja naisen 20 mk sakkoa. Mainitut sakkoluettelot on julkaistu *Hausen* 1894, 51, 62, 120, 142–143 (Eckerö, Kumlinge, Jomala, Finström); *SVT II*, 4 (Ulvila).

Sakkomäärä ei ollut yhtenäinen juridisen käytännön mukaan samasta rikoksesta langetettuna, vaan se vaihteli tapauskohtaisesti. Samoin meneteltiin myös Ruotsissa. Tästä enemmän *Almquist* 1961, 34.

Piispan saamista sakkotuloista Suomessa 1500-luvun puolivälissä *Läntinen* 1978, 188–190.

Rovastinkäräjät menettivät 1500-luvulla erikoisluonteensa ja ne yhdistettiin maallisiin käräjiin. *Pirinen* 1963, 21.

Herra Mons (Måns eli Magnus Petri) oli Jomalan kirkkoherrana ainakin 1547–1577 ja Ahvenanmaan lääninrovastina ainakin 1546 ja 1553. *Leinberg* 1903, 78. Vrt. *Strandberg* 1832–1834 II, 12.

[66] Tämä ilmenee esim. Isonkyrön rovastinkäräjillä 8. kolminaisuudenpäivän jälkeisenä sunnuntaina (4. 8.) 1555 esillä olleesta asiasta. *VA 4567*, 10v. *Pirinen* 1963, 42.

ouat sangen tarpeliset luetta, monein Syydhein teden, neisse Somen Hippakunnan Kirkois.[67] Siinä oli suomennettu valikoiden muutamia Exoduksen, Leviticuksen ja Deuteronomiumin lukuja. 3. Mooseksen kirjasta on suomennettu ainoastaan 18. ja 20. luvut, jotka käsittelevät muun muassa kiellettyjä lähisukulaisavioliittoja. Agricola on pannut nämä Leviticuksen luvut peräkkäin ja otsikoksi *Poluein Lughuista, ia iotca Poluet Auioskeskun luualiset eli luuattomat ole Mosen Lain ielkin.*[68] 3. Moos 18:6:n kohdalla oli glossa *Poiskieltyt Poluet.*[69]

Leviticuksen kiellettyjä polvia käsittelevien säännösten painottaminen sopi hyvin yhteen *RO*:n 9. §:n kanssa, jossa puhuttiin Mooseksen laista Jumalan puheena. Sitä oli opetettava ihmisille: *ouat sangen tarpeliset luetta, ... neisse Somen Hippakunnan Kirkois.* Näin kyseisten säännösten julkaisemisen taustalla oli reformaation pyrkimys opettaa kansaa Raamatun sanalla,[70] esimerkiksi saarnan yhteydessä.[71]

Kesällä 1552 käytiin Ruotsissa keskustelua siitä, oliko kuningas Kustaa Vaasan luvallista solmia avioliitto edellisessä elokuussa kuolleen vaimonsa Margareta Leijonhufvudin sisarentyttären Katarina Stenbockin kanssa. Vaikka varsinainen kiista koski lankouteen perustuvaa avioestettä, jota käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa, niin siitä huolimatta käydyssä keskustelussa sivuttiin myös lähisukulaisuutta avioesteenä. Enköpingissä 25. 6. 1552 päivätyssä kirjeessään kuninkaan avioliittoa vastustaneet arkkipiispa Laurentius Petri, Strängnäsin piispa Bothvidus ja Västeråsin piispa Henricus totesivat, että jumalallinen oikeus (ius divinum) kielsi lähisukulaisavioliitot. Tämän perusteella ei lähisukulaisavioliittojen solmimista saanut sallia 2. polvessa, vaikka Leviticus kielsikin vain tietyt tällaiset avioliitot 2. polveen saakka. Siksi 2. polvessa olevista avioesteistä ei voinut myöntää poikkeuksia. Kuninkaan näkökantaa edustanut Georg Norman tähdensi heinäkuussa 1552 Vadstenan herrainpäivillä, että vain Leviticuksessa erikseen mainitut lähisukulaisavioliitot

---

[67] *Ne Prophetat ... 1552* -kirja on julkaistu näköispainoksena *MAT III.*

[68] *Ne Prophetat ... 1552*, 775–780.

[69] *Ne Prophetat ... 1552*, 775.

[70] *Pirinen* 1962c, 190–191.

[71] Viipurin hiippakunnassa 1600–1700 -luvuilta säilyneiden tietojen mukaan saarnatuolista oli kolmesti vuodessa luettava kiellettyihin polviin liittyviä 3. Mooseksen kirjan kohtia. Lukeminen tapahtui saarnatuoliliturgian yhteydessä. *Rimpiläinen* 1980, 42. Todennäköisesti samalla tavalla lienee menetelty jo 1500-luvulla, sillä saarnatuoliliturgia oli syntynyt jo tuolloin. *Parvio* 1983, 13–18.

olivat kielletyt.[72] Näin sekä kuninkaan että kirkon taholta myönnettiin Leviticuksen säännösten normatiivisuus lähisukulaisavioliittoihin.

Kuningas pakotti kirkon myöntämään hänelle avioliittoluvan. Kustaa Vaasa ja Katarina Stenbock vihittiin avioliittoon 21. 8. 1552. Papisto antoi 5. 9. 1552 Georg Normanin korjaaman selityksen Västeråsin herrainpäivillä, jossa se totesi avioliittoasioiden [erityisesti kiellettyjen polvien] kuuluvan maallisen tuomiovallan alaisuuteen. Edelleen huomautettiin, että Raamatun sanan mukaan ei ollut sallittua solmia lähisukulaisavioliittoja 2. polvessa.[73] Kuninkaan avioliiton aiheuttama kiista lienee vaikuttanut sen, että Vadstenan artikkeleihin ei otettu lainkaan mainintaa kielletyistä polvista, jottei olisi ärsytetty kuningasta.[74]

Kuningas Eerik XIV kysyi Arbogan valtiopäivillä 1561 neuvoa, kuinka tuli menetellä lähisukulaisavioliittojen suhteen. Papisto totesi antamassaan vastauksessa tällaisten avioliittojen solmimisen olevan luvallista vasta 5. polvesta lähtien, vaikka Raamatun kielto ei ulottunutkaan niin kauas. Tätä perusteltiin sillä, että lähisukulaisavioliittojen salliminen 3. ja 4. polvessa johtaisi siihen, että monet yrittäisivät poikkeuslupia myös 1. ja 2. polveen. Lisäksi perusteluissa todettiin, että Ruotsin laki piti lähisukulaisuuden rajana 5. polvea, sillä tässä polvessa oleva ei enää ollut perillinen.[75]

Kuninkaan ja papiston välinen dialogi 1561 ilmensi osittain papiston selityksen (5. 9. 1552) lausumaa, jonka mukaan avioliittoasioiden sanottiin kuuluvan maalliselle regimentille. Tämä Lutherin opetukseen avioliitosta maallisena asiana[76] perustuva oppi poikkesi huomattavasti aikaisemmasta Ruotsin käytännöstä, joka näkyi esimerkiksi lainsäädännön ja Västeråsin ordinantian säännöksissä kirkon tuomiovallan tunnustamisesta avioliittoasioissa.

Arbogan valtiopäivillä käydystä keskustelusta ilmenee lisäksi, että vuoden

---

[72] Laurentius Petrin ja Georg Normanin puheenvuorot Kustaa Vaasan ja Katariina Stenbockin suunnitteilla olleen avioliiton synnyttämässä, kesällä 1552 käydyssä keskustelussa on painettu *Ahnfelt* 1894, 10–14, 16–20, 50–51. *Kjöllerström* 1957, 43.

Bothvidus Sunonis († 1562) toimi Strängnäsin piispana 1536–1562. *Collmar* 1964–1972 II, 20–28. Henricus Johannis Norvegus († 1556) oli Västeråsin piispana 1536–1556. *Munktell* 1843, 18–19.

[73] Västeråsin herrainpäivien 1552 asiakirjat on julkaistu *SRAk I:1*, 614–616. *Ahnfelt* 1894, 52.

[74] *Pietilä* 1905, 92.

[75] Kuninkaan ja papiston dialogi kielletyistä polvista Arbogan valtiopäivillä 1561 on painettu *SRAk I:2*, 6, 7–8. *Kjöllerström* 1957, 43, 44.

[76] Lutherin opetuksesta avioliitosta maallisena asiana esim. *Lähteenmäki* 1960, 87–89. *Suppan* 1970, 36–40. *Dietrich* 1971, 32–33.

1552 tilanne ei aiheuttanut mitään muutoksia vanhaan käytäntöön kieltää lähisukulaisavioliitot 4. polveen asti. Ruotsissa noudatettiin siis edelleen 1560-luvun alussa kanonisen oikeuden luomaa praksista.

Laurentius Petri pyrki palauttamaan virallisesti kirkolle sen 1552 menettämän tuomiovallan avioliittoasioissa ja erityisesti kielletyissä polvissa. Tämä näkyi erityisesti arkkipiispan 1560 antamasta julkirippisäädöksestä, jonka mukaan 1.–2. ja 3.–4. polvissa tehdyt rikokset kuuluivat julkiripin piiriin.[77]

Eerik XIV antoi 1. 5. 1563 säädöksen erittäin törkeistä rikoksista. Siinä todettiin, että lähisukulaisrikoksista avioliittoasioissa tuomitut eivät enää saaneet sovittaa rikostaan sakoilla, vaan heidät tuli ehdottomasti teloittaa. Tätä perusteltiin Jumalan lain määräyksillä.[78] Tämä merkitsi aiemmin jo Västeråsin säädöksessä sekä useissa *KrML*:n lisäysten väärennöksissä näkynyttä kannan tiukkenemista mainittuihin rikoksiin verrattuna keskiaikaisen käytäntöön.[79] Eerik XIV:n säädöstä noudatettiin myös käytännössä.[80]

Laurentius Petrin pyrkimys kirkon tuomiovallan palauttamiseen avioliittoasioissa ilmeni myös siinä, että *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n piispoja käsittelevä luku määräsi tuomiovallan avioliittoasioissa kuuluvan kirkolle. Tähän liittyi *KJ 1571*:n julkirippiä käsittelevän luvun säännös, jonka mukaan lähisukulaisrikokset kuuluivat julkiripin piiriin. Kirkko sai kuitenkin turvautua *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n piispoja käsittelevän luvun mukaan maallisen esivallan apuun sellaisissa julkirippitapauksissa, joita sen oli ilman esivallan apua vaikea ratkaista. Tällaisilla tapauksilla tarkoitettiin nimenomaan vaikeita lähisuku-

---

77 Laurentius Petrin julkirippisäädös on julkaistu *Kjöllerström* 1940, 54, 55. *Kjöllerström* 1957, 32.

Laurentius Petri käytti tässä yhteydessä termejä kätterij (1.–2. polvet) ja frends(emijo)spild (3.–4. polvet). Näiden termien käytöstä ja sisällöstä 1500-luvun loppupuolella *Almquist* 1960, 507 viite 14.

78 Eerik XIV:n säädös on julkaistu *Schmedeman* 1706, 48–49. *Almquist* 1942, 10–11. *Kjöllerström* 1957, 45–48. *Almquist* 1961, 34–35.

Eerik XIV:n säädös käytti lähisukulaisrikoksista avioliittoasioissa termiä frendsämje spield, jolla tässä yhteydessä tarkoitettiin Mooseksen lain kieltämiä lähisukulaisten välisiä seksuaalisuhteita.

Tämän säädöksen vaikutuksesta oikeuskäytäntöön Ruotsissa 1500-luvun loppupuolella esim. *Kjöllerström* 1957, 51–52. *Almquist* 1961, 35–36.

79 Syistä tähän *Almquist* 1961, 39–40.

80 Esim. Tukholmassa tuomittiin 12. 6. 1563 eräs mies kuolemaan kahden sisaruksen makaamisesta. Tuomio pantiin myös täytäntöön. *STb II:3*, 234. Monet kuolemantuomiot muutettiin kuitenkin käytännössä sakkorangaistuksiksi. Tästä leuteraatiosta Ruotsissa 1500-luvulla *Myhrberg* 1978, 31–33.

laisavioliittokysymyksiä.[81]

Kanonisen oikeuden luoma käytäntö kiellettyihin polviin jatkui muuttumattomana *KJE 1561*:n, Laurentius Petrin *Upsalassa 1566 papistolle antamien ohjeiden* sekä *KJ 1571*:n kiellettyjen polvien säännöksissä. Niiden perusteella sekä Jumalan että luonnonlain mukaan vanhaa käytäntöä noudattaen lähisukulaisavioliittoja ei saanut solmia ennen 5. polvea. Näin oli meneteltävä erityisesti, jottei väärinkäytettäisi kristillistä vapautta. Niissä polvissa, joita Jumalan laki ei kieltänyt, voitiin edelleen myöntää poikkeuksia. *KJ 1571* täsmensi kuitenkin tässä yhteydessä, että dispansseja ei saanut myöntää liian läheisissä polvissa. Tällä tarkoitettiin ilmeisesti serkusten välisiä avioliittoja, sillä Leviticus ei suorasanaisesti kieltänyt tätä 2. polvessa olevaa lähisukulaisten avioliittoa.[82]

Koska dispanssi-rajoja ei täsmällisesti määritelty, poikkeuslupien myöntämisestä syntyi ongelmia, erityisesti serkusten kohdalla. Tämä koski esimerkiksi vapaaherra Erik Gustafssonin (Stenbok) ja hänen serkkunsa Malin Sturen avioliittosuunnitelmaa vuodelta 1570. Saman vuoden keväällä siitä oli saanut tiedon Laurentius Petri, joka ei yhdessä Tukholmaan kokoontuneitten piispojen kanssa antanut lupaa tähän avioliittoon. Erik Gustafsson kääntyi Rostockin konsistorin puoleen, joka totesi lausunnossaan kevällä 1571, että serkusten väliselle avioliitolle ei ollut estettä. Rostockin konsistorin päätös sai aikaan sen, että jotkut Ruotsin piispoista olivat valmiit myöntämään avioliittoluvan puheena oleville serkuksille.[83]

---

[81] *KJE 1561*, 163. *KJ 1571*, 76, 166. *Almquist* 1945, 13. *Kjöllerström* 1957, 61. *Sundby* 1959, 113–114. *KJE 1561* ei puhunut mitään lähisukulaisrikkomusten kuulumisesta julkiripin piiriin.

[82] Laurentius Petrin 1566 papistolle antamat ohjeet (*Hypotyposes, sive breves subiectiones, pro formandis moribus ministrorum verbi Dei, in variis suae functionis partibus obeundis, Clero Diocesis Upsaliensis propositae, in synodo anno Christi 1566 celebrata*) ovat säilyneet kahtena käsinkirjoituksena (*Linköpings stifts- och landsbibliotek, signum Y 131, KB, signum B X.1.35*). Ne on myös painettu [*Troil*] 1790–1791 IV. *Münter* 1796. *Lundquist* 1948. Näiden suhteesta säilyneisiin käsinkirjoituksiin *Andrén* 1952, 108 viite 12. *Söderlind* 1969, 68.

KJE 1561, 124. *KJ 1571*, 118. [*Troil*] 1790–1791 IV, 260. *Münter* 1796, 93. *Lundquist* 1948, 70. *Winroth* 1890, 190–191. *Almquist* 1945, 10, 13–14. *Kjöllerström* 1957, 44. *Carlsson* 1965–1972 II, 91.

KJE 1561:n ja *KJ 1571*:n kiellettyjä polvia koskevan perustelun kohdan lähteistä *Färnström* 1935, 170–171.

Vrt. *Pietilä* 1905, 139, jossa esitetään *KJ 1571*:n sallivan lähisukulaisavioliitot 5. polvessa ainoastaan erinomaisesta syystä.

[83] Erik Gustafssonin ja Malin Sturen avioliittosuunnitelman eri vaiheista ja Laurentius

Tästä syystä Laurentius Petri pyrki syksyllä 1571 kumoamaan Rostockin konsistorin perustelut. Arkkipiispa esitti marraskuussa 1571 valmistuneen, 1572 painetun kirjasen *Om förbuden skylskap och svågerskap* Upsalaan keväällä 1572 kokoontuneelle kirkolliskokoukselle. Hän totesi laajasti perustellen, että lähisukulaisten väliset avioliitot olivat kielletyt Jumalan ja luonnonlain, teologisten auktoriteettien sekä yleisen kokemuksen mukaan aina 2. polveen asti. 3. ja 4. polvessa solmittuja lähisukulaisten välistä avioliittoja ei liioin tullut sallia Ruotsin lain perusteella eikä ulkomaisen koko kristikunnan antaman esimerkin mukaan. Viimeksi mainitut kielletyt polvet olivat myös tarkoitetut "varmuusaidaksi", jottei rikottaisi Jumalan käskyjä. 3. ja 4. polvessa oleville lähisukulaisille voitiin kuitenkin myöntää dispansseja. Nämä Laurentius Petrin esittämät perustelut olivat sopusoinnussa *KJ 1571*:n kanssa.[84]

Upsalan kirkolliskokouksessa käsiteltiin 18. 8. 1572 kysymystä, tuliko lähisukulaisavioliiton solmiminen sallia 2. polvessa aequalis. Kokouksen tärkeimmät asiat sisältäneessä asialistassa mainittiin Erik Gustafssonin avioliitosta esimerkkitapauksena, jonka johdosta tuli tehdä sellainen päätös, etteivät kielletyissä polvissa olevat lähisukulaiset koskaan saisi avioliittolupaa. Kirkolliskokouksen päätösasiakirjassa 22. 8. 1572 uudistettiin 2. polvessa olevien lähisukulaisten välisen avioliiton solmimiskielto.[85] Kirkolliskokouksessa esillä olleita asioita sisältävä lisäys, joka liitettiin 18. 8. pidetyn istunnon asiakirjojen joukkoon vasta myöhemmin, toisti lähes sanatarkasti Arbogan valtiopäivillä 1561 papiston Eerik XIV:lle antaman vastauksen perusteluksi sille, että

Petrin reaktioista siihen *Almquist* 1945, 13–15.

Erik Gustafsson (Stenbok) eli 1538–1602. Malin Sture eli 1539–1610. *Elgenstierna* 1932, 571.

[84] *Laurentius Petri* 1572, passim. *Almquist* 1945, 11, 16.

[85] Upsalan kirkolliskokouksen 1572 kulkua käsittelevät asiakirjat ovat säilyneet ainakin kuutena 1500-luvun loppupuolelta peräisin olevana käsikirjoituksena (*SRA Riksdagsakta III R 4728 (vanha signum A)*; *SRA Antiqvitetsarkiv, signum J 18*; *Linköping Stads Bibliotek, signum T. 48; UUB Nordin 1908a; UUB Nordin 1908b*; *UUB Nordin 1791*; *UUB K 29)*. Kaksi ensiksi mainittua käsikirjoitusta on painettu *SRAk I:2*. *Ahnfelt* on 1895 julkaissut kaksi seuraavaa käsikirjoitusta. Käsikirjoituksista, niiden vertailusta ja ajoituksesta *Ahnfelt* 1895, 20, 29–34. *Hildebrand* 1899, 435, 439–440. *Andrén* 1975, 232–237.

Upsalan kirkolliskokouksen päätösasiakirja 22. 8. 1572 painettiin 1573 ja on julkaistu reprinttinä esim. *Stiernman* 1728. *SRAk I:2*.

Kiellettyjä polvia koskevat kohdat: *Stiernman* 1728, 330. *Ahnfelt* 1895, 21, 22–23, 29. *SRAk I:2*, 436, 440, 442–443. *Ahnfelt* 1895, 30, 32–34. *Almquist* 1945, 15–16. Ks. myös *Kjöllerström* 1957, 43.

Erik Gustafsson(Stenbok) ja Malin Sture solmivat avioliiton tanskalaisen papin edessä 17. 1. 1574. *Elgenstierna* 1932, 571. *Almquist* 1945, 16.

lähisukulaisavioliitot olivat kielletyt pääsääntöisesti 4. polveen asti (4. polvi mukaanlukien). Lisäksi perusteluina mainittiin kaikki Leviticuksen kieltämät lähisukulaisavioliitot. Lisäys painotti edelleen kirkkokurin yhteydessä sitä, että lähisukulaisten välisistä seksuaalirikoksista 1.–4. polvissa sekä kielletyissä polvissa solmituista avioliitoista tuli rangaista kirkkorangaistuksella.[86]

Upsalan kirkolliskokouksen 1572 asiakirjoista ilmenee ensiksi, että tuomiovalta kielletyissä polvissa kuului 1570-luvun alussa kirkolle Ruotsissa. Toiseksi ne kertovat kirkon vanhan linjan jatkumisesta kiellettyjen polvien lukumäärään nähden. Lisäksi näissä asiakirjoissa painotettiin erikseen sitä, että serkukset eivät saaneeet solmia avioliittoja keskenään missään olosuhteissa.

Turun piispa Paavali Juusten antoi papistolleen 1573 Turussa pidetyssä synodaalikokouksessa *Capita rerum synodicarum* -statuutin. Sen 12. kohdassa käsiteltiin lähisukulaisavioliittoja. Juusten totesi aluksi, että aiemmin kanoninen oikeus oli estänyt lähisukulaisavioliittojen solmimisen aina 7. polveen asti. Hän perusteli kantaansa mainitsemalla, että C 34 q 5 antoi tästä asiasta säännöksiä. Turun piispan mukaan säännös ei kuitenkaan enää ollut voimassa, sillä kanoninen oikeus kielsi lähisukulaisten väliset avioliiton solmimiset ainoastaan 4. polveen asti. Hän mainitsi tässä yhteydessä sanatarkasti siteeraten c 8 X IV-14:n säännöksen. Edelleen Juustenin mukaan lähisukulaiset saivat solmia avioliiton 4. polvessa ainoastaan siinä tapauksessa, että toinen avioliiton solmijoista oli yhteisistä kantavanhemmista 4. ja toinen 5. polvea eli he olivat keskenään 5. polven epäyhtäläisiä sukulaisia. Hän siteerasi tässä edelleen kanonista oikeutta (c 9 X IV-14) kertomatta kuitenkaan siitä. Turun piispa tähdensi vielä, että pappien oli neuvoteltava kaikissa tähän asiaan liittyvissä epäselvissä tapauksissa hänen kanssaan.[87]

---

[86] Upsalan kirkolliskokouksen 1572 kulkua koskevat *UUB*:ssä säilytettävät käsikirjoitukset (*UUB Nordin 1908a, Nordin 1980b, Nordin 1791, K 29)* sisältävät myöhemmin (ilmeisesti vuoden 1575 jälkeen) kirjallisen muotonsa saaneen lisäyksen. Siinä mainittuja kirkkokuri- ja avioliittoasioita on kyllä käsitelty tässä kirkolliskokouksessa. Lisäys on painettu *Ahnfelt* 1895, 24–29. Lisäyksestä, sen ajoituksesta ja lähteistä *Ahnfelt* 1895, 31, 32–34. *Hildebrand* 1899, 439–440. *Kjöllerström* 1944, 28. *Kjöllerström* 1957, 61. *Andrén* 1975, 224, 238.

Lisäyksen avioliittoasioita käsittelevät kohdat *Ahnfelt* 1895, 25, 26.

Lisäys käytti termejä frendspiel (lähisukulaisuus 3.–4. polvessa) sekä blodskam (lähisukulaisuus 1.–2. polvessa) kuvaamaan kirkkorangaistuksen piiriin kuuluvia lähisukulaisten välisiä seksuaalirikoksia kielletyissä polvissa. *Ahnfelt* 1895, 25.

[87] Juustenin statuutti 1573 on julkaistu: *Hällström* 1836, 13–31. *Lagus* 1836, 25–26. *Hall* 1929, 66–67 (hän on myös ruotsintanut sen). *Siljamäki* 1963, 57–58. *Pietilä* 1905, 140. Ks. myös *Paarma* 1980, 210.

Juustenin statuutin 12. kohdan säännös kielletyistä polvista oli sisällöllisesti yhtenevä *KJ 1571*:n vastaavan määräyksen kanssa. Se ei kuitenkaan ollut välittömänä lähteenä Juustenille, sillä hän pohjasi omien sanojensa mukaan kanonisen oikeuden säännöksiin. Jatkamalla kirkon vanhaa linjaa lähisukulaisavioliittojen kieltämisessä 4. polveen saakka (mainittu polvi mukaanlukien) Juusten oli samalla kannalla kuin aiemmin Georg Norman, Mikael Agricola ja Laurentius Petri.[88] Juustenin statuutin mainitun kohdan päättyminen kehotukseen, jonka mukaan papiston oli neuvoteltava epäselvissä lähisukulaisavioliittoasioissa piispan kanssa, tarkoittanee ilmeisesti dispanssin myöntämisoikeutta. Näin Juusten oli Laurentius Petrin kanssa samalla linjalla myös siinä, että hän tähdensi kirkon valtaa kiellettyjen polvien ja niistä myönnettävien poikkeuslupien ratkaisuun.

Juustenin statuutin mukaan Suomessa siis edelleen kiellettiin 1570-luvun alussa pääsääntöisesti lähisukulaisavioliitot 4. polveen asti. Sama linja jatkui myös vuosikymmenen lopulla, sillä Herra Martin vuoden 1580 paikkeilla tekemän *KrML*:n lainsuomennoksen loppuun oli liitetty sanasto *Vocabula Arboris Consanguinitatis ascendendo et descendendo*. Siinä lueteltiin muun muassa kaikkien niiden lähisukulaisten latinankieliset nimet ruotsin- ja suomenkielisine vastineineen, jotka esiintyivät kanonisen oikeuden käyttämässä, sukupuun muotoisessa kiellettyjä polvia havainnollistavassa kuviossa (kuvio 3.3.). Saman lainsuomennoksen naimakaari (Nk 4) sääti, että avioesteistä tuli päättää kirkon oikeuden mukaan, jolla ilmeisesti tarkoitettiin *KJ 1571*:n säännöksiä. Samoin lainsuomennoksen perintökaari (Pk 20 pr) määräsi, että kielletyissä polvissa olevien lähisukulaisten keskenään siittämät lapset olivat vailla

---

Paavali Juustenista esim. *Gillingstam* 1973–1975b, 491–492. *Parvio* 1978, 9–25.

Juusten mainitsi kanonisen oikeuden lähisukulaisavioliitot 7. polveen asti kieltävän säännöksen sisältyvän C 34 q 5:n säännöksiin otsikolla ad sedem Apostolicam etc. Mainitussa luvussa ei kuitenkaan puhuta tästä asiasta mitään eikä se sisällä osastoa q 5. Sen sijaan esim. c 2 C 35 q 5 kieltää lähisukulaisavioliitot 7. polveen asti otsikolla ad sedem Apostolicam etc.

Vrt. *Siljamäki* 1963, 73, jossa hän toteaa Juustenin hyväksyvän lähisukulaisavioliittojen solmimisen pääsääntöisesti jo 4. polvessa. Juustenin mukaan tällaisen avioliiton sai kuitenkin solmia vain poikkeustapauksessa silloin, kun avioliiton solmijat olivat toisilleen sukua 5. polvessa inaequalis.

88 Vrt. *Siljamäki* 1963, 38, jossa esitetään kohdan 12. osittaiseksi lähteeksi Agricolan *RO*:n 9. §. Siljamäki toteaa kuitenkin toisaalla Juustenin statuutin 12. kohdan lähteeksi kanonisen oikeuden. *Siljamäki* 1963, 73.

Vrt. *Siljamäki* 1963, 73, 76–77, jonka mukaan Juusten poikkeaa statuuttinsa 12. kohdan määräyksissä muista 1500-luvun ruotsalaisista johtavista kirkonmiehistä.

perintöoikeutta.[89]

Ahvenanmaalla pidetyillä käräjillä langetettiin 1560–1570 -luvuilla sakkorangaistuksia kihlautumisista ja avioliiton solmimisista kielletyissä polvissa. Tarkempia tietoja kiellettyjen polvien lukumäärästä ei kuitenkaan annettu.[90] Lisäksi rangaistiin lähisukulaisten välisistä toisiinsa sekaantumisista.[91] Savossa pidetyillä käräjillä 1560-luvun alussa käsiteltiin myös lähisukulaisten toisiinsa sekaantumisia ja niistä langettiin myös rangaistuksia.[92] Pohjanmaalla 1570–1580 -luvuilla pidetyillä rovastinkäräjillä rangaistiin sakoilla 4. polvessa solmituista lähisukulaisavioliitoista[93] sekä 3. polvessa tapahtuneista lähisuku-

---

89 *Setälä – Nyholm* 1905, 23, 38, 183–187.

90 Eckerön kesäkäräjillä 1. 8. 1564, jotka piti sijaisena Jomalan kirkkoherra Mons, tuomittiin eräs mies 40 mk:n sakkoon siksi, että hän oli uhkasakosta huolimatta nainut lähisukulaisensa. Mies ei ollut pyytänyt "kristillisen tavan ja Västeråsin resessin mukaan" Turun piispalta poikkeuslupaa aikomaansa avioliittoon, vaan hän oli lahjonut erään papin vihkimään hänet tietäen kielletyistä polvista. Samoilla käräjillä rangaistiin erästä toista miestä 40 mk:n sakolla siitä, että hän oli pakottanut lähisukulaisensa vastoin tämän omaa tahtoa Ruotsiin, jossa mies oli kihlannut hänet. Kihlaus oli myös vastoin miehen vanhempien tahtoa. *BFH II*, 172. *Kjöllerstsröm* 1957, 29 viite 32. *Pirinen* 1963, 41–42.

Västeråsin ordinantiaan viittaaminen tässä yhteydessä kertoo sen olleen käytössä Suomessa 1500-luvun loppupuolella. Samasta asiasta on todisteena myös mainitun asiakirjan sisältyminen suomalaisiin 1600-luvun alkupuolelta peräisiin oleviin kopiokirjoihin. Esim. *HYK C^{Ö} V 14*, 69r.

91 Hammarlandin käräjillä 3. 2. 1560 ja 18. 7. 1562 rangaistiin erästä naista 50 mk:n ja erästä miestä 90 mk:n sakolla 2. polvessa olevan lähisukulaisen kanssa makaamisesta. Kiellettyjen polvien asteesta ei ole miehen kohdalla puhuttu mitään, mutta sakon suuruus ja termin *kettry* käyttö tässä yhteydessä viitannevat 1. tai 2. polvessa tehtyyn rikokseen. Föglössä 11. 1. 1567 määrättiin eräälle miehelle 40 mk:n sakko 4. polvessa olevan lähisukulaisensa makaamisesta. *BFH II*, 148, 166, 191. Ks. myös *Kjöllerström* 1957, 29 viite 32.

92 Juvan kesäkäräjillä 9. 9. 1561 vapautettiin eräs mies syytteestä, joka oli nostettu häntä vastaan lähisukulaisen makaamisesta. Tavinsalmen talvikäräjillä 1. 1. 1563 tuomittiin eräs mies kuolemaan serkkunsa (lähisukulainen 2. polvessa) makaamisesta. Tuomio muutettiin kuitenkin 50 mk:n sakkorangaistukseksi siitä syystä, että mies olisi muuten paennut Venäjälle. *SVT I*, 28, 50. Ks. myös *Kjöllerström* 1957, 30 viite 17.

Lähisukulaisavioliittokiellon valvonnasta Savossa *Pirinen* 1982, 521.

93 Näin esim. rovastinkäräjillä Kokkolassa 2. 8. 1576 (*VA 4746*, 120v), Vöyrillä 10. 2. 1577 (*VA 4749*, 102r) sekä valituskäräjillä Mustasaaressa 19. 2. 1572, jotka toimitettiin Mustasaaren kirkkoherra Mårten Matthiaen pitämien rovastinkäräjien tuomioita vastaan (*HFKP III*, 32). Edelleen Kokkolan rovastinkäräjillä 31. 7. 1587 langetettiin sakkorangaistus eräälle miehelle lähisukulaisavioliiton solmimisesta ilmoittamatta kuitenkaan tarkemmin lähisukulaisuuden astetta. *VA 4767*, 96v–97r. Lähisukulaisavioliittokiellon valvonnasta Pohjanmaalla *Luukko* 1954, 610–611. *Pirinen* 1963, 41. Ks. myös *Renvall* 1949, 65.

Mårten Matthiae (Martinus Matthiaei Brennerus) (1516–1595) oli Mustasaaren kirkkoher-

laisten välisistä makaamisista.[94] Näin Suomessa noudatettiin 1560–1580-luvuilla vanhaa kanonisen oikeuden luomaa säännöstä.[95]

Juhana III:n käsinkirjoitettu *Nova Ordinantia Ecclesiastica* 1575 määräsi kirkkorangaistuksista, julkiripistä ja pannasta säätävissä luvuissaan, että 1.–4. polvissa tehdyistä lähisukulaisten välisistä seksuaalirikoksista sekä kielletyissä polvissa solmituista avioliitoista tuli rangaista kirkkorangaistuksella.[96] Lisäksi *NO* sääti avioliittoa käsittelevässä luvussa, että Jumalan ja luonnonlakien kieltämissä avioesteissä ei saa tehdä mitään poikkeuksia, sillä Jumalan ja ihmisten säännöksillä täytyy olla ero. *NO* vahvisti Laurentius Petrin *KJ 1571*:ssä antamat säännökset avioliitosta ja sanoi niiden olevan edelleen voimassa. Lisäksi *NO* muistutti esivallan valvovan myös avioliittoasioita. Siksi kukaan ei saanut myöntää poikkeuslupia neuvottelematta siitä ensin esivallan kanssa.[97] *NO* ei näin tuonut mitään muutoksia kielletyistä polvista annettuihin säännöksiin, joten vanha kanonisen oikeuden luoma käytäntö jatkui yhä edelleen. Esivallasta puhuminen sellaisten asioiden yhteydessä, joita *NO* piti kirkkokuriluvussaan kirkon rankaisuvaltaan kuuluvina, liittynee *KJ 1571*:n säännökseen, jonka mukaan esivalta sai tarvittaessa ottaa käsiinsä tuomiovallan avioliittoasioissa. Lisäksi Juhana III:n tarkoituksena oli saattaa kirkon johto kiinteään yhteistoimintaan valtiovallan kanssa. *NO* kertoo siksi hänen yrityksestään perustaa consistorium ecclesiasticum.[98]

NO:n edustaman linjan jatkumisesta on todisteena myös papiston *NO*:n johdosta 1575 käymä neuvottelu, jossa todettiin 4. polvessa tehdyistä lähisukulaisrikoksista rangaistukseksi määrättyjen sakkojen kuuluvan maallisen esivallan ratkaistaviksi.[99]

Juhana III antoi 20. 4. 1578 säädöksen, jossa määrättiin lähisukulaisri-

---

rana 1567–1595. *Leinberg* 1903, 143. Vrt. *Strandberg* 1832–1834 II, 25.

94 Näin tapahtui esim. Isonkyrön rovastinkäräjillä 31. 7. 1587. *VA 4749*, 102v. *Pirinen* 1963, 41.

95 Ruotsin vastaavasta, samanaikaisesta käytännöstä esim. *Kjöllerström* 1957, 30–31. *Almquist* 1961, 34–36.

Samanaikaisesta käytännöstä näissä asioissa Tanskassa esim. *Dahlerup* [1987], 13.

96 Nova Ordinantia Ecclesiastica 1575 *(NO)* on julkaistu *Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686 ... 1:2. NO*, 252–253.

NO:sta ja sen synnystä esim. *Persson* 1973, 6–27.

NO käytti tässä yhteydessä kiellettyjen lähisukulaispolvien kuvaamisessa termejä blodskam (lähisukulaisuus 1.–2. polvessa) ja frendspild (lähisukulaisuus 3.–4. polvessa).

97 *NO*, 339–340. *Pietilä* 1905, 140.

98 *NO*, 263–264. *Kansanaho* 1954, 31. *Lindegård* 1957, 53 viite 7.

99 *Kjöllerström* 1957, 55–56.

koksista 1.–2. polvessa rangaistukseksi ehdottomasti kuolema. Säädös jatkoi näin samaa, 1500-luvulla näihin rikoksiin nähden tiukentunutta linjaa kuin Västeråsin säädös ja Eerik XIV:n säädös erittäin törkeistä rikoksista vuodelta 1563 sekä *KrML*:n lisäysten väärennökset 1500-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta.[100] Näitten säädöksien henkeä noudatettiin myös käytännössä 1570-luvulla.[101]

Kaarle herttuan johtaman Örebron kokouksen, joka pidettiin toukokuussa 1586, päätösasiakirja määräsi avioliittoasioita käsittelevässä kohdassa, että lähisukulaisavioliittoja koskevissa asioissa tuomiovalta kuuluu kirkon esimiehille. Heidän on asioita ratkoessaan noudatettava kirkkojärjestyksen (*KJ 1571)* ja resessin (Upsalan valtiopäivien päätös 1572) säännöksiä. Kokouksessa siis tunnustettiin kirkon tuomiovalta avioliittoasioissa ja erityisesti kielletyissä polvissa.[102]

Örebron kokouksen päätösasiakirjan määräykset ovat olleet tunnetut myös Suomessa, mutta ne eivät ole voineet tulla välittömästi voimaan täällä.[103]

Useat Ruotsin partikulaariset, *KJ 1571*:n määräyksiä soveltavat säännökset 1570–1590 -luvuilta kielsivät avioliitot lähisukulaisten välillä aina 5. polveen asti.[104] Kanonisen oikeuden säätämä, *KJ 1571*:n toistama kielto solmia

---

100 Juhana III:n säädös 20. 4. 1578 on julkaistu *Schmedeman* 1706, 68. *Kjöllerström* 1957, 55. Säädös käytti tässä yhteydessä termiä *kätterij*, jolla tarkoitettiin lähisukulaisrikosta 1.–2. polvessa.

101 Esim. oikeustapaus 28. 1. 1576, jolloin sisarensa lapsen maanneen ja teloitettavaksi määrätyn miehen asia lähetettiin Upsalan arkkipiispan tutkittavaksi kirkkokaaren määräysten perusteella. *STb II:5*, 12.

102 *Stiernman* 1728, 362. *Pietilä* 1905, 96.

103 Esim. *HYK C^{Ö} V 14*, 53v–56r (kiellettyjä polvia käsittelevä kohta *HYK C^{Ö} V 14*, 54rv).

104 Näin esim. Länsi-Norrlannin papiston säätämässä kirkkolaissa 1576, jossa määrättiin rangaistuksista lähisukulaisten kesken solmituista avioliitoista mainitsematta kuitenkaan kiellettyjen polvien lukumäärää (*Hambraeus* 1809, 165–166); arkkipiispa Andreas Laurentii Björnramin kirkkokurisäännöksessä (1583–1591), jossa määrättiin kirkkorangaistus 1.–4. polvissa tehdyistä lähisukulaisten välisistä seksuaalirikoksista sekä kielletyissä polvissa solmituista avioliitoista (kirkkokurisäännös on julkaistu *Ahnfelt* 1894, 84; se perustui *NO*:n vastaavaan kirkkokurisäännökseen. *Ahnfelt* 1894, 83; arkkipiispa Björnramin kirkkokurisäännös käytti tässä yhteydessä termejä blodhskam ja frändsämiospildh kuvaamaan 1.–4. lähisukulaispolvia.); Växjön piispa Nicolaus Stephanin papistolleen lähettämässä kiertokirjeessä 17. 12. 1584 (*Lundström* 1898, 52–53); Strängnäsin hiippakunnan synodaalistatuuteissa 1583 ja 1585 (*SSA II*, 5, 26); Växjön piispa Petrus Jonae Angermannuksen piispantarkastusohjeessa 1596 (se on julkaistu *Lindholm* 1948, 184); Västeråsin synodaalikokouksessa 1596 (*Almquist* 1945, 11 viite 2); arkkipiispa Abraham Angermannuksen piispantarkastuspöytäkirjoissa 1596 (*Holmström* 1901b, 9, 52, 64, 94, 107). *Pietilä*

lähisukulaisavioliittoja ennen 5. polvea oli siis voimassa muuttumattomana Ruotsissa aina 1500-luvun loppuun saakka.

Kaarle IX:n hoviseurakuntaa varten laadittu *HB 1602* sääti avioliittoon vihkimiskaavan alussa, että lähisukulaisavioliiton solmiminen oli kielletty Jumalan lain estämisssä polvissa. Samalla torjuttiin "pappien lisäykset, joita ennen oli käytetty".[105]

RLE Kk 10:n mukaan lähisukulaisavioliitot oli sallittava silloin, kun toinen avioliiton solmijoista oli yhteistä sukua 3. polvessa ja toinen 4. polvessa eli siis 4. polvessa inaequalis. *RLE* Tk 16 määräsi lisäksi, että lähisukulaisten välisistä tietoisista makaamisista 1. ja 2. polvessa oli rangaistava polttokuolemalla. Muissa kielletyissä polvissa rankaisun tuli tapahtua naimakaaren säännösten mukaan.[106] *RLE*:n Nk ei kuitenkaan sisältänyt tällaista säännöstä.

KrML 1442 (1609) toisti Nk 4:n ja Pk 20:n säännöksissään aiemmat määräykset kirkon tuomiovallan noudattamisesta avioestetapauksissa sekä kielletyissä polvissa olleiden henkilöiden siittämien lasten perintöoikeuden puuttumisesta.[107] Kuten edellä on todettu, nämä säännökset olivat aiemmin merkinneet lähisukulaisavioliittojen kieltämistä 4. polveen saakka.

KrML 1442 (1608) L sääti Leviticuksen säännöksiin perustaen, että Mooseksen laissa mainitut lähisukulaisten väliset seksuaaliset kanssakäymiset 1. ja 2. polvessa olivat kielletyt. Sisaren tai sisarpuolen maannutta odotti yhdessä tämän kanssa kuolemanrangaistus. Lisäksi kiellettiin vastaava asia yleisesti lähimpien sukulaisten kesken määrittelemättä sukulaisuusastetta kuitenkaan tarkemmin.[108]

KLE 1608 Kk 40 määräsi, että lähisukulaisavioliittoja ei saanut solmia vanhan ruotsalaisen tavan mukaan serkusten välillä eikä yleensäkään 2. polvessa aequalis.[109] Johan Skytten laatima *KLE 1608* Kk:n Liite (*Bihang*) sääti, että 1. ja 2. polvessa tapahtuneista lähisukulaisten välisistä toisiinsa sekaantumisista oli rangaistava kuolemalla. Näitä rikoksia ei voinut sovittaa sakoilla.[110]

1905, 141–142. *Lempiäinen* 1967b, 193–194. Ks. myös *Kjöllerström* 1967, 64.

[105] *HB 1602*, Fijv. *Kjöllerström* 1957, 95.

[106] *RLE* Kk 10, Törkeitten asiain kaari (Tak) 16. *Kjöllerström* 1957, 30. *Almquist* 1961, 38.

[107] *KrML 1442 (1608)* Nk 4, Pk 20.

[108] *KrML 1442 (1608) L*, XCIXrv. *Kjöllerström* 1957, 30. *Almquist* 1961, 38.

[109] *KLE 1608* Kk 40. *Almquist* 1945, 11–12.

[110] KLE 1608 Kk:en tehty Liite (Bihang) (*KLE 1608* KkL) on painettu *Nordström* 1864a. *KLE 1608* KkL [5]. *Kjöllerström* 1957, 97–100. *Almquist* 1961, 38–39.

KrML 1442 (1608) L:ssa ja *KLE 1608* KkL:ssa esiintyneet rangaistukset lähisukulaisrikoksista noudattivat samaa 1500-luvulla tiukentunutta linjaa, joka esiintyi useissa tuolloisissa tätä asiaa käsittelevissä säännöksissä.[111] Sama kanta näkyi myös Kaarle IX:n 1. 10. 1611 antamassa säädöksessä erittäin törkeistä rikoksista. Siinä määrättiin, että 2. polvessa tapahtuneeseen lähisukulaisrikokseen syyllistyneet tuli asettaa maallisen tuomioistuimen eteen.[112]

HB 1602:n, *RLE*:n, *KrML 1442 (1608) L*:n ja *KLE 1608*:n mainitut säännökset merkitsivät lievennystä Kaarle IX:n aikaisempaan, Örebron kokouksessa ilmenneeseen, kirkon vanhaan linjaan liittyneeseen kantaan kiellettyihin polviin nähden. Tämä linjahan näkyi myös *KrML 1442 (1608)*:n säännöksissä. Kaarle IX:n 1600-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä lieventynyt kanta kiellettyihin polviin johtunee siitä, että Ruotsin maalliset viranomaiset tunsivat hämmennystä verratessaan kanoniseen oikeuteen periytyvää Ruotsin käytäntöä vastaavaan tilanteeseen muissa protestanttisissa maissa.[113] Lisäksi Kaarle IX halusi saada Mooseksen lain siveellisyyssäännökset tasaarvoiseksi yhteiskunnallisen lainsäädännön kanssa, mikä näkyi myös *KrML 1442 (1608) L*:n ja *KLE 1608* KkL:n lähisukulaisten välisiä seksuaalirikoksia koskevissa säännöksissä.[114]

Ilmeisesti *HB 1602*:ssa ja *KLE 1608*:ssa esiintyneet muutokset kiellettyihin polviin olivat liian rajut, sillä *KJE 1608* ja *KJE 1619* esittivät *RLE* Kk

---

Johan Bengtsson Skytte (vuoteen 1604 af Duderhof, 1577–1645) oli monipuolisesti oppinut mies, joka toimi Kaarle IX:n palveluksessa monilla eri aloilla. 1600-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä hän vastasi osaltaan lainuudistustyöstä, erityisesti uuden kirkkokaaren laatimisesta. Viimeksi mainittuun työhön kuului *KLE 1608* Kk:n ja KkL:n laatiminen. *Boëthius* 1953, 481–484. *Kjöllerström* 1957, 97–100. *Parvio* 1986b, 99. *Parvio* 1986c, 347.

Oikeuskäytännöstä avioliittoasioissa tapahtuneiden lähisukulaisrikosten tuomitsemisessa Ruotsissa 1600-luvun alussa esim. *Kjöllerström* 1957, 103–107. *Almquist* 1961, 39.

111 *Almquist* 1961, 39–40. Ks. myös *Parvio* 1986c, 347.

Lähisukulaisrikosten rankaisemisessa tiukentunut linja ilmeni myös siinä, että papisto vaati Kaarle IX:n kruunajaisvaltiopäivien yhteydessä Upsalassa 1607, että esivallan oli huolehdittava kirkollisten viranomaisten ohella kielletyissä polvissa solmittujen avioliittojen rankaisemisesta. *Montgomery* 1972, 274. *Takala* [1990], 181. Leuteraatiosta 1600-luvun alkupuolella *Myhrberg* 1977, 850–864. *Myhrberg* 1978, 33–37.

112 Kaarle IX:n säädös on painettu *Schmedeman* 1706, 131. Ks. myös *Kjöllerström* 1957, 101.

113 *Almquist* 1945, 12 viite 1. Ks. myös *Lindegård* 1957, 20–21.

114 *KrML 1442 (1608) L*:n ja *KLE 1608 KkL*:n mainittujen säännösten yhtäläisyyksistä ja eroista *Kjöllerström* 1957, 98–100.

Ks. myös *Kjöllerström* 1957, 68–74. *Parvio* 1986c, 347.

10:n säännöksen tavoin lähisukulaisavioliittojen sallimista silloin, kun toinen avioliiton solmijoista oli yhteistä sukua 3. polvessa ja toinen 4. polvessa eli siis 4. polvessa inaequalis. Tätä lähempänä solmituista lähisukulaisavioliitoista oli rangaistava "lain kirkkokaaren 10 §:n mukaan". Tällä tarkoitettiin ilmeisesti *RLE* Kk 10. §:n säännöstä. [115]

HB 1602:ssa ja *KLE 1608*:ssa ilmennyt maallisten viranomaisten halu lieventää kiellettyjä polvia koskevia säännöksiä näkyi myös vähemmän radikaalissa muodossa *RLE*:ssä. *KJE 1608*:n ja *KJE 1619*:n kiellettyistä polvista puhuvat määräykset ilmaisevat osaltaan, että myös kirkon piirissä tunnettiin tarvetta vähentää kiellettyjen polvien lukumäärää. Tämä tuli esiin Tukholman valtiopäivillä, jossa papisto antoi 5. 4. 1620 lähisukulaisavioliitot 3. polveen asti (3. polvi mukaanlukien) kieltävän säädöksen. Poikkeuksia tähän kieltoon sai vain kuninkaallisella dispanssilla.[116] Kirkon pyrkimys lieventää vanhaa lähisukulaisavioliittokieltoa näkyy myös 17. 2. 1627 päivätyssä Upsalan arkkipiispan Petrus Keniciuksen muistiossa, jossa arkkipiispa totesi lähisukulaisten välisten avioliittojen olevan sallittuja 4. sekä aequalis että inaequalis.[117] Toisaalta tämä pyrkimys ilmeisesti kohtasi vastusta, sillä joissakin Ruotsin partikulaarisissa säännöksissä 1600-luvun ensimmäisellä puoliskolla kiellettiin lähisukulaisavioliittojen solmiminen 5. ensimmäisen polven (5. polvi poislukien) sisällä. Tässä yhteydessä viitattiin *KJ 1571*:n määräyksiin.[118]

Kielletyistä polvista 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä Ruotsissa annetut säännökset osoittavat, että tarve lieventää vanhaa lähisukulaisavioliittokieltoa merkitsi käytännössä vain yhtä polvea huolimatta 1600-luvun ensim-

---

115 *KJE 1608*, 146. *KJE 1619*, 482–483. *Almquist* 1945, 12.

116 Mainittu säädös on julkaistu *Stiernman* 1743, 286. *Winroth* 1892, 192. *Cnattingius* 1939, 132. *Almquist* 1945, 12.

Kustaa II Aadolf antoi 23. 6. 1615 päätöksen ja selityksen eräisiin asioihin, jotka oli jätetty hovioikeuden ratkaistaviksi. Kuningas määräsi 80 taalerin sakon lähisukulaisnaisen väkisin makaamisesta. Tässä yhteydessä puhuttiin ainoastaan niistä polvista, joita Jumalan laki ei suoranaisesti kieltänyt eli ilmeisesti 3.–4. polvesta. *Schmedeman* 1706, 164.

117 Petrus Keniciuksen muistio on painettu [*Tengström*] 1821, 29. *Pietilä* 1905, 140.

Petrus Kenicius (1565–1636) oli Upsalan arkkipiispana 1609–1633. *Åsbrink – Westman* 1935, 252–263. *Montgomery* 1975–1977, 63–66.

118 Näin meneteltiin ainakin Västeråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksissä vuodelta 1632. *Lundström* 1900, 18. Rudbeckiuksen hiippakuntasäännösten määräys lähisukulaisavioliittojen kieltämisestä aina 5. polveen saakka on huomiota herättävä, koska Johannes Rudbeckius allekirjoitti 5. 4. 1620 Tukholman valtiopäivillä säädöksen, jonka mukaan lähisukulaisavioliitot olivat kielletyt vain 3. polveen asti (3. polvi mukaanlukien). *Stiernman* 1743, 287.

mäisen vuosikymmenen radikaaleimmista vaatimuksista. Serkusten välinen avioliiton solmimiskielto otettiin edelleen 1600-luvun alussa keskustelun alaiseksi.[119] Tukholman valtiopäivillä 1620 annettu papiston säädös osoittaa, että maalliset viranomaiset saivat jälleen tuomiovallan lähisukulaisavioliittoasioissa dispanssin myöntämisoikeuden muodossa.

Ljungo Tuomaanpojan *KrML*:n ja *MEKL*:n lainsuomennosten (1601, 1609) sekä Abraham Kollaniuksen vastaavien suomennosten (1648) Nk 4 määräsi, että avioliittoon liittyvät kysymykset oli ratkaistava kirkon oikeuden mukaan. Edelleen näitten lainsuomennosten perintökaarien (*MEKL* Pk 15, *KrML* Pk 20) mukaan lähisukulaisten keskenään siittämillä lapsilla ei ollut perintöoikeutta.[120] Mainittu Nk 4:n määräys merkitsi siis sitä, että *KJ 1571*:n säännökset kielletyistä polvista olivat edelleen voimassa Suomessa virallisesti 1600-luvun alussa.

Samasta asiasta on myös muita todisteita 1600-luvun ensimmäisiltä vuosikymmeniltä. *CR*:in sisältyneen ruotsinkielisen 16-pykäläisen avioliiton solmimista ja siinä elämistä käsittelevän säännöskokoelman 9. § kielsi avioliiton solmimisen lähisukulaisten kesken 5. polveen saakka.[121] Samansisältöinen määräys oli myös *CR*:in kuuluvassa *CE*:ssa sekä *Kl: KJ 1571 l*:ssä.[122] Västeråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännösten määräykset lähisukulaisavioliittojen kieltämisestä 4. polveen asti ovat olleet tunnetut myös 1600-luvun ensimmäisellä puoliskolla Suomessa.[123] Kielletyistä polvista annettujen säännösten noudattamista valvottiin samaan aikaan edelleen aktiivisesti. Tästä kertovista oikeuslähteistä ilmenee myös, että lähisukulaisten vä-

---

[119] *Winroth* 1890, 193–195. *Almquist* 1945, 16–17.

Käytännöstä Ruotsissa kiellettyihin polviin nähden myöhemmin 1600-luvulla esim. *Almquist* 1945, 12–20. *Lindegård* 1957, 182–187, 195 viitteet 15, 16. Ks. myös *Kjöllerström* 1957, 77 viite 17, 103.

[120] *Rapola* 1926a, 42, 62. *Rapola* 1926b, 276, 293. *Ulkuniemi* 1975, 28, 40 157, 166–167.

[121] *Parvio* 1966, 66 viite 9.

CR:n 16-pykäläisen säännöskokoelman 9. § on ruotsinnettu Agricolan *RO*:n 9. §:stä. *Knuutila* 1988, 292.

[122] *HYK Mf / Ms 233.HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIIr (§§ 6–7). *Parvio* 1966, 146 (§ 3), 98.

Toisaalta myös Suomessa puhuttiin 1600-luvun puolivälissä lähisukulaisavioliittojen epäämisestä vain Leviticuksen kieltämissä tapauksissa. Esim. *HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*): käsinkirjoitettu lisäys sidoksen alussa, [2r]. *Schalin* 1946–1947 I, 60 (n:o 119).

[123] Esim. *HYK C^{Ö} V 14*, 9r. *Lundström* 1900, 18.

liset avioliitot olivat 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä käytännössä kielletyt Suomessa entiseen tapaan 4. polveen asti.[124] Kansanopetustyössä korostettiin myös 1600-luvun alkupuolella kiellettyjen polvien merkitystä.[125]

Kaikista mainituista Suomea koskevista 1600-luvun ensimmäisten vuosikymmenien lähteistä ilmenee, että Turun hiippakunnassa noudatettiin edelleen sekä määräysten että niiden käytännön valvonnan tasolla kanonisen oikeuden

---

[124] Esim. Kökarissa rangaistiin 1644 sakoilla toisiinsa sekaantumisesta kumpaakin osapuolta, jotka he olivat keskenään lähisukua 3. polvessa. Mies sai 4 taalerin (1 taaleri = 4 mk) ja nainen 10 mk sakot. Kumlingessa 17. 2. 1649 pidetyn rovastintarkastuksen pöytäkirjoista ilmenee, että toisiinsa sekaantuneet, keskenään 4. polvessa olleet mies ja nainen oli vihitty konsistorin päätöksellä. Vaimolle tuomittiin kuitenkin sakko ja rangaistuksen julkistaminen. Vaihtoehtoisesti molempien oli alistuttava julkirippiin. Boëtius Murenius teroitti Kumlingessa 1650, että lähisukulaiset saivat solmia avioliiton keskenään vasta 5. polvessa. Kumlingessa kiellettiin 20. ja 21. 5. 1653 avioliiton solmiminen henkilöiltä, jotka olivat toisilleen 3. polvessa sukua inaequalis. Kökarin rahvasta opetettiin 19. 7. 1665, että he eivät saaneet solmia lähisukulaisavioliittoja kielletyissä polvissa määrittelemättä kuitenkaan niitä tarkemmin. Samassa paikassa annettiin 19. 8. 1666 eräälle pariskunnalle vihkilupa, vaikka he olivat keskenään lähisukulaisia 4. polvessa inaequlais siten, että toinen oli yhteisistä kantavanhemmista sukua 3. ja toinen 4. polvessa. Koska he olivat kuitenkin maanneet toisensa, mies tuomittiin 6 mk:n ja nainen 3 mk:n sakkoihin. Saltvikissa 3. adventtisunnuntaina (11. 12.) 1658 pidetyssä rovastintarkastuksessa alistettiin eräiden toisilleen 3. polvessa sukua olleiden miehen ja naisen rangaistus tuomiokapitulin ratkaistavaksi. Rangaistus johtui siitä, että mies ja nainen olivat maanneet toisensa. Rangaistuksen jälkeen heidät tuli vihkiä. *Boëtius Murenius' Acta visitatoria 1637–1666,* 124 (§ 13), 193 (§ 9), 215 (§ 1), 269 (§ 32), 402 (Casus § 1), 578 (§ 19), 596 (§18).

Lisäksi Turun tuomiokapitulin pöytäkirjojen mukaan tuomiokapituli ratkaisi kielletyistä polvista myönnettävät dispanssit 1565–1661 3. polvessa. Rovastit saivat sen sijaan myöntää poikkeuslupia 4. polvessa. Esim. *CEAP,* 44, 208, 223, 353, 391, 540. *Pietilä* 1905, 142.

Ks. myös Johannes Getzeliuksen Liivinmaata varten laatimaa kirkkojärjestystä, jonka mukaan lähisukulaisavioliitot kiellettiin pääsääntöisesti 4. polveen saakka. *Lehtonen* 1931b, 193, 204.

[125] Esim. Canutus Careliuksen katekismus 1628 sisälsi kokonaisuudessaan muun muassa kielletyistä polvista puhuvan 3. Moos. 18. Canutus Carelius 1628, Kiijv–Ljv. Mainitusta katekismuksesta *Holmström* 1953, 117. *Lempiäinen* 1968a, 77–85. *Parvio* 1985a, 41.

Canutus Martini Carelius († ≈ 1628) toimi Tukholman suomalaisen seurakunnan saarnaajana 1588–1598 ja Tornion kirkkoherrana 1599–1624. *Lempiäinen* 1968a, 63–70.

Suomalaisissa 1600-luvun puoliväliin ajoitettavissa kihlauskaavoissa oli useita avioliiton solmimista käsitteleviä pykäliä. Niistä yksi pykälä totesi lähisukulaisavioliittojen solmimisen olevan kiellettyä liian läheisessä sukulaisuussuhteessa olevien kesken määrittelemättä tätä kuitenkaan tarkemmin.Nämä pykälät olivat esim. Eskil Petraeuksen kihlauskaavassa 1655 ja sen kopiossa (*HYK Rv. Aset. ruotsinkieliset separata, 1596, 1600-luku. Perälä* 1929, 273, *Hyötyniemi* 1931, 157) ja Viipurin hiippakunnassa käytetyssä kihlauskaavassa (*Lempiäinen* 1969b, 226).

luomaa, hiippakunnassa 400 vuotta vallinnutta käytäntöä kieltää lähisukulaisavioliitot 5. polveen saakka. Näin Suomessa oltiin tässä asiassa konservatiivisempia kuin Ruotsissa, jossa samaan aikaan pyrittiin sekä yhteiskunnan että kirkon taholta lieventämään määräyksiä kielletyistä polvista yhdellä polvella. Tämä pyrkimys näkyi esimerkiksi 1600-luvun ensimmäiseltä puoliskolta peräisin oleviin suomalaisiin kopiokirjoihin sisältyneestä Tukholman valtiopäivien säännöksestä 5. 4. 1620.[126]

3.2. LANKOUS

Kanoninen oikeus ei pitänyt lähisukulaisuutta ainoana avioliiton solmimiseen vaikuttavana sukulaisuutena. Tällaiseksi ymmärrettiin myös sukulaisuus avioliiton ansiosta. Siitä käytettiin termiä *lankous* (*affinitas*). Kanonisen oikeuden lankoutta relatiivisena avioesteenä (*impedimentum affinitatis*) pitävien määräysten[127] syntyyn ovat vaikuttaneet juutalaisen ja roomalaisen oikeusnormiston vastaavat säännökset.[128]

Genesikseen (1. Moos. 2:24) perustuvan avioliittokäsityksen mukaan aviopuolisot olivat avioelämän aloittamisen jälkeen yhtä lihaa. Siitä puolestaan seurasi, että mies kuului lankouden kautta avioliiton solmimisen jälkeen vaimonsa sukuun. Tästä syystä Leviticuksen (3. Moos. 18:8, 11, 14–18, 20:12, 14, 20–21) siveellisyyssäännökset, jotka kielsivät seksuaalisen kanssakäymisen avioliiton kautta saatujen tiettyjen sukulaisten välillä, ymmärrettiin heidän välillään myös avioliiton estäviksi säännöksiksi. Niinpä juutalaisen oikeuskäsityksen mukaan mies ei saanut solmia avioliittoa äitipuolensa, setänsä vaimon, miniänsä, veljen eläessä tämän vaimon, vaimonsa äidin, tytärpuolensa, tämän tyttären, poikapuolensa tyttären eikä vaimonsa eläessä tämän sisaren kanssa. Lisäksi avioliiton solmiminen veljen lesken kanssa ei ollut sallittua, jos tämä oli saanut lapsia velivainajan kanssa. Jos lapsia ei ollut, avioliiton solmimisella ei ollut estettä (5. Moos. 25:5). Juutalainen oikeuskäsitys kielsi avioliitot vain miehen ja näiden nimeltä mainittujen lankoustapausten välillä. Se ei muodostanut mitään yhtenäistä, molemminpuolista lankouteen perustu-

126 Esim. *HYK C^{Ö} V 14*, 58v–59r.
127 Esim. C 27 q 2, C 35 q 2 et 3. X IV-14.
128 Esim. *Freisen* 1888, 439–441. *Winroth* 1890, 178. *Sägmüller* 1909, 625.

vaa avioestenormistoa molempien sukujen välille.[129]

Roomalaisen oikeuden mukaan avioliiton fyysinen täytäntöönpano sitä vastoin ei ollut lankouden edellytys, vaan se syntyi jo kihlauksessa ja morsiamen sulhaselle luovuttamisessa tapahtuneessa avioliiton solmimisessa ja toimeenpanossa. Lankous avioesteenä esti avioliiton solmimisen puolison ja toisen puolison suvun välillä, ei siis molemminpuolisesti kummankin suvun kesken. Avioliiton solmiminen oli kielletty anopin, vaimon sisaren, äitipuolen ja sisarpuolen kanssa.[130]

Kanoninen oikeus omaksui juutalaisuudesta käsityksen, jonka mukaan avioliiton fyysinen täytäntöönpano synnytti lankouden avioesteenä. Copula carnalis aiheutti kanonisen oikeuden mukaan kahdenlaista avioliiton solmimisen estävää ja jo solmitun avioliiton purkavaa lankoutta, nimittäin *edeltävää lankoutta (affinitas antecedens)* sekä *seuraavaa lankoutta (affinitas subsequens)*. Ensiksi mainitulla käsitettiin laillista, avioliiton solmimisessa syntynyttä lankoutta (*affinitas legitima*), jälkimmäisellä taas ymmärrettiin laitonta avioliiton ulkopuolella alkunsa saanutta lankoutta (*affinitas illegitima*). Viimeksi mainittuun liittyi vielä käsite *affinitas illegitima superveniens*, jolla tarkoitettiin sellaista avioliiton solmimisen estävää lankoutta, joka syntyi ennen avioliiton solmimista tapahtuneesta tulevan aviopuolison tai tämän lähisukulaisen makaamisesta. 1000-luvulta alkaen lankouden katsottiin syntyvän myös kihlauksessa annetusta lupauksesta (*quasi affinitas*).[131]

Kanoninen oikeus piti juutalaisesta ja roomalaisesta oikeusnormistosta poiketen lankoutta molemminpuolisena, kumpaakin sukua koskevana avioesteenä. Siten avioliiton solmiminen oli kielletty miehen ja vaimon lähisukulaisten sekä miehen ja tämän oman suvun naispuolisten leskien kanssa tiettyyn rajaan asti. Sama kielto koski myös naisen avioliiton solmimista miehen lähisukulaisten sekä oman sukunsa miespuolisten leskien kanssa. 1000-luvun alkuun tultaessa lankouden synnyttämän avioesteen rajana ryhdyttiin pitämään lähisukulaisuuden tavoin 7. lankouspolvea (7. polvi mukaanlukien) sekä aequalis- että inaequalis -tapauksissa. Viimeksi mainituissa tapauksissa lankous

---

129 *Freisen* 1888, 439 440–441. *Sägmüller* 1909, 625.

130 *Freisen* 1888, 439–441. *Sägmüller* 1909, 625.

131 Esim. c 11, 14, 15 C 27 q 2, c 19–21 C 32 q 7. c 3, 8 X IV-1, c 4, 6 X IV-2. *Freisen* 1888, 449–474, 497–507. *Sägmüller* 1909, 626, 628, 630–631.

Affinitas illegitima superveniens -lankoutta käsiteltiin myös 1100-luvulla avioliitoa käsittelevissä opetustraktaateissa. *Weigand* 1971, 61.

Quasi affinitas-lankoudesta enemmän luvussa 3.4.1.

arvioitiin pidemmän haaran mukaan. Lankouspolvi määritettiin siten, että esimerkiksi mies A oli lankoudessa vaimonsa B:n lähisukulaiseen C samassa polvessa kuin B oli sukua C:lle. Avioitumislupa myönnettiin kuitenkin 7. polvesta poiketen esimerkiksi silloin, kun kaksi veljestä solmi avioliiton kahden sisaren kanssa. Lankous 1.–3. polvissa sekä affinitas illegitima ja affinitas illegitima superveniens olivat jo solmitun avioliiton purkavia tekijöitä.[132]

Molemminpuolinen 7. polveen saakka ulottuva lankous ymmärrettiin I asteen lankoudeksi. Tämän lisäksi oli myös II ja III asteen lankoutta. Edellisellä käsitettiin esimerkiksi veljesten A ja B vaimojen C ja D välistä lankoutta. III asteen lankous taas tarkoitti esimerkiksi lankoussuhdetta kuolleen A:n vaimon C:n uuden puolison E:n ja D:n välillä. Edelleen avioliiton solmiminen kiellettiin vielä naisen ensimmäisen miehen sukulaisten ja naisen toisessa avioliitossa syntyneitten lasten välillä (*suboles ex secundis nuptiis*).[133]

Paavi Aleksanteri III tähdensi kirjeessään 6. 7. 1161 Ruotsin kuninkaalle Karl Sverkerinpojalle sekä Ruotsin piispoille ja jaarleille, että avioliittoa ei saanut solmia kuolleen puolison lähisukulaisten kanssa.[134] Kirkko pyrki näin valvomaan lankouden avioesteen noudattamista myös käytännössä Ruotsissa. Samasta asiasta puhuu myös se, että paavi Innocentius III:n kirjeestä 7. 11. 1211 ilmenevät tiedot kertovat 4. lankouspolvessa myönnetystä dispansseista.[135]

Avioliiton solmimisen kieltäminen aina 7. lankouspolveen saakka sekä II ja III asteen lankous aiheuttivat lähisukulaisten avioliittokiellon tavoin vastustusta eri puolilla Eurooppaa, erityisesti germaanisten kansojen keskuudessa. Tämä johti siihen, että paavi Innocentius III rajoitti IV lateraanikokouksessa lankoutta avioesteenä siten, että lankouden kautta sukua olevat eivät saaneet solmia avioliittoja 4. lankouspolveen asti (4. polvi mukaanlukien) molemminpuolisesti kummassakaan suvussa. Lisäksi lankous avioesteenä rajoitettiin vain I asteeseen poistamalla II ja III asteen lankous tästä yhteydestä. Lankous avioesteenä syntyi edelleen sekä laillisesta että laittomasta lankoudesta. Innocentius III lievensi myös affinitas illegitima superveniensin käyttöä avioliiton purkavana esteenä.[136]

---

[132] Esim. c 30 C 27 q 2, c 1, 3–4, 7, 10 C 35 q 2 et 3, c 3 C 35 q 5. *Richter* 1858, 598–599. *Freisen* 1888, 441–449. *Sägmüller* 1909, 626,

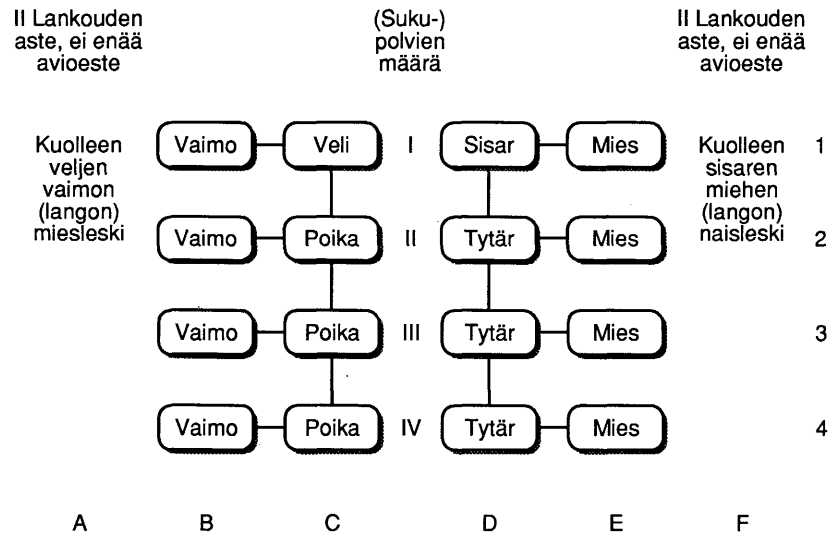
[133] Esim. c 12, 22 C 35 q 2 et 3. *Freisen* 1888, 474–494. *Sägmüller* 1909, 629.

[134] *DS I*, 41. *Klemming* 1865, 590–592. *Winroth* 1890, 188.

[135] *DS I*, 142. *Winroth* 1890, 189 viite 5. *Carlsson* 1965–1972 II, 87.

[136] c 8 X IV-14. Ks. myös c 2, 6, 10 X IV-13. *Mansi* 1759, 1035–1038. *Richter* 1858,

Kuvio 3.4. Kanonisen oikeuden esittämä, vuodesta 1215 alkaen kiellettyjä lankouspolvia havainnollistava kuvio (arbor affinitatis)

Kanoninen oikeus pyrki havainnollistamaan lähisukulaisten avioliittokiellon tavoin kiellettyjä lankouspolvia kuviolla (3.4.), jota kutsuttiin nimellä *arbor affinitatis*.[137]

Arbor affinitatis esitteli esimerkinomaisesti yhden sivullepäin ulottuvan haaran sukupuunmuotoisesta lähisukulaisavioliitot kieltävästä kuviosta (arbor consanguinitatis, kuvio 3.3.). Avioliiton solmijan vanhemmista lähtevään haaraan oli kuviossa liitetty myös lankousuhde. Niinpä arbor affinitatis kuvasi lankoussuhdetta, joka avioliiton solmijalla oli veljensä tai sisarensa puolisoon tai näiden jälkeläisten puolisoihin. Kuviosta saatiin nopeasti selville, kuinka monennessa polvessa mies oli lankoussuhteessa veljensä pojanpojan vaimon (B 3) kanssa. Koska mies ja hänen veljensä pojanpoika olivat 3. polvessa sukua keskenään, niin viimeksi mainitun vaimo kanonisen oikeuden säännösten mukaan oli samassa polvessa lankoussuhteessa mieheen. Mainittu esimerkki

599. *Freisen* 1888, 496–497. *Winroth* 1890, 185. *Sägmüller* 1909, 627–628.

137 Arbor affinitatis oli selityksineen kanonisen oikeuden editioissa liitetty lankoutta avioesteenä käsittelevän X C 35:n loppuun. Näin esim. *Lancelotti* 1650, 1133–1138.

päti myös siinä tapuksessa, että haluttiin arvioida miehen lankoussuhde hänen vaimovainajansa veljen pojanpojan vaimoon. Tällöin on kuitenkin huomattava, että polvet laskettiin miehen vaimovainajasta eikä miehestä käsin. Arbor affinitatis -kuvion sisältämää informaatiota voitiin soveltaa myös muihin arbor consanquinitatis -kuvion haaroihin molemminpuolisesti kummassakin suvussa. Kiellettyjä lankouspolvia kuvaava kuvio ilmaisi vielä esimerkinomaisesti (A 1, F 1) sen, että II lankousaste ei enää ollut avioeste.[138]

Kirkko valvoi 1200-luvun lopulla myös edelleen käytännössä lankouden avioesteen noudattamista.[139] Tästä huolimatta lankous ei kuitenkaan ollut vielä 1200-luvun lopulla kirkon toivomalla tavalla avioeste Ruotsissa.[140]

Ruotsin maakuntalaeista *UL*:n, *VL*:n ja *HL*:n kirkkokaaret mainitsivat lankouden avioesteenä määrittämättä sitä kuitenkaan tarkemmin. Ne käyttivät siitä termiä *siffskap*. *UL* Pk 24 § 1 sääti, että kielletyissä lankouspolvissa olevien henkilöitten siittämät lapset olivat vailla perintöoikeutta. Kiellettyjen lankouspolvien määrästä ei kuitenkaan tässä yhteydessä puhuttu mitään. *SöL* Kk 15 pr sensijaan määräsi tästä kieltämällä lankousavioliiton solmimisen 4. polveen saakka (4. polvi mukaanlukien). Näissä polvissa solmituista avioliitoista *SöL* Kk 15 pr sääti rangaistukseksi paaston sekä sakon, jonka määrä vaihteli rikoksen raskauden mukaan kielletyissä lankouspolvissa kuudesta äyristä kolmeen markkaan.[141] Nämä 1200–1300 -lukujen vaihteesta peräisin olevat yhteiskunnalliset säännökset kertovat, että kanonisen oikeuden säännökset 4. lankouspolveen asti ulottuvasta avioliiton solmimiskiellosta alkoivat juurtua

---

138 Arbor affinitatis -kuvion tulkinta on julkaistu myös *Friedberg* 1879–1881 I, 1433–1436.

139 Esim. Ruotsin kuningas Valdemar Birgerinpoika teki Eerikin kronikan mukaan 1270-luvun lopulla siveellisyysrikoksen 1. lankouspolvessa. Hänen oli tämän rikoksen sovitukseksi tehtävä pyhinvaellusmatka Roomaan. Tästä matkasta kertoo kronikka saksalaisista kaupungeista. Eerikin kronikka on painettuna *Klemming* 1865, 21–22. Kronikka saksalaisista kaupungeista on julkaistu *Die Chroniken der deutschen Städte* 1884, 355. *Carlsson* 1965–1972 II, 83–86. Valdemar Birgerinpojan mainittua siveellisyysrikosta ja siitä sovitukseksi määrättyä katumusmatkaa Roomaan käsittelevistä tutkimuksista *Carlsson* 1965–1972 II, 279–280 viite 26.

140 Tämä näkyi eri paavien Ruotsiin lähettämistä kirjeistä. Esim. paavi Nikolaus IV teroitti edelleen 19. 9. 1289 kirjeessään Strängnäsin piispalle [Amund Joninpojalle], että myös lankous oli avioeste. (*DS II*, 1009).

Amund Joninpoika († 1291) oli Strängnäsin piispana 1275–1291. *Collmar* 1964–1977 I, 27–37.

141 *UL* Kk 15 pr, Pk 24 § 1. *VL* Kk 19, 21. *SöL* Kk 15 pr. *HL* Kk 15 pr. *Winroth* 1890, 187–188. *Hellström* 1971, 322. Ks. vastaavaa määräystä myös tanskalaisessa *SkKoO*:ssa. *SkKoO*, 9.

Ruotsin maaperään.

Ruotsin maanlakien sekä yleisen kaupunkilain perintökaarissa evättiin perintöoikeus sellaisilta lapsilta, jotka olivat siitetyt kielletyissä lankouspolvissa olevien henkilöitten välillä. Lisäksi nämä lait määräsivät, että kaikkia kanonisen oikeuden säätämiä avioesteitä tuli noudattaa.[142] Viimeksi mainitun määräyksen kanssa oli sopusoinnussa vuoden 1439 rangaistusjärjestyksen säännös, jonka mukaan 1. lankouspolvessa tieten tehdystä rikoksesta tuli rangaista valtakunnan tavan mukaan (vangita ja sakottaa), ellei rikokseen syyllistynyt ollut alistunut kirkon samasta rikoksesta määräämään julkirippiin. Edelleen rangaistusjärjestys piti muissa kielletyissä lankouspolvissa (4. polveen saakka) tapahtuneita rikkomuksia erittäin törkeinä rikoksina, vaikka nämä rikokset eivät alunperin olleetkaan yhteiskunnan vaan kirkon kriminalisoimia. Siksi rangaistusvalta lankoudesta avioesteenä kuului kirkolle Uplannin kirkkokaaren 16. luvun säännösten mukaan.[143]

Nämä yhteiskunnalliset säännökset kertovat lankouden avioesteenä juurtuneen yhä syvemmin Ruotsiin 1300–1400 -luvuilla. Samoilta vuosisadoilta säilyneet oikeustapaukset osoittavat, että kirkko pyrki tuolloin valvomaan tämän avioesteen noudattamista myös käytännössä myöntämällä dispansseja 2.–4. lankouspolvissa solmittaviin tai jo solmittuihin avioliittoihin.[144] Kirkon valvonta tässä asiassa jatkui myös 1500-luvun alussa.[145]

CoA:ssa olevat määräykset, jotka olivat *UL* Kk 15 pr:n ja *MEML* Nk 4, Pk 18:n säännösten (kirkon tuomiovallasta lankousavioliittorikoksissa ja kanonisen oikeuden avioesteiden yleisestä noudattamisesta sekä kielletyissä lankouspolvissa olevien henkilöitten siittämien lasten perintöoikeuden puuttumisesta) kanssa identtiset, kertovat lankouden avioesteenä olleen käytössä myös Suomessa sydänkeskiajalla.[146]

Martti Lutherin useista eri kirjoituksista 1520–1540 -luvuilta ilmenee, että hänen mukaansa oli tarpeen kieltää lankousavioliitot vain Leviticuksessa mainituissa tapauksissa. Luther kritikoi lisäksi kanonisen oikeuden quasi affinitas-, affinitas illegitima- ja affinitas illegitima superveniens -oppeja lankouden

---

142 *MEML* Nk 4, Pk 18. *MEKL* Nk 4 pr, Pk 15 pr. *KrML* Nk 4 pr, Pk 20. Ks. myös *Winroth* 1890, 187.

143 *Hadorph* 1687, 46. *Almquist* 1960, 504–505, 506–508. Vrt. *Kjöllerström* 1957, 28. Ks. edellä olevaa viitettä 31.

144 Esim. *SD I*, 372. *Carlsson* 1965–1972 II, 89–90, 193–195.

145 Esim. oikeustapaus 14. 12. 1517, jossa erästä miestä syytettiin kahden sisaruksen makaamisesta. Syyte todettiin kuitenkin aiheettomaksi. *STb*, 180.

146 *CoA*, 33, 72, 88.

synnystä hylkäämällä ensiksi mainitun kokonaan ja suosittamalla kahteen viimeksi mainittuun muunlaisia rangaistuksia kuin jo solmitun avioliiton purkamista.[147] Luther vaati siis 1520-luvulla kiellettyjen polvien lukumäärän rajaamista vain Leviticuksessa mainittuihin tapauksiin sekä lähisukulais- että lankousavioliitoissa.

Västeråsin ordinantian 1527 kuudennen (8) säännöksen mukaan avioliittoasioissa esiintyvät ongelmat oli ratkaistava Jumalan lain mukaan. Edelleen rikoksista avioliittoasioissa langetetut sakot oli maksettava kuninkaalle. Seuraavana vuonna annettu Västeråsin säädös määräsi makaamisen kahden sisaren kanssa (1. polven lankous) kuoliaaksi polttamisella sovitettavaksi rikokseksi "säädöksen mukaan". Rangaistus voitiin kuitenkin lieventää sakkorangaistukseksi.[148]

Västeråsin säädöksen 1528 viitoittamien rangaistusten soveltamisesta lankousavioliittotapauksissa myös Suomessa kertoo se, että Ahvenanmaalla tuomittiin 1537 eräs mies maksamaan 50 mk sakkoa sekä hukutettavaksi setänsä vaimon (lankous 2. polvessa) makaamisesta ja lapsen siittämisestä hänen kanssaan.[149]

Västeråsin ordinantia ja säädös eivät puhuneet mitään muista kielletyistä lankouspolvista. Olavus Petrin *Een liten boock om Sacramenten* -kirjasessa sanottiin, että lankousavioliitot olivat kielletyt ainoastaan Leviticuksessa mainituissa tapauksissa.[150] Näistä 1520-luvun lopun lähteistä voisi päätellä, että lankousavioliittot olivat tuolloin Ruotsissa kielletyt Lutherin näkemyksen mu-

---

147 Esim. *Von Ehesachen* 1540, Eivrv. (Myös *-WA 30 III*, 244–245) *De captivitate Babylonica* (1520). *-WA 6*, 555. *Vom ehelichen Leben* (1522). *-WA 10 II*, 226. *Welche Personen verboten sind zu ehelichen* (1522). *-WA 10 II*, 281, 283, 284. *Brief an Georg Schud* (?) 16. 2. 1542. *-WAB 9*, 624. *Dietrich* 1970, 62.

Saksalaisten 1500-luvun evankelisten kirkkojärjestysten tätä asiaa koskevista määräyksistä *Richter* 1858, 599–600. *Tietz* 1969, 38. *Dietrich* 1970, 100, 135–136, 161–162.

148 *GVR IV*, 242. *GVR V*, 27. *Almquist* 1961, 32–34, 36. Vrt. *Kjöllerström* 1957, 29.

KrML:in 1500-luvun jälkimmäisellä puoliskolla tehdyt väärennetyt lisäykset määräsivät kuolemanrangaistuksen Jumalan lain kieltämissä lankouspolvissa tehdyistä seksuaalirikoksista sekä sakkorangaistuksen 2.–3. lankouspolvessa tehdyistä vastaavista rikoksista. Eräs tälläinen *KrML*:n lisäys on julkaistu *Almquist* 1961, 40 viite 37.

Rangaistuskäsityksistä 1500-luvun alkupuolella esim. *Ylikangas* 1982, 79, 82–83.

149 Näin meneteltiin Oloff Trottesonin 5. 7. 1537 pitämillä Saltvikin kesäkäräjillä. Niiden pöytäkirjat ovat julkaistut *BFH II*, 2.

Oloff Trotteson († 1553) oli Kastelholman lääninvuotina vuosina 1537–1547. *Almquist* 1917–1923 IV, 193.

150 *OPSS I*, 401.

kaan ainoastaan mainituissa tapauksissa. Edellä on kuitenkin todettu, että lähisukulaisavioliitoissa vanha kanonisen oikeuden luoma kieltokäytäntö 4. polveen saakka jatkui käytännössä entisellään. Sama käytäntö on ollut voimassa myös lankousavioliittoihin nähden, sillä Örebron kirkolliskokouksen päätösasiakirjan (1529) määräys dispanssien myöntämisestä harkiten ja varovaisesti kanonisen oikeuden, mutta ei Jumalan lain kieltämiin polviin[151] on tarkoittanut myös lankousavioliittoja 4. polveen saakka.

Georg Normanin sekä latinan- että ruotsinkielisten *AO*:n (1540–1541) versioiden säännöksistä, joiden mukaan kanonista oikeutta oli noudatettava avioliiton solmimisessa,[152] voi todeta vanhan käytännön olleen voimassa myös kiellettyihin lankouspolviin Ruotsissa 1530–1540 -lukujen taitteessa. Tästä kertoo myös edellä lähisukulaisten avioliittokieltoa käsittelevän luvun yhteydessä mainittu oikeustapaus, jossa affinitas illegitima 4. polvessa aiheutti avioliittoluvan epäämisen.[153] Arbogan herrainpäivillä 1546 tehty piispojen tiedustelu menettelystä kiellettyjen lankouspolvien suhteen[154] ilmaisee kuitenkin tietyn käymistilan olemassaolon lankousavioliittoasioissa.

Agricolan *RO*:n 9. §:n kielto avioliittojen solmimisesta lähisukulaisten kesken "alama nelie polue" koski myös lankousavioliittoja, sillä hänen esittämissään perusteluissa puhuttiin *luatuista, ia luattomista poluiluguista, ... Langoudhesta* sekä seitsemän kanaanilaisen kaupungin tuhosta *Langoin Naimisen tedhen*.[155] Näin kanonisen oikeuden kielto lankousavioliittojen solmimisesta 4. polveen asti oli edelleen voimassa myös Suomessa 1500-luvun puolivälissä.

Agricola painotti 1552 kirjansa *Ne Prophetat* ... lopussa olevassa osastossa *Tesse seurauat*, että Mooseksen laki kielsi lankousavioliittojen solmimisen. Tämä osasto saattoi liittyä edellä mainittuun kirkon miesten vastustukseen, jonka kohteena oli Kustaa Vaasan avioliittosuunnitelma vaimovainajansa sisarentyttären (lankous 2. polvessa inaequalis) kanssa kesällä 1552. Lauren-

---

151 *SRAk I:1*, 119.

152 *Ahnfelt* 1892, 374. *Ahnfelt* 1895, 16.

153 Skaran piispa Sven kieltäytyi 31. 1. 1541 antamasta kanonisen oikeuden ja "mestari Jörenin" eli Georg Normanin säännöksiin vedoten avioliiton solmimislupaa eräälle talonpojalle ja hänen morsiamelleen. He olivat keskenään lankoussuhteessa sillä perusteella, että morsian oli 4. polvessa sukua talonpojan aiemmin makaamalle naiselle. Kyseessä oli siis affinitas illegitima 4. polvessa. *HSH 29*, 102–105. *Svalenius* 1937, 71–72. *Carlsson* 1965–1972 II, 91. *Andrén* [1985], 3–4.

154 *SRAk I:1*, 462.

155 *KK 1549*, 17. *Knuutila* 1988, 287.

tius Petri, Strängnäsin piispa Bothvidus ja Västeråsin piispa Henricus totesivat 25. 6. 1552 päivätyssä kirjeessään, että jumalainen oikeus esti kaikkien lankousavioliittojen solmimisen 2. polveen saakka, vaikka Leviticus ei kieltänytkään muita kuin tietyt nimeltä mainitut lankousavioliitot 2. polvessa. Georg Norman puolestaan tähdensi tarkemmin dateeraamattomassa kirjoituksessaan heinäkuun lopulla 1552 kuninkaan puolesta, että vain Leviticuksessa esitetyt lankousavioliittokiellot olivat sitovat. Lisäksi Leviticus sisälsi Normanin mukaan paljon pelkästään juutalaisille tarkoitettuja säännöksiä. Mooses ei myöskään kieltänyt lankousavioliittoja samalla ankaruudella kuin lähisukulaisavioliittoja. Koska lisäksi aikaisemmin oli myönnetty dispansseja nimenomaan lankousavioliittojen kohdalla 2. polvessa, Normanin mukaan ei ollut mitään syytä estää kuninkaan suunniteltua avioliittoa. Vastauksessaan Laurentius Petri, Bothvidus ja Henricus totesivat 31. 7. 1552, että Jumalan laki kielsi lankousavioliitot 2. polvessa. Siksi he vastustivat kyseistä avioliittoa, mutta ilmoittivat kuninkaan painostuksen tähden myöntyvänsä tähän avioliittoon. Kuningas ei kuitenkaan hyväksynyt tällaista vastausta. Siksi Laurentius Petri joutui liittämään tähän kirjoitukseen jälkikirjoituksen, jossa hän totesi kyseisen avioliiton olevan sallittu Pyhän Kolminaisuuden nimeen siksi, että Raamattu ei kieltänyt sitä. Piispat antoivat lisäksi uuden kirjoituksen 9. 8. 1552, jossa avioliittoasioiden sanottiin kuuluvan maallisen tuomiovallan alaisuuteen. Papiston tehtävänä oli ainoastaan valvoa, ettei avioliittoasioissa rikottu Jumalan sanaa vastaan. Koska näin ei ollut tapahtunut tämän avioliiton kohdalla, voitiin se hyväksyä kristillisessä rakkaudessa Pyhän Kolminaisuuden nimeen. Tämän kirjoituksen perusteella Kustaa Vaasa solmi avioliiton 21. 8. 1552. Georg Normanin korjaamassa sekä kuninkaan ja Laurentius Petrin kompromissin perusteella hyväksytyssä papiston selityksessä, joka annettiin 5. 9. 1552, todettiin avioliittoasioiden kuuluvan maallisen tuomiovallan alaisuuteen. Lisäksi painotettiin sitä, että lankousavioliitot olivat kielletyt 2. polvessa sekä aequalis että inaequalis. Papisto ilmoitti hyväksyvänsä kuninkaan avioliiton kristillisen rakkauden tähden, vaikka kyseinen avioliitto ei täysin ollutkaan Raamatun perusteella suoranaisesti hyväksyttävissä eikä sellaista ollut aiemmin sallittu Ruotsissa.[156]

Vuoden 1552 tilanne ei aiheuttanut pysyvää muutosta aikaisempaan käytäntöön myöskään lankousavioliittojen osalta, sillä *KJE 1561*:n, Laurentius Petrin 1566 Upsalassa antamien ohjeiden ja *KJ 1571*:n mukaan lankousavio-

156 *SRAk I:1*, 614–616. *Ahnfelt* 1894, 10–52.

liittojen solmiminen ei ollut sallittua ennen 5. polvea. Poikkeuksia voitiin kuitenkin myöntää sellaisissa polvissa, joita Jumalan laki ei ollut kieltänyt. *KJ 1571* täsmensi kuitenkin vielä, että tässä ei saanut mennä liiallisuuksiin liian läheisissä polvissa.[157] *KJ 1571*:n ja sen esitöitten säännökset kielletyistä lankouspolvista merkitsivät vanhan, keskiajalta periytyvän linjan jatkumista Ruotsissa ennallaan 1570-luvun alussa.

Sama linja tuli näkyviin myös Laurentius Petrin kirjasesta *Om förbuden skylskap och svågerskap* vuodelta 1572. Hän muistutti siinä, että Jumalan laki kielsi myös lankousavioliitot aina 2. polveen saakka. Sen lisäksi oli tarpeen "varmistukseksi" kieltää lankousavioliittojen solmiminen myös 3. ja 4. polvessa, jottei rikottaisi Jumalan tahtoa vastaan. Viimeksi mainittua kieltoa tukivat myös Ruotsin laki ja ulkomaiden esimerkki. 3.–4. polvessa solmittaviin ja jo solmittuhin avioliittoihin voitiin kuitenkin myöntää poikkeuslupia.[158]

Upsalan kirkolliskokouksessa 18. 8. 1572 pidetyn istunnnon asiakirjojen yhteyteen myöhemmin liitetty lisäys, jossa olevia asioita kyllä käsiteltiin samassa kirkolliskokouksessa, salli II ja III asteen lankousavioliittojen solmimisen. Kuitenkin II asteen lankousavioliiton solmiminen kiellettiin yhdessä erikoistapauksessa. II asteen lankousavioliitto ei ollut mahdollinen edellisen aviopuolison isä- tai äitipuolen kanssa. Tätä perusteltiin ilmauksella *de ritu nuptiali lege 15*, jolla ilmeisesti viitattiin jonkin 1500-luvulta peräisin olevan, toistaiseksi tunnistamattoman avioliittoasioita käsittelevän teoksen 15. luvun sisältöön.[159] Tämä kirjanen oli tiukemmalla kannalla kuin kanoninen oikeus, joka oli poistanut IV lateraanikokouksessa II asteen lankouden kokonaan avioesteenä.

Paavali Juusten sääti *Capita rerum synodicarum* -statuuttinsa (1573) 12. kohdan jälkimmäisessä kappaleessa, että myös lankousavioliittojen solmiminen oli kiellettyä 4. polveen saakka. Näin esimerkiksi mies- tai naisleski ei voinut solmia avioliittoa kuolleen puolisonsa 4. polvessa olevan lähisukulaisen kanssa. Juusten tähdensi vielä, että epäselvissä lankousavioliittotapauksissa pappien oli neuvoteltava hänen kanssaan.[160]

Juusten lienee laatinut tämän kanonisen oikeuden säännöksiä noudattelevan kappaleen itse, sillä sille ei löydy sanatarkkaa esikuvaa kanonisesta oikeudesta edellisen lähisukulaisavioliittoja käsittelevän kappaleen tavoin. Juus-

---

157 *KJE 1561*, 124. *KJ 1571*, 118. *Lundquist* 1948, 70.
158 *Laurentius Petri* 1572, Aiiijv–Avijr, Fjv–Fijr, Fvrv.
159 *Ahnfelt* 1895, 26, 32–34.
160 *Siljamäki* 1963, 58.

ten oli myös lankousavioliittojen suhteen samalla linjalla kuin Georg Norman, Mikael Agricola ja Laurentius Petri. Juustenin viittaus neuvotteluihin hänen kanssaan epäselvissä lankousavioliittotapauksissa viitannee piispan dispanssin myöntämisoikeuteen. Tässä hän oli yhtenevällä kannalla *KJ 1571*:n kanssa. Juustenin statuutista ilmenee myös, että vanha kanonisen oikeuden luoma käytäntö lankousavioliitoissa oli edelleen voimassa myös Suomessa 1570-luvun alussa.

Kanonisen oikeuden luoma ja *KJ 1571*:n jatkama käytäntö kieltää lankousavioliittojen solmiminen 4. polveen asti jatkui entisellään 1570–1590-luvuilla. Tästä kertovat useat näiltä vuosikymmeniltä peräisin olevat sekä koko kirkkoa että myös yksittäisiä hiippakuntia koskevat säännökset. *NO* (1575) vahvisti Laurentius Petrin antamat avioliittosäännökset.[161] Örebron kokouksen päätösasiakirja 1586 sääti, että lankousavioliittoasioissa oli noudatettava *KJ 1571*:n määräyksiä.[162] Useat Ruotsin partikulaariset 1500-luvun loppupuolen säännökset eivät sallineet lankousavioliittojen solmimista ennen 5. polvea.[163] Läheisissä lankouspolvissa tehdyistä rikoksista rangaistiin ankarasti.[164] Toisaalta dispansseja pyrittiin myös myöntämään kielletyistä lankouspolvista.[165]

Herra Martin noin vuonna 1580 tekemän lainsuomennoksen loppuun liitetty sanasto Vocabula Arboris Consanguinitatis ascendendo et descendendo sisälsi myös osaston *Vocabula affinium que sunt in vsu*. Tässä osastossa oli

---

161 *NO*, 339–340.

162 *Stiernman* 1728, 362.

Kyseinen kohta oli suomalaisissa 1600-luvun ensimmäiseltä puoliskolta peräisin olevissa kopiokirjoissa. Esim. *HYK C$^{\ddot{O}}$ V 14*, 54rv.

163 Näin esim. piispa Nicolaus Stephanin Växjön papistolle osoittamassa kiertokirjeessä, jossa 17. 12. 1584 kiellettiin lankousavioliittojen solmiminen ennen 5. polvea, ellei siihen ollut erityistä syytä (*Lundström* 1898, 52–53). Strängnäsin synodaalistatuuteissa 1585 puhuttiin ainoastaan avioliiton solmimisen epäämisestä kiellettyjen polvien sisällä ilman erityistä syytä ja piispan lupaa. Tällä kiellolla tarkoitettiin myös lankousavioliittoja, sillä Strängnäsin tuomiokapituli ei sallinut erään miehen avioliittoa naisen kanssa, joka oli miehelle sukua 3. lankouspolvessa inaequalis (*SSA II*, 26, 52–53). Petrus Jonae Angermannus kielsi piispantarkastusohjeessaan 1596 avioliiton solmimisen 4. ensimmäisen polven sisällä tarkoittaen ilmeisesti myös lankousavioliittoja (*Lindholm* 1948, 184). Samanlainen säännös annettiin myös samana vuonna Västeråsin synodaalistatuuteissa (*Almquist* 1945, 11 viite 2).

164 Esim. oikeustapaus 21. 6. 1580, jolloin vaimonsa sisarentyttären maannut mies tuomittiin teloitettavaksi. *STb II:6*, 197.

165 Arkkipiispa Abraham Angermannus myönsi 1596 avioliiton solmimisluvan eräälle miehelle ja tämän veljen kihlatun morsiamen sisarelle laittomasti syntyneestä lankoudesta huolimatta (affinitas illegitima 1. polvessa). *Holmström* 1901b, 76. *Pietilä* 1905, 142.

mainittuna kaikki kanonisen oikeuden kiellettyjä lankouspolvia havainnollistavassa kuviossa Arbor affinitatis (kuvio 3.4.) esiintyneet latinankieliset termit sekä niiden ruotsin- ja suomenkieliset vastineet. Lisäksi saman lainsuomennoksen naimakaari (Nk 4) määräsi, mitä kirkon oikeus sääti avioesteistä.[166] Lainsuomennoksesssa olleet mainitut asiat kertovat, että kanonisen oikeuden luoma, Agricolan ja Juustenin jatkama käytäntö kieltää lankousavioliittojen solmiminen 4. polveen asti jatkui myös Suomessa 1500-luvun lopulla.

HB 1602:n vihkikaavan alussa ollut ohje määräsi, että avioliittojen solmiminen oli kiellettävä vain Jumalan lain säätämisssä tapauksissa.[167] *KrML 1442 (1608) L* vaati Mooseksen lain vastaisissa lankouspolvissa olevien henkilöitten seksuaalisen kanssakäymisen kieltämistä. Äitipuolen ja pojanvaimon makaamisesta seurasi kuolemanrangaistus sekä makaajalle että maatulle; äidin ja tyttären maannutta odotti polttokuolema yhdessä näitten kanssa.[168] *KLE 1608* Kk 40:n säännösten mukaan lankousavioliittoja ei saanut solmia serkusten välillä eikä yleensä 2. polveen (aequalis) saakka. *KLE 1608* KkL [5] määräsi kuoliaaksi polttamisen rangaistukseksi kummallekin rikolliselle 1. ja 3. lankouspolvessa tapahtuneista seksuaalisista kanssakäymisistä.[169] *KJE 1608* ja *KJE 1619* puolestaan säätivät, että lankousavioliitto oli sallittava 4. polvessa inaequalis.[170]

Nämä 1600-luvun alusta peräisin olevat säännökset osoittavat, että tuolloin tunnettiin tarvetta myös kiellettyjen lankouspolvien määrän lieventämiseen. Vastakohtana tälle pyrkimykselle olivat kuitenkin *KrML 1442 (1608)* Nk 4:n ja Pk 20:n säännökset, joissa toistettiin keskiaikaiset määräykset kanonisen oikeuden avioesteiden noudattamisesta. Niiden oli aiemmin tulkittu nimittäin kieltävän lankousavioliitot 4. polveen asti.[171] *HB 1602* ja *KLE 1608* edustivat tässä tiukempaa kantaa kuin *KJE 1608* ja *KJE 1619*. Viimeksi mainittujen lievempi kanta tuli kuitenkin vallitsevaksi, sillä Tukholman valtiopäivillä 5. 4. 1620 annetun papiston säädöksen ja arkkipiispa Petrus Keniciuksen 17. 2. 1627 päivätyn muistion mukaan avioliiton solmiminen kiellettiin 3. lankous-

166 *Setälä – Nyholm* 1905, 23, 187–188.

167 *HB 1602*, Fijv.

168 *KrML 1442 (1608) L*, XCIXr. *Kjöllerström* 1957, 30. *Almquist* 1961, 38.
Kaarle IX antoi 1. 10. 1611 erittäin törkeistä rikoksista säädöksen, jossa määrättiin rangaistuksista sisarpuolen puolison makaamisesta sekä kahden veljeksen tietämättä tekemästä saman naisen makaamisesta. *Schmedeman* 1706, 131.

169 *KLE 1608* Kk 40, KkL [5]. *Kjöllerström* 1957, 97–100. *Almquist* 1961, 38–39.

170 *KJE 1608*, 146. *KJE 1619*, 482–483.

171 *KrML 1442 (1608)* Nk 4, Pk 20.

polveen asti sekä aequalis että inaequalis.[172] Tämä kohtasi kuitenkin vastustusta, sillä joissakin Ruotsin partikulaarissa avioliittoasioita käsittelevissä säännöksissä 1600-luvun alkupuolelta kiellettiin lankousavioliittojen solmiminen 4. polveen asti. Tätä perusteltiin vetoamalla *KJ 1571*:n määräyksiin.[173]

Kaarle IX pyrki Mooseksen lain säädösten mukaanottamiseen myös yhteiskunnalliseen lainsäädäntöön. Se ilmeni kiellettyissä lankouspolvissa tehdyistä rikoksista määrätyissä rangaistuksissa. Niinpä *RLE* Vrk 16 sääti kuolemanrangaistuksen tietoisesti tehdystä 1. lankouspolven seksuaalirikoksesta.[174] Samasta asiasta puhuivat myös *KrML 1442 (1608) L*:n lisäyksen ja *KLE 1608* KkL:n samansisältöiset määräykset.

Ljungo Tuomaanpojan ja Abraham Kollaniuksen lainsuomennosten naimakaaret muistuttivat, että kirkon oikeus määräsi avioesteistä.[175] *CR*:in sisältyvän ruotsinkielisen 16-pykäläisen säännöskokoelman 9. § kielsi lankousavioliittojen solmimisen 4. polveen asti.[176] Samoin menetteli myös *Kl: KJ 1571 l.*[177] *CE* sen sijaan vaikeni lankousavioliitoista kokonaan. Västeråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännösten (1632) kielto lankousavioliittojen solmimisesta 4. polveen asti oli tunnettu myös Suomessa.[178] Kielletyistä lankouspolvista annettujen säännösten noudattamista valvottiin samaan aikaan edelleen aktiivisesti. Tästä kertovista oikeuslähteistä ilmenee, että lankousavioliitot olivat 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä käytännössä kielletyt Suomessa entiseen tapaan 4. polveen asti.[179] Suomessa ko-

---

[172] *Stiernman* 1743, 286. [*Tengström*] 1821, 29.
Suomalaiset 1600-luvun ensimmäiseltä puoliskolta peräisin olevat kopiokirjat sisälsivät myös Tukholman valtiopäivien säädöksen lankouspolvia käsittelevän kohdan. Esim. *HYK C$^{\ddot{o}}$ V 14*, 58v–59r.

[173] Näin meneteltiin ainakin Västråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksissä vuodelta 1632. *Lundström* 1900, 18.

[174] *RLE* Tak 16.

[175] *Rapola* 1926a, 42. *Rapola* 1926b, 276. *Ulkuniemi* 1975, 28, 157.

[176] *Parvio* 1966, 66 viite 9.
CR:n ruotsinkielisen, 16-pykäläisen säännöskokoelman 9. § on ruotsinnettu Agricolan *RO*:n 9. § :stä. *Knuutila* 1988, 292.

[177] *HYK Mf / Ms 233.HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIIr (§§ 6–7).

[178] Esim. *HYK C$^{\ddot{o}}$ V 14*, 9r.

[179] Turun tuomiokapitulin pöytäkirjojen mukaan vuosilta 1656–1661 dispanssin myöntämisoikeus kielletyissä polvissa 3. polveen asti kuului tuomiokapitulille, kun rovastit saivat ratkaista poikkeusluvan myöntämisen 4. polvessa. (Esim. *CEAP I–II*, 208, 391, 540. *Pietilä* 1905, 142.). Tämä tarkoitti myös kiellettyjä lankouspolvia, sillä samanaikaisesti Ahvenanmaalla pidetyissä rovastintarkastuksissa "rahvasta" varoitettiin solmimasta avioliittoja kielletyissä lankouspolvissa. (Esim. Boëtius Mureniuksen rovastintarkastus Kökarissa

rostettiin myös kansanopetustyössä 1600-luvun alkupuolella kiellettyjen polvien merkitystä myös lankousavioliittoissa.[180]

Näiden lähteitten mukaan siis vanha kanonisen oikeuden luoma käytäntö lankousavioliittojen kieltämisessä 4. polveen asti jatkui entisellään Suomessa 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Suomessa oltiin tässä asiassa, kuten myös lähisukulaisavioliittoasioissa, konservatiivisempia kuin Ruotsissa.

3.3. HENGELLINEN SUKULAISUUS

Kanonisen oikeuden mukaan avioliiton estävä sukulaisuus saattoi syntyä myös hengellisesti. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin hengellistä sukulaisuutta (*cognatio spiritualis*) relatiivisena avioesteenä.[181]

Raamattuun pohjaavan (esim. Joh. 3:5, Tiit. 3:5) kirkon opetuksen mukaan kaste aloitti uuden elämän uudestisyntymisen kautta. Siksi kastetapahtumassa syntyi hengellinen sukulaisuus yhtäältä kastetun ja hänet kastaneen sekä toisaalta kastetun ja hänen kummiensa välille. Vastaavanlainen suhde vallitsi myös kastajan ja kummien välillä. Kastetun suhdetta kastajaan ja kummeihin sekä näiden suhdetta kastettavaan pidettiin hengellisen sukulaisuuden perusteella hengellisenä lapseus- vanhemmuussuhteena. Tätä kuvaavat myös kummeista 500–600 -luvuilla käytetyt termit *pater spiritualis, mater spiritualis,*

---

19. 7. 1665 § 19. *Boëtius Murenius' Acta visitatoria 1637–1666,* 578). Turun tuomiokapituli myönsi dispansseja 1656–1661 eräissä tapauksissa 1.–2. lankouspolvessa oleville henkilöille sakottaen heitä kuitenkin. (Esim. *CEAP,* 8, 62, 280, 296, 501. *Pietilä* 1905, 142–143.) Sakotuskäytäntö ei ollut yhtenäinen. Toisaalta tuomiokapituli kielsi joissakin tapuksissa 1.–3. lankouspolvissa olevien henkilöitten avioliiton solmimisen. (Esim. *CEAP I–II,* 155, 209, 467. *Pietilä* 1905, 143.)

180 Tämä ilmenee 1600-luvun puolivälin tienoilta peräisin olevista kihlauskaavoista, joissa oli useita avioliiton solmimista käsitteleviä pykäliä. Yhdessä niistä muistutettiin, että lankousavioliittoja ei saanut solmia kielletyissä polvissa määrittämättä niitä kuitenkaan tarkemmin. Esim. Eskil Petraeuksen kihlauskaava 1655 ja sen kopiot (*HYK Rv. aset. ruotsinkieliset separata. 1596, 1600-luku, Perälä* 1929, 373, *Hyötyniemi* 1931, 157) sekä Viipurin hiippakunnassa käytetty kihlauskaava (*Lempiäinen* 1969b, 226) sisälsivät tälläisen pykälän.

181 Hengellisestä sukulaisuudesta avioesteenä säädettiin kanonisessa oikeudessa esim. C 30 q 1–4. X IV-11. VI^{to} IV-3.

pater divinus, mater divina, compater, commater ja patrinus.[182]

Aikuiskasteen ollessa vallitsevana kastemuotona hengellisen sukulaisuuden katsottiin syntyvän kasteopetuksessa opetettavan ja opettajan välille. Ensimmäisinä kristillisinä vuosisatoina kummeiksi hyväksyttiin aikuiskasteen johdosta yleensä vain kastettavan sukulaisia. Tilanne muuttui kuitenkin lapsikasteen yleistyessä siten, että kummeiksi kelpasivat myös kastetun suvun ulkopuoliset jäsenet. Samalla ryhdyttiin pitämään hengellistä vanhemmuus- ja lapseussuhdetta samanlaisena avioliiton estävänä tekijänä kuin vastaavaa lähisukulaisuudesta johtuvaa suhdetta. Niinpä keisari Justinianus kielsi 530 avioliiton solmimisen kastettavan tytön ja miespuolisen kummin väliltä. Konstantinopolissa pidetyssä Trullanumin konsiilissa (concilium Trullanum vel Quinisextum) säädettiin 692, että kastettavan vanhemmat ja tämän kummit eivät saaneet solmia avioliittoja keskenään. Samoin kiellettiin kastettavan ja kummien lasten välinen avioliiton solmiminen. Hengellinen sukulaisuus avioesteenä laajeni edelleen idän kirkossa 700–800 -luvuilla samaan laajuuteen kuin lähisukulaisuus vastaavana esteenä. Koska kaste ja konfirmaatio suoritettiin siellä yhdessä saman toimituksen puitteissa, konfirmaation ei katsottu synnyttävän hengellistä sukulaisuutta. Sen sijaan konfirmaatio kehittyi 700-luvulla lännen kirkossa samanlaiseksi avioesteeksi kuin kaste, koska konfirmaatiosta oli vähitellen muodostunut kasteesta erillinen toimitus. Konfirmaatiossa tuli olla eri kummit kuin kasteessa. Kasteesta ja konfirmaatiosta avioesteinä ei annettu ensimmäisellä vuosituhannella eikä seuraavan vuosituhannen alussa samanlaisia universaalisia säännöksiä kuin lähisukulaisuudesta ja lankoudesta. Niinpä eri maissa määriteltiin hengellisen sukulaisuuden rajat eri tavoin. Tällöin määräykset saattoivat olla erittäin ankaria, joita eri paavien antamat dispanssit tosin lievensivät.[183]

Vaikka kanonisesta oikeudesta puuttuivat hengellistä sukulaisuutta avioes-

---

[182] *Freisen* 1880, 507–508, 534–536. *Sägmüller* 1909, 620. *Lempiäinen* 1965, 175. *Carlsson* 1965–1972 II, 186. Kummeista käytettiin ensimmäisillä kristillisillä vuosisadoilla nimityksiä *sponsor* (juhlallisesti lupautunut [opastamaan kastettavaa serakuntaelämään sekä todistamaan hänen uskostaan piispalle]), *susceptor* ([kummintehtävistä huolehtimisen] toimekseen ottanut), *testis* (todistaja), *adducens* ([kristilliseen uskoon] johdattaja). Kummeista, kummien tehtävistä sekä heistä käytetyistä nimityksistä ensimmäisten kristillisten vuosisatojen aikana esim. *Dick* 1939, 10–12, 17, 44–45. *Lempiäinen* 1965, 175.

[183] *Richter* 1858, 603–604. *Freisen* 1888, 508–512, 533–536. *Sägmüller* 1909, 620–621. *Plöchl* 1935, 80–91. *Carlsson* 1965–1972 II, 187.

Konfirmaation kehityksestä kasteesta itsenäiseksi toimitukseksi ja konfirmaatiokummiudesta keskiajalla esim. *Andrén* 1957, 9–30, 158–161.

teenä koskevat universaaliset määräykset, voidaan siitä kuitenkin hahmottaa tietynlainen yleiskuva. Säännöskokoelmien mukaan kaste ja konfirmaatio sekä estivät avioliiton solmimisen että saattoivat myös mahdollisesti purkaa jo solmitun avioliiton. Hengellisestä sukulaisuudesta avioesteenä annetut määräykset voidaan ryhmitellä seuraavaan kolmen termin mukaan:

1) *Cognatio spiritualis paternitatis* eli hengellinen vanhemmuussuhde, joka esti avioliiton solmimisen seuraavien henkilöitten väliltä: a) kastetun ja kastajan; b) kastetun ja kastekummien, konfirmoidun ja konfirmaatiokummien; c) kastetun ja kastekummien puolisoiden (kirkon opetuksen mukaan yhtä lihaa olevat aviopuolisot olivat molemmat kummiussuhteessa kastettuun, vaikka vain toinen heistä olisi ollut läsnä kastetilaisuudessa), konfirmoidun ja konfirmaatiokummien puolisoiden.
2) *Cognatio spiritualis compaternitatis* eli hengellinen kanssavanhemmuussuhde, joka ei sallinut avioliiton solmimista: a) kastetun vanhempien ja kastajan sekä tämän lesken; b) kastetun vanhempien ja kastekummien sekä näiden leskien, konfirmoidun vanhempien ja konfirmaatiokummien sekä näiden leskien; c) kummien (sekä kasteettä konfirmaatiokummien) välillä.
3) *Cognatio spiritualis fraternitatis* eli hengellinen veljeyssuhde, jonka mukaan seuraavien kasteeseen osallistuneiden ja heille 1. polvessa lähisukua olevien henkilöitten välillä vallitsi avioliiton solmimiskielto: a) kastetun ja kastajan lasten; b) kastetun ja kastekummien lasten, konfirmoidun ja konfirmaatiokummien lasten.

Kastajan sukulaisista puhuttaessa on muistettava, että myös maallikot saattoivat toimittaa hätäkasteen. Jos toinen lapsen luonnollisista vanhemmista suoritti hätäkasteen, hänen ei kuitenkaan tarvinnut erota aviopuolisostaan eli lapsen toisesta luonnollisesta vanhemmasta. Lisäksi osa mainituista kastajan puolisoista ja lapsista puhuvista säännöksistä on annettu ennen toisen vuosituhannen alkua, jolloin selibaattisäännökset tulivat voimaan.[184]

Ruotsin maakuntalaeista vain *NLGL* Kk, *UL* Kk, *TL* Kk, *VL* Kk, *SöL*

---

[184] Esim. c 1–3, 7 C 30 q 1, c 1–7 C 30 q 3, c 1–6 C 30 q 4. c 1–8 X IV-11. c 1–3 VI^to IV-3. Näistä säännöksistä c 1 C 30 q 1 ja c 3 C 30 q 4 ovat väärennöksiä. *Freisen* 1888, 510–532, 539–555. *Winroth* 1890, 182–183. *Sägmüller* 1909, 621 viite 4. *Carlsson* 1965–1972 II, 187–188, 189.

Kanonisen oikeuden mukaan munkit eivät saaneet toimia kummeina. Esim. c 20 C 18 q 2. *Freisen* 1888, 508, 514–515.

Kk ja *HL* Kk mainitsivat hengellisen sukulaisuuden (*gudsiva lagh*) avioesteenä. Ne eivät kuitenkaan määritelleet sen sisältöä tarkemmin. Mainituista laeista ainoastaan *VL* Kk 24 § 14 sääti rangaistuksen kummitädin, kummityttären ja muun hengellisen sukulaisen makaamisesta.[185] Samoin 1300-luvun ensimmäiseltä puoliskolta peräisin oleva *NLGL III* määräsi kummitädin, kummityttären, kummin tyttären ja muun hengellisen sukulaisen makaamisen rangaistavaksi. Tämä säännös toistettiin myös latinankielisenä *NLGL IV*:ssä 1300-luvun jälkipuoliskolla. Tässä säännöskokoelmassa määritettiin kuitenkin käsitteen muu hengellinen sukulaisuus sisältö täsmällisemmin siten, että se koski myös konfirmaatiosta johtuvaa hengellistä sukulaisuutta. Edelleen *NLGL IV* kielsi kummilapsen äidin makaamisen.[186]

Ruotsin maakuntalaeista *UL* ja *VL* sisälsivät myös kanonisesta oikeudesta peräsin olevan säännöksen, jonka mukaan lapsensa hätäkastanutta vanhempaa ei tarvinnut erottaa aviopuolisostaan. Edelleen *UL* Pk 24 § 1 sääti, että hengellisessä sukulaisuudessa olevien henkilöiden siittämillä lapsilla ei ollut perintöoikeutta.[187]

Upsalassa 1368 pidetyssä provinsiaalikonsiilissa tähdennettiin, että samassa kasteessa tai konfirmaatiossa kummeina olleet henkilöt eivät saaneet solmia avioliittoja keskenään. Edelleen määrättiin, että kummin puoliso oli copula carnaliksen perusteella kummisuhteessa kastettavaan ja konfirmoitavaan riippumatta siitä, oliko hän läsnä kastehetkellä vai ei.[188]

Ruotsissa 1300–1400 -luvuilla julkaistuissa provinsiaali- ja synodaalistatuuteissa säädettiin, että pappi ei saanut maata kastetun kanssa. Pappeja kiellettiin myös olemasta kummisuhtessa keneenkään.[189] Samoin Vadstenan

---

185 *NLGL* Kk 52. *UL* Kk 15 pr, § 2. *TL* Kk 9 pr. *VL* Kk 19, 20 § 1, 24 § 14. *SöL* Kk 15 § 3. *HL* Kk 15 pr.

186 *VLGL III* :103. *VLGL IV* : 21:19.

187 *UL* Kk 11 § 2, Pk 24 § 1.*VL* Kk 10 § 2.

188 Upsalassa 1368 pidetyn provinsiaalisynodin päätökset ilmenevät arkkipiispa Birgerin kirjeestä 7. 9. 1368, jossa hän selosti konsiilin päätöksiä. Se on painettu *Reuterdahl* 1841, 52. *Winroth* 1890, 189. *Carlsson* 1965–1972 II, 189. Vrt. *Winroth* 1890, 189 viite 3, jossa esitetään mainitun selonteon olevan painettuna *SD*-sarjassa.

Birger Gregerinpoika (≈ 1327–1383) toimi Upsalan arkkipiispana 1366–1383. *Fant – Låstbom* 1842–1843 II, 1842, 7. *Åsbrink – Westman* 1935, 116–120.

189 Näin meneteltiin esim. Linköpingin hiippakunnan synodaalistatuuteissa 1300-luvun loppupuolelta (papin ja kastetun välisen kaikkinaisen seksuaalisen kanssakäymisen kieltäminen) sekä esim. Nicolaus Ragvaldin aikana julkaistussa Upsalan kirkkoprovinssin provinsiaalistatuuttien kompendiumissa (kielto pappien toimimisesta kummeina). *Reuterdahl* 1841, 82, 145. Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 II, 186.

luostarin munkit ja nunnat eivät luostarisäännön mukaan voineet toimia kummeina.[190]

Hengellisen sukulaisuuden muodostaman avioesteen juurtumisesta ruotsalaiseen maaperään ovat todisteina myös maanlakien ja yleisen kaupunkilain perintökaarien säännökset. Niiden mukaan hengellisessä sukulaisuudessa olevien henkilöitten siittämällä lapsella ei ollut perintöoikeutta.[191]

Hengellinen sukulaisuus oli myös Suomessa avioesteenä keskiajalla, sillä *CoA* sisälsi *UL* Kk 15 pr, § 2:n määräykset hengellisestä sukulaisuudesta avioesteenä ja kirkon tuomiovallasta sekä *MEKL* Pk 18 pr:n säännökset hengellisessä sukulaisuudessa olevien henkilöitten siittämien lasten perintöoikeuden puuttumisesta.[192]

Mainittujen yhteiskunnallisten ja kirkollisten säännösten mukaan kanonisen oikeuden hengellisestä sukulaisuudesta johtuneet avioestesäännökset, jotka voidaan ryhmitellä terminologian cognatio spiritualis paternitatis, -compaternitatis ja -fraternitatis mukaan, olivat voimassa Ruotsissa sekä kastetta että konfirmaatiota koskevina 1200–1400 -luvuilla. Sama päti myös kanonisen oikeuden määräyksin kastetun ja kastajan välisestä hengellisestä sukulaisuudesta avioesteenä.[193]

Ruotsissa tuomittiin purettaviksi 1300-luvulla ainakin kaksi sellaista avioliittoa, jotka oli solmittu kastetun ja hänen kumminsa (cognatio spiritualis paternitatis) sekä kastetun ja hänen kumminsa tyttären (cognatio spiritualis fraternitatis) välillä. Näin määräyksiä näistä asioista pyrittiin valvomaan.[194]

Hengellinen sukulaisuus avioesteenä saattoi ankarimmillaan tulkittuna johtaa jopa siihen, että toisen vanhemman suorittama oman lapsensa hätäkaste saattoi purkaa avioliiton lapsen toisen luonnollisen vanhemman kanssa. Tällaisesta menettelystä on esimerkkejä Espanjasta ja Islannista, mutta Ruotsissa ei kanonisen oikeuden säännöksiin (esim. c 7 C 30 q 1) pohjautuvien *UL* :n ja *VL*:n säännösten (*UL* Kk 11 § 2, *VL* Kk 10 § 2) mukaan menetelty näin.[195] Sama linja jatkui Ruotsissa myös läpi keskiajan, sillä 1300–1400 -luvuilla annetuissa provinsiaali- ja synodaalistatuuteissa säädettiin, että lapsensa hätäkas-

---

[190] Vadstenan luostarin 1300-luvulta peräisin oleva luostarisääntö on julkaistu *Lundström* 1845, 21. *Carlsson* 1965–1972 II, 190.

[191] *MEML* Pk 18. *MEKL* Pk 15 pr. *KrML* Pk 20.

[192] *CoA*, 33, 88.

[193] *Winroth* 1890, 189. *Carlsson* 1965–1972 II, 188–189.

[194] Nämä tiedot on julkaistu esim. *SD I*, 372. *Klemming* 1865, 83. *Winroth* 1890, 189. *Carlsson* 1965–1972 II, 192–197.

[195] *Winroth* 1890, 189. *Carlsson* 1965–1972 II, 146, 190–191.

tanutta vanhempaa ei tarvinnut erottaa aviopuolisostaan.[196]

Ruotsissa 1200–1400 -luvuilla annettujen yhteiskunnallisten ja kirkollisten säännösten mukaan lapsella sai olla korkeintaan kolme kastekummia, joista kahden tuli olla hänen kanssaan samaa sukupuolta ja yhden toista sukupuolta. Kastekummeja sai olla tätä enemmän ainoastaan siinä poikkeustapauksessa, että kanoninen oikeus epäsi kummioikeuden kummiksi pyydetyltä perusteenaan annettu luostarilupaus tai lähisukulaisuus kastettavaan kielletyissä polvissa. Samat säännöt kummien lukumäärästä olivat voimassa myös konfirmaatiossa.[197]

Kastettu ja konfirmoitu ei saanut solmia avioliittoa hengellisen sukulaisuuden tähden yhdestä kahteen toista sukupuolta olevan kummin kanssa riippuen siitä, oliko sama henkilö kummina kummasssakin toimituksessa. Kastetun ja konfirmoidun vanhemmat olivat samoin avioliiton solmimisen estävässä suhteessa yhdestä neljään toista sukupuolta olevan henkilön kanssa. Kun tähän vielä lisättiin muut cognatio spiritualis paternitatis-, -compaternitatis- sekä -fraternitatis -määrittelyssä mainitut vastaavansisältöiset määräykset, nousi tämän avioesteen merkitys useiden henkilöiden avioliiton solmimisen estävänä kieltona merkittävästi.

Puheena oleva avioeste saattoi näin yhdessä lähisukulais- ja lankousavioliittokieltojen kanssa aiheuttaa ongelmia Ruotsissa, jossa oli suhteellisen pieni väestömäärä.[198] Siksi mainitun avioesteen laajuutta pyrittiin supistamaan. Tästä on todisteena Upsalassa 1368 pidetyn konsiilin säännös, jonka mukaan väkimäärän vähäisyyden ja vanhan tavan mukaan samojen henkilöiden tulisi olla kummina sekä kasteessa ja konfirmaatiossa.[199] Sama määräys toistettiin myös 1400-luvun lopulla. Silloin pyrittiin muutenkin rajoittamaan kummien lukumäärää vain kahteen. Heidän tuli lisäksi olla sellaisessa lähisukulaisuudessa keskenään, etteivät he olisi missään tapauksessa pystyneet solmimaan

---

196 Näin esim. Strängnäsin hiippakunnan synodaalistatuuteissa 1300-luvun puolivälistä (*Gummerus* 1902, 87) sekä Nicolaus Ragvaldin aikana julkaistussa Upsalan provinsiaalistatuuttien kompendiumissa (*Reuterdahl* 1841, 144).

197 Kummien lukumäärästä määräsivät 1200–1400 -luvuilla Ruotsissa esim. *TL* Kk 6 pr, Strängnäsin synodaalistatuutit 1300-luvun puolivälistä (*Gummerus* 1902, 88) sekä Nicolaus Ragvaldin ajalta (1438–1448) peräisin oleva Upsalan provinsiaalistatuuttien kompendium (*Reuterdahl* 1841, 145). *Johansson* 1950, 77–78. Vrt. *Lempiäinen* 1965, 177.

198 Ruotsin väkiluvusta 1300–1400 -luvuilla esim. *Schück* 1938, 157–164. *Lundman* 1968, 387. *Lagerquist* 1977, 374.

199 *Reuterdahl* 1841, 52. *Winroth* 1890, 189. *Carlsson* 1965–1972 II, 189.

avioliittoa kiellettyjen polvien perusteella.[200]

Edellä oleva tarkastelu on osoittanut, että kanonisen oikeuden säännökset hengellisestä sukulaisuudesta avioesteenä olivat voimassa läpi koko keskiajan terminologisen kolmijaon cognatio spiritualis paternitatis, -compaternitatis ja -fraternitatis pohjalta.

Agricolan *RO*:n 10. §:n sanoista voi päätellä saman tilanteen vallinneen myös Suomessa. Niissä todetaan todennäköisesti Agricolan itsenä laatimin sanoin *Seuracunnasa* olleen tapana estää avioliiton solmiminen *Hengeliseste Langoudesta, quin on, Gutzouijn ia Gummain, ia nin ieristense* johtuvien syiden tähden.[201] Sanojen *Gutzouijn ja Gummain ia nin ieristense* analyysi[202]

---

200 Näin meneteltiin Strängnäsin piispa Kort Roggen piispantarkastusohjeessa (todennäköisesti vuodelta 1480). *Gummerus* 1902, 96. *Carlsson* 1965–1972 II, 189–190.

201 *KK 1549*, 18.

202 *KK 1549*:n kastekaavassa oli sekä kastetapahtumassa mukana olleille kummeille ja muille läsnäolijoille (= seurakunnalle) että papeille tarkoitettu alkupuhe (*KK 1549*, 3–5). Agricola oli kääntänyt nämä puheet Lutherin kastekaavan *Das tauffbuchlin verdeudscht auffs new zu gericht 1526* alkupuheesta muokaten sen tekstiä kuitenkin itse (Lutherin kastekaava 1526 on julkaistu esim. *WA 19*, 537–538. *Siljamäki* 1963, 32–35.).

Agricola käytti näissä alkupuheissa kummeista termejä *Gutzeuit ja Gummat* kolme kertaa ja sanoja *Gutzouit ja Gummat* kerran suomenkielisenä vastineena Lutherin sanalle *paten*. Lisäksi Agricola suomensi kahdesti Lutherin kummia tarkoittavan termin *geffatter* sanalla *Gutzouit* (*WA 19*, 537–538. *KK 1549*, 3–5). Lutherin termi paten vastasi latinan sanoja pater spiritualis, compater, ja termi geffatter oli vastineena latinan sanalle patrinus (*Grimm – Grimm* 1854–1954 IV:1:3, 4645–4646, *Grimm – Grimm* 1854–1954 VII, 1499–1500).

KKW:n, *UUB*:n lakikäsikirjoitukseen (signum) *B 28* sisältyvän käsikirjan (*KK B 28* on julkaistu *Setälä – Wiklund* 1893) ja *KK 1549*:n kastekaavat käyttivät kummeista termiä *Gumma* Isä meidän -rukousta edeltäneessä ohjeessa sekä kummeilta kysyttävissä abrenuntiaatiokysymyksissä (*KKW*, 17, 19. *KK B 28*, 17 / vain Isä meidän -rukous. *KK 1549*, 9, 10. *KK B 28*:sta esim. *Setälä – Wiklund* 1893, XXXI–XXXII. *Pirinen* 1962, 103–106. Agricolan kastekaavan näistä kohdista esim. *Lempiäinen* 1965, 120–121, 126–127.). *HB 1529*:n kastekaavan vastaavissa elementeissä käytettiin termejä *Gudhfadher, gudhmodher* (*OPSS II*, 320, 321; näistä termeistä *Söderwall* 1884–1918 I, 432). *RA*:n kastetradition abrenuntiaatiokysymykset sekä niihin lähes sellaisenaan pohjautuneen *MEA*:n kastekaavan vastaavat kohdat käyttivät kummista termiä patrinus (*HYK RIT 25*, 4v. *29*, 3r. *MEA*, 13. *RA*:n kastetraditiosta ja sen suhteesta *MEA*:n vastaavaan *Knuutila* 1984, 93–96). Koska 1540-luvun suomenkieliset kastekaavat käyttivät vain yhtä kummia merkitsevää sanaa, voisi olettaa, että termi Gumma vastaisi tässä yhteydessä pikemminkin latinan sanaa patrinus kuin ruotsin sanoja Gudhfadher, gudhmodher. Viimeksi mainittu sana on gumma -termin etymologinen pohja (*SKES II*, 237).

Herra Martin *KrML*:n lainsuomennoksen loppuun liitetyn sanaston Vocabula Arboris Consanguinitatis lopussa oli osasto *Extra arborem affinitatis haec habeantur*. Siinä sanan Gutzeuixett latinan- ja ruotsinkielisinä vastineina olivat termit Patrinus, Patrini ja *Gudzever*, joka lienee sanan gutzeuixett etymologinen pohja. Gumma -sanan latinan- ja

näet osoittaa, että Agricola mielsi hengellinen lankouden käsitteen sisällön yhteneväksi edellä esitetyn terminologisen kolmijaon kanssa.

Kanonisen oikeuden mukaan hengellinen sukulaisuus syntyi myös ripin välityksellä. Rippi sakramenttina aiheutti samanlaisen avioliiton solmimisen estävän suhteen ripitettävän ja ripittäjän välille kuin kaste kastetun ja kastajan välille. Ripin aiheuttamaa avioestettä koskevat säännökset on annettu 700-luvulla, siis ennen selibaattisäännösten voimaan tuloa 1074. Rippi avioesteenä koski myös maallikkoja, sillä he saattoivat toimia jossakin erityistapauksessa ripittäjänä. Tällainen henkilö ei saanut solmia myöhemmin avioliittoa ripitettävän kanssa eikä olla tämän kanssa seksuaalisessa kanssakäymisessä.[203]

Rippi oli avioesteenä voimassa kanonisen oikeuden yleisen noudattamisen perusteella myös Ruotsissa, vaikka siitä ei olekaan mainintoja avioliittoasioita käsittelevissä kirkollisissa ja yhteiskunnallisissa lähteissä. Sen sijaan 1300-lu-

---

ruotsinkieliset ilmaukset olivat Commater ja Gud[z]modher. Latinan ja ruotsin termit compater, Gudhfadher ilmaistiin suomen kielellä sanalla *Ristindisä* (*Setälä – Nyholm* 1905, 189. Termistä Gudzever *Söderwall* 1884–1918 I, 433.).

Yhteenvetona edellisestä voidaan todeta, että 1500-luvulla kummeista käytettiin sanoja Gutzeuit, Gutzeuixett, Gutzouit, Ristindisä ja Gummat. Lisäksi termit Gutzeuit ja Gummat sekä Gutzouit ja Gummat merkitsivät yhdessä sanaa kummi. Agricolan teksteistä ilmenee, että ilmaukset Gutzeuit, Gutzeuixett ja Gutzouit ovat synonyymejä. Edelleen voidaan havaita Agricolan ja Herra Martin lainsuomennoksen lopussa olevan sanaston perusteella, että sana Gutzouit/Gutzeuit/Gutzeuixett yksinään käytettynä vastasi latinan termiä patrinus. Tätä samaa sanaa vastasi myös suomenkielisten 1540-luvun kastekaavojen käyttämä termi Gumma. Yhdessä sanaa kummi 1500-luvulla tarkoittaneet termit Gutzeuit/Gutzouit ja Gummat olivat suomennoksia latinan sanoista compater, commater. Herra Martin lainsuomennoksen mukaan viimeksi mainittujen latinan termien suomenkieliset vastineet olivat Ristindisä ja Gummat.

Edellä esitetyn perusteella Agricolan hengellistä sukulaisuutta tarkoittavien sanojen Gutzouijn ia Gummain voidaan tulkita merkitsevän ensiksi samaa kuin latinan käsite cognatio spiritualis paternitatis, sillä mainitut sanat olisivat silloin tässä yhteydessä tarkoittaneet miespuolista kummia (patrinus) ja hänen vaimoaan. Tämä oli avioliiton perusteella myös kummisuhteessa kastettuun, vaikkei hän itse olisi ollutkaan läsnä kasteessa. Toiseksi Agricolan puheena olevat sanat voidaan käsittää identtisiksi latinan termin cognatio spiritualis compaternitatis sisällön kanssa, sillä mainitut 1500-luvun suomen sanat merkitsivät myös vastinetta latinan sanoille compater, commater. Jos Agricolan ilmauksen Gutzouijn ia Gummain, ia nin ieristense kahden ensiksi mainitun sanan merkitys ymmärretään tällä tavoin vastaamaan termien cognatio spiritualis paternitatis ja -compaternitatis sisältöä, voidaan myös Agricolan kolmen viimeksi mainitun sanan merkitys tulkita samaksi kuin termin cognatio spiritualis fraternitatis sisältö.

[203] Esim. c 8–10 C 30 q 1 (väärennöksiä). c 8 X IV-11. *Freisen* 1888, 536–539.

Ripistä ja rippikäytännöstä Ruotsissa ja Suomessa keskiajalla esim. *Andrén* 1952, 19–32. *Lempiäinen* 1963, 38–49.

vun lopun synodaalistatuuteissa kiellettiin ripitettävän ja rippi-isän välinen makaaminen. Tämä kielto ei ole myöskään suoranainen todiste ripistä avioesteenä, vaan sillä tahdottiin ainoastaan ehkäistä papiston siveellisiä hairahduksia.[204]

Samaan asiaan kiinnitettiin huomiota myös Suomessa, kun piispa Maunu III Särkilahden statuuteissa 20. 6. 1492 pappeja kiellettiin kuuntelemasta naisten synnintunnustuksia kammioissa tai suljetuissa huoneissa, sillä "niissä useasti on havaittu hyveitten varjon alla muodostuneen paheita".[205]

Koska ripistä johtuvasta avioesteestä ei ole 1300–1400 -luvuilla Ruotsissa ja Suomessa mainintoja, sitä ei tarkastella tässä yhteydessä enempää.[206] Samasta syystä kirkotuksesta johtuvaa hengellistä sukulaisuutta, joka esti avioliiton solmimisen kirkottajan ja kirkotettavan välillä,[207] ei käsitellä tässä lainkaan.

Martti Lutherin mukaan kummin ja kummilapsen välillä vallitsi hengellinen yhteys, mutta se ei ollut hänen mielestään perusteena avioliiton solmimisen estämiselle heidän välillään tai heidän jo solmimansa avioliiton purkamiselle. Luther perusteli tätä kantaansa sillä, että jos kasteen välityksellä syntyvä hengelllinen suhde olisi avioeste, niin silloin kukaan kastettu kristitty ei voisi koskaan solmia avioliittoa toisen kristityn kanssa, sillä kaikki kastetut ovat hengellisiä veljiä ja sisaria keskenään. Tästä syystä tämä avioeste oli Lutherin mukaan mieletön ja kristillistä vapautta tukahduttava.[208]

Västeråsin ordinantian 1527 mukaan tuomiovalta avioliittoasioissa kuului piispoille. Tästä seuraa, että kanonisen oikeuden säännökset hengellisestä sukulaisuudesta avioesteenä olivat edelleen voimassa Ruotsissa virallisesti Västeråsin ordinantian ilmestymisvuonna.[209] Lutherin reformaation myös täs-

---

[204] Näin esim. Linköpingin synodaalistatuuteissa 1300-luvun lopulta. *Reuterdahl* 1841, 82. *Winroth* 1890, 183. *Carlsson* 1965–1972 II, 188.

[205] *FMU V*, 4415. *Salomies* 1944, 340.

[206] Selibaatin aiheuttamaan avioesteeseen palataan myöhemmin luvussa 3.7.

[207] Kirkotuksesta aiheutuvasta hengellisestä sukulaisuudesta avioesteenä esim. *Carlsson* 1965–1972 II, 188. Ks. myös *Winroth* 1890, 183.

[208] Luther käsitteli hengellistä sukulaisuutta avioesteenä esim. seuraavissa kirjoituksissa: *De captivitate Babylonica* (1520). *-WA 6*, 555–556. *Welche Personen verboten sind zu ehelichen* (1522). *-WA 10 II*, 266. *Wom ehelichen Leben* (1522). *-WA 10 II*, 281–282. *Dietrich* 1970, 63. *Suppan* 1971, 113–114.

Saksalaisten 1500-luvun evankelisten kirkkojärjestysten hengellistä sukulaisuutta avioesteenä koskevista määräyksistä *Richter* 1853, 604. *Tietz* 1969, 40–41. *Dietrich* 1970, 101, 136, 162.

[209] *SRAk I:1*, 90–91. Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 II, 191.

sä asiassa muutokseen pyrkivä kanta näkyi Ruotsissa kuitenkin jo seuraavana vuonna, jolloin Olavus Petri käsitteli kirjasissaan *Een liten boock om Sacramenten* ja *Om gudz ordh och menniskios bodh och stadhgar* myös hengellistä sukulaisuutta avioesteenä. Niissä hän totesi, että kanonisen oikeuden tavalle kieltää avioliiton solmiminen kummiuteen vedoten ei ollut perustetta Raamatussa. Siksi se oli turha. Olavus Petri jatkoi edelleen yhtyen Lutherin perusteluihin, että kaikkien kastettujen hengellisestä veljeydestä ja sisaruudesta johtuen kukaan kristitty ei koskaan voisi solmia avioliittoa kenenkään toisen kristityn kanssa, mikäli hengellinen sukulaisuus olisi avioeste. Siksi kenenkään ei tarvinnut avioliittoa solmiessaan välittää tästä avioesteestä, vaan tukeutua ainoastaan siihen, mitä Raamattu opetti.[210]

Laurentius Andreae esitti Örebron kirkolliskokouksessa 1529, että hengellinen sukulaisuus ei ole avioeste. Hän perusteli tätä samalla tavalla kuin Luther ja Olavus Petri olivat tehneet edellä mainituissa kirjoituksissa. Tätä lausuntoa ei kuitenkaan otettu Örebron kokouksen päätösasiakirjaan.[211] Mainitun lähteen vaikenemisesta voi päätellä, että syntynyt hengellinen sukulaisuus avioesteenä oli edelleen voimassa virallisesti Ruotsissa 1520-luvun lopussa kanonisen oikeuden opettamassa muodossa. Näin Ruotsissa oltiin tällöin lähisukulaisuudesta, lankoudesta ja hengellisestä sukulaisuudesta johtuviin avioesteisiin nähden käytännössä konservatiivisella kannalla.

Sama konservatiivinen käytännön linja jatkui ilmeisesti 1540-luvun puoliväliin saakka, sillä vasta Arbogan herrainpäivillä 1546 piispat esittivät kuninkaalle hengellisestä sukulaisuudesta kysymyksen. He tiedustelivat oikeaa menettelytapaa kummiudesta johtuvaan avioesteeseen nähden.[212] Kysymyksen taustalla lienee ollut kuninkaan kielteinen asenne kanonisen oikeuden jatkuvaan noudattamiseen ja siitä seuraavaan kirkon itsenäiseen asemaan suhteessa häneen.

Mainittujen 1520–1540 -lukujen lähteiden sanamuodoista voi päätellä, että hengellinen sukulaisuus avioesteenä ymmärrettiin kasteesta alkaneeksi. Konfirmaation aiheuttaman avioesteen olemassaolosta ei voi todeta mitään varmaa, sillä se on sidoksissa toimituksen luonteeseen ja funktioon, joita koskevat käsitykset olivat käymistilassa tänä aikana. Rippi avioesteenä on sen sijaan kumoutunut itsestään selibaatista luopumisen myötä 1520–1540 -luvuilla.[213]

---

210 *OPSS I*, 401, 557. *Lempiäinen* 1965, 175. *Carlsson* 1965–1972 II, 191.
211 *Huldt* 1903, 88. *Carlsson* 1965–1972 II, 90.
212 *SRAk I:1*, 462.
213 Konfirmaation luonteesta ja funktiosta Ruotsissa 1520–1540 -luvuilla *Kansanaho*

Mikael Agricola totesi *RO*:n 10. §:ssä, jonka hän lienee itse laatinut, että *hetken aica ... Seuracunnasa* ollut tapa kieltää avioliiton solmiminen hengellisen sukulaisuuden tähden oli turha. Tämä avioeste ei pätenyt Jumalan eikä ihmisten edessä. Se voitiin kumota myös siksi, että se oli tullut lyhytaikaisena myöhäisempänä lisäyksenä avioesteisiin. Hän liittyi tällä kannallaan saksalaisten ja ruotsalaisten reformaattorien vastaavansisältöiseen linjaan 1520-luvulla. Agricolan torjuva kanta kanoniseen oikeuteen tässä asiassa poikkesi hänen linjastaan lähisukulaisuus- ja lankousavioesteasioissa, joissa hän suhtautui kanoniseen oikeuteen myönteisesti.[214]

KJ 1571:n mukaan kummius avioesteenä oli turha, koska se oli Raamattuun perustumaton ihmissäännös. Siksi sitä ei enää tarvinnut pitää avioesteenä lukuunottamatta erityistä pahennusta herättäviä tapauksia (*casus scandali*).[215] Laurentius Petri, joka oli konservatiivinen kanonisen oikeuden lähisukulais- ja lankousavioestesäännöksiin nähden, poikkesi puheena olevan avioesteen osalta kanonisesta oikeudesta.

KJ 1571:n säännös kummiudesta johtuvan avioesteen noudattamisesta entiseen tapaan erityistä pahennusta herättävissä tapauksissa kertoo Laurentius Petrin varovaisuudesta reformaattorina. Casus scandali -syyhyn viittaaminen tässä yhteydessä ilmaisee myös sen, että kummiudesta johtuva avioeste oli juurtunut syvään yleiseen tietoisuuteen. Vastaavanlaista konservatiivisuutta ilmeni myös muussa 1500-luvun loppupuolen ihmisten suhtautumisessa kirkollisiin tapoihin ja tottumuksiin.[216] Siksi Laurentius Petrin mielestä oli viisasta pitää kummiutta avioesteenä ainakin tietyissä tapauksissa, joita arkkipiispa ei kuitenkaan määritellyt tarkemmin. Mahdollisesti tälläisillä erityistä pahennusta herättävillä tapauksilla tarkoitettiin esimerkiksi kummin ja kastetun sekä kastajan ja kastetun solmimia avioliittoja.

Laurentius Petri ja Mikael Agricola olivat samalla linjalla suhtautumisessaan sekä lähisukulais- ja lankousavioesteisiin että hengelliseen sukulaisuuteen avioesteenä. Siksi voi olettaa, että Laurentius Petrin kanonisesta oikeudesta poikkeava, kummiuteen avioesteenä torjuvasti suhtautuva kanta selittää

1956, 80–85. *Andrén* 1957, 244–264.

Selibaatin kumoutumisesta 1520–1540 -luvuilla enemmän luvussa 3.6.

214 *KK 1549*, 18. *Knuutila* 1988, 288.

215 *KJ 1571*, 119. *Winroth* 1890, 190. Ks. myös *Dewailly* 1985, 295.

Hengellistä sukulaisuutta avioesteenä koskeva säännös puuttui *KJE 1561*:stä *Ahnfelt* 1893, 12. *Färnström* 1956, 26, 124 viite 43.

216 Ihmisten konservatiivisista asenteista kirkollisiin tapoihin ja tottumuksiin 1500-luvun loppupuolella esim. *Paarma* 1980, 250–251.

osaltaan myös Agricolan vastaavan, kanonisesta oikeudesta poikkeavan kannan.

KJ 1571:n hengellistä sukulaisuutta avioesteenä käsittelevän säännöksen sanoista casus scandali voi myös päätellä, että tämä avioeste on ollut voimassa ainakin jossakin muodossa 1570-luvulle saakka, ainakin kasteesta aiheutuvana.[217] *KJ 1571* jatkoi siis tätä käytäntöä. Kummiudesta johtuvaa avioestettä ei ilmeisesti koettu suureksi ongelmaksi, koska sitä ei mainita yleensä ollenkaan avioliittoasioita käsittelevissä oikeudellisissa eikä kirkollisissa lähteissä 1500-luvun lopulla eikä 1600-luvun alkupuolella. Poikkeuksena oli *KrML 1442 (1609)* Pk 20:n säännös, jonka mukaan hengellisessä sukulaisuudessa olevien henkilöitten keskenään siittämät lapset olivat vailla perintöoikeutta.[218] Lisäksi *CR*:in sisältyvä ruotsinkielinen, 16-pykäläinen säännöskokoelma puhui näistä asioista. Sen 10. §:n mukaan oli tarpeetonta estää avioliiton solmimista hengellisen sukulaisuuden perusteella, koska tämä avioeste ei pätenyt Jumalan eikä ihmisten edessä.[219] Lähteiden vaikeneminen puheena olevasta avioesteestä kertonee myös siitä, että reformaation opetuksen mukaan se pyrittiin kumoamaan kokonaan. Tämä tapahtui ilmeisesti *KJ 1571*:n suosittamalla "pehmeällä" tavalla, jottei olisi aiheutettu hämmennystä kansan keskuudessa.

3.4. VOIMASSA OLEVA KIHLAUS JA VOIMASSA OLEVA AVIOLIITTO

3.4.1. Kihlaus

Kun germaniseen oikeusjärjestykseen perustuvan Ruotsin keskiaikaisen lainsäädännön mukaan kihlauksessa morsiamen isä ja sulhanen virallisesti vahvistivat todistajien läsnäollessa kosinnassa sopimansa kaupan morsiamesta, todistajien läsnäolo varmisti sen, että morsianta ei kihlattu samanaikaisesti kah-

---

217 Vrt. vastaavaa käytäntöä Tanskassa 1500-luvulla esim. *Dahlerup* [1987], 12.
KJ 1571:n suhteesta konfirmaatioon *Kansanaho* 1956, 86–87. *Andrén* 1957, 264–265.
218 *KrML 1442 (1608)* Pk 20.
219 *Parvio* 1966, 67 viite 1.
CR:n 16-pykäläisen säännöskokoelman 10. § on ruotsinnettu Agricolan *RO*:n 10. §:stä. *Knuutila* 1988, 292.

delle tai useammalle sulhaselle. Ruotsin maakunta-, kaupunki- ja maanlait sekä yleinen kaupunkilaki määräsivät lisäksi rangaistuksista, jotka langetettiin sekä naittajalle että kihlatun morsiamen uudelleen kihlanneelle. Voimassa ollut kihlaus esti toisen samanaikaisen kihlauksen ja siten samalla myös avioliiton solmimisen. Se oli näin avioeste Ruotsissa.[220]

Kun kanonisen oikeuden mukaan avioliitto perustui sulhasen ja morsiamen molemminpuoliseen vapaaehtoiseen suostumukseen, joka ilmaistiin julkisessa kihlauksessa, sitä ei voitu purkaa ilman laillista syytä. Voimassa oleva kihlaus teki mitättömäksi aina myöhemmin solmitut kihlaukset ja ehkäisi siten myös avioliiton solmimisen, eli se oli näin avioeste. Kihlaus oli kuitenkin korjaantuva avioeste, sillä kihlauksen purkaannuttua ei ollut estettä uuden kihlauksen solmimiselle.[221]

Kirkon opetus kihlauksen sitovuudesta heijastui myös Ruotsin maakunta-, kaupunki- ja maanlakien sekä yleisen kaupunkilain säännöksistä. *UL* Kk 15 § 2 ja *VL* Kk 20 § 1 puhuivat voimassaolevasta kihlauksesta avioesteenä. Lisäksi Ruotsin yhteiskunnallisen lainsäädännön mukaan kihlauksessa annettu molemminpuolinen vapaaehtoinen suostumus avioliittoon voitiin purkaa vain piispan suorittaman tutkinnan jälkeen. Kihlauksen purkaminen johti myös sakkoihin piispalle. Kihlajaislahjat ja kihlauksen yhteydessä annettu omaisuus oli myös luovutettava takaisin toiselle osapuolelle. Lisäksi kihlauksen purkajan oli maksettava kolme markkaa hyvitystä toiselle osapuolelle.[222] Edelleen *UL* Kk 15 § 1 ja *VL* Kk 20 pr kielsivät uuden kihlauksen solmimisen ennenkuin edellinen kihlaus oli kirkon tuomiolla purettu.[223] Kristinuskon vaikutus vahvisti entisestään kihlauksen asemaa avioesteenä Ruotsin keskiaikaisessa lainsäädännössä.

Näin oli myös Suomessa, sillä *CoA* sisälsi *UL* Kk 15 § 1, 2:n säännökset uuden kihlauksen solmimisesta ennen edellisen purkamista sekä kihlauksesta avioesteenä.[224]

Kanonisen oikeuden mukaan preesensissä solmittu kihlaus esti ja mitätöi muut myöhemmät kihlaukset, olivatpa nämä sitten preesens- tai futuurimuo-

---

220 Esim. *UL* Pk 1 § 1. *VL* Pk 1 § 1. *MEML* Nk 2 § 2. *MEKL* Nk 2 § 1. *KrML* Nk 2 § 2. *Winroth* 1890, 114. *Winroth* 1892, 76.

221 Esim. c 49 § 1, 50 C 27 q 2. c 22 X IV-1, c 2 X IV-4. *Freisen* 1888, 171. *Winroth* 1890, 110–111. *Sägmüller* 1909, 550, 632.

222 Esim. *UL* Kk 15 § 1, 2, Pk 1 § 3, 4. *VL* Pk 1 § 1, 3. *HL* Pk 1 § 3, 4. *MEML* Nk 2 § 6. *MEKL* Nk 2 § 5. *KrML* Nk 2 § 5. *Winroth* 1890, 115.

223 *UL* Kk 15 § 1. *VL* Kk 20 pr. *Winroth* 1890, 115.

224 *CoA*, 33–34.

toisia. Edelleen se teki mitättömäksi myös aiemmin futuurissa solmitun kihlauksen, ellei avioelämää ollut aloitettu sen jälkeen. Näin voimassa oleva kihlaus oli kanonisen oikeuden mukaan avioeste. Siitä kertoo myös se, että leskimiehen ja aikaisemmin kihloissa olleen naisen väliset avioliitot pyrittiin estämään.[225]

Vaikka kanonisen oikeuden oppia futuuri- ja preesensmuotoisista kihlauksista ei mainitakaan Ruotsin lainsäädännössä, sitä on noudatettu Ruotsissa läpi koko keskiajan.[226] Näin ollen voimassa ollut de praesenti -kihlaus on estänyt myös Ruotsissa ylipäänsä toisen kihlauksen solmimisen. Futuurimuotoinen kihlaus on ehkäissyt preesensmuotoisen kihlauksen vain siinä tapauksessa, että avioelämä oli aloitettu välittömästi sen jälkeen, kun suostumus avioliittoon oli annettu futuurimuotoisena.

Kanonisen oikeuden mukaan purkaantunut kihlaus tai jo toimeen-, vaan ei täytäntöönpantu eli aloitettu avioliitto esti uuden avioliiton solmimisen ja mitätöi jo solmitun avioliiton toisen kihlakumppanin ja toisen kihlakumppanin lähisukulaisten välillä 1100-luvulta lähtien. Tämä sekä avioliiton solmimisen ehkäisevä että jo solmitun avioliiton purkava, relatiivinen avioeste (quasi affinitatis) syntyi sekä futuuri- että preesensmuotoisesta kihlauksesta. Aluksi tämä avioeste ulottui aina 7. polveen asti, mutta Innocentius III rajoitti sen 1215 muiden lankoutta avioesteenä koskevien määräysten tavoin vain neljää ensimmäistä polvea koskevaksi.[227] Kihlaus oli näin kanonisen oikeuden mu-

---

225 Esim. c 1, 5 X IV-4. *Freisen* 1888, 205–217.

226 Tämä ilmenee paavin legaatin Vilhelm Sabinalaisen kehotuksesta Ruotsin piispoille käyttää Gregorius IX:n dekretaaleja. *DS I*, 359. *FMU I*, 93. *SVL*, 55. Linköpingin piispa Nicolaus Hermannin synodaalistatuuteissa 1374–1391 piispan tehtäväksi määrättiin ratkaista myös sellainen tapaus, jossa naisen A preesensmuodossa kihlannut mies solmi avioliiton seurakunnan edessä (=vihitytti itsensä) naisen B kanssa. *Reuterdahl* 1841, 63, 82. Kort Roggen piispantarkastusohjeessa Strängnäsin hiippakuntaa varten 1400-luvun lopulta (todennäköisesti 1480) tähdennettiin futuuri- ja preesensmuotoisista kihlauksista annettujen määräysten noudattamista. *Gummerus* 1902, 95. Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 II, 109. Vrt. *Carlsson* 1965–1972 II, 111. Hän tulkitsee eri tavoin Linköpingin piispa Nicolaus Hermannin synodaalistatuuttien 1374–1391 säännöksen, jossa kiellettiin yhden naisen kanssa preesensmuotoisen kihlauksen solmineen vihkiminen toisen naisen kanssa (*Reuterdahl* 1841, 63).

227 Esim. c 11–12, 14–15, 30–31 C 27 q 2. c 3, 4, 8 X IV-1, c 4–6 X IV-2, c 8 X IV-14. *Freisen* 1888, 497–506. *Sägmüller* 1909, 630–631.

c 8 X IV-14 ei mainitse mitään quasi affinitatis -avioesteestä rajoittaessaan kiellettyjen lankouspolvien lukumäärän neljään ensimmäiseen polveen. Tästä huolimatta näiden kiellettyjen polvien on myöhemmin tulkittu koskevan myös quasi affinitatis -avioestettä. Eräs tällainen tulkita on paavi Nicolaus IV:n 21. 5. 1288 päiväämässä bullassa Ruotsin kuningas

kaan myös lankousavioliittoeste.

Quasi affinitatis -avioeste oli voimassa Ruotsissa 1100–1200 -luvuilla, sillä eri paavit tähdensivät tämän avioesteen noudattamisen tärkeyttä sekä myönsivät siitä dispansseja ruotsalaisille maallisille ja hengellisille johtajille lähettämissään kirjeissä ja bullissa.[228] Quasi affinitatista pidettiin käytännössä Ruotsissa avioesteenä myös läpi koko keskiajan. Tästä on todisteena eräs 1400-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta peräisin oleva oikeustapaus.[229]

Kirkko piti ilman sen valvontaa suoritettuja kihlauksia salaisina kihlauksina. Se halusi estää ne vaatimalla kihlauksen toimittamista seurakunnan edessä papin läsnäollessa.[230] Niinpä 1400-luvun lopulla kiellettiin preesensmuotoisen kihlauksen eli avioliiton perustavan kihlauksen toimittaminen muualla kuin seurakunnan edessä.[231] Tästä seurasi, että kirkko piti tuolloin salaista kihlausta, olipa se tehty preesens- tai futuurimuodossa, riittämättömänä perustamaan oikean kristillisen avioliiton. Tässä mielessä salainen kihlaus oli "avioeste".

Martti Lutherin mukaan preesensmuotoinen, julkisesti todistajien edessä suoritettu kihlaus perusti avioliiton. Hän piti salaisena kihlauksena sellaista kihlausta, jota ei ollut solmittu julkisessa valvonnassa. Avioliitto ei koskaan voinut perustua salaiseen kihlaukseen. Siksi julkinen kihlaus mitätöi aina salaisen kihlauksen. Kahdesta julkisesta kihlauksesta ensimmäinen jäi voimaan. Tietoisesti tehty uudelleen kihlaus oli huoruutta. Voimassa oleva julkinen kihlaus oli avioeste, joka esti uuden avioliiton perustavan kihlauksen synnyn.

Magnukselle (Maunu Ladonlukko). Siinä tälle myönnettiin dispanssi quasi affinitatis -avioesteestä 4. polvessa. Siten Magnus saattoi jatkaa vuonna 1275/6 solmimaansa ja täytäntöönpanemaansa avioliittoa holsteinilaisen kreivintyttären Helvigin kanssa. *DS II*, 962. Vrt. *Freisen* 1888, 506–507, jossa esitetään halu poistaa vähitellen quasi affinitatis -avioeste syyksi sille, että c 8 X IV-14 vaikeni kokonaan tästä avioesteestä.

228 Näin meneteltiin paavi Aleksanteri III:n 6. 7. 1161 lähettämässä kirjeessä (avioliiton solmiminen kiellettiin kuolleen kihlatun lähisukulaisen kanssa, lähisukulaisuuden astetta ei kuitenkaan määritelty) sekä paavi Nicolaus IV:n bullassa 21. 5. 1288 (myönnettiin dispanssi quasi affinitas -avioesteestä 4. polvessa). *DS I*, 41. *DS II*, 962. *Winroth* 1892, 188–189.

229 Tässä oikeustapauksessa erästä miestä yritettiin estää solmimasta avioliittoa edesmenneen kihlauttunsa serkun kanssa. Mies ei kuitenkaan ollut elänyt seksuaalisessa suhteessa edesmenneen kihlattunsa kanssa. Näin hän ei ollut kanonisen oikeuden mukaan lankoussuhteessa kuolleen kihlattunsa serkun kanssa. Siksi avioliiton epäämiselle heidän välillään ei ollut näin perustetta. Tästä oikeustapauksesta *Carlsson* 1965–1972 II, 89–90.

230 Esim. c 3, 6 C 30 q 5. c 2–3 X IV-3.

231 Näin meneteltiin Strängnäsin piispa Kort Roggen piispantarkastusohjeessa (todennäköisesti vuodelta 1480). *Gummerus* 1902, 97.

Tässä hän ei poikennut kanonisen oikeuden näkemyksistä.[232] Hän oli myös kanonisen oikeuden linjoilla korostaessaan julkisen kihlauksen voimassa oloa salaiseen kihlaukseen nähden. Edelleen Luther yhtyi 1400-luvun lopun kirkon opetukseen pitäessään salaista kihlausta "oikean kristillisen" avioliiton estävänä "avioesteenä".

Västeråsin ordinantian (1527) ja säädöksen (1528) sekä Laurentius Petrin selityksen Västeråsin ordinantiaan (1533) mukaan oikean avioliiton edellytyksenä olivat sekä laillinen kihlaus että aloitettu avioelämä. Seurakunnan edessä suoritettu kihlaus ei kuitenkaan ollut ehtona avioliiton pätevyydelle.[233] Tässä poikettiin vanhasta kirkon linjasta, jonka mukaan jokainen ilman kirkon valvontaa suoritettu kihlaus oli salainen kihlaus. Sen sijaan yhdyttiin reformaation näkemykseen, jonka mukaan pätevän avioliiton edellytyksenä oli julkinen kihlauksen valvonta, suorittipa sen sitten kirkko tai yhteiskunta. Puheena olevien lähteiden mukaan laillisella kihlauksella tarkoitettiin nimenomaan yhteiskunnan valvomaa kihlausta eli Ruotsin lakien mukaan julkisesti naittajan ja todistajien läsnäollessa suoritettua kihlausta. Laillisen kihlauksen korostaminen merkitsi sitä, että kihlaus käsitettiin edelleen 1500-luvun alussa samalla tavalla toisen avioliiton avioesteeksi kuin aiemmin. Samalla torjuttiin edelleen salainen kihlaus, jolla tässä tarkoitettiin ilman yhteiskunnan valvontaa solmittua kihlausta.

Mikael Agricolan *RO*:n 3.–5. §§:ssä puhuttiin kihlauksesta avioesteenä. 3. § määräsi, että julkinen kihlaus kumoaa aina salaisen kihlauksen. 4. § muistutti, että kahdesta julkisesta kihlauksesta ainoastaan ensimmäinen oli pätevä ja jäi aina voimaan. Jälkimmäinen kihlaus tuli mitätöidä. 5. § piti huorintekijänä sellaista henkilöä, joka kihlasi avioliittosopimus mielessään aiemmin julkisesti kihlatun. 6. §:n mukaan pakolla aikaansaatu kihlaus ei ollut pätevä. Agricola lienee kääntänyt nämä pykälät muokaten Lutherin kirjasen *Von Ehesachen* (1530) ensimmäisen osan disposition kohdista 2–4.[234]

RO:n 3. §:ssä Agricola asetti käsitteet julkinen ja salainen kihlaus eri järjestykseen kuin Luther. Agricola suomensi verbin *weichen* (=väistyä) vastaa-

---

[232] Esim. *Von Ehesachen* 1540, Diir–Hiijr. (Myös: *-WA 30 III*, 207–236). *Vom ehelichen Leben* (1522). *-WA 10 II*, 286. *Dietrich* 1970, 59–60.
Kihlauksesta avioesteenä saksalaisissa evankelisissa 1500-luvun kirkkojärjestyksissä *Tietz* 1969, 54–55. *Dietrich* 1970, 231–233.

[233] *GVR IV* (1527), 243. *GVR V* (1528), 27. *Thyselius* 1841–1842, 95.

[234] *Von Ehesachen* 1540, Avr. (Myös: *-WA 30 III*, 207). *KK 1549*, 17. *Knuutila* 1988, 284–285.

van sisältöisellä ilmauksella *takaperin ajaa* (=peruuttaa, mitätöidä). Pykälissä 4–5 Agricolan teksti oli asiallisesti yhtenevä Lutherin kohdan kanssa, vaikka Agricolan käännös poikkesikin niistä tekstuaalisesti. Hän suomensi näet (§ 4) Lutherin 3. kohdan tekstin paremmin suomen kieleen sopivalla ilmauksella jättäen kuitenkin samalla kääntämättä rangaistusta tarkoittavat sanat *gestrafft werden*. 5. §:ssä Agricola esitti Lutherin 4. kohdan tekstin tiiviissä muodossa.[235]

Agricola siis piti Lutherin tavoin julkista kihlausta avioliiton pätevyyden ehtona. Kahdesta samanaikaisesta kihlauksesta, salaisesta ja julkisesta, jälkimmäinen jäi aina voimaan. Kahdesta julkisesta kihlauksesta oli pätevä ainoastaan ensimmäinen. Agricola ei kuitenkaan vaatinut Lutherin tavoin rangaistusta kahden julkisen kihlauksen tekijälle luultavasti siksi, että jo Ruotsin laki määräsi tästä teosta rangaistuksen. Edelleen Agricola piti huorintekijänä sellaista henkilöä, joka kihlasi avioliittosopimus mielessään aiemmin julkisesti kihlatun. Näin aikaisempi kihlaus oli Agricolalle samoin kuin Lutherille varsinainen avioeste. Agricola piti myös salaista kihlausta Lutherin tavoin "oikean" avioliiton "esteenä". Kumpikin mainittu seikka osoittaa, että myös Agricola jatkoi kirkon vanhaa linjaa.[236]

Suomessa pidettyjen rovastintarkastuspöytäkirjojen mukaan kihlausta avioesteenä noudatettiin 1500-luvun puolivälissä. Rovastinkäräjillä purettiin tuolloin sellaisia kihlauksia, joissa kihlakumppani oli jo aiemmin kihlattu kolmannelle henkilölle.[237]

VAr (1552), *KJE 1561* ja *KJ 1571* eivät puhuneet mitään kihlauksesta avioesteenä. Niiden määräyksistä, jotka kielsivät laillisesti kihlattujen uudelleen kihlaamisen sekä salaiset avioliittosopimukset,[238] voi kuitenkin päätellä asioiden säilyneen tässä suhteessa ennallaan.

Upsalan kirkolliskouksessa 1572 esilläolleita asioita sisältävä lisäys, joka liitettiin 18. 8. pidettyä istuntoa käsittelevien asiakirjojen joukkoon vasta myöhemmin, määräsi, että muun kuin kihlakumppaninsa kanssa maannut morsian rinnastettiin avionrikkojaan ja kihlaus purettiin. Jos mainittu makaaminen oli tapahtunut ennen kihlauksen solmimista, sulhanen sai ratkaista, purettiinko

---

235 *Knuutila* 1988, 285.

236 *Knuutila* 1988, 285.

237 Esim. *VA 3755*, 32 v (Rovastinkäräjät Janakkalassa Quasi modo geniti -sunnuntaina = 1. 4. 1554). *Pirinen* 1963, 40.

238 *KJE 1561*, 124, 126–127. *KJ 1571*, 118, 121. *Kjöllerström* 1940, 61, 67.

kihlaus vai ei.[239] Kihlausta pidettiin siis 1570-luvulla sitovana ja siten epäsuorasti avioesteenä.

Kihlaus oli avioesteenä entiseen tapaan Ruotsissa 1570–1590 -luvuilla, sillä partikulaariset säännökset määräsivät kahdesta samanaikaisesta kihlauksesta ensimmäisen jäämään voimaan ja toisen mitätöitäväksi.[240] Edelleen kiellettiin avioliiton solmiminen sellaisten toisista maakunnista tai saman maakunnan eri pitäjistä kotoisin olevien henkilöiden kanssa, joilla ei ollut kotipaikkakuntansa kirkkoherran antamaa todistusta siitä, etteivät he olleet kihloissa kenenkään muun kanssa.[241] Kihlausasioihin liittyviin epäselvyyksiin suhtauduttiin myös vakavasti.[242] Edelleen *Örebron kokouksen päätösasiakirja 1586* sääti, että kihlauksen purkanut henkilö ei saanut solmia uutta avioliittoa niin kauan kuin syytön osapuoli oli naimaton. Lisäksi hän menetti kihlauksessa antamansa lahjat. Kihlauksen purkamisen ehtona oli, ettei avioelämää ollut aloitettu kihlakumppanien välillä.[243]

KLE 1608 ja *RLE* vaativat julkista kihlausta määräämällä todistajien läsnäolon pakolliseksi kihlauksissa.[244] Samoin *KJE 1608* ja *KJE 1619* kielsivät salaiseen sopimukseen perustuvan avioliiton solmimisen. Lisäksi ne säätivät, että julkinen kihlaus mitätöi aina salaisen kihlauksen.[245] Ruotsin partikulaariset säännökset myös 1600-luvun ensimmäisiltä vuosikymmeniltä asettivat kihlauksen purkajan kolmen vuoden avioliiton solmimiskieltoon sekä määräsivät hänet menettämään kaksinkertaisesti kaiken kihlakumppanilleen antamansa omaisuuden.[246]

---

239 *Ahnfelt* 1895, 27.

240 Näin määrättiin esimerkiksi Länsi-Norrlannin kirkkojärjestyksessä 1576 (*Hambraeus* 1809, 164) sekä arkkipiispa Abraham Angermannuksen piispantarkastuspöytäkirjassa 1596. Arkkipiispa purki kihlauksia myös siksi, että niissä ei ollut lain vaatimia todistajia (*Holmström* 1901b, (esim.) 5, 56, 101, 128, 190–191. *Pietilä* 1905, 109, 118–119. Ks. myös *Lempiäinen* 1967, 195.).

241 Arkkipiispa Andreas Laurentii Björnram menetteli näin arkkihiippakunnan piispantarkastuspöytäkirjojen 1585 mukaan. Ne on painettu *Ahnfelt* 1894, 87. *Linderholm* 1911, 98.

242 Esim. 30. 10. 1570 pidetyssä oikeusistunnossa tutkittiin, onko kihlakumppaninsa kanssa maannut mies itse asiassa avioliitossa tämän kanssa. *STb II:4*, 195. Oikeustapaus 21. 1. 1576, jossa käsiteltiin kihlauksen purkamiseen liittyviä epäselvyyksiä *STb II:5*, 7.

243 *Stiernman* 1728, 362.

244 *KLE 1608*, Nk 2. *RLE* Nk 2.

245 *KJE 1608*, 142, 145. *KJE 1619*, 480, 482.

246 Näin esim. Västeråsin synodaalistatuuteissa 1616, 1619 ja Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksissä 1632. Västeråsin synodaalistatuuutit 1616 ja 1619 on julkaistu *Hall* 1927, 17, 19. *Lundström* 1900, 19.

Kihlaus oli entiseen tapaan avioesteenä myös Suomessa 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. *CR*:in sisältyneen ruotsinkielisten 16-pykäläisen säännöskokoelman 3.–5. §, *CE*:n 1. § sekä *Kl: KJ 1571 l* puhuivat näet kihlauksesta avioesteenä sekä tuomitsivat salaisen kihlauksen.[247] Suomalaiset kopiokirjat toistivat myös sekä Örebron kokouksen päätösasiakirjan 1586 että Västeråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännösten 1632 kiellon, jonka mukaan kihlauksen purkanut ei saanut solmia uutta avioliittoa tietyn ajan kuluessa. Lisäksi kihlauksen purkaja menetti kaiken sen omaisuuden, minkä hän oli antanut kihlakumppanilleen.[248]

Eräässä mielessä kihlaukseen rinnastettavana avioesteenä ryhdyttiin 1500–1600 -lukujen taitteessa pitämään yksityistä avioliittolupausta. Tällä tarkoitettiin sellaista todistettavaa tilannetta, jossa mies oli houkutellut naisen kanssaan sukupuoliyhteyteen lupaamalla solmia avioliiton tämän kanssa joko ennen fyysistä yhteyttä tai sen jälkeen. Niinpä 1500-luvun lopulla huoruutena pidettiin sellaista tapausta, jossa mies oli sekaantunut naiseen B maattuaan ensin avioliittolupauksen verukkeella naisen A. Samoin säädettiin, että useasta samanaikaisesta avioliittolupauksesta vain ensimmäinen jäi voimaan muiden ollessa mitättömiä.[249] Näissä asioissa tehdyistä rikkomuksista myös rangaistiin.[250]

Ruotsin yhteiskunnallinen lainsäädäntö määritteli kaksinnaimiseksi sellaisen tapauksen, jossa avioliitossa oleva mies kihlasi laillisesti toisen naisen ja makasi sitten tämän. Laillista kihlausta pidettiin siis avioliittona silloin, kun kihlakumppanit olivat aloittaneet aviollisen yhteiselämän. Tämä säännös on kanonisen oikeuden avioliiton määrittelyn mukainen.[251] *KJ 1571* piti myös laillista kihlausta avioliittona silloin, kun kihlakumppanit olivat aloittaneet

---

[247] *HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIv (§ 4). *Parvio* 1966, 66 viite 1, 146 (§ 1).

CR:n 16-pykäläisen säännöskokoelman §§ 3–5 on ruotsinnettu Agricolan *RO*:n vastaavista pykälistä. *Knuutila* 1988, 292. Vrt. *Parvio* 1966, 67–68 ja *Söderlind* 1968, 69 viite 1, jossa esitetään *CR*:n kyseisen kohdan lähteeksi Lutherin kirjasen *Von Ehesachen* ensimmäisen osan disposition kohdat 2–4.

[248] Esim. *HYK C^{Ö} V 14*, 9v, 54r.

[249] Näin esim. arkkipiispa Abraham Angermannuksen piispantarkastusmatkoilla. *Holmström* 1901b, (esim.) 67, 146, 189–190. *Winroth* 1890, 126–127. *Pietilä* 1905, 127–128. Ks. myös *Lempiäinen* 1967, 195.

[250] Esim. Tukholmassa syytettiin 18. 5. 1588 pidetyillä käräjillä erästä miestä siitä, että tämä maattuaan erään piian, jonka kanssa hän oli luvannut solmia avioliiton, oli solminutkin avioliiton erään toisen naisen kanssa. *STb II:7*, 435.

[251] *MEML* Tak 4. *MEKL* Tak 3. *KrML* Tak 5pr. *von Willebrand* 1903, 65–66.

aviollisen yhteiselämän.[252] Tällaista avioliittoa on ryhdytty myöhemmin kutsumaan epätäydelliseksi avioliitoksi.[253] Se on siis ollut toisen avioliiton solmimisen este Ruotsissa jo keski- ja reformaatioajalla.

3.4.2. Avioliitto

Kanonisen oikeuden mukaan avioliitto oli Jumalan säätämänä purkamaton. Edelleen se määräsi yksiavioisuuden ainoaksi mahdolliseksi avioisuuden muodoksi. Avioliitto saatettiin kuitenkin avioesteiden tai toisen aviopuolison huoruuden eli aviorikoksen perusteella purkaa. Tämä ei kuitenkaan mitätöinyt avioliittoa lopullisesti, vaan sen teki vasta toisen aviopuolison kuolema. Purettu avioliitto oli eräässä mielessä yhä voimassa ja esti siten uuden kihlauksen ja avioliiton solmimisen sekä erotti toisen aviopuolison solmiman uuden avioliiton. Voimassa olevaa avioliittoa kutsuttiin purkavana eli erottavana avioesteenä kanonisessa oikeudessa termillä *impedimentum ligaminis*. Se esti pääsääntöisesti uuden avioliiton solmimisen toisen aviopuolison eläessä. Avioliiton syntymisen edellytykseksi katsottiin sekä preesensmuodossa annettu suostumus avioliittoon että avioliiton fyysinen täytäntöönpano. Paavi saattoi myöntää dispanssin solmia uusi avioliitto silloin, kun avioliitto perustui vain preesensmuotoiseen kihlaukseen eli kun sitä ei ollut pantu täytäntöön tai kun toinen puolisoista teki luostarilupauksen. Vaimo ei kuitenkaan saanut solmia avioliittoa uudelleen silloin, kun mies oli pitkään vierailla mailla tietymättömissä ilman varmuutta siitä, oliko tämä vielä elossa. Miehen palattua tällainen avioliitto olisi purkaantunut. Kun avioliitto oli purettu aviorikoksen tähden, ei syyllisellä eikä syyttömällä osapuolella ollut kanonisen oikeuden mukaan oikeutta uuden avioliiton solmimiseen, niin kauan kun toinen aviopuolisoista oli elossa. Sen sijaan aviorikokseen syyllistynyt tai puolisonsa mukana siihen osallistunut henkilö saattoi solmia uuden avioliiton aviorikoskumppaninsa kanssa, sitten kun syytön aviopuoliso oli kuollut, kuitenkin edellyttäen, että rikoksesta määrätty kirkkokurirangaistus ei enää ollut voimassa.[254]

---

[252] *KJ 1571*, 126. *von Willebrand* 1903, 65–66, 68.

[253] *von Willebrand* 1903, 68.

[254] Esim. c 1, 3–4 D 26, c 4 D 84, c 19 C 24 q 3, c 1 C 28 q 1, c 2–3, 5, 10 C 31 q 1, c 1–2, 4 C 34 q 1 et 2. c 19 X IV-1, c 2 X IV-2, c 5 X IV-4, c 1 X IV-7, c 2 X IV-21. *Martène* 1700, 598, 599–602. *Richter* 1878, 585–586, 606. *Freisen* 1888, 364–371, 625–635, 830–847. *Winroth* 1890, 113–114. *Sägmüller* 1909, 598–600, 611. *Freisen* 1918–

Germaanisessa yhteiskunnassa miehellä saattoi olla aviopuolison lisäksi useita ilman laillista avioliiton solmimista otettuja vaimoja eli jalkavaimoja, joskaan ei samalla paikkakunnalla. Kirkko ei kanonisen oikeuden mukaan voinut hyväksyä tällaista. Siksi se taisteli jalkavaimoinstituutiota vastaan yrittäen saada sen leimatuksi huoruudeksi. Tämä näkyi esimerkiksi paavi Aleksanteri III:n kirjeestä 6. 7. 1161 Ruotsin kuningas Karl Sverkerinpojalle, piispoille ja jaarleille. Siinä hän tähdensi kanonisen oikeuden mukaisesti yksiavioisuutta sekä sitä, että uutta avioliittoa ei saanut solmia aviopuolison eläessä. Edelleen hän täsmensi, että aviovaimo ei saanut solmia uutta avioliittoa miehen ollessa vankina tai ryöstettynä orjuuteen vieraalle maalle. Vaimon mahdollisesti solmima uusi avioliitto purkaantui miehen palattua kotiin, ja vaimon tuli palata heti miehensä luo.[255] Toisaalta miehet ottivat ilmeisesti tällaisessa tapauksessa helposti avioeron huoruuteen syyllistyneistä vaimoistaan ja solmivat uuden avioliiton, sillä paavi Honorius III kiinnitti tähän asiaan huomiota kirjeessään Skaran piispa Bengt II nuoremmalle 3. 10. 1220 vaatimalla mainitun kanonisen oikeuden kieltämän tavan poiskitkemistä.[256] Lisäksi Ruotsin kirkollinen johto määräsi 1200–1300 -lukujen taitteessa, että papin oli rangaistuksen uhalla nuhdeltava julkisesti jalkavaimoa pitänyttä kolme kertaa, ennenkuin tämä luopui virallisesti jalkavaimostaan tai vihitytti itsensä tämän kanssa.[257]

NLGL:n, *NLGL III*:n ja *NLGL IV*:n säännöksissä määrättiin, että jalka-

---

1919 I, 40, 41–43. *Freisen* 1918–1919 II, 38–40, 42–43.

Avioliiton purkamiseen sekä uuden avioliiton solmimiseen liittyviä kysymyksiä käsiteltiin myös Durandus de Sancto Porcianon OP Petrus Lombarduksen sentenssikommentaarissa 1300-luvun alussa. Sen ensimmäistä käsikirjoitusversiota edustava, Italiassa 1300-luvun puolivälissä kirjoitettu kaksoislehti on säilynyt HYK:ssa *(HYK TH AA 57*, 1rab, 2ra–2vb). Tätä kommentaaria on käytetty mahdollisesti myös Suomessa. *Lehtinen* 1979, 31. *Lehtinen* 1988, 153–154. Kommentaari on myös painettu 1500-luvulla useaan otteeseen. Esim. *Durandus de Sancto Porciano OP* 1571, 378r, 379v–380v. Siinä oleva teksti on eri käsikirjoitusversiota kuin *HYK*:n fragmentti.

Durandus de Sancto Porciano OP (1270–1332) oli ranskalainen dominikaani ja skolastikko, joka toimi muun muassa Limouxin ja Meauxin piispana. *Nyman* 1948, 989.

[255] *DS I*, 41 188. *Winroth* 1890, 109. Ks. myös *Freisen* 1918–1919 II, 17–19, 46–47.

[256] *DS I*, 188.

Bengt II nuorempi († ≈ 1228) oli Skaran piispana ≈ 1216–1228. *Warholm* 1871, 5. *Beckman* 1922, 184.

Vastaavanlainen määräys oli myös saksalaisessa *RiStFl* -vihkikaavan (1100-luvulta) yhteydessä. *RiStFl*, 46.

[257] Näin meneteltiin esim. Skaran piispa Brynolf I:n synodaalistatuuteissa todennäköisesti vuosilta 1278–1317. *Gummerus* 1902, 65.

vaimoa pitävän miehen oli joko erottava jalkavaimostaan tai vihitytettävä itsensä tämän kanssa. Vihkimisen tuli tapahtua pääsiäisenä yleisen ehtoollisella käynnin yhteydessä, jolloin kaikkien kristittyjen oli ripittäydyttävä ja tehtävä parannus. Jos mies kieltäytyi tästä, häneltä evättiin pääsy kirkkoon ja ehtoolliselle. Papin oli sanktioitten uhalla valvottava tämän rangaistuksen toimeenpanoa. Jos mies sanoutui irti jalkavaimostaan pääsiäisenä, mutta makasi yhä edelleen tämän kanssa, hän syyllistyi sakolla sovitettavaan rippirikokseen.[258]

Ruotsin molemmat maanlait ja yleinen kaupunkilaki kielsivät miestä kihlautumasta toisen naisen kanssa ja makaamasta tämän kanssa laillisen aviovaimon eläessä. Tästä rikoksesta langetettiin kuolemantuomio sekä miehelle että huorintehneelle naiselle. *KrML* täsmensi vielä, että miestä tuli rangaista sakoilla myös silloin, kun hän kihlasi laillisen vaimonsa eläessä toisen naisen, mutta ei maannut tätä.[259] Kaikki mainitut yhteiskunnalliset säännökset osoittavat kirkon vaatimusten yksiavioisuudesta ja avioliiton purkamattomuudesta juurtuneen Ruotsiin 1200–1400 -luvuilla.[260]

Ruotsin yhteiskunnallisen lainsäädännön määräyksistä huolimatta jalkavaimoinstituutio eli yhä Ruotsissa 1300–1400 -luvuilla, sillä jotkut 1300-luvun lopulta peräisin olevat synodaalistatuutit säätivät jalkavaimojen pitäjien ekskommunikaatiosta sekä heidän rankaisemisestaan myös muuten.[261] Rangaistuksena saattoi olla 1400-luvulta peräisin olevien provinsiaali- ja synodaalisäännösten mukaan myös kirkon ulkopuolelle sulkeminen sekä sakko. Rangaistuksesta välttyi vain kihlaamalla jalkavaimon. Siitä, että miesten tuli yleisesti joko luopua jalkavaimoistaan tai kihlata heidät, piti antaa takeet, sillä pelkkä suullinen lupaus ei riittänyt. Samoin määrättiin, että pappi ei saanut rangaistuksen uhalla vihkiä avioliittoon toisilta seuduilta tuntemattomia ja vieraita henkilöitä, ennenkuin he pystyivät kirjallisesti ja todistajien avulla osoit-

---

258 *NLGL* Kk 57. *NLGL III* :95. *NLGL IV* :21:25. *Hemmer* 1928, 341–355. *Hellström* 1971, 322. *Carlsson* 1965–1972 II, 104.

259 *MEML* Tak 4. *MEKL* Tak 3. *KrML* Tak 5pr, § 1. *Winroth* 1890, 115.

260 Ks. myös *Mahkonen* 1980, 29.

IGL Kk 27 pr:n, *MEML* Nk 11:n, *MEKL* Nk 10:n ja *KrML* Nk 11:n yhteisen omaisuuden jaosta huoruustapauksissa määräävien säännösten perusteella on päätelty, että Ruotsin yhteiskunnallinen lainsäädäntö itse asiassa salli aviollisesta uskottomuudesta johtuneen asumuseron. Sen sijaan uuden avioliiton solmiminen oli kielletty toisen aviopuolison eläessä. *Mahkonen* 1980, 29.

261 Näin esim. Linköpingin piispa Nicolaus Hermannin synodaalistatuuteissa 1374–1391 sekä saman hiippakunnan vastaavissa säännöksissä 1300-luvun lopulta. *Reuterdahl* 1841, 59, 83, 84.

tamaan olevansa naimattomia. Samanlainen todistus vaadittiin ehtoolliselle pyrkiviltä tuntemattomilta miehiltä tai naisilta, joita ei saanut päästää ehtoollispöytään ilman tällaista todistusta.[262]

Viimeksi mainitut säännökset toistettiin arkkipiispa Jöns Håkanssonin säännöksissä, joista ilmeni myös niiden tausta. Niissä hän perusteli mainittuja määräyksiä sillä, että toisista maakunnista tuli pääsiäisenä pyrkimään ehtoolliselle sellaisia henkilöitä, jotka väittivät olevansa naimisissa, mutta todellisuudessa miesten mukana olevat vaimot olivat jalkavaimoja tai jonkun toisen miehen vaimoja. Samoissa Jöns Håkanssonin säännöksissä kiellettiin salavuoteus ja julkisen jalkavaimon pito. Tästä rikoksesta rangaistukseksi määrätty kirkkoon ja ehtoolliselle pääsyn estäminen oli voimassa niin kauan, kunnes asianomainen otti jalkavaimon aviokseen tai luopui tästä. Jos mies vielä tämän jälkeen piti jalkavaimoa, hänen oli tehtävä parannus ja pysyttävä pois kirkosta niin kauan, kunnes mies kihlasi jalkavaimonsa tai luopui tästä.[263]

Martti Luther piti yksiavioisuutta jumalallisena säätämyksenä. Siksi voimassa oleva avioliitto esti muiden avioliittojen solmimisen. Hän ajautui kuitenkin näin opettaessaan ristiriitaan, kun hän joutui poikkeusluvalla sallimaan Hessenin ruhtinaan Filipin kaksoisavioliiton.[264] Luther salli kanonisesta

---

262 Näin esim. Arbogan kirkolliskokouksen päätösasiakirjoissa 14. 9. 1412 (*SD II*, 1616, *Reuterdahl* 1841, 107) sekä sen referaatissa Linköpingin hiippakuntaa varten (*Gummerus* 1902, 31), Arbogan kirkolliskokouksen päätösasiakirjoissa 14. 9. 1417 (julkaistu myös *SD III*, 2408, *Reuterdahl* 1841, 112), Nicolaus Ragvaldin ajalta (1438–1448) peräisin olevissa Upsalan provinsiaalistatuuttien kompendiumissa (*Reuterdahl* 1841, 155), Arbogan provinsiaalistatuuteissa 1474 (julkaistu *Reuterdahl* 1841, 178), Summa canonum variorum conciorum -säännöskokoelmassa 1400-luvun lopulta (*Reuterdahl* 1841, 183) ja 1400-luvun lopulta peräisin olevassa (todennäköisesti 1480) Kort Roggen piispantarkastusohjeessa Strängnäsin hiippakuntaa varten (*Gummerus* 1902, 96). *Carlsson* 1965–1972 II, 104. *Carlsson* 1971, 104.

Arbogan kirkolliskokousten päätösasiakirjat 14. 9. 1412 ja 14. 9. 1417, 1477 otettiin myös turkulaisperäiseen, 1460–1489 syntyneeseen tuomiokirkon tai piispanistuimen kopiokirjaan. *SKB A 57*, 14r, 15v, 19r.

Arbogan kirkolliskokousten päätösasiakirjoista 14. 9. 1412 ja 14. 9. 1417 esim. *Gummerus* 1902, 4–5.

263 Näin Johannes Haquinin säännöksissä Jämtlantia varten 14. 2. 1425 ja Helsinglantia varten 4. 3. 1425. *Gummerus* 1902, 40, 44. *Carlsson* 1965–1972 II, 104–105.

264 Lutherin avioliitto-opetuksesta yksiavioisuudesta sekä Hessenin ruhtinaan Filipin kaksoisavioliiton sallimisesta esim. *Predigten über das erste Buch Mose* (1523–1524). *-WA 14*, 252. *Brief an Phlilipp von Hessen 28. 11. 1526. -WAB 4*, 140. *Predigten über das erste Buch Mose* (1527). *-WA 24*, 305. *Brief an Phlilipp von Hessen 10. 12. 1539. -WAB 8*, 638–641. *Dietrich* 1970, 50–51.

oikeudesta poiketen uudelleen avioliiton solmimisen syyttömälle osapuolelle silloin, kun avioliitto oli purettu aviorikoksen tähden ja huoruuteen syyllistynyt osapuoli oli vielä elossa. Hän yhtyi kuitenkin kanoniseen oikeuteen siinä, ettei miehen poissaolo sinänsä oikeuttanut vaimon uuteen avioliittoon, koska voimassa oleva avioliitto oli avioeste. Kun mies oli pitemmän ajan poissa, papin tai esivallan oli autettava naista miehen olinpaikan selvittämisessä. Jos tämä ei onnistunut eikä mies palannut tietyn ajan kuluessa, vaimo sai solmia uuden avioliiton. Edelleen kirkon vanhaan opetukseen liittyen aviorikoskumppanit saivat Lutherin mukaan solmia avioliiton laillisten puolisoittensa kuoltua, mikäli maallisen tai kirkollisen esivallan määräämä rangaistus tästä rikoksesta ei enää ollut voimassa. Avioliiton solmimisen jälkeen heidän oli kuitenkin matkustettava ulkomaille.[265]

Ruotsissa reformaatio ei ilmeisesti tuonut muutosta vanhaan kanonisen oikeuden opettamaan käytäntöön voimassa olevasta avioliitosta avioesteenä, koska reformaatioajan alkua käsittelevissä lähteissä on siitä vain niukalti mainintoja. Huoruutta on ainakin 1530-luvulla pidetty myös syyttömän osapuolen suhteen edelleen avioesteenä, vaikka siitä onkin myönnetty poikkeuslupia.[266]

Mikael Agricolan *RO*:n 12.–14. §§ puhuivat voimassa olevasta avioliitosta avioesteenä. 12. §:ssä, joka oli otettu Ut:sta (Mt 19:9), mutta ei suoraan Agricolan *UT 1548*:sta (Se Wsi Testamenti 1548), tähdennettiin, että mies ei saanut hylätä aviovaimoaan siksi, että hän halusi solmia avioliiton toisen kanssa. Toinen avioliitto oli tässä tapauksessa huoruutta. Kukaan ei myöskään saanut solmia uutta avioliittoa tällä tavoin hylätyn vaimon kanssa, sillä se oli huoruutta. Puolison sai Matt. 19:9:n mukaan hylätä vain tämän tekemän huoruuden tähden. 13. §:n kohdalle oli marginaaliin merkitty *1. Cor. 7.* Pykälän alkuosa

---

265 Esim. *De captivitate Babylonica* (1526). *-WA 6*, 557, 559. *Vom ehelichen Leben* (1522). *-WA 10 II*, 288, 289. *Von Ehesachen* (1530). *-WA 30 III*, 242–243. *Dietrich* 1970, 69–70, 71. *Suppan* 1971, 114–115. Ks. myös *Bretschneider* 1837, 778–779, jossa on painettu Lutherin ja Melanchthonin 11. 2. 1542 antama lausuma avioerosta, avionrikkojasta ja syyttömän osapuolen uudesta avioliitosta.

Saksalaisten 1500-luvun evankelisten kirkkojärjestysten puheena olevaa avioestettä käsittelevistä säännöksistä *Richter* 1858, 607. *Dietrich* 1970, 103–106, 111–112, 137–138, 143.

266 Kustaa Vaasa antoi 7. 2. 1537 eräälle talonpojalle luvan solmia uuden avioliiton, koska tämän vaimo oli langennut toista kertaa huoruuteen. Asiaan vaikutti se, että mies oli antanut vaimolleen ensimmäisellä kerralla anteeksi, mutta tämä ei ollut lupauksistaan huolimatta parantanut tapojaan. Kustaa Vaasan kirje on julkaistu *GVR XI* (1536–1537), 255.

Vrt. tätä tapausta erivapausperusteisiin avioeroihin, joita ryhdyttiin myöntämään Ruotsissa 1500-luvun loppupuolelta lähtien. *Mahkonen* 1980, 105–106.

olikin muokattu 1. Kor. 7:39:n pohjalta. Siinä säädettiin, että aviovaimo ei saanut laillisen miehensä eläessä solmia uutta avioliittoa. Miehen kuoleman jälkeen vaimo oli vapaa solmimaan uuden avioliiton. 13. §:n loppuosassa todettiin tämän perusteella 1. Kor. 7:39:stä poiketen, että miehensä eläessä aviorikokseen syyllistynyt nainen oli huora. Tämän jälkeen toistettiin kuitenkin, että aviopuolison kuoleman jälkeen solmittu uusi avioliitto ei ollut huoruutta. 14. §, joka oli otettu (1. Kor. 7:2) Ut:sta, mutta ei suoraan *UT 1548*:sta, muistutti, että aviopuolisolle uskollisena pysyminen oli tarpeen huoruuden välttämiseksi.[267]

Agricola jatkoi näissä todennäköisesti itse muovaamissaan, Raamattuun perustuvissa pykälissä kanonisen oikeuden viitoittamaa ja reformaation jatkamaa oikeuskäytäntöä, jonka mukaan voimassa oleva avioliitto oli avioeste.[268]

Puheena olevaa avioestettä noudatettiin Suomessa myös käytännössä 1550–1560 -luvuilla. Tästä kertovat eri puolilta maata rovastinkäräjillä tai käräjillä annetut tuomiot. Niissä rangaistiin avioliiton aiheettomasta purkamisesta sekä uuden avioliiton solmimisesta edellisen puolison vielä eläessä. Lapissa nautintaoikeuksiaan harjoittavia pirkkalaisia rangaistiin huoruudesta lappalaisten jalkavaimojen kanssa.[269]

KJE 1561 ja *KJ 1571* kielsivät avioliiton solmimisen siinä tapauksessa, että mies A oli tehnyt aviorikoksen miehen B vaimon C kanssa. Tällöin A ja C eivät saaneet solmia avioliittoa edes B:n kuoltua. Tätä perusteltiin sillä, että mainittu teko herättäisi pahennusta. *KJE 1561, Laurentius Petrin papistolle Upsalassa 1566 antamat ohjeet* ja *KJ 1571* säätivät myös, että papit eivät saaneet sallia avioliiton solmimista sellaisten henkilöitten välillä, joilla ei ollut todistusta naimattomuudesta tai esteettömyydestä suunnittelemaansa avioliittoon.[270] *KJ 1571*:n ja sen esitöitten sisältämä uuden avioliiton totaalinen solmimiskielto, joka koski aviorikokseen langenneita, poikkesi niistä mää-

---

[267] *UT 1548* on julkaistu näköispainoksena *MAT II. UT 1548*, 75, 470. *KK 1549*, 18. *Knuutila* 1988, 289.

UT 1548:n säilyneistä kappaleista *Parvio* 1968b, 13–36.

[268] *Knuutila* 1988, 289.

[269] Esim. *VA 3722*, 6v (rovastinkäräjät Hollolassa 18. 2. 1560); *4541*, 12r (Kalajoen talvikäräjät 1550); *SVT I*, 99 (rovastinkäräjät Säämingissä 28. 6. 1563); *SVT II*, 22, 195 (käräjät Närpiössä 16. 7. 1550 ja 25. 6. 1552). *Luukko* 1954, 608–609. *Pirinen* 1963, 41. *Heikinmäki* 1981, 157. Ks. myös *Blomstedt* 1960, 411–412.

[270] *KJE 1561*, 124. *KJ 1571*, 119. *Lundquist* 1948, 69.

Tuntemattomilta avioliittoon aikovilta vaadittavasta todistuksesta määräävän *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n kohdan lähteistä *Färnström* 1935, 171–172.

räyksistä, joita oli annettu sekä kanonisessa oikeudessa että Lutherin opetuksissa.

Upsalan kirkolliskokouksessa 1572 käsiteltyjä asioita sisältävä lisäys, joka liitettiin sen kulkua kuvaavien asiakirjojen joukkoon vasta myöhemmin, kielsi avioliiton solmimisen silloin, kun ei ollut täyttä varmuutta pitkään poissaolleen puolison kohtalosta.[271] 1580-luvulla annetuissa Ruotsin partikulaarisissa säännöksissä toistettiin *KJ 1571*:n määräys, jonka mukaan tuntemattomilta henkilöiltä piti ennen heidän avioliiton solmimistaan vaatia todistus esteettömyydestä tai naimattomuudesta.[272] Näissä *KJ 1571*:n määräyksiä soveltavissa säännöksissä 1580-luvulta kiellettiin edelleen, että papit eivät saaneet vihkiä uudelleen avioliittoon sellaista naista, jonka mies oli pitkään poissa. Naisen tuli ensin luotettavin todistein selvittää, mitä miehelle oli tapahtunut. Pappi sai tämän jälkeen ratkaista, oliko uuden avioliiton solmiminen mahdollista.[273]

Mainitut kirkolliset säännökset 1560–1580 -luvuilta osoittavat, että voimassa oleva avioliitto oli tuolloin edelleen avioeste Ruotsissa. Sen noudattamista valvottiin myös käytännössä.[274]

KJE 1608 ja *KJE 1619* eivät pääsääntöisesti sallineet avioliiton solmimista aviorikokseen syyllistyneitten henkilöitten välillä edes silloin, kun heidän lailliset aviopuolisonsa olivat kuolleet. Poikkeuslupia voitiin kuitenkin myöntää tähän erityisistä syistä ulkomaisten "puhtaasti evankelisten seurakuntien" ja Raamatun (2. Sam. 11) antamien esimerkkien mukaisesti. Tässä tapauksessa poikkeusluvalla avioliiton solmimisluvan saaneet piti kuitenkin karkottaa sellaisille seuduille, joilla heidän rikoksensa oli tuntematon. Lisäksi pappeja vaadittiin viran menettämisen uhalla valvomaan, etteivät tuntemattomat henkilöt solmineet avioliittoja, ellei heillä ollut todistusta naimattomuudestaan tai esteettömyydestään.[275]

---

271 *Ahnfelt* 1895, 28.

272 Näin säädettiin esim. Växjön hiippakunnan kiertokirjeessä 1584. *Lundström* 1898, 53.

273 Näin esim. Strängnäsin hiippakunnan synodaalistatuuteissa vuodelta 1584. *SSA II*, 14.

274 Esim. oikeustapaukset 14. 8. 1553, 29. 8. 1576, 13. 4. 1583, 19. 6. 1587, 19. 3. 1589, 23. 9. 1592, 11. 7. 1618 ja 14. 8. 1619, joissa käsiteltiin kahden tai kolmen naisen kanssa yhtäaikaa avioliiton solmineiden miesten tapauksia. *STb II:3*, 32. *STb II:5*, 86. *STb II:6*, 368. *STb II:7*, 345. *STb II:8*, 25. *STb III:1*, 88. *STb III:10*, 84–85, 217–218. *STb III:11*, 96–97.

275 *KJE 1608*, 146–147. *KJE 1619*, 483–484.

Lutherin ja saksalaisten 1500-luvun evankelisten kirkonmiesten vastaava kanta[276] lienee ollut ensiksi mainitun säännöksen esikuvana. Se merkitsi lievennystä *KJ 1571*:n määräykseen, sillä aviorikoskumppanien avioliitot voitiin nyt sallia toisen laillisen puolison kuoleman jälkeen poikkeusluvin tietyissä tapauksissa. Näin palattiin entiseen kanonisen oikeuden luomaan käytäntöön. Jälkimmäinen säännös oli *KJ 1571*:n määräyksiä ankarampi, sillä pappeja uhattiin viranmenetyksellä, elleivät he valvoneet tuntemattomien henkilöiden suunnittelemia avioliittoja. Puheena oleva avioeste oli näin voimassa entiseen tapaan Ruotsissa 1600-luvun alussa. Tämä näkyy myös samanaikaisista Ruotsin partikulaarisista säännöksistä 1600-luvun ensimmäisellä puoliskolla.[277]

Tilanne jatkui samanlaisena myös Suomessa 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, sillä *CE*:n avioliittoasioita käsittelevän luvun §§:t 4–5 sekä *Kl: KJ 1571 l* toistivat *KJ 1571*:n määräykset huoruuteen syyllistyneitten miehen ja naisen avioliittokiellosta myös naisen laillisen aviomiehen kuoleman jälkeen. Edelleen niissä uudistettiin säännös, jonka mukaan pappien tuli valvoa tuntemattomien henkilöiden suunnittelemia avioliittoja.[278] Samat määräykset toistettiin lähes sanatarkasti Suomessakin tunnetuissa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksissä 1632, joissa myös kiellettiin avioliiton liian nopea purkaminen huoruuden tähden sillä perusteella, ettei huoruuteen syyllistynyt olisi voinut avioitua uudelleen.[279] *CR*:in sisältynyt 16-pykäläinen säännöskokoelma puhui myös pykälissään 12–14 voimassa olevasta avioliitosta avioesteenä.[280] Tuntemattomia henkilöitä vaadittiin edelleen 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä osoittamaan esteettömyytensä avioliittoon todis-

---

276 Esim. *Vom ehelichen Leben* (1522). *-WA 10 II*, 289. *Dietrich* 1970, 70, 143.

277 Esim. Västeråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksissä kiellettiin huorintehneiden väliset avioliitot myös syyttömien puolisoiden kuoleman jälkeen. Edelleen Johannes Rudbeckius sääti, että avioliittoja ei pitänyt purkaa liian nopeasti huoruuden tähden. Tämä siksi, että huorintehnyt ei olisi ollut vapaa solmimaan uutta avioliittoa. *Lundström* 1900, 18, 20.

278 *HYK Mf / Ms 233.HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIIr (§§ 9–10). *Parvio* 1966, 146 (§§ 4–5).

279 *HYK C^{Ö} V 14*, 9r, 11v.

280 *Parvio* 1966, 67 viite 1.

CR:n 16-pykäläisen säännöskokoelman §§ 12–14 on ruotsinnettu Agricolan *RO*:n vastaavista pykälistä. *Knuutila* 1988, 292.

Ruotsalaisten 1600-luvun tuomiokirjojen mukaan pitkään sodissa olleiden miesten vaimot ottivat helposti rakastajia, joiden kanssa he sitten elivät avioliitonomaisessa suhteessa. *Carlsson* 1965–1972 II, 62–63. Tässä saattaa olla myös yksi syy siihen, miksi myös *CR*:ssa muistutettiin voimassa olevasta avioliitosta avioesteenä.

tuksella.[281] Samoin 1600-luvun puolivälissä asetettiin edelleen kihlauksen ehdoksi, että siihen aikova ei ollut avioliitossa kenenkään toisen kanssa. Papin tuli selvittää ennen kihlausta, mistä kihlattavat olivat kotoisin.[282]

3.5. FYYSINEN KYPSYMÄTTÖMYYS

Vaikka avioliiton solmimisen edellytykseksi asetetulla fyysisellä kypsyydellä yleensä tarkoitetaan vain tietyn iän saavuttamista, seuraavassa on käsitelty myös kahta muuta tähän yhteyteen läheisesti liittyvää asiaa. Siksi esitys on jaettu kolmeen osajaksoon: 1) kihlautumis- ja avioitumisikä; 2) eri-ikäisyys; 3) vanhempien tai holhoojien suostumus aiottuun avioliittoon. Kihlautumis- ja avioitumisikä sekä vanhempien tai holhoojien suostumus avioliittoon olivat tarkkaan ottaen avioliiton edellytyksiä eivätkä avioesteitä sanan varsinaisessa merkityksessä.

Kihlautumis- ja avioitumisikä

Roomalaisen oikeuden mukaan jo seitsemän vuoden ikäinen henkilö saattoi kihlautua laillisesti. Kuitenkin varsinainen avioitumisikä, millä tarkoitettiin tässä yhteydessä avioliiton fyysistä täytäntöönpanoikää, oli naisella 12 ja miehellä 14 vuotta.[283]

Nämä alinta mahdollista kihlautumis- ja avioitumisikää koskevat säännökset välittyivät kanoniseen oikeuteen, joka piti vastaavia ikärajoja kihlautumisen ja avioliiton aloittamisen edellytyksenä. Alaikäisyys tässä mielessä oli avioeste, jota kanonisessa oikeudessa kutsuttiin termillä *impedimentum aetatis*. Kanoninen oikeus täsmensi kuitenkin kihlautumisikää koskevia säännöksiä siten, että myös alle seitsenvuotias saattoi kihlautua. Hänellä oli kuitenkin seit-

281 Näin Boëtius Mureniuksen rovastintarkastuspöytäkirjojen mukaan Ahvenanmaalla 1640-luvulla (rovastintarkastus Kumlingessa, tarkempi dateeraus puuttuu). *Boëtius Murenius Acta visitatoria 1637–1666*, 139.

282 Esim. Eskil Petraeuksen kihlauskaava (1655) ja kopiot (*HYK Rv. aset. separata, ruotsinkieliset 1596, 1600-luku, Perälä* 1929, 273, *Hyötyniemi* 1931, 157), Viipurin hiippakuntaa varten laadittu kihlauskaava (*Lempiäinen* 1969b, 226).

283 *Freisen* 1888, 324. *Winroth* 1890, 92–93. *Sägmüller* 1909, 590–592.

semän vuotta täytettyään oikeus purkaa kihlaus. Sponsalia de futuro- ja -de praesenti -opin kehityksen myötä mainittua rajaa ryhdyttiin pitämään futuurimuotoisen kihlauksen edellytyksenä. Preesensmuotoisen kihlauksen sekä avioliiton fyysisen täytäntöönpanon edellytyksenä oli naisen saavuttama 12 ja miehen 14 vuoden ikä. Nämä ikärajat määräytyivät sen perusteella, että tuolloin ihmisen katsottiin olevan sukukypsä. Niinpä sellaisille alaikäisille henkilöille, jotka olivat sukukypsiä, voitiin myöntää poikkeuslupa solmia avioliitto. Edelleen alaikäisen solmiman preesensmuotoisen kihlauksen ja sitä seuranneen avioliiton täytäntöönpanon katsottiin täyttävän oikean avioliiton edellytykset.[284]

Ruotsin keskiaikainen lainsäädäntö asetti avioliiton solmimisen edellytykseksi naisen saavuttaman kypsän iän, jolla tarkoitettiin kykyä suorittaa itsenäisesti talon emännälle kuuluvat toimet ja askareet. *HL* Pk 1 § 4 määritteli täksi iäksi 12 vuotta. Naisen tässä iässä solmima itsenäinen kihlaus saatettiin purkaa vain piispan luvalla. Tämä kanonisen oikeuden määräyksiä heijastava säännös ilmaisee sen, että naisen katsottiin 12 vuoden ikäisenä olevan kypsä päättämään omista asioistaan. Se ei siis varsinaisesti ollut alin sallittu kihlautumis- eikä avioitumisikä.[285] Ruotsissa ainakin eräät korkeampisäätyiset naiset avioituivat 1300-luvulla 12–13 vuoden ikäisinä.[286] Nämä tiedot osoittavat, että kanonisen oikeuden määräykset naisen alimmasta mahdollisesta avioliiton aloittamisiästä olivat voimassa Ruotsissa keskiajalla myös käytännössä.

Miehen kihlautumis- ja avioitumisiästä ei ole Ruotsin lainsäädännössä mitään mainintoja. Sen sijaan se puhui miehen täysi-ikäisyysrajasta. Sitä ei ilmeisesti aluksi pidetty identtisenä avioliiton solmimisiän kanssa, mutta myöhemmin nämä iät on samaistettu. *HL*:n vapaan miehen oikeuksia käsittele-

---

[284] Esim. c Un C 30 q 2. c 25 X IV-1, c 1–6, 8–11, 14 X IV-2. *Freisen* 1888, 324–329. *Winroth* 1890, 92, 95–96. *Sägmüller* 1909–590, 591, 592. *Gallén* 1963, 227–228. *Söderlind* 1968, 67, 68. Ks. myös *Freisen* 1918–1919 II, 35–38.

Keskiajalla Euroopassa yleisin avioliiton solmimisikä vaihteli miehillä 20–24 ja naisilla 14–16 ikävuoden välillä. *Goetz* 1986, 41.

[285] Esim. *UL* Pk 1 § 4. *VmL* Pk 1 § 4. *HL* Pk 1 § 1, 4. *Winroth* 1890, 92. *von Willebrand* 1903, 13–14. *von Wikman* 1937, 28, 29. *Söderlind* 1968, 68. *Inger* 1983, 25.

Vrt. *VkL* IV:1:4, 6, 25, joiden mukaan nainen sai kihlautua 10 vuoden ikäisenä, mutta solmia avioliiton itsenäisesti vasta 18 vuotiaana. *von Willebrand* 1903, 14–15.

Vrt. *Holmbäck – Wessén 1933–1946 IV*, 79 (viite 9), jossa kypsän iän rajaksi määritellään 15 vuotta.

[286] Korkeampisäätyisten naisten avioitumisijistä Ruotsissa 1300-luvulla esim. *Söderlind* 1968, 67–68.

vässä kaaressa täysi-ikäisyyden rajaksi asetettiin 12 vuotta. Toisaalta saman lain kirkkokaaressa säädettiin alle 15-vuotiaan pojan vala pätemättömäksi.[287] Muut maakunta- ja kaupunkilait pitivät myös 15 vuoden ikää miehen täysi-ikäisyyden rajana.[288] Maanlait sekä yleinen kaupunkilaki menettelivät tässä samoin. Lisäksi *MEML* ja *KrML* määrittelivät alaikäiseksi 7–14 -ikäisen pojan.[289] Miehen alin mahdollinen avioitumisikä oli siis 15 vuotta eroten kanonisen oikeuden säätämästä 14 vuodesta. Ero saattaa selittyä sillä, että germaanisen tavan mukaan kihlauksessa vahvistettu avioliittosopimus tuli panna toimeen ja täytäntöön viimeistään vuoden ja päivän kuluttua kihlauksesta. Näin mies siis saattoi kihlautua aikaisintaan 14 vuoden iässä, mutta fyysisesti aloittaa avioliiton vasta täytettyään 15 vuotta eli saavutettuaan täysi-ikäisyyden.[290]

Yhteenvetona edellisestä voi todeta, että Ruotsin keskiaikaisen lainsäädännön perusteella nainen sai aloittaa avioliiton aikaisintaan 12-vuotiaana, mies 15-vuotiaana. Koska germaanisen tavan mukaan avioliiton aloittamisen ja kihlauksen välillä sai olla korkeintaan vuoden päivät, nainen saattoi kihlautua aikaisintaan 11-vuotiaana, mies 14-vuotiaana. Nämä ikäedellytykset noudattivat kanonisen oikeuden määräämää kihlauksen 7–12/14 vuoden ikärajaa. Avioliiton aloittamisen edellytyksenä naiselta vaadittu 12 vuoden ikä oli myös kanonisen oikeuden mukainen. Miehen oli puolestaan oltava 15-vuotias eli kanonisen oikeuden määräämää ikärajaa vuoden vanhempi. Kanonisen oikeuden säännöksiä noudatettiin Ruotsissa tämän avioliiton edellytyksen osalta siis tarkasti ainoastaan kihlauksessa, mutta hieman epätarkemmin avioliiton aloittamisessa.[291]

Kirkonmiehet vaativat 1300–1400 -luvuilla kanonisen oikeuden kihlautumis- ja avioitumisikää koskevien säännösten noudattamista. Synodaalistatuu-

---

[287] *HL* Kk 19 § 1, Vapaan miehen oikeuksia käsittelevä kaari (Vmok) 21. *Winroth* 1890, 92. *Söderlind* 1968, 67.

Täysi-ikäisyydestä maakuntalaeissa *Carlsson* 1948, 30–38. Ks. myös *Estlander* 1897, 374 viite 5.

[288] Esim. *NLGL II* :7:29. *IGL* Tappokaari (Tapk) 12. *UL* Kk 19 § 2, Vmok 2 pr, Maakaari (Mk) 4 § 5. *VmL* Vmok 2 pr. *SöL* Vmok 18 pr. *Winroth* 1890, 93. *Söderlind* 1968, 67.

Vrt. *VkL* IV:1:25 pr, jonka mukaan mies katsottiin täysikäiseksi vasta 18 vuotiaana. *von Willebrand* 1903, 14–15.

Germaanisesta täysi-ikäisyydestä esim. *Estlander* 1897, 375–376.

[289] *MEML* Tahallisen tapon kaari (Ttapk) 13. *MEKL* Ttapk 10. *KrML* Ttapk 11. *Winroth* 1890, 93.

[290] *Winroth* 1890, 93, 96–97. *Söderlind* 1968, 67.

[291] *Söderlind* 1968, 68.

teissa kiellettiin 1300-luvun lopulla pappeja kihlaamasta ja vihkimästä avioliittoon alle 12 vuoden ikäistä naista sekä alle 14 vuoden ikäistä miestä. Edelleen pappi sai purkaa kihlauksen vasta naisen ja miehen saavutettua mainitut ikärajat.[292]

Kirkko opetti edelleen 1400-luvulla, että kihlauksen edellytyksenä oli laillinen ikä. Se takasi kihlausta seuraavan avioliiton nuhteettomuuden ja onnistumisen.[293] Laillisella iällä tarkoitettiin ilmeisesti kanonisen oikeuden asettamia ikärajoja avioliiton solmimiselle. Siitä päätellen, että tässä yhteydessä puhuttiin laillisesta iästä ainoastaan kihlauksen edellytyksenä, kirkko joutui mukautumaan Ruotsissa vallinneeseen käytäntöön, jonka mukaan kanonisen oikeuden asettamia ikärajoja sovellettiin ainoastaan kihlauksessa.

Martti Luther piti kanonisen oikeuden kihlautumis- ja avioitumisikää koskevia säännöksiä liian alhaisina. Hänen mukaansa miehen tuli olla 20 ja naisen 15–18 vuoden ikäinen avioliittoa solmiessaan. Luther perusteli tätä sillä, että varttuneessa iässä oleva kykenisi paremmin elättämään lapsia.[294]

Ruotsin 1500-luvun ensimmäisiltä vuosikymmeniltä peräisin olevat avioliittoasioita käsittelevät lähteet vaikenevat kihlaus- ja avioitumisiästä avioliiton edellytyksenä, joten käytäntö tässä suhteessa lienee jatkunut entisellään.

Mikael Agricolan *RO*:n 7. § määräsi avioliiton solmimisiästä: *Miehen poli pite kieumen Vijdhettoistakymende aiastaica, Mutta Waimon poli neliättoistakymende*. Agricolan mukaan mies sai siis solmia avioliiton täytettyään 14 vuotta ja nainen 13. vuotissyntymäpäivänsä jälkeen.[295]

Rovastintarkastuspöytäkirjoista ilmenee, että Suomessa valvottiin avioliiton solmimisikää sakottamalla sellaisia naittajia, jotka kihlasivat alaikäisiä.[296]

---

[292] Näin Linköpingin piispa Nicolaus Hermannin synodaalistatuuteissa 1374–1391. *Reuterdahl* 1841, 64.

Mannereurooppalaisissa vihkikaavoissa kihlauksen ehdoksi asetettiin kanonisen oikeuden mukaan alaikärajaksi seitsemän vuotta, mutta varsinaisen avioitumisen edellytykseksi miehellä 14 ja naisella 12 vuotta. Esim. *AgMo*, 70–71. *Stapper* 1906, 116.

[293] Tällä tavoin opetettiin esim. Vadstenan luostarin *DSS* -käsikirjoituksessa 1400-luvulta. *DSS*, 201. *Andrén* 1963, 126.

[294] Esim. *Vom ehelichen Leben* (1522). *-WA 10 II*, 303–304. *Dietrich* 1970, 63.

Kihlautumis- ja avioitumisikää koskevista säännöksistä 1500-luvun saksalaisissa evankelisissa kirkkojärjestyksissä *Dietrich* 1970, 130–131, 158, 209–211.

[295] *KK 1549*, 17. *Knuutila* 1988, 285. Vrt. *Pietilä* 1905, 144; *Wikman* 1937, 29; *Söderlind* 1968, 69; *Lempiäinen* 1975, 470 viite 15, joissa miehen alimmaksi kihlautumis- ja avioitumisiäksi esitetään 15 vuotta ja naisen vastaavaksi 14 vuotta.

[296] Esim. *VA 3755*, 32r. (rovastinkäräjät Mäskälässä 1. pääsiäisen jälkeisenä sunnuntaina = 1. 4. 1554). *Pirinen* 1963, 40.

Alaikäisyyden rajaa ei kuitenkaan näissä lähteissä määritelty.

Muista 1500-luvun puolivälistä peräisin olevista lähteistä kuitenkin ilmenee, että tuolloin Suomessa jousi-iässä oleva nuorukainen ymmärrettiin täysi-ikäiseksi mieheksi. Jousi-iällä tarkoitettiin sakramentilla käynyttä, työkykyistä, metsällä käyvää ja veronsa itse maksavaa miestä. Jousi-iän rajana oli yleensä 15 vuotta, jolloin mies itse jaksoi jännittää jousen ja ampua turkiseläimen veronmaksua varten.[297]

Ruotsissa ryhdyttiin vaatimaan 1300-luvulla kypsää ikää konfirmaation ja ensiehtoolliselle pääsyn ehdoksi.[298] Koska avioliittoon vihkimiseen sisältyi myös morsiusmessu ehtoollisineen,[299] täysi-ikäisyys oli näin siis myös avioliittoon vihkimisen ehto. Vihkiminen puolestaan asetettiin kirkon taholta avioliiton aloittamisen edellytykseksi. Tästä voi päätellä, että Agricolan säännös miehen 14 vuoden iästä avioliiton solmimisen edellytyksenä tarkoitti kihlautumisikää. Tämä sopi kanonisen oikeuden määräämän kihlausikärajan puitteisiin. Avioliiton aloitus tapahtui sitten Ruotsin lainsäädännön mukaisesti miehen täytettyä 15 vuotta eli saavutettua täysi-ikäisyyden rajan. Tässä Agricola siis poikkesi kanonisen oikeuden säännöksistä.[300]

Koska Agricolan säännös miehen 14 vuoden ikärajasta tarkoitti tässä yhteydessä kihlausikärajaa, voi naista koskeneen 13 vuoden vastaavan rajan tulkita tarkoittavan samoin myös kihlausta. Agricola nosti näin naisen alinta kihlautumis- ja avioitumisikää vuodella verrattuna kanonisen oikeuden ja Ruotsin yhteiskunnallisen lainsäädännön määräyksiin. Tämä saattaa liittyä Ruotsin reformaattorien pyrkimykseen nostaa naisen avioliiton solmimisikää.[301] Lähteissä ei ole kuitenkaan mainintoja siitä, saiko nainen myös aloittaa avioliiton 13 -vuotiaana.

RO:n 7. §:n säätämät alimmat avioliiton solmimisikärajat poikkesivat kanonisen oikeuden vastaavista ikärajoista sekä Lutherin opetuksista. Sen sijaan ne liittyivät ruotsalaiseen avioliiton solmimiskäytäntöön. Puheena olevan pykälän muotoilu lienee Agricolan omaa käsialaa, koska sille ei ole löytynyt

---

Mäskälä oli 1500-luvulla hallintopitäjä, joka sijaitsi nykyisten Vanajan, Hausjärven ja Lammin kuntien alueilla.

297 *Pirinen* 1962c, 45. Ks. myös *Taipale* 1980, 40.

298 Ensiehtoolliselle vaadittavasta iästä esim. *Taipale* 1980, 22–23.

299 Esim. *MEA*, 18–22.

300 *Knuutila* 1988, 285–286.

301 *Knuutila* 1988, 286. Ruotsalaisten reformaattorien pyrkimyksestä nostaa naisen avioliiton solmimisikää *Söderlind* 1968, 68.

esikuvaa Ruotsista.[302]

VAr (1552) asetti avioliiton solmimisen edellytykseksi laillisen iän, jolla ilmeisesti tarkoitettiin täysi-ikäisyyttä. Tämä oli tarpeen siksi, että avioliiton solmijat ymmärtäisivät avioliiton oikean merkityksen.[303] *VAr*:n A -ryhmän käsikirjoitus kuvasi tässä yhteydessä avioliiton solmimista termillä giffuas tilhopa,[304] jolla tarkoitettiin naittamistointa eli avioliiton toimeenpanemista sitä seuraavine täytäntöönpanoineen. Näin ollen *VAr*:n säännös täysi-ikäisyydestä avioliiton solmimisen edellytyksenä nousi Ruotsin kotoiselta maaperältä, sillä jo keskiajalla avioliiton toimeen- ja täytäntöönpano sai tapahtua vasta täysi-ikäisyyden rajan ylittämisen jälkeen.

KJE 1561, *Laurentius Petrin Upsalassa 1566 papistolle antama säädös* sekä *KJ 1571* asettivat papin toimittaman kihlauksen ja naittamisen edellytykseksi laillisen iän eli täysi-ikäisyyden. *KJE 1561* ja *KJ 1571* perustelivat tätä sillä, että lapset ja alaikäiset eivät ymmärtäneet avioliiton arvoa. Tästä ymmärtämättömyydestä seurasi puolestaan paljon pahaa. Siksi kunniallisuus ja kristillinen kuri vaativat avioliiton solmimista vain täysi-ikäisten välillä. *Laurentius Petrin säädös* tähdensi vielä, että avioliiton solmiminen täysi-ikäisenä oli tarpeen sekä sopivuuden että avioliiton oikean ymmärtämisen tähden. Jos aviopuolisot eivät ymmärtäneet avioliiton merkitystä, liitto ei voinut kestää.[305] Useat Ruotsin 1500-luvun lopun partikulaariset säännökset puhuivat samoin laillisesta iästä avioliiton solmimisen edellytyksenä.[306]

Täysi-ikäisyyden rajana oli edelleen 1500-luvun lopulla Ruotsin lainsäädännön mukaan miehillä 15 vuotta. Ilmeisesti samaa ikää pidettiin Ruotsissa 1500–1600 -lukujen taitteessa edellytyksenä myös naisten avioliiton aloittamiselle, sillä tuomiokapitulit käsittelivät anomuksia, joissa pyydettiin avioliiton aloittamislupaa 13–14 vuotiaille kihloissa oleville tytöille.[307] Luvan anominen ei olisi ollut tarpeen, mikäli vanhoja säännöksiä olisi noudatettu entiseen tapaan. Tämä merkitsi korotusta naisen avioliiton solmimisikään kanoniseen oikeuteen verrattuna ilmeisesti Laurentius Petrin pyrkimysten mukaisesti.

---

302 *Knuutila* 1988, 286.

303 *Kjöllerström* 1940, 61, 66–67.

304 *Ahnfelt* 1895, 2. *Kjöllerström* 1940, 61.

305 *KJE 1561*, 125–126. *KJ 1571*, 120. *Lundquist* 1948, 69. *Pietilä* 1905, 144. *Söderlind* 1968, 68.

306 Näin esim. arkkipiispa Andreas Laurentii Björnramin piispantarkastusohjeessa (1583–1591). *Ahnfelt* 1894, 87.

307 Näin esim. Västeråsin hiippakunnan tuomiokapitulin 1500–1600 -lukujen taitteesta peräisin olevissa pöytäkirjoissa. *Söderlind* 1968, 69–70, 73. Ks. myös *Wikman* 1937, 29.

Agricolan *RO*:n 7. §:n mukaan mies saattoi solmia kihlauksen Suomessa 1500-luvun puolivälissä 14 - ja nainen 13 -vuotiaana. Suomessa kihlauduttiin 1500-luvulla ilmeisesti yleisesti jo tätäkin aiemmin, jopa kahdeksan vuoden iässä. Tämä ilmenee Ruotsissa 1500–1600 -lukujen taitteesta käsitellyistä oikeustapauksista, joissa toisena osapuolena oli Suomessa syntynyt ja avioitunut henkilö.[308] *KJ 1571*:n puheena olleita määräyksiä alhaisempi kihlautumisikä selittynee vanhalla kanonisen oikeuden luomalla käytännöllä, jonka mukaan kihlaus saatettiin solmia futuurimuodossa jo seitsemän vuoden ikäisenä. Vanha käytäntö on siis elänyt Suomessa muuttumattomana läpi 1500-luvun.

KJE 1608 ja *KJE 1619* kielsivät pappeja kihlaamasta ja naittamasta lapsia ja alaikäisiä täsmälleen samanlaisin sanoin kuin *KJ 1571*.[309] Ruotsissa ei tapahtunut käytännössä 1600-luvun alkupuolella suuria muutoksia alinta kihlautumis- ja avioitumisikää koskeviin säännöksiin.[310]

Alhaisimman mahdollisen avioliiton solmimisiän määrittely jatkui ennallaan myös Suomessa 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. *CR*:in sisältynyt *CE* kielsi avoliiton solmimisen lapsilta ja alaikäisiltä. Samassa kopiokirjassa olevan 16-pykäläisen säännöskokoelman 7. §:ssä todettiin, että avioliiton solmiminen oli mahdollista miehelle 14 ja naiselle 13 vuoden ikäisenä.[311] *Kl: KJ 1571 l*:n mukaan papit eivät saaneet antaa avioliittoon lapsia

---

308 Esim. *SstA Stockholms konsistoriums protokoll 19. 7. 1597* (huoruustapauksessa toisena osapuolena oli suomalainen nainen, joka oli Suomessa pakotettu kihloihin kahdeksan- vuotiaan pojan kanssa); *SKB A 945: Uppsala domkapitels utlåtande den 28. 10. 1618, UUB Palmskiöldiska samlingen 103:II: Uppsala domkapitels utlåtande den 28. 10. 1618* (oikeustapauksessa 13-vuotiaana naimisiin mennyt suomalainen mies, joka oli heti vihkimisen jälkeen joutunut vaimonsa hylkäämäksi, solmi myöhemmin Ruotsissa toisen avioliiton; miehen ensimmäinen avioliitto todettiin kuitenkin edelleen voimassaolevaksi, koska hänen vanhempansa olivat "Suomen tavan mukaan" antaneet tämän avioitua näin nuorena); *SKB A 945: Uppsala domkapitels utlåtande den 4. 11. 1618, UUB Palmskiöldiska samlingen 103:II: Uppsala domkapitels utlåtande den 14. 11. 1618, SstA Stockholms konsistoriums protokoll 28. 9. 1618* (huoruustapauksessa Suomessa "maan tavan mukaan" poikasena kihlautunut ja avioitunut sekä vaimonsa kanssa kolme lasta saanut mies hylkäsi vaimonsa ja avioitui uudelleen, vaikka Upsalan arkkihiippakunnan tuomiokapituli suhtautuikin kielteisesti lasten solmimiin avioliittoihin, se silti katsoi miehen poikasena solmiman avioliiton päteväksi). *Söderlind* 1968, 70–71.

309 *KJE 1608*, 148. *KJE 1619*, 484.

310 *Söderlind* 1968, 71–76.

311 *Parvio* 1966, 66 viite 1, 146 (§ 9). Ks. myös *Söderlind* 1968, 69.

CR:n 16-pykäläisen säännöskokoelman 7. § on ruotsinnettu Agricolan *RO*:n vastaavasta pykälästä. *Knuutila* 1988, 292.

eikä avioliiton arvoa ymmärtämättömiä alaikäisiä.[312] Isaacus Rothoviuksen konstituutiot säätivät edelleen 1640-luvun alussa, että ainoastaan lailliseen ikään ehtineet saivat solmia avioliiton.[313] Ahvenanmaalla kiellettiin 1600-luvun puolivälissä kihlaamasta pieniä poikia, jotka karkasivat morsiamiltaan.[314] Toisaalta samaan aikaan oli kuitenkin pyrkimyksiä nostaa avioliiton solmimisen alhaisinta mahdollista ikärajaa.[315]

Eri-ikäisyys

VAr (1552) kielsi pappeja liian pikaisesti kihlaamasta sellaisia, jotka vanhuuden tai muun syyn takia olivat sopimattomia avioliittoon,[316] ja *Laurentius Petrin 1560 antaman kirkkokurisäännöksen* mukaan pappi ei saanut kihlata eikä antaa yhteen nuorta ja vanhaa henkilöä avioliittoon.[317]

KJE 1561, Laurentius Petrin papistolle antama säädös 1566 ja *KJ 1571* uudistivat edellä mainittujen säädösten määräykset. Papin tuli lisäksi kehottaa avioliittoon aikovia eri-ikäisiä ihmisiä harkitsemaan perusteellisesti avioliittoaikomustaan. *Laurentius Petrin papistolle antama säädös 1566* perusteli tätä vielä sillä, että avioliitto nuoren ja vanhan välillä toi mukanaaan onnettomuutta ja pitkäaikaista vihaa. Näiden 1550–1570 -luvun säännösten mukaan liian suurta ikäeroa avioliiton solmijoitten välillä pidettiin lähes varsinaisena avioesteenä, jolla tahdottiin estää avioliitot etupäässä nuorten poikien ja van-

---

312 *HYK Mf / Ms 233.HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIIv (§ 14).

313 Rothoviuksen konstituutiot 1640-luvun alusta on painettu esim. *Lagus* 1836, 71. *Hall* 1929, 81.

Näistä konstituutioista *Parvio* 1959, 126 viite 12, 129–134.

314 Näin esim. Boëtius Mureniuksen rovastintarkastuspöytäkirjoissa (rovastintarkastus Sundissa 21. 2. 1648). *Boëtius Murenius' Acta visitatoria 1637–1666*, 73.

315 Esim. 1600-luvun puolivälistä peräisin olevissa suomenkielisissä kihlauskaavoissa ilmaistaan tämä pyrkimys. Niiden mukaan kihlausta ei saanut solmia sopimattomassa iässä, jossa ei ymmärretty avioliiton edellytyksiä. Kihlauskaavat määrittelivät edelleen Lutherin *De matrimonio* -kirjaseen nojaten, että miehen tuli olla kihlautuessaan 20 ja naisen 15–18 vuoden ikäinen. Eskil Petraeuksen kihlauskaava (1655) ja sen kopiot (*HYK Rv. Aset. separata, ruotsinkieliset, 1596, 1600-luku, Perälä* 1928, 273, *Hyötyniemi* 1931, 157). *Lempiäinen* 1975, 470. Vrt. Viipurissa 15. 5. 1664 kirjoitettu ruotsinkielinen kihlauskaava, jossa pappia kehotettiin tiedustelemaan kihlattavien ikää mainitsematta kuitenkaan mitään ikärajaa. *Lempiäinen* 1969b, 226.

De matrimonio -kirjasella tarkoitettiin ilmeisesti Lutherin *Vom ehelichen Leben* -kirjasta, jossa mainitut miehen ja naisen kihlausiät mainitaan.

316 *Kjöllerström* 1940, 62, 68. *Söderlind* 1968, 76.

317 *Kjöllerström* 1940, 51. *Winroth* 1890, 102. *Söderlind* 1968, 76, 78–79.

hojen naisten väliltä.[318]

Suomessa pidetyillä rovastinkäräjillä 1560–1570 -luvuilta tuomittiin joitakin kihlauksia purettaviksi kihlakumppanien liian suuren ikäeron tähden. Lisäksi tällaisen kihlauksen toimittanut naittaja sai sakkoa.[319] Liian suuri ikäero oli siis myös Suomessa avioeste, jopa erottava avioeste.

Suomessa oltiin tässä asteen verran jyrkempiä kuin Ruotsissa, sillä esimerkiksi *KJ 1571*:n säännöksissä ei varsinaisesti kielletty kihlauksen solmimista liian suuren ikäeron tähden. Ilmeisesti kuitenkin myös Ruotsissa liian suuri ikäero tulkittiin 1500–1600 -lukujen taitteessa ainakin joissakin hiippakunnissa sekä ehkäiseväksi että erottavaksi avioesteeksi.[320] *KJE 1571*:n säännökset tästä avioesteestä välittyivät sellaisinaan *KJE 1608*:an ja *KJE 1619*:än.[321] Ruotsin partikulaariset säännökset 1600-luvun alkupuolelta toistivat myös tämän määräyksen.[322] Vaikka viimeksi mainitut säännökset eivät suoranaisesti kieltäneetkään avioliiton solmimista liian suuren ikäeron tähden, ne eivät silti merkinneet lievennystä aikaisempaan käytäntöön, sillä jos pappi ei kyennyt estämään avioliiton solmimista liian suuren ikäeron takia, asia jätettiin Ruotsissa 1600-luvun alkupuolella tuomiokapitulin ratkaistavaksi.[323]

Liian suuri ikäero oli Suomessa avioesteenä edelleen 1600-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä. *CE* esitti näet latinankielisen lyhennelmän *KJ 1571*:n eri-ikäisten väliset avioliitot epäsuorasti kieltävästä säännöksestä. Sa-

---

318 *KJE 1561*, 125. *KJ 1571*, 119–120. *Lundquist* 1948, 69. *Söderlind* 1968, 76. Ks. myös *Pietilä* 1905, 144.

319 Esim. *VA 2113*, 8v–9r (rovastinkäräjät Karkussa 13. 2. 1560). *Leinberg* 1898, 32 (rovastinkäräjät Mustasaaressa 19. 2. 1572). *Pirinen* 1963, 40.

Kuriositeettina mainittakoon, että Karkun rovastinkäräjillä 25. 7. 1554 eräs kihlaus purettiin kihlakumppanien liian suuren kokoeron tähden, sillä nainen oli miestä huomattavasti suurikokoisempi. *VA 1981*, 13r. *Pirinen* 1963, 40.

320 Näin ainakin Växjön hiippakunnassa, jonka kiertokirjeessä ja sen piispa Petrus Jonae Angermannuksen piispantarkastusohjeessa 1596 kiellettiin avioliiton solmiminen liian suuren ikäeron tähden. *Lundström* 1898, 53. *Lindholm* 1948, 184. *Söderlind* 1968, 77 viite 4. Lisäksi Tukholman ja Linköpingin synodaalistatuuteissa vuodelta 1600 määrättiin, että liian suuri ikäero avioliiton solmijoiden välillä teki heidän avioliittonsa laittomaksi. *SRA PA I 1097: Acta synodica holmiae 1600* § 7. *Holmström* 1901a, 148. *Westling* 1914, 213. *Söderlind* 1968, 77.

321 *KJE 1608*, 147. *KJE 1619*, 484. *Söderlind* 1968, 77.

322 Näin esim. Västeråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksissä 1632. *Lundström* 1900, 18.

323 Liian suurta ikäeroa avioesteenä käsittelevistä tuomiokapitulien oikeustapauksista eri Ruotsin hiippakunnissa 1600-luvun alkupuolella *Söderlind* 1968, 77–80.

moin menetteli myös *Kl: KJ 1571 l.*[324] Suomessa tunnetut Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännökset (1632) kielsivät edelleen pappeja naittamasta liian pikaisesti huomattavasti eri-ikäisiä tai muuten avioliittoon soveltumattomia henkilöitä. Heitä tuli sen sijaan kehottaa harkitsemaan avioliittopäätöstään.[325]

Kanoninen oikeus ja Ruotsin keskiaikainen lainsäädäntö eivät puhuneet mitään liian suuresta ikäerosta avioesteenä.[326] Ruotsin 1500-luvun lopun kirkonmiesten kanta tähän asiaan selittynee sillä, että he halusivat korostaa avioliiton kaikinpuolista onnistumista ja nuhteettomuutta. Tämä ilmenee *KJ 1571*:n ja sen esitöitten perusteluista, jotka koskivat tätä avioestettä.[327]

Vanhempien tai holhoojien suostumus solmittavaan avioliittoon

Ikäkysymykseen avioliiton edellytyksenä liittyi myös se, että vanhempien tai holhoojien suostumus katsottiin avioliiton solmimisen yhdeksi edellytykseksi. Roomalaisen oikeuden mukaan isänsä kotona asuva lapsi tarvitsi tämän luvan avioliiton solmimiselle. Germaaninen oikeuskäsitys asetti suvun suostumuksen ehdoksi sekä ala- että täysi-ikäisen suvun jäsenen avioliitolle. Kanoninen oikeus vaati myös vanhempien tai holhoojien suostumusta (*consensus parentum*) solmittavalle avioliitolle. Se ei kuitenkaan ollut avioliiton laillisuuden ehto,[328] sillä kanoninen oikeus katsoi avioliiton edellytykseksi molemminpuolisen vapaaehtoisen suostumuksen. Siksi vanhemmat tai holhoojat eivät saaneet pakottaa ketään avioliittoon eivätkä myöskään erottaa lastensa avioliittoa aiheettomasti. Vanhempien tai holhoojien pakolla aikaansaama avioliitto saatettiin myös purkaa. Tällainen pakon edessä solmittu avioliitto (*metus reverentialis*) saattoi siis olla erottava avioeste.[329]

Ruotsin lainsäädännön mukaan avioliiton solmiminen oli ensisijaisesti su-

---

[324] *HYK Mf / Ms 233.HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIIv (§ 13). *Parvio* 1966, 146 (§ 8).

[325] *HYK C^{Ö} V 14*, 9rv.

[326] *Winroth* 1890, 102.

[327] Vastaavia perusteluja esitettiin Ruotsissa 1600-luvulla tuomiokapitulien eri päätöksissä, joissa estettiin avioliittojen solmiminen liian suuren ikäeron takia. *Söderlind* 1968, 78, 80, 85.

[328] Esim. c 1 C 30 q 5, c 12–13, 16 C 32 q 2, c 2 C 35 q 6, c 8 C 36 q 2. c 21 X IV-1, c 6 X IV-5, c 3 X IV-18. *Richter* 1858, 581–582. *Freisen* 1888, 308–323. *Sägmüller* 1909, 591–592.

[329] Esim. c 21 X IV-1. *Sägmüller* 1909, 586.

kujen välinen asia. Morsiamen vanhempien suostumus asetettiin edellytykseksi solmittavalle avioliitolle. Ilman tätä suostumusta morsian saattoi menettää perintönsä.[330] Maunu Eerikinpojan Skarassa 1335 antama säädös määritteli ilman vanhempien tai holhoojien suostumusta solmitun kihlauksen laittomaksi.[331] Kirkon opetus consensus facit nuptias -periaatteesta vaikutti siihen, että Ruotsin yhteiskunnallinen lainsäädäntö alkoi myös vaatia naisen mielipiteen huomioonottamista kihlauksessa.[332] Kirkko jatkoi 1400-luvulla Ruotsissa muiltakin osilta entistä opetustaan siitä, että ketään ei saanut pakottaa vastoin tahtoaan avioliittoon. Vanhemmat tai holhoojat eivät saaneet toisaalta kieltää mielivaltaisesti lastensa avioliiton solmimista. Tämän periaatteen toteutumisen valvominen nähtiin edelleen kirkollisen vihkimisen yhdeksi tehtäväksi.[333]

Martti Luther opetti Raamatun sanaan ja erityisesti dekalogin neljänteen käskyyn perustaen, että vanhemmat tai holhoojat saivat neuvoa, opettaa ja määrätä lastensa avioliittoasioista. Ilman heidän suostumustaan solmittu avioliitto oli salainen avioliitto, jonka he saivat myös purkaa, ellei sitä ollut pantu fyysisesti täytäntöön. Toisaalta he eivät saaneet mielivaltaisesti estää lastensa aikomia avioliittoja. Jos he menettelivät näin, lapset saivat kääntyä maallisen esivallan puoleen, joka sai antaa luvan avioliiton solmimiselle. Lapsia ei liioin saanut pakottaa avioliittoon ilman näiden omaa tahtoa, vaan sen oli perustuttava näiden vapaaseen tahtoon.[334] Luther jatkoi näin myös kirkon vuosisataista opetusta.

AO:n (1540–1541) 19. § asetti edelleen avioliiton solmimisen edellytykseksi molempien osapuolten vanhempien tai holhoojien suostumuksen, koska maallinen ja hengellinen laki (*werldslig och andelig Lagen / leges et canones*) vaativat tätä.[335] Georg Norman viittasi näet siihen, että Ruotsin keskiaikainen

---

330 Esim. *UL* Pk 1 § 2. *HL* Pk 1 § 2. *MEKL* Nk 3. *KrML* Nk 3 pr. Ks. myös *Wikman* 1937, 361.

331 Maunu Eerikinpojan Skarassa 1335 annettu säädös on julkaistu *Hadorph* 1687, 11.

332 Esim. *UL* Pk 1 § 4. *HL* Pk 1 § 4.

333 Näin opettiin esimerkiksi *DSS* -käsikirjoituksessa 1400-luvulta. *DSS*, 201.

334 Esim. *Von Ehesachen* 1540, Avr, Hiijr–Jiijr. (myös: *-WA 30 III*, 207, 236–240). *De matrimonio* 1545, XCIv. *Daß Eltern die Kinder zur Ehe nicht zwingen noch hindern und die Kinder ohne Eltern Willen sich nicht verloben sollen* (1525). *-WA 15*, 164–169. *Eine predigt wom Ehestand* (1525). *-WA 17 I*, 20. *Lähteenmäki* 1955, 114–119, 126–127. *Dietrich* 1970, 56–59. *Söderlind* 1971, 63.

Vanhempien määräysvaltaa lastensa avioliittoasioissa käsittelevistä säännöksistä saksalaisissa 1500-luvun evankelisissa kirkkojärjestyksissä *Richter* 1858, 582. *Dietrich* 1970, 95–96, 123–126,193–201.

335 *Ahnfelt* 1892, 374–375. *Ahnfelt* 1895, 16–17.

lainsäädäntö, kanoninen oikeus ja Lutherin opetus olivat samalla kannalla näissä asioissa.

Mikael Agricola liittyi myös kotoiseen perinteeseen ja vanhaan kirkon opetukseen, jota reformaatio korosti, *RO*:n §§:ssä 1, 6 ja 8. Ensiksi mainitun pykälän säännöksessä salakihlausten pätemättömyydestä hän muistutti, että ilman vanhempien tai holhoojien suostumusta solmittu avioliitto oli salainen. Samaan asiaan liittyi myös Agricolan todennäköisesti itsensä laatima, vanhempien määräysvallasta lastensa avioliittoasioissa puhuva 8. §: *Wanhemat ouat Lastensa päruchtinat.* Hän painotti §:ssä 6 avioliiton solmimisen vapaaehtoisuutta. Hän oli kääntänyt tämän pykälän suoraan Lutherin *Von Ehesachen* -kirjasen ensimmäisen osan disposition 5. kohdasta *Gezwunnen Verlöbnis solten nichts gelten: Wadhittu kihla ei pidhe miten maxaman.*[336]

Kirkko valvoi Suomessa rovastinkäräjillä 1540–1570 -luvuilla näiden Agricolankin toistamien kirkon perinteisen avioliitto-opetuksen premissien noudattamista.[337]

VAr (1552) sääti, että vanhemmat tai muut henkilöt eivät saaneet pakottaa ketään avioliittoon ja ettei pappi saanut vihkiä ketään ilman tämän omaa suostumusta.[338]

KJE 1561 ja *KJ 1571* kielsivät naista kihlautumasta salaisesti ilman vanhempiensa tai holhoojansa suostumusta, sillä lasten oli oltava kuuliaisia heille. Heidän suostumuksensa oli edellytyksenä avioliitolle myös silloin, kun avioliitto oli jo aloitettu fyysisesti.[339] Vanhempien ja holhoojan suostumuksen vaatimuksellaan mainitut lähteet olivat sopusoinnussa sekä kotoisen oikeusperinteen että kirkon opetuksen kanssa. *KJE 1561, Laurentius Petrin papistolle 1566 antama säädös* ja *KJ 1571* poikkesivat sen sijaan Lutherin näkemyksestä, jonka mukaan vanhempien tai holhoojien suostumus ei ollut välttämätön

---

336 *Von Ehesachen* 1540, Avr. (myös *-WA 30 III*, 207). *KK 1549*, 16, 17. *Knuutila* 1988, 287.

337 Esim. *VA 3722*, 1r (rovastinkäräjät Hauholla ja Tuuloksessa 2. 2. 1549): sakotus ilman vanhempien suostumusta solmitusta kihlauksesta; *VA 3739*, 13r–14v (rovastinkäräjät Asikkalassa 23. 9. 1551), *3755*, 30r (syyskäräjät Tammelassa 1554): sakotus aiheettomasti ja laittomasti estetystä avioliiton solmimisesta; *VA 4555*, 12r (kesäkäräjät Isossakyrössä 1554), *4567*, 10v–14v (rovastinkäräjät Vöyrillä Pyhän Olavin päivän jälkeisenä torstaina = 1. 8. 1555, Pietarsaaressa 8. kolminaisuudenpäivän jälkeisenä sunnnuntaina = 4. 8. 1556, talvikäräjät Ilmajoella, Isossakyrössä ja Vöyrillä 1556), *4742*, 132v (rovastinkäräjät Kokkolassa 4. 2. 1575): sakotus vastoin kihlattavan omaa tahtoa solmitusta kihlauksesta. *Pirinen* 1963, 40, 52–43.

338 *Kjöllerström* 1948, 61, 67.

339 *KJE 1561*, 124. *KJ 1571*, 118. *Pietilä* 1905, 106. *Söderlind* 1971, 64.

avioliitolle silloin, kun se oli jo aloitettu. *KJE 1561* ja *KJ 1571* teroittivat edelleen, että ketään ei saanut pakottaa avioliittoon vastoin omaa tahtoa vaan että avioliiton oli perustuttava molempien siihen aikovien suostumukseen. *Laurentius Petrin säädös* perusteli tätä vielä sillä, että ainoastaan consensus facit nuptias -periaatteelle rakentuva avioliitto onnistui.[340]

VAr:n, *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n määräykset, joiden mukaan molemminpuolinen vapaaehtoinen suostumus oli avioliittoon solmimisen ehto, eivät olleet uutta kirkollisen vihkimisen historiassa. Tätä asiaa oli valvottu vihkikysymysten avulla jo 1100-luvulta lähtien.[341] Ruotsissa ja Suomessa vihkikysymykset sisältyivät myös vihkikaavoihin keski- ja reformaatioajalla.[342]

Useat Ruotsin partikulaariset säännökset 1570–1590 -luvuilta asettivat myös laillisessa iässä olevien lasten kihlauksen ja avioliiton oikeudellisen pätemisen edellytykseksi vanhempien tai holhoojien suostumuksen. Tämä katsottiin niin tärkeäksi, että ilman sitä papin toimittama kihlaus ja avioliittoon vihkiminen ei ollut laillisesti pätevä. Toisaalta vanhempia ja holhoojia muistutettiin, että he eivät saaneet aiheetta estää lastensa avioliittoa tai pakottaa ketään vastoin tämän omaa tahtoa avioliittoon.[343] Ilman vanhempien tai holhoojien suostumusta solmittu kihlaus saatettiin jopa purkaa.[344] Vanhempien, naittajan tai lähisukulaisten suostumus aiottuun avioliittoon asetettiin sen laillisuuden edellytykseksi myös Örebron kokouksen päätösasiakirjassa 1586.[345]

KJE 1608 ja *KJE 1619* myös kielsivät avioliiton solmimisen ilman vanhempien suostumusta. Jos avioon mielivät eivät tyytyneet vanhempiensa tai holhoojiensa tahtoon ja harkiten sekaantuivat toisiinsa, silloin heidän suhdettaan oli pidettävä avioliittona, johon vanhemmat tai holhoojat eivät enää voineet puuttua. Rangaistuksena tällaisesta toiminnasta oli kuitenkin perinnön

---

340 *KJE 1561*, 124, 125. *KJ 1571*, 118, 119. *Lundquist* 1948, 69. Ks. myös *Pietilä* 1905, 108.

KJE 1561:n ja *KJ 1571*:n tämän kohdan lähteistä *Färnström* 1935, 169–171.

341 Esim. *PoMly* -vihkikaava (Ranska) sisälsi vihkikysymykset. *PoMLy*, 286. Vihkikysymysten sisällöstä ja funktiosta enemmän luvussa 5.2.

342 Esim. *MU*, 25. *MEA*, 15. *HB 1529*, Bivr. *HB 1541*, Bijrv. *KKW*, 35. *KK B 28*, 34–35. *KK 1549*, 21.

343 Näin määrättiin esim. Länsi-Norrlantia varten annetussa kirkkojärjestysehdotuksessa 1576 (*Hambraeus* 1809, 163), Växjön hiippakunnan kiertokirjessä 1584 (*Lundström* 1898, 53) ja arkkipiispa Andreas Laurentii Björnramin piispantarkastuspöytäkirjassa 1585 (*Ahnfelt* 1894, 87). *Pietilä* 1905, 107, 108. *Linderholm* 1911, 98. *Söderlind* 1971, 65.

344 Arkkipiispa Abraham Angermannus menetteli näin piispantarkastuspöytäkirjojen mukaan 1596. *Holmström* 1901b, 190–191. *Pietilä* 1905, 10.

345 *Stiernman* 1728, 362. *Pietilä* 1905, 106–107.

menetys lain mukaan. Lasten oli myös muutettava muualle. Jos kuitenkin mies tällaisessa tilanteessa lähti tiehensä, vanhemmat tai holhoojat saivat purkaa suhteen. Lisäksi maallisten viranomaisten oli rangaistava miestä. Mikäli vanhemmat tai holhoojat käyttivät väärin valtaansa lastensa avioliittoasioissa, nämä saivat kääntyä papin puoleen. Jos tämä tutkittuaan ei havainnut mitään laillista estettä avioliitolle, asian sai jättää maallisten viranomaisten ratkaistavaksi. He olivat vanhempien sijaisia.[346] Viimeksi mainittu säännös on saanut vaikutteita Lutherin tätä asiaa käsittelevistä kirjoituksista. *KLE 1608* ja *RLE* kielsivät myös avioliiton solmimisen ilman vanhempien tai holhoojien suostumusta.[347] Ruotsin 1600-luvun alun partikulaariset säännökset toistivat *KJ 1571*:n vastaavat määräykset ja säännöksen, jonka mukaan pappi sai kihlata ja naittaa vain "laillisessa" iässä olevia, avioliiton arvon ymmärtäviä henkilöitä.[348]

Kirkon vanha opetus vanhempien tai holhoojien suostumuksesta solmittavan avioliiton edellytyksenä jatkui entisellään Suomessa 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. *CR*:in sisältynyt *CE* hyväksyi salaisen avioliiton ainoastaan sillä perusteella, että vanhemmat tai holhoojat antoivat sille suostumuksensa. Samalla se painotti, että he eivät saaneet väkivalloin estää lastensa avioliittoa. Samaan kopiokirjaan kuuluneen 16-pykäläisen säännöskokoelman §§ 1, 6 ja 8 puhuivat myös vanhempien tai holhoojien määräysvallasta ja sen oikeasta käyttämisestä lasten avioliittoasioissa.[349] *Kl: KJ 1571 l* painotti myös, etteivät vanhemmat saaneet estää aiheetta lastensa avioliittoja eivätkä myöskään pakottaa ketään avioliittoon vastoin tahtoaan.[350] Suomalaiset 1600-luvun alkupuolen kopiokirjat sisälsivät myös Örebron kokouksen 1586 päätösasiakirjan säännöksen siitä, että vanhempien, naittajan ja lähisukulaisten suostumus aiottuun avioliittoon oli sen laillisuuden ehto. Lisäksi niissä oli Västeråsin hiippakuntasäännösten 1632 kohdat, joissa kiellettiin avioliiton solmiminen ilman vanhempien ja holhoojien suostumusta myös silloin, kun avioliitto oli jo aloitettu. Edelleen "laillinen" ikä eli kypsyys avioliiton arvon oike-

---

346 *KJE 1608*, 142–144. *KJE 1619*, 480–481. Ks. myös *von Willebrand* 1903, 76 viite 73.

347 *KLE 1608* Nk 1. *RLE* Nk 1.

348 Näin esim. Västeråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksissä 1632. *Lundström* 1900, 17, 20.

349 *Parvio* 1966, 66 viite 1, 146 (§§ 1–2).

CR:n 16-pykäläisen säännöskokoelman §§ 1, 6 ja 8 on ruotsinnettu Agricolan *RO*:n vastaavista pykälistä. *Knuutila* 1988, 292.

350 *HYK Mf / Ms 233.HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIv, LIIv (§§ 5, 11).

aan ymmärtämiseen asetettiin avioliiton solmimisen edellytykseksi.[351] Vanhempien tai holhoojien suostumuksen välttämättömyyttä aiotulle kihlaukselle korostettiin myös kansanopetustyössä.[352] Kirkko pyrki myös käytännössä valvomaan, että kihlauksissa noudatettiin näitä periaatteita sekä vanhempain suostumukseen että lasten estämättömään avioliittoon nähden.[353]

3.6. MUUT VARSINAISET AVIOESTEET

Kanoninen oikeus sääti edellä mainittujen varsinaisten avioesteiden lisäksi myös muita ehkäiseviä ja erottavia avioesteitä: 1) impotenssi ja frigiditeetti; 2) muut sairaudet; 3) erisäätyisyys eli orjat/vapaat, aatelittomat/aateliset; 4) erehtyminen avioliiton solmimisessa; 5) avioliittoon pakottaminen; 6) naisen ryöstö; 7) avioliiton solmimiseen liittyvä rikos; 8) avioliiton täytäntöönpanon edellytykseksi asetetun ehdon täyttymättömyys; 9) adoptio; 10) suru- ja odotusaika; 11) eriuskolaisuus; 12) selibaatti ja hengelliset vihkimykset; 13) seurakunnan erityinen kielto.

Impotenssi ja frigiditeetti

Roomalainen oikeus ei pitänyt impotenssia eikä frigiditeettiä varsinaisina avioliiton solmimisen ehkäisevinä syinä, mutta se kielsi siitä huolimatta kuohilaiden avioliiton solmimisen. Kanoninen oikeus omaksui roomalaisesta oikeudesta tavan kieltää kuohilailta avioliiton solmiminen. Avioliiton purkamattomuuden takia impotenssia ja frigiditeettiä ryhdyttiin pitämään yleisesti kirkon piirissä ehkäisevänä avioesteenä (*impedimentum impotentiae*). Kanoninen oikeus ei aluksi pitänyt sukupuolista kykenemättömyyttä erottavana avioesteena,

---

[351] *HYK C^{Ö} V 14*, 9r, 11r, 54v.

[352] Tämä ilmenee 1600-luvun puolivälistä peräisin olevista kihlauskaavoista. Esim. *HYK Rv. aset. separata, ruotsinkieliset 1596, 1600-luku. Perälä* 1928, 327. *Hyötyniemi* 1931, 157. *Lempiäinen* 1975, 470.

[353] Turun tuomiokapitulin pöytäkirjoista 14. 3. 1657 ja 4. 3. 1658 ilmenee, että kapituli mitätöi ilman vanhempien hyväksyntää solmittuja kihlauksia. Toisaalta se kuitenkin määräsi 23. 10. 1659 toisiinsa sekaantuneitten kihlakumppanien avioliiton lailliseksi vihkimällä heidät, vaikka vanhemmat eivät olleetkaan hyväksyneet tätä avioliittoa. Esim. *CEAP*, 55, 136, 376. *Pietilä* 1905, 109–110.

vaan tässä tapauksessa puolisoiden oli elettävä yhdessä kuin veli ja sisar. 1100–1200 -luvuilta lähtien kirkko kuitenkin käsitti impotenssin ja frigiditeetin myös jo solmitun avioliiton purkavaksi tekijäksi. Avioliitto saatettiin näin tietyin tarkasti määrätyin ehdoin peruuttaa, ja avioon kykenevälle puolisolle voitiin myöntää lupa uuteen avioliittoon. Tällöin ratkaisevana tekijänä oli se, oliko avioliitto pantu täytäntöön vai ei. Täytäntöön pantua avioliittoa ei enää voinut näistä syistä purkaa.[354]

Kanonisen oikeuden yleisen noudattamisen perusteella impotenssi on ollut erottavana avioesteenä Ruotsissa keskiajalla, vaikka sitä ei mainittukaan Ruotsin yhteiskunnallisissa eikä kirkollisissa avioliittoasioita käsittelevissä lähteissä.[355]

Martti Luther piti impotenssia erottavana avioesteenä, mutta kritikoi sen sitomista tiettyihin tarkasti määrättyihin ehtoihin. Tässä hän ei siis poikennut kanonisen oikeuden luomasta käytännöstä.[356]

Avioliittoasioita Ruotsissa 1500-luvun alussa ja puolivälissä käsittelevät lähteet eivät myöskään puhu impotenssista ja frigiditeetistä avioesteenä. Se on kuitenkin ollut voimassa Ruotsissa tuona aikana, sillä Olavus Petri totesi 1528, etteivät impotenssia ja frigiditeettiä sairastavat voineet solmia avioliittoa.[357]

KJE 1561 ja *KJ 1571* säätivät, että avioliittoon luonnostaan kykenemättömiä henkilöitä ei saanut pakottaa siihen.[358] Upsalan kirkolliskokouksessa 1572 esilläolleita asioita sisältävä lisäys, joka liitettiin 18. 8. pidettyä istuntoa

---

354 Esim. c 18 C 32 q 7, c 1, 3–4 C 33 q 1. c 6 X II-19, c 1–7 X IV-15, 3 X IV-19. *Richter* 1858, 588–589. *Freisen* 1888, 330–364. *Winroth* 1890, 105–106. *Sägmüller* 1909, 594–597. *Söderlind* 1970, 109–110.

Impotenssi oli esillä myös 1100-luvulla avioliittoa käsittelevissä opetustraktaateissa. *Weigand* 1971, 60.

Mahdollisesti Suomessakin käytetyssä Durandus de Sancto Porcianon OP Petrus Lombarduksen sentenssikommentaarin käsikirjoituksessa 1300-luvun puolivälistä käsiteltiin myös impotenssia avioesteenä. *HYK TH AA 57*, 1va–2ra. *Durandus de Sancto Porciano OP* 1571, 379rv.

355 *Winroth* 1890, 106. *Söderlind* 1970, 110.

356 Esim. *De captivitate Babylonica* (1520). -*WA 6*, 558. *Vom ehelichen Leben* (1522). -*WA 10 II*, 278, 287. *Predigten des Jahres 1524*. -*WA 15*, 560. *Dietrich* 1970, 64.

357 *Een liten vnderuisning om Echteskapet* (1528). -*OPSS I*, 450–451. *Söderlind* 1970, 110.

358 *KJE 1561*, 131. *KJ 1571*, 126. *Söderlind* 1970, 110.

KJE 1561:n ja *KJ 1571*:n tämän kohdan lähteistä *Färnström* 1935, 186. *Söderlind* 1970, 110.

käsittelevien asiakirjojen joukkoon vasta myöhemmin, määräsi, että pappien tuli välttää kiirettä tutkiessaan sukupuolista kykenemättömyyttä erottavana avioesteenä. Sen sijaan oli tarkoin selvitettävä, oliko impotenssi ollut tiedossa kihlausta solmittaessa. Jos impotenssi oli ilmaantunut vasta kihlauksen solmimisen jälkeen, kihlausta ei saanut purkaa kysymättä ensin neuvoa lääkäreiltä.[359] Lisäksi 1500-luvun lopulla purettiin käytännössä sellaisia kihlauksia, joissa toinen kihlakumppaneista ei kyennyt panemaan avioliittoa täytäntöön.[360] Sukupuolinen kykenemättömyys oli siis sekä ehkäisevänä että erottavana avioesteenä Ruotsissa entiseen tapaan 1500-luvulla.

KJE 1608 ja *KJE 1619* myös kielsivät pappeja olemasta liian hätäisiä tuomitessaan kihlauksia purettavaksi sukupuolisen kykenemättömyyden tähden. Heidän piti sen sijaan tutkia tarkoin, milloin tuo tauti oli havaittu. Jos se oli ilmennyt ennen avioliiton solmimista, kihlauksen sai purkaa, jos taas se havaittiin vasta avioliiton solmimisen jälkeen, puolisot eivät saaneet erota, vaan terveen puolison tuli kantaa myös sairaan taakkaa.[361] Tässä lähteet noudattivat vanhaa kanonisen oikeuden käytäntöä. Samoin Ruotsin partikulaariset säännökset teroittivat *KJ 1571*:n säännöksiin vedoten 1600-luvun alkupuolella, että avioliittoon fyysisesti kykenemätöntä ei saanut pakottaa siihen.[362] Impotenssi oli näin erottavana avioesteenä entiseen tapaan myös 1600-luvulla.[363]

Suomessa meneteltiin tässä asiassa myös samoin 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, sillä Johannes Rudbeckiuksen määräys, jonka mukaan avioliittoon kykenemätöntä ei saanut pakottaa siihen, oli tunnettu myös täällä.[364]

Muut sairaudet

Kanonisen oikeuden mukaan parantumattomasti henkisesti sairas ei saanut solmia avioliittoa. Jos tällainen henkilö kuitenkin kykeni ymmärtämään avio-

---

359 *Ahnfelt* 1895, 27. Vrt. *Pietilä* 1905, 148–149.

360 Näin esim. arkkipiispa Abraham Angermannus piispantarkastuspöytäkirjojen mukaan vuonna 1594, jolloin hän purki tällaisen täytäntöönpanemattoman avioliiton. *Holmström* 1901b, 138. *Söderlind* 1970, 111.

361 *KJE 1608*, 156–157. *KJE 1619*, 491. *Söderlind* 1970, 110–111.

362 Näin esim. Västeråsin piispan Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksissä 1632. *Lundström* 1900, 21.

363 *Winroth* 1890, 106–107. Asiaa käsittelevistä oikeustapauksista 1600-luvulla *Söderlind* 1970, 111–116.

364 Esim. *HYK C^{ö} V 14*, 11v.

liiton arvon ja merkityksen, hänen aikomalleen avioliitolle ei ollut estettä. Sama ehto asetettiin myös ruumiillisten sairauksien tai vajeiden vaivaamille henkilöille. Kanoninen oikeus ei pitänyt ruumiillisia sairauksia ja vajeita eikä henkisiä sairauksia erottavina avioesteinä. [365]

Ruotsin keskiaikainen yhteiskunnallinen lainsäädäntö ei puhunut mitään henkisistä eikä ruumiillisista sairauksista tai puutteista johtuvista avioesteistä.[366]

Luther ei poikennut kanonisen oikeuden säännöksistä asettaessaan ruumiillisesti sairaiden ja vajaiden sekä henkisesti sairaiden avioliittojen solmimisen edellytykseksi avioliiton arvon ja aseman ymmärtämisen.[367]

Erilaisia henkisiä ja ruumiillisia sairauksia ja puutteita ei käsitelty Ruotsin 1500-luvun alkupuolelta peräisin olevissa avioliittoasioita käsittelevissä säännöksissä. Sen sijaan niistä annettiin määräyksiä Ruotsissa 1500-luvun loppupuolella. *KJE 1561* ja *KJ 1571* kielsivät avioliiton purkamisen spitaalin ja muiden sairauksien tähden. Ne eivät kuitenkaan maininneet mitään henkisistä sairauksista avioesteinä.[368] 1500-luvun lopun oikeuskäytännössä ei myöskään pidetty henkisiä ja ruumiillisia sairauksia tai puutteita erottavina avioesteinä.[369]

KJ 1571:n määräykset, joiden mukaan spitaali ja muut sairaudet eivät mitätöineet avioliittoa, toistettiin myös Ruotsin partikulaarisissa lähteissä[370] sekä oikeuskäytännössä[371] 1600-luvun alussa. Näin ruumiilliset sairaudet ja puutteet sekä henkiset sairaudet eivät olleet virallisesti erottavia avioesteitä

---

365 Esim. c 7 § 1 C 15 q 1, c 26 C 22 q 7. c 23, 24, 25 X IV-1, c 7 X IV-2, c 1, 2 X IV-8. *Sägmüller* 1909, 546, 580, 671.*Winroth* 1890, 104.

366 *Söderlind* 1970, 97, 102.

367 Esim. *Vom ehelichen Leben* (1522). *-WA 10 II*, 287. *Dietrich* 1970, 64.

Saksalaisten 1500-luvun kirkkojärjestyksien tätä asiaa koskevista määräyksistä *Dietrich* 1970, 132, 158, 211–214.

368 *KJE 1561*, 131. *KJ 1571*, 126. *Söderlind* 1970, 97–98, 105.

KJE 1561:n ja *KJ 1571*:n näiden kohtien lähteistä *Färnström* 1935, 186. *Söderlind* 1970, 98.

369 Arkkipiispa Abraham Angermannus ei sallinut 1596 laillisesti solmitun kihlauksen purkua epilepsian tähden. Kuitenkin sairaiden kehitystä oli seurattava. *Holmström* 1900b, 107. *Söderlind* 1970, 98. Samoin eri hiippakuntien tuomiokapitulit kieltäytyivät 1599 toimeenpannun avioliiton purkamisesta sokeuden tähden. Näistä päätöksistä *Söderlind* 1970, 103, 107.

370 Näin esim. Västeråsin piispan Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksissä 1632. *Lundström* 1900, 21.

371 Esim. Tukholman raastuvanoikeus totesi 29. 9. 1623, ettei spitaali mitätöinyt solmittua avioliittoa. *STb III:13*, 458.

Ruotsissa myöskään 1600-luvun ensimmäisellä puoliskolla.

Suomalaiset kopiokirjat 1600-luvun alkupuolelta toistivat myös Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksen 1632 määräyksen, jonka mukaan avioeroa ei saanut myöntää spitaalin tai muiden sairauksien perusteella.[372]

Erisäätyisyys

Roomalaisen oikeuden mukaan orjat eivät saaneet solmia avioliittoja keskenään eikä vapaitten kanssa. Germaanisten oikeustapojen mukaan orjien väliset avioliitot olivat isännän suostumuksella mahdollisia. Isäntä saattoi myös purkaa orjien välisen avioliiton. Vapaitten ja orjien välinen avioliiton solmiminen oli sen sijaan mahdoton.[373]

Kirkko pyrki parantamaan orjien asemaa pitämällä heidän avioliittojaan laillisina ja purkamattomina. Kirkko hyväksyi myös orjien ja vapaitten väliset avioliitot päteviksi. Vapaan ja orjan solmima avioliitto saatettiin kuitenkin mitätöidä sillä perusteella, että vapaaksi luultu puoliso olikin orja. Tätä erottavaa avioestettä, jossa oli kysymys avioliiton rauenneista edellytyksistä ja joka kuului oikeastaan erehtymistä avioliiton sosiaalisen aseman suhteen käsittelevien avioesteiden joukkoon, kutsuttiin nimellä (*error conditionis*). Jos orjuus oli tiedossa avioliittoa solmittaessa, avioliittoa ei voinut purkaa.[374]

Germaanisten oikeustapojen mukaan orjuus oli avioeste Ruotsissa kristinuskon saapuessa sinne.[375] Kirkon vaikutus näkyi kuitenkin Ruotsin maakuntalakien säännöksissä. Ne sallivat orjien ja vapaitten väliset avioliitot, tosin isännän suostumuksella. Tällaisessa avioliitossa syntynyt lapsi oli vapaa. Lisäksi *UL* sääti, että avioliiton solmineitten orjien lapset olivat myös vapaat.[376] Orjuus poistui Ruotsista 1300–1400 -luvuilla, joten sen vaikutus avioesteenä lakkasi tuolloin kokonaan.[377]

---

372 *HYK C^{Ö} V 14*, 11v.

373 *Freisen* 1888, 279–282. *Winroth* 1890, 227. *Sägmüller* 1909, 583.

374 Esim. c 4–5, 8 C 29 q 2. c 1–4 X IV-9. *Freisen* 1888, 282–301. *Winroth* 1890, 227–228, 243–244. *Sägmüller* 1909, 583–584. Ks. myös *Freisen* 1918–1919 I, 37–40.
Orjuutta avioesteenä käsiteltiin mahdollisesti Suomessakin käytetyssä Durandus de Sancto Porcianon OP Petrus Lombarduksen sentenssikommentaarin käsikirjoituksessa 1300-luvun puolivälistä. *HYK TH AA 57*, 2vb. *Durandus de Sancto Porciano OP* 1571, 380v.

375 *Winroth* 1890, 244.

376 *IGL* Nk 29 § 1. *UL* Pk 19. *TL* Nk 4 pr. *VL* Pk 14. *SöL* Pk 3 § 2. *Winroth* 1890, 229.

377 *Winroth* 1890, 230.

Kustaa Vaasan 9. 4. 1540 antaman *Regementsordning*in § 27 määräsi, että voudit ja aatelittomat eivät saaneet solmia avioliittoja aatelisnaisten kanssa ilman kuninkaan lupaa. Luvatta epäsäätyisen avioliiton solmineen aatelisnaisen rälssimaa joutui verolle. Norrköpingin valtiopäivillä päätettiin 22. 2. 1604 asettaa naishaaraa myöten periytyville aatelissuvuille lisäläänityksien edellytykseksi se, että suvun naiset solmivat avioliiton kuninkaan tai ruhtinaan hyväksymän miehen kanssa. Samoin 7. 5. 1622 annetun aatelissäätyä koskeneen privilegion 4. §:n mukaan aatelisneito ei saanut solmia avioliittoa laillisen holhoojansa suostumuksetta. Muuten hän saattoi menettää tilansa ja hänen lapsillaan ei ollut perintöoikeutta tilaan. Samoin ilman kuninkaan lupaa solmittu aatelismiehen ja aatelittoman naisen avioliitto saattoi tehdä avioliitossa syntyneet lapset aatelittomiksi ja perinnöttömiksi isän tilaan.[378] Nämä säännökset osoittavat, että 1500–1600 -luvuilla erisäätyisyyttä aatelisten ja aatelittomien välillä pidettiin Ruotsissa avioesteen luonteisena. Sen sijaan Ruotsin keskiaikainen lainsäädäntö ei puhunut lainkaan tästä avioesteestä.[379]

Erehtyminen avioliiton solmimisessa

Kanonisen oikeuden mukaan erehtyminen avioliiton solmimisessa saattoi johtaa jo solmitun avioliiton mitätöimiseen. Se oli siis erottava avioeste. Kanoninen oikeus määritteli kuitenkin tarkoin tämän avioesteen sisällön. Solmittu avioliitto saatettiin mitätöidä ja uuden avioliiton solmiminen sallia erehtyneen osalta ainoastaan *errror personae*- ja *error qualitatis in personam redundandam* -tapauksissa. Ensiksi mainitulla tarkoitettiin avioliiton solmimista henkilön A kanssa silloin, kun itse asiassa halusi avioitua henkilön B kanssa. Jälkäimmäisellä ilmauksella tarkoitettiin sellaista tapausta, jossa aviopuoliso havaitsi avioliiton solmimisen jälkeen toisessa puolisossa sellaisia ominaisuuksia

---

378 *SRA Regementsordning* § 27. *Stiernman* 1728, 560 (Norrköpingin valtiopäivien päätös). *Schmedeman* 1706, 217 (aatelissäätyä koskeva privilegio). *Winroth* 1890, 233, 246. *Ylikangas* 1967, 116–118. Vrt. *Ylikangas* 1967, 116 viite 1.

Kustaa Vaasa pyrki järjestämään hallintoa saksalaisen esikuvan mukaan *Regementsordning*in avulla. *Carlsson – Rosén* 1962, 400–401.

379 *Winroth* 1890, 233–235.

Unionitaisteluiden päätyttyä Ruotsissa pyrittiin kieltämään 1524 avioliitot ruotsalaisten ja ulkomaalaisten, erityisesti tanskalaisten välillä. Näin säädettiin Vadstenan valtiopäivillä lokakuussa 1524 pidetyn pöytäkirjan § 2:n sekä Vadstenan artikkelien 1524 § 9:n mukaan (*Stiernman* 1728, 31, 34). Vastaavanlaista avioliittokieltoa eivät muut keski- ja reformaatioajan avioliittoasioita käsittelevät lähteet tunne.

tai luonteenpiirteitä, joiden kanssa oli mahdoton tulla toimeen. Tällöin avioliitto saatettiin mitätöidä tarkan harkinnan jälkeen, sillä tässä tapauksessa vain tietyt, tarkasti määrätyt syyt johtivat avioliiton mitätöimiseen. Lisäksi erehtyminen sosiaalisessa asemassa (*error conditionis*) saattoi johtaa avioliiton peruuttamiseen ainoastaan silloin, kun kyse oli avioliiton solmimisen jälkeen orjaksi havaitusta puolisosta. Muunlaiset erehtymiset, kuten *error qualitatis, accidentalis* eivät yleensä, tiettyjä tarkoin määriteltyjä poikkeustapauksia lukuunottamatta, purkaneet solmittua avioliittoa. Niinpä avioliiton solmimisen jälkeen havaittu morsiamen sukupuolisen kokeneisuuden perusteella avioliitto voitiin tehdä mitättömäksi ainoastaan siinä tapauksessa, että sukupuolinen kokemattomuus oli yhteisellä sopimuksella asetettu avioliiton täytäntöönpanon ehdoksi.[380]

Ruotsin keskiaikaiset lähteet vaikenevat erehtymisestä avioliiton solmimisessa avioesteenä. Se on kuitenkin ollut voimassa myös Ruotsissa kanonisen oikeuden yleisen noudattamisen perusteella.

Martti Luther hyväksyi myös jo solmitun avioliiton purkamisen error personae - ja error qualitatis in personam redundandam -periaatteiden perusteella liittyen näin kanoniseen oikeuteen. Hän varoitti kuitenkin näissä asioissa esiintyvistä väärinkäytöksistä.[381]

Koska reformaatio ei suhtautunut puheena olevaan avioesteeseen kielteisesti, se lienee ollut voimassa Ruotsissa myös 1500-luvulla, vaikka siitä ei suoraan mainita mitään ajan avioliittoasioita käsittelevissä lähteissä. Kuitenkin sen olemassaolosta epäsuoralla tavalla kertonee *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n säännös, jossa valitetaan pikaisesti ja harkitsemattomasti solmittujen avioliittojen usein johtavan kaikenlaiseen pahaan. Siksi pappia kehotetaan opettamaan seurakuntalaisia niin, että he harkitsisivat avioliiton solmimista huolellisesti.[382]

Avioliiton solmimisessa tapahtuneesta erehtymisestä johtuneen avioesteen jatkuvasta voimassaolosta 1600-luvun alussa kertoo myös se, että *KJE 1608*:ssa ja *KJE 1619*:ssä mainitaan error qualitatis -termi morsiamen koske-

---

380 Esim. c Un C 29 q 1, c 4, 6 C 29 q 2. c 2, 4 X IV-9. *Richter* 1858, 576–577. *Freisen* 1888, 276–279, 288–306. *Sägmüller* 1909, 581–583.

381 Esim. *Vom ehelichen Leben* (1522). -*WA 10 II*, 234, 285. *Von Ehesachen* (1530). -*WA 30 III*, 221, 232, 234–235. *Dietrich* 1970, 65–66.

Saksalaisten 1500-luvun evankelisten kirkkojärjestysten määräyksistä näissä asioissa esim. *Richter* 1858, 577.

382 *KJE 1561*, 125. *KJE 1571*, 119.

mattomuuden yhteydessä. Sulhaselle ei niissä annettu lupaa oikopäätä erota morsiamestaan, jonka tämä oli havainnut sukupuolisesti kokeneeksi kihlauksen jälkeen. Tässä säännöksessä mainitut 1600-luvun alun kirkkojärjestysehdotukset olivat samalla linjalla kuin kanoninen oikeus, joka ei myöskään pitänyt error qualitatista oikopäätä erottavana avioesteenä. *KJE 1608*:ssa ja *KJE 1619*:ssä toistettiin vielä sellaisenaan viimeksi mainittu *KJ 1571*:n säännös pikaisesti ja harkitsematta solmittujen avioliittojen onnettomuudesta sekä papin opetusvelvollisuudesta sellaisten välttämiseksi.[383]

Erehtyminen avioliiton solmimisessa lienee ollut voimassa avioesteenä myös Suomessa vielä 1600-luvun alkupuolella. Tästä kertoo *CE*:n ja *Kl: KJ 1571 l*:n toistama *KJ 1571*:n säännös, jonka mukaan papin tuli kehottaa kuulijoitaan välttämään pikaisia ja harkitsemattomia avioliittoja ja sen sijaan harkitsemaan avioliiton solmimista huolella.[384]

Avioliittoon pakottaminen

Kanoninen oikeus alkoi 1100-luvulta lähtien pitää sekä ehkäisevänä että myös erottavana avioesteenä sellaista pakotusta tai uhkaa, jolla joku henkilö tai jotkut henkilöt pakotettiin solmimaan avioliitto. Tätä avioestettä kutsuttiin nimellä *impedimentum vis et metus*. Se määriteltiin tarkoin, sillä pakotuksen ja uhan tuli täyttää tietyt ehdot, ennenkuin ne hyväksyttiin avioesteiksi. Samalla kiellettiin heikkomielisten solmimat avioliitot, jotta avioliiton solmimisen vapaaehtoisuus tulisi myös näin turvatuksi.[385]

Pakotusta tai uhkaa koskevasta avioesteestä ei ole säilynyt tietoja Ruotsin keskiajan avioliittoasioita käsittelevissä lähteissä. Kuitenkin tämä avioeste on ollut voimassa Ruotsissa kanonisen oikeuden yleisen noudattamisen perusteella. Epäsuorasti tästä avioesteestä kertoo myös se, että kirkko perusteli avioliittoon vihkimisen vaatimustaan sillä, että näin tehden voitaisiin turvata avioliiton solmimisen vapaaehtoisuus.

Luther ei pitänyt kanonisen oikeuden tavoin pakottamalla syntynyttä avioliittoa kirkon kannalta oikeana avioliittona. Siksi pakotus avioliittoon oli hänen mukaansa sekä ehkäisevä että erottava avioeste. Avioliittoa ei voinut enää mi-

---

383 *KJE 1608*, 144, 147. *KJE 1619*, 482, 484.

384 *HYK Mf / Ms 233.HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIIv (§ 12). *Parvio* 1966, 146 [§ 7].

385 Esim. c 1–2, 4 C 31 q 2, c 26 C 32 q 7. c 1, 6 I-40, c 13–15, 21, 24, 28 X IV-1, c 1–2 X IV-7. *Richter* 1858, 576. *Freisen* 1888, 259–276. *Sägmüller* 1909, 584–586.

tätöidä, jos se oli pantu täytäntöön. Tämä ei kuitenkaan pätenyt, jos siihen liittyi väkivaltaa.[386]

Reformaatioajan alun avioliittoasioiden lähteet vaikenevat myös puheena olevasta avioesteestä. Se on kuitenkin ollut voimassa myös 1500-luvulla, sillä *KJE 1561, Laurentius Petrin papistolle 1566 antama säädös* ja *KJ 1571* kielsivät pappia yhteenantamasta eli kihlaamasta ja naittamasta ketään, ellei hän saanut takeita solmittavan avioliiton vapaaehtoisesta ja pakottomasta solmimisesta. Tätä perusteltiin sillä, että avioliiton pätevyyden edellytyksenä oli molemminpuolinen vapaaehtoinen suostumus avioliittoon. *Laurentius Petrin papistolle 1566 antama säädös* lisäsi tähän vielä, että pakolla solmittu avioliitto sai onnettoman lopun, kuten useat eri esimerkit osoittivat. *KJE 1561* ja *KJ 1571* vetosivat puolestaan tässä yhteydessä Raamatun antamaan esimerkkiin Iisakin ja Rebekan avioliitosta (Gen. 24:58).[387]

Pakotuksesta avioliittoon johtuva avioeste on ollut käytössä entiseen tapaan myös 1600-luvun alussa, sillä morsiamen vapaa tahto avioliittoon asetettiin kihlauksen ehdoksi *KrML 1442 (1608) L*:ssa ja *KLE 1608*:ssa.[388] Lisäksi *KJ 1571*:n säännös solmittavan avioliiton vapaaehtoisuudesta kirkon valvoman yhteenannon ehtona toistettiin sellaisenaan myös *KJE 1608*:ssa ja *KJE 1619*:ssä.[389]

Pakotus avioliittoon avioesteenä on ollut voimassa myös Suomessa 1600-luvun alkupuolella, sillä Ljungo Tuomaanpojan *KrML*:n lainsuomennos 1601 asetti kihlauksen ehdoksi morsiamen vapaaehtoisen suostumuksen avioliittoon.[390] *CE* toisti myös *KJ 1571*:n säännöksen avioliiton vapaaehtoisuudesta ja kaikinpuolisesta pakottamattomuudesta kirkon valvoman yhteenannon ehtona.[391]

Naisen ryöstö avioliittoa varten

Kun germaanisten tapojen mukaan avioliiton solmiminen oli kauppaoikeudel-

386 Esim. *Vom ehelichen Leben* (1522). -*WA 10 II*, 285–286. *Von Ehesachen* (1530). -*WA 10 III*, 238. *Dietrich* 1970, 66–67.
Saksalaisten evankelisten kirkkojärjestysten pakotusta avioesteenä koskevista määräyksistä *Dietrich* 1970, 129–130, 162.

387 *KJE 1561*, 125. *KJ 1571*, 119. *Lundquist* 1947, 69.

388 *KrML 1442 (1608) L* XCIv. *KLE 1608* Nk 2pr.

389 *KJE 1608*, 149. *KJE 1619*, 485–486.

390 *Ulkuniemi* 1975, 27.

391 *Parvio* 1966, 146 (§ 6).

linen tapahtuma, siitä seurasi, että naisen ryöstö avioliiton solmimistarkoituksessa oli rikos tämän sukua kohtaan. Germaanisen oikeuskäsityksen mukaan avioliiton solmiminen ei tässä tapauksessa kuitenkaan ollut kielletty ryöstetyn ja ryöstäjän välillä, mikäli ryöstetty antoi tähän suostumuksensa.[392]

Kanonisen oikeuden säännösten mukaan avioliiton solmimista varten ryöstetty nainen ja ryöstäjä saattoivat solmia avioliiton keskenään, jos ryöstetty nainen ja hänen vanhempansa suostuivat siihen. Tämän suostumuksen puute oli sekä avioliiton solmimisen ehkäisevä että jo solmitun avioliiton kumoava avioeste (*impedimentum raptus*). Paavi Innocentius III sen sijaan asetti vain ryöstetyn suostumuksen avioliiton pätemisen ehdoksi.[393]

Kanonisen oikeuden säännökset ovat myös tässä asiassa vaikuttaneet germaaniseen lainsäädäntöön, vaikkakaan se ei aina erottanut morsiamen ryöstöä avioliittoa varten hänen väkisin makaamisestaan. Ruotsin maakuntalaeissa ollut naisrauhaa koskenut pykälä sääti rangaistuksen naisen ryöstöstä. Lisäksi ryöstetyn naisen kanssa ulkomaille paennut mies määrättiin lainsuojattomaksi.[394] Tämä osoittaa naisen ryöstön olleen laillisen avioliiton esteenä Ruotsissa keskiajalla, sillä ulkomaille paennut ryöstäjä ei voinut saada kirkollisen eikä yhteiskunnallisen lainsäädännön vaatimaa vanhempien suostumusta solmiakseen laillisen avioliiton ryöstetyn kanssa. Yhteiskunnan kehityksen myötä 1300-luvulla naisen ryöstö avioliittoa varten muuttui yhä harvinaisemmaksi Ruotsissa.[395] Siksi siitä ei enää myöhemmin tapaa mainintoja yhteiskunnallisessa eikä kirkollisessa lainsäädännössä.

Avioliiton solmimiseen liittyvä rikos

Vaikka kanoninen oikeus salli aviorikokseen syyllistyneitten välisen avioliiton solmimisen syyttömän osapuolen kuoleman jälkeen, mikäli tästä rikoksesta määrätty kirkkokurirangaistus ei enää ollut voimassa. Tällainen aviorikos saattoi kuitenkin olla sekä ehkäisevä että erottava avioeste niissä tapauksissa, joissa siihen liittyi suunnitelmallisuutta sekä muita rikollisia tekoja (*impedimen-*

---

[392] *Sägmüller* 1909, 608. *Carlsson* 1965–1972 I, 32–35. Ks. myös *Freisen* 1918–1919 II, 8–9.

[393] Esim. c 7 C 36 q 2. c 7 X V-17. *Richter* 1858, 580. *Sägmüller* 1909, 608. *Freisen* 1918–1919 I, 40–41. *Freisen* 1918–1919 II, 32–35. Vrt. *Freisen* 1888, 614–615, jossa morsiamen ryöstöä ei pidetä varsinaisena avioesteenä.

[394] *UL* Kuninkaankaari 6 § 2. *Carlsson* 1965–1972 I, 35, 39.

[395] *Carlsson* 1965–1972 I, 39–40.

tum criminis). Se syntyi seuraavissa neljässä tarkoin määritellyssä tapauksessa: 1) aviorikos, jolla tähdättiin avioliiton solmimiseen tulevaisuudessa (*adulterium cum sponsalibus de futuro*); 2) aviorikos, joka tähtäsi uuden avioliiton solmimiseen välittömästi (*adulterium cum sponsalibus de praesenti*); 3) murha, jossa syyllinen osapuoli surmasi puolisonsa voidakseen solmia uuden avioliiton aviorikoskumppaninsa kanssa (*adulterium cum coniugicidio uno machinante*); 4) puolison murha, jolla tähdättiin siihen, että syyllinen voisi myöhemmin solmia uuden avioliiton henkilön kanssa, jonka kanssa hän ei vielä ollut tehtynyt aviorikosta (*adulterium utroque machinante, patrante*).[396]

Puheena olevasta avioesteestä ei ole mainintoja Ruotsin keskiaikaisssa avioliittoasioita käsittelevissä lähteissä, mutta kanonisen oikeuden yleisen noudattamisen perusteella se on ollut voimassa myös Ruotsissa.

Luther hylkäsi avioliiton solmimiseen liittyneeseen rikokseen perustuvan avioesteen. Hän perusteli tätä Raamatun esimerkillä (2. Sam. 11).[397]

Puheena olevasta avioesteestä ei ole säilynyt tietoja Ruotsin ja Suomen 1500–1600 -luvun avioliittoasioita käsittelevissä lähteissä.

Avioliiton täytäntöönpanon edellytykseksi asetetun ehdon täyttymättömyys

Kanonisen oikeuden säännökset puhuivat 1200-luvun alusta lähtien myös avioesteestä (*impedimentum conditionis appositae*), joka syntyi silloin, kun avioliiton edellytykseksi asetettua ehtoa ei ollut täytetty. Tällä sponsalia de futuro - ja sponsalia de praesenti -opin kehityksen yhteydessä syntyneellä avioesteellä tarkoitettiin sellaista tapausta, jossa toinen tai molemmat avioliiton solmijat olivat kihlauksessa asettaneet tietyn ehdon avioliiton fyysiselle aloittamiselle esimerkiksi siksi, että he halusivat saada täyden varmuuden aviopuolisonsa sopivuudesta. Tämän ehdon täyttymättömyys johti siihen, että kihlauksessa solmittua avioliittoa ei pantu juridisessa mielessä täytäntöön. Tällainen aloittamaton avioliitto saatettiin mitätöidä, vaikka se olisikin ollut kirkollisesti

---

396 Esim. c 4 C 31 q 1, c 8 C 33 q 2. c 1 X III-33, c 1–3, 6–8 X IV-7. *Freisen* 1888, 615–635. *Sägmüller* 1909, 612–613.

HYK:n fragmenttissa *TH AA 75* (1300–1400 -lukujen taitteesta) on Tuomas Akvinolaisen Petrus Lombarduksen sentenssikommentaarista kohta (L. IV dist. 37 q 2), jossa käsitellään aviorikoksen avioestettä. *HYK TH AA 75*, 4vab. Tätä Tuomaan sentenssikommentaaria on saatettu käyttää myös Suomessa opetettaessa aviorikoksen avioestettä.

397 Esim. *De captivitate Babylonica* (1520). -*WA 6*, 556. *Vom ehelichen Leben* (1522). -*WA 10 II*, 283. *Dietrich* 1970, 67.

siunattu. Kanoninen oikeus sääti vielä, että useammasta samanaikaisesta ehdollisesta avioliittosopimuksesta vain ensimmäinen jäi voimaan muiden ollessa mitättömät.[398]

Puheena olevasta avioesteestä ei ole mainintoja Ruotsin keskiaikaissa avioliittoasioita käsittelevissä lähteissä, mutta kanonisen oikeuden yleisen noudattamisen perusteella se on ollut voimassa myös Ruotsissa.

Reformaatio suhtautui kielteisesti avioliiton aloittamisen edellykseksi asetetun ehdon täyttymättömyyteen avioesteenä.[399]

Reformaatioajan alun avioliittoasioita käsittelevät lähteet eivät mainitse Ruotsissa tätä avioestettä. Sen sijaan *VAr*:n A-ryhmän käsikirjoitus määräsi, että ehdollinen kihlaus jäi aina voimaan riippumatta ehdon täyttämisestä. Sama säännös oli myös *VAr*:n B-ryhmän käsikirjoituksessa. Siinä kiellettiin myös kokonaan kihlauksen solmiminen ehdollisena.[400] Nämä reformaation kantaa puheena olevaan asiaan heijastavat säännökset todistavat osaltaan, että myös Ruotsissa on 1500-luvulla kihlauduttu siten, että avioliiton aloittamiselle on asetettu tietyt ehdot.

Näin on ilmeisesti jatkunut läpi koko vuosisadan ja myös seuraavan vuosiasadan alussa, sillä *KJE 1608* ja *KJE 1619* säätivät, että ehdolla solmittua kihlausta ei tarvinnut panna toimeen suorittamalla naittamistointa eikä ehtoja täyttää. Ehdon edellytykseksi säädettiin, että sen oli oltava sopusoinnussa Jumalan sanan, luonnollisen ja maallisen lain kanssa. Jos sen sijaan avioliitto oli aloitettu fyysisesti, avioliitto oli pantava toimeen naittamistoimella.[401] *KJE 1608* ja *KJE 1619* siis hyväksyivät ehdolla solmitun kihlauksen vain silloin, kun ehto kohdistui naittamistoimeen. Ehto ei sen sijaan voinut olla reformaation periaatteiden mukaisesti avioliiton aloittamisen edellytyksenä.

Adoptio eli laillinen sukulaisuus

Roomalainen oikeus esti avioliiton solmimisen adoptoidun ja adoptoijan perheen jäsenten välillä samalla tavalla, kuin se kielsi perheen luonnollisten jäsenten väliset avioliitot.[402]

---

398 Esim. c 1, 3, 5–7 X IV-5, c 7 X IV-19. *Freisen* 1888, 232–257. *Sägmüller* 1909, 587–590.

399 *Freisen* 1888, 257.

400 *Kjöllerström* 1940, 61, 67–68. *Söderlind* 1971, 57.

401 *KJE 1608*, 144. *KJE 1619*, 481.

402 *Sägmüller* 1909, 623.

Kanoninen oikeus omaksui roomalaisesta oikeudesta periaatteen kieltää avioliiton solmiminen adoption johdosta. Kanonisen oikeuden asianomaiset säännökset olivat kuitenkin roomalaisen oikeuden vastaavia määräyksiä lievemmät. Kanonisen oikeuden mukaan adoptio esti ainoastaan adoptioaikana avioliiton solmimisen ja purki jo solmitun avioliiton adoptoidun ja adoptoijan sekä tämän lasten ja näiden puolisoiden välillä (*paternitas legalis*). Adoptoitu ei saanut solmia avioliittoa adoptoijan muitten adoptiolasten kanssa (*fraternitas legalis*). Avioliiton solmiminen oli myös mahdotonta adoptoidun ja adoptoijan puolison sekä adoptoijan ja adoptoidun puolison kesken (*affinitas legalis*). Tämän avioesteen olemassaolo lakkasi adoptoijan kuoleman jälkeen tai adoptoidun itsenäistyttyä. Sen jälkeen adoptoitu saattoi avioitua esimerkiksi adoptoijan lasten kanssa.[403]

Kanonisen oikeuden yleisen noudattamisen perusteella puheena oleva avioeste on ollut voimassa Ruotsissa keskiajalla, vaikka sitä ei mainitakaan avioliittoasioita käsittelevissä lähteissä.[404]

Luther torjui adoption avioesteenä.[405]

Ruotsin 1500–1600 -lukujen avioliittoasioita käsittelevät lähteet vaikenevat tästä avioesteestä.

Suru- ja odotusaika

Roomalaisen oikeuden mukaan vaimon tuli miehensä kuoltua odottaa vuoden päivät, ennenkuin hän saattoi solmia uuden avioliiton.[406]

Tämä säännös otettiin myös kanoniseen oikeuteen. Se käytti tästä odotusajasta nimitystä *tempus luctus* eli suruaika. Sen pituudeksi määrättiin yksi vuosi. Samanpituinen aika tuli odottaa myös silloin, kun avioliitto oli purkaantunut jonkin erottavan avioesteen tai toisen puolison antaman luostarilupauksen perusteella ja kun paavi oli antanut erivapauden uuden avioliiton solmimiseen. Vuoden pituista odotusaikaa perusteltiin sillä, että ensimmäisessä avioliitossa siitettyjä lapsia ei pantaisi toisen avioliiton "tiliin". Suruaika oli

---

403 Esim. c 1, 5–6 C 30 q 3. c Un X IV-12. *Richter* 1858, 602. *Freisen* 1888, 555–561. *Winroth* 1890, 179. *Sägmüller* 1909, 624–625.

404 Ks.*Winroth* 1890, 189.

405 Esim. *De captivitate Babylonica* (1520). -*WA 6*, 556. *Vom ehelichen Leben* (1522). -*WA 10 II*, 282. *Dietrich* 1970, 63.

Saksalaisten 1500-luvun evankelisten kirkkojärjestysten asiaa koskevista määräyksistä esim. *Richter* 1858, 602–603. *Dietrich* 1970, 101, 137, 162.

406 *Freisen* 1888, 657. *Winroth* 1890, 153–154.

relatiivinen korjaantuva avioeste.[407] Juridisen terminologian mukaan samasta asiasta on käytetty käsitettä odotusaika.

Ruotsin keskiaikaisissa yhteiskunnallisissa ja kirkollisissa säännöksissä ei ole mainintoja vuoden väliajasta avioesteenä. Kanonisen oikeuden yleisen noudattamisen perusteella se on ollut voimassa myös Ruotsissa keskiajalla.

Lutherin mukaan avioeron jälkeen oli hyvä julkisen pahennuksen välttämiseksi odottaa uuden avioliiton solmimista puolesta vuodesta vuoteen.[408]

Ruotsin reformaatioajan alun lähteet vaikenevat tästä avioesteestä. Sen sijaan siitä on tietoja 1500-luvun loppupuolelta. Upsalan kirkolliskokouksessa 1572 käsiteltyjä asioita sisältävä lisäys totesi, että kymmenen kuukauden aika oli riittävä väli ennen uuden avioliiton solmimista. Tätä perusteltiin sillä, että tämä aika riitti selvittämään, oliko edellisessä avioliitossa siitetty lapsia.[409] Näin kritikoitiin epäsuorasti kanonisen oikeuden säännöksiä vuoden pituisesta suruajasta. Lisäksi tempus luctus mainittiin nimeltä Ruotsin avioliittoasioita käsittelevissä partikulaarisissa säännöksissä 1590-luvulla.[410]

Mainitut säännökset vahvistavat, että suruaika on ollut käytössä Ruotsissa 1500-luvulla. Näin on ollut myös Suomessa, sillä täällä opetettiin vielä 1600-luvun puolivälistä suruajan olevan uuden kihlauksen este.[411]

Naisleski ei saanut avioitua uudelleen suruajan jälkeen Ruotsissa keski- ja reformaatioajalla ajalla ennen kuin lasten isänperintö oli otettu erilleen. Tästä on määräyksiä yhteiskunnallisessa lainsäädännössä.[412] Sama kielto on ollut voimassa myös Suomessa keskiajalla ja 1500–1600 -luvuilla täällä käytössä olleiden oikeudellisten lähteitten mukaan.[413]

---

407 Esim. c 7 C 2 q 3. c Un C 32 q 8. c 4–5 X IV-21. *Martène* 1700, 598–599. *Freisen* 1888, 658–665. *Hildebrand* 1879–1903, III, 824. Ks. myös *Freisen* 1918–1919 I, 37. *Freisen* 1918–1919 II, 43–44.

408 Esim. *Von Ehesachen* 1540, Eiijv; (myös *-WA 30 III*, 241). *Dietrich* 1970, 68. Saksalaisten 1500-luvun evankelisten kirkkojärjestysten asiaa koskevista määräyksistä esim. *Dietrich* 1970, 139.

409 *Ahnfelt* 1895, 26–27.

410 Esim. Petrus Jonæ Angermannuksen piispantarkastusohjeessa 1596 mainittiin tempus luctus -termi. *Lindholm* 1946, 184.

411 Näin opetettiin Viipurissa 15. 5. 1664 kirjoitetun ruotsinkielisen kihlauskaavan mukaan. *Lempiäinen* 1969b, 226.

412 Esim. *MEKL* Nk 16 pr. *KrML* Nk 16 pr. *Holmbäck – Wessén* 1966, 56 viite 64. *Oja* 1977, 157. *Ulkuniemi* 1978, 157 viite 7. *Heikinmäki* 1981, 32.

413 Esim. *CoA*, 77. *Setälä – Nyholm* 1905, 27 (Herra Martin lainsuomennos ≈ 1580). *Rapola* 1926a, 47 (Abraham Kollaniuksen *KrML*:n suomennos 1648). *Ulkuniemi* 1975, 31 (Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennokset 1601 ja 1609).

Eriuskolaisuus

Kirkko kielsi periaatteessa jo ensimmäisinä vuosisatoina avioliitot kristittyjen eli kastettujen ja ei-kristittyjen eli kastamattomien välillä, olivatpa nämä sitten pakanoita tai juutalaisia. Käytännössä se ei kuitenkaan suhtautunut kristittyjen ja pakanoitten välisiin avioliittoihin suurimmalla mahdollisella ankaruudella, sillä ne olivat eräs kristinuskon levittämismuoto. Vähitellen kirkon suhtautuminen kristittyjen ja pakanoitten välisiin avioliittoihin alkoi muuttua yhä kielteisemmäksi. Tämä näkyi myös kanonisen oikeuden säännöksistä, joissa ne kiellettiin sekä julistettiin mitättömiksi. Näin eriuskolaisuus oli sekä ehkäisevä että erottava relatiivinen avioeste (*impedimentum cultus disparitatis*). Kastamattoman avioparin ottaessa kasteen heidän avioliittonsa muuttui sakramentiksi. Jos vain toinen kastamattomista otti kasteen, kastettu sai halutessaan erota kastamattomasta ja solmia uuden avioliiton kristityn kanssa. Tätä oikeutta kutsuttiin termillä *privilegium Paulinum* 1. Kor. 7:15:n mukaan. Kirkko piti katolisen kirkon jäsenen ja katolisesta kirkosta eronneen kirkkokunnan, lahkon tai kristillisten yhteisöjen jäsenten välisiä avioliittoja epäsuotavina ja siitä syystä ehkäisevinä, mutta korjaantuvina avioesteinä (*impedimentum mixtae religionis*).[414]

Impedimentum cultus disparitatis, privilegium Paulinum ja impedimentum mixtae religionis ovat olleet yleisen kanonisen oikeuden noudattamisen perusteella käytössä myös Ruotsissa.

Reformaatioajan vastaavat lähteet vaikenevat myös puheena olevista kolmesta avioesteestä[415] yhtä poikkeusta lukuunottamatta. Agricolan *RO*:n 15. § kuului: *Mutta ios se wskomatoin itzense eroitta, nin anna henen eroitta, Eipe ole Weli, taicka Sisar oriuten sidhottu senmotoisisa menoisa. 1 Cor 7.* [416]

Mainittu pykälä, jota ei ollut otettu tekstuaalisesti *UT 1548*:sta (1. Kor. 7:15),[417] ilmaisi siis Agricolan sallivan kastetun ja kastamattoman välisen avioeron silloin, kun kastamaton halusi erota. Privilegium Paulinum -oppi oli tämän mukaan yhä voimassa Suomessa 1500-luvun puolivälissä.

---

[414] Esim. c 10–17 C 28 q 1. c 7–8 X IV-19. *Richter* 1858, 608–609. *Freisen* 1888, 635–643. *Winroth* 1890, 113. *Sägmüller* 1909, 604–607, 632, 636–637. Ks. myös *Winroth* 1890, 212–214. *Freisen* 1918–1919 I, 45–46.

[415] *Winroth* 1890, 215–216.

[416] *KK 1549*, 18. *Knuutila* 1988, 289.
Tässä yhteydessä ei puututa avioeroon liittyviin kysymyksiin.

[417] *UT 1548*, 471. *Knuutila* 1988, 290.

Tämä ei ole yllättävää siltä kannalta, että myöskään Luther ei pyrkinyt kumoamaan mainittua oppia.[418] Lutherin kanta on saattanut vaikuttaa osaltaan Agricolan puheena olevaan säännökseen. Toisena syynä tämän opin sallivaan pykälään saattaa olla se, että Suomessa esiintyi vielä 1500-luvun puolivälissä eri syistä johtuvaa pakanuutta asutuksen reuna-alueilla. Avioliitot kristittyjen ja pakanoitten eli "wskomatointen" välillä sekä niiden aiheuttamat käytännön ongelmat olivat elävää elämää Suomessa 1500-luvun puolivälissä.[419]

Privilegium Paulinum -oppia noudatettiin Suomessa edelleen 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, sillä *CR*:in sisältyneen 16-pykäläisen säännöskokoelman 15. § salli 1. Kor. 7:n perusteella kastetun ja kastamattoman välisen avioeron silloin, kun kastamaton sitä tahtoi.[420]

Impedimentum mixtae religionis -avioeste tuli sisällöltään muuttuneena esille Ruotsissa 1500–1600 -lukujen taitteessa, jolloin Ruotsin armeijassa palveli saksalaisia, englantilaisia ja skotlantilaisia sotilaita. Lisäksi vuoriteollisuuden tarpeita varten oli tuotettu ammattimiehiä Saksasta ja Ranskasta.[421] Söderköpingin valtiopäivillä päätettiin 22. 10. 1595 ryhtyä toimenpiteisiin muitten kristillisten kirkkokuntien jäseniä vastaan. Heidän jumalanpalveluksensa tuli kieltää, ja muiden kirkkokuntien papit ja opettajat tuli poistaa maasta. Erityisen ankarasti suhtauduttiin katolisen kirkon jäseniin, jotka tuli Örebron säädöksen 17. 2. 1617 mukaan karkottaa maasta. Ainoa eriuskolaisuudesta suoraan avioesteenä puhuva kohta on Norrköpingissä 22. 3. 1604 annettu perimyssääntö, joka kielsi perintöruhtinaita solmimasta avioliittoja muiden kuin evankelis-luterilaista uskoa tunnustavien kanssa. Näin impedimentum mixtae religionis on ollut alkavan puhdasoppisuuden kannalta avioeste Ruotsissa 1500–1600 -lukujen taitteessa.[422] Kun se koski kuitenkin ainoas-

---

418 Esim. *Das siebente Kapitel S. Pauli zu den Corinthern* (1523). *-WA 12*, 123. *Wochenpredigten über Matth 5–7* (1530–1532). *-WA 32*, 380. *Lähteenmäki* 1955, 74–75. *Dietrich* 1970, 70.

Saksalaisten evankelisten 1500-luvun kirkkojärjestysten määräyksistä privilegium Paulinum -avioesteestä *Dietrich* 1970, 105, 144.

419 *Knuutila* 1988, 290. Pakanuudesta Savossa asutuksen reuna-alueilla *Pirinen* 1982, 536. Ks. myös *Crotenfelt* 1908, 8.

420 *Parvio* 1966, 66 viite 1.

CR:n 16-pykäläisen säännöskokoelman 15. § on ruotsinnettu Agricolan *RO*:n vastaavasta pykälästä. *Knuutila* 1988, 292.

421 *Carlsson – Rosén* 1962, 444–445. *Rosén* 1966, 329.

422 Söderköpingin valtiopäivien päätös 22. 10. 1595, Örebron säädös 17. 2. 1617 sekä Norrköpingin perimyssääntö 22. 3. 1604 ovat julkaistut *Stiernman* 1728. *Stiernman* 1728, 436, 574–575, 712. *Winroth* 1890, 216.

taan kruununperijöitä, se ei ollut yleinen, kaikkia koskeva avioeste.

Selibaatti ja hengelliset vihkimykset

Kirkko vaati jo 300-luvulta lähtien ordinoiduilta vapaaehtoisen siveellisyyslupauksen. Idän kirkossa selibaatti asetettiin piispuuden ja munkiksi vihkimisen ehdoksi 530. Pappisvihkimyksen jälkeen ei enää saanut solmia avioliittoa. Lännessä selibaatti ei käytännössä toteutunut ensimmäisellä vuosituhannella. 900-luvulla alkanut reformiliike kiinnitti siksi huomiota asiaan. Sitä käsiteltiin myös useissa lateraanisynodeissa 1000-luvulla. Toinen yleinen lateraanikokous 1139 kielsi avioliiton solmimisen subdiakoneilta sekä ylemmältä papistolta. Avioliitot, joita he tästä kiellosta huolimatta solmivat, olivat mitättömiä. Ennen kieltoa solmittuja avioliittoja ei sen sijaan purettu. Ordinaatio oli näin sekä avioliiton solmimisen ehkäisevä että jo solmitun avioliiton kumoava absoluuttinen avioeste (*impedimentum ordinis*). Kirkko piti jo ensimmäisiltä kristillisiltä vuosisadoilta lähtien luostarielämää varten annettua siveellisyyslupausta avioesteenä. Edelleen mainitussa kokouksessa säädettiin, että munkkien ja nunnien solmimat avioliitot, myös voimassaolevat, olivat mitättömät. Luostarielämää varten annettu siveellisyyslupaus oli siis myös erottava absoluuttinen avioeste (*impedimentum voti*). Paavilla oli dispanssivalta sekä ordinaation että luostarielämää varten annetun siveellisyyslupauksen aiheuttamiin avioesteisiin. Siten viimeksi mainittu oli itse asiassa korjaantuva avioeste.[423]

Kuurian taholta kiinnitettiin jo 1100-luvulla huomiota pohjoismaisen papiston avioliittokieltoon. 1100–1200 -lukujen taitteesta peräisin olevista paavien kirjeistä, joissa käsiteltiin impedimentum votin aiheuttamia ongelmia, ilmenee, että tämä avioeste on käytännössä ollut voimassa tuolloin.[424] Sen sijaan

---

[423] Esim. c 8 D 27, c 7–8, 40 C 27 q 1. c 1 III-1, c 2–4, 7–8, 13–16, 18 X III-32, c 1–7 X IV-6. *Richter* 1858, 586. *Freisen* 1888, 676–744. *Winroth* 1890, 133–134. *Sägmüller* 1909, 600–603, 634. *Gallén* 1957, 545. Ks. myös *Freisen* 1918–1919 I, 44–45. *Brundage* 1978, 1–17. *Brooke* 1989, 63–77.

Kanoninen oikeus piti tavallisen maallikon antamaa pysyvää siveellisyys-, naimattomuus- ja neitseellisyyslupausta korjaantuvana avioesteenä, sillä paavi saattoi antaa erivapauden pysyvästä siveellisyyslupauksesta ja piispa naimattomuus- ja neitseellisyyslupauksesta. Esim. c 3–6 X IV-6. c un. VI^to^ III-15. c 5 Extrav. V-9. *Sägmüller* 1909, 634.

[424] Esim. *DS I*, 123 (paavi Innocentius III:n kirje 12. 1. 1206 Lundin arkkipiispalle), 825 (paavi Celestinus III:n (1191–1198) käsky 1191–1192). *SVL*, 9. *Winroth* 1890, 135. *Gallén* 1957, 545, 546, 547. *Carlsson* 1965–1972 II, 107–108.

DS I, 123 on käännetty tanskaksi *Danmarks riges breve I: 4*, 107.

impedimentum ordinis ei näytä täysin toteutuneen Ruotsissa avioesteenä 1200-luvun puoliväliin mennessä.[425] Paavin legaatti Vilhelm Sabinalainen muistutti 1. 3. 1248 Skänningen provinsiaalikokouksen päätöksistä, että pappien oli luovuttava vaimoistaan ja jalkavaimoistaan viran menetyksen ja pannaan julistamisen uhalla vuoden kuluessa. Vaimojen tuli muuttaa pappilasta pois, ainoastaan yli 50 vuotiaat saivat jäädä sinne asumaan. Pappi ei myöskään saanut tunnustaa poikiaan eikä luovuttaa heille perintöä.[426] Tämän päätöksen noudattamista ryhdyttiin valvomaan aktiivisesti eri hiippakunnisssa.[427] Se aiheutti papeille huomattavia vaikeuksia. Niinpä he anoivat lievennyksiä ja vapautuksia vaimojen ja jalkavaimojen pidosta määrätyistä rangaistuksista esimiehiltään ja saivatkin niitä kuuriasta ja arkkipiispalta.[428] Telgen provinsiaalisynodin 1279 päätösasiakirjan määräys "hillittömyyteen langenneitten pappien" rankaisemisesta osoittaa, että selibaatti ei ollut papiston elämässä toteutunut käytännössä Ruotsissa vielä 1300-luvun alkuun mennessä.[429] Tilanne jatkui samanlaisena myös 1300–1400 -luvuilla, sillä Telgen säädöksissä 1344 ja 1368 (?) [430] ja useissa eri synodaalistatuuteissa[431] kiellettiin rangaistuksen

---

425 Tämä näkyy paavi Innocentius III:n kirjeestä 3. 10. 1213 Lundin arkkipiispa Andreas Sunenpojalle. Siinä puhutaan pappien jalkavaimoista ja papinpoikien ordinoinneista (*DD I:5*, 37). Paavi Honorius III kirjeessään Lundin arkkipiispa Andreas Sunenpojalle 6. 5. 1218 kielsi pappien poikia saamasta isänsä perintöosaa (*DD I:5*, 134). Honorius III antoi Skaran piispalle [Bengt II nuorempi] 3. 11. 1220 määräyksiä siitä, kuinka menetellä niitä pappeja kohtaan, jotka luopuivat pappeudestaan solmiakseen avioliiton (*SD I*, 187). *Winroth* 1890, 135–136. *Gallén* 1957, 547.

426 *DS I*, 359. *FMU I*, 93. *SVL*, 55. *Winroth* 1890, 135. *Pirinen* 1952, 206–209. *Anthoni* 1966, 147–148.

427 Linköpingin piispa Lars I teroitti Gotlannin papistolle ja väestölle 18. 6. 1255 lähettämässään kirjeessä Skänningen kokouksen päätösten noudattamista. *SD I*, 426. *Winroth* 1890, 135.

Lars I oli Linköpingin piispana ≈ 1232–1270. *Håhl* 1846, 6.

428 Tällaisia lievennyksiä antoivat kirjeissään paavi Innocentius IV 29. 10. 1252 ja paavi Aleksanteri IV (1254–1261) 26. 8. 1258. Upsalan arkkipiispa Lars lievensi myös pappien avioliittokiellon rikkomuksista langetettuja rangaistuksia 13. 1. 1259 Linköpingin ja Växjön piispoille lähettämissään kirjeissä. *SD I*, 339, 449, 456. *Winroth* 1890, 136. *Gallén* 1957, 547. Ks. myös *Pirinen* 1952, 209.

Lars († 1267) oli Upsalan arkkipiispana 1255–1267. *Åsbrink – Westman* 1935, 70–71.

429 Telgen provinsiaalisynodin 1279 päätösasiakirjan määräys on julkaistu *DS I*, 692. *Reuterdahl* 1841, 56.

430 Telgen säädös 1344 on painettu *Hadorph* 1687, 15. Telgen säädös 1368 (?) on julkaistu *Reuterdahl* 1841, 53–54.

Telgen säädös 1368 (?) otettiin myös turkulaisperäiseen, 1460–1489 syntyneeseen tuomiokirkon tai piispanistuimen kopiokirjaan. *SKB A 57*, 8v.

uhalla pappeja pitämästä jalkavaimoja kotona tai naapurissa. Pappien oli myös luovuttava heistä.

Impedimentum ordinis ei näytä olleen voimassa myöskään Suomessa 1200-luvun alussa, sillä piispa Tuomaan kappalaisella, Nousiaisten rector ecclesiae (= kirkkoherra) Wilhelmillä oli perillisiä.[432] Dominikaanikenraali Raimond de Peñafortin ohjeellisessa vastauksessa, jota lienee käytetty myös Suomessa 1240-luvun lopulla, puhutaan pappien pojista.[433] Tilanne jatkui ilmeisesti samanlaisena tässä suhteessa 1200–1400 -luvuilla, sillä piispa Hemmingin statuutissa 2. 4. 1350 kiellettiin pappeja viran menetyksen ja pannaan julistamisen uhalla tunnustamasta lapsiaan omikseen, pitämästä heitä luonaan sekä huolehtimasta heistä. Pappien lapset eivät liioin saaneet oleskella julkisesti isänsä seurakunnan alueella eikä millään seurakunnan omistamalla tilalla.[434] Piispa Hemmingin statuutti oli voimassa läpi 1400-luvun, sillä se määrättiin uudelleen voimaan piispa Maunu III Särkilahden toimesta 1480-luvulla.[435] Lisäksi suomalaisilla papeilla on todistettavasti ollut lapsia 1400-luvun lopussa.[436]

---

431 Näin esim. useissa Linköpingin hiippakunnan synodaalistatuuteissa 1300-luvun lopulla (*Reuterdahl* 1841, 58–59, 76) ja Skaran piispa Brynolf II:n synodaalistatuuteissa 1411 (*Gummerus* 1902, 67). Ks. myös *Pirinen* 1952, 215–224. *Gallén* 1957, 548.

432 *CMAF*, 21rv, 102r (s. 69, 70, 249). *REA*, 8, 10, 17. *Anthoni* 1966, 148.

Wilhelm toimi Nousiaisten rector ecclesiaena ainakin 1230-luvulla. *Anthoni* 1966, 148.

Paavi Innocentius III salli laittomasta avioliitosta syntyisin olevan miehen pääsyn Suomen piispanistuimelle kirjeessään Lundin arkkipiispalle 30. 10. 1209. Laittomalla avioliitolla tarkoitettiin ilmeisesti tässä yhteydessä papin avioliittoa. *DD I:4*, 161. *FMU*, 48. *SVL*, 12.

433 *Creytens* 1980, 151.

434 Piispa Hemmingin statuutti 2. 4. 1350 on säilynyt Turun tuomiokapitulin mustassa kirjassa sekä julkaistu uudellen *SD VI: 1–4*:ssa, *REA*:ssa ja *FMU I*:ssa. *CMAF*, 37v (s. 112). *SD*, 4556. *SD VI: 1–4*, 4558. *REA*, 132. *FMU I*, 563. *Winroth* 1890, 136. *Gallén* 1957, 547–548. *Klockars* 1960, 137–136. *Anthoni* 1966, 148.

HYK:n fragmentissa *TH AA 75* (1300–1400 -lukujen taitteesta) on Tuomas Akvinolaisen Petrus Lombarduksen sentenssikommentaarista kohta (L. IV dist. 37 q 1), jossa käsitellään ordinaation avioestettä. *HYK TH AA 75*, 4rab. Tätä Tuomaan sentenssikommentaaria on saatettu käyttää myös Suomessa muistutettaessa ordinaation avioesteen olemassaolosta.

435 *HFH I*, 11. *SD II*, 1658. *FMU II*, 1423. *Klockars* 1958, 130. *Anthoni* 1966, 149.

HFH I, *SD II* ja *FMU II* ajoittavat piispa Hemmingin statuutin uudelleen voimaan määräämisen ajan virheellisesti piispa Maunu II Tavastin aikaan 1412–1450. *Anthoni* 1966, 149.

436 Taivassalon kirkkoherralla Nils Byskallella (virassa ainakin 1470–1480) oli poika Paulus Nicolai. *Grotenfelt* 1912, 181. *Anthoni* 1966, 148–150.

Aikaisempi tutkimus (esim. *Grotenfelt* 1912, 179–181) on erheellisesti esittänyt useiden

Martti Luther kritikoi 1520-luvulla sekä ordinaatiota että luostarielämää varten annetun siveellisyyslupauksen aiheuttamia avioesteitä. Hänen mielestään ne oli kumottava turhina. Luther perusteli tätä sillä, että avioliitto oli Jumalan säätämä ja tarkoitettu kaikille ihmisille ja heidän parhaakseen. Siksi pappien, munkkien ja nunnien väliset avioliitot olivat Jumalan tahdon mukaisina luvalliset eikä niitä saanut kieltää ihmissäännöksin. Tällaiset turhat kiellot johtivat hänen mukaansa syntiin.[437]

Olavus Petri perusteli 1520-luvun lopulla samanlaisin argumentein kantaansa, jonka mukaan papiston sekä munkkien ja nunnien väliset avioliitot oli sallittava.[438]

Reformaation vaikutus alkoi tuntua puheena olevien avioesteiden kumoamisen toimissa myös käytännössä Ruotsissa 1520-luvun loppupuolella. Olavus Petri solmi itse avioliiton 1525.[439] Lisäksi vuosilta 1527 ja 1528 on säilynyt tietoja papiston ja luostariväen solmimista avioliitoista ja niiden aiheuttamasta hämmennyksestä.[440] Strängnäsin herrainpäivillä valitettiin myös samasta asiasta. Kustaa Vaasa vastasi tähän toteamalla, että Jumalan sana ei estänyt tällaisia avioliittoja.[441] Ilmeisesti ordinaatio miellettiin kuitenkin tästä huolimatta edelleen avioesteeksi, sillä eräs pappi pyysi 1536 kuninkaalta dispanssia solmiakseen avioliiton.[442] Upsalan kirkolliskokouksessa 1536 päätet-

---

1300–1400 -luvuilla eläneiden kirkonmiesten olleen naimisissa tai heillä olleen lapsia. *Anthoni* 1966, 147.

437 Esim. *An den christlichen Adel* (1529). *-WA 6*, 441–442, 468. *Kirchenpostille* (1522). *-WA 10 I*, 307–308, 705. *Wider den falsch genannten geistlichen Stand des Papsts und der Bishöfe* (1522). *-WA 10 II*, 93, 105. *Vorlesung über die Briefe an Titus und Philemon* (1527). *-WA 25*, 19. *Lähteenmäki* 1955, 30–32, 37, 41, 78, 164.

Saksalaisten 1500-luvun kirkkojärjestysten pappien ja luostariväen avioliittoja käsittelevistä säännöksistä *Dietrich* 1970, 110–111, 138, 149–150.

438 Esim. *Een liten vnderuisning om Echteskapet* (1528). *-OPSS I*, 453–471. *Murray* 1952, 64–65. *Ingebrand* 1964, 54–56, 65–67. Ks. myös *OPSS I*, 399–400 (*Een liten boock om Sacramenten*), jossa Olavus Petri perustelee avioliiton luvallisuutta ja sopivuutta kaikille puhumatta kuitenkaan suoraan papiston sekä luostariväen välisistä avioliitoista.

439 Olavus Petrin solmimasta avioliitosta esim. *Westman* 1918c, 222–225.

440 Linköpingin piispa Hans Brask julisti avioliiton solmineen nunnan pannaan. Kuningas Kustaa Vaasa kumosi kirjeellään 15. 2. 1527 kuitenkin tämän pannaan julistamisen. *GVR IV* (1527), 54–55. Upsalaan 1528 kokoontuneen neuvoston vastauksessa kuninkaan esityksiin 11. 1. 1528 toivottiin, että munkkien ja nunnien solmimia avioliittoja ei sallittaisi. *GVR V* (1528), 8.

441 Strängnäsin herrainpäivien asiakirjat on julkaistu *Stiernman* 1728, 100, 105. *Winroth* 1890, 136.

442 *GVR XI* (1536–1537), 58. *Holmquist* 1933a, 246.

tiin, että laittomissa avioliitoissa elävien pappien oli viran menetyksen tai sakkojen uhalla joko elettävä siveydessä naimattomina tai avioiduttava laillisesti.[443] *AO* (1540–1541) julisti pappien solmimat avioliitot vapaiksi. Pappien tuli kuitenkin solmia avioliittoja ainoastaan kunniallisten naisten kanssa, sillä heidän elämänsä tuli olla esikuvana seurakuntalaisille.[444] Juhana III:n kruunajaisartiklojen 1569 säännöksessä määrättiin maalaispapin vaimon perimysoikeudesta silloin, kun pappi oli lapseton.[445] Nämä säännökset merkitsivät ordinaation aiheuttaman avioesteen virallista lakkautumista Ruotsissa 1500-luvun puoliväliä lähestyttäessä. Luostarilaitoksen lakkautumisen myötä impedimentum votin merkitys avioliiton solmimisen ehkäisevänä ja jo solmitun avioliiton purkavana esteenä hävisi Ruotsissa 1500-luvun jälkimmäisellä puoliskolla.[446]

Reformaation tullessa Suomeen näyttää useilla papeilla olleen lapsia.[447] Sitä taustaa vasten ei ole yllättävää, että alankomaisesta raamattuhumanismista ja reformaatiosta vaikutteita saanut Pietari Särkilahti ei ole noudattanut ordinaation aiheuttamaa avioestettä, vaan on ollut laittomassa avioliitossa taloudenhoitajansa kanssa.[448] Tällaiset kanonisen oikeuden kieltämät suhteet olivat ilmeisesti yleisiä Suomessa 1520-luvulla, sillä Kangasalan Vääksyn vouti

---

[443] Upsalan kirkolliskokouksen päätös on julkaistu *Kjöllerström* 1941, 148, 51. *Holmquist* 1933a, 246. *Heininen* 1976, 25. Ks. myös *Andrén* 1973, 105.

[444] *Ahnfelt* 1892, 375–376. *Ahnfelt* 1895, 17.

[445] *SRAk I:2*, 397. *Holmquist* 1933a, 448. *Pirinen* 1952, 246.

[446] Ruotsin viimeinen luostari, Vadstenan luostari, lakkasi lopullisesti 1590-luvun alussa. *Klockars* 1979, 192.

[447] Ainakin Turun tuomiokapitulin kaniikilla Anders Jacobilla, Ulvilan kirkon papilla Peder Anderssonilla ja Pernajan kirkkoherra Bertilillä on ollut todistettavasti lapsia 1520-luvulla. *Schalin* 1946–1947 I, 160. *Anthoni* 1967, 151.

Anders Jacobi († 1543) toimi Turun tuomiokapitulin kaniikkina 1516–1542. Matinolli 1976, 39. Ulvilan kirkon pappi Peder Andersson († 1533) toimi Ulvilassa ainakin 1498–1533. *Anthoni* 1967, 151. Pernajan kirkkoherra Bertil kuoli ilmeisesti 1536 tai 1537, sillä 27.–31. 5. 1537 päivätyllä kirjeellä hänen pojalleen Eskil Bertilssonille kuningas Kustaa Vaasa salli tämän pitää pappilan maksut isänsä jälkeen. Kustaa Vaasan kirje on julkaistu *GVR XI*:ssä ja *HFH VI*:ssa. *GVR XI* (1536–1537), 312. *HFH VI*, 103. *Schalin* 1946–1947 I, 160.

[448] Pietari Särkilahden laittomasta avioliitosta taloudenhoitajansa kanssa on säilynyt tietoja: *FMU VIII*, 6164. *HFKP I*, 165. *Anthoni* 1954, 28–33. *Anthoni* 1967, 150–151. *Pirinen* 1962c, 21–22. Vrt. *Heininen* 1967, 15 ja *Matinolli* 1976, 40, joissa puhutaan Pietari Särkilahden olleen laillisesti naimisissa.

Pietari Särkilahti (≈ 1490–1529) oli Turun tuomiokapitulin kaniikkina 1526–1529. *Heininen* 1976, 9. *Matinolli* 1976, 39–40.

Jöns Westgöten ilmoituksen mukaan suomalaisten pappien aviottomista lapsista kannetut sakot tilitettiin 1527 kuninkaalle. Tällöin tämä ilmoitti, että pappien ei enää tarvinnut maksaa sakkoja tästä asiasta.[449] Tämän jälkeen papit alkoivat Suomessa solmia laillisia avioliittoja ilmeisesti jo 1520-luvun viimeisinä vuosina, sillä ainakin maisteri Jacob Wenne menetteli näin. Papiston solmimien avioliittojen määrä yleistyi 1530-luvulla.[450] Vuoden 1536 jälkeen impedimentum ordinis ei Suomessakaan estänyt virallisesti papiston solmimia avioliittoja.

Mikael Agricola omaksui 1530-luvulla Lutherin vastustavan kannan impedimentum ordinisiin ja impedimentum votiin. Tämä näkyi *KK 1549*:n vihkikaavan esipuheesta *Esipuhe ia Manaus temen Kihlauskirian päle, ninen yxikerdhaisten Pappein tyge*, joka oli käännetty lähes suoraan Lutherin *Das Traubüchlein* -kirjasen munkkien ja nunnien naimattomuutta kritikoivasta esipuheesta. Sama kritiikki esiintyi myös Agricolan *Weisut ia Ennustoxet Mosesen laista ia Prophetista Wloshaetut* -teoksen (1551) reunahuomautuksessa Dan. 12:n alussa (Dan. 11:37).[451] Tämä reunahuomautus oli suora käännös Lutherin Danielin kirjan saksannosten 1530 ja 1545 vastaavalla kohdalla olevasta glossasta. Sama glossa oli myös ruotsinkielisenä ruotsalaisen Raamatun (*Biblia ... På Swensko)* 1541 Dan. 12:n alussa.[452] Lisäksi Agricola oli muutenkin perehtynyt Lutherin selibaattia vastustavaan kantaan. Tästä kertoo hänen 1530-luvulla tekemänsä reunamerkintä *Castitas et Coniugium* (siveys ja avioliitto), jonka Agricola oli kirjoittanut omistamansa Lutherin kirkkopostillan 3. adventtisunnuntain epistolasaarnan kohdalle. Tässä saarnassa Luther

---

449 Kangasalan Vääksyn vouti Jöns Westgöten ilmoitus pappien aviottomista lapsista perittävien sakkojen tilittämisestä kuninkaalle sisältyy alaviitteeseen Porthanin julkaisemassa Juustenin Suomen piispain kronikkassa. *Porthan* 1981, 663 viite 758 (näköispainos s. 769). *Leinberg* 1894, 370 viite 1. *Schalin* 1946–1947 I, 161 viite 2. *Anthoni* 1967, 150.

450 Jacob Wennen avioliitosta todistaa Turun raastuvanoikeuden päätös 28. 3. 1569. *HFH IV*, 396. *Juva – Niitemaa – Tommila* 1968, 137. *Schalin* 1946–1947 I, 160–161. *Pirinen* 1952, 244. *Pirinen* 1962c, 54–55. *Heininen* 1976, 25. Vrt. esim. *Grotenfelt* 1912, 183, jossa esitetään Jacob Wennen avioliiton solmimisvuodeksi 1522. Vrt. *Anthoni* 1967, 150, jonka mukaan Jacob Wenne ei ollut laillisessa avioliitossa.

Turun tuomiokirkon tuomiorovasti Johannes (Hannes) Petri (1526–1547) on myös solminut avioliiton 1530–1540 -luvuilla. *Ruuth* 1921, 10–11. *Matinolli* 1976, 18–19.

451 *KK 1549*, 15. *Weisut ia Ennostoxet Mosesen laista ia Prophetista Wloshaetut* -teos (1551) on julkaistu näköispainoksena *MAT III. Weisut ... Wloshaetut 1551*, 601. *Pirinen* 1962, 242. *Nordberg* 1963, 36.

452 *Biblia 1541*, CVIIIr. Lutherin Danielin kirjan saksannokset 1530 ja 1545 on julkaistu reprinttinä *WA DB 11: 2. WA DB 11: 2*, 178, 179.

kritikoi kiivaasti naimattomuuden avioestettä.[453]

Impedimentum votiin kohdistunut kritiikki kertoo sen olleen voimassa luostarilaitoksen myötä vielä 1550-luvun alkaessa, vaikka Naantalin luostarin nunnat ja munkit olivat luvanneet Mikael Agricolalle tämän 1554 suorittaman piispantarkastuksen yhteydessä tulla evankelisiksi sekä opissa että elämässä.[454] Luostarilupauksen aiheuttama avioeste menetti merkitystään ja katosi Suomessa lopullisesti vasta luostareiden lakkauttamisen myötä.[455] Näin sekä impedimentum ordinis että impedimentum voti eivät enää olleet voimassa Suomessa 1600-luvun alkaessa.

Seurakunnan erityinen kielto

Kanonisen oikeuden mukaan kirkon ylimmillä viranhaltijoilla oli oikeus estää joidenkin yksityisten henkilöiden avioliiton solmiminen jonkin tarkastimäärätyn, erityisen syyn nojalla. Tätä 1100–1200 -luvuilla käyttöön otettua korjaantuvaa, relatiivista avioestettä kutsuttiin nimellä *interdictum ecclesiae*. Piispalla oli tällainen valta hiippakunnassaan. Paavi saattoi myös julistaa jonkin tietyn yksityisen avioliiton mitättömäksi erityisen syyn nojalla.[456]

Interdictum ecclesiae -avioesteestä ei ole säilynyt tietoja Ruotsin keskiaikaisissa eikä reformaatioajan avioliittoasioita käsittelevissä lähteissä. Kanonisen oikeuden yleisen noudattamisen myötä se on kuitenkin ollut voimassa Ruotsissa ainakin keskiajalla.

---

[453] Agricolan omistamaa Lutherin kirkkopostillaa säilytetään Linköpingin hiippakunta- ja maakuntakirjastossa. Heininen on analysoinut myös teoksessa olevia reunamerkintöjä, jotka ovat Agricolan tekemiä. *Heininen* 1976, 35, 81.

[454] Agricolan piispantarkastuksen asiakirjat on painettu *HFH VIII*, 78. *Leinberg* 1890, 282. *Pirinen* 1962, 242. *Klockars* 1979, 186–187.

[455] *Schalin* 1946–1947 I, 160.

Luostareiden lakkauttaminen tapahtui vähitellen Suomessa 1500-luvun kuluessa. Se alkoi 1520–1530-luvuilla luostareiden taloudellisten vaikeuksien takia ja päättyi 1590-luvun alkuun mennessä, jolloin Naantalin luostari lakkauttettiin lopullisesti (1591). Luostarilaitoksen taloudellisesti kriittisestä asemasta Suomessa 1520–1530 -luvuilla *Schalin* 1946–1947 I, 159–160. Naantalin luostarin viimeisistä vaiheista (1554–1590 -luvun alkupuoli) *Leinberg* 1890, 282–302. *Klockars* 1979, 187–191.

[456] Esim. c 4 X IV-4, c 1–2 X IV-16. *Freisen* 1888, 651–656. *Sägmüller* 1909, 632, 635.

3.7. AVIOLIITTOON VIHKIMISEN EDELLYTYKSET JA ESTEET

Kanonisessa oikeudessa oli vielä sellaisia avioliiton solmimisen kontrollointiin liittyviä säännöksiä, jotka eivät olleet oikeastaan varsinaisia avioesteitä, vaan kirkollisen avioliittoon siunaamisen eli vihkimisen edellytyksiä ja sen ehkäiseviä esteitä. Tällaisia olivat: 1) aikaisempi avioliittoon vihkiminen; 2) kielletty kirkkovuoden aika; 3) kirkollinen rangaistus; 4) määrätty kristinopin taito. Näitä edellytyksiä ja esteitä voidaan käsitellä kuitenkin avioesteiden yhteydessä, sillä ehkäistessään avioliittoon vihkimisen ne estivät avioliiton solmimisen kirkollisesti ja samalla määräsivät sen edellytyksistä käsitellyiltä näkökannoilta.

Aikaisempi avioliittoon vihkiminen

Raamatun perusteella (esim. Room. 7:2, 1. Kor. 7:39, 1. Tim. 5:14–15) kirkko hyväksyi aluksi uuden avioliiton solmimisen puolison kuoleman jälkeen. Kun oppi avioliitosta ainutkertaisena sakramenttina kehittyi, kirkon opetuksessa alettiin vähitellen pitää uuden avioliiton solmimista sopimattomana myös puolison kuoleman tai muun avioliiton purkaneen syyn jälkeen. Kirkon käsityksen mukaan uuden avioliiton solmiminen ei ollut kuitenkaan varsinaisesti kiellettyä, vaan ainoastaan epäsuotavaa. Siksi pappeja kiellettiin aluksi olemasta mukana toisen avioliiton solmimisen yhteydessä järjestettävässä hääjuhlassa. Avioliittoon vihkimisen yleistyessä tätä säännöstä kehitettiin edelleen kanonisessa oikeudessa siten, että papit eivät saaneet vihkitoimituksen välityksellä siunata avioliittoon aikaisemmin kirkollisesti vihittyjä miehiä ja naisia.[457] Toisen avioliiton solmiminen (*secundae nuptiae*) ei siis ollut varsinainen relatiivinen avioeste, vaan ainoastaan toisen avioliittoon vihkimisen estävä toimi.

Kanonisen oikeuden yleisen noudattamisen perusteella viimeksi mainittu säännös uudelleen vihkimisen kieltämisestä on ollut voimassa Ruotsissa koko keskiajan, vaikka siitä ei mainitakaan mitään Ruotsin avioliittoasioita käsittelevissä lähteissä 1200–1300 -luvuilla. Määräyksen voimassa olemisesta Ruot-

457 Esim. c 24 C 27 q 1, c 7–8 C 31 q 1. c 1, 3 X IV-21. *Martène* 1700, 599. *Freisen* 1888, 666–676. *Sägmüller* 1909, 672. *Binder* 1938, 84–86. Ks. myös *Freisen* 1918–1919 II, 41–43.

sissa todistettavasti 1400-luvulla kertovat Ruotsin provinsiaalistatuuttien säännökset, joissa kiellettiin aiemmin kirkollisesti avioliittoon siunatun naislesken uudelleen vihkiminen hänen solmiessaan uuden avioliiton. Uudelleen vihkimisen suorittaminen ei ollut riippuvainen siitä, oliko naisen uusi aviomies aikaisemmin kirkollisesti avioliittoon siunattu vai ei. Aikaisemmin avioliittoon vihitty mies saatiin sen sijaan siunata uudelleen kirkollisesti, solmipa hän uuden avioliiton neitsyen tai aiemmin sukupuolisessa kanssakäymisessä olleen (*mulier corrupta*) naisen kanssa, mikäli tätä ei ollut aiemmin vihitty avioliittoon.[458] Tarkkaan ottaen tämä oli vastoin kanonista oikeutta, sillä esimerkiksi c 3 X IV-21 kielsi sekä naisten että miesten uudelleen vihkimisen.

Tämä Ruotsissa 1400-luvulla vakiintunut käytäntö oli ilmeisesti yleinen myös laajemmalti Euroopassa, sillä useat eri puolilta Eurooppaa peräisin olevat keskiaikaiset vihkikaavatraditiot säätivät, että tiettyä osaa vihkikaavasta ei saanut suorittaa naisen uudelleen vihkimisen yhteydessä.[459] Upsalan, Linköpingin ja Skaran 1300–1500 -luvuilta peräisin olevat vihkitoimitustraditiot sallivat suorittaa tietyn osan vihkikaavasta vain silloin, kun vihittävää naista ei ollut aikaisemmin siunattu kirkollisesti avioliittoon.[460] Tämä säännös toistettiin myös 1400-luvun lopulla provinsiaalisäännöksissä.[461]

Turun tuomiokirkon musta kirja sisälsi myös Ruotsin provinsiaalistatuuttien määräykset, joiden mukaan mies saatettiin vihkiä uudelleen aikaisemmin kirkollisesti siunaamattoman naisen kanssa, mutta aiemmin vihittyä naista ei koskaan voitu vihkiä uudelleen.[462] Turkulaiset 1300–1500 -lukujen käsinkirjoitetut ja painetut vihkikaavat eivät sisältäneet vastaavanlaista vain naisen uudelleen vihkimisen kieltävää määräystä kuin esimerkiksi upsalalainen vihkitoi-

---

458 Näin esim. Söderköpingin kirkolliskokouksen päätösasiakirjassa 4. 6. 1441 (*Reuterdahl* 1841 126), arkkipiispa Nicolaus Ragvaldin statuuteissa 1438–1448 (*Reuterdahl* 1841, 161) sekä 1400-luvun lopulta peräisin olevassa säännöskokoelmassa Summa canonum variorum conciliorum (*Reuterdahl* 1841, 186–187). Viimeksi mainitussa säädettiin myös rangaistus papille, joka vihki uudelleen naislesken. Vrt. Skaran piispa Brynolf II:n synodaalistatuutit 1411, joissa kiellettiin vihkimästä uudelleen avioliittoon ainoastaan sellaisia, jotka oli jo aiemmin siunattu kirkollisesti avioliittoon (*Gummerus* 1902, 69). *Winroth* 1890, 153. *Grath* 1904, 29–30. *Carlsson* 1965–1972 II, 15. Vrt. *Winroth* 1890, 152.

459 Esim. *MiRo*, 629. *AgMo*, 69. *MS*, 23. *LAS*, 66.

460 *HM*, 174. *MU*, 29. *BS*, 135. *ML*, 44. Kiellon teologisista perusteista ja sen käytännön ilmenemisestä vihkikaavassa tarkemmin morsiusmessua käsittelevässä 6. luvussa.

461 Näin esim. Summa canonum variorum conciliorum -säännöskokoelmassa 1400-luvun lopulta. *Reuterdahl* 1841, 187.

462 Säännös oli kopioitu Turun tuomiokirkon mustaan kirjaan Söderköpingin provinsiaalistatuuteista 4. 6. 1441. *CMAF*, 54v (s. 146). *Lagus* 1838, 4. *REA*, 495. *FMU III*, 2390.

mitustraditio.

Vaikka Ruotsin kansankieliset 1500-luvun vihkikaavat eivät mainitsekaan mitään kiellosta vihkiä uudelleen aiemmin kirkollisesti avioliittoon siunattu nainen, tämä tapa on jatkunut sellaisenaan läpi koko 1500-luvun. Tästä ovat todisteina *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n määräykset, joissa kiellettiin tiettyjen vihkikaavan osien suorittaminen silloin, kun nainen oli jo aiemmin siunattu kirkollisesti avioliittoon.[463]

Puheena oleva tapa on jatkunut entisellään Ruotsissa 1600-luvulla. Tästä ovat todisteina 1600-luvun alusta peräisin olevat Ruotsin partikulaariset avioliittoasioita käsittelevät säännökset, joissa uudistettiin *KJ 1571*:n kielto koko vihkikaavan toimittamisesta uudelleen sellaiselle naiselle, joka aikaisemmin oli ollut avioliitossa.[464]

Suomessa ei ole myöskään vihitty uudelleen 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä aiemmin kirkollisesti avioliittoon siunattuja naisia, sillä *CE* ja *Kl KJ 1571 l* kielsivät sen.[465] Suomalaiset kopiokirjat toistivat edelleen Västeråsin hiippakuntasäännösten 1632 kiellon toimittaa koko vihkikaava aiemmin kirkollisesti avioliittoon siunatulle naiselle.[466]

Kielletty kirkkovuoden aika

Kanoninen oikeus kielsi avioliiton solmimisen kirkkovuoden tiettynä aikana. Tämä kielto perustui apostoli Paavalin neuvoon avioelämän ajoittaisesta välttämisestä rukouksen tähden (1. Kor. 7:5). Kanoninen oikeus ei kuitenkaan sisältänyt yhtenäistä määrittelyä siitä, minä kirkkovuoden aikoina avioliiton solmiminen oli kielletty. Samoin yhtenäiset säännökset puuttuivat siitä, koskiko tämä kielto avioliiton solmimista yleensä vai ainoastaan avioliiton solmimiseen liittyviä juhlallisuuksia, joiden joukossa oli myös avioliittoon vihkiminen. 1000-luvulle tultaessa alkoi vähitellen vakiintua käytäntö, jonka mukaan nimenomaan avioliiton kirkollinen siunaus kiellettiin kirkkovuoden tiettynä aikana. Kun kanonisen oikeuden yhtenäiset aikamääräykset puuttuivat, käy-

---

463 *KJE 1561*, 128. *KJ 1571*, 123. Ks. myös *Winroth* 1890, 153 viite 2.

464 Näin esim. Johannes Rudbeckiuksen Västeråsin hiippakuntasäännöksissä 1632. *Lundström* 1900, 20.

465 *HYK Mf / Ms 233.HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIIIIv (§ 23). *Parvio* 1966, 147 (§ 18).

466 Esim. *HYK C^{Ö} V 14*, 10v.

Sama kielto oli voimassa edelleen vielä vuosisadan lopulla. Esim. Kirkkokäsikirja 1694 (*KK 1694*), 114.

täntö vaihteli eri maissa. Sen sijaan puheena olevan asian perustelut olivat yhtenäiset. Avioliiton solmimiseen katsottiin liittyvän sellaista epäpuhtautta, joka ei ollut soveliasta paaston- eikä juhla-aikoina. Tällöin kirkkovuoden eräät ajankohdat muodostuivat vihkimisen ja yleensä avioliiton solmimisen ehkäiseviksi, mutta eivät tuona aikana solmittuja avioliittoja mitätöiviksi eli erottaviksi esteiksi (*tempus clausum*). Se oli tällöin avioliiton solmimisen ehkäisevä, korjaantuva relatiivinen este.[467] Näistä ajoista annettiin tarkempia määräyksiä eri maitten vihkikaavoissa keskiajalla.[468]

Ruotsin eri provinsiaalistatuuteissa annettiin 1300–1400 -luvuilla määräyksiä, joiden mukaan avioliittoon vihkimistä ei saanut suorittaa 1. adventtisunnuntain ja 1. loppiaisen jälkeisen sunnuntain eikä septuagesimasunnuntain ja 1. pääsäisen jälkeisen sunnuntain sekä kanttauspäivien ja Kolminaisuudenpäivän välisinä aikoina.[469] Samoin säädettiin, että papit saivat toimittaa avioliittoon vihkimisiä useampipäiväisten juhlien viimeisenä pyhäpäivänä. Pappeja

---

467 Esim. c 1–11 C 33 q 4. c 4 X IV-9, c 2 X IV-16. *Freisen* 1888, 643–651. *Sägmüller* 1909, 633. *Binder* 1938, 93–96. Ks. myös *Grath* 1904, 58. *Freisen* 1918–1919 II, 45–46. Ks. myös *Martène* 1700, 602–605, 611–613.

468 Esim. Saksalaisen *RiStFl* -vihkikaavan (1100-luvulta) yhteydessä ollut säännös kielsi hääjuhlallisuuksien vieton 1. adventtisunnuntain ja 1. loppiaisen jälkeisen sunnuntain, septuagesimasunnuntain ja 1. pääsiäisen jälkeisen sunnuntain välisinä aikoina sekä kolme viikkoa ennen Pyhän Johanneksen päivää (24. 6.). *RiStFl*, 46. Ranskalaisen *RiAl* -vihkikaavan (1100-luvulta) mukaan avioliittoon vihkiminen ei ollut sallittu 1. adventisunnuntain ja 1. loppaisen jälkeisen sunnuntain sekä septuagesimasunnuntain ja 1. pääsiäisen jälkeisen sunnuntain välisinä aikoina. *RiAl*, 292. Englantilaisten eri vihkikaavojen mukaan avioliittoon vihkiminen oli kielletty Englannissa 1. adventisunnuntain ja loppaisen oktaavin, septuagesimasunnuntain ja 1. pääsiäisen jälkeisen sunnuntain sekä ensimmäisen kanttauspäivän ja helluntain jälkeisen sunnuntain välisenä aikana. Vihkiminen sallittiin kuitenkin loppiaisen oktaavina, 1. pääsiäisen jälkeisenä sunnuntaina (dominica in albis) sekä helluntain jälkeisenä sunnuntaina (Kolminaisuudenpäivänä). Esim. *MiH*, 115* (Missale Helfordense [Hereford], painettu 1502, julkaistu reprinttinä *Henderson* 1875, *Freisen* 1918–1919 II). *MS 1506*, 17*. *MS 1546*, 45. *MPE*, 25 (1500-luvulta). *MS 1604* , 211.

Vihkimisen estävistä kirkkovuoden ajoista eri puolilla Eurooppaa *Binder* 1938, 96–97.

469 Näin säädettiin Arbogan provinsiaalisynodissa 1396 (julkaistu *Reuterdahl* 1841, 98) ja tästä synodista Skaran hiippakuntaa varten tehdyn referaatin mukaan (julkaistu *Gummerus* 1902, 27). Kielto toistettiin Arbogan provinsiaalisynodin päätösasiakirjoissa 14. 9. 1412 (SD II, 1616. *Reuterdahl* 1841, 107) ja 14. 9. 1417 (*SD III*, 2408, *Reuterdahl* 1841, 113). Vrt. Arbogan provinsiaalisynodin päätösasiakirjan tätä asiaa koskeva kohta (*Reuterdahl* 1841, 98), jossa puhutaan vain yleensä kielletystä ajasta avioliiton solmimiselle, mutta ei määritetä sen sisältöä tarkemmin.

Arbogan provinsiaalisynodin päätösasiakirja 1396 otettiin myös turkulaisperäiseen, 1460–1489 syntyneeseen tuomiokirkon tai piispanistuimen kopiokirjaan. *SKB A 57*, 12v.

uhattiin lisäksi viran menetyksellä, mikäli he vihkivät avioliittoon kirkkovuoden kiellettynä aikana ja juhlapyhien aattoina.[470] *Missale Upsalense novum* (1513) kielsi edellä mainittujen joulu-, pääsiäis- ja helluntaiaikojen lisäksi vihkimisen suorittamisen myös festum terrae -juhlapäivinä.[471]

Kooten voidaan todeta, että avioliittoon vihkiminen oli Ruotsissa kielletty 1300–1400 -luvuilla joulu-, pääsiäis- ja helluntai-aikoina, festum terrae -juhlapäivinä sekä useampipäiväisten juhlien aattoina ja juhlien ensimmäisinä pyhinä.[472] Viimeksi mainituilla tarkoitettiin ilmeisesti sellaisia peräkkäin sattuvia suurempia de sanctis -juhlia, jotka festum fori -luonteisina estivät työnteon joko kokonaan tai osittain.[473]

Suomessa avioliittoon vihkiminen oli keskiajalla kielletty myös samoina aikoina kuin Ruotsissa, sillä Turun tuomiokirkon mustaan kirjaan oli kopioitu Söderköpingin provinsiaalikokouksen päätösasiakirjan 4. 6. 1441 tästä asiasta puhuva kohta.[474]

---

[470] Nämä määräykset annettiin Söderköpingin kirkolliskokouksen päätösasiakirjassa 4. 6. 1441, Nicolaus Ragvaldin provinsiaalistatuutien kompendiumissa 1438–1448 sekä 1400-luvun lopulta peräisin olevassa säännöskokoelmassa Summa canonum variorum conciliorum. *Reuterdahl* 1841, 125–126, 137, 161, 186.

Festum terrae -nimisinä erityisinä juhlapäivinä oltiin kokonaan työnteosta vapaita. Kullakin hiippakunnalla oli varhaiskeskiajalla omat festum terrae -juhlansa, mutta myöhäiskeskiajalla ne pyrittiin saamaan samoiksi koko kirkkoprovinsissa. Festum terrae -juhlien lukumäärä vaihteli myös eri hiippakunnissa. Upsalan kirkkoprovinsissa ei kuitenkaan onnistuttu 1300–1500 -luvuilla saamaan yhtenäistä festum terrae -juhlakäytäntöä, sillä Upsalan kirkkoprovinssissa ja Turun hiippakunnassa oli tuolloin kummassakin neljä toisistaan poikkeavaa festum terrae -juhlapäivää (**Upsala**: 22. 2. cathedra Petri, 22. 6. decem milia militum, 21. 10. milia virginum, 23. 11. Clementis papae; **Turku**: 7. 3. festum Thome, 4. 10. festum Francisci, 7. 10 festum Birgitte, 9. 10. festum Dionysii). Festum terrae -juhlapäivistä Ruotsissa ja Suomessa sekä niitä koskevista erilaisista tulkinnoista *Hildebrand* 1879–1903 III, 783–784. *Lindhagen* 1922, 235–238. *Malin* 1925, 85–86, 103–104, 106, 252 viite 3. *Lindberg* 1937, 328–335. *Kroon* 1948, 61–76. *Helander* 1959b, 244–245. *Vilkuna* 1977a, 58–59.

[471] Missale Upsalense novum 1513 (*MiU 1513*), Bl 7^{b}. *Hildebrand* 1879–1903 III, 823. *Grath* 1904, 58.

[472] *Winroth* 1890, 253–254. *Grath* 1904, 57–58. Vrt. *Hildebrand* 1879–1903 IV, 824, jossa esitetään avioliittoon vihkiminen kielletyksi aina viikon paastopäivinä eli keskiviikkoisin ja perjantaisin. Tässä tutkimuksessa käytetty lähdeaineisto ei kuitenkan vahvista tätä tietoa.

[473] Festum fori -juhlapäivillä tarkoitettiin maallikkoja koskevia juhlia (vastakohtana papistoa koskevat festum chori -juhlat), jolloin työnteko oli joko kokonaan tai osittain kielletty riippuen juhlan luonteesta. Festum fori -juhlista Ruotsissa ja Suomessa esim. *Malin* 1925, 205–250. *Lindberg* 1937, 298–328. *Helander* 1959a, 243–244. *Vilkuna* 1977a, 59.

[474] *CMAF*, 54v (s. 146). *Lagus* 1838, 4. *REA*, 495. *FMU III*, 2390. Ks. myös *Grath*

Olavus Petri kritikoi avioliiton solmimisen kieltämistä tiettyinä kirkkovuoden aikoina. Hän ei kuitenkaan antanut tässä asiassa uusia määräyksiä.[475]

KJE 1561 ja *KJ 1571* kielsivät hääjuhlallisuuksien ja myös vihkimisen vieton suurina juhlapäivinä, kuten esimerkiksi jouluna, pääsiäisenä ja helluntaina. Edelleen hääjuhlaa ei saanut viettää pääsiäistä edeltävänä paastonaikana. Näitä kieltoja perusteltiin seurakunnan järjestyksellä ja jumalanpalveluksen häiriintymättömyydellä tähdentäen samalla, ettei niissä ollut kyse avioliiton epäpuhtaudesta. Lisäksi *KJ 1571* kielsi hääjuhlaa edeltävänä iltana vietetyn, morsiamen kunniaksi järjestettyjen mökväll-pitojen vieton, jottei tällä olisi aiheutettu epäjärjestystä vihkimisen yhteydessä sunnuntaisin.[476] Viimeksi mainittuun asiaan oli kiinnitetty huomiota jo 1562 Tukholman herrainpäivillä, jossa papisto valitti talonpoikien tulevan sunnuntaisin kirkkoon sulhasen ja morsiamen kanssa juovuksissa.[477] Suomessa valitettiin myös hääväen joukossa olevista juopuneista.[478]

NO (1575) sääti, että hääjuhlallisuuksia sai viettää vasta kahdeksan päivän kuluttua joulusta, pääsiäisestä ja helluntaista.[479] Ruotsin 1500-luvun lopun avioliittoasioita käsittelevien partikulaaristen sännösten mukaan mökväll-pitoja ei saanut järjestää avioliittoon vihkimissunnuntaita edeltävänä iltana.[480]

KJ 1571 ja muut 1500-luvun lopun säännökset määrittivät siis tarkasti ne ajat kirkkovuodessa, jolloin avioliittoon vihkimistä ei saanut suorittaa. Ne merkitsivät jonkinasteista lievennystä keskiaikaisiin vastaaviin määräyksiin, sillä joulua ja helluntaita edeltävät paastonajat eivät enää olleet kiellettyjä avio-

---

1904, 58.

475 Esim. *Om gudz ordh och menniskios bodh och stadhgar* (1528). *-OPSS II*, 557–558.

476 *KJE 1561*, 128. *KJ 1571*, 122–123. *Winroth* 1890, 254. Ks. myös *Färnström* 1935, 180.

Mökväll-pidoista *Carlsson* 1965–1972 I, 133–135, 159.

477 Tukholman herrainpäivien 1562 asiakirjat on julkaistu *Stiernman* 1743, 193. *SRAk I:2*, 61–62. Ks. myös *Winroth* 1890, 105 viite 1.

478 Esim. Taivassalon pitäjäläisten todistus tästä asiasta vuodelta 1563 on painettu *HFKP I*, 58.

479 *NO 1575*, 339.

480 Näin Strängnäsin hiippakunnan piispa Petrus Jonæn synodaalistatuuteissa 1593–1595 (ne on julkaistu *SSA II*, 55) sekä Wäxjön piispa Petrus Jonae Angermannuksen piispantarkastusohjeessa 1596 (*Lindholm* 1948, 148).

SSA II dateeraa Petrus Jonaen synodaalistatuutit vuoteen 1592. Åke Andrén on kuitenkin ajoittanut nämä statuutit vuoteen 1593–1595. *Andrén* 1953 98–115. *Lempiäinen* 1969a, 68 viite 2.

Petrus Jonæ (1539–1607) oli Strängnäsin hiippakunnan piispana 1585–1607. *Hagström* 1899, 56–62.

liittoon vihkimisen kannalta. *KJ 1571* kielsi avioliittoon vihkimisen myös muina juhlapäivinä kuin mainittuina kolmena pääjuhlana. Tällä tarkoitettiin ilmeisesti kirkollisen kalenterin suurimpia de tempore -, de sanctis - sekä festum terrae -pyhiä, sillä molemmat olivat edelleen käytössä Ruotsissa 1500-luvun lopulla.[481]

KJE 1608 ja *KJE 1619* kielsivät hääjuhlallisuuksien vieton suurina kirkollisina juhlapäivinä sekä pääsiäistä edeltävänä paastonaikana samoin perusteluin kuin *KJ 1571*. *KJE 1619* lisäsi suurten kirkollisten juhlapäivien esimerkkiluetteloon vielä adventin. Edelleen molemmissa lähteissä kiellettiin mökväll-pitojen vietto vihkimissunnuntaita edeltävänä iltana.[482] Viimeksi mainittu kielto toistettiin myös Ruotsin 1600-luvun partikulaarisissa säännöksissä.[483]

Suomessa noudatettiin 1600-luvun alkupuolella samanlaisia avioliiton vihkimisen kieltäviä säännöksiä kuin Ruotsissa, sillä Isaacus Rothoviuksen konstituutiot 1628 ja 1630-luvun lopulta kielsivät mökväll-pitojen vieton vihkimissunnuntaita edeltävänä iltana.[484] Kielto toistettiin myös suomenkielisissä kopiokirjoissa 1600-luvun alkupuolella[485] sekä *CE*:ssä. Lisäksi siinä toistettiin *KJ 1571*:n perustelu, jonka mukaan avioliiton solmimiseen liittyvät juhlallisuudet eivät saaneet häiritä sunnuntain jumalanpalveluksen messua ja saarnaa. Samalla uudistettiin myös *KJ 1571*:n kielto avioliiton vihkimisen suorittamisesta suurina kirkollisina juhlapäivinä sekä pääsiäistä edeltävänä paastonaikana.[486] Viimeksi mainittu kielto toistettiin myös *Kl: KJ 1571 l*:ssä. Pappeja kehotettiin edelleen kitkemään pois tapa viettää mökväll-pitoja.[487]

Avioliiton vihkimisen tiettyinä kirkkovuoden aikoina kieltäviin säännöksiin tuli siis lievennyksiä 1500-luvun lopulla ja 1600-luvun alussa. Eräänä syynä tähän lienee ollut se, että vanhat keskiaikaiset määräykset koettiin pu-

---

481 De tempore - ja de sanctis -pyhistä Ruotsissa 1500-luvun lopulla esim. *Andrén* 1954, 100–106. *Parvio* 1978, 67–78.

Festum terrae -juhlien vietosta Ruotsissa 1500-luvun lopulla esim. *Kroon* 1948, 61, 67, 70–72. *Helander* 1959b, 244.

482 *KJE 1608*, 150. *KJE 1619*, 486.

483 Näin esim. Strängnäsin hiippakunnan synodaalistatuuteissa 1613 (ne ovat julkaistut *SSA II*, 68), kirkkojärjestyksessä Växjön hiipakuntaa varten 1619 (*Wallquist* 1795, 600–602) ja Vesteråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksissä 1632 (*Lundström* 1900, 20).

484 *Lagus* 1836, 43. *Hall* 1929, 91. *Parvio* 1959, 333. Näistä konstituutioista *Parvio* 1959, 126–127.

485 Esim. *HYK C^{Ö} V 14*, 10v.

486 *Parvio* 1966, 147 (§§ 15–17).

487 *HYK Mf / Ms 233.HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIIIIrv (§§ 21–22).

heena olevana aikana turhiksi. Tästä on osoituksena se, että ainakin Suomessa aatelisto solmi 1500-luvun puolivälissä ja loppupuolella avioliittoja joulu- ja helluntaipyhinä sekä adventti- ja paastonaikoina.[488] *KJ 1571*:n säännös avioliiton solmimisen kieltämisestä tiettyinä kirkkovuoden aikoina seurakunnan järjestyksen takia ilmentää, että kirkkokurin tähden tämän kiellon säilyttäminen pidettiin tärkeänä. Hääjuhlallisuuksiin liittyneet juomingit näet saattoivat vaikuttaa häiritsevästi seurakunnan elämään tärkeinä kirkkovuoden juhlapyhinä sekä niiden sanoman ymmärtämiseen. Samasta syystä kiellettiin myös mökväll-pidot lauantaisin.

KJ 1571:n muistutus avioliiton solmimisen puhtaudesta myös suurina juhlapäivinä ja paastonaikana ennen pääsiäistä saattaa kertoa sittenkin jotain siitä, että noina aikoina solmittu avioliitto koettiin epäpuhtaaksi, vaikka se säännöksissä kiistettiin. Siksi oli tarpeen lieventää tätä kieltoa väärinkäsitysten välttämiseksi, sillä reformaattorit opettivat kirkon vanhan perinteen mukaisesti avioliiton olevan Jumalan itsensä asettamana ja säätämänä puhdas ja nuhteeton. Suuria juhlapyhiä ja paastonaikaa oli myös helppo perustella avioliiton solmimisen kieltävinä kirkkovuoden aikoina niiden sanoman kannalta.[489]

Kirkollinen rangaistus

Julkirippiin tuomituilta kiellettiin monia "normaalin" elämän puolia. Tähän liittyi myös avioliiton solmimisen ja avioelämän kieltäminen. Aluksi tämä kirkollinen rangaistus esti kokonaan avioliiton solmimisen myös rangaistuksen suorittamisen jälkeen (*publica poenitentia*). Vuosituhannen vaihteeseen tultaessa alkoi kuitenkin yleistyä käytäntö, jonka mukaan julkirippi -rangaistuksen suorittamisen jälkeen sai solmia avioliiton laillisesti. Kanoninen oikeus poisti tämän relatiivisen avioesteen yleensä avioesteiden joukosta. Sen sijaan se pyrki tarkoin määrittämään ne rikokset, joista tuomittuna rangaistuksena oli avioliiton solmimisen epääminen. Tällä tavoin pyrittiin juurruttamaan kirkon opetusta oikeasta ja väärästä kansan tietoisuuteen.[490]

---

[488] Esim. Herman Fleming ja Gertrud Håkanintytär solmivat avioliiton joulunpyhinä 1544, Gödik Finke ja Ingeborg Boije 15. 12. 1577 (3. adventtisunnuntaina), Olof Finke ja Kristiina Bertilintytär 4. 6. 1593 (2. helluntaipäivänä), Måns Nilsson ja Ingeborg Kustaantytär Finke 2. 3. 1595 (5. paastonajan sunnuntaina). *Ramsay* 1909, 40, 111, 121.
Avioliiton solmimisajoista 1600-luvun lopulla *Tommila* 1960, 227–247.

[489] Suurten juhlapyhien ja pääsiäistä edeltävän paastonajan perustelemisesta avioliiton solmimisen kieltävinä aikoina esim. *Grath* 1904, 153,

[490] Esim. c 5, 11–12, 14, 16–17, 19, C 33 q 2. c 4 X IV-13, c 6 X IV-20. *Freisen* 1888,

Puheena oleva avioliittoon vihkimisen este oli voimassa myös 1500-luvulla Ruotsissa, sillä Upsalan kirkolliskokouksen 1572 asiakirjojen lisäyksen kirkkokuria käsittelevä kohta sekä *NO* (1575) pitivät kirkollisen avioliittoon kuuluttamisen ja yhteenannon estämistä kirkollisena rangaistuksena.[491] Lisäksi vuosisadan lopulta peräisin olevien Ruotsin partikulaaristen säännösten mukaan kirkollisen vihkimisen estäminen oli kirkollinen rangaistus siihen saakka, kunnes rikkoneet olivat tehneet parannuksen.[492]

Määrätty kristinopin taito

Laurentius Paulinus Gothus totesi teoksessaan *Ethica christiana I* (1617), että tapa pitää kristinopintaitoa avioliittoon vihkimisen edellytyksenä on vanha [Ruotsissa].[493] Kanonisen oikeuden ja Ruotsin keskiaikaisten lähteiden säännöksissä ei kuitenkaan puhuta mitään puuttuvasta kristinopin taidosta avioliittoon vihkimisen edellytyksenä. Tämä ei kuitenkaan todista Laurentius Paulinus Gothuksen antamaa tietoa vääräksi, sillä asiaa voidaan myös lähestyä toisella tavalla.

Ruotsissa ryhdyttiin vaatimaan 1300-luvulla kypsää ikää ehtona ensiripille ja -ehtoolliselle pääsylle. Tämä ikä määriteltiin yhtäältä siten, että kypsässä iässä oleva henkilö pystyi itse maksamaan omalla työpanoksellaan papille pääsiäisehtoollisen maksuna vaadittavan pääsiäisrahan. Kypsän iän ehtona edelleen oli, että ripille ja ehtoolliselle aikovalla oli näitä sakramentteja varten tarpeelliset tiedot eli että hän osasi rukouksen Isä meidän, uskon- ja synnintunnustuksen, kymmenen käskyä sekä Ave Marian. Tätä varten annettiin kan-

---

561–635. *Winroth* 1890, 252.

491 *NO*, 254. *Ahnfelt* 1895, 25.

NO:n puheena oleva luku on ollut Upsalan kirkolliskokouksen 1572 asiakirjojen yhteyteen myöhemmin liitetyn lisäyksen kirkkokurikohdan lähteenä. *Ahnfelt* 1895, 34.

492 Näin esim. arkkipiispa Andreas Laurentii Björnramin piispantarkastusartikkeleissa 1585 (*Ahnfelt* 1894, 86) ja kirkkokurisäännöksessä 1583–1591 (painettu *Anhfelt* 1895, 85) sekä Växjön piispa Petrus Jonae Angermannuksen piispantarkastusohjeessa 1596 (*Lindholm* 1948, 183).

Kehityksestä tässä asiassa 1600-luvulla *Winroth* 1890, 253.

493 *L[aurentius] Paulinus Gothus* 1617, 341. *Söderlind* 1969, 68.

Laurentius Paulinus Gothus (1565–1646) oli Strängnäsin piispana 1609–1632 (Upsalan arkkipiispana 1632–1646). Ethica christiana (1617–1630) oli seitsemän osaa käsittävä tietosanakirjamainen suurteos, joka käsitteli puhdasoppisuuden ajan alun näkemystä kristityn elämästä sekä käsitystä valtiovallan tehtävistä ja velvollisuuksita. *Åsbrink – Westman* 1935, 264–273.

sankielistä opetusta, jota kontrolloitiin jo 1300-luvulla erityisellä tutkinnolla. Sen suorittamisen jälkeen seurasi ensirippi ja -ehtoollinen. Käytännössä ihmiset osallistuivat ensiripille (synnintunnustus ja -päästö) sekä ensiehtoolliselle yleensä 7–14 ikäisinä.[494]

Suomessa lienee 1300–1400 -luvuilla vaadittu samoja tiedollisia valmiuksia ensiripin ja -ehtoollisen ehtoina kuin Ruotsissa. Kansankielinen opetus edelsi myös Suomessa molempien mainittujen sakramenttien edellytyksenä ollutta kuulustelua.[495]

Edellä on ruumiillista kypsyyttä avioliittoon käsittelevän avioliiton edellytyksen yhteydessä todettu, että avioliittoon vihkiminen saatettiin kanonisen oikeuden mukaan suorittaa aikaisintaan miehen ollessa 14 ja naisen 12 vuoden ikäinen. Futuurimuotoinen kihlaus oli mahdollista solmia jo seitsemän vuoden iässä. Ensiripin ja -ehtoollisen ehtona ollut tiedollinen kypsyys saavutettiin siis samana ikäkautena, jolloin henkilö oli fyysisesti valmis solmimaan avioliiton. Näin saattaa olla mahdollista, että kirkonmiesten toimesta näitä kolmea sakramenttia varten asetetut ikärajat on samaistettu, sillä saavuttamalla ensirippiä ja -ehtoollista varten tarvittavan tiedollisen kypsyystason henkilö oli valmis myös avioliittoon vihkimisen yhteydessä toimitettavaan morsiusmessuun.[496] Tästä seurasi, että tiettyä kristinopin taitoa ryhdyttiin pitämään edellytyksenä avioliittoon vihkimiselle.

Eräiden eurooppalaisten vihkikaavojen mukaan papin tuli opettaa vihkiparia ennen vihkikaavan alkua siitä, kuinka heidän oli elettävä avioliitossaan Jumalan lain mukaan.[497] Ruotsista on säilynyt myös keskiajalta tietoja, joiden

---

494 Ensirippi ei aina välttämättä ollut ensiehtoollisen ehto. Ensiripin ja -ehtoollisen välisestä suhteesta sekä niille pääsyn edellytyksistä Ruotsissa 1300–1400 -luvuilla esim. *Maliniemi* 1955, 94–98. *Andrén* 1957, 192–195. *Kilström* 1958, 37–38, 77–78, 93–104, 109, 111–112, 168–192. *Taipale* 1980, 22–25. Ks. myös *Wikman* 1937, 19–20. Vrt. *Taipale* 1980, 22, jossa epäsuorasti puhutaan ennen pääsiäistä maksettavista kymmenyksistä (pro pääsiäisrahoista). Pääsiäisrahoista *Pirinen* 1962b, 62.

Keskiajalla konfirmaatioikä vaihteli Ruotsissa seitsemän ja 12–14 ikävuosien välillä. Konfirmaatio vietettiin usein ensiripin ja -ehtollisen yhteydessä. *Andrén* 1957, 86–88, 189–195.

495 *Maliniemi* 1955, 96, 98. *Kilström* 1958, 95, 106. *Lempiäinen* 1963, 44. *Maliniemi* 1963, 62, 63, 66. Ks. myös *Maliniemi* 1933, 614. *Parvio* 1986a, 122–123.

496 Ks. myös *Andrén* 1952, passim. *Söderlind* 1969, 67. *Bringéus* 1969, 86.

497 Näin määrättiin esim. ranskalaisessa 1000-luvulta peräisin olevassa *MiRe* -vihkikaavassa. *MiRe*, 285 (Missale Redonense [Rennes], käsikirjoitus 1000-luvulta, on julkaistu *Molin – Mutembe* 1974).

mukaan ennen vihkitoimituksen alkua oli mahdollista pitää [opetus]saarna.[498] Koska tiettyä kristinopin taitoa pidettiin edellytyksenä avioliittoon vihkimiselle, on mahdollista, että sitä on annettu ennen vihkitoimituksen suorittamista. Tässä yhteydessä on saatettu opettaa kansankielellä myös kirkon muita sakramentteja, joihin avioliitto myös kuului. Tällaista kansankielistä sakramenttiopetusta on annettu ainakin joissakin Ruotsin hiippakunnissa.[499] Näin keskiaikaista vihkitoimitusta edeltänyt opetussaarna olisi sisältänyt sekä yleistä kristinopin että erikseen myös avioliittoon ja siinä elämiseen liittyvien asioiden opetusta.

Papistoa varten 1551 annettu säädös määräsi, että sulhanen ja morsian eivät saaneet tulla valmistautumattomina ehtoolliselle. Heitä ei liioin saanut pakottaa siihen, vaan heidän oli tultava ehtoolliselle omasta vapaasta halustaan ja tahdostaan.[500] Vastaavansisältöinen säännös oli myös *KJE 1561*:ssä, *Laurentius Petrin Upsalassa papistolle 1566 antamassa säädöksessä* sekä *KJ 1571*:ssä. Niihin oli kuitenkin liitetty määräys, että papin oli ennen ehtoollisen sakramentin antamista kuulusteltava ja opetettava kristillisesti vihkiparia sekä ehtoollisesta että avioliitosta. *KJ 1571* täsmensi vielä, että tämän opetuksen tuli tapahtua vihkipäivänä.[501]

Catechismus canonicus eli dekalogi, credo, Pater noster ja kirkon sakramentit (kaste ja ehtoollinen) sisältyivät Lutherin *Vähään Katekismukseen* 1529.[502] Nämä sisälsivät Lutherin mukaan kristinopin pääkohdat ja olivat edellytyksenä ehtoollisen sakramentin oikeaan ymmärtämiseen.[503] Nämä viisi kristinopin pääkohtaa kuuluivat kansankielisinä myös ruotsalaiseen 1500-luvun katekismustraditioon.[504] 1500-luvun jälkipuoliskolta peräisin olevissa eri

---

498 Esim. *HM* mainitsee mahdollisuudesta pitää [opetus]saarna ennen vihkitoimituksen alkua. *HM*, 171. *Johansson* 1950, 90. Kansankielisestä avioliitto-opetuksesta keskiajalla *Maliniemi* 1955, 92 viite 27. Ks. myös *Parvio* 1985a, 24.

499 Näin ainakin Skaran hiippakunnassa, sillä piispa Brynolf II määräsi kansalle 1411 antamassaan statuutissa opetettavaksi myös kirkon sakramentit. *Gummerus* 1902, 66. *Maliniemi* 1955, 98.

500 *Kjöllerström* 1940, 42. *Söderlind* 1969, 67.

501 *KJE 1561*, 105. *KJ 1571*, 94. *Lundquist* 1948, 59. *Färnström* 1956, 21. *Söderlind* 1969, 67–68.

502 *WA 30 I*, 282–318.

503 *Andrén* 1952, 40. *Söderlind* 1969, 67, 68.

504 Ruotsalaisista 1500-luvun katekismuksista voidaan esimerkkeinä mainita Olavus Petrin 1530 kansanopetusta varten laatimat kappaleet, jotka oli liitetty *Een lijten postilla* -kirjasen loppuun, sekä ruotsalainen katekismus vuodelta 1562. Olavus Petrin *Een lijten postilla* -kirjanen on painettu reprinttinä *OPSS III*, 425–470. Ruotsalainen katekismus 1562

säännöksissä vaadittiin kristinopin pääkappaleiden opettamista ennen ensiehtoollista, jotta ehtoolliselle aikojat ymmärtäisivät sen sisällön ja merkityksen.[505] Ehtoollisopetuksen sisältö ei siis muuttunut Ruotsissa reformaation myötä.[506]

Ripin sakramentin ja ensiehtoollisen edellytyksenä oli opetus myös Suomessa 1500-luvulla edellä kuvatun kaltainen, sillä Mikael Agricolan *Abckiria* sisälsi myös kansankielisen katekismuksen (catechismus canonicus).[507] Paavali Juusten asetti *Capita rerum synodicarum* -statuuteissaan 1573 kristinopin kuulustelun ehtoollisen sakramentin jakamisen ehdoksi.[508] Näin keskiaikainen ehtoollisopetustraditio jatkui Suomessa entisellään 1500-luvulla.

KJ 1571 ja sen esityöt vaativat ehtoollisopetuksen antamista vihkiparille ennen avioliittoon vihkimistä. *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n mukaan heitä oli opetettava myös avioliittoon ja sen solmimiseen liittyvissä asioissa.[509]

Koska ehtoollisopetuksen sisältö säilyi muuttumattomana Ruotsissa ja Suomessa 1500-luvulla keskiaikaan verrattuna ja koska *KJ 1571* vaati ehtoollis- ja avioliitto-opetuksen antamista ennen avioliittoon vihkimistä, on todennäköistä, että jo keskiajalla määrätyn kristinopin tason osaaminen oli myös vihkimisen edellytyksenä. Näin *KJ 1571* olisi jatkanut tässä keskiaikaisia perinteitä. Tämä sopii hyvin yhteen edellä esitetyn Laurentius Paulinus Gothuksen lausuman kanssa, jonka mukaan tapa pitää tiettyä kristinopin taitoa avio-

---

(*Catecismus* 1562) on julkaistu näköispainoksena 1965. *Catecismus* 1562, Aijr–[Cvjr].

Olavus Petrin 1530 kansanopetusta varten laatimat kappaleet sisälsivät myös kansankielisen Ave Marian. *OPSS III*, 470.

Ruotsalaisista katekismuksista 1500-luvulla esim. *Collijn* 1918, 14, 24–25. *Parvio* 1985a, 40.

[505] Esim. Laurentius Petrin säädös papistolle 1551 (julkaistu *Kjöllerström* 1940, 43). *VAr* 1552 (*Kjöllerström* 1940, 65, 70) ja valtiopäivien päätös 1562 (julkaistu *SRAk I:2*, 60–61) asettivat kristinopin pääkohtien osaamisen ehdoksi ehtoolliselle osallistumiselle. *Söderlind* 1969, 68–69.

[506] Ks. myös *Lindholm* 1949, 38, 41–43, 99, 115.

[507] Mikael Agricolan Abckiria 1543–1559 (*Agricola* 1543–1559) on julkaistu useita kertoja näköispainoksena, viimeksi 1982. *Agricola* 1543–1559, 5–16.

Agricolan Abckiriasta, sen ilmestymisestä, lähteistä ja siinä olevien kohtien suomennoksesta *Pirinen* 1962c, 112–117. *Maliniemi* 1963, 66–67. *Penttilä* 1982, 25–28. *Parvio* 1986a, 118, 122–135. Ks. myös *Lempiäinen* 1968b, 325–334.

Suomalaisesta Abc-kirjatraditiosta 1500–1600 -luvuilla *Parvio* 1986a, 118–122. *Parvio* 1989, 53–55.

[508] *Siljamäki* 1963, 46, 68–69.

[509] *KJE 1561*, 123–124, 125, 127. *KJ 1571*, 117–118, 119, 121–122.

KJE 1561:n ja *KJ 1571*:n avioliitto-opetuksen sisältöön palataan luvussa 4.2.2.

liittoon vihkimisen ehtona oli vanha Ruotsissa.

KJE 1608 ja *KJE 1619* toistivat sanatarkasti *KJ 1571*:n säännöksen sulhasen ja morsiamen kuulustelemisesta ja opettamisesta vihkimisen edellytyksenä. Lisäksi niissä toistettiin *KJ 1571*:n säännökset myös avioliittoon ja sen solmimiseen liittyvien asioiden opettamisesta.[510] Opetuksen sisältö pysyi myös entisellään 1600-luvun alussa, sillä useissa partikulaarisissa säännöksissä määrättiin avioliittoon vihkimisen ehdoksi katekismuksen pääkappaleiden osaaminen.[511] Edelleen Upsalassa 1619 pidetty pappeinkokous sääti, että vihkiparin vihkimisen ehtona oli katekismuksen taitaminen.[512]

Turun hiippakunnassa asetettiin katekismuskuulustelu avioliittoon vihkimisen ehdoksi 1600-luvun alkupuolella sekä kirkollisissa säännöksissä[513] että myös käytännössä.[514] Lisäksi *CE* toisti *KJ 1571*:n säännöksen, jonka mukaan papin tuli kehottaa kuulijoitaan välttämään pikaisia ja harkitsemattomia avioliittoja ja sen sijaan harkitsemaan avioliiton solmimista huolella.[515]

Näin keskiajalta periytyvä avioliiton vihkimisen ehkäisevä este, joka edellytti tiettyä kristinopin taitoa, pysyi sekä funktionsa että sisältönsä puolesta entisellään Ruotsissa ja Suomessa 1600-luvulla.[516] Kristinopin taito oli omalta osaltaan pohjana kolmisäätyopin keskitetylle opettamiselle Ruotsissa 1600-luvun alusta lähtien.[517]

---

510 *KJE 1608*, 116, 140–141, 149. *KJE 1619*, 455, 479–480, 485–486. *Söderlind* 1969, 67. Ks. myös *Bringéus* 1987, 88.

511 Näin esim. Strängnäsin hiippakunnan synodaalikokouksen päätöksessä 1618 (painettu *SSA II*, 78). *Söderlind* 1969, 69.

Paulus Petri († 1617) oli Skaran piispana 1612–1617. *Warholm* 1871, 24.

512 *UUB K 28 Uno von Troils samling: Decreta Archiepiscopi et Cleri in Synoda upsaliensi Anno Christi 1619 die 7. Julij et seg. § 3. Söderlind* 1969, 60 viite 5.

513 Isaacus Rothoviuksen konstituutioissa määrättiin 1628, 1630-luvun lopulla ja 1640-luvun alussa, että katekismuskuulustelu oli ehtona avioliittoon vihkimiselle. Nämä konstituutiot ovat painettuina myös [*Tengström*] 1825, 30. *Hällström* 1836, 69. *Lagus* 1836, 65, 69, 71, 135. *Hall* 1929, 77, 80, 81, 86. *Parvio* 1959, 337. *Parvio* 1984b, 254.

Näistä hiippakuntasäännöksistä *Parvio* 1959, 126–127, 128–34, 136–141.

514 Boëtius Murenius määräsi 28. 10. 1637 Lumparlandin P. Birgitan kappelissa pitämässään rovastintarkastuksessa, että pappien oli tutkittava kaikkien vihkiparien katekismuksen osaamista ennen vihkimistä. *Boëtius Murenius' acta visitatoria 1637–1666,* 21. *Lempiäinen* 1975, 468.

515 *Parvio* 1966, 146 (§ 7).

516 Puhena olevan avioliittoon vihkimisen ehkäisevän esteen kehityksestä myöhemmin 1600-luvulla *Winroth* 1890, 222–224. *Söderlind* 1969, 68, 69–83.

517 Kolmisäätyopin keskitetystä opettamisesta Ruotsissa 1600-luvun alusta lähtien esim. *Parvio* 1985, 38–39.

4. VIHKITOIMITUSTA EDELTÄVÄT KIRKOLLISET TOIMET

4.1. AVIOKUULUTUS

4.1.1. Annetut määräykset

Ensimmäisillä kristillisillä vuosisadoilla vallinneen käytännön mukaan avioliittoon aikovien tuli ilmoittaa aikomuksestaan piispalle tai seurakunnan vanhimmille, jotta nämä pystyisivät tutkimaan solmittavan avioliiton laillisuuden, luvallisuuden ja esteettömyyden. Ensimmäisen vuosituhannen jälkipuoliskolla ryhdyttiin Ranskassa ilmoittamaan avioliittoaikomus koko seurakunnalle. Näin meneteltiin myös Englannissa 1100–1200 -luvuilla.[1]

Tämä käytäntö määrättiin IV lateraanikonsiilissa 1215 normatiiviseksi koko kirkossa, kun mainitun kirkolliskokouksen päätösasiakirjan 51. kappale sääti seurakunnan edessä solmittavan avioliiton ilmoittamisesta seurakunnalle. Tästä käytettiin nimitystä avioliittoon kuuluttaminen (*bannus, edictum, proclamatio, denuntatio scilicet matrimonialis).* Se asetettiin vihkimisen ehdoksi. Käytännössä se määrättiin tapahtuvaksi siten, että seurakunnan pappi ilmoitti eli kuulutti seurakunnalle hänen tietoonsa saatetun avioliittoaikomuksen. Kun aviokuulutuksen funktiona oli mahdollisten avioesteiden selvillesaanti, ne oli ilmoitettava tietyn ajan kuluessa kuuluttamisesta papille, jotta tämä voisi tutkia niiden aiheellisuuden. Jos aiotun avioliiton avioesteitä mahdollisesti ilmeni, papin oli kirjallisin todistein osoitettava ne joko aiheellisiksi tai aiheettomiksi. Papin oli myös itse tutkittava mahdollisia avioesteitä, vaikkei niistä olisi hänelle ilmoitettukaan. Laittoman esteen tahallisesta ilmoittamisesta määrättiin rangaistus. Samoin aviokuulutuksen laiminlyömisestä rangaistiin sekä pappia että myös avioliiton solmijoita. Lisäksi se johti avioliitossa syntyneitten lasten julistamiseen aviottomiksi siinä tapauksessa, että avioliitto myöhemmin todettiin solmituksi kielletyissä polvissa. Tämä tapahtui siitä riippumatta, tiesi-

[1] c 27 X IV-1, c 6 X IV-18. *Winroth* 1890, 257–258. *Sägmüller* 1909, 553. *Freisen* 1918–1919 II, 68. *Köstler* 1933, 33. *Carlsson* 1965–1972 II, 32.

vätkö avioliiton solmijat kielletyistä polvista vai eivät.[2]

Paavi Innocentius III lähetti IV:n lateraanikonsiilin asiaa koskevan säädöksen 5. 4. 1216 Upsalan arkkipiispalle ja tämän alaisille. Siinä paavi tähdensi, että kuuluttaminen oli vihkimisen ehto. Suorittamalla kuulutus voitiin välttää sekä salaiset eli ilman vihkimistä että kielletyissä polvissa solmitut avioliitot. Innocentius III toisti vielä IV:n lateraanikokouksen kuulutusta koskevat ohjeet, joiden mukaan avioesteet oli ilmoitettava tietyn ajan kuluessa kuuluttamisesta ja papin oli itse tutkittava mahdollisten avioesteiden olemassaolo niiden ilmoittamisesta riippumatta. Tahallisesta laittoman avioesteen ilmoittamisesta sekä kuulutuksen laiminlyönnistä uudistettiin samat rangaistukset, jotka IV:n lateraanisynodin 51. kappale sääti.[3]

Täljen provinsiaalisynodissa 1279 kiellettiin pappia vihkimästä ketään avioliittoon, ennenkuin hän oli kuuluttanut aiotun avioliiton kolmasti. Ilman kuulutusta vihittyä avioliittoa kutsuttiin salaiseksi avioliitoksi.[4] Synodaalistatuuteissa 1200-luvun lopulla ja 1200–1300 -lukujen taitteessa määrättiin ennen vihkimistä suoritettavasta kolminkertaisesta kuulutuksesta kolmena sunnuntaina tai juhlapäivänä. Lisäksi säädettiin, että papin tuli rangaistuksen uhalla tutkia solmittavan avioliiton laillisuus.[5]

Täljen provinsiaalisynodin ja synodaalistatuuttien säännökset sisälsivät kanonisen oikeuden (esim. c 3 X IV-3) ja Innocentius III:n 5. 4. 1216 antaman säädöksen määräyksiin nähden uuden lisän, kolminkertaisen kuuluttamisen.[6] Tämä gallialaista alkuperää[7] oleva tapa selittynee todennäköisesti luvun kolme symbolimerkityksellä sekä sillä, että näin varmistettiin mahdollisten avioesteiden selvillesaanti saattamalla aikomus solmittavasta avioliitosta mahdollisimman monen tietoon. 1200-luvulla eri puolilla Eurooppaa pidettyjen provinsiaali- ja synodaalikokousten myötä kolminkertainen kuulutus yleistyi läntisessä kirkossa vallitsevaksi. Kuuluttavana viranomaisena oli yleensä vihkimi-

---

[2] c 3 X IV-3. *Mansi* 1778, 1038. *Freisen* 1888, 138, 859. *Winroth* 1890, 258. *Sägmüller* 1909, 553. *Söderlind* 1967, 57.

Seuraavassa sanan aviokuulutus synonyyminä käytetään lyhyempää ilmausta kuulutus.

[3] *SD I*, 156. *Winroth* 1890, 261. *Söderlind* 1967, 57. *Carlsson* 1965–1972 II, 99–100.

[4] *DS I*, 692. *Carlsson* 1965–1972 II, 101.

[5] Näin Skaran piispa Brynolf I:n synodaalistatuuteissa 7. 7. 1280 (1281 ?) ja 1278–1317. *Gummerus* 1902, 58–59, 62–63. *Karlsson* 1909, 128–129. *Söderlind* 1967, 57. *Carlsson* 1965–1972 II, 101–102. Ks. myös *Maliniemi* 1955, 92.

[6] *Carlsson* 1965–1972 II, 95.

[7] *Söderlind* 1967, 57.

sen toimittava pappi.[8]

Kanonisen oikeuden säännökset avioliittoon kuuluttamisesta näkyivät useissa Ruotsin maakuntalaeissa. *NLGL* määräsi papin toimittamaan kuulutuksen kolmena eri pyhäpäivänä kolmen markan sakon uhalla. *UL, VL* ja *HL* puolestaan säätivät, että vihkimistä haluavien oli ilmoitettava asiasta asuinpitäjänsä papille, jonka oli kolmena sunnuntaina kuulutettava heidät avioliittoon. Ehtona oli, että kuulutettavat olivat yhteiskunnan lainsäädännön mukaan kihlatut ja halusivat tulla vihityiksi "kirkon oikeuden mukaan". Kuulutuksen funktiona oli *UL*:n mukaan avioesteiden selvillesaanti, joita olivat lähisukulaisuus, hengellinen sukulaisuus, toinen voimassa oleva kihlaus tai muu [kanonisen oikeuden määräämä] avioeste. Mahdolliset avioesteet oli kuulutusajan kuluessa ilmoitettava papille tutkimista varten. Jos avioesteitä ei ilmaantunut tänä aikana, pappi sai esteettä vihkiä kuulutetut. Kuulutusajan ja vihkimisen jälkeen ilmoitetuista aiheettomista avioesteistä rangaistiin kuuden markan sakolla. *SöL, TL, VL* ja *HL* määräsivät kolmena sunnuntaina tapahtuvasta kuulutuksesta avioesteiden selvillesaamiseksi. *HL* täsmensi vielä, että papin tuli tutkia mahdolliset kuulutusajan kuluesssa esiintulleet avioesteet luotettavien miesten kanssa.[9]

Maakuntalakien määräysten perusteella siis kanonisen oikeuden säännökset kuuluttamisesta toteutuivat Ruotsissa jo 1200–1300 -lukujen taitteessa. Kuulutus oli vihkimisen edellytys, kuulutuksen funktio oli avioesteiden selvillesaanti, papin eli kirkon tehtävänä oli ratkaista ilmaantuneitten avioesteiden oikeellisuus, ja aiheettomasti ilmoitetuista avioesteistä määrättiin rangaistus.

---

[8] *Winroth* 1890, 266. *Sägmüller* 1909, 553.

Kolminkertaisesta kuuluttamisesta määrättiin 1300-luvulla Englannissa. *Freisen* 1918–1919 II, 68–69.

Vrt. *RiCa*, 312 (Rituale Camaracense [Cambrai], käsikirjoitus 1300-luvulta, todennäköisesti vuodelta 1364, julkaistu *Molin-Mutembe* 1974); *LiLu*, 315 (Liber Lugdunensis [Lyon], painettu 1483, julkaistu uudelleen *Molin-Mutembe* 1974); näissä puhutaan nelinkertaisesta kuuluttamisesta.

[9] *VLGL* Kk 69. *UL* Kk 15 § 2. *SöL* Kk 13. *TL* Kk 7. *VL* Kk 20 § 1. *HL* Kk 15 § 1. *Winroth* 1890, 262. *Söderlind* 1967, 57. *Carlsson* 1965–1972 II, 94, 100–101. Ks. myös *Bondeson* 1988, 65–66.

VL Kk 20 § 1 sisälsi *UL* Kk 15 § 2:n kanssa identtisen määräyksen kuuluttamisesta. Ainoana poikkeuksena oli sen sakon suuruus, joka määrättiin kuulutusajan jälkeen ilmoitetusta aiheettomasta avioesteestä (*UL*:6 mk, *VL*:3 mk).

Anneli Mäkelä pitää maakuntalakien määräyksiä, joiden mukaan vihkimistä haluavien oli ilmoitettava avioliittoaikomuksestaan pitäjänpapille, eräänä osoituksena sukuyhteiskunnan väistymisestä. *Mäkelä* 1989, 51–52.

Kolminkertainen kuulutus vakiintui myös Ruotsiin 1200–1300 -lukujen taitteessa.[10] Kuulutus tapahtui tuolloin sunnuntai- ja juhlapäivinä, mutta 1300-luvun lopulla ainoastaan sunnuntaisin.[11] Kuulutuksen yleisyydestä ei voi sanoa mitään varmaa, sillä kuulutus oli sidottu vihkimisen yleisyyteen ja asemaan osana avioliiton solmimisprosessia.[12]

Kun Ruotsin varhaiskeskiaikainen yhteiskunnallinen lainsäädäntö ei antanut kirkolliselle vihkimiselle kirkon sille vaatimaa oikeudellista asemaa, se ei ollut pakollinen kaikille avioliiton solmijoille. Mainitut maakuntalakien säännökset, joissa puhuttiin kuulutuksesta vihkimisen ehtona, saattavat vaikuttaa ensilukemalta tätä tilannetta muuttavilta. Ne eivät kuitenkaan tehneet kuulutusta pakolliseksi kaikille avioliiton solmijoille. Tämä ilmenee erityisesti *UL* Kk 15 § 2:n ja *VL* Kk 20 § 1:n säännöksistä, joissa kuulutuksen edellytykseksi asetettiin laillinen kihlaus ja kihlattujen halu tulla vihittäviksi. Näin kuulutuksella ei ollut myöskään oikeudellista asemaa avioliiton solmimisprosessissa.

Tämä ei tyydyttänyt kirkkoa, sillä useissa 1300-luvun lopun ja 1400-luvun synodaalistatuuteissa vaadittiin jokainen solmittava avioliitto kuulutettavaksi. Edelleen niissä kiellettiin avioliiton fyysinen täytäntöönpano ennen kuulutusta. Kuulutus asetettiin kanonisen oikeuden mukaan myös avioliitossa syntyneitten lasten aviolapseuden edellytykseksi siinä tapauksessa, että kuuluttamaton avioliitto purkaantui myöhemmin ilmaantuneitten erottavien avioesteiden vuoksi. Tällöin kuuluttamattomassa avioliitossa syntyneet lapset julistettiin "perinnöttömiksi ja kunniattomiksi".[13]

Ruotsin maanlait ja yleinen kaupunkilaki säätivät 1300–1400 -luvuilla, että pitäjän papin oli kolmena sunnuntaina kuulutettava laillisesti kihlattu morsian naittamistoimeen (*giftomala*) tämän asuinpaikkakunnalla. Sen jälkeen pappi

---

[10] Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 II, 95.

[11] *Winroth* 1890, 264. *Carlsson* 1965–1972 II, 95.

Englannissa sallittiin kuulutusten suorittaminen myös juhlapäivinä, kunhan niiden väliin jäi vähintään yksi arkipäivä. Näin esim. *MaRa*, 2 (Manuale Rathense [Rath], (myöhäisempää) Sarum-traditiota edustava käsikirjoitus 1400-luvulta, julkaistu *MacGregor* 1905).

[12] *Söderlind* 1967, 57–58. Ks. myös *Winroth* 1890, 262.

Vihkimisen asemasta avioliiton solmimisprosessissa edellä luvussa 2.

[13] Näin säädettiin Linköpingin piispa Nicolaus Hermannin ajalta (1374–1391) peräisin olevissa synodaalistatuuteissa (*Reuterdahl* 1841, 64). Lisäksi kielto avioliiton fyysisestä täytäntöönpanosta ennen kuuluttamisen suorittamista toistettiin Linköpingin hiippakunnan synodaalistatuutissa 1300-luvun lopulla (*Reuterdahl* 1848, 77) sekä arkkipiispa Johannes Haquinin Jämtlantia varten 14. 2. 1425 ja Helsinglantia varten 4. 3. 1425 antamissa säännöksissä (*Gummerus* 1902, 40, 44). Ks. myös *Maliniemi* 1955, 92. *Söderlind* 1967, 57. *Carlsson* 1965–1972 II, 105.

saattoi vihkiä naisen vapaasti eli rangaistusta pelkäämättä.[14] Näin lainsäädäntö asetti kuulutuksen aikaisemmista säännöksistä poiketen naittamistoimen, ei siis vihkimisen ehdoksi. Koska kuulutus oli naittamistoimen edellytys ja viimeksimainittu vihkimisen ehto, ei kirkollisella vihkimisellä eikä sitä edeltäneellä kuulutuksella ollut tämän valossa oikeudellista asemaa avioliiton solmimisprosesissa 1300–1400 -luvuillakaan. Yhteiskunnallinen lainsäädäntö asetti kuitenkin myös tuolloin kuulutuksen epäsuorasti vihkimisen ehdoksi.

Lainsäädännön määräys kuuluttamisen tapahtumisesta morsiamen kotipaikkakunnalla johtui naittamistoimen suorittamisesta siellä. Se sopi hyvin yhteen myös kirkon Raamattuun perustuvaan opetuksen kanssa, jonka mukaan miehen oli luovuttava vanhemmistaan ja liityttävä vaimoonsa.[15] Kuulutuksen sitominen morsiamen kotipaikkakunnalle varmisti myös yhteiskunnan kontrollin solmittavalle avioliitolle, sillä väestömäärän ollessa suhteellisen pieni lähes jokainen paikkakuntalainen tiesi toistensa taustan.[16] Tähän liittyivät myös 1400-luvun provinsiaalistatuuttien määräämät vieraiden ja tuntemattomien vihkimiskiellot, kunnes nämä pystyivät todistettavasti osoittamaan olevansa naimattomia.[17] Lisäksi avioliittoon vihkiminen kuulutuksineen oli osa paikallisen papiston palkkausta.[18]

Vaikka Ruotsin molemmat maanlait ja yleinen kaupunkilaki eivät antaneet kuulutukselle oikeudellista asemaa, niiden säännös kuulutuksesta naittamistoimen ehtona näyttää vakiinnuttaneen kuulutuksen asemaa. Tästä huolimatta solmittavia avioliittoja ei kuulutettu 100-prosenttisesti. Tämän todistavat eräiden 1300-luvulta peräisin olevien synodaalistatuuttien säännökset, joissa määrättiin rangaistus papille tai pappismunkille, joka ei huolehtinut jokaisen vihkimänsä avioliiton kuuluttamisesta kolmasti tai ainakin kahdesti. Tätä määräystä

---

[14] *MEML* Nk 2 § 3. *MEKL* Nk 2 § 2. *KrML* Nk 2 § 3. *Carlsson* 1965–1972 II, 95–96. Ks. myös *Söderlind* 1967, 56.

[15] *DSS* (*DSS*, 208) toisti 1400-luvulla avioliitto-opetuksen perusprinsiipin Ruotsissa.

[16] Muualla Euroopassa, esim. Englannissa, säädettiin, että kuulutus oli suoritettava sekä sulhasen että morsiamen kotipaikkakunnilla. Esim. *MS 1506*, 18*. *MPE*, 25.

[17] Arbogan kirkolliskokouksen päätösasiakirjoissa annettiin tällainen säännös 14. 9. 1412. *SD II*, 1616. *Reutendahl* 1841, 107.

Arbogan kirkolliskokousten päätösasiakirja 14. 9. 1412 otettiin myös turkulaisperäiseen, 1460–1489 syntyneeseen tuomiokirkon tai piispanistuimen kopiokirjaan. *SKB A 57*, 14r.

[18] Keskiaikaisissa papiston palkkaussäännöissä pitäjän pappi velvoitettiin vihkimään kaikki sellaiset seurakuntansa alueella asuvat, joilta hän oli saanut vihkimismaksun. Esim. *HH VIII:1*, 67 (Linköpingin piispa Hans Braskin papiston palkkaussäännössä 21. 12. 1514).

perusteltiin avioesteiden selvillesaamisella.[19] Samasta asiasta puhuvat myös ne määräykset, joita annettiin 1400-luvun provinsiaalistatuuteissa kuulutuksen ehdottomasta toimittamisesta ennen vihkimistä.[20] Eräissä partikulaarisissa säännöksissä kiellettiin myös kihlattujen välinen sukupuolielämä ennen kuulutusta.[21]

UL:n ja *HL*:n noudattamisen myötä niiden säännökset kuulutuksesta ovat olleet voimassa myös Suomessa 1300-luvulla. Tilanne on jatkunut samana myös 1400-luvulla, sillä *CoA* sisälsi identtisinä sekä *UL* Kk 15 § 2:n että *MEKL* Nk 2 § 3:n määräykset kolminkertaisesta kuuluttamisesta.[22] Turun tuomiokirkon lukkarisääntö 1400-luvun lopulta esitti, että lukkarin oli ilmoitettava papille kuulutettavat sekä määrättävä heidän kuulutus- ja vihkimispäivänsä. Lukkarin tehtävänä oli toimia seurakuntalaisten ja papin välimiehenä kuulutusasioissa.[23]

Kuulutuskäytäntö jatkui entisellään Ruotsissa myös 1500-luvun alkupuolella. Tästä on todisteena *AO*:n (1540-1541) latinan- ja ruotsinkielisten käsikirjoitusten määräys, jonka mukaan kuninkaan käskystä ei yhtään avioliittoa saanut aloittaa fyysisesti ennenkuin se oli kuulutettu julkisesti kolmena eri sunnuntaina naapuriseurakunnissa/pitäjissä (*AO*:n latinankielinen käsikirjoitus: *circumiacientibus parrochiis*; *AO*:n ruotsinkielinen käsikirjoitus: *i the kringliggande soknar*).[24]

AO:n säännös antoi vastoin voimassa olevaa maanlakia kuulutukselle virallisen aseman avioliiton solmimisprosesissa (*KrML* Nk 2 § 3: kuulutus

---

[19] Näin Linköpingin hiippakunnan synodaalistatuuteissa 1300-luvun lopulla. *Reuterdahl* 1841, 77.

Kuulutus saatettiin ilmeisesti ainakin poikkeustapauksessa suorittaa vain kahdesti. Ks. *Rinne* 1941–1948 II, 215. *Maliniemi* 1955, 92 viite 27.

Useissa eri eurooppalaisissa vihkikaavoissa muistutettiin kolminkertaisesta kuulutuksesta avioesteiden selvillesaamiseksi. Esim. Saksa: *AgMo*, 71. Englanti: *MS*, 18*. *MS 1543*, 46. *MPE*, 25.

[20] Esim. Summa canonum variorum conciliorum -säännöskokoelmassa oli tälläinen määräys. *Reuterdahl* 1841, 192.

[21] Näin esim. Strängnäsin piispa Kort Roggen piispantarkastusohjeessa 1480-luvun lopulla (todennäköisesti 1480). *Gummerus* 1902, 96.

[22] *CoA*, 34, 71.

[23] Turun tuomiokirkon lukkarisääntö 1400-luvun loppupuolelta on julkaistu *FMU IV*, 3632. *Sandholm* 1963, 206. *Rinne* 1941–1948 II, 215.

[24] *Ahnfelt* 1892, 375. *Ahnfelt* 1895, 17. Söderlind 1967, 58.

Keskiajalla sekä latinan sana parrochia että ruotsin sana sokn merkitsivät synonyymisesti sekä seurakuntaa että pitäjää. *Söderwall* 1884–1918 II, 452. *Hakamies* 1958, 123. Ruotsin sanasta sokn *Thors* 1957, 84–88.

naittamistoimen ehto), sillä sen mukaan kuningas asetti kuulutuksen suorittamisen avioliiton aloittamisen ehdoksi. Vaikka kirkko olikin vaatinut tätä asiaa jo 1300-luvulta lähtien, puheena olevaa säännöstä ei voi kuninkaan "käskystä" huolimatta pitää kirkon vaatimusten täydellisenä toteutumisena. *AO*:n säännös oli näet kopioitu suoraan tanskalaisesta kirkkojärjestyksestä vuodelta 1536 eikä siten ollut itsenäinen ruotsalainen määräys. Samasta syystä selittyy myös toinen ero Ruotsin voimassa olevaan lainsäädäntöön, jonka mukaan *AO* vaati kuuluttamisen suorittamista myös morsiamen/kuulutusparin kotiseurakuntaa ympäröivissä seurakunnissa/pitäjissä, eikä Ruotsin lain mukaisesti (*KrML* Nk 2 § 3: vain morsiamen kotipitäjässä).[25] *AO* ei tuonut muutosta kolminkertaiseen kuulutustraditioon.

Agricola mainitsi *KK 1549*:ssä myös kolminkertaisen kuulutuksen.[26] Tämä osoittaa osaltaan kuulutuskäytännön jatkuneen entisellään Suomessa 1500-luvun alkupuolella.

KJE 1561, Laurentius Petrin Upsalassa 1566 papistolle antama säädös ja *KJ 1571* säätivät, että papin tuli ennen kihlausta kuuluttaa avioliiton solmijoiden nimet vanhan tavan mukaan kolmena sunnuntaina perätysten saadakseen selville mahdolliset avioesteet. *Laurentius Petrin säädös* täsmensi vielä, että ainoastaan poikkeustapauksessa kuulutus saatettiin jättää suorittamatta. Silloin piti kuitenkin olla täysin varmaa, ettei laillisia avioesteitä ollut.[27]

Kuulutus asetettiin entisestä käytännöstä poiketen nyt kihlauksen ehdoksi, kun kihlaus oli aiemmin ollut kuulutuksen edellytys. Tämä muutos ilmensi

---

[25] *AO*:n puheena olevan kohdan ja tanskalaisen 1536 kirkkojärjestyksen vastaavuudesta *Ahnfelt* 1892, 375 viite 72.

Saksalaiselta kielialueelta 1500-luvun ensimmäiseltä puoliskolta peräisin olevan evankelisen *AMa 1540*:n vihkikaava sisälsi ohjeen, jonka mukaan solmittava avioliitto oli kuulutettava myös muilla läheisillä paikkakunnilla. *AMa 1540*, 321 (Agenda Marchica [Mark], painettu 1540, julkaistu uudelleen *Daniel* 1848–1851 II).

Vrt. Common Prayer Book -kirjaan sisältyneet englantilaiset vihkikaavat 1549 ja 1552, joissa kuulutus määrättiin suoritettavaksi sekä sulhasen että morsiamen kotipaikkakunnilla, silloin kun nämä olivat eri paikkakunnilta kotoisin. *The Booke of The Common Prayer (BCP) 1549*, 252. *BCP 1552*, 410. *BCP 1549–1552* on julkaistu reprinttinä 1938.

BCP 1549:n ja *BCP 1552*:n vihkikaavojen suhteesta keskiaikaisen Sarum-tradition vihkitoimituksiin *Procter-Frere* 1965, 611-622. *Stevenson* 1982, 134–140.

[26] *KK 1549*, 19. Tähän palataan tarkemmin alempana.

[27] *KJE 1561*, 126. *KJ 1571*, 120. *Lundquist* 1947, 69. *Söderlind* 1967, 58. *Söderlind* 1971, 60. Ks. myös *Färnström* 1935, 175, 176, jossa *KJE 1571*:n kuulutusohjetta on verrattu saksalaiseen Würtembergin kirkkojärjestyksen 1553 kuulutusmääräykseen. Ks. myös *Bondeson* 1988, 66.

muuallakin *KJ 1571*:ssä ja sen esitöissä näkynyttä kirkon vanhaa, entisestään voimistunutta pyrkimystä saada kirkolliselle vihkimiselle oikeudellinen asema avioliiton solmimisprosessissa.[28] Koska kuulutuksen funktio oli edelleen 1500-luvun jälkipuoliskolla avioesteiden selvillesaanti ja tutkiminen, olisi kuulutuksen suorittaminen ennen kihlausta merkinnyt nimenomaan kirkon valvomaa kihlausta ja samalla kuulutukselle myös oikeudellista asemaa. Mainittujen lähteitten määräys vanhan tavan mukaan suoritetusta kuulutuksesta ilmaisee myös sen, että kuulutus toimitettiin Ruotsissa vallinneen tradition mukaisesti vain morsiamen kotipitäjässä. Näin *AO*:n tanskalaiseen kirkkojärjestykseen 1536 pohjautuva määräys kuulutuksesta myös ympäröivissä pitäjissä ei juurtunut Ruotsiin. *KJ 1571*:n ja sen esitöitten määräys vanhan tavan mukaan suoritetusta kolminkertaisesta kuulutuksesta ei tuonut muutosta aikaisempaan käytäntöön.

Kuulutuskäytäntö jatkui Ruotsissa ennallaan 1500-luvun loppupuolella, sillä tuonaikaiset Ruotsin partikulaariset säännökset määräsivät kolminkertaisen kuulutuksen kihlauksen ja vihkimisen ehdoksi, jotta saataisiin selville mahdolliset avioesteet.[29] Näistä kuulutuksen asemaa vahvistavista säännöksistä huolimatta solmittavia avioliittoja ei kuulutettu 100-prosenttisesti vielä 1500-luvun lopussa.[30] Tämä selittää osaltaan myös sen, miksi 1500-luvun lopun avioliittoasioita käsittelevät lähteet painottivat kuulutuksen asemaa osana avioliiton solmimisprosessia.

Kuulutuskäytäntö jatkui myös Suomessa entisellään läpi koko koko 1500-luvun, sillä Herra Martin ja Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennokset määräsivät morsiamen kotipaikkakunnalla tapahtuvasta kolminkertaisesta kuulutuksesta. Sen ehdoksi asetettiin laillinen kihlaus. Kuulutuksen oli tapahduttava ennen naittamistointa. Pappi sai vihkiä vapaasti kuulutetun parin pelkäämättä mitään rangaistustoimenpiteitä.[31] Näistä säännöksistä päätellen yhteiskunta ei hyväksynyt kuulutukselle laillista asemaa, sillä kuulutusta ei asetettu kihlauksen ehdoksi vaan pitäydyttiin vanhassa päinvastaisessa käytännössä.

Yhteiskunnan vastahakoisuus kuuluttamisen laillista asemaa kohtaan näkyi

---

[28] Ks. myös *Winroth* 1890, 109. *Söderlind* 1967, 58, 59.

[29] Näin Växjön piispa Nicolaus Stephanin papistolleen 17. 12. 1584 lähettämässä kiertokirjeessä (*Lundström* 1898, 52).

[30] Esim. arkkipiispa Abraham Angermannuksen piispantarkastuspöytäkirjoissa määrättiin heti vihittäviksi sellaiset parit, jotka olivat asuneet yhdessä ilman kirkollista vihkimistä, siis myös ilman kuulutusta, joka oli vihkimisen ehto. *Holmström* 1901b, (esim.) 31, 107, 175, 202. *Pietilä* 1905, 134. *Söderlind* 1967, 58 viite 9.

[31] *Setälä-Nyholm* 1905, 21. *Ulkuniemi* 1975, 27, 157.

myös siinä, että 1600-luvun ensimmäisen puoliskon lakiehdotukset[32] ja Kaarle IX:n painattama *KrML 1442 (1608)* toistivat *KrML* Nk 2 § 3:n kuuluttamisesta antamat vanhat määräykset, joissa se asetettiin naittamistoimen ehdoksi. Kuulutuksen edellytyksenä oli puolestaan laillinen kihlaus.[33]

HB 1602:n vihkikaavassa ei ollut mitään määräystä kuulutuksesta. Sen sijaan siinä olivat lähes puolivälissä kaavaa vihkitoimitukseen osallistuville häävieraille osoitetut sanat, joilla heitä kehotettiin ilmaisemaan mahdollisesti tietämänsä avioesteet.[34]

Tästä huolimatta kirkko jatkoi vaatimuksiaan saada kuulutus kihlauksen ehdoksi. Siksi *Norrköpingin valtiopäivillä 15. 2. 1604 annetuissa papiston artikkeleissa* määrättiin, että avioliittoon aikovien oli ilmoittauduttava 14 päivää aikaisemmin ennen kihlausta asuinpitäjänsä kirkkoherralle, jotta tämä voisi tutkia mahdolliset avioesteet.[35] *KJE 1608* ja *KJE 1619* pyrkivät myös antamaan kuulutukselle oikeudellisen aseman toistamalla *KJ 1571*:n säännökset kuulutuksesta ja sen asemasta osana avioliiton solmimisprosessia lähes sanatarkasti.[36]

Näin oli olemassa kaksi virallista linjaa kuulutuksen suhteesta avioliiton solmimisprosessiin, yhteiskunnallinen ja kirkollinen. Yhteiskunnallisen linjan mukaan kuulutus oli kihlauksen ja naittamistoimen välillä. Kirkollisen linjan mukaan kuulutus oli kihlauksen edellä. Tästä tilanteesta seurasi epäselvyyksiä, jotka ilmeisesti johtivat kuulutuksiin sekä ennen kihlausta että ennen naittamistointa ja vihkimistä. Kuulutus saatettiin näin suorittaa jopa kuusi kertaa, kolme kertaa ennen kihlausta ja kolme ennen naittamistointa ja vihkimistä. Tämä on pääteltävissä arkkipiispa Olaus Martinin Upsalassa 1608 pidetyssä pappeinkokouksessa antamasta määräyksestä, jossa hän kielsi papistolta kuuluttamisen ennen vihkimistä, jos avioliitto oli jo kuulutettu ennen kihlausta.[37] Vaikka Ruotsin 1600-luvun partikulaariset säännökset määräsivätkin kuulutuksen suoritettavaksi joko ennen kihlausta tai vihkimistä,[38] ei yhdenmukai-

---

[32] *RLE* Nk 5. *KLE 1608* Nk 2. Ks. myös *Söderlind* 1967, 58.

[33] *KrML 1442 (1608)* Nk 2 § 3.

[34] *HB 1602*, Gijv.

[35] *Wallquist* 1791–1795 V, 164. *Söderlind* 1967, 59–60.

[36] *KJE 1608*, 149. *KJE 1619*, 485. *Söderlind* 1967, 60.

[37] Upsalassa 1608 pidetyn pappeinkokouksen asiakirjat on julkaistu *SSA I*, 17. *Söderlind* 1967, 59 viite 7, 60. *Lempiäinen* 1975, 467.
Olaus Martini (1557–1609) oli Upsalan arkkipiispana 1601–1609. *Åsbrink-Westman* 1935, 248–251.

[38] Esim. Upsalassa 1619 pidetty pappeinkokous sääti kihlauskuulutuksen pakolliseksi

nen kuulutuskäytäntö näy silti toteutuneen Ruotsissa täysin säännönmukaisesti 1600-luvun ensimmäisellä puoliskolla.[39]

KJ 1571:n säännös ennen kihlausta toimitettavasta kuulutuksesta ei näytä toteutuneen myöskään Suomessa täysin 1600-luvun alkupuolella. Tästä on todisteena se, että *CE* ja *Kl: KJ 1571 l* määräsivät kuulutuksen suoritettavaksi kolmena perättäisenä sunnuntaina ennen kihlausta avioesteiden selvillesaamiseksi.[40] Lisäksi Ahvenanmaalla pidetyissä rovastintarkastuksissa 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä määrättiin, että kihlattavat tuli kuuluttaa kirkossa kahdesti ennen vihkimistä.[41] Turun tuomiokapitulin kiertokirjeessä 19. 6. 1649 säädettiin, että ennen kihlausta oli kuulutettava "muutamia kertoja".[42] Turussa 1660 pidetty pappeinkokous suositteli vanhaan, useilla eri paikkakunnilla käytössä olleeseen tapaan perustuen kuuluttamista kahdesti ennen kihlausta ja kerran ennen vihkimistä.[43] Tämän perusteella voidaan mainittu Ahvenanmaalla käytettäväksi määrätty tapa kuuluttaa ennen vihkimistä tulkita siten, että siellä kuulutettiin kerran ennen kihlausta.

4.1.2. Liturgista suorittamista koskevat ohjeet

Seuraavassa tarkastellaan kuulutuksen käytännön suorittamisesta annettuja ohjeita. Tällöin huomio kiinnitetään ensiksi siihen, miten pappi toimitti kuuluttamisen. Toiseksi tutkitaan sitä, missä paikassa kuulutus tapahtui. Kolmanneksi tarkastellaan kuulutuksen niveltymistä seurakunnan jumalanpalveluselämään.

Upsalan arkkihiippakunnassa. (Upsalassa 1619 pidetyn pappeinkokouksen asiakirjat ovat säilyneet: *UUB K 28 Uno von Troils samling. Decreta Archiepiscopi et Cleri in Synodo upsaliensi Anno Christi 1619 die 7 Julij et seq.* § 3. *Söderlind* 1967, 60 viite 5.). Strängnäsin hiippakunnan synodaalikokous määräsi 1629 kuulutuksen tapahtuvaksi joko ennen kihlausta tai vihkimistä. (Strängnäsin hiippakunnan synodaalikokouksen päätös 1629 on julkaistu *SSA II*, 107. *Söderlind* 1967, 60.).

[39] *Söderlind* 1967, 60–65. *Lempiäinen* 1975, 467–468. Ks. myös *Winroth* 1890, 263.

[40] *HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIIIr (§ 16). *Parvio* 1966, 147 (§ 10).

[41] Esim. Boëtius Murenius antoi Lumparlandissa 1637 määräyksen, jonka mukaan kihlattavat tuli kuuluttaa kirkossa kahdesti ennen vihkimistä. *Boëtius Murenius' acta visitatoria 1637–1666*, 21. *Lempiäinen* 1975, 468.

[42] Turun tuomiokapitulin kiertokirje 19. 6. 1649 on julkaistu yhteenvetona *Hällström* 1824, 5.

[43] *CEAP*, 391. *Pietilä* 1905, 133. *Lempiäinen* 1975, 468.

Kuulutuksen käytännön toimittamisesta annetut määräykset

Skaran piispa Brynolf I antoi 7. 7. 1280 (1281 ?) päivätyissä synodaalistatuuteissaan kuulutusohjeen. Sen mukaan papin tuli kehottaa niitä, jotka tiesivät jonkin suunnitellun avioliiton ehkäisevän avioesteen, ilmoittamaan tietonsa rohkeasti kuulutusaikana. Ne oli pystyttävä myös todistamaan. Edelleen papin tuli muistuttaa seurakuntalaisia siitä, että kuulutusajan päätyttyä ilmoitettuja avioesteitä ei otettu huomioon. Poikkeuksena olivat kuitenkin sellaiset tiedot avioesteistä, jotka todistettavasti ennättivät liian myöhään perille tai joiden merkitys raskauttavina avioesteinä tuli ymmärretyksi vasta kuulutusajan päätyttyä.[44] Brynolf I myös painotti kanonisen oikeuden säännösten (esim. c 3 X IV-3) mukaisesti sitä, että avioesteet oli ilmoitettava kuulutusajan kuluessa. Skaran piispan ilmoittamat poikkeukset tähän sääntöön johtunevat harvaanasutun Ruotsin pitkistä välimatkoista. Lisäksi ne kertovat kanonisen oikeuden määräämien avioesteiden erottavasta luonteesta.

Keskiaikaiset eurooppalaiset vihkikaavat sisälsivät kansankielisen ohjeen, jonka mukaan pappi totesi nimeltä mainitun vihkiparin olevan nyt seurakunnan edessä solmimassa avioliittoa. Siksi hän kehotti läsnäolevia seurakuntalaisia sekä vihkiparia itseään ilmaisemaan tietämänsä laillisen avioesteen joko julkisesti tai salaisesti. Tällä tavoin mahdollisesti ilmitullut avioeste piti tutkittaman tosiasioiden valossa. Tätä papin tiedustelua kutsuttiin nimellä *banna* eli kuulutus.[45]

Pohjoismaisista vihkikaavoista vain *MNa* antoi vihkimisen yhteydessä papille avioesteiden tiedustelemisesta vastaavanlaisen kansankielisen ohjeen. Sen mukaan pappi kehotti läsnäolevia suhtautumaan kuulutukseen vakavasti, jotta solmittavaa avioliittoa ei tarvitsisi kieltää lähisukulaisuuden tai lankouden

---

[44] *Gummerus* 1902, 58–59. *Carlsson* 1965–1972 II, 101–102.

[45] Esim. **Ranska**: *RiCa*, 311 (Rituale Camarcianum [Chambrecy], käsikirjoitus 1300-luvulta, (1364 ?), julkaistu *Molin-Mutembe* 1974); *MiRoB*, 304 (Missale Rotomagense [Rouen], käsikirjoitus vuodelta 1455 (vrt. *MiRoB*:n ajoitusta *Molin-Mutembe* 1974, 303), julkaistu *Martène* 1700, *Molin-Mutembe* 1974). **Espanja**: *MHis*, 96–97 (Manuale Hispalense [Sevilla], inkunaabeli vuodelta 1494, julkaistu uudelleen reprinttinä *Freisen* 1918–1919 I.; *MVa*, 107–108 (Missale Valentinum [Valencia], painettu 1514, julkaistu uudelleen reprinttinä *Freisen* 1918–1919 I). **Englanti**: *MBM*, 5 (Manuale in British Museum, signum MS 30,506), British Museumissa säilytettävä käsikirjoitus 1400-luvulta, julkaistu *Littlehales* 1903. *MS 1506*, 18*. *MS 1543*, 45. *MPE*, 24 (1500-luvulta). *MS 1604*, 211. Ks. *Stevenson* 1982, 250, jonka mukaan puheena oleva Sarum-tradition kohta on muotoutunut Englannissa tekstuaalisesti 1300-luvulla.

vuoksi. Edelleen pappi vaati mahdollisista laillisista avioesteistä jotakin tietäviä ilmaisemaan tietonsa. Pappi totesi tämän jälkeen, että jollei avioesteitä ilmaannu, solmittava liitto vahvistetaan kädenlyönnillä.[46]

Brynolf I:n latinankielinen kuulutusohje oli tarkoitettu luettavaksi kansankielellä.[47] Ruotsin keskiaikaisista vihkikaavoista *HM* ja *BS* antoivat ohjeen, jonka mukaan papin tuli tiedustella välittömästi ennen vihkitoimituksen alkua avioesteitä.[48] Upsalalaista myöhäisempää vihkimistraditiota edustava fragmentti (*SRA RIT 8*) sekä *MU* määräsivät, että papin oli julkisesti kuulutettava aiottu avioliitto seurakunnalle kolmasti, ennenkuin "sulhanen ja morsian siunataan seurakunnan edessä". Kuulutus oli niiden mukaan tehtävä siksi, että mahdollisista avioesteistä jotain tietävät ilmaisisivat tietonsa.[49]

Upsalalainen vihkimistraditio vaikutti *RA*:n vihkikaavan kautta *MEA*:en. Viimeksi mainitut sisälsivät keskenään identtisen kuulutusohjeen, joka oli asiallisesti yhtenevä upsalalaisen vihkimistradition kuulutusmääräyksen kanssa poiketen siitä vain ortografiassa, muutamisssa ajatukseen vaikuttamattomissa sanoissa sekä sanajärjestyksessä.[50]

Mikään ruotsalaisista keskiaikaisista vihkikaavoista ei antanut tarkempaa ohjetta siitä, mitä papin tuli käytännössä lausua kuuluttaessaan. Pappi lienee kuitenkin kuuluttanut kansankielellä sekä Ruotsissa että Suomessa vakiintuneen kaavan mukaan.[51] Upsalalaisen ja turkulaisen vihkitoimitustradition kuulutusmääräyksestä voi päätellä, että kuulutuskaavaan on sisältynyt ainakin avioliittoon aikovien nimien ilmoittaminen sekä kehotus avioesteistä jotakin tietäville ilmaista tietonsa. Näin kuuluttaminen Ruotsissa ja Suomessa toteutti kanonisen oikeuden sille asettaman tehtävän.

---

[46] *MNa*, 18. Ks. myös *Stevenson* 1983, 553 viite 16.
MaKa:n mukaan papin tuli ennen vihkitoimituksen alkua tiedustella, olivatko vihittävät keskenään sukua kielletyissä polvissa sekä oliko heidän solmittava avioliittonsa muuten laillinen. Tarkempaa ohjetta näiden kysymysten sanamuodosta ei annettu. *MaKa*, 11v. Lisäksi *LAS*:n ja *MR*:n vihkikaavan alussa oli lyhyt ohje, jonka mukaan pappi tiedusteli ennen varsinaisen vihkitoimituksen alkua avioesteiden olemassaoloa. Tarkempaa ohjetta tähän ei kuitenkaan annettu. *LAS*, 61. *MR*, 15.

[47] *Maliniemi* 1955, 92 viite 27.

[48] *HM*, 171. *BS*, 131. Ks. myös *Carlsson* 1966, 31.

[49] *SRA RIT 8*, 1v. *MU*, 25. Collijn on hyödyntänyt kyseistä fragmenttia rekonstruoidessaan *MU*:a tältä kohdin. *MU*, 25, 31 viite 2.

[50] *HYK RIT 23*, 1v. *24*, 3v. *29*, 3v. *MEA*, 14–15. *Knuutila* 1984, 96–100. Ks. myös *Grath* 1904, 50–51. *Parvio* 1980, 145. Vrt. *Knuutila* 1984, 96–97.

[51] *Maliniemi* 1955, 92. Kansankielen käytöstä keskiajan kirkollisessa elämässä *Pirinen* 1957, 296–302.

HB 1529:n vihkikaavassa oli ohje, jonka mukaan papin oli kuulutettava kolme kertaa vanhan tavan mukaan, että seuraavat [nimeltä mainitut] henkilöt aikovat solmia avioliiton. Tämä ohje toistettiin samanlaisena *HB 1537*:n, *HB 1541*:n ja *HB 1548*:n vihkikaavoissa ainoastaan ortograafisin eroin.[52] Olavus Petri lienee laatinut tämän ohjeen upsalalaisen vihkimistradition pohjalta, vaikka se ei ollutkaan hänen tekstuaalisena lähteenään.

Suomenkielisissä 1540-luvulta peräisin olevissa, käsinkirjoitetuissa *KKW*:n ja Upsalan ylipiston kirjaston lakikäsikirjoitukseen (signum) *B 28* sisältyvän käsikirjan vihkikaavoissa oli kolminkertaisesta kuulutuksesta määräävät ohjeet. Ne oli käännetty sanasta sanaan *HB 1537*:n ja *HB 1541*:n vihkitoimitusten vastaavista ohjeista. Suomenkieliset ohjeet puhuivat myös vanhan tavan mukaan tapahtuvasta kolminkertaisesta kuuluttamisesta, jossa *ouat julgistetudt ... että secaltaiset inhimiset* tahtovat solmia avioliiton.[53]

Mikään Ruotsin 1500-luvun alun kansankielisistä kuulutusohjeista ei antanut kuulutuksesta tämän tarkempia määräyksiä, mutta niistä voi päätellä kuulutuksen sisältäneen keskiaikaiseen tapaan ainakin avioliittoon aikovien nimien julkistamisen. Ohjeiden sanamuoto perinteisin menoin toimitettavasta kuulutuksesta tarkoittanee kolminkertaisen kuulutustavan ohella myös sitä, että kuulutuksessa kehotettiin entiseen tapaan mahdollisista avioesteistä jotakin tietäviä ilmaisemaan tietonsa.[54]

KK 1549:n vihkikaavan kuulutuksesta määräävä ohje poikkesi Ruotsin kansankielisten, 1500-luvun alkupuolen vihkitoimitusten kuulutusohjetradi-

---

[52] *HB 1529*, Biiijr. *HB 1533*, Biiijr. *HB 1537*, Biiijr. *HB 1541*, Biir. *HB 1548*, Dr. *OPSS II*, 325. Ks. myös *Baelter* 1838, 466. *Grath* 1904, 75. *Söderlind* 1971, 48 viite 3.

[53] *KKW*, 35. *KK B 28*, 34. *KKW*:n ja *KK B 28*:n kuulutuksesta puhuvat ohjeet poikkesivat toisistaan ortograafisesti. Lainaus on otettu *KKW*:sta. *KK B 28*:n kuulutusohjeen muutamien sanojen päälle on kirjoitettu niiden ruotsinkielinen vastine.

[54] Ks. myös *Söderlind* 1967, 57.

Vrt. tanskalainen *En Håndbok for sognepræster* -käsikirja vuodelta 1535, jossa määrättiin vain yhdestä kuulutuskerrasta ennen vihkimistä. *En Håndbok for sognepræster (HBS) 1535*, Ciijv.

HBS 1535:stä *Lausten-Bom* 1970, IX–XIX.

Näin saksalaiselta kielialueelta peräisin olevissa, 1500-luvun alkupuolen evankelisissa vihkikaavoissa oli kehotus vihkitilaisuuteen kokoontuneille ilmaista mahdolliset lailliset avioesteet. Esim. *StrA 1524*, 1–2 (*Straßburger Agende* [Strasburg], painettu 1524, julkaistu uudelleen *Hubert* 1900). *LT 1529*, 203 (*Liturgia Turicensi* [Zürich], painettu 1529, julkaistu uudelleen *Daniel* 1848–1851 III). *AMa 1540*, 321. Lisäksi englantilaiset 1500-luvun puolivälin *BCP*:n vihkikaavat (*BCP 1549*, 252–253, *BCP 1552*, 410–411) sisälsivät keskiaikaiseen tapaan kehotukset sekä vihkimistilaisuudessa läsnäoleville että vihkiparille itselleen ilmaista mahdolliset avioesteitä koskevat tietonsa.

tiosta. *KK 1549*:n kuulutusohje määräsi: *Ensin tule ... colmasti nein iulkisesta cwlutta*. Sen jälkeen seurasi ohje papille tavasta toimittaa kuulutus käytännössä.[55] Vastaavanlaiset ohjeet olivat myös Lutherin vihkikaavassa.[56] Seuraavassa vertailussa 4.1. nämä kuulutusohjeet on asetettu rinnakkain.

Vertailu 4.1. Lutherin ja *KK 1549*:n vihkikaavojen kuulutusohjeitten vertailu

Das Traubüchlein (1529)	*KK 1549*
Zum ersten ... auffbieten, mit solchen worten	Ensin tule ... *colmasti* nein iulkisesta cwlutta
Hans N und Greta N wollen nach Göttlicher ordenung zum heiligen stande der ehe greifen, begeren des ein gemein Christlich gebet für sie, das sie es ynn Gottes namen ansahen und wol gerate. Und hette yemands etwas darein zu sprechen, der thu es dey zeit odder schweige hernach. Gott gebe yhn seinen segen. Amen.	N ia N tactouat Iumalan sädhyn pereste sihen pyheen Auiokeskun menoon itzense anda, ia anouat siteuarten heiden edestense ydhen iulkisen Christilisen Rukoxen, ette he sen Iumalan nimeen hyuesti alcaisit, ia onnelisesta menestuisit. Ia, ios iocu sihen tacton iongun esten puhua, hen sanocan sen aialans, eli olkon wait testelehine. Iumala andacon heille henen Pyhen siugnauxes. Amen.

Vertailusta ilmenee, että *KK 1549*:n vihkikaavan kuulutusohjeet olivat ajatuksellisesti identtiset Lutherin vihkikaavan vastaavien kohtien kanssa. Se lienee siis ollut lähteenä Agricolalle hänen muodostaessaan *KK 1549*:n vihkikaavan tämän kohdan.[57]

Agricola on kuitenkin muokannut muutamassa kohdassa käännöstään alkutekstistä tekstuaalisesti poikkeavaksi. Tämä ilmenee siitä, että ilmaukset *[ehe] ansahen und wol gerate* ja *[Auiokesku] hyuesti alcaisit, ia onnelisesta menestuisit* sekä *hette yemands ... zu sprechen* ja *iocu ... tacton ... puhua* [58] eivät vastanneet tekstuaalisesti täysin toisiaan. Mainitut erot voivat tietenkin selittyä sillä, että Agricola olisi suomentanut kuulutusohjeen suoraan jostakin tuntemattomasta, Lutherin vihkaavan kuulutusohjeeseen pohjautuvasta lähteestä.[59] Koska tällaista lähdettä ei ole toistaiseksi löytynyt, tekstuaalisia eroja

---

55 *KK 1549*, 19.

56 *Das Traubüchlein* (1529). *-WA 30 III*, 76. *Lähteenmäki* 1955, 105.

57 Ks. myös *Lempiäinen* 1985, 188. *Kiuru* 1988, 218.

58 *Kiuru* 1988, 218.

59 Ks. *Knuutila* 1988, 289, jossa on pohdittu vastaavanlaista mahdollisuutta *RO*:n lähteiden suhteen.

on tarkasteltava Agricolan itsenäisen käännöstyön valossa, josta edellä on ollut useita esimerkkejä.

Vertailu paljastaa myös, että Agricola lisäsi Lutherin kuulutusohjeen otsikkoon sanan "colmasti". Tähän lisäykseen on vaikuttanut kotoinen keskiajalta periytyvä tapa kuuluttaa kolmasti, joka mainittiin myös Ruotsin kansankielisissä reformaatioajan vihkikaavoissa.

KK 1549:n kuulutusohje ilmoitti ensin nimeltä mainiten avioliittoon aikovat jatkaen täten keskiaikaisten kuulutusohjeitten käytäntöä. Luther ja Agricola pitäytyivät kirkon vanhaan opetukseen siinä, että he puhuivat myös tässä yhteydessä avioliitosta Jumalan asettamana ja pyhänä säätynä. Edelleen toistettiin kirkon vanha opetus, että avioliitto oli hyvä solmia seurakunnan edessä. Tästä puhuivat kuulutusohjeen sanat, joiden mukaan avioliittoon aikovat tarvitsivat "julkisen kristillisen esirukouksen" alkaakseen avioliittonsa Jumalan tahdon mukaan ja menestyäkseen siinä. Sama ajatus esiintyi myös Agricolan suomentamassa Lutherin vihkikaavan kehotuspuheessa papillle. Siksi sanojen *iulkisen Christilisen Rukoxen* voidaan tulkita tarkoittavan kirkollista avioliittoon vihkimistä, jonka ehtona kuulutus oli.

KK 1549:n kuulutusohjeen sanat *iulkisen Christilisen Rukoxen* saattavat myös tarkoittaa kuulutettavien puolesta pidettävää esirukousta. Keskiajalla kuulutuksen yhteydessä oli esirukous solmittavan avioliiton puolesta.[60] Agricolan *Rucouskiria* (1544) sisälsi rukouksen *Hädhen aijcan Rucous,* jonka Agricola oli kääntänyt Erasmus Rotterdamilaisen 1535 ilmestyneen rukouskirjan rukouksesta *Sub nuptias*. Tässä rukouksessa Jumalalta, avioliiton säätäjältä ja asettajalta, pyydettiin siunausta ja menestystä myös nyt solmittavalle avioliitolle, joka sekin oli Jumalan itsensä asettama. Samalla viitattiin myös avioliiton sakramenttiluonteeseen.[61] Tämä rukous olisi hyvin sisältönsä puolesta sopinut luettavaksi kuulutuksen yhteydessä, todennäköisesti kuulutuksen päätyttyä.

KK 1549:n kuulutusohje antoi keskiaikaiseen tapaan mahdollisista avioesteistä jotakin tietäville kehotuksen ilmaista tietonsa.[62] Sanat *hen sanocan sen aialans, eli olkon wait testelehine* ilmaisevat, että avioesteet oli edelleen kanonisen oikeuden säännösten mukaan ilmoitettava kuulutusaikana. Lutherin ja Agricolan kuulutusohje päättyi Jumalan siunauksen toivotukseen solmittavalle

60 *Rodhe* 1923, 134. *Rimpiläinen* 1980, 39–40.

61 Agricolan *Rucouskiria* (1544) on julkaistu näköispainoksena *MAT I. Rucouskiria 1544*, 710–712. *Gummerus* 1955, 491–493.

62 *Parvio* 1980, 145.

avioliitolle. Agricola lisäsi tähän yhteyteen sanan *Pyhen.*

Saksalaiselta maaperältä nouseva *KK 1549*:n kuulutusohje ei kuitenkaan tuonut sisältönsä puolesta mitään uutta niihin määräyksiin, joita kuulutuksen suorittamisesta oli jo keskiajalla annettu Suomessa. Näin ollen voidaan olettaa, että *KK 1549*:n liturginen kuulutusohje ei poikennut kovinkaan paljon siitä vakiintuneesta kansankielisestä kuulutuskäytännöstä, jolla kuuluttaminen oli vanhastaan Suomessa suoritettu.

HB 1557:n vihkikaava antoi kuulutuksesta ja sen suorittamisesta sekä tekstuaalisesti että ortograafisesti samanlaisen ohjeen kuin aiemmat 1500-luvun alkupuolen ruotsinkieliset vihkikaavat.[63]

KJE 1561 ja *KJ 1571* määräsivät, että papin oli kuulutuksessa ilmoitettava molempien kihlattavien nimet. Sen lisäksi papille annettiin ohje tavasta toimittaa kuulutus käytännössä, joka oli käännös Lutherin vihkikaavan vastaavasta ohjeesta.[64]

HB 1586 määräsi vihkikaavassaan kuulutuksesta sekä tekstuaalisesti että

---

[63] *HB 1557*, Dr.

[64] *KJE 1561*, 126. *KJ 1571*, 120–121. *Färnström* 1935, 176, 177. *Söderlind* 1967, 58. *Söderlind* 1971, 60. Ks. myös *Pietilä* 1905, 132–133.

KJE 1561:n ja *KJ 1571*:n liturgisen kuulutusohjeen teksti oli ajatuksellisesti identtinen Lutherin vihkikaavan vastaavan kohdan kanssa. Näissä kahdessa ohjeessa oli kuitenkin pieniä ajatukseen vaikuttamattomia tekstuaalisia poikkeamia. Lutherin ilmaus *Hans N und Greta N wollen nach Göttlicher ordenung zum heiligen stande der ehe greifen* oli ruotsinnettu *N. och N. haffua achtat j Gudh then helga Treefalligheetz nampn byggia Echtenskap tilhopa.* Edelleen Lutherin lause *das sie es ynn Gottes namen ansahen und wol gerate* oli käännetty ruotsiksi *at thet må wara Gudhi teckt, och skee them til lycko och saligheet.* Saksankielisen ilmauksen *Und hette yemands etwas darein zu sprechen, der thu es dey zeit odder schweige hernach* ruotsinnos *Men om någhor är, som här vthi haffuer någhra insagho, eller weet någhot hinder wara på färde, han tale ther om j tijdh, ...* ei myöskään ollut täysin tekstuaalisesti alkutekstinsä kanssa identtinen. Viimeksi mainittu ero voi selittyä Ruotsissa vallinneen vakiintuneen kuulutuskäytännön vaikutuksella. Ks. myös *Lempiäinen* 1985, 188.

KJE 1561:n ja *KJ 1571*:n liturgiset kuulutusohjeet poikkesivat toisistaan tekstuaalisesti, mutta ei ajatuksellisesti. Färnström on verrannut näitä tekstuaalisia eroja saksalaisiin Brandenburg-Nürnbergin (1533), Würtembergin (1553) ja Pfalz-Neuburgin (1556) kirkkojärjestyksiin selittäen yhden eron johtuvan näitten kirkkojärjestysten vaikutuksesta. *Färnström* 1935, 176–177.

KJE 1561:n ja *KJ 1571*:n liturginen kuulutusohje oli ajatuksellisesti, mutta ei tekstuaalisesti identtinen *KK 1549*:n vihkikaavan vastaavan ohjeen kanssa. Niillä ei ole tästä päätellen yhteistä tekstuaalista lähdettä, vaikka ne molemmat pohjautuvat Lutherin vihkikaavan liturgiseen kuulutusohjeeseen.

ortograafisesti samoin kuin *HB 1557*:n vastaava toimitus.[65]

KJ 1571:n kuulutusohje ilmaisi vanhan keskiajalta periytyvän kuulutuskäytännön jatkuneen entisellään myös Ruotsissa 1500-luvun jälkipuoliskolla. Siihen ei tullut muutoksia myöskään 1600-luvun alussa, sillä *HB 1614*:n vihkikaava sääti kuulutuksesta ohjeessaan: *Först skal, effter som altijdh sedhwanligit haffuer warit, tree Söndaghar hwar effter annan förkunnas aff Predikostolen, at sådana Personer achta j thet helgha Treefaldigheetz nampn, byggia Echtenskap tilhoopa ...*[66] Ohje siis määräsi aina olleen tavan mukaisesti, että Pyhän Kolminaisuuden nimessä avioliiton solmijat eli avioliittoon vihittävät tuli kuuluttaa saarnatuolista kolmena perättäisenä sunnuntaina.

Kuulutuksen käytännön suorittamisessa ei tapahtunut muutoksia Suomessa myöskään 1600-luvun alussa, sillä *KK 1614* sääti ohjeessa, joka oli käännetty hieman lyhentäen *HB 1614*:n vastaavasta määräyksestä: *Ensist ninquin tapa aina on ollut, pitä cuulutettaman colme kerta järiestens saarnastuolis, ninen edhest, iotca tahtovat idzens awioskäskyn anda ...*[67] *HB 1614*:n ilmaus Pyhän Kolminaisuuden nimessä avioliiton solmijoista eli avioliittoon vihittävistä oli käännetty *KK 1614*:ssä vain avioliiton solmijoita tarkoittavalla käsitteellä. Perusteena tähän terminologiseen eroon saattaa olla se, että suomenkielisessä perinteisessä liturgisessa kuulutusohjeessa, joka sisältyi *KK 1549*:ään, käytettiin termiä avioliiton solmija eikä avioliittoon vihittävä.

HB 1627:n vihkikaavan toisena elementtinä olleessa ohjeessa määrättiin, että vihkitoimituksen suorittamisen edellytyksenä oli kolmena perättäisenä sunnuntaina toimitettu kuulutus sekä sen avulla havaittu esteettömyys avioliittoon.[68]

KK 1629:n vihkikaavan alun kuulutusohje oli käännetty suoraan *HB 1614*:n vastaavasta ohjeesta, ja se poikkesi siten *KK 1614*:stä. Siksi *KK 1629*:n ohjeessa käytettiin myös termiä avioliittoon vihittävä.[69]

KJE 1608 ja *KJE 1619*:n säännökset eivät tuoneet mitään muutoksia kuulutuskäytäntöön, sillä ne sisälsivät *KJ 1571*:n liturgisen kuulutusohjeen sellaisenaan.[70]

Agricolan *Rucouskiria*ssa ollut, todennäköisesti kuulutuksen yhteydessä

---

[65] *HB 1586*, Bvr.
[66] *HB 1614*, XXXVr.
[67] *KK 1614*, 64.
[68] *HB 1627*, Dijr.
[69] *KK 1629*, 26v.
[70] *KJE 1608*, 149. *KJE 1619*, 485.

luettavaksi tarkoitettu rukous *Hädhen aijcan Rucous* oli otettu myös Jacobus Finnon rukouskirjaan *Yxi wähä Rucous Kiria* 1583 ja sen toiseen painokseen 1615 nimellä *Ydhen paricunnan Rucous*. Jumalalta, avioliiton säätäjältä ja asettajalta, pyydettiin siinä siunausta ja menestystä myös nyt solmittavalle avioliitolle.[71] Nämä rukouskirjat sisälsivät myös kaksi muuta samansisältöistä rukousta, *Rucous nijdhen edhestä, quin auioskäskys eläuät* ja *Nijdhen rucous iotca aicouat heidhäns auioskeskyn anda.*[72] Niitä on saatettu käyttää myös tässä yhteydessä vaihtoehtoisina rukouksina.

Kuulutuksen suorittamispaikka

Upsalan vihkimistraditiota edustavat fragmentti *SRA RIT 8* ja *MU* määräsivät, että kuulutus tuli suorittaa *in ecclesia* eli kirkossa.[73] Kuulutuksen suorituspaikkaa ei kuitenkaan määritetty tämän tarkemmin. *UL* ja *VL* säätivät, että kuuluttamisen oli tapahduttava kirkon ovella.[74] *TL* puolestaan määräsi, että kuulutus tuli suorittaa paikassa, jota kutsuttiin nimellä *sanghus durum*. Näillä sanoilla tarkoitettiin kuorin muusta osasta kirkkorakennusta erottavan aidan, kuoriaidan pääovea tai porttia.[75] Kuulutus suoritettiin keskiajalla pääsääntöisesti tältä paikalta.[76]

Keskiajalla kuoriaidan päälle oli usein rakennettu lehteri, *lectorium*. Sen puoliväliin kuoriaidan pääoven kohdalle oli saatettu sijoittaa lukupulpetti, *ambo* raamatunlukua ja saarnaamista varten. Ambo saattoi sijaita myös kirkkorakennuksen lattialla kuoriaidan ovella, tai se oli saatettu rakentaa kirkkorakennuksen seinään tai pylvääseen kuoriaidan kohdalle. Sijaitsipa ambo millä paikalla tahansa, olennaista oli lukupulpetin sijainti kirkkorakennuksen muun osan ja kuorin välisellä rajalla. Tälle samalle paikalle sijoittuvat kirkoissa saarnatuolit. Koska ambon liturginen funktio oli toimia raamatunluku- ja saarnapaikkana ja koska sen sijainti oli identtinen myöhempien saarnatuolien kanssa,

---

[71] *Finno* 1583, Miijr–Miiijr. *Finno* 1615, 160–161. *Juva* 1952, 86.

[72] *Finno* 1583, Jvijv–Jviijr, Mijr–Miijr. *Finno* 1615, 212–217.

[73] *SRA RIT 8*, 1v. *MU*, 25.

[74] *UL* Kk 15 § 2. *VL* Kk 20 § 1.

[75] *TL* Kk 7. Sanghus merkitsi alunperin sitä tilaa kirkkorakennuksessa, jossa kuoro lauloi. Durum tarkoitti ovea, porttia. I sanghus durum merkitsee siten nykyruotsiksi i sånghus dörren, korsrankets grind, dörr eli i kordörren. *Söderwall* 1884–1918 I, 209–210. *Söderwall* 1884–1918 II:1, 315. *Söderwall* 1953–1973 I, 127. *Söderwall* 1953–1973 II, 690. *Holmbäck–Wessén* 1933–1946 II, 16.

[76] *Dijkman* 1703, 313. *Baelter* 1762, 672–673.

ambo lienee saarnatuolin edeltäjä.[77] 1400-luvun loppupuolella Turun hiippakunnassa käytettiin rinnan latinankielistä ambo-termiä ja ruotsin kielen *prädike stolen* -nimitystä merkityksessä saarnatuoli.[78] Tästä voi päätellä, että ambo ja saarnatuoli ovat Suomessa jo ainakin 1400-luvun lopulla samaistetetut käsitteinä.[79]

Ruotsinkielisten *HB 1529*:n, *HB 1537*:n, *HB 1541*:n ja *HB 1548*:n vihkikaavojen kuulutuksesta määräävät ohjeet säätivät, että kuulutus tuli pitää saarnatuolista. Näissä kuulutusohjeissa olivat sanat "vanhan tavan mukaan" ennen määräystä kolminkertaisesta kuuluttamisesta.[80]

Suomenkieliset 1540-luvulta peräisin olevat *KKW*:n ja *KK B 28*:n sekä *KK 1549*:n vihkikaavojen kuulutusohjeet puhuivat myös saarnatuolista tapahtuvasta kuuluttamisesta. Kaksi ensiksi mainittua lähdettä käyttivät myös sanoja "vanha tapa" ennen määräystä kolminkertaisesta kuuluttamisesta.[81]

HB 1557 ja *HB 1586* antoivat vihkikaavoissaan kuulutuksen suorittamispaikasta sekä tekstuaalisesti että ortograafisesti samanlaiset määräykset kuin aiemmat 1500-luvun ruotsinkieliset vihkikaavat.[82]

Ottaen huomioon ambon funktion ja sijaintipaikan voi olettaa, että Ruotsin kansankielisten 1500-luvun vihkikaavojen kuulutusohjeen sanat vanhasta tavasta tarkoittivat myös sitä, että kuulutus on jo keskiajalla tapahtunut saarnatuolista ja sen edeltäjästä, ambosta.[83] Tätä tukee osaltaan myös se, että

---

[77] Esim. Korppoon kirkossa ambo oli sijoitettu kuoriaidan päällä olevan lehterin keskikohdalle, kuoriaidan pääovelle. Turun tuomiokirkossa lukupulpetti oli lattialla kuoriaidan ovella. Useissa Suomen keskiaikaisssa kirkoissa on kuoriaidan kohdalla seinissä tai pylväissä jäännöksiä ambon rakenteista. *Cleve* 1932, 130–135. *Rinne* 1941–1948 I, 345, 353–354, 359–360. *Savolainen* 1979, 20. *Parvio* 1983, 10.

[78] Esim. Turun tuomiokirkon ruotsinkielinen lukkarisääntö (*FMU IV*, 3632), piispa Maunu III Särkilahden kirje 18. 8. 1489 kirkkoherroille (*FMU IV*, 4255) sekä hänen statuuttinsa 20. 6. 1492 (*FMU IV*, 4415) käyttivät käsitteitä ambo ja prädike stolen rinnan merkityksessä saarnatuoli.

Saarnatuolia kuvattiin 1400-luvulla myös termillä suggestus. *Diefenbach* 1857, 565.

Ruotsin termin *predika stol* esiintymisestä keskiajan lähteissä *Söderwall* 1884–1918 II:1, 213. *Söderwall* 1953–1973 II, 620.

[79] *Cleve* 1939, 134.

[80] *HB 1529*, Biijr. *HB 1533*, Biijr. *HB 1537*, Biijr. *HB 1541*, Bijr. *HB 1548*, Dr. *OPSS II*, 325.

[81] *KK 1549*, 19. *KKW*, 35. *KK B 28*, 34. Ks. myös *Parvio* 1980, 145 viite 37.

KK 1549:n kuulutusohjeen sana *Sarnastolista* oli käännös Lutherin vihkikaavan vastaavan ohjeen sanasta *Kantzel*. *KK 1549*:n kuulutusohje ei sisällä sanoja "vanha tapa".

[82] *HB 1557*, Dr. *HB 1586*, Bvr.

[83] *Parvio* 1980, 10–11. Vrt. *Quensel* 1890 I, 29 viite 2, jossa esitetään, että saarnatuoli

HB/KK 1614 määräsi kuulutuksen tapahtuvaksi kolmasti saarnatuolista vanhan tavan mukaan.[84] Sama säännös oli myös *KK 1629*:ssä.[85]

Saarnatuolilla on myös keski- ja reformaatioajalla saatettu tarkoittaa kirkon pääoven tai asehuoneen ulkoseinässä sijainnutta parveketta eli kanselia, josta on saarnattu kirkon ulkopuolelle kokoontuneille ihmisille.[86] Kuulutus on voinut ainakin kesäiseen aikaan tapahtua myös tästä kirkon ulkoisesta saarnatuolista. Tämä sopisi hyvin yhteen niiden *UL*:n ja *VL*:n määräysten kanssa, joiden mukaan kuulutus tuli suorittaa kirkon ovella. Todennäköisimmin se kuitenkin suoritettiin aina saarnatuolista tai sitä edeltäneestä ambosta. Sen sijainti kuorialueen rajalla muistutti avioliiton sakramenttiluonteesta, koska kuori oli kirkkorakennuksen keskeinen osa sakramenttien suorituspaikkana, jonne seurakuntalaiset eivät saaneet tulla. Tämä saattoi kertoa myös kirkon tuomiovallasta avioliittoasioissa, sillä kirkolla oli valta sulkea ehtoolliselta avioliittoasioissa rikkoneita.

Kuulutuksen niveltyminen seurakunnan jumalanpalveluselämään

Saarnatuolista suoritettu kuulutus herättää kysymyksen saarnan ja kuulutuksen välisestä suhteesta. Mikään keskiajan eikä reformaatiokauden avioliittoasioista puhuva lähde ei kuitenkaan suoranaisesti valaise tätä. *KJE 1561* ja *KJ 1571* määräsivät kuulutukset yleisistä asioista, mainitsematta tässä yhteydessä mitään aviokuulutuksista, pidettäviksi joko heti saarnan jälkeen tai saarnan jälkeisen rukousosaston, saarnatuoliliturgian jälkeen. Lukkarin oli ilmoitettava papille kuulutettavista asioista.[87] Kun Turun tuomiokirkon 1400-luvun lopulta peräisin olevan ruotsinkielisen lukkarisäännön mukaan lukkarin oli ilmoitettava papille aviokuulutuksista, on todennäköistä, että *KJ 1571*:n ohje lukkarin kuulutettavien asioiden ilmoitusvelvollisuudesta papille koski myös aviokuulutusasioita. Näin aviokuulutus olisi luettu saarnan yhteydessä. Tätä tukee se, että *HB/KK 1614* määräsivät, että saarnan jälkeisen saarnatuoliliturgian päätyttyä papin tuli kuuluttaa "maailmallisista asioista".[88] Sama säännös

---

ei ollut alkuperäinen kuulutuksen suorituspaikka Ruotsissa.

[84] *HB 1614*, XXXVr. *KK 1614*, 64.

[85] *KK 1629*, 26v.

[86] *Cleve* 1939, 134–135. Ks. myös *Parvio* 1980, 10.

[87] *KJE 1561*, 59. *KJ 1571*, 41–42. *Rodhe* 1923, 122. *Serenius* 1966, 188. Suomenkielisestä saarnatuoliturgiasta Suomessa 1500-luvun lopulla *Parvio* 1983, 13–26, 28–53, 60–67.

[88] *HB 1614*, XXIIIv. *KK 1614*, 46. *Rimpiläinen* 1980, 41.

oli myös *KK 1629*:ssä.[89] Vaikka aviokuulutusta ei näissäkään määräyksissä mainittu suoraan, sen suorittaminen on tapahtunut tässä yhteydessä. Lisäksi *HB 1693* ja *KK 1694* määräsivät aviokuulutuksen luettavaksi saarnatuoliliturgian jälkeisten kuulutusten yhteydessä.[90]

Edellisen perusteella on siis varmaa, että kuulutus tapahtui saarnan yhteydessä 1500-luvun lopulla ja 1600-luvulla. Koska kuuluttamisen sisältö ja suorituspaikka säilyivät 1500-luvulla ennallaan, kuulutus lienee myös aiemmin tapahtunut saarnan yhteydessä, mikäli saarna pidettiin.[91] Saarna pidettiin keskiajalla messun joko sanaosassa evankeliumin ja Credon välissä tai kokonaan irrallaan messusta joko ennen sen alkua tai sen päätyttyä. 1500-luvun alkupuolella saarna sijoittui Ruotsin kansankielisissä messuissa messun sanaosaan evankeliumin ja credon väliin, 1500-luvun loppupuolella ja 1600-luvulla evankeliumin ja credon jälkeen.[92] Näin kuulutus on ilmeisesti suoritettu myös keskiajalla messun yhteydessä, joko messun sanaosassa tai kokonaan irrallaan messusta, ennen sitä tai sen päätyttyä. Kuulutuksen sitominen saarnan välityksellä messuun liittyi kuulutuksen funktioon, sillä messu kokosi kansaa. Messun yhteydessä oleva kuulutus muistutti samalla avioliiton sakramenttiluonteesta ja kirkon tuomiovallasta avioliittoasioissa.

---

89 *KK 1629*, 18v. *Rimpiläinen* 1980, 68.

90 Ruotsinkielinen 1693 painettu käsikirja (*HB 1693*), 75. *KK 1694*, 74. *Rodhe* 1923, 134. *Wilhelms* 1957, 129 viite 271.

91 Ainakin Englannissa kuulutus suoritettiin keskiajalla messun yhteydessä, sillä eräiden englantilaisten vihkikaavojen mukaan kuulutus oli hyvä sitoa päämessun (missa sollemnis) yhteyteen siksi, että se kokosi eniten kansaa. Esim. *MS 1506*, 18*. *MS 1543*, 46. *MPE*, 25 (1500-luvulta). *MS 1604*, 212.

92 Saarnan paikasta messussa keski- ja reformaatioajalla esim. *Wilhelms* 1957, 124–126. *Jungmann* 1958 I, 583–590. *Serenius* 1966, 187–188. *Parvio* 1978b, 46–47.

Hemming Gadhin 1514 piispa Hemmingin beatifikaatiojuhlaa varten laatimassa ohjeessa määrättiin, että autuaasta piispasta oli saarnattava tuomiokirkossa offertoriumin jälkeen. *FMU VI*, 5715. *Maliniemi* 1955, 108–108.

Hemming Gadh († 1520) oli ruotsalainen kirkonmies ja valtiomies, joka toimi muun muassa Linköpingin piispana 1501–1513. Joutuessaan luopumaan piispanistuimesta 1513 hän sai korvaukseksi läänityksen Ahvenanmaalta. *Pirinen* 1962a, 1596. *Carlsson* 1964–1966, 708–713.

4.1.3. Kuulutuksen ja vihkimisen ajallinen suhde avioliiton solmimisprosessiin sekä vihkimisviikonpäivä

Seuraavassa tarkastellaan ensiksi sitä, missä kohdassa avioliiton solmimisprosessia kuulutus ja vihkiminen tapahtuivat. Toiseksi tutkitaan sitä, minä viikonpäivänä vihkiminen toimitettiin.

Kuulutuksen ja vihkimisen suoritusajankohta avioliiton solmimisprosessin eri osien yhteydessä

Kun *UL* Kk 15 § 2 ja *VL* Kk 20 § 1 määräsivät kihlauksen ja kuulutuksen vihkimisen ehdoksi, niiden mukaan kihlaus oli tarkoitus toimittaa ajallisesti ennen kuulutusta ja vihkimistä. *UL* ja *VL* eivät kuitenkaan maininneet mitään kuulutuksen ja vihkimisen ajallisesta suhteesta naittamistoimeen ja hääjuhlaan. *MEML* Nk 2 § 3, *MEKL* Nk 2 § 2 ja *KrML* Nk 2 § 3 asettivat kihlauksen kuulutuksen ehdoksi, kuulutuksen puolestaan naittamistoimen edellytykseksi ja naittamistoimen vihkimisen ehdoksi. *MEML* Nk 6 § 1, 9, *MEKL* Nk 6 § 3, 8 ja *KrML* Nk 6 § 1, 9 säätivät naittamistoimen avioliiton täytäntöönpanon ehdoksi. Kun *KrML* Nk 2 § 3 oli vielä asettanut vihkimisen avioliiton täytäntöönpanon edellytykseksi, saadaan näitten säännösten avulla kuva kuulutuksen ja vihkimisen ajallisesta suhteesta avioliiton solmimisprosessin eri osiin Ruotsin myöhäiskeskiaikaisen lainsäädännön mukaan: kihlaus, kuulutus, naittamistoimi, vihkiminen, hääjuhla, jonka yhtenä osana oli avioliiton täytäntöönpano.[93]

Ruotsin keskiaikaisen lainsäädännön mukaan kihlauksen ja naittamistoimen välillä tuli olla vähintään kuuden viikon välinen aika, sillä naittajalle piti ilmoittaa naittamistoimesta kuutta viikkoa aikaisemmin.[94] Kolmen viikon kuulutusaika ei muuttanut tätä, koska se sopi hyvin mainittuun kuuteen viikkoon. Koska vihkimisellä ei ollut lain edessä virallista oikeudellista asemaa, ilmoitettiin papille ilmeisesti solmittavasta avioliitosta vasta sen jälkeen, kun asia oli ilmaistu naittajalle. Näin kuulutusaika oli todennäköisesti ajallisesti lä-

---

[93] *UL* Kk 15 § 2. *VL* Kk 20 § 1. *MEML* Nk 2 § 3, 6 § 1, 9. *MEML* Nk 2 § 2, 6 § 3, 8. *KrML* Nk 2 § 3, 6 § 1, 9. *Winroth* 1890, 91–93, 95. Ks. myös *Grath* 1904, 16.

Vrt. *Wikman* 1937, 298, jonka mukaan vihkiminen suoritettiin sulhasen kotitalossa toimitetun hääjuhlan jälkeen.

[94] Esim. *MEML* Nk 4. *KrML* Nk 4. *Winroth* 1892, 77.

hempänä naittamistointa kuin kihlausta.

Koska kirkko halusi valvoa avioliiton solmimisprosessia kokonaisuudessaan ja pyrki saamaan sille virallisen yhteiskunnan hyväksynnän eikä onnistunut siinä, se yritti toista tietä. Tällöin naittamistoimi ja sitä seuraava vihkiminen pyrittiin saamaan ajallisesti mahdollisimman lähelle toisiaan. Tämä ilmenee Ruotsissa käytettyjen vihkikaavojen määräyksistä.[95] Kun tämäkään ei tuottanut kirkon mielestä parasta mahdollista tulosta, se pyrki 1500-luvun kirkollisten säännösten mukaan saamaan papin kotiin yhteenantamaan eli kihlaamaan ja naittamaan sulhasen ja morsiamen. Koska pappi pyrittiin näin saamaan naittajaksi, kirkollinen yhteenanto pidettiin yhteiskunnallisen naittamistoimen yhteydessä. Se pyrittiin edelleen sijoittamaan mahdollisimman lähelle vihkimistä. Sekä morsiamen kotona tapahtuneen kirkollisen yhteenannon että vihkitoimituksen sitominen kiinteästi naittamistoimen yhteyteen toi niille kiertoteitse avioliiton toimeenpanevan luonteen.

Ulkomaisten keskiaikaisten vihkikaavojen kansankielisten kuulutusohjeitten sijoittamisesta vihkikaavan alkuun sekä niiden avioesteiden välittömään ilmoittamiseen kehottavasta sanamuodosta voi päätellä, että kolmas kuulutuskerta oli tarkoitettu pidettäväksi vihkimisen yhteydessä.[96] Samalla tavoin lienee menetelty myös Ruotsissa keskiajalla, vaikka suoranaisia todisteita asiasta ei ole. Sen voi kuitenkin päätellä *HM*:n ja *BS*:n vihkikaavojen alussa olleesta ohjeesta, joka määräsi avioesteiden tiedustelemisesta välittömästi ennen vihkitoimituksen alkua.[97]

Tapa viimeisen kuulutuskerran pitämisestä vihkitoimituksen yhteydessä on jatkunut myös reformaatiokauden alkupuolella Ruotsissa ja Suomessa. Ainoat selväsanaiset todisteet tästä ovat *KK 1549*:n, *KJE 1561*:n sekä *KJ 1571*:n kuulutusohjeet, jotka määräsivät avioesteiden välittömästä ilmoittamisesta

---

[95] Esim. Upsalan vihkimispraksista edustavat 1300–1400 -luvuilta peräisin olevat fragmentit (*SRA MI 419*, 6v; *SRA RIT 8*, 1v; *13*, 1v) ja *MU* (*MU*, 25) sekä todennäköisesti Linköpingin tai Växjön vihkikaavatraditiota edustava 1300–1400 -luvuilta peräisin oleva fragmentti (*SKrA MI 421*, 4r) määräsivät naittamistoimen suoritettavaksi vihkitoimituksen yhteydessä, välittömästi ennen sen alkua.

[96] Esim. *MNa*, 19 (Norja). *MHis*, 96–97 (Espanja). *MS 1506*, 18* (Englanti). *MaKa*, 11v (Tanska). *LAS*, 61 (Tanska). Vrt. ranskalainen 1300–1400 -lukujen käytäntö, jonka mukaan neljäs kuulutuskerta pidettiin vihkimisen yhteydessä. *RiCa*, 312; *LiLu*, 315; *RiLe*, 640 (Rituale Lemovicense [Limoges], mahdollisesti inkunaabeli 1400-luvulta, julkaistu uudelleen *Martène* 1700). *MaRa*, 644 (Manuale Remense [Reims], mahdollisesti inkunaabeli 1400-luvulta, julkaistu uudelleen *Martène* 1700). Ks. myös *Winroth* 1890, 264. *Stevenson* 1982, 71.

[97] *HM*, 171. *BS*, 131.

kuuluttajalle sekä vaikenemisesta niistä sen jälkeen.[98] Epäsuorasti kolmannen kuulutuskerran pitämisestä vihkimisen yhteydessä kertoo myös Ruotsin kansankielisten 1500-luvun alkupuolen vihkikaavojen alussa ollut ohje, joka asetti opetuspuheen ja kolminkertaisen kuulutuksen vihkitoimituksen ehdoksi. Opetuspuhe oli painettu vihkikaavaan.[99] Mikäli opetuspuhe pidettiin vihkitoimituksen yhteydessä, mainittu määräys ei olisi muuten looginen kuin siten, että opetuspuhe oli tarkoitus pitää kolmen kuulutuskerran välissä. Tällöin kaksi aiempaa kuulutuskertaa olisi suoritettu messun yhteydessä saarnatuolista tai sen edeltäjästä ambosta kahtena vihkimispäivää edeltävänä sunnuntaina ja viimeinen juuri ennen vihkitoimituksen alkua opetuspuheen päätyttyä.[100] Kolmannen kuulutuskerran sitominen vihkimisen yhteyteen olisi antanut sille erityisesti painoarvoa vihkimisen ehtona.

Kolmen kuulutuskerran paloitteleminen tällä tavoin sopi hyvin yhteen sen kanssa, mitä sekä kirkollinen että yhteiskunnallinen lainsäädäntö määräsivät kuulutuksen, naittamistoinen ja vihkimisen välisestä suhteesta. Kirkollinen yhteenantohan suoritettiin naittamistoimen yhteydessä joko morsiamen kotona tai kirkon ovella. Kaksi kertaa ennen sitä suoritettu kuulutus täytti Ruotsin voimassa olevan lainsäädännön ehdon, jonka mukaan kuulutuksen oli oltava ennen naittamistointa. Nämä molemmat sekä välittömästi ennen vihkikaavan alkua suoritettu kolmas kuulutuskerta toteuttivat puolestaan sekä kirkollisten että yhteiskunnallisten säännösten vihkimiselle asettaman edellytyksen kolminkertaisesta kuulutuksesta. Turussa 1660 pidetyssä pappeinkokouksessa mainittu "vanha käytäntö" kuuluttaa kahdesti ennen kihlausta ja kerran ennen vihkimistä[101] kertoo osaltaan siitä, että kolme kuulutuskertaa jaettiin tällä tavoin naittamistoimen ja vihkimisen välillä.

KJ 1571:n säännösten jälkeen, joissa kuulutus asetettiin kihlauksen ehdoksi, oli olemassa kaksi virallista linjaa kuulutuksen suhteesta avioliiton solmimisprosessiin. Edellä kuvatun yhteiskunnallisen linjan mukaan kuulutus oli tarkoitus suorittaa ajallisesti kihlauksen ja naittamistoimen / vihkimisen välillä, käytännössä kaksi kertaa ennen naittamistointa ja kerran sen jälkeen ennen

---

98 *KK 1549*, 19.

99 *HB 1529*, Bijv–Biijr, Biiijr. *HB 1533*, Bijv–Biijr, Biiijr. *HB 1537*, Bijv–Biijr, Biiijr. *OPSS II*, 323, 325. *HB 1541*, Bijr. *KKW*, 31, 35. *KK B 28*, 34. *HB 1548*, Dr. *KK 1549*, 19, 21. Tarkemmin näistä ohjeista sekä opetuspuheen ja vihkikaavan ajallisesta suhteesta luvussa 4.2.1.

100 Vrt. *Dijkman* 1703, 313. *Baelter* 1762, 672 viite **.

101 *CEAP*, 391.

vihkitoimituksen alkua. Kirkollisen linjan mukaan kuulutuksen oli oltava ajallisesti kihlauksen edellä. Tästä tilanteesta seurasi epäselvyyksiä, jotka ilmeisesti johtivat kuulutuksiin sekä ennen kihlausta että ennen naittamistointa ja vihkimistä. Kuulutus saatettiin näin suorittaa jopa kuusi kertaa, kolme kertaa ennen kihlausta ja kolme sen jälkeen, kaksi ennen naittamistointa ja kerran ennen vihkimistä. On selvää, että tällainen johti sekaannuksiin, joita koetettiin 1600-luvulla oikaista sekä Ruotsissa että Suomessa edellä mainituin partikulaarisin säännöksin.

Yhteenvetona edellisestä voi todeta, että yhteiskunnallisen linjan mukaan kihlauksen ja naittamistoimen / vihkimisen välillä saattoi olla vähintään kaksi viikkoa. Tällöin ensimmäinen kuulutuskerta oli välittömästi kihlauksen jälkeen ja viimeinen kerta kahden viikon kuluttua naittamistoimen / vihkimisen yhteydessä, suoritettiinpa se sitten kotona tai kirkolla. Koska hääjuhlan tuli olla mahdollisuuksien mukaan, jos ei ollut matkan aiheuttamaa viivästystä, välittömästi naittamistoimen jälkeen, se pidettiin häätalossa heti vihkimisen päätyttyä. Tästä kertoo myös *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n määräys, jonka mukaan sulhasen ja morsiamen vihkimisajankohta oli *bryllops daghen* eli hääpäivä.[102] Vihkimiseen ja hääjuhlaan kuuluneen avioliiton täytäntöönpanon välillä on saattanut sen sijaan olla yhdestä kolmeen yön välinen aika eli Tobias-öitten aika.[103] Näin viimeinen kuulutuskerta, naittamistoimi, vihkitoimitus, hääjuhla ja avioliiton täytäntöönpano olivat sangen lähellä toisiaan, jopa samana päivänä tai parin päivän aikana. Kirkollisen linjan mukaan asia oli päinvastoin, eli ensimmäisen kuulutuskerran ja kihlauksen välillä oli kaksi viikkoa. Kihlaus, naittamistoimi, vihkiminen, hääjuhla ja avioliiton täytäntöönpano saattoivat siten olla jopa samana päivänä. Kummassakin tapauksessa avioliiton solmimisprosessi kuulutuksineen kesti siis vähintään kaksi viikkoa.

Tämä aika saatettiin 1500-luvun lopulta lähtien mieltää liian lyhyeksi, sillä eräissä Ruotsin partikulaarisissa säännöksissä vihkiminen määrättiin suoritet-

---

102 *KJE 1561*, 126. *KJ 1571*, 121. Ks. myös *Grath* 1904, 59. *Winroth* 1892, 95.

103 Olaus Magnus mainitsee teoksessaan Historia de gentibus septentrinalibus (1555) Tobias-öitten esiintymisestä myös Ruotsissa. *Olaus Magnus* 1567, 481. *Carlsson* 1965–1972 I, 157, 197–198. Ks. myös *Binder* 1938, 92–93.

Kanonisen oikeuden määräämillä (c 5 C 30 q 5) Tobias-öillä (yhdestä kolmeen yötä) tarkoitettiin sitä, että vihkitoimituksella yhdistetty pari pidättyi avioliiton fyysisestä aloittamisesta tänä aikana. *Carlsson* 1965–1972 I, 157. Tobias-yöt ovat saaneet nimensä apokryfisen Tobiaan kirjan päähenkilön Tobiaksen mukaan. Tämä näet pidättyi hääyönään arkkienkeli Raafaelin kehotuksesta aviollisesta kanssakäymisestä vaimonsa Saaran kanssa välttääkseen tätä riivanneen pahan hengen. (Tobias 8). Ks. myös *Martène* 1700, 611.

tavaksi kolmea perättäistä kuulutussunnuntaita seuraavana neljäntenä pyhäpäivänä.[104] Lisäksi 1600-luvun alun vihkikaavojen kuulutuksesta puhuvat ohjeet määräsivät, että kolminkertaisen kuulutuksen tuli aina edeltää koko muuta vihkikaavaa.[105] Tämä merkitsi muutosta vanhaan, 1500-luvullakin jatkuneeseen käytäntöön, jonka mukaan viimeinen kuulutuskerta oli vihkitoimituksen yhteydessä ennen varsinaisen vihkikaavan alkua.

Vihkimisviikonpäivä

Upsalalaisten ja turkulaisten keskiaikaisten vihkikaavojen mukaan vihkitoimitus alkoi kirkon ovella (*in hostium ecclesie*), josta vihkipari siirtyi sisälle kirkkoon. Siellä alkoi *missa de sancta trinitate* eli morsiusmessu. Se sai nimensä siitä, että sitä vietettiin votiivimessukaavan *de sancta trinitate* mukaan.[106] Ruotsin muut keskiaikaiset vihkitoimitustraditiot puhuivat myös morsiusmessusta, joka toimitettiin samoin mainitun kaavan mukaan.[107] Tätä votiivimessua vietettiin tavanomaisimmin sunnuntaisin.[108]

Tästä sekä sunnuntaina suoritettavan viimeisen kuulutuskerran liittämisestä vihkitoimituksen yhteyteen voi päätellä, että kirkko halusi vihkimisen suoritettavaksi nimenomaan sunnuntaisin, koska se vihkimispäivänä korosti kirkon asemaa avioliiton solmimisen valvonnassa. Vihkitoimitukseen liittyi vielä upsalalaisen, linköpingiläisen ja turkulaisen vihkimispraksiksen mukaan häätalossa suoritteva *benedictio thalami* eli morsiushuoneen siunaustoimitus. Se pyrittiin myös toimittamaan samana päivänä muun vihkitoimituksen kanssa.[109]

Germaanisten tapojen mukaan sulhasen kotitalossa vietetty hääjuhla, jonka yhteydessä avioliitto pantiin täytäntöön, oli useampipäiväinen tapahtuma yltäkylläisine kestityksineen. Tälläisten pitojen tuhlailu ja muut haitat pakottivat

---

[104] Esim. Strängnäsin synodaalistatuutit 1593–1595. *SSA II*, 55. *Söderlind* 1967, 58.

[105] *HB 1614*, XXXVr. *KK 1614*, 64. *HB 1627*, Dijr. *KK 1629*, 26v. Tarkemmin näistä ohjeista luvussa 4.2.1.

[106] *SRA MI 419*, 6v. *SRA RIT 8*, 1v, 2v, *13*, 1v. *HYK RIT 14*, 2r. *24*, 3v, 4v. *29*, 3v, 4v, 5r. *MU*, 25, 27. *MEA*, 15, 17, 18.
Vihkitoimituksen eri osien suorituspaikkoihin ja morsiusmessuun palataan tarkemmin seuraavissa luvuissa.

[107] Esim. *HM*, 172. *BS*, 133. *ML*, 42.

[108] *Thalhofer* 1883–1890 II, 331–332. *Franz* 1902, 141. *Klaus* 1938, 148–150, 152.

[109] *SRA RIT 7*, 1r. *HYK RIT 24*, 6rv. 29, 7r. *MU*, 30–31. *MEA*, 22. *ML*, 48–49. Ks. myös *Lempiäinen* 1985, 185.

viranomaiset säätelemään niitä. Esimerkki tästä oli *VkL*:n määräys, jonka mukaan "tavalliset häät" tuli järjestää yhtenä arkipäivänä. Tällöin pidoista ei voinut tulla suuria arkityöstä aiheutuneen luonnollisen esteen vuoksi. "Paremmat häät" sai kuitenkin pitää myös sunnuntaisin.[110]

Koska vihkiminen pyrittiin suorittamaan ennen hääjuhlan alkua mahdollisesti samana päivänä, tästä seuraa, että kirkon toivoma sunnuntai vihkimispäivänä ei täysin toteutunut. Tähän viittaa myös se, että votiivimessua *missa de sancta trinitate* voitiin vietettää myös arkisin.[111]

Turun tuomiokirkon ruotsinkielisen lukkarisäännön määräys, jonka mukaan lukkarin tuli häätalossa suoritetun vihkikaavan osalta saada palkaksi "kaksi vatia ruokaa ja kannullinen olutta" hääjuhlien ensimmäisenä ja toisena päivänä[112], osoittaa, että Suomessa vietettiin ainakin kaksipäiväisiä hääjuhlia. Tällöin ainakin toinen tai molemmat niistä sattuivat normaalisti arkipäiviksi.

Aatelisten osalta Suomessa on säilynyt joitakin tietoja huomenlahjakirjeen antopäivistä. Tuoreen aviomiehen oli näet Ruotsin lainsäädännön mukaan annettava nuorikolleen huomenlahja hääyön jälkeisenä aamuna merkiksi siitä, että hän oli vastuussa vaimostaan. Ainakin yhdessä tapauksessa huomenlahjakirje annettiin sunnuntaina[113], jolloin vihkimisen ja sen jälkeisen hääjuhlassa toimitetun avioliiton täytäntöönpanon on täytynyt tapahtua lauantaina, mikäli välillä ei ole ollut Tobias-öitä. Huomenlahjakirjeitä on myös annettu maanantaisin[114], jolloin vihkiminen ja sitä seuraava hääjuhla on pidetty sunnuntaina,

---

110 *VkL IV:1:14*, 17. *Carlsson* 1965–1972 I, 110–113.

111 *Thalhofer* 1883–1890 II, 335. *Grath* 1904, 58. *Klaus* 1938, 143–148.

112 *FMU IV*, 3642. *Sandholm* 1963, 207.

Turun tuomiokirkon lukkarisäännön mukaan lukkarin tuli ajanjaksona, josta käytettiin nimeä *bodha daghana*, soittaa kelloja morsiusmessussa, varustaa morsiuspenkit, pestä morsiusovi sekä kantaa ajoissa vihkivettä (*FMU IV*, 3642. *Sandholm* 1963, 206.). Rinne (*Rinne* 1941–1948 II, 215) tulkitsee sanat bodha daghana siten, että lukkarin tuli suorittaa mainitut toimenpiteet molempina vihkipäivinä. Bodha on kuitenkin partisiipin perfekti verbistä butha, botha, joka tässä yhteydessä merkitsee ilmoitettua, määrättyä, käskettyä. Daghana on yksikön määrätty muoto substantiivista dagher, dagha (*Söderwall* 1884–1918 I, 159, 179, *Söderwall* 1953–1973 I, 109). Näin bodha daghana on tulkittava ilmoitetuksi, määrätyksi, käsketyksi päiväksi eli lukkarin välityksellä papin vihkiparille ilmoittamaksi, määräämäksi vihkimispäiväksi. Tämä tulkinta puoltaa sitä käytäntöä, että vihkikaava morsiusmessuinen toimitettiin yhtenä päivänä.

113 Kort Hartviginpoika antoi nuorikolleen Birgitta (Henriksdotter) Flemingille huomenlahjakirjeen Pyhänä Birgitan päivänä 14. 10. 1470. *Ramsay* 117, 237. 14. 10. 1470 oli kultaisen kalenterin mukaan sunnuntaipäivä. Pyhän Birgitan päivää vietettiin kuitenkin 7. 10, joka sattui 1470 myös sunnuntaiksi. *Neovius* 1906, X, 15.

114 Esim. Laurens Niklasson (Ahtis) antoi maanantaina 10. 6. 1420 huomenlahjakirjeen

mikäli Tobias-öitä ei ole ollut. Näin Suomessa aatelisten vihkimisiä on todistettavasti suoritettu keskiajan lopulla sekä sunnuntaisin että arkisin.

Kirkko halusi vihkimisen suoritettavaksi sunnuntaisin myös reformaatioajalla, sillä Ruotsin kansankieliset 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavat oli tarkoitettu suoritettaviksi sunnuntaina messun yhteydessä. Tämä ilmenee niiden ohjeista, jotka koskivat vihkikaavan liittämistä nimenomaan messun yhteyteen. Lisäksi vihkimiseen kuului edelleen keskiaikaiseen tapaan samana päivänä häätalossa hääjuhlan yhteydessä suoritettu morsiamen huoneen siunauskäytäntö.[115] Tosin korkea- eli päämessun yhteyteen liitettyjä vihkimisiä tapahtui 1500-luvun alkupuolella myös arkisin. Tämä ilmenee *AO*:n määräyksestä, jonka mukaan sunnuntaisiksi tarkoitettu korkea- eli päämessu voitiin toimittaa vielä jonkin aikaa myös arkisin, kunnes tämä tapa saatiin häviämään.[116]

Avioliittoon vihkimisiä järjestettiin siis sekä sunnuntaisin että arkisin 1500-luvun ensimmäisellä puoliskolla ja puolivälissä.[117]

KJ 1571:n antoi mahdollisuuden kihlata kotona vihkikaavan mukaan.[118] Tämä vihkitoimituksen alkuosa suoritettiin muista vihkikaavan osista erillään. Tällöin vihkikaavan alku saatettiin toteuttaa arkipäivänä, ja muut osat voitiin toimittaa sitten messun yhteydessä sunnuntaisin.

Ilmeisesti sunnuntai alkoi vakiintua pääsääntöiseksi vihkimispäiväksi 1500-luvun lopulla, koska Tukholman herrainpäivillä 1562 papisto valitti talonpoikien tulevan juopuneina kirkkoon sunnuntaisin morsiamen ja sulhasen kanssa. Tällä tarkoitettiin niitä kielteisiä vaikutuksia, jotka aiheutuivat hääpäivää edeltävänä iltana morsiamen kunniaksi järjestetyistä mökväll-pidoista.[119] Ne kiellettiin *KJ 1571*:ssä. Kieltoa perusteltiin sillä, että pitkälle yöhön jat-

---

Ingeborg Klasdotter Flemingille. Samoin Henrik Bitz (Nousiaisten Nynäisistä) antoi maanantaina 10. 9. 1496 huomenlahjakirjeen Anna Hansdotter Tottille. *Grönblad* 1857, 22. *Ramsay* 1909, 4, 29.

115 Esim. *HB 1529*, Civ, Cijv. *HB 1541*, Biiijv, Cv–Cvijr. *KK 1549*, 24, 27–28. *HB 1614*, XLIIIr, XLVv, XLr–XLVIIIv. *KK 1614*, 76, 79. *KK 1629*, 31v, 32v. *OPSS II*, 327, 329. *Parvio* 1973, 175–179.

116 *Ahnfelt* 1892, 357. *Ahnfelt* 1895, 13. Ks. myös *Andrén* 1952, 239 viite 1.

117 Esim. Olavus Petri vihittiin avioliittoon lauantaina 11. 2. 1525. *Messenius* 1700–1705 V, 22. *Murray* 1952, 33–34. Kustaa Vaasa solmi ensimmäisen avioliittonsa ensimmäisenä Mikkelinpäivän jälkeisenä sunnuntaina 1536. Toisen kerran hänet vihittiin tiistaina 21. 8 1554. *Fleming* 1856, 2,3.

118 *KJ 1571*, 120, 121.

119 Papiston valitettiin myös juopuvan näissä pidoissa. *Stiernman* 1743, 193. *SRAk I:2*, 61–62.

kuneet pidot aiheuttivat epäjärjestystä sunnuntain jumalanpalveluksessa.[120] Samaan asiaan kiinnitettiin huomiota myös useissa partikulaarisissa säännöksissä 1500-luvun lopulla ja 1600-luvun alussa[121] sekä *KJE 1608*:ssa ja *KJE 1619*:ssä.[122] Jotkut Ruotsin 1500-luvun lopun säännökset määräsivät myös suoraan sunnuntain vihkimisen suorituspäiväksi.[123] Tästä huolimatta vihkimisiä suoritettiin edelleen arkipäivisin 1600-luvulla.[124]

Sunnuntai oli myös Suomessa ainakin aateliston osalta yleisin vihkimispäivä 1500-luvulla ja 1600-luvun alussa, sillä tuona aikana annetuista, pistokokein valituista 39 säilyneestä huomenlahjakirjeestä 31 oli annettu maanantaisin, 2 tiistaisin, 4 torstaisin ja 2 lauantaisin.[125] Aatelisia vihittiin siis myös arkipäivinä. Tavallisen kansan keskuudessa myös sunnuntai oli selvästi yleisin vihkimispäivä. Tämä ilmenee useista kirkkokuria koskevista 1600-luvun alkupuolen säännöksistä, joissa tähdennettiin raittiutta ja hyvien tapojen noudattamista sunnuntaina suoritettavan vihkimisen yhteydessä.[126] Lisäksi kiellettiin mökväll-pitojen vietto vihkimissunnuntaita edeltävänä iltana.[127]

---

120 *KJ 1571*, 123.

121 Näin Strängnäsin synodaalistatuuteissa 1593–1595 (*SSA II*, 55) ja Växjön piispa Petrus Jonae Angermannuksen piispantarkastusohjeessa 1596 (*Lindholm* 1948, 146) sekä kirkkojärjestyksessä Växjön hiippakuntaa varten 1619 (*Wallquist* 1795, 600–602) ja Västeråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksissä 1632 (*Lundström* 1900, 20).

122 *KJE 1608*, 149–150. *KJE 1619*, 486.

123 Näin määrättiin Strängnäsin synodaalistatuuteissa 1593–1595. *SSA II*, 55.

124 Tämän osoittaa Kaarle X Kustaan ja Hedvig Eleonoran vihkiäiset tiistaina 24. 10. 1654 Tukholman kuninkaanlinnan valtiosalissa. Vihkimisen yhteydessä oli myös morsiushuoneen siunaustoimitus. *Winroth* 1892, 102 viite 1. Ks. myös *Gustafsson* 1969, 123.

125 *Ramsay* 1909, (esim.) 14, 30, 52, 117, 123, 150, 182, 206, 246, 270, 256, 410, 490, 529.

Sunnuntaista vihkimispäivänä todistavat myös henkilökirjallisuuteen kuuluvat painetut häärunot, joiden tittelilehdelle on merkitty vihkimispäivämäärä. Esim. *Carmen de Nvptiis ... Anno Christi 1598 die 19. Febr* [= sunnuntai]. Sylvester Phrygius vihki Isaacus Rothoviuksen ja Anna Erichsdotterin avioliittoon 29. 10. 1604 (= sunnuntai). Tämä ilmenee Phrygiuksen pitämän painetun hääsaarnan tittelilehdeltä. *Phrygius* 1605, nimiölehti. *Melander* 1951–1959, 35, 48. *Parvio* 1959, 39–40. Ks. myös *Parvio* 1988, 24, 26, 33.

Sylvester Phrygius (1572–1628) oli Linköpingin koulunrehtori 1603–1610. *Westerlund – Setterdahl* 1915, 272. Isaacus Rothovius (1572–1652) toimi Nyköpingin kirkkoherrana 1604–1627, Turun piispana 1627–1652. Anna Erichsdotter († 1612). *Parvio* 1959, passim.

126 Näin Isaacus Rothoviuksen konstituutioissa 1631 ja 1630-luvun lopulta. [*Tengström*] 1825, 30. *Parvio* 1958, 4. *Parvio* 1959, 336.

127 Näin Isaacus Rothoviuksen konstituutioissa 1628 ja 1630-luvun lopulta (*Lagus* 1836, 43. *Hall* 1929, 91. *Parvio* 1959, 333.), suomalaisissa kopiokirjoissa 1600-luvun ensimmäiseltä puoliskolta (esim. *HYK C^{Ö} V 14*, 10v) ja *CE*:ssä (*Parvio* 1966, 147).

4.2. OPETUS AVIOLIITON SOLMIMISESTA JA SIINÄ ELÄMISESTÄ

4.2.1. Opetuksen ajallinen suhde vihkitoimitukseen

Kun keskiajalla avioliiton solmijoille opetettiin ennen vihkitoimitusta kansankielellä kristinoppia ja kirkon sakramentteja, joihin myös avioliitto kuului,[128] seuraavassa pyritään tarkastelemaan sitä, missä yhteydessä tätä opetusta annettiin. Mikä oli sen ajallinen suhde vihkipäivään ja vihkikaavan toimittamiseen ?

Eräiden eurooppalaisten keskiaikaisten vihkikaavojen mukaan papin tuli opettaa avioliiton solmijoita kirkon ovella välittömästi ennen vihkitoimituksen alkua.[129] Näin oli mahdollista menetellä myös Ruotsissa, sillä *HM*:n antamien ohjeiden mukaan pappi saattoi pitää [opetus]saarnan hänen eteensä vihkimispäivänä tulleille sulhaselle ja morsiamelle. Pappi piti sen heille välittömästi ennen avioesteiden kysymistä eli ennen viimeistä kuulutuskertaa. Tällöin opetussaarna pidettiin kolminkertaisen kuuluttamisen aikana siten, että se oli ensimmäisen ja toisen kuulutuskerran ja kolmannen kerran välissä ennen seurakunnan edessä tapahtuvaa varsinaista vihkitoimituksen alkamista vihkimispäivänä.[130]

Vaikka varmoja tietoja vihkitoimituksen yhteydessä pidetyistä opetussaarnoista on säilynyt keskiajalta ainoastaan Skaran hiippakunnan yhdestä seurakunnasta, tällaisia saarnoja lienee pidetty tuolloin yleisesti toisissakin seurakunnissa sekä tässä että muissa Ruotsin hiippakunnissa. Näin on todennäköisesti menetelty ainakin korkeampisäätyisten ja siten enemmän kansaa

---

[128] Kansankielisestä avioliitto-opetuksesta keskiajalla *Maliniemi* 1955, 92 viite 27. Ks. myös *Parvio* 1985b, 24.

[129] Esim. *MiMel*, 285 (Missale Melaniense [St. Melaine de Rennes], käsikirjoitus 1100-luvulta, julkaistu *Molin – Mutembe* 1974). *MiMel*:n dateerauksesta myös *Ritzer* 1962, 307 viite 609. Vrt. *MiMel*:n ajoitusta *Köstler* 1933, 29. *Carlsson* 1965–1972 II, 26.

[130] *HM*:n [opetus]saarnaa koskevissa ohjeissa määrättiin: *Benedictio nubencium in facie ecclesie contrahencium. Primo statuantur uiri ad sinistram tuam, mulieres autem ad dexteram et fiet sermo, si opus fuerit. Deinde interroget de inpedimentis matrimonij et consanguinitate. HM*, 171. Vrt. *Maliniemi* 1955, 92 viite 27, jonka mukaan tämä opetussaarna voitiin pitää vihkimisen jälkeen.

Seuraavassa opetussaarnan asemesta käytetään termiä opetuspuhe.

koonneiden vihkiäisten yhteydessä.[131]

HB 1529:n ja sen uusintapainosten reformaatioaikaa edustava vihkikaava alkoi ilmeisesti Olavus Petrin laatimalla ohjeella: *Först och fremst wore ganska nyttight at presten förmanade them wel som echteskap achta byggia til hopa, ... ath presten gåffue ... vnderwisning för än the gåffues til hopa ...* Tämän jälkeen seurasi painettu papin opetuspuhe avioliitosta ja sen solmimisesta.[132] Sen päätyttyä oli ohje: *När som nw sådana vnderwisning gioord wore och tre resor wore förkunnat ... Och the komma för kyrkiodörena, Thå skal presten bespöria ...* [133]

Opetuspuhetta edeltäneen ohjeen mukaan se tuli pitää ennen vihkiparin yhteenantamista. Kun termillä ymmärrettiin vihkitoimitukseen sisältyviä kihlausta ja naittamistointa, opetuspuhe oli siis tarkoitettu pidettäväksi ennen vihkitoimituksen alkua. Puheen jälkeinen ohje asetti varsinaisen vihkitoimituksen alkamisen edellytykseksi sekä opetuspuheen että kolminkertaisen kuuluttamisen. Tästä voi päätellä, että opetuspuhe voitiin pitää keskiaikaiseen tapaan kuulutuksen tapahduttua jo kahdesti eli vihkimispäivänä välittömästi ennen viimeistä kuulutuskertaa, jonka jälkeen heti alkoi varsinainen vihkitoimitus.[134] Tätä tukisi myös se, että todennäköisesti Laurentius Petrin laatima *IT* (1539–1540) alkoi kehotuksella avioliiton solmijoille pidettävästä opetuspuheesta ennen heidän yhdistämistään eli kihlaamistaan ja naittamistaan.[135]

HB 1529:n mainittu ohje ei kuitenkaan määrännyt absoluuttisesti, että opetuspuhe olisi pidettävä juuri vihkimispäivänä välittömästi ennen varsinaisen vihkitoimituksen alkua. Tämän valossa ei ole yllättävää, että *HB 1541*:n ja *HB 1548*:n vihkikaavan alussa ollut opetuspuhetta edeltävä ohje oli *HB 1529*:n vastaavaa kohtaa huomattavasti lyhyempi: *Först, är gott at Presten förmanar them som skola giffuas tilhopa, hema eller för Kyrkiodörena, ...*[136]

---

131 *Johansson* 1950, 90.

132 Tätä puhetta analysoidaan luvussa 4.2.2.

133 *HB 1529*, Bijv–Biijr, Biiijr. *HB 1533*, Bijv–Biijr, Biiijr. *HB 1537*, Bijv–Biijr, Biiijr. *OPSS II*, 323, 325.

134 Ks. myös *Baelter* 1762, 681. *Grath* 1904, 73. *Söderlind* 1971, 49, 50 viite 9. Vrt. *Quensel* 1890a, 26 viite 1.

Vrt. vastaavaa käytäntöä saksalaiselta kielialueelta peräisin olevissa 1520–1540 -lukujen vihkikaavoissa (esim. *StrA 1524*, 3–5. *Ein Traubüchlein* ... (1529). *-WA 30 III*, 76–80. *AMa 1540*, 321–322.) sekä tanskalaisessa vihkikaavassa 1535 (*HBS 1530*, Ciijv-Diijr), joissa opetuspuhe oli sijoitettu selkeästi vihkitoimituksen yhteyteen, kuulutuksen jälkeen.

135 *IT*, 172.

136 *HB 1541*, Bjv. *HB 1548*, Ciijv.

Puhe tuli tämän määräyksen mukaan pitää kirkon valvoman kihlauksen ja naittamistoimen yhteydessä, tapahtuipa tämä siitten [morsiamen] kotona tai kirkon ovella. Kirkon oven maininnalla tässä yhteydessä saatettiin myös tarkoittaa puheen pitämistä silloin, kun vihkimistä pyytävät kävivät ensimmäisen kerran papin luona sopimassa kuulutuksesta.[137] Puhe oli irrallaan varsinaisesta kirkolla tapahtuvasta vihkimisestä sekä viimeksi mainitussa tapauksessa että silloin, kun se pidettiin [morsiamen] kotona.

HB 1541:n ja *HB 1548*:n ohjeen käytäntö sallia opetuspuheen pito myös [morsiamen] kotona ei liene syntynyt vasta 1540-luvun alkaessa, vaan se on vanhempaa perua.[138] Morsiamen kodin maininta tässä yhteydessä liittyy kirkon vuosisataiseen pyrkimykseen valvoa avioliiton solmimisprosessia. Tämä ilmaistiin näissä vihkikaavoissa aikaisempaa selkeämmin.

Kirkollisen kihlauksen ja naittamistoimen yhteydessä ollut opetuspuhe joko kotona tai kirkon ovella saatettiin siis pitää edelleen keskiaikaisen tavan mukaan ennen viimeistä kuulutuskertaa varsinaisen vihkitoimituksen alussa. Tällöin sitä edelsi kaksi kuulutuskertaa. Tästä kertoo myös se, että opetuspuhe ja kolminkertainen kuulutus olivat edelleen *HB 1541*:n ja *HB 1548*:n opetuspuheen jälkeisen ohjeen mukaan varsinaisen vihkitoimituksen suorittamisen ehtoina[139] ortografiaa lukuunottamatta samanlaisina kuin *HB 1529*:ssä ja sen uusintapainoksissa.

KKW, KK B 28 ja *KK 1549* sisälsivät myös opetuspuheen avioliitosta ja sen solmimisesta sekä tätä puhetta edeltäneen ja sen jälkeisen ohjeen. Seuraavassa (vertailu 4.2.) näitä ohjeita on verrattu *HB 1541*:n vastaaviin kohtiin.[140]

---

137 *Baelter* 1762, 681. *Grath* 1904, 73. *Rodhe* 1923, 367. *Lehtonen* 1931a, 292. *Söderlind* 1971, 49.

138 *Söderlind* 1971, 49–50.

139 *HB 1541*, Bijr. *HB 1548*, Dr.

140 *HB 1541*, Bjv, Bijr. *KKW*, 31, 35. *KK B 28*, 34. *HB 1548*, Ciijv, Dr. *KK 1549*, 19, 21.

Vertailu 4.2. *HB 1541*:n, *KKW*:n, *KK B 28*:n, *HB 1548*:n ja *KK 1549*:n vihkikaavojen opetuspuhetta avioliitosta ja sen solmimisesta edeltäneiden ja sen jälkeisten ohjeiden vertailu

HB 1541, HB 1548	*KKW, KK B 28*	*KK 1549*
Först är gott at Presten förmanar them som skola giffuas tilhopa, hema eller för Kyrkiodörena, widh thetta effterföliande eller någhot annat sådant sett.	Ensin olisij hyuä että pappi manaijs nijttä quin ychten annethan, koottonans eli kijrkon owen edesä tällä ielkin noutauaisella elij iollakin mwlla secaldaijsella taualla[1]	Sitelehin olis hyue ios Pappi heite manais ia neuuois, iotca yctenanneta Cotona eli Kircon Ouen edese telle taualla, quin nyt seurapi.
Sedhan när ock tree resor, effter gamal sedh aff predikestolen förkunnat är, at sådana personer achta byggia Echteskap tilhopa, och the komma för kyrkiodörena, skal Presten bespöria ....[2]	Sijtte coska hee möß colme kertha vanhan tauan iälken ouat julgistetudt Saarnastolilla, että secaltaiset inhimiset tactouat heidhens auioskeskun vijrckan anda, ia hee tuleuat kijrkon owen etten kysykän, pappi...[3]	Coska he sis Kircon Ouen eteen tuleuat, Nin kysyken pappi ....

Selitykset:

1 Tämä ohje puuttuu *KK B 28*:sta sen fragmentaarisuuden tähden.
2 Teksti otettu *HB 1541*:stä. Sen ja *HB 1548*:n ohjeissa vain pieniä ortograafisia eroja.
3 Teksti otettu *KKW*:sta. Sen ja *KK B 28*:n kyseisessä ohjeessa vain ortograafisia poikkeuksia. *KK B 28*:n tämän ohjeen joidenkin sanojen päälle oli kirjoitettu niiden ruotsinkielinen vastine.

Vertailusta ilmenee, että *KKW*:n ja *KK B 28*:n vihkikaavojen opetuspuhetta edeltävä ja sen jälkeinen ohje ovat sanasta sanaan suomennetut suoraan *HB 1541*:n vastaavista ohjeista.

KK 1549:n ensiksi mainitun ohjeen lähteenä oli *HB 1548*:n vastaava määräys, josta se oli käännetty suomeksi kuitenkin hieman editoiden. Ohjeen alussa oleva ruotsin *Först* oli suomennettu *KK 1549*:ssä *sitelehin*. Tämä johtui siitä, että *KK 1549*:ssä oli edellä kuulutusohje. Siksi sanan sitelehin (= sitten) käyttö tässä yhteydessä oli luontevaa. Muut Ruotsin kansankieliset 1540-luvun vihkikaavat alkoivat tällä ohjeella, joten sanan *Först / Ensin* käyttö oli tässä yhteydessä perusteltua. Verbi *förmanar* oli edelleen suomennettu *KK 1549*:ssä *KKW*:n käännöstä täsmällisemmin sanoilla *manais ia neuuois*. *KK*

1549:n ohjeesta puuttui sanojen *eller någhot annat sådant sett*[141] suomennos. Tämä voi johtua siitä, että Agricola katsoi painetun opetuspuheen olevan ainoa mahdollinen tapa opettaa avioliiton solmijoita. Tämä saattaa selittyä hänen tuntemastaan huolesta papiston oppineisuudesta ja sen kyvystä opettaa kansaa oikein.[142]

Opetuspuheen jälkeinen ohje oli *KK 1549*:ssä huomattavasti lyhyempi kuin muissa Ruotsin kansankielisissä 1540-luvun vihkikaavoissa, sillä siitä oli jätetty kuulutusta koskeva osuus kokonaan pois. Tämä johtui siitä, että kuulutusohje oli ollut *KK 1549*:ssä jo aiemmin.

Suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen ohjeista ilmenee, että opetuspuhe avioliitosta ja sen solmimisesta oli tarkoitettu pidettäväksi myös Suomessa kirkon valvoman kihlauksen ja naittamistoimen yhteydessä joko [morsiamen] kotona tai kirkon ovella.[143] Viimeksi mainitussa tapauksessa se pidettiin välittömästi ennen viimeistä kuulutuskertaa ja varsinaisen vihkitoimituksen alkua. Puhe saatettiin pitää kirkon ovella myös Suomessa silloin, kun vihkimistä pyytävät tulivat kirkolle sopimaan kuuluttamisesta.

VAr (1552) määräsi, että papin tuli pitää kehotus[puhe] sulhaselle ja morsiamelle silloin, kun he tulivat kotona suoritetun laillisen kihlauksen jälkeen kirkonovelle vihittäviksi. Papin piti tässä puheessa *VAr*:n B-ryhmän käsikirjoituksen mukaan muistuttaa vihkiparia siitä, mitä aiemmin oli kihlauksen yhteydessä sanottu. A-ryhmän käsikirjoitus täsmensi, että papin tuli tällöin muistuttaa vihkiparia heidän kihlauksen yhteydessä toisilleen lupaamistaan asioista.[144] B-ryhmän käsikirjoituksesta voi päätellä, että pappi piti opetuspuheen ensin kirkon valvoman kihlauksen ja naittamistoimen yhteydessä morsiamen kotona. Tämä puhe toistettiin sitten vähän lyhyempänä, vain tärkeimmät asiat kerraten kirkolla vihkimisen yhteydessä.

HB 1557 sisälsi myös opetuspuheen sekä sitä edeltävän ja sen jälkeisen ohjeen. Ohjeet olivat sekä sisällön että ortografian puolesta samanlaiset kuin

---

141 Sanat *eller någhot annat sådant sett* tekivät mahdolliseksi sen, että puhetta muulla tavoin pidettäessä voitiin hyödyntää esimerkiksi *IT*:n vastaavaa opetuspuhetta tai 1500-luvun alun ulkomaisia hääsaarnoja. Tällaisista hääsaarnoista *Andrén* 1950, 112–113. Lisäksi 1500-luvun ruotsinkielisten katekismusten huoneentaulujen avioliittoa käsittelevä osasto saattoi tarjota aineistoa myös tähän yhteyteen. Esim. *Catechismus 1562*, Dijv–Diijv.

142 Tämä huoli ilmenee hänen toisessa esipuheessaan *UT 1548*:iin, jossa hän moitti pappien kansanopetuksen tasoa. *UT 1548*, 15–16. *Maliniemi* 1955, 111–112.

143 Ks. myös *Lehtonen* 1931a, 292. Vrt. *Lempiäinen* 1985, 172.

144 *Kjöllerström* 1940, 61, 67.

HB 1548:ssa.[145]

KJE 1561 ja *KJ 1571* määräsivät, että papin tuli opettaa vihkiparia avioliittoon ja sen solmimiseen liittyvissä asioissa ennen varsinaista vihkitoimitusta. Papin oli näet muistutettava laillisesti kotona kihlattuja, kun he tulivat kirkon ovelle vihittäviksi, kihlauksen yhteydessä sanotuista asioista. Näistä määräyksistä voi myös päätellä, että papin oli toimittamansa kihlauksen yhteydessä morsiamen kotona pidettävä opetuspuhe. Kun kirkon valvoma yhteenanto eli kihlaus ja naittamistoimi tuli *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n mukaan aina suorittaa käsikirjan määräämällä tavalla, voitiin tämä puhe myös ottaa käsikirjasta. Puhe saatettiin kuitenkin pitää myös muulla tavoin. Se oli toistettava lyhyempänä ja vain oleelliset asiat kerraten vielä vihkimisen yhteydessä kirkolla. Tällöin pappi saattoi käyttää joko kirkkojärjestykseen sisältyvää puhetta tai pitää sen toisella tavalla. *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n tarkoitus oli kuitenkin se, että kirkon valvoma yhteenanto suoritettaisiin pääsääntöisesti aina kirkon ovella vihkikaavan mukaan. Tällöin tähän yhteyteen kuuluva opetuspuhe otettiin joko suoraan käsikirjasta tai pidettiin muulla tavoin.[146]

KJE 1561:ssä, *Laurentius Petrin Upsalassa papistolle 1566 antamassa säädöksessä* ja *KJ 1571*:ssä määrättiin myös, että papin oli ennen ehtoollisen sakramentin antamista kuulusteltava ja opetettava kristillisesti vihkiparia ehtoollisesta ja avioliitosta. *KJ 1571* täsmensi vielä, että tämän opetuksen tuli tapahtua vihkipäivänä.[147] Näin sekä ehtoollis- että avioliitto-opetus pidettiin ennen varsinaisen vihkitoimituksen alkua, ilmeisesti vanhan tavan mukaan välittömästi ennen viimeistä kuulutuskertaa, mikä oli Ruotsin 1500-luvun kansankielisten vihkikaavojen mukaan myös mahdollista. Avioliitto-opetuksella tarkoitettiin tässä yhteydessä ilmeisesti niitä papin sanoja, jotka hän lausui kirkon ovella vihkiparia yhteenantaessaan joko kotona tapahtuneen kirkon valvoman kihlauksen ja naittamistoimen yhteydessä sanottuja asioita kerraten tai vihkikaavan tätä tilaisuutta varten määräämää puhetta hyödyntäen.

HB 1586 sisälsi myös opetuspuheen sitä edeltävine ja sen jälkeisine ohjeineen, jotka olivat sekä sisällön että ortografian puolesta samanlaiset kuin *HB 1557*:ssä.[148]

---

[145] *HB 1557*, Ciijv, Dr.

[146] *KJE 1561*, 123–124, 125, 127, 128. *KJ 1571*, 117–118, 119, 121, 122. Ks. myös *Söderlind* 1971, 60 viite 9.

[147] *KJE 1561*, 105. *KJ 1571*, 94. *Lundquist* 1948, 59. *Färnström* 1956, 21. *Söderlind* 1969, 67–68.

[148] *HB 1586*, Biijv, Bvr.

HB 1614:n vihkikaava alkoi ohjeella kolminkertaisesta kuulutuksesta, jonka jälkeen määrättiin: *och när thet är skeedt, och the komma j Kyrkian in för Gudz Försambling, är nyttigt at Presten gör een förmaning til them, widh thetta effterföliande sätt.*[149]

KK 1614:n vihkikaavan aloittava ohje, joka oli käännetty *HB 1614*:sta, määräsi kolminkertaista kuuluttamista koskeneiden sanojen jälkeen: *Ja sijttä coska he kirckoon tulevat, seuracunnan eteen, on tarpelinen että Pappi pitä heiden tygöns tämen manauxen.*[150] *KK 1614*:ssä ollut käännös ei kuitenkaan ollut aivan sanatarkka, sillä sanat *och när thet är skeedt, och the komma j Kyrkian* oli suomennettu lyhyemmällä, samaa tarkoittavalla ilmauksella *Ja sijttä coska he kirckoon tulevat.* Edelleen *KK 1614* jätti jostakin syystä kokonaan kääntämättä *HB 1614*:n sanat *widh thetta effterföliande sätt.*

HB 1614:n ja *KK 1614*:n ohjeesta ilmenee ensiksi, että kolminkertaisen kuulutuksen tuli aina edeltää opetuspuhetta. Tämä merkitsi muutosta vanhaan, 1500-luvullakin jatkuneeseen käytäntöön, jonka mukaan opetuspuhe saatettiin pitää välittömästi ennen viimeistä kuulutuskertaa. Toiseksi ohje ilmaisee pyrkimyksen pitää puhe sisällä kirkossa. Kun 1600-luvun alussa oli vaadittu, että kirkollinen yhteenanto tuli toimittaa aina vihkitoimituksen yhteydessä sisällä kirkossa,[151] *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n määräys opetuspuheen pitopaikasta liittyy näihin vaatimuksiin. Tätä taustaa vasten tarkasteltuna ohjeesta käy kolmanneksi ilmi, että puhe haluttiin sitoa kiinteästi itse vihkikaavassa toimitettavan kirkollisen kihlauksen ja naittamistoimen yhteyteen. Tämä pyrkimys selittyy osaltaan myös siitä, että opetuspuheen ehdoksi asetettiin kolminkertaisen kuulutuksen suorittaminen, sekä siitä, että se pidettiin sisällä kirkossa.

KJ 1571:n hengen mukainen *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n pyrkimys sitoa opetuspuhe kiinteästi vihkikaavan yhteyteen näkyy myös *KJE 1608*:ssa sekä *KJE 1619*:ssä. Ne eivät puhuneet mitään *KJ 1571*:n tavoin yhteenannon suorittamisesta kotona eivätkä siten myöskään mitään lyhyemmästä opetuksesta ennen vihkimistä silloin, kun opetus on jo pidetty kotona yhteenannon yhteydessä. Sen sijaan *KJE 1608* ja *KJE 1619* määräsivät yhteenannon pidettäväksi ruotsinkielisen käsikirjan määräämällä tavalla sekä opetuksen pitämisestä ennen vihkimistä.[152] Tästä seuraa, että *KJE 1608*:n ja *KJE 1619*:n mukaan ope-

---

[149] *HB 1614*, XXXVr.

[150] *KK 1614*, 64.

[151] Näin vaadittiin esimerkiksi Norrköpingin valtiopäivillä 1604. *ULA UDA E I*:1. *Wallquist* 1791–1795 V, 164.

[152] *KJE 1608*, 116, 140–141, 149. *KJE 1619*, 455, 479–480, 485–486.

tuspuhe tuli pitää vihkikaavan yhteydessä.

HB 1627:n vihkikaavan toisena elementtinä olleen ohjeen päätyttyä määrättiin ainoastaan, että papin tuli pitää kehotus[puhe] avioliittoon vihittäville ja muille läsnäolijoille.[153]

KK 1629:n alussa ollut kuulutusohje oli myös loppuosaltaan käännetty suoraan sanasta sanaan *HB 1614*:n vastaavasta ohjeesta. Tämä ilmenee parhaiten siitä, että *HB 1614*:n sanat *och när thet är skeedt, och the komma j Kyrkian* oli suomennettu *KK 1629*:ssä ilmauksella *coska se on tehty, ia hö Kirckon tulewat*. Edelleen *KK 1629*:ssä olleet sanat *tällä iälestä seurawaisella tawalla* olivat käännöstä *HB 1614*:n ilmauksesta *widh thetta effterföliande sätt*, joka puuttui kokonaan *KK 1614*:stä.[154]

Vaikka 1600-luvun alussa annetuissa kirkollisissa säännöksissä pyrittiin siihen, että opetuspuhe olisi aina pidetty vihkitoimituksen yhteydessä sisällä kirkossa, tämä pyrkimys ei toteutunut ainakaan Turun hiippakunnassa. Siellä jatkui näet edelleen käytäntö pitää opetuspuheita myös kotona suoritettavien kirkollisten yhteenantojen yhteydessä. Tästä ovat todisteina suomalaiset 1600-luvun puolivälin kihlauskaavat, jotka sisälsivät myös opetuspuheen kihlattaville.[155] Puhe oli kuitenkin eri puhe kuin ne kaksi painettua puhetta, jotka olivat *HB/KK 1614*:ssä ja *KK 1629*:ssä.[156]

KJ 1571:n säännösten mukaan kuulutuksen tuli edeltää kihlausta. Edellä on osoitettu, että tästä seurasi 1600-luvulla epäselvyyksiä. Näin kolme kuulutuskertaa saattoi siten edeltää kihlauksen eli yhteenannon yhteydessä pidettyä opetuspuhetta ja kolme kuulutusta myös ennen vihkimistä pidettyä puhetta.

Kooten voidaan todeta, että opetuspuheen pitopaikka sekä sen suhde vihkitoimitukseen heijasti osaltaan keski- ja reformaatioajalla kirkon vaatimusta saada valvoa avioliiton solmimisprosessia.

---

153 *HB 1627*, Dijr.

154 *KK 1629*, 26v.

155 Esim. *HYK Rv aset. separata ruotsinkieliset 1596, 1600-luku. Perälä* 1928, 275–276. *Hyötyniemi* 1931, 158–160.

156 *HB 1614*, XXXVr–XXXVIIIr. *KK 1614*, 64–69. *KK 1629*, 27r–29r.

4.2.2. Opetuksen sisältö

Kirkon opetusta avioliitosta sakramenttina perusteltiin keskiajalla niillä Raamatun kohdilla, joissa opetettiin avioliiton perustuvan Jumalan säätämykseen sekä olevan nuhteeton ja purkamaton (esim. 1. Moos. 2:22–24, Matt. 5:31–32, 19:4–9). Opetus pohjautui myös apostoli Paavalin sanoihin (Ef. 5:25, 32), joissa hän vertasi avioliitossa olevien miehen ja naisen suhdetta suureen salaisuuteen eli Kristuksen ja seurakunnan suhteeseen. Kirkkoisä Augustinus opetti edelleen Ut:n perustalta lähtien, että avioliitolla oli sakramenttina tarjottavana ihmiselle kolmenlaista hyvää. Nämä olivat: 1) *Bonum prolis,* jolla tarkoitettiin ihmissuvun jatkamista, 2) *Bonum fidei,* jolla ymmärrettiin aviollista uskollisuutta puolisolle sekä 3) *Bonum sacramenti,* jolla käsitettiin avioliiton purkamattomuutta ja sen avulla kaiken pahan välttämistä. Pariisin piispa Petrus Lombardus ja muut 1100–1200 -lukujen ranskalaiset skolastiset teologit kehittivät oppia avioliitosta sakramenttina sekä sen ihmisille tarjoamasta hyvästä. Heidän opetuksensa levisi keskiajalla käsikirjoitusten välityksellä germaanisten kansojen keskuuteen.[157]

Kun avioliiton sakramenttiluonne selitti kanonisen oikeuden kantaa kieltää avioliiton solmiminen ilman kirkon valvontaa, kirkko saattoi näin opettaa avioliiton solmimisen yhteydessä avioliitto-oppinsa perusteita. Avioliitosta sakramenttina seurasi myös, että kirkon piirissä koettiin tärkeäksi tähdentää avioliiton oikeaa ja nuhteetonta solmimista. Tähän liittyi opetus avioliiton perustumista consensus facit nuptias -periaatteeseen ja sen vaikutuksesta aviopuolison valintaan. Avioesteet olivat tärkeä elementti myös tässä yhteydessä. Avioliiton sakramenttiluonteeseen liittyi edelleen opetus avioliitossa elämisestä, jota piti eräiden eurooppalaisten keskiaikaisten vihkikaavojen mukaan opet-

---

157 Kirkon opetuksesta avioliitosta sakramenttina ja tämän opetuksen kehityksestä *Freisen* 1888, 29–44. *Sägmüller* 1909, 527–530. *Andrén* 1963, 125. *Suppan* 1971, 60–62. *Delhaye* 1970, 83–88. Avioliiton olemuksesta Augustinuksen avioliitto-opetuksessa *Peters* 1918, 3–12. *von Engeström* 1950, 9-10.

Avioliitto-opetukseen liittyviä asioita sisältyi myös mahdollisesti Suomessakin käytettyyn Durandus de Sancto Porcianon OP Petrus Lombarduksen sentenssikommentaarin käsikirjoitukseen 1300-luvun puolivälistä. *HYK TH AA 57*, 1rb–1va. *Durandus de Sancto Porciano OP* 1571, 378v–379r. *HYK*:n fragmenttissa *TH AA 82* (1200–1300 -luvuilta) on Tuomas Akvinolaisen teoksesta Summa theologiae kohta (III[a] pars, q 49), jossa käsitellään avioliitto-opetusta. *HYK TH AA 82*, 1ra–1vb. Tätä Tuomaan teosta on saatettu käyttää myös Suomessa avioliitto-opetuksessa.

taa avioliiton solmijoille.[158]

Ruotsissa opetettiin 1400-luvulla myös avioliiton sakramenttiluonteesta ja sen ihmiselle tarjoamasta kolmenlaisesta hyvästä.[159] Tämä perustui Augustinuksen ja Petrus Lombarduksen opetuksiin.[160] Kuten edellä on osoitettu, Ruotsissa annettiin avioliittoa ja sen solmimista käsittelevää opetusta myös vihkimisen yhteydessä keskiajalla, ja perinne jatkui reformaatioajalla.

HB 1529:n vihkikaavan alussa olleen ohjeen mukaan papin oli hyödyllistä tähdentää avioliiton solmijoille avioliiton perusteita ja siinä elämistä, jotta solmittava avioliitto ei perustuisi pettävälle pohjalle vaan kestäisi ja menestyisi.[161] Tämä ohje oli samanlaisena myös *HB 1533*:ssa ja *HB 1537*:ssä.[162]

Ohjeen jälkeen *HB 1529*:n vihkikaavassa oli esimerkki opetuksesta avioliitosta ja sen solmimisesta.[163] Tämä esimerkkipuhe lienee Olavus Petrin käsialaa.[164]

Opetussanat kohdistettiin ensiksi miehelle. Hänen tuli avioliitossa perheen päänä hallita vaimoaan Jumalan pelossa, niinkuin Kristus rakasti seurakuntaansa. Tälle kohdalle oli marginaaliin kirjoitettu *Ephe. V.* Tämä Ef. 5:25–26a, 28–29:n jakeisiin pohjaava opetus Kristuksen esimerkistä aviomiehelle oli yleinen 1500-luvun avioliitto-opetuksessa.[165] Efesolaiskirjeen perikooppi (Ef. 5:25, 32) oli lisäksi yksi keskiaikaisen avioliittoa sakramenttina pitävän opetuksen keskeisistä perusteista myös Ruotsissa.[166] Koska reformaattorit suhtautuivat kielteisesti avioliiton sakramenttiluonteeseen,[167] saattaa mainitun Efeso-

---

158 Esim. *MiMel*, 285 (Missale Melaniense [St. Melaine de Rennes, Ranska], käsikirjoitus 1100-luvulta, julkaistu *Martène* 1700, *Molin-Mutembe* 1974).

159 Näin menetteli *DSS*. *DSS*, 201–213.

160 *Andrén* 1963, 125

161 *HB 1529*, Biiv–Biijr. *OPSS II*, 323. Ks. myös *Söderlind* 1971, 48 viite 3. Tässä ohjeessa esiintyneitä vaikeaselkoisia sanoja on selittänyt esim. *Yelverton* 1953, 133.

162 *HB 1533*, Biiv–Biijr. *HB 1537*, Biiv–Biijr.

163 *HB 1529*, Biijr–Biiijr. *OPSS II*, 323–325.

164 *Quensel* 1890 I, 29 viite 2. *Yelverton* 1953, 37. Vrt. *Grath* ja *Rodhe* (*Grath* 1904, 74–75, *Rodhe* 1923, 367). Niissä pidetään mahdollisena — spesifioimatta kuitenkaan mitään erityistä lähdettä —, että Olavus Petri olisi ottanut puheen esikuvan jostakin saksalaiselta kielialueelta peräisin olevasta agendasta.

165 Ruotsalaisten 1500-luvun katekismusten (esim. *Catechismus 1562*, Dijv–Diijr) huoneentaulut sisälsivät tämän opetuksen.

166 Esim. *DSS*, 208. *DSS* puhui tällä kohdin tosin Efesolaiskirjeen 6. luvusta.

167 Esim. Martti Luther opetti kirjoituksissaan *De captivitate Babylonica* ... (1529) (*-WA 6*, 552, 572) ja *In quindecim psalmos gradvvm* (1540) (*-WA 40 III*, 289–290), ettei avioliitto ole sakramentti. Häneen pohjaten myös Olavus Petri tähdensi samaa asiaa *Een liten boock om Sacramenten* (1528) -kirjasessaan (*OPSS I*, 399–400). Lutherin suhteesta

laiskirjeen kohdan käyttö tuntua tässä yhteydessä erikoiselta. Luther käytti kuitenkin juuri tätä samaa kuvaa selittäessään termin sakramentti merkitystä.[168] Tämä selitys oli otettu myös ruotsinkieliseen *UT 1526*:een.[169] Avioliiton sakramenttiluonnetta vastustava reformaation kanta vaikutti ilmeisesti siihen, ettei Olavus Petri maininnut tällä kohdin lainkaan Ef. 5:32:n salaisuus-käsitettä. Opetuspuheen loppupuolella avioliiton sakramenttiluonteen toista perusprinsiippiä, avioliiton purkamattomuutta, ei perusteltu tässä yhteydessä sillä Raamatun kohdalla, johon tämä ajatus perustui (esimerkiksi Matt. 19:6). Keskiajalla opin avioliiton purkamattomuudesta selitettiin perustuvan juuri tähän jakeeseen. Näin meneteltiin myös Ruotsissa.[170] Luther[171] ja Olavus Petri[172] perustelivat tällä Raamatun kohdalla opetustaan avioliiton purkamattomuudesta myös toisissa yhteyksissä. *HB 1529*:n vihkikaavassa oli myöhemmin morsiusevankeliumina myös puheena oleva Raamatun kohta.[173]

Opetuspuheen mukaan mies ei saanut vahvempana ja perheen päänä sortaa vaimoaan, vaan hänen tuli ottaa oikealla tavalla huomioon vaimonsa fyysinen ja psyykkinen heikkous sekä siksi puolustaa, varjella, tukea ja rakastaa tätä. Olavus Petri perusteli tätä opetusta ajatuksella naisesta heikompana astiana apostoli Paavalin sanoilla, jotka identifioitiin marginaaliin painetulla *j Pe. iij.* -merkinnällä (1. Piet. 3:7). Tähän jakeeseen pohjaava perustelu miehen hallintavallalle avioliitossa oli yleinen 1500-luvulla.[174] Samoin ajan avioliitto-ope-

---

avioliiton sakramenttiluonteeseen esim. *Lähteenmäki* 1955, 25–26, 165. Olavus Petrin vastaavasta kannasta esim. *Murray* 1952, 60. *Sundby* 1959, 26–27.

168 Martti Luther rinnasti saksankielisessä *UT 1522*:n glossassa, joka oli Ef 5:32:n kohdalla, saksan kielen *geheymnis* (salaisuus) -sanan latinan termiin *sacramentum, mysterium. Sakramentti* esitettiin salatuksi, uskon kautta koettavaksi tapahtumaksi, jolla oli kuitenkin konkreettinen tehtävä. Esimerkkinä tällaisesta suuresta salaisuudesta kuvattiin Kristuksen ja seurakunnan välinen suhde. Seurakunta on sitä, mitä Kristus on, aivan kuin mies ja vaimo ovat avioliitossa "ulkoisen merkin kautta" yhtä ja heidän tavaransa ovat yhteiset (*Deutsche Bibel* (1522–1546). -*WA DB 7*, 206). Lisäksi Luther totesi *Ein Traubüchlein* -vihkikaavansa lopussa olevassa siunaustoivotuksessa, että Kristuksen ja seurakunnan välisen suhteen sakramentti on osoitus Jumalan siunauksesta avioliiton yhteiselämälle (*WA 30 III*, 80).

169 Thet Nyia Testamentit på Swensko (*NTS*) 1526, XXXIIIr.

170 Esim. *DSS*, 208.

171 *Ein Traubüchlein* -vihkikaavan kopulaatio-osassa todettiin Matt. 19:6:n sanoin avioliiton olevan purkamattoman. *WA 30 III*, 77. Ks. myös *Sundby* 1959, 27.

172 Esim. *Een liten vnderuisning om Echteskapet* -kirjasessaan Olavus Petri perusteli tätä opetustaan Matt. 19:llä (Matt. 19:6). *OPSS I*, 456.

173 *HB 1529*, Cjr. *OPSS II*, 326–327. Ks. myös *Bondeson* 1988, 39.

174 1. Piet. 3:7:n kohdalla oli Lutherin saksankielisessä *UT 1522*:ssa (*WA DB 7*, 306) sekä ruotsalaisessa *UT 1526*:ssä (*NTS 1526*, LIv) glossa, jossa naisen sanottiin olevan sekä

tus teroitti miehen velvollisuutta rakastaa vaimoaan.[175] Olavus Petri muistutti miestä mainittujen hallintatehtävien oikeasta hoidosta viittaamalla siihen, että Kristus oli lunastanut miehen ja naisen yhtä kalliisti. Siksi miehen oli kohdeltava naista samoin kuin Kristus oli kohdellut häntä, sillä Kristus oli miehen pää ja tämä naisen. Tämän ajatuksen raamatullisena perusteena oli marginaalimerkintä *j Cor. xj.* (1. Kor. 11:3). Viittaus Kristuksen tekoihin ihmisiä kohtaan esimerkkinä miehelle oikeasta suhteesta vaimoon liittyi puolestaan edellämainittuun avioliiton sakramenttiopetukseen.

Olavus Petri opetti edelleen, että Jumala oli luonut vaimon miehelle avuksi. Tämä raamatullinen ajatus (esim. Gen. 2:20) esiintyi myös muussa Olavus Petrin avioliitto-opetuksessa.[176] Tästä luomisessa naiselle annetusta tehtävästä johdettiin suoraan, että naisen tehtävä avioliitossa oli olla miehelleen kuuliainen ja auttaa tätä sen esikuvan mukaan, jonka Raamattu antoi puhuessaan Vt:n pyhistä vaimoista. Silloin hän oli myös apostoli Paavalin tarkoittamalla tavalla miehensä kunnia. Tässä yhteydessä viitattiin marginaalissa myös Raamattuun: *j Cor ix.* (po. 1. Kor. 11:7). Opetus vaimon alamaisuudesta miehelleen oli myös tyypillinen keskiajan ja 1500-luvun avioliitto-opetuksessa.[177] Ruotsin keskiaikaisen oikeuskäsityksen mukaan nainen oli miehen holhouksen alainen, sillä esimerkiksi *KrML* Nk 9 sääti, että miehen tehtävänä oli vaimonsa laillisena edusmiehenä vastata kaikista vaimonsa asioista ja tekemisistä.

Puheen loppupuolella Olavus Petri kehotti molempia avioliiton solmijoita

---

ruumiillisesti että henkisesti miestä heikompi. Sen tähden miehen oli kohdeltava vaimoaan kärsivällisesti ja ymmärtäväisesti, jotta heidän avioliittonsa menestyisi. Siitä puolestaan seurasi oikea kristillinen elämä. Sama ajatus sisältyi sekä Lutherin Vähän Katekismuksen 1529 (*WA 30 I*, 332–333) että ruotsalaisten 1500-luvun katekismusten (esim. *Catechismus 1562*, Diijr) huoneentauluihin.

175 Esim. Lutherin Vähän Katekismuksen 1529 (*WA 30 I*, 332–333) ja ruotsalaisten 1500-luvun katekismusten (esim. *Catechismus 1562*, Diijr) huoneentaulut opettivat tällä tavoin sitä Kol. 3:19:n jakeella perustellen.

176 Esim. Olavus Petri puhui samasta asiasta *Een liten vnderuisning om Echteskapet* -kirjasessaan. *OPSS II*, 446.

177 Keskiajalla ruotsalaisiin vihkikaavoihin sisältyi morsiusprefaatiorukous, jossa anottiin vihityille vaimoille voimaa käyttäytyä Vt:n pyhien vaimojen tavalla (Esim. *HM*, 175, *MU*, 30, *MEA*, 21). Sama pyyntö oli myös *HB 1529*:n vastaavassa rukouksessa (*HB 1529*, Cijr, *OPSS II*, 329). Lutherin Vähä Katekismus 1529 (*WA 30 I*, 334, 335) ja ruotsalaiset 1500-luvun katekismukset (esim. *Catechismus* 1562, Diijrv) sisälsivät myös tämän opetuksen, jonka perusteluina olivat Ef. 5:22 (Lutherin Vähä katekismus) ja 1. Piet. 3:1a, 6 (Lutherin Vähä katekismus, *Catechismus* 1562). Ks. myös *Theding* 1909, 85.

Kirkon naiskäsityksestä ja opetuksesta naisesta vanhalla ajalla, keskiajalla ja reformaatiokaudella esim. *Strand* 1980, 29–40. *Pirinen* 1980, 224–234. *Pirinen* 1984, 86–112.

rakastamaan toisiaan enemmän kuin ketään muita ihmisiä, sillä miehen tuli Jumalan käskyn mukaisesti erota vanhemmistaan ja liittyä vaimoonsa. Viimeksi mainittu Raamattuun pohjaava (1. Moos. 2:24) ajatus oli myös eräs avioliittoa sakramenttina pitävän opin perusprinsiipeistä. Se esiintyi myös yleisenä 1500-luvun reformatorisessa avioliitto-opetuksessa.[178] Sen korostaminen saattoi myös liittyä reformaattorien kritiikkiin liian alhaista avioliiton solmimisikää kohtaan.[179] Tällöin henkisesti vielä kypsymättömät, joskin laillisesti täysi-ikäiset saattoivat vanhempien tahdosta avioitua, jolloin solmittu avioliitto saattoi joutua heti alussa vaikeuksiin.[180] Siksi on mahdollista, että kritiikki kohdistui tässä yhteydessä myös yhteiskunnan valvomaan avioliiton solmimisprosessiin, joka kirkon mielestä ei toteuttanut tarpeeksi kirkon vaatimaa periaatetta avioliiton perustumista molemminpuoliseen vapaaehtoiseen suostumukseen. Olavus Petrin mukaan avioliittoon aikovien oli rukoiltava itselleen Jumalan tahdon mukaista puolisoa, sillä silloin solmittava avioliitto onnistui ja menestyi hänen mielensä mukaisesti. Tämä saattoi olla viittaus avioliiton vihkitoimitukseen, joka käsitettiin myös esirukoukseksi solmittavan avioliiton puolesta. Näin molemmat mainitut ajatukset korostanevat myös kirkon vanhaa vaatimusta valvoa avioliiton solmimista.

Kooten voidaan Olavus Petrin laatimasta *HB 1529*:n opetuspuheesta todeta, että se sisälsi sekä keski- että reformaatioajan avioliitto-opetuksessa yleisesti käytettyjä ajatuksia.[181] Näitä perusteltiin reformaation periaatteiden mukaisesti Raamatulla. Olavus Petrin opetukseen liittyi myös avioliiton sakramenttiluonnetta korostaneen opetuksen peruselementtejä, vaikka Olavus Petri ei kuitenkaan enää reformaation kannan mukaisesti suorasanaisesti opettanut avioliiton olevan sakramentti.

HB 1533 ja *HB 1537* sisälsivät yllä käsitellyn opetuspuheen täsmälleen samanlaisena kuin *HB 1529*.[182]

IT (1539–1549) sisälsi myös avioliiton solmimisen yhteydessä pidettäväk-

---

178 Esim. Ein Traubüchlein (1529) sisälsi 1. Moos. 2:24:n jakeen. *-WA 30 III*, 78.

179 *Söderlind* 1968, 68.

180 Ruotsissa 1500–1600 -lukujen taitteessa käsitellyt oikeustapaukset kertovat tällaisista tapauksista. Esim. *UUB Palmsköldiska samlingen 103:II Uppsala domkapitels utlåtande den 28. 10. 1618* (oikeustapauksessa oli kysymys Suomessa vanhempien tahdosta 13-vuotiaana avioliiton solmineen, vihkimisen jälkeen vaimonsa hylkäämäksi joutuneen miehen toisen avioliiton kohtalosta).

181 Ks. myös *Grath* 1904, 73.

Olavus Petrin opetusperiaatteista esim *Bergren* 1898, 77.

182 *HB 1533*, Biijr–Biiijr. *HB 1537*, Biijr–Biiijr.

si tarkoitetun opetussaarnan, joka haluttiin saada *HB 1529*:n sisältämän opetuspuheen tilalle.[183] Puheessa oli avioliitosta ja siinä elämisestä erilaisia ajatuksia, joita tätä puhetta hyväksi käyttävä pappi saattoi itse muokata varsinaisessa opetustilanteessa. Puhe alkoi luomiskertomuksen perikoopilla (1. Moos. 2:18–24), jossa puhuttiin vaimon luomisesta miehen kylkiluusta sekä sitä seuranneesta avioliiton asettamisesta. Tämä kirkon vanhaan avioliiton sakramenttiluonteen opetukseen omaksuttu ajatus esiintyi yleisesti 1500-luvun avioliitto-opetuksessa.[184] Pappia kehotettiin puhuman enemmän avioliitosta Jumalan säätämänä ja kunniallisena liittona. Sekin ajatus oli yleinen ajan avioliitto-opetuksessa.[185] Puheessa tuli myös käsitellä vaimon tehtäviä ja merkitystä avioliitossa. Sitten papin tuli muistuttaa, että Jumala itse yhdisti jokaisen avioliiton antamalla ihmisille oman puolison. *IT*:n mukaan oli myös tärkeää, että pappi puhui vihittäville heidän samanarvoisuudestaan Jumalan edessä. Puhe päättyi siten, että avioliiton solmijoita kehotettiin eroamaan vanhemmistaan ja rakastamaan toisiaan. Kaikki viimeksi mainitut ajatukset esiintyivät myös *HB 1529*:n ja sen uusintapainosten opetuspuheessa avioliittoa solmiville.

HB 1529:n vihkikaavan opetuspuhe avioliitosta ja siinä elämisestä oli otettu lähes sellaisenaan *HB 1541*:een. Nämä puheet erosivat ortografian ohella etupäässä tyylillisissä seikoissa, jotka ilmenivät Laurentius Petrin *HB 1541*:een tälle kohdin tekemissä ajatukseen vaikuttamattomissa lisäyksissä ja lyhennyksissä. *HB 1529*:n opetuspuheen marginaaliin painetut raamattumerkinnät olivat myös sellaisinaan *HB 1541*:ssä yhtä 1. Kor. 11 -merkintää lukuunottamatta.[186] Sen sijaan näitä marginaaliin painettuja merkintöjä ei ollut otettu *HB 1548*:n vihkikaavan vastaavaan puheeseen, vaikka se olikin muuten ainoastaan joitakin ortografisia eroja lukuunottamatta samanlainen kuin *HB*

---

183 *IT* käytti tästä opetuspuheesta termiä *concio*, saarna. *IT*, 172–175. *Andrén* 1950, 111. *IT*:n opetuspuheen lähteistä *Andrén* 1950, 112–115.

184 Opetus avioliitosta jumalallisena säätämyksenä sisältyi saksalaiselta kielialueelta nousevaan reformatoriseen avioliitto-opetukseen (esim. *StrA 1524*, 4. *Ein Traubüchlein* (1529). *-WA 30 III*, 78. Ks. myös *Andrén* 1950, 113.) Sama ajatus esiintyi myös tanskalaisessa vihkikaavassa 1535 (*HBS 1530*, Ciiijv). Olavus Petri käsitteli samaa teemaa kirjasessaan Een liten vnderuisning om Echteskapet 1528 (*OPSS I*, 446).

185 Esim. Lutherin *Ein Traubüchlein* -vihkikaavan (1529) kehotuspuheessa papille (*WA 30 III*, 75–76) sekä Olavus Petrin kirjasissa *Een liten vnderuisning om Echteskapet* 1528 (*OPSS I*, 446–449) ja *En liten ingong j then helga scrifft* 1529 (julkaistu reprinttinä *OPSS II*, *OPSS II*, 378) puhuttiin avioliiton kunniallisuudesta.

186 *HB 1541*, Bjv–Bijr. Ks. myös *Grath* 1904, 87.

1541:ssä.[187]

Suomenkielisissä 1540-luvun vihkikaavoissa oli myös opetuspuhe avioliiton solmijoille.[188] Seuraavassa vertailussa 4.3. näiden puheiden eräät kohdat on asetettu rinnakkain ruotsinkielisten 1500-luvun alun vihkikaavojen opetuspuheiden vastaavien kohtien kanssa.

Vertailu 4.3. Ruotsin- ja suomenkielisten 1520–1540 -lukujen vihkikaavojen avioliiton solmijoille pidetyn opetuspuheen eräiden kohtien vertailu

HB 1529, HB 1533, HB 1537	*HB 1541, HB 1548*	*KKW, KK B 28, KK 1549*
...at[1] gudh haffuer satt mannen til qwinnones hoffwud, ...	...at[2] Gudh sielff haffuer stichtat Echteskapet, och satt mannen til quinnonnes hoffuudh, ...	...ette[3] itze HERRA Iumala ombi Auioskeskon sätenyt, ia miehen ombi pannut waimon päxi, ...
Mannen och qwinnan skole på bådha sidor så elska hwar annan, at the inga menniskio haffua kärare än the haffua sich sielffua jnbyrdes, For ...	Man och qwinna skola elska hwart annat, ock ytermeer än fadher och modher. Ty ...	... miehen[4] ia waimon pite keskenens racastaman, ia ylitze Isense ia Eitense. Sille ...

Selitykset:

1 Teksti otettu *HB 1529*:stä. *HB 1533* ja *HB 1537* eroavat tällä kohdin vain ortograafisesti.
2 Teksti otettu *HB 1541*:stä. *HB 1548* eroaa tällä kohdin vain ortograafisesti.
3 Teksti otettu *KK 1549*:stä. *KK B 28* tällä kohdin defekti. *KK 1549*:n ja *KKW*:n puheissa vain ortograafisia ja ajatukseen vaikuttamattomia sananvalinnan eroja.
4 Teksti otettu *KK 1549*:sta. Sen, *KKW*:n sekä *KK B 28*:n kyseisissä puheissa vain ortograafisia ja ajatukseen vaikuttamattomia sananvalinnan poikkeuksia.

Vertailu osoittaa, että suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen avioliiton solmijoille tarkoitetut puheet on suomennettu sanasta sanaan *HB 1541*:n ja *HB 1548*:n vastaavista puheista. Tämä näkyy erityisen selvästi niistä *HB 1541*:n ja *HB 1548*:n kohdista, jotka poikkesivat aikaisempien 1500-luvun

187 *HB 1548*, Ciiijrv.
188 *KKW*, 31, 33. *KK B 28*, 32–33. *KK 1549*, 19–21.
KK B 28:n puhe on säilynyt vain loppuosaltaan. Siltä osin se eroaa *KKW*:n vastaavasta kohdasta ainoastaan ortografiassa.

alun ruotsinkielisten vihkikaavojen opetuspuheesta. *HB 1541*:n puheen marginaaliin painettujen kolmen raamatunkohdan kirjoittaminen sellaisinaan myös *KKW*:n marginaaliin[189] osoittaa tarkimmin sen olleen *KKW*:n lähteenä tällä kohdin. *KK B 28*:n vihkikaavan opetuspuhe on myös suomennettu *HB 1541*:n vastaavasta elementistä.[190] *KKW*:n vihkikaavan opetuspuheen tekstissä oli ortograafisia virheitä sekä sanan tai sanajakson poisjättämisiä. Viimeksi mainitut muuttivat luonnollisesti myös ajatusta. Sen sijaan mainittuja erheellisyyksiä ei ollut *KK B 28*:n opetuspuheen tekstin säilyneissä osissa.[191] *KK 1549*:n opetuspuhe on myös käännetty ruotsinkielisen 1540-luvun vihkimistradition vastaavasta puheesta. Sen välittömänä esikuvana lienee kuitenkin ollut *HB 1548*, sillä kummassakaan ei ollut *HB 1541*:ssä tällä kohdin olleita marginaalimerkintöjä.

Näin Olavus Petrin laatima ja Laurentius Petrin stilisoima opetuspuhe avioliiton solmijoille oli käytössä suomeksi käännettynä 1540-luvulla.[192] Yllämainittujen suomennosten lisäksi myös yksittäiset papit tekivät 1500-luvulla käännöksiään samasta puheesta.[193] Toisaalta *KK 1549*:n suomennosta puheesta pyrittiin hyödyntämään 1500-luvulla silloin, kun jostakin syystä ei ollut mahdollista saada ensimmäistä suomen kielellä painettua käsikirjaa käyttöön.[194] Olavus Petrin puheessa mainittuja Raamatun kohtia on myös hyödynnetty 1500-luvulla Suomessa avioliiton solmijoille pidettyjen opetuspuhei-

---

189 *HB 1529*:ssä alkuaan oleva painovirhe 1 Cor IX. (po. 1. Kor. 11.) välittyi *HB 1541*:n kautta myös *KKW*:in.

190 *Setälä-Wiklund* 1893, XXXI–XXXII. *Pirinen* 1962, 103–106. *Kiuru* [1989], 21.

191 *Kiuru* [1989], 20.

Olavus Petrin vaikutuksesta suomalaisten reformaattorien tuotantoon esim. *Parvio* 1955, 102–104.

192 Ks. myös *Lehtonen* 1931a, 291–293. *Lempiäinen* 1985, 172.

193 Esim. *HYK*:ssa säilytettävän *HB 1548*:n kappaleen (signum *HYK Cö V. 9.)* vihkikaavan opetuspuheen useiden ruotsinkielisten sanojen päälle on kirjoitettu suomenkielinen vastine. Ne poikkeavat huomattavasti *KKW*:n, *KK B 28*:n ja *KK 1549*:n vastaavista sanoista. *HYK Cö V. 9.*: *HB 1548*, Ciiijr. *Pirinen* 1962, 103.

Vrt. Jyväskylän yliopiston kirjastossa (*JYK*) säilytettävä *HB 1537*:n kappale (signum 1500-luku), jonka vihkikaavan opetuspuheeseen 1500-luvun lopussa tai 1600-luvun alussa tehdyt alleviivaukset osoittavat Olavus Petrin laatimaa puhetta käytetyn myös sellaisenaan vielä tuolloin. *JYK 1500-luku: HB 1537*, Bijv–Biiijr. *JYK*:n *HB 1537*:n kappaleeseen tehtyjen merkintöjen ajoituksesta *Lempiäinen* 1967, 9 (n:o 12).

194 *HYK*:ssa säilytettävän *HB 1557*:n kappaleen (signum *HYK Rar 22.)* vihkikaavan puhe oli käännetty kokonaan suomeksi marginaaleihin *KK 1549*:n käännöksen mukaisesti. *HYK Rar 22.*: *HB 1557*, Ciijv–Ciiijv. *Setälä-Wiklund* 1893, 243–244, XLI–XLII.

den teksteinä.[195]

KK 1549:n vihkikaava alkoi muista Ruotsin kansankielisistä vihkikaavoista poiketen kehotuspuheella papille sekä *RO*:lla. Ne sisälsivät myös sellaisia elementtejä, joita pappi saattoi käyttää opettaessaan avioliiton solmijoita.

Agricolan kääntämä Lutherin kehotuspuhe papille muistutti kirkon vanhan opetuksen tavoin, että avioliitto oli Jumalan asettamana ja siunaamana kunniallinen ja hyveellinen. Siksi Jumala siunasi myös kaikki solmittavat avioliitot. Papin oli teroitettava tätä opettaessaan "nuorta kansaa". Tähän opetukseen kuului Agricolan mukaan myös selkeästi se, että pappi kehotti heitä tulemaan seurakunnan eteen vihittäviksi.[196] Tällöin koko vihkikaava oli hänen mukaansa avioliitto-opetusta.

Vihkiminen käsitettiin 1500-luvulla myös avioliiton siunaustoimitukseksi. Siksi vihkimisen ja samalla sen siunausluonteen korostaminen saattaa osaltaan selittyä sillä, että Agricola liittyi osittain kirkon vanhaan avioliittoa sakramenttina pitävään oppiin. Viitteitä tästä on Agricolan rukouskirjassa (1544) olevassa rukouksessa *Hädhen aijcan Rucous*. Siinä kerrattiin avioliittoa sakramenttina pitävän opetuksen perusprinsiippejä. Niiden joukossa mainittiin myös Kristuksen ja seurakunnan välinen suhde, "sowindo swri sacramenti", joka oli avioliiton esikuvana. Avioliittoa ei kuitenkaan kutsuttu suoraan sakramentiksi.[197] Agricola vertasi myös toisessa yhteydessä avioliittoa Kristuksen ja seurakunnan suhteeseen selittäessään käsitettä sakramentti.[198] Näin Agricola osoitti konservatiivisuutensa.

---

[195] Esim. *HYK*:ssa säilytettävien ruotsinkielisten kokoraamattujen 1540–1541:n marginaaleihin on 1500-luvun käsialalla kirjoitettu *De conjungo, De matrimonio* etc. 1. Kor. 11:n, Ef. 5:n ja 1 Piet. 3:n kohdalle. Lisäksi näissä Raamatuissa on myös muita merkintöjä, jotka osoittavat näitä kohtia käytetyn avioliitto-opetuksessa. Esim. *Biblia 1540–1541 (HYK signum 706. I. 2.)*, CVIIr, CXXIv, CXXXVIIv. *Biblia 1540–1541 (HYK signum 750. II. 1.)*, CVIIr, CXXIv, CXXXVIIv.

[196] *KK 1549*, 15–16.

Agricolan kirjastoon kuulunut nidos sisälsi Erasmus Rotterdamilaisen lyhyen kirjoituksen *Encomimum matrimonii* (1518). Siinä Erasmus korosti avioliiton kunniallisuutta ja hyödyllisyyttä. Mainittu kirjoitus on julkaistu *Margolin* 1971, 400–429. *Heininen* 1976, 27, 31–32.

[197] *Rucouskiria 1544*, 710–712. *Gummerus* 1955, 491–492.

[198] Agricola rinnasti *UT 1548*:ssa Ef 5:25:n kohdalla olevassa glossassa sanan salaisuus latinan termiin *sacramentum, mysterium*. *UT 1548*, 542. Tämän glossan alkulähteenä oli Lutherin saksankielisen *UT 1522*:n vastaava glossa, sillä molemmat olivat tekstuaalisesti samanlaiset. Sama glossa oli myös ruotsalaisessa *UT 1526*:ssa ja kokoraamatussa 1541 (*Biblia 1541*, CXXIv). Glossan sisältöä on käsitelty aiemmin viitteessä 168.

RO:n 11. §:ssä kerrattiin avioliiton sakramenttiluonteen opetuksen yhteydessä esiintynyt vanha ajatus avioliiton perustumisesta Jumalan säätämykseen sekä siitä seuraavasta purkamattomuudesta. Tällä kohdin marginaaliin oli merkitty *Mathe 19*. Edelleen 16. §, jonka lopussa oli viittaus *1. Pe 3.*, kehotti aviomiestä sävyisyyteen vaimoaan kohtaan tämän heikkouden tähden. Samassa yhteydessä myös muistutettiin, että nainen oli tästä huolimatta yhtä arvokas Jumalan edessä kuin mies. Jos mies unohti tämän, hänen rukouselämänsä häiriintyi.[199] Agricola perusteli ajan avioliitto-opetuksen kumpaakin yleisten premissien mukaista pykälää Raamatun kohdalla (11. §: Matt. 19:4-6; 16. §: 1. Piet. 3:7). Agricola ei ollut kuitenkaan ottanut näitä jakeita suoraan *UT 1548*:stä, koska ne erosivat toisistaan sekä ortografiassa että pienissä sanoissa.[200]

HB 1557:n ja *HB 1586*:n vihkikaavojen opetuspuheet avioliiton solmijoille olivat identtiset ortografisia eroja lukuunottamatta sekä keskenään että *HB 1548*:n vastaavan puheen kanssa.[201]

KJE 1561:n ja *KJ 1571*:n avioliittoa käsittelevän luvun, *Ordning om Echtenskapet*, alussa oli kirkon perinteistä avioliitto-opetusta toistavia kappaleita. Niiden mukaan avioliitto oli Jumalan säätämänä kunniallinen. Kappaleet opettivat edelleen aviopuolisoiden tarvitsevan avioliitolleen Jumalan apua, jotta he voisivat elää siinä puhtaina ja nuhteettomina sekä karttaa kaikkea pahaa ja paholaisen juonia. Avioliitossa elävien välillä tuli olla samanlainen yhteys ja puhtaus kuin Kristuksen ja seurakunnan välillä, sillä aviopuolisot olivat yhtä lihaa ja verta. Siksi avioliitossa elävien tuli karttaa huoruutta ja pysyä aviopuolisonsa luona. Näitä ajatuksia perusteltiin vielä marginaaliin merkityillä Raamatun kohdilla. Papin tuli *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n mukaan edelleen opettaa aviopuolisoita olemaan kärsivällisiä kaikissa avioliittonsa vaiheissa, jottei se purkaantuisi harkitsemattomasti aiheuttaen ainoastaan vahinkoa sielulle ja Jumalan vihan.[202] Papin aviopuolisoille antamaan opetukseen

---

199 *KK 1549*, 18–19. *Knuutila* 1988, 290.

200 *UT 1548*, 75, 606. *Knuutila* 1988, 290.

UT 1548:ssa oli jaetta 1. Piet. 3:7 selittävä glossa. Sen mukaan miehen oli kohdeltava vaimoaan naisen heikkouden tähden kärsivällisesti ja ymmärtäväisesti, jotta heidän avioliittonsa ja siitä seuraava oikea kristillinen elämä menestyisivät. Glossan lähteenä oli Lutherin saksankielisen *UT 1522*:n, ruotsinkielisen *UT 1526*:n ja kokoraamatun 1541:n (*Biblia 1541*, CXXXVIIv) vastaava glossa, sillä näiden kaikkien tekstit olivat yhtenevät. *MAT II*, 607. *Knuutila* 1988, 290 viite 70.

201 *HB 1557*, Ciiijrv. *HB 1586*, Biiijrv.

202 *KJE 1561*, 122–124. *KJ 1571*, 116–118.

viittaaminen paljastaa, että näitä ajatuksia oli tarkoitettu käytettäviksi avioliitto-opetuksessa.

KJE 1561 ja *KJ 1571* sisälsivät avioliiton solmijoille myös opetuspuheen, joka piti pitää silloin, kun kotona laillisesti kihlattu pari tuli kirkolle vihittäväksi.[203] Puheen laatija Laurentius Petri muistutti puheen alussa vihkiparia siitä, että he olivat solmineet laillisen kihlauksen välityksellä kristillisen avioliiton. Hän korosti näin kirkon valvoman kihlauksen asemaa laillisena kihlauksena. Hän kehotti vihkiparia muistamaan, mitä heille oli aiemmin laillisen kihlauksen yhteydessä opetettu elämisestä avioliitossa Jumalan pelossa ja kristillisessä nuhteettomuudessa. Se merkitsi keskinäistä rakkautta sovun, kärsivällisyyden ja anteeksiannon hengessä. Aviopuolisoiden oli kaikessa käännyttävä Jumalan puoleen, sillä hän on armollinen ja laupias heitä kohtaan. Nämä ajatukset eivät tuoneet mitään uutta aikaisempaan kirkon avioliitto-opetukseen. Siksi *KJ 1571*:n puhe päättyi kirjaimiin etc. Merkinnän toinen syy saattaa olla se, että puhe oli tarkoitettu papeille vain esimerkiksi, jonka pohjalta he saattoivat jatkaa puheenpitoa kehittämällä esimerkkipuheessa tai aiemmin avioliittoa käsittelevän luvun, *Ordning om Echtenskapet*, alussa olleita opetuksellisia ajatuksia eteenpäin.

Reformoidun luonteen omaavan *HB 1602*:n vihkikaava sisälsi myös opetuspuheen avioliiton solmijoille.[204] Se poikkesi täysin tekstuaalisesti Ruotsin 1500-luvun vihkitoimitusten vastaavista puheista. Nimeltä mainiten sulhaselle ja morsiamelle opetettiin ensiksi, että avioliitto oli Jumalan säätämänä hänen mielensä ja tahtonsa mukainen. Avioliiton kirkollinen solmiminen osoitti avioliittoon aikovien halun elää Jumalan tahdon mukaisesti ja pyytää häneltä apua avioliitolleen. Nämä ajatukset eivät tuoneet mitään uutta aikaisempien vuosisatojen avioliitto-opetukseen. Sitten todisteltiin laajasti luomiskertomukseen ja Kaanan häihin vedoten, että Jumala ja Jeesus ovat nyt solmittavan avioliiton tukena. Näitäkin Raamatun kohtia käytettiin yleisesti 1500-luvulla avioliitto-opetuksessa.[205]

Puheen toisessa osassa kerrattiin avioliiton kolme päätarkoitusta, jotka olivat jo Augustinuksen opetuksen mukaan miehen ja naisen keskinäinen rak-

---

203 *KJE 1561*, 127. *KJ 1571*, 121–122.

204 *HB 1602*, Fijv–Gr. Ks. myös *Montgomery* 1972, 312.

205 Näin esim. Ala-Pfaltzin kirkkojärjestys 1563 (*Kirchenordnung ... in ... herrn Friedrichs, pfaltzgraven bey Rein, ... in Bayrn ... gehalten wirdt. [vom 15. November 1563].*), joka on julkaistu reprinttinä *Richter* 1846. *Sehling* 1902–1977 XIV. *Richter* 1846, 271. *Sehling* 1902–1977 XIV, 399.

kaus, ihmissuvun jatkaminen ja pahan välttäminen. Samalla kerrattiin kirkon vanhasta opetuksesta yhtä perusprinsiippiä, joka koski avioliittoa sakramenttina. Kolmannessa puheen osassa käsiteltiin kummankin aviopuolison tehtäviä. Miehen velvollisuus oli olla avioliitossa taidollinen perheen pää, naisen tehtävä oli rakastaa ja palvella miestään, mutta ei koskaan hallita tätä. Molempien oli kasvatettava lapsiaan Jumalan pelossa. Nämäkin ajatukset olivat esiintyneet jo edellisten vuosisatojen avioliitto-opetuksessa.

HB 1602:n vihkikaavan opetuspuhe avioliiton solmijoille oli otettu lähes muuttumattomana Laurentius Paulinus Gothuksen laatiman kirkkokäsikirjaehdotuksen 1608 (*HBF 1608*) vihkikaavaan, joka oli tarkoitettu ruhtinaille ja korkeasäätyisille. Puheen pääajatukset oli kirjoitettu marginaaleihin jäsennyksen helpottamiseksi. Kirkkokäsikirjaehdotus sisälsi myös tavallisille ihmisille tarkoitetun vihkikaavan. Sen opetuspuhe oli otettu muutettua alkulausetta lukuunottamatta sellaisenaan *HB 1586*:sta. Alkulauseessa todettiin, että nimeltä mainitut henkilöt solmivat avioliiton Pyhän Kolminaisuuden nimeen. Siksi heidän oli otettava huomioon puheessa opetetut asiat. Marginaaleihin oli myös kirjoitettu jäsennyksen helpottamiseksi puheen pääajatukset.[206]

KJE 1608:n ja *KJE 1619*:n avioliittoa käsittelevät luvut alkoivat *KJ 1571*:sta otetuilla kappaleilla, joissa toistettiin myös kirkon perinteisen avioliitto-opetuksen ajatuksia avioliitosta ja siinä elämisestä. Niissä tähdennettiin edelleen, että papin tuli opettaa aviopuolisoita avioliiton purkamattomuudesta. Tähän liittyi myös huoruuden rangaistavuudesta puhuminen.[207] Papin opetukseen viittaaminen paljastaa, että näitä ajatuksia oli tarkoitettu käytettäviksi avioliitto-opetuksessa.

HB 1614:n vihkikaavan alussa oli kaksi keskenään vaihtoehtoista opetuspuhetta. Niistä jälkimmäinen alkoi vihittävien nimien maininnalla. Puhe oli sama, jonka Olavus Petri oli alunperin laatinut *HB 1529*:n vihkikaavaan. Se välittyi Laurentius Petrin stilisoimana *HB 1541*:n ja muiden 1500-luvun ruotsinkielisten vihkitoimitusten kautta *HB 1614*:n kaavaan. *HB 1614* erosi niistä tällä kohdin vain ortografiassa ja muutamissa sanalisäyksissä.[208] Siitä tämä

---

206 Laurentius Paulinus Gothuksen kirkkokäsikirjaehdotuksen 1608 ruhtinaille ja korkeasäätyisille tarkoitettu vihkikaava on käsinkirjoitetussa muodossa (*HBF 1608* A). *HBF 1608*:n tavallisten ihmisten vihkimistä varten laadittu kaava (*HBF 1608* B) on tehty siten, että *HB 1586*:sta otettuihin vihkikaavan painettuihin lehtiin on tehty käsinkirjoitettuja lisäyksiä. *HBF 1608*:n kummatkin vihkikaavat ovat säilyneet *SKB*:ssa. *SKB Engeströmska samlingen, osign 74. HBF 1608* [A:1r–3r, B:5rv].

207 *KJE 1608*, 139–142. *KJE 1619*, 477–480.

208 *HB 1614*, XXXVIIr–XXXVIIIr.

puhe välittyi myös *HB 1627*:n vihkikaavaan, jossa se oli oikeinkirjoitusta lukuunottamatta samanlaisena kuin *HB 1614*:ssä.[209]

HB 1614:n keskenään vaihtoehtoisista puheista ensimmäinen poikkesi huomattavasti jälkimmäisestä. Sen lähteeksi mainittiin *HB 1614*:n esipuheessa "muitten evankelisten seurakuntien käsikirjat".[210] Puhe olikin käännetty lähes sellaisenaan, alusta vain hiukan lyhentäen Ala-Pfaltzin kirkkojärjestyksen 1563 avioliittoon vihkimistä käsittelevän luvun vastaavasta puheesta.[211]

HB 1614:n toinen vaihtoehtoinen puhe[212] alkoi *HBF 1608*:n B-vihkikaavan opetuspuheen tavoin avioliiton solmijoitten nimien mainitsemisella ja toteamuksella, että he solmivat Pyhän Kolminaisuuden nimessä "pyhän" avioliiton. Sen jälkeen todisteltiin avioliiton olevan Jumalan asettamana kunniallinen. Siksi hän antoi myös apunsa avioliitossa eläville. Perusteluina käytettiin samoja Raamatun esimerkkejä kuin *HB 1602*:n opetuspuheessa. Sitten esitettiin kolme Augustinuksen opetuksessa esiintynyttä avioliiton tarjoamaa hyvää. Niiden kertaaminen ja avioliiton kutsuminen pyhäksi puheen alussa osoittavat, että kirkon opetuksessa avioliitosta sakramenttina käytettyjä elementtejä hyödynnettiin vielä puhdasoppisuuden ajan alkaessa. Lopuksi kuvattiin molempien aviopuolisoiden tehtäviä avioliitossa samaan tapaan kuin aikaisemmillakin vuosisadoilla.

HB 1614:n puhe oli ajatuksellisesti samanlainen, mutta huomattavasti lyhyempi kuin *HB 1602*:n vastaava puhe. Molemmissa puheissa sekä myös *HB 1614*:n jälkimmäisessä opetuspuheessa olleet avioliittoeettiset ajatukset esiintyivät samanlaisina myös muissa 1600-luvun alun avioliitto-opetusta käsittelevissä ruotsalaisissa ja suomalaisissa saarnoissa ja vihkipuheissa[213] sekä ka-

---

209 *HB 1627*, Dijv–Diiijr.

210 *HB 1614*, [x] iijv. Ks. myös *Holmström* 1937, 123.

211 *Richter* 1846, 271. *Sehling* 1902–1977 XIV, 398–399. *Grath* 1904, 106–08. *Rodhe* 1923, 369. *Lehtonen* 1931a, 295.

212 *HB 1614*, XXXVr–XXXVIIr. Ks. myös *Grath* 1904, 109.

213 Esim. Sylvester Phrygiuksen 1604 Isaacus Rothoviukselle ja Anna Erichsdotterille sekä Johannes Botvidin 1619 Sven Hanssonille ja Anna Larsdotterille pitämät hääsaarnat käsittelivät myös samoja avioliittoeettisiä teemoja kuin *HB 1602*:n ja *HB 1614*:n opetuspuheet avioliiton solmijoille. *Phrygius* 1605, Bjr–Eiijv. *Botvidi* 1622, Bijv–Eiijr.

Johannes Botvidi (1575–1635) toimi Kustaa II Aadolfin rippi-isänä, hovisaarnaajana ja kenttäkonsistorin esimiehenä 1617–1632. Linköpingin piispana hän oli 1632–1635. *Westling* 1914, 158–181. *Gillingstam* 1973–1975a, 201–203.

Ericus Ericin postillan (1621–1625) eri saarnoissa käsiteltiin myös avioliittoa ja siinä elämistä samalla tavoin kuin puheena olleissa 1600-luvun alun ruotsinkielisissä opetuspuheissa avioliiton solmijoille. Ericus Ericin postillan I osa on myös julkaistu Martti Parvion

tekismuksissa[214] ja virsikirjoissa.[215] 1600-luvun alun avioliitto-opetus poh-

toimittamana näköispainoksena 1988. *Ericus Erici* 1621–1625 I, esim. 193–194 (1. joulun jälkeisen sunnuntain saarna), 301–306 (2. loppiaisen jälkeisen sunnuntain saarna), 1168–1169 (Marian päivän saarna). *Ericus Erici* 1621–1625 II, 819–820 (Marian etsikkopäivän saarna). *Holmström* 1937, 395–399. Ericus Ericin postillojen lähteistä *Kouri* 1984, 37–63. Ks. myös *Jokipii* 1954, 20.

[214] Suomenkielisten 1600-luvun alkupuolella ilmestyneitten katekismusten (esim. Ericus Ericin katekismus 1614, Jacobus Finnon katekismuksen toinen painos 1615 ja Canutus Careliuksen katekismus 1628) huoneentaulut sisälsivät vastaavanlaisia avioliittoeettisiä ajatuksia kuin *HB 1602*:n ja *HB 1614*:n opetuspuheet avioliiton solmijoille. *Ericus Erici* 1614, 145–152. *Catechismus* 1615, DVv (avioliitto-opetus liittyi kolmisäätyoppiin). *Canutus Carelius* 1628, Hiijr (avioliitto-opetus liittyi kolmisäätyoppiin). Ericus Ericin katekismuksen 1614 lähteistä *Holmström* 1937, 128–184. Ericus Ericin katekismuksesta *Holmström* 1953, 116–117. Jaakko Finnon katekismuksesta 1615 (toinen painos) ja sen 1580-luvulla ilmestyneestä ensimmäisestä painoksesta *Holmström* 1953, 116. *Lempiäinen* 1973, 351–364. *Parvio* 1985a, 41–42.

[215] Ruotsin- ja suomenkielisissä 1500-luvun loppupuolen ja 1600-luvun alun virsikirjoissa oli myös häävirsien osasto. Siihen kuuluvissa virsissä kerrattiin myös samoja kirkon avioliitto-opetuksen teemoja kuin *HB 1602*:n ja *HB 1614*:n opetuspuheissa avioliiton solmijoille. Esim. virsi *Gudh som all ting skapadhe* (*Then Swenska Psalmeboken 1562*, LIXv–LXr; *Then Swenska Psalmeboken 1567*, Cijr–Ciijr; *Collijn* 1927–1931, 405.). Ensimmäinen varsinainainen ruotsinkielinen virsikirja (*Then Swenska Psalmeboken*) julkaistiin 1543 (mahdollisesti jo 1542). Siitä otettiin uusia painoksia pienin lisäyksin ainakin 1549 ja 1562 (tämä vanhin miltei täydellisenä säilynyt painos on julkaistu faksimilenä 1965), 1567 ja 1572. 1600-luvun alussa ruotsinkielisiä virsikirjoja julkaistiin ainakin 1601, 1603, 1607, 1608, 1610, 1611, 1616, 1622 ja 1626. 1500-luvun loppupuolen ruotsalaisista virsikirjoista *Collijn* 1927–1931, 344–345, 405. *Lempiäinen* 1988, 359. 1600-luvun alun ruotsinkielisistä virsikirjoista *Collijn* 1942–1944, 727–729. Virsi *Jumala cuin caicki loit* (Finnon virsikirja (1583 ?) = *Finno* s.a., LXXXVv–LXXXVIr.). Finnon virsikirja on säilynyt yhtenä fragmentaarisena kappaleena sekä kahtena vajavaisena käsikirjoituskopiona. J. A. Cederberg julkaisi 1893 Finnon virsikirjan uudelleen ladottuna laitoksena; *Cederberg* 1893. Se on kuitenkin paikoitellen virheellinen. Pentti Lempiäinen on julkaisut Finnon virsikirjan säilyneet osat faksimilenä sekä koko virsikirjan uudelleen ladottuna ja rekonstruoituna laitoksena 1988; *Lempiäinen* 1988. Finnon virsikirjasta ja sen säilyneistä kappaleista esim. *Lempiäinen* 1988, 366–385; (Yxi Wähä *Suomenkielinen Wirsikiria 1605* eli Hemminki Maskulaisen virsikirja = *SWk 1605*, 172v–173v.). Vuonna 1605 painetusta suomenkielisestä virsikirjasta ei ole säilynyt tittelilehteä. Vuosiluku on saatu Tukholman suomalaisen seurakunnan inventaarioluettelosta 1664. Tämän perusteella tätä virsikirjaa on pidetty Hemminki Maskulaisen virsikirjana. Kyseessä voisi kuitenkin olla myös Finnon virsikirjan toinen, uudistettu painos. *Vallinkoski* 1952, 396–400. *Lempiäinen* 1988, 368–369; (*Soomenkielinen Wirsikiria 1621* eli Olaus Elimaeuksen virsikirja = *SWk 1621*, 135v–136v.); (*Yxi Wähä Suomenkielinen Wirsikiria 1630* eli uusintapainos *SWk 1605*:stä = *YVSWk 1630*, 144r–147r.). *Lempiäinen* 1988, 348–349. Virret *Jumal asetti avjoskäskyn, Autuan onni on, joll Jumala, Cuin Christus Seoracundas racasta, Idz Isä asedid armos* ja *Idz Jumalan alust* ([*SWk 1605*], 173v–176v). Mainittujen virsikirjojen häävirsien

jautui siis 1500-luvun jälkipuoliskon reformatorisiin saksalaisiin lähteisiin, 1500-luvun alun saksalaisten ja ruotsalaisten reformaattorien opetuksiin sekä myös hiukan muuttuneina keskiaikaiseen kirkon avioliitto-opetukseen.

KK 1614:n vihkikaava sisälsi myös kaksi vaihtoehtoista opetuspuhetta. Ne olivat suomennetut lähes sanasta sanaan *HB 1614*:n vastaavista puheista, eroten niistä vain muutamissa ajatukseen vaikuttamattomassa yksityiskohdassa. Näistä merkittävimpänä voidaan mainita jälkimmäisessä opetuspuheessa ollut kääntäjän lapsus, jossa tämä on suomentanut ruotsinkielellä ilmaistut 1. Kor. 11:3:en pohjautuvat sanat *Såsom mannen är quinnones huffuudh, så är Christus mansens huffuudh* ilmauksella *Ninquin Christus on waimon pää, nin mös Christus on seuracunnan pää* (Vrt. Ef. 5:23).[216]

KK 1614:n avioliiton solmijoille tarkoitettuja opetuspuheita on käytetty Suomessa 1600-luvun alkupuolella avioliitto-opetuksessa.[217]

KK 1629:n vihkikaava sisälsi täsmälleen samat opetuspuheet kuin *KK 1614*. Niissä oli eroja vain ortografiassa ja yksittäisissä sanoissa. *KK 1629*:n jälkimmäisessä puheessa oli korjattu *KK 1614*:n vastaavassa kohdassa ollut 1. Kor. 11:3:n sanoja koskeva kääntäjän lapsus.[218]

CR:in sisältyneen 16-pykäläisen säännöskokoelman §§:ssä 11, 16 kerrat-

---

osastosta ja niissä olevista virsistä enemmän luvussa 8.

[216] *KK 1614*, 64–69. Ks. myös *Lehtonen* 1931a, 293–295. *Lempiäinen* 1985, 172–173.

[217] Tästä ovat osoituksena käsinkirjoitetut reunamerkinnät näitten puheitten marginaaleissa useissa *KK 1614*:n säilyneissä kappaleissa. Näissä reunamerkinnöissä on korjattu kääntäjän lapsus, jonka hän teki suomentaessaan Ef. 5:23:en pohjautuvaa ruotsinkielistä tekstiä. Lisäksi marginaaleihin on kirjoitettu ne raamatunkohdat, joihin puheen teksti perustuu. Esim. *Iisalmen maaseurakunnan arkiston sidos (signum II. E. d 1) KK 1614*, 68–69. Nämä merkinnät on tehty siihen 1600-luvun puolivälissä. Sidos on siiretty 1980-luvun puolivälissä säilytettäväksi *HYK*:oon. Tästä sidoksesta *Lempiäinen* 1967a, 19 (n:o 40). Edelleen 1500-luvun ruotsin- ja suomenkielisiin vihkikavoihin oli 1600-luvun alkupuolella joko lisätty *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n ensimmäinen opetuspuhe tai niitä oli korjattu *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n mukaisiksi. Opetuspuheisiin oli myös merkitty marginaaliin avioliitto-opetuksen kannalta tärkeitä raamatunkohtia, joihin opetuspuheen ajatukset perustuivat Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Laihian kirkonarkiston sidoksen *KK 1549*, [5r–6v] (*Schalin* 55); Urjalan kirkonarkiston sidoksen *HB 1557* (*Schalin 67*), Ciiijrv; Tampereen tuomiokapitulin arkiston sidoksen *KK 1549* (*Schalin 113*), Cijv–Ciijr. *Schalin* 1946–1947 I, 29–30 (n:o 55), 35–36 (n:o 67), 56–57 (n:o 113).

Vrt. Kalannin Uudelle kirkolle kuuluneen käsikirjasidoksen (sidosta säilytetään *TYK*:ssa, signum *Ai. I. 4c kk*) *HB 1614*:n vihkikaavan jälkimmäinen opetuspuhe, jossa sanat *så är Christus mansens huffuudh* on "korjattu" 1600-luvun alkupuolella marginaaliin *KK 1614*:n vastaavan kohdan mukaisiksi *så är Christus församblings huffuudh. TYK Ai. I. 4c kk: HB 1614*, XXXVIIv. Tästä käsikirjasidoksesta *Schalin* 1946–1947 I, 77 (n:o 148).

[218] *KK 1629*, 27r–29r.

tiin myös ajan avioliitto-opetusta. 11. § toisti avioliiton sakramenttiluonteen opetuksen yhteydessä esiintyneen ajatuksen avioliiton perustumisesta Jumalan säätämykseen sekä siitä seuraavasta purkamattomuudesta. Pykälän loppuun oli merkitty *Matth 19., Marc.* ja *1. Cor. 7.*. Edelleen 16. §, jonka lopussa oli viittaus *1. Pe 3.*, kehotti aviomiestä sävyisyyteen vaimoaan kohtaan tämän heikkouden tähden. Samassa yhteydessä myös muistutettiin siitä, että nainen oli tästä huolimatta yhtä arvokas Jumalan edessä kuin mies. Jos mies unohti tämän, hänen rukouselämänsä häiriintyi.[219] *Kl: KJ 1571 l* sisälsi myös opetuksellisia ajatuksia, joiden mukaan avioliiton oli oltava nuhteeton, puhdas ja purkamaton.[220]

Pappi opetti kotona toimitettavien kihlausten yhteydessä myös kihlattavia 1600-luvun alkupuolella. Tämä ilmenee siitä, että suomalaiset 1600-luvun puoliväliin ajoitettavat kihlauskaavat sisälsivät myös puheen kihlattaville. Eskil Petraeuksen kihlauskaavan (1655) kyseisessä puheessa kihlaparia opetettiin San. 2:10–21:n välityksellä elämään avioliitossa. Sen jälkeen heitä varoitettiin huoruudesta ja muistutettiin Raamatun jakeiden (Ps. 128, Hebr. 13:4) perusteella, että puhdas avioliitto tuo muassaan avio-onnen. Sen jälkeen pappi totesi, että nimeltä mainittu sulhanen oli kutsunut hänet kihlaamaan itsensä ja nimeltä mainitun morsiamen. Pappi julisti myös nyt toimitettavan kihlauksen perustuvan molempien vapaaehtoiseen päätökseen. Lopuksi hän toivotti kihlattaville siunausta ja onnea.[221]

Lumparlandin kirkonarkistosta löytyneen kihlauskaavan vastaava ruotsinkielinen puhe ja sen suomenkielinen käännös poikkesivat edellä mainitusta. Alussa todettiin ajan avioliittoteologian perusteita kerraten, että avioliitto on Jumalan säätämänä kunniallinen. Sitten tarkasteltiin kihlasormuksen ja kihlajaislahjojen tarpeellisuutta ja funktiota historian ja ulkomaisten esimerkkien valossa. Niiden sanottiin olevan tarpeellisia, koska ne antavat Jumalan ja ihmisten edessä vahvistuksen solmittavalle avioliitolle ja todistuksen siitä. Lopuksi kihlattavia muistutettiin, että heidän oli elettävä avioliitossaan sekä myö-

---

219 *Parvio* 1966, 66 viite 1.

CR:n 16-pykäläisen säännöskokoelman §§ 11, 16 on ruotsinnettu Agricolan *RO*:n vastaavista pykälistä. *Knuutila* 1988, 292.

220 *HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIrv (§§ 1–4).

221 *HYK Rv. aset. ruotsinkiel. separata, 1596, 1600-luku. Perälä* 1928, 274–275. *Hyötyniemi* 1931, 158–160. Petraeuksen kihlauskaavan kyseinen puhe levisi laajalle, sillä se oli myös ruotsinnettuna Kuopion lyseon kirjastossa säilyneessä käsikirjasidoksessa (ruotsinnos on päivätty Viipurissa 15. 5. 1664). *Lempiäinen* 1969b, 226–227. *Lempiäinen* 1975, 472, 473.

tä- että vastoinkäymisessä Jumalan pelossa, keskinäisessä sovussa ja rakkaudessa sekä toinen toistaan kohtaan kärsivällisinä. Näin he toteuttivat Jumalan tahdon ja saivat hänen siunauksensa turvatessaan hänen apuunsa. Puhe päättyi rauhan toivotukseen kihlattaville.[222]

Kihlauskaavojen kihlattaville pidetyt puheet heijastivat myös aikansa kristillistä avioliittoihannetta. Heitä tahdottiin näin ollen opettaa edelleen samoissa asioissa kuin keskiajalla oli tehty. Sormuksen funktion opettamisen tarpeellisuutta selitettiin jälkimmäisenä mainitussa puheessa sillä, että kihlattavien tuli tietää sormuksen ja kihlajaislahjojen antamisen olevan vanha ja kunniallinen tapa.[223] Tästä voi päätellä, että tästä asiasta oli 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä epäselvyyttä, joka lienee aiheuttanut jonkinasteisia konflikteja.

Kihlauskaavojen opetuspuheet kihlattaville poikkesivat huomattavasti voimassa olevan *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n opetuspuheesta avioliiton solmijoille. Kuopion lyseon kirjaston käsikirjasidoksesta löytyneen lyhyemmän kihlauskaavan ohjeista kuitenkin ilmeni, että *HB*:n ja *KK 1614*:n opetuspuheen jälkimmäistä vaihtoehtoa, Olavus Petrin 1500-luvun alussa laatimaa opetuspuhetta, käytettiin myös kihlausten yhteydessä. Tästä voi päätellä, että *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n ensimmäistä opetuspuhevaihtoehtoa hyödynnettiin silloin vihkimisen yhteydessä.[224] Käsikirjan molempien puhevaihtoehtojen yleisestä käytöstä tässä yhteydessä puhuu myös se, että 1600-luvun alkupuolen ja puolivälin kirkkojärjestysehdotuksissa ei ollut samanlaista puheenjuurta vihittäville kuin *KJ 1571*:ssä.

---

222 *Lempiäinen* 1969b, 228–229, 230–231. *Lempiäinen* 1975, 473.

223 *Lempiäinen* 1969b, 229, 230.

Sormuksen ja muiden kihlajaislahjojen käytöstä 1600-luvulla *Söderlind* 1951, 11–14. *Pylkkänen* 1964, 123–126. *Carlsson* 1965–1972 I, 63–70.

224 *Lempiäinen* 1969b, 227. *Lempiäinen* 1975, 472–473.

5. VIHKIKAAVAN KOPULAATIO-OSA

5.1. KOPULAATIO JA SEN SUORITUSPAIKKA

Edellä on terminologiseen analyysiin perustuen osoitettu, että keskiajalla ainakin upsalalaisiin ja turkulaisiin vihkitoimituksiin sisältyi sekä kihlaus että naittamistoimi. Kirkko valvoi vihkitoimituksensa välityksellä avioliiton solmimista ja toimeenpanoa. Näin voidaan katsoa, että vihkitoimituksella oli kopulatiivinen eli vihkiparin yhdistävä funktio. Tästä syystä vihkitoimituksen niitä elementtejä, jotka sisältävät kihlauksen ja naittamistoimen, kutsutaan seuraavassa vihkikaavan kopulatiivisiksi osiksi.[1]

Ruotsissa säädettiin 1200-luvulla, että vihkimisen oli aina tapahduttava julkisesti. Tästä käytettiin latinankielistä ilmausta *in facie ecclesie*, seurakunnan (kasvojen) edessä.[2] Nämä sanat esiintyivät tässä merkityksessä myös Upsalan ja Skaran hiippakuntien vihkimispraksiksessa.[3] Upsalalainen vihkimiskäytäntö vaikutti siihen, että vastaavassa turkulaisessa traditiossa käytettiin myös ilmausta in facie ecclesie kuvaamaan vihkitoimituksen julkisuutta.[4]

Sanat in facie ecclesie ilmaisevat myös sen, että vihkitoimitus tuli suorittaa kirkolla, kirkkorakennuksessa. Tällä tarkoitettiin ilmeisesti pääsääntöisesti morsiamen kotiseurakunnan kirkkoa, sillä vihkimistä edeltänyt aviokuulutus ja myös välittömästi ennen vihkitoimituksen alkua suoritettu viimeinen kuulutuskerta tapahtuivat tässä kirkossa. Morsiamen kotiseurakunnan kirkosta pääsääntöisenä vihkitoimituksen suorituspaikkana puhuu myös se, että naittamistoimi, jonka tuli edeltää vihkimistä ja joka toimitettiin ajallisesti mahdollisimman lähellä sitä, tapahtui morsiamen kotitalossa. Toisaalta vihkiminen voitiin kuitenkin suorittaa myös muualla, sillä *GotL* 24 pr sääti sen pidettäväksi

---

[1] Vihkitoimituksen kopulatiiviseen funktioon sekä vihkikaavan kopulatiivisiin osiin palataan tarkemmin myöhemmin.

[2] Näin esim. Skaran synodaalistatuuteissa 7. 7. 1280 (1281) ja 1278–1317. *Gummerus* 1902, 58, 59, 62–63, 65.

Ilmauksen *in facie ecclesie* tulkinnasta esim. *Sheehan* 1978, 443. *Brooke* 1989, 250.

[3] *SRA RIT 8*, 1v. *HM*, 171. *MU*, 25.

[4] *HYK RIT 24*, 3v. *29*, 3v. *MEA*, 14.

sillä paikkakunnalla, missä sulhanen oleskeli tai missä hääjuhla pidettiin.[5] Näin vihkiminen voitiin myös toimittaa sulhasen kotiseurakunnan kirkossa. In facie ecclesie -ilmaus ei kuitenkaan kerro mitään siitä, missä paikassa kirkkorakennusta vihkitoimitus tuli suorittaa.[6]

Ranskassa 1000–1200 -luvuilla vaikuttanut varhaisskolastinen koulukunta opetti, että avioliiton sakramenttiluonteen tähden oli sen solmimiseen kiinnitettävä erityistä huomiota.[7] Siksi kirkon tuli erityisesti valvoa, että avioliitto perustui molempien siihen aikovien vapaaehtoiseen suostumukseen. Samoin oli myös kontrolloitava sitä, että mitkään kirkon määräämät avioesteet eivät olleet solmittavan avioliiton tiellä. Kanoninen oikeus pyrki tästä syystä kieltämään ilman papin myötävaikutusta solmitut avioliitot. Sellaisia ryhdyttiin kutsumaan salaisiksi avioliitoiksi.[8]

Tästä seurasi, että vain siunauksellisia elementtejä sisältäneeseen vihkitoimitukseen ryhdyttiin Normandiassa Pohjois-Ranskassa liittämään 1000–1200 -luvuilla yhteiskunnalliseen avioliiton solmimiseen kuuluvia kopulatiivisia osia. Tämä tapahtui aluksi siten, että naittaja toimitti julkisesti kirkolla naittamistoimen ennen vihkitoimituksen alkua. Samassa yhteydessä sulhanen ilmoitti kihlajaislahjastaan morsiamelle (*dos*). Kihlajaislahja oli eräänä ehtona avioliiton pätevyydelle.[9] Kanoninen oikeus tunnusti tällä tavoin yhteiskunnallisesti solmitun ja kirkollisesti siunautun avioliiton päteväksi.[10]

Rouenin provinsiaalisynodissa 1012 määrättiin, että papin oli oltava läsnä avioliiton solmimisessa. Papilla ei ollut tässä yhteydessä mitään juridista asemaa, hän oli läsnä vain todistajana. Papin tuli kuitenkin valvoa, että solmittava avioliitto täytti kaikki avioliiton kirkollisen siunaamisen ehdoksi asetetut vaatimukset. Näihin kuului myös se, että molempien avioliiton solmijoiden oli julkisesti ilmaistava vapaaehtoinen suostumuksensa avioliittoon. Tämän tuli kirkon näkemyksen mukaan tapahtua vihkitoimituksen yhteydessä. Niinpä vihkikaavaan lisättiin kohta, jossa pappi tiedusteli vihittäviltä heidän molem-

---

[5] *GotL* 24 pr. *Carlsson* 1962, 161.

[6] Vrt. *Johansson* 1950, 89, jonka mukaan *in facie ecclesie* tarkoittaa vihkitoimituksen suorittamista kirkkorakennuksen ulkopuolella.

[7] *Ritzer* 1962, 295–304.

[8] Esim. c 1–3, 6 C 30 q 5.

[9] *Köstler* 1933, 28–29. Vrt. *Opet* 1910, 16, 79–92, 96, jossa papin sanotaan toimittaneen naittamistoimen jossakin muodossa vihkitoimituksessa jo Rooman valtakunnan loppuajoilta saakka sekä myös 1000–1200 -luvuilla. Tästä enemmän *Ritzer* 1962, 213–214, 333–336.

[10] Esim. c 17 C 28 q 1. *Ritzer* 1962, 302.

minpuolista vapaaehtoista suostumustaan avioliittoon.[11] Tätä tiedustelua kutsutaan vihkikysymyksiksi. Näin vihkitoimitus sai elimellisesti kopulatiivisen funktion sisältävän elementin.

Kun yhteiskunnallisessa naittamistoimessa oli tärkeänä oikeudellisena elementtinä se, että sulhanen ilmoitti morsiamelle antamastaan kihlajaislahjasta, tuli tavaksi ensimmäisen ja toisen vuosituhannen vaihteessa myös, että sulhanen luovutti samalla ilmoittamansa lahjan morsiamelle osoitukseksi uskollisuudestaan tätä kohtaan. Tämä oli jokin kallisarvoinen esine. Samalla sulhanen antoi morsiamelle myös sormuksen. Sulhasen lahja oli tavallisimmin kuitenkin vain sormus. Sulhasen ilmoitusta lahjasta tai sormuksesta sekä sen luovuttamista morsiamelle täydennettiin vihkikaavassa siten, että siihen lisättiin kohta, jossa lahja tai sormus siunattiin. Tämän jälkeen sulhanen pani sen tiettyjä menoja noudattaen morsiamen sormeen. Viimeksi mainittua kutsutaan sormusseremoniaksi.[12] Tällä vihkikaavan elementillä oli näin myös kopulatiivinen funktio.

Naittajan suorittama naittamistoimi, sulhasen ilmoittama kihlajaislahja morsiamelle, sen luovutus hänelle sekä vihkikysymykset ja sormusseremonia sisältyivät normandialaisiin vihkikaavoihin ainakin jo 1100-luvulla. Näistä elementeistä määräävä ohje alkoi sanoilla: *In primis veniat sacerdos ante ostium ecclesiae* ...[13] Ne suoritettiin siis kirkon ovella tai eteishuoneessa.

Kirkon ovella toimitettaviin vihkitoimituksen kopulatiivisiin osiin liitettiin Pohjois-Ranskassa 1300-luvulla vihittävien toisilleen ilmaisema keskinäisen uskollisuuden vakuutus osoitukseksi avioliiton perustumisesta consensus facit nuptias -periaatteeseen.[14] Seuraavassa tätä uskollisuuden vakuutusta kutsu-

---

[11] Esim. *Opet* 1910, 7. *Köstler* 1933, 29. *Ritzer* 1962, 312–316. *Stevenson* 1982, 68. Vihkikysymyksistä enemmän luvussa 5.1.2.

[12] *Köstler* 1933, 4–7, 29. *Carlsson* 1965–1972 II, 55.
Sulhasen morsiamelle antamasta kihlajaislahjasta ja sormusseremoniasta enemmän luvussa 5.5.

[13] Esim. *MiMel*, 285 (1100-luvulta). *Opet* 190, 105–106. *Köstler* 1933, 29–30. *Carlsson* 1965–1972 II, 26. Ks. myös *Brooke* 1989, 248–250.
Vrt. saksalaisen *RiStFl* -vihkikaavan yhteydessä ollutta säännöstä sekä ranskalaisen *PoAr* -vihkikaavan (1300-luvulta) määräystä, joiden mukaan morsiamen vanhempien tai lähisukulaisten oli luovutettava tämä papille vihkimistä varten vasta naittamistoimen jälkeen. *RiStFl*, 46. *PoAr*, 301. Nämä määräykset perustuivat kanonisen oikeuden (esim. c 4 C 30 q 5) säännöksiin. *Freisen* 1918–1919 II, 33. *Carlsson* 1965–1972 II, 26, 28–29.

[14] Esim. *RiMB*, 306 (Rituale Monasterii Barbellae [Barbeau, Sensin hiippakunta], käsikirjoitus 1300-luvulta, julkaistu *Molin – Mutembe* 1974. *Stevenson* 1982, 75, 82.
Aviolupauksista tarkemmin luvussa 5.1.2.

taan aviolupaukseksi.

Käytäntö, jonka mukaan vihkikaavaan liitettiin kopulatiivisen luonteen omaavina osina naittajan suorittama naittamistoimi, sulhasen ilmoittama kihlajaislahja morsiamelle, sen luovutus hänelle, vihkikysymykset, sormusseremonia ja aviolupaukset sekä niiden toimittaminen kirkon ovella tai eteishuoneessa, levisi keskiajan kuluessa myös muualle Euroopan mantereelle.[15] Pohjois-Ranskan ja Englannin välillä vallinneiden vilkkaitten liturgisten yhteyksien myötä myös englantilaisissa keskiaikaisen eli normannien kirkon vihkikaavoissa esiintyi jo 1100-luvulla ohje kirkon ovella suoritettavista vihkikysymyksistä ja naittamistoimesta. Niistä se välittyi edelleen Sarum-traditioon.[16]

Sarum-tradition 1100–1300 -lukujen vihkikaavojen alussa oli ohje: *Statuantur vir et mulier ad hostium Ecclesiæ coram presbytero* ... Tämän jälkeen ohje määräsi sulhasen morsiamelle antaman lahjan julkistettavaksi ja naittamistoimen suoritettavaksi vihkitoimituksen yhteydessä välittömästi ennen vihkikaavan alkua. Sen jälkeen sulhanen ilmoitti ottavansa morsiamen vaimokseen. Näihin vihkikaavoihin kuului myös sormusseremonia[17]. Aviolupauksista ei sen sijaan puhuttu tässä yhteydessä mitään. Vaikka vihkikysymyksiä ei suoraan mainittu, sulhasen ilmoitus morsiamen vaimoksi otosta voidaan

---

[15] Esim. **Italia**: *PoRoA*, 300 (naittamistoimi, vihkikysymykset ja sormusseremonia kirkon ovella). **Espanja**: *MHis* 97–98, 99 (vihkikysymykset, sormusseremonia, sulhasen morsiamelle luovuttama kihlajaislahja kirkon ovella).

Vihkitoimitukseen sisältyvien kopulatiivisten osien kehityksestä ja levinneisyydestä keskiajalla Euroopassa esim. *Stevenson* 1982, 68–76, 82.

[16] Esim. *MiEB*, 289–290 (Missale Edmundi Burgus [Bury St. Edmunds], käsikirjoitus vuosilta 1125–1135, julkaistu *Molin – Mutembe* 1974). *PoMag*, 160*. *Stevenson* 1982, 63, 68, 70–71, 250. Vrt. *MVH*, 81 (Missale Vetus Hibernicum [Irlanti], käsikirjoitus vuosilta 1150–1250, julkaistu *Warren* 1875. *Freisen* 1918–1919 II), jonka mukaan vihkitoimituksen kopulatiiviset osat suoritettiin sisällä kirkossa, alttarin edessä. Ks. myös *Brooke* 1989, 253–257.

[17] Esim. *MiS*, 202–203, 204. Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 II, 31.

Muissa englantilaisissa 1200-luvulle ajoitettavissa vihkikaavoissa määrättiin myös kirkon ovella suoritettavasta sulhasen morsiamelle antaman lahjan julkistamisesta, naittamistoimesta, vihkikysymyksistä sekä sormusseremoniasta, vaikka niissä ei ollut tästä samanlaista ohjetta kuin *MiS* -vihkikaavassa. Esim. *MiPH*, 163*–164* (Missale Hanleiaense [Hanley Castle, Worcestershire], käsikirjoitus 1200-luvun lopulta, julkaistu *Henderson* 1875). *Stevenson* 1982, 77. Vrt. *PoAEB*, 162–163, joka sisälsi sulhasen ilmoituksen lahjasta morsiamelle sekä naittamistoimen. Niiden suorituspaikaksi ei mainita kaavan alussa olevassa ohjeessa kirkon ovea, mutta se on pääteltävissä myöhemmin kaavassa olevasta määräyksestä, jossa puhutaan sisälle kirkkoon menemisestä. Vrt. *Stevenson* 1982, 76, jossa sanotaan, että tässä vihkikaavassa ovat myös vihkikysymykset. Hendersonin julkaisema *PoAEB* -vihkitoimitus ei kuitenkaan sisällä niitä.

tulkita vastaukseksi vihkikysymykseen.[18] Englantilaiset 1400–1500 -lukujen vihkikaavat määräsivät, että sulhasen oli seisottava kirkon ovella morsiamen oikealla puolella Jumalan, papin ja kansan edessä. Tällä paikalla suoritettiin naittamistoimi sekä sulhasen morsiamelle antaman lahjan julkistaminen. Lisäksi vihkiparille tehtiin vihkikysymykset, ja he antoivat toisilleen aviolupaukset. Sormusseremonia liittyi myös näihin vihkikaavoihin.[19]

Näin eurooppalaisten vihkikaavatraditioitten mukaan in facie ecclesie -ilmaus tarkoitti myös sitä, että vihkipari seisoi papin ja seurakuntalaisten edessä kirkon ovella tai eteishuoneessa vihkitoimituksen kopulatiivisten elementtien aikana.

Englantilaisten vihkimistraditioitten vaikutus näkyi myös Skandinaviassa. *MNa*:n ja *MNb*:n vihkikaavat alkoivat näet ohjeella, jossa vihkitoimituksen alun todettiin tapahtuvan kirkon ovella tai eteishuoneessa. *MNa* sisälsi ohjeen jälkeen vihkikysymykset, sulhasen morsiamelle antaman lahjan luovuttamisen sekä sormusseremonian. *MNb* totesi ohjeessa vihkitoimituksen funktiona olevan yhdistää [vihittävät] mies ja nainen. Sen jälkeen sulhasen tuli ilmoittaa morsiamelle antamansa lahja.[20] *MaKa*:n mukaan sulhanen seisoi morsiamen oikealla puolella kirkon ovella vihkitoimituksen alussa.[21] *NoM* määräsi, että vihkitoimituksen alussa oli ilmoitettava morsiamelle annettava lahja, suoritettava naittamistoimi sekä tehtävä vihkikysymykset.[22]

Varhaisempaa upsalalaista vihkimispraksista (1300–1400 -luvuilta) edustavat fragmentit (*SRA MI 419* ja *SRA RIT 13*) alkoivat myös ohjeella, jossa sulhasen ja morsiamen todettiin seisovan kirkon ovella tai eteishuoneessa papin edessä. *SRA RIT 13*:n ohjeen mukaan sulhasen oli julkistettava tämän jälkeen morsiamelle antamansa lahja sekä naittajan tuli luovuttaa morsian sulhaselle. Sulhanen ilmoitti ottavansa morsiamen vaimokseen vastauksena vihki-

---

[18] Toinen *MiS*:n 1200–1300 -lukujen taitteesta peräisin oleva käsikirjoitus (*B*) määräsi näet, että sulhanen ottaa morsiamen vaimokseen vastaamalla myöntävästi papin kysymykseen. *Freisen* 1918–1919 II, 203 viite 1.

[19] Esim. *MaWe*, 167*. *MiH*, 115*–116*. *MS*, 17*, 18*–19*. *MS 1543*, 44, 47–48. *MPE*, 24, 26–27.

Naittamistoimesta, vihkikysymyksistä ja aviolupauksista englantilaisissa keskiaikaisissa vihkikaavoissa *Stevenson* 1982, 76–81, 83.

[20] *MNa*, 19–20. *MNb*, 24. *Stevenson* 1982, 84–86. *Stevenson* 1983, 552–553. *Stevenson* 1982, 86 esittää *MNa*:n ja *MNb*:n lähteeksi *MiEB* -vihkikaavaa tai jotakin sitä lähellä olevaa vihkimistraditiota.

[21] *MaKa*, 11v.

[22] *NoM*, 69. *Stevenson* 1983, 553.

kysymykseen. Vähän myöhemmin seurasivat sormusseremonia ja aviolupaukset.[23] *SRA RIT 13*:n alussa olleen ohjeen lähteenä lienee englantilaisten, 1100–1300 -luvuille ajoitettavien vihkikaavojen vastaava määräys, sillä ne olivat lähes sanasta sanaan identtiset.[24]

Myöhäisempää upsalalaista vihkimiskäytäntöä (1400-luvulta) edustavan fragmentin (*SRA RIT 8*) ja *MU*:n vihkikaavojen alussa ollut ohje sääti: *Cum autem sponsus et sponsa uenerint ad ostium ecclesie benedicendi.* Sen jälkeen se määräsi naittajan suorittamaan naittamistoimen sekä sulhasen julkistamaan morsiamelle antamansa lahjan. Sitten papin tuli tehdä vihkikysymykset.[25] Tämä myöhäisemmästä englantilaisesta vihkikaavatraditiosta vaikutteita saanut upsalalainen praksis[26] määräsi myös vihkitoimituksen kopulatiivisten osien tapahtumapaikaksi kirkon oven tai eteisen.

Myöhäisempi upsalalainen vihkimiskäytäntö on ollut edelleen lähteenä *RA*:n vihkikaavan alun ohjeen sanoille: *Cum autem [sponsus et sponsa] venerint ad hostium ecclesie benedicendi* sekä niiden jälkeisille vihkikysymyksille. Vähän myöhemmin oli sormusseremonia. *RA*:sta tämä ohje vihkikysymyksineen sekä myöhemmin seuranneine sormusseremonioineen välittyi sellaisenaan *MEA*:een.[27] Näin myös turkulaisen keskiaikaisen vihkimispraksiksen kopulatiiviset osat, joihin näiden lähteitten mukaan kuuluivat vain vihkikysymykset ja sormusseremonia, on suoritettu kirkon ovella tai eteishuoneessa.[28]

Saksassa on yhtä kirkkorakennuksen sisäänkäynneistä kutsuttu yleisesti morsiusoveksi. Nimitys on ollut käytössä myös Gotlannissa, jossa morsius-

---

[23] *SRA MI 419*, 6v. *SRA RIT 13*, 1v.

[24] Esim. *MiS*, 202–203.

[25] *SRA RIT 8*, 1v. *MU*, 25. Ohjeissa eroja vain ortografiassa.

[26] *Stevenson* 1982, 86–87. *Stevenson* 1983, 553. Vrt. esim. *Carlsson* 1965–1972 II, 31–33, jossa esitetään Sarum-tradition vihkikaavat *MU*:n vihkitoimituksen vastaavan kohdan lähteeksi.

[27] *HYK RIT 23*, 1v (vain kyseinen ohje ja vihkikikysymykset). *24*, 3v, 4r. *29*, 3v, 4r. *MEA*, 14–15, 16. *Knuutila* 1984, 96–100. Vrt. *Knuutila* 1984, 96–97.

[28] Ks. myös *Grath* 1904, 53.

Muut ruotsalaiset vihkimistraditiot eivät puhuneet mitään siitä, että osa vihkikaavasta suoritetaan kirkon ovella. Tästä huolimatta ainakin Linköpigin hiippakunnassa meneteltiin näin. Tämän voi päätellä myöhemmästä vihkimistradition ohjeesta, jonka muikaan vihkipari johdatetaan sisälle kirkkoon (esim. *ML*, 39. Ks. myös *Johansson* 1950, 89.). Sen sijaan Skaran hiippakunnan vihkimiskäytäntöä edustavat *HM* ja *BS* eivät antaneet tällaista ohjetta (vrt. *Johansson* 1950, 89, jossa osan *HM*:n vihkikaavaa sanotaan tapahtuneen kirkkorakennuksen ulkopuolella).

oveksi on kutsuttu kirkkojen kuoriin johtavaa ovea. Tätä ovea on siellä pidetty erityisesti pyhitettynä, sillä sen luona on tapahtunut naittamistoimi.[29] Sama nimitys tunnetaan myös Suomessa, sillä Turun tuomiokirkon 1400-luvun lopulta peräisin olevan lukkarisäännön mukaan lukkarin oli sovittuna päivänä puhdistettava morsiusovi sekä kannettava sen luokse vihkivettä.[30] Tällä ovella on tarkoitettu kirkkorakennuksen vanhaan kuorin runkoon johtavaa, saarnatuolipilareitten kohdalla sijaitsevaa eteläistä ovea. Morsiusoven yhteydessä oli alkuaan asehuone, myöhemmin eteishalli. Vihkitoimituksen kopulatiiviset osat on suoritettu ainakin Turun tuomiokirkossa tällä paikalla, ilmeisesti useimmiten sisällä eteishallissa.[31]

Kun vihkikaavan kopulatiiviset osat tapahtuivat siis Upsalan ja Turun hiippakunnissa eurooppalaisen keskiaikaisen tavan mukaan kirkon ovella, kirkon ja ulkopuolisen maailman alueellisella rajalla, tämän paikan käyttö sanottuun tarkoitukseen korosti kirkon halua valvoa avioliiton, yhteiskunnallisen instituution, solmimista ja toimeenpanoa ja siten saada sille myös kirkollinen merkitys.

Upsalalaisen praksiksen mukaan vihkimisen yhteydessä tapahtunut naittamistoimi suoritettiin siten, että naittaja luovutti morsiamen sulhaselle ennen varsinaisen vihkitoimituksen alkua.[32] Naittaja toimi tällöin aktiivisessa roolissa, jota myös Ruotsin lainsäädäntö häneltä vaati.[33] Sen tähden oli luonnollista, että vihkikaavan alku kopulatiivisine osineen suoritettiin nimenomaan kirkon ovella eikä sisällä kirkossa, kirkon varsinaisella alueella. Näin kirkon ovi kertoo osaltaan myös siitä, että kirkollisella vihkimisellä ei ollut ruotsalaisen yhteiskunnan sille antamaa oikeudellista asemaa avioliiton solmimisprosessissa. Tämä asia tunnustettiin myös myöhäisemmän upsalalaisen vihkitoimitustradition alussa olleessa ohjeessa, jossa puhuttiin kirkon ovelle siunattavaksi, ei siis kihlattavaksi ja naitettavaksi tulevista sulhasesta ja morsiamesta.[34]

Turkulainen käytäntö ei puhu mitään vihkitoimituksen yhteydessä suoritettavasta naittamistoimesta. Naittaja lienee kuitenkin myös Suomessa luovutta-

---

[29] *Boëthius* 1933, 63.

[30] *FMU V*, 3642. *Sandholm* 1963, 127.

[31] *Rinne* 1941–1948 II, 215–216.

[32] *SRA MI 419*, 6v. *SRA RIT 8*, 1v. *SRA RIT 13*, 1v. *MU*, 25.

[33] Esim. *IGL* Nk 6 pr kielsi pappia suorittamasta avioliittoon vihkimistä ilman naittajan läsnäoloa. *MEML* Nk 1, 2 § 1, *MEKL* Nk 1, 2 pr ja *KrML* Nk 1, 2 § 1 epäsivät naittamisoikeuden muilta kuin morsiamen sukuun kuuluvilta.

[34] *SRA RIT 8*, 1v. *MU*, 25.

nut morsiamen sulhaselle vihkitoimituksen yhteydessä. Tähän viitannevat *RO*:n 2. §:n papin asemaa naittajana korostavat sanat: ... *Nin mös ei yxiken mw, quin Pappi pidhe Auioskesku ychtenandaman.* [35] Näin turkulaisen käytännön kopulatiivisten osien suorittaminen kirkon ovella osoittaa, että kirkollisella vihkimisellä ei ollut Suomessakaan juridista asemaa avioliiton solmimisprosessissa. Turkulainen praksis myös tunnusti tämän puhuessaan vihkikaavan alun ohjeessa kirkon ovelle siunattaviksi tulevista sulhasesta ja morsiamesta.

HB 1529:n ja sen uusintapainosten vihkikaavojen kuulutuksesta määrännyt ohje sääti kuulutussäännösten jälkeen: ... *Och the komma för kyrkiodörena,* ... Ohjeen päätyttyä seurasivat vihkikysymykset ja vähän myöhemmin myös aviolupaukset ja sormuseremonia.[36] *HB 1529*:n ja sen uusintapainosten vihkitoimituksen kopulatiiviset osat suoritettiin keskiaikaiseen tapaan kirkon ovella.[37]

HB 1541:n ja *HB 1548*:n vihkikaavojen alussa ollut ohje sääti: ... *som skola giffuas tilhopa, hema eller för Kyrkiodörena* ... Ohjeen jälkeistä opetuspuhetta avioliiton solmijoille seurasi määräys, joka sääti kuulutussäännösten jälkeen: ... *och the komma för kyrkiodörena* ... Tämän jälkeen myös näissä -kaavoissa olivat vihkikysymykset ja vähän myöhemmin myös aviolupaukset sekä sormusseremonia.[38] Viimeksi mainitun ohjeen mukaan vihkitoimituksen kopulatiiviset osat tapahtuivat entiseen tapaan kirkon ovella. Ensiksi mainitun ohjeen säännös papin valvomasta yhteenannosta eli kirkollisesta kihlauksesta ja naittamistoimesta kirkon ovella kertovat samasta asiasta. Ohjeesta voi kuitenkin päätellä, että kirkollinen yhteenanto voitiin suorittaa myös morsiamen kotona.[39] Tässä yhteydessä ei kuitenkaan puhuttu mitään siitä, suoritettiinko se myös tällöin vihkikaavan mukaan vai muulla tavalla. Jos vihki-

---

[35] *KK 1549*, 16.

[36] *HB 1529*, Bivr, Bivv. *HB 1533*, Bivr, Bivv. *HB 1537*, Bivr, Bivv. *OPSS II*, 325, 326.

[37] Ks. myös *Quensel* 1890 I, 30 viite 1. *Rodhe* 1923, 362, 367. *Yelverton* 1953, 37. *Söderlind* 1971, 49.

Lutherin vihkikaavan kopulatiivinen osa, joka sisälsi muun muassa vihkikysymykset, toimitettiin kaavan alussa olleen ohjeen mukaan myös kirkon ovella. *Das Traubüchlein* (1529). *-WA 30 III*, 77. Ks. myös *Lähteenmäki* 1955, 106–107. *Lähteenmäki* 1960, 90.

Vrt. tanskalainen *HBS* -vihkikaava, jonka mukaan morsian ja sulhanen olivat vihkitoimituksen alussa sisällä kirkossa, kuorin ovella. *HBS*, Ciijv. Vihkitoimituksen suorittamispaikasta Tanskassa 1500-luvulla *Troels – Lund* [1908–1910] XI, 48–49, 52–53.

[38] *HB 1541*, Bv, Bijrv, Biijr. *HB 1548*, Ciijv, Dr, Dijrv.

[39] Vrt. *Soderlind* 1971, 54.

kaavaa hyödynnettiin, sen kopulatiiviset osat voitiin siis suorittaa myös morsiamen kotona. Kopulaation pääsääntöinen tapahtumapaikka oli kuitenkin *HB 1541*:n ja *HB 1548*:n mukaan kirkon ovi.

KKW:n vihkikaavan alussa ollut, *HB 1541*:stä käännetty ohje määräsi: ... *ychten annethan, koottonans eli kijrkon owen edesä* ... *KKW*:n ja *KKB 28*:n vihkikaavoissa ollut opetuspuheen jälkeinen kuulutusohje, joka oli suomennettu *HB 1541*:stä, sääti kuulutussäännösten jälkeen: ... *ia hæ tuleuat kijrkon owen etten* ... Ohjetta seurasivat sitten molemmissa vihkikaavoissa vihkikysymykset ja vähän myöhemmin aviolupaukset ja sormusseremonia.[40] *KK 1549*:n vihkikaavan opetuspuhetta edeltänyt Agricolan itsensä muotoilema ohje myös määräsi yhteenannon tapahtuvaksi: ... *Cotona eli Kircon edese* ... Opetuspuhetta seurannut ohje sääti: *Coska he sis Kircon Ouen eteen tuleuat* ... Ohjeen jälkeen olivat vihkikysymykset ja vähän myöhemmin aviolupaukset ja sormusseremonia.[41] Näin myös Suomessa vihkikaavan kopulatiiviset osat suoritettiin pääsääntöisesti perinteiseen tapaan kirkon ovella 1500-luvun puolivälissä. Ne saattoivat kuitenkin tapahtua Suomessa myös morsiamen kotona, mikäli siellä toimitettu kirkollinen yhteenanto toimitettiin vihkikaavaa hyödyntäen.

VAr (1552) määräsi myös, että kirkollisen kihlauksen tuli aina tapahtua kirkon ovella tai sakaristossa, kirkon omalla alueella. A-ryhmän käsikirjoitus täsmensi vielä, että kirkollinen kihlaus oli aina toimitettava käsikirjan mukaan. Pappi saattoi *VAr*:n mukaan mennä myös pyydettäessä kotiin suorittamaan kirkollisen kihlauksen. Siellä hän sai menetellä harkintansa mukaan. Tällaista kihlausta ei enää tarvinnut toistaa vihkimisen yhteydessä kirkolla. *VAr*:n B-ryhmän käsikirjoitus määräsi edelleen, että talonpoikien ilman papin läsnäoloa toimittamat kihlaukset voitiin uusia kirkon ovella siten, että pappi toimitti kihlauksen käsikirjan mukaan.[42]

VAr:n mukaisen kirkollisen kihlauksen suorituspaikka merkitsi muutosta aikaisempaan käytäntöön kopulatiivisten osien tapahtumisesta vain kirkon ja yhteiskunnan rajalla. Vaikka *VAr* määräsikin morsiamen kotona toimitettavan

---

[40] *KKW*, 31, 35, 37, 39. *KK B 28*, 34–35, 37–38. Teksti on otettu *KKW*:stä. *KK B 28*:n teksti eroaa siitä vain ortograafisesti sekä ajatukseen vaikuttamattomissa synonyymeissä. Esim. sanan *uksi* (=ovi) käyttö osoittaa *KK B 28*:n vihkikysymyksiä edeltävän ohjeen olevan vanhempaa traditiota kuin *KKW*:n vastaavan kohdan *Nikkilä* 1985, 62. *Kiuru* [1989], 23–24.

Vihkikaavan alussa ollut ohje puuttui *KK B 28*:sta.

[41] *KK 1549*, 19, 21, 22. Ks. myös *Lehtonen* 1931a, 297. *Lempiäinen* 1985, 167, 168.

[42] *Kjöllerström* 1941, 61, 67.

kirkollisen kihlauksen tapahtuvaksi papin sopivaksi katsomalla tavalla, ei siis välttämättä vihkikaavaa hyödyntäen, ajateltiin kuitenkin myös tässä yhteydessä vihkitoimituksen määräämän tavan mukaista kirkollista yhteenantoa. Tästä kertoo tällaisen kihlauksen toistamiskielto kirkolla vihkimisen yhteydessä.

HB 1557:n vihkikaava ei tuonut muutosta entiseen käytäntöön kopulatiivisten osien toimituspaikasta joko kirkon ovella tai morsiamen kotona. Tämä ilmenee sen alussa olleista ohjeista ja niiden jälkeisistä vihkikysymyksistä, aviolupauksista ja sormusseremonioista. *HB 1557*:n ohjeet olivat ortografiaa lukuunottamatta samanlaiset kuin *HB 1541*:n ja *HB 1548*:n vastaavat määräykset.[43]

KJE 1561 ja *KJ 1571* määräsivät, että kihlauksen tuli aina tapahtua kirkon ovella tai sakaristossa käsikirjan säätämällä tavalla. Jos pappi oli laillisesti kihlannut vihittäväksi tulleen parin jo morsiamen kotona, tällaista kihlausta ei tarvinnut enää toistaa vihkimisen yhteydessä kirkon ovella.[44]

VAr:n ja *KJ 1571*:n säännökset sakaristossa toimitettavista kopulatiivisista osista ilmaisivat näissä lähteissä muuallakin näkynyttä pyrkimystä lujittaa kirkon asemaa avioliiton solmimisen valvonnassa. Samasta asiasta kertoo niiden määräys vihkikaavan hyödyntämisestä myös kotona toimitettavissa kihlauksissa. Tämä säännös oli myös 1540-luvun ruotsin- ja suomenkielisissä vihkikaavoissa, vaikka ei näin suoraan ilmaistuna.

Ruotsalaiset 1580-luvulta peräisin olevat partikulaariset säännökset määräsivät myös kirkon oven papin toimittaman kihlauksen tapahtumapaikaksi.[45]

HB 1586:n vihkikaavan mukaan kopulatiiviset osat tuli suorittaa joko kirkon ovella tai morsiamen kotona. Tämä ilmenee vihkikaavan alussa olleista kuulutuksista määränneistä ohjeista sekä niiden jälkeen seuranneista vihkikysymyksistä ja myöhemmistä aviolupauksista ja sormusseremonioista.[46] Näistä säännöksistä voi päätellä, että kopulatiiviset osat suoritettiin 1500-luvun loppupuolella perinteiseen tapaan pääsääntöisesti edelleen kirkon ovella.

Yhdessä partikulaarisessa säännöksessä määrättiin 1600, että kirkollinen

---

[43] *HB 1557*, Ciijv, Dr.

Vrt. englantilaista protestanttista vihkimistraditiota, jonka mukaan vihkikaavan kopulatiiviset osat suoritettiin sisällä kirkossa. *BCP 1549*, 252–254. *BCP 1552*, 410–412. Ks. myös *Troels – Lund* 1939, 49. *Carlsson* 1965–1972 II, 33–34.

[44] *KJE 1561*, 126–127, 128. *KJ 1571*, 121, 122.

[45] Esim. Kaarle herttuan [Strängnäsin papistolle] 23. 9. 1583 lähettämä kirje (*SSA II*, 10) ja Strängnäsin hiippakunnan synodaalistatuutit 1584 antoivat tälläisen määräyksen (*SSA II*, 10, 13).

[46] *HB 1586*, Biijv, Bvr.

kihlaus tuli aina suorittaa vihkitoimituksen yhteydessä kirkolla (*wid kyrkian*).[47] Toisessa samalta vuodelta peräisin olevassa määräyksessä säädettiin, että tämän tuli tapahtua sisällä kirkossa (*i kyrkian*).[48] Tässä yhteydessä ei mainittu tarkempaa paikkaa kirkkorakennuksessa. *Papiston Norrköpingin valtiopäivillä 13. 2. 1604 säätämissä artikkeleissa* määrättiin, että kirkollisen kihlauksen tuli aina tapahtua pääalttarin edessä.[49] Määräys toistettiin useissa partikulaarisissa säännöksissä 1600-luvun alussa.[50] Kirkollinen kihlaus säädettiin toimitettavaksi sisällä kirkossa myös Tukholman valtiopäivillä 1609 syntyneessä asiakirjassa *Acta synodica seu Commitialia Anno 1609*.[51] Samansisältöinen määräys annettiin edelleen Nyköpingin valtiopäivillä 1611–1612. Niille kokoontunut papisto päätti valmistelevassa kokouksessaan joulukuussa 1611 sekä 7. 2. 1612 annetussa papiston säädöksessä, että kihlaus oli aina hyödyllistä toimittaa sisällä kirkossa seurakunnan läsnäollessa (*i Kyrckian i Guds församblings närvaro*).[52] Nämä kolme määräystä eivät maininneet tarkempaa suorituspaikkaa kirkkorakennuksen sisäosissa.

KJE 1608 ja *KJE 1619* määräsivät kihlauksen toimitettavaksi sisällä kirkossa käsikirjan määräämällä tavalla.[53]

HB 1602:n vihkikaavassa ja *HBF 1608*:n A-vihkikaavassa ei annettu mitään ohjeita siitä, missä vihkitoimituksen tuli tapahtua. Kuitenkin niiden luonteesta ja kokonaisuudesta[54] voi päätellä, että se oli tarkoitettu kokonaisuudessaan suoritettavaksi sisällä kirkossa. Sen sijaan *HB 1608*:n B-vihkikaava toisti kuulutusohjeessaan määräyksen, jonka mukaan vihkitoimituksen kopulatiiviset osat tuli suorittaa kirkon ovella.[55]

HB 1614:n vihkitoimituksen alussa ollut ohje sääti kuulutusmääräysten jälkeen: ... *the komma j Kyrkian in för Gudz Försambling*, ... Sen jälkeisiä opetuspuheita seurannut määräys vihkikysymyksistä ei sanonut mitään sen

---

47 Tukholman synodaalistatuutit 1600 (*SRA PA I 2 Acta Synodica Holmiae 1600 §* 13).

48 Linköpingin synodaalistatuutit 1600 (*Holmström* 1901b, 149).

49 *ULA UDA E I*:1. *Söderlind* 1971, 75 viite 4.

50 Esim. Upsalan arkkihiippakunnan synodaalistatuutit 1604, 1607, 1608 ja 1611. *SSA I*, 9, 19, 21, 25.

51 *Thyselius* 1841, 261.

52 *Wallquist* 1791–1795 V, 169 (valmisteleva kokous joulukuussa 1611). *Stiernman* 1728, 666; *SRAk II:1*, 134 (papiston säädös Nyköpingin valtiopäivillä 7. 2. 1612).

53 *KJE 1608*, 148–149. *KJE 1619*, 484–485.

54 *HB 1602*, Fijr–Giiijv. *HBF 1608*, [A: 1r–4v].

55 *HBF 1608*, [B: 6r].

suorituspaikasta.[56] Ensiksi mainitusta ohjeesta ilmenee, että vihkikaavan kopulatiiviset osat oli tarkoitettu tapahtuvaksi sisällä kirkossa.[57]

Mainituista 1600-luvun alun lähteistä havaitaan, että niillä oli sama pääperiaate vihkikaavan kopulatiivisten osien suorituspaikasta. Norrköpingin valtiopäivien säännös 13. 2. 1604 täsmensi vielä, että tämä paikka oli pääalttarin edessä. Vihkipari lienee tällöin käytännössä seissyt kuoriaidan ovella, sillä muuten *HB 1614*:n vihkikaavassa myöhemmin ollut, vihkiparin saapumisesta alttarin luo määräävä ohje: *När the komma för Altaret* ... olisi epälooginen.[58] Vihkikaavan kopulatiivisten osien suorittamispaikasta kuoriaidan ovella kertonee myös *KK 1614*:n vihkikaavan alussa ollut kuva, jossa pappi yhdisti tällä paikalla sulhasen ja morsiamen kädet.[59]

Vihkikaavan kopulatiivisten osien suorittaminen kirkossa pääalttarin edessä korosti omalta osaltaan kirkon asemaa avioliiton solmimisen valvonnassa, sillä yhteiskunnan valta ei ulottunut sisälle kirkkoon, alttarin eteen. Alttarin läheisyys muistutti myös vihittäviä siitä, että heidän liittonsa solmittiin Jumalan kasvojen edessä.

KK 1614:n vihkikaavan kopulatiiviset osat oli myös tarkoitus toimittaa kirkon sisätiloissa. Tämä käy ilmi kaavan kuulutussäännösten jälkeisistä sanoista: ... *he kirckoon tulevat, seuracunnan eteen* ... sekä vihkikysymysten suorituspaikasta määräävän ohjeen puuttumisesta *KK 1614*:sta.[60]

KK 1614:n mainituille kohdille ortografiaa lukuunottamatta identtisistä *KK 1629*:n määräyksistä voi myös todeta, että sen vihkikaavan kopulatiiviset osat oli tarkoitettu toimitettavaksi sisällä kirkossa.[61]

Norrköpingin valtiopäivillä 13. 2. 1604 ja Nyköpingin valtiopäivillä 1611–1612 annetut säädökset kirkollisen kihlauksen toimittamisesta sisällä kirkossa sisältyivät myös provenienssiltaan suomalaisiin kopiokirjoihin 1600-luvun ensimmäisellä puoliskolla.[62] Norrköpingin valtiopäivillä annettu täsmennys kirkollisen kihlauksen toimittamisesta pääalttarin edessä oli voimassa myös Suomessa. Näin täälläkin vihkitoimituksen kopulatiiviset osat lienee suoritettu käytännössä kuoriaidan ovella, sillä myös *KK 1614*:n vih-

56 *HB 1614*, XXXVr, XXXVIIIr.
57 Ks. myös *Rodhe* 1923, 368.
58 *HB 1614*, XLIIIr.
59 *KK 1614*, 62.
60 *KK 1614*, 64, 69. Ks. myös *Lehtonen* 1931a, 297. *Lempiäinen* 1985, 68.
61 *KK 1629*, 26v, 29r.
62 Esim. *HYK C^{ö} V 14*, 53r, 58r, 71v.

kikaavassa oli myöhemmin vihkiparin alttarille tulosta kertova ohje *Coska he Altarin eteen tulevat* ... sekä vihkiparin käsien yhdistämistä kuoriaidan ovella kuvaava kuva.[63] *CE* määräsi myös käsikirjan mukaan toimitetun kihlauksen suoritettavaksi sisällä kirkossa tai sakaristossa.[64] Tässä se poikkesi *KJ 1571*:n vastaavasta määräyksestä.

Vihkitoimituksen kopulatiivisten osien suorittaminen Suomessa 1600-luvun alkupuolella sisällä kirkossa pääalttarin edessä kuoriaidan ovella korosti myös täällä kirkon asemaa avioliiton solmimisen valvonnassa sekä muistutti vihittäviä avioliiton solmimisesta Jumalan kasvojen edessä.

Seuraavissa alaluvuissa vihkikaavan kopulatiiviset elementit on ryhmitetty järjestykseen otsikkojen mukaan: vihkikysymykset, naittamistoimi, aviolupaukset, sormusseremonia ja avioliiton vahvistaminen. Viimeksi mainittu sisältää myös sulhasen ilmoituksen lahjastaan morsiamelle ja sen luovuttamisen tälle sekä varsinaisen sormusseremonian.

5.2. VIHKIKYSYMYKSET

Ranskassa 1000–1200 -luvuilla vaikuttaneen varhaisskolastisen koulukunnan opetuksen mukaan kirkon tuli avioliiton sakramenttiluonteen tähden erityisesti valvoa, että avioliitto perustui molempien siihen aikovien vapaaehtoiseen suostumukseen. Heidän tuli siksi julkisesti ilmaista vapaaehtoinen halunsa solmia avioliitto. Tätä vaadittiin ainakin Rouenin provinsiaalikokouksessa 1012. Siksi ranskalaisissa vihkikaavoissa 1100-luvulla määrättiin, että papin oli tiedusteltava heti toimituksen alussa avioliiton solmijoiden molemminpuolista suostumusta avioliittoon. Vasta tämän jälkeen seurasi naittamistoimi.[65] Tarkempaa ohjetta ei kuitenkaan ollut siitä, mitä sanoja papin oli käytettävä tässä yhteydessä. 1200-luvun lopulta peräisin olevissa vihkikaavoissa papeille

[63] *KK 1614*, 62, 77.

[64] *Parvio* 1966, 147.

[65] Esim. *PoMLy*, 286. *Ritzer* 1962, 313–315. Vrt. *MiMel*, 285, jossa pappi määrättiin tiedustelemaan vihittäviltä heidän haluaan solmia avioliitto laillisesti. Papin oli myös kysyttävä vanhemmilta, oliko heillä jotakin solmittavaa avioliittoa vastaan.

Vrt. *Opet* 1910, 99–158. Siinä vihkikysymysten sanotaan kehittyneen joissakin germaanisissa yhteiskunnissa 1000-luvulla käytössä olleesta yhteiskunnallisesta kihlauksesta, jossa sekä sulhaselta että morsiamelta kysyttiin heidän suostumustaan avioliittoon.

annettiin ohje kysymyksen sanamuodosta. Näin vihkikysymykset saivat vakiintuneen muodon, joka tosin vaihteli eri vihkikaavoissa.[66] 1300–1400 -luvuilta peräisin olevien vihkikaavojen mukaan kopulaatiokysymykset tehtiin kansankielellä,[67] mikä edellyttänee myös vastauksia samalla tavalla.

Tapa tehdä vihkikysymykset vihkitoimituksen yhteydessä levisi 1100–1400 -luvuilla myös muualle Eurooppaan.[68]

Pohjois-Ranskan ja Englannin välillä vallinneiden vilkkaitten liturgisten yhteyksien myötä myös englantilaisissa vihkikaavoissa annettiin jo 1100-luvulla ohjeita kopulaatiokysymyksistä määräämättä kuitenkaan niiden tarkasta sanamuodosta. Naittamistoimi suoritettiin niiden jälkeen.[69] Toisissa englantilaisissa kaavoissa vihkikysymysten tarkka sanamuoto esiintyi jo 1100-luvulla.[70] Englannissa kopulaatiokysymykset vastauksineen tapahtuivat myös

---

66 Esim. *MiRoA*, 294. *RiMSMF*, 299–300 (Rituale Monasterii S. Maurus Fossatensis [Saint-Maur-des-Fossés -luostari], käsikirjoitus 1200-luvun loppupuoliskolta, julkaistu *Molin – Mutembe* 1974): monisanaiset latinankieliset vihkikysymykset, joissa kysyttiin vihittävien halua ottaa toisensa aviopuolisoiksi ja elää toistensa kanssa kaikissa elämänsä vaiheissa. *PoMe*, 296. *RiMSVP*, 302 (Rituale Monasterii S. Victori Parisiense [St. Victor -luostari, Paris], käsikirjoitus 1300-luvun alusta, julkaistu *Molin-Mutembe* 1974): latinaksi, lyhyet vihkikysymykset, joissa tiedusteltiin vain vihittävien halua ottaa toisensa aviopuolisoiksi. Ks. myös *Stevenson* 1982, 71–72.

Vihkikysymykset olivat ennen naittamistointa *MiRoA*:ssa. *MiRoA*, 294.

Vrt. esim. *RiMP*, 306. *RiCa*, 311. *RiLe*, 639, joissa oli ennen varsinaista vihkikaavaa kihlauskaava. Siihen sisältyi myös vihkikysymyksiä vastaavat kihlauskysymykset.

Seuravassa vihkikysymys-termin synonyyminä käytetään kopulaatiokysymys-sanaa.

67 Esim. *RiMP*, 306. *PoLu*, 630 (Pontificale Lugdunense [Lyon], käsikirjoitus 1353–1358, julkaistu *Martène* 1700). *RiCa*, 312. *MiRoB*, 304. *MiPa*, 635 (Missale Parisiense [Paris], käsikirjoitus 1400-luvulta, julkaistu *Martène* 1700). *PoAm*, 633 (Pontificale Ambianense [Amiens], tarkemmin dateeraamaton Lyonissa säilytettävä käsikirjoitus, julkaistu *Martène* 1700).

68 Esim. *MiMB*, 291 (Portugali). *PoRoA*, 300 (Italia). *RiEHB*, 22 (Ritulae Episcopi Henrici Brezlaviensis, [Breslaun piispan Henrikin Rituale], käsikirjoitus 1300-luvun alusta, julkaistu *Franz* 1912). *AgMo*, 68 (Saksa). *MHis*, 97 (Espanja). Vihkikysymysten sanamuoto vaihteli näissä kaavoissa.

69 Esim. *MiEB*, 289. *MiS*, 202–203. *MiWe*, 1234. Ks. myös *Lüdtke* 1922, 125. *Stevenson* 1982, 68, 77, 79–80.

70 *PoMag*, 160*. *HaMs*, 166*. *MaRa*, 2. *MiH*, 116*. *MS 1506*, 18*–19*. *MS 1543*, 47. *MPE*, 26. Vihkikaavoissa *MaRa, MS 1506, MS 1543, MPE* kopulaatiokysymykset olivat samassa muodossa: N., Vis habere hanc mulierem in sponsam (hunc virum in sponsum et ei obedire et servire;), et eam diligere, honorare, tenere, et custodire sanam et infirmam, sicut sponsus debet sponsam; (et eum diligere, honorare, ac custodire sanum et infirmum, sicut sponsa debet sponsum:); et omnes alias (alios) propter eam (eum) dimittere, et illi soli adhærere quamdiu vita utriusque vestrum duraverit ? Ortografia otettu *MS 1506*:sta.

kansankielellä 1300–1400 -luvuilta alkaen.[71]

Vihkikysymysten sanamuoto vaihteli eri vihkimistraditioissa. Tästä huolimatta voidaan kopulaatiokysymysten ulkonaisissa muodoissa sekä niiden sisällössä havaita yhtenäisiä piirteitä.

Vihkikysymysten tekijä oli aina pappi. Hän tiedusteli molemmilta avioliittoon aikovilta nimeltä mainiten, haluavatko he solmia keskenään avioliiton ja elää siinä kaikissa yhteisissä elämänvaiheissaan. Kopulaatiokysymyksillä oli näin opettava funktio, sillä ne korostivat kirkon opetusta sekä avioliiton perustumisesta molempien vapaaehtoiseen tahtoon että avioliiton purkamattomuudesta.[72] Tähän liittyi myös se, että kysymykset teki pappi, joka muutenkin opetti näitä asioita. Vihkikysymysten opetuksellista funktiota ilmentää myös niiden suorittaminen kansankielellä, ei siis latinaksi. Kopulaatiokysymys tehtiin aina ensin miehelle. Tämä johtunee Raamattuun pohjaavaasta opetuksesta miehestä perheen päänä sekä indoeurooppalaisesta tavasta, jonka mukaan sulhanen haki itselleen morsiamen.

Vastaamalla myönteisesti vihkikysymyksiin sulhanen ja morsian sitoutuivat avioliittoon.[73] Tämä oli kirkon opetuksen mukaan kihlaus, jota pappi valvoi kirkon edustajana. Kirkollinen kihlaus tapahtui siis näin kopulaatiokysymyksissä.

Englannista vihkikysymystraditio levisi myös Skandinaviaan. *MNa* sisälsi englantilaisvaikutteisten kopulaatiokysymysten tarkan kansankielisen sanamuodon.[74] *MaKa* sekä *NoM* ja *LAS* määräsivät vihkikaavan alun ohjeessa, että papin oli tiedusteltava vihittäviltä heidän molemminpuolista selkeää suostumustaan solmittavaan avioliitton. Kopulaatiokysymysten tarkempaa sanamuotoa ei niissä kuitenkaan määrätty.[75] Vastausten kielestä lähteet eivät sano

---

Muissa vihkikaavoissa kopulaatiokysymysten sanamuodot poikkesivat mainitusta sekä toisistaan. Ks. myös *Freisen* 1918–1919, 74, 81,85. *Stevenson* 1982, 70, 79. Vrt. *Opet* 1910, 99–100, jossa *MS* -vihkikaavassa (tarkempaa editiota ei ilmoiteta) sanotaan olevan ensi kerran kopulaatiokysymysten tarkan sanamuodon.

Stevenson 1982, 250 esittää, että ranskalainen, ainakin rouenilainen kopulaatiokysymystraditio on ollut esikuvana Sarum-tradition vihkikysymyksille.

71 Esim. *MaRa*, 2. *MBM*, 5–6. *MiH*, 116*. *MS 1506*, 18*–19*.

72 Esim. *Graff* 1933, 339. *Yelverton* 1953, 37.

73 *Quensel* 1890 I, 30 viite 2.

74 *MNa*, 19–20. Vihkikysymykset kuuluivat: Villt thu N. thessa kono taka (Villt tu taka then*n*na man) ther till æignar kono. (man*n*s) at gœyma he*n*nnar sva sivkrar sem hæillar. (at gæta *ok* vardvæita sva sivkan sem hæillan.). *Stevenson* 1982, 84–86. *Stevenson* 1983, 553.

75 *NoM*, 69. *MaKa*, 11v. *LAS*, 61. *Opet* 1910, 101. *Stevenson* 1983, 553.

mitään, mutta se lienee ollut sopusoinnussa kysymysten kielen kanssa.

Varhaisempaa upsalalaista vihkimistraditiota (1300–1400 -luvuilta) edustava fragmentti (*SRA RIT 13*) sisälsi ohjeen, joka oli sangen lähellä sekä tekstuaalisesti että sisällöltään varhaisemman Sarum-tradition vihkikaavojen vastaavaa ohjetta. Se lienee ollut lähteenä varhaisemmalle upsalalaiselle vihkimistradition ohjeelle. Siinä ei annettu tarkempaa sanamuotoa vihkikysymyksille. Ohjeessa todettiin ainoastaan, että vastauksena vihkikysymykseen sulhanen otti morsiamen vaimokseen uskossa Jumalaan ja lupasi auttaa tätä terveyden ja sairauden hetkinä.[76] Myöhäisempää upsalalaista vihkimiskäytäntöä (1400-luvulta) edustavan fragmentin (*SRA RIT 8*) ja *MU*:n vihkikaavojen alussa ollut ohje määräsi kopulaatiokysymysten teosta sekä antoi niille tarkan sanamuodon.[77] Se pohjannee 1100–1200 -lukujen englantilaiseen vihkikysymystraditioon.[78] Muissa Ruotsin painetuissa vihkikaavoissa ei mainittu lainkaan kopulaatiokysymyksiä.[79]

MU:n edustaman myöhäisemmän upsalalaisen tradition englantilaisperäiset vihkikysymykset ovat olleet turkulaisen praksiksen kopulaatiokysymysten lähteenä.[80] Tämä osoitetetaan seuraavassa vertailussa 5.1.

---

[76] *SRA RIT 13*, 1v.

[77] *SRA RIT 8*, 1v (siinä ei ollut vihkikysymysten sanamuotoa fragmentaarisuuden tähden). *MU*, 25.

[78] *Stevenson* 1982, 86. Stevenson ei kuitenkaan esitä tarkkaa esikuvaa *MU*:n vihkikysymyksille. Vrt. *Stevenson* 1983, 553, jossa *MU*:n kopulaatiokysymysten lähteeksi todetaan *MiEB* -vihkikaavan vastaava kohta. Tämä poikkeaa kuitenkin huomattavasti *MU*:n puheena olevasta elementistä.

[79] *Stevenson* 1982, 87–88. Stevenson pitää tätä harkittuna tekona esittämättä kuitenkaan syytä tälle menettelylle. Yhtenä syynä kopulaatiokysymysten puuttumiselle muista Ruotsin painetuista vihkikaavoista voi olla se, että kirkollinen vihkiminen ei ollut saanut yhteiskunnan hyväksymistä Ruotsissa keskiajalla.

Todennäköisesti 1300–1400 -luvuille ajoitettava Linköpingin tai Växjön hiippakuntien vihkimiskäytäntöä edustava fragmentti määräsi kuitenkin papin kysymään sulhaselta tämän tahtoa ottaa morsian vaimokseen ja elää eroamatta hänen kanssaan avioliitossa eri elämäntilanteissa. Tarkempaa sanamuotoa kopulaatiokysymyksille ei annettu. *SKrA MI 421*, 4r.

SKrA MI 421:een sisältyvä vihkikaava oli otsikoitu *Ordo qualiter desponsari mulier.* (*SKrA MI 421*, 4r). *ML*:n vihkikaavan otsikko kuului *Benedictio sponsi et sponse.* (*ML*, 31). Näin kopulaatiokysymykset olivat sellaisessa vihkikaavassa, johon otsikon mukaan liittyi kihlaus. Vrt. *BS*:n ja *HM*:n vihkikaavat, joissa ei ollut vihkikysymyksiä otsikoista *Benedictio nubencium in facie ecclesie contrahencium* (*HM*, 171) ja *Ordo ad sponsalia* (*BS*, 131) huolimatta.

[80] *HYK RIT 23*, 1v. *24*, 3v. *29*, 3v. *MU*, 25. *MEA*, 15. *Knuutila* 1984, 96–99, 111–112. Vrt. *Knuutila* 1984, 96–97

Ks. myös *Stevenson* 1982, 87.

Vertailu 5.1. Myöhäisemmän upsalalaisen (*MU*) ja turkulaisen keskiaikaisen vihkimistradition (*HYK RIT 23, 24, 29, MEA*) kopulaatiokysymysten vertailu

MU	*HYK RIT 23, 24, 29, MEA*
uis. N. recipere *talem* in uxorem (maritum)[1] et habere eam (eum) *in prosperis et aduersis.*	uis[2] tu. N. recipere *ipsam*[3] in uxorem et habere eam tibi *tam in prosperis quam eodem in aduersis*[4]
ego te. N. exnunc *accipio* michi in uxorem in nomine domini. (in maritum.)	Ego te *recipio*. N. exnunc mihi in[5] uxorem In[6] nomine domini Postmodum[7] interroget sponsam eodem modo qua [8] similiter ut sponso respondente[9]

Selitykset:

1 Suluissa olevat sanat on tarkoitettu naiselle.
2 Teksti otettu *HYK RIT 29*:stä.
3 *HYK RIT 24*: ipsam tibi, *MEA*: ipsam tibi recipere.
4 *HYK RIT 23*: habere eam in prosperis quam aduersis; *HYK RIT 24*: habere tam in prosperis ac quam aduersis; *MEA*: habere eam tam in prosperis quam aduersis.
5 *HYK RIT 23*: sanat mihi in puuttuvat fragmentaarisuuden tähden.
6 *HYK RIT 23, 24, MEA*: in.
7 *HYK RIT 23, 24, MEA*: Postea.
8 *HYK RIT 23*: sanat modo qua puuttuvat fragmentaarisuuden tähden.
9 *HYK RIT 23*: respondent.

Vertailusta ilmenee, että upsalalainen myöhäisempi ja turkulainen vihkikysymystraditio olivat pääpiirteissään yhtenevät. Niissä oli kuitenkin yksityiskohtaisia eroja. *MU* antoi tarkan sanamuodon sekä sulhaselle että morsiamelle tehtävälle vihkikysymykselle sekä heidän vastauksilleen. *RA*:ssa ja *MEA*:ssa oli tarkka sanamuoto vain sulhasen kopulaatiokysymykselle ja vastaukselle. Ne määrättiin sitä seuraavassa ohjeessa samanlaisiksi myös morsiamelle. *MU*:ssa esiintyneet sanat *talem*, *accipio* oli korvattu *RA*:ssa ja *MEA*:ssa synonyymisillä ilmauksilla *ipsam*, *recipio*. Edelleen turkulaisessa traditiossa käytettiin rakennetta *tam - quam*, jota ei ollut *MU*:ssa. Vihkikaavojen perinteinen kirkollinen latina ei sulje pois sitä todennäköistä käytäntöä, että vihkikysymykset vastauksineen toimitettiin tuolloin myös kansankielellä.

Kopulaatiokysymyksillä oli siis edellä esitetyn perusteella muualla Euroopassa kirkollisen kihlauksen funktio. Upsalalaisen ja turkulaisen praksiksen

mukaan vihkitoimitukseen sisältyi kirkollinen kihlaus.[81] Se oli kopulaatiokysymysten pääasiallinen sisältö myös näissä hiippakunnissa, sillä vastaamalla myöntävästi papin tekemään avioliittoaikomusta koskevaan kysymykseen sulhanen ja morsian lupasivat ottaa Jumalan nimeen toisensa aviopuolisoiksi.

Kun Ruotsin yhteiskunnallisen lainsäädännön mukaan naittaja ja sulhanen sopivat kihlauksessa julkisesti avioliitosta todistajien valvonnassa, kirkollisessa kihlauksessa sulhanen ja morsian itse sopivat avioliitostaan myös julkisesti, sillä vihkikysymykset tuli tehdä *in facie ecclesiae* eli koko läsnäolevan seurakunnan todistaessa. Julkisuuteen liittyi myös se, että pappi valvoi kihlausta, koska hän teki kysymykset kihlattaville ja he vastasivat hänelle.

Vihkikysymyksissä tapahtunut kirkollinen kihlaus täytti näin lainsäädännön kihlaukselle asettamat avioliittosopimuksen ja julkisuuden edellytykset. Näin kirkko saattoi vaatia vihkitoimituksessa toimitetulle kihlaukselle laillisen kihlauksen aseman. Kopulaatiokysymysten esittäminen naittamistoimen jälkeen[82] ja siten myös naittajan läsnäollessa kirkon ovella kertoo kuitenkin, että tämä ei onnistunut. Kirkollista kihlausta pidettiin yhteiskunnan taholta ainoastaan laillisen kihlauksen toistona.

Papin kysymys avioliittoon aikovilta, olivatko he kaikissa elämänvaiheissa valmiit elämään avioliitossaan yhdessä, muistutti kirkon opetuksesta avioliiton purkamattomuudesta. Siten upsalalaisen ja turkulaisen vihkimistradition kopulaatiokysymyksillä oli myös opettava funktio.

Vaikka kopulaatiokysymykset tehtiin sulhaselle ja morsiamelle nimiltä mainiten, aviopuolisoksi otettavaa ei kuitenkaan puhuteltu nimeltä, vaan hänestä käytettiin määrättyä henkilöä tarkoittavaa ilmaisua *talem / ipsam*. Se antaa aiheen olettaa, että pappi kiinnitti jollakin näkyvällä tavalla huomiota sulhaseen / morsiameen puhuessaan tästä tiettynä henkilönä.

Upsalalainen tradition mukaan sulhanen seisoi vihkikysymysten aikana kirkon ovella papin edessä morsiamen oikealla puolella.[83] Vastaavanlaisen

---

[81] Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 II, 98.

[82] Esim. *SRA RIT 8*, 1v. *13*, 1v. *MU*, 25.

[83] *SRA RIT 8*, 1v. *MU*, 25. Vastaavanlainen määräys oli myös *HM*:ssa ja *ML*:ssä. *HM*, 171. *ML*, 31. Vrt. *BS*, 131, jossa sulhanen määrättiin seisomaan morsiamen vasemmalla puolella. Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 II, 27.

Englantilaisten vihkikaavojen (esim. *MaRa*, 1; *MS 1506*, 17*) ohella ainoastaan tanskalaisessa *MaKa*:ssa (*MaKa*, 11v) määrättiin, että sulhasen oli seisottava kirkon ovella papin edessä morsiamen oikealla puolella. Näin tämä tapa lienee välittynyt Englannista ainakin joihinkin tanskalaisiin vihkikiskäytäntöihin ja ruotsalaisiin Upsalan ja Linköpingin kaavoihin. Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 II, 31.

käytännön voi päätellä vallinneen myös Suomessa, vaikka siitä ei ole täsmällistä ohjetta. Turkulaiset vihkikaavat määräsivät sanallisesti näet hiukan myöhemmin sulhasen seisomaan morsiamen oikealla puolella kirkon kuorissa.[84]

Upsalalaisen ja turkulaisen tradition mukaan sulhanen ja morsian vastasivat papin tekemään kansankieliseen vihkikysymykseen todennäköisesti omalla kielellään papin ohjauksen mukaisesti. Kirkon kannalta oli tärkeää säilyttää vihkikaavassa vihittävien keskinäisen uskollisuuden vakuutus latinankielisenä: *Ego te recipio (accipio) N. exnunc mihi in vxorem In nomine domini.* On mahdollista, että pappi selosti näiden sanojen sisällön ja merkityksen vihittäville ohjatessaan heitä vihkikikysymyksiin ja vastauksiin. Eurooppalaisissa kopulaatiokysymystraditioissa vastauksena oli tavanomaisimmin lyhyt, korkeintaan pari sanaa käsittävä tahdonilmaus.[85] Upsalalaisen ja turkulaisen vihkikysymystradition määräämä vastaus on siksi tulkittava aviolupaukseksi.[86] Tätä tukee myös se, että *MU*:n mukaan sulhanen ja morsian olivat kääntyneet toisiinsa päin vastatessaan papin vihkikysymyksiin.[87] Aviolupausten funktio[88] tekee ymmärrettäväksi sen, että upsalalaisessa käytännössä naittamistoimi suoritettiin ennen vihkikysymyksiä.

Ruotsin 1500-luvun alun kansankielisiin vihkikaavoihin sisältyivät myös kopulaatiokysymykset vastauksineen.[89] Niitä verrataan seuraavassa (vertailu 5.2.) toisiinsa.

---

[84] *HYK RIT 29*, 5r. *MEA*, 18.

Hattulan kirkossa on maalaus (ks. tämän kirjan kansikuva), joka kuvaa Joosefin ja Neitsyt Marian kihlausta. Joosef on Marian oikella puolella. Vrt. Lohjan kirkossa oleva samanaiheinen maalaus, jossa Joosef on Marian vasemmalla puolella. Ks. myös sivu 309.

[85] Esim. *MiRoA*, 294 (Ranska). *WeMa*, 167* (Englanti).

Vrt. *Grath* 1904, 52, jossa esitetään, että neljässä ranskalaisessa vihkikaavassa (*PoLu*; *MiRoB*; *MiPa*; *PoAm*) on samanlainen monisanainen vastaus kopulaatiokysymyksiin kuin *MEA*:ssa. Niissä ei kuitenkaan ole tällaista vastausta.

[86] *Grath* 1904, 52.

[87] *MU*, 25. Ks. myös *Bondeson* 1988, 35–36.

[88] Aviolupausten funktioon palataan tarkemmin myöhemmin.

[89] *HB 1529*, Bivr. *HB 1533*, Bivr. *HB 1537*, Bivr. *HB 1541*, Bijrv. *HB 1548*, Dr. *KKW*, 35. *KK B 28*, 34–35. *KK 1549*, 21. *OPSS II*, 325.

Vertailu 5.2. Ruotsin reformatoristen kansankielisten vihkikaavojen kopulaatiokysymysten sekä niihin annettujen vastausten vertailu

HB 1529, HB 1533, HB 1537, HB 1541, HB 1548	*KKW, KK B 28, KK 1549*
Jagh[1] spör tigh N. til första*, andro* och tridie reso, om tu wilt haffua thenna person til tijn *hustru*, och elska henne *j nödh och j lust.* Mannen Swarar. Ja.[6]	Mine[2] kysyn sinulle N.[3] ensimeisen, toisen, ia colmanen kerdhan, ios sine tacdhot temen inhimisen otta sinun Auioxes[4], ia racasta hende *seke wastoin ette mötekiemisese*[5] ? Mies wastapi. Mine tacton.
Sedhan spör Presten henne sammaledhes om hon wil haffua honom til sin echta man etc[7].	Nin kysyken mös Pappi Morsiamelle, Ios hen tacton[8] henen otta Auiomiehexense. Se wastapi. Mine tacton.[9]

Selitykset:

1 Teksti otettu *HB 1541*:stä, se eroaa muista mainituista ruotsinkielisistä vihkikaavoista vain ortografiassa kahdessa erikseen viitatussa kohdassa sekä siinä, että sana reso esiintyy *HB 1529*:ssä, *HB 1533*:ssa ja *HB 1537*:ssä * merkityssä kohdassa.

2 Teksti otettu *KK 1549*:stä, eroja *KKW*:iin ja *KK B 28*:aan vain ortografiassa sekä kahdessa erikseen viitatussa sanavalinnassa.

3 *KKW, KK B 28*: tygiäs, teksti otettu *KKW*:stä, eroja *KK B 28*:aan vain ortografiassa.

4 *KKW, KK B 28*: vaimoxes.

5 *KKW, KK B 28*: racasta hända tuskasa ia ijlosa, teksti otettu *KKW*:stä, eroja *KK B 28*:aan vain ortografiassa.

6 *HB 1548*:sta puuttuvat sanat Mannen swarar. Ja.

7 *HB 1548*:ssa ei ole etc. lyhennettä.

8 *KKW, KK B 28*: Samalla modholla kysykän vaimolle tachtoko hen otta, teksti otettu *KKW*:stä, eroja *KK B 28*:aan vain ortografiassa.

9 *KKW, KK B 28*:ssa ei ole sanoja Se wastapi. Mine tacton.

Vertailu osoittaa, että 1540-luvun suomenkieliset vihkikysymykset oli käännetty *HB 1541*:n ja *HB 1548*:n kopulaatiokysymyksistä. Sana *kerdha* esiintyi näet *KKW*:ssä, *KK B 28*:ssa ja *KK 1549*:ssä vain kerran, kun sanaa *reso* käytettiin 1520–1530 -lukujen ruotsinkielisissä vihkikaavoissa kolme kertaa. *KK 1549*:n välittömästä esikuvasta *HB 1548*:sta puuttui miehen vastaus vihkikysymykseen. Agricola oli korjannut tämän puutoksen liittämällä *KK 1549*:ään sanat *Mies wastapi. Mine tacton.*[90]

Yhtenäinen piirre 1540-luvun suomenkielisille vihkikysymyksille oli, että ruotsinkielinen vastaussana *Ja* oli suomennettu kysymyssanaa *tacdhot* suomen

90 *Nordberg* 1963, 23. Ks. myös *Kiuru* 1988, 219.

kielellä paremmin vastaavaksi *Mine tacton. KKW* ja *KK B 28* olivat alkutekstilleen uskollisempia kuin *KK 1549*. Tämä ilmenee ruotsin kielen sanojen *hustru* ja *j nödh och j lust* kääntämisellä *KKW*:ssä ja *KK B 28*:ssa täsmälleen samaa tarkoittavilla ilmauksilla *vaimoxes* ja *tuskasa ia ijlosa*. *KK 1549* käytti vastaavissa kohdissa suomen kielen sanoja *Auioxes* ja *seke wastoin ette mötekiemisese*. *Auioxes* -sana oli synonyymi *vaimoxes* -ilmaukselle.[91] Sanat *seke wastoin ette mötekiemisese* eivät sen sijaan olleet sanatarkkoja vastineita ruotsin kielen sanoille *j nödh och j lust*.

Agricolan käyttämä ilmaus *seke wastoin ette mötekiemisese* on sangen lähellä keskiajalta periytyvää kotoista vihkikysymystraditiota: *tam in prosperis quam in aduersis* kahdessa mielessä. Ensiksi kummassakin esiintyy *sekä että* -rakenne. Toiseksi vastoin-, myötäkäymisilmaus on täsmällinen vastine latinan *prosperis, aduersis* -sanoille, vaikkakin päinvastaisessa järjestyksessä. Vihkikysymykset vastauksineen lienee tehty myös keskiajalla kansankielellä eli suomeksi tiettyä vakiintunutta sanamuotoa noudattaen käännöksenä turkulaisen tradition kopulaatiokysymyksistä. Tämä on *KK 1549*:n kyseisten sanojen *seke wastoin ette mötekiemisese* taustana. Agricola oli sen sijaan vaihtanut näiden avioelämän positiivisia ja negatiivisia elämäntilanteita kuvaavien sanojen järjestyksen päinvastaiseksi turkulaiseen traditioon nähden ja liittynyt tässä ruotsinkielisiin reformatorisiin vihkikysymyksiin.[92]

KKW:n ja *KK B 28*:n morsiamelle tehtävästä kysymyksestä määräävät ohjeet eivät olleet samalla tavalla sanajärjestyksen mukaisia tarkkoja käännöksiä ruotsinkielisestä alkutekstistä kuin miehelle tehty kopulaatiokysymys. Niissä oli myös suomennettu sana *henne* sanalla *vaimolle* ilmeisesti siksi, että tälle persoonapronominille on vaikeaa löytää suomenkielistä täsmällistä vastinetta. *KK 1549*:n käännös oli sen sijaan tarkka sanajärjestyksen puolesta. Ag-

---

[91] Ainakin 1500-luvun lopulla *auioxes* -sanaa käytettiin vastineena ruotsin termille *ækta* = *avioliiton kautta yhdistetty nainen, aviovaimo*. Herra Martin *KrML*:n suomennos, Nk 3 § 1 (*Setälä – Nyholm* 1905, 22). Abraham Kollaniuksen *KrML*:n suomennos, Nk, 3 § 1. Kollanius suomensi myös samaa tarkoittavan termin *laghgipta hustru* sanalla *avioksens*, Nk 2 § 4 (*Rapola* 1926a, 41).

[92] *Parvio* 1980, 146, 146 viite 40. *Parvio* 1981, 80. *Parvio* 1984a, 117. *Knuutila* 1987, 33.

SKB:ssa säilytettävän *KK 1549*:n kappaleen (signum *Sv. saml. före 1700, Teol. finsklapsk* (*F* ^{1700} / $_{1250}$)) vihkikaavaan oli kopulaatiokysymysten kohdalle 1600-luvun alkupuolella kirjoitettu marginaaliin sana *päivine*. Se oli ilmeisesti tarkoittu lisättäväksi sanojen *seke wastoin ette mötekiemisese* yhteyteen. *SKB Sv. saml. före 1700, Teol. finsklapsk* (*F* ^{1700} / $_{1250}$) : *KK 1549*, ciijr. Ks. myös *Lempiäinen* 1967a, 12 (n:o 23).

ricola korvasi sanan *vaimolle* sanalla *Morsiamelle*. Tämän muutoksen taustana saattaa olla kotoisen keskiaikaisen vihkikysymystradition ohjeen terminologia: *Postea interroget* ***sponsam*** *eodem modo qua similiter vt sponso respondente.* Tämä määräys on saattanut myös väikkyä Agricolan mielessä hänen lisätessään *KK 1549*:ään morsiamen vastaussanoja koskevan ohjeen *Se wastapi. Mine tacton.*, joka puuttui muista ruotsin- ja suomenkielisistä 1500-luvun alun vihkikaavoista.[93]

Olavus Petri laati *HB 1529*:n kopulaatiokysymykset keskiaikaisen käytännön pohjalle, sillä ne noudattivat tarkkaan kaikessa olennaisessa Upsalan ja Turun hiippakunnissa käytettyä vihkikysymystraditiota. Avioelämän positiivisia ja negatiivisia elämäntilanteita kuvaavien sanojen järjestys oli kuitenkin muutettu päinvastaiseksi. Olavus Petri lisäsi myös ilmeisesti saksalaisten esikuvien pohjalta vihkikysymyksiin sanat: *spör ... första reso, andro reso och tridhie reso.*[94]

Lisätyillä sanoilla ei ilmeisesti tarkoitettu pääsääntöisesti kopulaatiokysymysten toistamista kolmasti, vaan sanat toistamisesta ensimmäisen, toisen ja kolmannen kerran korostivat vihkikysymysten vakavuutta.[95] Tähän liittyi vielä se, että vihittävillä oli tässä tilaisuudessa mahdollisuus kieltäytyä avioliitosta, sillä vihkikysymysten avulla haluttiin myös valvoa consensus facit nuptias -periaatteen toteutumista solmittavassa avioliitossa.[96] Tällöin pappi olisi kysynyt vihkikysymykseen kieltävästi vastanneelta vielä kahdesti ennen kuin totesi vihkimisen olevan niissä olosuhteissa mahdottoman.[97] Tämä korosti

---

[93] Ks. myös *Nordberg* 1963, 23.

[94] *Quensel* 1890 I, 30 viite 3, 31 viite 1. *Grath* 1904, 75. *Yelverton* 1953, 37. Ks. myös *Bondeson* 1988, 40.

Olavus Petrin tekemän lisäyksen tarkkaa esikuvaa ei ole pystytty toistaiseksi löytämään.

Vrt. Lutherin Das Traubüchlein -vihkikaavan kopulaatiokysymykset: Hans (Greta), wiltu Greten (Hansen) zum ehelichen gemalh haben ? Dicat: Ja. *WA 30 III*, 77. Käsinkirjoitetun Straßburgin Agendan 1549 (*StrA 1549*, julkaistu Hubert 1900) sekä *BCP 1549*:n ja *BCP 1552*:n vihkikysymykset (*Hubert* 1900, 23, *BCP 1549*, 253, *BCP 1552*, 441) poikkesivat myös Ruotsin kansankielisten 1500-luvun alun reformatoristen vihkikaavojen vastaavista muodoista. *LT* määräsi myös vihkikysymyksistä, mutta ei antanut niille sanamuotoa. *LT*, 204. Ks. myös *Rodhe* 1923, 376–377.

[95] *Grath* 1904, 75–76.

[96] Ks. myös *Söderlind* 1971, 50.

[97] Tällä tavoin menetteli ainakin Upsalan arkkipiispa Jöns Gerekesson 1415, jolloin hän ratkoi erästä kihlausta koskevaa oikeustapausta. Morsian tahtoi purkaa kihlauksen, koska se oli hänen mukaansa solmittu futuurissa eikä preesensissä. Sulhanen oli eri mieltä. Kun arkkipiispa oli todistajien välityksellä vakuuttunut siitä, että kihlaus oli solmittu futuurissa, hän tiedusteli kolmasti morsiamelta, halusiko tämä solmia avioliiton sulhasen kanssa.

myös osaltaan papin asemaa avioliiton solmimisen valvojana.

Vihkikysymysten vakavuutta ilmentävä kolmasti kysyminen saattoi liittyä myös papin tiedusteluun aviopuolison rakastamisesta kaikissa elämäntilanteissa. Kun sillä tahdottiin viitata kirkon opetukseen avioliiton purkamattomuudesta, kopulaatiokysymyksillä oli siten myös opettava luonne. Näin nämä keskiajalta periytyvät kysymykset korostuivat jatkuvasti. Määräys kolminkertaisesta toistamisesta perustunee raamatulliseen periaatteeseen toistaa tärkeät kysymykset kolmasti sekä tapaan kuuluttaa kolmasti avioon.

Kopulaatiokysymykset tehtiin Ruotsin 1500-luvun reformatorisessa vihkikaavoissa keskiaikaiseen tapaan molemmille, ensiksi miehelle, kummatkin nimeltä mainiten. Aviopuolisoksi otettavaa ei perinteen mukaisesti mainittu kuitenkaan nimeltä, vaan hänestä käytettiin tiettyä henkilöä tarkoittavaa ilmaisua ***tenne** person, **teme** inhiminen.*

Ruotsin reformaattorien kansankielisen vihkikysymystradition määräämät sulhasen ja morsiamen vastaukset poikkesivat lyhyydessään keskiaikaisesta Upsalan ja Turun käytännöstä. Sen mukaan nämä vastaukset olivat itse asiassa aviolupauksia. Syynä tähän eroavuuteen lienee se, että Ruotsin reformatorisessa traditiossa oli vihkikysymysten jälkeen erikseen aviolupaukset.[98]

Ruotsin kansankielisten 1500-luvun alkupuolen vihkitoimitusten sisältöä määrittävien ilmausten *giffua til hopa, ychten antaa* ja *Kihlauskiria* mukaan näihin kaavoihin sisältyi myös kihlaus. Reformatoristen vihkikaavojen kopulaatiokysymyksillä oli edelleen kirkollisen kihlauksen sisältö, sillä niissä sulhanen ja morsian itse sopivat avioliitostaan julkisesti kirkon ovella papin valvonnassa ja koko läsnäolevan seurakunnan todistaessa. Vihkikysymyksissä tapahtunut kirkollinen kihlaus täytti näin lainsäädännön kihlaukselle asettamat avioliittosopimuksen ja julkisuuden edellytykset. Näin kirkko saattoi edelleen vaatia vihkitoimituksen yhteydessä toimitetulle kihlaukselle laillisen kihlauksen aseman. Se ei kuitenkaan onnistunut. Tästä kertoo kopulaatiokysymysten tekeminen kirkon ovella. Kirkollinen kihlaus nähtiin siis edelleen yhteiskunnallisen kihlauksen toistoksi.

VAr määräsi, että papit eivät saaneet suorittaa yhteenantoa ennenkuin avioliiton solmijat olivat ilmaisseet molemminpuolisen vapaan tahtonsa siihen. Tä-

---

Morsian vastasi kolmasti kieltävästi. *SD III*, 2676. *Carlsson* 1965–1972 II, 114.

Jöns Gerekesson oli Upsalan arkkipiispana 1408–1421. *Åsbrink – Westman* 1935, 126–132.

98 Ks. myös *Winroth* 1892, 111. *Grath* 1904, 75.

män konsensuksen myöntämisen tuli tapahtua käsikirjan mukaan.[99]

HB 1557:n vihkikaavan kopulaatiokysymykset olivat identtiset *HB 1548*:n vastaavien kohtien kanssa.[100]

KJE 1561 ja *KJ 1571* asettivat yhteenannon ehdoksi *VAr*:n tavoin molemminpuolisen selvän konsensuksen myöntämisen. Pappi ei saanut yhdistää käsikirjan mukaan vihkiparia, jos toinen heistä kieltäytyi vastaamasta papin vihkikysymykseen myöntävästi tai vastasi siihen selvästi kieltävästi. Tätä perusteltiin sillä, että kopulaatiokysymyksiin kieltävästi vastannut oli saatettu pakottaa tulemaan kirkon ovelle vihittäväksi. Tällöin kirkon avioliiton ehdoksi asettama, jo Vt:n kertomasta Iisakin ja Rebekan avioliiton solmimisesta näkynyt periaate (consensus facit nuptias) ei toteutunut.[101]

KJ 1571:n ja sen esitöitten määräys konsensuksen selvästä myöntämisestä vihkimisen ehtona lausui julki selkeästi sen, että sulhasella ja morsiamella oli vielä mahdollisuus kieltäytyä avioliiton solmimisesta kirkon ovella. Sen korostaminen ilmensi samalla kirkollista vihkimistä sellaisena toimituksena, joka esti sukujen keskenään sopimat pakkoavioliitot. Kirkko oli kritikoinut näitä Ruotsissa jo keskiajalta lähtien.

Keskiaikaiseen käytäntöön pohjautuva ja *KK 1549*:n kehittäen jatkama suomenkielinen vihkikysymystraditio on ollut käytössä Suomessa edelleen 1570–1580 -luvuilla. Tämä ilmenee ruotsinkielisiin käsikirjoihin tehdyistä lisäyksistä, joissa niiden kopulaatiokysymykset on käännetty suomeksi *KK 1549*:n vihkikysymysten sanamuotoa hyväksi käyttäen.[102]

HB 1586:n vihkikaavan kopulaatiokysymykset olivat täsmälleen samanlaiset kuin *HB 1548:ssa* ja *HB 1557:*ssä.[103]

---

[99] *Kjöllerström* 1940, 61, 66.

[100] *HB 1557*, Dr.

[101] *KJE 1561*, 125, 128. *KJ 1571*, 119, 122.

[102] Esim. Kööpenhaminan Kuninkaallisessa kirjastossa säilytettävä *HB 1537*:n kappale sisältää *KK 1549*:n kopulaatiokysymysten mukaan tehdyn suomennoksen vihkikysymyksiin. *Det Kongelige Biblioteket i København 27–251* / n:o 39*: HB 1537*, Bivr. Tästä *HB 1537*:n kappaleesta ja siinä olevan suomennoksen ajoituksesta *Schalin* 1946–1947 I, 26 (n:o 47).

[103] *HB 1586*, Bvr.

Vrt. saksalaiset 1500-luvun jälkipuolen vihkikaavat, joihin oli otettu suoraan Lutherin vihkikaavan kopulaatiokysymykset (esim. *Kirchenordnung ... Meckelnburg (1552)* (Mecklenburg). *-Sehling* 1902–1977 V, 210) tai joissa oli niistä muokatut ja laajennetut vihkikysymykset (esim. *Kirchenordnung ... zu Braunshweig und Lüneburg (1569). -Sehling* 1902–1977 VI, 168). Lisäksi joissakin kirkkojärjestyksissä oli Lutherin kopulaatiokysymyksistä tekstuaalisesti huomattavasti poikkeavia vihkikysymyksiä (esim. *Kirchenordnung*

HB 1602:n vihkikaavaan ei sisältynyt samanlaisia kopulaatiokysymyksiä kuin 1500-luvun ruotsinkielisissä käsikirjoissa. Sen sijaan siinä oli aviolupausten jälkeen kolme sulhaselle ja kaksi morsiamelle osoitettua kysymystä, joissa heiltä tiedusteltiin vakuutusta siitä, mitä he olivat aviolupauksissa sanoneet "Jumalan ja kristillisen seurakunnan edessä". Edelleen sulhaselta ja morsiamelta tiedusteltiin vakuutusta elää avioliitossaan yhdessä kaikissa sen vaiheissa sekä toimia siinä ajan avioliitto-opetuksen ihanteiden mukaisesti.[104] Nämä kysymykset oli otettu lähes suoraan Pfaltzin kirkkojärjestyksestä 1563.[105]

HBF 1608:n A-vihkikaavassa sulhaselle ja morsiamelle tarkoitetut kopulaatiokysymykset, jotka poikkeavat 1500-luvun ruotsinkielisestä reformatorisesta traditiosta, oli otsikoitu marginaaliin *Consensus expressus*. Korkeasäätyiseltä sulhaselta ja morsiamelta tiedusteltiin julkista, seurakunnan edessä annettavaa vakuutusta elää Jumalan tahdon mukaisesti avioliitossaan, jonka he solmivat toisen aatelisen kanssa. *HBF 1608*:n B-vihkikaavan kopulaatiokysymykset olivat sen sijaan identtiset 1500-luvun ruotsinkielisen reformatorisen tradition kanssa.[106]

Yhteistä ja uutta entiseen verrattuna oli sekä *HB 1602*:n että *HBF 1608*:n A-vihkikaavan kopulaatiokysymyksissä se, että niissä sulhaselta ja morsiamelta tiedusteltiin monisanaisesti vakuutusta elää avioliitossaan siten, kuin ajan avioliitto-opetus edellytti. Syynä tähän lienee se, että *HB 1602*:n ja *HBF 1608*:n vihkikaavojen mukaan avioliittoa solmivat olivat saaneet seikkaperäistä opetusta avioliitosta, sen purkamattomuudesta ja siinä elämisestä ennen heille tehtyjä kysymyksiä.[107] Näin ollen heiltä voitiin vaatia ikäänkuin kertauksena siitä vakuutusta elää tämän opetuksen mukaisesti.

KJE 1608 ja *KJE 1619* sisälsivät säännöksen, jossa *KJ 1571*:n tavoin määrättiin molemminpuolisen, vapaaehtoisen suostumuksen antaminen vihkimisen ehdoksi. Samalla sulhaselle ja morsiamelle taattiin mahdollisuus kieltäytyä avioliiton solmimisesta vielä tässä vaiheessa.[108]

HB 1614:n vihkikaavassa olevien kopulaatiokysymysten ja niitä edeltävän

---

... *Preussen (1568)*. -*Sehling* 1902–1977 IV, 94. *Kirchen-agenda ... Mansfeld (1580)*. -*Sehling* 1902–1977 I:2, 224).

104 *HB 1602*, Gjv–Gijr.

105 *Kirchenordnung ... pfaltzgraven bey Rhein ... in Bayern [1563]*. -*Sehling* 1902–1977 XIV, 400.

106 *HBF 1608*, [A:3rv, B: 6r]. Ks. myös *Baelter* 1762, 683.

107 *HB 1602*, Fijv–Gr. *HBF 1608*, [A:1r–3r].

108 *KJE 1608*, 149. *KJE 1619*, 485–486.

ohjeen sanamuoto oli sensijaan muuttunut jonkin verran 1500-luvun ruotsinkielisestä traditiosta. *KK 1614*:n vihkikysymykset ja niitä edeltävä ohje poikkesivat myös *KK 1549*:n vastaavista muodoista. Seuraavassa vertailussa 5.3. on asetettu rinnakkain *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n kopulaatiokysymykset ja niitä edeltävät ohjeet.[109]

Vertailu 5.3. *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n vihkikaavojen kopulaatiokysymysten ja niitä edeltävien ohjeiden vertailu

HB 1614	*KK 1614*
Sedhan skal Presten bespöria begges theres wilia,så säyandes, först til mannen[2]	Sijtte Pappi kysyken[1] molembain heiden tahdonsa, näin sanoden, ensist miehellä
Jagh spör tigh N. til, j thet helgha Trefaldigheetz nampn, och vthi Gudz Församblingz närvaro, om tu wilt haffua thenna (thenne) person N. N. til tin Echta hustru och (Echta man) och elska henne (honom) *j nödh och j lust* ?	Minä (Mine)[3] kysyn sinulle N. sen Pyhän (pyhän) colminaisuden nimen, ja Jumalan seuracunnan lässe olles, jos sinä tahdot otta tämen inhimisen N. N. (miehen) sinun aviowaimoxes (awiomiehexes), ja racasta händä *myötä ja wastoinkäymises* ?
Swar. Ja	Wastaus. Tahdon

Selitykset:

1 *KK 1629*: Sijttä pitä Papin kysymän.
2 *HB 1627*: Presten spör them hwar för sigh.
3 Suluissa olevat sanat on tarkoitettu naiselle.

KK 1614:n vihkikysymykset niitä edeltävine ohjeineen on käännetty lähes suoraan *HB 1614*:stä. Ainoana poikkeamana käännöksessä oli kysymysten lopussa olevien sanojen *j nödh och j lust* sekä *myötä ja wastoinkäymises* epätarkka vastaavuus sekä niihin sisältyvien avioelämän eri elämäntilanteiden päinvastainen järjestys. *KK 1614*:ssä ollut ilmaus oli sekä sanojen tarkan vastaavuuden että niiden keskinäisen järjestyksen suhteen hyvin lähellä Turun hiippakunnan perinteistä vihkikysymyspraksista *tam in prosperis quam in aduersis* lukuunottamatta *sekä että* -rakennetta. Näin kotoinen keskiajalta periytyvä kansankielisen kopulaatiokysymystraditio jatkui entisellään läpi koko reformaatioajan. *KK 1549*:ssä ollut avioelämän positiivisia ja negatiivisia elämäntilanteita kuvaavien sanojen sanajärjestysmuutos ei tuonut mitään muutok-

109 *HB 1614*, XXXVIIIrv. *KK 1614*, 69–70. Ks. myös *Grath* 1904, 109–110.

sia tähän traditioon. Sen sijaan sitä pyrittiin muuttamaan 1600-luvun alussa valtakunnallisen kopulaatiokysymyskäytännön takia jättämällä pois käytöstä *sekä että* -rakenne.[110] Tässä saattoi olla kysymys myös kielen kehityksestä.

HB 1614:n kopulaatiokysymykset välittyivät oikeinkirjoitusta lukuunottamatta sellaisinaan *HB 1627*:än. Niitä edeltänyt ohje oli sen sijaan tekstuaalisesti lyhyempi *HB 1627*:ssä.[111] *KK 1629*:n vihkikysymykset ja niitä edeltänyt ohje olivat ortografiaa ja yhtä pikku sanaa lukuunottamatta samanlaiset kuin *KK 1614*:ssä. *KK 1629*:n määräämät kopulaatiokysymysten vastaukset *Ja* poikkesivat sen sijaan *KK 1614*:n vastaavista muodoista siinä, että ne oli otettu sellaisinaan *HB 1614*:n vihkikysymysten vastauksista.[112] Siten *KK 1629*:n kopulaatiokysymysten sanamuoto oli suomen kielen kannalta kömpelömpi kuin *KK 1614*:n vastaava kohta.

HB 1614:än, *KK 1614*:än, *HB 1627*:ään ja *KK 1629*:ään oli 1500-luvun reformatorisiin vihkikaavoihin nähden lisätty nimikirjaimet *N. N.* aviopuolisoksi otettavan nimeltä mainitsemista varten.[113]

HB 1614:n, *KK 1614*:n ja *KK 1629*:n vihkikysymyksissä niiden vakavuutta ei enää korostettu kolmeen kertaan kysymisellä. Avioliittoaikomusta kysyttiin sen sijaan saksalaisten 1500-luvun evankelisten kirkkojärjestysten ja *HB 1602*:n mukaan Pyhän Kolminaisuuden nimeen ja Jumalan seurakunnan läsnäoloon viitaten.[114] Tämä oli sikäli luonnollista, että 1600-luvun alussa kopulaatiokysymykset tehtiin sisällä kirkossa kuoriaidan ovella alttarin edessä. Pyhän Kolminaisuuden nimen maininta ja muistutus Jumalan seurakunnan läsnäolosta korosti sekä kirkon asemaa avioliiton solmimisen valvonnassa että vihkikysymyksissä luvattujen asioiden vakavuutta. Niihin liittyi edelleen myös kirkon vanhaa opetusta avioliiton purkamattomuudesta kertaava lupaus aviopuolison rakastamisesta kaikissa elämäntilanteissa. Näin vihkikysymyksillä oli jatkuvasti opettava funktio.

Kirkollinen kihlaus eli sulhasen ja morsiamen itsensä papin valvonnassa suorittama avioliiton solmiminen sisältyi edelleen 1600-luvun alun vihkikaa-

---

110 *Knuutila* 1987, 34.

KK 1549:n kopulaatiokysymyksiä korjattiin 1600-luvun alkupuolella *KK 1614*:n mukaisiksi. Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Tampereen tuomiokapitulin arkiston sidoksen *KK 1549* (*Schalin 113*), Ciijr. *Schalin* 1946–1947 I, 56–57 (n:o 113).

111 *HB 1627*, Diiijr.

112 *KK 1629*, 29rv.

113 *KK 1614*:n naisen kopulaatiokysymyksessä aviopuolisoksi otettavaa miestä ei sen sijaan kutsuttu nimeltä.

114 Ks. myös *Winroth* 1892, 112 viite 3. *Lehtonen* 1931a, 297.

vojen kopulaatiokysymyksiin, sillä ne eivät poikenneet sisällöltään oleellisesti 1500-luvun ruotsin- ja suomenkielisestä reformatorisesta traditiosta. Siten kopulaatiokysymysten tehtävänä oli edelleen 1600-luvun alussa toteuttaa käytännössä kirkollinen kihlaus.[115] Vihkikysymysten tekeminen sisällä kirkossa, alttarin eli "Jumalan kasvojen" edessä korosti entisestään kirkollisen kihlauksen arvoa ja asemaa.

Tarkastellut 1600-luvun alkupuolen vihkikaavat osoittavat myös, että kopulaatiokysymysten funktio avioliiton solmijoiden välisen konsensuksen julkisena osoittajana säilyi tuolloin ennallaan.[116]

5.3. NAITTAMISTOIMI

Kirkon opetus avioliiton sakramenttiluonteesta ja siitä johtuvasta avioliiton purkamattomuudesta aiheutti myös sen, että naittamistoimi ryhdyttiin 1000–1200 -luvuilla suorittamaan vihkitoimituksen yhteydessä, kuitenkin ennen varsinaisen vihkimisen alkua. Naittaja toimitti tämän oikeudellisen aktin, pappi oli läsnä vain todistajana. Tästä on erilaisia todisteita useissa eri mannereurooppalaisissa vihkikaavoissa.[117]

---

115 Tämä ilmenee erityisesti niistä reunamerkinnöistä, jotka oli tehty 1600-luvun alkupuolella Kalannin Uudelle kirkolle kuuluneen käsikirjasidoksen *KK 1614*:n vihkikaavan kopulaatiokysymysten kohdalle. Merkintöjen mukaan vihittävien piti ilmaista suostumuksensa avioliittoon selkeästi ehtona vihkimisen toimittamiselle. *TYK Ai. I. 4c kk*: *KK 1614*, 69.

116 Tämä vihkikysymysten funktio näkyi selvänä myös *CE*:ssä. Siinä oli määräys, jonka mukaan pappi ei saanut vihkiä avioliittoon sellaisia henkilöitä, jotka eivät ilmaisseet selkeästi suostumustaan avioliittoon. Samalla heille annettiin mahdollisuus kieltäytyä avioliiton solmimisesta vielä tässä vaiheessa (*Parvio* 1966, 146). Suomalaisiin 1600-luvun puolivälin kihlauskaavoihin kuuluivat myös kihlauskysymykset kihlattavien konsensuksen toteamiseksi. Naittajan ja todistajien tuli olla tässä yhteydessä ehdottamasti läsnä. Näin taattiin kihlauskysymyksiin sisältyvän kirkollisen kihlauksen laillisuus. (*HYK Rv aset. ruotsinkiel. separata, 1596, 1600-luku, Perälä* 1928, 273, *Hyötyniemi* 1931, 157–158, *Lempiäinen* 1969b, 227).

117 Esim. Espanjassa käytetyn liturgisen kirjan *Liber Ordinum*in yksi käsikirjoitus (1000-luvulta) sisälsi ohjeen, jonka mukaan morsiamen vanhempien tai lähisukulaisten oli luovutettava morsian papille [avioliiton siunausta varten]. (Tämä ohje on julkaistu *Freisen* 1918–1919 I, 52–53, 87 viite 1. *Ritzer* 1962, 192, 231–232. *Carlsson* 1965–1972, 27.). *MiMEL*, 285, *PoMLy*, 286, *RiAl*, 293 (Ranska), *MiMB*, 291 (Portugali) määräsivät suo-

Naittamistoimi sisältyi englantilaisiin keskiaikaisiin vihkikikaavoihin 1100-luvulta lähtien. Niiden mukaan naittaja suoritti käytännössä naittamisen. Englantilaiset vihkikaavat määräsivät vielä, että naitettaessa naisen käsien tuli olla paljaat, mikäli hän oli neitsyt, mutta jos hän oli leski, käsien tuli olla peitettyinä.[118]

Naittamistoimi oli vihkitoimituksen yhteydessä myös Ruotsissa sekä varhaisemman että myöhäisemmän upsalalaisen vihkimispraksiksen (1300–1400 -luvuilla) mukaan naittajan hoitaessa tämän toimen. Tässä yhteydessä määrättiin englantilaisten vihkikaavojen tavoin, että naitettavan neitsyen käsien tuli olla paljaat mutta lesken käsien peitetyt.[119] Tämä kertoo osaltaan englantilaisten vihkimiskäytäntöjen vaikutuksesta upsalalaisiin vihkikaavoihin.

Siitä, miten naittaminen tapahtui käytännössä, ei annettu mitään ohjetta. Ruotsin keskiaikainen lainsäädäntö määräsi, että naittajan tuli siinä yhdistää sulhasen ja morsiamen kädet sekä pitää naittamispuhe. Puhe päättyi Pyhän Kolminaisuuden nimen mainintaan.[120] Viimeksi mainitut sanat mahdollistivat naittamispuheen käytön myös ennen varsinaisen vihkitoimituksen alkamista kirkon oven edessä toimitetussa naittamistoimessa. Naitettavien käsien yhdistäminen on saattanut kuulua myös vihkitoimituksen edellä suoritettuun naittamiseen, sillä joissakin ruotsalaisissa keskiaikaissa kirkoissa on sulhasen ja morsiamen käsien yhdistämistä kuvaavia maalauksia.[121] Sama aihe esiintyi

---

raan naittamistoimesta. *PoRoA*, 300 (Italia); sen mukaan papin oli tiedusteltava morsiamen isältä tämän halua luovuttaa morsian [sulhaselle] aviopuolisoksi. Ks. myös *Köstler* 1933, 28–29.

Freisen 1918–1919 I, 50 ajoittaa Liber Ordinumin puheena olevan käsikirjoituksen vuoteen 1039. Käsikirjoituksen dateerauksesta myös *Ritzer* 1962, 228 viite 291. *Stevenson* 1982, 48–49.

[118] Esim. *MiEB*, 289. *MiS*, 202. *PoAEB*, 162*. *OEM*, 36 (Officium Eveshamensis Monasterii [Evesham], käsikirjoitus 1200–1300 -lukujen taitteesta, julkaistu *Wilson* 1893). *MiWe*, 1233. *MaRa*, 2. *MS 1506*, 19*. *Freisen* 1918–1919 II, 74, 81, 85.

[119] Esim. *SRA MI 419*, 6v. *MU*, 25. Ks. myös *Bondeson* 1988, 35. Vrt. *Jörgensen* 1908, 185.

[120] Esim. *UL* Pk 3 pr. *KrML* 5 pr.

[121] Esim. Itä-Göötanmaan Risingen kirkossa on 1400-luvun lopulta peräisin oleva maalaus, jossa kuvataan täydessä juhla-asussa oleva piispa yhdistämässä Neitsyt Marian vanhempien Joakimin ja Annan kädet. Kuvan yläpuolella on teksti *Anna datur viro. Hildebrand* 1879–1903 I, 100. *Carlsson* 1965–1972 II, 22–24. Vrt. *Carlsson* 1965–1972 II, 305 lisäys viitteeseen 11, jossa esitetään mahdollisuus, että tämä maalaus kuvaa Neitsyt Marian ja Joosefin kihlausta. Härkebergan ja Tenstan kirkkojen 1400-luvulta peräisin olevissa maalauksissa piispa yhdistää miehen ja naisen kädet. *Carlsson* 1965–1972 II, 24.

Eräs *MEKL*:n käsikirjoitus (*UUB B 28*) 1400-luvun alkupuolelta sisältää naimakaaren

myös *HB 1548*:n, *HB 1557*:n ja *HB 1586*:n vihkikaavan kopulaatiokysymysten kohdalla olevassa kuvassa. Vastaava kuva oli myös *KK 1614*:n vihkikaavan alussa.[122]

Turkulaisessa keskiaikaisessa praksiksessa ei mainittu mitään vihkitoimituksen yhteydessä suoritettavasta naittamistoimesta. Edellä todettiin, että Agricolan *RO*:n 2. § kertonee tämän tavan olleen käytössä myös Suomessa. *CoA* sekä Herra Martin ja Ljungo Tuomaanpojan 1500–1600 -lukujen vaihteen lainsuomennokset sisälsivät naittamispuheen päätössanat, joissa mainittiin Pyhä Kolminaisuus. Näin mainittua puhetta lienee käytetty myös Suomessa tässä yhteydessä.[123] Turun hiippakunnassa naittaja lienee myös yhdistänyt sulhasen ja morsiamen kädet kirkon ovella ennen varsinaista vihkitoimitusta tapahtuneessa naittamistoimessa. Tästä kertonevat osaltaan Hattulan ja Lohjan kirkoissa olevat 1500-luvun alusta peräisin olevat maalaukset, joissa piispa yhdistää sulhasen ja morsiamen kädet. Ne kuvannevat ylipappia yhdistämässä Neitsyt Marian ja Joosefin käsiä heidän kihlauksensa yhteydessä.[124] Huittisten kirkon 1490-luvulta peräisin olevassa alttaripöydän reunuksessa oleva kuva Joakimin ja Annan käsien yhdistämisestä puhunee myös samasta asiasta.[125]

HBF 1608:n A-vihkikaavassa puhuttiin siitä, että sulhanen ja morsian yhdistävät kätensä vihkikysymysten ja sormusseremonian jälkeen. Tämä tapa saattaa kertoa siitä, että keskiaikainen tapa naittamistoimessa tapahtuneesta käsien yhdistämisestä on elänyt vihkitoimituksessa läpi koko reformaatioajan, vaikkei siitä mainita Ruotsin reformaatiokauden vihkikaavoissa. Tapa oli vain

---

alussa olevan kuvan, jossa sulhanen ja morsian tarttuvat toisiaan kädestä. Kuva on julkaistu *Holmbäck – Wessén* 1962, [40a].

Kuvien todistusarvoa lisää vielä se, että useat ranskalaiset 1100–1400 -lukujen vihkikaavat määräsivät papin pukeutumaan juhla-asuun vihkitoimitusta suorittaessaan. Esim. *MiMel*, 285 (1100-luvulta). *PoLu*, 630 (1353–1358). *PoAu*, 625 (1300-luvulta). *MiPa*, 635 (1400-luvulta). *RiCat*, 637 (Rituale Catalausense [Châlons-sur-Marne], painettu 1400-luvulla ?, julkaistu uudelleen *Martène* 1700). *RiLe*, 640 (1400-luvulta ?).

122 *HB 1548*, Dr. *HB 1557*, Dr. *HB 1586*, Biiiijr. *KK 1614*, 62.

123 *CoA*, 73. *Setälä – Nyholm* 1905, 23. *Ulkuniemi* 1975, 28, 156.

124 *Nygren* 1951, 66–69. *Pylkkänen* 1959, 19–20, 36, 41. *Carlsson* 1965–1972 II, 24.

Hattulan, Inkoon, Kemin maaseurakunnan ja Lohjan kirkoissa on myös keskiaikainen maalaus, jossa Jumala yhdistää Aatamin ja Eevan kädet avioliiton asettamisen yhteydessä.

125 Huittisten alttaripöydän reunusta säilytetään kansallismuseossa. Alttarireunuksen on ommellut 1490-luvulla Naantalin birgittilaisluostarissa ollut huittislainen nunna Birgitta Anundintytär. *Nordman* 1943, 167–171. *Lähteenoja* 1949, 227. *Klockars* 1979, 52.

Birgitta Anundintyttärestä *Klockars* 1979, 52.

muuttunut siten, että naittajan asemesta sulhanen ja morsian yhdistivät itse kätensä.[126]

Sulhasen ja morsiamen välinen käsien yhdistämistapa on ollut käytössä myös Suomessa 1500–1600 -luvuilla, sillä tuolta ajalta peräisin olevissa morsiamen pukuun kuuluneissa ranneremkaisssa on kuvattu tämä tapa.[127] Toisena todisteena samasta asiasta ovat 1600-luvun puolivälin kihlauskaavat, joissa pappi kehotti sulhasta ja morsianta antamaan toisilleen kättä.[128]

5.4. AVIOLUPAUKSET

Kirkon ovella toimitettaviin vihkitoimituksen kopulatiivisiin osiin lisättiin Pohjois-Ranskassa 1300-luvulla vihittävien toisilleen kansankielellä ilmaisema keskinäisen uskollisuuden vakuutus eli aviolupaukset. Ne suoritettiin vihkikysymysten päätyttyä sen jälkeen, kun pappi oli yhdistänyt sulhasen ja morsiamen kädet.[129] Käsien yhdistäminen liittyi puolestaan naittamistoimeen. Näin aviolupaukset olivat Ranskassa vihkikysymysten ja naittamistoimen jälkeen.

---

126 *HBF 1608*, [A:4r]. *Carlsson* 1965–1972 II, 24–25.

127 *Pylkkänen* 1964, 124.

128 Näin meneteltiin esim. Petraeuksen kihlauskaavassa. *HYK Rv. aset. ruotsinkiel. separata, 1596, 1600-luku. Perälä* 1928, 275. *Hyötyniemi* 1931, 160.

129 Esim. *RiMB*, 306 (pitkät kansankieliset aviolupaukset). *RiAv*, 309 (Rituale Avenionense [Avignon], käsikirjoitus vuodelta 1363–1368, julkaistu *Molin – Mutembe* 1974. Tähän vihkikaavaan aviolupaukset oli kirjoitettu latinaksi.). *RiCa*, 313 (pitkät kansankieliset aviolupaukset). *PoAm*, 633 (tarkemmin dateeraamaton, pitkät kysymysmuodossa olevat kansankieliset aviolupaukset). *Stevenson* 1982, 75, 82. Aviolupausten sanamuoto vaihteli kaikissa mainituissa vihkikaavoissa.

Vrt. *MiRoB*, 304, jossa lyhyet kansankielellä annetut aviolupaukset olivat välittömästi kopulaatiokysymysten päätyttyä.

Vrt. *LiLu*, 315 (pitkät kansankieliset aviolupaukset); *RiCat*, 638 (lyhyet kansankieliset aviolupaukset); *RiLe*, 640 (lyhyet kansankieliset aviolupaukset). *MaRe*, 644 (Manuale Remense [Remense], painettu 1400–1500 -luvuilta, julkaistu *Martène* 1700. Pitkät kansankieliset aviolupaukset.). Näissä kaavoissa oli ainoastaan aviolupaukset, sillä kopulaatiokysymykset oli niiden mukaan suoritettu ennen varsinaista vihkitoimitusta kihlauksen yhteydessä (*LiLu*, 315, *RiCat*, 637, *RiLe*, 639–640, *MaRe*, 643). Aviolupausten sanamuoto vaihteli kaikissa näissä vihkikaavoissa.

Vrt. *RiMP*, 306 (ennen varsinaista vihkikaavaa oli kihlauskaava, johon sisältyi aviolupauksia vastaava kihlauslupaus).

Pohjois-Ranskan ja Englannin välisten vilkkaitten liturgisten yhteyksien myötä myös englantilaisiin vihkikaavoihin liitettiin aviolupaukset ainakin 1400-luvulta lähtien. Aviolupauksia edeltävässä ohjeessa niistä käytettiin ilmausta *vir ... det fidem mulieri per verba præsenti.* Aviolupaukset suoritettiin myös täällä kopulaatiokysymysten ja naittamistoimen jälkeen. Ennen niiden antamista sulhanen otti oikeaan käteensä morsiamen oikean käden. Sulhanen ja morsian tekivät aviolupaukset aina kansankielellä siten, että he toistivat ne papin jälkeen hänen opettamallaan tavalla. Aviolupauksissa sulhanen ja morsian vannoivat ottavansa toisensa aviopuolisoiksi ja pysyvänsä solmimassaan avioliitossa, tapahtuipa sen aikana mitä tahansa, aina kuolemaansa saakka. Aviolupausten jälkeen sulhanen ja morsian irroittivat kätensä.[130]

Tapa liittää aviolupaukset vihkitoimitukseen naittamistoimen jälkeen levisi Englannista takaisin manner-Eurooppaan.[131]

Englantilaiset vihkimistraditiot antavat aviolupauksista kaikkein selkeimmän kuvan. Vihkikaavojen ohjeiden mukaan sulhanen antoi morsiamelle uskollisuuden vakuutuksen preesensmuodossa. Aviolupausten sanamuodon mukaan sulhanen ja morsian luovuttivat itsensä nimiltä mainiten toisilleen vannoen elävänsä yhdessä aina kuolemaansa saakka. Tämä toteutti kirkon opetusta avioliiton perustumisesta molempien vapaaehtoiseen suostumukseen myös naisen osalta, sillä morsian itse, ei siis naittaja, luovutti itsensä sulhaselle. Tästä johtuen on luonnollista, että niissä toistettiin kirkon opetus avioliiton perustumisesta molempien siihen aikovien vapaaehtoiseen suostumukseen sekä

---

130 *MaRa*, 2. *MBM*, 6. *WeMa*, 167*. *MiH*, 116*. *MS 1506*, 19*. Ranskalaisesta traditiosta itsenäisten aviolupausten sanamuoto oli sama kaikissa näissä vihkikaavoissa: I, *N.* take the, *N.*, to my wedded wif (housbonde), to haue and to holde fro this day forward (forwarde), for bettere (better) for wers (wors), for richere (richer) for pouerer, in sykenesse and in hele; (to be bonore and buxum in bedde and atte borde,) tyl (tyll) dethe vs departe (departhe), if holy churche it woll ordeyne, and therto y (I) plight the my trouthe. Teksti on otettu *MS 1506*:sta, muut esillä olleet vihkikaavat poikkeavat siitä vain ortografiassa ja muutamissa synonyymeissä. *Freisen* 1918–1919 II, 74–75, 80, 81–82, 85. *Stevenson* 1984, 78–80, 82.

Stevenson 1982, 250 esittää, että Sarum-traditiossa 1300-luvulla esiintynyt aviolupaustraditio on ollut myöhemmän Sarum-tradition vihkikaavojen aviolupausten lähteenä.

131 Esim. *AgSw*, 22 (Agenda Swerinense [Schwerin], painettu 1521, julkaistu reprinttinä *Schönfelder* 1906). Vrt. *MaHi*, 97–99 (aviolupaukset oli liitetty kopulaatiokysymysten yhteyteen, välittömästi niihin annettujen vastausten jälkeen). Kummankin vihkikaavan aviolupaukset poikkesivat sekä englantilaisista vihkimistraditioista että toisistaan. Niissä oli kuitenkin sellaisia piirteitä, jotka paljastavat englantilaisten vihkimistraditioitten vaikuttaneen niihin.

avioliiton purkamattomuudesta. Aviolupauksilla oli näin myös opettava tehtävä.

Sulhanen ja morsian ilmaisivat aviolupauksissa julkisesti todistajien läsnäollessa, että he ottivat toisensa siitä hetkestä alkaen aviopuolisoiksi. Tämä vastasi käsitettä consensus mutuus de presenti. Se merkitsi kirkon opetuksen mukaan purkamattoman avioliiton tosiasiallista solmista. Sulhanen ja morsian toistivat tässä yhteydessä aiemmin keskenään itse tekemänsä avioliittosopimuksen eli he panivat sen toimeen. Koska aviolupaukset suoritettiin vihkikysymysten jälkeen, sulhanen ja morsian saattoivat niissä itse voimaan kopulaatiokysymyksissä solmimansa avioliiton. Aviolupaukset vastasivat siten kirkon kannalta germaanista naittamistointa eli avioliiton toimeenpanoa, mutta ne eivät olleet sisällöltään sen kanssa identtiset. Aviolupauksia voidaan siten pitää kirkollisena naittamistoimena varsinkin, kun ne suoritettiin papin valvonnassa.

Varhaisempaa upsalalaista vihkimistraditiota (1300–1400 -luvuilta) edustava fragmentti (*SRA RIT 13*) sisälsi aviolupaukset, jotka tehtiin papin johdolla ja hänen valvonnassaan seuraavassa sanamuodossa: *Ego te accipio in mu-lie[rem et] uxorem in nomine domine.* Ne suoritettiin kopulaatiokysymysten ja naittamistoimen jälkeen, mutta ei välittömästi sen päätyttyä, sillä näiden elementtien välillä oli raamatunlukua ja kaksi siunausrukousta. Aviolupaukset olivat tässä fragmentissa liitetyt sormusseremonian yhteyteen osaksi sitä. Tämä korosti osaltaan aviolupausten luonnetta kirkollisena naittamistoimena.[132]

Myöhäisemmän upsalalaisen tradition kopulaatiokysymyksiin annetut, aviolupauksiksi tulkitut vastaukset kuuluivat: *ego te. N. exnunc accipio michi in uxorem (maritum) in nomine domini.* [133] Tämä sanamuoto on kehittynyt varhaisemman upsalalaisen tradition aviolupauksista. Se on vaikuttanut myös turkulaisten kopulaatiokysymysten vastausten sanamuotoon: *Ego te recipio. N. exnunc mihi in vxorem in nomine domini* myöhäisemmän upsalalaisen käytännön kautta.[134] Myöhäisemmässä upsalalaisessa ja turkulaisessa traditiossa aviolupaukset olivat sormusseremoniasta erillään, sillä niiden välillä oli

---

[132] *SRA RIT 13*, 1r.
Aviolupauksista sormusseremonian yhteydessä sekä sormusseremonian funktiosta tarkemmin myöhemmin.

[133] *MU*, 25. *Grath* 1904, 52.

[134] *HYK RIT 23*, 1v. *24*, 3v. *29*, 3v. *MEA*, 15 (ortpgrafia *MEA*:n mukaan).

raamatunlukua ja sormuksen siunaaminen.[135]

Varhaisempaa upsalalaista traditiota edustavan fragmentin (*SRA RIT 13*) vihkikysymysten ohjeessa oli havaittavissa selvästi englantilaisen varhaisemman Sarum-tradition piirteitä. Siksi joku tai jotkut sitä edustavat vihkikaavat lienevät myös upsalalaisen ja turkulaisen aviolupauskäytännön pohjana. Se poikkesi kuitenkin tekstuaalisesti sekä sanamuodossa että aviolupausten pituudessa englantilaisten vihkikaavojen aviolupauksista. Sulhanen ja morsian lausuivat aviolupaukset Englannissa kansankielellä toistamalla ne papin jälkeen hänen opettamallaan tavalla. Näin lienee menetelty myös upsalalaisissa ja turkulaisissa vihkikaavoissa, vaikka siitä ei mainita mitään kopulaatiokysymysten ohjeissa.

Upsalalaisen ja turkulaisen traditon aviolupauksissa sulhanen ja morsian ottivat toisensa nimiltä mainiten siitä hetkestä alkaen aviopuolisoiksi Jumalan nimessä. Avioliiton solmijoiden preesensmuotoinen toisilleen luovutus vastasi näin Ruotsin lainsäädännön määräämän naittamistoimen konkreettista sisältöä, jossa naittaja luovutti morsiamen sulhaselle. Tästä syystä aviolupauksia voidaan pitää kirkollisena naittamistoimena myös näissä hiippakunnissa. Siinä toteutui kirkon opetus avioliiton perustumisesta molempien vapaaehtoiseen suostumukseen myös naisen osalta.[136] Sulhanen ja morsian itse panivat toimeen eli saattoivat voimaan kihlauksessa solmimansa avioliiton papin valvonnassa.

Upsalalaisten ja turkulaisten vihkikaavojen alussa olleiden ohjeiden mukaan näihin käytäntöihin sisältyi sekä kihlaus että naittamistoimi. Ohjeiden sisältö toteutui konkreettisesti kopulaatiokysymyksissä ja niiden vastauksissa, sillä niiden funktiona oli toteuttaa käytännössä kirkollinen avioliiton solmiminen ja sen toimeenpano eli voimaan saattaminen. Vihkikysymykset vastauksineen heijastivat kirkon vaatimusta saada valvoa avioliiton solmimisprosessia.

Naittaja oli toimittanut lainsäädännön määräämän naittamistoimen ennen kopulaatiokysymyksiä. Hän oli myös läsnä vihkikysymyksisten ja niihin annettujen vastausten aikana kirkon ovella. Yhteiskunnalla ei ollut näin mitään laillista syytä estää kirkollista avioliiton solmimista ja toimeenpanoa. Sen suorittaminen yhteiskunnallisen naittamistoimen jälkeen kirkon ovella kertoo kuitenkin siitä, että lainsäädäntö ei antanut kirkolliselle avioliiton solmimiselle ja sen toimeenpanolle oikeudellista asemaa. Kirkollista kihlausta ja naittamistoin-

---

135 *MU*, 25–26. *HYK RIT 23*, 1v (*HYK RIT 23* on tällä kohdin defekti, sillä folio 1v on osittain turmeltunut. Ks. *Knuutila* 1984, 77.). *24*, 3v–4r. *29*, 3v–4r. *MEA*, 15–16.

136 *Carlsson* 1965–1972 II, 13.

ta pidettiin yhteiskunnan näkemyksen mukaan ainoastaan aiemmin suoritetun laillisen avioliiton solmimisen toistona.[137] Tämä selittää naittamistoimen ja kopulaatiokysymysten sekä niihin annettujen vastausten keskinäisen suhteen upsalalaisessa vihkimistraditiossa.

Ruotsin 1500-luvun alkupuolen reformatoriseen kansankieliseen vihkimiskäytäntöön sisältyivät myös aviolupaukset. Ne suoritettiin vihkikysymysten päätyttyä seuranneiden kahden siunausrukouksen jälkeen, välittömästi ennen sormusseremoniaa.[138] Seuraavassa vertailussa 5.4. on asetettu rinnakkain nämä kansankieliset aviolupaukset sekä niihin liittyvät ohjeet.

Vertailu 5.4. *HB 1529*:n, *HB 1533*:n, *HB 1537*:n, *HB 1541*:n, *HB 1548*:n, *KKW*:n, *KK B 28*:n ja *KK 1549*:n vihkikaavojen aviolupausten ja niihin liittyvien ohjeiden vertailu

HB 1529, HB 1533, HB 1537, HB 1541, HB 1548	*KKW, KK B 28, KK 1549*
Ther[1] effter tagher brudhgummen ringen, och sägher til brudhena.	Nin[2] ottacan Ylke Sormuxen ia sanocan Morsiamellens[3].
Jagh. N. tagher tigh N. nu til mina echta hustru, til at elska tigh *j nödh och lust,* och til itt wårtekn giffuer iagh tigh thenna ring.	Mine N. otan sinun N. nyt minun Auiowaimoxeni, racastaxeni sinua *seke möte ette wastoinkieumisese*[4], ia sixi merkixi mine annan[5] sinulle temen sormuxen.
Brudhen swarar.	Morsian Wastapi.
Jagh. N. tagher tigh N. nu til min echta man[6], til at elska tigh *j nödh och lust,* och til itt wårtekn tagher iagh aff tigh thenna ring.	Mine N. otan sinun N. nyt minun Auiomiehexeni, racastaxeni sinua *seke wastoin ette mötekieumises,*[7] Ia sixi merkixi mine otan sinulta[8] temen Sormuxen.

Selitykset:

1 Teksti otettu *HB 1541*:stä, se eroaa muista mainituista ruotsinkielisistä vihkikaavoista vain ortografiassa sekä erikseen viitatussa sanavalinnassa.
2 Teksti otettu *KK 1549*:stä, eroja *KKW*:iin ja *KK B 28*:aan vain ortografiassa sekä joissakin erikseen viitatuissa sanavalinnoissa.
3 *KKW, KK B 28*: ja Sano Morßiamen tyghiä, teksti otettu *KKW*:stä, eroja *KK B 28*:aan vain ortografiassa.

137 Ks. myös *Yelverton* 1953, 37 viite 5. *Carlsson* 1965–1972 II, 98–99.
138 *HB 1529*, Bivv. *HB 1533*, Bivv. *HB 1537*, Bivv. *HB 1541*, Biijr. *HB 1548*, Dijrv. *KKW*, 37, 39. *KK B 28*, 37–38. *KK 1549*, 22. *OPSS II*, 326.

4 *KKW*, *KK B 28*: tuskasa ia ijlosa, teksti otettu *KKW*:stä, eroja *KK B 28*:aan vain ortografiassa.

5 *KKW*, *KK B 28*: ychdexi merkixi annan miä, teksti otettu *KKW*:stä, eroja *KK B 28*:aan vain ortografiassa.

6 *HB 1529*, *HB 1533*, *HB 1537*: bonda.

7 *KKW*, *KK B 28*: tuscasa ia ijlosa, teksti otettu *KKW*:stä, eroja *KK B 28*:aan vain ortografiassa.

8 *KKW*, *KK B 28*: ychdexi merkixi otan miä, teksti otettu *KKW*:stä, eroja *KK B 28*:aan vain ortografiassa.

Suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen aviolupaukset on käännetty suoraan ruotsinkielisestä 1500-luvun alun vihkimistraditiosta. *KKW* ja *KK B 28* noudattivat esikuviaan uskollisemmin kuin *KK 1549*. Tämä näkyy siitä, että ne olivat suomentaneet ruotsinkielen sanat *j nödh och lust* termeillä *tuskasa ia ijlosa*. Toiseksi ne olivat kääntäneet ruotsinkielen sanat *itt wårtekn giffuer iagh* tarkasti sekä sanojen vastaavuuden että sanajärjestyksen puolesta suomenkielisellä vastineella *ychdexi merkixi annan / otan miä*.

KK 1549 käytti sen sijaan sanojen *j nödh och lust* tilalla niistä sekä rakenteellisesti että terminologisesti poikkeavaa ilmausta *seke möte / wastoin ette wastoin / mötekieumisese*. Samanlainen ilmaus oli esiintynyt jo sen kopulaatiokysymyksissä. *KK 1549*:n aviolupausten sanamuodot heijastavat näin keskiajalta periytyvää ilmausta *tam in prosperis quam in aduersis*. Miehen lausumassa aviolupauksessa avioelämän positiivisia ja negatiivisia elämäntilanteita kuvaavien sanojen keskinäinen järjestys on sama kuin keskiaikaisessa turkulaisessa kopulaatiokysymystraditiossa. Agricola oli kuitenkin muuttanut naisen lausumassa aviolupauksessa sanajärjestyksen ruotsinkielisen 1500-luvun alun reformatorisen aviolupaustradition määräämäksi.[139] *KK 1549* poikkesi ruotsinkielisestä reformatorisesta traditiosta myös siten, että siinä oli käännetty ruotsin sanat *itt wårtekn giffuer iagh* vapaammin, ajatusta kuitenkaan muuttamatta suomen kielen mukaiseksi *sixi merkixi mine annan / otan*.

Ruotsin kansankielisten reformatoristen traditioitten aviolupauksissa sulhanen ja morsian ottivat toisensa nimiltä mainiten siitä hetkestä alkaen aviopuolisoiksi[140] eli he itse asiassa luovuttivat itsensä toisilleen. Näin ruotsin- ja suomenkielisten reformaatioajan alun aviolupausten sisältö vastasi yhteiskunnallisen naittamistoimen konkreettista funktiota. Se oli upsalalaisen ja turkulaisen keskiaikaisen aviolupaustradition tavoin kirkollinen naittamistoimi, jos-

139 Ks. myös *Lehtonen* 1931a, 300 viite 2.

140 *Grath* 1904, 77–78.

sa sulhanen ja morsian itse panivat toimeen papin valvonnassa kihlauksessa solmimansa avioliiton. Naittamistoimi sisältyi Ruotsin kansankielisiin reformatorisiin vihkitoimituksiin ilmausten *giffua til hopa, ychten antaa* mukaan, joilla määrättiin kaavojen sisältöä.

Tämä kertoo kirkon pyrkimyksestä saada valvoa avioliiton solmimisprosessia. Koska Ruotsin lainsäädäntö asetti vihkimisen ehdoksi edelleen 1500-luvun alkupuolella naittamistoimen suorittamisen, yhteiskunnalla ei ollut mitään laillista syytä estää kirkollista naittamistointa kirkon ovella. Kyseinen paikka ilmaisee kuitenkin sen, että vihkimistä pidettiin edelleen yhteiskunnan näkemyksen mukaan ainoastaan aiemmin suoritetun laillisen naittamistoimen toistona.

HB 1529:n tekstuaalisesti luomassa kansankielisessä reformatorisessa aviolupaustraditiossa sulhanen ja morsian lupasivat rakastaa toisiaan kaikissa tulevan yhteisen elämänsä eri vaiheissa. Tämän merkiksi sulhanen ilmoitti antavansa morsiamelleen sormuksen, ja tämä lupasi ottaa sen vastaan. Näin 1500-luvun alun ruotsinkieliset reformatoriset aviolupaukset sisälsivät myös avioliiton purkamattomuutta korostavan kohdan. Ne olivat näin sisällöltään vastaavat englantilaisten keskiaikaisten aviolupausten kanssa, vaikka tekstuaalinen yhtenevyys puuttui niiden väliltä.

Aviolupaukset oli sijoitettu *HB 1529*:n vihkikaavassa englantilaisten vihkitoimitusten tavoin erilleen kopulaatiokysymyksistä sormusseremonian yhteyteen. Tämä sekä aviolupausten sisällöllinen yhtenevyys saattaisivat viitata siihen, että vanha Ruotsissa käytössä ollut englantilaisvaikutteinen vihkimistraditio on ollut esikuvana *HB 1529*:n aviolupauksille. Niinpä esimerkiksi varhaisempi upsalalainen vihkimistraditio on saattanut olla esikuvana Olavus Petrille, sillä sitä edustavassa fragmentissa (*SRA RIT 13*) vihkikaavan elementtien keskinäinen järjestys oli sama kuin *HB 1529*:ssä, vaikkakaan aviolupausten sanamuoto ei ollut niissä identtinen.[141]

---

141 Vrt. *Quensel* 1890 I, 32 viite 2; *Grath* 1904, 75; *Yelverton* 1953, 37, joissa *HB 1529*:n aviolupausten esikuvana pidetään *MEA*:n kopulaatiokysymysten vastausta. Lisäksi niissä todetaan, että *HB 1529*:n aviolupausten loppu *til itt wårtekn tagher iagh aff tigh thenna ring* on ainutlaatuinen reformatorisissa 1500-luvun vihkikaavoissa ja että se on muokattu latinankielisten sanojen *hoc annulo te desponso; hoc annulo in uxorem meam te accipio* pohjalta. Tässä yhteydessä ei kuitenkaan spesifioida mitään tarkempaa vihkikaavaa, jossa nämä sanat esiintyvät. Tällaiset sanat ovat esimerkiksi kansankielisinä englantilaisissa vihkikaavoissa (esim. *MaRa*, 2, *MS 1506*, 19*) sormusseremoniaan liittyvinä.

Eurooppalaisissa reformaatioajan vihkikaavoissa ainoastaan englantilaisissa vihkitoimituksissa ovat aviolupaukset, joilla on sama funktio kuin *HB 1529*:n aviolupauksilla. Ne

Aviolupauksia edeltävän ohjeen mukaan sulhanen piti sormusta kädessään aviolupausten ajan. Tämä liitti aviolupaukset niiden jälkeen seuraavaan sormusseremoniaan[142] ja korosti siten aviolupausten luonnetta kirkollisena naittamistoimena. Tämä oli paralleelinen käytäntö fragmentille *SRA RIT 13*, jossa näitten elementtien järjestys oli tosin päinvastainen. Keskiaikainen tapa kytkeä aviolupaukset sormusseremonian yhteyteen saattaa siten olla vaikuttanut mainitun ohjeen määräykseen, jonka mukaan sulhasen tuli pitää sormusta kädessään aviolupausten ajan.

Aviolupausten pituuden johdosta tuntuisi luonnolliselta, että sulhanen ja morsian olisivat keskiaikaiseen tapaan toistaneet ne papin jälkeen hänen opettamallaan tavalla, vaikka tästä ei ole mainintoja *HB 1529*:n luomassa ruotsalaisessa reformatorisessa aviolupaustraditiossa.

HB 1557:ssä ja *HB 1586*:ssa olleet aviolupaukset olivat pieniä ortografisia poikkeuksia lukuunottamatta identtiset *HB 1548*:n vastaavien kohtien kanssa.[143]

KK 1549:n luoma suomenkielinen aviolupaustraditio on ollut käytössä Suomessa 1570–1580 -luvuilla. Tämä ilmenee tuolloin ruotsinkielisiin käsikirjoihin tehdyistä lisäyksistä, joissa aviolupaukset on käännetty suomeksi *KK 1549*:n vastaavaa sanamuotoa hyväksi käyttäen.[144]

Aviolupaukset sisältyivät myös *HB 1602*:n ja *HBF 1608*:n A-vihkikaavoihin. Viimeksi mainitussa ne oli otsikoitu *Porrectio mutua*. Ne poikkesivat tekstuaalisesti vain hiukan ruotsinkielisestä 1500-luvun reformatorisesta aviolupaustraditiosta, mutta ne olivat sisällöltään sen kanssa yhtenevät. Merkittävin muutos oli se, että niissä sekä sulhanen että morsian lupasivat antaa toisilleen sormukset. *HBF 1608*:n B-vihkikaavan aviolupaukset olivat täsmälleen identtiset 1500-luvun ruotsinkielisen reformatorisen aviolupaustradition kanssa. Ne oli varustettu otsikolla *Traditio*.[145] Näin aviolupausten sisältö säilyi

---

erosivat kuitenkin englantilaisten vihkikaavojen vastaavista elementeistä tekstuaalisesti. Esim. *BCP 1549*, 253–254. *BCP 1552*, 411–412. Vrt. saksalaiset *StrA 1524*:n sekä Nördlingenin kirkkojärjestyksen 1579 vihkikaavat, joihin sisältyivät aviolupauksen muotoiset vihkikysymykset. Ne poikkesivat myös tesktuaalisesti *HB 1529*:n aviolupauksista. *StrA 1524*, 2. Nördlingenin kirkkojärjestys 1579 on julkaistu *Sehling* 1902–1977 XII:2, 390.

142 Esim. *Yelverton* 1953, 37.

143 *HB 1557*, Dijrv, *HB 1586*, Bvjrv.

144 Esim. Kööpenhaminan Kuninkaallisessa kirjastossa säilytettävä *HB 1537*:n kappaleen (signum 27–251) aviolupaukset on suomennettu *KK 1549*:n vastaavien sanojen mukaan. *KB i København, 27–251: HB 1537*, Bivv.

145 *HB 1602*, Giv. *HBF 1608*, [A:3v, B:7rv].

muuttumattomana myös 1600-luvun alussa.

Tilanne jatkui samanlaisena myös *HB 1614*:n ilmestymisen jälkeen. Sen vihkikaavan aviolupaukset ja niitä edeltänyt ohje, joka koski sulhasen kädessään pitämää sormusta, olivat näet ortografiaa lukuunottamatta identtiset 1500-luvun ruotsinkielisten reformatoristen vihkikaavojen kanssa.[146]

KK 1614:n vihkikaavan mainitut aviolupaukset ohjeineen oli käännetty suoraan *HB 1614*:n vastaavista kohdista. Ainoana poikkeuksena oli, että *HB 1614*:n sanat *j nödh och lust* oli suomennettu sekä sulhasen että morsiamen aviolupauksessa *myötä ja wastoin käymises*.[147] Turun hiippakunnan keskiaikaisen kopulaatiokysymystradition sanamuodon *tam in prosperis quam in aduersis* vaikutus jatkui näin edelleen *prosperis* ja *aduersis* -sanojen tarkoissa vastineissa, tosin ilman *sekä että* -rakennetta.

HB 1614:n aviolupaukset välittyivät oikeinkirjoitusta lukuunottamatta sellaisinaan *HB 1627*:ään. Sen niitä edeltänyt ohje poikkesi tekstuaalisesti, mutta ei ajatuksellisesti *HB 1614*:n vastaavasta elementistä.[148] *KK 1629*:n aviolupaukset ohjeineen olivat ortografiaa lukuunottamatta identtiset *KK 1614*:n vastaavien kohtien kanssa.[149]

Kun aviolupaukset sisältyivät kaikkiin ruotsin- ja suomenkielisiin 1600-luvun alun vihkikaavoihin, niitä pidettiin ilmeisesti tämän toimituksen olennaisena osana. Lisäksi ne oli otettu myös *HB 1602*:n vihkikaavaan, vaikka ne eivät sisältyneetkään sen välittömänä esikuvana olleen Pfaltzin kirkkojärjestyksen 1563 vastaavaan toimitukseen. Koska aviolupausten tekstuaaliseen muotoon ja siten myös niiden sisältöön ei tullut 1600-luvun alussa mitään muutoksia, niiden funktio oli edelleen kirkollisena naittamistoimena vastata yhteiskunnallista naittamistointa. Aviolupauksissa sulhanen ja morsian itse panivat papin valvonnassa toimeen kihlauksessa solmimansa avioliiton. Tähän liittyi myös se, että aviolupauksia edeltävän ohjeen mukaan sulhanen piti sormusta kädessään aviolupausten ajan.[150] Edelleen aviolupausten tehtävänä oli

---

Traditio voi merkitä myös luovuttamista, antamista.

146 *HB 1614*, XXXIXv.

147 *KK 1614*, 71. Ks. vertailu 5.3.

KK 1549:n aviolupauksia korjattiin 1600-luvun alkupuolella *KK 1614*:n mukaisiksi. Esim. *HYK Mf I Ms 233*: Tampereen tuomiokapitulin arkiston sidoksessa oleva *KK 1549* (*Schalin 113*), Ciijv. *Schalin* 1946–1947 I, 56–57 (n:o 113).

148 *HB 1627*, Er.

149 *KK 1629*, Hiijr.

150 Aviolupausten funktio kihlauksessa solmitun avioliiton toimeenpanevana toimena ilmenee erityisesti niistä reunamerkinnöistä, jotka oli tehty 1600-luvun alkupuolella Kalan-

muistuttaa avioliiton purkamattomuudesta. Kumpikin mainittu funktio oli korostunut entisestään 1600-luvun alussa, sillä koko vihkitoimitus suoritettiin tuolloin kirkossa alttarin, "Jumalan kasvojen" edessä.[151]

5.5. SORMUSSEREMONIA

Ensimmäisen ja toisen vuosituhannen vaihteessa Euroopan mantereella oli yleisenä tapana, että sulhanen ilmoitti yhteiskunnallisen naittamistoimen yhteydessä morsiamelle antamastaan kihlajaislahjasta ja luovutti sen hänelle osoitukseksi uskollisuudestaan. Lahja oli jokin kallisarvoinen esine sekä sen ohella myös sormus. Sulhasen lahja oli tavallisimmin kuitenkin vain sormus.[152]

Roomalaisen oikeuden mukaan sormusta käytettiin oikeudellisesti toimeenpannun sopimuksen vakuutuksena. Tästä johtui, että sormus otettiin käyttöön myös avioliiton solmimisessa, silloin kun solmittu sopimus pantiin

---

nin Uudelle kirkolle kuuluneen käsikirjasidoksen *HB 1614*:n vihkikaavan aviolupausten kohdalle. Merkintöjen mukaan vihittävien piti ilmaista suostumuksensa avioliittoon selkeästi ehtona vihkimisen toimittamiselle. Lisäksi samaan sidokseen kuuluvassa *KK 1614*:ssä oli aviolupausten kohdalle kirjoitettu marginaaliin latinan kielellä ohje sulhasen ja morsiamen vastauksista aviolupauksiin. Tämän voi tulkita korostavan sulhasen ja morsiamen aviolupausten itsenäisyyttä. Samaan asiaan liittynee myös tässä yhteydessä ollut latinankielinen ohje, jonka mukaan sulhasen tuli tarttua sormukseen aviolupausta lausuessaan. *TYK Ai. I. 4c kk*: *HB 1614*, XXXIXv; *KK 1614*, 71.

151 Urjalan seurakunnalle kuuluvaan *HB 1557*:n kappaleeseen oli 1500-luvun lopulla kirjoitettu sulhasen aviolupauksen perään avioliiton erottamattomuudesta puhuvat sanat *Och ingen skall åtskillia anar än dödhen, så hielpe Gudh till.* Esim. *HYK Mf I Ms 233*: Urjalan kirkonarkiston sidoksen *HB 1557* (*Schalin 67*), Dijr. *Schalin* 1946–1947 I, 35–36 (n:o 67).

Vrt. Kuopion lyseon kirjaston käsikirjasidoksesta löytynyt, Viipurissa 15. 5. 1664 päivätty sekä ruotsin- että suomenkielinen käsinkirjoitettu kihlauskaava. Se sisälsi sulhasen ja morsiamen toisilleen antaman aviolupausta vastaavan ruotsinkielisen vakuutuksen. Siinä he totesivat kihlanneensa toisensa ja antaneensa sen johdosta toisilleen lahjat. He vakuuttivat edelleen pitävänsä tämän kihlauksen voimassa ja päättävänsä sen vihkimisellä Jumalan avulla. *Lempiäinen* 1968b, 231.

Kuriositeettina mainittkoon, että Kosken T. l. kirkonarkistossa säilytettävän *HB 1614*:n kappaleen naisen aviolupaus oli käännetty ilmeisesti 1600-luvun puolivälissä saksaksi. *Kosken T. l. kirkonarkisto III d 1.* : *HB 1614*, XXXIXv. *Lempiäinen* 1967a, 17 (n:o 35).

152 *Köstler* 1933, 28–29.

Sormusseremoniaan läheisesti liittyvää sormuksen siunaamista käsitellään erikseen luvussa 6.1.

toimeen. Vanhan kirkon aikana oli jo tapana, että sulhanen antoi sormuksen morsiamelleen kihlauksen yhteydessä osoitukseksi solmitusta avioliittosopimuksesta.[153]

Kun germaanisen oikeusperinteen mukaisesti avioliiton solmiminen oli alunperin kahden suvun välinen kauppasopimus, jolla sulhanen sai morsiamen tiettyä yhteisesti sovittua kauppahintaa vastaan sukuunsa toisesta suvusta, se pantiin toimeen naittamistoimessa. Kristinuskon vaikutuksesta morsiamesta suoritetun kauppahinnan maksaminen oli muuttunut vuosituhannen vaihteeseen mennessä siten, että sitä ei enää suoritettu morsiamen isälle vaan sulhanen antoi sen symbolisesti morsiamelle. Sulhasen yhteiskunnallisessa naittamistoimessa morsiamelle antama lahja, olipa se sitten pelkästään sormus tai sormus ja jokin muu kallisarvoinen esine, oli juuri tämä morsiamelle symbolisesti maksettu kauppahinta. Sormus ei ollut germaanien keskuudessa kihlasormus vaan naittamissormus.[154]

Tämä naittamistoimen oikeudelliseen funktioon liittynyt elementti näkyi espanjalaisissa, ranskalaisissa ja englantilaisissa vihkikaavoissa 1000–1500 -luvuilla. Niissä määrättiin, että sormus sekä jokin kallisarvoinen kultainen tai hopeinen esine tai rahaa oli pantava kirjan tai kilven päälle. Tämä vastasi lahjan julkistamista. Sen jälkeen sekä sormus että kallisarvoinen esine tai rahat siunattiin ennen niiden luovuttamista morsiamelle.[155] Vastaava käytäntö tunnetaan myös pohjoismaissa.[156] Niiden annolla oli siis yhteiskunnallisesti kopulatiivinen funktio vihkitoimituksissa. Naittamissormus muuttui samalla vihkisormukseksi.

Oppi avioliiton sakramenttiluonteesta ja siitä seuraavasta avioliiton purka-

---

153 *Freisen* 1888, 137. *Rodhe* 1923, 378–379. *Köstler* 1933, 1–3. *Ritzer* 1962, 22.

154 *Freisen* 1888, 137–138. *Quensel* 1890 I, 32 viite 1. *Grath* 1904, 18–19. *Köstler* 1933, 14–28. *Carlsson* 1965–1972 I. 67. Ks. myös *Ritzer* 1962, 70, 131.

155 **Espanja**: esim. *Liber Ordinum* (A-käsikirjoitus ja B-käsikirjoitus). *Freisen* 1918–1919 I, 50–51, 87 viite 1. **Ranska**: esim. *RiMSMF*, 300 (morsiamelle annettu lahja pantiin kilven päälle vasta sormuksen siunauksen jälkeen). *RiCa*, 313 (pappi antaa siunatun kallisarvoisen esineen sekä sormuksen sulhaselle). *PoAm*, 633. *RiLe*, 641. **Englanti**: esim. *PoEl*, 161*. *MiPH*, 163*. *OEM*, 36. *MaRa*, 2. *MS 1506*, 19*. *MPE*, 28. *MPE*:n mukaan morsian oli sulhasen edessä polvillaan lahjan (ei siis sormuksen) annon aikana. Ks. myös *Ritzer* 1962, 210, 229–231, 244. *Heikinmäki* 1981, 682 viite 152.

156 *MNb*, 24. *AgO* ([Agendae Ottoniense], painettu 1483 / 1502; tämä Odensen hiippakuntaan lokalisoitava agenda on säilynyt fragmentaarisena useissa eri kirjastoissa, tässä yhteydessä on käytetty Lontoon British Museumissa säilytettävää kappaletta, sign. IA 9983). *Stevenson* 1983, 553. *AgO*:sta *Ottosen* 1970, 24–25. *Ottosen* 1978, 363–386. *Stevenson* 1983, 551–552, 557.

mattomuudesta kehittyi kukoistukseensa ensimmäisen ja toisen vuosituhannen vaihteessa. Koska vanhan käsityksen mukaan sormuksen pyöreä muoto symbolisoi loppumattomuutta, päättymättömyyttä, oli ymmärrettävää ottaa se purkamattoman avioliiton ja samalla aviouskollisuuden symboliksi. Tästä johtui, että kirkko korosti sormuksen merkitystä sulhasen morsiamelle antamana, aviouskollisuutta osoittavana lahjana toisen vuosituhannen alussa.[157] Näin ollen sormuksella ja sen annolla oli tässä yhteydessä myös kirkollisesti kopulatiivinen luonne.

Pohjoisranskalaisiin vihkikaavoihin kehitettiin 1100-luvulla erityinen seremonia sormuksen morsiamelle luovuttamista varten. Näiden kaavojen mukaan sulhanen ilmoitti morsiamelle antamastaan lahjasta tai sormuksesta sekä luovutti sen hänelle. Morsian antoi sormuksen sen jälkeen papille, joka siunasi sen. Pappi ojensi tämän jälkeen sormuksen takaisin sulhaselle. Sitten tämä pani sormuksen ensin morsiamen oikean käden peukaloon siirtäen sen välittömästi etusormen kautta keskisormeen. Sormuksen siirron yhteydessä pappi tai sulhanen papin johdolla lausui saattosanoina kunkin sormen kohdalla Pyhän Kolminaisuuden yhden persoonan nimen siten, että Isän nimi sanottiin pantaessa sormusta peukaloon, Pojan etusormeen ja Pyhän Hengen nimi keskisormeen.[158] Toisten samanaikaisten vihkikaavojen mukaan sulhanen lausui tämän jälkeen papin johdolla sanat: *De isto anulo te sponso, et de isto auro te honoro, et de ista dote te doto.*[159] Viimeksi mainitut sanat ilmaisivat sormuksen annon juridisen merkityksen avioliiton solmimisessa. Siksi niitä voidaan kutsua sormusseremonian kopulatiivisesta luonteesta kertoviksi sanoiksi.

Sormuksen siunaamisen jälkeen suoritettu sormusseremonia, jossa sulhanen pujotti sormuksen morsiamen oikean käden peukaloon, etu- ja keskisormeen lausuen saattosanat sekä sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevat sanat, kuului olennaisena osana useisiin 1200–1400 -luvuilta peräisin oleviin ranskalaisiin vihkikaavoihin. Sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevien sanojen sanamuoto sekä suhde saattosanoihin vaihteli

---

157 *Köstler* 1933, 3–13, 34.

158 Esim. *MiMel*, 285 (*MiMel* ei puhunut mitään sormuksen siirtämisestä peukalosta etusormen kautta keskisormeen). *PoMLy*, 286. *PoMLy*:n mukaan morsian saattoi sormusseremonian päätyttyä pujottaa sormuksen sulhasen vasemman käden etusormeen. Sulhasen tuli pitää sormusta tässä sormessa, jotta se erottuisi selkeästi oikean käden keskisormessa kannettavasta piispansormuksesta tai nimettömässä pidettävästä kunniallisuutta ilmaisevasta sinettisormuksesta. Ks. myös *Ritzer* 1962, 314.

159 Esim. *PoAb*, 288 (Pontifical Abrincaense [Avranches], käsikirjoitus 1100-luvulta, julkaistu *Molin –Mutembe* 1974).

kuitenkin eri kaavoissa.[160]

Sormusseremonia levisi Ranskasta mannereurooppalaisiin vihkikaavoihin 1100–1500 -luvuilla.[161] Englantilaiset vihkikaavat 1100–1300 -luvuilta saivat myös vaikutteita ranskalaisista sormusseremonioista.[162]

---

[160] Sormuksen siirron yhteydessä sulhanen lausui saattosanoina vain Pyhän Kolminaisuuden eri persoonien nimet (esim. *PoRiSVA*, 298 (Pontifical-Ritual de Saint-Vaast d'Arras, Arrasin kaupunginkirjaston käsikirjoitus 469 1200-luvulta, julkaistu *Molin – Mutembe* 1974). *PoAu*, 626. Sulhanen piti sormusta morsiamen peukalon tai keskisormen yläpuolella sanoen sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevat sanat *N. de hoc annulo* ..., jonka jälkeen hän lausui saattosanoina Pyhän Kolminaisuuden yhden persoonan nimen pujottaessaan sormuksen morsiamen peukaloon, etu- ja keskisormeen (esim. *PoMe*, 296, *RiMSVP*, 302). Sanat *Hoc annulo* ... olivat saattosanoina sormuksen siirron yhteydessä, sulhanen mainitsi Pyhän Kolminaisuuden nimen kokonaisuudessaan vasta pantuaan sormuksen keskisormeen (esim. *RiMSMF*, 300, *MiRoB*, 304). Sulhanen lausui kansankieliset sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevat sanat sekä Isän nimen pujottaessaan sormuksen morsiamen peukaloon. Muitten Pyhän Kolminaisuuden persoonien nimet olivat saattosanoina siirrettäessä sormusta etu- ja keskisormeen (esim. *PoAm*, 636 (Pontificale Ambianense [Amiens], tarkemmin dateeraamaton käsikirjoitus, julkaistu *Martène* 1700). Pyhän Kolminaisuuden nimen eri persoonien maininta oli saattosanoina sormuksen siirron yhteydessä, sen jälkeen seurasivat kansankieliset sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevat sanat (esim. *RiMB*, 307). Sulhanen lausui pujottaessaan sormusta morsiamen peukaloon: *Talis ego sponso te. In nomine Patris*, etusormeen *Et Filii* ja keskisormeen *Et Spiritus Sancti, Amen.* Nämä sanat saatettiin ilmaista myös kansankielellä (esim. *RiAv*, 309, *PoLu*, 630, *RiAv*, 309–310 sisälsi myös sulhasen morsiamelle antaman rahalahjan luovuttamisen sekä siinä yhteydessä lausutut sanat, joiden mukaan sulhanen sai niillä rahoilla morsianen omakseen. Sen jälkeen sulhanen otti käsiinsä kirjan (ilmeisesti jonkin liturgisen kirjan) ja sanoi vahvistavansa kaiken lupaamansa morsiamelleen. Sitten morsian ilmoitti ottavansa sulhasen aviopuolisokseen.). Vrt. *LiLu*, 315, jonka mukaan sulhanen pani sormuksen ilman sormusseremoniaa morsiamen oikean käden nimettömään sormeen. Ks. myös *Ritzer* 1962, 315. *Stevenson* 1982, 73–74.

[161] Esim. *MiMB*, 291–292 (Portugali). Sulhanen lausui papin johdolla Pyhän Kolminaisuuden eri persoonien nimet pujottaessaan sormusta morsiamen peukaloon, etu- ja keskisormeen. Sen jälkeen seurasivat sormusseremonian kopulatiivisesta luonteesta kertovat sanat. *PoRo*, 260 (Italia). *PoRoA*, 300 (Italia). *AgSw*, 22 (Saksa). Kolmessa viimeksi mainitussa vihkikaavassa sormusseremoniasta mainittiin vain epäsuorasti eikä siitä annettu mitään tarkempia ohjeita.

[162] Esim. *MiEB*, 290. Sulhanen pujotti sormuksen morsiamen oikean käden peukaloon, etu- ja keskisormeen sekä lausui tässä yhteydessä papin johdolla Pyhän Kolminaisuuden eri persoonien nimet saattosanoina. Sen jälkeen seurasivat sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevat sanat. Sormusseremonia oli tässä muodossa myös muissa englantilaisissa vihkikaavoissa: esim. *PoMag*, 161*. *MVH*, 81. *MiS*, 414. *POAEB*, 162* (siinä ei ollut sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevia sanoja). *OEM*, 37. *MiWe*, 1235. Vrt. *ODHM*, 166* (Ordo ad desponsandum ex Harleian manusscripto 2860 in British Museum, käsikirjoitus 1400-luvun alusta, julkaistu *Henderson* 1875), jossa sulhanen lausui

Sormusseremonia kehittyi edelleen Englannissa 1400–1500 -luvuilla. Näiltä vuosisadoilta peräisin olevien vihkikaavojen mukaan pappi tarttui kirjan päällä olleeseen, siunattuun sormukseen ja ojensi sen sulhaselle. Sarum-tradition mukaan tämä otti sormuksen oikean kätensä peukalon, etu- ja keskisormen väliin tarttuen samalla vasemmalla kädellään morsiamen oikeasta kädestä kiinni. Sitten sulhanen asetti sormuksen morsiamen käteen siten, että hän pujotti sen ensin peukaloon ja siirsi sen sitten välittömästi etu- ja keskisormen kautta edelleen vielä nimettömään. Viimeksi mainittua perusteltiin kanonisen oikeuden säännöksillä. Sulhanen lausui papin johdolla Pyhän Kolminaisuuden eri persoonien nimet pujottaessaan sormusta peukaloon, etu- ja keskisormeen sekä *Amen* pannessaan sen morsiamen nimettömään. Ennen tätä sulhanen oli lausunut kansankieliset sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevat sanat.[163]

Englantilaiset vihkikaavat eivät määränneet sitä, kumpaan morsiamen käteen sormus tuli asettaa. Sarum-tradition mainituista ohjeista on päätelty, että sulhanen pujotti sormuksen morsiamen oikean käden sormiin. Tätä menettelyä tukee yleinen käytäntö Euroopan mantereella.[164]

Reformatoriset englantilaiset *BCP 1549*:n ja *BCP 1553*:n vihkikaavat säätivät, että sulhasen tuli pujottaa sormus morsiamen vasemman käden nimettömään.[165] Näin ne jatkoivat 1400–1500 -lukujen englantilaisten vihkikaavojen muualla Euroopassa tuntematonta tapaa. Sormuksen pujottamista vasemman käden nimettömään perusteltiin sillä, että siitä johti suoni sydämeen. Vanhan, antiikin ajoilta periytyvän käsityksen mukaan tämä suoni lähti nimenomaan

---

ensin sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevat sanat ennen mainittuja saattosanoja sormuksen siirron yhteydessä. *Ritzer* 1962, 243–245. *Stevenson* 1982, 68, 76, 78, 80, 83.

163 Esim. *WeMa*, 168*. *MiH*, 117*. *MS 1506*, 19*–20*. Yllä oleva selostus englantilaisista 1400–1500 -lukujen sormusseremonioista perustuu Sarum-tradition vihkikaavoihin, sillä ne antoivat tästä vihkitoimituksen elementistä täydellisimmät ohjeet. Vrt. *MaRa*, 2 ja *MPE*, 28, joiden mukaan sulhanen lausui kansankieliset sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevat sanat vasta sormuksen siirron ja siihen liittyneiden saattosanojen jälkeen. Ks. myös *Freisen* 1918–1919 II, 82, 86. *Stevenson* 1982, 78, 80, 83.

Stevenson 1982, 250 esittää, että *MiEB*:ssä esiintynyt sormusseremoniatraditio oli Sarum-tradition sormusseremonian lähteenä.

c 7 C 30 q 5 määräsi, että avioliiton merkkinä olevan sormuksen oli oltava nimettömässä sormessa, koska siitä johti suoni suoraan sydämeen.

164 Esim. *Freisen* 1918–1919 II, 77 viite 1, 82. *Procter – Frere* 1963, 615.

165 *BCP 1549*, 254. *BPP 1553*, 412.

vasemman käden nimettömästä.[166] Näin ollen tapa asettaa sormus morsiamen vasempaan käteen on saattanut olla käytössä Englannissa jo 1400-luvulla.[167] Sarum-tradition vihkikaavat eivät nimenomaan määränneet sormusta pujotettavaksi oikean käden sormiin, vaan niiden mukaan sulhasen tuli vain pitää vasemmalla kädellään kiinni morsiamen oikeasta kädestä. Samalla sulhanen olisi voinut asettaa oikean käden kolmen ensimmäisen sormen välissä pitämänsä sormuksen morsiamen vapaana olevaan vasempaan käteen.

Eurooppalaisten vihkikaavatraditioitten sormusseremoniat voidaan siis jakaa kahteen ryhmään sen perusteella, mihin käteen ja mihin sormiin sormus pantiin. Ensimmäinen ryhmä, yleiseurooppalainen ryhmä muodostuu niistä mannermaisista ja englantilaisista 1100–1500 -lukujen vihkikaavoista, joiden mukaan sormus pantiin oikean käden kolmeen ensimmäiseen sormeen. Toinen ryhmä koostuu myöhäisemmistä englantilaisista 1400–1500 -lukujen vihkikaavoista, joiden mukaan sormus pujotettiin tämän lisäksi myös nimettömään ja todennäköisesti morsiamen vasempaan käteen.

Kumpaankin ryhmään kuuluvissa vihkikaavoissa määrättiin, että sulhasen tuli lausua papin johdolla Pyhän Kolminaisuuden eri persoonien nimet saattosanoina siirtäessään sormusta sormesta toiseen. Tällä haluttiin korostaa omalta osaltaan avioliiton purkamattomuutta, sillä sitä symbolisoiva sormus luovutettiin näin Kolmiyhteisen Jumalan nimessä. Englantilaiset 1400–1500 -lukujen vihkikaavat painottivat tätä vielä siten, että ne määräsivät sulhasen pitämään sormuksesta kiinni oikean kätensä kolmella ensimmäisellä sormella sormusseremonian aikana. Peukalon, etu- ja keskisormen sormenpäiden yhteenliittäminen symbolisoi jo vanhan kirkon aikana Pyhää Kolminaisuutta.[168] Kolmiyhteisen Jumalan nimen maininta pyhitti ja siunasi myös solmittavan

---

166 Tästä enemmän *Freisen* 1888, 137. *Freisen* 1918–1919 II, 78 viite 1. Vrt. *Grath* 1904, 12.

167 Myöhäisempien englantilaisten vihkimistraditioitten (1400–1500 -luvuilta) tapa panna sormus morsiamen vasemman käden peukaloon ja siirtää se sitten etu- ja keskisormen kautta nimettömään välittyi Espanjaan. Esim. *MHis*, 99 (1494). Tämän vihkikaavan mukaan myös morsian antoi sulhaselle sormuksen. Hän menetteli samalla tavalla kuin sulhanen asettaessaan sormuksen tämän vasemman käden neljään ensimmäiseen sormeen. Ks. myös *Freisen* 1918–1919 I, 60.

Vrt. *Freisen* 1918–1919 II, 77–78 viite 1, jonka mukaan määräys sormuksen asettamisesta morsiamen vasempaan käteen syntyi vasta 1500-luvulla. Freisenin mukaan sormuksen sijoittaminen vasempaan käteen liittyy antiikin ajan ihailuun tuona aikana, sillä antiikin Kreikassa ja Roomassa oli tapana pitää avioliitosta kertovaa sormusta juuri vasemman käden nimettömässä.

168 Ks. esim. *Kilström* 1964, 202.

avioliiton sekä papin johdolla korosti myös kirkon asemaa avioliiton solmimisen valvonnassa.

Sekä mannereurooppalaisten että englantilaisten vihkikaavojen mukaan sulhanen lausui myös sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevat sanat. Ne vaihtelivat hieman eri vihkikaavoissa, mutta niiden sisältö oli tästä huolimatta samanlainen. Sulhanen ilmoitti kihlaavansa morsiamen antamallaan sormuksella sekä kunnioittavansa häntä lahjoittamallaan kallisarvoisella esineellä. Niiden maininnalla haluttiin korostaa kirkollisesti solmittavan avioliiton juridista pätevyyttä siinä mielessä, että vihkitoimitukseen sisältyi yhteiskunnalliseen naittamistoimeen olennaisesti kuuluva lahjan anto morsiamelle.

Sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevat sanat muistuttivat myös kirkon opetuksesta avioliiton perustumisesta siihen aikovien itsenäiseen tahtoon, sillä sulhanen oli tässä yhteydessä selvästi toimiva subjekti ja morsian objekti. Sulhasen toimi subjektina selittyy eurooppalaisten vihkikaavojen pääsääntöisellä käytännöllä, jonka mukaan vain sulhanen antoi sormuksen morsiamelle.[169] Kristinuskon vaikutuksesta puheena olevissa sanoissa todistaa myös se, että avioliiton purkamattomuutta symbolisoiva sormus mainittiin ensimmäisenä ja että morsianta sanottiin kunnioitettavan annettavalla lahjalla, ei siis ostettavan sillä.

Skandinaavisissa vihkikaavoissa oli myös sormusseremonia. Näitten kaavojen mukaan sulhanen pujotti sormuksen sen siunaamisen päätyttyä ensin morsiamen peukaloon ja siirsi sen välittömästi tämän jälkeen etusormen kautta keskisormeen. Sulhanen lausui tässä yhteydessä Pyhän Kolminaisuuden eri persoonien nimet saattosanoina.[170] Sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevat sanat *Hoc annulo* ... ovat olleet käytössä myös Skandinaviassa ja kansankielisinä.[171]

Ruotsalaisten Skaran ja Linköpingin hiippakuntien vihkimistraditiot määräsivät sulhasen pujottamaan sormuksen sen siunaamisen jälkeen morsiamen

---

169 Ks. esim. *Freisen* 1898, 489 viite 2, 496 viite 1. Vrt. *MHis*, 99, jonka mukaan myös morsian antoi sulhaselle sormuksen.

170 *MNa*, 20. *MNb*, 25. *NoM*, 69. *MaKa*, 12r. *LAS*, 62. *LAS* määräsi papin pujottamaan sormuksen morsiamen sormiin sekä lausumaan tässä yhteydessä saattosanat. Vrt. *MR*, 16 (1513), jossa oli englantilaisvaikutteinen määräys siirtää sormus nimettömään asti. Ks. myös *Freisen* 1898, 496 viite 1. *Jörgensen* 1908, 185.

171 *MNa*, 20. *MNb*, 25. *PoLund*, 187. *MNb* ja *PoLund* määräsivät sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevat sanat lausuttaviksi varsinaisen sormuksen siirtämisen ja siinä yhteydessä sanottujen saattosanojen jälkeen, *MNa* ennen niitä. *MNa*:n mukaan sanat lausuttiin kansankielellä. Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 II, 57–58.

peukaloon ja siirtämään sen välittömästi tämän jälkeen etusormen kautta keskisormeen. Tässä yhteydessä sulhanen lausui saattosanoina Pyhän Kolminaisuuden eri persoonien nimet. Skaran hiippakunnan vihkikaavojen mukaan sormus pujotettiin morsiamen vasemman käden sormiin. Linköpingiläisen käytännön mukaan pappi pani sormuksen sulhasen [oikean käden] kolmen ensimmäisen sormen väliin ja sulhanen sen siitä morsiamen käteen. Yksi linköpingiläistä vihkimistraditiota edustava fragmentti (*SRA MI 417*) sisälsi myös sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevat sanat.[172]

Skaralaisen vihkimispraksiksen määräys oli ainutlaatuinen Ruotsissa. Muissa hiippakunnissa ei liioin esiintynyt linköpingiläisten vihkikaavojen viimeksimainittua ohjetta. Molemmat mainitut määräykset kertovat englantilaisten vihkikaavojen vaikutuksesta myös Ruotsin eri hiippakuntien vihkimiskäytäntöihin. Linköpingiläistä vihkimistraditiota edustavan fragmentin maininta sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevista sanoista osoittaa edelleen, että ne ovat olleet käytössä myös ruotsalaisella maaperällä.

Varhaisemman upsalalaisen vihkimistradition mukaan aviolupaukset suoritettiin sormuseremonian yhteydessä. Myöhäisemmän upsalalaisen käytännön mukaan aviolupaukset ja sormusseremonia olivat toisistaan erillään.[173] Turun hiippakunnan vihkimiskäytäntö erotti myös sormusseremonian aviolupauksista.[174] Seuraavassa vertailussa 5.5. on asetettu rinnakkain näiden traditioitten sormusseremoniasta määräävät ohjeet.

---

[172] *SRA MI 417*, 1r (todennäköisesti Linköpingin hiippakuntaa edustava fragmentti 1400-luvulta). *SKrA MI 421*, 4v (Linköpingin tai Wäxjön hiippakuntien vihkimistraditiota edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta). *HM*, 171. *BS*, 132 (1493). *ML*, 32. Ks. myös *Grath* 1904, 19, 43. Vrt. *Jörgensen* 1908, 185.

[173] *SRA RIT 13*, 1v (1300–1400 -luvuilta). *MU*, 26. Ks. myös *Yelverton* 1953, 38 viite 1.

[174] *HYK RIT 24*, 4r. *29*, 4r. *MEA*, 16.
Vrt. *Freisen* 1898, 511, jossa on julkaistu *MEA*:n tekstieditio.
Ks. myös *Grath* 1904, 53. *Yelverton* 1953, 38 viite 1.

Vertailu 5.5. Varhaisemman upsalalaisen (*SRA RIT 13*), myöhäisemmän upsalalaisen (*MU*) ja turkulaisen (*HYK RIT 24, 29, MEA*) vihkimistradition sormusseremoniasta annettujen ohjeiden vertailu

SRA RIT 13, MU	*HYK RIT 24, 29, MEA*
Tunc[1] aspergatur[2] aqua et accipiat sponsus annulum de sacerdote docente et incipiens a pollice sponse dicat: In nomine patris[5], ad secundum digitum: Et filij, ad tercium digitum: Et spiritus[7] sancti. Amen. Et ibi dimittatur[8] ...	Tunc[3] sacerdos aspergat annulum aqua benedicta et accipiat sponsus annulum a[4] sacerdote docente et incipiens a pollice sponse dicat: In nomine patris ad[6] indicem Et filii ad[6] medium Et spiritus sancti. Amen. Et ibi dimittat annulum.

Selitykset:

1 Teksti otettu *MU*:sta; *SRA RIT 13* osittain fragmentaarinen.
2 *SRA RIT 13*: sanat tunc aspergatur puuttuvat katkelmallisuuden tähden.
3 Teksti otettu *HYK RIT 29*:stä.
4 *HYK RIT 24*: de; *MEA*: de.
5 *SRA RIT 13*: annulus aqua bene[dicta] hec accipiat sponsus ann[ulum de sa]cerdote et incipiens a [pollice] sponse docente sacerdot[e]: Ego te accipio in mulie[rem et] uxorem in nomine domine.
6 *HYK RIT 24*: Ad.
7 *SRA RIT 13*: spiritus-sana puuttu fragmentaarisuuden tähden.
8 *SRA RIT 13:* dimit...

Vertailusta ilmenee, että varhaisemman ja myöhäisemmän upsalalaisen sekä turkulaisen vihkimistradition sormusseremoniasta määränneet ohjeet olivat lähes identtiset. Turkulainen sormusseremonia pohjasi upsalalaiseen vastaavaan menettelyyn.[175]

Ohjeissa oli kuitenkin pieniä yksityiskohtaisia eroja. Myöhäisemmästä upsalalaisesta ohjeesta puuttuivat sanat *annulum aquam benedicta*, jotka olivat sekä varhaisemmassa upsalalaisessa että turkulaisessa traditiossa. Lisäksi molemmat upsalalaiset praksikset käyttivat etu- ja keskisormesta latinankielisiä termejä *secundum digitum, tercium digitum*, kun vastaavat latinankieliset sanat kuuluivat turkulaisessa ohjeessa: *indicem, medium.*

Varhaisempaa upsalalaista traditiota edustaneen fragmentin mukaan sulhanen lausui aviolupauksen, *Ego te accipio in mulie[rem et] uxorem in nomine domini*, pujottaessaan sormuksen morsiamen vasemman käden peukaloon. Tämä poikkesi sekä myöhäisemmästä upsalalaisesta että turkulaisesta käytännöstä, jonka mukaan sulhanen lausui tässä yhteydessä ainoastaan: *In*

175 *Knuutila* 1984, 96–100.

nomine patris. *SRA RIT 13*:n aviolupauksen ja sormusseremonian yhdistelmä ei ollut ainutlaatuinen eurooppalaisissa vihkikaavoissa, vaikka sitä ei ole tavattu toistaiseksi vastaavassa sanamuodossa muualla.[176]

Kaikki säilyneet skandinaaviset ja ruotsalaiset vihkikaavat kuuluivat yleiseurooppalaiseen sormusseremoniatraditioon sillä perusteella, että niissä sormus siirrettiin vain keskisormeen asti.[177] Tässä nämä vihkikaavat menettelivät itse asiassa vastoin kanonisen oikeuden säännöstä (esim. c 7 C 30 q 5), joka määräsi vihkisormuksen pujotettavaksi nimettömään.

Sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevat sanat ovat olleet käytössä myös Skandinaviassa, vaikka niitä ei mainita vihkikaavoissa paria poikkeusta lukuunottamatta. *HB 1529*:n luoma ruotsalainen reformatorinen aviolupaustraditio päättyi sanoihin: *til itt wårteekn giffuer iach tich / tagher iach aff tich thenna ring*. Nämä sanat lienee muokattu eurooppalaisissa vihkimistraditioissa esiintyneitten, sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevien sanojen, *hoc annulo te desponso; hoc annulo in uxorem meam te accipio*, pohjalta.[178] Siten ne kertovat vastaavanlaisten sanojen esiintyneen jossakin muodossa myös Ruotsissa keskiajalla.

Molempien upsalalaisten traditioitten mukaan sulhasen oli ilmoitettava morsiamelle antamansa lahja ennen kopulaatiokysymyksiä. Varhaisempaa käytäntöä edustavan fragmentin (*SRA RIT 13)* mukaan sormus pantiin kirjan päälle merkiksi tästä lahjasta. Sormus symbolisoi myös Ruotsissa sulhasen antamaa lahjaa, joka oli yhteiskunnallisessa naittamistoimessa merkkinä morsiamesta maksetusta kauppahinnasta. Näin ollen sormusseremonialla oli myös aviolupausten tavoin yhteiskunnallista naittamistointa vastaava kopulatiivinen funktio. Tämä ilmenee puheena olevasta fragmentista, jonka mukaan aviolupaukset ja sormusseremonia kuuluivat elimellisesti yhteen.[179] Koska sormusseremonian sisältö pysyi samana myös nuoremmassa upsalalaisessa ja turkulaisessa traditiossa, sen kopulatiivinen tehtävä välittyi muuttumattomana myös niihin.

Näin sormus on symbolisoinut Turun hiippakunnassa sekä yhteiskunnal-

---

176 Esim. *RiAv*, 309 (Ranska), jossa sulhanen lausui pujottaessaan sormusta morsiamen peukaloon *Talis ego sponso te. In nomine Patris* sekä siirtäessään sormuksen etusormeen *Et Filij* ja keskisormeen *Et Spiritus Sancti*. Vrt. *RiCa*, 313 (Ranska), jossa sormusseremonia oli miehen ja naisen antamien aviolupausten välissä.

177 Tästä fragmentista *Knuutila* 1984, 75–76. Vrt. *Knuutila* 1984, 75.

178 Esim. *Yelverton* 1953, 37.

179 *SRA RIT 8*, 1v. *13*, 1v. *MU*, 25.

lista että kirkollista avioliiton solmimista. 1600-luvun puolivälin kihlauskaavojen opetuspuheissa mainittiin myös vanha tapa antaa avioliiton vahvistukseksi kihlasormus ja -lahjoja.[180]

Sormusseremonia korosti sekä Upsalan että Turun hiippakunnissa myös avioliiton purkamattomuutta, sillä sulhanen luovutti tätä symbolisoivan sormuksen morsiamelle Kolmiyhteisen Jumalan nimessä. Sulhasen aktiivinen toiminta tässä yhteydessä muistutti kirkon opettamasta avioliiton perustumisesta molemminpuoliseen vapaaehtoiseen suostumukseen. Kolmiyhteisen Jumalan nimen maininta kertoi myös, että Jumala siunasi ja pyhitti solmittavan avioliiton.

Upsalan ja Turun hiippakuntien käytäntöjen mukaan pappi ohjasi sormuksen siirtoa sekä siinä yhteydessä todennäköisesti kansankielellä lausuttuja saattosanoja. Hän siis valvoi sormusseremoniaa, jolla oli yhteiskunnallista naittamistointa vastaava sisältö. Tämä ilmensi kirkon vaikutusvaltaa avioliiton solmimisen valvonnassa. Tästä kertoi sekin, että yhteiskunnallista avioliiton solmimista kuvaava sormus pantiin myös varhaisemman upsalalaisen tradition mukaan kirjan päälle. Se saattoi olla vain kirkollinen, kansan silmissä suuriarvoinen kirja eli jokin liturginen kirja.

Skaralaisen perinteen mukaan sulhanen pujotti sormuksen morsiamen vasemman käden sormiin. Vaikka tätä seikkaa ei mainittu muiden hiippakuntien vihkimiskäytännöissä, se lienee ollut koko maassa sama, sillä *HB 1614* ja *KK 1614* määräsivät sormuksen pantavaksi morsiamen vasemman käden sormiin.[181] Molempien upsalalaisten käytäntöjen mukaan morsiamen käsien tuli olla paljaat tämän ollessa neitsyt ja peitetyt hänen ollessaan leski.[182] Tämän muuallakin Euroopassa esiintyneen tavan alkuperää ja funktiota ei ole onnistuttu toistaiseksi selvittämään.[183]

Ruotsin 1500-luvun alkupuolen kansankielisissä vihkikaavoissa aviolupausten jälkeen seurasivat välittömästi sormusseremoniat.[184] Seuraavassa vertailussa 5.6. niistä annetut ohjeet on asetettu rinnakkain.

---

[180] Esim. Lumparlandin kirkonarkistosta löytynyt kihlauskaava 1600-luvun puolivälistä. *Lempiäinen* 1969b, 231.
Suomessa 1500-luvulla käytössä olleista kihlasormuksista *Pylkkänen* 1956, 306.

[181] *HB 1614*, XLr. *KK 1614*, 72. *Rodhe* 1923, 379.

[182] *SRA RIT 8*, 1v. *13*, 1v. *MU*, 25.

[183] *Carlsson* 1965–1972 II, 13. Tapa mainittiin myös eripuolilla Eurooppaa: esim. *PoAb*, 288 (Ranska). *MaRa*, 2 (Englanti). *NoM*,69 (Tanska).

[184] *HB 1529*, Biv. *HB 1533*, Bivv. *HB 1537*, Bivv. *HB 1541*, Biijr. *HB 1548*, Dijv. *OPSS II*, 326. *KKW*,39. *KK B 28*, 38. *KK 1549*, 22.

Vertailu 5.6. Ruotsin reformatoristen 1500-luvun alun kansankielisten vihkikaavojen sormusseremoniasta annettujen ohjeiden vertailu

HB 1529, HB 1533, HB 1537, HB 1541, HB 1548	*KKW, KK B 28, KK 1549*
Sedhan[1] setter brudhgummen ringen på hennes hand, först på thet fremsta fingret, så på thet lengsta, och sedhan *på thet ther näst*, och thet bliffuer ringen, Och widh han så setter ringen, *s*ägher han.	Pangaan[2] sitte Ylke[3] Sormuxen Morsiamen[4] käteen, ensin Lehimeisehen sormeen, nin Pisimbeen, ia sitte *nimetos sormehen*[5], ia siehen iekeen, Ja pannesans nein sanocan[6].
I nampn fadhers, och Sons, och thens helgha Andas.	Nimeen Isen, ia poian ia pyhen Hengen Amen.[7]

Selitykset:

1 Teksti otettu *HB 1541*:stä, se eroaa muista ruotsinkielisistä vihkikaavoista vain ortografiassa.
2 Teksti otettu *KK 1549*:stä, eroja *KKW*:iin vain ortografiassa sekä joissakin erikseen viitatuissa sanavalinnoissa; *KK B 28*:n teksti lyhyempi: Sitten pane ylke sormuxen hænen sormiansa pælle neyn sanodhen, (sanojen Sitten, ylke ja sormuxen päälle oli kirjoitettu ruotsiksi Sedan, brudgummen ja Ringen).
3 *KKW*: Sijtten panepi ylkä.
4 *KKW*: hänen.
5 *KKW*: sitä lähimäisen.
6 *KKW*: ja sinä Sormuxen oleman pitä, ja coska nijn Sormusta pane, Sano hänen.
7 Amen puuttuu *KK B 28*:sta.

Suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen sormusseremonian ohjeet on käännetty reformatorisesta ruotsinkielisestä 1500-luvun alkupuolen vihkimistraditiosta. *KKW*:n suomennos oli tarkka sekä sanajärjestyksen että sanojen täsmällisen vastaavuuden puolesta. Tämä näkyy sen vastineista ruotsin kielen sanoille: *Sedhan setter brudhgummen* (*Sijtten panepi ylkä*), *hennes* (*hänen*), *ther näst*, (*sitä lähimäisen*), *och thet bliffuer ringen* (*ja sinä Sormuxen oleman pitä*), *Och widh han så setter ringen* (*ja coska nijn Sormusta pane*). Agricola puolestaan käänsi mainitut ruotsin sanat vapaammin, ajatusta muuttamatta: *Pangaan sitte Ylke, Morsiamen, nimetos sormehen, ia siehen iekeen, Ja pannesans.*

KKW ja *KK 1549* lisäsivät sormusseremonian ohjeen lopussa olleeseen Pyhän Kolminaisuuden persoonien mainintaan *Amen*en, jota ei ollut vastaavissa ruotsinkielisissä ohjeissa. Syynä tähän lienee ollut keskiaikaisen tradition vaikutus, sillä siinä *Amen* päätti Pyhän Kolminaisuuden nimen lausumi-

sen.

KK B 28 oli lyhentänyt sormusseremonian ohjeen minimiin, koska seremonia oli aikalaisille tuttu tapa eikä sitä tarvinnut enää toistaa sanasta sanaan.[185]

HB 1529:n aloittama reformatorinen sormusseremoniatraditio ei poikennut periaatteessa keskiaikaisesta käytännöstä, jonka mukaan sormus siirrettiin sormesta toiseen lausuen Pyhän Kolminaisuuden eri persoonien nimet saattosanoina. Eroavaisuutena oli kuitenkin se, että sormus siirrettiin Ruotsin reformatoristen kansankielisten 1500-luvun alkupuolen vihkikaavojen mukaan etusormesta keskisormen kautta nimettömään. Sormus pujotettiin morsiamen vasemman käden sormiin, vaikka tätä asiaa ei mainita näissä vihkikaavoissa.[186]

Englantilaisten 1400–1500 -lukujen vihkimistraditioitten mukaan sormus siirrettiin peukalosta etu- ja keskisormen kautta nimettömään. Vaikka ruotsalaisten vihkikaavojen mukaan sormus siirrettiin peukalosta etusormen kautta keskisormeen, englantilainen käytäntö on saattanut olla silti käytössä myös Ruotsissa. Olavus Petri olisi tällöin yhdistänyt nämä kaksi käytäntöä siten, että kotimainen tapa kolmesta sormuksen siirrosta yhdistyi kanonisen oikeuden vaatimaan sormuksen pujottamiseen nimettömään.

Ruotsin kansankielisten 1500-luvun alun reformatoristen vihkikaavojen sormusseremoniat olivat siis sisällöltään samanlaiset kuin keskiajalla. Siten niillä oli edelleen yhteiskunnallista naittamistoimea vastaava kopulatiivinen funktio. Tästä kertoo myös se, että sormusseremonia oli näissä vihkikaavoissa yhteiskunnalliselle naittamistoimelle analogisten aviolupausten yhteydessä, välittömästi niiden päätyttyä. Sormus symbolisoi edelleen reformaatioajalla sekä yhteiskunnallista että kirkollista avioliiton solmimista.

Ruotsin 1500-luvun alun sormusseremonioiden mukainen Pyhän Kolminaisuuden eri persoonien nimien maininta symbolisoi edelleen kirkon opetusta avioliiton purkamattomuudesta sekä siitä, että Jumala siunasi ja pyhitti solmittavan avioliiton. Seremonialla oli näin edelleen opettava funktio. Sulhasen aktiivinen toiminta tässä yhteydessä muistutti edelleen kirkon opetuksesta avioliiton perustumisesta molemminpuoliseen vapaaehtoiseen suostumukseen.

---

185 Vrt. *Kiuru* [1989], 24.

186 *Baelter* 1762, 685. *Quensel* 1890 I, 33 viite 1. *Grath* 1904, 78. *Rodhe* 1923, 379. Ks. myös *Bondeson* 1988, 39–40. Vrt. *Freisen* 1898, 502 viite 3. *Yelverton* 1953, 37–38. Niissä esitetään, että *HB 1529* määräsi sormuksen siirrettäväksi peukalosta keskisormeen.

Vrt. Lutherin vihkikaava, jonka mukaan sulhanen ja morsian antoivat toisilleen sormukset. Tässä yhteydessä ei ollut mitään sormusseremoniaa. *Das Traubüchlein. -WA 30 III*, 77.

Kirkon vaikutusvaltaa avioliiton solmimisessa symbolisoiva toiminta, jossa pappi ohjasi sormuksen siirtoa sekä saattosanoja, lienee jatkunut keskiajalta myös reformaatioajalle. Siitä ei ole tosin mainintaa ajan ruotsalaisissa vihkikaavoissa, jotka puolestaan korostivat useissa eri kohdin kirkon halua valvoa avioliiton solmimisprosessia.

VAr:n mukaan sulhanen sai halutessaan antaa morsiamelleen sormuksen. Silloin papin oli otettava se sulhaselta ja pujotettava se yhteen morsiamen sormeen. Tässä yhteydessä hän ei saanut lausua eikä suorittaa mitään seremonioita. *VAr*:n B-ryhmän käsikirjoitus lisäsi tähän, että sormuksen anto oli vain muutamien tapa.[187]

HB 1557:n vihkikaavan sormuseremonian ohje oli ortografiaa myöten identtinen *HB 1548*:n vastaavan ohjeen kanssa,[188] joten sen sisältöön ja funktioon ei tullut muutoksia.

KJE 1561 ja *KJ 1571* määräsivät, että sulhanen sai halutessaan antaa "joidenkin omaksuman tavan mukaisesti" sormuksen. Sulhasen tai papin tuli asettaa se yhteen morsiamen sormeen ilman sanoja ja seremonioita.[189]

KJ 1571:n ja sen esitöitten säännökset ilmaisivat pyrkimyksen karsia sormusseremonia pois, koska sormuksen antoa vähäteltiin pitämällä sitä vain muutamien tapana. Kun tapaa ei kuitenkaan voitu kokonaan poistaa,[190] sormus määrättiin pujotettavaksi vain morsiamen yhteen sormeen, ilmeisesti vasemman käden nimettömään. Sitä ei saanut siirtää sormesta toiseen eikä lausua saattosanoja. *VAr* oli sormusseremonian poistossa tiukemmalla linjalla kuin *KJE 1561* ja *KJ 1571*. Se näet sääti, että papin oli pujotettava sormus morsiamen sormeen. *KJE 1561* ja *KJ 1571* edustivat puolestaan astetta lievempää kantaa säätämällä, että myös sulhanen saattoi tehdä tämän. *KJ 1571*:n ja sen esitöitten mukaan kirkon valvoma kihlaus voitiin suorittaa myös kotona. Vaik-

---

187 *Kjöllerström* 1941, 61, 67. *Söderlind* 1971, 57 viite 1.

188 *HB 1557*, Dijv.

Vrt. englantilaiset *BCP* -tradition vihkikaavat, joiden mukaan sulhanen pujotti sormuksen morsiamen vasemman käden nimettömään lausumatta mitään tässä yhteydessä. *BCP 1549*, 254. *BPP 1553*, 412.

189 *KJE 1561*, 127. *KJ 1571*, 122. *Söderlind* 1971, 57 viite 1, 59 viite 1.

190 Vrt. *Carlsson* 1965–1972 I, 67, jossa esitetään *KJ 1571*:een vedoten sormuksen annon olleen vain harvojen tapa Ruotsissa 1500-luvulla.

Saksalaisten 1500-luvun kirkkojärjestysten mukaan sulhanen ja morsian luovuttivat toisilleen sormukset. Tässä yhteydessä ei lausuttu mitään eikä sormusta siirretty sormesta toiseen. Esim. *Kirchenordnung ... Meckelnburg (1552)*. *-Sehling* 1902–1977 V, 210. *Christliche kirchenordnung ... Hohennloe (1553)*. *-Sehling* 1902–1977 XV:1, 79.

ka *VAr*, *KJE 1561* ja *KJ 1571* eivät sanoneet suoraan puheena olevan määräyksen koskevan myös morsiamen kotona suoritettavaa kihlausta, voi niiden sormusseremoniaa vastustavasta linjasta päätellä asian olleen näin.[191]

KJ 1571:n pyrkimys sormusseremonian poistamiseen ei kuitenkaan näkynyt *HB 1586*:ssa, sillä sen asiaa koskeva ohje oli identtinen *HB 1557*:n vastaavan ohjeen kanssa oikeinkirjoitusta lukuunottamatta.[192] Sormusseremonian sisältö ja funktio eivät siis muuttuneet tässä vihkikaavassa.

KJ 1571:n sormusseremoniaa vastustava linja näkyi sekä *HB 1602*:ssa että *HBF 1608*:ssa. Ne eivät maininneet sitä lainkaan, vaikka niissä oli sulhasen ja morsiamen toisilleen suorittama sormuksen anto aviolupausten yhteydessä. Seremonian vastutus näkyi selkeimmin *HBF 1608*:n B-vihkikaavassa, joka oli korjaten muokattu *HB 1586*:n vihkitoimituksesta. Tähän kaavaan sisältynyt sormusseremonia oli kokonaan viivattu yli *HBF 1608*:n B-vihkikaavassa.[193]

KJ 1571:n sormusseremoniaa vastustava linja ei ilmeisesti saanut yleistä hyväksyntää, sillä vastaavia säännöksiä ei ollut otettu *KJE 1608*:aan eikä *KJE 1619*:ään. *HB 1614*:n vihkikaava sisälsi myös edelleen sormusseremoniasta kertovan ohjeen. Se oli ortografiaa ja yhtä lisäystä lukuunottamatta samanlainen kuin 1500-luvun ruotsinkielisissä vihkikaavoissa. Lisäyksessä todettiin ainoastaan, että sormus pujotetaan morsiamen vasemman käden sormiin.[194]

Mainittu *HB 1614*:n ohje oli suomennettu suoraan *KK 1614*:ään. Ainoana poikkeuksena sanatarkasta käännöksestä oli, että ruotsin kielen sanat ***hennes*** *wenstra hand* oli suomennettu ***morsiamen*** *waseman käten*.[195] Syynä tähän lienee vaikeus löytää tarkka ja selkeä suomenkielinen vastine persoonapronominille *hennes*. Agricola oli ratkaissut vastaavan pulman käyttämällä tässä yhteydessä myös sanaa *Morsiamen*. Tämä suomenkielinen käännöstraditio on

---

191 Vrt. *Söderlind* 1971, 57 viite 1.

192 *HB 1586*, Bvjv.

193 *HBF 1608*, [B:7v].

Euroopassa esiintyi jo keskiajalla vihkikaavoja, joiden mukaan sulhanen ja morsian antoivat toisilleen sormukset (esim. *PoMLy*, 286). 1500-luvulla tämä tapa oli yleinen saksalaisissa vihkikaavoissa (esim. *Christliche kirchenordnung ... Hohennloe (1553)*. *-Sehling* 1902–1977 XV:1, 79). Ruotsissa tunnetaan aatelisten keskuudessa tapauksia, joissa myös morsian antoi sulhaselle sormuksen. Ensimmäisen kerran ruotsalaisissa vihkikaavoissa 1602 ja 1608 mainittu kyseinen tapa ei kuitenkaan tullut yleiseksi Ruotsissa vielä 1600-luvun alussa, vaan se levisi vähitellen mainitulla vuosisadalla. *Lüdtke* 1922, 121. *Carlsson* 1965–1972 I, 67–68.

194 *HB 1614*, XLr. *Baelter* 1762, 685.

195 *KK 1614*, 72.

saattanut osaltaan vaikuttaa myös *KK 1614*:n kyseiseen sananvalintaan.

HB 1614:n ja *KK 1614*:n sormusseremonia ei poikennut periaatteessa keskiaikaisesta eikä reformatorisesta 1500-luvun traditiosta, sillä kaikkien niiden mukaan sormus siirrettiin etusormesta keskisormen kautta nimettömään ja lausuttiin Pyhän Kolminaisuuden eri persoonien nimet saattosanoina. *HB 1614* ja *KK 1614* vakinaistivat vanhan käytännön määräämällä sormuksen pujotettavaksi morsiamen vasemman käden sormiin.[196]

HB 1614:n ja *KK 1614*:n sormusseremonia oli myös sisällöltään samanlainen kuin keskiajalla ja 1500-luvulla. Näin sillä oli edelleen yhteiskunnallista naittamistointa vastaava kopulatiivinen funktio, ja se oli yhteiskunnallista naittamistointa vastaavien aviolupausten yhteydessä, välittömästi niiden päätyttyä. Sormus symbolisoi siis edelleen 1600-luvun alussa sekä yhteiskunnallista että kirkollista avioliiton solmimista.

HB 1614:n ja *KK 1614*:n sormusseremonian määräys Pyhän Kolminaisuuden eri persoonien nimistä saattosanoina kertoo sillä olleen edelleen opettava funktio. Kolmiyhteisen Jumalan nimessä tapahtunut sormuksen luovutus morsiamelle symbolisoi edelleen kirkon opetusta avioliiton purkamattomuudesta sekä siitä, että Jumala siunasi ja pyhitti solmittavan avioliiton. Tätä korosti vielä se, että seremonia suoritettiin sisällä kirkossa, alttarin edessä. Sulhasen aktiivinen toiminta muistutti edelleen kirkon opetuksesta avioliiton perustumisesta molemminpuoliseen vapaaehtoiseen suostumukseen.

HB 1614:n ja *KK 1614*:n sormusseremonian ohjeessa ei puhuttu mitään papin osuudesta. Kun keskiaikaisten vihkimispraksisten mukaan pappi ohjasi sormuksen siirtoa sekä saattosanoja, tämä kirkon vaikutusvaltaa symbolisoiva toiminta lienee jatkunut myös 1600-luvun alussa, koska *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n sormusseremonia suoritettiin alttarin edessä, papin omimmalla alueella.

HB 1627:n vastaava ohje oli *HB 1614*:n ohjetta lyhyempi. Siinä säädettiin ainoastaan, että sulhasen tuli asettaa sormus morsiamen [sormiin] lausuen Pyhän Kolminaisuuden eri persoonien nimet.[197] *HB 1627* ei pyrkinyt muuttamaan perinteistä käytäntöä.

KK 1629:n vihkikaava sisälsi ortografiaa lukuunottamatta *KK 1614*:n kanssa identtisen ohjeen sormusseremoniasta.[198] Sormus säilyi edelleen

---

196 *Rodhe* 1923, 379.
197 *HB 1627*, Er.
198 *KK 1629*, Hiijr.

1600-luvun alkupuolella Suomessa avioliiton solmimisen symbolina.[199]

5.6. AVIOLIITON VAHVISTAMINEN

Avioliiton kirkollinen solmiminen ja toimeenpaneminen tapahtui vihkikaavan kopulaatiokysymyksissä, aviolupauksissa ja sormusseremoniassa, joissa sulhanen ja morsian toimivat aktiivisesti. Vaikka pappi valvoi ja johdatti vihittäviä, hän oli silti avioliiton kirkollisen solmimisen ja toimeenpanemisen kannalta passiivinen.

Kirkon ovella toimitettaviin vihkitoimituksen kopulatiivisiin osiin kuului useissa eurooppalaisissa vihkimistraditioissa 1100-luvulta lähtien myös naittajan suorittama yhteiskunnallinen naittamistoimi. Hän oli siinä aktiivinen, sulhanen ja morsian sekä pappi puolestaan passiivisia.

Kirkon opetus avioliiton sakramenttiluonteesta johti 1200–1400 -luvuilla Ranskassa myös siihen, että papin roolia naittamistoimessa ryhdyttiin muuttamaan aktiiviseksi. Pappi saattoi aluksi toimittaa sen ainoastaan silloin, kun morsiamen vanhemmat tai muut lähisukulaiset eivät olleet läsnä. Vähitellen pappi ryhtyi suorittamaan sen myös silloin, kun varsinainen naittaja oli läsnä. Papin toiminta sai samalla yhä aktiivisemman leiman. Hän yhdisti kopulaatiokysymysten jälkeen naitettavien kädet sekä luovutti morsiamen sulhaselle käyttäen tiettyjä vihkikaavaan merkittyjä latinankielisiä naittamissanoja. Vaikka niiden sanamuoto vaihteli eri vihkikaavoissa, niiden keskeinen sisältö oli sama kaikissa kaavoissa. Pappi ilmoitti niissä liittävänsä yhteen eli naittavansa sulhasen ja morsiamen.[200] Ne vastasivat näin sanoja, joilla naittaja toimeen-

---

[199] Tästä kertoo myös se, että 1630–1640 -luvuille ja 1600-luvun puoliväliin ajoitettavien *CE*:n ja *Kl: KJ 1571 l*:n mukaan sulhasen tai papin tuli pujottaa sormus morsiamen sormiin ilman erityisiä seremonioita. *HYK Mf I Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIIIIr (§ 18). Parvio 1966, 147 (§ 12). Edelleen samanaikaisten kihlauskaavojen mukaan sulhanen ja morsian antoivat toisilleen kihlauksen merkiksi kihlan, joka oli sormus tai kallisarvoinen esine. Esim. *HYK Rv. aset., ruotsinkiel. separata 1596, 1600-luku. Perälä* 1928, 275. *Hyötyniemi* 1931, 160. Näissä kihlauskaavoissa puhuttiin myös morsiamen sulhaselle antamasta lahjasta. Kihlajaislahjoista 1600-luvulla *Pylkkänen* 1964, 115–126.

[200] Esim. *MiRoA*, 294 (naittamissanat). *PoMe*, 296 (naittamissanat, joihin liittyi kysymys vihittäville suostumisesta tähän). *PoRiSVA*, 298 (Pontificale-Rituale de S. Vaast [S. Vaast, Arras], käsikirjoitus 1200-luvulta, julkaistu *Molin – Mutembe* 1974; käsien

pani avioliittosopimuksen eli saattoi sen juridisesti päteväksi. Pappi pani siis toimeen kirkollisesti sulhasen ja morsiamen kopulaatiokysymyksissä solmiman avioliiton.

Kanonisen oikeuden mukaan solmitun avioliiton juridinen pätevyys ei ollut riippuvainen papin toiminnasta.[201] Papin suorittamaa avioliiton kirkollista toimeenpanemista tulee siksi nimittää jo solmitun avioliiton vahvistamiseksi. Mainitut ranskalaiset vihkikaavat sisälsivät näin vihkikysymyksissä kirkollisesti solmitun avioliiton vahvistavan elementin naittamissanojen muodossa. Niitä voidaan kutsua aktiiviseksi avioliiton vahvistamiseksi, sillä pappi ilmoitti aktiivin ensimmäisessä persoonassa liittävänsä yhteen sulhasen ja morsiamen. Siten myös tällä vihkitoimituksen elementillä oli kopulatiivinen luonne.

Vihkikaavaan sisältynyt aktiivinen, kopulatiivisten osien jälkeinen avioliiton vahvistamiselementti levisi Ranskasta myös muualle Euroopan mantereelle.[202]

Pohjoismaisista keskiaikaisista vihkimistraditioista ainoastaan *MNa* sisälsi papin kopulaatiokysymysten jälkeen suorittaman naittamistoimen, sillä siinä oli papin lausumat kansankieliset naittamissanat. Niillä oli myös solmitun avioliiton aktiivisesti vahvistava luonne.[203]

Eurooppalaisissa vihkimistraditioissa esiintyi myös passiivinen solmitun avioliiton vahvistava elementti. Tällä tarkoitetaan sitä, että pappi vahvisti solmitun avioliiton todeten Jumalan yhdistävän sulhasen ja morsiamen. Tämä ta-

---

yhdistäminen, naittamissanat). *RiMSVP*, 302 (naittamissanat, joihin liittyi kysymys vihittäville suostumisesta tähän). *MiRoB*, 304 (naittamissanat). *LiLu*, 315 (käsien yhdistäminen, naittamissanat). *PoAm*, 633 (käsien yhdistäminen, naittamissanat). *RiLe*, 642 (Rituale Lemovicense [Limoges], painettu 1400-luvulla, julkaistu uudelleen *Martène* 1700; käsien yhdistäminen, naittamissanat). *MaRe*, 645 (käsien yhdistäminen, naittamissanat). Naittamissanat olivat erilaiset jokaisessa esillä olleessa vihkikaavassa. Ks. myös *Opet* 1910, 15–17. *Köstler* 1933, 30–31. *Ritzer* 1962, 191–194, 321, 332–336. Ks. myös *Stevenson* 1982, 75, 83.

Vrt. *RiMP*, 306; *RiCa*, 312; *RiCat*, 637; *RiLe*, 640, joissa oli kihlauskaava ennen varsinaista vihkikaavaa. Siihen sisältyi naittamissanoja vastaavat kansankieliset (*RiMP*, *RiCat*) tai latinankieliset (*RiCa*, *RiLe*) kihlaussanat, jotka pappi lausui.

201 *Richter* 1858, 613. Ks. myös *Freisen* 1888, 215–219.

202 Vihkitoimituksen kopulatiivisten osien jälkeen papin lausumat latinankieliset naittamissanat sisältyivät 1400–1500 -luvuilla ainakin saksalaisiin vihkikaavoihin. Esim. *AgMo*, 68. *RiCon*, 100, 101. *AgSw*, 22 (mahdollisuus kansankielisiin naittamissanoihin). Papin naittamissanat olivat kahdessa viimeksi mainitussa vihkikaavassa samanlaiset poiketen *AgMo*:n vastaavasta kohdasta. Ks. myös *Jörgensen* 1908, 185.

203 *MNa*, 20. *Stevenson* 1982, 85. Stevenson pitää *MNa*:n puheena olevan kohdan lähteenä ranskalaista, lähellä *MiRoB*:tä olevaa vihkimistraditiota.

pahtui Ranskassa ja Englannissa yleisesti käyttäen siunausta *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob sit vobiscum et ipse vos coniungat, impleatque Dominus benedictionem suam in vobis*. Se luettiin vihkikaavan kopulatiivisten osien suorittamisen jälkeen.[204] Tämä siunaus esiintyi myös joissakin sellaisissa kaavoissa, joissa oli papin naittamissanoilla suorittama aktiivinen avioliiton vahvistaminen.[205]

Passiivinen solmitun avioliiton vahvistava elementti esiintyi myös pohjoismaisissa vihkimistraditioissa. Siunaus *Deus Abraham, ... ipse vos coniungat,* luettiin myös Pohjoismaissa kopulatiivisten osien jälkeen, olivatpa nämä sitten vihkikysymykset (*NMa, LAS*), naittajan toimittama naittamistoimi (*NoM, LAS*), papin suorittama aktiivinen avioliiton vahvistaminen (*MNa*) tai sormus-

---

[204] Esim. **Ranska**: *PoMLy*, 287. *PoMe*, 297. *RiMB*, 306. *PoAu*, 626 (siunauksessa ei ollut sanoja *sit vobiscum*). *RiMB*, 307. *PoLu*, 631 (sanat *sit vobiscum* puuttuivat). *MiPa*, 636. **Englanti**: siunaus esiintyi englantilaisissa vihkikaavoissa neljänä eri variaationa: 1) *Benedicti sitis a domino qui fecit mundum ex nichilo. Deus abraham. deus isaac. deus iacob: ipse coniungat uos. impleat bene(✣)dictionem suam in uobis. per dominum nostrum.*: *MiWe*, 1235. 2) *Benedicti sitis a Domino qui fecit mundum ex nichilo. amen. Dominus uobiscum. oremus. Deus abraham deus ysaac deus iacob sit uobiscum: et ipse uos coniungat impleatque benediccionem suam in uobis. Qui uiuis*: *MiS*, 414. *MiH*, 118*. Ortografia *MiS*:n mukaan. 3) *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, Deus vivorum et mortuorum, ipse coniungat vos; impleatque Dominus benedictionem suam in vos. Per Christum Dominum nostrum. Amen.*: *PoEl*, 161*; *MiPH*, 164*; *WeMa*, 168*; *MPE*, 28. Ortografia *MPE*:n mukaan. 4) *Deus abraham. deus ysaac. deus iacob. sit uobiscum et ipse vos coniungat impleatque benediccionem suam in vobis. Qui vivit et regit:*: esim. *PoMag* , 160*. *PoAEB*, 162*. *OBHM*, 166*. *MaRa*, 2. *MS 1506*, 20*. Ortografia otettu *MaRa*:sta. Ks. myös *Lüdtke* 1922, 101–102. *Carlsson* 1965–1972 II, 18–19. *Stevenson* 1979, 465, 466. *Stevenson* 1982, 83.

Stevenson 1982, 250 pitää Sarum-tradition puheena olevien sanojen lähteenä *PoEl* -vihkikaavan vastaavaa kohtaa.

Vrt. *OEM*, 38, jossa oli samansisältöinen, mutta pidempi siunaus. Siinä Jumalan todettiin yhdistävän ja siunaavan sulhasen ja morsiamen.

Puheena oleva siunaus tavataan ensimmäisen kerran 900–1000 -luvuilla englantilaisissa *BeAeR* - ja *RBoD* -vihkikaavoissa ([Benedictio sponsi et sponsa] *Rede Boke of Darbye* -käsikirjoitus Corpus Christi Collegen kirjastossa, Cambridgessa), käsikirjoitus 1000-luvun puolivälistä, julkaistu *Henderson* 1875). *BeAbR*, 364. *RBoD*, 159*. Siunaus esiintyi ensimmäisen kerran Ranskan maaperällä *MiBa* -vihkikaavassa (1100-luvun alkupuolelta). *MiBa*, 284. Näissä kolmessa vihkikaavassa ei ollut kopulatiivisia osia. Siunaus oli myös espanjalaisen Liber Ordinumin yhdessä käsikirjoituksessa 1039, jossa se oli yhteiskunnallisen naittajan suorittaman naittamistoimen jälkeen. *Freisen* 1918–1919 I, 89 viite 1. *Ritzer* 1962, 378. *Molin – Mutembe* 1974, 323.

[205] Esim. **Ranska**: *MiRoA*, 294. *RiMSVP*, 302. *PoAm*, 634. **Norja**: *NMa*, 20. *Stevenson* 1979, 465.

seremonia (*NMa*, *NMb*, *MaKa*, *NoM*, *LAS* ja *MR*).[206]

Skaran ja Linköpingin hiippakuntien vihkitoimitustraditiot sisälsivät myös siunauksen *Deus Abraham ... ipse vos coniungat.* Se luettiin Skaran hiippakunnassa välittömästi sormusseremonian päätyttyä. Linköpingin hiippakunnan praksiksen mukaan sormusseremonian ja sen välissä oli raamatunlukua ja muuta liturgista ainesta.[207]

Myöhäisemmässä upsalalaisessa sekä turkulaisessa traditiossa oli sormusseremonian päätyttyä ohje sekä kaksi siunausta: ... *postea inclinatis capitibus eorum dicat: Benedicti sitis a domino qui fecit mundum ex nihilo amen. Deus abraham: deus ysaac: deus iacob sit vobiscum: et ipse vos coniungat impleatque benedictionem suam in vobis. Per christum dominum.*[208]

Siunaukset *Benedicti sitis* ja *Deus abraham ... sit vobiscum: et ipse coniungat* sekä niitä edeltänyt ohje olivat samanlaiset kummassakin viimeksi mainitussa vihkimistraditiossa. Näin myöhäisempi upsalalainen vihkikaavakäytäntö on ollut lähteenä sekä *RA*:n että sen välityksellä *MEA*:n tälle kohdalle.[209]

Määräys *inclinatis capitibus eorum* eli sulhasen ja morsiamen päänkallistukseen kehottava ohje esiintyi vain englantilaisissa 1100–1500 -lukujen vihkikaavoissa. Se edelsi niissä sormusseremonian päätyttyä seurannutta siu-

---

206 *NMa*, 20. *NMb*, 25. *NoM*, 70. *MaKa*, 12v. *MR*, 17. Kaikissa näissä vihkikaavoissa siunaus oli muodossa: *Deus abraham, deus ysaac, deus iacob ipse coniungat uos impleatque benedictionem suam in uobis* (ortografia otettu *MNa*:sta). Siunauksen päätös oli erilainen kaikissa näissä vihkikaavoissa.

Vrt. *NMb*, 25 ja *LAS*, 63, joissa oli samansisältöinen pidempi siunaus. Siinä todettiin Jumalan yhdistävän ja siunaavan sulhasen ja morsiamen. *NMb*:n ja *LAS*:n siunaukset eivät olleet identtiset. *LAS*:n siunaus oli samanlainen englantilaisen *OEM*:n vastaavan siunauksen kanssa.

207 *HM*, 171. *BS*, 132. *ML*, 36. Siunaus oli näissä vihkikaavoissa muodossa: *Deus abraham, deus ysaac, deus iacob ipse coniungat uos impleatque benedictionem suam in vobis. Amen.* Ortografia otettu *ML*:stä. *HM*:n ja *BS*:n siunaukset päättyivät sanoihin *Qui in trinitate. HM ja ML* määräsivät ristinmerkin tehtäväksi tämän siunauksen yhteydessä.

Vrt. todennäköisesti Linköpingin tai Växjön hiippakuntien vihkimispraksista edustava fragmentti (*SKrA MI 421*, 4v), jossa tämä siunaus kuului: *Deus abraham, deus ysaac, deus iacob ipse coniungat uos osculo dilectionis. impleat benedictionem suam in uobis. Per.* Sormusseremonian ja siunauksen välissä oli myös tässä kaavassa raamatunlukua ja muuta liturgista ainesta.

208 *HYK RIT 24*, 4r. *29*, 4r. *MU*, 26. *MEA*, 16. Näissä siunauksissa poikkeamia vain oikeinkirjoituksessa, ortografia *MEA*:n mukaan. *MU*:ssa ei ollut siunauksen päätöstä *Per christum dominum.*

209 *Knuutila* 1984, 96–100.

nausta *Benedicti sitis*. Englantilaisista vihkikaavatraditioista vain *MiS*:n edustama varhaisempi Sarum-traditio ja *MiH*:n ilmaisema Herefordin käytäntö sisälsivät tämän ohjeen sekä sen jälkeiset siunaukset *Benedicti sitis* ja *Deus abraham ... sit uobiscum: et ipse uos coniungat ...* samalla tavalla peräkkäin kuin myöhäisemmässä upsalalaisessa ja turkulaisessa vihkimistraditiossa. Kummankin siunauksen sanamuoto oli näissä englantilaisissa traditioissa sama kuin upsalalaisissa ja turkulaisissa vihkikaavoissa. Viimeksi mainituissa oli ainoastaan jätetty pois *MiS*:ssa ja *MiH*:ssa olleet siunausten välisten vuorotervehdyksen ja rukouskehotuksen sanat: *Dominus vobiscum. Oremus* sekä siunauksen *Deus abraham ... sit uobiscum: et ipse uos coniungat ...* päätös *Qui uiuis*. Se oli turkulaisessa vihkimistraditiossa korvattu päätössanoilla *Per christum dominum*.[210] Siten myöhäisempi upsalalainen ja turkulainen traditio pohjaa päänkallistusohjeessaan sekä sen jälkeisessä siunauksessa ja rukouksessa varhaisempaan Sarum-vihkikaavatraditioon tai Herefordin vihkimiskäytäntöön, joista edellinen vanhempana on perimmäinen lähde.[211]

Myöhäisemmän upsalalaisen ja turkulaisen vihkimistradition siunauksessa *Benedicti sitis* pappi siunasi passiivissa sulhasen ja morsiamen Jumalan, koko maailman Luojan, nimessä. Tällä tahdottiin viitata siihen kirkon opetukseen, että Jumala siunaa asettamansa avioliiton ja sen yhdeksi tehtäväksi säätämänsä ihmissuvun jatkamisen. Jumalan siunaama avioliitto jatkoi näin hänen luomistyötään.[212]

Siunaus *Deus abraham ... sit uobiscum: et ipse vos coniungat ...* oli otettu sellaisenaan Tobiaan kirjan jakeesta 7:15.[213] Pappi totesi sen sanojen avulla aluksi, että Abrahamin, Iisakin ja Jaakobin Jumala oli sulhasen ja morsiamen kanssa. Viittaus Israelin patriarkkoihin muistutti kirkon opetuksesta avioliitosta iäisyyskasvatuksena, sillä noudattamalla Jumalan tahtoa ja elämällä sen

---

210 Esim. *MiS*, 414, *MaRa*, 2. *MiH*, 118*. *MS 1506*, 20*. *MaRa* ja *MS 1506* määräsivät siunauksien *Benedicti sitis* sekä *Deus abraham ... sit uobiscum: et ipse uos coniungat ...* välissä esitettäviksi liturgisia ainesosia raamatunlukuineen.

Siunaus *Benedicti sitis* esiintyi myös *MaKa* -vihkikaavassa tekstuaalisesti erimuotoisena. Sen yhteydessä ei puhuttu mitään päänkallistuksesta. *MaKa*, 14r.

211 *Carlsson* 1965–1972 II, 18–19. Ks. myös *Grath* 1904, 53. Vrt. *Quensel* 1890 I, 31 viite 2, jossa kyseinen tapa selitetään alkuperältään ruotsalaiseksi.

212 *Grath* 1904, 53.

213 Tobiaan kirjan kyseisen kohdan teksti Vulgatan mukaan (esim. *Vulgata* 1485, y 3r). Tob. 7:15 oli tässä muodossa myös Lutherin saksankielisissä kokoraamatuissa 1534 ja 1545 (*Deutsche Bibel 1522–1546*. - *WA DB 12*, 128, 129) ja ruotsinkielisessä kokoraamatussa 1540–1541 (*Biblia ... på Swensko* 1540–1541, 128, 129).

mukaan aviopuolisot saivat Jumalan kaikkinaisen siunauksen avioliitolleen ja jälkeläisilleen Aabrahamin, Iisakin ja Jaakobin esikuvan mukaan. Tämän jälkeen pappi vakuutti Jumalan itse yhdistävän sulhasen ja morsiamen sekä täyttävän heidät siunauksellaan. Näillä sanoilla viitattiin myös kirkon vanhaan opetukseen, jonka mukaan jokainen avioliitto oli Jumalan säätämä ja asettama sekä siten myös hänen siunaamansa.

Sulhanen ja morsian olivat kallistaneet päänsä yhteen kummankin mainitun siunauksen lukemisen aikana. Tämä tapa symbolisoi aviopuolisoiden keskinäistä yhteyttä. Päänkallistus kertoi siten osaltaan, että näiden siunauksien tehtävänä oli vakuuttaa sulhaselle ja morsiamelle Jumalan olevan heidän kanssaan nyt solmitun avioliiton eri vaiheissa. Kummallakin siunauksella oli niiden sakramentillista luonnetta osoittava distributiivinen eli suoraan siunauksen objekteihin, sulhaseen ja morsiameen, kohdistuva muoto.[214] Tämä kertoi kirkon opetuksesta, jonka mukaan vihkitoimituksen eräänä funktiona oli välittää vihittäville avioliiton sakramentin mukanaan tuoma siunaus.

Upsalalaisen ja turkulaisen vihkimispraksiksen siunauksiin ei ollut merkitty ristinmerkin tekemisen symbolia. Läntisen tradition mukaan siunauksen yhteydessä tehtiin aina ristinmerkki.[215] Siksi on oletettavaa, että myös Upsalan ja Turun hiippakunnissa meneteltiin samoin kummankin siunauksen yhteydessä niiden näkyväksi osoitukseksi.

Vihkikaavan kopulatiivisten osien jälkeen lausutuilla Tobiaan kirjan 7:15 sanoilla pappi myös vahvisti passiivisesti avioliiton siten, että hän totesi Jumalan yhdistävän itse sulhasen ja morsiamen.[216] Tässä yhteydessä käytettiin verbiä *coniungo*. Sen germaanisina vastineina olivat keskiajalla saksan *zusammyn fugin* sekä ruotsin *gipta*, jotka tarkoittivat yhteenantamista, yhdistämistä, naittamista.[217] Ruotsin lainsäädäntö käytti vastaavan sisältöisiä verbejä puhuessaan naittajan toiminnasta naittamistoimessa. Tästä voi päätellä, että Tobiaan kirjan sanojen tehtävänä oli ainakin Upsalan ja Turun hiippakunnissa vastata naittamistoimen funktiota. Upsalalaisissa ja turkulaisissa vihkikaavoissa olleiden ohjeiden mukaan naittamistoimi sisältyi vihkitoimitukseen. Siten Tobiaan kirjan sanoista ilmenee myös se, että kirkko tarkoitti kirkollisen vihkimisen olevan myös juridisesti pätevä.

---

214 Siunauksen eri muodoista esim. *Wilhelms* 1957, 210.

215 *Parvio* 1971, 192.

216 Ks. myös *Grath* 1904, 53. *Lehtonen* 1931a, 302. *Carlsson* 1965–1972 II, 18. *Stevenson* 1979, 471.

217 *Diefenbach* 1857, 142. *Söderwall* 1884–1918 I, 401.

Yhteiskunnan lainsäädännön mukaan naittamistoimen oikeudellisena sisältönä oli kosinnassa ja kihlauksessa solmitun avioliittosopimuksen toimeenpano eli sen saattaminen voimaan. Koska kirkon pyrkimys saada valvoa naittamistointa ei ollut saanut yhteiskunnan taholta laillista hyväksyntää, sanalla *coniungo* ei ollut yhteiskunnan silmissä solmitun avioliiton juridisesti päteväksi tekevää funktiota. Samasta asiasta kertoo myös se, että pappi ei voinut suoraan lausua tätä sanaa aktiivin ensimmäisessä persoonassa, vaan se ilmaistiin siunauksen muodossa Raamatun sanoin.[218] Näin ollen puheena oleva sana julisti vain sen, että kirkollisesti vihkikysymyksissä ja aviolupauksissa solmittu ja toimeenpantu avioliitto oli kirkon silmissä pätevä.

Upsalan ja Turun hiippakuntien vihkimiskäytäntöjen kopulaatiokysymysten vastauksiin, sormusseremoniaan ja solmitun avioliiton passiiviseen vahvistamiseen sisältyivät kaikki ne oikeudelliset toimet, jotka vastasivat naittamistointa kolmelta eri näkökannalta. Aviolupauksissa sulhanen ja morsian luovuttivat itsensä toisilleen papin valvonnassa. Tämä toimenpide ja naittamistoimen konkreettinen sisältö eli naittajan suorittama morsiamen luovuttaminen sulhaselle olivat analogisia keskenään. Sulhasen sormusseremoniassa morsiamelle antama sormus vastasi sitä lahjaa, jonka sulhanen luovutti yhteiskunnallisessa naittamistoimessa morsiamelle symbolina maksetusta kauppahinnasta. Kirkollisesti solmitun avioliiton passiivinen vahvistaminen vastasi puolestaan naittamistoimen oikeudellista sisältöä eli avioliittosopimuksen tekemistä juridisesti päteväksi.

Edellä on todettu, että saksalaisissa keskiaikaisissa vihkikaavoissa oli kopulaatio-osien jälkeinen avioliiton aktiivinen vahvistaminen. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että vastaava elementti sisältyi myös Martti Lutherin vihkikaavaan *Das Traubüchlein* kopulaatiokysymysten ja sormusten annon jälkeen kahdessa osassa. Pappi muistutti ensiksi Raamatun sanoin (Matt. 19:6), että ihminen ei saa erottaa Jumalan yhdistämää avioliittoa. Näillä sanoilla liityttiin itse asiassa kirkon vanhaan sakramenttiopetukseen, sillä se käytti samaa Raamatun jaetta perusteluna sille, että jokainen avioliitto oli Jumalan säätämä ja asettama ja siten myös purkamaton. Tämän jälkeen pappi totesi nimeltä mainittujen sulhasen ja morsiamen halunneen solmia avioliiton. He olivat nyt tunnustaneet sen julkisesti Jumalan ja maailman edessä sekä antaneet tämän merkiksi toisilleen kätensä sekä sormukset. Siksi pappi vahvisti tämän avioliiton aktiivisesti Pyhän Kolminaisuuden nimessä käyttäen tässä yhteydes-

218 Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 II, 18.

sä verbistä *zusammensprechen* aktiivin ensimmäisen persoonan muotoa.[219]

Termin *zusammensprechen* käytöllä Luther erosi saksalaisten keskiaikaisten vihkikaavojen aktiivisesta avioliiton vahvistamiskäytännöstä tekstuaalisesti, sillä niissä papin naittamissanat kuuluivat *matrimonium per uos expressum / contractum approbo et coniungo / ratifico, confirmo.* Pappi lausui keskiajalla vastaavat sanat kansankielisinä muodossa *ich geben uch zusamen* .[220] Näillä sanoilla pappi ilmoitti yhdistävänsä tai vahvistavansa sulhasen ja morsiamen solmiman avioliiton. Se oli tämän jälkeen pätevä. Vastaava funktio oli myös Lutherin käyttämällä verbillä *zusammensprechen*, jolla julistettiin sulhasen ja morsiamen avioliitto solmituksi Jumalan ja ihmisten edessä ja siten päteväksi. Luther ei siten poikennut aikaisemmasta kirkon linjasta, sillä keskiaikana mainituilla sanoilla ei ollut myöskään avioliiton juridisesti toimeenpanevaa merkitystä.[221] Luther liittyi myös vanhaan kirkolliseen käytäntöön siinä, että hän muistutti Jumalan olevan avioliiton yhdistäjä.

Ruotsin reformatoriset kansankieliset vihkikaavat poikkesivat rakenteeltaan keskiaikaisesta upsalalaisesta ja turkulaisesta vihkimistraditioista, sillä ensiksi mainituissa vihkitoimituksissa ei ollut lainkaan siunauksia sormusseremonian jälkeen. Sen sijaan niissä oli välittömästi sormusseremonian päätyttyä seurakunnalle osoitettu kehotus. Se poikkesi edellä mainitusta Lutherin vihkikaavan kopulaatiokysymysten ja avioliiton purkamattomattomuudesta puhuvien Raamatun sanojen (Matt. 19:6) lukemisen jälkeisestä papin julistuksesta.[222] Seuraavassa verrataan toisiinsa Ruotsin reformatoristen kansankielisten vihkikaavojen seurakunnalle osoitettuja kehotuksia sekä niitä edeltäviä ohjeita (vertailu 5.7.).

---

[219] *Das Traubüchlein (1529). -WA 30 III*, 77. *Graff* 1937, 341. *Lähteenmäki* 1955, 108–109. *Lähteenmäki* 1960, 91–92. *Suppan* 1971, 97. Ks. myös *Sohm* 1876, 120 viite 14.
Seuravassa Lutherin vihkikaavan avioliiton purkamattomuudesta puhuvan Raamatun jakeen jälkeisestä elementistä käytetään termiä papin julistus.

[220] *AgMo*, 68. *RiCon*, 100, 101. *AgSw*, 22 (kansankieliset naittamissanat).

[221] Vrt. *Sohm* 1875, 288–289. *Lähteenmäki* 1955, 108–109.

[222] *HB 1529*, Bivv–Cir. *HB 1533*, Bivv–Cir. *HB 1537*, Bivv–Cir. *HB 1541*, Biijr. *HB 1548*, Dijv. *KKW*, 39. *KK B 28*, 39. *KK 1549*, 22. *OPSS II*, 326. Ks. myös *Quensel* 1890 I, 33 viite 3. *Carlsson* 1965–1972 II, 19.

Vertailu 5.7. *HB 1529*:n, *HB 1533*:n, *HB 1537*:n, *HB 1541*:n, *HB 1548*:n, *KKW*:n, *KK B 28*:n ja *KK 1549*:n vihkikaavojen sormusseremonian jälkeisten kehotusten sekä niitä edeltävän ohjeen vertailu

HB 1529, HB 1533, HB 1537, HB 1541, HB 1548	*KKW, KK B 28, KK 1549*
Så[1] sägher Presten Idher alla godha Christna menniskior, som här tilstädhes äre, tagher iagh til witne huadh[6] skeedt är, förmanandes idher, at j wele thet jhoghkomma.	Nin[2] Pappi sanocan Seuracunnale[3] CAiki te rakat Christin ysteuet iotca tesse[4] oletta, mine otan todhistaiaxi[5], mite tesse tecty on, manaten teite, ette te temen pälen muistaisitta[7].

Selitykset:

1 Teksti otettu *HB 1541*:stä, se eroaa muista mainituista ruotsinkielisistä vihkikaavoista vain ortografiassa sekä yhdessä erikseen mainitussa kohdassa.
2 Teksti otettu *KK 1549*:stä, eroja *KKW*:iin vain ortografiassa sekä joissakin erikseen viitatuissa sananvalinnoissa.
3 *KKW*:ssä, *KK B 28*:ssa ei ole Seuracunnale -sanaa.
4 *KKW, KK B 28:* Caicki teidhät hyuädt Christin inhimiset quin täsä tykönä oletta, teksti otettu *KKW*:stä, eroja *KK B 28*:aan vain ortografiassa.
5 *KKW, KK B 28:* otan minä todhistama, teksti otettu *KKW*:stä, eroja *KK B 28*:aan vain ortografiassa.
6 *HB 1529, HB 1533, HB 1537*: hwad här.
7 *KKW, KK B 28:* etta the tachtoisitta tämän mielin panna, teksti otettu *KKW*:stä, eroja *KK B 28*:aan vain ortografiassa.

Vertailusta ilmenee, että suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen seurakunnalle osoitettu kehotus on käännetty ruotsinkielisestä 1500-luvun reformatorisesta vihkimistraditiosta. *KKW* ja *KK B 28* suomensivat ruotsin sanat: *godha Christna menniskior, som här tilstädhes äre, ... j wele thet jhoghkomma* sanatarkasti: *Caicki teidhät hyuädt Christin inhimiset, quin täsä tykönä oletta, ... the tachtoisitta tämän mielin panna,* kun *KK 1549* käytti tässä alkutekstistä tekstuaalisesti, mutta ei ajatuksellisesti poikkeavaa ilmausta *rakat Christin ysteuet iotca tesse oletta ... te temen pälen muistaisitta.* Edelleen *KKW* ja *KK B 28* noudattivat lähteensä sanajärjestystä *tagher iagh til witne* tarkemmin *otan minä todhistama* kuin *KK 1549* : *mine otan todhistaiaxi.*

Suomenkieliset vihkikaavat poikkesivat ruotsinkielisistä 1540-luvun vastaavista kaavoista siinä, että ne käänsivät sanat *huadh skeedt är* yhdenmukaisesti: *mite **tesse** tecty on.* Sanan *tesse* käyttö selittynee sillä, että tämä sana oli 1520–1530 -lukujen ruotsinkielisessä vihkimistraditiossa tällä kohdin. Näin ollen suomenkieliset vihkikaavat pohjaavat tältä osin 1520–1530 -lukujen

ruotsinkieliseen vihkitoimituskäytäntöön.

KK 1549:n suomennosta seurakunnalle osoitetusta kehotuksesta on hyödynnetty 1500-luvulla myös silloin, kun suomenkielisiä painettuja käsikirjoja ei ollut saatavilla.[223]

Agricola lisäsi itsenäisesti kehotusta edeltävään ohjeeseen sanan *Seuracunnale*. Tämän lisäyksen taustana lienee Lutherin vihkikaavan vaikutus. Siinä oli seurakunnalle osoitettu papin julistus, jota edelsi ohje: *Darnach spreche er für allen ynn gemein.*[224]

Ruotsin keskiaikaisissa vihkikaavoissa ei ollut elementtiä, joka olisi vastannut Olavus Petrin laatiman *HB 1529*:n vihkitoimituksen kehotusta seurakunnalle. Hän lienee laatinut tämän kehotuksen jonkin saksalaisen esikuvan pohjalta. Tällaisena olisi saattanut toimia Strassburgin saksankielisen agendan 1524 vihkikaavan alussa ollut kehotuspuhe, jonka pappi piti vihkitoimitusta seuraaville seurakuntalaisille. Sen ensimmäinen virke kuului: *So nym ich euch umbstender alle zu zeugen vnd bitt euch, das zu gedencken.* Tämän jälkeen pappi kehotti seurakuntalaisia ilmaisemaan mahdollisesti tietämänsä avioesteen.[225] Strassburgin agendan kehotuspuhe poikkesi funktioltaan *HB*

---

223 Esim. *HYK*:ssa säilytettävä *HB 1557*:n kappale (signum *HYK Rar. 22*) sisälsi käsinkirjoitetun suomennoksen seurakunnalle osoitetusta kehotuksesta. Se oli kirjoitettu marginaaliin tämän kehotuksen kohdalle. *HYK Rar. 22*: *HB 1557*, Dijv.

224 *Das Traubüchlein (1529). -WA 30 III*, 77.

225 *StrA 1524*, 1–2. *Grath* 1904, 78. Vrt. *Yelverton* 1953, 38.

HB 1529:n seurakunnalle osoitetulle kehotukselle identtistä elementtiä ei ole tavattu muissa eurooppalaisissa reformatorisissa vihkikaavoissa. Saksalaisissa evankelisissa 1500-luvun kirkkojärjestyksissä oli Lutherin vihkikaavan kopulaatiokysymysten ja avioliiton erottamattomuudesta puhuvan Raamatun jakeen lukemisen jälkeen papin julistuksen kaltaisia elementtejä. Niitä oli viisi erilaista variaatiota: 1) Lutherin vihkikaavan kanssa identtinen julistus: Esim. *Cristliche kirchenordnung ... Hohennloe (1553). -Sehling* 1902–1977 XV:1, 79. *Agende ... im Fürstenthumb Hessen (1574). -Sehling* 1902–1977 VIII:1, 443. 2) Edellisen kanssa lähes identtinen julistus, jossa erona oli se, että pappi ilmoitti sulhasen ja morsiamen ilmaisseen vapaaehtoisesti ja vakaasti halunsa ja suostumuksensa avioliittoon. *Kirchenordnung ... in den graffschaften Hoya und Bruichausen (1581). -Sehling* 1902–1977 VI:2, 1169. 3) Julistus, jossa pappi totesi vahvistavansa ne aviolupaukset, jotka sulhanen ja morsian olivat antaneet Jumalan ja seurakunnan edessä. Sen jälkeen hän julisti yhdistävänsä heidät seurakunnan käskystä ja sen palvelijana Pyhän Kolminaisuuden nimessä. Sen jälkeen pappi luki Matt. 19:6 jakeen. Esim. *Kirchenordnung ... in Nidern und Obern Baiern (1543). -Sehling* 1902–1977 XIII:3, 92. *Kirchenordnung ... Hohenlohe (1578). -Sehling* 1902–1977 XV:1, 293. 4) Pappi julisti ainoastaan lyhyesti yhdistävänsä Pyhän Kolminaisuuden nimessä sulhasen ja morsiamen, jotka olivat tunnustaneet Jumalan ja seurakunnan edessä avioliittoaikomuksensa. Esim. *Agenda ... zu Lindaw (1573). -Sehling* 1902–1977 XII:2, 214. 5) Pappi ilmoitti Kristuksen palvelijana yhdistävänsä nimeltä mai-

1529:n kehotuksesta, jossa seurakuntalaisten sanottiin olevan todistajia vihkikaavassa aiemmin tapahtuneelle.

Ruotsin reformatorisissa 1500-luvun alkupuolen vihkikaavoissa pappi puhutteli seurakuntalaisia läsnäoleviksi kristityiksi. Tällä viitattiin siihen, että hääväen lisäksi paikalla oli myös muita seurakuntalaisia, sillä avioliittoon vihkiminen tapahtui keskiajalla ja reformaatioajan alussa pääsääntöisesti sunnuntaina ennen messun alkua. Näin kehotus oli suunnattu koko seurakunnalle, kuten *KK 1549*:n ohjeesta saattaa myös päätellä. Koko läsnäolevalle seurakunnalle suunnattu kehotus korosti samalla kirkon tuomiovaltaa avioliittoasioissa.

Pappi kutsui seurakuntalaiset todistajiksi tapahtuneelle ja kehotti heitä muistamaan sen tarkoin. Aikaisemmin tapahtuneella viitattiin kopulaatiokysymyksissä, aviolupauksissa ja sormusseremoniassa suoritettuun avioliiton kirkolliseen solmimiseen ja toimeenpanemiseen. Tämän korostaminen oli osa kirkon pyrkimystä valvoa avioliiton solmimista ja saada sille juridinen asema. Avioliiton solmimiseen liittyi näet maallisen lainsäädännön mukaan oleellisesti julkisuus, jonka ehtona oli ainakin neljän todistajan läsnäolo, kahden kummastakin suvusta. Koska hääväkeä oli paikalla molemmista suvuista, lainsäädännön vaatimus todistajien lukumäärästä tuli varmasti täytetyksi myös kirkollisen kihlauksen eli vihkikysymysten osalta. Siten kirkollinen vihkiminen täytti lainsäädännön asettaman julkisuusvaatimuksen ja oli näin tältä osin juridisesti pätevä.

Tästä on pääteltävissä, että vihkikaavan kopulatiivisiin osiin viitaavilla sanoilla haluttiin korostaa myös sitä, että kirkollisesti vihkikysymyksissä ja aviolupauksissa solmittu ja toimeenpantu avioliitto oli kirkon silmissä juridisesti pätevä. Todistajien läsnäolosta muistuttava kohta kertoo kirkon pyrkimyksestä saada kirkolliselle avioliiton solmimiselle laillinen asema ja siten myös solmitun avioliiton juridisesti vahvistava funktio.

Ruotsin reformatorinen 1500-luvun alkupuolen vihkikaavatraditio oli siten

---

nitut sulhasen ja morsiamen Pyhän Kolminaisuuden nimeen, sillä he olivat ilmaisseet avioliittoaikomuksensa ja tunnustaneet sen julkisesti seurakunnan edessä sekä antaneet sen johdosta toisilleen kätensä ja kihlasormukset. Pappi muistutti vielä, että seurakunta todisti tästä vielä viimeisenä päivänä. Esim. *Kirchenordnung ... des herzogsthums Preussen (1568).* - *Sehling* 1902–1977 IV, 94.

Englantilaisissa *BCP* -vihkikaavoissa oli kopulatiivisten osien jälkeen avioliiton purkamattomuudesta puhuvan Matt. 19:6 jakeen lukeminen sekä Lutherin vihkikaavan papin julistuksen kaltainen elementti. *BCP 1549*, 254. *BCP 1552*, 412. Ks. myös *Yelverton* 1953, 38. *Carlsson* 1965–1972 II, 19.

tässä askeleen pidemmällä kuin keskiaikaiset Upsalan ja Turun vihkikaavat, joissa oli ainoastaan todettu kirkollisesti solmittu ja toimeenpantu avioliitto kirkon silmissä päteväksi.

Todistajista puhuminen ilmensi myös kirkon vanhaa opetusta, jonka mukaan avioliitto oli solmittava julkisesti seurakunnan edessä.

HB 1557:n ja *HB 1586*:n vihkitoimituksissa oli myös sormusseremonian jälkeinen kehotus seurakunnalle. Se oli niissä ortografiaa lukunnottamatta samanlainen kuin ruotsinkielisissä 1500-luvun alkupuolen vihkikaavoissa.[226] Siten tämän vihkitoimituksen elementin funktio säilyi entisellään 1500-luvun jälkimmäisellä puoliskolla.

KK 1549:n vihkitoimituksen seurakunnalle osoitetun kehotuksen suomenkielinen asu levisi 1500-luvulla ympäri Suomea, sillä Suomen ruotsinkielisillä alueilla käytettyihin ruotsinkielisiin 1500-luvun käsikirjoihin oli tämän kehotuksen kohdalle kirjoitettu käsin *KK 1549*:n mukaan tehty suomenkielinen käännös.[227]

HB 1602:n vihkikaavassa oli kopulaatiokysymysten jälkeen kehotus vihkitoimitukseen osallistuville häävierailla. Siinä pappi ilmoitti ottavansa kaikki läsnäolijat todistajiksi sille, että sulhanen ja morsian ovat luvanneet Jumalan ja hänen seurakuntansa edessä elää yhdessä kuolemaansa saakka. Sen jälkeen pappi kehotti mahdollisista avioesteistä jotakin tietäviä ilmaisemaan tietonsa. Aviolupausten päätyttyä pappi siunasi sulhasen ja morsiamen kahdella siunauksella. Niissä todettiin Jumalan siunaavan ja auttavan nyt solmittua avioliittoa. Lisäksi pappi muistutti, että solmittu avioliitto aloitettiin Kolmiyhteisen Jumalan nimessä, sillä hän oli kutsunut sulhasen ja morsiamen tähän avioliittoon ja yhdisti nyt heidän sydämensä.[228] *HB 1602*:n kehotus lienee otettu lähes suoraan saksalaiselta kielialueelta peräisin olevista kirkkojärjestyksistä, sillä ne sisälsivät *HB 1602*:n kehotukselle tekstuaalisesti lähes identtisen elementin.[229]

HB 1602:n kopulaatiokysymysten jälkeinen kehotus ja aviolupausten päätyttyä seuranneet siunaukset eivät tuoneet itse asiassa mitään uutta aikaisem-

---

226 *HB 1557*, Dijv. *HB 1586*, Bviv.

227 Esim. *HYK Rar. 22 (HB 1557)*, Dijv.

228 *HB 1602*, Grv, Gijv.

229 Esim. Ala-Pfaltzin kirkkojärjestyksen 1563 avioliittoon vihkimistä käsittelevä luku sisälsi *HB 1602*:n kopulaatiokysymysten jälkeiselle kehotukselle tekstuaalisesti lähes identtisen elementin. *Kirchenordnung ... pfaltzgraven bey Rhein ... in Bayern [1563]. -Sehling* 1902–1977 XIV, 400.

paan käytäntöön Ruotsissa, vaikka vastaavanlaisia elementtejä ei ollutkaan 1500-luvun ruotsalaisissa vihkikaavoissa. *HB 1602*:n kehotuksen mukaan läsnäolijoiden tuli todistaa kopulaatiokysymyksissä tapahtunut avioliiton kirkollinen solmiminen. Sama käytäntöhän oli myös 1500-luvun vihkikaavoissa. Aviolupauksissa toimeenpantu avioliitto vahvistettiin aviolupausten jälkeisissä siunauksissa. Tämä tapahtui passiivisesti, sillä pappi totesi Jumalan yhdistävän sulhasen ja morsiamen. Viimeksi mainitulle analoginen käytäntö oli upsalalaisen ja turkulaisen vihkimispraksiksen siunauksessa *Deus abraham ... et ipse uos coniungat ...* Sen sijaan *HB 1602*:n vihkikaavassa ei ollut samanlaista naittamistointa vastaavaa luonnetta kuin keskiajalla ja reformaatioajan alussa.

HBF 1608:n ruhtinaille ja korkeasäätyisille tarkoitettu vihkikaava sisälsi sormusseremonian jälkeen kaksiosaisen kohdan. Ensimmäinen osa oli otsikoitu *Copulatio solennis*. Siinä pappi totesi [edessään seisovien] korkeasäätyisten henkilöitten halunneen solmia keskenään avioliiton. He olivat ilmaisseet sen julkisesti Jumalan edessä ja kristillisen seurakunnan todistaessa. Tämä todistus päti myös viimeisenä päivänä. He olivat sen johdosta antaneet toisilleen kihlasormukset avioliiton merkiksi. Siksi pappi ilmoitti Kristuksen palvelijana yhdistävänsä heidät avioliittoon Pyhän Kolminaisuuden nimeen. Sen jälkeen hän luki Matt. 19:6, jossa kiellettiin ihmistä erottamasta sitä, minkä Jumala oli yhdistänyt. Toisena osana seurasi tämän jälkeen samanlainen seurakunnalle osoitettu kehotus kuin 1500-luvun ruotsalaisissa reformatorisissa vihkikaavoissa oli otsikoituna sanalla *testes*. *Copulatio solennis* ja *testes* olivat samanlaisina myös *HBF 1608*:n B-vihkikaavassa. Ainoana erona oli se, että sulhasta ja morsianta ei B-kaavassa puhuteltu korkeasäätyisiksi.[230] *Copulatio solennis* oli käännetty jostakin saksalaisesta reformatorisesta kirkkojärjestyksestä, sillä niissä oli vastaavanlaisia elementtejä.[231]

HBF 1608:n A- ja B-vihkikaavojen kohdat *Copulatio solennis* ja *testes* otettiin lähes sellaisenaan *HB 1614*:n vihkitoimitukseen. Ne luettiin sormusseremonian päätyttyä. Tässä vihkikaavassa ei kuitenkaan käytetty mainittuja otsikkoja. Sulhasta ja morsianta ei myöskään kutsuttu korkeasäätyisiksi. Edelleen puhuttiin avioliiton solmimisen merkiksi annetusta yhdestä kihlasormuksesta. Kohdan *Copulatio solennis* jälkeen luettua jaetta Matt. 19:6 ei myöskään

---

230 *SKB Engeströmska samlingen, osign. 74*, [4r], [7v].

231 Esim. *Kirchenordnung ... des herzogsthums Preussen (1568)*. (*-Sehling* 1902–1977 IV, 94) sisälsi *HBF 1608*:n vihkikaavojen *Copulatio solennis* -elementille identtisen kohdan. Ks. myös *Grath* 1904, 110–112.

otettu *HB 1614*:ään ilmeisesti siitä syystä, että sama jae sisältyi myöhemmin kaavassa olevaan evankeliumilektioon.[232]

Kumpikin mainittu vihkikaavan kohta oli käännetty myös *KK 1614*:ään.[233] Tämä osoitetaan seuraavassa vertailussa 5.8.

Vertailu 5.8. *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n vihkikaavojen sormusseremonian jälkeisten kohtien sekä niiden yhteydessä olevien ohjeiden vertailu

HB 1614	*KK 1614*
Sedhan sägher Presten Effter nu thesse föreställte personer, hwar annan til Echta begära, och sådant här uppenbarligha, för Gudh och then Christeligha Försambling, såsom witnen på then yttersta daghen bekänna. Och ther vppå är giffuidt wårtekn och Festninge ring. Therföre *foghar iagh*, såsom een Christi tienare, här vppå them j Echtenskaps Stadga och Förbund *tilsamman*, J nampn Fadhers, och Sons, och then helghe Andes, Amen.	Sijtte Pappi sano Että nyt nämä personat jotca tässä edhes ovat, toinen toisens awioxens pytävät, ja sen Christilisen seuracunnan edhes, ninquin yhden todhistajan wimeisne päiven, sen tunnustavat, ja senpääle kihla sormus annettu on. Sentähden *minä*, ninquin Christuxen palvelia tämen pääle, heitä awioskäskyn sätyn ja lijttoon, *yhten annan*, Nimen Jsen, ja pojan ia Pyhän Hengen, Amen.
Åtter sägher Presten Idher alla godha Christna menniskior, som här tilstädhes äre, tagher iagh til witne, huadh skeedt är, förmanandes edher, at j wele thet jhoghkomma.	Sijttä sano Pappi taas Teitä caickia hyvet Christityt inhimiset, iotca tässä oletta otan minä todhistajaxi mite tässä tehty on, manaten teitä että te tätä muistaisitta.

Vertailusta ilmenee vain muutama epätäsmällisyys käännöksessä. *KK 1614*:ssä ei ollut suomennettu alkutekstin sanoja *uppenbarligha, Gudh, wårtekn*. Tämä ei kuitenkaan muuttanut ajatusta oleellisesti. *KK 1614*:n seurakunnalle osoitetun kehotuksen käännös oli sanatarkempi alkutekstiin nähden kuin *KK 1549*:n vihkikaavan vastaava elementti.

HB 1627:n vihkikaava poikkesi *HB 1614*:n vastaavasta kaavasta siten, että siinä oli sormusseremonian jälkeen ainoastaan ensimmäinen *HB 1614*:ssä olleista kahdesta elementistä. Se oli ortografiaa lukuunottamatta samanlainen *HB 1614*:n vastaavan elementin kanssa.[234]

KK 1629:n vihkikaava sisälsi sen sijaan molemmat kaksi sormusseremo-

---

[232] *HB 1614*, Lrv, Lijr. Vrt. *Rodhe* 1923, 380; *Lehtonen* 1931a, 302, joiden mukaan *HB 1614*:n kohta on käännetty Niedersachsenin kirkkojärjestyksestä 1585.

[233] *KK 1614*, 72.

[234] *HB 1627*, Erv.

nian jälkeistä elementtiä. Ne olivat ortografiaa ja muutamia sanaeroja lukuunottamatta samanlaiset kuin *KK 1614*:ssä. Sanaerot johtuivat siitä, että *KK 1629*:ssä oli suomennettu myös ne sanat, jotka olivat jääneet kääntämättä *KK 1614*:ssä lukuunottamatta sanaa *wårtekn*.[235]

HBF 1608:n, *HB 1614*:n, *KK 1614*:n, *HB 1627*:n ja *KK 1629*:n vihkikaavojen sormusseremonian jälkeisen kaksiosaisen kohdan ensimmäisessä elementissä tehtiin aluksi tiettäväksi, että papin edessä seisovien henkilöiden avioliitto on kirkon kannalta oikein solmittu. Pappi totesi näet sulhasen ja morsiamen ilmaisseen julkisesti molemminpuolisen vapaaehtoisen tahtonsa avioliittoon ja kihlasormuksen antamiseen. Tällä viitattiin edellä suoritettuihin vihkikaavan kopulatiivisiin osiin, joista tässä yhteydessä mainittiin ainoastaan sormusseremonia. Vihkikaavassa tapahtunut kirkollinen avioliiton solmiminen todistettiin tapahtuneeksi Jumalan edessä ja seurakunnan todistaessa ja siten päteväksi sekä Jumalan että yhteiskunnan edessä. Ensiksi mainittua korostettiin myös sillä, että seurakunnan sanottiin todistavan solmitusta avioliitosta vielä viimeisenä päivänä.

Tämän jälkeen pappi toiseksi vahvisti sen ilmoittamalla aktiivin ensimmäisessä persoonassa yhdistävänsä sulhasen ja morsiamen Pyhän Kolminaisuuden nimeen. Tässä yhteydessä käytettiin teonsanaa *fogha tilsamman* aktiivin ensimmäisessä persoonassa, jolla tarkoitettiin yhteiskunnallista naittamista vastaavaa toimitusta.[236] Vastaavana suomenkielisenä verbinä oli samanmerkityksinen *yhteenantaa*. Aktiivinen avioliiton vahvistaminen vastasi siis näin myös yhteiskunnallisen naittamistoimen funktiota, joka teki solmitun avioliiton juridisesti päteväksi. Samoin papin naittamista vastaavien sanojen tarkoituksena oli julistaa sulhasen ja morsiamen itse solmima ja toimeenpanema avioliitto laillisesti päteväksi,[237] kun se oli tapahtunut vihkikaavan kopulatiivi-

---

235 *KK 1629*, Hiijr.

Suomessa kirjoitettiin käsin 1600-luvun alkupuolella *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n molemmat sormuseremonian jälkeiset elementit 1500-luvun käsikirjoihin. Esim. *HYK Mf I Ms 233*: Kangasalan kirkonarkiston sidoksen *KK 1549*:n (*Schalin 54*) lopussa olevat käsinkirjoitetut lehdet: [12v]; Laihian kirkonarkiston sidoksen *HB 1548*, Dijv ja *KK 1549*, [7v] (kummatkin *Schalin* 55); Tampereen tuomiokapitulin arkiston sidoksen *KK 1549* (*Schalin 113*), Ciijv, lisälehti Ciijv:n ja Ciiijr:n välissä. *Schalin* 1946–1947 I, 28–29 (n:o 54), 29–30 (n:o 55), 56–57 (n:o 113).

HYK:ssa säilytettävän *KK 1629*:n kappaleen (signum *HYK Rv. kirk. käsik. 26*) sormusseremonian jälkeisen kohdan ensimmäisen osan perään on kirjoitettu 1600-luvun käsialalla: *Rucoilcam: Jsä meidän joka olet etc. HYK Rv. kirk. käsik. 26*: *KK 1629*, Hiijr.

236 *Söderwall* 1884–1918 II, 303.

237 Ks. myös *Rodhe* 1923, 380. *Lehtonen* 1931a, 302. *Carlsson* 1965–1972 II, 18.

sissa osissa ja papin valvonnassa.

Kirkollisesti solmittu avioliitto vahvistettiin Ruotsissa aktiivisesti ensimmäisen kerran siis 1600-luvun alussa. Aiemmin se oli suoritettu passiivisesti, vaikka 1500-luvun ruotsalaiset reformatoriset vihkikaavat olivatkin merkinneet askelta aktiiviseen suuntaan. 1600-luvun alun vihkikaavojen puheena oleva elementti ilmaisi selkeästi pyrkimyksen vahvistaa avioliiton solmiminen myös juridisesti. Se oli siten myös osoitus kirkon voimistuneesta asemasta avioliiton solmimisen valvonnassa. Avioliiton vahvistaminen Pyhän Kolminaisuuden nimeen kertoi samasta asiasta. Samalla tällä ilmaisulla tahdottiin myös korostaa avioliiton purkamattomuutta, mitä ilmensi edellä mainittu seurakunnan todistus viimeisenä päivänä.

HBF 1608:n, *HB 1614*:n, *KK 1614*:n ja *KK 1629*:n vihkikaavojen sormusseremonian jälkeisen toisen elementin sisältönä oli kehottaa seurakuntaa muistamaan edellä tapahtunut. Vaikka kehotus seurakunnalle oli identtinen vastaavan 1500-luvun ruotsalaisten vihkikaavojen elementin kanssa, sillä ei enää ollut solmitun avioliiton vahvistavaa luonnetta. 1600-luvun alussa tässä kehotuksessa pyydettiin ainoastaan läsnäolijoita muistamaan tapahtunut eli papin juridisesti voimaan saattama, vihkiparin itsensä solmima ja toimeenpaneva avioliitto.[238]

[238] Vrt. suomalaisten 1600-luvun puolivälistä peräisin olevien kihlauskaavojen kehotusta, jossa pappi totesi nimeltä mainitun kihlaparin olevan nyt Jumalan nimeen kihlattu. Hän ja muut läsnäolijat olivat sen todistajia. Pappi kehotti edelleen kihlaparia pitämään kihlauksen voimassa ja "päättämään ja vahvistamaan" sen ensi tilassa vihkimisellä ja hääjuhlalla. Esim. *HYK Rv. aset. ruotsinkiel, separata, 1596, 1600-luku. Perälä* 1928, 275. *Hyötyniemi* 1931, 160. *Lempiäinen* 1968b, 227. Ks. myös *Rodhe* 1923, 380.

6. KOPULAATION JA MORSIUSMESSUN VÄLISET SIUNAUSTOIMITUKSET

6.1. SORMUKSEN SIUNAUS

6.1.1. Johdatus siunaamiseen

Turkulaisten vihkikaavojen sormusseremonia kuului vihkimisen kopulatiivisiin osiin. Oppi avioliitosta sakramenttina vaikutti myös sen, että aviouskollisuuden merkiksi luovutettava sormus oli siunattava tehtäväänsä. Tällä sormuksen siunaamisella ei ollut kopulatiivista tehtävää, vaan sen asemesta siunaava funktio. Vaikka sen suorittaminen tapahtuikin sormusseremonian edellä, sillä oli kuitenkin asiallinen yhteys muihin siunaustoimituksiin, jotka seurasivat kopulaatiota. Siksi sitä käsitellään kopulaatiosta erillisenä toimena. Tässä yhteydessä käytettiin erityisiä sormuksen siunaamisrukouksia eli sormusrukouksia ainakin 900-luvulta alkaen.[1]

Englantilaisessa *BeAeR*-vihkikaavassa (900–1000 -luvuilta) oli kaksi sormusrukousta *Benedic domine anulum hunc* ja *Creator et conseruator*. Näiden rukousten välissä olivat *Manda deus uirtutem tuam usque argento* ja *Gloria Patri et Filio. Manda deus* ... olivat psalmin 67 (68):29–31a alkusanat. Psalmin päätyttyä seurasi Gloria minor.[2]

Eurooppalaisissa keskiaikaisissa vihkikaavoissa sama psalmi esiintyi yleisesti sormusrukousten ja niiden jälkeen seuranneen sormusseremonian yhteydessä. Vihkimistraditiot voidaan jakaa kolmeen ryhmään sen perusteella, miten tämä psalmi sijoittui sormusrukouksiin ja sormusseremoniaan nähden. En-

---

[1] *Köstler* 1933, 5. *Ritzer* 1962, 129. *Stevenson* 1982, 63.

[2] *BeAeR*, 363. *Ritzer* 1962, 243–244. *Stevenson* 1982, 66–67.

Vrt. englantilainen *RBoD* -vihkikaava, jossa sama psalmi luettiin morsiusmessun ja sitä seuranneen vihkiparin siunaamisen välissä. Psalmin liturgisena tehtävänä oli toimia johdantona vihkiparin siunaukselle. *RBoD*, 159*. *Ritzer* 1962, 243.

Psalmien ja niiden jakeiden numerointi noudattaa Vulgatan käytäntöä. Esim. [Biblia Vulgata], 1485, 4$_{4r}$.

simmäiseen ryhmään kuuluvat 900–1200 -luvuilta peräisin olevat vihkikaavat, joissa psalmi oli sormusrukousten välissä.[3] Toisen ryhmän muodostavat 1000–1500 -lukujen vihkikaavat, joissa psalmi esitettiin sormusrukousten ja sormusseremonian jälkeen. Psalmin päätyttyä seurasi *Gloria Patri*, *Kyrie* ja useita eri rukouksia säepareittain.[4] Kolmannessa ryhmässä ovat 1100–1500 -lukujen vihkimistraditiot, joissa sormusrukoukset ja sormusseremonia olivat psalmin ja sen jälkeen esitettyjen Gloria Patrin, Kyrien ja säepareittain luettujen rukousten jälkeen.[5]

Säilyneistä pohjoismaisista vihkikaavoista valtaosa kuului toiseen ryhmään.[6] Kolmannen ryhmän ominaispiirteet olivat Pohjoismaissa ainoastaan roskildelaisen, varhaisemman ja myöhäisemmän upsalalaisen sekä turkulaisen vihkimistradition kaavoissa.[7] Seuraavassa taulukossa 6.1. verrataan näiden vihkikaavojen kopulaatiokysymysten ja sormusseremonian välisiä elementtejä joihinkin kolmanteen ryhmään kuuluvien kaavojen vastaaviin osiin.

---

[3] Esim. **Englanti**: *BeAeR*, 363 (englantilaisiin keskiaikaisen eli normannien kirkon vihkimistraditioihin liittyvä kaava). **Ranska**: *MiAN*, 376 (pohjoisranskalaisiin traditioihin liittyvä vihkikaava). **Italia**: *PoRoA*, 300, jossa sormusrukoukset ja niiden välissä sijainnut psalmi olivat naittamistoimen ja kopulaatiokysymysten jälkeen. **Norja**: *NMb*, 24.

[4] Esim. **Englanti**: *PoEl*, 161*. *MVH*, 81, jossa oli vain yksi sormusrukous. *OBHM*, 166*. *MaRa*, 2. *MS 1506*, 20*. *MPE*, 27–28. **Ranska**: *MiMel*, 285. *PoMe*, 296. *MiRoB*, 304. *PoAm*, 634. Säepareittain luetut rukoukset vaihtelivat sisällöltään eri vihkikaavoissa. Niissä oli myös eri määrä näitä rukouksia. Vrt. *MiHam*, 72v (Saksa), jossa psalmi esitettiin sormusrukousten ja sormuksen luovuttamisen välissä.

Stevenson 1982, 250 pitää Sarum-tradition psalmin 67 esikuvana *RBoD* -vihkikaavan vastaavaa elementtiä.

[5] Esim. **Englanti**: *MiS*, 413. *PoAEB*, 162*. *MiPH*, 163–164*. *MiWe*, 1234. *WeMa*, 168*. *MiH*, 116–117*. **Ranska**: *PoMLy*, 286. *RIMB*, 306. *PoLu*, 630. **Saksa**: *AceoC*, 97 (Agenda in catholicis ecclesiis observanda [secundum diocesim Coloniensem, Köln], painettu ≈ 1485, julkaistu uudelleen *Schönfelder* 1904, ks. myös *Johansson* 1950, 225.). **Espanja**: *MHis*, 98. Eri vihkikaavoissa oli eri sisältöisiä säepareittain luettuja rukouksia. Rukousten lukumäärä vaihteli myös eri vihkimistraditioissa.

[6] **Tanska**: *NoM*, 69–70. *MaKa*, 11v–12v. *PoLund*, 187. *LAS*, 62–63. **Norja**: *MNa*, 20. **Ruotsi**: *SKrA MI 421*, 4v (todennäköisesti Linköpingin tai Växjön hiippakunta, 1300–1400 -luvuilta). *SRA MI 417*, 1r (Linköpingin hiippakunta, 1400-luvulta). *SRA MI 418*, 2r (tarkemmin lokalisoimaton hiippakunta, fragmentin edustaman vihkikaavan käyttö Ruotsissa on epävarmaa, 1400-luvulta). *ML*, 33–36. Säepareittain luettujen rukousten sisältö ja lukumäärä vaihtelivat kaikissa mainituissa vihkikaavoissa.

[7] *SRA MI 419*, 6v. *SRA RIT 13*, 1v. *HYK RIT 23*, 1v (osittain fragmentaarinen). *24*, 3v–4r. *29*, 3v–4r (osittain fragmentaarinen). *MU*, 25–26. *MR*, 15–16. *MEA*, 15–16.

HYK RIT 23 ja *29* lisäsivät jakeeseen Ps. 67 (68): 30 sanan *sancto*.

Taulukko 6.1. Turkulaisen (*HYK RIT 23, 24, 29, MEA*), vanhemman (*SRA MI 419, SRA RIT 13*) ja nuoremman (*MU*) upsalalaisen, tanskalaisen (*MR*), englantilaisen (*MiS, PoAEB, MiPH, OEM, MiWe, WeMa, MiH*), ranskalaisen (*PoMLy, RiMB, PoLu*) sekä espanjalaisen (*MHis*) vihkimistradition kopulaatiokysymysten ja sormusseremonian välisten elementtien keskinäisen suhteen vertailu

kohta	vihkikaavan elementti	HYK RIT 23 HYK RIT 24 HYK RIT 29 MEA	SRA MI 419	SRA RIT 13	MU	MR	MiS	PoAEB	MiPH	OEM	MiWe	WeMa	MiH	PoMLy	RiMB	PoLu	MHis
1	(ko)	Kopulaatio-kysymykset & aviolu-paukset	-	x[7]	x[7]	x[10]	x[7, 10]	-[14]	-[14]	x[10]	x[7, 10]	x[7]	x[7]	x[7, 10]	x	-[14]	x[7]
2	(le)	Ps 67 (68): 29–31a	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x[17]	x
3	(jo)	Gloria Patri & Sicut erat & Kirieley-son[1]	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x[16]	x	x	x
4	(sp)	Pater noster & Et ne	x	x	x	x[11]	x	x	x	x[15]	x	x	-	x	x	x	x[19]
5	(sp)	Benedica-mus patrem & Laude-mus et[2]	x	x	x	-	x	x	x	x	x	x	x	-	-	-	-
6	(sp)	Laudemus dominum & Cui cheru-bin	x	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	-	-	-	-
7	(sp)	Ostende no-bis & Et sa-lutare	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	(sp)	Saluum fac & Deus meus[2]	-	x[8]	x	x	x[13]	-	-	-	-	-	-	-	-	x	-
9	(sp)	Mitte eis & Et de[3]	-	-	-	x[8]	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x[18]	-
10	(sp)	Domine exaudi & Et clamor[4]	x	x[9]	x	x	x	x	-	x	x	x	x	-	-	x	-

11	(vt)	Dominus vobiscum & Et cum[4]	x		x	-	-	x	x	x	x	x	-	-	x	-	-
12	(ru)	Creator et consecrator[5,6]	x	x	x	x[12]	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
13	(ru)	Benedic domine	x	x	x	x[12]	x	-	x	x	x	x	x	x	-	-	-
14	(ss)	Sormuksen pirskotus vihkivedellä	x	x	x	x	-	-	-	-	-	-	x	-	-	x	x[20]
15	(ko)	Sormusseremonia	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	-	x	x

Selitykset:

x	Esiintyy lähteessä.
-	Ei esiinny lähteessä.
jo	Johdannolliset elementit.
ko	Kopulatiivinen elementti.
le	Lektio.
ru	Rukous.
ss	(Varsinainen) sormuksen siunaus.
sp	Säepari(rukous).
vt	Vuorotervehdys.
x[1]	Ortografia *MEA*:n mukaan.
x[2]	*HYK RIT 29* tällä kohdin fragmentaarinen.
x[3]	*HYK RIT 23, 24, 29*: tämä säepari puuttuu.
x[4]	*HYK 23, MEA*: Et clamor ja Et cum puuttuu, ortografia *HYK RIT 29*:n mukaan.
x[5]	*MEA*: Conseruator et consecrator.
x[6]	*HYK RIT 23* tällä kohdin fragmentaarinen.
x[7]	+ Naittamistoimi.
x[8]	+ (sp) Esto eis (illis) & A facie.
x[9]	*SRA RIT 13* tällä kohdin fragmentaarinen.
x[10]	Ei aviolupauksia.
x[11]	+ Ave Maria.
x[12]	Nämä kaksi rukousta päinvastaisessa järjestyksessä.
x[13]	+ (sp) Dominus custodiat & Custodiat aninam + (sp) Benedicamus patrem + (sp) Laudemus dominum & Quem chrerubin.
x[14]	Naittamistoimi, kopulaatiokysymyksiä ei mainita.
x[15]	Tässä yhteydessä sormus määrättiin pantavaksi kirjalle tai kilvelle.
x[16]	Ei Kyrieleison-laulua.
x[17]	Ennen psalmia (sp) Adjutorium nostrum [& Qui fecit].
x[18]	+ (sp) Adiutorium nostrum & Qui fecit.
x[19]	+ (sp) Nihil proficiet & Et filius.
x[20]	Tämän tilalla useita rukouksia.

Taulukosta ilmenee ensiksi, että kaikissa siinä esillä olleissa vihkikaavoissa oli kohdan 1 kopulatiivisten elementtien (poikkeuksena *SRA MI 419*, jossa kopulatiivisia osia ei mainittu tässä yhteydessä) jälkeen lektiona psalmin 67 (68): 29–31 luku, sen jälkeen johdannolliset elementit Gloria Patri ja Kyrie sekä säepareittain luettu Pater noster (kohdat 2–3). Kohdan 2 Kyrietä ei ollut tosin merkitty *PoMLy*:een eikä kohta 4 sisältynyt *MiH*:een. Kohdissa 5–9

olevien säepareittain esitettyjen rukousten lukumäärä vaihteli eri kaavoissa siten, että *MEA*:ssa oli viisi säeparia, *SRA RIT 13*:ssa, *HYK RIT 23*:ssa, *24*:ssä ja *29*:ssä, *MU*:ssa ja *MiS*:ssa neljä säeparia, *MR*:ssa ja *PoLu*:ssa kolme säeparia, *SRA MI 419*:ssä, *PoAEB*:ssa, *MiPH*:ssa, *OEM*:ssa, *MiWe*:ssa, *WeMa*:ssa ja *MiH*:ssa kaksi säeparia sekä *MHis*:ssa yksi säepari. Kohtien 10–11 säepari ja vuorotervehdys esiintyivät lähes kaikissa esillä olleissa vihkimistraditioissa lukuunottamatta *MR*:a, *PoAEB*:a, *MiPH*:a, *PoMLy*:a, *RiMB*:a ja *MHis*:a. Kohdan 12 rukous oli kaikissa vihkikaavoissa, kohdan 13 rukous puuttui vain neljästä vihkikaavasta (*PoAEB*, *RiMB*, *PoLu* ja *MHis*). Sormuksen pirskotus vihkivedellä oli *HYK RIT 24*:ssä, *29*:ssä, *MEA*:ssa, *SRA MI 419*:ssä, *SRA RIT 13*:ssa, *MU*:ssa, *MR*:ssa, *MiH*:ssa, *PoLu*:ssa ja *MHis*:ssa. Kohta 15 puuttui vain *RiMB*:stä.

Taulukosta havaitaan toiseksi, että samoja elementtejä sisältyi kaikkein eniten turkulaiseen vihkimistraditioon verrattuna myöhäisemmässä upsalalaisessa, *MU*:n edustamassa traditiossa. Yhtenevyys oli 87-prosenttinen.[8] Turkulaiset vihkikaavat olivat edelleen 73-prosenttisesti samanlaiset varhaisempaa upsalalaista traditiota edustavien *SRA MI 419*:n, *SRA RIT 13*:n sekä tanskalaisen *MR*:n ja eräiden englantilaisten vihkikaavojen (*OEM*, *MiWe*, *WeMa*, *MiH*) kanssa. Yhtenevyys oli edelleen merkittävä muitten englantilaisten vihkimistraditioitten kanssa (*MiS* 66 %, *PoAEB* 60 %, *MiPH* 66 %). Ranskalaiset vihkikaavat ja espanjalainen *MHis* poikkesivat sen sijaan huomattavasti turkulaisesta vihkimistraditiosta. Ainoana poikkeuksena oli *PoLu*, joka oli 66-prosenttisesti samanlainen turkulaisten vihkikaavojen kanssa.

Vihkikaavojen yhtenevistä elementeistä voi päätellä, että myöhäisempi upsalalainen vihkimistraditio on ollut *RA*:n ja *MEA*:n vihkikaavojen lähteenä.[9] Tämä näkyy parhaiten kohdasta 7. Varhaisempi upsalalainen vihkikaavakäytäntö on myös vaikuttanut turkulaisiin vihkitoimituksiin. Tästä kertoo selvimmin kohta 6.

Kohtien 5–6 samankaltaisuus sekä englantilaisissa että molemmissa upsalalaisissa ja turkulaisessa vihkimistraditioissa puolestaan ilmaisee sen, että englantilaiset traditiot ovat olleet molempien upsalalaisten vihkimiskäytäntöjen välityksellä turkulaisten vihkitoimitusten perimmäisenä lähteenä näissä kohdin. Molemmat säeparit esiintyivät tiettävästi ensimmäisen kerran *MiS*:ssä, joten se lienee niiden perimmäinen lähde.

---

[8] Prosenttiluku kuvaa taulukossa 6.1. esiintyviä samat elementit sisältäviä kohtia (n= 15).

[9] Ks. myös *Knuutila* 1984, 99.

MEA:ssa ollut säepari *Mitte eis & Et de* (kohta 9) puuttui sekä *RA*:sta että molemmista upsalalaisista vihkimiskäytännöistä. Se esiintyi kuitenkin yleisesti ympäri Eurooppaa, myös Saksassa säeparin *Saluum fac & Deus meus* yhteydessä.[10] Tästä voi päätellä, että ensiksi mainittu säepari on välittynyt *MEA*:een saksalaiselta maaperältä mahdollisesti toimitusvaiheessa, sillä painettiinhan *MEA* Saksan Halberstadtissa.[11] Säepari *Saluum fac & Deus meus* lienee sen sijaan välittynyt joko Englannista tai muualta Euroopasta molempien upsalalaisten käytäntöjen kautta turkulaisiin vihkikaavoihin. Molemmat säeparit esiintyivät tiettävästi ensimmäisen kerran *PoEl*:ssa, joten se lienee niiden perimmäinen lähde. Kohdan 7 säepari *Ostende nobis & Et salutare* tavataan myöhemmän upsalalaisen ja turkulaisen tradition ohella vain muutamisssa eurooppalaisissa vihkimiskäytännöissä.[12] Ruotsin maaperällä se esiintyi yhdessä Linköpingin hiippakunnan vihkimistraditiota edustavassa fragmentissa 1400-luvulta.[13] Siten tämä säepari lienee välittynyt Upsalan ja Turun hiippakuntiin Euroopan mantereelta Linköpingin hiippakunnan kautta.

Turkulaisisssa vihkikaavoissa kopulaatiokysymysten ja niihin vastauksina annettujen aviolupausten jälkeen seurasivat psalmin 67 (68):29–31a jakeet. Ne olivat osa Daavidin kiitospsalmia Israelin saaman voiton johdosta.

Psalminkohta sopi sisältönsä puolesta avioliittoon vihkimisen yhteyteen, sillä siinä puhuttiin aluksi Jumalasta vallan säätäjänä (jae 29a). Koska kirkko opetti, että jokainen avioliitto on Jumalan säätämä ja asettama, jakeen 29a sanat on tulkittavissa myös avioliittoa koskevaksi. Jakeessa 29b Jumalaa pyydettiin vahvistamaan se, minkä hän on tehnyt kansansa hyväksi. Koska tämä pyyntö esitettiin kopulaatiokysymysten ja aviolupausten jälkeen, se on ymmärrettävä rukoukseksi, että Jumala vahvistaisi myös niissä tapahtuneen avioliiton solmimisen. Jakeitten 30–31a sanat Israelin kansan vihollisten tuomista lahjoista temppelin tähden ja kukistumisesta on käsitettävissä tässä yhteydessä viittaukseksi kirkon opetukseen siitä, että Jumala huolehti asettamastaan avio-

---

[10] Esim. **Ranska**: **Englanti**: *PoEl*, 161*. *ODHM*, 166*. *MPE*, 28. *MiPa*, 635. **Saksa**: *AgMo*, 69. *RiCon*, 101. *RiEKo*, 97. **Tanska**: *NoM*, 70. *MaKa*, 12rv. *PoLund*, 187. *LAS*, 62. *MR*, 16. **Ruotsi**: *SKrA MI 421*, 4v (todennäköisesti Linköpingin tai Växjön hiippakunta, 1300–1400 -luvuilta).

Säepari *Mitte eis & Et de* esiintyi *RA*:n vihkikaavassa hieman myöhemmin psalmin 128 yhteydessä. *HYK RIT 24*, 4v. *HYK RIK 29*, 4v.

[11] Painopaikan vaikutuksesta *MEA*:n sisältöön *Parvio* 1980, 218–219. *Knuutila* 1984, 100.

[12] Esim. **Ranska**: *MiRoB*, 306 (1300-luvulta). **Saksa**: *AgNu*, 63 (1502).

[13] *SRA MI 417*, 1r.

liitosta sekä myös puolisoiden elämisestä siinä. Hän kukisti siten kaiken sen pahan, joka uhkasi avioliittoa, ja vahvisti sen, minkä hän oli kansansa hyväksi tehnyt. Erityisesti jakeen 31a pyyntö kansojen lankeamisesta maahan Jumalan eteen on tässä yhteydessä tulkittavissa siten, että niissä rukoiltiin Jumalan apua nyt solmitulle avioliitolle vastaisuudessakin. Näin tällä psalmilla oli vihkikaavan yhteydessä sekä opetus- että rukousfunktio.[14]

Useissa eurooppalaisissa vihkimistraditioissa puheena olevan psalmin eteen oli merkitty *versus*-sana.[15] Länsimaisen liturgisen perinteen mukaisesti psalmiteksti esitettiin yleisesti joko laulaen tai resitoiden.[16] Tästä voi päätellä, että psalmi 67 (68):29–31a laulettiin tai resitoitiin myös Turun hiippakunnassa, vaikka sitä ei mainita.

Turkulaisissa vihkikaavoissa oli psalmin esittämisen päätyttyä *Gloria Patri* ja *Sicut erat*. Ne olivat osa normaalia liturgista käytäntöä, sillä läntisen tradition mukaan pappi lauloi Gloria Patrin aina psalmin päätyttyä vastauksena Raamatun sanaan. Sicut erat oli lyhennys Gloria Patrin loppuosasta *sicut erat in principio, nunc et semper est*. Tavanomaisimmin kuoro lauloi tämän kohdan.[17] Sanat Sicut erat osoittavat, että Gloria Patri esitettiin Turun hiippakunnan vihkimistraditiossa normaaliin liturgiseen tapaan kahtena erillisenä säkeenä, jotka pappi lienee laulanut tai resitoinut pienissä seurakunnissa joko yksin tai lukkarin avustamana kuoron puuttuessa.

Läntisen tradition mukaisesti Turun hiippakunnassa laulettiin Gloria Patrin jälkeen Kyrie. Se esitettiin tavanomaisimmin toistaen sen kolme elementtiä *Kyrie eleison, Kriste eleison, Kyrie eleison* yhdestä neljään kertaan. Kyrien jälkeen oli normaalisti rukous.[18]

Muitten eurooppalaisten vihkikaavojen tavoin tänä rukouksena oli turkulaisesssa traditiossa *Pater noster*. Sen säepariksi merkitty *Et ne nos* oli lyhennys Herran rukouksen lopusta: *Et ne nos inducas in tentationem Sed libera nos a malo Amen*. Läntisen perinteen mukaisesti Herran rukous esitettiin säepareittain siten, että pappi lauloi tai resitoi sen alun ja kuoro lopun sanoista

---

[14] Ps 68:29a esiintyi Paavali Juustenin toimittaman messun (1575) kansilehdellä. Tätä psalmia on Pohjoismaissa käytetty helluntaisin ja kirkon vihkimystoimituksissa. *Parvio* 1978, 29 viite 6.

[15] Esim. **Englanti**: *OEM*, 36. *MiWe*, 1234. **Norja**: *MNb*, 24.
Versuksesta liturgisessa käytännössä esim. *Stäblein* 1966, 1519–1525.

[16] *Jungmann* 1952 I, 415–416. *Rangel* 1966, 1520.

[17] *Wilhelms* 1957, 45–46. *Jungmann* 1952 I, 418 viite 19, 420.

[18] *Weissenbäck* 1937, 232. *Jungmann* 1952 I, 435.

Et ne nos alkaen.[19] Samalla tavalla lienee menetelty myös Turun hiippakunnassa, vaikka pappi tai lukkari on saattanut joutua esittämään myös rukouksen lopun kuoron puuttuessa.

Herran rukousta seurasi edelleen useita säepareittain esitettäviä rukouksia. Ensimmäisenä niistä oli *Benedicamus patrem cum filio et sancto spiritu,* jonka pappi lauloi tai resitoi. Tähän kuoro tai lukkari vastasi kiitos- ja ylistyssäkeellä *Laudemus et superexaltemus.* Sama säepari esiintyi myös läntisessä messutraditiossa Kolminaisuudenpäivän päämessussa ja votiivimessussa *de sancta trinitate.*[20] Tämän jälkeen oli toinen papin esittämä säepari *Laudemus dominum quem laudant angeli.* Lukkari tai kuoro vastasi tähän: *Cui cherubin et seraphin sanctus sanctus sanctus proclamant.* Näiden säeparien tehtävänä oli ensisijaisesti kiittää ja ylistää Kolmiyhteistä Jumalaa avioliitosta ja sen ihmiselle antamasta hyvästä.[21]

Näiden säeparin jälkeen seurasi vielä *RA*:ssa kaksi ja *MEA*:ssa kolme säeparia. Ne oli otettu joko suoraan tai hieman mukaellen psalmeista: 1) *Ostende nobis domine misericordiam tuam & Et salutare tuum,* Ps 84 (85):8ab. 2) *Saluum fac seruum tuum et ancillam tuam & Deus meus spe[rantem],* Ps 85 (86):2c, mukaeltu. 3) *Mitte eis auxilium de sancto & Et de syon tuere eos,* Ps 19 (20):3, mukaeltu, säepari oli vain *MEA*:ssa.[22] Nämä esitettiin samoin kuin edellä kuvatut kaksi säeparia. Viimeksi mainittujen kolmen säeparin tehtävänä oli rukoilla Jumalaa auttamaan ja armahtamaan kaikkia läsnäolevia, erityisesti vihkiparia, kuten säeparista *Saluum fac & Deus meus* ilmeni.

Säeparien esittämisen päätyttyä turkulaisissa vihkikaavoissa seurasi vielä yksi säepari, josta tosin kaavoihin oli merkitty vain alku *Domine exaudi orationem meam.* Läntisen tradition mukaan kuoro vastasi papin laulamaan tai re-

---

[19] *Weissenbäck* 1937, 308. *Stäblein* 1962, 934–950.

Collijn on lisännyt rekonstruoimaansa *MU*:en säettä (versiculus) tarkoittavan merkin sanojen *Et ne nos* eteen. *MU*, 16.

[20] Esim. *MiS*, 416 viite 3 (B-käsikirjoitus, 1200-luvun lopusta). *MiWe*, 1238. *Missale Aboense ... 1488.* (*MA*), 231ab, 449a.

Useissa vihkitoimituksissa oli merkitty säeparin ensimmäistä säettä (versiculus) tarkoittava merkki sanojen *Benedicamus patrem cum* eteen ja vastaussäettä (responsorium) symbolisoiva merkki sanojen *Laudemus et superexaltemus* edelle. Esim. *MaRa*, 2. Collijn on lisännyt rekonstruoimaansa *MU*:en nämä merkit. *MU*, 16.

[21] Säeparit ymmärrettiin rukouksiksi ainakin Englannissa, sillä sikäläisissä vihkikaavoissa säeparien eteen oli merkitty sanat: ... *roget sacerdos circumstantes orare pro eis* ... Esim. *MPE*, 28.

[22] Psalmien ja niiden jakeiden numerointi noudattaa Vulgatan käytäntöä. Esim. [Biblia Vulgata] 1485, 35r, 48v.

sitoimaan säkeeseen: *Et clamor meus ad te [veniat]*. Sen päätyttyä oli papin vuorotervehdyssäe *Dominus vobiscum* ja kuoron vastaus: *Et cum spiritu tuo*. Kuoron vastauksia *Et clamor* ja *Et cum* ei ollut kirjoitettu *HYK RIT 23*:en eikä *MEA*:en.[23] Tämän päätyttyä seurasivat sormusrukoukset, sormuksen pirskotus vihkivedellä[24] sekä sormusseremonia.

Läntisen tradition mukainen rukoushetkikäytäntö koostui psalmin esittämisestä, sen jälkeisistä säepareittain lauletuista tai resitoiduista Gloriasta, Kyriestä sekä niitä seuranneesta Pater nosterista. Sitten esitettiin Raamattuun perustuvia rukouksia jälleen säepareittain.[25] Turkulaisen vihkimistradition kopulaatiokysymysten ja sormusrukousten väliset elementit muistuttivat siten läntisen tradition mukaista rukoushetkikäytäntöä. Näin näiden elementtien funktiona oli toimia rukoushetkiluonteisena siunauksena kopulaatiokysymyksissä ja aviolupauksissa tapahtuneelle avioliiton kirkolliselle solmimiselle. Nämä vihkimistoimituksen kohdat johdattivat niitä seuranneeseen sormuksen siunaamiseen.

Ruotsin 1500-luvun ja 1600-luvun alun reformatorisissa kansankielisissä vihkikaavoissa ei ollut vastaavanlaisia elementtejä kopulaatiokysymysten ja sormusseremonian välillä.

6.1.2. Siunaamisen elementit

Sormusrukousten kantamuotona on kaksi rukousta, *Benedic domine anulum hunc* ja *Creator et conseruator*, jotka esiintyivät ensimmäisen kerran englantilaisessa *BeAeR*-vihkikaavassa (900–1000 -luvuilta).[26] Kumpikin rukous levisi keskiajan kuluessa eri puolille Eurooppaa. Tällöin ne muuttuivat kuitenkin hieman tekstuaalisesti, sillä niistä muodostettiin eri eurooppalaisissa vihkimis-

---

[23] *HYK RIT 24*, 3v–4r. *29*, 4r. *MEA*, 16.
Collijn on lisännyt rekonstruoimaansa *MU*:en versiculusta symbolisoivat merkit sanojen *Domine exaudi* ja *Dominus vobiscum* eteen ja responsoriumia tarkoittavan merkin sanojen *et clamor* edelle. *MU*, 16.
Säeparista *Domine exaudi & Et clamor* ja *Dominus vobiscum & Et cum* -vuorotervehdyksestä *Jungman* 1958 I, 401, 463–471.

[24] Näistä vihkitoimituksen elementeistä enemmän myöhemmin.

[25] Rukoushetkien sisällöstä esim. *Leclercq* 1910, 1297–1298.

[26] *BeAeR*, 363. *Ritzer* 1962, 243–244. *Molin – Mutembe* 1974, 319–320. *Stevenson* 1982, 66–67.

traditioissa useita eri variaatioita.[27] Kummastakin rukouksesta levisi yksi variaatio myös Turun hiippakuntaan. Seuraavassa tarkastellaan ainoastaan niitä keskiaikaisia sormusrukousvariaatioita, jotka esiintyivät turkulaisessa vihkikaavakäytännössä.

Turkulaisessa traditiossa oli ohjeen *Oremus. Benedictio super annulum* jälkeen ensiksi rukous *Creator et conseruator*. Se alkoi *RA*:ssa näillä sanoilla. Saman rukouksen alkusanat olivat *MEA*:ssa *Conseruator et consecrator*. Sen päätyttyä seurasi sekä *RA*:ssa että *MEA*:ssa rukous *Benedic domine hunc annulum*, joka määriteltiin sitä edeltävän ohjeen mukaan myös sormusrukoukseksi. Sen jälkeisen ohjeen mukaan pappi siunasi sormuksen vihkivedellä. Tämän toimenpiteen päätyttyä sulhanen aloitti sormusseremoniaan.[28]

RA:n ja *MEA*:n molempien sormusrukousten keskinäinen järjestys oli päinvastainen kuin *BeAeR*-vihkikaavassa. Sormusrukoukset olivat sen määräämässä järjestyksessä useimmissa eurooppalaisissa vihkimistraditioissa, joissa ne poikkesivat myös tekstuaalisesti huomattavasti *RA*:n ja *MEA*:n vastaavista rukouksista. Ne olivat siten peräisin eri sormusrukousvariaatioista.[29]

Turkulaisten sormusrukousten kaltainen järjestys oli vain muutamissa englantilaisissa vihkimistraditioissa, joista tiettävästi vanhin oli *MiS*:n edustama varhaisempi Sarum-traditio, sekä upsalalaisissa vihkimiskäytännöissä. Itse rukoukset olivat kaikissa viimeksi mainituissa kaavoissa tekstuaalisesti samanlaisia eli samaa sormusrukousvariaatiota.[30]

---

[27] Rukouksesta *Benedic domine anulum hunc* esiintyi Ranskassa keskiajalla ainakin viisi erilaista variaatiota. Eräissä näistä varioiduista rukouksista siunausta pyydettiin myös sille lahjalle, jonka sulhanen antoi morsiamelle. Rukouksesta *Creator et conseruator* oli eri ranskalaisissa vihkikaavoissa ainakin neljä erilaista muotoa. Rukousvariaatiot sekä vihkikaavat, joissa ne esiintyvät, on julkaistu *Molin – Mutembe* 1974, 319–321.

[28] *HYK RIT 23*, 1v. *24*, 4r. *29*, 4r. *MEA*, 16.

Molempia sormusrukouksia edeltäneen ohjeen ortografia on otettu *HYK RIT 29*:stä. Sama määräys oli *HYK RIT 23*:ssa ja *24*:ssä muodossa *Benedictio super annulum*. *MEA*:n vastaava ohje oli *Oremus*.

[29] Esim. **Ranska**: *PoAb*, 288. *PoAm*, 633. **Saksa**: *RiCon*, 97. **Englanti**: *PoEl*, 161*. *MPE*, 27. **Tanska**: *MaKa*, 11v–12r. *PoLund*, 187. *LAS*, 61. *MR*, 16. **Norja**: *MNa*, 19. **Ruotsi**: *HM*, 171. *BS*, 131. *ML*,31–32.

Vrt. **Ranska**: Esim. *PoMLy*, 286. *MiAN*, 376. **Saksa**: *MiHam*, 72v. Näissä vihkikaavoissa sormusrukousten keskinäinen järjestys oli tosin sama kuin *RA*:n ja *MEA*:n vihkikaavoissa, mutta niiden rukous *Creator et conseruator* ei ollut samaa variaatiota kuin vastaava rukous turkulaisessa vihkimistraditiossa.

[30] *MiS*, 413–414. *MiWe*, 1234–1235. *WeMa*, 168*. *MaRa*, 2. *MiH*, 117*. *MS 1506*, 19*. *SRA MI 419*, 6v. *SRA RIT 13*, 1v. (Molemmat fragmentit edustavat varhaisempaa upsalalaista vihkimistraditiota 1300–1400 -luvuilta). *MU*, 26.

Ruotsin reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun kansankielisten vihkikaavojen kopulaatiokysymysten ja niihin annettujen vastausten sekä aviolupausten ja sormusseremonian välissä oli siis kaksi rukousta. Ensimmäistä niistä edelsi ohje, jonka mukaan vihkipari kallisti päänsä yhteen rukouksen ajaksi. Siksi tätä rukousta kutsutaan seuraavassa päänkallistusrukoukseksi. Toisen rukouksen edellä olevan ohjeen mukaan pappi piti sormusta kädessään rukouksen ajan. Tästä syystä kyseistä rukousta nimitetään seuraavassa sormusrukoukseksi.[31]

Seuraavassa tarkastellaan lähemmin turkulaisen vihkimistradition sormuksen siunauselementtejä, molempia sormusrukouksia ja niiden jälkeistä sormuksen siunaamista esineenä. Samalla tutkitaan myös sitä, miten keskiaikainen sormusrukousperinne ja tapa siunata sormus välittyivät reformaatioaikakauteen.

Rukous *Creator et conseruator* ja reformatorinen sormusrukous

Rukous *Creator et conseruator* levisi englantilaisesta *BeAeR*-vihkikaavasta useisiin mannereurooppalaisiin ja englantilaisiin kaavoihin monina eri variaatioina. Yksi niistä esiintyi tiettävästi ensimmäisen kerran englantilaisessa *MiS*-vihkikaavassa (1150-1319). Siitä tämä sormusrukousvariaatio levisi Euroopan mantereelle ja Skandinaviaan.[32] Ruotsissa se esiintyi tässä muodossa ainakin kolmen eri hiippakunnan, nimittäin Linköpingin tai Växjön, Upsalan[33] sekä Turun vihkimiskäytännöissä.[34]

---

[31] *HB 1529*, Bivrv. *HB 1533*, Bivrv. *HB 1537*, Bivrv. *HB 1541*, Bijv. *KKW*, 35, 37. *KK B 28*, 35–37. *HB 1548*, Dr–Dijr. *KK 1549*, 21–22. *HB 1557*, Dr–Dijr. *HB 1586*, Bvr–Bvjr. *HBF 1608*, [A:3v, B:6r–7r], (folio [3v] sisälsi vain sormusrukouksen). *HB 1614*, XXXVIIIv–XXXIXv. *KK 1614*, 70–71. *HB 1627*, Diiijrv. *KK 1629*, Hijv–Hiijr. *OPSS II*, 325–326.

[32] **Ranska**: *PoRiSVA*, 298. *RiMSVP*, 302. *RiAv*, 309. *PoAm*, 633. **Saksa**: *RiEHB*, 21. **Englanti**: *MiS*, 413–414. *MiWe*, 1234. *WeMa*, 168*. *MaRa*, 2. *MiH*, 117*. *MS 1506*, 19*. **Norja:** *NMb*, 25. Ks. myös *Lüdtke* 1922, 120–121.

Stevenson 1982, 250 pitää Sarum-tradition rukouksen lähteenä ainakin *MiEB* - ja *MiBa* -vihkikaavoissa esiintynyttä vastaavaa rukoustraditiota.

[33] **Ruotsi**: *SRA MI 419*, 6v. *SRA RIT 13*, 1v. (Molemmat fragmentit edustavat varhaisempaa upsalalaista vihkimistraditiota 1300–1400 -luvuilta). *SKrA MI 421*, 4v (todennäköisesti Linköpingin tai Växjön hiippakunnan käytäntöä edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta.). *MU*, 26. Ks. myös *Grath* 1904, 53.

[34] *HYK RIT 23*, 1v (osittain fragmentaarinen tämän rukouksen osalta). *24*, 4r. *29*, 4r. *MEA*, 16.

Vertailussa 6.1. turkulaisen vihkimistradition mainittua rukousta verrataan vastaavan muotoiseen rukoukseen englantilaisissa, ranskalaisissa, saksalaisissa, norjalaisissa ja ruotsalaisissa vihkikaavoissa.

Vertailu 6.1. Turkulaisen vihkimistradition ensimmäisen sormusrukouksen vertailu englantilaisten (*MiS, MiWe, MaRa, WeMa, MiH, MS 1506)*, ranskalaisten (*PoRiSVA, RiMSVP, RiAv, PoAm*), saksalaisen (*RiEHB*), norjalaisen (*MNb*) ja ruotsalaisten (*SRA MI 419 SRA RIT 13, SKrA MI 421, MU)* vihkikaavojen vastaavaan rukoukseen

Creator[1] et consecrator[2] humani generis: dator gratie spiritualis: largitor eterne salutatis: tu domine mitte benedictionem[3] tuam[4] super hunc[5] an ✣ nulum ut quem illum gestauerit sit armata uirtute celestis defensionis: et proficiat illi[6] ad eternam salutem[7]. Per christum.

Selitykset:

1 Teksti otettu *HYK RIT 29*:stä, ortografisia eroja ei ole otettu huomioon tässä vertailussa.

2 *MEA*: Conseruator et consecrator; *SRA MI 419, SRA RIT 13, SKrA MI 421, MU, MNa, MiS, MiWe, MaRa, WeMa, MiH, MS 1506, PoRiSVA, RiMSVP, RiAv, PoAm, RiEHB*: Creator et conseruator.

3 *MEA*: sanan benedictionem yhteydessä ristinmerkin tekoa kuvaava symboli.

4 *MNb*: sanojen generis ... tuam väliset sanat puuttuvat fragmentaarisuuden tähden.

5 *MU*: sana hunc puuttuu.

6 *MiWe:* sana illi puuttuu.

7 *MNb*: ad uitam eternam; *SKrA MI 421:* ut haec armata uirtute celestis benedictionis. illi proficiat ad eternam salutem; *PoAm*: tu permitte bene ✣ dictionem tuam super hunc annulum, ut armatus virtute cælestis defensionis, proficiat illis ad consequenda gaudia æternæ salutis; *RiEHB*: tu, Domine, permitte spiritum tuum super hunc anulum, ut armat[us] uirtute celestis defensionis proficiat illis ad eternam salutem.

Vertailu osittaa, että vihkikaavojen rukouksessa oli ainoastaan pieniä sanaeroja. Eniten tällaisia eroja oli turkulaisten sekä *SKrA MI 421*:n, *PoAm*:n ja *RiEHB*:n vihkikaavojen välillä. Sen sijaan turkulainen rukous oli ortografiaa lukuunottamatta samanlainen kuin varhaisemman upsalalaisen käytännön, englantilaisten *MiS*:n, *MiWe*:n, *MaRa*:n, *WeMa*:n, *MiH*:n ja *MS 1506*:n sekä ranskalaisten *PoRiSVA*:n, *RiMSVP*:n ja *RiAv*:n vastaava rukous.

Edellä mainittujen englantilaisten *MiS*-, *MiWe*-, *MaRa*-, *WeMa*-, *MiH*- ja *MS 1506* -vihkikaavojen sekä upsalalaisen ja turkulaisen vihkimiskäytännön rukouksen *Creator et conseruator* tekstuaalisen samanlaisuuden lisäksi niiden molemmat sormusrukoukset olivat samassa keskinäisessä järjestyksessä ainoastaan näissä kaavoissa. Siksi ne ovat upsalalaisen vihkimistradition mainitun

elementin ja sitä kautta myös turkulaisen rukouksen esikuvina. Perimmäisenä lähteenä on varhaisempi Sarum-traditio, sillä sitä edustavassa *MiS*-vihkikaavassa esiintyivät ensimmäisen kerran sekä puheena oleva sormusrukousten keskinäinen järjestys että rukouksen *Creator et conseruator* tekstuaalinen asu.

Rukous alkoi kaikkien vertailussa mukana olleiden vihkikaavojen mukaan sanoilla *Creator et conseruator*. Turkulainen vihkimiskäytäntö muodosti poikkeuksen, sillä *RA*:n ensimmäisen sormusrukouksen alkusanat kuuluivat *Creator et consecrator*. *MEA*:ssa vastaavat sanat olivat *Conseruator et consecrator*. *RA*:n sanat olivat lähempänä yleiseurooppalaista käytäntöä kuin vastaavat sanat *MEA*:ssa. *Conseruator*-sanan muuttuminen *consecrator*-substantiiviksi *RA*:ssa saattaa johtua siitä, että näiden sanojen kirjoitusasut ovat sangen lähellä toisiaan. Poikkeamaa yritettiin ilmeisesti korjata *MEA*:n toimitusvaiheessa. Silloin kuitenkin nämä sanat muuttuivat jostakin syystä yleiseurooppalaisesta käytännöstä enemmän poikkeaviksi.[35]

Turkulaisessa ensimmäisessä sormusrukouksessa Jumalaa puhuteltiin ihmissuvun luojaksi ja pyhittäjäksi (*MEA*: ihmissuvun säilyttäjäksi ja pyhittäjäksi) sekä hengellisen armon antajaksi ja ikuisen pelastuksen suojaksi. Häntä pyydettiin antamaan siunaus tälle sormukselle, että sen kantaja eläisi Jumalan varjeluksessa ja siveydessä sekä pääsisi iankaikkiseen elämään. Rukous päättyi *Per christum*.

Sormusrukouksessa kerrattiin siis kirkon avioliitto-opetusta, jonka mukaan Jumala loi avioliiton ihmissuvun jatkamiseksi. Siksi avioliitto oli hänen tahtonsa mukainen. Opetuksen mukaan Jumala oli mukana jokaisessa avioliitossa siunaamalla ja varjelemalla sitä. Silloin avioliitto kasvatti siinä eläviä myös iankaikkisuuteen.[36]

Ruotsin kansankielisissä reformatorisissa vihkikaavoissa 1500-luvulla ja 1600-luvun alussa ollut sormusrukous[37] sisälsi samanlaisia ajatuksia kuin keskiaikainen, upsalalaisen ja turkulaisen vihkimistradition ensimmäinen sormusrukous. Vertailussa 6.2. nämä sormusrukoukset on asetettu rinnakkain.

---

[35] *MEA*:n toimitusvaiheen aiheuttamista muutoksista turkulaiseen vihkimistraditioon *Knuutila* 1984, 99–100. Vrt. *Knuutila* 1984, 97, 99.

[36] Ks. myös *Lempiäinen* 1985, 176.

[37] *SRA MI 419*, 6v. *SRA RIT 13*, 1v. *HYK RIT 23*, 1v. *24*, 4r. *29*, 4r. *MU* , 26. *MEA*, 16. *HB 1529*, Bivv. *HB 1533*, Bivv. *HB 1537*, Bivv. *HB 1541*, Bijv. *KKW*, 37. *KK B 28*, 36–37. *HB 1548*, Dv–Dijr. *KK 1549*, 22. *HB 1557*, Dv–Dijr. *HB 1586*, Bvv–Bvjr. *HBF 1608*, [A:3v, B:6v–7r]. *HB 1614*, XXXIXrv. *KK 1614*, 71. *HB 1627*, Diiijv. *KK 1629*, Hijv–Hiijr. *OPSS II*, 325–326.

Vertailu 6.2. Upsalalaisen ja turkulaisen vihkimistradition ensimmäisen sormusrukouksen vertailu Ruotsin kansankielisten 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen sormusrukoukseen

SRA MI 419, SRA RIT 13, HYK RIT 23, 24, 29, MU, MEA	*HB 1529, HB 1533, HB 1537, HB 1541, HB 1548, HB 1557, HB 1586, HBF 1608, HB 1614, HB 1627*	*KKW, KK B 28, KK 1549, KK 1614, KK 1629*
Creator[1] et consecrator[2] humani generis: dator gratie spiritualis: largitor eterne salutis:	O[3] Gudh Fadher alzmechtighe, som aff tijn obegripeligha godheet haffuer all ting skapat, at the skola tiena menniskionne til godho, wij bidie tigh, at tu wil werdas til at[10] senda thessa tinne tienarinno, som thenna ring til sins[15] Echteskaps wårtekn bära skal[16], tijn helgha welsignelse[17], at hon må ostraffeligha leffua j then helgha stadhga, som tu henne tilkallat haffuer[22], Genom tin Son Jesum Christum wår Herra, AMEN.	O[4] Herra Iumala[5] caikiualdias Ise, ioca sinun ärittömeste[6] Hyuydestes[7] caiki cappalet loonut olet, ette ne inhimisen hyuexi oleman pite[8], me rukolema sinua, ettes raskitzisit lehette[11] telle sinun picalles[13], ioca[14] temen Sormuxen henen Auioskeskons merkixi candaman pite, sinun hyuestisiugnauxes[18], ette hen nuctetoinna[19] eleis sinun[20] pyhese Sädyses iohongas[21] henen cutzunut olet, Sinun racas[23] poias Iesusen Christusen meiden HERRAN cautta[24], Amen.
tu domine mitte benedictionem[9] tuam super hunc[12] an ✣ nulum ut que illum gestauerit sit armata uirtute celestis defensionis: et proficiat illi ad eternam salutem. Per christum.		

Selitykset:

1 Teksti otettu *HYK RIT 29*:stä, eroja muihin upsalalaisen ja turkulaisen vihkimistraditioitten rukouksiin vain ortografiassa sekä muutamissa eriksen osoitetuissa kohdissa.

2 *MEA*: Conseruator et consecrator; *SRA MI 419, SRA RIT 13, MU*: Creator et conseruator.

3 Teksti otettu *HB 1541*:stä, eroja muihin ruotsinkielisiin 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen rukouksiin vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa sanavalinnoissa; *HB 1627*: O Fadher Alzmechtighe Gudh.

4 Teksti otettu *KK 1549*:stä, eroja muihin suomenkielisiin 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen rukouksiin vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa sanavalinnoissa.

5 *KKW, KK B 28, KK 1614, KK 1629*: O Jumala Jsä, ortografia *KKW*:n mukaan.

6 *KKW, KK B 28*: loppumattomast; *KK 1614, KK 1629*: käsittämättömest, ortografia *KK 1614*:n mukaan.

7 *KK B 28*:ssa oli sanojen isæ caickiualdhias, ioka ... loppumattomast hyffwidheste päälle kirjoitettu ruotsinkieliset sanat fader Alz, som ... obegripelige godhett.

8 *KKW, KK B 28*: pitäu oleman, ortografia *KKW*:n mukaan.

9 *MEA*: sanan benedictionem yhteydessä ristinmerkin tekoa kuvaava symboli ✣.
10 *HB 1627*: tu wille werdes at.
11 *KK 1614, KK 1629*: armolisesta läheteisit, ortografia *KK 1614*:n mukaan.
12 *MU*: sana hunc puuttuu.
13 *KKW, KK B 28*: palueluspicalles, ortografia *KKW*:n mukaan.
14 *KKW, KK B 28*: quin, ortografia *KKW*:n mukaan.
15 *HBF 1608* A: sända thessa Furstliga, Wälborne, Personer, som thessa Ringar, till theras
16 *HB 1529, HB 1533, HB 1537*: berandes warder; *HBF 1608 A*: bära skole
17 *HB 1529, HB 1533, HB 1537*: welsignelse ✣.
18 *KKW, KK B 28*: pyhän hyuestisiunaxes, ortografia *KKW*:n mukaan.
19 *KKW, KK B 28*: machtais nuchtetoin, ortografia *KKW*:n mukaan.
20 *KKW, KK B 28*: sinä, ortografia *KKW*:n mukaan.
21 *KKW, KK B 28*: quin, ortografia *KKW*:n mukaan.
22 *HBF 1608* A: ath the i thenna Stadga, till huilken Tu then kalladt haffuer, således måge wil samman komma, och therutinnan leffua och framhärda, att the må wara Tigh till prijs och åhro, och sigh sielfuan till nytto och gagn och eviga Saligheet, genom Jesum Christum wår Herra, Amen.
23 *KKW, KK B 28, KK 1614, KK 1629*: sana racas puuttuu.
24 *KKW, KK B 28*: läpitze sinun Poicas Jesusen Christusen meidhen Herran AMEN, ortografia *KKW*:n mukaan.

Vertailu osoittaa ensiksi, että kaikki mainitut Ruotsin kansankieliset reformatoriset 1500-luvun ja 1600-luvun alun sormusrukoukset pohjautuvat samanlaisina *HB 1529*:n rukoukseen *O gudh fadher alzmechtiger*. Näin myös suomenkielisten sormusrukousten lähteinä ovat ruotsinkieliset vastaavat rukoukset siten, että *KKW*:n, *KK B 28*:n sekä *KK 1549*:n sormusrukousten perustana ovat 1540-luvun ruotsinkielisten vihkikaavojen vastaavat rukoukset ja että *KK 1614*:n sekä *KK 1629*:n rukousten pohjana puolestaan on *HB 1614*:n sormusrukous.

KKW, KK B 28 sekä *KK 1614* ja *KK 1629* käänsivät esikuviaan tarkemmin kuin *KK 1549*. Tämä ilmenee erityisesti rukouksen alun *O Gudh Fadher alzmechtige* suomentamisesta. *KKW, KK B 28* sekä *KK 1614* ja *KK 1629* käyttivät suoraan alkutekstistä käännettyä ilmausta *O Jumala Jsä caickiualdias*, kun *KK 1549* suomensi sen sanoilla *O Herra Iumala caikiualdias*. 1540-luvun suomenkieliset vihkikaavat käänsivät ruotsin kielen *obegripeligha* synonyymisesti sanoilla *loppumattomast / ärittömeste*, kun taas 1600-luvun suomenkielisissä sormusrukouksissa se oli suomennettu sanan toista merkitystä tarkoittavalla termillä *käsittämättömest*.[38] *KKW, KK B 28* käänsivät

38 Iisalmen maaseurakunnan kirkonarkiston *KK 1614*:n kappaleen vihkikaavan sormusrukouksen kohdalle oli 1600-luvun puolivälissä kirjoitettu marginaaliin sanan *käsittämättö-*

sanatarkasti ruotsin sanat *tienarinno, helgha welsignelse* ilmauksilla *paluelus-picalles, pyhän hyuestisiunaxes*, kun painetut suomenkieliset vihkikaavat käyttivät sanoja *picalles* ja *hyuestisiugnauxes*. Edelleen käsinkirjoitetut 1540-luvun suomenkieliset vihkikaavat suomensivat rukouksen päätöksen *Genom tin Son* sanatarkasti *läpitze sinun Poicas*, kun *KK 1549*:ssä, *KK 1614*:ssä ja *KK 1629*:ssä vastaava ilmaus oli sujuvammin *Sinun poias ... cautta.* Agricola oli lisännyt rukouksen päätökseen itsenäisesti sanan *racas*.[39]

KK 1549:n suomennosta sormusrukouksesta on hyödynnetty 1500-luvulla myös silloin, kun suomenkielisiä painettuja käsikirjoja ei ollut saatavilla.[40]

HBF 1608:n A-vihkikaavassa rukouksen pyyntöjä oli muutettu monikollisiksi siten, että siinä puhuttiin sormuksia kantavista "ruhtinaallisista korkeasäätyisistä henkilöistä".

Vertailusta ilmenee toiseksi, että Upsalan ja Turun hiippakuntien vihkimiskäytäntöjen ensimmäinen sormusrukous oli sisällöltään sangen lähellä Ruotsin reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun kansankielisten kaavojen sormusrukousta *O Gudh Fadher alzmechtige / O Herra Iumala caikiualdias.* Keskiaikainen sormusrukous ei ollut kuitenkaan tekstuaalisesti sana sanalta samanlainen reformaatioajan vastaavien rukousten kanssa. Erityisesti rukouksen alussa ollut Jumalan puhuttelu sekä lopussa olleet pyynnöt erosivat toisistaan. Reformatorinen sormusrukous lienee näistä eroista huolimatta muokattu keskiaikaisen rukouksen *Creator et conseruator* pohjalta *HB 1529*:n vihkikaavaan,[41] joka oli muiden Ruotsin reformatoristen vastaavien toimitusten perustana.

Upsalalaisessa ja turkulaisessa ensimmäisessä sormusrukouksessa Jumalaa puhuteltiin ihmissuvun luojaksi ja säilyttäjäksi. Ruotsin reformatorisissa vastaavissa rukouksissa häntä nimitettiin kaikkivaltiaaksi, kaiken ihmisen hyväksi tekeväksi Luojaksi. Kumpikin rukous liittyi näin kirkon opetukseen Ju-

---

mest viereen ilmaus *sanoinmast. Iisalmen maaseurakunnan kirkonarkisto (signum II. E. d 1) KK 1614*, 71.

[39] *KK 1549*:n kappaleisiin tehtiin 1600-luvun alkupuolella sormusrukouksen tekstuaaliseen asuun korjauksia *KK 1614*:n mukaisesti. Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Tampereen tuomiokapitulin arkiston sidoksen *KK 1549* (*Schalin 113*), Ciijv. *Schalin* 1946–1947 I, 56–57 (n:o 113).

[40] Esim. *HYK*:ssa säilytettävä *HB 1557*:n kappale (signum *HYK Rar. 22*) sisälsi käsinkirjoitetun suomenkielisen käännöksen päänkallistusrukouksesta. Se oli kirjoitettu marginaaleihin tämän rukouksen kohdalle 1500-luvun loppupuolella *KK 1549*:n mukaan. *HYK Rar. 22.: HB 1557*, Dr–Dijr.

[41] *Quensel* 1890, 32 viite 1. *Grath* 1904, 77. *Yelverton* 1953, 37.

malasta avioliiton asettajana yleensä sekä jokaisen solmittavan avioliiton yhdistäjänä. Viimeksi mainitulla seikalla tahdottiin viitata myös edellä olleeseen avioliiton kirkolliseen solmimiseen, joka tapahtui upsalalaisen ja turkulaisen sekä Ruotsin reformatorisen alun vihkimistradition mukaan kopulaatiokysymyksissä. Näin sormusrukouksella oli sama opettava funktio sekä keski- että reformaatioajalla.

Rukouksen *Creator et conseruator* pyynnöt näyttivät kohdistuvan esineeseen, sormukseen. Kuitenkin Jumalan apua rukoiltiin itse asiassa sormuksen kantajalle.[42] Samoin meneteltiin myös reformatorisessa sormusrukouksessa, jossa tämä seikka ilmaistiin suoraan keskiaikaisen rukouksen epäsuoran ilmauksen asemesta. Tässä ilmenee reformaation pyrkimys muuttaa rukousten ulkonaista muotoa siten, että ne kohdistuivat esineiden asemesta ihmisiin.[43]

Sekä keski- että reformaatioaikaisen sormusrukouksen pyynnöt kohdistuivat siis *HBF 1608 A*:n vihkikaavaa lukuunottamatta yksinomaan morsiameen, ei lainkaan sulhaseen. Syynä tähän on ensiksi se, että vain nainen sai avioliiton merkiksi sormuksen vihkitoimituksen yhteydessä Ruotsissa keski- ja reformaatioajalla.[44] Lisäksi koko vihkitoimitus miellettiin morsiameen kohdistuvaksi.[45] Kirkko opetti Raamattuun perustuen myös, että nainen oli avioliitossaan sidottu mieheensä ja tälle alamainen. Yhteiskunnan lainsäädännön mukaan nainen oli miehen käskyvallan alainen.[46] Siksi hän tarvitsi avioelämälleen erityistä Jumalan apua ja siunausta. Naista pidettiin edelleen saastaisena ensimmäisen sukupuoliyhdynnän ja synnyttämisen jälkeen.[47] *HBF 1608 A*:n

---

[42] Vrt. *Grath* 1904, 77.

HYK:ssa säilytettävän *HB 1586*:n kappaleen vihkikaavan sormusrukouksen eteen oli kirjoitettu 1600-luvun alussa sanat, joiden mukaan tämä rukous voitiin lukea myös morsianta kirkotettaessa. Tätä tarkoitusta varten sanat *som thenna ring til sins Echteskaps wårtekn bära skal* oli varustettu sulkumerkein. Morsiameen kohdistuvana tämä rukous soveltui hyvin tähän tarkoitukseen. *HYK 795. VI. 24.: HB 1586*, Biiiijv. *Lempiäinen* 1969a, 166. Merkinnän dateerauksesta *Schalin* 1946–1947 I, 60 (n:o 121).

[43] *Grath* 1904, 77. Ks. myös *Althaus* 1927, 59–66.

[44] Ks. myös *Hildebrand* 1879–1903 I, 91. *Carlsson* 1965–1972 II, 24–25.

[45] Tästä kertoo avioliittoon vihkimistä tarkoittava ruotsin kielen sana *brudvigsel*. *Rodhe* 1923, 377.

[46] Naisen asemasta Ruotsissa keskiajalla esim. *Hildebrand* 1879–1903 I, 88–91.

[47] Tästä kertovat myös morsianten ja äitien kirkotuskäytännöt Ruotsissa ja Suomessa keski- ja reformaatioajalla. Morsianten ja äitien kirkotuksesta Ruotsissa ja Suomessa tänä aikana *Winroth* 1892, 25. *Lempiäinen* 1969a, 11–13, 153–158.

Reformatorista sormusrukousta on käytetty hieman muutettuna myös morsianten kirkotuksessa. *Lempiäinen* 1969a, 166.

sormusrukouksen kohdistuminen sekä sulhaseen että morsiameen johtui siitä, että molemmat antoivat tämän vihkikaavan mukaan toisilleen sormukset.

Keskiaikaisessa sormusrukouksessa *Creator et conseruator* morsiamelle pyydettiin myös siveyttä Jumalan varjeluksessa ja siten johdatusta iankaikkiseen autuuteen. Reformatorisessa sormusrukouksessa morsiamelle anottiin Jumalan apua, jotta tämä voisi elää nuhteettomana avioliiton pyhässä säädyssä. Vaikka nämä rukoukset pinnalta katsoen näyttivät eroavan toisistaan, niissä kummassakin oli samansisältöiset pyynnöt. Reformatorisen sormusrukouksen sanat pyhästä säädystä liittyivät itse asiassa kirkon vanhaan opetukseen avioliitosta Jumalan asettamana sakramenttina eli siten pyhänä ja siunausta tuovana. Tähän kuului myös opetus avioliiton iäisyyskasvatustehtävästä. Näin pyyntö morsiamen nuhteettomasta elämästä avioliitossa tarkoitti samaa kuin keskiaikaisen sormusrukouksen pyyntö siveydestä Jumalan varjeluksessa ja siitä seuraavasta johdatuksesta iankaikkiseen kirkkauteen.

Rukous *Benedic domine hunc annulum*

BeAeR-vihkikaavan toinen sormusrukous *Benedic domine anulum hunc* levisi useisiin mannermaisiin ja englantilaisiin vihkimistraditioihin. Niissä siihen tehtiin useita ajatukseen vaikuttamattomia sanajärjetys- ja synonyymimuutoksia ja lisättiin myös yksi pyyntö, jota ei ollut alkuperäisessä rukouksessa.[48] Rukous esiintyi tässä muodossa yleisesti myös Tanskassa ja Norjassa[49], Ruotsissa[50] ja Turun hiippakunnassa[51]. Seuraavassa (vertailu 6.3.) turkulaisen vihkimistradition mainittua rukousta on verrattu useiden eurooppalaisten ja skandinaavisten vihkikaavojen vastaavan muotoiseen rukoukseen.

---

[48] Esim. **Ranska**: *PoMLy*, 286. *PoAb*, 288. *PoAm*, 633. **Saksa**: *MiHam*, 72v. *RiCon*, 97. **Portugali**: *MiMB*, 291. **Englanti**: *MiEB*, 289. *PoEl*, 161*. *MiS*, 413–414. *MiPH*, 163*. *MiWe*, 1234. *WeMa*, 168*. *MaRa*, 2. *MiH*, 117*. *MS 1506*, 19*. *MPE*, 27. Ks. myös *Lüdtke* 1922, 121. *Stevenson* 1982, 250.

[49] **Tanska:** *MaKa*, 11v–12r. *PoLund*, 187. *LAS*, 61. *MR*, 15. **Norja**: *MNa*, 19. *MNb*, 24.

[50] *HM*, 171. *SRA MI 419*, 6v. *SRA RIT 13*, 1v. (Molemmat fragmentit edustavat varhaisempaa upsalalaista vihkimistraditiota 1300–1400 -luvuilta; *SRA RIT 13* on tämän rukouksen osalta osittain fragmentaarinen). *MU*, 26. *BS*, 131. *ML*, 31–32.

[51] *HYK RIT 24*, 4r. *29*, 4r. *MEA*, 16.

Vertailu 6.3. Turkulaisen vihkimistradition rukouksen *Benedic domine hunc annulum* vertailu ruotsalaisten (*SRA MI 419, SRA RIT 13, MU, HM, BS , ML*), norjalaisen (*MNa*), tanskalaisten (*Polund, LAS, MR*), englantilaisten (*BeAbR, MiEB, PoEl, MiS, MiPH, MiWe, WeMa, MaRa, MiH, MS 1506, MPE*), portugalilaisen (*MiMB*), saksalaisten (*MiHam, RiCon*) sekä ranskalaisten (*PoMLy, PoAb, PoAm*) vihkikaavojen vastaavaan rukoukseen

Benedic[1] domine[2] hunc annulum[3] quem nos in tuo sancto nomine[4] benedicimus vt que illum gestauerit[5] in tua pace consistat[6]: et in tua voluntate permaneat[7]: et in tuo amore[8] viuat et senescat[9]: et multiplicetur in longitudine dierum. Per christum.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *MEA*:sta, ortografisia eroja ei ole otettu huomioon; *ML*: Bededic.

2 *HYK RIT 29*: domine quaesumus; *LAS*: Benedic domine deus.

3 *HYK RIT 24, 29*: an ✣ nulum; *HM, BS, MNa, MaKa, PoLund, LAS, BeAbR, MiEB, PoEl, MiPH, WeMa, MPE, PoAb, PoAm*: annulum hunc (ortografia *HM*:n mukaan); *MR, MiHam*: annulum istum (ortografia *MR*:n mukaan).

4 *MU*: nomine sancto; *HM, BS, ML, PoLund, MR, MiEB, PoAb*: quem in tuo nomine; *SRA MI 419, SRA RIT 13, HM, BS, ML, PoLund, LAS, MR, BeAbR, MiEB, PoEl, MiPH, WeMa, MiMB, RiCon, PoAb, PoAm*: quem nos in tuo nomine; *MiHam*: quos nos in tuo nomine.

5 *PoEl, MiPH, WeMa, MPE*: ut quæ eam portaverit; *MNa, MaKa, MiEB, MiS, MiWe, MaRa, MiH, MS 1506, PoAb, PoAm*: ut quicumque eum portauerit; *LAS*: vt qui illum portaverit; *PoLund:* ut qui eum portauerit; *PoMLy*: ut que eum signaculum fidei desponsato portaverit; *MR*: ut qui eum super se portaverit; *MiHam*: ut qui eos portauerit; *HM, BS, ML, BeAbR, RiCon, PoAb, MiMB*: ut qui eum portauerit

6 *LAS*: in tuo securitate consistat; *RiCon*: in tua pietate consistat.

7 *ML*: et in divina voluntate permaneat; *BeAbR, PoMLy, MiMB*: sanat in tu voluntate permaneat puuttuvat; *PoMLy*: et ... permaneat.

8 *SRA MI 419, MU, HM, BS, ML, MNa, PoLund, LAS, BeAbR, PoEl, MiPH, MiWe, WeMa, MPE, Ricon*: amore tuo; *PoMLy*: et in amore tuo et in fidei integritate devota permaneat.

9 *MU, MiEB, MiS, MaRa, MiH, MS 1506, MiMB, Ricon, PoAm*: uiuat, crescat et senescat; *MR*: uiuat, crescat atque senescat; *PoMLy*: semper vivat, crescat et senescat.

Vertailun mukaan rukous *Benedic domine hunc annulum* ei ollut 100-prosenttisesti samanlainen missään puheena olevassa vihkikaavassa. Poikkeamat olivat pääasiassa sanajärjestys- ja synonyymieroja. Joissakin rukouksissa oli myös rukouksen luonnetta muuttamattomia sanalisäyksiä. Kaikkien eroavuuksien perusteella on mahdollista jäljittää rukouksen kulkureitti *BeAeR*-vihkikaavasta turkulaiseen vihkimistraditioon.

Pyyntö *et in tua voluntate permaneat* (kohta 7) ei ollut alkuperäisessä

BeAeR-vihkikaavan rukouksessa. Se esiintyi tiettävästi ensimmäisen kerran englantilaisessa *MiEB*-vihkikaavassa (1125–1135). Siitä se levisi sitten tässä muodossa sekä muualle Englantiin että mannermaalle.

Verrattaessa tarkemmin turkulaisia, englantilaisia ja mannereurooppalaisia vihkimistraditioita toisiinsa havaitaan, että englantilaisten vihkikaavojen (*MiS*, *MiWe*, *MaRa*, *MiH*, ja *MS 1506*) rukous on erittäin lähellä turkulaisen vihkimistradition vastaavaa rukousta. Tämä sopii hyvin siihen, että samoissa vihkikaavoissa kummankin sormusrukousten keskinäinen järjestys oli sama kuin turkulaisessa käytännössä. Näistä syistä sen esikuvana lienee myös tässä varhaisempi Sarum-traditio, sillä sitä edustava *MiS* on vanhin mainituista vihkikaavoista. Eroavuutena englantilaisten ja turkulaisten kaavojen sormusrukouksen välillä oli ainoastaan kohdassa 5 olevat sanaerot *ut quicumque eum portauerit* sekä kohdan 9 sanalisäys *crescat*. Mainitut englantilaiset vihkikaavat eivät kuitenkaan olleet turkulaisten vihkikaavojen suoranaisia tekstuaalisia lähteitä. Tämän paljastaa se, että kohdassa 5 turkulaisessa traditiossa ollut verbi *gestauero* esiintyi tämän lisäksi ainoastaan upsalalaisessa vihkimispraksiksessa. Koska lisäksi varhaisemmassa upsalalaisessa vihkimistraditiossa ei ollut myöskään sanalisäystä *crescat*, se lienee turkulaisen primaarisena lähteenä tältä osin.

Rukouksessa *Benedic domine hunc annulum* anottiin aluksi, että Jumala pyhittäisi sen sormuksen, jonka pappi siunasi hänen nimessään vihkiparin edessä. Siunaus ei tässäkään rukouksessa kohdistunut esineeseen, sormukseen, vaan sen kantajaan. Hänelle pyydettiin aluksi sitä, että hän saisi elää Jumalan rauhassa hänen tahtonsa mukaan. Sitten morsiamelle rukoiltiin elämää Jumalan rakkauden varassa sekä hedelmällisyyttä elinpäivien karttuessa.[52] Rukous päättyi *Per christum.*

Siunauspyynnöt liittyivät kirkon opetukseen avioliitosta sakramenttina ja sen mukanaan tuomasta siunauksesta ihmiselle. Siunauksena oli tässä Jumalan tahdon mukainen pitkä, jälkeläisiä tuottava elämä, jota pidettiin keskiajalla erityisessä arvossa.[53]

Ruotsin reformatorisissa kansankielisissä 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavoissa ei ollut samanlaista siunauspyynnön sisältävää rukousta kuin keskiaikainen sormusrukous *Benedic domine hunc annulum.*

---

[52] Vrt. *Rinne* 1941–1948 II, 216, jonka mukaan tässä rukouksessa pyydetttiin siunausta vain sulhaselle.

[53] *Nordlund* 1956, 69–71.

Sormuksen siunaaminen esineenä

Useiden englantilaisten 1400–1500 -lukujen vihkimiskäytäntöjen mukaan sormus oli sormusrukousten ajan kirjan tai kilven päällä. Näiden vihkikaavojen mukaan pappi teki sormusrukousten yhteydessä ristinmerkin. Edelleen hän siunasi sormuksen ennen sormusseremonian alkua pirskottamalla sen vihkivedellä, jonka jälkeen hän antoi sormuksen sulhaselle.[54]

Varhaisempaa upsalalaista traditiota edustavan fragmentin mukaan sormus pidettiin vihkitoimituksen alun ajan myös kirjan tai kilven päällä. Vastaavanlaista ohjetta ei ollut myöhäisemmässä upsalalaisessa traditiossa. Molemmissa käytännöissä oli sen sijaan ennen sormusseremoniaa ohje, jonka mukaan pappi pirskotti sormuksen vihkivedellä. Tämän jälkeen sulhanen tarttui sormukseen ja pujotti sen sormusseremoniassa morsiamen sormiin.[55]

Turun hiippakunnassa molempien sormusrukousten siunauspyynnöt kohdistuivat näennäisesti sormukseen. Tämä näkyi myös näiden rukousten otsikoinnista *Benedictio*[56] *annuli*. Edelleen samasta asiasta kertoi ristinmerkin tekoa kuvaava symboli ✣, joka oli merkitty sormusrukousten siihen kohtaan, jossa Jumalaa pyydettiin siunaamaan sormus. Ennen sormusseremonian alkua myös turkulaisessa traditiossa oli ohje sormuksen pirskottamisesta siunatulla vedellä. Sen jälkeen sulhanen otti sormuksen papilta ja pujotti sen morsiamen peukalon ja etusormen kautta nimettömään lausuen saattosanoina kunkin sormen kohdalla yhden Pyhän Kolminaisuuden persoonan nimen.[57]

Läntisen liturgisen tradition mukaan ristinmerkkiä käytettiin yleisesti keskiajalla siunaustoimituksissa osoittamaan konkreettisesti siunauksen kohdistumista siunattavaan kohteeseen.[58] Vihkivettä käytettiin samaan tarkoitukseen

---

[54] Esim. *MaRa*, 2. *MPE*, 116*, 117*. *MS 1506*, 18*, 19*. Vrt. *PoLu*, 630 (Ranska). *MHis*, 98 (Espanja). Näissä vihkikaavoissa oli vain määräys sormuksen pirskotuksesta vihkivedellä.

[55] *SRA MI 419*, 6v. *SRA RIT 13*, 1v. Molemmat 1300–1400 -luvuilta peräisin olevat fragmentit edustavat varhaisempaa upsalalaista vihkimistraditiota. *MU*, 26.

[56] Sana *benedictio* tarkoitti nimenomaan siunaamista, ei vihkimistä. *Parvio* 1967, 42–43.

[57] *RA*:n ensimmäisessä sormusrukouksessa ristinmerkin symboli ✣ oli merkitty *an* ✣ *nulum* -sanan yhteyteen, kun taas *MEA*:ssa se oli painettu *benedictionem* -sanan perään. *RA*:n toisessa sormusrukouksessa se oli edelleen *an* ✣ *nulum* -sanan yhteydessä. Sen sijaan *MEA*:n vastaavaan rukoukseen ei ollut painettu lainkaan tätä symbolia. Ohje sormuksen vihkivedellä pirskottamisesta esiintyi sekä *RA*:ssa ja *MEA*:ssa. *HYK RIT 24*, 4r. *29*, 4r. *MEA*, 16. Vrt. *Rinne* 1941–1948 II, 216, jonka mukaan pappi pirskotti vihkiparin siunatulla vedellä.

[58] Ristinmerkin käytöstä lännen kirkossa keskiajalla esim. *Kilström* 1964, 201–202. *Par-*

lännen kirkossa yleisesti 800-luvulta lähtien, sillä siunatun veden katsottiin Raamattuun perustuen puhdistavan siunattavan kohteen ja siten pyhittävän sen ja antavan sille siunauksen. Keskiajalla vesi siunattiin vuoden jokaisena sunnuntaina vihkivetenä käyttöä varten.[59]

Turkulaisten vihkitoimitusten siunaus kohdistettiin sormukseen läntisen tradition mukaan konkreettisesti siten, että pappi teki ristinmerkin sormuksen yllä sekä pirskotti vihkivettä sen päälle. Tässä yhteydessä on vaikeaa varmuudella sanoa sitä, mistä kyseinen siunauksen konkretisoiminen on tullut turkulaiseen traditioon, sillä kaikkiin vihkitoimituksiin ei ollut merkitty ristinmerkin symboleja eikä vihkivedellä pirskottamista. Englantilaisssa vihkitoimituksissa nämä elementit joka tapauksessa esiintyivät yleisesti 1400–1500 -luvuilla.

Vaikka turkulaiset vihkikaavat eivät sisältäneet määräystä vihkitoimituksen alussa kirjan tai kilven päällä pidettävästä sormuksesta, sormusta on silti saatettu pitää tällä tavoin. Pappi on sormusrukousten päätyttyä pirskottanut edelleen samassa paikassa olevan sormuksen vihkivedellä sekä sitten antanut sen sulhaselle morsiamen sormiin pujottamista varten.

Toisaalta pappi on jo keskiajalla saattanut pitää sormusta kädessään silloin, kun hän sormusrukousten yhteydessä siunasi sormuksen ristinmerkeillä ja vihkivedellä, sillä Ruotsin kansankielisten reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen mukaan pappi otti sormuksen käteensä ennen sormusrukousten alkua sekä antoi sen sitten niiden päätyttyä sulhaselle morsiamen sormiin pujotettavaksi.[60] Eräiden tietojen mukaan pappi antoi sormuksen sulhaselle välittömästi sormusrukouksen jälkeen, jolloin tämä piti sitä aviolupausten ajan.

Kun sormusrukoukset luettiin turkulaisen tradition mukaan kirkon ovella tai asehuoneessa, sormuksen vihkivedellä pirskottaminen lienee tapahtunut keskiajalla joko siellä tai ainakin kirkon sisäpuolella olleen vihkivesiastian kohdalla. Vihkivedellä pirskottamien on voitu tehdä myös sormusta kulkueessa kannettaessa.

Tapa tehdä ristimerkki sormusrukouksen yhteydessä säilyi Ruotsissa myös 1520–1530 -luvuilla. Tästä kertoo se, että *HB 1529*:n, *HB 1533*:n ja *HB 1537*:n mainituissa rukouksissa olleen sanan *welsignelse* perään oli pai-

---

vio 1971b, 191.

[59] Vihkiveden käytöstä lännen kirkossa keskiajalla *Franz* 1909 I, 86–109.

[60] Esim. *HB 1529*, Bivv. *HB 1541*, Bijv, Biijr. *KK 1549*, 21, 22. *HB 1614*, XXXIXr, XXXIXv. *KK 1614*, 70, 71. Vrt. *Rinne* 1941–1948 II, 216, jonka mukaan sulhanen piti sormusta kädessään sormusrukousten ajan.

nettu ✣.[61] Ristinmerkin teko ei myöskään kohdistunut sormukseen vaan morsiameen. Se poistettiin tästä yhteydestä painetuista Ruotsin reformatorisista käsikirjoista *HB 1541*:stä lähtien. Syynä tähän oli se, että reformaattorit pyrkivät 1500-luvun puolivälistä alkaen karsimaan ristinmerkin käyttöä.[62] Kuitenkin tämä tapa säilyi myös sormusrukouksen yhteydessä Suomessa todistettavasti käytössä vielä ainakin 1540–1550 -luvuilla.[63]

Sen sijaan tapa pirskottaa sormus vihkivedellä ennen sormusseremonian alkua hävisi kokonaan Ruotsissa reformaation tulon myötä, sillä sitä ei ole merkitty lainkaan Ruotsin reformatorisiin kansankielisiin vihkikaavoihin 1500-luvulla eikä 1600-luvun alussa. Reformaatio pyrki näet luopumaan kokonaan myös vihkiveden käytöstä.[64]

Sormusrukouksen funktiota sormuksen konkreettiseksi siunaamiseksi pyrittiin siis jatkuvasti vähentämään reformaation periaatteiden mukaisesti. Tähän henkeen sopii myös *KJ 1571*:n ja sen esitöitten kielto, jonka mukaan sormuksen morsiamelle antamisen yhteydessä ei saanut olla mitään seremonioita.[65] Sama suunta näkyi myös rukouksen sisällön muuttamisesta selkeämmin morsianta koskevaksi. Toisaalta Ruotsin kansankielisten reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen määräys, jonka mukaan pappi piti sormusta kädessään sormusrukouksen ajan, kertoo siitä, että sormusrukous käsitettiin yhä edelleen siunauksen välittäjäksi sormukselle myös reformaatioajalla. Tästä näkökulmasta ei ole yllättävää, että sormusrukous mielletiin edelleen vielä 1600-luvun alussa sormuksen siunaamiseksi.[66]

Keskiaikaiset sormusrukoukset sekä 1500-luvun sormus- ja päänkallistus-

---

61 *HB 1529*, Bivv. *HB 1533*, Bivv. *HB 1537*, Bivv.

62 *Parvio* 1971b, 192.

63 Tästä ovat osoituksina 1540–1550-luvuilla tehdyt ristinmerkin symbolit. Sellainen oli *KK B 28*:n vihkikaavan sormusrukouksen sanan *hÿestisiugavxes* perässä. *KK B 28*, 37. Edelleen se oli lisätty käsin 1550-luvulla sormusrukouksen sanan *welsignelse* perään *HB 1548*:n kappaleeseen, joka löytyi Vesilahden kirkon arkistosta ja jota säilytetään *HYK*:ssä (signum *HYK Cö V 9*). *HYK Cö V 9*: *HB 1548*, Dijr. *Schalin* 1946–1947 I, 27. *Parvio* 1971b, 201.

Kalannin Uudelle kirkolle kuuluneen käsikirjasidoksen *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n vihkikaavojen sormusrukousta edeltävän ohjeen kohdalle oli 1600-luvun alkupuolella kirjoitettu latinaksi sanat, joiden mukaan pappi tarttui sormukseen. *TYK Ai. I. 4c kk*: *HB 1614*, XXXIXr; *KK 1614*, 70.

64 Ks. myös *Grath* 1904, 77.

65 *KJE 1561*, 127. *KJ 1571*, 122. *Kjöllerström* 1941, 61, 67 (*VAr*).

66 Tästä on osoituksena se, että *HBF 1608*:n B vihkikaavan sormusrukouksen viereen oli marginaaliin kirjoitettu käsin *Benedictio annuli*. *HBF 1608*, [B: 6v.].

rukoukset luettiin kirkon ovella tai asehuoneessa. 1600-luvun alun reformatoristen käsikirjojen mukaan nämä vihkitoimituksen osat suoritettiin sisällä kirkossa. Kummassakin tapauksessa puheena olevat rukoukset olivat ensimmäiset vihkikaavan siunaavat osat. Siten ne toimivat tavallaan myös siirtymänä vihkitoimituksen kopulatiivisista osista sen siunaaviin osiin.

6.1.3. Reformatorinen päänkallistusrukous

Ruotsin- ja suomenkielisissä reformatorisissa vihkikaavoissa oli kopulaatiokysymysten jälkeen ohje, jossa vihkiparia kehotettiin kallistamaan päänsä yhteen.[67] Vihkiparin keskinäistä yhteyttä ilmaiseva päänkallistustapa oli välittynyt reformatorisiin vihkikaavoihin upsalalaisesta ja turkulaisesta vihkimistraditiosta.[68]

Vertailussa 6.4. tarkastellaan lähemmin tässä yhteydessä luettuja vihkikaavojen päänkallistusrukouksia.

Vertailusta ilmenee, että kaikki Ruotsin kansankieliset reformatoriset 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen päänkallistusrukoukset pohjautuvat samanlaisina *HB 1529*:n rukoukseen *O gudh fadher alzmechtige ewige gudh*. Tämä rukous lienee Olavus Petrin itsenäisesti muotoilema, koska sille ei ole löytynyt välitöntä esikuvaa.[69]

---

[67] *HB 1529*, Bivr. *HB 1533*, Bivr. *HB 1537*, Bivr. *HB 1541*, Bijv. *KKW*, 35, 37. *KK B 28*, 35–36. *HB 1548*, Drv. *KK 1549*, 21. *HB 1557*, Drv. *HB 1586*, Bvrv. *HBF 1608*, [B:6r–7r]. *HB 1614*, XXXVIIIv–XXXIXr. *KK 1614*, 70. *HB 1627*, Diiijrv. *KK 1629*, Hijv. *OPSS II*, 325.

Ohje vihkiparin päitten kallistamisesta yhteen oli kirjoitettu 1600-luvun alkupuolella käsin myös latinaksi Kalannin Uudelle kirkolle kuuluneen käsikirjasidoksen *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n vihkikaavoihin. *TYK Ai. I. 4c kk*: *HB 1614*, XXXVIIIv; *KK 1614*, 70.

[68] *Quensel* 1890 I, 31 viite 2, 112 viite 3. *Lehtonen* 1931a, 298. *Yelverton* 1953, 37.

[69] *Grath* 1904, 76–77 esittää tämän rukouksen mahdolliseksi esikuvaksi *LT 1529*:n vihkikaavan alussa ollutta rukousta. Se poikkeaa kuitenkin huomattavasti *HB 1529*:n päänkallistusrukouksesta. Vrt. *Quensel* 1890 I, 31 viite 3, 32 viite 1. *Lehtonen* 1931a, 298–299. *Yelverton* 1953, 37. Niiden mukaan Olavus Petri muotoili päänkallistusrukouksen keskiaikaisen sormusrukouksen *Benedic domine hunc annulum* pohjalta.

Vertailu 6.4. Ruotsin reformatoristen kansankielisten 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen päänkallistusrukousten vertailu

HB 1529, HB 1533, HB 1537, HB 1541, HB 1548, HB 1557, HB 1586, HBF1608, HB 1614, HB 1627	*KKW, KK B 28, KK 1549, KK 1614, KK 1629*
O[1] alzmectige fadher ewige Gudh, som[2] man och qwinno ther til skapat haffuer, at the skola wara itt köt[5] och blodh, wexa til effter tijn welsignelse och föröka[6] sigh och vpfylla iordena, giff thessa[8] tina tienare nådhena, at the så må effter tin helgha wilia och skickelse samman komma[11], at thet må wara tigh til prijs[13] och äro, och them til nytto och gagn och ewigha saligheet, Genom tin elskeligha Son Jesum Christum wår Herra, AMEN.	O[3] CAikiwaldias Ise ijancaikinen Iumala, ioca miehen ia waimon siteuarten[4] loonut olet, ette heiden pite oleman yxi Liha ia weri, casauaman sinun hyuestisiugnauxes ielkijn, enenemen, maata ylesteuttemen[7], Anna neille sinun paluelioiles armoia, ette he machtaisit[9] sinun pyhen tactos ia sädhys[10] ielken ychtentulla ette he mactaisit sinulle olla[12] ylistoxesi ia cunniaxi, ia heillens hödhutoxexi ia hyuexi, ia ijancaikisexi autudexi, Sinun[14] racas[15] poias Jesusen Christusen meiden HERRan cautta, ... Amen.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HB 1541*:stä, eroja muihin ruotsinkielisiin 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen päänkallistusrukouksiin vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa sanavalinnoissa.
2 *HB 1529, HB 1533, HB 1537*: O gudh fadher alzmechtige ewige gudh tu som.
3 Teksti on otettu *KK 1549*:stä, eroja muihin suomenkielisiin 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen päänkallistusrukouksiin vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa sanavalinnoissa.
4 *KKW, KK B 28:* sihen.
5 *HB 1529, HB 1533, HB 1537*: at the skola wara til hopa itt kööt.
6 *HB 1614, HB 1627:* welsignelse, föröka, ortografia *HB 1614*:n mukaan.
7 *KKW, KK B 28:* täyttämän maata, ortografia *KKW*:n mukaan.
8 *HB 1529, HB 1533, HB 1537*: giff nw tesse.
9 *KKW:* nijn machtaijsit.
10 *KKW:* pydhen tactos säädys; *KK 1614, KK 1629*: sinun Pyhän tahdos ja sädhys jälken, nijn mahdaisit yhten tulla, ortografia *KK 1614*:n mukaan.
11 *HB 1627*: at the må effter tin helga wilia sammankomma.
12 *KKW, KK B 28:* että se machtais olla sinulle, ortografia *KKW*:n mukaan; *KK 1614, KK 1629*: että se olisi sinulle, ortografia *KK 1614*:n mukaan.
13 *HB 1529, HB 1533, HB 1537*: ath thet må wara tich (O Himmelske fadher) till prijss, ortografia *HB 1529*:n mukaan.
14 *KKW*: ia heillens höödytyxexi cautta sinun; *KK B 28*: ia heillens hyædhÿtæxexi, voitoxi, ia ÿancaickisexi tueÿdhexi Sinun.
15 Sana racas puuttuu *KKW*:sta, *KK B 28*:sta, *KK 1614*:stä ja *KK 1629*:stä.

Siten suomenkielisten päänkallistusrukousten lähteinä ovat ruotsinkieliset vastaavat rukoukset. 1540-luvun rukoukset oli suomennettu saman vuosikymmenen ruotsinkielisistä kaavoista. Tämä näkyy kahdesta seikasta. Ensiksi rukousten alkusanat *O CAikiwaldias Ise ijancaikinen Iumala* oli suomennettu suoraan 1540-luvun vihkikaavojen rukouksen *O alzmectige fadher ewige Gudh* vastaavista sanoista. Toiseksi 1540-luvun ruotsin- ja suomenkielisissä vihkikaavoissa ei ollut 1520-1530 -lukujen päänkallistusrukouksen sanoja *til hopa* (kohta 5) eikä *o Himmelske fadher* (kohta 11). *KKW*:ssä ei ollut ilmeisesti suomennosta sanoille *och gagn och ewigha saligheet.* Ruotsin sanat *gagn, saligheet* oli käännetty *KK B 28*:ssa *voitoxi, tueÿdhexi*[70] sekä *KK 1549*:ssä alkukielen tekstiä paremmin vastaten *hyuexi, autudexi.*

Suomenkieliset 1600-luvun alun päänkallistusrukoukset poikkesivat 1540-luvun suomalaisten vihkikaavojen vastaavasta rukouksesta ainoastaan siinä, että niihin oli tehty vain sanajärjestysmuutoksia (kohta 10).

KK 1549:n päänkallistusrukouksen päätöksessä esiintynyttä sanaa *racas* ei ollut muissa ruotsin- eikä suomenkielisissä vastaavissa rukouksissa. Agricola oli siten lisännyt sen itsenäisesti tähän yhteyteen samoin kuin sormusrukouksessa.

Saman rukouksen suomennosta on käytetty 1500-luvulla myös silloin, kun suomenkielisiä painettuja käsikirjoja ei ollut saatavilla.[71]

Ruotsin reformatorisissa päänkallistusrukouksissa aluksi todettiin kirkon avioliitto-opetusta kerraten, että Jumala oli luonut ihmisen mieheksi ja naiseksi avioliittoa varten. Rukouksen pyynnöt kohdistuivat sormusrukouksesta poiketen sekä sulhaseen että morsiameen. Heille pyydettiin siunausta, jotta he voisivat jatkaa ihmissukua. Vihkiparille rukoiltiin myös sellaista yhteiselämää, joka olisi Jumalalle kunniaksi ja heille itsellensä hyväksi ja joka kasvattaisi heitä iankaikkiseen elämään.

Päänkallistusrukous oli sijoitettu Ruotsin kansankielisissä reformatorisissa vihkikaavoissa heti kopulaatiokysymysten jälkeen, jossa avioliitto oli solmittu kirkollisesti. Vihkiparin päänkallistus sopi hyvin tähän yhteyteen, sillä se kuvasi näin heidän keskinäistä yhteyttään avioliitossa. Se oli tämän tavan varsinainen funktio. Vihkiparin yhteiselämästä puhuttiin rukouksessa kuitenkin

---

[70] Ks. myös *Kiuru* [1989]. 20–21.

[71] Esim. *HYK*:ssa säilytettävä *HB 1557*:n kappale (signum *HYK Rar. 22*) sisälsi 1500-luvun loppupuolella suomenkielisen käsinkirjoitetun käännöksen sormusrukouksesta. Se oli kirjoitettu painetun tekstin rivien väliin *KK 1549*:n tekstin mukaan. *HYK Rar. 22.*: *HB 1557*, Drv.

vielä futuurissa, koska avioliiton kirkollinen toimeenpano aviolupauksissa ja sormusseremoniassa sekä avioliiton fyysinen aloittaminen olivat vielä edessäpäin.

Ruotsin kansankielisten reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen päänkallistusrukous ei siis ollut varsinainen sormusrukous. Se sopi sisältönsä puolesta kuitenkin hyvin samaan kopulaation siunaavaan yhteyteen vihkitoimituksessa, johon sekä keskiaikaiset että reformatoriset sormusrukoukset kuuluivat. Tähän viittasi myös se, että päänkallistusrukous edelsi sormusrukousta. Tästä syystä on ollut perusteltua käsitellä päänkallistusrukousta sormuksen siunauksen yhteydessä.

6.2. SIUNAUS KIRKON OVELLA

6.2.1. Siunausrukous *Benedicat vos deus pater*

Turkulaisessa vihkimistraditiossa oli avioliiton passiivisesti vahvistavien sanojen *Deus abraham ... sit vobiscum: et ipse coniungat* päätyttyä siunausrukous *Benedicat uos deus pater.*[72]

Sama siunausrukous esiintyi yleisesti useissa eurooppalaisissa vihkimistraditioissa. Sen paikka vaihteli kuitenkin eri vihkitoimituksissa ja niiden vihkikaavan osissa. Tästä syystä eurooppalaiset vihkikaavat voidaan jakaa kahteen pääryhmään sen perustella, missä osassa vihkitoimitusta siunausrukous oli. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat ne vihkikaavat, joissa se luettiin morsiusmessun jälkeen, tavallisimmin morsiushuoneen siunaustoimituksen yhteydessä.[73] Toisen ryhmän muodostavat ne vihkitoimitustraditiot, joissa siunaus-

---

[72] *HYK RIT 24*, 4rv. *29*, 4rv (*HYK RIT 29* tällä kohdin osittain fragmentaarinen). *MEA*, 16–17. Vrt. *Quensel* 1890 I, 112. *Cederberg* 1894, 13. Niissä turkulaisen vihkimistradition siunaus on julkaistu osittain virheellisenä. Ks. myös *Parvio* 1967, 33 viite 14.

Vrt. *Knuutila* 1984, 97–99.

[73] Esim. **Englanti**: *RiDur*, 197–198. *PoAeE*, 158* (Pontificale Archiespiscopi Egberti [Eboracensis = York], käsikirjoitus ≈ 1000, julkaistu *Henderson* 1875. Tästä käsikirjoituksesta on julkaistu myös toinen versio *Lüdtke* 1922. Molemmista käsikirjoituksista *Ritzer* 1962, 240 viite 338.). *RBoD*, 159*. *MVH*, 84. **Ranska**: *MiMel*, 285. *RiCa*, 314. *RiMSVP*, 303. **Saksa**: *MiRaD*, 375 (Benedictio sponsi et sponsa in Missale Ratingense [Ratingen, Düsseldorf], käsikirjoitus ≈ 1200, julkaistu *Ritzer* 1962.). *Stevenson* 1979,

rukous oli vihkitoimituksen kopulatiivisten osien ja morsiusmessun alun välissä.[74] Kumpaankin ryhmään kuuluvissa vihkikaavoissa rukouksesta oli useita variaatioita, joista kaksi oli muita yleisempiä.

Vertailussa 6.5. tarkastellaan lähemmin ainoastaan jälkimmäiseen ryhmään kuuluvien vihkikaavojen siunausrukousta, joka on samaa rukoustraditiota kuin turkulaisten vihkikaavojen rukous *Benedicat uos deus pater*.

Vertailu 6.5. Turkulaisen vihkimistradition siunausrukouksen *Benedicat uos deus pater* vertailu ruotsalaisten (*SRA MI 419, MU, HM, BS*), tanskalaisen (*MaKa*), englantilaisten (*MiEB, PaHa, PoEl, MiS, MaRa, WeMa, MiH, MS 1506)* ja ranskalaisten (*MiBa, PoMLy, MiRoA, PoAu, MiRoB*) vihkikaavojen vastaavaan rukoukseen

Benedicat[1] uos deus pater. custodiat uos iesus christus.[2] illuminet uos spiritus sanctus. ostendatque faciem[3] suam in uobis[4] et misereatur uestri: conuertat[5] uultum[6] suum ad uos. et det uobis pacem. impleatque uos[7] omni benedictione spirituali in remissionem[8] omnium peccatorum uestrorum ut habeatis uitam eternam et uiuatis[9] in secula seculorum amen.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HYK RIT 24:*stä, ortografisia eroja ei ole otettu huomioon tässä vertailussa.
2 *MaKa*: dominus christus.
3 *MU, HM, BS, MiEB, PaHa, PoEl, MiS, WeMa, MaRa, MiH, MS 1506, MiBa, PoMLy, PoAu, MiRoA, MiRoB*: ostendatque dominus faciem.
4 *MaKa*: Ostendatque in uobis dominus faciem suam.
5 *SRA MI 419* tästä eteen päin fragmentaarinen; *MaKa*: Et conuertat.
6 *MU, MiS*: faciem.
7 *MaKa*: dominus uos.
8 *MaKa*: Et det uobiscum remissionem.
9 *HM, BS:* viuatis cum deo.

465–466. Ks. myös *Stevenson* 1982, 63.

74 Esim. **Englanti**: *MiEB*, 280. *PaMag*, 160*. *PoEl*, 162*. *MiS*, 414. *MiWe*, 1237. *MaRa*, 2–3. *WeMa*, 168*. *MiH*, 118* . *MS 1506*, 20*. *MPE*, 28. **Ranska**: *MiBa*, 284. *PoMLy*, 287. *MiRoA*, 295. *PoAu*, 288. *MiRoB*, 304. *RiMB*, 306–307. *PoAm*, 634. **Saksa**: *AceoC*, 97. **Norja**: *MNa*, 21. *MNb*, 25. **Tanska**: *MaKa*, 13rv. *PoLund*, 188. **Ruotsi**: *SRA MI 419*, 6v (varhaisempaa upsalalaista vihkimistraditiota edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta). *SKrA Mi 421*, 4v (todennäköisesti Linköpingin tai Växjön hiippakuntien vihkimistraditiota edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta). *HM*, 172. *BS*, 132–133. *MU*, 27. *ML*, 40–41. *Stevenson* 1979, 465–466.

Stevenson 1982, 250 esittää Sarum-tradition tämän rukouksen tekstuaaliseksi esikuvaksi *PoAeE*:n vihkikaavan vastaavaa rukousta.

Vertailun mukaan samaa rukousvariaatiota oleva siunausrukous *Benedicat uos deus pater* esiintyi lähes samanlaisena kaikissa esillä olleissa vihkikaavoissa. Turkulainen traditio erosi muista vihkikaavoista ainoastaan siten (kohta 2), että siitä puuttui sana *dominus*. Turkulaiset vihkikaavat olivat tältä kohdin samanlaiset kuin varhaisempaa upsalalaista vihkimistraditiota edustava *SRA MI 419*.

Siunausrukous esiintyi ilmeisesti tässä muodossa ensimmäisen kerran 1000-luvun jälkipuoliskolla englantilaisessa *RBoD*-vihkikaavassa. Siinä se luettiin morsiushuoneen siunaustoimituksen yhteydessä.[75] Vihkitoimituksen kopulatiivisten osien ja morsiusmessun alun välissä rukous esiintyi ensimmäisen kerran 1100-luvulla sekä englantilaisissa (*MiEB*, *PaHa*, *PoEl*) että ranskalaisissa (*MiBa*, *PoMLy*) vihkikaavoissa. Niistä se levisi muihin englantilaisiin ja ranskalaisiin vihkikaavoihin sekä myös Ruotsiin ainakin Upsalaan, Skaraan ja Turkuun. Varhaisemman upsalalaisen ja turkulaisen tradition identtisyys (kohta 2) paljastaa tämän siunausrukouksen tulleen turkulaisiin vihkikaavoihin varhaisemmasta upsalalaisesta traditiosta.

Viimeksi mainitun tradition siunausrukouksen tarkkaa lähdettä ei sen sijaan pystytä osoittamaan. Aiemmin muitten vihkitoimituksen elementtien tarkastelun yhteydessä havaittu varhaisempaan Sarum-vihkimistraditioon pohjautuva englantilaisvaikutus upsalalaiseen vihkimiskäytäntöön antaa kuitenkin aiheen olettaa, että myös tämä rukous on tullut Upsalaan Englannista.

Läntisen liturgisen tradition mukaan siunausrukoukseen eli siunauksen välittävään rukoukseen liittyi aina ristinmerkin teko. Skaran hiippakunnan käytännön mukaan se tehtiin siunausrukouksessa kunkin Pyhän Kolminaisuuden persoonan maininnan yhteydessä.[76] Tapa lienee ollut voimassa yleisen liturgisen perinteen perusteella myös Turun hiippakunnassa, vaikka siitä ei mainitakaan mitään vihkikaavoissa.

Benedicat uos deus pater oli itse asiassa parafraasi Aaronin siunauksesta (Num. 6:24–26). Tätä siunausta käytettiin keskiajalla vihkitoimituksen ohella joissakin piispallisissa toimituksissa, kuten esimerkiksi pappisvihkimyksessä.[77]

Kun turkulaisen käytännön siunausrukous luettiin kaikkien vihkitoimituksen kopulatiivisten osien päätyttyä, siinä siunattiin juuri avioliittonsa kirkollisesti solminut ja toimeenpannut vihkipari, ja se kohdistui kumpaankin avio-

[75] Ks. myös *Ritzer* 1962, 241.
[76] *HM*, 172. *BS*, 132–133.
[77] *Parvio* 1967, 33 viite 14. Ks. myös *Stevenson* 1979, 465, 466.

puolisoon. Heille toivotettiin Isän, Pojan ja Pyhän Hengen siunausta, varjelusta ja ohjausta. Aaronin siunauksen laajennetuin sanoin Jumalaa rukoiltiin kääntämään kasvonsa heidän puoleensa sekä armahtamaan heitä ja antamaan heille rauhan. Rukous päättyi pyyntöön, että Jumala antaisi vihkiparille kaiken siunauksensa, synnit anteeksi ja iankaikkisen elämän.

Siunausrukous liittyi vihkitoimituksen siunauksen välittävään tehtävään, eli se muistutti avioliiton sakramenttiluonteesta Jumalan siunauksen välittäjänä vihkiparille. Sen etupäässä hengellisiä asioita koskevat siunauspyynnöt muistuttivat myös kirkon avioliitto-opetuksesta, jonka mukaan Jumala avioliiton asettajana siunasi jokaisen hänen nimessään solmitun liiton. Samalla viitattiin edellä tapahtuneeseen avioliiton kirkolliseen solmimiseen ja toimeenpanemiseen. Siten siunausrukouksella oli myös opettava tehtävä.

Siunausrukouksen *Benedicat uos deus pater* kaltaista rukousta ei ollut Ruotsin 1500-luvun kansankielisissä reformatorisissa vihkikaavoissa. Sen sijaan *HB 1602*:n vihkitoimitus ja *HBF 1608*:n A-vihkikaava päättyivät Aaronin siunaukseen. Viimeksi mainitussa siunaus oli otsikoitu marginaaliin *Benedictio solennis*.[78]

Aaronin siunaus oli otettu näihin vihkikaavoihin tekstuaalisesti 1500-luvun ruotsinkielisistä messuista, sillä niiden päätöksenä olleen Herran siunauksen sanamuoto oli samanlainen kuin *HB 1602*:n vihkitoimituksen ja *HBF 1608*:n A-vihkikaavan Aaronin siunauksen sanamuoto. Tämä näkyy erityisesti siitä, että kaikissa näissä messuissa oli vain ruotsalaiselle reformatoriselle traditiolle ominainen siunauksen päätös *I nampn Fadher och Sons, och then helge Andes*. Erona sen sijaan oli se, että vihkitoimituksessa siunaus kohdistettiin monikon toiseen persoonaan, kun taas messujen siunaukset kohdistuivat monikon ensimmäiseen persoonaan.[79]

Aaronin siunaus välittyi *HB 1602*:n vihkitoimituksesta ja *HBF 1608*:n A-vihkikaavasta myös muihin ruotsinkielisiin 1600-luvun alun vihkitoimituksiin. Niissä se luettiin kopulatiivisten elementtien jälkeen seuranneiden raamatunluvun ja rukouksen päätyttyä. Kun myös *HBF 1608*:n B-vihkikaavan mar-

---

[78] *HB 1602*, Giiijv. *HBF 1608*, [A: 4v].

Aaronin siunaus lienee otettu *HB 1602*:n ja *HBF 1608*:n vihkikaavojen loppuun saksalaisten esikuvien mukaan. Esim. *Ein Traubüchlein für die einfältigen Pfarrherrn in der Mark zu Brandenburg. [1561] -Sehling* 1902–1977 III, 176.

[79] Esim. *Messan på Swensko 1557*, Eijv. *HB 1602*, Giiijv. *HBF 1608*, [A: 4v]. Ortografia *HB 1602*:n mukaan

Aaronin siunauksen sanamuodosta 1500-luvun ruotsalaisissa messuissa *Parvio* 1967, 32–34.

ginaalissa siunauksen otsikkona oli *Benedictio solennis*, *HB 1614*:n Aaronin siunauksen edellä oli otsikko *Thernäst welsignelse orden, nemligha.*[80]

Aaronin siunaus ja sen otsikko käännettiin *HB 1614*:n vihkikaavasta suoraan *KK 1614*:n ja *KK 1629*:n toimituksiin ja sijoitettiin samalle paikalle kaavaan. *KK 1629*:n käännös oli tarkemmin sidoksissa alkutekstiin kuin *KK 1614*:n vastaava muoto. Tämä näkyy esimerkiksi siitä, että ruotsin *vplyse* oli suomennettu *KK 1629*:ssä *ylöswalistacon,* kun taas *KK 1614* käytti pelkkää verbiä *walistacon.*[81]

HBF 1608:n B-vihkikaavan sekä *HB 1614*:n, *KK 1614*:n, *HB 1627*:n ja *KK 1629*:n Aaronin siunausta edeltävästä otsikosta voi päätellä, että tämän vihkitoimituksen elementin tehtävänä oli keskiaikaiseen tapaan siunata kopulatiivisissa osissa yhdistetty vihkipari rukoilemalla heille Jumalan siunausta, varjelusta sekä hänen läsnäoloaan armon ja rauhan antamisen muodossa.

6.2.2. Matteuksen evankeliumin avioliittoperikoopin lukeminen

Ruotsin kansankielisten 1500-luvun ja 1600-luvun alun reformatoristen vihkikaavojen kopulatiiviset osat päättyivät kirkollisesti solmitun avioliiton vahvistamiseen. 1500-luvulla tämä tehtiin passiivisesti kehotuksessa seurakunnalle, 1600-luvun alussa aktiivisesti sormusseremonian jälkeisessä ensimmäisessä elementissä. Avioliiton vahvistamisen jälkeen papin tuli Olavus Petrin laatiman vihkikaavojen ohjeen mukaan kehottaa läsnäolijoita kuulemaan "pyhää evankeliumia", joka oli otettu Matteuksen evankeliumin 19. luvusta. Tähän yhteyteen kaavoihin oli painettu lektioksi evankeliumin jakeita siten, että 1500-luvun kaavoissa olivat jakeet (Matt. 19:)3–6 ja 1600-luvun alun kaavoissa jakeet (Matt. 19:)3–9.[82]

---

[80] *HBF 1608*, [B: 9v]. *HB 1614*, XLIIv–XLIIIr. *HB 1627*, Liijr. *Grath* 1904, 113.

[81] *KK 1614*, 75–76. *KK 1629*, Hiiijv.

Aaronin siunauksen käytöstä Suomessa 1500-luvulla *Parvio* 1967, 31–32.

[82] *HB 1529*, Cjr. *HB 1533*, Cjr. *HB 1537*, Cjr. *HB 1541*, Biijrv. *KKW*, 39, 41. *KK B 28*, 39–40. *HB 1548*, Diijr. *KK 1549*, 23. *HB 1557*, Diijr. *HB 1586*, Bvijr. *HB 1602*, Gijv. *HBF 1608*, [A: 4rv, B: 8r]. *HB 1614*, Ljv– Lijv. *KK 1614*, 73–74. *HB 1627*, Er–Ejr. *KK 1629*, 30v. *OPSS II*, 326–327. *HBF 1608*:n A-vihkikaavan marginaalissa oli tällä kohdin otsikko *Euangelij keritatio.*

KKW:n ja *KK B 28*:n evankeliumin kuulemiseen kehottavassa ohjeessa ei ollut käännetty ruotsalaisen 1540-luvun vihkimistradition sanoja *Sägher presten yterlighare. Kiuru* [1989],

Vertailussa 6.6. käsitellään Ruotsin reformatoristen vihkikaavojen evankeliumilektioita toisiinsa eräiltä osin.

Vertailu 6.6. Ruotsin kansankielisten reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen evankeliumilektioiden eräiden osien vertailu

HB 1529, HB 1533, HB 1537, HB 1541, HB 1548, HB 1557, HB 1586, HB 1602, HBF 1608, HB 1614, HB 1627	*KKW, KK B 28, KK 1549, KK 1614, KK 1629*
J[1] then tijdhen, komo the phariseer til Jesum[4] och sadhe til honom, Är thet rett[5], at man skil sigh widh sina hustru ... Tå swaradhe han ... För then skul skal man öffuergiffua fadher och modher, och bliffua när sinne hustru, och the tw warda itt köt, Så äro the nu icke tw, vthan itt köt. Thet nu Gudh haffuer sammanföghat, skal menniskian icke åtskilia.	SIhen[2] aican tulit ne Phariseuset[3] Iesusen tyge ia sanoit henelle, Mactaco mies erite henen Emennestense[6] ... Nin hen wastasi[7] ... Sentedhen loopu mies Isestens ia Eitistens, ia kijniteten Emendehens, ia tuleuat caxi ycten Lihaan,[8] Nin eiuet he nyt ole caxi, wan[9] yxi liha. Ionga sis Iumala ychten souitti, ei pide inhimisen site eroittaman[10].
Gudhi ware loff.[11]	Iumalan olkon kijtos.[12]
Tå[13] sadhe the til honom[14]: Hwij bödh tå Moses giffua skiliobreff, och öffuergiffua henne[16] ? Sadhe han til them.[17] ... Men[18] iagh säger eder: Hwilken som skill sina hustru ifrån sigh (uthan för hoor skul)[19] och tagher eena andra, han gör hoor: Och then som tagher then öffuergiffna, han gör hoor.[22]	Nijn[15] sanoit he hänelle. Mixistä Moses käski anda erokirian ja ylenanda hänen. Sanoi hän heille. ... Mutta minä sanon teille. Joca ylenanda hänen waimons mwtoin cuin huoruden tähden, ja otta toisen[20] hän teke huori, ja joca sen hyliätyn[21] otta, hän teke huori.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HB 1541*:stä, ortografisia eroja muihin ruotsinkielisiin vihkikaavoihin ei ole otettu huomioon.
2 Teksti on otettu *KK 1549*:stä, ortografisia eroja muihin suomenkielisiin vihkikaavoihin ei ole otettu huomioon.
3 *KKW, KK B 28*: Tulit phariseuset, ortografia *KKW*:n mukaan.
4 *HB 1602*: Phariseerne trädde til JEsum; *HBF 1608*: Thå gingo the Phariseer fram till Jesum.
5 *HB 1529, HB 1533, HB 1537:* är thet loflighit.

21–22. Nämä sanat olivat sen sijaan suomennettuina *KK 1549*:ssä.

Kalannin Uudelle kirkolle kuuluneen käsikirjasidoksen *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n vihkikaavojen evankeliumin kuulemiseen kehottavaan ohjeeseen oli 1600-luvun alkupuolella lisätty sanat *Om Echteskaps ståndt / avioskäskyst. TYK Ai. I. 4c kk: HB 1614*, XLv; *KK 1614*, 73.

6 *KKW*, *KK B 28*: Ongo se oijkein että miehen pitä eriämän hänen vaimostansa, teksti otettu *KKW*:stä, *KK B 28* eroaa vain oikeinkirjoituksessa; *KK 1614*: Mahtako mies eritä hänen waimostans; *KK 1629*: ongo se oikein että Mies idzens eroitta hänen Waimostans.

7 *KKW*, *KK B 28:* Nin vastasi hen, teksti otettu *KKW*:stä, *KK B 28* poikkesi siitä vain ortografiassa, sanan hæn päälle on *KK B 28*:ssa kirjoitettu selvennykseksi nimi Jesus.

8 *KKW*, *KK B 28*: Sentehden miehen pitepi ylænandaman isens ia æitiens, ia oleman *hænen vaimonsan työkænæ, ia næ caxi pitæ oleman* ydhes lihas, teksti otettu *KK B 28*:sta, *KKW* poikkeaa siitä vain ortografiassa (kursivoidut sanat puuttuvat *KKW*:stä ilmeisesti siksi, että sen kopioija on hypännyt vahingossa yhden rivin yli); *KK 1614*, *KK 1629*: Sentähden pitä miehen ylenandaman Jsänsä ja äitensä, ja waimons tykönä pysymen, ja ne caxi tulevat yhten lihan, teksti otettu *KK 1614*:stä, *KK 1629* eroaa vain ortografiassa.

9 *KKW*, *KK B 28*: mutta.

10 *KKW*: ionga Jumala on ychten sijtonut, eij inhimisen sitä eroijttaman; *KK B 28*: Jongo Ju[1a] on nÿt ÿcte sitonut, eÿ pidhæ inhimisen sitæ erittæmæn; *KK 1614*: Jonga sijs Jumala ytensovittanut on, eij pidhä inhimisen sitä eroittaman; *KK 1629*: Jonga nyt Jumala on yhten sowittanut, eij pidä Jnhimisen eroittaman.

11 Näitä sanoja ei ole *HB 1602*:ssa, *HBF 1608*:ssa, *HB 1614*:ssä eikä *HB 1627*:ssä.

12 Näitä sanoja ei ole *KK 1614*:ssä eikä *KK 1629*:ssä.

13 Mt 19:7–9 vain *HB 1602*:ssa, *HBF 1608*:ssa, *HB 1614*:ssä ja *HB 1627*:ssä, teksti otettu *HB 1614*:stä.

14 *HB 1602*: Dhå swarade Phariseerna.

15 Mt 19:7–9 vain *KK 1614*:ssä ja *KK 1629*:ssä; *KK 1629*: Silloin, teksti oettu *KK 1614*:stä.

16 *HB 1602*: hustro.

17 *HB 1602*: Han sade til them.

18 *HB 1602*: Förty.

19 *HB 1602*: hwilken som skilier sigh ifrån sina hustro, medh mindre än at hon bedriffuer horerij; *HBF 1608*, *HB 1627*: Hwilken som skill sina hustru ifrå sigh, utan för hoor *skul*, teksti otettu *HBF 1608* A:sta, *HBF 1608* B (kursivoitu sana puuttui *HBF 1608* B:sta) ja *HB 1627* eroavat vain ortografisesti.

20 *KK 1629*: Joca eroitta hänen Waimons idzestäns (mutoin cuin Horuden tähden) ia yhden toisen otta.

21 *KK 1629*: ylenannetun.

22 *HB 1602*: och tagher een annan, han bryter Echtenskapet, och then som tagher then öfwergifne, han bryter Echtenskapet.

Vertailusta ilmenee ensiksi, että *KKW*:n ja *KK B 28*:n vihkikaavojen lektiot oli käännetty sanasta sanaan *HB 1541*:n vastaavasta kohdasta.[83] Selkeimmin tämä näkyy siitä, että *KKW* ja *KK B 28* käänsivät suoraan *HB 1541*:n sanat *Är thet rett, at man skil sigh widh sina hustru* näin *Ongo se*

[83] *KKW*:n vihkikaavan evankeliumilektiosta on jäänyt pois sanoja ja sanajaksoja (esim. kohdat 8, 10). Ks. myös *Penttilä* 1932, 19. *Kiuru* [1989], 21.

oijkein että miehen pitä eriämän hänen vaimostansa. Edelleen kohdan *För then skul skal man öffuergiffua fadher och modher, och bliffua när sinne hustru, och the tw warda itt köt* sananmukainen suomennos *Sentehden miehen pitepi ylænandaman isens ia æitiens, ia oleman hænen vaimonsan työkænæ, ia næ caxi pitæ oleman ydhes lihas* kertoo samasta asiasta. Sanat *Ongo se oijkein* paljastavat, että käännöksen pohjana on ollut *HB 1541*, sillä sen lektion sanat kuuluivat *Är thet rett*, kun taas vastaavat sanat olivat 1520–1530 -lukujen vihkikaavoissa *är thet loflighit.*[84]

KK B 28:n vihkikaavan lektion kohdalle oli marginaaliin kirjoitettu *Mat. XIX.* Vastaavat merkinnät oli myös tehty ruotsinkielisten 1540-luvun vihkikaavojen marginaaleihin kyseisten Raamatun jakeitten kohdalle. Se kertoo *KK B 28*:n kyseisen kohdan pohjautumisesta *HB 1541*:n vihkikaavaan, sillä aikaisemmissa ruotsinkielisissä vihkikaavoissa ei ollut tällaista marginaaliin painettua merkintää. *Matt. XIX.* oli sen sijaan kirjoitettu *KKW*:n ja *KK 1549*:n vihkikaavojen lektioiden otsikoihin. Muihin Ruotsin 1500-luvun alun kansankielisten reformatoristen vihkikaavojen lektiosta kertoviin otsikoihin ei ollut merkitty lainkaan Raamatun kohtaa.

KK 1549:n vihkikaavan lektio poikkesi tekstuaalisesti *KKW*:n ja *KK B 28*:n vastaavista elementeistä. Ruotsinkielisen 1540-luvun vihkimistradition sanoja *Är thet rett, at man skil sigh widh sina hustru* vastasi näet *KK 1549*:ssä käännös *Mactaco mies erite henen Emennestense.* Edelleen lektion kohta *För then skul skal man öffuergiffua fadher och modher, och bliffua när sinne hustru, och the tw warda itt köt* oli saanut *KK 1549*:ssä suomenkielisen asun: *Sentedhen loopu mies Isestens ia Eitistens ia kijniteten Emendehens, ia tuleuat caxi ycten Lihaan.* Molemmat *KK 1549*:n kohdat olivat tekstuaalisesti täsmälleen samanlaiset kuin *UT 1548*:n Matt. 19:n vastaavat jakeet. Agricola oli siis ottanut *KK 1549*:n lektion suoraan *UT 1548*:sta.[85] Tämä selittää suomenkielisen 1540-luvun vihkimistradition lektioitten erot.

Agricola liittyi kuitenkin yhdessä jakeessa (6b) ruotsinkielisten 1540-luvun vihkikaavojen käytäntöön. Hän käytti näet sanan *vthan* suomenkielistä

---

[84] *HB 1529*:n, *HB 1533*:n ja *HB 1537*:n vihkikaavojen lektiot oli otettu *NTS 1526*:sta. Tämä ilmenee parhainten sanoista *är thet loflighit.* Ne oli korvattu *Biblia 1540–1541*:ssä ilmauksella *Är thet rett*, joka oli siis myös *HB 1541*:n vihkikaavan evankeliumilektiossa. Tämä esimerkki paljastaa myös sen, että se oli otettu tekstuaalisesti *Biblia 1540–1541*:stä.

[85] *UT 1548*, 75.

Vrt. *RO* § 11 (*KK 1549*, 18), jossa olevia Matt. 19:4–6 jakeita ei ollut otettu *UT 1548*:sta. *Knuutila* 1988, 290.

vastinetta *wan* poiketen *UT 1548*:n adversatiivisesta konjunktiosta *mutta*. Vulgatassa oli tällä kohdin *sed*, saksalaisissa ja ruotsalaisissa reformatorisissa raamatunkäännöksissä vastaavasti *sondern*, *vtan*.[86] Sanoja *sed*, *sondern*, *utan* käytetään ensisijaisesti kielteisen lauseen kumoavassa tai oikaisevassa merkityksessä. Siksi Agricolan vihkikaavan sana *wan* oli lähempänä jakeen kielellistä merkitystä myös suomen kielen kannalta kuin *KKW*:n, *KK B 28*:n ja *UT 1548*:n vastaava *mutta*. Agricola on siten tällä kohdin täsmentäen korjannut *UT 1548*:n tekstiä.

Vertailun esimerkit osoittavat myös, että *KK 1629*:n vihkikaavan lektio oli tekstuaalisesti paljon lähempänä *HB 1614*:n tekstiä kuin *KK 1614*:n vihkikaavan evankeliumia. Ensiksi *HB 1614*:ssä olleet sanat *Är thet rätt at man skil sigh* oli käännetty *KK 1629*:ssä sanatarkasti *ongo se oikein että mies idzens eroitta*, kun *KK 1614* käytti ilmeisesti *KK 1549*:stä periytyvää ilmausta *Mahtako mies eritä*. Toiseksi *KK 1629* suomensi *HB 1614*:n lauseet *Hwilken som skill sina hustru ifrån sigh (uthan för hoor skul) och tagher eena andra* sanasta sanaan: *Joca eroitta hänen Waimons idzestäns (mutoin cuin Horuden tähden) ia yhden toisen otta*. *KK 1614* käytti tässä yhteydessä vapaampaa, mutta samaa asiaa merkitsevää suomenkielistä ilmausta: *Joca ylenanda hänen waimons mwtoin cuin huoruden tähden, ja otta toisen*. Kolmantena esimerkkinä voi vielä mainita, että *HB 1614*:ssä ollut verbi *öffuergiffna* oli käännetty *KK 1629*:ssä sanatarkasti teosanalla *ylenannetun*, kun taas *KK 1614* käytti vapaampaa, mutta merkitykseltään identtistä ilmausta *hyliätyn*.

Näistä esimerkeistä voi todeta, että *KK 1629*:n vihkikaavan lektio oli sanatarkka käännös *HB 1614*:n vastaavasta kohdasta. *KK 1614*:n vihkikaavan evankeliumi oli sen sijaan vapaammin käännetty samana vuonna julkaistusta ruotsinkielisestä käsikirjasta. Tämä näkyy selvimmin esimerkiksi siitä, että *HB 1614*:n kohta *Förthen skul skal man öffuergiffua fadher och modher, och bliffua när sine hustru* oli käännetty *KK 1614*:ssä: *Sentähden pitä miehen ylenandaman Jsänsä ja äitensä, ja waimonsa tykönä pysymen*, kun *KK 1549* käytti muotoa: *Sentedhen loopu mies Isestens ia Eitistens ia kijniteten Emendehens*.

Ruotsin kansankielisten 1500-luvun sekä 1610–1620 -lukujen vihkikaavojen lektio alkoi sanoilla *J then tijdhen, SIhen aican*. Ne olivat käännös perinteisistä läntisen tradition mukaisista messun evankeliumilektion alkusanoista

---

[86] *Biblia Vulgata 1485*: Matth. 19:6b. *NTS 1526*, XIIv. *Biblia 1540–1541*, XVr. *Deutsche Bibel* (1522–1546). *-WA DB 6*, 85.

In illo tempore, joiden tarkoitus oli osoittaa kuulijoille esitettävän sanoman julistusaika ja julistaja.[87] 1500-luvun vihkikaavojen evankeliumilektiot päättyivät sanoihin *Gudhi ware loff, Jumalan olkon kijtos* . Ne oli käännetty puolestaan perinteisistä läntisen tradition mukaisista evankeliumin jälkeisistä ylistyssanoista *Deo gratias*, jotka esitettiin vastaukseksi luettuun evankeliumiin.[88]

Ruotsin kansankielisten reformatoristen 1500-luvun vihkikaavojen evankeliumilektio vastasi messussa luettavaa evankeliumia, sillä molemmissa oli ennen lektion alkua perinteiset evankeliumin alkua ja päättymistä osoittavat sanat. Ne eivät kuitenkaan olleet välittyneet Ruotsin kansankielisiin reformatorisiin vihkikaavoihin suoraan läntisen tradition mukaisesta messutraditiosta, vaan keskiaikaisista vihkimistraditioista. Useimmissa eurooppalaisissa, myös ruotsalaisissa vihkikaavoissa oli näet kirkossa *de sancta trinitate* -votiivimessun mukaan toimitettava morsiusmessu, jonka evankelimilektiona oli Matt. 19:3–6. Lektio alkoi sanoilla *In illo tempore*.[89] Ruotsin kansankielisten reformatoristen vihkikaavojen evankeliumilektio vastasi siis keskiaikaisten morsiusmessujen vastaavaa kohtaa eli morsiusevankeliumia.

Vertailu osoittaa myös, että *HB 1602*:n ja *HBF 1608*:n vihkikaavojen lektioissa ei ollut perinteisiä evankeliumin aloitus- ja päätössanoja. Päätössanat puuttuivat myös muista 1610–1620 -lukujen ruotsin- ja suomenkielisistä vihkikaavoista. Tämä kertonee siitä, että lektion luonnetta haluttiin muuttaa 1600-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä perinteisestä morsiusevankeliumista poikkeavaksi. Muutos ei kuitenkaan toteutunut täysin, sillä Ruotsin 1610–1620 -lukujen vihkikaavojen evankeliumit alkoivat perinteisillä evankeliumilektion aloitussanoilla ja vastasivat siten edelleen perinteistä morsiusevankeliumia, vaikka lektiosta puuttuivatkin päätössanat.

Keskiaikainen morsiusevankeliumi lienee ollut esikuvana Olavus Petrille

---

[87] *Jungmann* 1952 I, 518. Tässä yhteydessä voitiin lausua myös sanat *Laus tibi, Christe*. *Jungmann* 1952 I, 573.

[88] *Yelverton* 1953, 38. Vrt. *Lehtonen* 1931a, 304, jossa sanat *Gudhi ware loff, Jumalan olkon kijtos* esitetään käännökseksi morsiusmessun offertoriumista *Benedictus sit deus*.

Evankeliumilektion päättymisen jälkeisistä ylistyssanoista *Deo gratias*. *Wilhelms* 1957, 96, 105. *Jungmann* 1952 I, 572, 573 viite 36, 577.

Vrt. *Knuutila* 1987, 15, jossa pidetään suomenkielisissä 1540-luvun messuissa olleita sanoja *Cunnia olkon sinulle HERRA Jumala* vastauksena luettuun evankeliumiin. Nämä sanat olivat kuitenkin käännös keskiaikaisista ylistysanoista *Gloria tibi domine*, jotka esitettiin vastauksena ennen evankeliumin lukemista sen kuulemiseen kehottaviin sanoihin. *Schalin* 1946–1947 I, 203. *Pirinen* 1962c, 96.

[89] Esim. *HYK RIT 14*, 2v. *23*, 5r. *29*, 5v. *MU*, 28. *MEA*, 19.

Morsiusmessusta enemmän luvussa 7.

hänen laatiessaan *HB 1529*:n puheena olevaa kohtaa.[90] Evankeliumin luku välittyi siitä eteenpäin muihin Ruotsin kansankielisiin reformatorisiin 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavioihin.

Matteuksen perikooppi käsitteli Jeesuksen ja fariseusten välistä keskustelua avioerosta. Vastauksena fariseusten kysymykseen Jeesus muistutti, että avioliitto oli Jumalan säätämä ja kuului luomisjärjestykseen. Siihen liittyen Jumalan mieheksi ja naiseksi luomat ihmiset muuttuvat avioliiton solmimisessa hänen säätämyksestään yhdeksi lihaksi. Siksi avioliitto on purkamaton.

Keskiaikaisen morsiusevankeliumin 6. jakeessa puhuttiin erityisesti siitä, että Jumalan yhdistämää avioliittoa ei saanut purkaa. Jaetta hyödynnettiin keskiajalla opetettaessa siten, että avioliitto oli sakramentti, jonka avulla Jumala yhdisti jokaisen avioliiton sekä siunasi yhdistämänsä aviopuolisot. Morsiusmessun tehtävänä oli puolestaan välittää tämä siunaus avioliiton solmijoille. Näin morsiusevankeliumilla oli myös siunaava tehtävä.

Vaikka Olavus Petri Lutherin kantaan liittyen torjui käsityksen avioliitosta sakramenttina, hän toisaalta jatkoi tämän opin perusteiden opettamista. Siksi myös Matt. 19:6 lukemista voidaan pitää viittauksena avioliiton sakramenttiluonteeseen ja erityisesti sen kahteen perusprinsiippiin. Jae heijasti vanhaa kirkon opetusta, jonka mukaan Jumala yhdistää solmittavan avioliiton. Tämä liittyi myös Lutherin näkemykseen, että Jumala yhdistää sanallaan avioliiton.[91] Avioliiton jumalallisesta yhdistämistä puhuminen sopii myös hyvin siihen, että evankeliumilektio luettiin heti vihkikaavan kopulatiivisten osien jälkeen, jossa avioliitto solmittiin ja pantiin toimeen kirkollisesti. Näin evankeliumilektio korosti myös vihkitoimituksen kopulatiivisten osien merkitystä avioliiton solmimisessa ja liittyi siltä osin reformaatioajalla voimistuneeseen kirkon pyrkimykseen saada valvoa avioliiton solmimisprosessia.

Lutherin opetuksen mukaan solmittava avioliitto siunattiin Raamatun sanalla.[92] Tästä seurasi, että vihkikaavan evankeliumilektiolla katsottiin myös reformaatioajalla olevan kirkollisesti solmitun ja toimeenpannun avioliiton siunaava ja samalla kirkollisen avioliiton solmimisen arvoa korostava funktio.

Kirkon avioliitto-opetuksessa yleisesti keskiajalla käytetyn perikoopin pe-

---

[90] Useissa saksalaiselta kielialueelta peräisin olevissa 1500-luvun alun reformatorisissa vihkikaavoissa oli myös Matt. 19: 3–6 lukeminen. Esim. *LT 1529*, 204 (Zürich).

[91] Tämä ajatus esiintyi myös Lutherin vihkikaavassa, jossa Matt. 19:6 luettiin heti kopulatiivisten vihkikysymysten, sormusten ja käden annon jälkeen. *Das Traubüchlein* (1529). - *WA 30 III*, 79. Ks. myös *Grath* 1904, 78–79.

[92] *Kliefoth* 1854, 88. *Suppan* 1971, 77, 97.

rusteella tähdennettiin myös reformaatioajalla, että avioliitto kuului Jumalan säätämänä instituutiona luomisjärjestykseen. Siitä seurasi avioliiton erottamattomuuden periaatte ja aviopuolisoiden keskinäisen yhteyden ajatus.[93] Siten perikoopin tehtävänä oli myös kerrata kirkon avioliitosta ja sen solmimisesta antamaa opetusta.[94] Samat avioliitto-opetuksen perusprinsiipit olivat jo esiintyneet Ruotsin reformatorisiin vihkikaavoihin painetuissa opetuspuheissa.

Ruotsin kansankielisten 1500-luvun vihkikaavojen evankeliumilektiolla (Matt. 19:3–6) oli siis sama sisällöllinen luonne kuin keskiaikaisella morsiusevankeliumilla. Tämä ilmenee myös papin lausumista sanoista evankeliumilektion päätyttyä.[95] Seuraavassa (vertailu 6.7.) näitä sanoja verrataan toisiinsa.

Vertailu 6.7. Ruotsin kansankielisten reformatoristen 1500-luvun vihkikaavojen evankeliumilektioiden jälkeisten papin lausumien sanojen vertailu

HB 1529, HB 1533, HB 1537, HB 1541, HB 1548, HB 1557, HB 1586	*KKW, KK B 28, KK 1549*
Tencker[1] på tessa Gudz ord, och minnens them grant, och setter ther fulla troo til.	Aiatelcat[2] neinen Iumalan Sanain pälen, ia muistaca ne wisusti, ia pangata wahua[3] wsko ninen päle[4]

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HB 1541*:stä, ortografisia eroja muihin ruotsinkielisiin vihkikaavoihin ei ole otettu huomioon.
2 Teksti on otettu *KK 1549*:stä, ortografisia eroja muihin suomenkielisiin vihkikaavoihin ei ole otettu huomioon.
3 *KKW, KK B 28:* täysi, sana on otettu *KKW*:stä, *KK B 28* eroaa ortografiassa.
4 *KKW, KK B 28*: tyghiö, sana on otettu *KKW*:stä, *KK B 28* eroaa ortografiassa.

Vertailu osoittaa, että suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen evankeliumilektioitten jälkeiset papin lausumat sanat on käännetty suoraan 1500-luvun alun ruotsinkielisestä reformatorisesta traditiosta. *KKW* ja *KK B 28* suo-

93 *Johansson* 1953, 140. *Lempiäinen* 1985, 179.
94 Tästä on osoituksena myös se, että ihmisen luomisesta ja avioliiton perustamisesta puhuvien Mooseksen kirjojen lukuja oli merkitty marginaaliin tämän rukouksen kohdalle 1500-luvun loppupuolella. Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Urjalan kirkonarkiston sidoksen *HB 1557* (*Schalin 67*), Dijr. *Schalin* 1946–1947 I, 36–36 (n:o 67).
95 *HB 1529*, Cjr. *HB 1533*, Cjr. *HB 1537*, Cjr. *HB 1541*, Biijv. *KKW*, 41. *KK B 28*, 40. *HB 1548*, Diijrv. *KK 1549*, 23. *HB 1557*, Diijrv. *HB 1586*, Bvijrv. OPSS II, 327.

mensivat alkutekstiään sanatarkemmin kuin *KK 1549*. Selkeimmin tämä näkyy siitä, että ne suomensivat ruotsin *fulla* sanalla *täysi*. Sitä vastasi *KK 1549*:ssä sana *wahua*.

Olavus Petri lienee laatinut *HB 1529*:n vihkikaavan evankeliumilektion jälkeiset papin lausumat sanat itsenäisesti, sillä niille ei ole löytynyt välitöntä esikuvaa.[96] *HB 1529*:n puheena oleva elementti välittyi sitten 1540-luvun ruotsinkielisten vihkikaavojen kautta saman vuosikymmenen suomenkielisiin kaavoihin.

Ruotsin kansankielisten 1500-luvun vihkikaavojen evankeliumilektion jälkeisissä sanoissa pappi kehotti vihkiparia, että he ajattelisivat kuulemiaan Jumalan sanoja, muistaisivat ne ja uskoisivat niihin. Tämä kehotus korosti luetun evankeliumin perinteisiä funktioita avioliiton yhdistäjänä, sen siunaajana sekä opetuksena avioliitosta. Se ilmensi myös reformaation raamattuperiaatetta. Se ei tuonut mitään uutta aikaisempaan keskiaikaiseen käytäntöön.

Ruotsin kansankielisten 1600-luvun alun vihkikaavojen evankeliumilektion (Matt. 19:3–9) jakeilla 3–6 oli sama sisällöllinen luonne ja tehtävä kuin keskiaikaisella morsiusevankeliumilla, sillä siihen ei tullut 1500-luvun kuluessa muutoksia. Evankeliumilektio oli 1600-luvulla kolme jaetta pidempi kuin edellisellä vuosisadalla ja keskiajalla. Siksi lähteitä tämän pidennyksen tekemiseen on etsittävä muualta.

Useissa saksalaiselta kielialueelta peräisin olevissa evankelisissa kirkkojärjestyksissä olleet vihkikaavat sisälsivät evankeliumilektion Matt. 19:3–9 kopulatiivisten elementtien jälkeen. Jakeet 7–9 lienee lisätty ruotsalaisiin 1600-luvun alun vihkikaavoihin näiden saksalaisten kirkkojärjestysten antaman esikuvan mukaisesti.[97]

---

[96] *Quensel* 1890 I, 34 viite 2. *Yelverton* 1953, 38. Vrt. *Grath* 1904, 79. Siinä esitetään, että laatiessaan vihkikaavansa evankeliumilektion jälkeistä kehotusta Olavus Petri olisi pitänyt esikuvana *LT 1529*:n vihkikaavan (Zürich) evankelimilektion Matt. 19: 3–6 jälkeistä kehotusta (*LT 1529*, 204). Se ei kuitenkaan vastaa tekstuaalisesti *HB 1529*:n vihkikaavan kohtaa.

[97] Esim. Ala-Pfaltzin kirkkojärjestyksen 1563 avioliittoon vihkimistä käsittelevä luku sisälsi evankeliumilektion Matt. 19:3–9. *Kirchenordnung ... pfaltzgraven bey Rhein ... in Bayern [1563]. -Sehling* 1902–1977 XIV, 400–401. *Grath* 1904, 112–113.

Suomessa lisättiin 1600-luvun alkupuolella 1500-luvun ruotsin- ja suomenkielisiin vihkikaavoihin jakeet Matt. 17:7–9. Lisäksi *KK 1549*:ssä olevat jakeet 3–6 oli korjattu tekstuaalisesti *KK 1614*:n kieliasun mukaan. Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Laihian kirkonarkiston sidoksen *HB 1548*, Diijr ja *KK 1549* (kummatkin *Schalin* 55), [8r]; Tampereen tuomiokapitulin arkiston sidoksen *KK 1549* (*Schalin 113*), lisälehti Ciijv:n ja Ciiijr:n välissä, Ciiijr. *Schalin* 1946–1947 I, 29–30 (n:o 55), 56–57 (n:o 113).

Matt. 19:7–9:n avioliiton erottamattamuudesta[98] puhuvat sanat korostivat vihkitoimituksen kopulatiivisten osien merkitystä avioliiton solmimisessa ja liittyivät siten 1600-luvun alussa entisestään voimistuneeseen kirkon pyrkimykseen saada valvoa avioliiton solmimisprosessia.

HB 1602:n vihkikaavan evankeliumilektion lukemisen päätyttyä oli ohje, jonka mukaan papin tuli kehottaa vihkiparia pitämään avioliittonsa nuhteettomana sillä tavoin, ettei kumpikaan aviopuoliso anna aihetta avioeroon. Sellaisen julistettiin olevan vastoin kaikkivaltiaan Jumalan tahtoa.[99] Nämä ajatukset sopivat hyvin yhteen *HB 1602*:een lisättyjen Matt. 19:7–9 jakeiden sanoman kanssa.

HBF 1608:n A- ja B-vihkikaavojen, *HB 1614*:n, *KK 1614*:n, *HB 1627*:n ja *KK 1629*:n vastaavien toimitusten evankeliumilektioitten jälkeen seurasivat papin sanat, jotka hänen tuli lausua vihittäville.[100] Ne poikkesivat 1500-luvun ruotsalaisen tradition evankeliumilektion jälkeisistä papin sanoista. Näiden sanojen lähde on siksi muualla. Ala-Pfaltzin kirkkojärjestyksen 1563 avioliittoon vihkimistä käsittelevässä luvussa oli evankeliumilektion jälkeen tekstuaalisesti samanlaiset papin lausumat sanat kuin Ruotsin 1600-luvun alun kansankielisissä vihkikaavoissa.[101] Seuraavassa (vertailu 6.8.) näitä papin sanoja

---

[98] Iisalmen maaseurakunnan kirkonarkistossa säilytettävän *KK 1614*:n kappaleen vihkikaavan evankeliumilektion kohdalle oli kirjoitettu 1600-luvun puolivälissä latinankieliset sanat. Ne oli otettu Matthias Hafenrefferuksen (1561–1619) teoksen Loci theologici (1601, 1609) luvusta De conjungo. Sanat liittyvät Matt. 19:9 jakeen ajatukseen, jonka mukaan avioliiton solmiminen hylätyn aviopuolison kanssa on huoruutta. Hafenrefferus toisti kuitenkin Lutherin kannan siitä, että syytön avioeron osapuoli saattoi avioitua uudelleen. *Iisalmen maaseurakunnan kirkonarkisto (signum II. E. d 1) KK 1614*, 74. *Lempiäinen* 1967a, 19 (n:o 40).

Kalannin Uudelle kirkolle kuuluneen käsikirjasidoksen *KK 1614*:n vihkikaavan evankeliumilektion jakeen 7. kohdalle oli 1600-luvun alkupuolella kirjoitettu viittaus Raamattuun (Deut. 24). *TYK Ai. I. 4c kk*: *KK 1614*, 73.

Matthias Hafenrefferuksesta *Faunel* 1959, *22*.

[99] *HB 1602*, Giijr.

[100] *HBF 1608*, [A:4v, B:8v]. *HB 1614*, Lijv. *KK 1614*, 74. *HB 1627*, Lijr. *KK 1629*, 29v–30r. *HBF 1608*:n B-vihkikaava otsikoi puheena olevat papin sanat: *Admonitio*.

[101] *Kirchenordnung ... pfaltzgraven bey Rhein ... in Bayern [1563]*. -*Sehling* 1902–1977 XIV, 401. *Grath* 1904, 113.

Suomessa lisättiin 1600-luvun alkupuolella 1500-luvun ruotsin- ja suomenkielisiin vihkikaavoihin evankeliumilektion jälkeiset papin sanat *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n mukaan. Esim. *HYK Mf I Ms 233*: Kangasalan kirkonarkiston sidoksen *KK 1549*:n (*Schalin 54*) lopussa olevat käsinkirjoitetut lehdet: [13r]; Laihian kirkonarkiston sidoksen *HB 1548*, Diijr ja *KK 1549*, [8r] (kummatkin *Schalin* 55); Tampereen tuomiokapitulin arkiston sidoksen *KK 1549* (*Schalin 113*), Ciiijr. *Schalin* 1946–1947 I, 28–29 (n:o 54), 29–30 (n:o 55), 56–

verrataan keskenään.

Vertailu 6.8. Ala-Pfaltzin kirkkojärjestyksen 1563 avioliittoon vihkimistä käsittelevän luvun, *HBF 1608*:n, *HB 1614*:n, *KK 1614*:n, *HB 1627*:n ja *KK 1629*:n vihkikaavojen evankeliumilektion jälkeisten papin sanojen vertailu

Kirchenordnung ... pfaltzgraven bey Rhein ... in Bayern [1563]	*HBF1608, HB 1614, HB 1627*	*KK 1614, KK 1629*
Glaubet diesen worten des herrn Christi und seiet dessen versichert und gewiß, daß unser lieber herr Gott euch zusammengefügt hat zu disem heiligen ehestand, und nemet derhalben alles, was euch in diesem ehestandt begegnet, mit gedult und dancksagung an als auß der hand Gottes, der euch zusammengefügt hat, Amen	Troor[1] thessa HERrans Christi ord, och warer ther fulwiss vppå, at Gudh wår käre himmelske Fadher, haffuer edher tilsammanföghat[3], vthi thetta helgha Echtenskaps ståndet, Och vptagher förthenskul medh tolamodh och tacksäyelse, alt hwadh edher j thetta helgha ståndet kan wedherfaras, lijka som aff Gudz hand, hwilken edher haffuer tilsammanföghat[7]	USkoca[2] nämä HERRAN Christuxen sanat ia olcat wissit senpääle, että Jumala meiden racas taivalinen Isän, on teitä yhten sovittanut sihen pyhän awioskäskyn sätyn. Ja sentähden ottacat[4] kijtoxen ja kärsimisen cansa wastan[5], mitä tässä pyhäsä sädhysä teiden päälen taita tulla[6], ninquin Jumalan kädhestä, ioca teitä on yhten sovittanut.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HB 1614*:stä, eroja muihin mainittuihin ruotsinkielisiin vihkikaavoihin vain ortografiassa sekä muutamissa eriksen osoitetuissa kohdissa.
2 Teksti on otettu *KK 1614*:stä, eroja *KK 1629*:ään vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.
3 *HB 1627:* sammanfogat.
4 *KK 1629:* ylösottacat.
5 *KK 1629:* wastan-sana puuttuu.
6 *KK 1629*: teillen taita tapahtua.
7 *HB 1627:* sammanfoghat.

Vertailu osoittaa, että Ala-Pfaltzin kirkkojärjestyksen 1563 avioliittoon vihkimistä käsittelevän luvun evankeliumilektion jälkeiset papin sanat on käännetty suoraan sanasta sanaan *HBF 1608*:aan ja *HB 1614*:ään. Viimeksi mainitusta ne sitten suomennettiin suoraan *KK 1614*:ään ja *KK 1629*:ään. Suomennos noudatti sanatarkasti alkutekstiä yhtä pientä poikkeusta lukuunottamatta. Saksan ja ruotsin kärsivällisyyttä ja kiitosta merkitsevien sanojen *ge-*

57 (n:o 113).

dult und dancksagung, tolamodh och tacksäyelse järjestys oli vaihtunut suomenkielisissä 1600-luvun alun vihkikaavoissa päinvastaiseksi *kijtoxen ja kärsimisen*. Viimeksi mainittu suomen sana ei ollut myöskään aivan tarkka vastine sanoille *gedult, tolamodh*.

Papin tuli *HBF 1608*:n A- ja B-vihkikaavojen, *HB 1614*:n, *KK 1614*:n, *HB 1627*:n ja *KK 1629*:n vastaavien toimitusten mukaan kehottaa vihkiparia uskomaan ja pitämään totena, että luetut Kristuksen sanat Jumalasta avioliiton yhdistäjänä koskivat myös heitä ja heidän avioliittoaan. Sanat muistuttivat ensiksi kirkon vanhasta opetuksesta Jumalasta jokaisen avioliiton yhdistäjänä. Viimeksi mainittujen sanojen toistaminen kahteen kertaan korosti toiseksi vihkitoimituksen kopulatiivisissa osissa kirkollisesti solmitun ja toimeenpannun avioliiton arvoa ja asemaa, jolle 1600-luvun alun vihkikaavoissa annettiin entistä enemmän painoa. Papin tuli edelleen kehottaa vihkiparia ottamaan vastaan nöyrästi ja kiittäen kaikki avioliitossa tapahtuva Jumalan tahdon mukaisena. Viimeksi mainittu ajatus heijasti aikansa avioliittoetiikan opetusta elämisestä avioliitossa. Avioliittoa kutsuttiin tässä yhteydessä "pyhäksi säädyksi". Nimityksen käytön perusteena on luonnollisesti opetus avioliitosta Jumalan säätämänä, mutta se heijastanee myös vanhaa kirkon opetusta avioliiton sakramenttiluonteesta. Se oli siten eräänlainen jäänne siitä. Näin kaikki esillä olleet ajatukset sopivat luetun evankeliumilektion koko sisällön luonteeseen. Ne eivät tuoneet myöskään uutta aikaisempaan avioliitto-opetukseen.

Keskiajalla morsiusevankeliumi luettiin sisällä kirkossa osana morsiusmessua. Ruotsin kansankielisten 1500-luvun vihkikaavojen evankeliumilektiot luettiin kirkon ovella välittömästi vihkitoimituksen kopulatiivisten osien jälkeen. Siten sen paikka vihkikaavassa poikkesi huomattavasti keskiaikaisesta käytännöstä.

Syynä tähän lienee reformaation opetus Jumalan sanasta solmittavan avioliiton yhdistäjänä ja siunaajana. Evankeliumilektion siunausluonne sitoi myös vihkitoimituksen kopulatiiviset osat sen siunaaviin osiin, joihin kuului myös normaalin messun vietto myöhemmässä osassa vihkikaavaa.[102] Varsinaisessa messussa luettiin normaalit kirkkovuoden mukaiset epistola- ja evankeliumilektiot. Tällöin avioliittoon vihkimiseen liittyvän evankeliumilektion lukeminen vihkikaavan alkuosan yhteydessä saattoi olla tarpeen.[103] Toisaalta Ruotsissa käytettiin reformaation ensimmäisinä vuosikymmeninä perinteistä lati-

[102] Näistä enemmän luvussa 7.
[103] *Ullman* 1885, 360.

nankielistä *de sancta trinitate* -morsiusmessua sen määräämine evankeliumilektioneen. Tällöin kansankielisen morsiusmessun evankeliumilektio on saatettu sijoittaa vihkikaavan alkuun siksi, että vihkipari olisi ymmärtänyt omalla kielellään siinä esitetyt tärkeät asiat.[104]

HB 1529:n vihkikaavasta 1600-luvun alun ruotsalaisiin vihkikaavoihin välittyneen evankeliumilektion lukeminen poikkesi 1500-luvun käytännöstä siten, että se suoritettiin sisällä kirkossa, tosin nyt saksalaisperäisen esikuvan mukaan kolme jaetta pidempänä kuin edellisellä vuosisadalla. Tämä lujitti entisestään sen funktiota kirkollisesti solmitun ja toimeenpannun avioliiton yhdistäjänä ja siunaajana.

6.2.3. Reformatorinen kirkon ovella luettava rukous

Ruotsin reformatorisisssa vihkikaavoissa evankeliumilektion jälkeisiä papin sanoja seurasi vuorotervehdys. Sen päätyttyä alkoi rukous *O alzmechtige ewige Gudh / O Caikiualdias ijancaikinen Iumala*,[105] jota seuraavassa nimitetään evankeliumin jälkeiseksi rukoukseksi.

Läntisessä liturgisessa traditiossa vuorotervehdyksen funktiona oli Herran läsnäolon toivottamisella siunata läsnäolijoita.[106] Se liittyi vihkikaavan siunauksellisiin osiin, jotka olivat alkaneet kopulatiivisten osien jälkeen evankeliumilektion lukemisella. Vuorotervehdys johdatti läsnäolijat evankeliumista sen jälkeiseen rukoukseen.

---

[104] *Yelverton* 1953, 38.

[105] *HB 1529*, Cjrv. *HB 1533*, Cjrv. *HB 1537*, Cjrv. *HB 1541*, Bivv–Bvr. *KKW*,41, 43. *KK B 28*, 41–42. *HB 1548*, Divv–Er. *KK 1549*, 23–24. *HB 1556*, Divv–Dvv. *HB 1586*, Bvijv–Bviijv. *HBF 1608*, [A: 4v, B:9v] (*HBF 1608*:n A-vihkikaava ei sisältänyt vuorotervehdystä tässä yhteydessä; siihen oli lisäksi kirjoitettu rukouksesta vain alku). *HB 1614*, Lijv–Liijv. *KK 1614*, 74–75. *HB 1627*, Lijr–Liijr. *KK 1629*, Hijv–Hiijr. *OPSS II*, 327.

HB 1602:n vihkikaavassa oli myös evankeliumilektion jälkeisten papin sanojen jälkeen rukous *Kerre Alzmehtige ewige Gudh*, jonka lukemisen aikana vihkipari oli polvillaan (*HB 1602*, Giijrv.). Rukous poikkesi sisällöllisesti muiden ruotsinkielisten reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun vihkikaavojen rukouksesta *O alzmechtige ewige Gudh. HB 1602*:n rukous *Kerre Alzmehtige ewige Gudh* oli ilmeisesti muokattu Ala-Pfaltzin kirkkojärjestyksen 1563 avioliittoon vihkimistä käsittelevän luvun rukouksen *Almechtiger Gott* pohjalta, sillä nämä rukoukset olivat ajatuksellisesti, mutta eivät tekstuaalisesti identtiset. *Kirchenordnung ... pfaltzgraven bey Rhein ... in Bayern [1563]. -Sehling* 1902–1977 XIV, 401. *HB 1602*:n rukousta ei seuraavassa käsitellä lähemmin.

[106] *Jungmann* 1952 I, 464–467. *Wilhelms* 1957, 75–76.

Seuraavassa vertailussa 6.9. on asetettu rinnakkain Ruotsin reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen evankeliumilektioitten jälkeiset rukoukset.

Vertailu 6.9. Ruotsin kansankielisten reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen evankeliumilektioiden jälkeisten rukousten vertailu

HB 1529, HB 1533, HB 1537, HB 1541, HB 1548, HB 1557, HB 1586, HB 1614, HB 1627

O[1] alzmechtighe ewighe Gudh, som sadhe om mannen, när tu honom först skapat hadhe, at honom icke war gott wara alleena, Ty skapte tu ock honom quinnona til hielp, och föghadhe them så samman, at the tw skulle wara itt köt, Wij bidhie tigh käre himmelske[5] Fadher, at tu medh tin helgha Anda vpfyller[6] thessa tina tienare, som tu j[8] Echteskaps stadhga sammanfögghat haffuer, At the mågha honom retzligha och ostraffeligha hålla, Och giff tijn welsignelse offuer them, at theras Echteskap må beprydhas medh then frucht som tu haffuer thet skickat til, som tu giorde medh Abraham, Jsaac och Jacob, Och bewara them o barmhertighe Fadher ifrå dieffuulsens äggelse, såsom tu genom tin ängel bewaradhe tin tienare Tobiam, at the icke warda bedraghne medh oreeligh lusta och okyskheet, Uthan mågha j een sanskyllig troo och endregtigh kärkeek[20] leffua til samman til en godh ålder, tigh til prijs och äro, Genom tin enfödda Son Jesum Christum wår Herra, hwilken leffuer och regnerar medh tigh och them helgha Anda[23], til ewigh tijdh, AMEN.

KKW, KK B 28, KK 1549, KK 1614, KK 1629

O[2] Caikiualdias ijancaikinen Iumala, ioca sanoit mieheste coskas henen ensiste loit[3], ettei henen ollut hyue yxinense olla. Sille sine loit mös waimon henelle apulaisexi, ia nin heite ychten souitit[4], ette ne caxi piti oleman yxi liha, me rukolema sinua racas taiualinen Ise, ettes pyhelle Hengelles neme sinun paluelias armolisest ylesteutteisit[7], iotcas Auioskeskun lijttohon yctensouittanut olet[9], ette he sen oijkein, ia nuctetomasta pite mactaisit[10], ia anna sinun Hyuestisiugnausti heiden pälense[11], ette heiden Auioskeskunsa sille hedelmelle caunistetaisijn iohongas sen asettanut olet[12], Ninquin sine Abrahamin, Isaachin, ia Iacobin cansa teit[13], Ia wariele heite (O laupias Ise)[14] caikista[15] Perkelen haucutoxesta[16], ninquin sine Engelis cautta sinun Paluelias Tobian warielit[17], ettei he wietelleisi iongun rietan ia haurelisen Himon cautta. Wan[18] mactaisit totises[19] wskosa ia ychteizese rackaudesa ynne elä hyueen ikähän asti[21], sinulle kijtoxesi ia cunniaxi, Sinun ainocaisen Poias cautta Iesusen Christusen meiden HERRAN[22], ioca elepi ia hallitzepi, ynne sinun cansas, Pyhen Hengen ycteyxese, ijancaikisesta ijancaikisehen[24], Amen.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HB 1541*:stä, ortografisia eroja muihin ruotsinkielisiin vihkikaavoihin ei ole otettu huomioon.

2 Teksti on otettu *KK 1549*:stä, ortografisia eroja muihin suomenkielisiin vihkikaavoihin ei ole otettu huomioon.

3 *KKW, KK B 28*: coskas ensin hänen loonudt olit (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK*

1629: lonut olit.

4 *KKW*: että ainoan eij ole hänen hyuä olla Sillä loijdt sinä hänelle vaimon auuxi, ja sijdhoit heidhet nijn ychten; *KK B 28*: ætta eÿ ole hæne ainoua hÿffue olla, Sille loijdh sinæ mös hænelle vaimon auuxi, ja sidhoit hæide nÿ ÿcten.

5 *HB 1529*, *HB 1533*, *HB 1537*: tich alzmechtighe.

6 *HB 1529*, *HB 1533*, *HB 1537*: at tu wille medh thin helga anda.

7 *KKW*, *KK B 28*: että sinä sinun Pyhän Henges cansa täytäisit nämä sinun palluelias (ortografia *KKW*:n mukaan).

8 *HB 1529*, *HB 1533*, *HB 1537*: til.

9 *KKW*, *KK B 28*: quin sinä auioskeskun vijrkan ja säätyn ychten sitonut olet (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1629*: iotca sinä Awioskeskyn lijttohon yhtensowittanut olet.

10 *KKW*: ijokiasti vikiasti ia nuchtetomasya pitä; *KK B 28*: Ettæ he sæn mactaisit oickiast ia nuchtetomasti pittæ; *KK 1629*: että hö sen oikein ia nuhdetomast.

11 *KKW*: Ja sinun hyuäsiunauxes heiden pälens; *KK B 28*: Ja anna sinun hÿuestisiugnauxes hæiden pællens; *KK 1629*: ia anna sinun hywästisiugxes heidän ylidzens.

12 *KKW*, *KK B 28*: että hæidhen auioskeskuns caunistaisit sen hedelmän cansa quin sinä sen rakennut olet (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1614*, *KK 1629*: että heiden awioskeskynsa sillä hedhelmälle caunistetaisin, cuin sinä sen asettanut olet (ortografia *KK 1614*:n mukaan).

13 *KKW*, *KK B 28*: quin sinä tegijdt Abrahamin, Jsaachin ia Jacobin cansa (ortografia *KKW*:n mukaan).

14 *KKW*, *KK B 28*, *KK 1614*, *KK 1629*: ei sulkumerkkejä.

15 *KK 1629*: ei caikista -sanaa.

16 *KKW*, *KK B 28*: pälle iwoxuista (ortografia *KKW*:n mukaan).

17 *KKW*, *KK B 28*: nijn quin sinä sinun engelis cautta varielit sinun paluelias Tobiam (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1629*: ninquin sinä sinun Engelis cautta warielit sinun palwelias Tobian.

18 *KKW*, *KK B 28*: etteijkä hee tulis vietelluxi ychtengen riettahan ijlohon ja saastasuhen, Mutta.

19 *KKW*, *KK B 28*: ychdes totises, ortografia *KKW*:n mukaan; *KK 1614*, *KK 1629*: oikeas.

20 Pro kärleek.

21 *KKW*, *KK B 28*: vscos ia ychteitzesä rackaudhesa elä ychdesä, oijkean ia hyuän ijckään (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1614*, *KK 1629*: uskos ia yhteises rackaudesa elä, hyvän ikähän asti (ortografia *KK 1614*:n mukaan).

22 *KKW*: cautta sinun ainoan Poicas Jesusen Christusen meiden herran; *KK B 28*: Sinun ainouan poicas Je^{sen} Chrusen meiden herran cautta; *KK 1614*: sinun ainocaisen pojas Jesuxen Christuxen meiden HErran cautta.

23 Sanat och them helgha Anda puutuvat *HB 1529*:stä, *HB 1533*:sta ja *HB 1537*:stä.

24 *KKW*: joca eläpi ia hallitze sinun cansas ja Pyhän Hengen ijancaickisesta; *KK B 28*: ioca ælepi ia hallitzepi sinun cansas ia pÿhen hengen, ÿancaickisest; *KK 1614*, *KK 1629*: ioca elä ia hallidze ynnä sinun ja sen Pyhän Hengen cansa, ijancaikisehen (ortografia *KK 1614*:n mukaan).

Vertailusta ilmenee, että rukous *O Caikiualdias ijancaikinen Iumala* on suomennettu 1540-luvun vihkimistradition rukouksesta *O alzmechtige ewige*

Gudh. Tämä ilmenee siitä, että *KKW*:ssä, *KK B 28*:ssa ja *KK 1549*:ssä oli käännetty 1540-luvun vihkikaavojen mainitun rukouksen sanat *käre himmelske* och *them helga Anda*, joita ei ollut *HB 1529* :n, *HB 1533*:n ja *HB 1537*:n vastaavissa rukouksissa. *KKW* ja *KK B 28* seurasivat tekstuaalisesti alkutekstiään paljon orjallisemmin kuin *KK 1549*. Tämä näkyy esimerkiksi vertailun kohdan 7 osoittamasta sanajärjestyserosta. Toisaalta *KKW* ja *KK B 28* poikkesivat kaikista muista vertailussa mukana olevista rukouksista kääntämällä ilmauksen *til en godh ålder* sanoilla *oijkean ia hyuän ijckään* (kohta 21).[107] Kohdista 4 ja 11 ilmenee edelleen, että *KKW* oli käsikirjoituksena epätarkempi kuin *KK B 28*.[108]

Vertailusta näkyy myös (esim. kohta 23) se, että *KK 1614*:n ja *KK 1629*:n rukoukset *O Caikivaldias ijancaickinen Jumala* erosivat *KK 1549* :n vastaavasta rukouksesta. Tämä kertoo siitä, että ne olivat käännetyt *HB 1614*:n rukouksesta *O Alzmechtighe ewighe Gudh*. *KK 1614*:n käännös oli tekstuaalisesti alkutekstiään tarkemmin noudattava kuin *KK 1629*:n suomennos. Tämä ilmenee esimerkiksi vertailun kohdista 8 ja 16.

Kaikkien Ruotsin kansankielisten 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen evankeliumilektion jälkeiset rukoukset pohjautuivat *HB 1529*:n vastaavaan rukoukseen. Tarkkaa lähdettä tälle Olavus Petrin laatimalle rukoukselle ei voida osoittaa.[109]

Ruotsin kansankielisissä reformatoristen vihkikaavojen evankeliumilektion jälkeisissä rukouksissa puhuttiin aluksi avioliitosta Jumalan luomisjärjestyk-

---

[107] Sanan *oikea* käytölle tässä yhteydessä ei ole löytynyt esikuvaa. Kyseessä voi olla muistuma jostakin keskiajalla käytössä olleesta, toistaiseksi tunnistamattomasta rukoustraditiosta. Kiuru on osoittanut vastaavanlaisen muistuman olemassaolon suomalaisten 1540-luvun kastekaavojen eräässä rukouksessa. *Kiuru* [1989], 19.

[108] Ks. myös *Kiuru* [1989], 21.

[109] *HB 1529*:n vihkikaavan rukous *O alzmechtige ewige gudh* saattaa olla muokattu *ML*:n vihkikaavassakin esiintyneitten siunausrukousten *Respice domine de celo super hanc conuentionem per* ja *Respice domine de celo super hanc conventionem et* (*ML*, 36–37) pohjalta. *Quensel* 1890 I, 35 viite 2. *Yelverton* 1953, 38–39. Näihin rukouksiin palataan tarkemmin myöhemmin.

Vrt. *Lehtonen* 1931a, 306 esittää *HB 1529*:n rukouksen esikuvaksi vain yhtä keskiaikaista rukousta esittämättä kuitenkaan spesifioitua esikuvaa.

Vrt. *Grath* 1904, 79–80, jonka mukaan Olavus Petri on laatinut puheena olevan rukouksen Strassburgin agendan vihkaavan viimeisen rukouksen *O almechtiger ewiger gott* (*StrA 1524*, 166) pohjalta.

Tanskalaisessa *HBS* -vihkikaavassa oli rukous *O Altmechtighe ewige Gud* (*HBS 1535*, Diijv–Divr), joka poikkesi kuitenkin huomattavasti *HB 1529*:n vihkikaavan rukouksesta *O alzmechtige ewige gudh*.

seen kuuluvana säätämyksenä. Sen jälkeen aviopuolisoille rukoiltiin Pyhän Hengen apua, että he saisivat elää solmimassaan avioliitossa nuhteettomasti ja oikealla tavalla. Heille pyydettiin sitten siunausta lapsionnen muodossa. Esimerkkinä tällaisesta siunauksesta mainittiin Abrahamin, Iisakin ja Jaakobin saama siunaus. Aviopuolisoille anottiin myös samanlaista Jumalan varjelusta, jolla hän oli suojellut palvelijansa Tobiaan kaikista sielunvihollisen juonista. Viimeisenä pyydettiin, että aviopuolisot saisivat elää pitkään uskossa Jumalaan ja keskinäisessä rakkaudessa ja että he saisivat iankaikkisen elämän. Rukouksen lopussa oli Pyhän Kolminaisuuden kaikki persoonat mainitseva päätös.

Rukouksessa kerrattiin kirkon vanhaa avioliitto-opetusta. Tästä otettiin erityisesti esille luomiskertomukseen perustuva opetus avioliitosta Jumalan säädöksenä. Kirkon vanhan opetuksen mukaan avioliiton funktioksi nähtiin edelleen ihmissuvun jatkaminen Jumalan luomisen yhteydessä antaman käskyn mukaan.[110] Edelleen rukouksessa viitattiin keskiaikaiseen Vt:n apokryfiseen Tobiaan kirjaan, jonka mukaan Tobias sai Jumalan siunauksen avioliitolleen noudattamalla hänen tahtoaan. Tobiaan kirja nähtiin reformaatioajalla tärkeäksi avioliitto-opetuksen välineeksi siksi, että aviopuolisot voisivat sen avulla ottaa esimerkkiä Tobiaasta ja hänen turvautumisestaan Jumalaan ja hänen apuunsa.[111] Aviopuolisoille pyydettiin edelleen nuhteetonta ja oikeaa ajallista elämää, keskinäistä rakkautta ja iankaikkista elämää. Nämä pyynnöt heijastivat kirkon opetusta avioliitosta iäisyyskasvatuksena. Näin tällä rukouksella oli myös opettava funktio.

Aviopuolisoille anottiin siunausta sekä lapsionnen että pitkän iän muodos-

---

110 Tämä ilmenee esim. Olavus Petrin kirjoituksesta *Een liten vnderuisning om Echteskapet. OPSS I*, 447, 449–450. Lisäksi hän julkaisi 1550 kirjasen *Tobie Comedia*, joka on julkaistu *OPSS IV*.

Avioliiton perustamisesta puhuvia Genesiksen lukuja oli 1500-luvun loppupuolella merkitty tämän rukouksen kohdalle marginaaliin viittauksena sen pohjautumisesta kirkon avioliitto-opetuksen perusteisiin. Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Urjalan kirkonarkiston sidoksen *HB 1557* (*Schalin 67*), Diiijr. *Schalin* 1946–1947 I, 36–36 (n:o 67).

111 Näin opetettiin esim. Lutherin saksankielisen kokoraamatun 1541 (*Deutsche Bibel 1522–1546. -WA DB 12*, 109–111) ja ruotsalaisen kokoraamatun 1541 (*Biblia ... på Svensko* 1540–1541, XVIIIv) esipuheissa Tobiaan kirjaan.

Tobiaan kirjan 7. luku oli 1500-luvun loppupuolella merkitty tämän rukouksen kohdalle marginaaliin viittauksena rukouksen perustumisesta tähän kirkon avioliitto-opetuksen prinsiippiin. Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Urjalan kirkonarkiston sidoksen *HB 1557* (*Schalin 67*), Diiijr. *Schalin* 1946–1947 I, 36–36 (n:o 67).

sa.[112] Keskiajalla Jumalan erityisen siunauksen osoitukseksi nähtyjen asioiden arvo säilyi reformaatioajalla muuttumattomana. Jumalan antaman hedelmällisyyden siunauksen esimerkiksi asetettiin kirkon vanhan opetuksen mukaan Israelin suvun kantaisät Abraham, Iisak ja Jaakob.

Rukouksen lopussa ollut Pyhän Kolminaisuuden kaikkien persoonien mainitseminen oli käännös keskiaikaisesta rukouksen päätöksestä *Per christum.* Pyhään Kolminaisuuteen viitttaaminen, ennen rukousta ollut vuorotervehdys sekä rukouksen monet siunauspyynnöt osoittavat, että kysymyksessä oli luonteeltaan siunausrukous. Se liittyi saumattomasti morsiusevankeliumin funktioon, jonka tarkoituksena oli myös siunata puolisot. Tähän viitattiin vielä rukouksen sanoissa, joissa avioliittonsa solmineille puolisoille pyydettiin Pyhän Hengen siunausta. Siunausfunktiolla korostettiin samalla myös kirkollisen avioliiton solmimisen asemaa.

6.3. SIUNAUS KIRKON SISÄTILASSA

6.3.1. Siirtyminen kirkkoon

Kun eurooppalaisten vihkikaavojen alku kopulatiivisine osineen ja sormuksen siunaamisineen oli pääsääntöisesti tapahtunut 1100-luvulta lähtien kirkon ovella tai eteisessä, oli myös turkulaisessa vihkimistraditiossa menetelty samoin, ja lisäksi samassa paikassa luettiin myös siunausrukous *Benedicat vos deus pater.*

Siunausrukouksen jälkeen turkulaisessa vihkimistraditiossa oli ohje: *Hic introducantur in ecclesiam et psalmus totus legatur donec venerit ad altare.* Sen jälkeen seurasivat psalmin 127 (128) lukeminen, Gloria Patri, Kyrie sekä säepareittain Pater noster, neljä muuta rukousta ja vuorotervehdys. Niiden päätyttyä luettiin rukoukset *Respice domine de celo, Respice domine propicius*, siunausrukous *Benedicat nos deus omni*, rukous *Omnipotens sempiterne deus qui primos* sekä siunaus *Benedicat vos pater.*[113]

---

[112] Ks. myös *Lempiäinen* 1985, 181.

[113] *HYK RIT 14*, 2r (osittain fragmentaarinen). *24*, 4v (osittain fragmentaarinen). *29*, 4v (osittain fragmentaarinen). *MEA*, 17–18. Ortografia on otettu *MEA*:sta.

Keskiajan vihkimiskäytännöstä puhuttaessa noudatetaan psalmien numeroinnissa Vulgatan

Vihkipari johdatettiin sisälle kirkkoon ja sen aikana luettiin psalmi 127 (128) kokonaisuudessaan, kunnes pappi saapui alttarille. Vihkipari ei kuitenkaan siirtynyt alttarin ääreen samanaikaisesti papin kanssa, sillä psalmin 127 (128) ja sen jälkeisten Gloria Patrin, Kyrien sekä rukousten ja siunausten päätyttyä oli ohje: *Postea statuta mulier in choro ad sinistram viri ...*[114] Siitä ilmenee, että morsian seisoi sulhasen vasemmalla puolella kuori- eli alttarialueella vasta psalmin 127 (128) ja sen jälkeisten 13 vihkikaavan elementin päätyttyä. Tällöin ongelmana on, missä vihkipari oli näiden suorittamisen ajan ennen astumistaan alttarille, jossa pappi jo oli. Turkulaiset vihkikaavat eivät antaneet psalminlukua lukuunottamatta tarkempia ohjeita siitä, miten siirtyminen kirkon ovelta sisälle kirkkoon alttarin ääreen tapahtui. Siksi vastausta tähän kysymykseen täytyy hakea muista lähteistä.

Useissa eurooppalaisisssa vihkikaavoissa oli ohje, jossa puhuttiin vihkiparin siirtymisestä sisälle kirkkoon, sen aikana luettavasta psalmista 127 (128) sekä rukouksista ja siunauksista.[115] Joidenkin ohjeiden mukaan vihkipari siirtyi suoraan kirkon ovelta kuoriin.[116] Toiset vihkikaavat määräsivät, että vihkipari johdatettiin ensin kirkkorakennuksen keskiosaan. Siellä he polvistuivat siksi ajaksi, jona pappi luki psalmin 127 (128) sekä rukouksia ja siunausrukouksia. Sen jälkeen he siirtyivät kirkon kuoriin.[117]

Monien englantilaisten vihkimistraditioiden mukaan vihkipari oli johdatettava psalmin 127 (128) ja sen jälkeisten Glorian ja Kyrien esittämisen aikana alttarille johtaville portaille, johon he polvistuivat siunattaviksi. Tämä tapahtui siten, että pappi luki heihin kohdistuvia rukouksia ja siunausrukouksia, joiden päätyttyä vihkipari astui alttarialueelle.[118]

Kirkossa toimitettavat vihkikaavan osat suoritettiin yleensä tietyltä sivualttarilta, mikäli sellainen oli kirkossa. Se sijaitsi tavanomaisimmin kuoriaidan

---

järjestystä. Esim. [Biblia Vulgata] 1485, 57r.

114 *HYK RIT 14*, 2r. *29*, 4v, 5r. *MEA*, 18.

115 Esim. **Englanti**: *PoEl*, 162*. *MiS*, 414. *MiWe*, 1236. **Ranska**: *MiRoA*, 295. *PoAM*, 634. **Tanska**: *NoM*, 70. **Ruotsi**: *MU*, 27. Vrt. *MR*, 18, jonka mukaan vihkipari siirtyi sisälle kirkkoon vasta morsiusmessun alkaessa.

116 Esim. *PoAEB*, 163* (Englanti). *MiRoB*, 304 (Ranska).

117 Esim. *PoMLy*, (Ranska). *Grath* 1904, 54. *Troels – Lund* [1908–1910] XI, 57.

118 Esim. *PoMag*, 160*. *MiPH*, 164*–165*. *WeMa*, 168*–169*. Näissä kolmessa vihkikaavassa puhuttiin ainoastaan siitä, että vihkipari johdatettiin alttarialueen eteen. *OEM*, 39. *MaRa*, 3. *MiH*, 118*–119*. *MS 1506*, 20*–21*. *MPE*, 28–29. Ks. myös *Freisen* 1918–1919 II, 79. 83, 87.

edessä kirkkosalin puolella.[119] Vihkipari siirtyi kirkon ovelta ilmeisesti sivualttarin eteen polvistuakseen sen ääreen. Tästä seuraa, että ohje alttarin eteen johtavien portaiden luokse siirtymisestä tarkoitti kuorialueelle nousevia portaita kuoriaidan edustalla ja niillä nimenomaan sivualttarin kohtaa.

Vihkiparin siirtyessä sisälle kirkkoon heillä oli palavat kynttilät kädessään symbolisoimassa avioliiton sakramentin hengellistä valoa.[120] Vihkipari piti kynttilöitä käsissään morsiusmessun alkuosien aikana ja uhrasi ne kirkolle morsiusmessun offertorium-rukouksen jälkeen.[121] Tämä tarkoitti ilmeisesti käytännössä sitä, että kynttilät siirrettiin silloin vihkiparin käsistä alttarille tai kynttilätelineeseen.[122] Hääpari myös pirskotettiin vihkivedellä heidän siirtyessään kirkon ovelta sisälle kirkkoon.[123] Sormusrukouksen yhteydessä oli sitä ennen jo sormus siunattu ristinmerkillä ja vihkivedellä.

Pohjoismaisten vihkimistraditioitten mukaan vihkiparilla oli myös kynttilät käsissään heidän siirtyessään sisälle kirkkoon ja heidät pirskotettiin vihkivedellä.[124] Tarkempia ohjeita siitä, mihin osaan kirkkorakennusta vihkipari siirtyi, ei annettu.

Kynttilöiden käytöstä Ruotsissa vihkitoimituksen tässä osassa ovat epäsuorina todisteina myös Ruotsin maakuntalakien määräykset, joissa säädettiin vihkiparilta perittävistä kynttilämaksuista.[125] Ne olivat osa papiston palkkausta.[126]

---

119 Esim. *Rinne* 1941–1952 I, 347.

120 Esim. **Englanti**: *MiEB*, 290. *MiPH*, 164*. *WeMa*, 168 *. *Grath* 1904, 56–57.

121 Esim. *MVH*:n mukaan morsiusparin oli pidettävä kynttilöitä käsissään aina oblaatioon saakka ja uhrattava ne sen aikana. *MVH*, 81, 82. *MiH* puolestaan sääti, että vihkiparin oli pidettävä kaksi kynttilää käsissään myös morsiusmessun aikana. *MiH*, 119*. *Wilson* 1893, 183.

Alkuseurakunnan aikana uhrilahjat kannettiin esiin juuri offertoriumin aikana. Tästä esim. *Cederberg* 1892, 238. *Wilhelms* 1957, 152–154. *Sandholm* 1963, 114.

122 Kynttilöiden palamisesta alttarilla vihkitoimituksen aikana esim. *Rodhe* 1923, 368.

123 Esim. *MPE*, 28.

124 *LAS*, 63 (Tanska: vihkiparilla oli kynttilät kädessään ja heidät pirskotettiin vihkivedellä). *MNa*, 20 (Norja: vihkiparilla oli kynttilät kädessään). *ML*, 39 (Ruotsi: vihkipari pirskotettiin vihkivedellä). Olaus Magnus mainitsee myös tämän tavan esiintymisestä Ruotsissa. *Olaus Magnus* 1567, 481.

125 Esim. *UL* Kk 9 pr: Vihkiparin oli maksettava yksi äyrityinen kynttilämaksua. Köyhien ei tarvinnut suorittaa tällaista maksua, mutta he saivat halutessaan varakkaiden tavoin uhrata kirkolle. Omista kynttilöistä ei peritty maksua. *HL* Kk 9: vihkiparin kynttilämaksu oli kolme kyynärää hyvää kangasta. *Cederlöf* 1934, 224. Ks. myös *Thalhofer* 1894, 322. *Carlsson* 1965–1972 II, 14–15.

126 *Cederlöf* 1933, 224. *Pirinen* 1962b, 201.

Turun hiippakunnassa sakrametin välittävät toimitukset, niiden joukossa avioliittoon vihkiminen, suoritettiin tavanomaisimmin pitäjänalttarilla.[127] Se saattoi sijaita isoissa kirkoissa kuoriaidalle johtavilla portailla triumfipilarin kohdalla kuoriaidan edessä.[128] Pienemmissä kirkoissa pitäjänalttari saattoi olla kiinnitettynä kuoriaitaan kirkkosalin puoleisella sivulla.[129] Tällöinkin pitäjänalttari saattoi sijaita kuorialueelle johtavilla portailla kirkkorakennuksen eteläisellä puolella, sillä kuori oli myös pienemmissä kirkoissa tavanomaisimmin kirkkorakennuksen muuta osaa korkeammalla.

Kun turkulaisen tradition psalmia 127 (128) edeltävän ohjeen mukaan pappi siirtyi alttarille, tällä ei ilmeisesti tarkoitettu pääalttaria vaan pitäjänalttaria. Tällöin vihkipari olisi siirtynyt myös Turun hiippakunnassa psalmin lukemisen aikana kirkon ovelta pitäjänalttarin eteen, johon he ilmeisesti polvistuivat psalmin jälkeisten 13 vihkikaavan osien ajaksi.[130]

Tämä ratkaisee turkulaisen vihkimistradition ohjeen *Postea statuta mulier in choro ad sinistram viri* ... ensimmäisen sanan aiheuttaman ongelman siitä, missä vihkipari oli psalmin ja sen jälkeisten vihkikaavan elementtien aikana ennen astumistaan kuorialueelle. Tällöin turkulainen käytäntö pitäjänalttarille polvistumisesta oli sama kuin englantilaisten kaavojen mukainen käytäntö, sillä pitäjänalttari saattoi sijaita juuri näiden portaiden yläpäässä tai niillä. Sieltä he sitten siirtyivät kuorialueelle, jossa he olivat papin edessä siten, että morsian oli sulhasen vasemmalla puolella.[131]

Englannissa ja Pohjoismaissa ollut tapa pirskottaa vihkipari vihkivedellä heidän siirtyessään sisälle kirkkoon on ollut käytössä myös Turun hiippakunnassa. Tästä todistaa Turun tuomiokirkon lukkarisääntö 1400-luvun lopulta, jonka mukaan lukkarin tehtäviin kuului kantaa vihkivesi kirkon ovelle ja pirskottaa siellä hääpari vihkivedellä.[132]

---

127 *Rinne* 1941–1952 I, 347. *Rinne* 1941–1952 II, 216.

128 Esim. Turun tuomiokirkossa Pyhän Neitsyen alttari eli pitäjänalttari sijaitsi joko eteläisen triumfipilarin tai pääalttarin kohdalla kirkkosalissa triumfikäytävän varrella. *Rinne* 1941–1952 II, 2, 3–6, 216. Hollolan kaksilaivaisessa kirkossa Pyhälle Ristille pyhitetty pitäjänalttari lienee sijainnut kiinnimuurattuna toiseen pilariin, jonka yläpuolella riippui triumfikrusifiksi. *Riska* 1985, 130. Vrt. *Saartio* 1952, 113–114, jonka mukaan pitäjänalttari oli Hollolan kirkossa muurattuna kiinni kirkon eteläseinään kuoriaidan kirkkosalin puoleisella sivulla. Ks. myös *Sinisalo* 1970, 15.

129 *Riska* 1985, 130. Ks. myös *Cleve* 1956, 111.

130 Vrt. *Grath* 1904, 54. *Heikinmäki* 1981, 683 viite 156. Näiden mukaan vihkipari oli rukousten aikana polvistuneena keskellä kirkkoa.

131 Ks. myös *Knuutila* 1985, 208.

132 *FMU IV*, 439. *Sandholm* 1963, 206, 127.

Vihkipari on kantanut palavia kynttilöitä käsissään siirtyessään sisälle kirkkoon myös Turun hiippakunnassa 1300–1400 -luvuilla. Tästä ovat todisteina *CoA*:n määräykset, joissa toistettiin *UL* Kk 9 pr:n säännökset vihkiparilta perittävistä kynttilämaksuista.[133] Käytännössä näiden maksujen suuruus vaihteli eri puolilla Suomea.[134] Lukkari sai Turun tuomiokirkon lukkarisäännön mukaan kynttilöistä vihkiparilta maksut.[135] Piispa Hemming teroitti 1352 statuuteissaan, että näitä maksuja ei saanut periä, ennenkuin vihkiminen oli toimitettu.[136]

Vihkiparilla oli ilmeisesti myös Turun hiippakunnassa kynttilät käsissään aina morsiusmessun offertoriumin päättymisen saakka, jonka jälkeen he uhrasivat ne kirkolle. Sen jälkeen kynttilät paloivat alttarilla tai kynttilätelineessä.

Ruotsinkielisten reformatoristen 1500-luvun vihkikaavojen rukousta *O alzmechtige ewige gudh* seurasi ohje: *När the komma för altaret, segher presten.* Sen jälkeen luettiin rukous *O Abrahams gudh ... jngiwt.*[137]

Suomenkieliset 1540-luvun vihkikaavat sisälsivät myös rukouksen *O Caikiualdias ijancaikinen Iumala* jälkeen ohjeen alttarin eteen tulemisesta. Se oli *KKW*:ssä ja *KK B 28*:ssa muodossa: *Coska hee tuleuat altarin etten Sano pappi* sekä *KK 1549*:ssä: *Quin he nyt Altarin eteen tuleuat, nin Pappi rukolcan.* Tämän ohjeen päätyttyä suomenkielisissä 1540-luvun vihkikaavois-

---

133 *CoA*, 25–26.

134 Piispa Hemming sääti 1361 ilmeisesti piispa Ragvald II:n säännöksiin nojaten, että Uudellamaalla vihkiparilta tuli periä neljän äyrityisen maksu. Tämän lisäksi heillä tuli olla omat kynttilät (*CMAF*, 11r = s. 49. *REA*, 174.). Karjalassa kerättiin 1300-luvun puolivälissä maksuna vihkimiskynttilöistä yksi karpio viljaa (*CMAF*, 58r = s. 153–154. *REA*, 110.) ja Saloisten Kemin alueella samana ajankohtana kuusi jousinahkaa tai kaksi äyriä (*CMAF*, 59v–60r = s. 156–157. *REA*, 111.). Vihkimismaksu (=kynttilämaksu) oli Kemissä 1300–1400 -luvuilla kaksi äyriä (*CMAF*, 60v = s. 158. *REA*, 724.) ja Ahvenanmaalla yksi äyri vuoden 1423 papin verosopimuksen mukaan (*FMU II*, 1735). Varsinais-Suomessa, Satakunnassa, Hämeessä ja Etelä-Pohjanmaalla käytössä olleista maksuista ei ole tietoa, mutta luultavasti näillä alueilla maksut on peritty *UL* Kk:n säätämällä tavalla. *Cederlöf* 1933, 223, 224–225. *Virtanen* 1957b, 320–321. *Pirinen* 1962b, 201–202. *Lempiäinen* 1969a, 156.

Keskiajalla rahayksikköjen suhde oli seuraava: 1 mk = 8 äyriä = 24 äyrityistä = 192 penninkiä. Tästä esim. *Rasmussen* 1951, 401.

Ragvald II oli Turun piispana 1309–1321. *Matinolli* 1976, 5.

135 *FMU IV*, 439. *Sandholm* 1963, 207, 127. *Carlsson* 1965–1972 II, 14.

136 *FMU I*, 624.

137 *HB 1529*, Cjrv. *HB 1533*, Cjrv. *HB 1537*, Cjrv. *HB 1541*, Biijv–Bivr. *HB 1548*, Diijv–Ejr. *HB 1557*, Diijv–Ejr. *HB 1586*, Bvijv–Cjr. Teksti otettu *HB 1529*:stä, eroja muihin vihkikaavoihin vain ortografiassa.

sa alkoi rukous *O Abrahamin Iumala ... wodhata.*[138]

Ohjeet oli suomennettu ruotsinkielisen 1500-luvun reformatorisen vihkimistradition rukousta *O Abrahams gudh ... jngiwt* edeltävästä ohjeesta siten, että *KKW* :n ja *KK B 28*:n ohjeet olivat siitä suoraa käännöstä, kun taas *KK 1549*:n määräys poikkesi siitä hieman tekstuaalisesti, mutta ei ajatuksellisesti.[139]

Ruotsin kansankielisten reformatoristen vihkikaavojen ohjeen mukaan vihkipari siirtyi kirkon ovelta sisälle kirkkoon rukouksen *O alzmechtige ewige gudh* päätyttyä. Sanat *för altaret / altarin etten* tarkoittanevat sitä, että vihkipari johdatettiin kirkossa keskiaikaiseen tapaan kuoriaidan oven eteen alttarin kohdalle, ei siis alttarialueelle.[140] Tämä upsalalaisessa ja turkulaisessa vihkimiskäytännössä ollut tapa on saattanut vaikuttaa tämän ohjeen syntymiseen. Vihkipari lienee edelleen polvistunut keskiaikaiseen tapaan alttarille johtaville portaille pitäjänalttarin eteen.[141]

Psalmi 128 esiintyi ruotsiksi käännettynä *Swenske songer eller wisor* -vihkosessa 1520–1530 -luvuilla virsimuodossa *Sell är then man som fruchtar gud.*[142] Virren kantamuotona oli psalmin 128 pohjalta Lutherin 1524 sepittämä virsi *Wol dem der yn Gottes furcht steht*, jonka Olavus Petri 1520–1530 -luvuilla ruotsinsi.[143] Näin ollen on mahdollista, että tätä psalmia on voitu käyttää ruotsinkielisenä myös tuolloin johdatettaessa vihkiparia pitäjänalttarin

---

138 *KKW*, 41, 43, 45. *KK B 28*, 41–44. *KK 1549*, 23–25. Teksti on otettu *KK 1549*:stä; *KKW* ja *KK B 28* eroavat siitä tältä osin ortografiassa. Ohjeen *Coska hee tuleuat altarin etten Sano pappi* teksti on otettu *KKW*:stä; *KK B 28* eroaa siitä vain oikeinkirjoituksessa).

139 Rukouksen *O Abrahamin Iumala ... wodhata* lähteisiin palataan myöhemmin.

140 Näin ainakin Tanskassa reformaatioajalla. *Troels – Lund* [1908–1910] XI, 50. Vrt. *Grath* 1904, 80. *Lehtonen* 1931a, 307. Heidän mukaansa vihkipari siirtyi jo tässä vaiheessa kuorialueelle.

141 Sivualttareista on säilynyt tietoja Ruotsissa läpi 1500-luvun. Tukholman Suurkirkkoon rakennettiin 1548 sivualttari ensimmäisen messun viettoa varten (*Lindquist* 1945, 39–41.). *KJ 1571* ja *NO* sallivat useiden alttareiden olemassaolon ja käytön (*KJ 1571*, 110. *NO*, 335. *Lindquist* 1945, 40.). Ruotsin piispojen kokous Upsalassa 1583 ei tuonut muutosta tähän käytäntöön (*SRAk I:2*, 644–645. *Holmquist* 1933b, 107. *Lindquist* 1945, 41.). Ks. myös *Parvio* 1968a,40.

142 *OPSS II*, 536. Virsivihkosesta *Swenske songer eller wisor* enemmän luvussa 8.

Reformaatioajan vihkimiskäytännöstä puhuttaessa noudatetaan Lutherin psaltarin saksannosten 1524–1528, 1531, 1545 ja ruotsalaisen kokoraamatun 1540–1541 psalmien numerointia, joissa Vulgatan psalmi 127 oli varustettu numerolla 128. *Psaltaren 1524–1528, 1531, 1545. -WA DB 10:1*, 536–539. *Biblia* 1540–1541, LIIIr.

143 *Kurvinen* 1929, 265.

eteen, vaikka sitä ei mainitakaan Ruotsin reformatorisissa vihkikaavoissa.

Agricolan *Dauidin Psaltari 1551* sisälsi psalmin 128 suomennoksen.[144] Psalmin edellä oleva sisällön tiivistelmä oli käännetty ruotsalaisesta kokoraamatusta 1540–1541.[145]

Agricolan psalttarissa otsikon *Yxi Weisu Corkeimas Choris* alla olivat myös psalmit 120–134, joilla Agricola tarkoitti psalmia 120 edeltäneen tiivistelmän mukaan Jerusalemin temppelin portailla laulettuja psalmeja. Psalmia 128 edeltäneessä tiivistelmässä lisäksi todettiin, että tässä psalmissa opetettiin edelliseen psalmiin liittyen kaiken menestyksen ja siunauksen tulevan Jumalalta. Tämä koski myös sitä siunausta ja menestystä, jonka Jumala antoi aviopuolisoille. Siksi tätä psalmia oli hyödyllistä käyttää häälauluna ja morsianvirtenä (*Häidenlaulu ia Morssianwirsi*), jolla avioliiton solmineita lohdutettiin ja heille toivotettiin onnea ja Jumalan siunausta.[146]

Psalmin 128 käyttö häälauluna ja morsianvirtenä tarkoitti todennäköisesti sen esittämistä vihkitoimituksen yhteydessä. Se näet laulettiin myös Turun hiippakunnan keskiaikaisessa vihkimistraditiossa silloin, kun vihkipari johdatettiin kirkon ovelta kuoriaidan eteen pitäjänalttarin luo. Tällöin otsikon *Yxi Weisu Corkeimas Choris* jälkeisen tiivistelmän sanat temppelin portailla laulettavista psalmeista saattoivat kuvata tämän psalmin perinteistä käyttöä vihkikaavassa, sillä vihkipari siirtyi kirkon ovelta nimenomaan kuoriaidan edessä oleville portaille, jossa pitäjänalttari oli. Tiivistelmän sanoista voinee myös päätellä, että psalmia olisi edelleen laulettu myös *KK 1549*:n vihkikaavan vastaavassa kohdassa, sillä senkin mukaan vihkipari siirtyi keskiaikaiseen tapaan kirkon ovelta sisälle kirkkoon.[147]

Psalmi 128 on voitu laulaa tässä osassa vihkikaavaa aina 1600-luvun alkuun saakka sekä Ruotsissa että Suomessa, sillä saman psalmin pohjalta sepitetty virsi sisältyi sekä ruotsin- että suomenkielisiin 1500-luvun lopun ja 1600-luvun alun virsikirjoihin.[148]

Kynttilöitä käytettiin keskiaikaiseen tapaan vihkitoimituksessa Ruotsissa myös reformaation tulon jälkeen. Tästä ovat todisteina Västeråsin ordinantian

---

144 *Dauidin Psaltari 1551* (näköispainoksena *MAT III*), 404, 410.

145 *Biblia 1540–1541*, LIIIr.

146 *Dauidin Psaltari 1551*, 404, 410.

147 Vrt. *Kurvinen* 1929, 205.

148 Esim. *Then Swenska Psalmeboken 1562* (1965), XXXVIIIrv. *Then Swenska Psalmeboken 1567*, XLIIIIrv. [*SVk 1605*], 47v–48r. *Cederberg* 1893, 38–39. *Kurvinen* 1929, 265, 325. *Collijn* 1927–1931, 405. *Lempiäinen* 1988, 212–213. Näistä virsikirjoista ja tästä virrestä enemmän luvussa 8.

1527 määräykset, joiden mukaan vihkimisestä sai periä ainoastaan kirkkokaaren (= *UL* Kk 9 pr) säätämät maksut (= kynttilämaksut).[149] Lisäksi Ruotsissa annettiin 1500-luvulla määräyksiä vihkimisen yhteydessä poltettavista kynttilöistä perittävistä maksuista.[150] Kynttilöiden käytöstä voi päätellä, että vihkipari siirtyi Ruotsissa edelleen keskiaikaiseen tapaan kulkueessa palavat kynttilät käsissään kirkon ovelta kuoriaidan eteen myös reformaatioajalla.

Sama tapa on jatkunut myös Suomessa reformaation jälkeen 1500-luvun alkupuolella, sillä vihkimisen yhteydessä kannetuista kynttilöistä perittävistä maksuista on säilynyt tietoja.[151]

Kannettavista vihkikynttilöistä pyrittiin luopumaan 1590-luvulla. Tästä ovat todisteina Strängnäsin synodaalikokouksen päätösasiakirjan säännös 1592 ja Upsalan kokouksen yhteydessä 9. 3. 1593 pidettyn neuvottelun pöytäkirja, joiden mukaan kynttilöitä ei enää saanut polttaa morsianten hyväksi. Edelleen Upsalan kokouksen 1593 asiakirjojen yhteyteen liitetty säädös kielsi käyttämästä kynttilöitä päivällä, myös silloin kun morsian vihittiin.[152]

Puheena oleva tapa ei kuitenkaan hävinnyt hetkessä.[153] Samasta asiasta kertovat myös papiston palkkaussäännökset 1500-luvun loppupuolelta ja 1600-luvun alusta. Ne määräsivät vihkimisestä (= vihkimiskynttilöistä) perit-

---

149 Esim. *GVR IV* (1527), 242. Ks. myös *Belfrage* 1932, 40–41.

150 Esim. Helsinglantia ja Gästriklantia varten 1528 annetut säädökset määräsivät vihkimismaksuksi korkeintaan yhden äyrityisen kynttilältä. *GVR V* (1528), 61, 66. *Pirinen* 1962b, 204.

151 Esim. Ahvenanmaalla 1553 (*HFH IX*, 265), Tenholassa (*VA 3060*, 9v), Porvoon läänissä sekä suurimmassa osassa Viipurin lääniä (*VA 74*, 53rv) perittiin 1556 yhden äyrityisen maksu vihkimisen yhteydessä kannetuista kynttilöistä 1500-luvun puolivälissä. Vastaava maksu oli samaan aikaan Lappeella ja Mikkelissä 1,5 äyrityistä, Vehkalahdella kaksi äyrityistä, mutta Viipurin pitäjässä vain puoli äyrityistä (*VA 5123*, 10r, 15v, 27r, 32v, 33v, 34v). Kynttilämaksu perittiin myös todistettavasti 1553 Eurassa, Eurajoella ja Loimaalla (*VA 1962*, 4r, 6r, 7r), Porvoon pitäjässä 1557 (*VA 3089*, 92r), Mustasaaressa 1546 (*HFPK II*, (n:o) 436), Ilmajoella 1564 (*VA 4665*, 12r) ja Isossakyrössä 1566 (*VA 4684*, 16r), mutta sen suuruudesta ei ole säilynyt tietoja. *Cederlöf* 1934, 141. *Pirinen* 1962b, 205. Äyrityinen jäi pois käytöstä 1500-luvun puolivälin jälkeen. *Rasmussen* 1955, 779.

152 *SRAk I:3*, 63 (Upsalan kokouksen yhteydessä 9. 3. 1593 pidettyn neuvottelun pöytäkirja, B-versio). *SSA II:1*, 55 (Strängnäsin synodalikokouksen päätösasiakirjan säännös 1592). *Andrén* 1953, 117 (Upsalan kokouksen 1593 asiakirjojen yhteyteen liitetty säädös), 109. *Carlsson* 1965–1972 II, 14.

153 Tästä on osoituksena Strängnäsin synodaalistatuuttien 1593–1595 säännös, jonka mukaan sulhasen ja morsiamen tuli uhrata heti saavuttuaan alttarille. *SSA II*, 56. Alttarille saapumisen jälkeen tapahtuneella uhraamisella tarkoitettiin ilmeisesti niiden kynttilöiden uhraamista, joita vihkipari piti käsissään sisälle kirkkoon siirtymisen aikana.

tävistä maksuista.[154]

Vihkipari on kantanut myös Suomessa edelleen kynttilöitä käsissään siirtyessään sisälle kirkkoon 1500-luvun lopulla, sillä Turun tuomiokirkon tilien 1596 mukaan kynttilöistä perittiin maksu vihkimisen yhteydessä.[155]

HB 1602:n vihkikaavassa evankeliumilektion jälkeisten papin sanojen päätyttyä seurasi rukouksien *Kere Alzmechtige ewige Gudh* ja *Isä meidän*, psalmin 128 sekä siunaustoivotuksen ja Herran siunauksen lukeminen. Näiden vihkikaavan elementtien ajan vihkipari oli polvillaan. *HB 1602*:n vihkikaava päättyi Herran siunaukseen.[156] Evankeliumilektion jälkeiset elementit lukuunottamatta Herran siunausta lienee otettu *HB 1602*:n vihkikaavaan saksalaiselta kielialueelta peräisin olevien evankelisten kirkkojärjestysten vihkikaavoista, joissa oli evankeliumilektioitten jälkeen vastaavat rukoukset, psalmi 128 sekä siunaustoivotus.[157] Lisäksi useiden saksalaisten evankelisten kirkkojärjestysten vihkikaavat päättyivät myös Aaronin siunaukseen.[158]

Vaikka *Herran siunauksen* sekä psalmin 128 lukeminen jatkui edelleen *HB 1602*:n vihkikaavassa, ne olivat siinä kuitenkin eri järjestyksessä kuin keskiajalla ja niillä oli erilainen liturginen funktio koko vihkitoimituksen päätöksenä.

---

154 Esim. *Ordningh om Lijkstool och Testamente stadgat och stadfäst af K. Gustaf i Upsala den 20 Augusti åhr 1556 och sedan stadfäst af konung Johan i Stockholm den 24 januarij åhr 1582* määräsi yhden markan maksun vihkimisestä. Vihkipari sai kuitenkin antaa kirkolle halutessaan enemmänkin. Säädös sisältyy 1500-luvun lopulle dateerattavaan *SKB*:ssa säilytettävään käsikirjoitukseen (signum *SKB A 942*, 55r–56v). Siitä on myös kopio *VA*:ssa (signum *VA Holmbladin kokoelma 1523–1596*). Se on myös julkaistu *Tengström* 1821, 9–10. Säädös lienee otsikostaan huolimatta peräisin 1500-luvun lopulta. *Kjöllerström* 1940, 11 viite 1. *Pirinen* 1962b, 204 viite 17. Vrt. *Cederlöf* 1934, 216. *Ordning för Prästerskapet, om Opbörd som införas skal uthi Kyrkio Ordningen ... Örebroo ... 1617* sääti samasta toimituksesta 12 äyrin maksun. Tätä pienpainatetta säilytetään esim. *HYK Cal. Naum. kok. 62.16. Cederlöf* 1934, 225.

155 *Hausen* 1884, 150. *Sandholm* 1966, 61 viite 61. Ks. myös *Cederlöf* 1934, 225.

156 *HB 1602*, Giijr–Giiijv.

157 Esim. Ala-Pfaltzin kirkkojärjestyksen 1563 avioliittoon vihkimistä käsittelevä luku sisälsi evankeliumilektion jälkeen *HB 1602*:n rukoukselle *Kere Alzmechtige ewige Gudh* tekstuaalisesti identtisen rukouksen *Alzmechtiger Gott, Isä meidän* rukouksen, psalmin 128 lukemisen sekä *HB 1602*:n siunaustoivotukselle tekstuaalisesti samanlaisen siunaustoivotuksen *Unser lieber herr Gott. Kirchenordnung ... pfaltzgraven bey Rhein ... in Bayern [1563]. -Sehling* 1902–1977 XIV, 401. Ks. myös *Lempiäinen* 1969a, 155 viite 10.

158 Esim. *Kirchenordnung ... des hertzogthums Preußen ... 1568. -Sehling* 1902–1977 IV, 95. *Des durchlauchtigsten ... herrn Augusten, herzogen zu Sachsen u.z.w. Ordnung ... 1580. -Sehling* 1902–1977 I:1, 368. Ks. myös *Lempiäinen* 1969a, 155.

Koska *HB 1602*:n vihkikaava suoritettiin kokonaan sisällä kirkossa kuoriaidan ovella, vihkiparin ei tarvinnut siirtyä näiden kaavan osien aikana paikoiltaan mihinkään.

HBF 1608:n A-vihkikaavan evankeliumilektion jälkeisiä papin sanoja seurasivat rukous *O Alzmechtige Ewige Gudh* sekä Herran siunaus, johon vihkikaava päättyi. Vihkipari sai olla koko ajan sisällä kirkossa paikoillaan kuoriaidan oven edessä. *HBF 1608*:n B-vihkikaavan rukousta *O Alzmechtige ewige Gudh* seurasivat Herran siunaus, vihkiparin alttarin eteen siirtymisestä määräävä ohje sekä rukous *O Abrahams GUDH ... ingiwt.*[159] Vihkipari siirtyi tämän vihkikaavan mukaan kirkon ovelta sisälle kirkkoon kuoriaidan oven eteen Herran siunauksen jälkeen. Aaronin siunaus välittyi siis *HBF 1608*:n A- ja B-vihkikaavoihin *HB 1602*:n kautta.

HB 1614:n ja *HB 1627*:n vihkikaavojen rukouksen *O Alzmechtige ewighe Gudh* päätyttyä seurasivat *Herran siunauksen* ja psalmin 121:8 jakeen lukeminen. Psalmin jaetta 121:8 edelsi ohje: *Sedhan besluter Presten medh thesse ord.* Sen päätyttyä vihkiparin alttarin eteen siirtymisestä ohje määräsi: *När the komma för Altaret, sägher Presten.* Tämän jälkeen alkoi rukous *O Abrahams Gudh ... ingiwt.*[160]

Psalmin 121:8 jae ei ole esiintynyt aiemmin ruotsalaisissa keskiaikaisissa eikä reformatorisissa vihkimistraditioissa. Sen lisääminen *HB 1614*:n ja *HB 1627*:n vihkikaavoihin lienee johtunut saksalaisten evankelisten kirkkojärjestysten vihkikaavojen vaikutuksesta, sillä useissa tällaisissa kaavoissa oli tämä psalmin jae osana vihkikaavaa.[161]

KK 1614:n ja *KK 1629*:n vihkikaavoissa rukouksen *O Caickivaldias ijancaickinen Jumala* jälkeen seurasi *Herran siunaus* ja psalmin 121:8 jakeen lukeminen. Psalmin 121:8 jaetta edelsi ohje: *Sijttä päättä Pappi näinen sanain cansa,* ja sen päätyttyä oli määräys: *Coska he Altarin eteen tulevat, sano Pappi.* Ne oli suomennettu suoraan *HB 1614*:n vihkikaavan psalmia 121:8 ympäröivistä ohjeista.[162] Sitten oli vuorossa rukous *O Abrahamin Jumala ... wuod-*

---

159 *HB 1608*, [A: 4v; B: 8v–10r].

160 *HB 1614*, XLIv–XLIIIv. *HB 1627*, Eijr–Eiijv. Teksti on otettu *HB 1614*:stä, eroja *HB 1627*:ään vain ortografiassa.

161 Esim. Brandenburgin kirkkojärjestyksen 1561 yhteydessä ollut vihkikaava sisälsi psalmin 121:8 jakeen. *Ein Traubüchlein für die einfältigen Pfarrherrn in der Mark zu Brandenburg. 1561.* -*Sehling* 1902–1977 III, 174.

Psalmin 121:8 jaetta on käytetty myös äitien ja morsianten kirkotuksessa. *Lempiäinen* 1969a, 81, 167.

162 *KK 1614*, 74–77. *KK 1627*, 31rv. Teksti on otettu *KK 1614*:stä, eroja *KK 1629*:ään

hata.[163]

Kaikki *HB 1614*:n, *KK 1614*:n, *HB 1627*:n ja *KK 1629*:n vihkitoimitusten *Herran siunausta* ja psalmin 121:8 jaetta edeltävät osat suoritettiin sisällä kirkossa, kuoriaidan edessä. Viimeksi mainitut kaavan osat luettiin myös samalla paikalla. Tämän voi päätellä ennen psalmia olleista ja sen jälkeisistä ohjeista: *Sedhan besluter Presten medh thesse ord / Sijttä päättä Pappi näinen sanain cansa* ja *När the komma för Altaret / Coska he Altarin eteen tulevat*. Niistä näet ilmenee, että vihkipari oli siirtynyt psalmin 121:8 päättymisen jälkeen joksikin ajaksi pois seurakunnan edestä ja palasi siihen rukouksen *O Abrahams Gudh ... inqiwt / O Abrahamin Jumala ... wuodhata* lukemisen alkaessa.[164] Tällöin Herran siunaus ja psalmin 128:8 lukeminen siunasivat vihkiparin ja päättivät vihkitoimituksen alun. Tämän merkiksi vihkipari johdatettiin pois kuoriaidan edestä kirkon kuoriin. He palasivat siihen ennen rukouksen *O Abrahams Gudh, ... inqiwt / O Abrahamin Jumala ... wuodhata* lukemisen alkamista. Se lienee tarkoitettu luettavaksi perinteiseen tapaan kuoriaidan oven edessä olevilla portailla, mutta ei enää pitäjänalttarin ääressä.[165]

---

vain ortografiassa.

Useisiin 1500-luvun ruotsin- ja suomenkielisiin vihkikaavoihin oli Suomessa lisätty 1600-luvun alkupuolella Herran siunaus ja psalmi 128:8. Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Kangasalan kirkonarkiston sidoksen *KK 1549* (*Schalin 54*), Ciiijv; Laihian kirkonarkiston sidoksen *KK 1549* (*Schalin* 55), [8v]; Tampereen tuomiokapitulin arkiston sidoksen *KK 1549* (*Schalin 113*), Ciiijv; Hollolan kirkonarkiston sidoksen *HB 1557* (*Schalin 120*), Biiijv. *Schalin* 1946–1947 I, 28–29 (n:o 54), 29–30 (n:o 55), 56–57 (n:o 113), 60 (n:o 120).

[163] Rukouksen *O Abrahamin Jumala, ... wuodhata* lähteisiin palataan tarkemmin myöhemmin.

[164] Luvussa 7. palataan tarkemmin siihen, missä yhteydessä rukous *O Abrahams Gudh ... inqiwt / O Abrahamin Jumala ... wuodhata* luettiin.

[165] Kalannin Uudelle kirkolle kuuluneen käsikirjasidoksen *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n vihkikaavojen psalmin 121:8 yhteydessä oli latinankielinen ohje, jonka mukaan vihkipari tuli johdattaa psalmin päättymisen jälkeen käsi kädessä kirkon kuoriin. Edelleen näiden vihkikaavojen rukouksen *O Abrahams Gudh ... inqiwt / O Abrahamin Jumala ... wuodhata* kohdalle oli 1600-luvun alussa kirjoitettu latinaksi ohje, jonka mukaan vihkipari asettui tämän rukouksen ajaksi [kuoriin johtaville] portaille. *TYK Ai. I. 4c kk*: *HB 1614*, XLIIIr; *KK 1614*, 76.

Upsalan kokous 1593 määräsi sivualttarit revittäviksi. *SRAk I:3*, 57. *Lindquist* 1945, 41. Sivualttarit poistuivat käytännöstä vähitellen 1600-luvulla. *Hildebrand* 1884–1903 III, 309.

6.3.2. Johdatus kopulaatiota seuraavaan siunaamiseen

Turkulaisen vihkimistradition mukaan psalmia 127 (128) seurasivat välittömästi ja siihen kiinteästi liittyen Gloria Patri, Kirieleyson, Pater noster sekä viisi säepareittain luettua rukousta: *Saluum fac & Deus meus, Mitte eis & Et de syon, Esto eis domine & A facie inimici, Domine exaudi orationem & Et clamor meus, Dominus vobiscum & Et cum.*[166]

Kun psalmin 127 (128) esittäminen kuului useimpiin eurooppalaisiin vihkimistraditioihin, ne voidaan jakaa kolmeen ryhmään sen perusteella, missä osassa vihkikaavaa kyseinen psalmi luettiin. Ensimmäisen ryhmän muodostavat ne vihkimiskäytännöt, joissa psalmi 127 (128) esitettiin morsiusmessun jälkeisten siunauksellisten elementtien yhteydessä.[167] Toiseen ryhmään kuuluvat ne vihkikaavat, joiden mukaan psalmi 127 (128) luettiin sormuksen siunaamiseen liittyvien elementtien ja morsiusmessun välissä.[168] Kolmannen ja suurimman ryhmän vihkikaavojen mukaan tämä psalmi esitettiin kopulatiivisten osien ja morsiusmessun välissä.[169]

Psalmin 127 (128) lukemisesta vihkitoimituksen yhteydessä on tietoja 900–1000 -luvuilta, sillä se sisältyi ainakin englantilaiseen *BeAeR*-vihkikaavaan, jossa psalmin jälkeen ei ollut muita liturgisia osia.[170] Niitä ryhdyttiin lisäämään tähän yhteyteen 1000–1400 -luvuilla eri puolilla Eurooppaa ja erityisesti englantilaisissa vihkikaavoissa.[171]

---

166 *HYK RIT 24*, 4v. *29*, 4v. *MEA*, 17. Ortografia *MEA*:n mukaan.

167 Esim. **Englanti**: *BeAeR*, 364. **Ranska**: *MiMel*, 285. **Saksa**: *MiRaD*, 374. *AgSw*, 23.

168 **Saksa**: *MiHam*, 72v. *RiEHB*, 22. *AceoC*, 97. **Ranska**: *MiBa*, 284.

169 **Ranska**: *PoMLy*, 287. *PoAb*, 288. *MiRoA*, 295. *PoRisVa*, 298. *MiRoB*, 304–305. *PoAm*, 634 (tähän vihkikaavaan ei ollut merkitty morsiusmessua lainkaan). **Englanti**: *MiEB*, 290. *MVH*, 81. *PoMag*, 160*. *PoEl*, 162*. *MiS*, 414. *PoAEB*, 162*. *MiPH*, 164*. *OEM*, 39. *MiWe*, 1236. *MaRa*, 3. *WeMa* , 168*. *MiH*, 188*. *MS 1506*, 20*. *MPE*, 28. **Saksa**: *RiCon*, 102.

Ks. myös *Stevenson* 1982, 250.

170 *BeAeR*, 364 (englantilaisiin keskiaikaisen eli normannien kirkon vihkimistraditioihin kuuluva kaava). *Ritzer* 1962, 243–244. *Stevenson* 1982, 66–67.

171 Esim. **Englanti**: *PoEl*, 162* (Gloria, Kyrie, Pater noster, Salvum fac, Deus custodiat vos, Dominus custodiat introitum, Dominus vobiscum). *MiS*, 414–415 (Gloria, Kyrie, Pater noster, Saluum fac, Mitte eis, Esto eis, Domine exaudi, Dominus vobiscum). *PoAEB*, 162* (Gloria, Kyrie, Pater noster, Saluum fac, Mitte eis, Esto eis, Domine exaudi). *MiWe*, 1236 (Gloria, Kyrie, Pater noster, Saluum fac, Mitte eis, Esto eis, Domine exaudi, Dominus uobiscum). *MaRa*, 3 (Gloria, Kyrie, Pater noster, Saluum fac, Mitte eis, Esto eis, Domine exaudi, Dominus uobiscum). *MiH*, 188* (Gloria, Kyrie, Pater noster, Sa-

Psalmi 127 (128) esitettiin vihkikaavan yhteydessä myös Lundin, Roskilden, Skaran ja Linköpingin hiippakuntien traditioitten mukaan, ja se luettiin sormuksen siunaamiseen liittyvien elementtien ja morsiusmessun välissä. Sen yhteydessä oli myös liturgista ainesta.[172]

MNa:n, *MNb*:n, *LAS*:n vihkikaavojen sekä upsalalaisen ja turkulaisen vihkimistradition mukaan kopulatiivisten osien ja morsiusmessun välissä esitettiin psalmi 128 ja siihen liittyvää liturgista ainesta.[173]

Englantilaiset *MiS-*, *MiWe-*, *MaRa-*, *WeMa-*, *MiH-*, *MS 1506* -vihkikaavat olivat rakenteeltaan samanlaiset kuin upsalalaisen ja turkulaisen vihkimistradition kaavat. Niissä kaikissa psalmia 127 (128) seurasivat liturgiset elementit Gloria, Kyrie, Pater noster, *Saluum fac, Mitte eis, Esto eis, Domine exaudi* sekä *Dominus uobiscum*, jotka esitettiin lisäksi myös samalla tavalla kopulatiivisten osien ja morsiusmessun välissä.[174] Näistä rakenteellisista samanlaisuuksista voi päätellä, että psalmi 127 (128) ja sen jälkeiset elementit lienevät välittyneet turkulaiseen vihkimistraditioon englantilaisesta käytännöstä upsalalaisen praksiksen kautta. Tällöin perimmäisenä lähteenä voi pitää varhaisempaa Sarum-traditiota, sillä mainittujen vihkikaavojen puheena olevat elementit esiintyivät ensimmäisen kerran sitä edustavassa *MiS*-kaavassa.

Pyhiinvaelluspsalmeihin kuuluvassa psalmissa 127 (128) puhuttiin aluksi

---

luum fac, Mitte eis, Esto eis, Domine exaudi, Dominus uobiscum). **Ranska**: *MiBa*, 284 (Pater noster, Salvum fac, Esto eis, Mitte eis, Domine exaudi, Dominus vobiscum). *PoAb*, 288 (Gloria, Dominus vobiscum). *PoRiSVa*, 298 (Gloria, Kyrie, Pater noster, Saluum fac, Mitte eis, Esto eis, Domine exaudi, Dominus uobiscum). **Saksa**: *MiHam*, 72v (Kyrie, Pater noster). *RiCon*, 102 (Gloria, Kyrie, Pater noster, Saluum fac, Mitte eis, Domine exaudi). Ks. myös *Stevenson* 1979, 468–471. *Stevenson* 1983, 554.

172 *SKrA MI 421*, 4v (todennäköisesti Linköpingin tai Växjön hiippakunnan vihkimistraditiota edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta) (Kyrie, Pater noster). *MaKa*, 13r (Gloria, Kyrie, Pater noster, Aue Maria, Saluum fac). *PoLund*, 188 (Gloria). *MR* , 17–18 (Gloria, Pater noster). *HM*, 172 (Kyrie, Pater noster, Saluum fac, Mitte eis, esto eis). *BS*, 132 (Kyrie, Pater noster, Saluum fac, Mitte eis, esto eis). *ML*, 40 (Gloria, Kyrie, Pater noster, Saluum fac, Mitte eis, Esto eis, Domine exaudi, Dominus vobiscum).

173 *SRA RIT 8*, 2r. *HYK RIT 24*, 4v. *29*, 4v (kaikissa näissä kolmessa vihkikaavassa Gloria, Kyrie, Pater noster, Saluum fac, Mitte eis, Esto eis, Domine exaudi, Dominus vobiscum). *MNa*, 20 (Pater noster, Saluum fac, Domine exaudi, Dominus vobiscum). *MNb*, 25 (Saluum fac, Mitte eis, Dominus vobiscum). *LAS*, 63–64 (Gloria, Kyrie, Pater noster, Saluum fac, Esto eis, Domine exaudi, Dominus vobiscum). *MU*, 27 (Kyrie, Pater noster, Saluum fac, Mitte eis, Esto eis, Domine exaudi, Dominus vobiscum). *MEA*, 17 (Gloria, Kyrie, Pater noster, Saluum fac, Mitte eis, Esto eis, Domine exaudi, Dominus vobiscum).

174 *MiS*, 414–415. *MiWe*, 1236. *MaRa*, 3. *WeMa*, 168*. *MiH*, 118*. *MS 1506*, 20*.

siitä, että Jumala siunaa menestyksellä jokaisen hänen tahtonsa mukaan elävän ajallisen elämän. Menestykseen kuului myös perheonni, joka ilmeni hyvän vaimon, lapsien sekä pitkän iän ja lastenlapsien saamisessa.[175]

Psalmin 127 (128) avulla kerrattiin kirkon avioliitto-opetuksen perusprinsiippejä, joita oli esiintynyt myös aiemmin vihkikaavan eri osien yhteydessä. Näin psalmilla oli opettava funktio. Toisaalta Jumalan siunauksesta puhuminen viittasi vihkikaavan siunauksellisiin osiin.

Läntisen liturgisen perinteen mukaisesta psalmitekstin esittämistavasta[176] voi päätellä, että psalmi 127 (128) laulettiin tai resitoitiin myös Turun hiippakunnassa, vaikka sitä ei mainitakaan.

Turkulaisissa vihkikaavoissa oli psalmin 127 (128) päätyttyä normaalin liturgisen käytännön mukaisesti vastauksena Raamatun sanaan Gloria Patri, jonka pappi ja kuoro esittivät kahtena erilaisena säkeenä.[177] Turun hiippakunnan pienissä seurakunnissa pappi lienee kuitenkin laulanut tai resitoinut Gloria Patrin joko yksin tai lukkarin avustamana kuoron puuttuessa.

Läntisen tradition mukaisesti myös Turun hiippakunnan vihkikaavoissa Gloria Patrin jälkeen seurasivat normaalisti Kyrie ja rukous.[178] Tänä rukouksena oli eurooppalaisten vihkikaavojen mukaisesti Pater noster, joka esitettiin normaalisti säepareittain siten, että pappi lauloi tai resitoi sen alun ja kuoro lopun sanoista *Et ne nos* alkaen.[179] Samalla tavalla on menetelty myös turkulaisissa vihkikaavoissa, sillä niissä *Pater noster* -sanoja seurasi *Et ne nos*. Pappi tai lukkari on saattanut kuitenkin joutua Suomessa esittämään myös rukouksen lopun kuoron puuttuessa.

Herran rukous, jossa ihmisen kaikkia tarpeita pyydettiin Jumalalta, sopi psalmin 127 (128) yhteydessä luettavaksi, sillä siinä puhuttiin Jumalan siunaamasta avioliitosta. Ihminen sai rukoilla myös näitä asioita. Pater noster viittasi tässä yhteydessä myös siunauksen pyytämiseen avioliitolle.

Näiden kahden elementin jälkeen seurasi *RA*:ssa kaksi ja *MEA*:ssa kolme säeparia. Ne oli otettu hieman mukaellen seuraavista Vulgatan mukaan merkityistä psalmeista: 1) *Saluum fac seruum tuum et ancillam tuam & Deus meus*

---

175 Psalmi päättyi tosin *HYK RIT 24*:ssä (*HYK RIT 24*, 4v) *Ame*neen.

176 *Jungmann* 1952 I, 415–416. *Rangel* 1966, 1520.

177 *Wilhelms* 1957, 45–46. *Jungmann* 1952 I, 418 viite 19, 420.

178 *Weissenbäck* 1937, 232. *Jungmann* 1952 I, 435.

179 *Weissenbäck* 1937, 308. *Stäblein* 1962, 934–950.

Collijn on lisännyt rekonstruoimaansa *MU*:en säettä (versiculus) tarkoittavan merkin sanojen *Et ne nos* eteen. *MU*, 16.

sperantem (Ps. 85 (86) :2c, mukaeltu). 2) *Mitte eis auxilium de sancto & Et de syon tuere eos* (Ps. 19 (20) :3, mukaeltu). 3) *Esto eis domine turris fortitudinis & A facie inimici* (Ps. 60 (61) :2b, mukaeltu).[180] Ensiksi mainitut kaksi säeparia olivat esiintyneet jo aiemmin turkulaisissa vihkikaavoissa, nimittäin johdatuksessa sormuksen siunaamiseen. Niissä rukoiltiin Jumalaa auttamaan ja armahtamaan kaikkia läsnäolevia, erityisesti vihkiparia. Sama pyyntö oli myös kolmannessa säeparissa, jossa Jumalaa pyydettiin olemaan vihkiparille turvalinnana ja pelastamaan heidät kaikesta pahasta.

Nämä säeparit lienee esitetty myös Turun hiippakunnassa läntisen liturgisen perinteen mukaisesti siten, että pappi lauloi tai resitoi säeparin ensimmäisen osan ja kuoro tai lukkari jälkimmäisen.

Kaikkien näiden säeparien tehtävänä oli myös toimia liturgisena siirtymänä niihin rukouksiin ja siunauksiin, jotka seurasivat *Domine exaudi orationem meam* -pyynnön ja vuorotervehdyksen jälkeen.

Turkulaisessa traditiossa viimeksi mainittu rukous esitettiin säepareittain läntisen liturgisen tradition mukaisesti, koska *RA*:een oli merkitty rukouksen jälkimmäinen säepari *Et clamor meus ad te [veniat]*. Sen päätyttyä seurasi papin laulama tai resitoima vuorotervehdyssäe *Dominus vobiscum*, johon kuoro tai lukkari vastasi perinteen mukaisesti säkeellä *Et cum spiritu tuo*. Kuoron vastaus *Et cum* oli kirjoitettu turkulaisista vihkikaavoista vain *HYK RIT 29*:än.[181]

Turkulaisen vihkimiskäytännön psalmin 127 (128) jälkeiset elementit muistuttivat läntisen tradition mukaista rukoushetkikäytäntöä, johon kuuluivat psalmin jälkeen säepareittain esitetyt Gloria Patri, Kyrie, Pater noster sekä Raamattuun perustuvat rukoukset.[182] Siten näiden elementtien funktiona oli toimia rukoushetkiluonteisena siunauksena vihkikaavan kopulatiivissa osissa tapahtuneelle avioliiton kirkolliselle solmimiselle. Samalla ne toimivat liturgisena siirtymänä vihkikaavan kopulatiivisista osista varsinaisiin siunausosiin.

Ruotsin reformatorisissa kansankielisissä vihkikaavoissa ei ollut vastinetta

---

180 Psalmien ja niiden jakeiden numerointi noudattaa Vulgatan käytäntöä. Esim. [Biblia Vulgata] 1485, 3_5r, 4_4r, 4_8v.

181 *HYK RIT 24*, 3v–4r. *29*, 4r. *MEA*, 16.

Collijn on lisännyt rekonstruoimaansa *MU*:en versiculusta symbolisoivat merkit sanojen *Domine exaudi* ja *Dominus vobiscum* eteen sekä responsoriumia tarkoittavan merkin sanojen *Et clamor* edelle. *MU*, 16.

Säeparista *Domine exaudi & Et clamor* ja *Dominus vobiscum & Et cum* -vuorotervehdyksestä *Jungmann* 1958 I, 401, 463–471.

182 Rukoushetkien sisällöstä esim. *Leclercq* 1910, 1297–1298.

edellä esitetyille psalmille 127 (128) ja sen jälkeisille säepareittain esitetyille elementeille.

6.3.3. Rukoukset ja siunaukset

Turkulaisessa vihkimistraditiossa seurasi psalmin 128 ja sen jälkeisten elementtien päätyttyä lisää rukouksia ja siunauksia. Tällöin luettiin rukoukset *Respice domine de celo, Respice domine propicius*, siunausrukous *Benedicat nos deus omni*, rukous *Omnipotens sempiterne deus qui primos* sekä siunaus *Benedicat vos pater*.[183]

Ruotsinkielisissä 1500-luvun vihkikaavoissa evankeliumilektion jälkeisiä papin sanoja seurasivat vuorotervehdys sekä rukoukset *O alzmechtige ewige gudh* ja *O Abrahams gudh ... ingiwt*.[184] Vastaavassa paikassa suomenkielisissä 1540-luvun vihkikaavoissa olivat vuorotervehdys sekä rukoukset *O Caikiualdias ijancaikinen Iumala* ja *O Abrahamin Iumala ... wodhata*.[185]

Seuraavassa tarkastellaan lähemmin turkulaisen vihkimistradition edellä mainittuja rukouksia ja siunauksia. Edelleen tutkitaan ruotsinkielisten 1500-luvun alkupuolen vihkikaavojen edellä sanottuja rukouksia sekä niitä vastaavia suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen rukouksia.

Rukoukset *Respice domine de celo* ja *Respice domine propicius*

Rukous *Respice domine de celo* esiintyi tiettävästi ensimmäisen kerran 900–1000 -luvuilla englantilaisessa *PoAeR*-vihkikaavassa.[186] Se levisi keskiajan kuluessa eri puolille Eurooppaa, jossa siitä esiintyy useita eri versioita.[187] Yksi niistä, ilmeisesti ensimmäisen kerran englantilaisessa *MiEB*-vihkikaavassa

---

183 *HYK RIT 14*, 2r (osittain fragmentaarinen). *24*, 4v (osittain fragmentaarinen). *29*, 4v (osittain fragmentaarinen). *MEA*, 17–18. Ortografia otettu *MEA*:sta.

184 *HB 1529*, Cjrv. *HB 1533*, Cjrv. *HB 1537*, Cjrv. *HB 1541*, Biijv–Bivr. *HB 1548*, Diijv–Ejr. *HB 1557*, Diijv–Ejr. *HB 1586*, Bvijv–Cjr. Teksti otettu *HB 1529*:stä, eroja muihin vihkikaavoihin vain ortografiassa.

185 *KKW*, 41, 43, 45. *KK B 28*, 41–44. *KK 1549*, 23–25. Teksti otettu *KK 1549*:stä, *KKW* ja *KK B 28* eroavat siitä tältä osin ortografiassa.

186 *PoAeR*, 364. *Molin – Mutembe* 1974, 324. Ks. myös *Ritzer* 1962, 244.

187 Esim. **Englanti**: *MiEB*, 290. *MVH*, 81. **Ranska**: *MiBa*, 284. *PoAm*, 634. **Saksa**: *MiHam*, 72v. **Tanska**: *LAS*, 64. **Norja**: *MNa*, 21. Ks. myös *Lüdtke* 1922, 102–103. *Stevenson* 1979, 465–466, 467, 471.

tavattava,[188] poikkeaa rukouksen lopussa olevien pyyntöjen sisällön puolesta siksi paljon *PoAeR*-vihkikaavan vastaavasta, että sitä voidaan pitää kokonaan eri rukouksena.

BeAeR-vihkikaavan rukous *Respice domine de celo* levisi myös eri puolille Eurooppaa. Se luettiin tavanomaisimmin psalmin 128 jälkeisten rukousten ja siunausten yhteydessä.[189] Rukous voitiin eräitten vihkikaavojen mukaan lukea psalmin 68 jälkeisten rukousten ja siunausten yhteydessä sidoksissa vihkikaavan kopulatiivisiin osiin.[190]

Rukouksen lopussa olevien pyyntöjen lukumäärä vaihteli myös eri vihkikaavoissa. Tämän perusteella ne voidaan jakaa kolmeen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvissa vihkikaavoissa rukousten lopussa on kolme pyyntöä.[191] Vastaavien pyyntöjen lukumäärä on neljä toisessa ryhmässä.[192] Kolmannen ryhmän pyyntöjen lukumäärä on kuusi.[193]

Viisi pohjoismaista vihkikaavaa kuului ensimmäiseen ryhmään.[194] Roskilden, Upsalan, Linköpigin ja Turun hiippakuntien vihkimistraditiot olivat toisessa ryhmässä[195] Ainoastaan yksi pohjoismainen vihkikaava kuului kolmanteen ryhmään.[196]

---

188 *Molin – Mutembe* 1974, 324.

189 Esim. *PoEl*, 161* (Englanti). *PoMLy*, 287 (Ranska). *MiRad*, 374 (Saksa).

190 Esim. *RiCa*, 313 (Ranska). *MR*, 17 (Tanska). *ML*, 37 (Ruotsi). *OEM*, 38–39. *MiWe*, 1235–1236. *MPE*, 28 (Englanti). Ks. myös *Stevenson* 1979, 471. *Stevenson* 1983, 554.

191 Esim. **Englanti**: *MVH*, 81. *MiH*, 119*. **Ranska**: *PoAm*, 634. **Saksa**: *AgSw*, 23. **Italia**: *PoRoA*, 301.

192 **Englanti**: *BeAeR*, 364 (rukous luettiin morsiusmessun jälkeen). *MiEB*, 290. *PoEl*, 161*. *OEM*, 38–39. *MiWe*, 1235. *MPE*, 28. **Ranska**: *MiMel*, 286. *PoMLy*, 287. *MiRoA*, 295. *MiRoB*, 305. *RiCa*, 313. *LiLu*, 315. **Saksa**: *MiRad*, 374 (rukous luettiin morsiusmessun jälkeen). *AceoC*, 97.

193 **Englanti**: *MiS*, 415. *PoAEB*, 163*. *MiPH*, 160*. *MaRa*, 3. *WeMa*, 169*. *MS 1506*, 21*.

Stevenson 1982, 250 esittää Sarum-tradition tämän rukouksen lähteeksi BeAeR -vihkikaavan vastaavaa rukousta.

194 **Tanska**: *NoM*, 70. *MaKa*, 12v–13r. *PoLund*, 187–188 (siinä oli vain kaksi pyyntöä). **Ruotsi**: *HM*, 171. *BS*, 132. *SRA MI 418*, 2r (fragmentin ruotsalaisuus ei ole varmaa, sillä se on tarkemmin lokalisoimaton).

195 *SRA RIT 8*, 2rv (myöhäisempää upsalalaista vihkimistraditiota edustava fragmentti 1400-luvulta). *HYK RIT 24*, 4v. *29*, 4v. *MR*, 17. *MEA*, 17. *ML*, 37. *MU* on tältä kohdin fragmentaarinen. Collijn on kuitenkin olettanut, että siunaus on sisältynyt myös siihen. *Collijn* 1918, 31 viite 6.

196 *SKrA MI 421*, 4v (todennäköisesti Linköpingin tai Växjön hiippakunnan vihkimistraditiota edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta).

Seuraavassa (vertailu 6.10.) verrataan toisiinsa toisen ryhmän vihkikaavojen *Respice domine de celo* -rukouksia, jotka luettiin psalmin 128 jälkeisten rukousten ja siunausten yhteydessä.

Vertailu 6.10. Englantilaisten (*BeAeR, MiEB, PoEl, OEM, MiWe, MPE*), ranskalaisten (*MiMel, PoMLy, MiRoA, MiRoB*), saksalaisten (*MiRad, AceoC*), upsalalaisen fragmentin (*SRA RIT 8*) sekä turkulaisten vihkikaavojen rukouksen *Respice domine de celo* vertailu

Respice[1] domine de celo[2] sancto tuo super[3] hanc conuentionem vt[4] sicut misisti sanctum angelum tuum raphaelem tobie[5] et zare filie raguelis ita digneris bene✣dictionem[6] tuam mittere[7] super istos[8] adolescentes[9]: vt in tua voluntate permaneant: et in tua seruitute[10] consistant: et in amore tuo[11] viuant et senescant[12]: et multiplicentur in longitudine dierum[13]: Per christum.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HYK RIT 24*:stä, eroja muitten esilläolleiden vihkimistraditioitten rukouksiin vain ortografiassa sekä seuraavissa erikseen osoitetuissa kohdissa; *MiMel, MiRoB*: Respice, Domine super hunc famulum.
2 *SRA RIT 8*: loco.
3 *MiMel*: sana super puuttuu.
4 *MiEB, MiMel, PoMLy, MiRoA, OEM, MiRoB, SRA RIT 8*: et; *PoEl, MPE*: et qui.
5 *OEM*: pacificum tobie.
6 *BeAeR, MiRad*: ut digneris domine mittere benedictionem; *MiEB, PoMLy, MiRoA, MiRoB, AceoC* : ita digneris domine mittere benedictionem; *PoEl, MPE*: ita, Domine, mitte bene✣dictionem; *OEM*: ita mittere digneris domine benedictionem; *HYK RIT 29*: ei ristinmerkin symbolia benedictionem -sanan yhteydessä.
7 *HYK RIT 29*: mittere tuam.
8 *MiMel, MEA*: hos.
9 *MiMel*: in tua voluntate permaneant et sanat puuttuvat; *SRA RIT 8*: adolescentes mitte.
10 *HYK RIT 29, MEA*: in seruitute; *BeAeR, MiRad*: uoluntate.
11 *MEA*: in tuo amore.
12 *BeAeR, MiRad*: crescant et senescant; *MiEB, MiMel, PoMLy, MiRoA, OEM, MiRoB*: crescant.
13 *OEM*: dierum omnibus d[i]ebus uite sue.

Vertailusta ilmenee, että yhdenkään siinä mukana olleen vihkikaavan rukous *Respice domine de celo* ei ollut tekstuaalisesti täysin identtinen. Eroja oli tosin vain sanajärjestyksessä ja yksittäisissä sanavalinnoissa. Kohdan 6 sanoista *ita digneris bene✣dictionem* ilmenee, että myöhäisempi upsalalainen ja turkulainen vihkimistraditio olivat tällä kohdin samanlaiset poiketen kaikista muista eurooppalaisista vihkikaavoista. Tästä voi päätellä, että myöhäisempi

upsalalainen vihkimiskäytäntö on ollut turkulaisen vastaavan rukouksen lähteenä.[197] Vertailussa havaitusta tekstuaalisesta erilaisuudesta johtuen ei sen sijaan voi päätellä sitä, miten tämä rukous on kulkeutunut englantilaisesta *BeAeR*-vihkikaavasta myöhäisempään upsalalaiseen ja turkulaiseen vihkimistraditioon.

Rukous *Respice domine propicius* tavataan ensimmäisen kerran 1100-luvulla useissa eri vihkikaavoissa Ranskassa ja Englannissa.[198] Sieltä rukous levisi sitten useisiin eri eurooppalaisiin vihkimistraditioihin.[199] Ruotsissa rukous esiintyi vain Upsalan ja Turun hiippakunnissa.[200]

Seuraavassa (vertailu 6.11.) yllämainittujen vihkikaavojen rukousta *Respice domine propicius* tarkastellaan vertaillen.

Vertailu 6.11. Englantilaisten (*PoEl, MiS, PoAEB, MaRa, WeMa, MS 1506*), ranskalaisten (*PoMLy, MiRoA, MiRoB, RiCa*), upsalalaisen (*AceoC*), sekä turkulaisten vihkikaavojen rukouksen *Respice domine propicius* vertailu

Respice[1] domine propicius[2] super hunc famulum tuum. *N.*[f1] et super hanc famulam[f2] tuam[3]. vt in tuo nomine celestem bene✣dictionem[4] accipiant filios[5] filiorum suorum[6] in tertiam et quartam generationem[7] incolumes[f3] videant[8]: et in tua fidelitate semper [f3,9] perseuerent: et in futuro ad[10] celestia regna perueniant: Per.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *MEA*:sta, eroja muitten mainittujen vihkimistraditioitten rukouksiin vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.

2 *HYK RIT 24*: sana propicius puuttuu.

3 *HYK RIT 24, 29*: famulam tuam *N.*; *SRA RIT 8*: et super hanc famulam tuam sanat puuttuvat; *PoEl, AceoC*: Respice, Domine, super nos fideles tuos *N.*

4 *HYK RIT 14*: ei ristinmerkin symbolia tässä yhteydessä; *SRA RIT 8*: ut in nomine tuo celestem benedictionem accipiant; *PoEl, MiS, PoAEB, MaRa, WeMa, MS 1506, PoMLy, MiRoA, MiRoB, RiCa*: ut in nomine tuo bene✣dictionem cælestem accipi-

197 Ks. myös *Knuutila* 1984, 99.

198 Esim. **Englanti**: *PoEl*, 162*. **Ranska**: *PoMLy* , 287.

199 Esim. **Englanti**: *MiS*, 415. *MaRa*, 3. *WeMa*, 169*. *MS 1506*, 21*. **Ranska**: *MiRoA*, 295. *MiRoB*, 305. *RiCa*, 314 (rukous luettiin morsiusmessun yhteydessä). **Saksa**: *AceoC*, 97. Ks. myös *Lüdtke* 1922, 102–104, 105–106, 118. *Stevenson* 1982, 250.

200 *SRA RIT 8*, 2rv. *HYK RIT 14*, 2r (osittain fragmentaarinen). *24*, 4v (suurimmalta osalta fragmentaarinen). *29*, 4v, 5r (osittain fragmentaarinen). *MEA*, 17–18. *MU* on tältä kohdin fragmentaarinen. Collijn on kuitenkin olettanut, että rukous on sisältynyt myös siihen. *Collijn* 1918, 31 viite 6.

ant, ortografia *PoMLy*:n mukaan; *AceoC*: ut in tuo nomine benedictionem celestem accipiant.

5 *HYK RIT 14, SRA RIT 8, PoEl, MiS, PoAEB, WeMa, MS 1506, PoMLy, MiRoA, MiRoB, RiCa, AceoC*: et filios.

6 *SRA RIT 8*: filiorum suorum usque ad; *PoEl, MiS, PoAEB, MaRa, WeMa, MS 1506*: et filiarum suarum usque; *PoMLy, MiRoA, MiRoB, RiCa, AceoC*: filiorum suorum usque.

7 *HYK RIT 14, SRA RIT 8, PoEl, PoAEB, MaRa, WeMa, MS 1506*: progeniam.

8 *AceoC*: tertiam vel in quartam progeniem videant.

9 *PoEl, PoAEB, WeMa, MS 1506*: et in tua voluntate semper; *MaRa*: et in tua benedictione semper; *MiS*: et in uoluntate semper; *AceoC*: et in tua semper fidelitate.

10 *AceoC*: ac in futuro.

f1 *HYK RIT 14* tähän saakka fragmentaarinen.

f2 *HYK RIT 24* tästä eteenpäin fragmentaarinen.

f3 *HYK RIT 29*: Sanat incolumes ... semper puuttuvat fragmentaarisuuden tähden.

Vertailu osoittaa kaikkien siinä mukana olleiden vihkikaavojen rukouksen *Respice domine propicius* eroavan toisistaan sanajärjestyksessä sekä yksittäisissä sanavalinnoissa. Sanojen *celestem benedictionem* keskinäinen järjestys oli myöhäisemmässä upsalalaisessa ja turkulaisessa vihkimistraditiossa sama (kohta 4). Siinä ne poikkesivat kaikista muista vertailussa olleista vihkikaavoista. Tästä voi päätellä, että myöhemmän upsalalaisen tradition rukous on ollut turkulaisen käytännön lähteenä.[201] Sen sijaan tämän rukouksen kulkeutumisreitti upsalalaiseen ja turkulaiseen traditioon jää vertailussa havaitun tekstuaalisen erilaisuuden tähden avoimeksi.

Turkulaisen tradition rukoukset *Respice domine de celo* ja *Respice domine propicius* olivat perättäin tässä järjestyksessä. Sama menettely oli vain muutamissa eurooppalaisissa vihkikaavoissa.[202] Näistä ainoastaan kolmen, nimittäin ranskalaisten *PoMLy-*, *MiRoA-* ja *MiRoB* -vihkikaavojen ensiksi mainittu rukous oli samaa variaatiota kuin turkulainen vastaava rukous. Siten turkulainen vihkimiskäytäntö oli tällä kohdin identtinen näiden kaavojen kanssa sekä kaavan rakenteen että rukousten tekstuaalisen asun osalta.

Mainitut ranskalaiset kaavat eivät kuitenkaan liene turkulaisten rukousten välittöminä lähteitä, sillä ranskalaisten ja turkulaisten vihkikaavojen aiemmat osat eivät olleet samanlaiset. Aiemmin havaittu yhtäläisyys varhaisempaan Sarum-traditioon pohjautuvien englantilaisten vihkikaavojen ja turkulaisen käy-

---

201 Ks. myös *Knuutila* 1984, 99.

202 **Englanti**: *MiS*, 415. *PoAEB*, 163*. *MaRa*, 3. *WeMa*, 169*. *MS 1506*, 21*. **Ranska**: *PoMLy*, 287. *MiRoA*, 295. *MiRoB*, 305. **Saksa**: *AceoC*, 97. **Ruotsi**: *SRA RIT 8*, 2rv (myöhäisempi upsalalainen vihkimistraditio).

tännön välillä antaa aiheen olettaa, että jokin tai jotkut tämän englantilaisen tradition kaavat ovat välittäneet myös nämä elementit turkulaiseen käytäntöön, vaikka molemmat turkulaiset rukoukset poikkesivatkin tekstuaalisesti englantilaisten vihkikaavojen vastaavista teksteistä. Olettamusta tukee se, että ranskalaiset 1100-luvun vihkikaavat ovat vaikuttaneet englantilaisiin käytäntöihin.

Rukouksessa Jumalaa rukoiltiin siunaamaan vihkipari samalla tavalla kuin Tobiaan ja Raguelin tyttären Saaran välinen avioliitto eli lähettämällä enkeli Raafael heidän luokseen. Edelleen Jumalalta anottiin, että vihkipari saisi elää hänen siunauksensa varassa ja palvella Jumalaa hänen pyhän tahtonsa mukaan. Lopuksi rukoiltiin, että vihkipari saisi elää ja vanheta Jumalan rakkaudessa ja saavuttaisi korkean iän. Rukous päättyi *Per Christum* -sanoihin.[203]

Turkulaisen tradition rukous *Respice domine de celo* oli luonteeltaan siunausrukous eli siunauksen välittävä rukous, jossa tehtiin ristinmerkki sanan *bene* ✣ *dictio* keskellä. Rukous kohdistui molempiin aviopuolisoihin. Näin se toteutti osaltaan vihkimistoimituksen funktiota, jonka yhtenä tehtävänä oli välittää heille avioliiton sakramentin siunaus.

Maininta Tobiaan ja Saaran välisestä avioliitosta sekä enkeli Raafaelista viittasi apokryfisen Tobiaan kirjan lukuihin 6–8, joissa kerrottiin, kuinka enkeli Raafael pelasti Tobiaan pahan hengen pauloista. Se oli tappanut Saaran aiemmat aviomiehet hääyönä.

Tobiaan kirja nähtiin keskiajalla tärkeäksi avioliitto-opetuksessa, sillä sen avulla aviopuolisoita haluttiin opettaa turvaamaan Jumalaan ja hänen apuunsa.[204] Rukouksessa kerrattiin edelleen kirkon avioliiton sakramenttiluonteen mukaista opetusta siitä, että Jumala siunasi asettamansa avioliiton. Siinä eläminen oli Jumalan palvelemista ja siten myös hänen tahtonsa mukaista nuhteetonta elämää. Sellainen toi muassaan pitkän iän siunauksen. Siten tällä rukouksella oli myös opettava funktio.

Rukouksessa *Respice domine propicius* pyydettiin, että Jumala olisi suosiollinen nimeltä mainitulle aviomiehelle ja -naiselle. Heille pyydettiin Jumalan siunausta, jotta he saisivat nähdä aina kolmannessa ja neljännessä polvessa olevia lapsenlapsia. Aviopuolisoille rukoiltiin myös armoa pysyä uskossa kiinni Jumalassa ja iankaikkista elämää.

Ristinmerkin symboli ilmentää, että tämänkin rukouksen luonteeseen kuului siunaus. Sitä pyydettiin molemmille aviopuolisoille, ja se välitettiin heille

---

[203] Ks. myös *Stevenson* 1979, 472.
[204] Esim. *DSS*, 204.

nimeltä mainiten. Siten siinä myös tuli esiin vihkitoimituksen tehtävä avioliiton sakramentin siunauksen välittäjänä.

Rukouksessa puhuttiin erityisesti pitkästä iästä ja hedelmällisyydestä siunauksen muotona. Näiden asioiden maininta kertasi Raamattuun perustuvaa kirkon opetusta, jonka mukaan avioliitto sakramenttina välitti puolisoille myös nämä onnellisen avioelämän tunnusmerkit. Samalla toistettiin opetus Jumalan tahdon mukaisesta elämästä iäisyyskasvatuksena. Pitkän iän määritelmäksi asetettiin lastenlasten näkeminen kolmanteen ja neljänteen polveen asti. Tämä raja selittyy siten, että siunauksen katsottiin välittyvän Raamatun mukaan jälkeläisille näihin polviin saakka. Kolmas ja neljäs polvi oli myös se raja, johon asti kanoninen oikeus kielsi lähisukulais- ja lankousavioliittojen solmimisen. Siksi näistä polvista saattoi muistuttaa myös tässä kirkon opetuksessa. Kaikista mainituista seikoista ilmenee, että tällä rukouksella oli myös opetuksellinen tehtävä.

Rukous *Deus abraham ... benedic adolescentes istos* esiintyi yleisesti eurooppalaisissa vihkikaavoissa psalmin 128 jälkeisten rukousten ja siunausten yhteydessä.[205] Tämä rukous puuttui kokonaan sekä *RA*:sta että *MEA*:sta.[206] Se oli itsenäinen piirre turkulaisessa vihkimistraditiossa, ja se poikkesi tältä osin kaikista muista eurooppalaisista vihkikaavoista. Syynä tähän saattaa olla se, että *MEA*:n editori on samaistanut tämän rukouksen alkusanat edellä olleen siunauksen *Deus abraham ... iacob sit uobiscum* vastaaviin lisäsanoihin. Näin hän on jättänyt rukouksen *Deus abraham ... benedic adolescentes istos* pois ehkä toistoa välttääkseen.[207] Lisäksi tässä rukouksessa esiintyi samoja pyyntöjä hedelmällisyydestä, iankaikkisesta elämästä sekä Jumalan tahdon

---

205 Esim. **Englanti**: *MiS*, 415. *MiH*, 118*. **Ranska**: *PoMLy*, 287. *PoAb*, 288. **Saksa**: *MiHam*, 72v. *MiRad*, 374. **Italia**: *PoRoA*,301. **Tanska**: *MaKa*, 12v. *PoLund*, 187. *MR*, 18. **Norja**: *MNa*, 20. *MNb*, 25. **Ruotsi**: *SRA RIT 8*, 2r (myöhäisempi upsalalainen vihkimistraditio). *SKrA MI 421*, 4v (todennäköisesti Linköpingin tai Växjön hiippakunnan vihkimistraditio). *HM*, 171. *ML*, 40. Rukouksen historiasta *Ritzer* 1962, 205 viite 200, 241. *Stevenson* 1979, 466. *Molin – Mutembe* 1974, 327.

Rukous kuului kokonaisuudessaan: *Deus abraham deus ysaac deus iacob benedic adolescentes istos et semina semen uite eterne in mentibus eorum ut quicquid pro utilitate sua didiscerint, hoc facere cupiant per ihesum christum flium tuum recuperatorem hominum. Qui tecum et cum spiritu sancto viuit et regnat.* Rukouksen teksti *MiS*:n mukaan (*MiS*, 415).

Sarum -tradition mainitun rukouksen lähteistä sekä ennen sitä vihkimiskäytännössä olleesta rukouksesta *Benedicat vos domine Stevenson* 1982, 250.

206 *Parvio* 1980, 145. *Knuutila* 1984, 99, 100.

207 *Parvio* 1980, 145.

mukaisesta avioelämästä kuin rukouksissa *Respice domine de celo* ja *Respice domine propicius*.

Siunausrukous *Benedicat uos deus omni benedictione*

Turkulaisessa vihkimistraditiossa oli rukouksen Respice domine propicius päätyttyä siunausrukous *Benedicat uos deus omni benedictione*.[208] Se esiintyi ilmeisesti ensimmäisen kerran ranskalaisessa *PoMLy*- ja englantilaisessa *PoEl* -vihkikaavoissa 1100-luvulta.[209] Sieltä tämä siunausrukous levisi useisiin eri englantilaisiin ja ranskalaisiin vihkikaavoihin. Niissä se luettiin *PoMLy*:n tavoin psalmin 128 jälkeisten rukousten ja siunausten viimeisenä elementtinä.[210] Siunausrukous tunnettiin Norjassa, jossa se myös päätti psalmin 128 jälkeiset rukous- ja siunauselementit.[211] Ruotsissa se esiintyi turkulaisen vihkimistradition ohella ainoastaan upsalalaisissa kaavoissa. Näissä käytännöissä sen jälkeen seurasi vielä kaksi rukous- ja siunauselementtiä.[212]

Seuraavassa (vertailu 6.12.) verrataan keskenään tätä eri eurooppalaisten vihkimistraditioitten siunausrukousta.

Myöhäisemmän upsalalaisen ja turkulaisen vihkimistradition siunausrukoukset *Benedicat uos deus omni benedictione* olivat ortografiaa lukuunottamatta identtiset. Myöhäisempi upsalalainen traditio on siis ollut turkulaisten vihkikaavojen tämän elementin lähteenä.[213]

---

208 *HYK RIT 14*, 2r. *29*, 5r. *MEA*, 18.

209 *PoMLy*, 287. *PoEl*, 162*. *Molin – Mutembe* 1974, 322. *Stevenson* 1979, 466. *Stevenson* 1982, 250.

210 Esim. **Englanti**: *MiS*, 415. *PoAEB*, 163*. *OEM*, 41. *MaRa*, 3. *WeMa*, 169*. *MiH*, 119*. *MS 1506*, 21*. **Ranska**: *MiRoA*, 295. *MiRoB*, 305. Vrt. *PoEl*, 162* (Englanti), jossa siunausrukous luettiin psalmin jälkeisten rukousten ja siunausten toiseksi viimeisenä elementtinä.

Ks. myös *Stevenson* 1982, 250.

211 *MNb*, 26.

212 *SRA RIT 8*, 2v (myöhäisempi upsalalainen vihkimistraditio). *MU* on tältä kohdin fragmentaarinen. Collijn on kuitenkin olettanut, että siunaus on sisältynyt myös siihen. *Collijn* 1918, 31 viite 6.

213 Ks. myös *Knuutila* 1984, 99.

Vertailu 6.12. Englantilaisten (*PoEl, MiS, PoAEB, OEM, MaRa, WeMa, MiH, MS 1506*), ranskalaisten (*PoMLy, MiRoA, MiRoB*), norjalaisen (*MNb*), upsalalaisen (*SRA RIT 8*) sekä turkulaisten vihkikaavojen siunauksen *Benedicat uos deus omni benedictione* vertailu

Benedicat[1] uos[2] deus[3] omni bene÷dictione[4] effici[5] atque uos dignos in conspectu suo superhabundet[6] in uobis diuitias[7] glorie[8] sue: et erudiat uos uerbo[9] ueritatis: ut ei corpore pariter[10] et mente placere[11] ualeatis. Amen[12].

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HYK RIT 29*:stä, eroja muitten mainittujen vihkimistraditioitten rukouksiin vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa; *PoEl, PoAEB,WeMa, MS 1506*: Bene÷dicat.
2 *MEA*: nos.
3 *PoEl, PoAEB, WeMa, MiH, MS 1506, PoMLy, MiRoA, MiRoB*: Deus omnipotens; *MaRa*: omnipotens deus; *MiS, OEM*: dominus.
4 *HYK RIT 14, MEA, NMb, MiS, OEM, MaRa, PoMLy, MiRoA, MiRoB*: ristinmerkin symbolia ei ole merkitty tähän yhteyteen; *MNb, PoEl, PoAEB, WeMa, MaRa, MS 1506*: benedictione celesti.
5 *MNb*: et efficiat.
6 *PoMLy, MiRoA, MiRoB*: et abundet.
7 *MNb*: uos diuicie; *MaRa*: superhabundet diuicias.
8 *PoEl, PoAEB,WeMa, MaRa, MS 1506*: gratiæ.
9 *MNb*: deus uerbo: *PoEl, PoAEB, WeMa, MS 1506*: in verbo.
10 *HYK RIT 14*: pariter corpore.
11 *PoEl, PoAEB,WeMa, MS 1506*: complacere.
12 *PoEl, MiS, PoAEB, OEM, MaRa, WeMa, MiH, MS 1506*: Per Dominum nostrum.

Sen sijaan siunausrukouksen kulkeutumisreitti myöhäisempään upsalalaiseen ja turkulaiseen traditioon jää vertailussa havaitun tekstuaalisen erilaisuuden sekä siunausrukouksen erilaisen kaavoihin sijoittumisen takia avoimeksi. Aiemmin muitten vihkitoimituksen elementtien tarkastelun yhteydessä havaittu varhaisempaan Sarum-traditioon pohjautuva englantilaisvaikutus Upsalan ja Turun vihkimiskäytäntöön antaa kuitenkin aiheen olettaa, että myös tämä siunausrukous on tullut näihin traditioihin Englannista.

MEA:n siunausrukouksessa *Benedicat nos deus omni benedictione* oli pronominin *nos* kohdalle ilmeisesti sattunut lapsus (pro *uos*). Muuten tämä epäloogisuus ei ole selitettävissä varsinkaan, kun se ei esiinny missään muussa eurooppalaisessa vihkikaavassa.

Siunausrukouksessa *Benedicat uos deus omni benedictione* Jumalalta pyydettiin siunausta puolisoille ja sitä, että hän tekisi heidät kelvollisiksi saamaan

osallisuuden taivaallisesta kunniasta. Vihkiparille anottiin myös totuuden sanan johdatusta, jotta he voisivat oikein elää yhdessä avioliitossaan sekä ruumiillisesti että henkisesti.

Rukouksessa muistutettiin avioliiton sakramenttiluonteesta siunauksen välittäjänä vihkiparille. Siunauksen elementteinä mainittiin Jumalan lahjoittama iankaikkinen elämä ja sanan johdatus avioliitossa, joka takasi sen ajallisen onnistumisen.

Siunausrukouksen pyynnöissä toistui näin kirkon opetus avioliitosta iäisyyskasvatuksena ja samalla rukouksen opettava tehtävä.

Rukous *Omnipotens sempiterne deus qui primos parentes*

Turkulaisen vihkimistradition siunausrukousta Benedicat uos deus omni benedictione seurasi välittömästi rukous *Omnipotens sempiterne deus qui primos parentes*.[214]

Tämä rukous tavataan ensimmäisen kerran 1000–1100 -luvuilla useissa eri englantilaisissa ja ranskalaisissa vihkikaavoissa. Niissä siitä oli kaksi eri variaatiota, jotka poikkesivat toisistaan rukouksen alussa esiintyvien avioliiton sakramenttiluonteeseen viittaavien sanojen osalta. Ne olivat ensimmäisessä variaatiossa,[215] mutta puuttuivat toisesta.[216] Kumpikin versio levisi eurooppalaisiin eri vihkikaavoihin, joista useimpiin otettiin rukouksen ensimmäinen variaatio.[217] Toinen variaatio esiintyi vain muutamissa englantilaisissa 1100–1400 -lukujen vihkikaavoissa.[218]

Pohjoismaisista vihkikaavoista valtaosa sisälsi rukouksen ensimmäisen

---

214 *HYK RIT 14*, 2r. *29*, 5r. *MEA*, 18.

215 Esim. **Englanti**: *BeAeR*, 361. *MiEB*, 290. *PoEl*, 162*. **Ranska**: *PoAb*, 288. Puheena olevat rukousvariaation ilmaisevat sanat kuuluivat: *PoAb*, *MiEB*: suaque benedictione sanctificavit et in societate sancta (*PoEl*: amoris). Ks. myös *Stevenson* 1979, 466.

216 *PoMLy*, 287 (Ranska). Ks. myös *Lüdtke* 1922, 109–110. *Stevenson* 1979, 466.

217 Esim. **Englanti**: *MiWe*, 1238. *WeMa*, 169*. *MiH*, 118*. *MS 1506*, 21*. *MPE*, 29. **Saksa**: *MiRad*, 375. *AceoC*, 96. *AgSw*, 23.

Stevenson 1982, 250 esittää Sarum-tradition tämän rukouksen lähteeksi *PoMLy*-, *MiEB*- ja *PoEl*-vihkikaavoja.

Rukouksesta *Omnipotens sempiterne deus qui primos parentes* oli olemassa myös 1000–1300 -luvuilla pidempi versio, jossa rukouksen loppuun oli liitetty useita lisäpyyntöjä. Rukous esiintyi ainakin *SaNi* (Sacramentarium Niversensis [Neveri] - käsikirjoituksessa 1000–1100 -luvuilta, julkaistu *Crosnier* 1883), *MVH*- ja *OEM* -vihkikaavoissa toisistaan poikkeavana. *SaNi*, 123–124. *MVH*, 83–84. *OEM*, 37–38.

218 Esim. *MiS*, 415. *OEM*, 40–41. *MaRa*, 3.

variaation.[219] Toinen versio oli vain myöhäisemmässä upsalalaisessa traditiossa, yhdessä Linköpingin tai Växjön hiippakunnan vihkimiskäytäntöä edustavassa fragmentissa ja turkulaisissa vihkikaavoissa.[220]

Seuraavassa (vertailu 6.13.) käsitellään lähemmin ainoastaan mainitun rukouksen toista variaatiota.

Vertailu 6.13. Englantilaisten (*MiS*, *OEM*, *MaRa*), ranskalaisen (*PoMLy*), todennäköisesti linköpingiläisen tai växjölaisen (*SKrA MI 421*), upsalalaisen (*SRA RIT 8*) sekä turkulaisten vihkikaavojen rukouksen *Omnipotens sempiterne deus qui primos parentes* (toinen variaatio) vertailu

Omnipotens[1] sempiterne deus qui primos parentes nostros adam et euam sua virtute copulauit ipse corda et[2] corpora uestra sancti✣ficet et bene✣dicat[3] atque in societate et amore vere dilectionis coniungat. Per christum dominum nostrum[4].

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HYK RIT 29*:stä, eroja muitten mainittujen vihkimistraditioitten rukouksiin vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.
2 *MaRa*: sanat corda et puuttuvat.
3 *HYK RIT 24*, *MiS*, *OEM*, *MaRa*, *PoMLy*: ristinmerkin tekemisen symbolia ei ole merkitty sanojen sanctificet, benedicat yhteyteen; *PoMLy*: sana benedicta puuttuu.
4 *MaRa*: Qui viuit; *PoMLy*: rukouksen päätöksen sanamuotoa ei ole merkitty.

Vertailun vihkikaavat poikkesivat tarkastellun rukouksen osalta toisistaan vain ortografiassa ja muutamissa sanaeroissa. Tämän perusteella voi todeta, että käsiteltävä rukous on välittynyt ranskalaisesta *PoMLy*-vihkikaavasta englantilaisiin 1100–1400 -lukujen traditioihin (*MiS*, *OEM*, *MaRa*). Puheena oleva rukous esiintyi tässä muodossa ensimmäisen kerran *MiS*-vihkikaavan edustamassa varhaisemmassa Sarum-traditiossa, jonka on aiemmin havaittu sisältävän yhtäläisiä piirteitä turkulaisten vihkikaavojen kanssa. Siksi tämä englantilainen käytäntö lienee välittänyt myös puheena olevan rukouksen

---

219 **Norja**: *MNa*, 20–21. **Tanska**: *NoM*, 71. *MaKa*, 13v. *PoLund*, 188. **Ruotsi**: *SKrA MI 417*, 1r (Linköpingin hiippakunnan vihkimistraditiota edustava fragmentti). *HM*, 172. *BS*, 133. *ML*, 41.

220 *SRA RIT 8*, 2v (myöhäisempää upsalalaista vihkimistraditiota edustava fragmentti). *SKrA MI 421*, 4v (todennäköisesti Linköpingin tai Växjön hiippakunnan vihkimiskäytäntöä edustava fragmentti). *HYK RIT 14*, 2r. *29*, 5r. *MEA*, 18. *MU* on tältä kohdin fragmentaarinen. Collijn on kuitenkin olettanut, että siunaus on sisältynyt myös siihen. *Collijn* 1918, 31 viite 6.

myöhäisempään upsalalaiseen vihkimistraditioon ja sen kautta myös turkulaisiin kaavoihin.

Rukouksessa todettiin aluksi, että Jumala itse yhdisti ihmissuvun kantaisän ja -äidin, Aatamin ja Eevan välisen avioliiton. Jumalaa pyydettiin sen jälkeen pyhittämään ja siunaamaan avioliiton solmineitten puolisoitten sydämet ja kehot sekä yhdistämään heidät oikeassa keskinäisessä rakkaudessa ja yhteydessä.

Benedictio-sanan yhteydessä ollut ristinmerkin tekemisen symboli osoitti rukouksen olleen siunausrukouksen, jossa siunausta sekä rukoiltiin vihkiparille että se välitettiin heille. Viimeksi mainittu funktio muistutti myös vihkimistoimituksen tehtävästä välittää avioliiton sakramentin siunaus vihkiparille. Siunauksen elementtinä mainittiin Jumalan aviopuolisoille antama keskinäinen rakkaus ja yhteys.

Rukouksessa *Omnipotens sempiterne deus qui primos parentes* viitattiin aluksi luomiskertomukseen ja siten myös kirkon opetukseen avioliitosta osana luomisjärjestystä. Näin tällä rukouksella oli myös opettava funktio.

Siunaus *Benedicat vos pater*

Rukouksen Omnipotens sempiterne deus qui primos parentes päätyttyä turkulaisessa vihkimistraditiossa seurasi siunaus *Benedicat vos pater* ✣ *et filius* ✣ *et spiritus sanctus* ✣. Välittömästi sen jälkeen alkoi morsiusmessu *de sancta trinitate*.[221]

Tämä siunaus tavataan 1000–1100 -luvuilla englantilaisessa *MVH*-vihkikaavassa pidempänä, sillä se jatkui Kolminaisuudesta puhuvilla sanoilla. Puheena oleva siunaus päätti *MVH*-vihkikaavan psalmin 128 jälkeiset rukoukset ja siunaukset, joiden jälkeen alkoi morsiusmessu.[222] *Benedicat vos pater* oli harvinainen eurooppalaisissa vihkikaavoissa tässä yhteydessä.[223]

---

221 *HYK RIT 14*, 2r. *29*, 5r. *MEA*, 18. Ortografia on *MEA*:n mukaan. Ristinmerkin tekemisen symboleita ei ole merkitty *HYK RIT 14*:ään eikä *HYK RIT 29*:ään Pyhän Kolminaisuuden eri persoonien yhteyteen.

222 *MVH*, 81. Siunaus kuului sen mukaan kokonaisuudessaan: *Benedicat uos pater et filius et spiritus sanctus qui trinus est in uno et unus est in nomine, qui in trinitate perfecta.*

223 Siunaus *Benedicat vos pater* esiintyi pidempänä Kolminaisuudesta puhuvine sanoineen useissa englantilaisissa ja ranskalaisissa 1100–1500 -lukujen vihkikaavoissa. Se luettiin kuitenkin niissä morsiushuoneen siunaustoimituksen yhteydessä. Esim. **Englanti**: *RiDur*, 198. *MiEB*, 291. **Ranska**: *MiBa*, 284. *PoAb*, 289. *MaMe*, 316 (Manuale ... Metensis [Metz], painettu 1543, julkaistu myös *Molin – Mutenbe* 1974.).

Myöhäisempää upsalalaista vihkimistraditiota edustava fragmentti sisälsi myös saman siunauksen psalmin 128 jälkeisten rukousten ja siunausten lopuksi. Se oli tekstuaalisesti identtinen turkulaisen vihkimistradition vastaavan kohdan kanssa, eli siinä ei ollut kolminaisuudesta puhuvia sanoja.[224] Se oli siis turkulaisten vihkikaavojen vastaavan kohdan lähteenä.

Englantilaisen *MVH*-vihkikaavan siunaus ja sen sijoittuminen psalmin 128 jälkeisten rukous- ja siunauselementtien yhteyteen on ollut Upsalan ja Turun vihkimiskäytännön mainitun kohdan perimmäisenä lähteenä. Sen sijaan *MVH*-vihkikaavan siunauksen tekstuaalinen asu poikkesi myöhäisemmän upsalalaisen ja turkulaisen tradition vastaavasta kohdasta. Siten siunaus lienee välittynyt lyhentyneessä muodossa psalmin 128 jälkeisten rukous- ja siunauselementtien yhteydessä jonkin muun vihkimistradition kautta. Aiemmin muitten vihkitoimituksen elementtien tarkastelun yhteydessä havaittu varhaisempaan Sarum-traditioon pohjautuva englantilaisvaikutus Upsalan ja Turun vihkimiskäytäntöön antaa kuitenkin aiheen olettaa, että myös tämä rukous on tullut näihin hiippakuntiin Englannista.

Ristinmerkin tekeminen kolmesti välitti Kolmiyhteisen Jumalan siunauksen vihkiparille ja korosti erityisesti avioliiton sakramenttiluonnetta sekä sen aviopuolisoille siunausta välittävää funktiota. Siunaus viittasi myös heti sen päätyttyä alkavaan morsiusmessuun *de sancta trinitate*[225] ja toimi näin siirtymänä siihen.

Turkulaisen vihkimistradition psalmin 128 jälkeisten rukousten ja siunausten tehtävänä oli kokonaisuudessaan siunata aviopari, joka oli edellä yhdistetty vihkikaavan kopulatiivisissa osissa, ja samalla ne valmistivat vihkiparia morsiusmessuun.

Reformatorinen alttarin eli kuoriaidan oven edessä luettava rukous

Ruotsin kansankielisten 1500-luvun ja 1600-luvun alun reformatorisissa kaavoissa oli vihkiparin alttarin eteen siirtymistä koskevan ohjeen jälkeen rukous. Sitä nimitetään seuraavassa alttarin eli kuoriaidan ovella luettavaksi rukoukseksi.

Seuraavassa vertailussa 6.14. nämä tuonaikaiset ruotsin- ja suomenkieliset

224 *SRA RIT 8*, 2v.
225 *Grath* 1904, 54.

rukoukset on asetettu rinnakkain.

Vertailu 6.14. Ruotsin kansankielisten reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavoissa olevan, alttarin eli kuoriaidan ovella luettavan rukouksen vertailu

HB 1529, HB 1533, HB 1537, HB 1541, HB 1548, HB 1557, HB 1586, HB 1614, HB 1627	*KKW, KK B 28, KK 1549, KK 1614, KK 1629*
O[1] Abrahams Gudh, Jsaacs Gudh och Jacobs Gudh, ingiwt tin helgha Anda j thessa tina tienares hierta, och vpfyl them medh all andeligh welsignelse, at the så må leffua j sitt Echteskap, som the nu haffua giffuit sigh til, at the icke medh noghra[6] oreenligheet förtörna tigh, som Echteskapet stichtat haffuer, Vthan heller, såsom Echteskapet är allom ärligh-hit och gott, at the ock så ther vthi ärligha och wel leffua, tigh til äro och prijs, och sigh sielffuom til ewigh[11] saligheet, Genom Jesum Christum wår Herra, Amen.	O[2] Abrahamin Iumala, Isaachin Iumala ia Iacobin Iumala, wodhata sinun Pyhe Henges, neinen sinun palueliais sydhemihin, ia ylesteyte heite caikinaisella hengeliselle Hyuestisiugnauxella[3], ette he nin eleisit[4] heidhen Auioskeskosans, iohonga he ouat nyt itzense andaneet[5], ettei he iongun riettaudhen[7] cansa sinua wihoitaisi[8], ioca Auioskeskon sätenyt olet. Mutta paremin, ninquin Auioskesku ombi caikille[9] cunnialinen ia hyue, ette he mös[10] madhaisit sijne cunnialisesta ia hyuesti ele, sinulle cunniaxi ia ylistoxesi, ia itze heilense[12] ijancaikisexi autuudhexi[13], Meiden HErran Iesusen Christusen cautta[14], Amen.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HB 1541*:stä, ortografisia eroja muihin ruotsinkielisiin vihkikaavoihin ei ole otettu huomioon.
2 Teksti on otettu *KK 1549*:stä, ortografisia eroja muihin suomenkielisiin vihkikaavoihin ei ole otettu huomioon.
3 *KKW, KK B 28*: ja täutä heitä caicken hengelisen hyuästisiunauxen cansa (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK B 28*: sanojen sÿdhæmeihin, Ja teuttæ ... hÿustisiugnauxen päälle oli kirjoitettu ruotsiksi hierta och upfyl ... welsignelse.
4 *KKW, KK B 28*: machtaisit elä (ortografia *KKW*:n mukaan).
5 *KK 1629*: iohonga hö nyt idzensä andanet owat.
6 *HB 1529, HB 1533, HB 1537*: noghon.
7 *KK 1614, KK 1629*: sastaisuden (ortografia *KK 1614*:n mukaan).
8 *KKW, KK B 28*: quin hee nydt heidhenß andanuet ouat, etteij hee iollakan rijettaudhella sinun mietäs löö (ortografia *KKW*:n mukaan).
9 *KKW, KK B 28*: caicken (ortografia *KKW*:n mukaan).
10 *KKW, KK B 28*: möß nin (ortografia *KKW*:n mukaan).
11 *HB 1529, HB 1533, HB 1537*: ena ewigha; *HB 1557, HB 1586, HB 1614, HB 1627*: een ewig.
12 *KKW, KK B 28*: heillens itze (ortografia *KKW*:n mukaan).
13 *KKW, KK B 28*: terueydhexi (ortografia *KKW*:n mukaan).

14 *KKW*: sanat Meiden ... cautta puuttuvat; *KK B 28*: Læpise Je^{sen} Christusen meidhen herran.

Vertailun mukaan suomenkielisissä 1540-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavoissa mainitun rukouksen lähteenä on ollut ruotsinkielisen reformatorisen tradition rukous *O Abrahams Gudh ... ingiwt.* Ne kaikki pohjautuivat *HB 1529*:n vastaavaan rukoukseen.

KKW ja *KK B 28* käänsivät tämän rukouksen sanatarkemmin kuin *KK 1549, KK 1614* ja *KK 1629.* Tämä ilmenee vertailun kohdista 3 ja 4. Toisaalta esimerkiksi vertailun kohdasta 8 näkyy, että *KKW*:n ja *KK B 28*:n käännökset eivät kaikissa kohdissa vastanneet tekstuaalisesti alkutekstiä. Sen sijaan *KK 1549, KK 1614* ja *KK 1627* olivat näissä kohdissa merkitykseltään alkutekstin kanssa identtiset.

HB 1529:n rukouksessa oli samoja ajatuksia kuin useiden ruotsalaisten keskiaikaisten vihkimistraditioitten alttarin edessä luetuissa rukouksissa. Ne lienevät olleet esikuvina Olavus Petrille, kun hän on laatinut tämän rukouksen. Hän on kuitenkin muokannut näitä keskiaikaisia rukouksia huomattavasti tekstuaalisesti.[226]

Rukouksen *O Abrahams Gudh ... ingiwt / O Abrahamin Iumala ... wodhata* siunauspyynnöt oli osoitettu Israelin kantaisien Jumalalle. Häneltä rukoiltiin ensiksi, että avioliittonsa solminut vihkipari saisi Pyhän Hengen sydämiinsä. Jumalalta pyydettiin myös siunausta heille, jotta he voisivat elää avioliitossaan nuhteettomina Jumalan tahdon ja avioliiton arvon mukaisesti, sillä tällainen avioelämä oli oikeaa Jumalan palvelusta.

Rukouksessa kerrattiin edelleen kirkon vanhaa, reformaation toistamaa opetusta avioliitosta oikeana jumalanpalveluksena ja iäisyyskasvatuksena. Sen alussa mainitut Israelin kantaisät muistuttivat kirkon opetuksesta, että Jumalan tahdon mukainen avioelämä tuo mukanaan kaikkinaisen siunauksen. Siten myös tällä rukouksella oli opettava funktio.[227]

---

226 Tarkkaa esikuvaa tälle rukoukselle ei ole kyetty osoittamaan, mutta keskiajalla yleinen rukous *Deus abraham ... benedic adolescentes istos* lienee vaikuttanut ainakin Olavus Petrin rukouksen alkusanoihin. *Quensel* 1890 I, 36 viite 1. *Grath* 1904, 80–81. *Lehtonen* 1931a, 307. *Yelverton* 1953, 39, 73.

227 Mahdollisesti näistä syistä tätä rukousta käytettiin myös morsianten kirkotuksessa. Tukholman suomalaisen seurakunnan *KK 1549*:n kappaleen vihkikaavassa rukouksen kohdalle on marginaliin käsin 1500-luvun loppupuolella kirjoitettu sanat: *Morsiamen kirkon ottamisesta wighimisen ielken. Tukholman suomalainen seurakunta KK 1549*, Ciiijv. Merkinnän dateerauksesta *Schalin* 1946–1947 I, 33 (n:o 62). Pöytyän kirkonarkistossa säily-

Alttarin eli kuoriaidan ovella luettava rukous liittyi sisältönsä puolesta saumattomasti Ruotsin kansankielisissä 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavoissa aikaisemmin olleeseen rukoukseen *O alzmechtige ewige Gudh / O Caikiualdias ijancaikinen Iumala.* Mainitun rukouksen funktiona oli siunata yhdessä evankeliumilektion kanssa aiemmin vihkitoimituksen kopulatiivisissa osissa yhdistetty vihkipari. Nyt alttarin eli kuoriaidan ovella luettavalla rukouksella oli sama tehtävä, sillä siinä pyydettiin siunausta myös avioliittonsa juuri solmineelle vihkiparille. Siten molemmilla rukouksilla oli sama funktio kuin Ruotsin keskiaikaisilla kuoriaidan edessä luetuilla rukouksilla.[228]

Vihkipari oli keskiajalla kuoriaidan ovella luettujen rukousten ajan polvillaan niiden siunausluonteen tähden. Tämä tapa lienee jatkunut myös 1500-luvulla rukouksen *O Abrahams Gudh ... ingiwt / O Abrahamin Iumala ... wodhata* lukemisen aikana, sillä se oli myös luonteeltaan siunaava rukous.

Rukousten *O alzmechtige ewige Gudh / O Caikiualdias ijancaikinen Iumala* ja *O Abrahams Gudh ... ingiwt / O Abrahamin Iumala ... wodhata* yhteisenä tehtävänä oli myös johdattaa vihkipari kirkon ovelta sisälle kirkkoon,[229] jossa viimeksi mainitun rukouksen jälkeen alkoi morsiusmessu osana normaalia messua.[230] Siten nämä rukoukset siunausluonteellaan myös valmistivat vihkiparia morsiusmessuun.

Ruotsin kansankielisten 1600-luvun alun kaavojen mukainen vihkiminen suoritettiin yhtäjaksoisesti kirkossa kuoriaidan ovella rukoukseen *O Alzmechtighe ewighe Gudh / O Caickivaldias ijancaickinen Jumala,* Herran siunaukseen ja psalmin 121:8 lukemiseen saakka. Sitten vihkikaavaa noudattava toimitus keskeytettiin ja sitä jatkettiin jonkin ajan kuluttua rukouksella *O Abrahams Gudh ... ingiwt / O Abrahamin Jumala ... wuodhata.* Tällöin kyseinen rukous

---

tettävän *KK 1614*:n kappaleen mukaan tätä rukousta käytettiin edelleen 1600-luvulla morsiamia kirkotettaessa. *Pöytyän kirkonarkisto (signum 377) KK 1614*, 76. *Lempiäinen* 1969a, 166. Joihinkin 1500-luvun käsikirjoihin oli tämän rukouksen kohdalle kirjoitettu 1500-luvun loppupuolella tai 1600-luvun alkupuolella morsiamen kirkotusta tarkoittavat sanat *benedictio ducdoris, benedictio in introductoria.* Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Kangasalan kirkonarkiston sidoksen *KK 1549* (*Schalin 55*), Ciiijv; Tampereen tuomiokapitulin arkiston sidoksen *KK 1549* (*Schalin 113*), Ciiijv. *Schalin* 1946–1947 I, 28–29 (n:o 55), 56–57 (n:o 113).

228 Vrt. Lutherin vihkikaava (1529) päättyi siunausrukoukseen, jossa vihkiparille pyydettiin kaikessa Jumalan siunausta. Rukoukseen liittyi papin suorittama kätten päällepano. *Das Traubüchlein (1529). -WA 30 III*, 80.

229 *Grath* 1904, 81. *Lempiäinen* 1985, 181.

230 Tämä ilmenee rukousta seuraavista Ruotsin kansankielisten 1500-luvun reformatoristen vihkikaavojen ohjeista. Niihin palataan tarkemmin seuraavassa luvussa.

luettiin erillään vihkikaavan alusta eli eri yhteydessä kuin 1500-luvulla.

Avioliittoon vihkiminen tapahtui 1600-luvun alussa pääsääntöisesti sunnuntaisin ennen päämessua. Tällöin vihkikaavan alku aina psalmin 121:8 lukemiseen asti suoritettiin ennen messun alkua. Psalmin jälkeen alkoi normaaliin tapaan toimitettu päämessu, jota jatkettiin sen tiettyyn osaan saakka. Sen päätyttyä vihkipari tuli kuoriaidan ovelle, jossa rukous *O Abrahams Gudh ... ingiwt / O Abrahamin Jumala ... wuodhata* luettiin.[231] Tällöin sen lukeminen päämessun yhteydessä korosti puheena olevan rukouksen siunausluonnetta. Ilmeisesti vihkipari oli rukouksen lukemisen ajan polvillaan keskiaikaiseen tapaan, sillä tällä rukouksella oli edelleen 1600-luvun alussa siunausluonne.[232]

---

231 Luvussa 7 käsitellään tarkemmin sitä, missä osassa jumalanpalvelusta rukous *O Abrahams Gudh ... ingiwt / O Abrahamin Jumala ... wuodhata* luettiin.

232 Suomessa määrättiin polvistumisesta tämän rukouksen aikana ensimmäisen kerran virallisesti vasta *KK 1886*:n vihkikaavassa. *KK 1886*, 100, 102. *Lehtonen* 1931a, 308.

7. MORSIUSMESSU

7.1. MORSIUSMESSUN SUORITUSPAIKAT

Turkulaisissa keskiaikaisissa vihkikaavoissa oli kuoriaidan oven edessä luetun siunauksen jälkeen ohje, joka määräsi vihkiparin sijoittumisesta kirkossa: *Postea statuta mulier in choro ad sinistram viri* .[1] Sen mukaan morsian oli kirkon kuorissa sulhasen vasemmalla puolella. Lähemmät ohjeet puuttuivat.

Eurooppalaisista vihkikaavoista ainoastaan englantilaiset antoivat tarkempia määräyksiä, mihin ja miten vihkipari sijoittui kirkossa. 1200–1300 -lukujen traditioiden mukaan he olivat kuorissa rakennuksen oikealla eli eteläisellä puolella.[2] 1400–1500 -lukujen vihkikaavat määräsivät vihkiparin olemaan kuorin etelänpuoleisella sivulla. Siellä he sijoittuivat kuoriaidan ja alttarin väliin siten, että morsian oli sulhasen oikealla puolella tämän ja alttarin välissä.[3] Vihkiparin kasvot olivat silloin kirkkosaliin eli seurakuntaan päin pääalttarin kohdalla, olipa se sitten kiinni kirkkorakennuksen itäisessä seinässä tai ei. Morsiamen sijoittaminen lähemmäksi alttaria kuin sulhanen johtui ilmeisesti siitä, että morsiusmessun ymmärrettiin kohdistuvan häneen.[4]

Turun tuomiokirkon 1400-luvun loppupuolen lukkarisäännön mukaan lukkarin oli varustettava morsiuspenkki vihkiparia varten.[5] Hän sijoitti sen kirkon kuoriin ja asetti siihen tyynyjä.[6] Määräyksistä voi päätellä, että vihki-

---

[1] *HYK RIT 14*, 2r. *23*, 2r (osittain fragmentaarinen). *29*, 5r (sana statuta puuttuu). *MEA*, 18.

[2] Esim. *MiS*, 416. *OEM*, 41.

[3] Esim. *MaRa*, 3. *WeMa*, 169*. *MS 1506*, 21*. *MPE*, 29.

[4] Morsiusmessun tiettyjä erityisosia ei saanut suorittaa pääsääntöisesti silloin, kun lesket vihittiin uuteen avioliittoon. Niinpä naislesken kanssa avioliiton solmivaa naimatonta miestä ei siunattu avioliittoon kaikin mahdollisin juhlallisuuksin. Sen sijaan mieslesken ja neitsyen avioliittoon vihkimisen yhteydessä ollut morsiusmessu sisälsi kaikki siihen kuuluvat erityisosat. Tämä ilmentää morsiusmessun kohdistumista morsiameen. Esim. *MS 1506*, 23*–24*. *MPE*, 37. *Macgregor* 1905, 40 viite 9. Ks. myös *Rodhe* 1923, 377. Vrt. *Bondeson* 1988, 40.

Morsiusmessun erityisosiin palataan tarkemmin myöhemmin.

[5] *FMU IV*, 3632. *Sandholm* 1963, 206.

[6] *Sandholm* 1963, 127.

pari asettautui Turun tuomiokirkossa kuorialueelle astuttuaan välittömästi morsiuspenkkiin, jossa sulhanen istui morsiamen oikealla puolella.

Kun englantilaiset käytännöt ovat olleet turkulaisen vihkimistradition useiden kohtien lähteinä, voi olettaa, että morsiuspenkki on sijainnut kuorin eteläosassa myös Turun hiippakunnassa. Tätä oletusta puoltaa myös se, että kirkon ovi, eteinen tai asehuone sekä pitäjänalttari, jolta morsiusmessua edeltävät vihkikaavan osat toimitettiin, sijaitsivat tavanomaisimmin kirkkorakennuksen eteläsivustalla. Tällöin vihkipari oli koko vihkitoimituksen ajan kirkkorakennuksen epistolapuolella.[7]

Turun hiippakunnassa poikettiin kuitenkin englantilaisesta käytännöstä siten, että sulhanen määrättiin morsiamen oikealle puolelle. Morsiusmessu ymmärrettiin myös Turussa morsiameen kohdistuvaksi.[8] Tästä seuraa, että morsian oli todennäköisesti myös Turun hiippakunnassa lähempänä alttaria kuin sulhanen ja että vihkipari istui morsiuspenkissä tai oli muuten selin kirkkosaliin päin. Sen sijaan niissä kirkoissa, joissa pääalttari oli kiinnitettynä kirkkorakennuksen itäiseen seinään,[9] vihkipari ei voinut istua tai olla kirkon eteläseinän ja pääalttarin välissä vaan heidän on täytynyt istua kuoriaidan ja alttarin välissä kirkon eteläpuolella.

Germaanisen tavan mukaan morsian istui erillisessä morsiuspenkissä naittamistoimen aikana, jolloin naittaja luovutti hänet sulhaselle. Tällöin morsian oli lain erityisesti suojaama ja hänet käsitettiin myös pyhitetyksi.[10]

Suomessakin vallinneen kirkollisen tavan mukaan sekä sulhanen että morsian istuivat kirkon kuorissa morsiuspenkissä, mikäli siellä se oli. Kirkon kuoriin saivat yleensä astua vain siihen erikseen pyhitetyt eli vihityt.[11] Selitys

---

[7] Vrt. kaste, joka toimitettiin tavanomaisimmin aina kirkkorakennuksen pohjoispuolella eli evankeliumipuolella. *Rinne* 1941–1952 II, 209. *Lempiäinen* 1965, 34.

[8] Tämä ilmenee esim. Turun tuomiokirkon mustaan kirjaan otetusta Söderköpingin provinsiaalistatuuttien 1441 säännöksestä, jonka mukaan morsiusmessu saatiin toimittaa vain silloin, kun naista ei ollut aiemmin siunattu avioliittoon. *CMAF*, 54v (s. 146). *REA*, 495.

[9] Pääalttari ryhdyttiin 1200-luvulta lähtien kiinnittämään kirkkorakennuksen itäseinään. Syinä tähän lienevät messuliturgiassa tapahtuneet muutokset, joiden seurauksena papin ei tarvinnut olla koko ajan kasvokkain seurakuntaan päin. Tästä seurasi se, että alttari voitiin muurata kiinni itäseinään. Lisäksi pääalttarille pystytettyjen alttarikaappien ja -taulujen koon kasvaessa niiden tukeminen muuttui ongelmalliseksi. Tämä onnistui parhaiten kiinnittämällä ne alttarin myötä suoraan itäseinään. *Braun* 1924, 558. *Rinne* 1941–1952 I, 346. *Cleve* 1956, 111. *Riska* 1985, 129–130.

[10] *Hildebrand* 1879–1903 I:1, 100. *Carlsson* 1965–1972 I, 97–99, 105, 203–204. Ks. myös *Troels – Lund* [1908–1910] XI, 58–59.

[11] *Rinne* 1941–1952 I, 343–344.

vihkiparin kuorissa oloon saattaa piillä morsiuspenkissä, sen asemassa ja tehtävässä yhteiskunnallisessa naittamistoimessa. Kirkkohan halusi korvata tämän vihkimisellä. Siten morsiuspenkin käyttö kuorissa korosti vihkitoimituksen asemaa naittamistoimen korvaajana. Edelleen morsiuspenkin tehtävänä oli pakanallisella ajalla pyhittää morsian. Tämän pyhitysfunktion korvaaminen saattaa myös selittää, miksi morsiuspenkki sijoitettiin kirkon kuoriin vain morsiusmessun ajaksi. Sen katsottiin näet välittävän vihittäville siunauksen, joka myös pyhitti sekä sulhasen että morsiamen. Tämän vuoksi sulhanen ja morsian olivat kelvolliset olemaan kirkon kuorissa. Siten kirkollinen morsiuspenkki kertoi myös avioliittoon vihkimisen pyhittävästä tehtävästä. Erona pakanalliseen aikaan oli se, että myös sulhanen katsottiin tällä tavoin pyhitetyksi.

Turkulaisissa keskiaikaisissa vihkikaavoissa määrättiin hiukan myöhemmin: *Post sanctus prosternant se super genua sponsus et sponsa et extenso super eos pallio ad quator cornua.* Vihittävien polvistuttua Sanctuksen jälkeen he olivat nelikulmaisen tellan alla ehtoollisleivän pateenille asettamisen, rukousten ja Agnus Dein ajan. Niiden päätyttyä telta otettiin pois, vihkipari nousi seisomaan ja morsiusmessua jatkettiin loppuun saakka.[12] Tarkempia ohjeita ei kuitenkaan annettu tellan alle polvistumisen lähemmästä paikasta.

Eurooppalaisista vihkikaavoista ainoastaan englantilaisissa määrättiin, että vihittävien oli polvistuttava alttarille johtaville portaille, joilla vihkiparin ylitse levitettiin telta. He olivat sen alla Sanctuksen jälkeen seuranneiden ehtoollisleivän pateenille asettamisen, rukousten ja Agnus Dein ajan. Sen päätyttyä telta poistettiin, vihkipari nousi seisomaan ja morsiusmessua jatkettiin.[13] Alttarille johtavilla portailla tarkoitettaneen tässä yhteydessä kuoriin johtavia portaita, joille vihkipari polvistui sivualttarin kohdalle. Tämä päätelmä perustuu siihen, että tellan alla luettavat rukoukset käsitettiin sakramentin välittäviksi toimituksiksi.[14] Näitä toimituksia, joihin kuului myös ehtoollisen jako, ei suoritettu keskiajalla yleensä pääalttarilta, vaan aina sivualttarilta.[15] Vihkipari oli ollut polvillaan jo sen ääressä morsiusmessun alkua edeltäneitten siunausrukousten ja siunausten lukemisen aikana. He siis palasivat tälle sivualttarille

---

[12] *HYK RIT 14*, 2v. *23*, 2v. *24*, 5r–6r. *29*, 5v–6r, 6v. *MEA*, 19–21. Ks. Kaavio 7.5. Morsiusmessun Sanctuksen jälkeisiin elementteihin palataan tarkemmin myöhemmin.

[13] Esim. *MiS*, 417–418. *OEM*, 43–45. *MiWe*, 1240–1242. *MaRa*, 4–5. *MS 1506*, 22*–25*.

[14] Tämä ilmenee englantilaisten vihkikaavojen morsiusmessun viettoon liittyvistä ohjeista: *Hic incipit benedictio sacramentalis, Hic finit benedictio sacramentalis.* Esim. *MPE*, 37. Asiaan palataan tarkemmin myöhemmin.

[15] Ks. esim. *Lindquist* 1945, 17–20.

kuorista morsiusmessun Sanctuksen jälkeen.

Morsiusmessun aikana vihkipari oli keskiajalla myös Turun hiippakunnassa kahdessa paikassa: kuorissa olevassa morsiuspenkissä sekä pitäjänalttarilla tai sen puuttuessa kuoriaidan oven edessä. Vihkipari nousi morsiuspenkistä Sanctuksen jälkeen ja siirtyi sieltä kuoriaidalle johtaville portaille, sillä englantilaiset vihkikaavat lienevät vaikuttaneet tässäkin käytännössä turkulaiseen traditioon. Siellä vihkipari polvistui pitäjänalttarin kohdalle. Siinä morsiusmessua jatkettiin edellä kuvatulla tavalla Agnus Dein loppuun saakka, jolloin vihkipari nousi seisomaan[16] ja oli tällä paikalla morsiusmessun päätökseen saakka. Sen jälkeen vihkipari saattoi antaa vapaaehtoisen uhrin kirkolle[17] jättämällä uhrirahat pitäjänalttarille.[18]

Ruotsin reformatoristen kansankielisten 1500-luvun vihkikaavojen mukaan sulhanen ja morsian, jotka olivat siirtyneet kirkon ovella toimitettujen vihkikaavan kopulatiivisten sekä niitä seuranneiden siunausluonteisten osien päätyttyä sisälle kirkkoon, asettuivat todennäköisesti kuoriaidan oven eteen rukouksen *O Abrahams Gudh ...jingiwt / O Abrahamin Iumala ... wodhata* ajaksi.

Viimeksi mainitun rukouksen päätyttyä 1500-luvun ruotsinkielisissä vihkikaavoissa oli ohje: *Sedhan begynnas messan. När the stå vnder pellet, segher presten.*[19] Tämä ohje oli suomennettu suoraan samaa käännöstraditiota

---

[16] Ks. myös *Rinne* 1941–1952 I, 347. *Rinne* 1941–1952 II, 216.

Vrt. *Heikinmäki* 1981, 376, jonka mukaan vihkipari oli keskiajalla morsiuspenkissä myös tellan alla luettavien morsiusmessun osien ajan.

[17] Tanskalainen *LAS*-vihkikaava mainitsee tästä tavasta. *LAS*, 68. *Troels – Lund* [1908–1910] XI, 59. *Sandholm* 1963, 127. Uhraamisella tarkoitettiin ilmeisesti sitä vapaaehtoista uhrirahaa kirkolle, jonka vihkipari sai Ruotsin lainsäädännön mukaan antaa kynttilöiden lisäksi kirkolle (esim. *UL* Kk 9pr). Turun tuomiokirkon lukkarisääntö määräsi, että pappi ja lukkari saivat tästä uhrista koituneet tulot. *FMU IV*, 3632. *Sandholm* 207, 127.

[18] Uhraamisen paikasta annettiin vasta 1600-luvulla tarkempia ohjeita, joiden mukaan sulhanen ja morsian uhrasivat morsiusmessun päätyttyä pääalttarilla. Uhraamisen yhteydessä tuli laulaa virttä *Säll är then man* (Olof Laureliuksen ja Erik Emporagriuksen kirkkojärjestysehdotukset 1659. *Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686 ... II:1*, 242, *Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686 ... I:2*, 144). Mainittu virsi oli ruotsinnos psalmista 128 (*Kurvinen* 1929, 265), jota oli keskiajalla käytetty johdatettaessa vihkipari kirkon ovelta sisälle kirkkoon. Heillä oli tällöin messussa kirkolle uhrattavat kynttilät käsissään. Näin voinee olettaa, että tapa uhrata kirkon alttarilla on jatkunut sellaisenaan keskiajalta lähtien. Vihkipari lienee sen sijaan uhrannut keskiajalla pitäjänalttarille, ei pääalttarille. Uhrirahojen jättämisestä alttarille myös *Lempiäinen* 1969, 68.

[19] *HB 1529*, Cjv. *HB 1533*, Cjv. *HB 1537*, Cjv. *HB 1541*, Biiijv. *HB 1548*, Ejr. *HB 1557*, Er. *HB 1586*, Cr. Teksti *HB 1529*:n mukaan, ohjeissa oli eroja vain ortografiassa.

edustaviin *KKW*:iin ja *KK B 28*:aan: *Sijtten Ruuetan Messu. Coska hee watten alla Seisouat elij ouat, Sano pappi.*[20] Sen sijaan *KK 1549*:n vastaava ohje, *Sijtte Herran Echtolinen ruuetan, nin haman Agnus Dei asti. Sijtte quin he Tellan, eli Waatten ala tuleuat, nin Pappi sanocan,*[21] pohjautui ajatuksellisesti, mutta ei tekstuaalisesti ruotsinkielisten 1500-luvun alun vihkikaavojen vastaavaan ohjeeseen. Sen esikuvana lienee myös upsalalaisen vihkimistradition määräys morsiusmessun alkamisesta sekä vihkiparin polvistumisesta tellan alle.[22]

Mainituista Ruotsin kansankielisistä 1500-luvun vihkikaavojen ohjeista ilmenee, että vihkiminen keskeytettiin rukoukseen *O Abrahams Gudh ... jngiwt / O Abrahamin Iumala ... wodhata.* Sen päätyttyä aloitettiin messun vietto, jolla tarkoitettiin tässä yhteydessä ensisijaisesti sunnuntain päämessua eli korkeamessua.[23]

Ohjeista käy myös selville, että messua jatkettiin aina siihen saakka, kunnes vihkipari seisoi tellan alla.[24] Ne eivät anna kuitenkaan *KK 1549*:n puheena olevaa kohtaa lukuunottamatta tarkempaa selitystä siitä, missä kohdin messujärjestystä tämä tapahtui.

KK 1549:n sanat *nin haman Agnus Dei asti. Sijtte quin he Tellan, eli Waatten ala tuleuat* ilmaisevat, että Agnus Dein alussa vihkiparin ylle levitettiin tella.[25] *KK 1549* käytti tässä yhteydessä teonsanaa *tuleuat.* Edellä on todettu, että keskiajalla vihkipari tuli tellan alle pitäjänalttarin tai kuoriaidan eteen istuttuaan sitä ennen kirkon kuorissa morsiuspenkissä. Sanan *tuleuat* käyttö kertoo näin siitä, että mainittu keskiaikainen tapa jatkui edelleen.

Vihkipari siirtyi Ruotsissa siis reformaatioajalla rukouksen *O Abrahams Gudh ... jngiwt / O Abrahamin Iumala ... wodhata* päätyttyä kuoriaidan ovelta kuoriin. Heidän istuttuaan morsiuspenkkiin aloitettiin messun vietto, jota jatkettiin aina Agnus Dein alkamiseen saakka. Vihkipari lienee siirtynyt tässä

---

[20] *KKW*, 45. *KK B 28*, 44. Teksti *KKW*:n mukkan, ohjeet erosivat toisistaan vain ortografiassa ja siinä, että *KK B 28* käytti sanan *watten* asemesta *pellen. KK B 28*:ssa oli sanojen *Sitte ruuetan Messun* yläpuolelle kirjoitettu *sedhan begynnes Messa.* Lisäksi sanat *När the* olivat sanojen *Coska he* yläpuollla.

[21] *KK 1549*, 24.

[22] *MU*, 27, 29.
Näihin *MU*:n ohjeisiin palataan tarkemmin alempana.

[23] Esim. *Grath* 1904, 81. *Lehtonen* 1931a, 307.
Vihkitoimituksen sitomiseen messun yhteyteen palataan myöhemmin.

[24] *Grath* 1904, 81. Ks. Kaavio 7.6.

[25] *Grath* 1904, 82.

vaiheessa morsiuspenkistä perinteiseen tapaan takaisin pitäjänalttarin tai kuoriaidan oven eteen. Tällöin heidän ylleen levitettiin telta, jonka alla he myös polvistuivat.

Ruotsin kansankielisten 1610–1620 -lukujen vihkikaavojen alku aina psalmin 121:8 lukemiseen asti suoritettiin pääsääntöisesti sunnuntaisin ennen päämessun alkua. Vihkipari oli tällöin toimituksen alun ajan kuoriaidan oven edessä. Psalmin 121:8 päätyttyä alkoi normaaliin tapaan toimitettu päämessu. Vihittävät siirtyivät tällöin kuoriaidan ovelta morsiuspenkkiin. Siellä he olivat aina siihen hetkeen saakka, jolloin messujärjestys keskeytettiin vihkikaavaan kuuluneen rukouksen *O Abrahams Gudh ... ingiwt / O Abrahamin Jumala ... wuodhata* lukemista varten. Vihkipari palasi tällöin kuoriaidan ovelle ja polvistui sinne.[26]

Rukouksen päätyttyä seurasi *HB 1614*:ssä ja *HB 1627*:ssä ohje: *När the stå under Pellet, sägher Presten.*[27] Se oli suomennettu *KK 1614*:än ja *KK 1629*:ään: *Coska he waatten alla ovat, sano Pappi.*[28] Koska näiden ohjeiden ja niitä edeltäneen rukouksen välissä ei ollut muuta määräystä[29], telta levitettiin vihkiparin ylle heti rukouksen *O Abrahams Gudh ... ingiwt / O Abrahamin Jumala ... wuodhata* päätyttyä. Tällöin vihittävät olivat polvistuneina tellan alla kuoriaidan oven edessä pääalttarin kohdalla. Koska Upsalan kokous 1593 oli määrännyt sivualttarit purettaviksi, pitäjänalttarin ääreen polvistuminen ei enää tullut kysymykseen.

Morsiusmessun suorituspaikoista voidaan tiivistäen todeta, että vihkipari oli sekä keski- että reformaatioajalla morsiusmessun aikana kirkkorakennuksen kahdessa paikassa, kuorin morsiuspenkissä ja kuoriaidan oven edessä tellan alla.[30]

---

[26] Ks. Kaavio 7.7.

[27] *HB 1614*, XLIIIv. *HB 1627*, Eiiiv. Teksti otettu *HB 1614*:stä. *HB 1627*:stä puuttuvat sanat *sägher presten.* Ks. myös *Grath* 1904, 113–114.

[28] *KK 1614*, 77. *KK 1629*, 31v. Teksti *KK 1614*:n mukaan, ohjeissa oli eroja ainoastaan ortografiassa.

[29] Niissä *KK 1549*:n kappaleissa, joihin oli 1600-luvun alkupuolella tehty *KK 1614*:n mukaan korjausmerkintöjä, oli ylipyyhitty *KK 1549*:n tellasta puhuvan ohjeen alkusanat *Sijtte Herran Echtolinen ruuetan, nin haman Agnus Dei asti.* Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Tampereen tuomiokapitulin arkistossa säilytettävän sidoksen *KK 1549* (*Schalin 113*), Ciiijv. *Schalin* 1946–1947 I, 56–57 (n:o 113).

[30] Ks. Tiivistelmä, Kuvio 9.5.

7.2. MORSIUSMESSUN LITURGISET OSAT

7.2.1. Keskiaikainen morsiusmessu

Turkulaisessa keskiaikaisessa traditiossa pitäjänalttarilla luetun siunauksen *Benedicat vos pater* jälkeinen ohje, jossa määrättiin vihkiparin kirkon kuoriin asettumisesta, jatkui seuraavasti: *incipiatur missa de sancta trinitate.*[31]

Sulhasen ja morsiamen siirtyminen kirkon kuoriin merkitsi samalla, että vihkitoimituksessa alkoi uusi jakso, *missa de sancta trinitate.* Tällä Pyhän Kolminaisuuden messuun viittaavalla nimellä tarkoitettiin morsiusmessua. Se oli kuitenkin tietystä syystä, avioliittoon vihkimisen vuoksi, vietettävä votiivimessun luonteinen messu.

Rooman kirkoissa ryhdyttiin ainakin 300–400 -luvuilla siunaamaan vihkipari kirkossa alttarin ääressä. Vähitellen tähän siunaukseen liitettiin myös ehtoollisen vietto siihen kuuluvine liturgisine osineen eli morsiusmessu. Sen vietto levisi 500-luvulta lähtien roomalaisen liturgian myötä gallialaisiin, espanjalaisiin ja englantilaisiin vihkimistraditioihin.[32]

Varhaisimmat tunnetut morsiusmessukaavat ovat säilyneet 600–700 -luvuilta kolmessa eri sakramentariumissa, nimittäin *Sacramentarium Leonianumissa eli Veronensessa, Sacramentarium Gelasianumissa* ja *Sacramentarium Gregorianumissa eli Hadrianumissa.* Niissä morsiusmessu oli votiivimessu. Niiden kaavat sisälsivät sekä erilaisia että yhteisiä liturgisia elementtejä, joten ne eivät olleet identtisiä keskenään.[33] Mainittujen sakramentariumien morsiusmessujen tietyt liturgiset elementit sekä morsiusmessun votii-

---

[31] *HYK RIT 14*, 2r. *23*, 2r (osittain fragmentaarinen). *29*, 5r (sana statuta puuttuu). *MEA*, 18.

[32] *Ritzer* 1962, 157–160,171–172. *Stevenson* 1979, 476. *Heikinmäki* 1981, 370–371.

[33] Sacramentarium Leonianum eli Veronense (*SaVe*) on Veronassa 600-luvun alkupuoliskolla käytetty sakramentarium. *SaVe* on julkaistu esim. *Daniel* 1847. *Ritzer* 1961. Sacramentarium Gelasianum (*SaGe*) lienee gallialaista alkuperää 700-luvun alkupuoliskolta. *SaGe* edustaa ranskalaisia, karoliinisen ajan gallialaisia vihkimistraditioita 700–1000 -luvuilta. Se on julkaistu esim. *Martène* 1700. *Mohlberg* 1960. *Ritzer* 1961. Sacramentarium Gregorianum eli Hadrianum (*SaGr*) oli paavillinen pontifikaalisakramentaari. Sitä käytettiin erityisesti frankkien kirkossa 780-luvun puolivälistä alkaen. *SaGr* on julkaistu esim. *Lietzmann* 1958. *Ritzer* 1961. *Deshusses* 1971. Ks. *Franz* 1902, 119–126, 127–128. *Ritzer* 1962, 172–180. *Stevenson* 1982, 43.

Näitten sakramentariumien morsiusmessuihin palataan yksityiskohtaisemmin myöhemmin.

vimessuluonne levisivät edelleen eri puolille Eurooppaa.[34]

Morsiusmessun vietto ryhdyttiin sitomaan votiivimessun *de sancta trinitate* yhteyteen 1000-luvulta lähtien. Tästä kaavasta muodostui yleinen morsiusmessun kehys eri puolilla Eurooppaa[35] useista eri syistä. Ensiksi tämän messukaavan eri elementtien sisältö sopi hyvin yhteen morsiusmessun funktion kanssa. Toiseksi vihkikaavan useissa eri osissa oli mainittu Pyhän Kolminaisuuden eri persoonien nimet.[36] Kolmanneksi votiivimessukaavaa *de sancta trinitate* ei sidottu vain tietyn päivän yhteyteen, vaan sitä saattoi käyttää

---

[34] Esim. **Englanti**: 700–1000 -lukujen anglosaksisen kirkon vihkimistraditioita edustavat *SaLe*, 158* (Sacramentarium Leofrici [episcopus Excestrensis = Exeter], British Museumissa säilytettävä käsikirjoitus 800–900 -luvuilta, julkaistu *Henderson* 1875); *RiDur*, 195–198; *BeAeR*, 362–363; *RBoD*, 159*. **Ranska**: *PoRe*, 365–366 (Pontificale Remonense [Reims], käsikirjoitus 1000-luvulta, julkaistu *Ritzer* 1962). *PoRe* kuuluu ranskalaisiin, karoliinisen ajan gallialaisiin vihkimistraditioihin 700–1000 -luvuilta. **Italia**: *PoRo*, 260–262. **Espanja**: *SaAu*, 356–360 (Sakramentarium Ausaenum [Vich, Tarragonia], käsikirjoitus ≈ 1030/1040, julkaistu *Ritzer* 1962). **Saksa**: *GrBDPR*, 370–371 (Gregorianische Brautmessformular in deutschen Pontifikalien und Ritualien, käsikirjoituksia eri saksalaisissa kirjastoissa 1000–1100 -luvuilta, julkaistu *Ritzer* 1962). Vaikka mainituissa morsiusmessuissa oli eräitä yhteisiä liturgisia elementtejä, ne eivät olleet identtisiä keskenään.

[35] Esim. **Englanti**: *MiEB*, 290 (keskiaikaisen eli normannien kirkon vihkimistraditioihin 1066-1154 kuuluva kaava). *MiS*, 416–418. *OEM*, 41–45. *MaRa*, 3–5. *MiH*, 119*–120*. *MPE*, 29–39. **Ranska**: *PoMLy*, 619–620 (teksti otettu tässä luvussa Martènen toimittamasta editiosta; Pohjoisranskalaisiin vihkimistraditioihin 1000–1100 -luvuilta kuuluva kaava). *MiRoA*, 295. *RiCa*, 314. *MiPa*, 636–367. **Saksa**: *MiHam*, 72v–75. *RiEHB*, 22–23. **Italia**: *PoRoA*, 301–302. **Espanja**: *MaHis*, 100–104. **Tanska**: *NoM*, 71–74. *MaKa*, 14r–16v. *PoLund*, 189. *MiO* ([Missale Ottoniense], painettu 1483; tämä Odensen hiippakuntaan lokalisoitava Missale on säilynyt fragmentaarisena useissa eri kirjastoissa, tässä yhteydessä on käytetty *SKB*:ssa säilytettävää kappaletta, signum Ink. 730, pagiointi on myös sen mukaan), [25v]. *AgO. LAS*, 65–67. *MR*, 18–22. **Norja**: *MNa*, 21–24. *MNb*, 26. **Ruotsi**: *SRA MI 417*, 1rv (Linköpingin hiippakunnan vihkimistraditiota edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta). *HM*, 172–175. *MU*, 27–30. *BS*, 133–136. *ML*, 42–48. *Klaus* 1938, 155–58. *Ritzer* 1962, 189 viite 144. Ks. myös *Yelverton* 1953, 38. *MiO*:sta *Ottosen* 1970, 19–23. *Stevenson* 1983, 551.

Vrt. esim. Missale Bugellense (Biella, Italia, käsikirjoitus 1300–1400 -luvuilta, julkaistu *Eizenhöfer* 1961). Siihen sisältynyttä morsiusmessua ei suoritettu votiivimessun *de sancta trinitate* kaavan mukaan. *Eizenhöfer* 1961, 407–408.

Vaikka votiivimessukaavan *de sancta trinitate* mukaan vietetty morsiusmessu oli yleinen eri puolilla Eurooppaa, morsiusmessut eivät silti olleet kaikkialla identtiset. Eri elementit poikkesivat näet toisistaan. Ks. myös *Klaus* 1938, 157–158. Näihin palataan tarkemmin myöhemmin.

Kolminaisuudenpäivän messusta *Klaus* 1938, passim.

[36] *Grath* 1904, 26.

vuoden kaikkina aikoina.[37] Votiivimessu *de sancta trinitate* on ollut myös erityisen suosittu maallikkojen keskuudessa.[38]

Turkulaisten vihkikaavojen morsiusmessu suoritettiin samoin votiivimessukaavan *de sancta trinitate* mukaan. Turun hiippakunnan dominikaanista traditiota noudattavassa messukäytännössä oli myös vastaava votiivimessukaava.[39] Seuraavassa vertailussa 7.1. ne on asetettu rinnakkain.

Vertailu 7.1. Turkulaisen keskiaikaisen messutradition ja vihkimiskäytännön morsiusmessun votiivimessukaavojen *de sancta trinitate* vertailu

Elementti	*MA*	*RA, MEA*
Introitus	Benedicta sit sancta trinitas Benedicamus patrem et filium cum sancto spiritu Gloria Patri	Benedicta sit sancta trinitas[1]
Kollehtarukous	Omnipotens sempiterne deus qui dedisti	Omnipotens sempiterne deus qui dedisti
Toinen kollehtarukous	-	Exaudi nos omnipotens deus
Epistola	*2 Kor. 13:11, 13*	*1 Kor. 6:15–20*
Graduale	Benedictus es domine qui Benedicite deum celi Benedictus es domine	Benedictus es domine qui Alleluia Benedictus es domine
Evankeliumi	*Joh. 15: 26– 16: 4a*	*Matt. 19:3–6*
Offertorium	Benedictus sit deus	Benedictus sit deus
Sekretarukous	Sanctifica quesumus domine deus	Sanctifica quesumus domine
Toinen sekretarukous	-	Adesto domine supplicationibus nostris
Prefaatio	[Qui cum vnigenito][2]	Qui cum vnigenito

[37] *Macgregor* 1905, 38 viite 1. Ks. myös *Klaus* 1938, 124–125, 145–148, 150–151. Vrt. *RiLe*, 642. Sen mukaan morsiusmessua oli vietettävä kirkkovuoden mukaan.

[38] *Klaus* 1938, 155–156.

[39] Tässä yhteydessä turkulaisesta messutraditiosta puhuttaessa viitataan ainoastaan 1488 painettuun Missale Aboenseen (*MA*). Se on myös julkaistu Martti Parvion toimittamana näköispainoksena 1971. Seuraavassa on noudatettu tämän edition pagiointia. *MA,* 449ab.

Piispa Konrad Bitzin säännösten mukaan votiivimessua *de sancta trinitate* tuli viettää Turun hiippakunnassa kesällä. *MA*:n mukaan tätä votiivimessua vietettiin erityisesti 23. 2. *MA*, 4. *Malin* 1925, 120, 247–248.

Ohje	-	*Post sanctus prosternant se super genua sponsus et sponsa et extenso super eos pallio ad quator cornua dictoque* Per omnia secula seculorum. *Secundo reponatur in patenam corpus et antequam dicatur* Pax domini *vertat se sacerdos ad prostratos et dicat subsequentes orationes.*
Rukous	-	Propiciare domine supplicationis
Ohje	-	*Postmodum dicatur more prefationis.*
Rukous	-	Per omnia secula seculorum. Dominus vobiscum ... Sursum corda ... Gratias agamus ... Uere dignum et iustum ... eterne deus: qui potestate
Ohje		*His finitis vertat se ad altare et dicat.* Pax domini sit semper vobiscum. Agnus dei qui. *Tunc surgant sponsus cum sponsa: et accipiat sponsus pacem a sacerdo feratque sponse osculans eam: et neminem alium nec ipse nec ipsa: sed clericus post ipsum a sacerdote pacem accipiens ferat alijs sicut solitum est.*
Kommuuniolaulu	Benedicimus deum celi	Benedicimus deum celi
Postkommuuniorukous	Proficiat nobis ad salutem	Proficiat vobis
Toinen postkommuuniorukous	-	Dominus omnipotens deus instituta

Selitykset:

1 Teksti on otettu *MEA*:sta.

2 *MA*:n votiivimessussa *de sancta trinitate* ei ole mainittu tätä prefaatiorukousta. Se on lisätty tähän vertailuun *MA 1488*:n Kolminaisuudenpäivän päämessusta (*MA*, 232).

Vertailusta ilmenee, että votiivimessukaavat *de sancta trinitate* olivat turkulaisessa messutraditiossa ja vihkimiskäytännön morsiusmessussa rakenteeltaan pääpiirteissään yhtenäiset. Yksityiskohdissa niissä oli sen sijaan eroavuuksia. Seuraavassa näitä tarkastellaan lähemmin morsiusmessun kannalta.

Turkulaisen messutradition votiivimessukaavan *de sancta trinitate* introitukseen ja gradualeen sisältyi sellaisia säepareja, joita ei ollut merkitty turkulaisten vihkikaavojen morsiusmessuihin. Toisaalta turkulaisten vihkikaavojen morsiusmessuissa oli sellaisia elementtejä, joita ei sisältynyt turkulaiseen messutraditioon. Niiden nimet on merkitty vertailuun lihavalla. Lisäksi votiivimessukaavojen lektioitten tekstit poikkesivat toisistaan kursivoiduissa kohdissa.

Morsiusmessujen lektioitten tekstejä sekä messutradition votiivimessukaavaan *de sancta trinitate* nähden ylimääräisiä elementtejä kutsutaan seuraavassa morsiusmessun erityisosiksi.[40]

Läntisen liturgisen messukäytännön mukaan messu alkoi osalla *praeparatio ad missam*.[41] Näin oli myös turkulaisessa messukäytännössä, jossa puheena oleva kohta oli merkitty messun kiinteitten osien yhteyteen.[42] Turkulaisten kaavojen morsiusmessuja ei sen sijaan liene aloitettu *praeparatio ad missam* -osalla, sillä ne alkoivat välittömästi vihkikaavan pitäjänalttarilla suoritettujen siunauselementtien jälkeen.

Votiivimessu *de sancta trinitate* alkoi Turun hiippakunnassa sekä messutraditiossa että vihkimiskäytännön morsiusmessussa papin, selebrantin tai esilaulajan esittämällä päivän introitusantifonilla *Benedicta sit sancta trinitas*.[43] Se on välittynyt turkulaiseen käytäntöön vastaavasta upsalalaisesta praksiksesta.[44] Sen sijaan upsalalaisten vihkikaavojen morsiusmessun mainitun kohdan esikuvaa ei voi osoittaa.

Kolminaisuudenpäivän introitusantifonin Tob. 12:6bcd pohjalta muokatuissa sanoissa ylistettiin Jumalaa Pyhänä Kolminaisuutena ja yhtenä jakamattomana persoonana. Häntä kiitettiin myös kaikesta armosta, jota hän oli antanut

---

[40] Näitä erityisosia tarkastellaan lähemmin myöhemmin.

[41] *Praeparatio ad missam* -osasta esim. *Jungmann* 1952 I, 354–413.

[42] Esim. *MA*, 237.

[43] Tämä introitusantifoni oli käytössä *de sancta trinitate* -votiivimessukaavan mukaan vietetyissä morsiusmessuissa eri puolilla Eurooppaa (esim. **Englanti**: *MiEB*, 290. *MiS*, 416. *MiH*, 119*. **Ranska**: *PoMLy*, 619. *MiRoA*, 295. **Saksa**: *MiHam*, 72v. *RiEHB*, 22. **Italia**: *PoRoA*, 301. **Espanja**: *MaHis*, 100. **Tanska**: *NoM*, 71. *MaKa*, 14r. *MiO*, [25v]. *AgO. LAS*, 65. *MR*, 18. **Norja**: *MNa*, 21. *MNb*, 26. **Ruotsi**: *SRA MI 417*, 1r (Linköpingin hiippakunnan vihkimistraditiota edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta). *HM*, 172. *MU*, 27. *BS*, 133, *ML*, 42) sekä Upsalan ja Turun hiippakuntien Kolminaisuudenpäivän päämessuissa ja votiivimessuissa *de sancta trinitate* (Missale Upsalense vetus. Stockholm 1484 [*MiU*], lxvb, tvijrb, *MA*, 231ab). Ks. myös *Klaus* 1938, XVI, 74.

Ensimmäisellä vuosituhannella käytössä olleista introitusteksteistä *Ritzer* 1962, 187–189.

[44] *Knuutila* 1984, 99.

ihmisille. Introitusantifonin kiitosluonne soveltui myös hyvin avioliittoon vihkimisen vuoksi vietettävään votiivimessuun, sillä kirkon opetuksen mukaan avioliitto oli Jumalan säätämä instituutio ihmisen parhaaksi.

Introitusantifonin jälkeen oli messutradition votiivimessuun merkitty myös Kolmiyhteisen Jumalan ylistämiseen kehottava säe *Benedicamus patrem et filium cum sancto spiritu* sekä Gloria patri. Näitä tavanomaisimmin lukkarin tai kuoron esittämiä introituksen elementtejä ei ollut morsiusmessussa. Tästä huolimatta voi olettaa, että ne läntisen tradition mukaisesti introitukseen normaalisti kuuluvina[45] esitettiin myös turkulaisessa vihkimiskäytännössä. Tällä tavoin ainakin meneteltiin useitten eurooppalaisten vihkikaavojen morsiusmessuissa.[46]

Eräisiin eurooppalaisiin vihkikaavoihin oli introituksen jälkeen merkitty tavanomaisimmin papin esittämä Kyrie ja Gloria maior.[47] Tätä perusteltiin eräissä englantilaisissa kaavoissa sillä, että morsiusmessu tuli suorittaa samalla liturgisella juhlallisuudella kuin kaksinkertaisen juhlapäiväarvon omaava messu (in Festis Duplicibus).[48]

Myöhäisemmän upsalalaisen vihkimistradition morsiusmessun introituksen jälkeen oli merkitty Gloria maior.[49] Koska upsalalainen vihkimiskäytäntö oli turkulaisen praksiksen päälähteenä[50], suuren kunnian esittäminen oli mah-

---

[45] Normaali liturginen käytäntö edellytti introitusantifonin toistamista pienen kunnian jälkeen. Introituksesta esim. *Weissenbäck* 1937, 200–201. *Jungmann* 1952 I, 414–429. *Wilhelms* 1957, 41–42.

[46] Esim. **Englanti**: *MiWe*, 1238 (säe *Benedicamus patrem* ja *Gloria patri*). *MaRa*, 3, *MiH*, 119*, *MS 1506*, 21*, *MPE*, 29 (näissä neljässä säe *Benedicamus patrem*). **Ranska**: *PoAb*, 622, *PoLu*, 631 (näissä kahdessa säe *Benedicamus patrem*). **Italia**: *PoRoA*, (säe *Benedicamus patrem*). **Espanja**: *MaHis*, 100 (säe *Benedicamus patrem*). **Tanska**: *MaKa*, 14r, *MiO*, [25v], *AgO* (näissä kolmessa säe *Benedicamus patrem*), *MR*, 18. **Norja**: *MNa*, 21. *MNb*, 26 (näissä kahdessa säe *Benedicamus patrem*). **Ruotsi**: *HM*, 172, *BS*, 133 (näissä kahdessa säe *Benedicamus patrem*).

[47] Esim. **Englanti**: *MiS*, 416 (*Kyrie* ja *Gloria maior*). *OEM*, 41 (*Gloria maior*). *MaRa*, 3, *MiH*, 119*, *MS 1506*, 21*, (näissä kolmessa *Kyrie* ja *Gloria maior*, lisäksi pääsiäisaikana *halleluja*-ylistys antifonin jälkeen). *MPE*, 29 (*Gloria maior*). **Ranska**: *PoMLy*, 619 (*Kyrie* ja *Gloria maior*). **Espanja**: *MaHis*, 100 (*Gloria maior*).

Kyriestä ja Gloria maiorista ja niiden esittämisestä *Jungmann* 1952 I, 429–461. *Wilhelms* 1957, 55–58. Gloria maiorin esittämisestä Suomessa ja sen sävelmistä *Äikää* 1981, 11–175.

[48] *MaRa*, 3. *MiH*, 119*. *MS 1506*, 21*.

Kolminaisuudenpäivän messun juhlapäiväarvosta *Klaus* 1938, 125–127.

[49] *MU*, 27.

[50] *Knuutila* 1984, 99.

dollista myös turkulaisissa morsiusmessuissa introitusantifonin ja -säkeen päätyttyä pienen kunnian jälkeen.[51] Tällöin pienen ja suuren kunnian välissä on esitetty läntisen liturgisen tradition mukaisesti Kyrie. Turkulaisessa messutraditiossa oli kaksinkertaisen juhlapäiväarvon omaavalle messulle oma sävelmä Gloria maioria varten.[52]

Introituksen päätyttyä turkulaisissa messu- ja vihkimistraditioissa seurasi rukous *Omnipotens sempiterne deus qui dedisti.* Se esiintyi yleisesti kollehtarukouksena Kolminaisuudenpäivän päämessuissa ja votiivimessuissa *de sancta trinitate.*[53] Tätä morsiusmessun rukousta nimitettiinkin siksi eräissä vihkikaavoissa kollehtarukoukseksi.[54] Se on välittynyt turkulaiseen vihkimiskäytäntöön upsalalaisesta praksiksesta, jonka asianomaista esikuvaa ei voi osoittaa.

Rukouksessa *Omnipotens sempiterne deus qui dedisti* todettiin aluksi, että Jumala oli antanut palvelijoilleen armon tunnustaa totisessa uskossa Jumalan ikuisen kolmiyhteisyyden sekä jumalallisen majesteetin voiman palvella yhtä Jumalaa. Sitten anottiin, että Jumala pitäisi palvelijansa lujina tässä uskossa sekä varjelisi heidät kaikista vastoinkäymisistä. Kolminaisuudenpäivään liittyvä pyyntö soveltui myös avioliittoon vihkimisen vuoksi vietettävään votiivimessuun, jossa vihkiparille pyydettiin siunausta ja varjelusta.

Puheena olleen rukouksen jälkeen seurasi turkulaisten vihkikaavojen mukaan morsiusmessun erityisosiin kuulunut rukous *Exaudi nos omnipotens et misericors deus: vt quod.* Nämä turkulaisen vihkimistradition rukoukset luet-

---

[51] Turkulaisen messutradition Kolminaisuudenpäivän päämessussa Gloria minoria seurasi Gloria maior. Niiden väliin ei kuitenkaan ollut merkitty ordinariumiin kuuluvaa Kyrietä. *MA*, 231b. Vrt. *MiU*:n vastaava messu, johon ei ollut tähän kohtaan merkitty Gloria maioria.

[52] *MA*, 237.

Vrt. *MiU*, i irv, jossa oli 10 eri sävelmää Gloria maioria varten.

[53] Kollehtarukous oli käytössä *de sancta trinitate* -votiivimessukaavan mukaan vietetyissä morsiusmessuissa eri puolilla Eurooppaa: esim. **Englanti**: *MiS*, 416. *OEM* , 41. *MaRa*, 3. *MPE*, 29*. **Ranska**: *PoMLy*, 619. *MiPa*, 636. **Saksa**: *RiEHB*, 22. **Italia**: *PoRoA*, 301. **Espanja**: *MaHis*, 100. **Tanska**: *NoM*, 71. *MaKa*, 14r. *MiO*, [25v]. *AgO*. *LAS*, 65. *MR*, 18. **Norja**: *MNa*, 21. *MNb*, 26. **Ruotsi**: *SRA MI 417*, 1r (Linköpingin hiippakunnan vihkimistraditiota edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta). *HM*, 173. *MU*, 27. *BS*, 133. *ML*, 42. Se oli käytössä myös Upsalan ja Turun hiippakuntien Kolminaisuudenpäivän päämessuissa ja votiivimessuissa *de sancta trinitate* (*MiU*, lxvb, tvijrb, *MA*, 231b, 449a). Ks. myös *Klaus* 1938, XVI.

Kollehtarukouksesta läntisessä liturgisessa perinteessä *Jungmann* 1952 I, 462–499. *Wilhelms* 1957, 83–86.

[54] Esim. *HM*,173. *BS*, 133. *MR*, 19.

tiin ilman taukoa niin, että niillä oli yhteinen päätös.[55] Siksi tätä rukousta nimitetään seuraavassa toiseksi kollehtarukoukseksi.

Eurooppalaisten vihkikaavojen votiivimessukaavan *de sancta trinitate* mukaan vietetyissä morsiusmessuissa oli myös sama toinen kollehtarukous kuin turkulaisessa vihkimistraditiossa.[56] Seuraavassa (vertailu 7.2.) näitä rukouksia verrataan toisiinsa.

Vertailu 7.2. Turkulaisten ja ruotsalaisten (*SRA MI 417, HM, MU, BS, ML*), tanskalaisten (*MaKa, NoM, MiO, AgO, LAS, MR*), norjalaisten (*MNa, MNb*) sekä eräiden englantilaisten (*MiEB, MiS, MaRa, MiH*), ranskalaisten (*PoMLy, PoAr*), saksalaisten (*MiHam, RiEHB*), italialaisten (*PoRoA*) ja espanjalaisten (*MaHis*) vihkimiskäytäntöjen morsiusmessujen toisen kollehtarukouksen vertailu

Exaudi[1] nos omnipotens et misericors deus[2]: vt quod nostro ministratur officio tua benedictione[3] potius[4] impleatur. Per.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HYK RIT 29*:stä, eroja muihin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.
2 *MEA*: Exaudi nos omnipotens deus.
3 *LAS*: benignitate.
4 *MR, PoRoA:* potius puuttuu.

Vertailusta ilmenee, että vihkikaavojen rukoukset eivät poikkea toisistaan lukuunottamatta niitä vähäisiä eroja, jotka aiheutuvat ortografiasta ja ajatukseen vaikuttamattomista sanaeroista. Tästä seuraa, että turkulaisen praksiksen toisen kollehtarukouksen tarkkaa esikuvaa ei voi todeta. *SaVe*:ssa, *SaGe*:ssa ja *SaGr*:ssa 600–700 -luvuilla tiettävästi ensimmäistä kertaa tavattava rukous *Exaudi nos omnipotens et misericors deus: vt quod* [57] levisi näin turkulaiseen

---

[55] *HYK RIT 14*, 2r. *23*, 2r. *29*, 5r. *MEA*, 18.

[56] Esim. **Englanti**: *MiEB*, 290. *MiS*, 416. *MaRa*, 3. *MiH*, 119*. **Ranska**: *PoMLy*, 619. *PoAr* , 628. **Saksa**: *MiHam*, 72v. *RiEHB*, 22–23. **Italia**: *PoRoA*, 301–302. **Espanja**: *MaHis*, 100. **Tanska**: *NoM*, 71. *MaKa*, 14r. *MiO*, [25v]. *AgO*. *LAS*, 65–67. *MR*, 18–22. **Norja**: *MNa*, 21. *MNb*, 26. **Ruotsi**: *SRA MI 417*, 1r (Linköpingin hiippakunnan vihkimistraditiota edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta). *HM*, 172. *MU*, 27. *BS*, 133. *ML*, 42.

NoM:n, *MiO*:n, *AgO*:n ja *MR*:n vihkikaavoissa kollehtarukoukset oli sijoitettu päinvastaiseen järjestykseen. *Stevenson* 1983, 554, 556.

[57] *SaVe*, 342. *SaGe*, 346 (tässä kaavassa se oli postkommuuniorukous). *SaGr*, 346. *Ritzer* 1962, 173, 178. Ks. myös *Stevenson* 1982, 250.

käytäntöön yleiseurooppalaisten *de sancta trinitate* -votiivimessukaavan mukaan vietettävien morsiusmessujen kautta. Välittömänä lähteenä on ollut upsalalainen vihkimistraditio, jonka tarkempaa esikuvaa ei voi tosin osoittaa.

MEA:n toisen kollehtarukouksen alusta puuttuivat sanat *et misericors*. Tämä selittynee erheestä *MEA*:n toimitus- tai painatusvaiheessa,[58] sillä vastaava rukous sisälsi muiden eurooppalaisten vihkikaavojen, myös *RA*:n, mukaan mainitut sanat.

Toisessa kollehtarukouksessa pyydettiin, että Jumala kuulisi palvelijoittensa rukoukset ja siunaunauksellaan toteuttaisi heidän toimittamansa palveluksen. Tässä yhteydessä palveluksesta käytettiin latinankielistä termiä *officio*, jonka perusmuodolla, *officium*, ymmärrettiin tavanomaisimmin keskiajalla messua.[59] Näin tällä rukouksella viitattiin koko morsiusmessuun, jonka tarkoituksena oli siunata solmittu avioliitto. Jumalaa pyydettiin toteuttamaan se siunaus, jonka morsiusmessu välitti.

Läntisen tradition mukaan kollehtarukouksen jälkeen seurasi turkulaisessa sekä messu- että vihkimistraditiossa epistolan luku. Se alkoi perinteisellä epistolan alkusanalla: *Fratres*.[60] Epistolateksti vaihteli kuitenkin siten, että votiivimessun *de sancta trinitate* tekstinä oli päivän aiheeseen liittyvä 2. Kor. 13:11, 13.[61] Sen sijaan morsiusmessun epistolatekstinä oli 1. Kor. 6:15–20. Se oli epistolatekstinä yleisesti eurooppalaisissa votiivimessun *de sancta trinitate* mukaan vietettävissä morsiusmessuissa.[62] Sitä kutsutaan seuraavassa mor-

---

58 Ks. myös *Knuutila* 1984, 100.

59 *Hakamies* 1958, 118. *Officium* tarkoitti myös hetkirukousta. *Weissenbäck* 1937, 288.

60 Epistolalektiosta läntisessä liturgisessa traditiossa *Jungmann* 1952 I, 535–538. *Wilhelms* 1957, 91–93.

61 Teksti oli myös *MA*:n Kolminaisuudenpäivän päämessun epistolalektiona. *MA*, 231b. Vrt. *MiU*, lxvb–mjra, tvijrb, jossa päivän päämessun ja votiivimessun *de sancta trinitate* epistolatekstinä oli Room. 11:33–36.

62 Esim. **Englanti**: *OEM*, 41–42. *MiWe*, 1239. *MaRa*, 3–4. *MS 1506*, 21*. **Ranska**: *PoMLy*, 619. *MiPa*, 636. **Saksa**: *MiHam*, 72v. *RiEHB*, 22. **Espanja**: *MaHis*, 100. **Tanska**: *MaKa*, 14rv. *MiO*, [26r]. *AgO*. *MR*, 19. **Norja**: *MNa*, 22. *MNb*, 26. **Ruotsi**: *UUB C 515*, 1r (todennäköisesti upsalalaista tai strängnäsiläistä vihkimistraditiota edustava fragmentti 1200-luvulta; tästä englantilaisvaikutteisesta fragmentista, sen fragmentin lokalisoinnista ja dateerauksesta esim. *Johansson* 1951, 21–26. *Ottosen* 1976, 20–21. *Stevenson* 1983, 551.). *SRA MI 417*, 1rv (Linköpingin hiippakunnan vihkimistraditiota edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta). *HM*, 173. *MU*, 28. *BS*, 134. *ML*, 42.

Votiivimessukaavan *de sancta trinitate* mukaan vietetyt morsiusmessut sisälsivät myös muita *Ut*:n kohtia epistolalektiona: esim. *PoRoA*, 301 (1. Kor. 7:2–11). *NoM*, 71–72 (Room. 11:33–36). *LAS*, 65 (1. Kor. 7:2–11). Ks. myös *Klaus* 1938, 157. *Ritzer* 1962, 184–185. *Stevenson* 1982, 43.

siusepistolaksi.

Tämä lektio esiintyi tiettävästi ensimmäisen kerran morsiusmessun yhteydessä 700-luvulta peräisin olevassa Monte Cassinon luostarikirjaston käsikirjoituksessa (*Codex 271*).[63] Siitä se levisi yleisesti eurooppalaisiin votiivimessukaavan *de sancta trinitate* mukaan vietettyihin morsiusmessuihin. Morsiusepistolan lektio 1. Kor. 6:15–20 on välittynyt turkulaiseen käytäntöön upsalalaisen praksiksen kautta, jonka omaa esikuvaa ei voi osoittaa.

Morsiusepistolassa puhuttiin aluksi siitä, että kristittyjen tulee elää Kristuksen ruumiin jäseninä siveellisesti kaikkea kurittomuutta karttaen (jakeet 15–18). Samalla muistutettiin, että mies ja vaimo ovat avioliitossa yksi ruumis (jae 16b). Sen jälkeen tähdennettiin, että ihmisen ruumis on Jumalan kalliisti ostamana hänen omansa ja samalla Pyhän Hengen temppeli. Siksi ihmisten tuli kirkastaa Jumala ruumiissaan (jakeet 19–20).

Tekstin valinta morsiusepistolaksi johtunee jakeen 20b sanoista, jotka kehottavat kristittyjä kirkastamaan Jumala ruumiissaan. Näitä sanoja käytettiin ensimmäisellä vuosituhannella eniten morsiusmessukaavojen yhteydessä eri maissa.[64] Morsiusepistolan teksti soveltui hyvin tähän yhteyteen myös sen jälkeen, kun oppi avioliiton sakramenttiluonteesta kehittyi ensimmäisen vuosituhannen lopulla. Tämän opetuksen prinsiippejä, avioliiton puhtautta ja nuhteettomuutta, aviopuolisoiden yhteyttä sekä avioliittoa Jumalan tahdon mukaisena saattoi perustella tällä epistolatekstillä. Siten morsiusepistolalla oli myös opettava funktio.

Kirkon avioliitto-opetukseen kuului myös se, että Jumala yhdisti jokaisen avioliiton sekä siunasi yhdistämänsä aviopuolisot avioliiton sakramentin avulla. Morsiusmessun tehtävänä oli puolestaan välittää tämä siunaus avioliiton solmijoille. Näin morsiusmessun yhdellä elementillä, morsiusepistolalla, oli myös siunaava tehtävä.

Läntisen käytännön mukaisesti epistolaa seurasi turkulaisessa sekä messuettä vihkimistraditiossa graduale.[65] Se alkoi Kolminaisuudenpäivän gradualepsalmilla *Benedictus es domine qui intueris*.[66]

Ensimmäiseltä vuosituhannelta peräisin olevissa morsiusmessuissa epistolatekstinä käytettiin myös Ef. 5:22–33 sekä *Vt*:n perikooppia Jes. 61:10–11. *Stevenson* 1982, 43.

[63] *Ritzer* 1962, 178–179, 184. *Stevenson* 1982, 43, 250.

[64] *Ritzer* 1962, 184.

[65] Gradualesta ja sen esittämistavoista läntisessä liturgisessa traditiossa *Jungmann* 1952 I, 542–556. *Wilhelms* 1957, 99–101, 103–104.

[66] Gradualepsalmi oli käytössä *de sancta trinitate* -votiivimessukaavan mukaan vietetyissä morsiusmessuissa eri puolilla Eurooppaa: esim. **Englanti**: *MiS*, 416. *MaRa*, 4. *MiWe*,

Gradualepsalmi oli otettu Dan. 3:55ab:sta. Papin tavanomaisimmin laulaen tai resitoiden esittämässä gradualepsalmissa ylistettiin Jumalaa, joka voi nähdä pimeimpiin syvyyksiin ja istua kerubien yläpuolella. Nämä Jumalan kaikkitietävyyttä ylistävät sanat soveltuivat hyvin myös avioliittoon vihkimisen vuoksi vietettävään votiivimessuun, sillä kirkko opetti Jumalan olevan läsnä jokaisen hänen nimessään solmittavan avioliiton kaikissa vaiheissa.

Gradualepsalmin jälkeen vain turkulaisen messutradition *de sancta trinitate* -votiivimessuun oli merkitty Tob. 12:11:stä jakeesta otettu säe *Benedicite deum celi.* Siinä ylistettiin taivaan Jumalaa, joka on armollinen ihmisiä kohtaan. Lukkari, pienempi kuoro tai esilaulaja esitti normaalisti tämän säkeen, sillä sen edelle oli merkitty versiculusta tarkoittava merkki. Sen jälkeen laulettiin Alleluia. Pappi, esilaulaja tai suurempi kuoro saattoi esittää tämän ylistyksen vastauksena edelliseen säkeeseen.[67]

Ilmeisesti Kolminaisuudenpäivään kuuluvat gradualen elementit[68] esitettiin myös turkulaisen käytännön morsiusmessuissa, sillä eurooppalaisissa vastaavissa messuissa meneteltiin näin.[69]

Alleluia-ylistyksen päätyttyä turkulaisten messu- ja vihkimiskäytäntöjen puheena olevissa messuissa seurasi Kolminaisuudenpäivän gradualeen kuuluva säe *Benedictus es domine deus.*[70] Tässä Dan. 3:27abd:sta otetussa säkeessä

1239. *WeMa*, 169*. **Ranska**: *PoMLy*, 619. *MiPa*, 636. **Saksa**: *MiHam*, 72v. **Italia**: *PoRoA*, 301. **Espanja**: *MHis*, 100. **Tanska**: *NoM*, 72. *MaKa*, 14v. *MiO*, [26r]. *AgO. MR*, 19. **Norja**: *MNa*, 22. **Ruotsi**: *UUB C 515*, 1r (todennäköisesti upsalalaista tai strängnäsiläistä vihkimistraditiota edustava fragmentti 1200-luvulta). *HM*, 173. *MU*, 28. *BS*, 134. Se oli käytössä myös Upsalan ja Turun hiippakuntien Kolminaisuudenpäivän päämessuissa ja votiivimessuissa *de sancta trinitate* (*MiU*, mjra, tvijrb, *MA*, 231b, 449a).

Ensimmäisellä vuosituhannella käytössä olleista gradualeteksteistä *Ritzer* 1962, 187–189.

67 Esim. *HYK RIT 14*, 6r sisälsi gradualen toisen säkeen ja Alleluian nuotit Pyhän Ristin votiivimessun yhteydessä. Ks. myös *Knuutila* 1984, 77.

68 Esim. *MiU*, mjra, tvijrb. *MA*, 231b.

69 Esim. **Englanti**: *MiH*, 119*. *MS 1506*, 21–22*. *MPE*, 30. **Ranska**: *PoMLy*, 619. **Ruotsi**: *HM*, 173. *MU*, 28. *BS*, 134. Vrt. *NoM*, 72. *MR*, 19. Niissä säkeen *Benedicite deum celi* tilalla oli *Benedictus in throno*, joka oli otettu Dan. 3: 54:stä.

70 Tämä gradualen viimeinen säe oli käytössä *de sancta trinitate* -votiivimessukaavan mukaan vietetyissä morsiusmessuissa eri puolilla Eurooppaa: esim. **Englanti**: *MiS*, 416. *MiWe*, 1239. *MaRa*, 4. *WeMa*, 169*. **Ranska**: *PoMLy*, 619. *MiPa*, 636. **Saksa**: *MiHam*, 72v. **Italia**: *PoRoA*, 301. **Espanja**: *MHis*, 100. **Tanska**: *NoM*, 72. *MiO*, [26r]. *AgO. MR*, 19. **Norja**: *MNa*, 22. **Ruotsi**: *HM*, 173. *MU*, 28. *BS*, 134. Se oli käytössä myös Upsalan ja Turun hiippakuntien Kolminaisuudenpäivän päämessuissa ja votiivimessuissa *de sancta trinitate* (*MiU*, mjra, tvijrb, *MA*, 231b, 449a).

MA:n Kolminaisuudenpäivän päämessu mainitsi sekvenssisäkeen esittämisen gradualen

ylistetään Jumalaa ja sanotaan hänen olevan kiitoksen arvoinen ikuisesti. Kiitosluonne soveltui hyvin myös avioliittoon vihkimisen vuoksi vietettävään votiivimessuun, sillä kirkko opetti avioliiton olevan Jumalan lahja ihmiselle.

Gradualepsalmi ja gradualen viimeinen säe ovat välittyneet turkulaiseen vihkimiskäytäntöön sen lähteenä olleesta vastaavasta upsalalaisesta praksiksesta, jonka esikuvaa ei sen sijaan voi osoittaa.

Gradualen jälkeen seurasi normaalin läntisen tradition mukaan *In illo tempore* -sanoilla alkava evankeliumin luku turkulaisissa messu- ja vihkimistraditioiden votiivimessuissa *de sancta trinitate*. *MA*:n votiivimessussa lektiona oli päivän aiheeseen liittyvä Joh. 15:26–16:4a.[71] Turkulaisen morsiusmessun lektiona sen sijaan oli yleisen eurooppalaisen tavan mukaan Matt. 19:3–6.[72] Tätä perikooppia kutsutaan morsiusevankeliumiksi.

Morsiusevankeliumi tavataan tiettävästi ensimmäisen kerran vuoden 700 tienoilta peräisin olevassa, British Museumissa (*signum Cotton Nero D I*) säilytettävässä, napolilaisvaikutteisessa käsikirjoituksessa. Sellaisena oli Kaanan häitä käsittelevä Johanneksen evankeliumin perikooppi (Joh. 2:1–11). Toisissa 700–800 -lukujen morsiusmessuissa se oli otettu perikoopista Joh. 3:27–29. 800-luvulla morsiusevankeliumina ryhdyttiin lukemaan Matt. 19:1–6. Siitä tuli vähitellen yleisin eurooppalainen morsiusevankeliumi.[73] Lektiota lyhen-

---

viimeisen säkeen jälkeen (*MA*, 231b). Englantilaisten vihkikaavojen mukaan sekvenssi tuli esittää gradualen viimeisen säkeen jälkeen. (Esim. *MiS*, 416, *MiWe*, 1239, *MPE*, 30). Sekvenssiä käytettiin Alleluian laajennuksena juhla-aikoina, mutta sen käyttöä pyrittiin keskiajan lopulla rajoittamaan (*Jungmann* 1952 I, 556–565). Sekvenssiä ei sen sijaan ollut merkitty mihinkään pohjoismaiseen vihkikaavaan eikä *MA*:n *de sancta trinitate* -votiivimessuun. Näin ollen voi olettaa, että sekvenssiä ei esitetty tässä yhteydessä myöskään turkulaisen vihkimistradition morsiusmessuissa.

[71] *MA*:n Kolminaisuudenpäivän päämessun lektiona oli Joh. 3:1–15. *MA*, 232ab. Sama teksti oli myös epistolalektiona *MiU*:n Kolminaisuudenpäivän päämessuissa ja votiivimessuissa *de sancta trinitate*. *MiU*, mjrab, tvijrb.

[72] Esim. **Englanti**: *MiS*, 416. *MiWe*, 1239–1240 (Matt. 19:1–6). *MaRa*, 4. *MIH*, 119*. **Ranska**: *PoMLy*, 619. *MiPa*, 636 (Matt. 19:1–6). **Italia**: *PoRo*, 261 (Matt. 19:1–6). *PoRoA*, 301 (Matt. 19:1–6). **Saksa**: *MiHam*, 72v (Matt. 19:1–6). **Espanja**: *MaHis*, 100. **Tanska**: *NoM*, 72. *MaKa*, 14v–15r. *MiO*, [26r]. *AgO*. *LAS*, 65–66. *MR*, 20. **Norja**: *MNa*, 22 (Matt. 19:1–6). *MNb*, 26 (Matt. 19:1–6). **Ruotsi**: *SRA MI 417*, 1v (Linköpingin hiippakunnan vihkimistraditiota edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta, Matt. 19:1–6). *HM*, 173–174. *MU*, 28. *BS*, 134. Vrt. *UUB C 515*, 1r (todennäköisesti upsalalaista tai strängnäsiläistä vihkimistraditiota edustava fragmentti 1200-luvulta), jossa evankeliumilektiona oli Joh. 27–29. *Stevenson* 1983, 555.

[73] *Ritzer* 1962, 185–187. *Stevenson* 1982, 44. Ks. myös *Stevenson* 1983, 557.
Morsiusmessut sisälsivät 700–1500 -luvuilla myös muita *Ut*:n avioliittoa käsitteleviä pe-

nettiin 1100-luvulta lähtien vain jakeita 3–6 koskeviksi.[74] Tässä muodossa morsiusevankeliumi esiintyi englantilaisissa 1100–1500 -luvuilta peräisin olevien vihkikaavojen *de sancta trinitate* -votiivimessukaavan mukaan vietetyissä morsiusmessuissa.[75]

Koska englantilaiset vihkikaavat ovat olleet upsalalaisen ja turkulaisen tradition monien elementtien lähteinä, voidaan katsoa, että morsiusevankeliumilektio Matt. 19:3–6 on välittynyt turkulaiseen praksikseen englantilaisista kaavoista upsalalaisen vihkimiskäytännön kautta.

Matteuksen perikoopissa Jeesus vastasi fariseusten avioeroa koskevaan kysymykseen muistuttamalla, että avioliitto oli Jumalan säätämä ja kuului luomisjärjestykseen. Tästä seuraa, että avioliiton solmiminen muuttaa Jumalan säätämyksestä hänen mieheksi ja naiseksi luomansa ihmiset yhdeksi ihmiseksi. Siksi avioliitto on purkamaton.

Tätä perikooppia käytettiin myös kirkon avioliitto-opetuksessa, jonka mukaan avioliitto kuului Jumalan säätämänä luomisjärjestykseen ja oli siten purkamaton. Morsiusevankeliumilla oli vastaava funktio kuin morsiusepistolalla eli kerrata avioliitosta ja sen solmimisesta kirkon antamaa opetusta.

Keskiaikaisen morsiusevankeliumin 6. jakeessa puhuttiin siitä, että Jumalan yhdistämää avioliittoa ei saanut purkaa. Tätä jaettahan hyödynnettiin yleisesti keskiajalla opetettaessa, että avioliitto oli sakramentti. Sakramenttiopetukseen kuului myös, että Jumala siunasi jokaisen yhdistämänsä avioliiton. Morsiusmessun tehtävänä oli puolestaan välittää siunaus avioliiton solmijoille. Näin myös morsiusmessun yhdellä elementillä, morsiusevankeliumilla, oli morsiusepistolan tavoin siunaava tehtävä.

Evankeliumin jälkeen Credo saatettiin esittää Nicaenumin mukaan. Se ei kuitenkaan saavuttanut keskiajalla pysyvää asemaa läntisessä liturgisessa traditiossa, vaan se luettiin ainoastaan sunnuntaisin ja suurimpina juhlapäivinä.[76]

---

rikooppeja evankeliumilektiona. Esim. Monte Cassinon luostarikirjastossa (*signum Cod. 271*) säilytettävä käsikirjoitus (Matt. 22:2–14). *MiE*, 245 (Missale Eboracense [York], painettu 1517, julkaistu uudelleen *Freisen* 1918–1919 I. (Joh. 3: 27–29). *MPE*, 30 (Joh. 3: 27–29). *RiEHB*, 22 (Mark. 10:1–9). *ML*, 42–43 (Mark. 10:1–9). Ks. myös *Klaus* 1938, 157. *Ritzer* 1962, 186.

74 Esim. *PoMLy*, 619.

75 *MiS*, 416. *MaRa*, 4. *MIH*, 119*. *MS 1506*, 22*. Sarum-tradition morsiusevankeliumin lähteestä *Stevenson* 1982, 250.

76 Credosta ja sen esittämisestä läntisessä liturgisessa traditiossa *Jungmann* 1952 I, 601–602. *Wilhelms* 1957, 115–116.

Credo oli merkitty *MA*:en suurimpien juhlapäivien yhteyteen.[77] *MA* ei sen sijaan maininnut uskontunnustusta lainkaan Kolminaisuudenpäivän messun eikä votiivimessun *de sancta trinitate* yhteydessä. Turun hiippakunnassa ei siten ilmeisesti ollut tapana esittää uskontunnustusta tässä yhteydessä eikä myöskään morsiusmessuissa.

Useissa eurooppalaisissa vihkikaavoissa uskontunnustus esitettiin morsiusevankeliumin jälkeen.[78] Tämä saattaa selittyä siten, että morsiusmessu käsitettiin kaksinkertaisen juhlapäiväarvon omaavaksi. Tällä tavoin meneteltiin ilmeisesti myös Upsalan hiippakunnassa, sillä *MiU*:n Kolminaisuudenpäivän päämessu ei maininnut lainkaan Credon esittämistä evankeliumin jälkeen, mutta sen sijaan *MU*:n morsiusmessu määräsi sen esitettäväksi morsiusevankeliumin jälkeen.[79]

Kun *MU*:n edustama upsalalainen traditio oli turkulaisen vihkimiskäytännön välitön lähde, morsiusmessu on näin ollen ulkomaisten esikuvien, ennen kaikkea kirkkoprovinssin keskuksen liturgisen käytännön mukaisesti saatettu käsittää kaksinkertaisen juhlapäiväarvon omaavaksi myös Turun hiippakunnassa. Tällöin Credo on saatettu lukea täällä morsiusevankeliumin jälkeen, vaikka sitä ei ole turkulaisiin vihkikaavoihin merkitty.

Turkulaisessa sekä messu- että vihkimistraditiossa esitettiin läntisen perinteen mukaan evankeliumin ja sitä mahdollisesti seuranneen Credon jälkeen offertorium.[80] Tähän kohtaan oli merkitty Kolminaisuudenpäivän offertoriumantifoni *Benedictus sit deus pater unigenitusque*.[81] Se on välittynyt turkulai-

---

[77] Esim. MA, 36 (joulu),188 (pääsiäinen), 220 (helluntai).

[78] Esim. Englanti: *MIS*, 416. *OEM*, 42. *MaRa*, 4. *MiH*, 119*. **Ranska**: *PoMLy*, 619. **Espanja**: *MHis*, 100. **Tanska**: *MaKa*, 15r. *LAS*, 66.

[79] *MU*, 28.

[80] Offertoriumista ja sen esittämistavoista läntisessä liturgisessa traditiossa *Jungmann* 1952 II, 34–40. *Wilhelms* 1957, 134, 153–155.

[81] Offertoriumantifoni oli käytössä *de sancta trinitate* -votiivimessukaavan mukaan vietetyissä morsiusmessuissa eri puolilla Eurooppaa: esim. **Englanti**: *MiS*, 416. *MiWe*, 1240. *MaRa*, 4. *MiH*, 119*. **Ranska**: *PoMLy*, 619. *MiPa*, 636. **Saksa**: *MiHam*, 75. **Italia**: *PoRoA*, 301. **Espanja**: *MHis*, 100. **Tanska**: *NoM*, 72. *MaKa*, 15r. *MiO*, [26r]. *AgO. MR*, 20. **Norja**: *MNa*, 22. *MNb*, 26. **Ruotsi**: *UUB C 515*, 1r (todennäköisesti upsalalaista tai strängnäsiläistä vihkimistraditiota edustava fragmentti 1200-luvulta). *SRA MI 417*, 1v (Linköpingin hiippakunnan vihkimistraditiota edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta). *HM*, 174. *MU*, 28. *BS*, 134. Se oli käytössä myös Upsalan ja Turun hiippakuntien Kolminaisuudenpäivän päämessuissa ja votiivimessuissa *de sancta trinitate* (*MiU*, mjrb, tvijrb, *MA*, 232b, 449b).

HYK RIT 14, 6v sisälsi votiivimessun *in commemoratione beate marie virginis* yhteydessä nuotit offertoriumantifoniin *Benedictus sit deus*. Ks. *Knuutila* 1984, 77.

seen käytäntöön upsalalaisesta praksiksesta, jonka esikuvaa ei voi osoittaa.

Offertorium laulettiin aluksi antifonina, mutta Gregorius I Suuren aikana sitä ryhdyttiin esittämään responsorisesti.[82] Versikkeleistä ja responsoriumeista kertovia merkkejä ei ollut merkitty *MA*:en tälle kohdalle. Niitä ei myöskään ollut europpalaisissa vihkikaavoissa. Siten voi olettaa, että myös turkulaisen vihkimistradition morsiusmessujen offertorium esitettiin ainoastaan antifonisesti. Esittäjänä saattoi olla myös lukkari.[83]

Tob. 12:6:n pohjalta muokattu *Benedictus sit deus pater unigenitusque* ylisti Kolmiyhteisen Jumalan, Isän, Jumalan ainosyntyisen Pojan ja Pyhän Hengen, armoa ihmisiä kohtaan. Tämä ylistys soveltui hyvin avioliittoon vihkimisen vuoksi vietettävään votiivimessuun, sillä kirkko opetti vihkimisen välittävän avioliiton sakramentin armon ihmisille.

Offertorium sijoittui messun sana- ja ehtoollisosien väliin. Sen tehtävänä oli toimia siirtymänä lektioista ehtoollisen sakramenttiin.[84] Offertoriumin jälkeen pappi ja lukkari asettivat alttarille pateenin ja kalkin.[85] Vihkipari saattoi uhrata tässä yhteydessä käsissään pitämät kynttilät kirkolle.

Offertoriumin jälkeen seurasi normaalin läntisen liturgisen käytännön mukaan papin hiljaa lausuma sekretarukous. Siinä heijastui messu-uhrikäsitys, jonka mukaan pappi suoritti ehtoollisessa Kristuksen ruumiin verettömän uhraamisen.[86] Turkulaisessa messu- ja vihkimistraditiossa tänä rukouksena oli Kolminaisuudenpäivän sekretarukous *Sanctifica quesumus domine*.[87] Se on välittynyt Turkuun Upsalan kautta, jonka omaa esikuvaa ei voi osoittaa.

Ensimmäisellä vuosituhannella käytössä olleista offertoriumteksteistä *Ritzer* 1962, 187–189.

[82] *Thalhofer* 1883–1890 II, 133. *Weissenbäck* 1937, 288–289. *Jungmann* 1952 II, 34–40.

[83] *Sandholm* 1963, 114.

[84] *Jungmann* 1952 II, 3.

[85] Ks. myös *Sandholm* 1963, 114.

[86] *Thalhofer* 1883–1890 II, 172–175. *Jungmann* 1952 II, 112–121. *Wilhelms* 1957, 154–155.

[87] Sekretarukous oli käytössä votiivimessukaavan *de sancta trinitate* mukaan vietetyissä morsiusmessuissa eri puolilla Eurooppaa: esim. **Englanti**: *MiS*, 416. *OEM*, 42. *MaRa*, 4. *MPE*, 31*. **Ranska**: *PoMLy*, 619. *MiPa*, 636. **Espanja**: *MaHis*, 101. **Tanska**: *MaKa*, 15r. *MiO*, [26r]. *AgO*. **Norja**: *MNa*, 22. *MNb*, 26. **Ruotsi**: *SRA MI 417*, 1v (Linköpingin hiippakunnan vihkimistraditiota edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta). *HM*, 174. *MU*, 29. *BS*, 135. *ML*, 43. Se oli myös käytössä Upsalan ja Turun hiippakuntien Kolminaisuudenpäivän päämessuissa ja votiivimessuissa *de sancta trinitate* (*MiU*, mjrb, tvijrb, *MA*, 232b, 449b). Ks. myös *Klaus* 1938, XVI.

Sekretarukouksessa rukoiltiin Kolmiyhteistä Jumalaa kutsumalla avuksi Pyhää Henkeä, että hän pyhittäisi ehtoollislieivän uhraamisen. Edelleen pyydettiin Pyhän Hengen apua, että uhri olisi iankaikkinen ansio Jumalan edessä. Tämä soveltui myös avioliittoon vihkimisen vuoksi vietettävään votiivimessuun, joka välitti Jumalan siunauksen vihkiparille myös ehtoollisen sakramentin muodossa.[88]

Heti tämän rukouksen päätyttyä luettiin turkulaisen tradition morsiusmessuissa ilman taukoa rukous *Adesto domine supplicationibus nostris*.[89] Siksi tätä vain morsiusmessuun kuuluvaa rukousta eli sen erityisosaa kutsutaan seuraavassa toiseksi sekretarukoukseksi.

Votiivimessukaavan *de sancta trinitate* mukaan vietettyissä eurooppalaisissa morsiusmessuissa oli kaksi eri sekretarukousta *Suspice quesumus domine* ja *Adesto domine supplicationibus nostris*. Nämä vihkikaavat voidaan siksi jakaa kahteen ryhmään sen perusteella, kumpi mainituista rukouksista niissä oli. Ryhmään I kuuluivat ne vihkikaavat, joissa toisena sekretarukouksena oli *Suspice quesumus domine*.[90] Ryhmän II vihkikaavoissa vastaavana rukouksena oli *Adesto domine supplicationibus nostris*.[91]

Turkulainen vihkimistraditio kuului ryhmään II. Seuraavassa (vertailu 7.3.) tämän ryhmän vihkikaavojen kyseisiä rukouksia verrataan toisiinsa.

---

88 Tähän palataan tarkemmin myöhemmin.

89 *HYK RIT 14*, 2v. *24*, 5r. *29*, 5v. *MEA*, 19.

90 Esim. **Englanti**: *MVH*, 82 (vihkikaavaan on merkitty vain tämä sekretarukous). *MiWe*, 1240. *MPE*, 31. *MiE*, 245. **Ranska**: *MiAN*, 377, *SaNi*, 122, *PoMe*, 297. *PoLu*, 631, *MiPa*, 636 (kaikissa näissä viidessä vihkikaavassa on vain tämä sekretarukous). **Saksa**: *MiHam*, 75, *RiEHB*, 22 (näissä kahdessa vihkikaavassa on vain tämä sekretarukous). **Italia**: *PoRoA*, 301 (vain tämä sekretarukous). **Espanja**: *MaHis*, 101. **Tanska**: *NoM*, 72. *MaKa*, 15r. *MiO*, [26r]. *AgO*. *LAS*, 66. *MR*, 20. (*NoM*:n, *MR*:n ja *LAS*:n vihkikaavoissa oli vain tämä sekretarukous). **Norja**: *MNa*, 22. *MNb*, 26. **Ruotsi**: *UUB C 515*, 1r (todennäköisesti upsalalaista tai strängnäsiläistä vihkimistraditiota edustava fragmentti 1200-luvulta; siinä oli vain tämä sekretarukous). *SRA MI 417*, 1v (Linköpingin hiippakunnan vihkimistraditiota edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta). *HM*, 174. *BS*, 135. *ML*, 43.

NoM:n, *MiO*:n, *AgO*:n ja *MR*:n vihkikaavoissa sekretarukoukset oli sijoitettu päinvastaiseen järjestykseen. *Stevenson* 1983, 554, 556.

91 Esim. **Englanti**: *MiS*, 416. *OEM*, 43. *MaRa*, 4. *WeMa*, 169*. *MS 1543*, 53. (Tämä rukous esiintyi Hendersonin mukaan myös *MiH* - ja *MS 1506* -vihkikaavoissa, mutta hänen editiossaan on vain rukouksen alkusanat. *MiH*, 119*. *MS 1506*, 22*.). **Ranska**: *SaGe*, 344. *PoMLy*, 619. **Saksa**: *SaMF*, 367. **Ruotsi**: *MU*, 29. *Stevenson* 1983, 554–555, 556.

Vertailu 7.3. Turkulaisten ja ruotsalaisen (*MU*), eräiden englantilaisten (*MiS, OEM, MaRa, WeMa, MS 1543*), ranskalaisten (*SaGe, PoMLy*) ja saksalaisten (*SaMF*) vihkimiskäytäntöjen morsiusmessujen toisen sekretarukouksen vertailu

Adesto[1] domine supplicationibus nostris: et hanc oblationem[2] quam tibi offerimus pro famulis tuis[3], quos ad statum maturitatis et[4] diem nuptiarum perducere dignatus es: placatus ac benignus assume[5]. Per dominum.[6]

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HYK RIT 29*:stä, eroja muihin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.
2 *SaGe*: oblacionem famularum tuarum illarum.
3 *SaGe*: famula tua illa; *SaMF*: famulo et famula tua.
4 *MiS, OEM, MaRa, MS 1543, MU*; *SaGe, SaMF, PoMLy*: et ad.
5 *SaGe, SaMF*: adsume, ut quod tua dispositione expeditur, tua gratia compleatur.
6 Sanat Per dominum puuttuvat *HYK RIT 14*:stä ja *23*:sta.

Tämä rukous tavataan ensimmäisen kerran 700-luvulla ranskalaisessa *SaGe*-vihkikaavassa. Siitä se levisi ajatukseltaan samanlaisena, mutta tekstuaalisesti hieman muuntuneena eri puolille Eurooppaa, erityisesti englantilaisiin vihkimistraditioihin, joista se sitten välittyi edelleen upsalalaisiin ja sitä kautta edelleen myös turkulaisiin vihkikaavoihin.[92] Tarkempaa esikuvaa upsalalaisen tradition rukoukselle ei voi kuitenkaan osoittaa.

Toisessa sekretarukouksessa Jumalaa pyydettiin olemaan suosiollinen papin rukouksille ja ottamaan vastaan armollisesti ja suosiollisesti hänen vihkiparin puolesta uhraamansa ehtoollisleivän. Vihkiparia kutsuttiin avioliittoon sopivalla iällä Jumalan siunaamiksi palvelijoiksi, joille Jumala oli nyt antanut tämän vihkimispäivän. Tämä rukous ilmensi avioliittoon vihkimisen funktiota solmitun avioliiton siunaavana toimituksena.[93]

Sekretarukouksen jälkeen seurasi läntisen tradition mukaan prefaatio sekä sen yhteydessä oleva Sanctus.[94] Turkulaisten vihkikaavojen prefaatiorukouk-

92 *SaGe*, 344. *Stevenson* 1983, 554–555.
Stevensonin mukaan *SaGe* -vihkikaavassa ensi kerran esiintynyttä rukousta *Adesto domine supplicationibus nostris* muokattiin *SaMF* -vihkikaavassa. Tämä muunnos levisi sitten englantilaisiin vihkimistraditioihin *OEM*-vihkikaavan (1200–1300 -luvuilta) kautta. *Stevenson* 1983, 554–555. Rukous esiintyi myös samanaikaisesti englantilaisessa varhaisemmassa Sarum-traditiossa 1100–1300 -luvuilla (esim. *MiS*, 416).
93 *Stevenson* 1983, 557.
94 Prefaatiosta ja Sanctuksesta läntisessä liturgisessa traditiossa esim. *Jungmann* 1952 II, 145–173. *Wilhelms* 1957, 165–167, 169–171.

seksi oli merkitty Kolminaisuudenpäivän vastaava rukous *Qui cum unigenito*. Sanctus mainittiin ainoastaan prefaatiota seuraavassa ohjeessa.[95] Mainitut messuelementit ovat välittyneet turkulaiseen käytäntöön upsalalaisen praksiksen kautta, jonka varsinaista esikuvaa ei voi osoittaa.

Prefaatioon kuuluivat sen ohella myös johdantosanat *Per omnia secula seculorum*, vuorotervehdys, kehotus sydänten ylentämiseen ja kiittämiseen (Sursum corda) sekä prefaatiorukouksen johdanto (Vere dignum). Ne edelsivät prefaatiorukousta. Niitä ei ollut yleensä merkitty vihkikaavoihin.[96] Turkulaisessa messutraditiossa oli Kolminaisuudenpäivän prefaatiolla oma sävelmä,[97] jota lienee käytetty myös morsiusmessussa.

Prefaatiorukouksessa ylistettiin Kolmiyhteistä Jumalaa ja hänen eri persooniaan toistaen kolminaisuusopin keskeiset perusteet. Rukouksen lopussa kehotettiin laulamaan enkelten tavoin.[98] Tämän jälkeen seurasi ylistyshymni Sanctus. Vaikka mainittu rukous ja ylistyshymni kuuluivatkin messun ordinariumiin, niissä esiintynyt kiitosaihe soveltui hyvin myös avioliittoon vihkimisen vuoksi vietettävään votiivimessuun, sillä kirkon opetuksen mukaan Jumala oli luonut avioliiton ihmisen parhaaksi.

Turkulaisen vihkimistradition mukaan prefaatiota seurasi ohje: *Post sanctus prosternant se super genua sponsus et sponsa et extenso super eos pallio ad quator cornua dictoque Per omnia secula seculorum. Secundo reponatur in patenam corpus et antequam dicatur Pax domini vertat se sacerdos ad prostratos et dicat subsequentes orationes*. Vastaavanlainen ohje oli eräin poikkeuksin useissa 1100–1500 -lukujen ranskalaisissa ja englantilaisissa vihkikaa-

---

[95] Prefaatiorukous oli käytössä votiivimessukaavan *de sancta trinitate* mukaan vietetyissä morsiusmessuissa eri puolilla Eurooppaa. Näissä kaavoissa Sanctus mainittiin myös prefaatiota seuraavassa ohjeessa: esim. **Englanti**: *MiS*, 417. *MiWe*, 1240. *MaRa*, 4. *MiH*, 119*. **Ranska**: *PoMLy*, 619. **Espanja**: *MaHis*, 101 (Sanctus oli merkitty suoraan prefaation perään). **Tanska**: *MaKa*, 15r. **Norja**: *MNa*, 22, *MNb*, 26 (näissä molemmissa vihkikaavoissa Sanctusta ei mainittu lainkaan). **Ruotsi**: *SRA MI 417*, 1v (Linköpingin hiippakunnan vihkimistraditiota edustava fragmentti 1300–1400 -luvuilta, Sanctusta ei mainittu lainkaan). *MU*, 29. *ML*, 43 (Sanctusta ei mainittu lainkaan). Upsalan ja Turun hiippakuntien Kolminaisuudenpäivän päämessussa ja votiivimessussa *de sancta trinitate* prefaationa oli *Qui cum unigenito*. *MiU*, mjrb, tvijrb. *MA*, 232b. *MA*:n votiivimessun *de sancta trinitate* yhteydessä ei mainittu lainkaan prefaatiota. Ks. myös *Klaus* 1938, XVI, 74–75.

[96] *MPE* sisälsi nämä neljä prefaatiorukousta edeltävää elementtiä. *MPE*, 31–33. Näistä elementeistä esim. *Jungmann* 1952 II, 139–144. *Wilhelms* 1957, 159, 161–162, 165.

[97] *MA*, 243–244.

[98] Kolminaisuudenpäivän prefaatiorukouksesta esim. *Jungmann* 1952 II, 151 viite 28.

voissa[99] sekä upsalalaisessa traditiossa.[100] Se on siten tullut turkulaiseen käytäntöön upsalalaisten vihkikaavojen välityksellä jostakin englantilaisesta vastaavasta toimituksesta.

Turkulaisen tradition prefaatiota seuranneen ohjeen mukaan vihkipari polvistui Sanctuksen jälkeen ilmeisesti pitäjänalttarin tai kuoriaidan oven eteen. Tällöin vihkiparin yläpuolelle levitettiin telta, jota kannatettiin neljästä nurkasta. Sitten pappi lausui johdantosanat: *Per omnia secula seculorum.*

Ohjeessa mainittiin kaksi sellaista läntisen liturgisen perinteen mukaista messujärjestyksen elementtiä, joita ei ollut merkitty muuten turkulaisten vihkikaavojen morsiusmessuihin, Sanctus ja *Per omnia secula seculorum.* Niiden välissä oli läntisen messutradition mukaan laaja Canon Missae -rukous (CM) sekä Pater noster embolismeineen.[101] Näin ollen turkulaisen morsiusmessun ohje ei maininnut kaikkia sen elementtejä. Messun suorittamisjärjestys oli papeille yleisesti tunnettua, joten sitä ei enää tarvinnut toistaa yksityiskohtaisesti joka yhteydessä.[102]

CM:en kuului viisi rukousta (*Te igitur clementissime, Memento domine famulorum, Communicantes et memoriam, Hanc igitur oblationem* ja *Quam oblationem tu*), ehtoollisen asetussanat (*Qui pridie quem*), anamneesi (*Unde et memores*), neljä rukousta (*Supra que propicio, Supplicates te rogamus, Memento etiam domine* ja *Nobis quoque peccatoribus*) sekä CM:n loppu (*Per quem hec omnia*). CM:ssa toistettiin Kristuksen uhrikuolema ehtoollisaineiden konsekraatiossa ja siinä tehdyssä teossa aikaansaatu sakramentti kannettiin Jumalle uhriksi. Lisäksi tähän rukoukseen kuului uhrirukouksia, esirukous elävien ja kuolleiden puolesta sekä myös muita esirukouksia. Pappi luki CM:n

---

[99] Esim. **Ranska**: *PoMLy*, 619. **Englanti**: *MiS*, 417. *OEM*, 43. *MiWe*, 1240. *MaRa*, 4. *WeMa*, 169*. *MiH*, 119*. *MS 1506*, 22*.

Vrt. ranskalaiset (*PoAu*, 626, *PoLu*, 631, *MiPa*, 636) ja englantilaiset (*SaLe*, 158*, *PoMag*, 161*, *PoAEB*, 163*) vihkikaavat, joissa oli samoista asioista määräävä tekstuaalisesti lyhyempi ohje. Kyseisten vihkikaavojen ohjeet eivät olleet identtiset.

[100] *MU*, 29.

Vrt. muut pohjoismaiset vihkikaavat, joissa samoista asioista määräävä ohje oli lyhyempi ja tekstualisesti erilainen. **Tanska**: *NoM*, 73. *MaKa*, 15v. *MiO*, [26r]. *AgO. MR*, 20. **Norja**: *MNa*, 22. *MNb*, 26. **Ruotsi**: *HM*, 174. *BS*, 135. *ML*, 43–45. Näitten vihkikaavojen ohjeet eivät olleet identtiset. Ks. myös *Stevenson* 1983, 555.

[101] Esim. *MA*, 249–258.

[102] Vrt. *MaHis* ja *MPE*, jotka esittivät kaikki morsiusmessun osat, myös CM-rukouksen. *MaHis*, 100–104. *MPE*, 33–35. Ks. myös *Klaus* 1938, 157.

CM ja Pater noster embolismeineen oli sijoitettu tavallisimmin messukirjan keskiosaan, josta papit saattoivat löytää sen helposti. Esim. *MiU*, ir–vjr.

hiljaa.[103]

Läntisen liturgisen järjestyksen mukaan messujärjestys jatkui CM:n päätyttyä johdantosanoilla *Per omnia secula seculorum*, kehotuksella *Preceptis salutaribus* ja Pater noster -rukouksella sekä sen lopun parafraasirukouksella *Libera nos*.[104] Kehotuksen, Isä meidän -rukouksen sekä embolismin tehtävänä oli toimia eräänlaisena CM:n yhteenvetona. Pääpaino oli rukouksessa *Libera nos*, jossa pyydettiin Jumalan, Neitsyt Marian, apostolien Pietarin, Paavalin ja Andreaan ja kaikkien pyhien apua kaikesta pahasta ja synnistä pääsemiseksi ja niiltä varjeltumisesta. Tämä valmisti ehtollisen sakramentin vastaanottamiseen.[105]

Ruotsissa vallinneen liturgisen tradition mukaan pappi pateenia kohottaen siunasi ristinmerkillä itsensä *Libera nos* -embolismin puolivälissä.[106] Näin meneteltiin myös Turun hiippakunnassa.[107] Saman rukouksen päätössanojen *Per eundem Dominum* edellä pappi nosti läntisen tradition mukaan pateenin kalkin päältä ja asetti sen kalkin jalan eteen. Sitten hän tarttui konsekroituun ehtoollislеipään pitäen sitä molemmin käsin kalkin yläpuolella, sen keskellä. Siinä hän mursi hostian kahtia lausuen *Per eundem dominum nostrum iesum christum filium tuum.* Sen jälkeen pappi jakoi edelleen hostian puolikkaan

---

103 Esim. *MA*, 249–256. CM:sta esim. *Thalhofer* 1890–1892 II, 218–226. *Jungmann* 1952 II, 127–340.

Votiivimessussa *de sancta trinitate* ei yleensä luettu *infra actionem* -rukousta (*Communicantes et memoriam*) ennen rukousta *Hanc igitur*. *Theissling* 1921, 148.

104 Esim. *MiU*, vv–vjr. *MA*, 256–258.

105 Esim. *Jungmann* 1952 II, 341–363.

106 Tämä ilmenee *Libera nos* -rukouksen puolivälissä olleiden sanojen *cum omnibus sanctis* jälkeisestä ohjeesta. Esim. *HYK MIS 103*, 5v. *118*, 2r. (Näiden 1200–1300 -luvuilta peräisin olevien fragmenttien käytöstä Suomessa ei voi olla täysin varma. Haapanen pitää mahdollisena, että fragmentti *HYK MIS 103* on ollut käytössä Suomessa. *Haapanen* 1922, 49, 57.). Niiden mukaan pappi siunasi itsensä pateenilla. Tämän tarkempia ohjeita ei annettu. Sen jälkeen rukous jatkui isolla alkukirjaimella kirjoitetulla sanalla *Da*. *MiU*, vjr (pappi teki pateenilla ristinmerkin silmiensä ja suunsa kohdalla, rukous jatkui sitten isolla alkukirjaimella kirjoitetulla sanalla *Da*.). *BL*, 532 (Breviarium Linkopense 1493 [Linköping], painettu reprinttinä *Peters* 1953. *BL*:sta *Freisen* 1904, XVII–XXI.). Pappi teki ristinmerkin pateenilla päänsä ja rintansa kohdalla. Sitten rukous jatkui isolla alkukirjaimella kirjoitetulla sanalla *Da*. Ks. myös *Hildebrand* 1879–1903 III, 764. *Segelberg* 1951, 255.

107 Tästä kertovaa ohjetta ei ollut Suomessa käytössä olleiden missalefragmenttien eikä *MA*:n puheena olevassa rukouksessa. Sen sijaan eräissä Turun hiippakunnassa käytetyissä fragmenteissa sanojen *cum omnibus sanctis* jälkeisen *Da* -sanan ensimmäinen kirjain oli kirjoitettu isolla kirjaimella merkiksi tästä asiasta. Esim. *HYK MIS 55*, 36r (1200–1300 -luvuilta). *207*, 1r (1300–1400 -luvuilta). Fragmenttien dateerauksesta ja lokalisoinnista *Haapanen* 1922, 27, 100.

kahtia lausuen *Libera nos* -rukouksen viimeiset sanat: *Qui tecum viuit et regnat in vnitate spiritus sancti deus.* Näin syntyneet hostian kolme osaa hän asetti sitten pateenille. Pappi pani sen edelleen kalkin päälle.[108] Tämä tapa lienee ollut voimassa myös Suomessa, vaikka siitä ei ole mainintoja suomalaisissa lähteissä.

Upsalalaisen käytännön mukaisesti pappi siunasi embolismin päätyttyä kalkin pateeneineen siten, että hän tarttui yhteen ehtoollisleivän palaseen ja siitä kiinnipitäen teki kolminkertaisen ristinmerkin kalkin ja sen päällä olevan pateenin sekä siinä olevien hostian palasten yllä. Sen jälkeen hän lausui johdantosanat *Per omnia secula seculorum.*[109] Tämä tapa lienee ollut käytössä myös Turun hiippakunnassa.[110]

Turkulaisen vihkimistradition prefaatiota seuranneessa ohjeessa mainituilla sanoilla tarkoitettiin embolismin jälkeisiä johdantosanoja, joiden yhteydessä pappi siunasi kalkin pateeneineen yhdellä hostian palasella. Sama ohje jatkui: *Secundo reponatur in patenam corpus* .... Tämän jälkeen pappi asetti konsekroidun ehtoollisleivän (corpus) pateenille.

Papilla oli siis Upsalassa ja Turussa yksi hostian osa kädessään ennen johdantosanojen *Per omnia secula seculorum* lausumista. Tästä syystä molempien traditioitten mainittu ohje tarkoitti sitä, että pappi pani yhden hostian palasen takaisin pateenille ja asetti sitten edelleen pateenin kalkin päälle. Tällöin siitä tuli jälleen kokonainen ehtoollisleipä eli *corpus*.[111] Ohjeen sanojen *repo-*

---

[108] Esim. *MiU*, vjr. *BL*, 532. *Hildebrand* 1879–1903 III, 764.

[109] Esim. *MiU*, vjv.

Vrt. *BL*, 532–533, jonka mukaan pappi kohotti embolismin päätyttyä yhtä hostian palasta ja kalkkia. Lausuttuaan johdantosanat *Per omnia secula seculorum* pappi siunasi kolminkertaisella ristinmerkillä alaslaskemansa kalkin pateeneineen, jolle hän oli asettanut myös äsken kädessään pitämänsä hostian palasen. Hostia oli näin jälleen kokonaisena pateenilla. Ks. myös *Hildebrand* 1879–1903 III, 764.

[110] Mahdollisesti Suomessa käytössä ollut missalefragmentti 188 (1300–1400 -luvuilta) sisälsi johdantosanojen *Per omnia secula seculorum* jälkeen katkelmallisen ohjeen *Hic ter signat cal. HYK MIS 188,* 2r. Fragmentin dateerauksesta ja lokalisoinnista *Haapanen* 1922, 90–91.

[111] *MU* antoi tälle turkulaisen vihkimistradition määräykselle lähes identtisen ohjeen käyttäen tässä yhteydessä termiä *corpus*. *MU*, 29. Vastaavanlainen käytäntö oli voimassa myös skaralaisessa ja englantilaisissa vihkimistraditioissa 1200–1500 -luvuilla. Niiden mukaan embolismin yhteydessä murretun hostian palaset pantiin kalkin päälle asetettavalle pateenille johdantosanojen *Per omnia secula seculorum* päätyttyä. Englantilaiset vihkikaavat eivät kuitenkaan tässä yhteydessä käyttäneet termiä *corpus,* vaan puhuivat ainoastaan murretun leivän osasten pateenille asettamisesta. Esim. **Ruotsi:** *HM*, 174. *BS*, 135. **Englanti:** *MiS*, 417. *OEM*, 43. *MaRa*, 4. *WeMa*, 169*. *MiH*, 119*. *MS 1506*, 22*.

natur in patenam corpus merkitys on selvä, sillä *repono* tarkoittaa takaisin, paikoilleen panemista, asettamista ja *corpus* kokonaista konsekroitua hostiaa.

Turkulaisen vihkimistradition määräys, jonka mukaan konsekroidun ehtoollisleivän oli oltava pateenilla kokonaisuudessaan, selittynee sillä, että *corpus* muistutti sakramentista antaen siten erityistä painoa morsiusmessulle ja sen tehtävälle olla siunauksen välittäjänä vihkiparille.

Turkulaisen perinteen prefaatiota seurannut ohje jatkui: *et antequam dicatur Pax domini vertat se sacerdos ad prostratos et dicat subsequentes orationes.* Papin tuli siis ennen Herran rauhan lausumista kääntyä polvistuneitten puoleen ja lukea seuraavat rukoukset.

Konsekroidun ehtoollisleivän pateenille asettamisen jälkeen olisi läntisen messujärjestyksen mukaan seurannut normaalisti Herran rauha[112], mutta turkulaisten vihkikaavojen mukaan sitä ennen luettiin kaksi morsiusmessun erityisosiin kuulunutta rukousta. Ensimmäistä rukousta *Propiciare domine supplicationibus* kutsutaan seuraavassa lukemispaikkansa mukaan tellanalaiseksi rukoukseksi. Jälkimmäistä rukousta *Per omnia secula seculorum ... eterne deus: qui potestate* edelsi ohje: *Postmodum dicatur more prefationis.* Rukousta, joka tuli lukea prefaation tapaan, kutsutaan morsiusprefaatiorukoukseksi.[113]

Viimeksi mainittua rukousta seurasi turkulaisessa vihkimistraditiossa ohje: *His finitis vertat se ad altare et dicat. Pax domini sit semper vobiscum. Agnus dei qui. Tunc surgant sponsus cum sponsa: et accipiat sponsus pacem a sacerdote feratque sponse osculans eam: et neminem alium nec ipse nec ipsa: sed clericus post ipsum a sacerdote pacem accipiens ferat alijs sicut solitum est.* Eräissä 1100–1500 -lukujen ranskalaisissa ja englantilaisissa vihkikaavoissa[114] sekä upsalalaisessa vihkimistraditiossa[115] oli lähes samanlainen

---

MPE, 35.

112 Esim. *MA*, 258.

113 Ks. myös *Klaus* 1938, 157. Rukoukseen tellan alla ja morsiusprefaatiorukoukseen palataan tarkemmin luvussa 7.3.

Vrt. tanskalaiset *MaKa*- ja *LAS* -vihkikaavat, joiden mukaan rukous tellan alla luettiin ennen kommuuniolaulua ja morsiusprefaatiorukous sen päätyttyä. *MaKa*, 15rv. *LAS*, 66–67.

Vrt. *RiEHB*, 23 (Saksa), jonka mukaan morsiusprefaatiorukous luettiin vasta messun päätyttyä.

114 Esim. **Ranska**: *PoMLy*, 620. *MiPa*, 636. **Englanti**: *MiS*, 417 *OEM*, 44. *MiWe*, 1242. *MaRa*, 5. *MiH*, 120*. *MS 1506*, 24*. *MPE*, 38.

Vrt. englantilainen *PoMag*-vihkikaava, jossa oli samoista asioista määräävä tekstuaalisesti lyhyempi ohje. *PoMag*, 161*.

ohje. Se on siten siirtynyt turkulaiseen traditioon upsalalaisten vihkikaavojen välityksellä jostakin englantilaisesta vastaavasta toimituksesta.

Vihkiparin kanssa kasvokkain ollut pappi kääntyi morsiusprefaatiorukouksen päätyttyä pitäjänalttariin päin ja esitti Herran rauhan sekä Jumalan Karitsan. Turkulaisen messutradition mukaan pappi lauloi tai resitoi Herran rauhan (*Pax ✣ domini sit ✣ semper vo✣biscum)* tehden kolme ristinmerkkiä. Kuoro, avustava papisto tai lukkari vastasi tähän laulamalla tai resitoimalla responsoriumin *Et cum spiritu tuo.*[116]

Herran rauhan tehtävänä oli toimia siirtymänä messun transsubstantioivista osista sen distributiivisiin elementteihin.[117] Herran rauhan yhteydessä tehdyt ristinmerkit ilmaisivat, että sen tehtävänä oli myös välittää Jumalan rauha ja siunaus läsnäolijoille. Koska morsiusmessu oli votiivimessu vihkiparin hyväksi, Pax domini välitti Jumalan rauhan ja siunauksen erityisesti heille.

Läntisen perinteen mukaan Pax dominia seurasi välittömästi Agnus Dei.[118] Tavallisimmin kuoro tai avustava pappi esitti sen laulaen tai resitoiden.[119] Näin meneteltiin myös Turun hiippakunnassa.[120]

Agnus Dei -hymnissä Vapahtajalta rukoiltiin armoa ja rauhaa. Hänen puhuttelemisensa Jumalan Karitsaksi viittasi ehtoollisen sakramentin uhriluonteeseen. Hymni oli myös seurakunnan kiitosluonteinen vastaus Jumalalle, jonka rauha oli äsken rauhantervehdyksen aikana välitetty papin kautta seurakunnalle ja tältä takaisin papille. Näin Pax domini ja Agnus Dei liittyivät yhteen[121] ja välittivät erityisesti vihkiparille Jumalan armon ja rauhan.

Turkulaisen morsiusprefaatiorukouksen jälkeinen ohje jatkui määräyksellä

---

115 *MU*, 30.

Vrt. *MNa*, 23, jossa samoista asioista määräävä ohje oli lyhyempi ja tekstuaalisesti erilainen.

116 Esim. *MA*, 258, johon on merkitty nuotit sanojen yläpuolelle Raision kirkolle kuuluneen *MA*:n kappaleen mukaan. Sen sijaan responsoriumin kohdalle ei ollut merkitty nuotteja.

117 *Jungmann* 1952 II, 412. *Wilhelms* 1957, 186.

118 Esim. *MA*, 258.

119 *Weissenbäck* 1937, 4.

120 Esim. *HYK MIS 219*, 15r. Tämän Turun hiippakuntaan lokalisoidun, 1300–1400 -luvuilta peräisin olevan fragmentin mukaan Agnus Deillä oli vain yksi sävelmä. Todennäköisesti jostakin pohjoismaisesta hiippakunnasta 1200–1300 -luvuilta peräisin olevan missalefragmentin hymnillä oli neljä sävelmää. *HYK MIS 65*, 7v–8r. Näiden fragmenttien lokalisoinnista ja dateerauksesta *Haapanen* 1922, 32–33, 108.

121 *Jungmann* 1952 II, 413–422. Agnus Dein historiasta myös *Wilhelms* 1957, 191–192.

vihkiparin seisomaan nousemisesta: *Tunc surgant sponsus cum sponsa.* Tässä yhteydessä telta ilmeisesti poistettiin.[122] Sen jälkeen ohjeen mukaan seurasi rauhansuudelma: *et accipiat sponsus pacem a sacerdote ...*

Messukäytännön mukaan pappi kuitenkin ensin asetti Agnus Dein päätyttyä yhden hostian neljänneksen kalkkiin ja luki rukoukset: *Hec sacrosancta commixtio* ja *Domine ihesu xriste qui dixixti.* Rauhansuudelma seurasi vasta sen jälkeen.[123] Tässä turkulainen messupraksis noudatti Ruotsin vastaavaa käytäntöä.[124]

Pappi pyysi ensimmäisessä näistä rukouksista, että nyt tapahtunut kaikkein pyhin Jeesuksen ruumiin ja veren sekoittuminen olisi hänelle ja kaikille ehtoollisen nauttijoille pelastukseksi ja valmistukseksi iankaikkiseen elämään. Pappi anoi jälkimmäisessä rukouksessa rauhansa oppilailleen antaneelta Jeesukselta syntiensä anteeksiantoa sekä kirkolle uskoa toimia Jumalan tahdon mukaan. Näissä rukouksissa viitattiin niihin keskeisiin asioihin, joita ehtoollisen sakrametti ihmisille tarjosi.[125]

Turkulaiseen messukäytäntöön sisältyneet kaksi viimeksi mainittua rukousta on luettu sen mukaisesti myös turkulaisissa morsiusmessuissa, vaikka niitä ei ollut merkitty vihkikaavoihin. Siten vihkiparin seisomaan nouseminen ja sitä seurannut rauhansuudelma tapahtuivat myös turkulaisissa morsiusmessuissa vasta rukouksen *Domine ihesu xriste qui dixixti* päätyttyä eikä välittömästi Agnus Dein jälkeen, kuten turkulaisten vihkikaavojen ohje antaa ensilukemalta ymmärtää.

Morsiusprefaation jälkeinen ohje antoi vielä tarkat säännökset rauhansuudelmasta: *et accipiat sponsus pacem a sacerdote feratque sponse osculans eam: et neminem alium nec ipse nec ipsa: sed clericus post ipsum a sacerdote pacem accipiens ferat alijs sicut solitum est.* Pappi antoi siis sulhaselle rauhansuudel-

---

122 Tellan poistamisesta tässä yhteydessä määrättiin ranskalaisessa *MiPa-* ja englantilaisessa *MiWe-* vihkikaavoissa. *MiPa*, 636. *MiWe*, 1242.

123 Esim. *HYK MIS 103*, 5v. *207*, 1v. *118*, 2r. Vrt. *HYK MIS 55*, 36v. Sen mukaan rauhansuudelma tapahtui rukouksen *Hec sacrosancto commixtio* päätyttyä. Tämä fragmentti ei maininnut lainkaan rukousta *Domine ihesu xriste qui dixixti* . *MA* ei antanut minkäänlaista määräystä rauhansuudelmasta.

124 Esim. *MiU*, vjv–vijrv. *BL*, 533 (pappi kallisti itsensä rukouksen *Hec sacrosancta commixtio* päätyttyä alttariin päin niin, että hän ylettyi tarttumaan siihen käsillään). Ks. myös *Quensel* 1890 II, 18–19.

Vrt. *MPE*, 38, jonka mukaan Agnus Dein ja rauhansuudelman välissä luettiin rukoukset *Hec sacrosancta commixtio* ja *Habete vinculum pacis.*

125 Esim. *Jungmann* 1952 II, 394–396, 411.

man sen jälkeen, kun tämä ja morsian olivat nousseet seisomaan ja telta oli otettu pois. Sulhanen välitti sen sitten edelleen morsiamelle eikä kenellekään muulle. Pappi antoi sen jälkeen tavan mukaan rauhansuudelman vihkitoimituksessa avustaville papeille ja pelkästään vain heille, jotka välittivät sen eteenpäin.

Ruotsin liturgisen käytännön mukaan selebrantti suuteli rukouksen *Domine ihesu xriste qui dixisti* päätyttyä kirjaa ja pateenia sekä antoi sen jälkeen rauhansuudelman avustaville papeille sanoen *Pax tecum*. Nämä vastasivat hänelle: *Et cum spiritu [tuo]*.[126] Samalla tavalla lienee menetelty myös Suomessa.[127]

Rauhansuudelma symbolisoi veljesrakkautta ja keskinäistä anteeksiantamusta.[128]

Turkulaisten vihkikaavojen määräykset rauhansuudelmasta poikkesivat yleisestä käytännöstä. Pappi antoi näet ensin rauhansuudelman sulhaselle eikä liturgisen käytännön mukaisesti avustavalle papille. Morsiusmessun erityisluonne vihkikaavan osana tuli tällöin näkyviin.

Pappi antoi normaalisti sulhasen poskelle rauhansuudelman, jonka tämä välitti morsiamelle. Tässäkin morsiusmessu poikkesi tavanomaisesta messukäytännöstä, jossa mies ei koskaan antanut rauhansuudelmaa naiselle.[129] Poikkeama selittänee turkulaisten vihkikaavojen ohjeen painokkaan määräyksen, jonka mukaan kukaan muu kuin sulhanen ei saanut antaa morsiamelle rauhansuudelmaa.

Turkulaisten vihkikaavojen määräykset kertovat myös siitä, että morsiusmessun antama siunaus, myös rauhansuudelman välittämän Kristuksen rauhan muodossa, kohdistui vihkipariin. Näin morsiusmessun votiivimessuluonne korostui.

Turkulainen määräys papiston rauhansuudelmasta sisältänee myös tässä yhteydessä Ruotsissa yleisen tavan suudella kirjaa, ilmeisesti jotakin liturgista

---

126 Esim. *MiU*, vijv. *BL*, 533 (selebrantin tuli suudella nimenomaan pateenin vasenta reunaa). Rauhansuudelmasta ja sen paikasta messussa esim. *Jungmann* 1952 II, 400–410. *Wilhelms* 1957, 186–189. Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 II, 17.

127 Turun hiippakunnassa käytössä olleet missalefragmentit eivät maininneet kirjan tai pateenin suutelemisesta mitään. Niissä puhuttiin ainoastaan rauhansuudelman yhteydessä lausutun rauhantervehdyksen sanamuodosta. Se oli sama kuin upsalalaisessa messukäytännössä. Esim. *HYK MIS 207*, 1v.

128 Esim. *Jungmann* 1952 II, 411–413.

129 Esim. *Wilhelms* 1957, 187. Ks. myös *Bondeson* 1988, 38.

kirjaa ja pateenia ennen rauhansuudelman välittämistä.[130]

Rauhansuudelman päätyttyä seurasi turkulaisessa messutraditiossa kehotus (*Habete vinculum caritatis)* sekä ainakin yksi rukous (*Domine ihesu xristo fili dei viui).*[131] Niitä ei ollut merkitty turkulaisiin vihkikaavoihin. Muissa Ruotsin hiippakunnissa tässä yhteydessä luettiin useampia rukouksia.[132]

Kehotuksessa *Habete vinculum caritatis* läsnäolijoita pyydettiin pysymään rauhan ja rakkauden siteessä, jotta he olisivat kelvolliset vastaanottamaan Jeesuksen Kristuksen ja sakramentin mysteerin. Siinä siis viitattiin edellä olleeseen rauhansuudelman funktioon. Pappi pyysi rukouksessa *Domine ihesu Christe fili dei viui* Jeesusta, maailman elämän antajaa, vapahtamaan hänet kaikista synneistä ja pahasta, jotta pappi voisi aina täyttää Jeesuksen käskyt. Edelleen pappi rukoili sitä, että häntä ei koskaan erotettaisi Vapahtajan yhteydestä. Tässä rukouksessa kerrattiin kirkon opetusta ehtoollisen sakramentin vaikutuksesta.[133]

Kehotuksen ja rukouksen jälkeen turkulaisessa messukäytännössä oli papin itsekommuunio läntisen liturgisen tradition mukaan. Turkulaisen messutradition mukaan pappi lausui nautittuaan ehtoollisen: *Corpus et sanguis domini nostri ihesu cristi custodiant me et perducant in vitam eternam.*[134] Papin

---

[130] Englantilainen *OEM*-vihkikaava määräsi pappien keskeisen rauhansuudelman tapahtuvaksi normaalia liturgista käytäntöä noudattaen. *OEM*, 44.

[131] Esim. *HYK MIS 55*, 36v (rauhansuudelmaa seurasi rukous *Domine ihesu criste fili dei viui). 103*, 6v (kehotusta *Habete vinculum caritatis* seurasivat rukoukset *Domine sancte pater omnipotens, Perceptio corporis et sanquinis tuum* ja *Domine ihesu christe fili dei viui). 207*, 1v (*Habete vinculum caritatis* -kehotusta seurasivat rukoukset *Domine sancte pater omnipotens* ja *Domine ihesu christe fili dei viui). MA*, 259–260 (kehotus *Habete vinculum caritatis* ja rukous *Domine ihesu christe fili dei viui).* Koska viimeksi mainitut kehotus ja rukous esiintyivät kaikissa näissä lähteissä, ne kuuluvat myös turkulaiseen messutraditioon. Tähän viittaa myös se, että ne sisältyivät *MA*:en. Rukousten *Domine sancte pater omnipotens, Perceptio corporis et sanquinis tuum* yleisyydestä Turun hiippakunnassa ei ole täyttä varmuutta, sillä niitä ei ole merkitty *MA*:en.

[132] Esim. *MiU*, vijv–viijr (kehotus *Habete vinculum caritatis,* rukoukset *Domine sancte pater omnipotens* ja *Domine ihesu Christe fili dei viui). BL*, 533–534 (kehotus *Habete vinculum caritatis,* rukoukset *Domine sancte pater omnipotens, Domine ihesu Christe fili dei viui, Perceptio corporis et sanquinis tuum* ja *Qui retribuam domine).* Ks. myös *Quensel* 1890 II, 19.

Vrt. *MPE*, 38–39, jonka mukaan rauhansuudelmaa seurasivat rukoukset *Domine sancte pater omnipotens, Perceptio corporis et sanquis tuum* ja *Domine ihesu xristo fili dei viui.*

[133] Esim. *Jungmann* 1952 II, 428–429.

[134] *HYK MIS 55*, 36v. *MA*, 260. *Hildebrand* 1884–1903 III, 766. Papin itsekommuuniosta esim. *Jungmann* 1952 II, 483–486.

Vrt. *MiU*, viijrv (pappi lausui nautittuaan ehtoollisen: *Corpus / sanquis domini nostri*

itsekommuuniota ei ollut myöskään merkitty turkulaisiin vihkikaavoihin.

Läntisen perinteen mukaisesti papin itsekommuuniota seurasi papin lausumia hiljaisia rukouksia ehtoollisen nauttimisen jälkeen sekä abuluutio.[135] Turkulaisessa messutraditiossa oli ehtoollisen nauttimisen jälkeen vain yksi papin lausuma hiljainen rukous, *Quod ore sumpsimus*.[136] Ulkomaisista messutraditioista ilmenee, että juuri tämä rukous edelsi abuluutiota.[137] Turkulaisiin morsiusmessuihin ei ollut tätä merkitty, mutta se lienee silti luettu niissä yleisen liturgisen käytännön mukaisesti.

Sanotussa rukouksessa Jumalalta pyydettiin armoa, jotta ehtoollisen nauttijat voisivat puhtaalla mielellä säilyttää suulla nauttimansa Jumalan armon. Edelleen rukoiltiin, että se olisi heille taivaallisena lahjana ja iankaikkisena lääkkeenä. Rukouksen pyynnöt heijastivat kirkon opetusta ehtoollisen sakramentin vaikutuksesta ja sen oikeasta nauttimisesta.[138]

Läntisen messukäytännön mukaan papin itsekommuuniota seurasi yleinen distribuutio.[139] Se oli kuitenkin käytännössä harvinainen Ruotsissa keskiajalla, sillä maallikot osallistuivat ehtoolliselle yhdestä kolmeen kertaan vuodessa. Nämä kerrat sattuivat joulun, pääsiäisen ja helluntain yhteyteen.[140] Tällöin

---

ihesu cristi custodiat animam meam et corpus meum in vitam eternam. Amen.). *BL*, 534 (*Corpus et sanquis domini nostri ihesu cristi custodiat animam meam et corpus meum in vitam eternam. Amen.* Leivän ja viinin nauttimisen välillä luettiin rukoukset *Quid retribuam domino ja Calicem salutaris accipiam.*).

Vrt. *MPE*, 39 (pappi lausui nautittuaan ehtoollisen: *Corpus Domini nostri Iesu Christi sit mihi remedium sempiternum in vitam aeternam. Amen. Sanguis Domini nostri Iesu Christi conservat me vitam aeternam. Amen. Corpus et Sanguis Domini nostri custodiat corpus meum et animam meam in vitam aeternam. Amen.*).

135 Esim. *MHis*, 104. *MPE*, 39. Niiden mukaan abluutiorukous (*MHis*: *Corpus domini nostri iesu ... accepi*; *MPE*: *Quod ore sumpsimus*) luettiin jo papin itsekommuunion päätyttyä.

Papin lausumasta hiljaisesta rukouksesta ehtoollisen jälkeen sekä abluutiosta esim. *Jungmann* 1952 II, 496–520.

136 Esim. *HYK MIS 55*, 36v. *MA*, 260.

137 Upsalalaisen messujärjestyksen mukaan papin itsekommuunion päätyttyä seurasivat rukoukset *Corpus tuum domine sumpsi* ja *Quod ore sumpsimus*. Viimeksi mainittua rukousta edelsi ohje *accepta abulutionem* . *MiU*, viijv. Linköpingin hiippakunnan messupraksiksessa seurasi papin itsekommuuniota rukous *Corpus domini nostri iesu christi quod sumpsi* (= *MiU*:n rukous *Corpus tuum domine sumpsi*), jonka päätyttyä oli ohjeen *Ad primam lotionem* alla rukous *Quod ore sumpsimus*. *BL*, 534.

138 Tästä rukouksesta esim. *Jungmann* 1952 II, 497–498. *Wilhelms* 1957, 202.

139 *Quensel* 1890 II, 19. *Hildebrand* 1884–1903 III, 766.

140 IV Lateraanikokouksen 1215 päätöksen mukaan maallikoiden tuli osallistua ehtoolliseen kerran vuodessa. Tämä sääntö toistettiin myös Ruotsin hiippakunnissa. Esim. Brynolf

heille jaettiin ehtoollista vain leivän muodossa.[141] Ilmeisesti näistä syistä johtuen yleistä distribuutiota ei ollut yleensä merkitty messuihin. Ehtoollinen voitiin jakaa myös erillään messusta, sen päättymisen jälkeen tai ensimmäisen messun aikana.[142]

Turkulaisissa morsiusmessuissa oli siten mahdollista jakaa ehtoollinen myös vihkiparille leivän muodossa. Tähän viittaisi myös se, että avioliittoon vihkimisen edellytyksenä oli ehtoollisesta annettu opetus. Samasta asiasta todistaisi edelleen se, että 1500-luvulla vihkiparien ehtoollisella käynnistä puhuttiin vanhana tapana.[143]

Toisaalta turkulainen määräys vihkiparin nousemisesta seisomaan ennen rauhansuudelmaa tuntuisi viittaavan siihen, että sulhanen ja morsian eivät tässä yhteydessä nauttineet ehtoollista, sillä se tehtiin tavallisesti polvillaan.[144] Vihkipari oli ollut polvillaan ehtoollisen transsubstantiaation[145] ja morsiusmessun erityisosien ajan. Näihin elementteihin oli sisältynyt keskiaikaisen käsityksen mukaan se siunaus, jonka morsiusmessu välitti avioliiton solmijoille. Siksi heidän ei enää katsottu tarvitsevan ehtoollisen sakramentin siunausta. Vihkiparin ehtoolliseen osallistumattomuus selittyisi siten, että morsiusmessu kokonaisuudessaan käsitettiin keskiajalla oblaatioksi heidän edestään.[146] Li-

---

I:n synodaalistatuuteissa 1278–1317 papistoa kehotettiin valvomaan, että seurakuntalaiset osallistuivat ehtoolliseen kerran vuodessa, pääsiäisenä. *Gummerus* 1902, 62. *DSS* puolestaan piti edelleen distribuutiota maallikoille pakollisena pääsiäisenä. Sen mukaan seurakuntalaisille oli erittäin ansiollista osallistua ehtoolliselle myös helluntaina ja jouluna. *DSS*, 154–155. *Andrén* 1954, 42–45. *Lempiäinen* 1962, 1. *Serenius* 1966, 304.

141 Maallikoille annettiin ehtoollista vain leivän muodossa jo 1100-luvulta lähtien. *Serenius* 1966, 305. Konstansin kirkolliskokouksen päätös 1415 virallisti tämän käytännön. *Andrén* 1954, 41.

142 *Lindquist* 1945, 18–20. *Lindquist* 1947, 7–8. Erillisestä ehtoollisen jaosta esim. *Jungmann* 1952 II, 459–463. *Serenius* 1966, 304.

Tässä yhteydessä saatettiin käyttää samanlaisia sanoja kuin turkulaisessa sairaan luona käyntitoimituksessa, jossa pappi lausui sairaalle ehtoollisen jaon jälkeen: *Corpus domini nostri iesu christi custodiat corpus tuum et animam tuam in vitam eternam. Amen. Quensel* 1890 II, 19.

143 Näin esim. Laurentius Petrin 1566 julkaisemassa *Hypotiposes* -kirjasessa. [*Troil*] 1790–1792 II, 2. *Färnström* 1956, 21.

Vihkiparille on saatettu jakaa reservoitua hostiaa. Tällöin ei olisi tarvittu lainkaan konsekraatiota. Lähteissä ei ole kuitenkaan mitään mainintaa tästä.

144 Ehtoollisen nauttimisesta yleensä polvillaan esim. *Andrén* 1954, 14, 21, 26, 27, 33.

145 Transsubstantiaatiosta ehtoollisen keskeisenä osana Ruotsissa keskiajalla esim. *Andrén* 1954, 15–45.

146 *Quensel* 1890 I, 36 viite 2. *Lehtonen* 1931a, 309. Vrt. *Grath* 1904, 32. *Troels – Lund* [1908–1910] XI, 59. *Carlsson* 1965–1972 II, 17.

säksi myöhäiskeskiaikainen tapa käydä tavanomaisimmin kirkkovuoden kolmena suurimpana juhlapäivänä ehtoollisella saattaa olla syynä alhaiseen ehtoollisfrekvenssiin avioliittoon vihkimisen yhteydessä, sillä tämä toimitus oli näinä juhla-aikoina kielletty.

Läntisen messukäytännön mukaan yleisen distribuution aikana esitettiin kommuuniolaulu.[147] Turkulaisessa messu- ja vihkimistraditiossa tänä lauluna oli Kolminaisuuden päivän kommuunio *Benedicimus deum celi.*[148] Se on välittynyt turkulaiseen vihkimiskäytäntöön upsalalaisen praksiksen kautta, jonka omaa esikuvaa ei ole voitu osoittaa.

Mikäli maallikot eivät osallistuneet ehtoolliseen messussa, kommuuniolaulu esitettiin tavanomaisimmin myöhäiskeskiajalla antifonisesti. Näin lienee menetelty myös turkulaisessa traditiossa, mikäli vihkipari ei nauttinut ehtoollista.[149]

Kommuuniolaulu oli muokattu Tob. 12:6 pohjalta. Siinä kehotettiin ylistämään taivaan Jumalaa ja kiittämään kaikkien elävien edestä, koska hän on ollut ihmisiä kohtaan armollinen. Sen kiitosluonne soveltui ehtoollisen sakramentista kiittämisen ohella hyvin myös avioliittoon vihkimisen vuoksi vietettyyn votiivimessuun, sillä edellä morsiusprefaatiossa oli välitetty avioliiton sakramentti vihkiparille.[150]

Kommuuniolaulu ei näin seurannut välittömästi rauhansuudelmaa, vaan näiden messun elementtien välillä olivat turkulaisessa morsiusmessussa rukoukset *Habete vinculum caritatis, Domine ihesu Christe fili dei viui*, papin

---

147 Kommuuniolaulusta läntisessä liturgisessa traditiossa esim. *Jungmann* 1952 II, 486–496. *Wilhelms* 1957, 198.

148 Kommuuniolaulu *Benedicimus deum celi* oli käytössä *de sancta trinitate* -votiivimessukaavan mukaan vietetyissä morsiusmessuissa eri puolilla Eurooppaa: esim. **Englanti**: *MiS*, 418. *OEM*, 44. *MiWe*, 1242. *MaRa*, 5. *MPE* , 39*. **Ranska**: *PoMLy*, 619. *MiPa*, 636. **Espanja**: *MaHis*, 104. **Italia**: *PoRoA*, 302. **Saksa**: *MiHam*, 75. **Tanska**: *NoM*, 74. *MaKa*, 16v. *MiO*, [26v]. *AgO*. *MR*, 21. **Norja**: *MNa*, 23. *MNb*, 26. **Ruotsi**: *UUB C 515*, 1v (todennäköisesti upsalalaista tai strängnäsiläistä vihkimistraditiota edustava fragmentti 1200-luvulta). *HM*, 175. *MU*, 30. *BS* , 136. Se oli käytössä myös Upsalan ja Turun hiippakuntien Kolminaisuuden päivän päämessuissa ja votiivimessuissa *de sancta trinitate*. *MiU*, mjrb–mjva (se mainittiin vain Kolminaisuuden päivän päämessussa). *MA*, 232b, 449b.

Ensimmäisellä vuosituhannella käytössä olleista kommuunioteksteistä *Ritzer* 1962, 187–189.

149 Esim. *HYK RIT 14*, 6v sisälsi kommuuniolaulun nuotit votiivimessun *in commemoratione beate marie virginis* yhteydessä. Ks. *Knuutila* 1984, 77.

150 Morsiusprefaatiorukouksen funktioon palataan tarkemmin luvussa 7.4.3.

itsekommuunio, abuluutiota edeltävä rukous, abuluutio sekä mahdollinen distribuutio vihkiparille.

Mikäli messun yhteydessä toimitettiin yleinen distribuutio, papin lausuma hiljainen rukous ehtoollisen nauttimisen jälkeen sekä abuluutio toimitettiin vasta kommuuniolaulun päätyttyä.[151] Turkulaisen messutradition mukaan abuluutiota edeltävänä rukouksena oli *Quod ore sumpsimus*.[152] Pappi lienee lukenut sen ennen abuluutiota myös turkulaisessa morsiusmessukäytännössä, mikäli siihen sisältyi distribuutio vihkiparille.

Abuluution päätyttyä läntisen liturgian mukaan seurasi postkommuuniorukous. Turkulaisessa messu- ja vihkimistraditiossa tänä rukouksena oli Kolminaisuuden päivän postkommuuniorukous *Proficiat nobis*.[153] Se on välittynyt turkulaiseen vihkimiskäytäntöön upsalalaisesta praksiksesta, jonka lähdettä ei ole voitu osoittaa.

Rukouksessa *Proficiat nobis* Jumalalta pyydettiin, että ehtoollisen sakramentin vastaanottaminen sekä jatkuva Pyhän Kolminaisuuden ja hänen näkymättömän yhteytensä tunnustaminen pelastaisivat ihmiset. Nämä sakramentin merkitykseen viittaavat sanat soveltuivat myös avioliittoon vihkimisen vuoksi vietettyyn votiivimessuun, sillä kirkon opetuksen mukaan avioliitto oli ihmisten iäisyyskasvatusta.

Turkulaisessa vihkimistraditiossa postkommuuniorukouksen jälkeen seurasi välittömästi ilman taukoa luettu toinen rukous *Quesumus omnipotens deus*.[154] Siksi tätä eurooppalaisten vihkimistradititoitten yleistä rukousta,[155]

---

151 *Jungmann* 1952 II, 496–520.

152 Esim. *HYK MIS 55*, 36v. *MA*, 260.

153 Tämä postkommuuniorukous oli käytössä *de sancta trinitate* -votiivimessukaavan mukaan vietetyissä morsiusmessuissa eri puolilla Eurooppaa: esim. **Englanti**: *MiS*, 418. *OEM*, 44. *MaRa*, 5. *MPE* , 39*. **Ranska**: *PoMLy*, 619. *MiPa*, 636. **Espanja**: *MaHis*, 104. **Tanska**: *NoM*, 74. *MaKa*, 16v. *MiO*, [26v]. *AgO*. *MR*, 22. **Norja**: *MNa*, 23. **Ruotsi**: *UUB C 515*, 1v (todennäköisesti upsalalaista tai strängnäsiläistä vihkimistraditiota edustava fragmentti 1200-luvulta; siinä tämä rukous oli fragmentaarisena). *HM*, 175. *MU*, 30. *BS*, 136. *ML*, 48. Se oli käytössä myös Upsalan ja Turun hiippakuntien Kolminaisuudenpäivän päämessuissa ja votiivimessuissa *de sancta trinitate*. *MiU*, mjva (se mainittiin vain Kolminaisuudenpäivän päämessussa). *MA*, 232b, 449b. Ks. myös *Klaus* 1938, XVI, 74–75.

Vrt. *MVH*, 84, jossa postkommuuniorukouksena oli *Exaudi nos ... ministratur.*

154 *HYK RIT 24*, 6r. *29*, 6v (osittain fragmentaarinen). *MEA*:n vastaavan rukouksen alkusanat kuuluivat *Dominus omnipotens deus. MEA*, 22.

155 Esim. **Englanti**: *MiS*, 418. *OEM*, 44. *MiWe*, 1242. *MaRa*, 5. *MiH*,120*. *MS 1506*, 25*. *MPE* , 39*. **Ranska**: *PoMLy*, 619. *MiPa*, 636. **Espanja**: *MaHis*, 104. **Italia**: *PoRoA*, 302. **Saksa**: *MiHam*, 76. *RiEHB*, 23. **Tanska**: *MaKa*, 16v. *LAS*, 67.

joka luettiin votiivimessukaavan *de sancta trinitate* mukaisissa morsiusmessuissa, kutsutaan toiseksi postkommuuniorukoukseksi. Vertailussa 7.4. sitä tarkastellaan eri morsiusmessujen yhteydessä.

Vertailu 7.4. Turkulaisten sekä ruotsalaisten (*HM, MU, BS, ML*), tanskalaisten (*NoM, MR*), norjalaisen (*MNa*), eräiden englantilaisten (*MiS, OEM, MiWe, MaRa, MiH, MS 1506, MPE*), ranskalaisten (*PoMLy, MiPa*), saksalaisten (*MiHam, RiEHB*), italialaisen (*PoRoA*) ja espanjalaisten (*MaHis*) morsiusmessujen toisen postkommuuniorukouksen vertailu

Quesumus[1] omnipotens deus[2] instituta prouidentie tue pro[3] amore comitare vt[4] quos legittima societate connectis longeua pace custodias[5]. Per.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HYK RIT 29*:stä, eroja muihin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.
2 *MEA:* Dominus omnipotens deus; *MiH*: Presta quesumus omnipotens deus; *PoMLy*: Deus omnipotens.
3 *LAS*: pro puuttuu; *MiS, OEM, MiWe, MaRa, MiH, MS 1506, PoMLy, MiPa, MHis, PoRoA, MiHam, RiEHB, MR, HM , MU, BS, ML*: pio.
4 *HM, BS*: et.
5 *MiWe*: longeua pietate custodi.

Vertailun mukaan vihkikaavojen morsiusmessujen toisissa postkommuuniorukouksissa ei ollut suurempia eroja. Vaikka se ei siten anna viitettä turkulaisten vihkikaavojen kyseisen kohdan lähteiden löytämiseksi, upsalalainen vihkimiskäytäntö lienee ollut niiden esikuvana.

Mainittu rukous esiintyi ensimmäisen kerran *SaVe-, SaGe-, SaGr* -vihkikaavoissa.[156] Niistä se on kulkeutunut votiivimessukaavan *de sancta trinitate* mukaan suoritettujen eurooppalaisten morsiusmessujen kautta upsalalaiseen vihkimiskäytäntöön, joskaan sen asianomaisen kohdan tarkkaa lähdettä ei voi osoittaa.

Turkulainen vihkimistraditio poikkesi lähes kaikista muista vertailussa mukana olleista vihkikaavoista siten, että sanan *pio* paikalla on *pro*. Vastaa-

---

MR, 22. **Norja**: *MNa*, 23. **Ruotsi**: *UUB C 515*, 1v (todennäköisesti upsalalaista tai strängnäsiläistä vihkimistraditiota edustava fragmentti 1200-luvulta). *HM*, 175. *MU*, 30. *BS* , 136. *ML* , 48.

Vrt. *NoM*, 74, jossa toisena postkommuuniorukouksena oli *Deus humilium uicitator.*

156 *SaVe*, 342. *SaGe*, 344. *SaGr*, 347. Ks. myös *Stevenson* 1982, 250.

vanlainen eroavuus oli myös *MNa*-vihkikaavassa. Lisäksi *MEA* poikkesi *RA*:sta sekä yleisestä eurooppalaisesta traditiosta rukouksen kohdalla myös siten, että rukouksen alkusanat olivat muuntuneet todennäköisesti *MEA*:n toimitus- tai painatusvaiheessa muotoon *Dominus omnipotens deus*.[157]

Toisessa postkommuuniorukouksessa kaikkivaltiasta Jumalaa pyydettiin olemaan armollisessa rakkaudessaan mukana tässä avioliitossa, joka on nyt solmittu hänen säätämänään ja sallimanaan osoituksena Jumalan ihmisiä koskevasta huolenpidosta, jotta siinä vallitsisi rauha puolisoiden elinajan. Avioliitosta käytettiin ilmausta Jumalan yhdistämä laillinen yhteys. Rukouksessa kerrattiin kirkon opetusta, jonka mukaan Jumala oli mukana jokaisessa avioliitossa siunaamalla sen. Toisessa postkommuuniorukouksessa pyydetty Jumalan siunaus puolisoiden koko elinajaksi liittyi siten avioliiton sakramenttiluonteeseen.

Läntisen liturgisen käytännön mukaan postkommuuniorukousta seurasi messun päätökseksi papin laulama tai resitoima *Ite missa est*. Näitä sanoja käytettiin messussa ainoastaan sellaisina kirkkovuoden päivinä, jolloin Gloria maior esitettiin.[158] Jos turkulaisen tradition votiivimessukaavan *de sancta trinitate* mukaisessa morsiusmessussa esitettiin Gloria maior, silloin myös turkulaiset morsiusmessut päättyivät Ite missa est -kehotukseen, vaikka sitä ei ole niihin merkitty.

Ite missa est oli mahdollista esittää Turun hiippakunnassa kirkkovuoden mukaisesti ainakin kuudella eri sävelmällä.[159] Tässä yhteydessä ei pystytä ratkaisemaan sitä, mitä näistä sävelmistä on käytetty morsiusmessun yhteydessä.

Läntisen messujärjestyksen mukaan pappi luki hiljaa vielä messun lopuksi rukouksen *Placeat tibi sancta trinitas*. Rukouksen aikana pappi oli polvistuneena alttarin eteen ja myös suuteli sen aikana alttaria.[160] Se oli merkitty myös eräiden eurooppalaisten morsiusmessujen päätökseksi.[161] Tämä rukous oli

---

157 *Knuutila* 1984, 99–100.

158 *Ite missa est* -momentista läntisessä liturgisessa traditiossa esim. *Jungmann* 1952 II, 538–541.

159 Kuusi sävelmää sisältyi sekä lokalisoimattomaan missalefragmenttiin (*HYK MIS 65*, 8r. *Haapanen* 1922, 22.) että Halikon kirkolle kuuluneeseen, nykyisin Kööpenhaminan kuninkaallisessa kirjastossa säilytettävään *MA*:n pergamenttikappaleeseen. Tämän kappaleen nuotit on kopioitu *MA*:n faksimilelaitokseen. *MA*, 247. *Parvio* 1971a, 541–542. Sen sijaan turkulaisessa missalefragmentissa oli vain yksi sävelmä (*HYK MIS 219*, 16v. *Haapanen* 1922, 107.).

160 *Jungmann* 1952 II, 542–544.

161 Esim. *MHis*, 104.

käytössä myös Turun hiippakunnassa,[162] joten sitä lienee käytetty morsiusmessujen lopuksi päättämään papin osuus. Vihkiparin ja seurakunnan osuus oli jo päättynyt mahdolliseen *Ite missa est* -kehotukseen.

Edellä olevan esityksen perusteella todetaan, että turkulaisten vihkikaavojen morsiusmessun ohjeiden varassa ei saa tarkkaa, yhtenäistä kuvaa tämän vihkikaavan osan kaikista elementeistä. Siksi turkulainen morsiusmessukäytäntö esitetään seuraavassa kaaviossa 7.5. kokonaisuudessaan.

Kaavio 7.5. Turkulaisen vihkimiskäytännön morsiusmessu *de sancta trinitate*

1	**Introitus**[1]	-antifoni:	*Benedicta sit sancta trinitas*
		-psalmi[2]:	*Benedicamus patrem et*
2	Gloria patri[2]		
3	Kyrie[2]		
4	Gloria maior + Laudamus[2]		
5	**Kollehtarukous**		*Omnipotens sempiterne ... dedisti*
6	**Toinen kollehtarukous**[3]		*Exaudi nos ...vt quod oratio*
7	**Epistola**[4]		1. Kor. 6:15–20
8	**Graduale**	-responsorium	*Benedictus es domine qui intueris*
		-säe + Halleluja[2] -säe	*Benedicite deum celi. qiua fecit + Alleluia*
			Benedictus es domine deus patrum
9	**Evankeliumi**[4]		Matt. 19: 3–6
10	**Uskontunnustus**[2]		*Nicaenum*
11	**Offertorium**	-antifoni:	*Benedictus sit deus pater unigenitusque*
12	**Sekretarukous**		*Sanctifica quesumus domine*
13	**Toinen sekretarukous**[3]		*Adesto domine supplicationibus nostris*
14	**Prefaatio**		*Per omnia ... Qui cum vnigenito*
15	**Sanctus**		*Sanctus, Sanctus, Sanctus*
16	Rukous (CM)		*Te igitur clementissime*
17	Rukous (CM)		*Memento domine famulorum*
18	Rukous (CM)		*Communicantes et memoriam*
19	Rukous (CM)		*Hanc igitur oblationem*
20	Rukous (CM)		*Quam oblationem tu*
21	Ehtoollisen asetussanat (CM)		*Qui pridie quem ... Simili modo*
22	Anamneesi (CM)		*Unde et memores*
23	Rukous (CM)		*Supra que propicio*
24	Rukous (CM)		*Supplicates te rogamus*
25	Rukous (CM)		*Memento etiam domine*
26	Rukous (CM)		*Nobis quoque peccatoribus*

162 Esim. *HYK MIS 55*, 36v. *MA*, 260.

27	CM:n loppu	*Per quem hec omnia*
28	Johdantosanat	*Per omnia secula seculorum*
29	Kehotus	*Preceptis salutaribus moniti*
30	Isä meidän ja sen lopun parafraasi (leivän murtaminen embolismin aikana)	*Pater noster + Libera nos*
31	**Johdantosanat**	*Per omnia secula seculorum*
32	**Murretun ehtoollisleivän palasen asettaminen pateenille**	
33	**Rukous**[3]	*Propiciare domine supplicationibus*
34	**Rukous**[3]	*Per omnia secula seculorum ... eterne deus: qui potestate*
35	**Herran rauha**	*Pax domini*
36	**Jumalan Karitsa**	*Agnus dei*
37	Rukous	*Hec sacrosancta commixtio*
38	Rukous	*Domine ihesu Christe qui dixisti*
39	Rauhansuudelma[4]	
40	Kehotus	*Habete vinculum caritatis*
41	Rukous	*Domine ihesu Christe fili dei viui*
42	Papin itsekommuunio	*Corpus domini nostri ... Sanguis domini nostri*
43	Abuluutiota edeltävä rukous ja abuluutio[5]	*Quod ore sumpsimus*
44	Distribuutio vihkiparille[6]	
45	**Kommuuniolaulu**	*Benedicimus deum celi*
46	**Postkommuuniorukous**	*Proficiat nobis*
47	**Toinen postkommuuniorukous**[3]	*Quesumus omnipotens deus*
48	Messun päätös[2]	*Ite missa est*
49	Papin messun päätösrukous	*Placeat tibi sancta trinitas*

Selitykset:

1 Lihavoidut messun elementit on merkitty turkulaiseen vihkimiskäytäntöön. Normaalilla tavalla merkityt messun elementit eivät sisältyneet turkulaisiin vihkikaavoihin, mutta siitä huolimatta ne on esitetty tässä yhteydessä läntisen liturgisen tradition mukaiseen messujärjestykseen kuuluvina sekä muun erikseen mainitun syyn tähden. *Praeparatio ad missam* -osaa ei liene esitetty turkulaisissa morsiusmessuissa, koska ne alkoivat välittömästi pitäjänalttarin edessä suoritettujen vihkikaavan siunauksellisten elementtien päätyttyä.

2 Vaikka nämä elementit eivät sisältyneet turkulaisiin vihkikaavoihin, ne lienee siitä huolimatta esitetty niissä siksi, että morsiusmessun katsottiin omaavan kaksinkertaisen juhlapäiväarvon.

3 Morsiusmessun erityisosat.

4 Morsiusmessuun mukautettu messun elementti.

5 Nämä elementit toimitettiin vasta kommuuniolaulun päätyttyä silloin, kun vihkiparille jaettiin ehtoollinen.
6 Distribuution suorittaminen tässä yhteydessä ei ole varmaa.

Vihkipari oli kirkon kuorissa morsiuspenkissä morsiusmessun alun ajan aina Sanctukseen asti (kohdat 1–15). Sen päätyttyä he siirtyivät morsiuspenkistä kirkkosalin puolelle pitäjänalttarin tai kuoriaidan oven eteen. Vihkipari polvistui sen eteen ja heidän ylleen levitettiin telta. Sen alla he olivat polvillaan aina Agnus Dein- hymnin päättymiseen saakka (kohdat 16–36). Vihkipari seisoi sitten morsiusmessun loppuelementtien ajan pitäjänalttarin tai kuoriaidan oven edessä (kohdat 37–49).

7.2.2. Messun yhteydessä olevat vihkikaavan rukoukset

Edellä on osoitettu, että Ruotsin kansankielisten 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen mukaan avioliittoon vihkiminen oli tarkoitus suorittaa normaalisti sunnuntaisin, ennen päämessun alkua ja sen yhteydessä. Siirtymä tähän keskiaikaisesta käytännöstä poikkeavaan menettelyyn ei kuitenkaan tapahtunut hetkessä, vaan se oli sidoksissa kansankielisen evankelisen messun kehitykseen.

Olavus Petri vihittiin Johannes Messeniuksen tietojen mukaan avioliittoon lauantaina 11. 2. 1525. Tässä yhteydessä toimitettiin ruotsinkielinen messu eli morsiusmessu.[163] Mikäli Messeniuksen antamat tiedot vihkimispäivämäärästä ja ruotsinkielisestä messusta ovat oikeat, viimeksi mainittu ei ole ollut ruotsinkielinen korkeamessu. Sen sijaan kyseessä lienee ollut kansankielinen ehtoollisen jako siihen liittyneine liturgisine osineen.[164]

Muu osa vihkikaavasta ja morsiusmessusta olisi tällöin suoritettu latinaksi jonkin keskiaikaisen vihkikaavan, esimerkiksi *MU*:n määräämällä tavalla. Keskiaikaista morsiusmessua voitiin näet viettää myös arkisin. Katolisen kultin käyttö oli virallisesti sallittu 1500-luvun loppupuolelle saakka.[165] Tässä

163 *Messenius* 1700–1705 IV, 22. *Messenius* 1700–1705 XV, 107. *Kjöllerström* 1941, 12–13. *Lindquist* 1945, 162–163. Vrt. *Brilioth* 1926, 390. *Murray* 1952, 33–34.
164 *Brilioth* 1926, 17. *Kjöllerström* 1941, 12–13.
165 Upsalan kirkolliskokouksen 1536 mukaan ruotsalaista messua oli käytettävä kaikissa tuomiokirkoissa ja myös maaseutukirkoissa mahdollisuuksien mukaan. Yksittäistä seurakuntalaista koskevat kirkolliset toimitukset oli myös suoritettava ruotsalaisen käsikirjan mukaan. *Pirinen* 1962, 84–86. *Knuutila* 1987, 10. Lisäksi Örebrossa 1540 annettiin kunin-

yhteydessä on tietysti saatettu esittää myös muita morsiusmessun liturgisia osia ruotsiksi ja evankelisiksi muokattuina. Tämä oli tavanomainen menettely muodostettaessa evankelista messua 1520-luvulla.[166]

Ruotsissa vietettiin myöhäiskeskiajalla ainakin useampipappisissa kirkoissa mannereurooppalaisen käytännön mukaisesti ensimmäistä messua, *prima missa*, ennen päämessun, *missa sollemnis*, alkua. Juhla-, sunnuntai- ja myös arkipäivinä vietetty ensimmäinen messu oli yleinen messu, jota vietettiin päämessun kaavan mukaisesti, mutta sitä vaatimattomammin. Tämä merkitsi käytännössä alempiarvoisen papiston sivualttarilla toimittamaa luettua messua. Tästä huolimatta ensimmäisen messun yhteyteen kytkettiin yleinen distribuutio, vaikkei ensimmäisen messun päätehtävä ollutkaan toimia varsinaisena ehtoollismessuna.[167]

Ensimmäisen messun vietto jatkui Ruotsissa myös reformaation tultua. Se toimi myös Ruotsissa saksalaisen esikuvan mukaan siirtymänä evankeliseen messuun, sillä Olavus Petrin tarkoituksena oli 1520-luvun loppupuolella saada aikaan evankelinen muoto ehtoollisen vietolle ensimmäisen messun pohjalle, ensin sitä osittain ja sitten kokonaan evankeliseksi muokaten ja ruotsintaen. Tässä yhteydessä hän ei muuttanut lainkaan latinankielistä *missa sollemnis*ta. Tukholmassa 1529 vietetty evankelinen messu suoritettiinkin ensimmäisen messun tilalla. Se ei siis korvannut latinankielistä päämessua siitä huolimatta, että ensimmäisen messun pohjalle synnytetyllä ruotsinkielisellä messulla pyrittiinkin vähitellen etenemään tähän suuntaan.[168]

Olavus Petrin laatima vihkikaava ohjeineen messun alkamisesta ilmestyi 1529 eli samana vuonna kuin Tukholmassa toimitettiin ensimmäinen messu ruotsiksi. Tästä syystä voi olettaa, että *HB 1529*:n vihkikaavan ohjeen sanalla messu tarkoitettiin ensimmäistä messua. Se sopi joka-aikaisena kommuuniomessuna oivallisesti sekä arkisin että pyhäisin suoritettavaan avioliittoon vihkimiseen.

Ensimmäisen messun käyttöä arkipäivisin ja tavallisina sunnuntaina pyrittiin rajoittamaan 1530–1550 -luvuilla. Sitä oli tuolloin tarkoitus viettää ainos-

---

kaallinen käskykirje luterilaisen kultin toteuttamiseksi. *GVR XIII* (1540), 279, 335. *Pirinen* 1962, 107–108. Toisaalta vielä *KJ 1571* puhui messua koskevissa määräyksissään votiivimessuista, sielunmessuista ja muista vastaavista katoliseen kulttiin viittaavista messutermeistä. *KJ 1571*, 85–92.

166 Esim. *Kjöllerström* 1941, 13–14. *Lindquist* 1945, 167–173. Ks. myös *Knuutila* 1987, 12.

167 *Lindquist* 1945, 15–29. *Andrén* 1954, 106.

168 *Brilioth* 1926, 403–404. *Lindquist* 1945, 168–169, 177–185. *Andrén* 1952, 239–245.

taan suurina juhlapäivinä.[169] Tästä syystä voi otaksua, että *HB 1541*:n vihkikaava oli tarkoitettu kytkettäväksi ensisijaisesti korkeamessun yhteyteen. Sitä vietettiin 1500-luvun alkupuoliskolla myös arkipäivisin.[170] Vihkitoimitus on tästä huolimatta voitu kytkeä 1540-luvulla ensimmäisen messun yhteyteen entiseen tapaan ainakin Suomessa, sillä täällä ensimmäisen messun käytön rajoittaminen tapahtui Ruotsia hitaammin.[171]

HB 1541:n ja sen jälkeisten Ruotsin kansankielisten 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen mukaan avioliittoon vihkiminen oli tarkoitus suorittaa normaalisti ennen korkeamessun alkua. Koska se pyrittiin pitämään normaalisti vain sunnuntaisin, toimitettiin myös avioliitton vihkiminen tavanomaisimmin tuona viikonpäivänä. Tämä ei poikennut vanhasta käytännöstä, sillä valtaosa avioliittoon vihkimisiä oli suoritettu keskiajalla ja 1500-luvun alussa sunnuntaisin.

Vihkimisen toimittaminen ennen päämessun alkua ja sen yhteydessä poikkesi keskiaikaisesta käytännöstä, jonka mukaan avioliittoon vihkiminen oli yhdistetty votiivimessuun. Syynä tähän muutokseen oli ruotsalaisten reformaattorien kielteinen kanta votiivimessuja kohtaan.[172] Tämä johti 1500-luvun ensimmäisellä puoliskolla siihen käytännön toimenpiteeseen, että votiivimessujen aineisto pyrittiin sitomaan päämessuun.[173] Lisäksi ruotsalaiset reformaattorit halusivat myös liittää avioliittoon vihkimisen kiinteämmin seurakunnan jumalanpalveluselämään.[174] He jatkoivat näin kirkon vanhaa käytäntöä, jossa vihkiminen oli kytkettynä ehtoollisen sakramenttiin sen siunaavan funktion tähden. Tällä saatettiin samalla pyrkiä kohottamaan vihkimisen arvostusta, joka oli laskenut 1520-luvun loppupuolella.

Toimitettiinpa morsiusmessu päämessun tai ensimmäisen messun yhteydessä tai muuten, se suoritettiin joka tapauksessa 1500-luvun alun messujärjestyksien määräämällä tavalla kokonaisuudessaan eikä sitä mielivaltaisesti lyhentäen, sillä keskiaikainen votiivimessuluonteen omaava morsiusmessu ei poikennut struktuuriltaan sunnuntain päämessusta. Näin keskiaikainen vihki-

---

169 *Andrén* 1952, 239–245. *Andrén* 1954, 106–107.

170 Tämä ilmenee *AO*:n (1540–1541) säännöksistä, joiden mukaan päämessu saatiin toimittaa vielä "jonkin aikaa" arkipäivisin, kunnes tämä tapa saatiin häviämään *Ahnfelt* 1895, 13. *Lindquist* 1945, 30–42. *Andrén* 1952, 239–241. *Andrén* 1954, 106–107.

171 *Andrén* 1952, 240. *Andrén* 1954, 107.

172 Näin esim. Olavus Petri *Een liten boock om Sacramenten* -kirjasessa (1528). *-OPSS I*, 437–438.

173 *Parvio* 1975, 50.

174 *Grath* 1904, 81. *Rodhe* 1923, 393.

kaava morsiusmessuineen ja reformaatioajan messun yhteyteen liitetty vastaava toimitus olivat rakenteellisesti yhtenevät.

Edellä on osoitettu, että vihkipari siirtyi Ruotsissa reformaatioajalla rukouksen *O Abrahams Gudh ... ingiwt* / *O Abrahamin Iumala ... wodhata* päätyttyä kuoriaidan ovelta kuoriin morsiuspenkkiin, jonka jälkeen aloitettiin päämessun vietto. Sitä jatkettiin aina Agnus Dein alkamiseen saakka. Ennen tätä hymniä vihkipari siirtyi morsiuspenkistä todennäköisesti pitäjänalttarin tai kuoriaidan oven eteen, johon he polvistuivat tellan alle.

Ruotsinkielisten 1500-luvun vihkikaavojen mukaan tellan alla luettiin rukous *O Herre Gudh, see.* Siksi sitä nimitetään seuraavassa tellanalaiseksi rukoukseksi. Sen päätyttyä seurasi ohje: *Ther effter siunger Presten Prefationem ...* sekä rukous *Herren ware ... Fadher ewige Gudh, som.* Sitä kutsutaan seuraavassa morsiusprefaatiorukoukseksi sillä perusteella, että sitä edeltävän ohjeen mukaan pappi esitti prefaation. Morsiusprefaatiorukouksen jälkeen oli ohje: *Sedhan wender Presten sigh åter til altaret, och fulfölier Messona.*[175]

Suomenkielisissä 1540-luvun vihkikaavoissa oli myös tellanalainen rukous *O HERra caikiualdias Iumala, catzo.* Sen päätyttyä seurasi ohje: *Nin weisatcan eli lukecan Pappi Prefationem ...* sekä morsiusprefaatiorukous *HERRA olkon ... Ise ijancaikinen Iumala, ioca.* Sen jälkeen oli ohje: *Sitte kiendeken Pappi itzense Altarijn päin, ia päätteken HERRAN Echtolisen.* Morsiusprefaatiorukousta edeltävä ja sen jälkeinen ohje olivat käännetyt 1540-luvun ruotsinkielisten vihkikaavojen vastaavista ohjeista.[176]

Ruotsin 1500-luvun vihkikaavojen ohjeiden esikuvana lienee upsalalaisessakin vihkimistraditiossa ollut morsiusprefaatiorukousta edeltänyt ja sen jäl-

---

[175] *HB 1529*, Civ–Cijrv. *HB 1533*, Civ–Cijrv. *HB 1537*, Civ–Cijv. *HB 1541*, Bivv–Civ. *HB 1548*, Eirv–Eiijr. *HB 1557*, Eirv–Eiijr. *HB 1586*, Cirv–Ciijr. OPSS II, 328–329. Ohjeiden ja rukousten tekstit on otettu *HB 1541*:stä, eroja muihin mainittuihin vihkikaavoihin verraten on ainoastaan ortografiassa.

[176] *KKW*, 45, 47, 49. *KK B 28*, 44–49. *KK 1549*, 24–27. Teksti on otettu *KK 1549*:stä. Viimeksi mainittu ohje puuttuu lisäksi *KK B 28*:sta sen fragmentaarisuuden takia.

Ohjeet erosivat toisistaan vain ortografiassa sekä muutamissa pienissä ilmaisuissa. Morsiusprefaatiorukouksen jälkeisen ohjeen sanasta *Pappi* ilmenee, että ohje oli käännetty ruotsinkielisistä 1540-luvun vihkikaavoista. Niiden sanan *Presten* asemesta *HB 1529*, *HB 1533* ja *HB 1537* käyttivät persoonapronomia *han.*

Suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen rukous tellan alla ja morsiusprefaatiorukous poikkesivat toisistaan vain oikeinkirjoituksessa sekä muutamissa ajatukseen vaikuttamattomissa ilmaisuissa. Näihin eroihin sekä rukousten lähteisiin palataan tarkemmin luvussa 7.3.

keinen määräys. Reformaatioaikaisista ohjeista ilmenee, että tellanalaisen rukouksen ja morsiusprefaatiorukouksen päätyttyä seurasi Agnus Dei. Kasvokkain vihkipariin olleen papin tuli kääntyä alttariin päin ja toimittaa messu loppuun.[177] Vihkikaava jatkui normaalin messujärjestyksen määräämällä tavalla.

Kaaviossa 7.6. mainitut vihkikaavan kaksi rukousta asetetaan lihavoituina päämessun eri liturgisten elementtien yhteyteen siten, kuin näiden kahden rukouksen yhteydessä olleet ohjeet määräsivät.

Kaavio 7.6. Ruotsin kansankielisissä 1500-luvun alun reformatorisissa vihkikaavoissa olevien messun yhteyteen kuuluvien rukousten sijoittuminen messun kaavassa

1 Rippiosa: Kehotus synnintunnustukseen, synnintunnustus ja -päästö
2 Introitus
3 Kyrie ja Gloria maior
4 Salutaatio
5 Kollehtarukous
6 Epistola
7 Graduale
8 Evankeliumi
9 Saarna
10 Uskontunnustus
11 Prefaatio ja asetussanat
12 Sanctus-hymni
13 Isä meidän
14 Herran rauha
15 **Rukous tellan alla**
16 **Morsiusprefaatiorukous**
17 Agnus Dei ja virsi
18 Kehotus ehtoollisvieraille
19 Distribuutio
20 Kommuunio-laulu (virsiä ehtoollisen aikana)
21 Salutaatio
22 Postkommuunio-rukous
23 Salutaatio
24 Benedicamus
25 Siunaus

Ruotsin kansankielisten 1500-alkupuolen messujen[178] alussa oli keskiai-

[177] *Grath* 1904, 84. *Yelverton* 1953, 40.

[178] Ensimmäinen ruotsinkielinen messu, *Then Swenska Messan* (*SM 1531*), ilmestyi 1531. Siitä otettiin uudet, jonkin verran muokatut painokset, *Then Swenska Messan* 1535 (*SM 1535*), *Then Swenska Messan* 1537 (*SM 1537*). Uuden, kuitenkin *SM 1531*:een pohjaavan laitoksen, *Messan på Swensko* (*SM 1541*), jälkeen julkaistiin siitä jonkin verran muokatut painokset, *Messan på Swensko, förbettrat 1548* (*SM 1548*), *Messan på Swensko, förbättrat 1557* (*SM 1557*). *SM 1531*:n, *SM 1537*:n, *SM 1541*:n, *SM 1548*:n ja *SM 1557*:n lähteistä, yhtäläisyyksistä ja eroista *Quensel* 1890 II, 50–70. *Rodhe* 1923, 7–14.

Helsingin yliopiston kirjastossa säilytettävä Westhin koodeksi (signum *HYK C III 19*) sekä Upsalan yliopiston kirjaston lakikäsikirjoitus *B 28* sisältävät suomenkielisen, 1540-luvulle ajoitettavan messun käsikirjoituksen (*MW, M B 28*). Ensimmäinen suomenkielinen painettu messu julkaistiin 1549 (*M 1549*). *MW*:n, *M B 28*:n ja *KK 1549*:n lähteistä, keskinäisistä yhtäläisyyksistä ja eroista sekä suhteesta ruotsinkielisiin 1500-luvun alun messuihin *Setälä – Wiklund* 1893, XXX–XXXIV. *Haapanen* 1936, 232–236. *Schalin* 1946–1947 I, 197–198. *Pirinen* 1967, 99–108. *Knuutila* 1987, 11–21.

kaisen messun preparatio ad missam -osaa vastaava rippiosa, johon kuuluivat vapaaehtoinen papin tahdosta riippuva kehotus synnintunnustukseen sekä yhteisesti lausuttu synnintunnustus ja papin lausuma synninpäästö. Sen jälkeen oli vapaaehtoinen latinankielinen papin synnintunnustus ja synninpäästö.[179]

Varsinainen messu alkoi papin esittämällä valmistavalla osalla. Siihen kuuluivat jostakin psalmista tai Raamatun kiitosvirrestä otettu kansan- tai latinankielinen introitus[180], kolminkertainen Kyrie ja Gloria maior, johon kuuluvan Laudamuksen esittämiseen myös seurakunta osallistui.[181]

Messun sanaosan alussa seurakuntaan päin oleva pappi ja seurakunta vaihtoivat vuorotervehdyksen.[182] Sen jälkeen pappi luki alttariin päin kääntyneenä joko kiinteän tai kirkkovuoden mukaisen kollehtarukouksen, jonka päätyttyä

---

[179] *SM 1531*, 413–414 (ei latinankielistä papin rippiaktia). *SM 1535*, 429. *SM 1537*, 440. *SM 1541*, Aijrv. *MW*, 165, 166 (ei latinankielistä papin rippiaktia). *SM 1548*, Aiir–Aiijr. *M 1549*, 83–86 (se sisälsi muista messuista poiketen myös kansankielisen synninpäästön ja papin latinankielisen rippiaktin välillä kehotuksen ehtoollisvierailla; lisäksi muista messuista poiketen sen latinankielinen rippiakti oli obligatorinen). *SM 1557*, Aijr–Aiijr.

Ruotsin kansankielisten 1500-luvun alun reformatoristen messujen rippiosista, lähteistä, sisällöstä ja eroista *Quensel* 1890 II, 28–29, 54–55. *Rodhe* 1923, 43–48. *Haapanen* 1931, 232. *Wilhelms* 1957, 51. *Pirinen* 1962, 183. *Serenius* 1969, VII–VIII. *Parvio* 1978, 30–31. *Knuutila* 1987, 13.

[180] *SM 1531*, 414, 419–426. *SM 1535*, 429. *SM 1537*, 440–442 (vain kansankielinen introitus). *SM 1541*, Aiijr, Cr–Cijr. *MW*, 169, 192–193. *M B 28*, 168–169. *SM 1548*, Aiijr, Eiijr–Fr. *M 1549*, 86, 109 (vain suomenkielinen introitus; Agricolan mukaan introitusteksti voitiin ottaa myös suomalaisesta rukouskirjasta, katekismuksesta tai kirkkoisien rukouksista). *SM 1557*, Aiijr, Eiijr–Fr.

Ruotsin 1500-luvun alun reformatoristen messujen introituksista, lähteistä, sisällöstä, eroista ja esittämisestä *Quensel* 1890 I, 30, 46–47, 50–51, 55. *Rodhe* 1923, 48–51. *Klemetti* 1921, 38. *Haapanen* 1931, 239. *Schalin* 1946–1947 I, 199–200. *Wilhelms* 1957, 42–43. *Serenius* 1969, VIII–X. *Knuutila* 1987, 14–15.

[181] *SM 1531*, 414. *SM 1535*, 429. *SM 1537*, 440. *SM 1541*, Aiijrv. *MW*, 169, 171 (Kyrie laulettiin neljästi). *M B 28*, 169–170. *SM 1548*, Aiijr–Aivr. *M 1549*, 86. *SM 1557*, Aiijr–Aivr.

Ruotsin 1500-luvun alun reformatoristen messujen Kyrien ja Gloria maiorin lähteistä, sisällöstä, esittämisestä sekä keskinäisestä suhteesta *Quensel* 1890 II, 31. *Rodhe* 1923, 65–68. *Kurvinen* 1929, 181. *Wilhelms* 1957, 69–70. *Pirinen* 1962, 96–97. *Serenius* 1966, 169–170. *Serenius* 1969, X–XI. *Parvio* 1978, 35–36.

[182] *SM 1531*, 415. *SM 1535*, 429. *SM 1537*, 440. *SM 1541*, Aiijv. *MW*, 171. *M B 28*, 171. *SM 1548*, Aivr. *M 1549*, 87. *SM 1557*, Aivr.

Olavus Petri ruotsinsi keskiaikaisen vuorotervehdyksen *SM 1531*:een. Siitä se välittyi muihin Ruotsin 1500-luvun alun reformatorisiin messuihin. *Quensel* 1890 II, 32. *Rodhe* 1923, 75. *Wilhelms* 1957, 80. *Serenius* 1966, 174. *Parvio* 1978, 36.

esitettiin epistola ja evankeliumi joko lectio continua -periaatteen tai kirkkovuoden määräämän järjestyksen mukaisesti. Niiden välissä laulettiin normaalin liturgisen tradition mukaan graduale. Sinä voitiin esittää dekalogi, psalmi tai kiitosvirsi, jotka oli otettu kansan- tai latinankielisestä Raamatusta.[183] Evankeliumin jälkeen pidettiin saarna.[184] Messun sanaosan lopuksi esitettiin

---

[183] *SM 1531*, 415, 425–426, *SM 1535*, 429–439, *SM 1537*, 440, 442–447 (epistola ja evankeliumi tuli esittää vain lectio continua -periaatteen mukaan). *SM 1541*, Aiijv, Cijr–Evir, *MW*, 171, 173, *M B 28*, 171–173 (mahdollisuudesta lukea ja esittää kirkkovuoden mukainen kollehtarukous, epistola ja evankeliumi ei näissä puhuttu mitään). *SM 1548*, Aivr–Br, Fr–Lvr. *M 1549*, 87, 109–130 (Agricola julkaisi rukouskirjassaan de tempore- ja de sanctis -kollehdat koko kirkkovuotta varten. *Rucouskiria 1544*, 344–458. Lisäksi hän määräsi kirkkovuoden mukaiset epistola- ja evankeliumitekstit esitettäviksi aina suomenkielisestä Uudesta testamentista. Hänen mukaansa gradualen tuli aina koostua dekalogista ja jostakin psalmista tai kiitosvirrestä. Ne voitiin valita Raamatun ohella myös suomenkielisestä rukouskirjasta). *SM 1557*, Aivr–Br, Fivr–Lvr.

Ruotsin 1500-luvun alun reformatoristen messujen kollehtarukous-, epistola-, evankeliumi- ja gradualetraditioitten lähteistä, sisällöstä, esittämisestä ja eroista *Quensel* 1890 II, 33, 47, 49–50, 51–53, 55–56, 62–63, 68–70. *Klemetti* 1921, 39–40. *Haapanen* 1936, 240. *Rodhe* 1923, 78, 83, 84, 88. *Schalin* 1946–1947 I, 199–200, 201–203. *Gummerus* 1955, 97–237. *Wilhelms* 1957, 84, 93–94, 104–105. *Pirinen* 1962, 173–176, 184. *Serenius* 1966, 174. *Serenius* 1969, XI–XIV. *Parvio* 1978, 37, 43–45, 84. *Knuutila* 1987, 18–19.

Ruotsinkielisestä 1500-luvun alun messutraditiosta poikkeavasti kaikissa suomenkielisissä 1540-luvun messuissa oli keskiaikaiseen tapaan evankeliumin edellä vastaus evankeliumin kuulemiseen kehottaviin sanoihin. *MW*, 173. *M B 28*, 173. *M 1549*, 87. *Schalin* 1946–1947 I, 203. *Pirinen* 1962, 96. *Knuutila* 1987, 15.

[184] Ruotsin 1540–1550 -lukujen reformatoristen messujen mukaan saarna tuli pitää keskiaikaiseen tapaan evankeliumin ja Credon välillä. *SM 1541*, Aiijv. *SM 1548*, Br. *MW*, 173 (saarnaa edelsi saarnavirsi). *M 1549*, 88. *SM 1557*, Br.

Ruotsinkielisissä 1530-luvun messuissa ei mainittu lainkaan saarnaa, koska Olavus Petri halusi sijoittaa sen ennen messun alkua. *Rodhe* 1923, 102.

M B 28 ei myöskään mainitse saarnaa.

Saarnasta Ruotsin kansankielisissä 1500-luvun alun reformatorissa messuissa *Quensel* 1890 II, 35, 56. *Rodhe* 1923, 102. *Haapanen* 1936, 241. *Schalin* 1946–1947 I, 203–205. *Wilhelms* 1957, 125–126. *Pirinen* 1962, 97. *Serenius* 1966, 184–185. *Serenius* 1969, XIV–XV. *Knuutila* 1987, 15.

Saarnan sijoituksesta keskiaikaisessa messussa esim. *Jungmann* 1952 I, 583–590. Ks. myös *Parvio* 1983, 9–10. Vrt. *Haapanen* 1936, 233.

MW määräsi muista Ruotsin 1500-luvun alun reformatorisista messuista poiketen saarnavirren *O Pyhä Hengi tule täyttämän* laulettavaksi ennen saarnaa (*MW*, 173). Tänä virtenä oli keskiaikaisesta helluntaiantifonista *Veni sancte spiritus et reple* ruotsinnettu virsi *O tu Helige Andhe kom*, joka mainittiin myös obligatorisena saarnavirtenä *VAr*:ssa, *KJE 1561*:ssä ja *KJ 1571*:ssä (*KJE 1561*, 57. *KJ 1571*, 39. *Kjöllerström* 1940, 63, 70.). *MW*:n kyseinen kohta osoittaa, että tapa laulaa saarnavirsi oli siis viimeksi mainittuja ruotsalaisia lähteitä vanhempi ja että se oli käytössä ainakin 1540-luvulla myös Suomessa. *Kurvinen*

kansan- tai latinankielinen uskontunnustus, joko Apostolicum tai Nicaenum.[185]

Messun ehtoollisosan aloitti papin esittämä prefaatiorukous. Sitä varten oli kaksi vaihtoehtoa, pidempi ja lyhyempi. Pidemmän alussa oli prefaatioon kuuluvat vuorotervehdys, kehotus kiittämiseen ja ylistämiseen sekä prefaation johdantosanat. Lyhyempi prefaatiorukous käsitti ainoastaan prefaation johdantosanat. Prefaatiorukouksen välittömänä jatkona olivat ehtoollisen asetusanat. Tässä yhteydessä papille annettiin ohje kohottaa pateeni ja kalkki.[186] Prefaatio johti perinteiseen tapaan laulettavaan tai luettavaan Pyhä-hymniin[187], jota seu-

---

1929, 246. *Schalin* 1946–1947 I, 204–205. *Wilhelms* 1957, 119–120. *Knuutila* 1987, 15.

Olavus Petrin postillassa 1530 saarnan yhteyteen oli liitetty saarnatuoliliturgia (*OPSS II*, 9–10, 467–469). Agricolan rukouskirjassa oli myös laaja saarnatuoliin liittyvä liturginen aineisto (*Rucouskiria 1544*, 606–663). *KJ 1571* antoi myös ohjeet saarnatuoliliturgiasta (*KJ 1571*, 38–47). Saarnatuoliliturgiasta Ruotsissa ja Suomessa 1500-luvulla *Quensel* 1890 II, 57–60, 83–87. *Rodhe* 1923, 104–107, 111, 113–114, 114–125. *Parvio* 1983, 13–22.

185 *SM 1531*, 415. *SM 1535*, 429. *SM 1537*, 440. *SM 1541*, Aiiijr. Näissä kaikissa uskontunnustuksena mainittiin vain Apostolicum. *MW*, 173, 175 (Credona oli vain Nicaenum). *M B 28*, 173–174 (Credona oli vain Apostolicum). *SM 1548*, Br–Bijr (painettuna Apostolicum ja Nicaenum). *M 1549*, 88 (Agricolan mukaan uskontunnustus, Apostolicum tai Nicaenum, voitiin ottaa rukouskirjasta, jossa uskontunnustukset oli painettu. *Rucouskiria* 1544, 855–856. *M 1549*:än oli painettu vain Apostolicum). *SM 1557*, Br–Bijr (painettuna Apostolicum ja Nicaenum).

Ruotsin 1500-luvun alun reformatoristen messujen uskontunnustuksista, niiden eroista, lähteistä ja esittämisestä *Quensel* 1890 II, 34–35, 56–57, 66. *Klemetti* 1921, 32. *Rodhe* 1923, 95–97. *Haapanen* 1936, 233, 236–237. *Schalin* 1946–1947 I, 205. *Pirinen* 1962, 96. *Serenius* 1966, 181–184. *Serenius* 1969, XV–XVI. *Parvio* 1978, 47. *Knuutila* 1987, 16.

186 *SM 1531*, 415–417. *SM 1535*, 429. *SM 1537*, 440. *SM 1541*, Aiiijr–Biijr. *MW*, 175, 177, 179. (ruotsinkielisissä 1530-luvun messuissa ja *SM 1541*:ssä oli vain ensimmäinen, pidempi prefaatio). *M B 28*, 175–180. *SM 1548*, Biijr–Dr. *M 1549*, 88–102. *SM 1557*, Biijr–Dr.

Ruotsin reformatoristen 1500-luvun alun messujen prefaatioista, asetussanoista ja ehtoollisvälineiden kohottamisesta sekä lähteistä, sisällöstä, esittämisestä ja eroista *Quensel* 1890 II, 37–38, 60–61, 66. *Klemetti* 1921, 32–33. *Rodhe* 1923, 148–151. *Haapanen* 1936, 236, 241. *Schalin* 1946–1947 I, 205–207. *Wilhelms* 1957, 168, 178. *Pirinen* 1962, 86–90, 91–98. *Serenius* 1966, 241 viite 36, 242, 243–252. *Serenius* 1969, XVI–XVII. *Parvio* 1978, 49.

MW:n mukaan ennen prefaatiota voitiin esittää offertorium (*MW*, 175). Tätä keskiaikaista messukäytäntöä jatkavaa tapaa ei ollut merkitty muihin Ruotsin 1500-luvun alun reformatorisiin messuihin. *Schalin* 1946–1947 II, 205. *Pirinen* 1962, 96. *Knuutila* 1987, 16.

187 *SM 1531*, 417. *SM 1535*, 429. *SM 1537*, 440. *SM 1541*, Biijr. *MW*, 181, 19 (Pyhä-hymnin tilalla voitiin laulaa virsi *Tigh ware loff och prijs o herre Christ*). *M B 28*, 180. *SM 1548*, Dv. *M 1549*, 102. *SM 1557*, Dv.

Ruotsin reformatoristen 1500-luvun messujen Pyhä-hymnistä, sen lähteistä, esittämisestä

rasi Isä meidän -rukous[188]. Sen päätyttyä pappi lauloi tai lausui rauhantervehdyksen.[189] Tämän jälkeen messujärjestys keskeytyi vihkiparin siirtyessä tellan alle kuoriaidan oven tai pitäjänalttarin eteen. Siellä heidän puolestaan luettiin tellanalainen rukous ja morsiusprefaatiorukous.[190]

Edellä sanottujen rukousten lukeminen Herran rauha -toivotuksen jälkeen poikkesi keskiaikaisten morsiusmessujen käytännöstä, jonka mukaan vastaavat rukoukset pidettiin ennen mainittua toivotusta. Reformaatioajan messujärjestysten mukaan ehtoolliselle osallistuvat tulivat alttarin eteen Herran rauha -toivotuksen päätyttyä.[191] Samaa periaatetta sovellettiin myös messun yhteydessä olevaan avioliittoon vihkimiseen, jolloin vihkipari siirtyi alttarin eteen

---

ja eroista *Quensel* 1890 II, 39. *Klemetti* 1921, 33. *Rodhe* 1923, 160–161. *Haapanen* 1936, 237. *Schalin* 1946–1947 I, 210. *Wilhelms* 1957, 172. *Serenius* 1966, 259. *Serenius* 1969, XVII–XVIII. *Parvio* 1978, 55.

188 *SM 1531*, 417. *SM 1535*, 429. *SM 1537*, 440. *SM 1541*, Biijrv *MW*, 181. *M B 28*, 180–181. *SM 1548*, Dv–Dijv. *M 1549*, 102–104. *SM 1557*, Dv–Dijv.

MW:n Isä meidän -rukoukseen oli liitetty saksalaisen katekismuskirjallisuuden vaikutuksesta doksologia. *MW*, 181. *Schalin* 1946–1947 I, 196, 207–209. *Pirinen* 1962, 96. *Knuutila* 1987, 16.

Ruotsin reformatoristen 1500-luvun messujen Herran rukouksesta, sen lähteistä, esittämisestä ja eroista *Quensel* 1890 II, 39, 49. *Klemetti* 1921, 33. *Rodhe* 1923, 158. *Haapanen* 1936, 234. *Wilhelms* 1957, 180–181. *Serenius* 1969, XVIII.

189 *SM 1531*, 417. *SM 1535*, 429. *SM 1537*, 440. *SM 1541*, Biijv. *M B 28*, 181. *SM 1548*, Dijv. *M 1549*, 105. *SM 1557*, Dijv.

MW:n Pax dominin tilalla oli salutaatio. *MW*, 181.

Ruotsin reformatoristen 1500-luvun messujen Herran rauha -toivotuksesta, lähteistä, esittämisestä ja eroista *Quensel* 1890 II, 41. *Klemetti* 1921, 33. *Rodhe* 1923, 162–163. *Haapanen* 1936, 234. *Schalin* 1946–1947 I, 196, 207–209. *Wilhelms* 1957, 189. *Serenius* 1966, 293–294. *Parvio* 1978, 56.

190 *SM 1531*, 417. *SM 1535*, 429. *SM 1537*, 440. *SM 1541*, Biijv. *MW*, 183. *M B 28*, 182–183. *SM 1548*, Diijr. *M 1549*, 105. *SM 1557*, Diijr.

SM 1548 ja *SM 1557* sisälsivät Agnus Dei -hymnin jälkeen virren *O Rene Gudz lamb*. Se oli suomennettu ensiksi mainitusta messusta *M 1549*:ään muotoon *O Puhdas Jumalan karitza* (*SM 1548*, Diijr. *M 1549*, 105. *SM 1557*, Diijr). Tämä virsi on kotoisin Saksasta, josta se tuli ruotsalaisen virsikirjan 1536 kautta Ruotsin kansankielisiin 1540-luvun lopun ja 1550-luvun messuihin. *Haapanen* 1936, 234.

MW:n hymnin ensimmäisen ja toisen säkeistön välissä oli rukous *O Herra pelasta meitæ* (*MW*, 183). Sen tarkoitus oli ilmeisesti korvata keskiaikainen embolismi. *Schalin* 1946–1947 I, 209. *Knuutila* 1987, 16.

Ruotsin reformatoristen 1500-luvun messujen Jumalan Karitsa -hymnistä, lähteistä, esittämisestä ja eroista *Quensel* 1890 II, 41, 66. *Rodhe* 1923, 164–165. *Wilhelms* 1957, 192. *Serenius* 1966, 303. *Serenius* 1969, XVIII. *Parvio* 1978, 56.

191 *Rodhe* 1923, 162–163. *Serenius* 1966, 294. *Parvio* 1978, 56.

juuri tässä messun kohdassa. Tämä ehtoollisen sakramentin jaolle paralleelinen menettely kuvastanee myös sitä, että avioliittoon vihkimisen katsottiin edelleen reformaatioaikana välittävän sakramentin vihittäville.

Messun kaava jatkui tellanalaisen rukouksen ja morsiusprefaatiorukouksen jälkeen kolmisäkeistöisellä Jumalan Karitsa -hymnillä. Keskiaikaisen käytännön mukaan vihkipari oli ollut polvillaan tellan alla vielä Agnus Dein ajan. Vasta sen päätyttyä he nousivat ja telta otettiin pois. Samalla tavalla lienee menetelty myös 1500-luvulla. Saattaa olla myös mahdollista, että määräys papin kääntymisestä alttariin päin sekä tavanomaiseen messujärjestykseen siirtymisestä tarkoittivat morsiusmessun erityisosien päättymistä ja siten myös tellan poisottoa sekä vihkiparin seisomaan nousemista ennen Agnus Deitä.

Messussa oli tämän jälkeen ehtoollisosan kehotus ehtoollisvieraille.[192] Sen jälkeen seurasi yleinen distribuutio sub utraque,[193] jonka aikana laulettiin

---

192 *SM 1541*, Biijv–Bivr. *MW*, 183, 185. *SM 1548*, Diijv. *M 1549*, 106. *SM 1557*, Diijv. *M B 28* oli tällä kohden fragmentaarinen.

Sama kehotus oli myös ruotsinkielisissä 1530-luvun reformatorissa messuissa tekstuaalisesti pidempänä. *SM 1531*, 417–418. *SM 1535*, 429. *SM 1537*, 440.

Ruotsin 1500-luvun reformatoristen messujen kehotuksesta ehtoollisvieraille, sisällöstä, lähteistä ja eroista *Quensel* 1890 II, 41–43, 61. *Schalin* 1946–1947 I, 205. *Parvio* 1978, 57.

MW ja *M 1549* määräsivät ruotsinkielisistä 1500-luvun alun reformatorisista messuista poiketen kehotuksen ehtoollisvieraille obligatoriseksi (*MW*, 183, 185, *M 1549*, 106). *Parvio* 1978, 57. *Knuutila* 1987, 16. Sen sijaan Ruotsissa määrättiin, että kehotus ehtoollisvieraille oli hyödyllistä esittää ainoastaan silloin, kun ehtoollisvieraita oli paljon; näin määrättiin esim. *VAr*:ssa. *Kjöllerström* 1940, 64.

M 1549 määräsi muista Ruotsin 1500-luvun alun reformatorisista messuista poiketen, että kehotuksen ehtoollisvieraille päätyttyä oli vielä rukouskirjasta otettava julkirippi ja rukous (*M 1549*, 106). Agricolan rukouskirjan osaston *Rippisanat monella modholla etc* rippikaavoja synnin- ja uskontunnustuksineen sekä ennen distribuutiota luettavia rukouksia oli tarkoitus käyttää tässä yhteydessä. *Rucouskiria 1544*, 735–772.

Agricolan rukouskirjan mainitun kohdan lähteistä sekä rippirukouksesta ja ripistä ennen distribuutiota *Gummerus* 1955, 517–550. *Lempiäinen* 1963, 298–299, 399. *Parvio* 1978, 57–58. *Knuutila* 1987, 16. Ks. myös *Haapanen* 1936, 234.

193 *SM 1531*, 419. *SM 1535*, 429. *SM 1537*, 440. *SM 1541*, Bivr. *MW*, 185. *SM 1548*, Divr. *M 1549*, 107. *SM 1557*, Divr. *M B 28* oli tällä kohden fragmentaarinen.

Ruotsin reformatoristen 500-luvun messujen distribuutiosta, sen yhteydessä lausutuista sanoista sekä papin kommuuniosta tässä yhteydessä *Quensel* 1890 II, 43–44. *Rodhe* 1923, 167–168. *Wilhelms* 1957,194. *Serenius* 1966, 311 viite 94. *Serenius* 1969, XVIII. *Parvio* 1978, 60. *Knuutila* 1987, 16–17. Vrt. *Quensel* 1890 I, 62. *Quensel* 1890 II, 43–44.

Agricola halusi ilmeisesti säilyttää papin itsekommuunion, sillä hän käänsi rukouskirjaansa papin itsekommuunion ja sen yhteydessä olevan rukouksen. *Rucouskiria 1544*, 582–583. *Gummerus* 1955, 360–361. *Schalin* 1946–1947 I, 210.

joko ruotsin- tai latinankielinen kommuuniovirsi.[194] Sen päätyttyä oli salutaatio ja ehtoollisosan lopuksi postkommuuniorukous.[195]

Jos vihittävät osallistuivat ehtoolliselle, he olivat todennäköisesti polvillaan myös morsiusprefaatiorukouksen jälkeisten Herran rauha -toivotuksen ja distribuution ajan.[196] Ehtoollisen saatuaan he nousivat ja poistuivat kuorissa ol-

---

[194] *SM 1531*, 418, *SM 1535*, 429, *SM 1537*, 440 (kaikissa näissä kolmessa messussa kommuuniovirtenä ruotsiksi jokin psalmi tai Nunc dimittis). *SM 1541*, Bivr (kommuuniolauluna vaihtoehtoisesti *Jesus Christus är wår helsa, Gudh ware loffuat* tai latinankielinen *Da pacem*). *MW*, 185 (kommuuniovirtenä jokin laulu alttarin sakramentista). *M B 28*, 184–185 (kommuuniolauluna jokin psalmi tai muu rukousvirsi). *SM 1548*, Divr (kommuuniovirtenä vaihtoehtoisesti *Jesus Christus är wår helsa, Gudh ware loffuat* tai latinankieliset *Da pacem, Discubuit Jesus*). *M 1549*, 107 (kommuuniolauluna vaihtoehtoisesti *Jesus Christus är wår helsa, Gudh wari loffuat* tai latinankieliset *Discubuit Jesus, Diuinum mysterium*). *SM 1557*, Divr (kommuuniovirtenä vaihtoehtoisesti *Jesus Christus är wår helsa, Gudh ware loffuat* tai latinankieliset *Da pacem, Discubuit Jesus*).

Ruotsin reformatoristen 1500-luvun messujen kommuuniovirrestä, sen eri vaihtoehdoista, lähteistä, sisällöstä, esittämisestä ja eroista *Quensel* 1890 II, 44, 61–62, 66. *Rodhe* 1923, 169–170. *Haapanen* 1936, 234–235. *Schalin* 1946–1947 I, 211. *Wilhelms* 1957, 199. *Pirinen* 1962, 97. *Serenius* 1969, XVIII. *Knuutila* 1987, 17.

[195] *SM 1531*, 418–419, *SM 1535*, 429, *SM 1537*, 440, *SM 1541*, Bivrv, *MW*, 185, 187 (kaikissa näissä viidessä messussa oli vain yksi postkommuuniorukous). *M B 28*, 185–187 (kaksi muista Ruotsin reformatorisista 1500-luvun alun messuista poikkeavaa vaihtoehtoista postkommuuniorukousta). *SM 1548*, Divv–Eijr (viisi vaihtoehtoista postkommuuniorukousta). *M 1549*, 107–108 (viisi vaihtoehtotoista postkommuuniorukousta ja mahdollisuus ottaa niiden tilalle vastaavia rukouksia rukouskirjasta). *SM 1557*, Divv–Eijr (viisi vaihtoehtoista postkommuuniorukousta).

Agricolan rukouskirjassa oli kahdeksan eri postkommuuniorukousta sekä 38 vastaavaa rukousta de tempore. *Rucouskiria 1544*, 589–606. Näiden rukousten lähteistä *Gummerus* 1955, 362–384. *Parvio* 1978, 62.

M B 28:n kaksi vaihtoehtoista postkommuuniorukousta esiintyivät myös Agricolan rukouskirjassa. *Rucouskiria 1544*, 579, 603. *Schalin* 1946–1947 I, 210. Näiden rukousten lähteistä *Gummerus* 1955, 356, 383. Vrt. *Schalin* 1946–1947 I, 210, jonka mukaan ensiksi mainittu rukous ei ollut Agricolan rukouskirjassa.

Ruotsin reformatoristen 1500-luvun alun messujen postkommuuniorukouksista, niiden lähteistä, sisällöstä ja eroista *Quensel* 1890 II, 44–45, 66. *Rodhe* 1923, 173–174. *Haapanen* 1936, 235. *Wilhelms* 1957, 202–203. *Serenius* 1966, 330. *Serenius* 1969, XVIII–IXX. *Parvio* 1978, 62–63. *Knuutila* 1987, 18–19.

Agricolan rukouskirjan de tempore postkommuuniokollehtojen joukossa oli myös kolminaisuudenpäivän puheena oleva rukous (*Rucouskiria 1544*, 599, *Gummerus* 1955, 378). Se luettiin keskiaikaisen votiivimessukaavan *de sancta trinitate* mukaan suoritetussa morsiusmessussa. Tätä postkommuuniorukousta on saatettu edelleen käyttää 1500-luvun alkupuolella arkipäivisin avioliittoon vihkimisen yhteydessä toimitetuissa messuissa.

[196] Kehotusta ehtoollisvieraille ei liene luettu sellaisissa messuissa, jotka toimitettiin vain avioliittoon vihkimisen yhteydessä ainakaan silloin, kun vihkipari ei osallistunut eh-

leeseen morsiuspenkkiin.

Messun päätösosan aloitti salutaatio, jonka jälkeen esitettiin benedicamus-ylistys. Sitten pappi luki Aaronin siunauksen (Num. 6:24–27) koko messun ja samalla sen yhteydessä käytetyn vihkikaavan päätökseksi.[197]

Ruotsin kansankieliset 1500-luvun vihkikaavat eivät sisältäneet keskiaikaiseen tapaan morsiusmessua, vaan vihkitoimitus oli liitetty korkeamessun tai ensimmäisen messun yhteyteen. Tällöin reformatorinen "morsiusmessu" muodostui tarkkaan ottaen ainoastaan kolmesta normaalin messujärjestyksen puitteisiin liitetystä vihkikaavan rukouksesta.[198] Tästä syystä vihkikaavan yhteydessä suoritettua messua voidaan kutsua morsiusmessuksi ainoastaan silloin, kun avioliittoon vihkiminen toimitettiin arkisin päämessun tai ensimmäisen messun yhteydessä, jolloin tarvetta muun messun viettämiseen ei välttämättä ollut.

KJ 1571 antoi määräyksiä messun proprium-osien toimittamisesta. Se sääti myös, että avioliittoon vihkimisen tuli tapahtua käsikirjan mukaan.[199] Tämä säännös osoittaa, että 1500-luvun alkupuolella omaksuttu tapa toimittaa avioliittoon vihkiminen ennen messun alkua ja sen yhteydessä oli edelleen voimassa.

KJ 1571:n säännös avioliittoon vihkimisen toimittamisesta käsikirjan mukaan oli yhä voimassa, kun Paavali Juustenin *Se Pyhä Messu* ilmestyi 1575. Se ei sisältänyt mitään määräyksiä avioliittoon vihkimisestä. Juustenin Messu

---

toolliselle. Vihkiparin ehtoolliselle osallistuminen ei myöskään liene aina taannut tämän kehotuksen lukemista vain avioliittoon vihkimisen yhteydessä toimitetuissa messuissa.

197 *SM 1531*, 419. *SM 1535*, 429. *SM 1537*, 440. *SM 1541*, Bivv. *MW*, 187. *M B 28*, 187. *SM 1548*, Eijrv. *M 1549*, 108. *SM 1548*, Eijrv.

Ruotsin reformatoristen 1500-luvun alun messujen päätösosan vuorotervehdyksestä, vuoroylistyksestä ja Herran siunauksesta sekä niiden lähteistä, sisällöstä, esittämisestä ja eroista *Quensel* 1890 II, 45–46. *Rodhe* 1923, 174–175, 176, 177.*Wilhelms* 1957, 204, 211. *Serenius* 1966, 334–335. *Parvio* 1967, 31–34. *Serenius* 1969, IXX. *Parvio* 1978, 63–64.

MW:n Herran siunauksen perään oli lisätty muista Ruotsin 1500-luvun alun reformatorisista messuista poikkeavasti *Loppu* -sana sekä keskiaikaista Ite missa est -momenttia muistuttava kohta. Se on laadittu saksalaisten esikuvien mukaan. *MW*, 189. *Schalin* 1946–1947 I, 211–212. *Knuutila* 1987, 17–18.

M B 28:n loppusiunaus oli otettu muista Ruotsin 1500-luvun alun reformatorisista messuista poikkeavasti Psalmista 67: 7–8. Tämä siunaus lienee muodostettu saksalaisten tai keskiaikaisten esikuvien mukaan. *M B 28*, 187. Sama siunaus oli myös Kangasalan seurakunnan *Missale Aboense* -kirjan kappaleessa olevassa käsinkirjoitetussa merkinnässä (painettuna *Pirinen* 1962, 303 liite 4). *Schalin* 1946–1947 I, 212. *Knuutila* 1987, 18.

198 *Yelverton* 1953, 39.

199 *KJ 1571*, 90–91, 122.

ei poikennut rakenteellisesti Ruotsin reformatorisista 1500-luvun alun kansankielisistä messuista.[200] Siten Ruotsin kansankielisten 1500-luvun reformatoristen käsikirjojen määräämä käytäntö, jonka mukaan tellanalainen rukous ja morsiusprefaatiorukous luettiin Herran rauha -toivotuksen ja Jumalan Karitsa -hymnin välillä, sopi liitettäväksi sellaisenaan myös Juustenin Messuun.

Vuonna 1576 julkaistu Juhana III:n Punainen kirja, *Liturgia Svecanae Ecclesiae catholicae et ortodoxae conformis*,[201] ei myöskään antanut mitään määräyksiä avioliittoon vihkimisestä. Punaisen kirjan mukaan toivotusta Pax domini seurasi kehotus ehtoollisvieraille sekä ehtoolliselle valmistautumisrukous. Sen jälkeen alkaneen distribuution aikana laulettiin Agnus Dei.[202] Siten vihkikaavan tellanalainen rukous ja morsiusprefaatiorukous lienevät suoritetut ennen Agnus Dein alkamista. Vihkipari on tällöin tullut kuoriaidan ovelle ehtoolliselle valmistautumisrukouksen päätyttyä. Samalla tavalla lienee menetelty ainakin ruotsinkielisillä alueilla myös Suomessa 1580-luvulla, jossa Punainen kirja oli tuolloin käytössä.[203] Tähän sekä Ruotsissa että Suomessa noudatettuun käytäntöön velvoitti *KJ 1571*:n säännös avioliittoon vihkimisen toimittamisesta käsikirjan mukaan.

Punaisen kirjan käytön myötä keskiaikainen morsiusmessukäytäntö on saattanut myös elpyä. Se ei liene kadonnut kokonaan Suomesta 1500-luvun aikana, sillä suomalaisten pappien liturgisesta konservatiivisuudesta on säilynyt tietoja.[204]

Juhana III:n Punaista kirjaa ei hyväksytty yleisesti Ruotsissa, vaikka siitä

---

200 Juustenin messu on julkaistu myös Martti Parvion toimittamana näköispainoksena 1978. Juustenin messusta ja sen suhteesta Ruotsin reformatorisiin 1500-luvun kansankielisiin messuihin *Parvio* 1978, 26–66. *Knuutila* 1987, 27–29.

201 Punainen kirja on julkaistu myös John Kroonin toimittamana 1953 faksimilenä. Punaisesta kirjasta ja sen suhteesta Ruotsin reformatorisiin 1500-luvun messuihin *Quensel* 1890 II, 32–75, 123. *Schalin* 1946–1947 II, 26–32. *Serenius* 1966, passim (erityisesti 336–341). *Paarma* 1980, 220.

202 *Serenius* 1966, 292–304.

203 *Schalin* 1946–1947 II, 32–75. *Paarma* 1980, 220–239.

204 Suomalaisten pappien keskuudessa esiintyi pitäytymistä keskiaikaisiin vihkimiskäytäntöihin ja kaavoihin. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävissä Paavali Juustenin synodaalistatuuttien 1573 määräys, että pappien tuli Suomessa käyttää joko ruotsin- tai suomenkielistä käsikirjaa. Juusten teroitti vielä, että papit eivät saaneet menetellä näissä asioissa oman harkintansa mukaan vastoin muiden hyväksymää yleistä käytäntöä. *Siljamäki* 1963, 49, 70. *Paarma* 1980, 220. *Knuutila* 1987, 36. Kaarle herttua valitti 1599 Helsingissä kirjoittamassaan kirjessä, että suomalaiset papit ovat katolishenkisiä. *HFKP I*, 308. *Lehtinen* 1960, 165. *Knuutila* 1987, 37.

otettiin uusi painos. Kuninkaan kuoleman jälkeen se hylättiin Upsalan kokouksessa 1593. 1599 hyväksyttiin uusi käsikirja messujärjestyksineen. Se tarkistettiin 1608 Upsalassa, otettiin virallisesti käyttöön Nyköpingin valtiopäivillä 1611 ja julkaistiin 1614.[205]

Edellä on todettu, että *HB 1614*:n, *KK 1614*:n, *HB 1627*:n ja *KK 1629*:n vihkikaavojen rukous *O Abrahams Gudh / O Abrahamin Jumala* luettiin 1500-luvun alun kansankielisistä vihkikaavoista poiketen vasta silloin, kun vihkipari tuli messun keskeytyessä kuoriaidan ovelle. Rukouksen jälkeen *HB 1614*:ssä ja *HB 1627*:ssä ollut ohje *När the stå under Pellet* ... oli käännettynä *KK 1614*:ssä ja *KK 1629*:ssä *Coska he waatten alla ovat* ... Ohjeen jälkeen seurasi mainituissa 1600-luvun alun vihkikaavoissa kehotus rukoukseen sekä kaksi rukousta. *HB 1614*:n ja *HB 1627*:n mukaan nämä rukoukset olivat *O Herre Gudh* ja *HERren ware ... Gudh, som* ... Vastaavat rukoukset olivat *KK 1614*:ssä ja *KK 1629*:ssä suomennettuina *O HErra Jumala* ja *HErra olcon ... Jumala, joca* ... Kun edellinen rukous luettiin tellan alla, sitä kutsutaan tellanalaiseksi rukoukseksi. Koska jälkimmäinen rukous oli otsikoitu näissä käsikirjoissa *Praefationem*, sitä nimitetään morsiusprefaatiorukoukseksi. Sen päätyttyä oli *HB 1614*:ssä ohje: *Sedhan wender Presten sigh åter til Altaret, och fulfölier Gudztiensten.* Vastaava ohje puuttui *HB 1627*:stä. *HB 1614*:n ohje suomennettiin *KK 1614*:än ja *KK 1629*:än sanoilla: *Sijttä kändä Pappi hänens Altarin päin, ia päättä Jumalan palveluxen.*[206]

Viimeksi mainitusta ohjeesta ilmenee, että avioliittoon vihkiminen oli edelleen sidottu sunnuntain päämessun yhteyteen. 1600-luvun alun vihkikaavoissa ei annettu mitään ohjeita siitä, missä kohdin messu tuli keskeyttää rukouksen *O Abrahams Gudh / O Abrahamin Jumala*, tellanalaisen rukouksen ja morsiusprefaatiorukouksen lukemisen ajaksi.

Ruotsin 1500-luvun reformatoristen vihkikaavojen mukaan messu keskeytettiin siis vihkikaavan rukousten ajaksi Herran rauha -toivotuksen ja Jumalan Karitsa -hymnin välillä. Ruotsin 1600-luvun alun messujärjestykset muuttivat Agnus Dein paikkaa siten, että se laulettiin nyt distribuution aikana, kun se aikaisemmin oli esitetty ennen tätä toimitusta.[207] 1600-luvun alun messu-

---

205 Esim. *Rodhe* 1923, 16–17.

206 *HB 1614*, XLIIIv–XLVv. *HB 1627*, Liijv–Liiijv. *KK 1614*, 77–79. *KK 1629*, 31v–32v. Ruotsinkielinen ortografia *HB 1614*:n ja suomenkielinen ortografia *KK 1614*:n mukaan.

207 *Quensel* 1890b, 142.
Agnus Dein esittämisestä Suomessa 1600-luvulla *Rimpiläinen* 1980, 48.

järjestykset eivät antaneet ohjeita siitä, milloin ehtoollisvieraiden oli tultava alttarille. Ne tarkoittivat kuitenkin ilmeisesti tämän tapahtuvaksi Pax dominin jälkeen välittömästi ennen distribuutiota.[208]

Ruotsin kansankielisten 1600-luvun messujärjestysten muutoksista seuraa, että *HB 1614*:n, *KK 1614*:n, *HB 1627*:n ja *KK 1629*:n vihkikaavojen mainittuja kolmea rukousta ei voitu esittää välittömästi ennen Jumalan Karitsa -hymniä, sillä tällöin ne olisi esitetty distribuution kanssa yhtäaikaisesti. Kun messujärjestyksen käytännön mukaan ehtoollisvieraat saapuivat alttarille Pax dominin jälkeen, on luonnollista, että vihkipari tuli morsiuspenkistä kuoriaidan ovelle Herran rauha -toivotuksen jälkeen.[209] Näin 1500-luvulla luotu käytäntö jatkui. Sitten luettiin rukous *O Abrahams Gudh / O Abrahamin Jumala*, rukous tellan alla ja morsiusprefaatiorukous. Messu jatkui niiden päättymisen jälkeen ehtoollisen jaolla.

Kaaviossa 7.7. mainitut vihkikaavan kolme rukousta asetetaan lihavoituina päämessun eri liturgisten elementtien yhteyteen edellä kuvatulla tavalla.

---

208 *Rimpiläinen* 1980, 46.

209 Vrt. Kalannin Uudelle kirkolle kuuluneen käsikirjasidoksen *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n vihkikaavojen rukouksen *O Abrahams Gudh ... inqiwt / O Abrahamin Jumala ... wuodhata* kohdalle oli 1600-luvun alussa kirjoitettu latinaksi ohje, jonka mukaan messua jatkettiin Isä meidän -rukouksen resitointiin saakka. Sen jälkeen vihkipari asettui tämän rukouksen ajaksi [kuoriin johtaville] portaille, jolloin suoritettiin messuun liittyneet vihkikaavan erityisosat. Messua jatkettiin lauletulla vuorotervehdyksellä *Dominus vobiscum* [pitänee olla Herran rauha -vuorotervehdys] ja Jumalan Karitsa -hymnillä. Niiden päätyttyä pappi toimitti messun normaalisti loppuun. *TYK Ai. I. 4c kk*: *HB 1614*, XLIIIr, XLVv; *KK 1614*, 76, 79. Kyseessä lienee kuitenkin paikallinen tapa, sillä 1600-luvun alkupuolella monissa eri seurakunnissa ehtoollisvieraat alkoivat siirtyä kuoriaidan ovelle Isä meidän -rukouksen aikana. *Rimpiläinen* 1980, 46.

Kaavio 7.7. Ruotsin kansankielisten 1600-luvun alun reformatoristen vihkikaavojen messun yhteydessä olevien rukousten sijoittuminen samanaikaisessa messun kaavassa

1 Rippiosa: Kehotus synnintunnustukseen, synnintunnustus ja -päästö
2 Kyrie ja Gloria maior
3 Salutaatio
4 Kollehtarukous
5 Epistola
6 Graduale
7 Evankeliumi
8 Uskontunnustus
9 Saarnavirsi, juhlavirsi
10 Rukous saarnan edellä ja evankeliumin toistaminen
11 Saarna
12 Vapaaehtoinen synnintunnustus synninpäästöineen
13 Rukouskehotus ja yhteinen esirukous mahdollisine liitännäisineen (erityiset esirukoukset)
14 Isä meidän -rukous
15 Kuulutukset
16 Vapaaehtoinen virsi
17 Prefaatio ja asetussanat
18 Sanctus
19 Isä meidän
20 Vapaaehtoinen kehotus ehtoollisvierailleen
21 Herran rauha
22 **Rukous O Abrahams Gudh / O Abrahamin Jumala**
23 **Rukous tellan alla**
24 **Morsiusprefaatiorukous**
25 Distribuutio, jonka aikana Agnus Dei ja kolme vaihtoehtoista virttä
26 Salutaatio
27 Kiitosrukous ehtoollisesta
28 Salutaatio
29 Benedicamus
30 Siunaus
31 Päätösvirsi

Rekonstruoinnista ilmenee, että Ruotsin 1600-luvun alun vihkikaavat oli liitetty edelleen messun yhteyteen. Se jatkui tavanomaisen messujärjestyksen mukaan ehtoollisosan Herran rauha -toivotuksen päättymiseen saakka.[210] Sen jälkeen vihkipari siirtyi morsiuspenkistä kuoriaidan ovelle ja polvistui siihen tellan alle.[211] Tässä yhteydessä pappi luki kolme vihkikaavan rukousta, jotka

---

210 [Messan i Handboken ... 1614] *HBM 1614*, XIIIr–XXIIIv. [Messan i Handboken ... 1627] *HBM 1627*, Biiijv–Ciiijv. [Käsikirjassa 1614 oleva messujärjestys] *KKM 1614*, 28–46. [Käsikirjassa 1629 oleva messujärjestys] *KKM 1629*, 9r–24v.

Ruotsin 1600-luvun alun messujärjestysten kohdista 1–21 (Kaavio 7.7.), niiden keskinäisestä suhteesta, lähteistä, sisällöstä sekä eroista Ruotsin 1500-luvun reformatoristen messujen vastaaviin elementteihin *Quensel* 1890 II, 137–142. *Rodhe* 1923, 41–161. *Rimpiläinen* 1980, 21–46. *Knuutila* 1987, 30.

211 Kalannin Uudelle kirkolle kuuluneen käsikirjasidoksen *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n vihkikaavoihin 1600-luvun alkuolella tehdyn merkinnän mukaan vihkipari siirtyi kirkon kuorista saarnan ajaksi kirkkosaliin, kuoriaidan oven eteen. Sieltä he sitten palasivat kuoriin saarnan jälkeen. *TYK Ai. I. 4c kk*: *HB 1614*, XLIIIr; *KK 1614*, 76. Näin on saatettu menetellä muuallakin, sillä saarna pidettiin kuorin ja kirkkosalin rajalla olevasta saarnatuolista. Tällöin vihkiparin olo saarnan aikana kirkkosalin puolella kasvokkain pappiin päin tuntuisi loogiselta, sillä muutoin he olisivat olleet kirkon kuorissa tuolloin papin selän takana. Vihkipari on saattanut olla kirkkosalissa saarnan aikana jo 1500-luvulla, vaikka siitä ei ole

itse asiassa muodostivat messun avioliittoon vihkimisen viittaavat erityisosat.

Niitten jälkeen messua jatkettiin distribuutiolla ja sen aikana laulettavalla Jumalan Karitsa -hymnillä sekä virrellä, johon oli kolme vaihtoehtoa. Distribuution jälkeen messu jatkui vuorotervehdyksellä ja kiitosrukouksella, josta oli neljä vaihtoehtoa. Sen päätyttyä alkoi messun päätösosa, johon kuuluivat vuorotervehdys, benedicamus, siunaus ja päätösvirsi.[212]

Ruotsin 1600-luvun alun reformatoriset vihkikaavat liittyivät siis sekä keskiaikaisten että 1500-luvun vastaavien kaavojen tavoin messun yhteyteen. Messujärjestyksen keskeyttävät kolme rukousta esitettiin edelleen pääpiirteissään samalla kohdalla messua kuin aikaisemmin. 1500-luvun käytännöstä poiketen avioliittoon vihkimiseen liittyvät messun erityisosat esitettiin välittömästi ennen distribuutiota. Vihkikaavan rukousten yhdistäminen ehtoollisen viettoon lisäsi avioliittoon vihkimisen arvoa.

Ruotsin 1600-luvun alun messujärjestykset antoivat ohjeen myös ehtoollisettoman jumalanpalveluksen viettoa varten. Se piti suorittaa seuraavaa kaavaa noudattaen: 1) virsi, 2) uskontunnustus, 3) virsi, 4) saarna, 5) virsi (kirkkovuoden graduaalivirsi), 6) Herran siunaus.[213]

Avioliittoon vihkiminen oli 1600-luvun alussa tarkoitus toimittaa pääsääntöisesti sunnuntaisin messun yhteydessä. Messua ei kuitenkaan järjestetty jokaisena sunnuntaina.[214] Tämän perusteella voitaisiin olettaa, että vihkiminen voitiin suorittaa myös ehtoollisettoman jumalanpalveluksen yhteydessä. Jumalanpalveluksen yhteyteen liitetyt vihkikaavan rukoukset olisi tällöin voitu lukea saarnan jälkeisen virren päätyttyä. Vihkikaavan rukouksen *O Abrahams Gudh / O Abrahamin Jumala,* rukouksen tellan alla ja morsiusprefaatiorukouksen jälkeen olisi vielä seurannut siunaus. Tähän viittaisi myös se, että mainitut vihkikaavan rukoukset oli *HB 1693* ja *KK 1694*:n messussa sijoitettu ehtoollisen ja messun loppuosien väliin.[215]

---

mainintoja lähteissä.

212 *HBM 1614*, XXXv–XXXIVv. *HBM 1627*, Ciiijv–Dv. *KKM 1614*, 62–62 (p.o. 67). *KKM 1629*, 25r–26v.

Ruotsin 1600-luvun alun messujärjestysten kohdista 25–31 (Kaavio 7.7.), niiden keskinäisestä suhteesta, lähteistä, sisällöstä sekä eroista Ruotsin 1500-luvun kansankielisten reformatoristen messujen vastaaviin elementteihin *Quensel* 1890 II, 143–146. *Rodhe* 1923, 162–178. *Rimpiläinen* 1980, 46–51. *Knuutila* 1987, 30.

213 *HBM 1614*, XXXIVv. *KKM 1614*, 62 (p.o. 67). *KKM 1629*, 26v. *Rimpiläinen* 1980, 54. *HBM 1627*:ssä ei ollut vastaavaa ohjetta.

214 Esim. *Andrén* 1954, 288–336. *Lempiäinen* 1962, 3. *Rimpiläinen* 1980, 52–53.

215 [Käsikirjassa 1694 oleva messujärjestys] *KKM 1694*, 110–114. *Baelter* 1762, 687.

7.3. MORSIUSMESSUUN LIITTYVÄT ERITYISKYSYMYKSET

Morsiusmessun toimittaminen toisen avioliittoon vihkimisen yhteydessä

Uudelleen avioliiton solmivien siunaamiseen ryhdyttiin kiinnittämään huomiota siinä vaiheessa, kun kirkon opetus avioliiton sakramenttiluonteesta kehittyi. Avioliittoon vihkimisen ymmärrettiin näet välittävän sakramentin siunauksen avioliiton solmijoille. Sen sakramentaalisesta ainutkertaisuudesta seurasi, että uuden avioliiton solmijoita ei saanut siunata samalla tavalla kuin ensimmäiseen avioliittoon vihittäessä.[216]

Ensimmäisellä vuosituhannella ymmärrettiin tellan välittävän Jumalan itsensä antaman hedelmällisyyden siunauksen, joka teki solmittavan avioliiton purkamattomaksi.[217] Siksi paavi Nicolaus I korosti 866 vastauksessaan Tonavan bulgaarien avioliittoasioita koskeviin kysymyksiin myös sitä, että teltaa sai käyttää ainoastaan ensimmäiseen avioliittoon siunattaessa. Tämä kanta otettiin myös kanoniseen oikeuteen.[218]

Kanonisen oikeuden myötä myös eräät europpalaiset vihkikaavat asettivat tellan käytön ehdoksi morsiusmessun yhteydessä sen, että molempia avioliittoon vihittäviä ei ollut aikaisemmin siunattu avioliittoon.[219]

Englantilaisten 1300–1500 -lukujen vihkikaavojen morsiusprefaatiorukouksen yhteydessä olevassa ohjeessa säädettiin niistä menettelytavoista, joita papin oli noudatettava vihkiessään avioliittoon aikaisemmin kirkollisesti siunatun miehen tai naisen. Näiden ohjeiden mukaan pappi ei saanut pääsääntöisesti vihkiä uudelleen ketään aikaisemmin kirkollisesti avioliittoon siunattua. Vihkimisessä välitetty sakramentin siunaus oli niiden mukaan ainutkertainen eikä

Lehtonen 1931a, 307–308.

216 Näin kanonisessa oikeudessa. Esim. c 3 C 30 q 5. c 3 X IV-21. *Glossa ordinaria X* ad c 3 X IV-21. *Richter* 1881, 731. *Freisen* 1888, 672–676. *Sägmüller* 1909, 672. *Stevenson* 1979, 472. *Brooke* 1989, 276. Ks. myös *Grath* 1904, 28–29.

217 Tellan funktioon jumalallisen avioliiton siunauksen välittäjänä palataan tarkemmin luvussa 7. 4. 1.

218 c 3 C 30 q 5. *Ritzer* 1962, 340. *Vilkuna* 1964b, 214–215. *Heikinmäki* 1981, 376.

219 Esim. *MiRoB*, 305 (Ranska).

sitä voitu toistaa. Tätä perusteltiin Raamatun sanalla aviopuolisoiden yhdeksi lihaksi tulemisesta, kanonisella oikeudella sekä Tuomas Akvinolaisen, Hostiensiksen ja Moranduksen säännöksillä. Hostiensikseen nojaten säädettiin kuitenkin, että aiemmin kirkollisesti vihityn mieslesken kanssa avioliiton solmiva neitsyt tuli vihkiä täydellisen vihkikaavan mukaan. Tämä selitettiin siten, että morsiamen katsottiin edustavan sakramentin siunaukseen oikeutettua Kristuksen seurakuntaa. Sen sijaan aiemmin kirkollisesti vihittyä naisleskeä ei saanut siunata uudelleen avioliittoon vihkimättömän miehen kanssa, sillä naiselle välitetty, yhä voimassa oleva siunaus koitui myös miehen osaksi. Aiemmin avioliittoon kirkollisesti vihkimätön, lesken kanssa avioliitossa ollut, mies- tai naisleski voitiin silti siunata uudelleen avioliittoon vihkikaavan kaikkia muotoja noudattaen. Tässä tapauksessa määrättiin kuitenkin ehdoksi, että miehen uutta aviopuolisoa ei ollut aiemmin vihitty kirkollisesti. Pappien tuli noudattaa näitä säännöksiä rangaistuksen uhalla.[220]

Ruotsin keskiaikaisten provinsiaalistatuuttien mukaan kukin kirkkoprovinssi sai itsenäisesti päättää niistä ehdoista, joita asetettiin toisen avioliiton solmivien vihkimistoimituksen kokonaiselle suorittamiselle. Siksi Upsalan kirkkoprovinssissa tuli menetellä siten, että aikaisemmin kirkollisesti vihitty miesleski siunattiin kirkollisen käytännön mukaan uudelleen avioliittoon vain silloin, kun hän solmi uuden avioliiton aikaisemmin kirkollisesti vihkimättömän naisen kanssa, olipa tämä sitten neitsyt tai turmeltunut nainen. Sen sijaan aikaisemmin kirkollisesti vihittyä naisleskeä ei saanut siunata uudelleen kaikkia muotoja noudattaen miehen kanssa, olipa tämä sitten aiemmin kirkollisesti vihitty tai ei.[221]

Nämä säännökset olivat samansisältöiset kuin englantilaisten 1300–1500 -lukujen vihkikaavojen vastaavat määräykset. Upsalan provinsiaalistatuuttien maininta kirkollisesta käytännöstä viittasi niiden universaalisuuteen.

Turun tuomiokirkon mustaan kirjaan oli kopioitu myös Söderköpingin provinsiaalistatuuttien 1441 säännös aikaisemmin kirkollisesti vihityn miesles-

---

220 Esim. *MiH*, 117*–118*. *MS 1506*, 23*–24*. *MPE*, 35–37. *MS 1546*, 54–58. *Macgregor* 1905, 40 viite 9. *Collins* 1960, 54–56 viite 65. *Stevenson* 1979, 473.

221 Näin Söderköpingin provinsiaalistatuuteissa 1441 (*Reuterdahl* 1841, 126). Säännös toistettiin myös Nicolaus Ragvaldin ajalta peräisin olevassa provinsiaalistatuuttien kompendiumissa 1438–1448 (*Reuterdahl* 1841, 161) sekä 1400-luvun lopulta peräisin olevassa säännöskokoelmassa *Summa canonum variorum conciliorum* (*Reuterdahl* 1841, 186–187). *Grath* 1904, 29–30. *Carlsson* 1965–1972 II, 15.

Paikallisesta ratkaisuvallasta toisen avioliiton siunaamisen suhteen *Freisen* 1888, 675–676.

ken siunaamisesta kaikkia kirkollisia seremonioita noudattaen uuteen avioliittoon. Sen mukaan tämä oli mahdollista vain siinä tapauksessa, että morsian oli vihkimätön. Tällöin ei kiinnitetty huomiota morsiamen siveelliseen nuhteettomuuteen eikä muuhun elämäntilanteeseen. Sen sijaan kirkollisesti vihityn naislesken siunaaminen uudelleen avioliittoon ei ollut luvallista aikaisemmin vihityn leskimiehen eikä myöskään naimattoman miehen kanssa.[222] Siten Suomessa noudatettiin samaa käytäntöä kuin Ruotsissa, vaikka turkulaiset vihkikaavat eivät antaneet siitä mitään ohjetta.

Pohjoismaiset vihkimistraditiot asettivat toiseen avioliittoon vihkimisen ehdoksi sen, että morsianta ei ollut aiemmin siunattu avioliittoon seurakunnan edessä. Linköpingin ja Slesvigin vihkimistraditiot täydensivät tätä määräystä vielä siten, että aiemmin avioliittoon siunaamaton nainen tuli vihkiä kirkollisesti riippumatta siitä, oliko hän neitsyt, leski tai turmeltunut nainen.[223]

Ruotsalaiset vihkikaavat määräsivät siis ainoastaan, että aiemmin kirkollisesti vihittyä naisleskeä ei saanut siunata uudelleen avioliittoon. Mieslesken uudelleen vihkimisestä ei sen sijaan puhuttu tässä yhteydessä mitään ilmeisesti siksi, että asiasta oli määrätty Upsalan provinsiaalistatuuteissa.

Espanjassa käytetyn Liber Ordinumin vihkikaava antoi liturgisia ohjeita myös siitä, miten menetellä siunattaessa leskiä uuteen avioliittoon. Se sisälsi kolme erilaista siunausta prefaatiorukouksineen avioliittoon vihittävien puolesta. Ensimmäinen niistä oli tarkoitettu ensimmäistä kertaa avioliittoon vihittäville, toinen sellaiselle parille, jossa aiemmin naimaton mies solmi avioliiton lesken kanssa. Kolmas siunaus oli tarkoitettu uuden avioliiton solmiville leskille.[224]

Useat ranskalaiset vihkikaavat määräsivät, että aiemmin kirkollisen avioliiton solmineita uudelleen avioliittoon vihittäessä rukousta *deus qui potestate* ei saanut lukea.[225] Vastaavanlainen määräys oli myös englantilaisessa *OEM*-vihkikaavassa. Siinä sanottiin myös, että tämä rukous välitti sakramentin siunauksen solmittavalle avioliitolle, joten sitä ei saanut toistaa.[226] Mainitulla ru-

---

222 *CMAF*, 54v (s. 146). *Lagus* 1838, 4. *REA*, 495. *FMU III*, 2390.

223 **Tanska**: *MiO*, [26v]. *AgO. LAS*, 66. **Ruotsi**: *HM*, 174. *MU*, 29. *BS*, 44. *ML*, 135. Ks. myös *Grath* 1904, 174.

224 *Liber Ordinum* (sekä A- että B-käsikirjoitukset), 88–93. *Ritzer* 1962, 231–234. *Stevenson* 1979, 473.

225 Esim. *RiAv*, 310. *RiCa*, 314. *Stevenson* 1979, 473.

226 *OEM*, 43 (määräykset oli lisätty myöhäisemmällä käsialalla *OEM*-vihkikaavan käsikirjoituksen marginaaliin). *Stevenson* 1979, 473.

kouksella oli siis sakramentaalinen luonne.[227]

Pohjoismaisissa Slesvigin, Skaran ja Linköpingin vihkimiskäytännöissä morsiusprefaatiorukouksen esittämisen ehdoksi asetettiin, että morsianta ei ollut aiemmin siunattu avioliittoon.[228] Tällä rukouksella oli siis myös näissä hiippakunnissa sakramentaalinen luonne.

Englantilaisten 1300–1500 -lukujen vihkikaavojen mukaan vihkitoimitus välitti erityisen siunauksen avioliittoon vihittäville neljässä eri kohdassa: johdatettaessa vihittäviä sisälle kirkkoon, heidän ollessaan tellan alla, messun jälkeen ja morsiushuoneen siunauksen yhteydessä. Tellan alla välitetty siunaus katsottiin näistä kaikkein tärkeimmäksi, sillä sen olennaisena osana olleesta morsiusprefaatiorukouksesta tuli jättää pois eräitä osia silloin, kun toista avioliittoon siunaamista ei voitu suorittaa koko vihkikaavan määräämin muodoin. Muu osa vihkikaavasta toimitettiin normaalilla tavalla. Morsiusprefaatiorukous muodostuikin itse asiassa neljästä perättäin ilman taukoa luetusta osarukouksesta. Englantilaisten myöhäiskeskiaikaisten vihkikaavojen mukaan toinen näistä osarukouksista, *Deus, qui tam excellenti*, tuli jättää esittämättä. Tätä rukousta edelsivät näissä vihkikaavoissa sanat *Hic incipit benedictio sacramentalis,* ja sen päätyttyä olivat sanat *Hic finit benedictio sacramentalis.*[229] Sanan *sacramentalis* käyttö tässä yhteydessä osoittaa, että nimenomaan kyseinen rukous ymmärrettiin sakramentin välittäväksi rukoukseksi.

Nidarosilainen vihkimiskäytäntö piti myös rukousta *deus qui tam excellenti* erityisesti solmittavalle avioliitolle siunauksen välittävänä rukouksena, sillä tätä rukousta kutsuttiin nimellä *oratio virginum.*[230]

Ruotsalaisissa vihkikaavoissa ei ollut vastaavanlaisia, vain rukouksesta *deus qui tam excellenti* puhuvia säännöksiä. Sen sijaan niissä määrättiin, että siunattaessa uudelleen avioliittoon aikaisemmin kirkollisesti vihittyä morsianta teltaa ei saanut pitää hänen yllään.[231] Vastaavanlaisia kanoniseen oikeuteen

---

227 *Ritzer* 1962, 305–306.

228 *LAS*, 66. *HM*, 174. *BS*, 135. *ML*, 44. *Stevenson* 1979, 472–473.

229 Esim. *MiH*, 117*. *MS 1506*, 23*. *MPE*, 37. *MS 1543*, 56. *Stevenson* 1979, 473.

230 *MNa*, 23. *Stevenson* 1979, 472.

231 *MU*, 29. *ML*, 44.

Stevenson 1979, 473 tulkitsee *ML*:n morsiusprefaatiota edeltävän ohjeen sanat: ... *prosternant se super genua sponsus et sponsa, si sit virgo vel corrupta prius non benedicta et teneatur super eos pallium et conuertens se sacerdos ad eos dicat submissa voce Oremus* siten, että morsiusprefaatiorukous jätettiin kokonaan lukematta vihittäessä aiemmin kirkollisesti siunattua morsianta uudelleen.

perustuvia säännöksiä tavataan muuallakin Eurooppassa.[232]

Teltaa ei käytetty ollenkaan Upsalan kirkkoprovinssissa toisen vihkimisen yhteydessä. Tämän lisäksi tuli Upsalan provinsiaalistatuuttien mukaan jättää pois normaalisti tellan alla luettava elevaation jälkeinen siunaus.[233] Tällä tarkoitettiin morsiusprefaatiorukousta, joka esitettiin upsalalaisen vihkimiskäytännön mukaan embolismin puolivälissä suoritetun leivän murtamisen yhteydessä tapahtuneen hostian kohottamisen ja sen pateenille asettamisen jälkeen.

Englantilaiset vihkikaavat ovat osoittautuneet upsalalaisen vihkimiskäytännön edellä käsiteltyjen osien lähteiksi. Tämän perusteella voi olettaa, että myös Upsalan kirkkoprovinssissa morsiusprefaatiorukouksen toinen osarukous ymmärrettiin sakramentaaliseksi. Tästä seuraa, että upsalalaisen käytännön mainitusta rukouksesta jätettiin englantilaisten esikuvien mukaan toisen vihkimisen yhteydessä pois ainoastaan sen toinen osarukous, vaikka siitä ei ole mainintoja ruotsalaisissa lähteissä.

Turun hiippakuntaan lokalisoitavassa, 1400-luvulta peräisin olevassa ritualefragmentissa (*HYK RIT 24)* oli morsiusprefaatiorukouksen kolmannen osarukouksen *Deus per quem mulier* ensimmäisen sanan alkukirjain *D* koristettu piirroksella (kuva 7. 8. seuraavalla sivulla), joka ulottui kokonaan toisen osarukouksen *Deus qui tam excellenti* kohdalle. Piirros kuvasi pitkän kaksihaaraisen parran omaavan, hattupäisen miehen profiilia. Miehellä oli eläimen sarvesta koverrettu torvi suussaan, ja hän puhalsi siihen.[234]

Jumala kuvattiin keskiajalla usein pitkäpartaisena, hattupäisenä miehenä.[235] Torveen puhaltamisella saatettiin tuolloin ilmaista jonkin asian julistamista lailliseksi, päteväksi.[236] Tällöin puheena oleva piirros lienee kuvannut tässä yhteydessä sitä, että Jumala itse julisti avioliiton sakramentiksi.

Kuva saattaa osoittaa, että morsiusprefaatiorukouksen toinen osarukous, *Deus qui tam excellenti*, ymmärrettiin myös Turun hiippakunnassa sakramentaaliseksi. Siksi se lienee jätetty myös täällä esittämättä silloin, kun toista avioliittoon vihkimistä ei voitu suorittaa. Tätä päätelmää tukisi se, että näin menetelleet englantilaiset vihkikaavat ovat osoittautuneet turkulaisten vastaa-

---

232 Esim. *MiRoB*, 305 (Ranska).

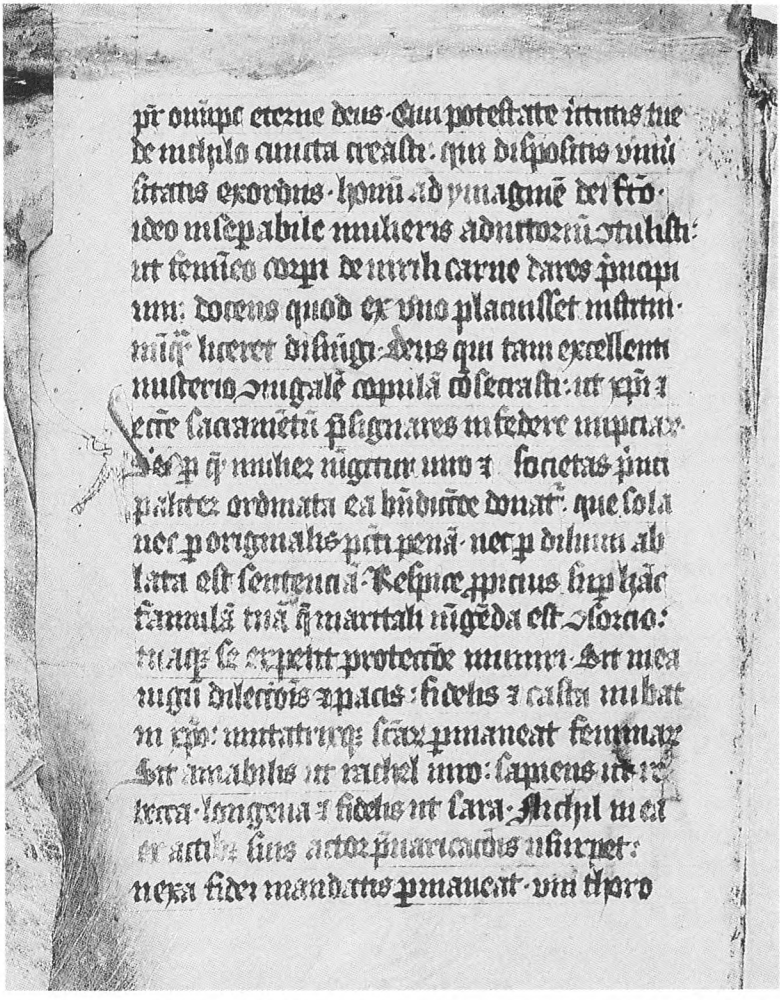
233 Esim. *Summa canonum variorum conciliorum* -säännöskokoelma. *Reuterdahl* 1841, 186–187.

234 *HYK RIT 24*, 5v.

235 Esim. *Lindgren* 1983, 126, 127.

236 Näin lienee menetelty ainakin Turun hiippakuntaan lokalisoitavassa Codex Aboensis -käsikirjoituksessa. *Vilkuna* 1977, 74.

Kuva 7.8. Morsiusprefaatiorukouksen osa Turun hiippakuntaan lokalisoitavassa, 1400-luvulta peräisin olevassa ritualefragmenttissa (*HYK RIT 24*)

vien kaavojen perimmäisiksi lähteiksi toimituksen aiemmin käsitellyissä elementeissä.

Turun hiippakunnassa ei myöskään ole pidetty toisen vihkimisen yhtey-

dessä teltaa vihittävien yllä, sillä suffragaanihiippakunta ei voinut poiketa kirkkoprovinssin kanonisen oikeuden säännöksiin perustuvasta provinsiaalistatuuttien määräämästä käytännöstä.

KJE 1561 ja *KJ 1571* määräsivät, että aikaisemmin avioliittoon vihitylle ja siten tellan alla olleelle naiselle ei enää toisen kerran saanut lukea tai laulaa avioliiton siunausta. Tämä kielto oli voimassa riippumatta siitä, oliko morsian nuori tai vanha.[237]

Ruotsin reformatorisissa kansankielisissä vihkikaavoissa morsiusprefaatiorukouksesta käytettiin nimeä *prefaatio*. Se joko laulettiin tai luettiin läntisen liturgisen perinteen mukaisesti.[238] Näin ollen *KJ 1571* tarkoitti, että toisen vihkimisen yhteydessä ei enää toistettu morsiusprefaatiorukouksen välittämää avioliiton siunausta. Näin tämä rukous ymmärrettiin edelleen 1500-luvun loppupuolella solmittavan avioliiton erityisesti siunaavaksi eli sakramentaalisen luonteen omaavaksi rukoukseksi. Se kertoo, että kirkon vanha opetus avioliitton sakramenttiluonteesta eli edelleen tällä vuosisadalla jossakin muodossa, vaikka reformaattorit olivat kieltäneet tämän asian 1500-luvun alkupuolella.

Keskiajalla ainoastaan prefaatiorukouksen toisella osarukouksella oli sakramentaalinen luonne Upsalan kirkkoprovinssissa. Tämä käytäntö lienee jatkunut entisellään myös 1500-luvulla, vaikkei siitä ole merkintöjä lähteissä. Tämän voi päätellä siitä, että *KJ 1571* säilytti entisellään myös keskiaikaisen tavan jättää telta pois toiseen avioliittoon vihkimisen yhteydestä.

KJE 1608 ja *KJE 1618* säätivät, että avioliittoon vihkiminen oli toimitettava kokonaisuudessaan käsikirjan määräämällä tavalla.[239] Tämä merkitsi sitä, että telta ja morsiusprefaatiorukous olivat edelleen käytössä. Sen sijaan *KJE 1608*:ssä ja *KJE 1618*:ssa ei enää toistettu *KJ 1571*:n säännöksiä niiden käytöstä vain vihittäessä morsianta ensimmäisen kerran avioliittoon.

Tästä huolimatta perinteinen tapa, jonka mukaan teltaa pidettiin vain neitsytmorsiamien yllä ja morsiusprefaatiorukous tai sen osa esitettiin vain tällöin, oli käytössä edelleen 1600-luvun alussa. Tästä on osoituksena se, että *KJ 1571*:n näitä asioita koskevat säännökset toistettiin sellaisinaan Ruotsin partikulaarisissa määräyksissä 1600-luvun alkupuolella.[240]

---

237 *KJE*, 128. *KJ 1571*, 123. Ks. myös *Baelter* 1762, 689.

238 Esim. *Lehtonen* 1931a, 312.

239 *KJE 1608*,149. *KJE 1618*, 485.

240 Esim. Västeråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksissä 1632. *Lundström* 1900, 20.

Ehtoollisen jako vihkiparille

Käytettävissä olevat tiedot eivät anna täyttä varmuutta siitä, jaettiinko ehtoollinen vihkiparille keskiaikaisen morsiusmessun yhteydessä. Tämän puolesta puhuisi se, että ehtoollisopetus asetettiin vihkimisen edellytykseksi. Edelleen samasta asiasta todistaisi se, että 1500-luvun lähteissä puhuttiin vihkiparien ehtoolliselle osallistumisesta vanhana tapana.

Distribuutiota ei kuitenkaan välttämättä suoritettu tässä yhteydessä. Tähän viittaisi se, että vihkipari nousi seisomaan ennen rauhansuudelmaa oltuaan sitä ennen polvillaan morsiusmessun transsubstantiaation ja erityisosien ajan. Ehtoollisen jaon aikana oltiin näet tavallisesti polvillaan. Vihkiparin kommunikoimattomuus selittyisi myös sillä, että morsiusmessu kokonaisuudessaan käsitettiin keskiajalla oblaatioksi heidän edestään. Myöhäiskeskiaikainen tapa käydä ehtoollisella tavanomaisimmin juuri niinä kirkkovuoden suurimpina juhlapäivinä, jolloin avioliittoon vihkiminen oli kielletty, saattaa lisäksi osittain kertoa vihkiparin ehtoolliselle osallistumattomuudesta.

Reformaatio pyrki siihen, että myös maallikot osallistuisivat ehtoolliseen mahdollisimman usein. Ihanteena oli, että tämä tapahtuisi vuoden jokaisena sunnuntaina. Käytännössä maallikot osallistuivat ehtoolliseen 1500-luvun alkupuolella vain suurimpina juhlapäivinä ja joinakin muina sunnuntaina yleensä 5–7 kertaa vuodessa, mutta heillä oli mahdollisuus ehtoolliseen niin usein kuin he tunsivat sitä tarvitsevansa.[241]

Reformaattorit halusivat hävittää morsiusmessun votiivimessuluonteen ja sitoa vihkimistoimituksen kiinteämmin messun vieton yhteyteen. Usein toistuvaa ehtoollisella käyntiä haluttiin lisätä samanaikaisesti. Ilmeisesti näistä syistä vihkiminen saatettiin suorittaa 1500-luvun alkupuolella ensimmäisen messun yhteydessä, joka oli tuolloin usein varsinainen ehtoollismessu. Reformaattorit pyrkivät näin liittämään ehtoollisen säännöllisen vieton myös avioliittoon vihkimisen yhteyteen.

Vuonna 1551 papistolle annetussa säädöksessä määrättiin, että sulhanen ja morsian eivät saaneet osallistua valmistautumattomina alttarin sakramenttiin. Heidän oli tultava ehtoolliselle omasta vapaasta tahdostaan ilman, että kukaan pakotti heitä siihen. Säännöksessä tähdennettiin lisäksi, että hääparin oli hyödyllistä ja kristillisen tavan mukaista osallistua ehtoolliseen. Siksi olisi hyvä,

241 *Andrén* 1954, 56–59.

jos vihkipari tekisi päätöksen tästä itsenäisesti ja vapaaehtoisesti.[242]

Laurentius Petrin 1566 julkaisemassa *Hypotiposes* -kirjasessa sanottiin, että ehtoolliselle aikovaa vihkiparia ei saanut heidän hääpäivänään estää tekemästä tätä. Papin tuli kuitenkin varmistua siitä, ettei vihkipari halunnut nauttia ehtoollista pelkästään vanhan tavan tai jonkin muun irrallisen syyn tähden. Sellaisessa tapauksessa heille ei saanut antaa ehtoollista. Ennen sitä papin olisi lisäksi hyödyllistä opettaa vihkiparia sekä ehtoollisesta että avioliitosta.[243]

KJE 1561 ja *KJ 1571* säätivät, että sulhasen ja morsiamen oli sallittava osallistua ehtoolliselle silloin, kun se oli muuten soveliasta ja he itse sitä halusivat. Tämän ehdoksi asetettiin kuitenkin se, että molemmat vihittävät olivat kelvolliset ehtoolliselle ja heitä ei ollut pakotettu siihen. Papin tuli kuulustella vihkiparia ennen ehtoollista sekä opettaa heille ehtoollisen sakramenttiin ja avioliittoon liittyviä asioita. *KJ 1571* täsmensi vielä, että vihkipari sai halutessaan tulla ehtoolliselle vihkimispäivänään.[244]

Näistä 1550–1570 -lukujen säännöksistä voi ensiksi päätellä, että vihkiparit eivät käyneet tuolloin ehtoollisella kovin aktiivisesti. Tässä jatkettiin ilmeisesti pääsääntöisesti vanhaa käytäntöä. Toisaalta *Hypotiposes* -kirjasen mainin ta vanhasta tavasta osoittaa kuitenkin joidenkin vihkiparien tulleen kommunikoiduiksi. Todennäköisesti heidän ehtoolliselle osallistumistiheytensä oli suoraan verrannollinen yleiseen ehtoollisfrekvenssiin. 1550–1560 -luvuilla ehtoolliselle osallistuttiin eräin paikoin jopa 5–7 kertaa vuodessa, vaikka vastaava luku oli kuitenkin koko maassa keskimäärin 2–3 kertaa vuodessa. 1570-luvulla se haluttiin tehdä obligatoriseksi. Vihkiparien ehtoollisella käynnin vähäisyyttä selittänee myös se, että suurin osa ehtoollisella käynneistä tapahtui edelleen suurina juhlapäivinä, jolloin vihkimisiä ei saanut suorittaa. 1500-luvun lopulla ehtollisfrekvenssi ei kasvanut juuri lainkaan.[245] Kirkko halusi lisätä ehtoollisella käyntiä sekä yleensä että myös avioliittoon vihkimisen yhteydessä 1500-luvun loppupuolella.

Toiseksi säännöksistä ilmenee, että vihittäviä oli saatettu suostutella, ehkä pakottaakin ehtoolliselle siksi, että ehtoolliselle osallistumistiheys tuli saada

---

242 *Kjöllerström* 1940, 42.

243 *Troil* 1790–1791 IV, 242.

244 *KJE 1561*, 105, 128. *KJ 1571*, 94, 123. *Färnström* 1956, 21. Ks. myös *Bondeson* 1988, 36.

245 Ehtoollisella käyntifrekvenssistä Ruotsissa 1500-luvun puolivälissä *Andrén* 1954, 132–140, 150–162, 193–234. *Lempiäinen* 1962, 2–3.

nousemaan.[246] Näin oli tarpeen korostaa ehtoolliselle osallistumisen vapaaehtoisuutta reformaation opetuksen mukaisesti.[247]

Toisaalta papisto ei ilmeisesti ollut kovin halukas päästämään avioliittoon vihittäviä ehtoolliselle siitä päätellen, että 1550–1570 -lukujen lähteiden mukaan heidän oli sallittava tulla ehtoolliselle vihkimispäivänään. Papiston menettely selittyy siten, että vihittävät joko ymmärsivät tässä yhteydessä olleen ehtoollisen edelleen keskiaikaiseen tapaan heidän edestään toimitetuksi oblaatioksi tai heidän mielestään se kuului hyviin tapoihin. Tästä todistavat *Hypotiposes* -kirjasen sanat, joiden mukaan vihkiparit osallistuivat ehtoolliselle vanhan tavan tai jonkin ulkonaisen syyn tähden. Papit saattoivat myös arvioida vihkiparin olevan ehtoollisen arvoa vastaamattomassa kunnossa, joka aiheutui vihittävien "häähumusta".[248] Ilmeisesti myös näistä syistä tähdennettiin, että vihkipareja tuli opettaa sekä ehtoolliseen että avioliittoon liittyvissä asioissa.[249] Opetusvaatimus johtui tietysti myös Lutherin näkemyksestä, jonka mukaan kristinopin pääkappaleiden ja ehtoollisen sisällön tunteminen oli edellytyksenä ehtoolliselle pääsylle.[250] Papiston vastahakoisuus ehtoollisen jaosta vihkiparille saattaa myös viitata tämän toimenpiteen aiheuttamiin käytännön ongelmiin, sillä aiemmin ei ilmeisesti ollut yleensä suoritettu distribuutiota tässä yhteydessä.

Vihkiparit eivät ilmeisesti osallistuneet vihkimispäivänään ehtoolliselle vielä 1500-luvun jälkimmäisellä puoliskolla kovinkaan runsaasti. Tämä saattoi osaltaan vaikuttaa siihen, että vihkimiseen liitettyjä messuja vietettiin edelleen keskiaikaiseen tapaan votiivimessun luonteisina vielä tuolloin. Tästä kertonevat myös tältä ajalta peräisin olevat messun vietosta määräävät säännökset. *AO* salli näet messun vieton ilman ehtoolliselle osallistuvaa seurakuntaa. Tällä tarkoitettiin messua, jossa suoritettiin vain papin itsekommuunio.[251] *VAr* antoi

---

246 Esim. Västeråsin valtiopäivillä 1544 päätettiin, että seurakuntalaisia tuli kehottaa käymään ehtoollisella mahdollisimman usein. *SRAk I:1*, 391. *Andrén* 1954, 145–146.

247 Ehtoollisen viettokertojen määrän vapaaehtoisuudesta ja sen tarpeellisuudesta Ruotsissa 1540–1560 -luvuilla käydystä keskustelusta *Andrén* 1954, 146–150.

248 Vihkipäivää edeltävänä iltana järjestetyt mökväll-pidot alkoholitarjoiluineen aiheuttivat epäjärjestystä messun yhteydessä järjestettävässä avioliittoon vihkimisessä. Siksi ne kiellettiin 1500-luvun loppupuolella. Esim. *KJ 1571*, 123.

249 *Färnström* 1956, 21. *Söderlind* 1969, 68.

250 *Andrén* 1952, 40. *Söderlind* 1969, 67.

251 *Ahnfelt* 1895, 13. *Holmquist* 1933a, 279. *Lindquist* 1945, 186. *Lindquist* 1947, 19–20.

myös epäsuoran tukensa tällaisten messujen vietolle.[252] Vasta Tukholmassa 1562 pidetyssä pappeinkokouksessa säädettiin, että messua ei saanut viettää ilman ehtoollisella kävijöitä.[253] Sama linja jatkui *KJE 1561*:ssä ja *KJ 1571*:ssä, joissa kiellettiin sakramentin toimittaminen votiivi-, yksityis- ja sielunmessuissa. Tämä tähtäsi nimenomaan votiivimessun luonteisten tai siksi käsitettävien messujen muuttamiseen yleisiksi ehtoollismessuiksi. Tällöin vihkimisen yhteydessä suoritettu ehtoollismessu voitiin toimittaa myös arkisin, sillä ehtoollista voitiin *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n mukaan viettää arkipäivinäkin tarpeen mukaan.[254]

KJ 1571:n antoi mahdollisuuden kihlata morsian kotona vihkikaavasta erillään[255] ja myös arkipäivänä. Tällöin vihkikaavan muut osat saatettiin suorittaa seuraavana sunnuntaina messun yhteyteen liitettyinä, jolloin vihkiparin olisi ollut mahdollista osallista myös ehtoolliseen.

Ruotsin avioliittoa ja sen solmimista koskevissa säännöksissä määrättiin 1500-luvun lopulla, että vihittävät eivät saaneet osallistua ehtoolliselle vihkimispäivänään, vaan sen oli tapahduttava sitä seuraavana tai sen jälkeisenä sunnuntaina.[256] Sama säännös toistettiin hieman eri muodossa 1600-luvun alussa. Silloin määrättiin myös, että vihkiparin ja heidän seuralaistensa tuli käydä ehtoollisella joko vihkimispäivää edeltävänä tai sen jälkeisenä sunnuntaina. Syyksi tälle menettelylle sanottiin vihkiparin ja heidän seuralaistensa "häähumu", joka esti heitä ymmärtämästä ehtoollisen merkitystä.[257]

Nämä avioliittoon vihkimisen messusta erottamiseen pyrkivät säännökset liittyvät edellä mainittuun, *KJ 1571*:ssä näkyneeseen huoleen ehtoollisen oikeasta ymmärtämisestä. Vihkiparit eivät näet ilmeisesti osallistuneet 1600-luvun alussa ehtoolliselle vihkimispäivänään aikaisempaa aktiivisemmin. Tämä oli vastoin *KJ 1571*:n määräyksiä, joiden hengen mukaan avioliittoon vihkimisen yhteydessä ollutta messua ei saanut viettää ilman ehtoollisvieraita. Jos vihkiparit eivät pitäneet ehtoolliselle osallistumista välttämättömänä, he eivät ymmärtäneet ehtoollisen sakramentin merkitystä. Tällöin vihkikaavan yhteydessä ollut messu ymmärrettiin edelleen keskiaikaiseen tapaan oblaatioksi vih-

252 *Kjöllerström* 1940, 65, 71.
253 *SRAk I:2*, 59–71. *Lindquist* 1945, 186. *Andrén* 1954, 121–122.
254 *KJE 1561*, 97. *KJ 1571*, 85–86, 89–90. *Brilioth* 1926, 425 viite 1. *Holmquist* 1933a, 344. *Lindquist* 1945, 186. *Lindquist* 1947, 43.
255 *KJ 1571*, 120, 121.
256 Näin esim. Strängnäsin piispa Petrus Jonaen synodaalistatuuteissa 1592. *SSA II*, 54.
257 Näin esim. Upsalan synodaalistatuuteissa 1607. *SSA I*, 19. *Rodhe* 1923, 368.

kiparin edestä. Tämä saattoi puolestaan johtaa myös siihen, että vihkimisen yhteydessä kommunikoidut eivät myöskään ymmärtäneet sen funktiota oikein. Siksi oli paikallaan erottaa vihkitoimitus ehtoollisen vietosta.

Säännösten mukaan vihkimistoimitus voitiin suorittaa kokonaisuudessaan arkipäivänä. Vihkipari osallistui tällöin messuun joko sitä edeltävänä tai seuraavina sunnuntaina. Tämä käytäntö on saattanut kehittyä *KJ 1571*:n sallimasta tavasta suorittaa vihkikaavan alun mukaan toimitettu kihlaus erillään muusta vihkikaavasta. Toinen mahdollisuus oli, että vihkimistoimitus suoritettiin kokonaisuudessaan sunnuntaipäivänä, jolloin vihkipari saattoi osallistua ehtoolliseen joko silloin tai edellisen tai seuraavan viikon sunnuntain messussa. Tästä saattaa kertoa myös se, että vaikka 1600-luvun alussa ehtoollisella ei käyty vuoden jokaisena sunnuntaina tai juhlapäivänä, ehtoollisen viettokerrat jakaantuivat kuitenkin vuosisadan vaihteen tienoilla tasaisemmin ympäri vuoden, kun ne aiemmin olivat keskittyneet vain suuriin juhlapäiviin.[258] Tällöin ehtoollista voitiin viettää myös niinä kirkkovuoden aikoina, jolloin oli mahdollista suorittaa vihkiminen. Tämä saattoi merkitä vihkiparien ehtoolliselle osallistumistiheyden asteittaista kasvua.

Avioliittoon vihkiminen pyrittiin 1500-luvun lopussa ja 1600-luvun alussa toimittamaan eri päivänä kuin vihkipari osallistui ehtoolliselle. Samanaikaisesti ilmeni kuitenkin mielipiteitä, joiden mukaan vihkiminen olisi suoritettava perinteiseen tapaan messun ja ehtoollisen sakramentin yhteydessä samana päivänä, olipa se sitten sunnuntai tai jokin muu viikonpäivä. Tämä on pääteltävissä siitä, että vihkikaava pyrittiin näet tuolloin toimittamaan kokonaisuudessaan sisällä kirkossa. Ehtoollisen ja vihkimisen toimittaminen samana päivänä liittyi siihen toimituksen arvoa ja asemaa korostavaan linjaan, jota myös koko vihkikaavan siirtäminen sisälle kirkkoon heijasti. Tästä huolimatta vihkimiset erotettiin 1600-luvun kuluessa yhä enemmässä määrin ehtoollisen sakramentista siten, että vihkipari kävi ehtoollisella aikaisintaan vasta seuraavana sunnuntaina.[259]

Nyt esitetyn nojalla ei ole itsestään selvää, että 1600-luvun alun *HB 1614*:n, *KK 1614*:n, *HB 1627*:n ja *KK 1629*:n vihkikaavoissa ollutta morsiusprefaatiorukouksen jälkeistä ohjetta messun loppuun suorittamisesta aina noudatettiin siten, että vihkipari olisi kommunikoinut. Pikemmin ohje ilmaisi

---

258 *Andrén* 1954, 325–336.

259 Tämä kehitys ilmenee siitä, että *HB 1693*:n ja *KK 1694*:n vihkikaavojen mukaan aiemmin Herran rauha -toivotuksen jälkeen luetut vihkikaavan osat tuli suorittaa vasta ehtoollisen jälkeen. *HB 1693*, 102. *KK 1694*, 104. *Lehtonen* 1931a, 307–308.

pyrkimyksen tähän. Reformaation ihanne jokapyhäisestä ehtoollisen vietosta näkyi Ruotsin 1600-luvun alun kansankielisissä messujärjestyksissä myös siinä, että ilman ehtoollisvieraita vietetystä messusta oli vain petiitinomaiset ohjeet.[260] Tällaisesta messusta oli jo tosin annettu ohjeet Laurentius Petrin paimenkirjeessä 1564 [261] ja *KJ 1571*:ssä.[262] Tämä merkitsi yhdessä vihkiparien alhaisen ehtoolliselle osallistumisen kanssa sitä, että sunnuntaisin tapahtuneita avioliittoon vihkimisiä ei tarvinnut sitoa vain ehtoollismessuun, vaan ne voitiin toimittaa myös ehtoollisettoman jumalanpalveluksen yhteydessä. Siksi *HB 1614*:n, *KK 1614*:n, *HB 1627*:n *ja KK 1629*:n vihkikaavan morsiusprefaation jälkeinen määräys jumalanpalveluksen päättämisestä saattaa tarkoittaa sekä messun että ehtoollisettoman jumalanpalveluksen päättämistä.

Leivän ja viinin siunaaminen

Sen yhteyteen, että Turun hiippakunnassa vihkipari saattoi uhrata morsiusmessun päätyttyä pitäjänalttarilla, on voinut kuulua myös muita liturgisia osia. Eurooppalaisten vihkikaavojen mukaan morsiusmessun päätyttyä näet siunattiin se leipä ja viini, jonka vihkipari oli tuonut mukanaan. Sulhanen ja morsian söivät siunauksen jälkeen palasen leipää ja nauttivat viiniä avioliittonsa symbolina.[263] Kyseessä ei siis ollut distribuutio.

---

[260] *HBM 1614*, XXXIVv. *KKM 1614*, 62 (p.o. 67). *KKM 1629*, 26v. *Rimpiläinen* 1980, 52. *HBM 1627*:ssä ei ole tätä ohjetta.

Ruotsin 1600-luvun alun kansankielisten vihkikaavojen morsiusprefaatiorukouksen jälkeisen ohjeen termi *Gudztiensten / Jumalan palvelus* saattaa kertoa siitä, että ehtoollismessua ei enää pidetty sunnuntain seurakuntakokoontumisen ainoana muotona.

[261] Laurentius Petrin paimenkirjeen 1564 mukaan ehtoollisettoman jumalanpalveluksen kaava oli seuraava: introitus, Herra armahda ja suuri kunnia, kollehta, epistola, graduale, evankeliumi, saarna, kehotus läsnäolijoille, litania ja rukous, uskontunnustus, rukous sekä siunaus. Nämä elementit tuli lukea tai laulaa ruotsiksi. *UUB Palmskiöldiska Samlingen: Acta Ecclesiastica IV:* 4. *Quensel* 1890 II, 144 viite 1. *Rodhe* 1923, 178–179.

[262] *KJ 1571* määräsi, että ehtoollisettoman jumalanpalveluksen tuli sisältää "jumalallisia" virsiä, saarnan ja litanian. *KJ 1571*, 88. *Rodhe* 1923, 179.

[263] Esim. **Englanti**: *MiS*, 418. *OEM*, 45. *MiWe*, 1242–1243. *MaRa*, 5. *MiH*, 120*. *MS 1506*, 25*. **Ranska**: *PoMLy*, 620. *PoAb*, 289. *MiRoA*, 295. *MiRoB*, 305. *MiPa*, 636. **Italia**: Kahdessa Vatikaanin kirjastossa säilytettävässä, 1400-luvulle ajoitettavassa käsinkirjoitetussa Ritualessa, nimittäin Keski-Italiaan lokalisoitavassa Ritualessa (signum *Vaticanus Barbarinus latinus 412*, f. 31r) ja *Rituale Melphiensis ecclesesie* [Melfi] -käsikirjoituksessa 1300–1400 -luvuilta (signum *Vaticanus Barrinus latinus 632*, f. 11r) oli myös leivän ja viinin siunaus sekä vihkiparille anto morsiusmessun päätyttyä. Sen sijaan Espanjassa tämä tapa oli tuntematon. Saksalaisista vihkikaavoista puuttui myös kokonaan vihki-

Pohjoimaisista vihkikaavoista tämä tapa mainitaan ainoastaan *MNa*:ssa, jossa leivän ja viinin siunaus tapahtui morsiusmessun päätyttyä.[264] *ML* puhui myös leivän ja viinin siunaamisesta, mutta sen mukaan tämä liturginen toimitus oli sijoitettu morsiushuoneen siunaustoimituksen yhteyteen. Tämä ilmenee siitä, että leivän ja viinin siunaamisen jälkeen annettiin ohje morsiushuoneen ja samalla koko uuden kodin siunaamiseksi suitsuttamalla ja vihkivedellä pirskottamalla.[265]

Turkulainen vihkimistraditio ei mainitse upsalalaisen vastaavan käytännön tavoin mitään leivän ja viinin siunaamisesta. Siksi tämän tavan esiintymisestä Suomessa ei voi olla varma.

7.4. MORSIUSMESSUN TELLANALAISET ERITYISOSAT

7.4.1. Telta ja morsiuskruunu

Turkulaisen vihkimistradition mukaan morsiusmessun tietyt osat, Canon missae -rukous ehtoollisen asetussanoineen, sitä seuranneet johdantosanat ja kehotus, Isä meidän -rukous sekä sen lopun parafraasi leivän murtamisineen, sen jälkeiset johdantosanat, murretun ehtoollisleivän palasen asettaminen pateenille, rukous tellan alla, morsiusprefaatiorukous, Herran rauha sekä Jumalan Karitsa -hymni suoritettiin tellan alla. Telta piti levittää polvillaan olevan vihkiparin ylle neljästä nurkasta.

Suomen kielen käsitteen *telta* pohjana on germaaninen peitettä tarkoittava substantiivi *teldə*. *Telta*-sana lienee vakiintunut suomen kieleen jo ennen kristinuskon tuloa. Jo tuolloin tällä sanalla kuvattiin erityisesti niitä riu'uista riippuvia verhoja ja peitteitä, joilla häävuode verhottiin sekä päältä että sivulta.

---

kaavan jälkeinen leivän ja viinin siunaus sekä niiden anto vihkiparille (esim. *RiCon*, 111–113). Sen sijaan niissä oli myöhäiskeskiajalla kaava Johannes-viinin siunaamiseksi. Vihkipari nautti tätä rakkauden symboliksi käsitettyä viiniä vihkimistoimituksen päätyttyä Saksassa. *Franz* 1909 I, 281–282. *Freisen* 1918–1919 II, 104–106. *Lüdtke* 1922, 123.

264 *MNa*, 24.

265 *ML*, 53–54, 59. *Grath* 1904, 35–37.

Näin nämä peitteet muodostivat ikäänkuin teltan häävuoteen ylle.[266]

Kirkollisessa kielenkäytössä käsitteellä telta kuvattiin neliömäistä, usein kallisarvoisesta kankaasta tehtyä vaatetta, jossa oli runsaasti erilaisia koristeita. Se oli usein pingoitettu nelikulmaiseen puukehykseen. Kirkko omisti tavanomaisimmin tellan, ja se lainasi sitä vihkipareille maksua vastaan.[267]

Roomassa ja Italiassa otettiin 300-luvulla käyttöön termi *velatio*, jolla kuvattiin morsiusmessua. Tämä termi lienee kehittynyt morsiusmessussa luettujen rukousten yhteydessä käytetystä *velum-*, *velamen* -nimisestä nelikulmaisesta vaatteesta, joka levitettiin vihkiparin päitten päälle symbolisoimaan papin vihkiparille välittämää Jumalan siunausta. Tämä ilmenee esimerkiksi siitä, että kirkkoisä Ambrosius puhui 300-luvun loppupuolella avioliiton pyhittämisestä papillisella verholla.[268]

Tapa pitää *velum*-vaatetta polvillaan olevan vihkiparin päällä morsiusmessun aikana levisi roomalaisen vihkimisrituksen myötä myös muualle Eurooppaan. Tämä käytäntö mainitaan yleisesti englantilaisissa ja ranskalaisissa vihkimistraditioissa 1100–1500 -luvuilla. Niissä tätä vihkiparin yläpuolelle levitettävää nelikulmaista vaatetta kutsuttiin myös nimellä *pallium*.[269]

Englannista ja Ranskasta tämä tapa levisi joihinkin saksalaisiin ja pohjoismaisiin hiippakuntiin. Myös viimeksi mainituissa sen nimenä oli *pallium*.[270]

Ruotsinkielisissä reformatorisissa 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavoissa *pallium*-vaatteen käyttö oli säilytetty morsiusmessun yhteydessä. Sitä kutsuttiin *pallium*-sanan ruotsinnoksella *pell*.[271]

---

266 *Vilkuna* 1964b, 219–224.

Nykysuomesta käsite telta (genetiivi tellan) on hävinnyt. Se on korvattu läheisellä *telttа*-sanalla, joka on kuitenkin eri juurta kuin telta. *Vilkuna* 1964b, 219.

267 *Troels – Lund* [1908–1910] XI, 64. *Vilkuna* 1964b, 206–210. *Heikinmäki* 1981, 376. *Lempiäinen* 1985, 182.

268 *Baelter* 1762, 688. *Ritzer* 1962, 158–160. *Heikinmäki* 1981, 370, 375–376.

269 Esim. **Englanti**: *MiS*, 417. *OEM*, 43. *MiWe*, 1240. *MaRa*, 4. *WeMa*, 169*. *MiH*, 119*. *MS 1506*, 22*. *MPE*, 35. *MiE*, 245. **Ranska**: *MiMel*, 285. *PoMLy*, 619. *MiRoA*, 295. *RiMSSMF*, 300. *PoAr*, 301. *RiMSVP*, 303. *PoAu*, 626. *MiRoB*, 305. *RiMB*, 307. *PoLu*, 631. *MiPa*, 636. *Ritzer* 1962, 158–160, 314 viite 623 (Ritzer osoittaa epäsuorasti roomalaisen morsiusmessun *velatio*-vaatteen ja eurooppalaisten vihkikaavojen määräämän *pallium*-vaatteen samankaltaisuuden). *Stevenson* 1979, 473–474. *Heikinmäki* 1981, 375. Vrt. *Baelter* 1762, 688. *Grath* 1904, 31. *Lehtonen* 1931a, 310 viite 2. Näissä tutkimuksissa tämän tavan sanotaan kehittyneen juutalaisesta tavasta peittää morsiamet. Ks. myös *Grath* 1904, 30–31. *Stevenson* 1982, 250.

270 **Saksa**: esim. *RiEHB*, 23. **Norja**: *MNa*, 73. **Tanska**: *NoM*, 73. **Ruotsi**: *MU*, 29. *ML*, 44. *Stevenson* 1979, 474. Ks. myös *Quensel* 1890 I, 37 viite 1.

271 *HB 1529*, Cjv. *HB 1533*, Cjv. *HB 1537*, Cjv. *HB 1541*, Bvv. *HB 1548*, Er. *HB*

KK B 28 otti käyttöön suomenkielisen muodon *pell, pelli,* jonka genetiivinä oli *pellen.*[272] *KKW* ja *KK 1549* ilmaisivat saman asian nimellä *waate,* genetiivi *waatten. KK 1549*:ssä esiintyi tälle käsitteelle synonyyminen genetiivi *tellan* sanasta *telta.*[273] *KK 1614* ja *KK 1629* käyttivät puolestaan sanaa *waate.*[274] Tästä huolimatta sana *telta* vakiintui suomen kielessä ainakin 1500-luvulta lähtien kuvamaan yksinomaan morsiusmessun yhteydessä vihkiparin ylle levitettävää vaatetta.[275]

Roomalaisen rituksen leviämisen myötä ympäri Eurooppaa myös *velum*-vaatteen käyttö tuli tunnetuksi muitten kansojen keskuudessa. Tämä ei aina tapahtunut ongelmitta. Tästä on osoituksena se, että paavi Nikolaus I käsitteli vastauksessaan 13. 11. 866 Tonavan bulgaarien avioliittoasioita koskeviin kysymyksiin myös *velum*-vaatetta. Paavin mukaan tämä vaate kuvasi taivaallista verhoa. Se levitettiin avioliiton solmijoiden ylle osoitukseksi siitä, että heille välitettiin sama siunaus, jolla Jumala siunasi ensimmäisiä ihmisiä antaessaan heille lisääntymiskäskyn.[276]

Paavi Nikolaus I:n kirjeestä ilmeni, että kirkko opetti *velum*-vaatteen välittävän Jumalan siunauksen, nimenomaan lapsionnen siunauksen vihkiparille. Tämä opetus välittyi kaikkialle läntisen kirkon alueelle, sillä paavi Nikolaus I:n vastaus sisältyi Gratianuksen dekretaaleihin. *Tellan* käyttö liittyi näin myös kirkon avioliitto-opetukseen, jonka mukaan Jumala siunasi asettamansa avioliiton sekä sen tehtävän jatkaa ihmissukua. Edelleen *telta* korosti myös kirkollisen vihkimisen asemaa jumalallisen siunauksen välittäjänä vihittäville.

Tellan käsitettiin välittävän vihkiparille siunauksen lapsionnen muodossa myös Suomessa. Tätä myös ilmentänee Maskun kirkolle kuulunut 1400-luvulta peräisin olevan villaisen intarsiakoruompeleen katkelma, joka on saattanut olla tella. Siihen oli näet kirjoitettu kuusi kertaa mosaiikkiompelulla Raa-

---

1557, Er. *HB 1586*, Cr. *HBF 1608 B*, [10r]. *HB 1614*, XLIIIv. *HB 1627*, Eiijv. *OPSS II*, 328. *Vilkuna* 1964b, 218–219.

272 *KK B 28*, 44. *Vilkuna* 1964b, 218–219.

273 *KKW*, 45. *KK 1549*, 24. *Waate*-sanan ortografia *KK 1549*:n mukaan. *Vilkuna* 1964b, 218–219.

274 *KK 1614*, 77. *KK 1629*, 31v. *Waate*-sanan ortografia *KK 1549*:n mukaan.

275 *Vilkuna* 1964b, 218, 224.

Telta-käsitteellä kuvattiin myös yleisesti 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa talonpoikaishäissä papin eteen polvistuneen vihkiparin ylle levitettyä vaatetta. *Vilkuna* 1964b, 200–201.

276 Paavi Nikolaus I:n (858–867) vastaus, joka otettiin myös Gratianuksen dekretaaleihin, c 3 C 30 q 5, on julkaistu myös esim. *Ritzer* 1962, 340. *Ritzer* 1962, 160. *Vilkuna* 1964b, 214–215. *Heikinmäki* 1981, 376.

matun kuvaama enkelin tervehdys *Ave Maria gracia plena Dominus Tecum* (Luuk. 1:28) Neitsyt Marialle, joka tuli raskaaksi tervehdyksen kuullessaan. Näiden sanojen käsitettiin keskiajalla tuovan hedelmällisyyden siunauksen myös kaikille avioliiton solmijoille. Siksi heitä saatettiin myös koskettaa tellalla tai jopa laskea se hupuksi heidän päälleen.[277]

Reformaatio ei tuonut Ruotsissa muutosta käsitykseen, jonka mukaan telta välitti erityisesti Jumalan antaman hedelmällisyyden siunauksen. Tästä ovat osoituksena *KJE 1561*:n ja *KJ 1571*:n teltaa koskevat määräykset. Niistä ilmeni, että tätä vaatetta sai pitää morsiusmessun yhteydessä ainoastaan hedelmällisessä iässä olevan morsiamen yllä. Jos nainen ikänsä johdosta oli hedelmätön, teltaa ei saanut käyttää.[278]

Länsimaisessa kulttuuripiirissä avioliiton oikeudellisesti aloittava *copula carnalis* tapahtui ikivanhan tavan mukaan suojaavan verhon peittämänä ja kätkemänä. Neitsyen hedelmällisestä iästä kertovat menstruaatiot tuli myös länsimaisen tavan mukaan peittää. Näin ollen *velum*-vaate saattoi symbolisoida alunperin myös peitettä, joka kätki toisaalta tiedon hedelmällisyydestä ja toisaalta avioliiton aloittavan toimenpiteen. Tämä sopi hyvin yhteen kirkon opetuksen kanssa, jonka mukaan telta kuvasi taivaallista verhoa vihkiparin yllä osoituksena Jumalan heille antamasta hedelmällisyyden siunauksesta.[279]

KKW:n ja *KK 1549*:n käyttämät suomen kielen *waate*, *telta* kuvasivat vihkiparin ylle levitettyä nelikulmaista kangasta *KK B 28*:n vastaavaa sanaa *pelli* paremmin, sillä se oli ikäänkuin heidän yllään oleva katos tai peite. Sana *telta* valittiin tähän yhteyteen ilmeisesti siksi, että se merkitsi suomen kielessä jo ennen kristinuskon tuloa myös häävuoteen verhoja ja peitteitä, jotka muodostivat ikäänkuin teltan häävuoteen ylle.[280] Näin ollen käsite *telta* symbolisoi myös Suomessa avioliiton aloittavan toimenpiteen kätkemistä. Siten Suomessa käytössä ollut perinteinen kielikuva valjastettiin kirkon avioliitto-opetuksen käyttöön.

---

277 Tätä Naantalin birgittalaisluostarissa 1400-luvulla valmistettua villaisen intarsiakoruompeleen katkelmaa säilytetään nykyisin Kansallismuseossa. *Vilkuna* 1964b, 208–209, 216–217. Ks. myös *Branting – Lindblom* 1928, 55, *Nordman* 1943, 186–188, *Virtanen* 1957b, 321, joissa tätä intarsiakoruompeleen katkelmaa pidetään teltana tai verhokatoksena. Vrt. *Pylkkänen* 1974, 11–26, *Nordman* 1980, 107–109, joissa kyseistä katkelmaa pidetään mahdollisesti paarivaatteena.

278 *KJE 1561*, 128. *KJ 1571*, 123. *Vilkuna* 1964b, 215.

279 Ks. *Quensel* 1890 I, 37 viite 1. *Vilkuna* 1964b, 230–231, 234. *Heikinmäki* 1980, 375–376.

280 *Vilkuna* 1964b, 220.

Velum-vaatetta pyrittiin käyttämään jo 300-luvulla ainoastaan silloin, kun siveä morsian siunattiin avioliittoon. Tämä ilmenee siitä, että paavi Siricius salli 385 velation vain aiemmin kihlaamattomille morsiamille. Hän perusteli tätä sillä, että kristityt pitivät pahana siunauksen välittämistä siveellisesti tahraantuneille.[281]

Velum-vaatteen käytön ehdoksi pyrittiin vuosituhannen loppupuolella asettamaan myös se, että avioliittoon vihittäviä ei ollut aiemmin siunattu kirkollisesti. Tämä ilmenee edellä mainitusta paavi Nicolaus I:n vastauksesta 866 Tonavan bulgaarien kysymyksiin.[282] Mainittu kanoniseen oikeuteen otettu säännös liittyi kirkon opetukseen avioliiton sakramenttiluonteesta ja sen purkamattomuudesta, sillä tellan välittämä jumalallinen hedelmällisyyden siunaus teki solmittavan avioliiton purkamattomaksi.[283]

Paavi Nikolaus I:n kanta tellan käytöstä vain ensimmäisen avioliiton siunauksen yhteydessä levisi kanonisen oikeuden myötä myös kaikkialle läntisen kirkon alueelle. Tästä syystä joissakin eurooppalaisissa vihkikaavoissa tellan käytön ehdoksi morsiusmessun yhteydessä asetettiin se, että molempia avioliittoon vihittäviä ei ollut aikaisemmin siunattu avioliittoon.[284]

Vastaavanlaisia määräyksiä annettiin myös Ruotsissa. Upsalalaisen vihkimiskäytännön mukaan tellan sai levittää vain neitsyen ja aikaisemmin avioliittoon siunaamattoman ylle. Tellan käyttö sidottiin ainoastaan morsiameen, jonka piti olla aikaisemmin avioliittoon siunaamaton ja siveellinen.[285] Morsiamen aikaisempi avioliittoon siunaaminen esti tellan käytön myös Linköpingin hiippakunnassa. Siellä ei kuitenkaan pidetty ratkaisevana, oliko morsian neitsyt vai neitsyytensä menettänyt.[286] Näin Linköpingin hiippakunnassa ei asetettu morsiamen siveellisyyttä tellan käytön ehdoksi Upsalan kirkkoprovinssista poiketen.

Turkulainen vihkimiskäytäntö ei maininnut mitään siitä, että morsiamen ai-

---

281 Paavi Siriciuksen (384–399) kielto velation toimittamisesta aiemmin kihloissa olleille morsiamille sisältyi siihen vastauskirjeeseen, jonka hän lähetti Tarragonian (Espanja) arkkipiispa Himeriukselle. Tämä oli puolestaan lähettänyt Siriciuksen edeltäjälle Damasukselle (366–384) kyselyn eri asioista. Siriciuksen vastaus on julkaistu velatiota käsittelevältä osaltaan esim. *Ritzer* 1962, 165. *Ritzer* 1962, 158–159, 165–167. *Heikinmäki* 1981, 376.

282 c 3 C 30 q 5. *Ritzer* 1962, 340. *Vilkuna* 1964b, 214–215. *Heikinmäki* 1981, 376.

283 Ks. myös *Stevenson* 1979, 474.

284 Esim. *MiRoB*, 305 (Ranska).

285 *MU*, 29. *Vilkuna* 1964b, 212.
Vrt. *Knuutila* 1984, 98.

286 *ML*, 44.

kaisempi kirkollinen vihkiminen oli esteenä tellan käytölle hänen toisessa avioliittoon siunaamisessaan. Tästä huolimatta teltaa ei liene myöskään pidetty toisen vihkimisen yhteydessä vihittävien yllä, sillä suffragaanihiippakunta ei voinut poiketa kirkkoprovinssin kanonisen oikeuden mukaisesta provinsiaalistatuuttien määräämästä käytännöstä.

Tellan käytön edellytyksenä pidettiin edelleen Ruotsissa reformaatioajalla sitä, että morsianta ei ollut aiemmin siunattu kirkollisesti avioliittoon. Tällainen määräys annettiin sekä *KJE 1561*:ssä että *KJ 1571*:ssä. Niissä säädettiin, että nuori aiemmin vihkimätön morsian tuli siunata juhlallisesti tellan alla. Sen sijaan ikänsä puolesta hedelmätöntä morsianta ei saanut vihkiä lainkaan tellan alla, vaikkei hän aiemmin ollut siunattu kirkollisesti avioliittoon.[287] Tästä voi päätellä, että tellan katsottiin edelleen välittävän naiselle lapsionnen siunauksen.[288] *KJ 1571* jatkoi siten keskiaikaista käytäntöä. Morsiamen siveellisyydestä ei tässä yhteydessä puhuttu mitään.

KJE 1608 ja *KJE 1618* säätivät, että avioliittoon vihkiminen oli toimitettava kokonaisuudessaan käsikirjan määräämällä tavalla.[289] Tämä merkitsi sitä, että telta oli edelleen käytössä. Sen sijaan *KJE 1608*:ssä ja *KJE 1618*:ssa ei enää toistettu *KJ 1571*:n säännöksiä neitsytmorsiamien hedelmällisestä iästä tellan pidon ehtona. Tämä johtunee siitä, että käsitys tellan morsiamelle hedelmällisyyden tuovasta funktiosta haluttiin poistaa 1600-luvun alussa. Vastaavanlainen pyrkimys on ollut esillä aikaisemmin sormuksesta puhuttaessa.[290]

Tästä huolimatta perinteinen tapa, jonka mukaan teltaa pidettiin vain hedelmällisessä iässä olevien neitsytmorsiamien yllä, eli edelleen 1600-luvun alussa. Tästä on osoituksena se, että *KJ 1571*:n näitä asioita koskevat säännökset toistettiin sellaisinaan Ruotsin partikulaarisissa avioliittoasioita käsittelevissä määräyksissä 1600-luvun alkupuolella.[291] Samoin meneteltiin myös suomalaisissa *CE*:ssä ja *Kl: KJ 1571 L*:ssä.[292]

Eurooppalaisissa vihkikaavoissa annettiin myös tellan kannattamisesta eri-

---

287 *KJE 1561*, 128. *KJ 1571*, 123.

288 Esim. *Bonsdorf* 1904, 437. *Vilkuna* 1964b, 215.

289 *KJE 1608*,149. *KJE 1618*, 485.

290 Ruotsissa kiinnitettiin 1600-luvun alussa huomiota eri yhteyksissä asioihin, jotka saatettiin tulkita maagisesti. Maagisuus pyrittiin kitkemään pois. Tästä esim. *Juva* 1956, 33–34. *Laasonen* 1977, 453–454. Vrt. 1600-luvun alun käsitystä maagisuudesta kastekaavassa *Holmström* 1937, 319–320. *Lempiäinen* 1965, 96–98.

291 Esim. Västeråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännökset 1632. *Lundström* 1900, 20.

292 *HYK Mf / Ms 233: KJ 1571* (*Schalin 119*), LIIIIv (§ 23). *Parvio* 1966, 147 (§ 18).

tyisiä ohjeita. Eräiden ranskalaisten vihkikaavojen mukaan neljän miehen oli pidettävä teltaa neljästä eri nurkasta vihkiparin päitten yläpuolella.[293] Toiset ranskalaiset vihkikaavat määräsivät papin levittämään kätensä tellan alla olevan vihkiparin päiden päälle siksi aikaa, kun hän luki rukouksen tellan alla ja morsiusprefaatiorukouksen.[294] Englantilaisten vihkikaavojen mukaan kahdesta neljään kuoripaitaan pukeutunutta pappia piti teltaa vihkiparin päitten yllä.[295]

Ruotsalaisissa keskiaikaisissa vihkikaavoissa ei ollut mitään tarkempia ohjeita siitä, miten teltaa kannatettiin tai ketkä sitä pitivät. Turkulaisen vihkimistradition sanat *ad quator cornua* ilmaisevat kuitenkin, että neljän henkilön on täytynyt kannatella teltaa sen neljästä nurkasta. Kannattaminen on tapahtunut joko suoraan käsien varassa pitäen tai neljän seipään varassa. Ainakin suurimmissa kirkoissa on saattanut olla baldakiinia muistuttava, seipäitten varassa kannatettava telta.[296] Pienemmissä kirkoissa, ainakin Suomessa on voinut olla käytössä vaatimattomampi, vain kohotetuin käsin kannatettava telta.[297]

Englantilaisten vihkikaavojen mukaan useat papit kannattivat teltaa. Suomessa tuskin meneteltiin näin, sillä seurakunnissa oli Turun tuomiokirkkoa lukuunottamatta vähän pappeja.[298]

Ruotsissa on säilynyt tietoja keskiajalta, että teltaa kannatti kaksi miestä ja kaksi naista.[299] He ovat saattaneet olla vihkiparin ystäviä tai sukulaisia.[300]

---

293 Esim. *PoMLy*, 619.

294 Esim. *PoLu*, 631. *MiPa*, 636.

295 Esim. *WeMa*, 169* (neljä pappia). *MiH*, 119* (neljä pappia). *MS 1506*, 22* (neljä pappia). *MPE*, 35 (kaksi pappia). *Stevenson* 1979, 474.

296 Tällainen telta näkyy esim. Kaarle X Kustaan ja Hedvig Eleonoran häitä 24. 10. 1654 kuvaavassa maalauksessa. *Troels – Lund* [1908–1910] XI, 90. Ks. myös *Troels – Lund* [1908–1910] XI, 64.

297 Tällainen telta näkyy 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta peräisin olevissa, talonpoikaishäitä kuvaavissa piirroksissa ja valokuvissa. *Vilkuna* 1964b, 202, 203. *Heikinmäki* 1980, 357.

298 Esimerkkinä pappien lukumäärästä Suomessa seurakuntaa kohden voi mainita 1400-luvulla perustetun, alueeltaan laajan Espoon seurakunnan, jossa kirkkoherran lisäksi kappalaisen virka mainitaan vasta 1600-luvun alussa. *Strandberg* 1832–1834 II, 360, 361. *Leinberg* 1903, 53. *Blomstedt – Matinolli* 1963, 68, 70. Ks. myös *Ramsay* 1924, 245.

Vrt. *HYK RIT 2*, 2r. Tämän englantilaisperäisen 1200–1300 -luvuilta peräisin olevan fragmentin vihkikaava määräsi, että kahden papin oli kannateltava teltaa. Fragmentin käyttö Suomessa ei ole kuitenkaan varmaa. *Knuutila* 1984, 74–75.

299 *Baelter* 1762, 688. *Quensel* 1890 I, 37 viite 1. *Carlsson* 1965–1972 II, 15. Vrt. *Heikinmäki* 1981, 376.

Kuninkaallisissa häissä aatelismiehet saattoivat myös kannattaa teltaa. Näin meneteltiin ainakin Eerik XIV:n ja Kaarina Maununtyttären avioliittoon vihkimisessä 1568. *Troels –*

Viimeksi mainitun vaihtoehdon puolesta puhuisi se, että Ruotsin yhteiskunnallisen lainsäädännön mukaan kummankin avioliittoon vihittävän suvun jäsenten tuli olla todistajina kihlauksessa. Siten myös tellan kannattajat, mikäli he olivat vihittävien sukulaisia, ovat samalla saattaneet olla myös kihlauksen todistajia. Koska kirkko halusi vihkitoimituksen olevan myös laillinen kihlaus, se koetti täyttää kaikki laillisen kihlauksen ehdot. Sitä varten avioliittoon vihkiminen suoritettiin "seurakunnan kasvojen edessä", jolloin kummankin avioliittoon vihittävän suvut olivat läsnä. Siksi voisi olettaa, että teltaa olisi kannatellut kaksi sulhasen ja kaksi morsiamen suvun edustajaa, ehkä juuri todistajina lain määräämässä kihlauksessa olleet henkilöt.

Kun 1500-luvun lopun ja 1600-luvun alun säännöksistä voi päätellä, että morsiamen siveellisyyttä ei enää asetettu tellan käytön ehdoksi, säilyi morsiamen siveellisyys sen sijaan morsiuskruunun käytön ehtona. Ruotsin partikulaaristen 1500-luvun lopun säännösten mukaan morsian sai pitää morsiuskruunua päässään vain ollessaan neitsyt tai kunniallinen leski. Sama koski myös muita morsiuskoristeita. Jos morsian ei enää ollut siveä, hänen tuli käyttää myssyä. Tässä yhteydessä säädettiin rangaistukset sellaisille morsiamille, jotka rikkoivat näitä määräyksiä vastaan.[301] Toisia partikulaarisia säännöksiä lievennettiin niin, että aiemmin siveettömälle, mutta sitten parannuksen tehneelle morsiamelle sallittiin kruunun käyttö sillä ehdolla, että hän peitti hiuksensa ja maksoi rahasakon.[302] Vastaavanlaiset määräykset morsiuskruunun pidosta sekä morsiamen muusta koristautumisesta annettiin myös Örebron valtiopäivillä 28. 2. 1617.[303]

Morsiuskruunu tuli morsiamen tunnusmerkiksi jo varhaiskeskiajalla. Neitsyt Marian palvonnan yleistymisen myötä levinnyt morsiuskruunu lienee alunperin kehittynyt hiusten sitomiseen käytetystä seppeleestä. 900-luvulta al-

---

Lund [1908–1910] XI, 269. *Heikinmäki* 1981, 376.

300 Suomessa 1800–1900 -luvuilla muistiinmerkityn hääperinteen mukaan tellan pitäjät eli telturit olivat vihkiparin ystäviä ja sukulaisia. Tästä esim. *Vilkuna* 1964b, 201–202.

Koska kaste- ja konfirmaatiokummeja pidettiin keskiajalla kastetun hengellisinä sukulaisina, voi olla mahdollista, että myös he saattoivat tuolloin toimia tellan pitäjinä.

301 Näin esim. Länsi-Norrlannin kirkkojärjetyksessä 1576 (*Hambraeus* 1809, 166–167.) ja Växjön piispa Nicolaus Stephanin kiertokirjeessä 17. 12. 1584 (*Lundström* 1898, 53).

302 Näin Linköpingin synodaalistatuuteissa 1594. *Holmström* 1901a, 146.

303 *SRAk II:2*, 355–356. *v. Bonsdorff* 1904, 437–438. *Linderholm* 1911, 31.32. *Pylkkänen* 1964, 100.

Örebron valtiopäivien morsiamen koristautumisesta määräävät säännökset toistettiin myös esim. Västeråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksissä 1632. *Lundström* 1900, 19.

kaen Neitsyt Maria kuvattiin raamatullisesti (1. Kor. 11:10) naineen naisen tapaan pää peitettynä ja kruunattuna, mutta 1300-luvulta lähtien hiukset avoimina neitsyyden merkkinä. Tällöin hänellä oli kuitenkin kruunu päässään. Kirkon opetuksen mukaan taivaan kuningattareksi kruunatun Neitsyt Marian kruunu kuvasti neitseyttä, puhtautta ja tahrattomuutta. Siksi kirkoissa olevien Neitsyt Marian patsaiden irrallisia kruunuja ryhdyttiin lainaamaan neitsytmorsiamille. Myöhemmin kirkkoihin hankittiin erillisiä, morsiamille lainattavia kruunuja. Ne kuvastivat halua saada Neitsyt Marian apua myös avioliittoon. Tämä korosti myös kirkollisen vihkimisen asemaa ja merkitystä. Morsiuskruunut olivat yleisessä käytössä Ruotsissa keskiajan lopulla ja reformaatiokauden alussa. Tämä ilmenee siitä, että jotkut seurakunnat saivat lunastaa takaisin Kustaa Vaasan toimeenpaneman kirkollisten hopeain takavarikoinnin yhteydessä valtiolle otetut kruunut. Suomessa käytettiin myös morsiuskruunuja.[304] Ne olivat edelleen käytössä 1500–1600 -lukujen vaihteessa tuolloin annettujen määräysten perusteella.

Vaikka morsiuskruunun käyttöä ei sidottu tellan tavoin vain morsiusmessuun, morsiuskruunun ja tellan käytöstä annetut säännökset liittyivät sikäli yhteen, että niiden käytön eräänä edellytyksenä oli morsiamen siveellinen nuhteettomuus. Tähän asiaan huomion kiinnittäminen kuvasti toisaalta kirkon vanhaa avioliitto-opetusta solmittavan avioliiton puhtaudesta ja nuhteettomuudesta, toisaalta myös yhteiskunnan lainsäädännön mukaista ihannetta avioliiton solmimisesta koskemattoman naisen kanssa.[305] Morsiamen siveellisyys liittyi myös siihen, että tellan katsottiin antavan avioliitolle sakramentillisen siunauksen hedelmällisyyden muodossa. Morsiuskruunun käyttöä ei ilmeisesti sidottu viimeksi mainittuun funktioon, koska sen käytön ehtona ei pidetty morsiamen hedelmällisessä iässä oloa.

7.4.2. Tellanalainen rukous

Turkulaisen vihkimistradition mukaan teltaa pidettiin vihkiparin yllä myös morsiusmessun erityisosiin kuuluvan tellanalaisen rukouksen aikana. Tämä rukous alkoi sanoilla *Propiciare domine supplicationibus*.[306] Se esiintyi

---

[304] *Grath* 1904, 56. *Pylkkänen* 1956, 290–291. *Pylkkänen* 1964, 97–100. *Söderlind* 1971, 45–46 viite 5. *Heikinmäki* 1981, 266. Ks. myös *Bringeus* 1987, 112–113.

[305] Esim. *KrML* Nk 2–3 (neitsyen naittamisesta).

[306] *HYK RIT 14*, 2v. *23*, 2v. *24*, 5r. *29*, 6r. *MEA*, 20.

kaikkialla Euroopassa.[307] Seuraavassa (vertailu 7.9.) mainittua rukousta verrataan eräiden eurooppalaisten vihkikaavojen vastaavaan rukoukseen.

Vertailu 7.9. Englantilaisten (*RiDur, BeAeR, MiS, PoAEB, OEM, MiWe, MaRa, WeMa, MiH, MS 1506, MPE, MiE*), ranskalaisten (*SaGr, SaNi, PoMLy, PoAb, PoAr*), saksalaisten (*GrBDPR, EdPR*), italialaisen (*PoRo*), espanjalaisen (*MHiS*), norjalaisen (*MNa*), tanskalaisten (*MaKa, PoLund, NoM, MiO, AgO, LAS, MR*) ja ruotsalaisten (*HM, MU, BS, ML*) vihkikaavojen tellanalaisen rukouksen vertailu turkulaisen vihkimistradition vastaavaan rukoukseen

Propiciare[1] domine[2] supplicationibus nostris: et institutis tuis quibus propaginem humani generis[3] ordinasti benignus assume[4]: ut[5] quod te auctore coniungitur[6] te auxliante seruetur[7]. Per dominum.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HYK RIT 29*:stä, eroja muihin mainittuihin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa, joissakin ajatukseen vaikuttamattomissa yksityiskohdissa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.
2 *MaKa, MR*: quesumus domine.
3 *MiO, AgO*: propagacomus generis humani.
4 *MU, HM, BS, MNa, PoLund, NoM, MiO, AgO, LAS, MR, OEM, MiS, PoAEB, MiWe, MaRa, WeMa, MiH, MS 1506, MPE, MiE, SaNi, PoMLy, PoAr, EdPR, PoRo, MHis*: assiste; *ML*: asiste; *SaGr, RiDur, BeAeR, PoAb, GrBDPR, EdPR*: adsiste.
5 *HYK RIT 14, 24, MEA*: et.
6 *NoM*: quod te auctore coniungitur puuttuvat; *MiO, AgO*: ut te auctore quod nunc geritur *MR*: quod te auctore geritur.
7 *NoM, MiO, AgO*: firmetur.

Rukous *Propiciare domine supplicationibus* esiintyi vertailun mukaan samanlaisena eri puolilla Eurooppaa. Joissakin vihkikaavoissa oli vain pieniä

---

307 Esim. **Englanti**: *RiDur*, 197. *BeAeR*, 363. *MiEB*, 290. Käytettyyn lähteeseen (*Molin – Mutembe* 1974) tästä rukouksesta on merkitty vain alkusanat. *MiS*, 417. *PoAEB*, 163*. *OEM*, 43. *MiWe*, 1240–1241. *MaRa*, 4. *WeMa*, 169*. *MiH*, 120*. *MS 1506*, 22*. *MPE*, 37. *MiE*, 246. **Ranska**: *SaGr*, 346. *SaNi*, 122. *PoMLy*, 619. *PoAb*, 622. *PoAr*, 624. Lisäksi tämä rukous esiintyy myös ainakin seuraavissa vihkikaavoissa: *MiBa*, 284; *RiAl*, 293; *MiRoA*, 295; *PoMe*, 297; *PoRiSVA*, 298; *RiMSMF*, 300; *MiRoB*, 305; *RiMB*, 307; *RiAu*, 310; *RiCa*, 314; *LiLu*, 316; *PoLu*, 631; *MiPa*, 636. Kaikkiin näistä vihkikaavoista kertoviin lähteisiin (*Martène* 1700; *Molin – Mutembe* 1974) tästä rukouksesta on merkitty vain alkusanat. **Saksa**: *GrBDPR*, 370. *EdPR*, 372. **Italia**: *PoRo*, 261. **Espanja**: *MHis*, 102. **Norja**: *MNa*, 22. **Tanska**: *NoM*, 73. *MaKa*, 15v. *PoLund*, 189. *MiO*, [26r]. *AgO. LAS*, 66. *MR*, 20. **Ruotsi**: *HM*, 174. *MU*, 29. *BS*, 135. *ML*, 46.

sanaeroja. Tällainen oli turkulaisessa vihkimistraditiossa, jossa *assiste*-verbi oli korvattu samansisältöisellä *assumo*-teonsanalla. Samaa teonsanaa ei ollut missään muissa eurooppalaissa vihkikaavoissa, joten sen käyttö tässä yhteydessä oli turkulainen erikoisuus. Toinen, vain Turun hiippakunnassa esiintynyt, ajatusta muuttamaton yksityiskohta oli, että *HYK RIT 14, 24* ja *MEA* käyttivät *assumo*-verbin jälkeen apusanaa *et* adverbin *ut* asemesta. Sen sijaan *HYK RIT 23* ja *29* olivat tässä eurooppalaisella linjalla käyttäessään *ut* partikkelia.

Mainittu rukous tavataan todennäköisesti ensimmäisen kerran ranskalaisessa, 700-luvulta peräisin olevassa *SaGr*-vihkikaavassa.[308] Siitä se levisi ympäri Eurooppaa; leviämisreittiä Turun hiippakuntaan ei voi sitovasti osoittaa. Kun turkulaisten vihkikaavojen eri elementtien lähteinä ovat olleet englantilaiset keskiaikaiset vihkikaavat upsalalaisen käytännön välityksellä, on todennäköistä, että myös sanottu rukous on tullut Turkuun *SaGr*-vihkikaavasta samaa tietä.

Ruotsin kansankielisissä reformatorisissa 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavoissa oli myös tellanalainen rukous.[309] Vertailussa 7.10. se on asetettu rinnakkain Ruotsin keskiaikaisissa latinankielisissä vihkikaavoissa esiintyneen rukouksen kanssa.

Vertailu osoittaa, että Olavus Petri on ruotsintanut keskiaikaisen *Propiciare domine* rukouksen *HB 1529*:ään sellaisenaan muokkaamatta sitä ajatuksellisesti.[310]

HB 1529:n vihkikaavan rukous *O herre gudh see* välittyi ortografiaa ja yhtä pikkusanaa lukuunottamatta muuttumattomana muihin Ruotsin kansankielisiin 1500-luvun ja 1600-luvun alun reformatorisiin vihkikaavoihin.[311]

---

[308] *Stevenson* 1982, 250.

[309] *HB 1529*, Cv–Cijr. *HB 1533*, Cv–Cijr. *HB 1537*, Cv–Cijr. *HB 1541*, Bivv. *KKW*, 45. *KK B 28*, 44–45. *HB 1548*, Erv. *KK 1549*, 24–25. *HB 1557*, Erv. *HB 1586*, Crv. *HBF 1608 B*, [10r]. *HB 1614*, XLIIIv–XLIr. *KK 1614*, 77. *HB 1627*, Eiijv. *KK 1629*, 32r.

[310] *Quensel* 1890 I, 37 viite 2. *Grath* 1904, 82. *Yelverton* 1953, 39.

[311] *Lehtonen* 1931a, 310.

Vertailu 7.10. Ruotsin keskiaikaisten ja reformatoristen kansankielisten 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen tellanalaisen rukouksen vertailu

RA, MU, BS, MEA, ML	*HB 1529, HB 1533, HB 1541, HB 1548, HB 1557, HB 1586, HBF 1608 B, HB 1614, HB 1627*	*KKW, KK B 28, KK 1549, KK 1614, KK 1629*
Propiciare[1] domine supplicationibus nostris: et institutis tuis quibus propaginem humani generis ordinasti benignus assume[7]: ut[8] quod te auctore coniungitur te auxiliante seruetur. Per dominum	O[2] Herre Gudh see barmherteligha til wåra böner, och war Echteskapena biståndigh, och effter[5] tu haffuer thet skickat til menniskionnes förökelse, så bewara nu thet som tu sielff sammanföghat haffuer, Genom wår Herra ...	O[3] HERra caikiualdias Iumala, catzo armolisesta meidhen rukoxen pein,[4] ia ole Auioskeskon tuki ia turua[6]. Ia ettes sen olet inhimisten lisemisexi loonut Nin Inhimisten lisemisexi, Nin wariele nyt se, iongas itze yctensouittanut olet,[9] Jesusen ... HErran cautta ...

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HYK RIT 29*:stä, eroja muihin mainittuihin ruotsalaisiin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.
2 Teksti on otettu *HB 1541*:stä, eroja muihin mainittuihin ruotsinkielisiin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.
3 Teksti on otettu *KK 1549*:stä, eroja muihin suomenkielisiin vihkikaavoihin verraten vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.
4 *KKW, KK B 28*: O Herra Junala, catzo laupialisesta meidhen ruckuste tyghiä (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1614, KK 1629*: O HErra Jumala catzo armolisesta meiden rucouxen pääin (ortografia *KK 1614*:n mukaan).
5 *HB 1529, HB 1533, HB 1537*: epter thet.
6 *KKW, KK B 28*: auioskeskylle pistos (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1614*: awioskäskyn apu ia turva; *KK 1629*: Awioskeskyllen awulinen.
7 *HM, BS, MU*: assiste; *ML*: asiste.
8 *HYK RIT 14, 24, MEA*: et.
9 *KKW, KK B 28*: ia että sinä sen olet sälinyt inhimisten lijsäydhexi, nijn variele nydt se quin sinä itze ychten sitonut olet (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1614, KK 1629*: ia ettäs sen olet inhimisten lisämisexi sätänyt, nijn wariele nyt se, iongas idze yhtensovittanut olet (ortografia *KK 1614*:n mukaan).

Ruotsinkielisistä 1540-luvun vihkikaavoista rukous käännettiin suomenkieliseen 1540-luvun vihkimiskäytäntöön. *KKW* ja *KK B 28* suomensivat esikuviaan tekstuaalisesti tarkemmin kuin *KK 1549*. Tämä ilmenee esimerkiksi siitä, että *biståndigh* ja *skickat* olivat *KKW*:ssä ja *KK B 28*:ssa

käännetyt *pistos* ja *sälinyt*. *KK 1549* käytti tässä yhteydessä ajatuksellisia, mutta ei tekstuaalisia vastineita *tuki ia turua* sekä *loonut*.

KK 1549:ssä rukouksen alkuun oli itsenäisesti lisätty sana *caikiualdias*. Ilmaukset *Nin Inhimisten lisemisexi* esiintyivät *KK 1549*:n vihkikaavassa kahteen kertaan.[312]

Vertailun mukaan rukous *O Herre Gudh, see* käännettiin *HB 1614*:stä suomenkielisiin 1600-luvun alun vihkikaavoihin. Niiden suomennokset olivat tekstuaalisesti sanatarkat. Tämä ilmenee esimerkiksi siitä, että *skickat* oli käännetty molemmissa suomenkielisissä 1600-luvun alun vihkikaavoissa *sätänyt*. Vastaava verbihän oli *KK 1549*:ssä *loonut*. *KK 1549*:n käännös *tuki ia turua* ruotsin sanasta *biståndigh* lienee vaikuttanut *KK 1614*:n vastaavaan ilmaukseen *apu ja turva*.[313] Tämä oli sen sijaan korvattu *KK 1629*:ssä *HB 1614*:n sanan *bijståndigh* sanatarkalla käännöksellä *awulinen*.

Tellanalaisessa rukouksessa Jumalaa pyydettiin kuulemaan rukoukset sekä auttamaan ja varjelemaan kaikessa hänen itsensä yhdistämää avioliittoa. Lisäksi rukoiltiin, että Jumala siunaisi aviopuolisot hedelmällisyydellä, sillä hän itse oli asettanut avioliiton tehtäväksi ihmissuvun jatkamisen.

Keskiajalta sellaisenaan reformaatiokaudelle siirtyneen tellanalaisen rukouksen pyynnöt koskivat molempia aviopuolisoita, kun Jumalan siunausta ja apua pyydettiin solmitulle avioliitolle. Jumalan suorittamasta yhdistämisestä käytettiin verbiä *coniungo*, *samman fögha* ja *yctensouittaa*. Tällä haluttiin viitata aiemmin vihkikaavan kopulaatio-osissa tapahtuneeseen avioliiton solmi-

---

312 Tähän lienee syynä latojan huomaamattomuus, sillä *Nin* adverbi oli custodina oikeassa alalaidassa sillä sivulla, jolla rukous *O HERra caikiualdias Iumala catzo* oli *KK 1549*:ssä. Seuraava sivu alkoi sanoilla *Inhimisten lisemisexi*, joiden jälkeen seurasi jälleen apusana *Nin*. Näin ollen sanat *Nin* ja *Inhimisten lisemisexi* lienevät kertaantuneet vahingossa.

Tätä virhettä yritettiin korjata 1500-luvun lopussa tai 1600-luvun alussa pyyhkimällä pois ylimääräiset sanat *Inhimisten lisemisexi*. Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Tampereen tuomiokapitulin arkiston sidoksen *KK 1549* (*Schalin 113*), Dr. *Schalin* 1946–1947 I, 56–57 (n:o 113).

313 *KK 1614*:n tämä rukous oli kirjoitettu 1600-luvun alkupuolella käsin *KK 1549*:n kappaleisiin. Näin sen tellanalainen rukous "korjattiin oikeaksi". Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Laihian kirkonarkiston sidoksen *KK 1549* (*Schalin 55*), [f. 9r]. *Schalin* 1946–1947 I, 29–30 (n:o 55).

Iisalmen maaseurakunnan arkistossa säilytettävän *KK 1614*:n kappaleen vihkikaavan tellanalaisen rukouksen sanojen *apu ia turva* kohdalle oli sen sijaan marginaaliin kirjoitettu 1600-luvun puolivälissä 1500-luvun suomenkielisen painetun vihkimistradition mukaan sana *tuki*. *Iisalmen maaseurakunnan arkisto (signum II. E. d 1) KK 1614*, 77.

miseen, sillä kirkko käytti niissä tätä samaa termiä osoitukseksi siitä, että se piti avioliittoon vihkimistä yhteiskunnallisen kihlauksen ja naittamistoimen korvaavana laillisena toimenpiteenä. Reformaatioajalla viittaus ilmaistiin selkeämmin kuin keskiajalla, sillä tuolloin verbi *coniungo* oli passiivimuodossa, kun reformaatiokaudella teonsanat *samman fögha* ja *yctensouittaa* olivat aktiivissa. Sama ero on ollut havaittavissa myös muissa osissa vihkikaavaa.

Kun avioliitolle anottiin siunausta pyytämällä, että Jumala kuulisi rukoukset, rukous-sanan monikko viittaa myös toiseen tellanalaiseen rukoukseen, morsiusprefaatiorukoukseen. Telta antoi erityistä painoa kaikelle sen alla lausutulle, sillä silloisen käsityksen mukaan se välitti erityisen hedelmällisyyden siunauksen vihkiparille. Näin puheena oleva rukous oli johdantona myös seuraavaan rukoukseen.[314]

Rukous tellan alla luettiin sekä keski- että reformaatioajalla keskellä messua, ja se korosti sen siunausluonnetta, arvoa ja asemaa. Siksi rukous-sanan monikko saattaa viitata lisäksi myös koko vihkikaavaan ja sen tehtävään Jumalan siunauksen välittäjänä vihkiparille.

Puheena olevassa rukouksessa kertaantuivat jälleen kirkon avioliitto-opetuksen perusprinsiipit Jumalasta avioliiton asettajana, hänen sille määräämästään tehtävästä jatkaa ihmissukua sekä lupaamastaan siunauksesta. Viimeksi mainitusta muistuttaminen liittyi myös kirkon opetukseen tellan funktiosta.[315]

7.4.3. Morsiusprefaatiorukous

Rukouksen luonne

Turkulaisten vihkikaavojen mukaan tellanalaisen rukouksen jälkeen oli *Postmodum dicatur more prefationis* eli ohje seuraavan rukouksen lukemisesta prefaation tapaan. Ohjetta seurasivat turkulaisissa vihkikaavoissa olevat prefaation johdantosanat *Per omnia secula seculorum*, vuorotervehdys, kehotus sydänten ylentämiseen ja kiittämiseen (Sursum corda) sekä prefaatiorukouksen johdanto (Vere dignum).[316] Ne olivat identtiset turkulaisen messutradition

314 *Grath* 1904, 82. *Yelverton* 1953, 39. Ks. myös *Stevenson* 1979, 474.
315 *Lempiäinen* 1985, 182.
316 *MEA*, 20.

vastaavien prefaatiota edeltävien elementtien kanssa.[317] Turkulainen morsiusprefaatiorukous oli näin messun prefaatiorukouksen luonteen omaava rukous; niillä oli samanlainen arvo ja asema.

Useissa eurooppalaisissa vihikaavoissa sana *prefacio* edelsi morsiusprefaatiorukousta.[318] Edelleen sen edellä olivat prefaation johdantosanat *Per omnia secula seculorum*, vuorotervehdys, kehotus sydänten ylentämiseen ja kiittämiseen (Sursum corda) sekä prefaatiorukouksen johdanto (Vere dignum).[319] Tätä rukousta pidettiin myös muualla Euroopassa prefaatiorukouksen kaltaisena rukouksena. Näin turkulainen vihkimistraditio ei poikennut yleisestä eurooppalaisesta käytännöstä.

Ruotsin reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen morsiusprefaatiorukous oli myös otsikoitu *Prefatio*. Sitä edelsivät myös vuorotervehdys, kansankieliset kehotukset sydänten ylentämiseen ja kiittämiseen, vastaukset niihin sekä prefaatiorukouksen johdanto.[320] Niitä verrataan seuraavassa keskenään (vertailu 7.11.).

Vertailun mukaan kaikki Ruotsin kansankieliset reformatoriset 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavat olivat tällä kohdin samanlaisia. Siten ne pohjautuivat tältä osin *HB 1529*:n vihkikaavaan.

Suomenkieliset 1540-luvun vihkikaavat erosivat toisistaan yhdessä kohdassa. *KKW* ja *KK B 28* suomensivat ruotsinkielisten vihkikaavojen sanat *tillbörlighit, rett och saligt* ilmauksilla *machdolinen, oijckeus ia terueys*. *KK 1549* puolestaan käytti sanoja *oikein, coctolinen ia autuast*. Kaikki suomenkieliset 1540-luvun vihkikaavat käänsivät 1500-luvun alkupuolen ruotsinkielisten kaavojen sanan *tacke* ilmauksella *kijtemme ia cunnioitzeme*. Suomenkieliset 1600-luvun alun vihkikaavat sen sijaan suomensivat sen ilmauksella *kijtäme*.

---

317 *MA*, 245–247.

318 Esim. **Ranska**: *PoRisVa*, 298. *RiMSMF*, 300. *RiMSVP*, 303. *MiRoB*, 629 (sana *prefatione* on mainittu vain *Martènen* toimittamassa editiossa). *MiPa*, 636. **Espanja**: *SaAu*, 358. *MHis*, 102. **Tanska**: *PoLund*, 189. **Ruotsi**: *HM* , 174. *MU*, 29. *BS*, 135. *Stevenson* 1979, 474–475.

319 Esim. **Ranska**: *MiPa*, 636. **Espanja**: *SaAu*, 358. *MHis*, 102. **Italia**: *PoRoA*, 301. **Ruotsi**: *HM*, 174. *MU*, 29. *BS*, 135.

320 *HB 1529*, Cijr. *HB 1533*, Cijr. *HB 1537*, Cijr. *HB 1541*, Bivv. *KKW*, 47. *KK B 28*, 46. *HB 1548*, Ejv. *KK 1549*, 25. *HB 1557*, Ejv. *HB 1586*, Cjv. *HBF 1608 B*, [10v]. *HB 1614*, XLIVr. *KK 1614*, 77. *HB 1627*, Eiijv. *KK 1629*, 32r. Ks. myös *Baelter* 1762, 688.

Vertailu 7.11. Ruotsin kansankielisten reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen morsiusprefaatirukouksia edeltävien vuorotervehdysten, kehotusten sydänten ylentämiseen ja kiittämiseen, näihin kehotuksiin annettujen vastausten sekä prefaatiorukouksen johdannon vertailu

HB 1529, HB 1533, HB 1537, HB 1541, HB 1548, HB 1557, HB 1586, HB 1602, HBF 1608, HB 1614, HB 1627	*KKW, KK B 28, KK 1549, KK 1614, KK 1629*
Herren[1] ware medh idher. Så och medh tinom anda.	HERRA[2] olkon teidhen cansan, Nin mös sinun henges cansa.
Vplyffter[3] idhor hierta til Gudh. Wij vplyffte[4] wår hierta.	Yletket teidhen sydhemen Jumalan tyge. Me ylenemme meidhen sydhemen.
Lät oss tacka gudhi wårom Herra. Thet är rett och tilbörlighit.	Kijttekem Iumalata meiden HERRAN. Se on oikein ia cochtolinen.
Sannerligha är thet tilbörlighit, rett och saligt: at wij altijdh och altstädhes *tacke* tigh helghe Herre alzmechtighe Fadher ewige Gudh.	TOtisesta on se oikein, coctolinen ia autuast[5], ette me aina ia iocapaicas *kijtemme ia cunnioitzeme*[6] sinua pyhe Herra caikiualdias Ise ijancaikinen Iumala.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HB 1541*:stä, eroja muihin mainittuihin ruotsinkielisiin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.
2 Teksti on otettu *KK 1549*:stä, eroja muihin suomenkielisiin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.
3 *HB 1529, HB 1533, HB 1537:* Uphäffuer.
4 *HB 1529, HB 1533, HB 1537:* Uphäffue.
5 *KKW, KK B 28:* machdolinen, oijckeus ia terueus (ortografia *KKW*:n mukaan).
6 *KK 1614, KK 1629*: cunnioitzema puuttuu.

Ruotsin reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen morsiusprefaatiorukousta edeltävät liturgiset elementit osoittavat, että tämä rukous oli edelleen keskiaikaiseen tapaan prefaatiorukouksen kaltainen, sen arvon ja aseman omaava rukous. Siksi sydänten ylentämistä ja kiittämistä koskeviin kansankielisiin kehotuksiin annettuja vastauksia sekä prefaatiorukouksen johdantoa on verrattu (vertailussa 7.12.) saman ajankohdan Ruotsin kansankielisten reformatoristen messutraditioitten prefaatiorukousten vastaaviin kohtiin.[321]

---

321 *SM 1531*, 415–416. *SM 1533*, 430. *SM 1537*, 440. *SM 1541*, Aivrv, Bijv. *MW*, 175. *M B 28*, 175, 178–179. *SM 1548*, Biijrv; Ciijv–Civr. *M 1549*, 88–89, 98–99. *HBM*

Vertailu 7.12. Ruotsin reformatorisissa kansankielisissä 1500-luvun ja 1600-luvun alun messuissa ja vihkikaavoissa olevan prefaatiorukuoksen vertailu siltä osin, mikä kuuluu sydänten ylentämistä ja kiittämistä koskevan kehotuksen vastaukseen ja prefaatiorukouksen johdantoon

SM 1531, SM 1533, SM 1537, SM 1541, SM 1548, HBM 1614, HBM 1627, HB 1529, HB 1533, HB 1537, HB 1541, HB 1548, HB 1557, HB 1586, HB 1614, HB 1627	*MW, M B 28, M 1549, KKM 1614, KKM 1629*	*KKW, KK B 28, KK 1549, KK 1614, KK 1629*
Wij[1] vplyffte wår hierta[2]	Me[3] ylenäme meidhen sydhemen	Me[4] ylenemme meidhen sydhemen
Sannerligha är thet tilbörlighit, rett och saligt, ... tacke och loffue[6] tigh	Totisesta on se coctulinen, oykein ia autuast[5], ... kijtem ia ylistem[7] sinua	TOtisesta on se oikein, coctolinen ia autuast[5], ... kijtemme ia cunnioitzema sinua

Selitykset:

1 Teksti on otettu *SM 1541*:stä, eroja muihin mainittuihin ruotsinkielisiin messuihin ja vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.

2 *SM 1531, SM 1533, SM 1537*: Wor hierta vplyffte wij.

3 Teksti on otettu *M 1549*:stä, eroja muihin suomenkielisiin messuihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.

4 Teksti on otettu *KK 1549*:stä, eroja muihin suomenkielisiin messuihin ja vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.

5 *MW, KKW, M B 28, KK B 28*: machdolinen, oijckeus ia terueus (ortografia *KKW*:n mukaan).

6 loffua vain *SM 1531*:ssä, *SM 1533*:ssa, *SM 1537*:ssä, *SM 1541*:ssä, *SM 1548*:ssa ja *HBM 1614*:n pitemmässä prefaatiossa.

7 *KK 1614*:stä, *KK 1629*:stä ylistem puuttuu.

Vertailu osoittaa, että suomenkielisten 1540-luvun ja 1600-luvun alun messujen ja vihkikaavojen prefaatiorukouksessa olevaan kehotukseen kiittämiseen ja sydänten ylentämiseen annettu vastaus pohjaa siihen ruotsalaiseen traditioon, joka ilmeni kaikissa 1500-luvun ja 1600-luvun vihkikaavoissa sekä

1614, XXIIIv–XXIVv, XXVIIrv. *KKM 1614*, 47–48, 55–56. *HBM 1627*, Cijr. *KKM 1629*, 19rv, 22r.

SM 1541:ssä, *SM 1548*:ssa, *HBM 1614*:ssä ja *HBM 1627*:ssä. Ruotsinkielisessä 1530-luvun messutraditiossa asianomaisen vastauksen sanajärjestys oli näet erilainen.[322] Vertailusta ilmenee myös, että suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen sanan *cunnioitzema* lähteenä on ruotsinkielisen 1500-luvun alun messun verbi *loffue*, joka on suomennettu *M B 28*:ssa ja *M 1549*:ssä sanalla *ylistem*, mutta *MW*:ssä verbillä *cunnioitzema*.

MW edustanee vanhinta suomenkielistä messutraditiota.[323] Tämän perusteella voinee päätellä, että Suomessa on käytetty aiemmin sursum corda -kehotukseen vastauksena *kijtemme ia cunnioitzema*. Tämä muoto on todennäköisesti tarttunut vihkikaavojen prefaatiorukouksen alkuun siksi, että 1500-luvun alun suomenkieliset käsikirjat lienee suomennettu painettua messua aiemmin.[324] Siksi sanaa *cunnioitzema* ei ole korvattu *M B 28*:n ja *M 1549*:n käyttämällä teonsanalla *ylistem*. *KK 1549*:n poikkeavan sanajärjestyksen *oikein, coctolinen* perustana lienee Agricolan itsenäinen käännös, joka ajatuksellisesti ei poikennut prefaatiorukouksen alussa olevasta traditionaalisesta käännöksestä. Sanajärjestys onkin *M 1549*:ssä korvattu alkutekstin mukaiseksi.[325]

M B 28 ja *M 1549* poikkesivat *SM 1541*:stä ja *SM 1548*:sta siten, että niiden lyhyemmässä prefaatiorukouksessa oli myös sana *ylistem*. Kun avioliittoon vihkiminen saatettiin toimittaa myös ensimmäisen messun yhteydessä, se suoritettiin tavanomaista koruttomampana luettuna messuna. Tämä lienee merkinnyt käytännössä sitä, että morsiusprefaatio toimitettiin lyhyemmän prefaation tavoin. Ilmeisesti tästä syystä ruotsinkielisissä 1500-luvun alun vihkikaavojen morsiusprefaatioissa ei ollut sanaa *loffua*, koska se puuttui myös lyhyemmästä messun prefaatiosta. Suomenkielisten messujen lyhyemmässä prefaatiossa oli sen sijaan verbi *ylistem*. Tämä selittää vihkikaavojen morsiusprefaation vastauksessa kiittämiskehotuksen sanan *cunnioitzema* käytön. Kotoinen traditio voitti valtakunnallisen käytännön. Se katkesi kuitenkin *KK 1614*:n vihkikaavassa, joka noudatti yhtenäistä valtakunnallista linjaa.[326]

Ruotsin keskiaikaisten ja reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun

---

322 Ks. myös *Pirinen* 1962, 101–103.

323 Esim. *Schalin* 1946–1947 I, 198. *Pirinen* 1962, 93–98, 102. *Knuutila* 1987, 12.

324 Ks. myös *Pirinen* 1962, 102–103. *Pirinen* 1988, 18.

325 Ks. myös *Pirinen* 1962, 102.

326 Liturgisen käytännön yhdenmukaistamisesta *KKM 1614*:ssä esim. *Holmström* 1937, 120, 122. *Knuutila* 1987, 30–31.

KKM 1614:n sursum corda -kehotuksen vastaukseen on lisätty sanat *Jumalan tygö*, joita ei ollut missään muissa reformaatioajan messuissa. *Rimpiläinen* 1980, 43.

vihkikaavojen toimitukset suoritettiin messun yhteydessä, osana messukaavaa. Tämä merkitsi sitä, että vihkimisen yhteydessä vietetyssä messussa oli kaksi prefaatiorukousta, messun tavanomainen prefaatio ja morsiusprefaatio.

Prefaatiorukous edelsi keskiaikaisessa messukäytännössä canon missae -rukousta, joka oli messun keskeisin osa ehtoollisen asetussanoineen. Ruotsin reformatorisessa messutraditiossa prefaatio oli yhdistettu suoraan asetussanoihin. Se edelsi kummassakin tapauksessa asetusanoja, joiden lausumisen jälkeen ehtoollisaineet olivat molempien näkemysten mukaan Jeesuksen todellinen ruumis ja veri. Tästä seuraa, että prefaatiolla oli sekä sakramenttiin valmistava että sen aloittava funktio.[327]

Avioliittoon vihkiminen oli sekä keskiajalla että reformaatiokaudella sidottu ehtoollisen sakramentin yhteyteen, jonka tarkoituksena oli antaa solmitulle avioliitolle erityistä siunausta. Morsiusprefaatiorukous tai sen yksi osa ymmärrettiin myös Turun hiippakunnassa luonteeltaan sakramentaaliseksi. Sitä pidettiin avioliiton sakramentin valmistavana ja aloittavana rukouksena. Tätä ilmensi myös se, että keskiaikaisen käytännön mukaan papeilla oli normaaliin liturgiseen tapaan morsiusprefaatiorukousta lukiessaan käsissään pateeni. Sama morsiusprefaatiorukouksen luonne säilyi ennallaan myös reformaatioajalla, sillä sitä ei tuolloin saanut toistaa toisen vihkimisen yhteydessä.

Morsiusprefaatiorukouksella oli siis keskiajalla ja reformaatioajalla samanlainen tehtävä kuin messun prefaatiorukouksella eli johdattaa sakramenttiin ja aloittaa se.

Rukouksen esittäminen

Eurooppalaisten keskiaikaisten vihkikaavojen mukaan morsiusprefaatiorukous tuli esittää laulaen.[328] Vastaava määräys annettiin myös upsalalaisissa vihkikaavoissa, jossa rukous tuli esittää nimenomaan prefaation tapaan laulaen.[329] Linköpingiläinen vihkimiskäytäntö täsmensi vielä laulamista koskevaa määräystä siten, että papin tuli esittää se alennetulla äänellä.[330] Turkulaiset

---

327 Ks. myös *Jungmann* 1952 II, 16, 138. *Wilhelms* 1957, 160 viite 52, 166.

328 Esim. **Englanti:** *WeMa*, 169*. *MS 1506*, 22*. *MS 1543*, 53. **Ranska:** *PoMe*, 297. *MiRoB*, 629 (*Martènen* toimittama editio). *MiPa*, 636 (siinä oli myös morsiusprefaatiorukouksen nuotit). *Stevenson* 1979, 475.

329 *MU*, 29.

330 *ML*, 46.

vihkikaavat sen sijaan määräsivät papin lausumaan tämän rukouksen.[331] Tästä huolimatta morsiusprefaatio on saatettu laulaa myös täällä Upsalan messukäytännön mukaisesti prefaation tapaan.

Turkulaisen messutradition mukaan Kolminaisuudenpäivän messulla oli pääpiirteissään sävelkulultaan sama prefaatiosävelmä, vietettiinpä se sitten juhlapäivänä päämessuna tai arkipäivänä votiivimessuna.[332] Turkulaisen vihkimistradition morsiusprefaatio lienee esitetty cantus sollemnis -sävelmällä, sillä votiivimessu *de sancta trinitatis* edellytti mainitun sävelmän käyttöä.

Ruotsin 1500-luvun reformatoriset vihkikaavat määräsivät ennen morsiusprefaatiota: *Ther effter siunger Presten Prefationem, så säyandes.*[333] *KKW* ja *KK B 28* käänsivät tämän ohjeen: *Sijtten Weisau Pappi Prefationem. nijn Sonoin. KK 1549* suomensi vastaavan määräyksen: *Nin weisatcan eli lukecan Pappi Prefationem nein sanodhen.*[334] 1600-luvun alun ruotsinkielisten vihkikaavojen morsiusprefaatiorukousta edeltävä ohje sääti: *Ther effter siunger Presten Præfationem så säyandes, Doch medh the Nother, som komma öffuer eens mehd then Thoon, som Brudha welsignelsen effter sedhen pläghar siungas.*[335] Tämä sama ohje oli suomennettu *KK 1614*:n vihkikaavaan: *Senjälken weisa Pappi Præfationem ninquin tapa on, eli luke näin sanoden. KK 1614*:n esipuheessa määrättiin myös, että morsiusprefaatio oli mahdollista joko laulaa tai lukea. Vastaavaa säännöstä ei ollut *HB 1614*:n esipuheessa. *KK 1629*:n morsiusprefaatiorukousta edeltävä ohje oli käännetty suoraan sanasta sanaan *HB 1614*:n vastaavasta ohjeesta: *Seniälken weisa Pappi Prefationem näin sanoden, cuitengin nijllä Notilla, iotca yhten sopiwat nijdhen Nottin cansa, cuin Morsiamen hywästisiunauxen tapa on Weisatta.*[336]

Ruotsinkielisten 1500-luvun sekä *KKW*:n ja *KK B 28*:n morsiusprefaation esittämistä koskevien ohjeiden mukaan morsiusprefaatio tuli laulaa. *KK 1549* lisäsi tähän mahdollisuuden myös lukea se. *KK 1614*:n morsiuspre-

---

331 *HYK RIT 14*, 2v. *23*, 2v. *24*, 5r. *29*, 6r. *MEA*, 20.

332 Esim. *HYK RIT 24*, 22rv. *MA*, 245–247. Ks. myös *Parvio* 1971, 542.

333 *HB 1529*, Cijr. *HB 1533*, Cijr. *HB 1537*, Cijr. *HB 1541*, Bivr. *HB 1548*, Ejv. *HB 1557*, Ejv. *HB 1586*, Cjv. *OPSS II*, 328. Ortografia *HB 1541*:n mukaan.

334 *KKW*, 45. *KK B 28*, 45. *KK 1549*, 25. Ortografia *KK 1549*:n mukaan.

335 *HB 1614*, XLIVr. *HB 1627*, Eiijv. *Parvio* 1987, 153.

336 *KK 1614*, 5, 77. *KK 1629*, 32r. Ortografia *KK 1614*:n mukaan.

Kalannin Uudelle kirkolle kuuluneen käsikirjasidoksen *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n vihkikaavojen morsiusprefaatiota edeltävän ohjeen yhteyteen oli 1600-luvun alkupuolella kirjoitettu sanat *Recita uel Canta* (*HB 1614*); *Canta uel recita* (*KK 1614*). *TYK Ai. I. 4c kk*: *HB 1614*, XLIVr; *KK 1614*, 77.

faatiota edeltävä ohje poikkesi muista ruotsin- ja suomenkielisten 1600-luvun alun vihkikaavojen vastaavista ohjeista. *HB 1614*:n, *HB 1627*:n ja *KK 1629*:n mukaan morsiusprefaatio tuli laulaa perinteiseen tapaan. *KK 1614* puolestaan sääti ainoastaan morsiusprefaatiorukouksen laulamisesta tavan mukaan määräämättä asiasta tarkemmin. Se voitiin niiden mukaan myös lukea. Morsiusprefaation laulamisesta määrättiin myös Isaacus Rothoviuksen konstituutioissa 1630-luvun lopulta.[337]

KK 1549 ja *KK 1614*, jotka antoivat papille mahdollisuuden myös lukea morsiusprefaatiorukous, olivat tässä suhteessa itsenäisiä ruotsinkieliseen vihkimistraditioon nähden. Tapa lukea morsiusprefaatiorukous voi selittyä siten, että tällä tavoin on saatettu menetellä Turun hiippakunnassa myös keskiajalla. Vaikka ruotsinkieliset 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavat eivät maininneet tästä mahdollisuudesta, sitä ei silti liene suljettu pois myöskään niissä. Avioliittoon vihkiminen oli saatettu näet toimittaa ensimmäisen messun yhteydessä, joka on voinut olla myös luettu messu.[338] Tätä messuahan käytettiin Suomessa vielä 1500-luvun puolivälin jälkeen. Siksi on mahdollista, että *KK 1549*:n ja *KK 1614*:n määräys morsiusprefaation lukemisesta viittaa avioliittoon vihkimisen sitomiseen joko ensimmäisen messun tai muuten vähemmän juhlallisesti, ainakin arkipäivinä, toimitetun messun yhteyteen.

Ruotsinkielisistä 1600-luvun alun ja *KK 1629*:n vihkikaavoista ilmenee, että morsiusprefaatiorukous laulettiin pääsääntöisesti vanhastaan vakiintuneella, käsikirjoituksista ilmenevällä tavalla.[339] Upsalalainen vihkimistraditio määräsi morsiusprefaation esitettäväksi prefaation tavoin eli siis Kolminaisuudenpäivän messun prefaatiosävelmällä. Toisaalta linköpingiläisen vihkimistradition mukaan morsiusprefaatio tuli laulaa alennetulla äänellä eli eri tavoin kuin tavanomainen Kolminaisuudenpäivän prefaatiorukous.

SM 1541:n pidemmän prefaation sekä myös *SM 1548*:n, *M 1549*:n, *SM 1557*:n, *HB 1614*:n, *KK 1614*:n, *HB 1627*:n ja *KK 1629*:n molempien prefaatioitten kohdalle oli painettu pelkät nuottiviivat. Neljään viimeksi mainittuun messuun oli näille viivoille merkitty painaen myös nuotit.[340] Eräisiin Suomessa käytössä olleisiin 1500-luvun messujen kappaleisiin piirretyt

337 *Lagus* 1836, 137–138. *Hall* 1926, 88.

338 Ks. myös *Parvio* 1978, 48. *Rimpiläinen* 1980, 43.

339 Ks. myös *Parvio* 1987, 513.

340 *SM 1541*, Aivr–Biijv. *SM 1548*, Biijv–Dr. *M 1549*, 88–102. *SM 1557*, Biijr–Dijv. *HB 1614*, XXXIIIr–XXVIIXr (p.o. XXVIIIr). *KK 1614*, 47–58. *KKM 1629*, 19r–23r. *HBM 1627*:ään ei ole merkitty nuotteja.

nuotit oli tehty käsin pidemmän prefaation kohdalle.[341]

Näiden nuottien mukaiset prefaatiosävelmät ovat 99-prosenttisesti yhtenevät; yhden prosentin poikkeama selittynee kopioijan työstä. Ruotsin- ja suomenkielisten 1600-luvun alun messujen pidemmän ja lyhyemmän prefaatiorukouksen sävelmät olivat keskenään samanlaiset. Ne eivät myöskään poikenneet 1500-luvulla Suomessa käytössä olleesta pidemmän prefaation sävelmästä, joka lienee ollut samanlainen lyhyemmän prefaation sävelmän kanssa.

Lemun kirkonarkistossa säilytettävässä sidoksessa *HB 1548*:n vihkikaavan morsiusprefaatiorukouksen kohdalle oli marginaaliin merkitty sille nuotit. Samaan sidokseen oli myös kopioitu *KK 1549*:n osia, joiden joukossa oli myös morsiusprefaatiorukous nuotteineen. Nuottimerkinnät lienee tehty 1500-luvun lopussa tai 1600-luvun alussa.[342] Samalta ajalta ovat peräisin myös Tukholmassa erääseen *HB 1586*:n kappaleeseen morsiusprefaatiorukouksen kohdalle käsin piirretyt sävelmät. Ne oli sijoitettu tätä rukousta edeltävien messun elementtien kohdalle. Vastaavanlaiset käsin merkityt sävelmät oli tehty 1600-luvun alkupuolella myös erääseen *KK 1614*:n kappaleeseen. Ne olivat siinä ennen morsiusprefaatiorukousta sydänten ylentämiseen ja kiittämiseen kehottamisen kohdalla.[343] Näitä sävelmiä verrataan seuraavassa (vertailu 7.13.) 1500-luvulla käytössä olleisiin pidemmän prefaation vastaaviin sävelmiin.

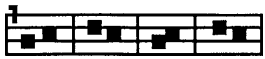
341 Esim. *HYK Rar 5*: *SM 1541*, Aivr. *HYK C^{Ö} V. 9*: *SM 1548*, Biijv–Ciijv. *HYK Rv. Kirk. käsik. 2 A*: *M 1549*, Aivv–Cr.

342 *Lemun kirkonarkisto A III 1*: *HB 1548*, Ejv–Eiijr (ruotsinkielinen morsiusprefaatiorukous nuotteineen). *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käsikirjoitusarkisto A 1963*: *Messusävelmät*, 36–43 (suomenkielinen morsiusprefaatiorukous nuotteineen Arvi Karvosen Lemun kirkonarkiston sidoksesta kopioimana). *Schalin* 1946–1947 I, 57 (n:o 114).

343 *HYK 757. VI. 24*: *HB 1586*, Cjv. *Schalin* 1946–1947 I, 60. *HYK Mf / Ms 233*: Tampereen tuomiokapitulin arkiston (alunperin Ypäjän kirkonarkiston) sidoksen *KK 1614* (*Schalin 145*), 77. *Schalin* 1946–1947 I, 75–76 (n:o 145).

Vertailu 7.13. Ruotsissa ja Suomessa 1500-luvulla ja 1600-luvun alussa käytössä olleiden sävelmien vertailu eräissä *HB 1548*:n, *HB 1586*:n ja *KK 1614*:n kappaleissa oleviin vastaaviin sävelmiin, jotka oli merkitty morsiusprefaation kohdalle

HYK Rar 5: SM 1541, HYK C^{Ö} V 9: SM 1548, HYK Rv. Kirk. Käsik. 2A: M 1549, SM 1557, HBM 1614, KKM 1614, HBM 1627, KKM 1629[1]

Herren wari medh idher

Vplyffter idhor hier ta til Gud

Lä ter oss tac ka Gudhi wårom HEr ra

SAnnerliga ärthet tilbörlighit,rett och saligt

HYK 795. VI 24: HB 1586, HYK Mf / Ms 233: Tampereen kirkonarkiston (alunperin Ypäjän) sidos *KK 1614* (*Schalin 145*)[2], *Lemun kirkonarkisto A III 1*: *HB 1548*:n kappaleen yhteydessä olevat ruotsin- ja suomenkieliset morsiusprefaatiorukouksen sävelmät

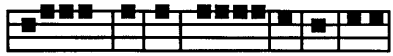
Herren wari medh idher

Vplyfter ider hierta [til Gud]

Låther oss tac ka Gudhi wårom Herra

Sannerligha ähr thet tilbörliga rätt och saligt

Selitykset:

1 Nuotit on merkitty *SM 1557*:n kappaleen (julkaistu *Serenius* 1969) mukaan. *SM 1541*:n, *SM 1548*:n ja *M 1549*:n eräissä kappaleissa olevat nuotit ovat käsin merkittyjä. Nuotit on painettu *HBM 1614*:n, *KKM 1614*:n, *HBM 1627*:n ja *KKM 1629*:n yhteyteen.

2 Nuotit on merkitty *HB 1586*:n (*HYK 795. VI 24)* mukaan. *KK 1614* :ssä (*HYK Mf / Ms 233*) olevat nuotit (vain kehotus sydänten ylentämiseen ja kiittämiseen) poikkeavat niistä hieman. Sävelkulussa ei ole kuitenkaan eroja.

Vertailusta ilmenee, että 1500-luvulla käytössä olleiden pidempää prefaatiota ja morsiusprefaatiota edeltävien elementtien (vuorotervehdyksen, kehotusten sydänten ylentämiseen ja kiittämiseen, näihin kehotuksiin annettujen vastausten sekä prefaatiorukouksen johdannon) sävelmissä oli eroavuuksia yksittäisten nuottien ja niiden nuottiviivoille merkitsemisen osalta. Tästä huolimatta ne olivat sävelkulultaan lähes yhtenevät. Sama tulos saadaan verrattaessa Lemun kirkonarkistossa säilytettävän sidoksen *HB 1541*:n vihkikaavassa olevaa morsiusprefaatiosävelmää ja samaan sidokseen kirjoitettua suomenkielisen morsiusprefaatiorukouksen sävelmää 1500-luvulla käytössä olleeseen messun pidemmän prefaation sävelkulkuun kokonaisuudessaan. Morsiusprefaatio siis esitettiin samalla tavalla kuin messun tavanomainen pidempi prefaatio.

Vertailu antaa tukea olettamukselle, että itse morsiusprefaatiorukous esitettiin reformaatioajalla keskiaikaiseen tapaan myös samalla sävelmällä kuin messun tavanomainen prefaatiorukous eikä siis omalla sävelmällä. Näin ollen Ruotsin 1600-luvun kansankielisten alun vihkikaavojen määräys morsiusprefaation laulamisesta vanhan tavan mukaan kertoo kaiken morsiusprefaatiorukouksen esittämisestä.

Itse rukous

Turkulaisen vihkimistradition mukaan prefaation johdantosanoja, vuorotervehdystä, kehotusta sydänten ylentämiseen ja kiittämiseen sekä prefaatiorukouksen johdantoa seurasi itse morsiusprefaatiorukous *deus qui potestate*.[344]

Se tavataan tiettävästi ensimmäisen kerran 700-luvulla ranskalaisessa *SaGr*:n vihkikaavassa, mutta se lienee pohjannut vielä vanhempaan roomalaiseen traditioon. *SaGr*:n vihkikaavasta se sitten välittyi eri puolille Eurooppaa.[345]

Mainitusta rukouksesta esiintyi yleisesti kaksi versiota, joiden perusteella eurooppalaiset vihkikaavat voidaan jakaa kahteen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän vihkikaavoissa rukouksen kaksi viimeistä pyyntöä kohdistuivat vain

---

[344] *HYK RIT 23*, 2v (rukous on säilynyt vain alkunsa osalta). *24*, 5v–6r. *29*, 6rv (rukous on osittain fragmentaarinen). *MEA*, 20–21.

[345] *SaGr*, 346–347. *Rodhe* 1923, 388. *Lehtonen* 1931a, 311. *Ritzer* 1962, 179–180. *Carlsson* 1965–1972 II, 16. *Stevenson* 1978, 166. *Stevenson* 1979, 457–458. *Stevenson* 1982, 250.

morsiameen.[346] Tähän ryhmään kuului enemmän vihkitoimituksia kuin toiseen ryhmään, jonka vihkikaavoissa pyyntöjen kohteena oli morsiamen ohella myös sulhanen.[347]

Turkulaiset vihkikaavat, joiden rukouksen *deus qui potestate* viimeiset pyynnöt kohdistuivat vain morsiameen,[348] kuuluvat ryhmään yksi. Seuraavassa (vertailu 7.14.) tämän ryhmän vihkikaavojen puheena olevaa rukousta tarkastellaan vertaillen eräiltä osin.

---

[346] Esim. **Englanti**: *RiDur*, 197. *BeAeR*, 363. *MiS*, 417. *MiWe*, 1241–1242. *MiH*, 231 (teksti otettu editiosta *Freisen* 1918–1919 II; *Henderson*in 1875 toimittama editio tällä kohdin epätarkka). *MS 1543*, 53–54. *MPE*, 37–38. *MiE*, 246. Tämä rukous oli myös englantilaisissa vihkikaavoissa: *RBoD*, 159*; *PoMag*, 161*; *MiEB*, 290; *MaRa*, 4; *WeMa*, 363*; *MS 1506*, 22*. Näiden kuulumisesta tähän ryhmään ei voi kuitenkaan olla varma, sillä *MiEB*- vihkikaavan lähde mainitsee ainoastaan rukouksen alkuasanat. Edelleen *MaRa*-vihkikaavan rukous oli lopun osalta fragmentaarinen. Lisäksi *RBoD*-, *PoHa*- ja *WeMa*-, *MS 1506* -vihkikaavojen tekstieditio (*Henderson* 1875) on tällä kohdin epätarkka. **Ranska**: *SaGr*, 346–347. *MiAN*, 377. *PoMLy*, 619–620. *PoAb*, 622–623. *PoAr*, 624. Lisäksi rukous esiintyi myös seuraavissa ranskalaisissa vihkikaavoissa: *MiBa*, 284; *RiAl*, 293; *MiRoA*, 295; *PoMe*, 297; *PoRiSVA*, 298; *RiMSMF*, 300; *MiRoB*, 305; *RiMB*, 307; *RiAu*, 310; *RiCa*, 314; *LiLu*, 316; *PoLu*, 631; *MiPa*, 636. Näiden kuulumisesta ryhmään yksi ei voi kuitenkaan olla varma, sillä käytettyihin lähteisiin on merkitty ainoastaan rukouksen alkusanat. **Saksa**: *MiHam*, 75. *EdPR*, 372. *RiEHB*, 23. *RiCon*, 107–108. **Italia**: *PoRo*, 261–262. *PoRoA*, 302. **Tanska**: *PoLund*, 189. **Ruotsi**: *MU*, 29–30. *Stevenson* 1978, 166–168. *Stevenson* 1979, 555–556, 556–557. *Stevenson* 1979, 458–464.

[347] Esim. **Englanti**: *MVH*, 82–83. *PoAEB*, 163*. *OEM*, 43–44. **Ranska**: *SaNi*, 122–123. **Saksa**: *GrBDPR*, 371. *RiStFl*, 45–46. **Espanja**: *SaAu*, 358. *MHis*, 102–103. **Norja**: *MNa*, 22–23. *MNb* , 26 (tämän vihkikaavan kuulumisesta ryhmään kaksi ei ole täyttä varmuutta, sillä rukous *deus qui potestate* on suurimmalta osaltaan fragmentaarinen). **Tanska**: *NoM*, 73. *MaKa*, 15v–16v. *MiO*, [26rv]. *AgO. LAS*, 66–67. *MR*, 20–21. (Vrt. *Stevenson* 1983, 557, jossa *MiO*:n ja *AgO*:n tämän rukouksen viimeisten pyyntöjen sanotaan kohdistuvan vain morsiameen). **Ruotsi**: *HM*, 174–175. *MU*, 29–30. *BS*, 135–136. *ML*, 46–47.

Rukouksen kolmen viimeisen pyynnön kohdistuminen morsiamen ohella myös sulhaseen lienee ranskalaista tai espanjalaista alkuperää. Se on myös nuorempi käytäntö kuin pyyntöjen kohdistuminen vain morsiameen. *Stevenson* 1978, 166–167. *Stevenson* 1979, 458.

[348] *HYK RIT 24*, 6r. *29*, 6v. *MEA*, 21. Ks. myös *Grath* 1904, 55.

Vertailu 7.14. Englantilaisten (*RiDur, BeAeR, MiS, OEM, MiWe, MiH, MPE, MiE, MS 1543*), ranskalaisten (*SaGr, SaNi, PoMLy, PoAb , PoAr, MiAN*), saksalaisten (*MiHam, RiEHB, RiCon*), italialaisten (*PoRo, PoRoA*), eräiden tanskalaisten (*PoLund*) ja ruotsalaisten (*MU*) vihkikaavojen morsiusprefaatiorukouksen *deus qui potestate* määrättyjen osien vertailu turkulaisen vihkimistradition saman rukouksen vastaaviin kohtiin

... deus[1]: qui potestate uirtutis tue de nihilo cuncta creasti[2]: qui dispositis uniuersitatis exordijs homini ad imaginem dei facto: ideo inseparabile mulieris adiutorium contulisti[3]: ... nunquam liceret disungi. Deus qui tam excellenti misterio coniugalem copulam consecrasti ... in federe nuptiarum. Deus per quem mulier iungitur uiro et societas ... ablata est sententiam. Respice propicius super hanc famulam tuam ... Sit fecunda in sobole: sit propa et innocens et ad optatam perueniat senectutem: et videat filios filiorum suorum usque in tertiam et quartam progeniem: et ad beatorum requiem atque ad celestia regna perueniat.[4] Per.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HYK RIT 24*:stä, eroja muihin mainittuihin vihkikaavoihin verraten on ortografiassa, eräissä pikku sanoissa, sanojen välisessä järjestyksessä ja muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.

2 *PoLund, RiDur, BeAeR, MiH, MPE, MiE, MS 1543, SaGr, MiAN, PoMLy, PoAb, PoAr, MiHam, RiEHB, PoRo, PoRoA*: fecisti.

3 *MU, PoLund, RiDur, BeAeR, MiS, MiWe, MiH, MPE, MiE, MS 1543, SaGr, PoMLy, PoAb, PoAr, MiAN, MiHam, PoRo, PoRoA*: condidisti.

4 *PoLund, RiDur, BeAeR, MiWe, MPE, MiE, SaGr, PoAb, MiAN, MiHam, RiEHB, RiCon, PoRo, PoRoA*: Sit fecunda in subole, sit propata et innocens, et ad beatorum requiem atque ad caelestia regna perueniat: et uideat filios filiorum suorum usque in tertiam et quartam progeniem et ad optatam perueniat senectutem. Per. Ortografia on otettu *SaGr*:sta. Eroja muihin mainittuihin vihkikaavoihin verraten on myös pikku sanoissa ja sanajärjestyksessä, jotka eivät kuitenkaan vaikuta ajatukseen.

Vertailun mukaan kaikkien ensimmäisen ryhmän vihkikaavojen rukoukset *deus qui potestate* poikkeavat vain vähän toisistaan. Suurin ero oli rukouksen lopun kolmen viimeisen pyynnön järjestyksessä. Sen perusteella tämän ryhmän vihkikaavat voidaan jakaa puolestaan kahteen alaryhmään. Ensimmäisessä niistä pyyntöjen järjestys on: a) *ad beatorum requiem atque ad caelestia regna perueniat* b) *et uideat filios filiorum suorum usque in tertiam et quartam progeniem et* c) *ad optatam perueniat senectutem.* Tämä pyyntöjärjestys oli alkuperäinen, sillä se tavataan *SaGr*-vihkikaavassa. Siitä se välittyi useimpiin tähän ryhmään kuuluviin vihkikaavoihin. Sen sijaan *PoMLy-*, *PoAr-*, *MiS-*, *MiH-*, *MS 1543-*, *MU* -vihkikaavoissa sekä turkulaisessa vihkimistraditiossa

näiden pyyntöjen järjestys oli seuraava: c)- b)- a).[349] Tämä pyyntöjärjestys oli nuorempi kuin *SaGr*:ssa tavattava a)- b)- c).

Vertailusta ilmenee myös kaksi muuta poikkeamaa. Rukouksen alun puhuttelussa käytettiin useimmissa vihkikaavoissa verbiä *fecisti (facio)*. Sen tilalla oli ainoastaan *MiS*-, *MiWe*- ja *MU*-vihkikaavoissa sekä turkulaisessa käytännössä ajatuksellisesti synonyyminen *creasti (creo)*.[350] Edelleen saksalainen *RiEHB* -vihkikaava sekä turkulainen traditio käyttivät verbiä *contulisti (confero)* muissa vihkikaavoissa tällä kohden olleen, vastaavan merkityksen omaavan *condidisti (condo)* asemesta.[351]

Mainituista tiedoista voi päätellä turkulaisen tradition morsiusprefaatiorukouksen *deus qui potestate* lähteet. Se lienee alunperin peräisin roomalaisesta vihkimiskäytännöstä, josta se välittyi *SaGr*:n vihkikaavan kautta eri puolille Eurooppaa. Siitä esiintyi kaksi eri variaatiota. Alkuperäisessä muodossa rukouksen lopun pyynnöt kohdistuivat morsiameen ja nuoremmassa variaatiossa sekä morsiameen että sulhaseen.

Rukouksen vanhemmasta versiosta muodostettiin edelleen ilmeisesti vuosituhannen vaihteen tienoilla uusi variaatio, jossa rukouksen lopun kolmen viimeisen pyynnön järjestys poikkesi alkuperäisestä. Tässä muodossa se tavataan ensimmäisen kerran ainakin ranskalaisessa *PoMLy*-vihkikaavassa 1100-luvulta. Siten se tai jokin muu ranskalainen tai englantilainen kaava tuolta ajalta on tärkeä tämän rukouksen historiassa. Rukous levisi tässä muodossa myös englantilaiseen varhaisempaan Sarum-traditiota edustavaan *MiS*-kaavaan. Koska tämä traditio on osoittautunut edellä useissa kohdissa turkulaisten vihkikaavojen lähteeksi, se lienee merkittävä myös turkulaisen morsiusprefaatiorukouksen historiassa.

Se välittyi siis tässä muodossa joko mainitusta englantilaisesta vihkikaavasta tai joistakin muista saman tradition vihkimistoimituksista upsalalaiseen ja siitä edelleen turkulaiseen vihkimiskäytäntöön. Tästä on todisteena se, että ainoastaan kaikissa näissä vihkikaavoissa käytettiin verbiä ja sen muotoa *creasti*. Turkulaisen vihkimistradition muodon *contulisti* käyttö on sen sijaan harvemmin esiintynyt erityispiirre, joka tosin tavataan myös eräissä saksalaisissa

---

[349] Englantilaisen *MiS*-vihkikaavan eri käsikirjoituksissa rukouksen kolmen viimeisen pyynnön järjestys oli myös a)- b)- c). *Legg* 1916, 417 viite 17–17.

[350] Englantilaisen *MiS*-vihkikaavan eri käsikirjoituksissa tässä yhteydessä käytettiin myös verbiä *facio*. *Legg* 1916, 417 viite 7.

[351] Ks. myös *Knuutila* 1984, 99.

1100–1300 -lukujen vihkikaavoissa.[352] Niiden ja turkulaisten vihkikaavojen sukulaisuutta ei voi osoittaa. Verbin ja sen muodon *contulisti* käyttö ei siten liene levinnyt turkulaiseen traditioon näistä vihkikaavoista.

Näin rukous *deus qui potestate* on kulkenut turkulaisiin vihkikaavoihin pitkän tien roomalaisesta käytännöstä ranskalaisten *SaGr*:n ja *PoMLy*:n vihkikaavojen, englantilaisen varhaisemman Sarum- ja upsalalaisen vihkimistradition kautta muuntuen kuitenkin matkalla jonkin verran.[353]

Ruotsin reformatorisissa 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavoissa alkoi vuorotervehdyksen, sydänten ylentämiseen ja kiittämiseen kehotusten, niihin annettujen vastausten sekä prefaatiorukouksen johdannon jälkeen varsinainen morsiusprefaatiorukous.[354] Seuraavassa (vertailu 7.15. seuraavalla sivulla) mainittua rukousta verrataan eri vihkikaavoissa keskenään sekä upsalalaisen ja turkulaisen vihkimistradition vastaaviin keskiaikaisiin rukouksiin.

Vertailusta ilmenee, että Olavus Petri on ruotsintanut sellaisenaan keskiaikaisen Upsalassa ja Turussa käytössä olleen morsiusprefaatiorukouksen *HB 1529*:n vihkikaavaan. Siitä tämä rukous levisi sellaisenaan ortografiaa lukuunottamatta muihin Ruotsin reformatorisiin kansankielisiin 1500-luvun vihkikaavoihin.[355]

Ruotsin reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen morsiusprefaatiorukouksen pohjautuminen nimenomaan Upsalassa ja Turussa noudatettuun käytäntöön näkyy erityisesti siinä, että kaikissa näissä rukouksissa kolmen viimeisen pyynnön järjestys oli sama. Edelleen pyynnöt kohdistuivat 1600-luvun alun vihkikaavoja lukuunottamatta vain morsiameen. Ruotsin muitten keskiaikaisten vihkikaavojen morsiusprefaatiorukousten vastaavat pyynnöt olivat eri järjestyksessä ja kohdistuivat morsiamen ohella myös sulhaseen.

---

352 *RiStFl*, 45–46. *RiEHB*, 23.

353 Ks. myös *Grath* 1904, 32. *Rodhe* 1923, 388. *Yelverton* 1953, 39. *Carlsson* 1965–1972 II, 16.

354 *HB 1529*, Cijrv. *HB 1533*, Cijrv. *HB 1537*, Cijrv. *HB 1541*, Aiv–Cv. *KKW*, 47–49. *KK B 28*, 46–49. *HB 1548*, Ejv–Eiijr. *KK 1549*, 25–26. *HB 1557*, Ejv–Eiijr. *HB 1586*, Cjv–Ciijr *HBF 1608 B*, [10v–12r]. *HB* 1614, XLIVr–XLVv. *KK 1614*, 77–79. *HB 1627*, Eiijv–Eiiijv. *KK 1629*, 32rv. *OPSS II*, 328–329.

355 Ks. myös *Rodhe* 1923, 388. *Lehtonen* 1931a, 310. *Yelverton* 1953, 74–75. *Carlsson* 1965–1972 II, 17. Vrt. *Grath* 1904, 82–83, jossa esitetään *HB 1529*:n morsiusprefaatiorukouksen mahdollisiksi lähteiksi saksankielisiä reformatorisia 1500-luvun alun vihkikaavoja esittämättä kuitenkaan tarkempaa esikuvaa.

Vertailu 7.15. Ruotsin keskiaikaisten ja reformatoristen kansankielisten 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen morsiusprefaatiorukouksen vertailu

RA, MU, MEA	*HB 1529, HB 1533, HB 1541, HB 1548, HB 1557, HB 1586, HBF 1608, HB 1614, HB 1627*	*KKW, KK B 28, KK 1549, KK 1614, KK 1629*
deus:[1] qui potestate uirtutis tue de nihilo cuncta creasti: qui dispositis universitatis exordijs homini ad imaginem dei facto: ideo inseparabile mulieris adiutorium contulisti[5]: ut femineo corpori de uirili carne dares principium: docens quod ex uno placiusset institui: nunquam liceret disiungi.	Gudh,[2] som j tinne krafft all ting aff intet skapat haffuer: tu som och när all ting skapat woro, skapte menniskiona, som ther öffuer skulle wara en Herre. Och sadhe at mannenom icke war gott wara allena: ty giorde tu honom quinnona til hielp aff itt reffbeen, som tu toogh aff hans sidho. Och gaff ther medh til kenna, at såsom quinnan hadhe sitt vrsprung aff mannenom, så skulle the och altijdh bliffua til samman.	Iumala,[3] ioca sinun woimasas caiki cappaleet tyhieste[4] lonut olet, sine ioca mös coska caiki cappaleet loodhut olit, loit Inhimisen quin sen päle piti oleman ydhen Herran. Ia sanoit, ettei miehen yxinens[6] ollut hyue olla, Sille sine teit[7] henelle waimon auuxi, ydheste LWsta[8], iongas[9] otit henen Kyliestense. Ia annoit sen cautta[10] tiete, ette ninquin waimon alcu oli mieheste, nin heidhen piti mös ydhes oleman[11].
Deus qui tam excellenti misterio coniugalem copulam consecrasti: ut christi et ecclesie sacramentum presignares in federe nuptiarum.	O Gudh som wille medh Echteskapet beteckna then stora hemligheet: at så som man och quinna warda itt köt, så är och Christus itt medh sinne helgha församling.	O Iumala ioca tactoit Auioskeskon cansa merkitä[12] sen suren salaudhen, ette quin mies ia waimo ycten Lihan tuleuat,[13] nin ombi mös Christus Yxi henen pyhen Seuracunnansa cansa.
Deus per quem mulier iungitur uiro et societas principaliter ordinata ea benedictione donatur. que sola nec per originalis peccati penam: nec per diluuij ablata est sententiam.	O gudh som man och qwinna haffuer föghat til samman: och haffuer giffuit them een sådana welsignelse: at huarken Adams synd, eller Noe flodh kunde henne förtagha.	O Iumala ioca miehen ia waimon olet ychten souittanut,[14] ia olet heilen andanut[15] sencaltaisen huestisiugnauxen, ette eike Adamin syndi, eike Noen Wedhenpaisumus tainnut site cadhotta.[16]

Respice propicius super hanc famulam tuam que maritali iungenda est consorcio: tuaque se expetit protectione muniri. Sit in ea iugum dilectionis et pacis: fidelis et castra nubat in christo: imitatrixque sanctarum permaneat feminarum. Sit amabilis ut rachel uiro: sapiens ut rebecca: longeua et fidelis et zara. Nihil in ea ex actibus suis auctor preuaricationis usurpet: nexa fidei mandatis permaneat: uni thoro iuncta: contactus illicitos fugiat: muniat infirmitatem suam robore disciplinе. Sit uerecundia grauis: pudore uenerabilis: doctrinis celestibus erudita. Sit fecunda in sobole: sit proba et innocens et ad optatam peruеniat senectutem: et uideat filios filiorum suorum usque in tertiam et quartam progeniem: et ad beatorum requiem atque ad celestia regna peruеniat.

Så see nu mildeligha til thessa tina tienarinno, som giffs j manzens wold:[17] och begärar wara aff tigh beskermat[18]. Giff nådhena o Gudh, at hon må[21] vpfyllas medh kärleek och fridh: och wara troghen och kysk[24]: och giffua sigh j Echteskap effter Christi sinne: och hon må[26] j sitt leffuerne effterfölia helgha quinnor[27]. At[28] hon må wara kärkommen som Rachel sinom manne: förståndigh som Rebecka: leffua lenge och wara troghen som Sara.[28] Lät dieffuulen intet haffua medh henne[32] bestella: vthan at hon må[33] bliffua fast ståndandes j tijn helgha bodhord. Giff nådh, at hon må wara til fridz medh sinom egnom man:[35] och vndfly all olofligh beblandelse: och at hon må[37] skyla sina skröpligheet[38] medh tucht och sinne. Lät henne[40] wara fruchtsamma j barn och bloma: och at hon må[42] komma til en begärligh ålder. At hon må[46] see sijn barnabarn til triedie och fierde slechte: och sedhan effter thetta liffuet komma til een ewigh glädhi.

Nin catzo nyt laupiasta temen sinun Picas päle, quin miehen haltun annetan, ia pyte sinulta warjelta.[19] Anna armos O Iumala ette hen[20] teuteteisin Rackaudella ia rauhalla,[22] ia olis wskolinen ja pucdhas[23], ia andais itzense[25] Auioskeskuhun Christuxen miele ielkijn, ia ette hen mactais henen elemesens tauoitta pyhie waimoia.[29] Ette[30] hen mactais olla racas quin Rachel henen miehense, toimelinen[31] quin Rebecka, pitke ijelinen ia wskolinen quin Sara.[30] Ele salli Perkelen miteke henen cansans tedhe, wan anna henen wahuana pysye sinun Pyhise käskyises.[34] Anna armoias, ette hen tydyis omalle miehellens,[36] ia caiki luattomat secannoxet welteis ja mactais henen heickoudens peitte siueydelle ia cunnialla.[39] Anna henen olla hedhelmellisen sikijojse[41] ia Lapsisa, ia ette hen mactais[43] oijkian[44] ikähen tulla. Ette hen nekis henen[45] lastens lapset, colmandeen ia neliendeen poluehen, ſa sitte temen elemen ielkijn tulis[47] siehen ijancaikiseen Ilohon

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HYK RIT 24:*stä, eroja muihin mainittuihin ruotsalaisiin keskiaikaisiin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä yhdessä erikseen osoitetussa kohdassa.

2 Teksti on otettu *HB 1541:*stä, eroja muihin ruotsinkielisiin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.

3 Teksti on otettu *KK 1549:*stä, eroja muihin suomenkielisiin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.

4 *KKW:* hyuesti, sana tyhistä poispyyhitty.

5 *MU:* condidisti.

6 *KKW, KK B 28:* ainoana, ortografia *KKW*:n mukaan.

7 *KKW, KK B 28:* sillä tegijdt sinä (ortografia *KKW*:n mukaan).
8 *KK 1629:* kylkilwsta.
9 *KKW, KK B 28:* ionga sinä (ortografia *KKW*:n mukaan).
10 *KKW, KK B 28:* cansa.
11 *KKW, KK B 28:* nijn piti heiden möß oleman ychdes (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1614, KK 1629*: nijn heiden pitä mös aina yhdes oleman (ortografia *KK 1614*:n mukaan).
12 *KKW, KK B 28:* osotta.
13 *KKW, KK B 28:* että ninquin mieß ia vaimo on yxi lijha (ortografia *KKW*:n mukaan).
14 *KKW, KK B 28:* sitonut ychten (ortografia *KKW*:n mukaan).
15 *KK 1614:* Ja andanut heille; *KK 1629:* Ja olet andanut heillen.
16 *KKW:* etteij cumbican, Adamin syndi, eli Noen vesi tainu heitä cadotta; *KK B 28:* ettey kumbica, Adamin syndi, eli Noen vesi taidha heitæ kadhotta; *KK 1629*: Että eikä Adamin syndi, eli Noen wedhenpaisumus taitanut sitä cadhotta.
17 *HBF 1608 B*: Så see nw mildeligha til thessa tina tienare, som giffwas j Ecteskaps förbund; *HB 1614, HB 1627:* Så see nu mildeligha til thessa personer, som haffua giffuit sigh j Echtenskapztånd (ortografia *HB 1614*:n mukaan).
18 *HBF 1608 B, HB 1614, HB 1627:* beskermadhe.
19 *KKW, KK B 28:* Nij catzo nydt Laupiast tämän sinun palkapicas (*KK B 28*: paluelus picas) tyghiä, ioca annetan miehen haltun: ia tachtole sinulda varieldu olla (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1614, KK 1629*: Nijn cadzo nyt laupiasti näinen puolehen, iotca idzens awioskäskyn sätyn andanet ovat: Ja pytäen sinulda warielda (ortografia *KK 1614*:n mukaan).
20 *KK 1614, KK B1629:* he (ortografia *KK 1614*:n mukaan).
21 *HBF 1608 B, HB 1614, HB 1627:* the måghe.
22 *KKW, KK B 28:* machtais täytettä rackauden ia rauhan cansa (ortografia *KKW*:n mukaan).
23 *KK 1614, KK 1629:* olisit uskoliset ia puhtat (ortografia *KK 1614*:n mukaan).
24 *HBF 1608 B, HB 1614:* troghne och kyske; *HB 1627:* sanat och wara troghen och kysk puuttuvat.
25 *KKW, KK B 28:* anda hänens (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1614, KK 1629:* annaisit idzens.
26 *HBF 1608 B, HB 1614, HB 1627:* the måghe.
27 *HBF 1608 B*: effterfölia the helighos kynne; *HB 1614, HB 1627:* effterfölia tijn helgha wilie.
28 *HBF 1608 B*: At the må wara kärkommne som Jacob och Rachel til samman: förståndighe som Isaac och Rebecca: leffua lenge och wara trogne som Abraham och Sara; *HB 1614, HB 1627:* sanat At hon ... som Sara puuttuvat.
29 *KKW*: elämäns cansa iälkinnouta (tähän yhteyteen lisätty sana saautta) pyhiä vaimoia; *KK B 28:* elemæs cansa saata; *KK 1614, KK 1629*: Ja että he mahdaisit heiden elämäsens seurata sinun pyhä tahtos (ortografia *KK 1614*:n mukaan).
30 *KK 1614, KK 1629:* sanat Ette hen ... quin Sara puuttuvat.
31 *KKW, KK B 28:* ymmärtäuäinen, ortografia *KKW*:n mukaan.
32 *HBF 1608 B, HB 1614, HB 1627:* them.
33 *HBF 1608 B, HB 1614, HB 1627:* the måghe.
34 *KKW, KK B 28:* Älä anna perkelen mittän techdä hänen cansans: mutta anna hänen

pyßy sinun pyhisä käskyisäs (ortografia KKW:n mukaan); *KK 1614, KK 1629:* Älä salli perkelen heiden cansans mitan tehdä, Mutta että he mahdaisit wahvana pysyä sinun pyhisä käskyises (ortografia *KK 1614*:n mukaan).

35 *HBF 1608 B*: Giff nådena at the må wara til fridz medh sinom eghnom make; *HB 1614, HB 1627:* Giff nådh, at the vthi sitt Echtenskap må Christeligha leffua tilsammans (ortografia *HB 1614*:n mukaan).

36 *KKW, KK B 28:* Anna armoias että hän machtais tytty hänen omalla miehellens ja paeta luuattomia rupeuxia (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1614, KK 1629:* Anna armoias että he awioskäskysans Christilisestä yhdes eläisit: Ja caiki luvattomat secanoxet vältäisit (ortografia *KK 1614*:n mukaan).

37 *HBF 1608 B, HB 1614, HB 1627:* the måghe.

38 *HBF 1608 B*: Bepryda theras Echtenskap; *HB 1614, HB 1627:* swagheet.

39 *KKW, KK B 28:* ia etta hen machtais wariella hänen heikoudens opetuxen ia mielen cansa (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1614:* Ja peittäisit heiden heicoudens siveydellä ia cunnialla; *KK 1629:* Ja että hö heidän heickoudens peittäisit siweydellä ia cunnialla.

40 *HBF 1608 B, HB 1614, HB 1627:* them.

41 *KKW, KK B 28:* Anna hänen hedelmälisen olla lapsia (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1614, KK 1629:* Anna heiden olla hedhelmälliset, sikioisi ia lapsisa (ortografia *KK 1614*:n mukaan).

42 *HBF 1608 B, HB 1614, HB 1627:* the måghe.

43 *KK 1614, KK 1629:* he mahdaisit (ortografia *KK 1614*:n mukaan).

44 *KKW, KK B 28:* ychten oijckian (ortografia *KKW*:n mukaan).

45 *KK 1614:* he näkisit heiden; *KK 1629:* hö mahdaisit nähdä heidän.

46 *HBF 1608 B, HB 1614, HB 1627:* the måghe.

47 *KK 1614, KK 1629:* tulisit.

Morsiusprefaatiorukouksen kääntäjä Olavus Petri on pyrkinyt ajatuksellisesti tarkkaan ruotsinnokseen. Tästä voidaan esimerkkinä mainita rukouksen alun *deus, qui potestate uirtutis tue de nihilo cuncta creasti* käännös *gudh, som j thinne krafft all ting aff jntit skapat haffuer.*

Hän ilmaisi asioita joissakin kohdissa alkutekstiä laajemmin. Tällaisissakin yhteyksissä on kuitenkin pitäydytty ajatuksen kannalta täsmälliseen käännökseen. Esimerkkinä tällaisesta on alkutekstin sanojen *docens quod ex vno placuisset institui: nunquam liceret disiungi* ruotsinnos: *Och gaff ther medh til kenna, at såsom qwinnan hadhe sitt vrsprung aff mannenom: så skulle the och altijdh blijffua til samman.* Käännöksen tarkkuudesta on osoituksena, että latinan sanat *nunquam liceret disiungi* olivat käännetyt tekstuaalisesti päinvastaisella, mutta ajatuksellisesti yhtenevällä tavalla *altijdh blijffua til samman.*

Olavus Petrin pyrkimys ajatuksellisesti tarkkaan ruotsinnokseen näkyy myös sellaisissa kohdissa, joissa hän on ilmaissut asiat alkutekstiä tekstuaalisesti lyhyemmin ja ajatuksia yhdistäen. Esimerkkinä tästä on latinan: *muniat infirmitatem suam robore discipline. Sit uerecundia gravis: pudore uenerabilis:*

doctrinis celestibus erudita. Sit fecunda in sobole, sit proba et innocens käännös: *och at hon måå skyla sina skröpelighet medh tocht och sinne. Läät henne wara fruchsamma j barn och blomma.*

KKW:n, *KK B 28*:n ja *KK 1549*:n morsiusprefaatiorukoukset pohjasivat 1540-luvun ruotsinkielisten vihkikaavojen kautta *HB 1529*:n vastaavaan rukoukseen. Suomenkieliset vihkikaavat perustuivat tässä yhteiseen käännöstraditioon. Tämä näkyy ruotsin *så skulle the och altijdh bliffua til samman* suomennoksesta *nin heidhen piti mös ydhes oleman*, josta puuttuu sanan *altijdh* käännös.

KKW:n ja *KK B 28*:n morsiusprefaatiorukous oli käännetty ruotsinkielisistä esikuvista sanatarkemmin kuin *KK 1549*. Esimerkkinä tästä voidaan mainita alkutekstin sanojen: *vndfly alt olofligh beblandelse: och at hon må skyla sina skröpligheet medh tucht och sinne* suomennos *KKW*:n ja *KK B 28*:n mukaan: *paeta luuattomis rupeuxia, ia etta hen machtais wariella hänen heikoudens opetuksen ia mielen kansa.*[356]

KK 1549:n vastaava käännös kuului sen sijaan: *caiki luattomat secannoxet welteis ia mactais henen heickoudens peitte siueydelle ia cunnialla.* Suomen sanat *siueys* ja *cunnia* eivät vastaa aivan tarkkaan ruotsin substantiivien *tucht* (kasvatus, opetus kunniallisuuteen, hyveellisyyteen) ja *sinne* (mieli, omatunto, moraalinen ymmärrys) merkityksiä. Sen sijaan mainitut suomenkieliset sanat ovat sangen lähellä keskiaikaista, turkulaisen morsiusprefaatiorukouksen vastaavan kohdan merkitystä: *contactus illicitos fugiat: muniat infirmitatem suam robore discipline. Sit uerecundia gravis: pudore uenerabilis: doctrinis celestibus erudita* ja erityisesti sen sanojen *pudore venerabilis* sisältöä. Tämä viimeksi mainittu sanapari tarkoitti kunniallista siveyttä. Näin ollen Turun hiippakunnan keskiaikainen vihkimistraditio on saattanut vaikuttaa *KK 1549*:n tämän kohdan käännöksen sananvalintaan.

Toisena esimerkkinä samasta asiasta saattaa olla sanojen *barn och bloma* suomentaminen. Substantiivi *bloma* tarkoittaa jälkeläistä, perillistä. *KKW ja KK B 28* käänsivät nämä sanat yhdistäen ne yhdeksi suomenkieliseksi ilmaukseksi *lapsia. KK 1549* sen sijaan käytti tässä kohden suomennosta *sikijojse ia Lapsisa.* Ruotsin substantiivilla *bloma* ei ollut merkitystä *sikiö*, mutta turkulaisen vihkimistradition morsiusprefaatiorukouksen vastaavassa kohdassa esiintynyt sana *sobole* merkitsi myös *sikiö*tä.[357]

---

[356] Ks. myös *Kiuru* [1988], 21, 22, 24.

[357] Latinan ja ruotsin sanoista *sobole, bloma Diefenbach* 1857, 539. *Söderwall* 1884–1918 I, 126.

Olavus Petri käänsi latinan vedenpaisumusta, tulvaa tarkoittavan substantiivin *diluuij* vastaavan merkityksen omaavalla ruotsin sanalla *flood*. *KKW ja KK B 28* puolestaan suomensivat sen *vesi*, mutta *KK 1549* käytti käsitettä *Wedhenpaisumus*. Tämä ilmaus vastasi tarkemmin sekä latinan- että ruotsinkielisen alkutekstin merkitystä.[358]

Viimeksi mainittu sekä kaksi edellistä esimerkkiä osoittavat, kuinka keskiaikainen Suomessa noudatettu morsiusprefaatiotraditio on saattanut vaikuttaa sekä ajatuksellisesti että tekstuaalisesti *KK 1549*:n vastaavaan sananvalintaan. Eräänä syynä näinkin tarkkaan tekstuaaliseen käännökseen saattaa olla se, että morsiusprefaatiorukous käsitettiin edelleen 1500-luvun puolivälissä sakramentaaliseksi ja siten vihkikaavan tärkeimmäksi rukoukseksi. Se oli näin ollen säilytettävä mahdollisimman tarkoin alkuperäisessä muodossaan.

HB 1586:n morsiusprefaatiorukous otettiin *HBF 1608 B*:n vihkikaavaan. Siinä siihen oli kuitenkin tehty joitakin muutoksia. Esimerkkinä tällaisesta voidaan mainita *HB 1586*:n sanojen *Giff nådena at hon må wara til fridz medh sinom eghnom man* muutos muotoon *Giff nådena at the må wara til fridz medh sinom eghnom make*. Niiden yhteisenä nimittäjänä oli se, että rukous pyrittiin kohdistamaan morsiamen ohella myös sulhaseen. Tämä ei kuitenkaan muuttanut rukouksen alkuperäisiä ajatuksia.

Sama pyrkimys näkyi myös *HB 1614*:ssä. Sen esipuheen sanojen *Är nu Brude Welsignelsen ståldt til bägge personer* mukaan morsiusprefaatiorukousta oli myös muutettu niin, että se kohdistui morsiamen lisäksi sulhaseen.[359]

HB 1614:n morsiusprefaatiorukous oli suurimmalta osalta samanlainen kuin *HBF 1608 B*:n vihkikaavan vastaava rukous. Sen loppupuolelle oli kuitenkin tehty *HB 1614*:n esipuheen mainitsemat muutokset pyyntöjen kohdistumisesta *HBF 1608 B*:n vihkikaavaa selkeämmin molempiin aviopuolisoihin. Tämä näkyy viimeksi mainitun kaavan ilmauksen *Giff nådena at the må wara til fridz medh sinom eghnom make* muuttamisesta muotoon *Giff nådh, at the vthi sitt Echtenskap må Christeligha leffua tilsammans*.[360]

Lisäksi *HB 1614*:n morsiusprefaatiorukousta lyhennettiin jonkin verran,

---

358 Latinan ja ruotsin sanoista *diluuij*, *flood* *Diefenbach* 1857, 182. *Söderwall* 1884–1918 I, 259.

359 *HB 1614*,)+(iijv. Ks. myös *Grath* 1904, 114–115.

360 Ks. myös *Baelter* 1762, 688–689.

Samat muutokset oli tehty Suomessa 1600-luvulla käsin 1500-luvun ruotsinkielisiin vihkikaavoihin. Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Urjalan kirkonarkiston sidoksen *HB 1557* (*Schalin 120*), Eijv–Eiijr. *Schalin* 1946–1947 I, 35–36 (n:o 67),

kuten vertailun kohta 28 osoittaa. Tämä sekä rukouksen pyyntöjen kohdistuminen molempiin aviopuolisoihin ja siitä aiheutuvat tekstuaaliset muutokset eivät vaikuttaneet morsiusprefaatiorukouksen alkuperäiseen ajatussisältöön. Se näkyi erityisesti mainitusta esimerkistä, jossa morsiusprefaatiorukouksen alkuperäinen pyyntö naisen aviouskollisuudesta edelleen säilyi korjattuna siten, että molemmille anottiin kristillistä avioelämää. Lyhennys sopi myös kontekstiin, sillä poisjätetty ajatus Vt:n pyhien vaimojen esikuvallisuudesta aviovaimolle ei olisi sopinut hyvin tähän yhteyteen.

KK 1614:n vihkikaavan morsiusprefaatiorukoukseen oli tehty vastaavat muutokset, jotka olivat *HB 1614*:ssä. Tämä oli myös ilmaistu *KK 1614*:n esipuheessa pidemmin kuin *HB 1614*:n vastaavassa kohdassa: *Samalamuoto, on myös se Præfatio eli Rucous, ioca Altarin edhesä, yliän ia morsiamen ylidze weisatan, taica luetan, wähä toisin mwtettu. Ja nyt molembain sekä yliän että morsiamen edhest rucoilan, sijnä siasa cuin ennen ainoast morsiamen edhest rucoltin, nijnquin sijnä wanhas käsikirias seiso.*[361]

KK 1614:n moriusprefaatiorukous oli lähes suoraa käännöstä *HB 1614*:n vastaavasta rukouksesta. Eroja oli ainoastaan rukouksen lopussa kahdessa kohdassa. Sanat *tucht och sinne* oli suomennettu *KK 1549*:n luomaa suomenkielistä morsiusprefaatiorukoustraditiota noudattaen ilmauksella *siveydellä ia cunnialla*. Edelleen *HB 1614*:n sanat *j barn och blomma* oli käännetty *KK 1549*:n mukaan *sikioisi ia lapsisa*. Näin turkulaisen keskiaikaisen vihkimistradition ajatuksellinen ja tekstuaalinen vaikutus tuntui Suomessa vielä 1600-luvun alussa.

KK 1614:n morsiusprefaatiorukous poikkesi aikaisemmasta Suomessa noudatetusta käytännöstä kuitenkin eräissä kohdissa. Esimerkiksi *KK 1549*:n vihkikaavan rukouksen kohta: *cadzo nyt laupiasta temen sinun Picas päle, quin miehen haltun annetan* oli muutettu *KK 1614*:ssä muotoon: *cadzo nyt laupiasti näinen puolehen, iotca idzens awioskäskyn sätyn andanet ovat.* Edelleen *KK 1549*:n sanat: *ia ette machtais hene elemesens tauoitta pyhie waimoia. Ette hen mactais ... wskolinen quin Sara* oli korjattu *KK 1614*:ssä muotoon: *Ja että he mahdaisit heiden elämäsens seurata sinun pyhä tahtos.* Sanat *Ette hen mactais ... wskolinen quin Sara* jätettiin kokonaan kääntämättä. Kolmas huomattavampi korjaus oli *KK 1549*:n rukouksen kohdan *ette hen tydyis omalle miehellens* muuttaminen *KK 1614*:ssä muotoon *että he*

361 *KK 1614*, 5. *KK 1629*, 3r. *Rodhe* 1923, 388. *Carlsson* 1965–1972 II, 17. *HB 1627*:ssä ei ollut vastaavaa esipuhetta.

awioskäskysans Christilisestä yhdes eläisit.[362]

Mainitut muutokset johtuivat siitä, että rukouksen kohdistuminen molempiin vihittäviin aiheutti tarpeen korjata sitä myös jonkin verran ajatuksellisesti, jottei rukous olisi vääristynyt. Ensimmäisessä kohdassa ajatus naisen antamisesta miehen haltuun muutettiin molempien antautumiseksi avioliittoon. Toisessa kohdassa kirkon opetuksen mukainen pyyntö, jonka mukaan morsian saisi elää pyhien vaimojen esikuvan mukaisesti korjattiin siten, että molemmille rukoiltiin armoa noudattaa Jumalan tahtoa avioliitossaan. Tästä syystä rukouksen maininnat Vt:n pyhistä vaimoista poistettiin. Kolmas korjaus muutti pyynnön aviouskollisuudesta vaimoa kohtaan siten, että molemmille anottiin kristillistä avioelämää. Tehdyt rukoukset eivät kuitenkaan muuttaneet rukouksen ajatussisältöä kokonaisuudessaan, vaan ne olivat luonteeltaan lähinnä tekstuaalisia. Näin ollen Turun hiippakunnassa keskiajalla käytössä ollut morsiusprefaatiorukous välittyi lähes sellaisenaan *KK 1614*:n vihkikaavaan.

HB 1614:n morsiusprefaatorukous otettiin ortografiaa lukuunottamatta sellaisenaan *HB 1627*:n vihkikaavaan. Siitä puuttuivat kuitenkin vertailun kohdassa 22 ilmaistut sanat ilmeisesti joko toimittajasta tai latojasta johtuen.

KK 1614:n vihkikaavasta morsiusprefaatiorukous siirrettiin puolestaan lähes sellaisenaan *KK 1629*:n vastaavaan kaavaan. Eroja oli vain ortografiassa ja joissakin pienissä, ajatuksia muuttamattomissa sanaeroissa.

Vertailusta ilmeni myös, että keskiajalla ja reformaatioaikakaudella Suomessakin käytössä ollut morsiusprefaatiorukous koostui eurooppalaisten esikuvien mukaan itse asiassa neljästä eri osarukouksesta.

Ensimmäisessä osarukouksessa kerrattiin luomiskertomuksen avulla kirkon avioliitto-opetuksen perusprinsiippiä avioliitosta Jumalan säätämykseen perustuvana.[363] Tämä opetus oli esiintynyt vihkikaavan monissa kohdissa sekä keskiajalla että reformaatiokaudella.

Toisessa osarukouksessa puhuttiin Kristuksen ja seurakunnan suhteesta esikuvana miehen ja vaimon väliselle liitolle. Näin kerrattiin jälleen kirkon avioliitto-opetuksen sitä perusprinsiippiä,[364] jota käytettiin yleisesti sekä keskiajalla että reformaatioaikakaudella perusteltaessa avioliiton sakramenttiluon-

---

362 Vastaavia korjauksia tehtiin 1600-luvulla käsin *KK 1549*:n kappaleisiin. Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Laihian kirkonarkiston sidoksen *KK 1549* (*Schalin 55*), [f. 9rv]; Tampereen tuomiokapitulin arkiston sidoksen *KK 1549* (*Schalin 113*), Drv. *Schalin* 1946–1947 I, 29–30 (n:o 55), 56–57 (n:o 113).

363 *Lehtonen* 1931a, 311. *Stevenson* 1978, 168. Ks. myös *Grath* 1904, 31.

364 *Stevenson* 1978, 168. Ks. myös *Grath* 1904, 31.

netta. Tähän liittyi myös se, että morsiusprefaatiorukouksen toinen osarukous käsitettiin keskiajalla sakramentaaliseksi, jota ei saanut toistaa toisen vihkimisen yhteydessä.

Kolmannessa osarukouksessa todettiin, että ihmissuvun synti ei ole tuhonnut luomisen yhteydessä Jumalan asettamaa avioliittoa eikä hänen sille antamaa siunausta.[365] Vakuutuksella Jumalan siunauksen muuttumattomuudesta, joka myös esiintyi yleisesti kirkon avioliitto-opetuksessa vielä 1600-luvun alussa,[366] tahdottiin korostaa tämän rukouksen välittämän siunauksen jumalallista alkuperää ja siten myös morsiusprefaatiorukouksen arvoa ja asemaa.

Neljännessä osarukouksessa pyydettiin keskiajan ja Ruotsin kansankielisten 1500-luvun vihkikaavojen mukaan, että avioliittoon vihittävä nainen saisi rakkauden, rauhan ja nuhteettomuuden solmimaansa kristilliseen avioliittoon. Hänelle rukoiltiin siihen samankaltaista elämää kuin Vt:n pyhillä vaimoilla oli avioliitossaan eli aviomiehen rakkautta, emännän lahjoja ja aviouskollisuutta. Siksi morsiamelle anottiin erityistä varjelusta sielunvihollisen juonilta, jotta avioliitto kestäisi ja pysyisi Jumalan mielen mukaisesti nuhteettomana. Hänelle rukoiltiin lisäksi hedelmällisyyttä lapsionnen muodossa, pitkää ikää sekä iankaikkista elämää.[367] Ruotsin kansankielisissä 1600-luvun alun vihkikaavoissa morsiusprefaatiorukouksen neljännen osarukouksen kaikki pyynnöt oli sen sijaan kohdistettu koskemaan myös sulhasta. Lisäksi viittaus Vt:n pyhiin vaimoihin oli tästä syystä niistä poistettu.

Neljännen osarukouksen pyynnöissä kertaantui jälleen kirkon avioliitto-opetus, jonka mukaan Jumala siunasi hänen nimessään solmitun avioliiton ajallisella avio-onnella ja joka toimi myös iäisyyskasvatuksena siinä eläville. Avio-onnen epiteetteinä mainittiin keskiajalla arvossa pidetyt jälkeläisten saanti, kaikinpuolinen nuhteettomuus ja uskollisuus avioliitossa, kuten kirkon opetuksen mukaan Raamatun pyhillä henkilöillä oli ollut. Pitkän iän määränä esitetty lasten lasten näkeminen aina kolmanteen ja neljänteen polveen saakka oli ymmärrettävää sillä perusteella, että kirkon avioliitto-opetuksen mukaan lähisukulaisten avioliittokielto ulottui mainittuun rajaan asti. Rukouksen opetuksellisuudesta kertoi myös se, että sen loppu oli muodostettu Vt:n apokryfisen Tobiaan kirjan tarjoaman aineiston pohjalta.[368]

Avioliittoon vihittävästä naisesta käytettiin ilmausta miehen haltuun annet-

---

365 Ks. myös *Stevenson* 1978, 169. *Stevenson* 1979, 476.
366 Esim. *Ericus Erici* 1621–1625 I, 302.
367 Ks. myös *Stevenson* 1978, 169.
368 *Carlsson* 1965–1972 II, 15. Ks. myös *Grath* 1904, 31. *Stevenson* 1978, 168.

tava ja erityisesti siksi Jumalaan turvaava nainen. Se kuvasi hyvin avioliiton solmimista, jossa naisen isä perinteisesti luovutti tyttärensä miehen haltuun. Hän oli sidottu kirkon avioliitto-opetuksen mukaan koko elämänsä ajan mieheensä. Siksi nainen tarvitsi solmimassaan avioliitossa siunausta siveyden ja kunniallisuuden muodossa. Tällainen siunaus ymmärrettiin tarpeelliseksi myös siksi, että nainen käsitettiin heikommaksi sukupuoleksi.[369] Edelleen naisen katsottiin synnyttäjänä tarvitsevan erityistä varjelusta. Näistä syistä johtui, että morsiusprefaatiorukous kohdistui keskiajalla ja 1500-luvulla yksinomaan morsiameen. Tämä ilmeni erityisesti myös siitä, että eräiden eurooppalaisten vihkikaavojen mukaan papin tuli olla morsiameen päin kääntyneenä lukiessaan tämän neljännen osarukouksen.[370]

Morsiamen avioliitolle pyydetty siunaus koitui kirkon opetuksen mukaan kuitenkin myös aviomiehen hyväksi.[371] Näin ollen Ruotsin 1600-luvun alun vihkikaavoihin tehty muutos rukouksen kohdistumisesta myös häneen oli ymmärrettävää eikä muuttanut, vaan ainoastaan selvensi aikaisempaa käytäntöä. Samalla morsiusprefaatiorukouksen sakramentaalisuus myös säilyi sisällön kannalta muuttumattomana aina 1600-luvun alkupuolelle saakka. Itse asiassa rukouksen pyyntöjen muuttaminen molempia aviopuolisoita koskeviksi vahvisti rukouksen sakramentaalisuutta.

Morsiusprefaatiorukous oli vihkikaavan keskeisin rukous, joka teki avioliiton sakramentiksi ja huipensi koko vihkikaavan. Siksi oli luonnollista, että siinä kerrattiin aikaisemmin vihkikaavassa esillä olleita ajatuksia, jotka puolestaan selittyivät kirkon perinteisestä avioliitto-opetuksesta. Avioliitosta esillä pidetyt asiat selvensivät lopulta tämän rukouksen perustarkoitusta, solmitun avioliiton siunaamista.[372] Samalla ne täsmensivät kirkollisen vihkimisen asemaa ja tehtävää avioliiton siunaajana. Tätä siunausta konkretisoi vielä se, että morsian oli polvillaan taivaallista siunausta symbolisoivan tellan alla.

Morsiusprefaatiorukouksen alussa olleissa prefaation johdantosanoissa, vuorotervehdyksessä, kehotuksessa sydänten ylentämiseen ja kiittämiseen sekä prefaatiorukouksen johdannossa kehotettiin kiittämiseen. Kun sen jälkeen alkaneessa ensimmäisessä osarukouksessa lueteltiin avioliittoa koskevat Ju-

---

369 *Grath* 1904, 30.

370 Esim. *MPE*, 37 (Englanti). Ks. myös *Stevenson* 1979, 475.

371 Esim. *Macgregor* 1905, 40 viite 9. Ks. myös *Stevenson* 1979, 475, 476.

372 Rukous *deus qui potestate* ei ollut keskiajalla ainoa vastaavan siunausluonteen omaava rukous eurooppalaisissa vihkikaavoissa. Näistä rukouksista ja niiden keskinäisestä vertailusta *Stevenson* 1978, 169–171.

malan armotyöt eli avioliiton asettaminen ihmisen parhaaksi ja sen siunaaminen, kiitos ja ylistys saivat aiheen näistä armotöistä. Toisella osarukouksella oli siunaava luonne. Morsiusprefaatiorukouksella oli siis kolme funktiota, kiittää, ylistää ja siunata.[373] Nämä funktiot olivat samat kuin messun prefaatiorukouksessa.[374]

Messun prefaatiorukouksen funktiona oli valmistaa messun viettäjät ehtoollisen sakramenttiin. Morsiusprefaation tehtävänä oli puolestaan valmistaa vihkipari vastaanottamaan avioliitossa heille annettava sakramentti. Tästä kertoi myös keskiaikainen tapa, jonka mukaan papilla oli tätä rukousta lukiessa kädessään pateeni, jolla konsekroitu ehtoollisleipä oli kokonaisuudessaan. Siksi he saivat kiittäen ja ylistäen lähestyä Jumalaa ja anoa häneltä siunausta kaikissa niissä muodoissa, joita avioliiton sakramentti toi mukanaan kirkon opetuksen mukaisesti.

Kun morsiusmessu oli keskiajalla votiivimessu, niin reformaatioajalla vihkikaavan erityisosat olivat liitetyt messun yhteyteen, olipa se sitten korkea- tai matalamessu. Kun Olavus Petri pyrki sitomaan avioliittoon vihkimisen entistä kiinteämmin ehtoollisen sakramentin yhteyteen, morsiusprefaatio sai tällöin vielä uuden funktion. Sen tehtäväksi tuli näet prefaatiorukouksena johdattaa vihittävät myös ehtoollisen sakramentin vastaanottamiseen. Morsiusprefaatiorukouksen ajatukset avioliitosta Jumalan säätämänä ja siunaamana säätynä sopivatkin hyvin ehtoollisen sakramentin luonteeseen ja yhteyteen. Näin morsiusprefaatiorukouksen asema korostui tavallaan entisestään, kun siihen sisältyi myös ehtoollisen antama siunaus.[375]

Ruotsinkielisten 1520–1530 -lukujen morsiusprefaatiorukouksen päätyttyä oli ohje: *Tessa epter scriffna ordh lääss presten.*[376] Ohje oli muuttunut ruotsinkielisissä 1540-luvun, 1557:n, 1586:n ja 1600-luvun alun vihkikaavoissa lyhyempään muotoon *Thetta lääs Presten.*[377]

Ruotsinkielisten 1540-luvun vihkikaavojen luoman tradition pohjalta ohje oli suomennettu *KKW*:ssä ja *KK B 28*:ssa suoraan muotoon *Tämän luke pappi.*[378] *KK 1549*:ssä ja *KK 1614*:ssä sekä *KK 1629*:ssä ohje kuului *Temen*

---

[373] Ks. myös *Grath* 1904, 31.

[374] *Jungmann* 1952 II, 145–149. Ks. myös *Estborn* 1929, 89–90.

[375] Ks. myös *Lempiäinen* 1985, 183.

[376] *HB 1529*, Cijv. *HB 1533*, Cijv. *HB 1537*, Cijv. *OPSS II*, 196. Ks. myös *Yelverton* 1953, 39.

[377] *HB 1541*, Cjv. *HB 1548*, Eiijr. *HB 1557*, Eiijr. *HB 1586*, Ciijr. *HBF 1608 B*, [12r]. *HB 1614*, XLVv. *HB 1627*, Eiiijv. Ortografia *HB 1541*:n mukaan.

[378] *KKW*, 49. *KK B 28*, 49. Ortografia *KKW*:n mukaan, ohje oli siinä suluissa.

pappi lukekan.[379] 1600-luvun alun suomenkieliset vihkikaavat noudattivat *KK 1549*:n luomaa käännöstraditiota tässä ohjeessa, sillä subjektin ja predikaatin paikka toisiinsa nähden oli niissä erilainen kuin ruotsinkielisissä 1600-luvun alun vihkikaavoissa.

Ohjeen päätyttyä ruotsinkielisissä 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavoissa oli doksologia: *Genom wor Herra Jesum Christum tin Son, som leffuer och regnerar medh tigh och them helgha Anda til ewigh tijdh. AMEN.*[380]

Doksologia oli käännetty 1540-luvun suomenkielisiin vihkikaavoihin yhtäläiseen, ruotsinkielisestä traditiosta tekstuaalisesti alultaan poikkeavaan muotoon: *Sinun poias Iesusen Christusen meidhen HErran cautta, ioca elepi ia hallitzepi ynne sinun cansas Pyhen hengen ycteyxes, ijancaikisesta ijancaikiseen AMEN.*[381] 1600-luvun alun vihkikaavoissa doksologia kuului ruotsinkielistä doksologiatraditiota myötäillen ja sitä suoraan suomentaen: *Meiden HErran Jesuxen Christuxen cautta, ioca elä ia hallidze ynne sinun, ia Pyhän Hengen cansa ijancaickisesta, Amen.*[382]

Keskiaikainen doksologiatraditio kuului: *Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum viuit et regnat in unitate spiritus sancti deus per omnia secula seculorum Amen.*[383] Suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen doksologiatraditio pohjautui tekstuaalisesti enemmän tähän kuin ruotsinkieliseen vastaavaan muotoon. Tästä esimerkkinä voidaan mainita *KKW*:n ja *KK 1549*:n sanat *Pyhen hengen ycteyxes*, jotka vastaavat paremmin latinan ilmausta *in unitate spiritus sancti* kuin ruotsin sanoja *medh tigh och them helgha Anda.* Edelleen *KK 1549*:n sanat *ijancaikisesta ijancaikiseen* kertovat pikemminkin latinan sanojen *per omnia secula seculorum* suomentamisesta kuin ruotsin sanojen *til ewigh tijdh* kääntämisestä. Viimeksi mainittu ilmaus oli *KKW*:ssä suomennettu sanalla *ijancaickisehen. KK 1549* siis noudatti kaikkein uskollisimmin keskiaikaista traditiota tässä asiassa.

---

379 *KK 1549*, 26. *KK 1614*, 79. *KK 1629*, 32v. Ortografia *KK 1549*:n mukaan.

380 *HB 1529*, Cijv. *HB 1533*, Cijv. *HB 1537*, Cijv. *HB 1541*, Cjv. *HB 1548*, Eiijr. *HB 1557*, Eiijr. *HB 1586*, Ciijr. *HBF 1608 B*, [12r]. *HB 1614*, XLVv. *HB 1627*, Eiiijv. *OPSS II*, 196. Ortografia *HB 1541*:n mukaan. Doksologiassa oli eroja vain ortografiassa.

381 *KKW*, 49. *KK B 28*, 49. *KK 1549*, 26. Ortografia *KK 1549*:n mukaan. Doksologioissa oli eroja vain ortografiassa sekä siinä, että *KKW*:ssä sanojen *ijancaikisesta ijancaikiseen* tilalla oli sana *ijancaickisehen. KK B 28*:n doksologiasta puuttuivat edelleen sanat *cansas Pyhen hengen ycteyxes, ijancaikisesta ijancaikiseen.*

382 *KK 1614*, 79. *KK 1629*, 32v. Ortografia *KK 1614*:n mukaan.

383 Esim. *MHis*, 103.

Ruotsin reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen mukaan morsiusprefaatiorukouksen jälkeinen doksologia tuli lukea. Vastaavanlainen määräys oli myös jo keskiaikaisessa skaralaisessa vihkimiskäytännössä.[384] Samoin meneteltiin myös upsalalaisessa vihkimistraditiossa, jossa morsiusprefaatiorukous määrättiin tosin laulettavaksi. Läntisen liturgisen perinteen mukaisesti lauletun prefaation jälkeinen doksologia oli kuitenkin luettava.[385] Koska morsiusprefaatiorukous oli luonteeltaan prefaatiorukous, noudatettiin myös tällä perusteella normaalia käytäntöä lukemalla doksologia. Ruotsin kansankielisten reformatoristen vihkikaavojen määräys doksologian lukemisesta paljastaa näin, että morsiusprefaatio oli pääsääntöisesti tarkoitettu laulettavaksi.

Kun morsiusprefaation alussa ollut vuorotervehdys, kehotus sydänten ylentämiseen ja kiittämiseen laulettiin prefaation sävelmällä ja doksologia luettiin normaaliin tapaan, voi näistä seikoista päätellä, että morsiusprefaatiorukous laulettiin kokonaisuudessaan messun prefaatiorukouksen tavoin, jota upsalalaisen vihkimistradition sanat *more prefacionis cantando* tarkoittavat. Tällöin morsiusprefaatiorukous on voitu keskiajalla laulaa Kolminaisuudenpäivän prefaation sävelmällä, kun morsiusmessu suoritettiin votiivimessun *de sancta trinitate* mukaan. Reformaatioajalla morsiusprefaatio lienee laulettu messun pidemmän prefaation sävelmällä, mutta se on voitu myös lukea, kuten *KK 1549*:n ja *KK 1614*:n morsiusprefaatioita edeltävästä ohjeesta ilmeni. Doksologia on tällöin luettu joka tapauksessa.

Prefaatiorukouksen doksologian tehtävänä oli lähestyä Jumalaa Jeesuksen kautta, jonka avulla kiitos ja ylistys tavoittivat Jumalan. Jeesuksen välityksellä Jumalalta anottu sakramentin siunaus kohdistui ihmisiin.[386] Kun morsiusprefaatiorukous oli prefaation tapaan kiitos- ja siunausluonteinen, sen doksologia myös kääntäen vahvisti sen prefaatioluonteen. Lisäksi avioliiton sakramentin siunaus tuli vihittävien osaksi Jeesuksen välittämänä.

---

384 *HM*, 175. *BS*, 136.
385 *Lehtonen* 1931a, 312. *Jungmann* 1952 II, 522–523.
386 *Thalhofer* 1883–1890 II, 182–183. *Jungmann* 1952 II, 524–525.

8. MORSIUSHUONEEN SIUNAUSTOIMITUS

8.1. MORSIUSHUONEEN SIUNAUSTOIMITUS AVIOLIITON SOLMIMISPROSESSIN OSANA RUOTSISSA

Ruotsin keskiaikaisten latinankielisten ja reformatoristen kansankielisten 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen mukaan vihkitoimitus jatkui vielä häätalossa.[1] Tästä syystä kirkkorakennuksessa toteutettuja vihkikaavan osia voidaan kutsua sen ensimmäiseksi osaksi ja häätalossa suoritettuja toimia sen toiseksi osaksi.[2]

Vihkikaavojen toisen osan suorituspaikalla tarkoitettiin germaanisen perinteen mukaisesti tavanomaisimmin sulhasen kotitaloa, johon hääpari siirtyi kirkosta papin, lukkarin ja hääväen kanssa. Häätalossa pidetyn hääjuhlan yhteydessä hääpari johdatettiin morsiushuoneeseen. Siellä toimitettiin vihkikaavan toinen, vain siunauksellisia elementtejä sisältänyt osa.[3] Sitä kutsutaan seuraavassa morsiushuoneen siunaustoimitukseksi.

Avioliiton solmiminen tapahtui Ruotsin keskiaikaisen yhteiskunnallisen lainsäädännön mukaan kosinnan, kihlauksen, naittamistoimen ja hääjuhlan välityksellä. Kun hääjuhla pidettiin pääsääntöisesti sulhasen kotitalossa, vihkiparin vieraineen tuli saapua sinne morsiamen kotoa, jossa morsian oli luovutettu sulhaselle naittamistoimessa.

Sen oikeudellisena tarkoituksena oli ensiksi morsiamen suvun vakuuttaminen siitä, että sulhasen kosinnan ja kihlauksen yhteydessä lupaamat taloudelliset avioliiton solmimisen ehdot olivat edelleen voimassa. Hääjuhlan toisena

---

[1] Esim. *SRA RIT 7*, 1r (myöhäisempää upsalalaista vihkimistraditiota edustava fragmentti 1400-luvulta on tällä kohdin osittain fragmentaarinen). *HYK RIT 24*, 6rv. *29*, 7r (*HYK RIT 29* tällä kohdin osittain fragmentaarinen). *MU*, 30–31. *MEA*, 22. *ML*, 48–53. *HB 1529*, Cijv. *HB 1541*, Cjv–Cijr. *KKW*, 49, 51. *HB 1548*, Eiijv–Fr. *KK 1549*, 27–28. *HB 1614*, XLVv–XLVIIIv. *KK 1614*, 79–83. *KK 1629*, 32v–33r.

[2] Vrt. *Quensel* 1890 I, 40 viite 1.

[3] Esim. *Lempiäinen* 1985, 185.

oikeudellisena funktiona oli avioliiton aloittaminen. Tämä tapahtui hääjuhlapäivän iltana todistajien edessä suoritetun morsiamen sänkyynjohdattamisen välityksellä. Vasta tämän jälkeen solmittu avioliitto oli laillinen eli vaimo kuului miehelleen ja kaikki avioliiton solmimisessa sovitut taloudelliset asiat astuivat voimaan.

Morsiamen johdattaminen häävuoteeseen periytyi esikristilliseltä ajalta. Avioliiton tarkoitukseksi nähtiin myös germaanien keskuudessa jälkeläisten saanti ja suvun jatkaminen. Morsian ostettiin sulhasen sukuun juuri tätä tarkoitusta varten. Siksi avioliiton katsottiin alkavan oikeudellisesti juuri silloin, kun sulhanen liitti morsiamen sukuunsa aloittamalla sukupuolielämän tämän kanssa. Morsiamen johdattaminen vuoteeseen liittyi myös avioliittosopimuksen kauppaoikeudelliseen luonteeseen siten, että tällä julkisella toimella todistettiin, että morsian oli suvunjatkamisen kannalta kelvollinen. Hänen tuli olla myös koskematon neitsyt.[4]

Kauppaoikeudellisesti oli myös tärkeää, että naittaja toimitti morsiamen terveenä ja täysissä voimissa sulhaselle. Morsian matkusti siksi kodistaan sulhasen kotiin lain suojaamassa morsiussaatossa, joka takasi morsiamen turvallisuuden. Morsiussaaton vastuu morsiamesta jatkui siihen asti, kunnes morsian oli sulhasen kanssa sängyssä. Siitä hetkestä alkoi sulhasen vastuu morsiamesta, ja tästä tuli miehensä laillinen vaimo.[5]

Ruotsin varhaiskeskiaikainen yhteiskunnallinen lainsäädäntö määräsi, että hääparin oli oltava kirjaimellisesti todella sängyssä, lakanan ja patjan välissä.[6] Se suoritettiin käytännössä Ruotsissa 1200–1300 -luvuilla siten, että hääpari johdatettiin illalla morsiushuoneeseen. Siellä he hääväen katsellessa asettautuivat vierekkäin vuoteeseen, johon heidät peitettiin. Hääparin julkisen, todistetun "patjan ja lakanan välissä" olemisen katsottiin lopullisesti panevan täytäntöön avioliittosopimuksen. Tällöin ei edellytetty sukupuoliyhteyttä. Käytän-

---

[4] *Vilkuna* 1964b, 229. Ks. myös *Carlsson* 1965–1972 I, 191–194. *Bringéus* 1987, 151–152. Vrt *Hemmer* 1952, 329–340, *Hemmer* 1955, 416–455, *Hemmer* 1958, 103–146, 285–299, jonka mukaan germaaninen sänkyynjohdattaminen ei ollut alunperin oikeudellinen toimi.

[5] Esim. *VLGL* Nk 2, 9 § 2. *NLGL* Nk 2, 16. *NLGL III:* 67. *IGL* Nk 7 pr. *TL* Nk 2. *VL* Pk 2 § 1. *SöL* Nk 3 § 1. *HL* Pk 2 § 1. *Winroth* 1892, 84–85. *Carlsson* 1965–1972 I, 137–146.

[6] Esim. *TL* Nk 2. Hääparin oli oltava *a blöio oc bolstir* eli lakanan ja patjan välissä. *VLGL* Nk 2 pr, *NLGL* NK 2 ja *IGL* Nk 10 §2 puhuivat siitä, että hääparin oli oltava patjalla lakanan alla. *IGL* Nk 7 pr:n, *VL* Pk 2 § 1:n, *SöL* Nk 3 § 1:n ja *HL* Pk 2 § 1:n mukaan hääparin oli oltava sängyssä.

nössä lakia noudatettiin kirjaimellisesti, eli avioliitto alkoi pelkästään siitä, että sulhanen ja morsian olivat todistettavasti yhteisesti vuoteessa.[7]

Kristillinen kirkko kohtasi levitessään germaanisten kansojen alueelle monia sellaisia avioliiton solmimistapoja, jotka olivat Etelä-Euroopassa tuntemattomia. Tällaisten tapojen pohjalta syntyi aluksi paikallisia vihkimisrituaaleja, jotka saattoivat levitä myös muualle ja muuntua vähitellen universaaleiksi. Morsiamen sänkyynjohdattaminen avioliiton aloittavine funktioineen oli tällainen kirkon kohtaama tapa, joka vaikutti ensin paikallisen ja sitten myös universaalin vihkimisrituaalin syntyyn.[8]

Germaanisen morsiamen sänkyynjohdattamisen yhteyteen ryhdyttiin näet Gallian kirkossa ainakin jo 400-luvulla lisäämään myös hääparin puolesta luettuja ja heitä siunaavia rukouksia. Nämä muodostivat vähitellen papin morsiushuoneessa suorittaman siunaustoimituksen, jota kutsuttiin nimellä *benedictio thalami* eli morsiushuoneen tai häävuoteen siunaus. Tämä toimitus oli Gallian kirkon vihkimiskäytännön vanhin osa.[9]

Gallian kirkon vihkimistraditioista tapa levisi 400–500 -luvuilla sekä Espanjaan länsigooteille että Englantiin kelttiläisen kirkon käytäntöihin. Näissä maissa toimitukseen sisältyi myös paikallisesti syntyneitä rukouksia. Morsiushuoneen siunaus on myös Englannissa vanhin vihkimisrituaali, sillä roomalainen vihkimispraksis morsiusmessuineen levisi Irlantiin 600-luvun puolivälissä ja itse Englantiin vasta 700-luvulla. Sen jälkeen roomalainen vihkimiskäytäntö ja kelttiläinen morsiushuoneen siunaustoimitus elivät ainakin 800–900 -lukujen taitteesta alkaen rinnakkain siten, että roomalainen morsiusmessu suoritettiin päivällä ja kelttiläinen morsiushuoneen siunaustoimitus saman päivän iltana.[10] Näin tästä toimituksesta oli tullut vihkikaavan osa. Sellaisena se

---

[7] *Freisen* 1888, 119. *Carlsson* 1965–1972 I, 193–194, 197. *Heikinmäki* 1981, 520.

[8] *Vilkuna* 1964b, 225–226. *Heikinmäki* 1981, 370–371.

[9] Gallian kirkon morsiushuoneen siunaustoimituksessa käytettyjä rukouksia on säilynyt varmasti ainoastaan Pariisin kansalliskirjastossa, 700–800 -lukujen vaihteesta peräisin olevassa Bobbion missaleksi tai gallialaiseksi messukirjaksi kutsutussa käsikirjoituksessa (signum Ms. lat. 13246). Tämän Irlannissa käytössä olleen matkamissalen ja ritualen käsikirjoitus on julkaistu faksimilenä *Legg* 1917. *Lowe* 1920. *Ritzer* 1962. Käsikirjoituksesta esim. *Ritzer* 1962, 205. *Bobbio Missale*, 277v. Gallian kirkossa morsiushuoneen siunauksen yhteydessä käytettyjä siunausrukouksia on saattanut säilyä myös 1000-luvulta peräisin olevassa englantilaisessa *PoAeE*-vihkikaavassa. *PoAeE*, 158*. Sen sijaan 400–500 -lukujen taitteesta peräisin olevista pyhimyslegendoista ja kirjeistä ilmenee, että Gallian kirkossa suoritettiin tuolloin morsiushuoneen siunaus. *Franz* 1902 II, 177. *Ritzer* 1962, 203–206, 208–209. *Heikinmäki* 1981, 371.

[10] **Espanja**: esim. *Liber Ordinum*, 86 (sen yksi käsikirjoitus 1000-luvulta). *SaAu*, 356.

välittyi sekä englantilaisiin normannien kirkon, pohjoisranskalaisiin ja muihin eurooppalaisiin 1000–1100 -lukujen vihkimistraditioihin,[11] joista se sitten edelleen otettiin 1200–1500 -lukujen käytäntöihin ympäri Eurooppaa.[12] Morsiushuoneen siunaustoimituksesta esiintyi 1000–1500 -luvuilla useita eri versioita. Näihin sisältyi kuitenkin joitakin yleisiä, eri puolilla Eurooppaa esiintyviä rukouksia.[13]

Kanonisen oikeuden mukaan *copula carnalis* aloitti avioliiton. Tästä syystä kirkko ei voinut hyväksyä morsiamen sänkyynjohdattamista avioliiton aloittavaksi toimeksi, vaan se pyrki siihen, että avioliitto alkaisi myös yhteiskunnallisessa lainsäädännössä puolisoiden välisen avioelämän aloittamisesta. Tämä pyrkimys näkyi selvästi eräissä Ruotsin varhaiskeskiaikaisissa maakunta- ja kaupunkilaeissa sekä myöhäiskeskiaikaisissa maanlaeissa ja kaupunkilaissa. Niiden mukaan sulhanen otti vastuun morsiamesta ja avioliitto alkoi siten vasta hääyön jälkeen sukupuoliyhteyden tapahduttua.[14] Näin ollen morsiamen sänkyynjohdattamisen luonne muuttui juridisesta toimesta symboliseksi toimitukseksi.

Suomessa morsiamen sänkyynjohdattaminen käsitettiin keskiajalla myös symboliseksi toimenpiteeksi, sillä avioliiton katsottiin alkaneen vasta hääyön jälkeen Suomessa noudatetun oikeusnormiston mukaan.[15] Suomeen muuttaneelta germaaniselta väestöltä tämä tapa levisi myös suomensukuisten heimo-

---

Englanti: esim. 700–1000 -lukujen anglosaksien kirkon vihkimistraditioihin kuuluvat *Bobbio Missale*, 277v. *PoAeE*, 158*. *RiDur*, 195–198. Mainitut espanjalaiset ja englantilaiset vihkikaavat eivät sisältäneet samanlaisia morsiushuoneen siunauselementtejä. *Freisen* 1918–1919 I, 54–55. *Freisen* 1918–1919 II, 63–64. *Ritzer* 1962, 204, 205, 228–229, 235–237, 240–245. *Heikinmäki* 1981, 371.

[11] Esim. **Englanti**: *MiEB*, 291. *MVH*, 84. *PoEl*, 162*. *PoMag*, 161*. **Ranska**: *MiBa*, 284. *PoMLy*, 287. *PoAb*, 289. *MiAN*, 377. *RiAl*, 293. **Saksa**: *MiHam*, 76. *Ritzer* 1962, 204.

[12] Esim. **Englanti**: *MiS*, 418. *PoAEB*, 163*. *OEM*, 45–46. *MiWe*, 1243. *MaRa*, 5. *MiH*, 120*. *MS 1506*, 25*–26*. *MPE*, 39–40. **Ranska**: *MiRoA*, 295. *RiMSMF*, 300. *PoAr*, 301. *MiRoB*, 305. *RiMP*, 308. *RiMSVP*, 303. *PoLu*, 631–632. *MaMe*, 318. *MiPa*, 637. *RiLe*, 642. **Saksa**: *RiEHB*, 23. **Italia**: *PoRoA*, 302. **Tanska**: *NoM*, 75. *LAS*, 67–68. *MR*, 22. **Norja**: *MNb*, 176. **Ruotsi**: *MU*, 30–31. *ML*, 48–53, 127. *Ritzer* 1962, 204–205.

[13] *Franz* 1909 II, 181–183 jakaa eri puolilla Euroopaa esiintyvät morsiushuoneen siunaustoimitukset neljään eri ryhmään.

[14] *UL* Nk 15 § 1. *TL* Nk 11 § 5. *VL* Kk 20 pr. *VkL* IV 1: 1, 20. *MEML* Nk 6 § 1. *MEKL* Nk 8. *KrML* Nk 6 § 1. *Carlsson* 1965–1972 I, 146. Ks. myös *Wikman* 1937, 307.

[15] *UL* Kk 15 § 1. *CoA*, 73. *Setälä – Nyholm* 24. *Ulkuniemi* 1975, 29, 159. Vrt. *HL* Pk 2 § 1, jossa morsiamen sänkyynjohdattaminen aloitti avioliiton.

jen keskuuteen.[16]

Morsiamen sänkyynjohdattaminen lienee käytännössä suoritettu pakanallisella ajalla siten, että naittaja johdatti hääparin vierainee illalla soihtujen valossa morsiushuoneeseen. Tässä yhteydessä oli myös musiikkia. Hän asetti morsiamen vuoteeseen makuulle. Sulhanen asettui hänen viereensä pitkälleen ja otti morsiamen syliinsä. Sitten heidät peitettiin. Peiton asettaminen symboloi avioliiton juridista alkamista. Tämän jälkeen hääparille tarjottiin juotavaa ja syötävää.[17] Lisäksi oli tapana, että hääpari noustuaan vuoteesta meni kohti tulisijassa palavaa tulta, jonka katsottiin edustavan perhe-elämän suojelijaa ja pyhittäjää, Tor-jumalaa. Nämä tavat elivät myös läpi koko keskiajan siten, että palavia soihtuja sytytettiin morsiushuoneeseen häävuoteen ympärille.[18]

Kirkko tahtoi kristillistää Ruotsissa muiden avioliiton solmimisprosessin elementtien ohella myös morsiamen sänkyynjohdattamisen liittämällä sen yhteyteen eurooppalaisen esikuvan mukaisesti morsiushuoneen siunauksen, *benedictio thalami*.[19] Termillä ymmärrettiin erityisesti hääparin makuuhuoneen tai häävuoteen siunausta. Se voitiin suorittaa myös toisen avioliiton solmimisen yhteydessä. Toimitukseen kuului rukouksia, siunauksia ja muuta liturgista ainesta, jotka luettiin illalla morsiamen häävuoteeseen johdattamisen yhteydessä. Tämä ajankohta ilmeni epäsuorasti toimituksen otsikosta eli morsiushuoneen, häävuoteen siunaamisesta.[20]

Linköpingiläinen keskiaikainen käsikirjatraditio sisälsi toimituksen: *Modus verus ad introducendum sponsum et sponsam ad lectum.* Sen alussa olleen ohjeen mukaan pappi esitti antifonin säepareineen sekä kaksi rukousta silloin,

---

16 Tästä on osoituksena se, että morsiamen sänkyynjohdattamistapa tavattiin vielä 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa lappalaisten ja kolttien parissa. *Vilkuna* 1964b, 227–229. Ks. myös *Heikinmäki* 1981, 508–518.

17 Olaus Magnus on teoksessaan *Historia de gentibus septentrionalibus* (1555) kuvannut morsiamen sänkyynjohdattamiseen liittyneitä seremonioita keskiajalla. *Olaus Magnus* 1567, 483. *Carlsson* 1965–1972 I, 156, 170–174.

18 *Hildebrand* 1884–1903, 102. *Carlsson* 1965–1972 I, 170.

19 Kirkon pyrkimyksenä oli jo antiikin kulttuuripiirissä korvata häätalossa oleva pilailu psalmilaululla. *Martinmort* 1965, 144–145. *Parvio* 1973, 173.

20 Esim. *MU*, 30–31. *MEA*, 22. *ML*, 48–53, 127. *Olaus Magnus* 1567, 482–483. *Grath* 1904, 32–33. *Carlsson* 1965–1972 I, 153–154. Ks. myös *Franz* 1960 II, 177. *Parvio* 1983, 173.

Eräissä eurooppalaisissa vihkikaavoissa määrättiin, että morsiushuoneen siunaustoimitus tuli suorittaa vihkimispäivän iltana. Esim. *MPE*, 39 (Englanti). *PoLu*, 631 (Ranska).

Morsiushuoneen siunaustoimituksen liturgisiin elementteihin palataan tarkemmin myöhemmin.

kun hääpari oli saapunut morsiushuoneeseen ja polvistunut siellä häävuoteen eteen. Viimeisen rukouksen jälkeen sulhanen ja morsian nousivat istumaan häävuoteelle kasvot pappiin päin, joka aloitti varsinaisen morsiushuoneen siunaustoimituksen. Sen jälkeen oli *benedictio potus* -siunausrukous hääparin tässä vaiheessa nauttiman viinin siunaamiseksi. Tämän jälkeen seurasi ohjeen mukaan morsiushuoneen ja samalla koko uuden kodin siunaaminen tuhkalla ja vihkivedellä.[21]

Toimitus alkoi käytännössä lähemmin naittajan johdatettua hääparin morsiushuoneeseen ja heidän polvistuttuaan siellä häävuoteen eteen. Siinä he olivat papin toimittamien liturgisten elementtien ajan ja nousivat niiden päätyttyä istuutuakseen häävuoteelle kasvot pappiin päin. Sen jälkeen alkoi varsinainen morsiushuoneen siunaustoimitus, *benedictio thalami*. Sen päätyttyä seurasi morsiamen sänkyynjohdattamisen perinteinen, yhteiskunnallinen osa siten, että sulhanen ja morsian asettautuivat pitkälleen häävuoteeseen, johon heidät peitettiin. Sen jälkeen hääparille tarjottiin perinteisen tavan mukaan syötävää ja juotavaa. Ilmeisesti tähän yhteyteen on Linköpingin hiippakunnassa liitetty myös ympäri Eurooppaa esiintynyt kirkollinen tapa siunata hääparille avioliiton symboliksi tarjottu leipä ja viini, sillä morsiushuoneen siunauksen jälkeen luettiin vielä tätä tarkoitusta varten oleva *Benedictio potus* -siunausrukous.[22] Hääparin nautittua leipää ja viiniä pappi siunasi vielä morsiushuoneen ja samalla koko uuden kodin suitsuttamalla ja vihkivedellä pirskottamalla, ennen kuin hän yhdessä naittajan ja hääväen kanssa poistui ja jätti hääparin kahden kesken. Näin kirkollinen häävuoteen edessä suoritettu toimitus, morsiushuoneen siunaus ja leivän ja viinin siunaus, sidottiin yhteen germaanisen morsiamen sänkyyn johdattamisen kanssa.

Linköpingiläisen tradition mukaan vihkipari ei ollut varsinaisen morsiushuoneen siunaustoimituksen aikana pitkällään peitettynä häävuoteessa, niin kuin heidän olisi tullut olla, mikäli kysessä olisi ollut yhteiskunnallinen toimitus. Kirkon taholta sulhanen mainittiin tässä yhteydessä myös häävuoteeseen johdatettavana, kun Ruotsin yhteiskunnallinen lainsäädäntö puhui ainoastaan morsiamesta. Kun lisäksi sulhaselle ja morsiamelle pyrittiin tarjoamaan morsi-

---

21 *ML*, 48–54, 59 127. *Grath* 1904, 33–37. Ks. myös *Bringéus* 1987, 152–153.

22 Leivän ja viinin siunaus suoritettiin tavanomaisimmin kirkossa heti morsiusmessun päätyttyä. Silloin vihkipari myös nautti ne avioliittonsa symbolina. Eräät ranskalaiset vihkikaavat määräsivät kuitenkin, että tämä siunaus oli toimitettava morsiushuoneen siunauksen jälkeen. Tässä yhteydessä hääparille myös tarjottiin siunattua leipää ja viiniä ja he nauttivat niitä. Esim. *MiRoA*, 295. *PoAm*, 635. *RiLe*, 642. *Franz* 1909 I, 282.

ushuoneessa siunattua leipää ja viiniä, näistä kaikista seikoista voi päätellä, että morsiushuoneessa suoritetut kirkolliset ja yhteiskunnalliset toimet pyrittiin selkeästi erottamaan omiksi toimituksikseen.

Näiden toimitusten erottamisesta puhuu häävuoteen edessä suoritetun toimituksen otsikko. Siinä annettiin papeille ohje, miten heidän oli meneteltävä johdatettaessa sulhanen ja morsian häävuoteeseen. Verbin *introduco* muodosta *introducendum* kuitenkin ilmenee, että naittaja johdatti hääparin vanhaan tapaan morsiushuoneeseen. Pappi ei siis osallistunut siihen, vaan hänen aktiivinen osuutensa alkoi vasta silloin, kun hääpari oli saapunut morsiushuoneeseen ja polvistunut häävuoteen eteen. Tämä korosti samalla papin asemaa morsiushuoneessa olevan hääparin siunaajana. *ML*:n vihkikaavassa papilla ei muutenkaan ollut naittajan asemaa, koska siitä puuttuivat kopulaatiokysymykset ja aviolupaukset.

Halutessaan erottaa toisistaan nämä toimitukset kirkko tahtoi korvata yhteiskunnallisen toimen kirkollisella siunauksella, kuten se pyrki menettelemään avioliiton solmimisen muidenkin yhteiskunnallisten osien suhteen.

Morsiamen sänkyynjohdattamisella ei ollut kirkon näkemyksen mukaan oikeudellista, avioliiton aloittavaa luonnetta. Tästä seuraa, että toimituksen korvaavalla morsiushuoneen siunauksella ei myöskään ollut kirkon kannan mukaan vastaavaa luonnetta eli että se ei ollut oikeudellisesti välttämätön avioliiton alkamisen kannalta. Lisäksi sen toimittaminen ei edellyttänyt avioelämän aloittamista välittömästi. Kirkon opetuksen mukaan aviopuolisoiden oli näet hyvä viettää avioliiton solmimisensa jälkeen yksi tai useampi niin sanottu Tobias-yö pidättäytyen tuolloin sukupuolisesta kanssakäymisestä.[23] Näistä syistä kirkko ei vaatinut morsiushuoneen siunaustoimitusta samalla tavalla obligatoriseksi kuin vihkitoimitusta. Tämä näkyy eräiden eurooppalaisten vihkikaavojen määräyksistä, joiden mukaan morsiushuoneen siunaustoimitus suoritettiin ainoastaan vihittävien sitä erikseen pyytäessä.[24] Se oli ilmeisesti myös Ruotsissa vapaaehtoinen keskiajalla.[25]

---

[23] *Olaus Magnus* 1567, 482. *Carlsson* 1965–1972 I, 157, 197–198. Ks. myös *Wikman* 1937, 307.

Tobias-öistä edellä sivulla 250 viite 103

[24] Esim. *RiLe*, 642. *Carlsson* 1965–1972 I,.

[25] Morsiushuoneen siunaustoimituksen vapaaehtoisuudesta Ruotsissa ei ole säilynyt tietoja keskiajalta. Asiaa koskeva tieto on kuitenkin tallella 1500-luvun alusta. Linköpingin piispa Hans Brask määräsi näet papiston palkkaussäännössä 21. 12. 1514, että papin piti vihkimisestä maksun saatuaan myös mennä pyydettäessä häätaloon toimittamaan morsiushuoneen siunaus. *HH VIII:1*, 67. *Carlsson* 1965–1972 I, 155.

Ruotsin myöhäiskeskiaikaisen lainsäädännön mukaan avioliittoon vihkimisen tuli tapahtua naittamistoimen ja hääjuhlan välissä. Viimeksi mainitut toimenpiteet tuli suorittaa peräkkäin siten, että hääpari lähti vieraineen morsiamen kodista naittamistoimen jälkeen vihkimisen tapahduttua sulhasen kotiin hääjuhlaan. Tästä seuraa, että morsiushuoneen siunaustoimitus pyrittiin Ruotsissa suorittamaan mahdollisimman lähellä vihkimispäivää, ilmeisesti jo sen iltana. Kirkko pyrki myös tähän, jotta vihkikaavan elimellinen osa ja kaavan yhtenäisyys tulisi näkyviin. Tämä korosti puolestaan morsiushuoneen siunaustoimituksen arvoa.

Kun morsiushuoneen siunaustoimitus ei ollut Ruotsissa obligatorinen keskiajalla, papit eivät olleet ehkä aina halukkaita tekemään pitkiä matkoja kirkolta häätaloon sitä toimittamaan. Toisaalta häätalolla oli velvollisuus kestitä pappia ja lukkaria useampipäiväisten hääjuhlien ajan.[26] Tämä saattoi puolestaan laskea hääjuhlien järjestäjien halua kutsua kirkonpalvelijoita suurin kustannuksin järjestettyihin hääjuhliin.[27] Lisäksi morsiushuoneen siunaustoimituksen suorittamistiheys oli sidoksissa avioliittoon vihkimisen määrään, joka ei keskiajalla ollut aina 100-prosenttinen. Käytännössä se lienee kuitenkin lähes aina toimitettu yleisesti silloin, kun avioliittoon vihkiminen suoritettiin.[28]

Kirkko halusi olla mukana edelleen morsiamen sänkyynjohdattamisen yhteydessä myös 1500-luvulla reformaation tultua, koska morsiushuoneen siunaustoimitus sisältyi Ruotsin kansankielisiin 1500-luvun alun vihkikaavoihin. Niiden mukaan toimitukseen kuului virsi, rukous ja siunaus, jotka oli otsikoitu *HB 1529*:ssä, *HB 1533*:ssa ja *HB 1537*:ssä *Welsignelse j brudhahuset*.[29]

Mainittu otsikko oli käännös keskiaikaisten vihkikaavojen vastaavan toimituksen otsikosta *benedictio thalami* samaa asiaa tarkoittavana.[30] Vaikka otsik-

---

[26] Esim. Turun tuomiokirkon 1400-luvun loppupuolelta olevan ruotsinkielisen lukkarisäännön mukaan myös lukkari oli oikeutettu saamaan palkan osallistumisestaan morsiushuoneen siunaustoimituksen suorittamiseen. *FMU IV*, 3632. *Sandholm* 1963, 207, 127.

[27] Hääjuhlat järjestettiin yleensä kustannuksia kaihtamatta. Tästä on todisteena Ruotsin yhteiskunnallisen lainsäädännnön pyrkimys säädellä sulhasen kotitalossa pidetyn hääjuhlan kestitystä. *Carlsson* 1961, 169–174.

[28] *Historia de gentibus septentrionalibus* -teoksen kuvauksen mukaan pappi toimitti keskiajalla morsiamen sänkyynjohdattamisen yhdeydessä morsiushuoneen siunauksen. *Olaus Magnus* 1567, 482–483.

[29] *HB 1529*, Cijv. *HB 1533*, Cijv. *HB 1537*, Cijv. *OPSS II*, 329. Ks. myös *Baelter* 1762, 690.

[30] Ruotsin sana *hus* tarkoitti keskiajalla ja 1500-luvun alussa myös rakennuksen pienempää osaa tai huonetta. *Söderwall* 1884–1918 I, 524. Vrt. *Grath* 1904, 85.

Ilmeisesti varhaiskeskiajalla sana *thalamus* käsitettiin vain morsiussänkyä tarkoittavaksi,

ko *Welsignelse j brudhahuset* ei ilmaissut toimituksen ajankohtaa, se lienee suoritettu edelleen hääpäivän iltana morsiamen sänkyynjohdattamisen yhteydessä silloin, kun sulhanen ja morsian olivat saapuneet naittajan johdolla morsiushuoneeseen ja asettautuneet istumaan häävuoteelle. Morsiushuoneen siunaustoimituksen päätyttyä alkoi morsiamen sänkyynjohdattamisen perinteinen osa eri seremonioineen. Niiden aikana sulhanen ja morsian asettautuivat pitkälleen häävuoteeseen, johon heidät peitettiin. Näin morsiushuoneen siunaustoimitus ja morsiamen sänkyynjohdattaminen olivat edelleen selkeästi eri toimituksia.[31]

Vastaavaa otsikkoa ei ollut muiden ruotsin- ja suomenkielisten 1500-luvun vihkikaavojen virren, rukouksen ja siunauksen sisältäneen morsiushuoneen siunaustoimituksen edellä. Sen sijaan ne alkoivat *HB 1541*:ssä, *HB 1548*:ssa, *HB 1557*:ssä ja *HB 1586*:ssa ohjeella: *När Brudhen gåår til senga, siunger man thenna Psalm* ... Sen jälkeen seuranneen virren jälkeen olivat ohje *Welsignelse j brudhahuset* sekä rukous ja siunaus. Nämä elementit olivat myös *HB 1529*:ssä, *HB 1531*:ssä ja *HB 1537*:ssä. Samat ohjeet oli käännetty suomenkielisiin 1540-luvun vihkikaavoihin: *Coska Morsian maata wiedhen, nin Lauletan eli luetan teme wirsi. Veni Creator etc* ja *Morsian Honen Siugnaus*. Niissä olivat myös vastaavat elementit kuin ruotsinkielisissä *HB 1541*:n jälkeisissä morsiushuoneen siunaustoimituksissa.[32]

Mainittujen käsikirjojen ohjeet ilmaisivat Ruotsin keskiaikaisia latinankielisiä ja 1500-luvun alun kansankielisiä vihkikaavoja yksityiskohtaisemmin ja selkeämmin morsiushuoneen siunaustoimituksen suorittamisen ajankohdan. Se tapahtui ohjeen mukaan hääpäivän iltana toimitetun morsiamen sänkyynjohdattamisen yhteydessä siten, että morsiushuoneen siunaus edelsi varsinaista sulhasen ja morsiamen häävuoteeseen asettumista sekä siihen peittämistä

---

mutta myöhäiskeskiajalla ja 1500-luvulla sillä ymmärrettiin myös morsiushuonetta.

31 Vrt. *Grath* 1904, 85.

32 *HB 1529*, Cijv. *HB 1533*, Cijv. *HB 1537*, Cijv. *HB 1541*, Cjv. *KKW*, 49, 51. *KK B 28*, 50–51 (tämän toimituksen osalta katkelmallinen). *HB 1548*, Eiijv–Fr. *KK 1549*, 27. *HB 1557*, Eiijv–Fr. *HB 1586*, Ciijv–Dr. *OPSS II*, 329–330. Ks. myös *Baelter* 1762, 691. *Carlsson* 1965–1972 I, 154–155, 158.

Ruotsinkieliset ohjeet on otettu *HB 1541*:stä, eroja muihin ruotsinkielisiin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa.

Suomenkieliset ohjeet on otettu *KK 1549*:stä. *KKW*:n ohjeet olivat suomennetut sanatarkasti *HB 1541*:n vastaavista ohjeista: *Coska Morßian käyy Sängyn veisatan tämä Psalmj* ... ja *Hyuästi Siwnaus Morßiamen honeß*. *KKW*, 49, 51. *KK B 28* oli tällä kohdin fragmentaarinen.

monine perinteisine seremonioineen.[33]

Siunaustoimituksen alussa ollut virsi laulettiin naittajan johdattaessa morsiamen häävuoteeseen. Muu osa toimituksesta suoritettiin ilmeisesti keskiaikaiseen tapaan sitten, kun sulhanen ja morsian olivat asettautuneet istumaan häävuoteelle. Papin johdolla tapahtunut virren laulaminen nosti papin tässä yhteydessä naittajan rinnalle morsiamen sänkyynjohdattamisen valvojaksi. Samalla kirkollinen siunaustoimitus pyrittiin sitomaan aikaisemmasta menettelystä poiketen yhteiskunnalliseen toimeen, vaikka ne käsitettiinkin edelleen selkeästi eri toimituksiksi. Yhteiskunnallinen seremonia haluttiin lisäksi entistä selkeämmin korvata kirkollisella toimituksella. Tämä sopi siihen kirkon asemaa avioliiton solmimisessa korostavaan linjaan, joka näkyy selvästi Ruotsin reformatoristen 1540-luvun ja sen jälkeisten vihkikaavojen useissa kohdissa 1500-luvulla.

KJE 1561 ja *KJ 1571* antoivat myös määräyksiä morsiushuoneen siunaustoimituksesta. Niissä säädettiin, että mitään erityisiä seremonioita ei ollut tarpeen pitää häätalossa. Pappi sai kuitenkin halutessaan lukea tätä tarkoitusta varten olevan rukouksen käsikirjasta. Häntä kehotettiin kuitenkin antamaan hääväen olla omissa oloissaan silloin, kun heidän keskuudessaan oli paljon juopuneita. Pappi ei olisi tällöin saanut ääntään kuuluviin lukiessaan rukousta eikä se olisi ollut toimituksen arvon mukaista. *KJ 1571* lisäsi vielä täsmennyksen, jossa Jeesus Siirakin antamaan opetukseen viitaten kehotettiin vaikenemaan silloin, kun ääntä ei saatu kuuluviin.[34]

NO noudatti suhtautumisessa morsiushuoneen siunaustoimitukseen samaa linjaa kuin *KJ 1571*, jonka mukaan erityiset seremoniat häätalossa eivät olleet tarpeen.[35]

Näissä 1560–1570 -lukujen säännöksissä kirkko ei pitänyt edelleenkään morsiushuoneen siunaustoimitusta obligatorisena eikä myöskään oikeudellisesti välttämättömänä avioliiton alkamiselle. Se oli perinteiseen tapaan edelleen

---

[33] Morsiushuoneen siunaustoimituksen suorittamisajankohta ilmenee epäsuorasti Tukholman suomalaisen seurakunnan *KK 1549*:n kappaleen eräästä reunamerkinnästä. Tämän niteen vihkikaavaan virren *TUle Loia Pyhe Hengi* loppuun oli ilmeisesti 1500-luvun lopulla kirjoitettu sanat *Oratio De Angelo*. Ne tarkoittanevat tässä yhteydessä illalla angelus-kellojen soidessa lausuttua keskiaikaista rukousta *Angelus Domini nuntiavit Mariae. Tukholman suomalainen seurakunta KK 1549*, Dijr. Merkinnän dateerauksesta *Schalin* 1946–1947 I, 33 (n:o 62).

[34] *KJE 1561*, 128–129. *KJ 1571*, 123–124. *Färnström* 1956, 26. Ks. myös *Baelter* 1762, 691.

[35] *NO*, 486. *Parvio* 1966, 99.

vain siunauksellinen toimitus. Tästä voi päätellä, että *KJ 1571* ei pyrkinyt korvaamaan morsiamen sänkyynjohdattamista morsiushuoneen siunaustoimituksella samalla tavalla kuin Ruotsin kansankielisissä reformatorisissa 1540–1550 -lukujen vihkikaavoissa.

Siitä, että *KJ 1571*:n mukaan häätalossa ei välttämättä tarvinnut järjestää mitään erityisiä seremonioita, voi päätellä, että kirkon johto oli periaatteessa valmis lakkauttamaan morsiushuoneen siunaustoimituksen. Se ei siis ollut välttämätön myöskään siunaukselliselta kannalta. Tätä ilmentää sekin, että toimituksen suorittaminen asetettiin papin harkinnasta riippuvaksi.

Vastahakoisuus tätä toimitusta kohtaan näkyi edelleen pyrkimyksessä karsia toimituksen liturgisia elementtejä, kun pappi määrättiin lukemaan ainoastaan yksi rukous käsikirjasta tätä tarkoitusta varten. Keskiaikaiset ja 1500-luvun alkupuolen vihkikaavat sisälsivät morsiushuoneen siunaustoimitusta varten myös muuta liturgista ainesta. Nämä tuli jättää *KJ 1571*:n mukaan pois tästä yhteydestä. Syynä näihin määräyksiin lienee ollut se, että toimitus ei saanut kirkon mielestä kansan keskuudessa ansaitsemaansa arvonantoa. Tämä ilmenee *KJ 1571*:n määräyksistä, joiden mukaan papin tuli vaieta juhlailon ollessa ylimmillään, jottei tämä hämärtäisi morsiushuoneen siunaustoimituksen kunniallisuutta.[36]

KJ 1571:n maininnasta juopuneista hääjuhlassa ilmenee, että morsiamen sänkyynjohdattaminen suoritettiin 1500-luvun puolivälin jälkipuoliskolla edelleen illalla. Hääjuhlaan kuuluneet pidot ja juomingit oli aloitettu näet jo päivällä kirkosta tultua sulhasen valtuutetun ystävän vakuutettua, että sulhanen noudattaa lain määräämiä avioliiton taloudellisia velvoitteita. Näin ollen tunnelma saattoi kohota iltaan mennessä riehakkaaksi, mikä esti *KJ 1571*:n mukaan asianmukaisen kunnioituksen papin toimittamaa morsiushuoneen siunausta kohtaan.

Ruotsin partikulaarisissa 1500-luvun säännöksissä määrättiin, että vallitsevien kovien aikojen vuoksi köyhät ihmiset saivat vihityttää itsensä kirkossa ilman suuria kustannuksia vaatineita hääjuhlia.[37] Lisäksi kiellettiin kynttilöiden käyttö morsiushuoneen siunaustoimituksen yhteydessä.[38]

Näistä määräyksistä ilmenee myös, että hääjuhlia järjestettiin edelleen 1500-luvun loppuolella kustannuksia kaihtamatta. Morsiamen sänkyynjohdat-

---

[36] *Carlsson* 1965–1972 I, 155. *Lempiäinen* 1985, 185.

[37] Esim. Växjön piispa Nicolaus Stephanin kiertokirje papistolleen 17. 12. 1584. *Lundström* 1898, 53.

[38] Näin esim. Strängnäsin piispa Petrus Jonaen synodaalistatuuteissa 1592. *SSA* II, 55.

tamisen yhteydessä käytettiin kynttilöitä, jotka olivat ylellisyysesineitä, ja pakanalliselta ajalta periytyvän tavan mukaan soihtuja. Palavalla tulenlieskalla ymmärrettiin myös olevan valaistuksen lisäksi pahat henget karkottava merkitys.[39] Ilmeisesti tästä tavasta johtuen myös kirkollisessa morsiushuoneen siunaustoimituksessa käytettiin kynttilöitä, jotka oli ehkä siunauttu alttarilla. Kysymyksessä saattoi olla myös kirkon vastine sille pakanalliselle tavalle, jossa hääpari kumarsi tulelle. Mainittu tapa pyrittiin 1500-luvun lopussa karsimaan pois. Kynttilöiden poistaminen tästä yhteydestä johtunee myös siitä, että tuolloin pyrittiin muutenkin vähentämään kynttilöiden liturgista käyttöä. Se sopi myös siihen liturgisesti köyhempään linjaan, jonka *KJ 1571* oli omaksunut morsiushuoneen siunaustoimitukseen.

KJE 1608:n ja *KJE 1619*:n antamien määräysten mukaan häätalossa ei tarvinnut järjestää erityisiä seremonioita. Siksi oli suotavaa kieltää närkästystä herättävänä ja vanhoille ihmisille vaarallisena vanha tapa, jonka mukaan sulhanen hyppäsi häävuoteeseen. Sen sijaan sulhasen ja morsiamen tuli Tobiaan ja Saaran esimerkkiä noudattaen käydä polvilleen häävuoteen eteen sekä rukoilla siinä hiljaa Jumalaa, jotta heidän avioliittonsa olisi Jumalalle kunniaksi ja heille itselleen iloksi. Samaan aikaan pappi sai laulaa hääväen kanssa muutamia virsiä niistä kolmesta vaihtoehdosta, jotka *KJE 1608*:ssa ja *KJE 1619*:ssä mainittiin. Virren jälkeen pappi luki käsikirjassa olevan rukouksen. Sitten hääpari nousi ja asettui häävuoteeseen istumaan. Tässä vaiheessa pappi lauloi taas *KJE 1608*:ssa ja *KJE 1619*:ssä mainitun virren ja saattoi vielä pitää lyhyen kehotuspuheen hääparille siinä tapauksessa, että tilaisuus oli siihen sopiva. Papin tuli kuitenkin vaieta silloin, kun juhlatuuli oli kohonnut liian korkealle.[40]

KJE 1608:n ja *KJE 1619*:n säännöksistä ilmenee, että morsiushuoneen siunaustoimitusta ei pidetty 1600-luvun alussa kaikille pakollisena eikä oikeudellisesti välttämättömänä avioliiton alkamiselle. Se oli edelleen vain siunauksellinen toimitus.

KJE 1608:n ja *KJE 1619*:n kielteisestä kannasta häätalon seremonioihin voi päätellä, että papisto asennoitui edelleen negatiivisesti *KJ 1571*:n hengessä morsiushuoneen siunaustoimitukseen. Sitä ei pidetty välttämätömänä myöskään siunauksellisen funktion kannalta. Kuitenkin *KJE 1608*:n ja *KJE 1619*:n toimitusta koskevat säännökset poikkesivat *KJ 1571*:n vastaavista määräyksistä siten, että niissä ei enää asetettu koko morsiushuoneen siunaustoimitusta

[39] *Carlsson* 1965–1972 I, 170.

[40] *KJE 1608*, 150–151. *KJE 1619*, 486–487. Ks. myös *Baelter* 1762, 691–692. *Gustafsson* 1969, 122.

papin harkinnasta riippuvaksi. Siten sen asema oli vakiintuneempi 1600-luvun alussa kuin *KJ 1571*:ssä.

Tämä näkyy myös siinä, että *KJE 1608*:n ja *KJE 1619*:n mukaan morsiushuoneen toimituksen elementteinä tuli olla hääparin keskenään hiljaa lukema rukous, sen aikana papin ja hääväen laulama virsi, papin lukema rukous, virsi ja lyhyt kehotuspuhe. Ainoastaan viimeksi mainittu asetettiin papin harkinnasta riippuvaksi. Poikkeus on huomattava, kun *KJ 1571*:n mukaan morsiushuoneen siunaustoimituksen sisältönä tuli olla vain yksi rukous. Näin sen liturgisesti köyhempi linja ei jatkunut 1600-luvun alussa.

Kirkon mielestä morsiushuoneen siunaustoimitusta ei arvostettu 1500-luvun loppupuolella kansan keskuudessa toimituksen arvon mukaisella tavalla. Ilmeisesti tästä syystä *KJE 1608*:n ja *KJE 1619*:n mukaan toimitusta pyrittiin muuttamaan hengellisempään suuntaan. Niinpä hääpari määrättiin toimituksen alussa rukoilemaan polvillaan itsekseen hiljaa Jumalaa avioliittonsa puolesta. He olivat vielä polvillaan myös papin lukeman rukouksen ajan. Hääpari istui sitten rukousta seuranneiden virren ja papin mahdollisen lyhyen kehotuspuheen ajan häävuoteella. Kehotuspuheessa voitiin hyvin kerrata myös kirkon avioliitto-opetusta, mikä lisäsi morsiushuoneen siunaustoimituksen opetuksellista funktiota tehden siitä siten kirkollisemman toimituksen.

KJE 1608:ssa ja *KJE 1619*:ssä olevat, linköpingiläisen keskiaikaisen vihkimistradition menettelyä muistuttavat hääparin käyttäytymismääräykset eivät tuoneet mitään uutta aikaisempaan tapaan johdattaa morsian häävuoteen luo ja suorittaa morsiushuoneen siunaustoimitus. Sen sijaan ne erottivat morsiushuoneen siunaustoimituksen aikaisempaa vielä selkeämmin omaksi toimitukseksen. Sitä korosti myös se, että tässä yhteydessä puhuttiin sulhasesta ja morsiamesta toimituksen objekteina eikä enää morsiushuoneen siunauksesta. Näin jatkettiin keskiajan lopulla ja 1500-luvulla kirkon noudattamaa linjaa aikaisempaa määrätietoisemmin. Tästä voi päätellä, että kirkko pyrki edelleen korvaamaan yhteiskunnallisen seremonian siunaustoimituksella myös 1600-luvun alussa.

Kuitenkin morsiamen häävuoteeseen johdattamiseen kuului vielä 1600-luvun alussa edelleen perinteisiä elementtejä, joita pyrittiin tuolloin karsimaan pois ilmeisesti morsiushuoneen siunaustoimituksen arvokkuutta vähentävinä. Tämä ilmenee *KJE 1608*:n ja *KJE 1619*:n kiellosta, joka koski sulhasen häävuoteeseen hyppäämistä närkästystä herättävänä.[41] Kirkollisen arvokkuuden

[41] *Carlsson* 1965–1972 I, 99.

tähden myös sen viimeinen elementti eli lyhyen opetuspuheen pitäminen tehtiin riippuvaksi papin harkinnasta. *KJE 1608*:n ja *KJE 1619*:n viittauksesta häävàen päihtymykseen ilmenee, että siunaustoimitus suoritettiin edelleen tuolloin hääpäivän iltana morsiamen sänkyynjohdattamisen yhteydessä.

HB 1608 B:n vihkikaavan mukaan sulhanen ja morsian polvistuivat saavuttuaan morsiushuoneeseen häävuoteen eteen. Heidän tuli laulaa siinä ollessaan virsi. Papin luettua sen jälkeen rukouksen hääpari nousi istumaan vuoteelle. Sitten seurasi rukous, virsi ja Herran siunaus.[42]

HB 1614:n morsiushuoneen siunaustoimitusta edelsi ohje: *När Brudhgumme och Brudh gå til sänga, siunger* ... Sitä seuraavien kahden virren jälkeen oli ohje: *När Brudh och Brudhgumme haffua fallit på knä för Brudhsängen, och sången ändat är, läser* ... sekä rukous, siunaus, virsi ja Herran siunaus. Vastaavat ohjeet oli käännetty suomenkielisiin 1600-luvun alun vihkikaavoihin: *Cosca ylkä ja morsian maata wieden, nijn weisatain* ... ja *Cosca ylkä ja morsian ovat polvillens langenet, morsiamen sängyn eteen, ia Psalmin loppu on, nijn* ... Niissä oli myös samat elementit kuin *HB 1614*:n morsiushuoneen siunaustoimituksessa. Ne sisältyivät myös *HB 1627*:n vastaavaan toimitukseen. Sitä edeltävässä, *HB 1614*:stä poikkeavassa ohjeessa tämän toimituksen esittämisen ehdoksi asetettiin *KJ 1571*:n säännöksiin vedoten "häävàen sovelias siveellinen tila". Hääparin tuli polvistua vuoteen eteen rukouksen ja siunauksen ajaksi. [43]

Ruotsin kansankielisten 1600-luvun alun vihkikaavojen mainituista ohjeista ilmeni, että morsiushuoneen siunaustoimitus suoritettiin niiden mukaan edelleen morsiamen sänkyynjohdattamisen yhteydessä perinteiseen tapaan hääpäivän iltana ja että samalla puhuttiin myös sulhasesta.[44]

---

[42] *HBF 1608 B*, [12v–14r]. Sen käsinkirjoitettu ohje morsiushuoneen siunauksen sisällöstä mainitsi ainoastaan alkusanat virsille ja rukouksille ja Herran siunaukselle. *HBF 1608 B*:n pohjana olevaan *HB 1586*:n morsiushuoneen siunaustoimitukseen ei ollut tehty muutoksia.

[43] *HB 1614*, XLVv–XLIIIv. *KK 1614*, 79–83. *HB 1627*, Eiiijv, Fr. *KK 1629*, 32–33 (vain yksi virsi sulhasta ja morsianta häävuoteeseen johdatettaessa). Ks. myös *Grath* 1904. 115–116.

Suomenkieliset ohjeet on otettu *KK 1614*:stä, *KK 1629*:n ohjeen teksti oli suomennettu sen sijaan sanatarkasti *HB 1614*:n vastaavista ohjeista: *Cosca Ylkä ia Morsian Sängyn menewät, weisatan tämä* ... ja *Cosca Ylkä ia Morsian owat polwillens langennet, Morsiamen Sängyn eteen, ia Psalmi lopetettu on, luke. KK 1629*, 32v, 33r.

[44] *Carlsson* 1965–1972 I, 159–160.

Kalannin Uudelle kirkolle kuuluneen käsikirjasidoksen *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n vihkikaavojen morsiushuoneen siunaustoimituksen kohdalle oli 1600-luvun alussa kirjoitettu la-

Sulhasen erityinen maininta tässä yhteydessä saattoi selittyä myös siten, että morsiushuoneen siunaustoimitus haluttiin 1600-luvun alun kirkkojärjestysehdotuksissakin näkyneen kirkon vanhan pyrkimyksen mukaisesti erottaa perinteisestä morsiamen sänkyynjohdattamisesta.[45] Tästä kertoo myös se, että sulhanen ja morsian olivat 1600-luvun alun vihkikaavojen mukaan toimituksen ajan polvillaan häävuoteen edessä. Morsiushuoneen siunaustoimitus noudatti kuitenkin perinteisiä morsiamen sänkyynjohdattamisen muotoja siinä, että virsiä laulettiin papin johdolla johdatettaessa sulhasta ja morsianta häävuoteeseen. Tällöin pappi johti sitä naittajan ohella ja se pyrittiin näin korvaamaan kirkollisella toimituksella Ruotsin kansankielisten 1540-luvun jälkeisten vihkikaavojen tavoin. Sama pyrkimyshän näkyi myös epäsuorasti 1600-luvun alun kirkkojärjestysehdotuksissa.

Kaikista mainituista 1600-luvun alun siunaustoimitusta koskevista määräyksistä ilmenee, että toimitus eli Ruotsissa edelleen 1600-luvun alussa ja jopa vahvisti asemiaan. Näin *KJ 1571*:n negatiivinen asenne morsiushuoneen siunaustoimitusta vastaan ei kyennyt horjuttamaan sen asemaa osana vihkikaavaa. Tämä näkyi myös siten, että *KJ 1571*:n suosittama liturgisesti köyhempi siunaustoimitus ei toteutunut 1600-luvun alussa, vaan se itse asiassa rikastui liturgisesti ja erottautui siten morsiamen sänkyynjohdattamisesta selkeämmin omaksi, sen korvaavaksi toimitukseksi. Yhtenä syynä kirkollisen esivallan muuttuneeseen kantaan tähän toimitukseen oli pelko, että ilman pappia suoritettu morsiamen häävuoteeseen johdattaminen johti hillittömyyksiin.[46] Lisäksi tapa oli juurtunut syvästi kansan keskuuteen.

---

tinaksi ohjeet, joiden mukaan tätä toimitusta ei saanut suorittaa hääväen ollessa juovuksissa. Siinä tapauksessa tuli resitoida vain yksi morsiushuoneen siunaustoimituksen rukous kirkossa vihkitoimituksen päätteeksi. *TYK Ai. I. 4c kk*: *HB 1614*, XLVIIr; *KK 1614*, 81.

Morsiamen sänkyynjohdattamiskäytäntö alkoi muuttua jo 1600-luvun ensimmäisellä puoliskolla sellaiseksi, että toimitus suoritettiin pääsääntöisesti jo päivällä heti kirkosta tultua. Se saatettiin tuolloin toimittaa myös kirkossa, pappilassa, lukkarilassa tai pitäjäntalossa, mikäli matka häätaloon oli pitkä. *Carlsson* 1965–1972 I, 158, 160, 162.

Aatelisten ja ylhäisön koko vihkitoimitus morsiushuoneen siunauksineen voitiin toimittaa samassa linnan tai kartanon salissa. Sinne oli pystytetty häävuode, johon hääpari johdatettiin muitten vihkitoimituksen osien päättymisen jälkeen. Näin meneteltiin ainakin Kaarle herttuan ja Kristiinan avioliittoon vihkimisen yhteydessä Nyköpingin linnassa 1592 ja Kaarle X Kustaan ja Hedvig Elenoran vihkiäisissä Tukholman kuninkaanlinnan valtiosalissa 1654. *Troels – Lund* [1908–1910] XI, 269. *Carlsson* 1965–1972 I, 182–183.

45 Sulhasen maininta tässä yhteydessä ei ollut uusi asia, sillä linköpingiläinen vihkimistraditio puhui myös sulhasen ja morsiamen johdattamisesta [hää]vuoteeseen. *ML*, 127.

46 *Bonsdorff* 1904, 438–439. *Carlsson* 1965–1972 I, 158–160.

Morsiushuoneen siunaustoimitus oli käytössä myös Suomessa 1600-luvun alkupuolella, ilmeisesti Ruotsia voimakkaammin. Tästä kertoo myös se, että *KJ 1571*:n lyhennelmä *CE* ei maininnut mitään papin harkintavallasta tämän toimituksen suorittamisessa eikä sen liturgisesta köyhdyttämisestä.[47] Samasta asiasta on osoituksena, että Turun hiippakunnassa määrättiin 1600-luvun puolivälissä morsiushuoneen siunaustoimitus suoritettavaksi myös silloin, kun hääpari oli syyllistynyt esiaviolliseen sukupuoliyhteyteen ennen vihkimistä.[48] Ruotsin puolella pappi ei saanut toimittaa tässä tapauksessa lainkaan tätä siunausta.[49]

8.2. SIUNAUSTOIMITUKSEN LITURGINEN SISÄLTÖ

8.2.1. Morsiushuoneeseen johdatettaessa lauletut virret

Veni creator spiritus

HB 1541:n, *HB 1548*:n, *HB 1557*:n ja *HB 1586*:n sekä suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen morsiushuoneen siunaustoimitukset alkoivat ohjeella virren *Veni creator spiritus* laulamisesta.[50] Sama virsi määrättiin lauletta-

---

[47] Ks. myös *Parvio* 1966, 99.

Vrt. esim. Västeråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksissä 1632 toistettiin *KJ 1571*:n määräys, jonka mukaan morsiushuoneen siunaustoimituksen yhteydessä ei tarvittu mitään erityisiä seremonioita. Tässä yhteydessä riitti käsikirjan yhden rukouksen lukeminen. *Lundström* 1900, 20.

[48] Esim. *CEAP*, 18 (Turun tuomiokapitulin pöytäkirja 26. 11. 1656).

Isaacus Rothoviuksen konstituutioissa 1640-luvulta annettiin myös ohjeita papille siitä, miten hänen tuli menetellä hääpidoissa. Tässä yhteydessä ei kuitenkaan puhuttu mitään morsiushuoneen siunaustoimituksesta. *Lagus* 1836, 72, 76. *Hall* 1929, 82, 85.

[49] Esim. Västeråsin piispa Johannes Rudbeckiuksen hiippakuntasäännöksissä 1632 kiellettiin Västeråsin synodaalistatuutteihin 1616 vedoten papin mukana oleminen morsiushuoneen siunaustoimituksessa silloin, kun hääpari oli syyllistynyt esiaviolliseen sukupuoliyhteyteen ennen avioliittoon vihkimistä. *Lundström* 1900, 20. *Carlsson* 1965–1972 I, 161.

[50] *HB 1541*, Cjv. *KKW*, 49. *HB 1548*, Eiijv. *KK 1549*, 27. *HB 1557*, Eiijv. *HB 1586*, Ciijv.

vaksi morsiushuoneen siunaustoimituksen alussa myös 1600-luvun alun kirkkojärjestyksissä sekä ruotsin- ja suomenkielisissä vihkikaavoissa.[51]

Seuraavassa vertailussa 8.1. on asetettu rinnakkain ruotsin- ja suomenkielisten 1540-luvun ja sen jälkeisten sekä 1600-luvun alun vihkikaavojen virren *Veni creator spiritus* ensimmäinen ja viimeinen säkeistö. Niistä saadaan havainnollinen näyttö koko virren tarkasteltavasta linjasta.

Vertailu 8.1. Ruotsin kansankielisten reformatoristen 1540-luvun ja sen jälkeisten sekä 1600-luvun alun vihkikaavojen morsiushuoneen siunaustoimitusten virren *Veni creator spiritus* ensimmäisen ja viimeisen säkeistön vertailu

HB 1541, HB 1548, HB 1557, HB 1586, HB 1614	*KKW, KK 1549*	*KK 1614, KK 1629*
Kom[1] helghe Ande Herre godh, *besöök wår hierta och giff oss moodh, Lät oss få tina helgha nådh, och war medh oss j rådh och dådh.*	TVle[2] Loia Pyhe Hengi, *sinun wskolises walgista, ne Rinnat Armolla teute, iotcas itze loonut olet.*	TUle[3] Pyhä Hengi luoja, *Ja kylmen sydämen suoja, Täytä ne rinnat armollas,* Cuin sinä loit sinun woimallas.
Gudh Fadher och *hans eenda Son, warde prijs j himmels thron, Them helgha Anda skee och så, han läte oss sina nådher så.*	Isen, Poian, ia Pyhen Hengen, kijtos olkon *loppumata, wan Poica meille andacon, ne luatut annot.* Amen.	*Jsän olcon aina kijtos, Pojan cunnia samas lijtos, Cuin Pyhän Hengen meille anda, Ja taivast lahioia meille canda.*

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HB 1541*:stä, eroja *HB 1548*:n vastaavaan kohtaan verraten on vain ortografiassa ja pikku sanoissa.

2 Teksti on otettu *KK 1549*:stä, eroja *KKW*:n ja *KK B 28*:n vastaaviin kohtiin verraten on vain ortografiassa, pikku sanoissa sekä yhdessä erikseen mainitussa kohdassa.

3 Teksti on otettu *KK 1614*:stä, eroja *KK 1629*:n vastaaviin kohtiin verraten on vain ortografiassa sekä pikku sanoissa; *KK 1629*:n teksti sisälsi ainoastaan tämän virren

---

[51] *KJE 1608*,150–151. *HB 1614*, XLVv–XLVIv. *KK 1614*, 79–80. *KJE 1619*, 487. *HB 1627*, Fr (vain virren alkusanat, siinä viitattiin myös samassa niteessä olevan virsikirjan sivuun 232). *KK 1629*, 32v (vain yksi säkeistö sekä sanat Plures versus habes in Finnonico; näillä sanoilla ilmeisesti tarkoitettiin Olaus Elimaeuksen virsikirjaa 1621, jossa tämä virsi oli kokonaisuudessaan. *SWk 1621*, 80rv). *Kurvinen* 1929, 237.

Kuhmalahden kirkonarkistossa säilytettävän *KK 1614*:n kappaleen sivulle 80 oli lisätty kaksi nuottiriviä. Ne saattoivat olla tarkoitetut papille avuksi tämän virren laulamiseen. *Kuhmalahden kirkonarkisto III d. 1.* : *KK 1614*, 80. *Lempiäinen* 1967a, 17 (n:o 36).

ensimmäisen säkeistön sekä sen jälkeen sanat Plures versus habes in Finnonico.

Vertailun mukaan käsiteltyjen vihkikaavojen virren *Veni creator spiritus* ensimmäinen ja viimeinen säkeistö vastasivat toisiaan ajatuksellisesti, mutta poikkesivat tekstuaalisesti ja rytmillisesti.

Suomenkielisissä versioissa ei ole selvää sanallista vastinetta ruotsinkielisille säkeistöille. Saman tuloksen saa myös vertailtaessa ruotsinkielisten tekstien sanallista suhdetta suomenkieliseen muotoihin, kuten vertailun 8.1. kursivoitujen kohtien rinnakkaisuus osoittaa.

Samanlainen vastaamattomuus on havaittavissa myös näiden vihkikaavojen mainitun virren muissa säkeistöissä.

Virren säkeistöjen järjestys oli sama kaikissa ruotsinkielisissä sekä 1600-luvun alun suomenkielisissä vihkikaavoissa. Sen sijaan suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen säkeistöjärjestys poikkesi siitä siten, että neljäs ja viides säkeistö olivat päinvastaisessa järjestyksessä.[52]

Tekstuaaliset poikkeamat ovat siksi suuret, ettei niitä voi selittää vain vapaasta käännöstyöstä johtuviksi. Aiemmin on ilmennyt, että suomenkieliset 1540-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavat käänsivät ajatuksellisesti erittäin tarkasti alkutekstejään, saman ajan ruotsinkielisiä vihkikaavoja. Näin ollen virsien eroavuuden taustana täytyy olla niiden erilainen virsitraditio, sillä sekä ruotsin- että suomenkieliset virsien tekstit ovat kielialueellaan identtiset ortografisia seikkoja lukuunottamatta.

Virsi *Veni creator spiritus, Mentes tuorum visita* on levinneimpiä ja eniten käytettyjä virsiä läntisessä kirkollisessa traditiossa. Sen varhaisimmat käsikirjoitukset on ajoitettu 900-luvulle. Keskiajan kuluessa virsi käännettiin eri kielille. Luther saksansi sen 1524. Tästä käännöksestä Olavus Petri ruotsinsi virren 1526, ja se julkaistiin virsivihkosessa *Swenske songer eller wisor*.[53]

Veni creator spiritus otettiin suoraan *HB 1541*:n vihkikaavaan mainitusta virsivihkosesta, sillä kummankin virret olivat identtiset sekä tekstuaalisesti että säkeistöjärjestyksen puolesta. Eroja oli vain oikeinkirjoituksessa pikku sanoissa. *HB 1541*:stä se välittyi muihin ruotsinkielisiin 1500-luvun ja 1600-

---

[52] Ks. myös *Kurvinen* 1929, 232.

[53] Olavus Petrin toimittamasta 1526 virsivihkosesta *Swenske songer eller wisor* otettiin uusia painoksia ainakin 1530, 1531(?) ja 1536 (julkaistu reprinttinä *OPSS II*). *Collijn* 1927–1931, 344. *Lempiäinen* 1988, 359.

OPSS II, 551–552. Tästä virrestä ja sen esittämisestä *Kurvinen* 1929, 76, 232.

luvun alun vihkikaavoihin.[54]

Agricolan rukouskirjan helluntaivirsien osastossa oli myös virsi *Se hymnus Veni creator Spiritus*.[55] Hän suomensi sen Turun hiippakunnassa käytössä olleesta, Nürnbergissä 1485 painetun *Breviarium Dominicanum*in vastaavasta virrestä, mutta poikkesi alkutekstistään vaihtamalla neljännen ja viidennen säkeistön järjestyksen päinvastaiseksi.[56]

Agricolan rukouskirjan virsi on ollut edelleen suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen virren pohjatekstinä, sillä niiden ja rukouskirjan virsien välillä on sekä tekstuaalisuuden että säkeistöjärjestyksen osalta selvä vastaavuus.[57]

Ruotsin reformatoristen 1540-luvun vihkikaavojen virressä *Veni creator spiritus* olleet erot johtuivat näin eri virsitraditioista. *HB 1541*:n luoma ruotsinkielinen traditio pohjautui Olavus Petrin ruotsinnoksen välityksellä Martti Lutherin käännökseen virrestä *Veni creator spiritus*. Suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen virren pohjana puolestaan oli Agricolan käännöksen avulla Turun hiippakunnassa käytössä ollut dominikaanibreviarium. Näin suomenkieliset 1540-luvun vihkikaavat nojautuivat itsenäisesti kotoiseen traditioon, kuten muissakin osissa vihkikaavaa on näkynyt.

Kun virsi sisältyi myös ruotsinkielisiin 1500-luvun loppupuolen ja 1600-luvun alun virsikirjoihin,[58] *Kom helghe Ande HERRE gudh* oli niissä ortografisia seikkoja lukuunottamatta samanlainen kuin ruotsinkielisissä 1540-luvun ja sen jälkeisissä sekä 1600-luvun alun vihkikaavoissa. Mainittu virsi oli näin saanut vakiintuneen paikan ruotsalaisessa kirkollisessa elämässä vuosisadan vaihteessa. Sitä käytettiin 1600-luvun alussa myös muissa liturgisissa yhteyksissä.[59]

Virsi esiintyi myös Jacobus Petri Finnon virsikirjassa (1583?). Siinä se poikkesi tekstuaalisesti huomattavasti Agricolan rukouskirjaan pohjaavasta aikaisemmasta suomenkielisestä käännöstraditiosta. Finno käänsi näet tämän

---

54 *HB 1548*, Eiijv–Eiiijr. *HB 1557*, Eiijv–Eiiijr. *HB 1586*, Eiijr–Eiiijr.

55 *Rucouskiria 1544*, 412–413.

56 *Kurvinen* 1929, 232. *Gummerus* 1955, 193–194. *Parvio* 1973, 176.
Nürnbergissä 1485 painetun *Breviarium Dominicanum*in käytöstä Suomessa *Maliniemi* 1963, 29, 33.

57 *Nordberg* 1963, 22. *Parvio* 1973, 176.

58 Esim. *Then Swenska Psalmeboken 1562*, Iijr–Iiijr.

59 Virttä *TUle Pyhä hengi luoia* käytettiin *HBM 1614*:ssä ja *KKM 1614*:ssä sekä helluntaipäivän toisena graduaalivirtenä että saarnaa edeltävänä virtenä. *HBM 1614*, XVIr, XIXr. *KKM 1614*, 35, 40. Viimeksi mainitusta piti Sorolaisen postillan mukaisesti laulaa ensimmäinen säkeistö. *Ericus Erici* 1621, 914–915 [946–947]. *Kurvinen* 1929, 232.

virren uudelleen mukaellen entistä suomennosta ja korjaten sitä ruotsinnoksen mukaan. Hän korjasi myös Agricolan muuttaman säkeistöjärjestyksen vastaamaan ruotsinkielisissä virsikirjoissa olevaa, alkuperäistä säkeistöjärjestystä.[60] Finnon virsikirjasta virsi otettiin sellaisenaan ainoastaan ortografisin poikkeuksin todennäköisesti 1605 painettuun suomenkieliseen virsikirjaan, jota on pidetty Hemminki Maskulaisen virsikirjana, ja sen uusintapainokseen 1630 sekä Olaus Elimaeuksen virsikirjaan 1621.[61]

Suomenkielisistä 1500-luvun lopun ja 1600-luvun alun virsikirjoista virsi otettiin suomenkielisiin 1600-luvun alun vihkikaavoihin, sillä niissä olevat virsitekstit olivat sekä tekstuaalisesti että säkeistöjärjestyksen perusteella samat kuin tässä virsikirjassa.

Virressä Pyhää Henkeä puhuteltiin Luojaksi. Häntä pyydettiin tulemaan omiensa luo ja valaisemaan heitä. Pyhältä Hengeltä rukoiltiin lohdutusta sekä suojelusta sielun vihollista vastaan, rauhaa ja Jumalan johdatusta. Häneltä anottiin edelleen apua oikeaan uskoon Kolmiyhteiseen Jumalaan. Virsi päättyi Kolmiyhteisen Jumalan kaikille persoonille osoitettuun kiitokseen.

Virressä esiintyvä ajatus luomisesta sopi avioliittoon vihkimisen yhteyteen, sillä keski- ja reformaatioajan avioliitto-opetuksen mukaan avioliitossa eläminen jatkoi Jumalan luomistyötä. Edelleen jokaisen solmitun avioliiton opetettiin olevan Jumalan luoma. Tähän liittyi virren lopussa ollut Kolmiyhteisen Jumalan ylistys. Kirkon opetus avioliitosta iankaikkisuuskasvatuksena näkyi niissä pyynnöissä, joissa Pyhältä Hengeltä anottiin apua sielun vihollista vastaan, Jumalan johdatusta sekä rauhaa. Virren lopussa ollut pyyntö oikeasta uskosta Kolmiyhteiseen Jumalaan liittyi viimeksi mainittuun kirkon avioliitto-opetuksen prinsiippiin. Kolmiyhteisestä Jumalasta puhuminen sopi vihkikaavaan, sillä se oli kytketty keskiajalla votiivimessun *de sancta trinitate* yhteyteen. Siten morsiushuoneen siunaustoimitus liitettiin muuhun vihkikaavaan. Tämä korosti morsiushuoneen siunaustoimituksen asemaa ja siunausluonnetta.

Virsi *Veni creator spiritus* sopi sisältönsä puolesta sekä vihkikaavaan että erityisesti morsiushuoneen siunaustoimitukseen. Sitä on siksi käytetty tässä yhteydessä jo keskiajalla, sillä Olaus Magnuksen mukaan morsiamen sänkyynjohdattamisen yhteydessä oli tuolloin paljon seremonioita. Niihin kuului myös, että läsnäoleva pitäjänpappi tai joku muu pappi lauloi virren *Veni cre-*

60 *Finno* s.a., LVIIrv. *Lempiäinen* 1988, 293–294. *Kurvinen* 1929, 19, 76.

61 [*SWk 1605*], 148v–149r. *SWk 1621*, 80v–81r. *HYK*:ssä säilytettävästä laitoksesta (*signum Rv 1227*) tämä virsi puuttuu. *YYVSWk 1630*, 125r. *Kurvinen* 1929, 19, 76, 232.

ator spiritus ja pyysi Jumalan apua vasta vihityille.[62]

Olaus Magnus ei kuitenkaan maininnut tarkemmin, missä yhteydessä tämä virsi laulettiin. Ruotsin 1540-luvun kansankielisten vihkikaavojen tapa esittää tämä virsi johdatettaessa hääparia morsiushuoneeseen jatkui vielä 1600-luvun alussa, ja se antaa aiheen olettaa, että samalla jatkettiin vanhempaa, keskiaikaista käytäntöä, vaikka siitä ei ole mainintoja Ruotsin keskiaikaisissa latinankielisissä eikä 1520–1530 -lukujen kansankielisssä vihkikaavoissa.

Ruotsin 1600-luvun kirkkojärjestysehdotusten mukaan mainittu virsi tuli laulaa hääparin ollessa polvillaan häävuoteen edessä ja rukoillessa siinä keskenään hiljaa Jumalaa. Nämä säännökset eivät saaneet kuitenkaan pysyvää asemaa, sillä niitä ei mainittu 1600-luvun alun vihkikaavoissa.

Veni sancte spiritus

Linköpingiläisen käsikirjatradition mukaan varsinaista morsiushuoneen siunausta edeltänyt toimitus *Modus verus ad introducendum sponsum et sponsam ad lectum* suoritettiin silloin, kun naittaja oli johdattanut morsiamen morsiushuoneeseen. Kun siellä sulhanen ja morsian polvistuivat häävuoteen eteen ja kumartuivat samalla sen yli, pappi aloitti antifonin *Veni sancte spiritus* säepareineen.[63]

Missään muissa keskiaikaisissa ruotsalaisissa ja pohjoismaisissa vihkikaavoissa ei puhuttu tästä antifonista eikä sen esittämisestä tässä yhteydessä. Siksi sen esittämisen yleisyydestä muissa Ruotsin hiippakunnissa ei ole varmaa tietoa.

Antifoni *Veni sancte spiritus* on peräisin 1000-luvulta. Sitä käytettiin keskiajalla helluntaiajan kanonisisssa rukoushetkissä, jolloin sitä veisattaessa sytytettiin kynttilöitä ja soitettiin kelloja. Turun hiippakunnan messutraditiossa tätä helluntaiantifonia käytettiin helluntaipäivän toisena versus alleluiaticuksena sekä *de spiritu sancto* -votiivimessun graduaalen toisena versuksena.[64] Antifoni oli näin messuun nähden epäitsenäisessä asemassa, ja se esiintyi lisäksi typistetyssä muodossa. Mahdollisesti näistä syistä Agricola ei suomentanut sitä lainkaan *M 1549*:ään. *MW*:ssä se oli sensijaan suomeksi käännettynä, ja se laulettiin ennen saarnaa.[65]

---

[62] *Olaus Magnus* 1567, 482–483. *Carlsson* 1965–1972 I, 155–156.
[63] *ML*, 127. *Grath* 1904, 33.
[64] Esim. *MA*, 219, 450. *Parvio* 1973, 176.
[65] *MW*, 173. *Kurvinen* 1929, 246–247. *Parvio* 1973, 176.

Antifonissa rukoiltiin Pyhän Hengen apua seurakunnan tarpeisiin. Tästä syystä tätä antifonia saattoi olla vaikea soveltaa sellaisenaan avioliittoon vihkimiseen liittyviin asioihin. Toisaalta tapa soittaa kelloja ja sytyttää kynttilöitä antifonin yhteydessä sopi tähän yhteyteen, sillä morsian saatettiin johdattaa perinteisesti häävuoteeseen musiikin säestyksellä soihtujen ja kynttilöiden valossa.

Antifoni *Veni sancte spiritus* ei siis ollut kovin yleinen Turun hiippakunnassa keskiajalla eikä 1500-luvun alussa. Se sopi sisältönsä puolesta virttä *Veni creator spiritus* huonommin morsiushuoneen siunauksen yhteyteen. Lisäksi viimeksi mainittu virsi oli käyttökelpoisempi kuin *Veni sancte spiritus* myös sävelmällisesti.[66] Näistä kaikista seikoista voi päätellä, että mainittua antifonia ei käytetty Suomessa morsiushuoneen siunaustoimituksessa ainakaan keskiajalla eikä 1500-luvun alkupuolella.

Psalmin 128 pohjalle sepitetty virsi

KJE 1608:n ja *KJE 1619*:n ohjeista ilmeni myös, että virren *Kom helge Ande Herre godh* lisäksi voitiin laulaa virsi *Säll är then man som fruchtar Gudh.* Se tuli laulaa myös *HBF 1608 B*:n vihkikaavan mukaan morsiushuoneen siunaustoimituksessa. Sama virsi oli painettuna edelleen *HB 1614*:n vihkikaavaan heti virren *Kom helge Ande Herre godh* jälkeen ja oli otsikoitu *Psalm. CXXVIII.* Tämä virsi piti laulaa sen mukaan edellisen virren lisäksi, ei sen vaihtoehtona. Mainittu virsi voitiin laulaa myös *HB 1627*:n mukaan. Sen esittämisen ehdoksi asetetettiin kuitenkin hääväen osoittama arvostus morsiushuoneen siunaustoimitusta kohtaan.[67]

KK 1614:n vihkikaavan virren *TUle Pyhä hengi luoja* päätyttyä oli myös otsikko *Psal. CXXVIII.* Sen jälkeinen virsi alkoi sanoilla *AUtuas se cuin pelkä Herra.* Tämäkään virsi ei ollut vaihtoehto edelliselle virrelle, vaan se piti laulaa sen ohella.[68]

Virsi *Säll är then man som fruchtar Gudh* oli myös ruotsinkielisissä 1500-

---

[66] *Parvio* 1973, 176–177.

[67] *HBF 1608 B*, [12v]. *HB 1614*, XLVIv–XLVIIr. *HB 1627*, Fr. *HBF 1608 B*:n ja *HB 1627*:n vihkikaavossa mainittiin ainoastaan tämän virren alkusanat, *HB 1627*:ssä viitattiin myös samassa niteessä olevan virsikirjan sivuun 9.

[68] *KK 1614*, 80–81.

Tämä virsi kirjoitettiin käsin 1600-luvulla *KK 1549*:n kappaleisiin. Esim. *HYK Mf I Ms 233*: Laihian kirkonarkiston sidoksen *HB 1548*, Diijr ja *KK 1549* (kummatkin *Schalin* 55), [6v]. *Schalin* 1946–1947 I, 29–30 (n:o 55).

luvun lopun ja 1600-luvun alun virsikirjoissa. Niissä se oli otsikoitu *Then CXXVIII. Ps Beati omnes qui timent.*[69] Se oli otettu mainituista virsikirjoista ruotsinkielisiin 1600-luvun alun vihkikaavoihin ja oli näissä kaikissa lähteissä identtinen ortografiaa lukuunottamatta. Laurentius Paulinus Gothus lienee saanut Saksasta esikuvan tämän virren käyttämiseen avioliittoon vihkimisen yhteydessä.[70]

Puheena oleva virsi, joka esiintyi ensimmäisen kerran ruotsin kielellä *Swenske songer eller wisor* -virsivihkosessa muodossa *Sell är then man som fruchtar gud*, poikkesi 1500-luvun lopun ja 1600-luvun alun ruotsinkielisten virsikirjojen virrestä vain oikeinkirjoituksellisesti ja rytmityksellisesti.[71] Sen kantamuotona oli Lutherin 1524 psalmin 128 pohjalta sepittämä virsi *Wol dem der yn Gottes furcht steht*, jonka Olavus Petri 1520–1530 -luvuilla ruotsinsi.[72]

Jacobus Finnon virsikirjan psalmiparafraasivirsien osastossa oli virsi *Autuas se quin pelkä herra.* Siellä se oli otsikoitu *Se CXXVIII Psalmi Beati omnes qui timent.* Finno suomensi sen ruotsinkielisten 1560–1570 -lukujen virsikirjojen pohjalta. Tämä ilmenee sekä virren otsikosta että sen rytmillisestä runomuodosta, jotka poikkesivat ruotsinkielisen virsikirjan 1536 vastaavista muodoista. Finnon käännös oli pääpiirteissään sanatarkka, joskin hän hieman mukaili eräin kohdin lähdetekstiään ja lisäsi kolmanteen säkeistöön yhden säkeen.[73]

Finnon virsikirjasta virsi välittyi lähes sellaisenaan, tosin ortografisin poikkeuksin Hemminki Maskulaisen virsikirjana pidettyyn vuoden 1605 virsikirjaan, sen uusintapainokseen 1630 ja Elimaeuksen virsikirjaan 1621. Niissä se oli 1500-luvun loppupuolen ruotsin- ja suomenkielisten virsikirjojen tapaan psalmiparafraasivirsien joukossa eikä häävirsien osastossa.[74]

---

[69] Esim. *Then Swenska Psalmeboken 1562* (1965), XXXVIIIrv. *Then Swenska Psalmeboken 1567*, XLIIIIrv. *Collijn* 1927–1931, 405.

[70] Useiden saksalaisten 1500-luvun kirkkojärjestysten ja käsikirjojen mukaan psalmin 128 pohjalta sepitetty virsi tuli laulaa varsinaisen vihkitoimituksen lopussa. Näissä lähteissä ei mainittu lainkaan morsiushuoneen siunausta. Esim. *Agenda ... im Fürstenthumb ... Hessen 1566, 1574. -Sehling* 1902–1977 VIII:1, 325, 444. *Ordnung ... zu Sachsen 1580. -Sehling* 1902–1977 I:1, 368.

[71] *OPSS II*, 536.

[72] *Kurvinen* 1929, 265.

[73] *Lempiäinen* 1988, 212–213. *Kurvinen* 1929, 265.

[74] *[SWk 1605]*, 47v–48r. *SWk 1621*, 40r–41r. *YVSWk 1630*, 38rv. *Kurvinen* 1929, 325. *Parvio* 1973, 177.

Suomenkielisistä 1500-luvun lopun ja 1600-luvun alun virsikirjoista virsi otettiin *KK 1614*:n vihkikaavan morsiushuoneen siunaustoimitukseen.[75] Siten siinä ollut virsi *AUtuas se cuin pelkä Herra* pohjautui siis Ruotsin kansankielisten 1500-luvun ja 1600-luvun alun virsikirjojen välityksellä psalmin 128 pohjalta Lutherin sepittämään virteen.

Agricolan kirjan *Dauidin Psaltari 1551* sisältämä psalmin 128 suomennos poikkesi tekstuaalisesti huomattavasti edellä mainitusta virren muodosta *Autuas se cuin pelkä Herra*.[76] Psalmia 128 edeltäneen, ruotsalaisesta kokoraamatusta käännetyn tiivistelmän mukaan psalmissa opetettiin edelliseen psalmiin liittyen Jumalan antavan kaiken menestyksen ja siunauksen myös aviopuolisoille. Siksi sitä oli hyödyllistä käyttää häälauluna ja morsianvirtenä (*Häidenlaulu ia Morssianwirsi*) vihkitoimituksen yhteydessä.[77]

Psalmin laulamista Turun hiippakunnan keskiaikaisessa vihkimistraditiossa ja myös *KK 1549*:n vihkikaavan vastaavassa kohdassa on käsitelty aikaisemmin puhuttaessa vihkiparin johdattamisesta kirkon ovelta kuoriaidan eteen pitäjänalttarin luo.[78]

Agricolan nimitys *Häidenlaulu ia Morssianwirsi* saattoi tarkoittaa myös sitä, että psalmia olisi laulettu juuri morsiushuoneen siunaustoimituksen yhteydessä. Tällöin sen laulaminen olisi mahdollinen jo 1500-luvulla ilmeisesti virren *Veni creator spiritus* yhteydessä, vaikka sitä ei mainita ajankohdan lähteissä. Tämä olisi jatkanut myös Turun hiippakunnassa keskiaikaista käytäntöä, sillä linköpingiläisen vihkimispraksiksen mukaan morsiushuoneen siunaustoimituksessa laulettiin juuri psalmi 128 ja siihen kuuluneet antifonit.[79]

Psalmi 128 sopi keskiaikaisen käytännön mukaisesti esitettäväksi sisältönsä puolesta avioliittoon vihkimisen yhteydessä. Siinä kertaantui kirkon opetus, että Jumalan tahtoa noudattamalla menestyy myös avioliitossa.[80] Tämän mittapuuksi asetettiin puolison uskollisuus, jälkeläisten monilukuisuus sekä kaiken hyvän jatkuminen koko elinajan. Nämä kolme elementtiä olivat esiin-

---

[75] *Parvio* 1973, 177.

[76] *Dauidin Psaltari 1551*, 404, 410.

[77] *Dauidin Psaltari 1551*, 404, 410.

[78] Ks. tämän kirjan sivut 403–404. Vrt. *Kurvinen* 1929, 205.

[79] *ML*, 50. *Quensel* 1890 I, 118 viite 1. *Grath* 1904, 34. *Parvio* 1973, 182–183 viite 30. Vrt. *Kurvinen* 1929, 205 viite 2.
Linköpingiläisessä vihkimiskäytännössä tätä psalmia ja sen yhteydessä olleita antifoneja esitettiin myös silloin, kun vihkipari siirtyi kirkon ovelta sisälle kirkkoon kuoriaidan ovelle.

[80] *Kurvinen* 1929, 265.

tyneet vihkikaavan useissa kohdissa jo aiemmin. Ne olivat itse asiassa samoja kirkon avioliitto-opetuksen premissejä, joilla perusteltiin avioliiton sakramentin ihmiselle välittämä siunaus. Puheena oleva virsi osoittaa siten, että näitä kirkon perinteisen avioliitto-opetuksen elementtejä käytettiin edelleen 1600-luvun alussa.

Muut virret

KJE 1608:n ja *KJE 1619*:n mukaan virsien *Kom helge Ande Herre godh* ja *Säll är then man som fruchtar Gudh* ohella voitiin laulaa myös virsi *O Jesu Christ som mandom togh.* Sitä ei mainittu lainkaan Ruotsin keskiaikaisten latinankielisten ja reformatoristen kansankielisten 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen morsiushuoneen siunaustoimituksissa.[81]

Olavus Petri sepitti virren 1520-luvulla, ja se julkaistiin *Swenske songer eller wisor* -virsivihkosessa.[82] Siitä se otettiin ruotsinkielisiin 1500-luvun loppupuolen ja 1600-luvun alun virsikirjoihin.[83] Jacobus Finno suomensi tämän virren virsikirjaansa muotoon *O Jesu Christ Quin Luonnon sai* ruotsinkielisistä 1560–1570 -lukujen virsikirjoista. Tämä näkyy selvimmin virren viimeisestä säkeistöstä, joka oli tekstuaalisesti samanlainen ruotsinkielisissä 1560–1570 -lukujen virsikirjoissa ja Finnon virsikirjassa, mutta poikkesi ruotsinkielisestä virsikirjasta 1536. Finno lisäsi suomennokseensa itsenäisesti muutamia säkeitä.[84] Finnon virsikirjasta se välittyi suomenkieliseen virsikirjaan 1605, sen uusintapainokseen 1630 ja Elimaeuksen virsikirjaan 1621 ainoastaan muutamin ortografisin poikkeuksin.[85]

Kun *KJE 1608*:n ja *KJE 1619*:n mainitsema virsi *Kom helge Ande Herre godh* oli Ruotsin kansankielisissä 1500-luvun ja 1600-luvun alun virsikirjoissa, sitä on voitu käyttää reformaatioajalla morsiushuoneen siunaustoimituksen yhteydessä, vaikka ajan vihkikaavat eivät sitä mainitse. Virren sisältö ei kuitenkaan liity mitenkään avioliittoon vihkimiseen, sillä siinä puhuttiin Jeesuk-

---

[81] Virsi *O Jesu Christ som mandom togh* oli kirjoitettu ilmeisesti 1600-luvun alkupuolella Tukholman suomalaisen seurakunnan hallussa olevaan *HB 1557*:n kappaleesen. Siihen oli lisätty myös virsi *O Tu Helghe ande kom. Tukholman suomalainen seurakunta: HB 1557*, Eiiijr. Schalin 1946–1947 I, 33 (n:o 62).

[82] *OPSS II*, 543. *Kurvinen* 1929, 285.

[83] Esim. *Then Swenska Psalmeboken 1562* (1965), LIXv–LXr. *Collijn* 1927–1931, 405.

[84] *Finno* s.a., XLVIIv–XLVIIIr. *Lempiäinen* 1988, 272–273. *Kurvinen* 1929, 285.

[85] [*SWk 1605*], 126v–127r. *SWk 1621*, 63v–65r. *YVSWk 1630*, 107rv. *Kurvinen* 1929, 357.

sen tekemistä teoista ihmisten edestä sekä antamista lahjoista. Niinpä tätä virttä käytettiinkin yleisesti keskiajalla joulun ja mariaanisten juhlapäivien *annunciationis Marie* (25. 3.) ja *visitationis Marie* (2. 7.) graduaalivirtenä.[86]

8.2.2. Siunausrukoukset

Turkulaisen vihkimistradition mukaan morsiushuoneen siunaustoimitus, varsinainen *Benedictio thalami* alkoi siunausrukouksella *Benedic domine thalamum.* Sen päätyttyä olleen ohjeen *Deinde benedicat eos* mukaan pappi siunasi hääparin. Tämä tapahtui lukemalla siunausrukous *Benedic domine thalamum* sekä siunaukset *Benedicat deus corpora, Manus domini sit* ja *Benedicat vos pater.*[87]

Morsiushuoneen siunaus oli yleinen Euroopassa keskiajalla. Eurooppalaiset vihkimistraditiot voidaan jakaa kahteen ryhmään sen perusteella, kuinka monta turkulaisen tradition kanssa yhteneväistä elementtiä niitten vastaavaan toimitukseen sisältyy. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat ne 800–1500 -luvuilta peräisin olevat vihkimiskäytännöt, joissa on vain yksi turkulaisten kaavojen kanssa yhtenevä siunausrukous (*Benedic domine thalamum*).[88] Toinen ryhmä muodostuu niistä vihkikaavoista, joiden morsiushuoneen siunaustoimituk-

---

[86] *Kurvinen* 1929, 285.

[87] *HYK RIT 24,* 6rv. *29,* 7r (*HYK RIT 29* tällä kohdin osittain fragmentaarinen). *MEA,* 22. Ks. myös *Parvio* 1973, 175.

[88] Esim. **Englanti**: *RiDur,* 198 (siunausrukous *Benedic domine thalamum istum,* sen yhteydessä myös muita turkulaiseen vihkimiskäytäntöön kuulumattomia liturgisia elementtejä). *PoMag,* 161*, *MiWe,* 1243 (näissä kahdessa vain siunausrukous *Benedic domine thalamum istum*). **Ranska**: *MiAN,* 377 (vain siunausrukous *Benedic domine thalamum istum*). *RiMSMF,* 300, *RiMP,* 308, *MiPa,* 637 (kaikissa näissä kolmessa siunausrukous *Benedic domine thalamum istum,* sen yhteydessä myös muita turkulaiseen vihkimiskäytäntöön kuulumattomia liturgisia elementtejä). **Saksa**: *MiHam,* 76, *RiEHB,* 23 (molemmissa vain siunausrukous *Benedic domine thalamum istum*). **Italia**: *PoRoA,* 302 (vain siunausrukous *Benedic domine thalamum istum*). **Tanska**: *NoM,* 75. *MaKa,* 17r. *PoLund,* 190 viite 4. *LAS,* 67–68. *MR,* 22. (*NoM*:n, *MR*:n ja *LAS*:n vihkikaavoissa siunausrukous *Benedic domine thalamum istum,* sen yhteydessä myös muita turkulaiseen vihkimiskäytäntöön kuulumattomia liturgisia elementtejä). **Norja**: *MNb,* 176 (siunausrukous *Benedic domine thalamum istum,* sen yhteydessä myös muita turkulaiseen vihkimiskäytäntöön kuulumattomia liturgisia elementtejä). **Ruotsi**: *ML,* 48–53, 127 (siunausrukous *Benedic domine thalamum istum,* sen yhteydessä myös muita turkulaiseen vihkimiskäytäntöön kuulumattomia liturgisia elementtejä). Ks. myös *Grath* 1904, 55. *Stevenson* 1983, 556.

sissa on useampia yhteisiä elementtejä turkulaisen käytännön kanssa.[89]

Seuraavassa (vertailu 8.2.) ryhmään kaksi kuuluvien vihkikaavojen morsiushuoneen siunauselementtejä verrataan turkulaisen vihkikimiskäytännön vastaaviin kohtiin.

Vertailu 8.2. Morsiushuoneen siunauselementtien vertailu englantilaisissa (*PoAeE, MiEB, PoEl, MiS, PoAEB, OEM, MaRa, MiH, MS 1506, MPE*), ranskalaisissa (*MiBa, PoMLy, PoAb, MiRoA, RiMSVP, MiRoB, RiLe*), norjalaisessa (*MNa*) ja ruotsalaisissa (*UUB C 515, SRA RIT 7, MU*) vihkikaavoissa sekä turkulaisessa vihkimistraditiossa

Elementti	Alkusanat	HYK RIT 24	HYK RIT 29	MEA	UUB C 515	SRA RIT 7	MU	MNa	PoAeE	MiEB	PoEl	MiS	PoAEB	OEM	MaRa	MiH	MS 1506	MPE	MiBa	PoMLy	PoAb	MiRoA	RiMSVP	MiRoB	RiLe
sr	Benedic domine thalamum	x	x[1]	x	x		x	x	x	x	x[3]	x	x	x	x	x[3]	x[3]	x[3]	x	x	x	x	x[3]	x[3]	x[3]
s	Benedicat deus corpora	x	x	x	x		x				x	x	x	x	x	x	x			x		x		x	
s	Manus domini sit	x	x	x	x	x[1]	x				x	x	x	x	x	x	x			x		x		x	
s	Benedicat vos pater	x	x	x		x	x	x[2]	x[2]	x		x[2]		x[2]	x[2]	x[2]	x[2]	x[2]	x[2]		x[2]		x[2]		x[2]

Selitykset:

1 Kohta osittain fragmentaarinen.
2 Siunaus erilainen loppuosaltaan.
3 Rukouksen yhteydessä myös muuta liturgista aineistoa.
sr Siunausrukous.
s Siunaus.

---

89 Esim. **Englanti**: *PoAeE*, 157*. *MiEB*, 291. *PoEl*, 162*. *MVH*, 84. *MiS*, 418. *PoAEB*, 163*. *OEM*, 45–46. *MaRa*, 5. *MiH*, 120*. *MS 1506*, 25*–26*. *MPE*, 39–40. **Ranska**: *MiBa*, 284. *PoMLy*, 287. *PoAb*, 289. *MiRoA*, 295. *RiMSVP*, 303. *MiRoB*, 305. *RiLe*, 642. **Ruotsi**: *UUB C 515*, 1v (todennäköisesti upsalalaista tai strängnäsiläistä vihkimistraditiota edustava fragmentti 1200-luvulta). *SRA RIT 7*, 1r (myöhäisempää upsalalaista vihkimistraditiota edustava fragmentti 1400-luvulta). *MU*, 30–31. *Stevenson* 1983, 556.

Vertailusta ilmenee, että kaikki neljä turkulaisessa vihkimistraditiossa esiintynyttä morsiushuoneen siunauselementtiä olivat upsalalaisen vihkimiskäytännön ohella ainoastaan englantilaisissa *MiS-*, *OEM-*, *MaRa-*, *MiH-* ja *MS 1506* -vihkikaavoissa. Kaksi viimeksi mainittua vihkikaavaa poikkesivat muista mainituista englantilaisista käytännöistä sekä upsalalaisesta ja turkulaisesta traditiosta siten, että niissä oli siunausrukouksen *Benedicat domine thalamum* yhteydessä myös muuta liturgista ainesta.[90] Upsalalaisten ja turkulaisten vihkikaavojen morsiushuoneen siunaustoimitukset olivat puolestaan keskenään identtiset, sillä niiden viimeiset siunaukset *Benedicat vos pater* päättyivät samoin.

Turkulainen ja upsalalainen morsiushuoneen siunaustoimitus oli siis rakenteeltaan identtinen englantilaisten *MiS-*, *OEM-* ja *MaRa-* kaavojen vastaavan toimituksen kanssa. Koska se esiintyi ensimmäisen kerran tässä muodossa *MiS*:n edustamassa varhaisemmassa Sarum-traditiossa, se on myös tämän vihkikaavan osan perimmäinen esikuva.[91] Morsiushuoneen siunaustoimitus on siten välittynyt joko *MiS*-kaavasta tai jostakin muusta saman tradition kaavasta turkulaiseen käytäntöön upsalalaisten vihkikaavojen kautta.

Ruotsinkielisten reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen morsiushuoneen siunaustoimitukset sisälsivät siunausrukouksen *O alzmechtige ewige ... giff* sekä siunauksen *Gudh alzmechtig welsigne*. Siunausrukouksen edellä oli otsikko *Welsignelse j brudhahuset*. Siunausta edelsi puolestaan ohje: *Och thetta sägher han offuer them*. Mainittu siunausrukous oli 1520–1530 -lukujen vihkikaavoissa morsiushuoneen siunaustoimituksen ensimmäisenä elementtinä. 1540–luvun ja sen jälkeisten sekä 1600–luvun alun vihkitoimituksissa *O alzmechtige ewige ... giff* oli morsiushuoneen siunauksen ensimmäisenä siunausrukouksena, vaikka sen edellä olikin virsi *Veni creator spiritus*.[92]

Suomenkielisten 1540–luvun ja 1600–luvun alun reformatoristen vihkikaavojen virren *Veni creator spiritus* päätyttyä seurasi otsikolla *Morsian Honen Siugnaus* varustettu siunausrukous *O Caikiualdias ijancaikinen ... anna*

---

[90] Vatikaanin kirjastossa säilytettävä (signum Vaticanus Palatinus latinus 501), 1400-luvulta peräisin oleva, Saksaan lokalisoitu käsinkirjoitettu missale sisälsi *MiH-* ja *MS 1506*-vihkikaavojen morsiushuoneen siunaukselle identtisen toimituksen (f. 273rv). Se on julkaistu *Franz* 1909 II, 182.

[91] Ks. myös *Parvio* 1973, 174–175.

[92] *HB 1529*, Cijv. *HB 1533*, Cijv. *HB 1537*, Cijv. *HB 1541*, Cijr. *HB 1548*, Eiiijv–Fr. *HB 1557*, Eiiijv–Fr. *HB 1586*, Ciiijv–Dr. *HBF 1608 B*, [13–14]. *HB 1614*, XLVIIrv. *OPSS II*, 329–330. Ortografia *HB 1529*:n mukaan.

sekä siunaus *CAikiualdias ijancaikinen Iumala Hyuesti ✣ siugnatkon*. Sen edellä oli ohje: *Ia temen hen mös sanocan heidhen ylitzens*.[93]

Ruotsin keskiaikaisissa latinankielisissä vihkikaavoissa oli morsiushuoneen siunaustoimituksen ensimmäisen siunausrukouksen *Benedic domine thalamum* edellä otsikko *Benedictio thalami*. Ruotsin kansankieliset reformatoriset 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavat otsikoivat ensimmäisen siunausrukouksen *O Alzmechtige ... giff / O Caikiualdias ... anna* sanoilla *Welsignelse j brudhahuset / Morsian Honen Siugnaus*. Siksi seuraavassa tätä rukousta nimitetään morsiushuoneen siunausrukoukseksi.

Upsalalaisessa ja turkulaisessa vihkimistraditiossa siunauksia *Benedicat deus corpora, Manus domini sit* ja *Benedicat vos pater* edelsi ohje *Deinde benedicat eos*. Ne tarkoitettiin luettaviksi yhtenä siunauksena. Ruotsin kansankielisissä reformatorisissa 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavoissa oli siunauksen *Gudh alzmechtig welsigne / CAikiualdias ijancaikinen Iumala Hyuesti ✣ siugnatkon* edellä ohje, joka edellytti sen luettavaksi hääparin puolesta. Siksi näitä siunauksia kutsutaan seuraavassa hääpariin kohdistuneeksi siunaukseksi.

Seuraavassa Ruotsin keskiaikaisissa latinankielisissä ja reformatorisissa kansankielisissä 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavoissa olevaa morsiushuoneen siunausrukousta ja hääpariin kohdistunutta siunausta tarkastellaan lähemmin.

Morsiushuoneen siunausrukous

Siunausrukous *Benedic domine thalamum* oli upsalalaista vihkimiskäytäntöä edustavaa fragmenttia lukuunottamatta kaikissa vertailussa mukana olleissa vihkikaavoissa. Rukous lienee esiintynyt ensimmäisen kerran 800–900 -luvuilla englantilaissa *RiDur*-vihkikaavassa.[94] Siitä se lienee välittynyt ranskalaisten ja englantilaisten vihkikaavojen kautta muualle Eurooppaan.[95] Se oli

---

[93] *KKW*, 51. *KK B 28*, 50–51 (katkelmallisena vain siunaus *CAikiualdias ijancaikinen Iumala Hyuesti✣ siugnatkon*). *KK 1549*, 27–28. *KK 1614*, 81. *KK 1629*, 33v. Ortografia *KK 1549*:n mukaan.

[94] Esim. *RiDur*, 198. *Molin – Mutembe* 1974, 326. *Carlsson* 1965–1972 I, 153.

[95] Esim. **Englanti**: *PoAeE*, 157*. *MiEB*, 291. *PoEl*, 162*. *PoAEB*, 163*. *MiS*, 418. *OEM*, 45. *MaRa*, 5. *MiH*, 120*. *MS 1506*, 25. *MPE*, 39. **Ranska**: *MiBa*, 284. *PoMLy*, 287. *PoAb*, 289. *MiRoA*, 295. *RiMSVP*, 303. *MiRoB*, 305. *RiLe*, 642. **Tanska**: *MaKa*, 17r. **Norja**: *MNa*, 24. **Ruotsi**: *UUB C 515*, 1v (todennäköisesti upsalalaista tai strängnäsiläistä vihkimistraditiota edustava fragmentti 1200-luvulta). *MU*, 30–31. Ks. *Stevenson*

morsiushuoneen siunaustoimituksen yleisin rukous, sillä se sisältyi myös ryhmään yksi kuuluviin vihkikaavoihin.

Seuraavassa vertailussa 8.3. on ryhmään kaksi kuuluvien vihkikaavojen siunausrukousta *Benedic domine thalamum* tarkasteltu lähemmin.

Vertailu 8.3. Englantilaisten (*PoAeE, MiEB, PoEl, MiS, PoAEB, OEM, MaRa, MiH, MS 1506, MPE*), ranskalaisten (*MiBa, PoMLy, PoAb, MiRoA, RiMSVP, MiRoB, RiLe*), norjalaisen (*MNa*) ja ruotsalaisten (*UUB C 515, MU*) vihkikaavojen ja turkulaisen vihkimistradition siunausrukouksen *Benedic domine thalamum* vertailu

Benedic[1] domine thalamum istum[2] et omnes habitantes[1] in eo: vt[3] in tua pace consistant: et in tua voluntate permaneant[4]: et[3] in[5] amore tuo viuant et senescant: et[5] multiplicentur in longitudine dierum. Per christum.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *MEA*:sta, eroja vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa ja pikku sanoissa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa; sanat Benedic ... habitantes puuttuvat *HYK RIT 29*:stä fragmentaarisuuden tähden.

2 *UUB C 515, MNa, PoEl, PoAEB, MiH, MS 1506, MPE*: hunc; *PoAeE, MiEB, MiBa, PoMLy, PoAb, MiRoA, RIMSVP, MiRoB*: hoc; *RiLe*: istum puuttuu.

3 *PoAeE, MiEB, MiBa, RIMSVP*: vt ... et puuttuvat.

4 *UUB C 515*: sanat et in tua voluntate permaneant.

5 *RiLe*: in ... et puuttuvat.

Vertailusta ilmenee, että siinä olleiden eurooppalaisten vihkikaavojen siunausrukoukset *Benedic domine thalamum* poikkesivat toisistaan rukouspyyntöjen lukumäärän perusteella sekä siinä, mikä pronomini oli niiden neljäntenä sanana. Englantilaisissa *MiS*, *OEM* ja *MaRa* sekä upsalalaisissa ja turkulaisissa vihkikaavoissa neljäntenä sanana oli *istum*. Muissa vihkikaavoissa vastaavana pronominina oli *hunc* tai *hoc*. Tämä osoittaa, että turkulaisen siunausrukouksen perimmäisenä lähteenä on Upsalan välityksellä *MiS*:n edustama vanhempi Sarum-traditio, jossa tämä rukous esiintyi ensimmäisen kerran tässä muodossa.

HB 1529:n, *HB 1533*:n ja *HB 1537*:n morsiushuoneen siunaustoimituksen otsikon *Welsignelse j brudhahuset* jälkeen seurasi siunaurukous *O alz-*

1982, 250, jossa Sarum-tradition tämän siunausrukouksen lähteeksi esitetään *MiEB*- ja *PoMLy* -vihkikaavoja.

mechtige ewige ... giff.[96] Sama otsikko ja rukous olivat *HB 1541*:n, *HB 1548*:n, *HB 1557*:n ja *HB 1586*:n vihkikaavoissa virren *Veni creator spiritus* päätyttyä.[97] Se luettiin myös ruotsinkielisissä 1600-luvun alun vihkikaavoissa silloin, kun hääpari oli polvistunut häävuoten eteen ja virsien *Kom helge Ande* ja *Säll är then man* laulaminen oli päättynyt.[98]

Suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen virttä *Veni creator spiritus* seurasivat ohje *Morsian Honen siugnaus* ja rukous *O Caikiualdias ijancaikinen ... anna.*[99] 1600-luvun alun vihkikaavojen mukaan virsien *TUle Pyhä Hengi luoja* ja *AUtuas se cuin pelkä HERRA* päätyttyä hääparin piti polvistua häävuoteen eteen ja papin piti lukea rukous *O Caikiualdias ijancaickinen ... anna.*[100]

Seuraavassa vertailussa 8.4. on asetettu rinnakkain keskiaikaisten vihkikaavojen siunaustoimituksen ensimmäinen rukous ja Ruotsin kansankielisten reformatoristen vihkikaavojen vastaava rukous.

Vertailu 8.4. Ruotsin keskiaikaisten ja reformatoristen 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavoissa olevien morsiushuoneen siunaustoimitusten ensimmäisen rukouksen vertailu

MU, RA, MEA, ML	*HB 1529, HB 1533, HB 1541, HB 1548, HB 1557, HB 1586, HB 1614, HB 1627*	*KKW, KK B 28, KK 1549, KK 1614, KK 1629*
Benedictio[1] thalami Benedic domine thalamum istum et omnes habitantes in eo: vt in tua pace consistant: et in tua voluntate permaneant: et in amore tue viuant et senescant: et multiplicentur in longitudine dierum. Per christum.	Welsignelse[2] j brudhahuset[3] O alzmechtighe ewighe[6] Gudh, giff tijn welsignelse ✣* offuer thetta brudhahws, at alle the som här vthi boendes[7] äro, mågha blijffua j fridh[9] och fölia tin wilia effter, och leffua j tinom kärleek til en godh ålder[12], Genom Jesum Christum wår Herra, Amen.	Morsian[4] Honen Siugnaus[5] O Caikiualdias ijancaikinen Iumala, anna sinun hyuesti✣ siugnauxes Temen Morsian honen päle[8], ette caiki tesse asuaiset, olisit Rauhasa[10] ia sinun mieles noutaisit ia hyuese[11] rackaudhesa eleisit, coctuliseen ikähen asti.[13] Jesusen Christusen meiden HERRAN cautta. Amen.

96 *HB 1529*, Cijv. *HB 1533*, Cijv. *HB 1537*, Cijv. *OPSS II*, 329.
97 *HB 1541*, Cijr. *HB 1548*, Eiiijrv. *HB 1557*, Eiiijrv. *HB 1586*, Ciiijrv.
98 *HB 1614*, XLVIIrv. *HB 1627*, Fr.
99 *KKW*, 51. *KK 1549*, 27. Teksti on otettu *KK 1549*:stä, eroja *KKW*:iin verraten on vain ortografiassa sekä viimeksi mainitussa ohjeessa *Hyuästi Siwnaus Morßiamen honeß.*
100 *KK 1614*, 81. *KK 1629*, 33r. Teksti *KK 1614*:n mukaan, eroja on vain ortografiassa.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *MEA*:sta, eroja muihin latinankielisiin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.
2 Teksti on otettu *HB 1541*:stä, eroja muihin ruotsinkielisiin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.
3 *HB 1614*:ssä tämän otsikon paikalla on ohje sulhaselle ja morsiamelle polvistumisesta häävuoteen eteen sekä papille lukea seuraava rukous; *HB 1627*: Öffuer folket.
4 Teksti on otettu *KK 1549*:stä, eroja muihin mainittuihin suomenkielisiin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.
5 *KKW*: Hyuästi Siwnaus Morßiamen honeß; *KK 1614*:ssä ja *KK 1629*:ssä tämän otsikon asemesta on ohje sulhaselle ja morsiamelle polvistumisesta häävuoteen eteen sekä papille lukea seuraava rukous.
6 *HB 1627*: sana ewighe puuttuu
7 *HB 1614*: at alle the som här tilstädhes äro.
8 *KKW*: hyuestisiunauxes pälen tämän Morßiamen hoonen tulla; *KK 1614*: hyvästisiugnauxes tulla tämen morsiamen honen ylidze; *KK 1629*: hywästisiunauxes tämän Morsiamen honen ylidze.
9 *HB 1627*: j tin frid och medh thetta brudefolck på thenna theras hedersdagh aff en san kärleek glädias och fögdas medh hwar andra, uthi all Gudfruchtigheet och ährlighert, Amen.
10 *KKW*: että caicki ne quin täsä asuuaiset ouat, machtaisit olla rauhas; *KK 1614*: että caicki iotca tässä ovat, rauhasa olisit; *KK 1614*: että caicki ne iotca tässä owat, rauhassa olisit.
11 *KKW, KK 1614, KK 1629*: hyuese puuttuu.
12 *HB 1614*: til en godh ålder puuttuvat.
13 *KKW*: ia kiaydhä sinun käskys iälken, ia elä sinun rackaudes iälken ychten hyuän ijckähän AMe; *KK 1614, KK 1629*: coctuliseen ikähen asti puuttuvat.
* Ristinmerkin tekemisen symboli ei sisälly *HB 1614*:n, *KK 1614*:n ja *KK 1629*:n siunausrukouksiin.

Vertailu osoittaa, että Olavus Petri on ruotsintanut keskiaisten vihkikaavojen morsiushuoneen siunaustoimituksen ensimmäisen rukouksen ja sitä edeltävän ohjeen lähes sanatarkasti *HB 1529*:n vihkikaavaan.[101] Hän poikkesi tekstuaalisesti alkutekstistä vain kolmesti. Rukouksen alussa hän ruotsinsi latinan ilmauksen *in tua pace* sanoilla *j fridh*. Edelleen latinan sanat: *et senescant: et multiplicentur in longitune dierum* lyhenivät ruotsin sanoiksi *til en godhan ålder*. Kuitenkin alkutekstin ajatus säilytettiin. Lisäksi rukouksen alkuun liitettiin itsenäisesti Jumalan epiteetit *alzmechtige ewige*.

HB 1529:n vihkikaavasta rukous välittyi sellaisenaan ortografiaa lukuunottamatta muihin ruotsinkielisiin reformaatioajan vihkikaavoihin. *HB 1614*:n

[101] *Quensel* 1890 I, 40 viite 2. *Grath* 1904, 85. *Yelverton* 1953, 41, 75. Vrt. *Lehtonen* 1931a, 316.

vihkikaavassa latinan sanaan *habito* pohjautuva *bo*-verbin partisiippimuoto *boende* korvattiin *tilstå* teonsanalla. Lisäksi *HB 1529*:n rukouksen lopun sanat *til en godhan ålder* jätettiin pois 1600-luvun alun vihkikaavojen vastaavasta kohdasta. Ristinmerkin teosta kertova symboli ei myöskään sisältynyt *HB 1614*:n vihkikaavan siunausrukoukseen.

Vertailusta ilmenee myös, että suomenkielisten 1540-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavojen rukous *O Caikiualdias ijancaikinen ... anna* on puolestaan suora käännös ruotsinkielisten 1540-luvun ja *HB 1614*:n vihkikaavojen rukouksesta *O Alzmechtige ewighe ... giff.*[102]

KKW käänsi rukouksen sanatarkasti todennäköisesti *HB 1541*:n tekstistä. Tämä näkyy esimerkiksi sanojen *alle the som* ja *mågha bliffua* suomentamisesta *caicki ne quin* ja *machtaisit olla*. *KKW*:n rukoukseen ei ollut merkitty sanan *hyuestisiunata* yhteyteen perinteistä ristinmerkin tekemisen symbolia. *KKW* poikkesi alkutekstistään myös siten, että rukouksen päätös *Genom thin ...* on korvattu *Amen*ella.

KK 1549 suomensi rukouksen ajatuksellisesti tarkasti todennäköisesti ruotsinkielisten 1540-luvun vihkikaavojen tekstistä. Käännös oli kuitenkin vapaampaa kuin *KKW*:ssä, kuten sanojen *alle the som* ja *mågha bliffua* suomentamisesta sanoilla *caiki* ja *olisit* ilmenee. Agricola lisäsi rukouksen loppuun sanan *hyuese* (*hyuese rackaudhesa*), jota alkutekstin ilmauksessa *j tinom kärleek* ei ollut.[103]

KK 1614:n ja *KK 1629*:n rukous ja sitä edeltävä ohje on puolestaan suomennettu *HB 1614*:n rukouksesta *O Alzmechtige ewighe ... giff* ja sitä edeltävästä ohjeesta. Tämä ilmenee parhaiten siitä, että verbi *tilstå* on käännetty sitä vastaavalla sanalla *ouat*. Rukouksen lopusta puuttui lisäksi ilmauksen *til en godhan ålder* suomennos *coctulisen ikähän asti*. Lisäksi näistä vihkikaavoista puuttui ristinmerkin teosta kertova symboli tästä yhteydestä.[104] *HB*

---

102 *Lehtonen* 1931a, 315–316. *Parvio* 1973, 178.

103 Tämä *KK 1549*:n rukous oli kopioitu ilmeisesti 1500-luvun puolivälin jälkeen *UUB*:ssä nykyisin säilytettävään *UT 1548*:n kappaleeseen. *UUB Rar 10:548 : UT 1548*, viimeinen lehti. *Schalin* 1946–1947 I, 37 (n:o 70).

104 Puuttuvat sanat olivat sen sijaan suomenkielisen virsikirjan 1621 lopussa ja virsikirjan 1630 kalenteriosastossa, jossa sanoilla *Morsian Huonen Siunaus. Molemmitten ylidze* otsikoitu rukous *O Caikiualdias ijancaikinen Jumala* noudatti ortografisia seikkoja lukuunottamatta Agricolan vastaavan rukouksen tekstiä. Näissä virsikirjoissa ei kuitenkaan ollut rukouksen kohdalla ristinmerkin symboleja. *SWk 1621*, 143v. *YVSWk 1630*, Avv. *Kurvinen* 1929, 18, 22. *Parvio* 1973, 178.

KK 1614:n rukous *Caickiualdias ijancaikinen Jumala* oli kopioitu 1600-luvun alkupuolel-

1627:n puheena olevan rukouksen loppua oli muutettu ajatuksellisesti.

Vaikka keski- ja reformaatioajan morsiushuoneen siunausrukous näyttää kohdistuvan esineeseen, morsiushuoneeseen, niin rukouksen varsinainen tarkoitus oli kuitenkin siunauksen pyytäminen morsiushuoneessa asuville eli hääparille. Heille anottiin Jumalan rauhaa ja hänen mielensä mukaista elämää, keskinäistä rakkautta ja pitkää ikää.[105]

Rukouksessa kertaantui keski- ja reformaatioaikaisissa vihkikaavoissa aiemmin esiintynyt kirkon vanha opetus avioliitosta ja sen sakramenttiluonteesta. Sen mukaan avioliitossa elävät saivat Jumalan rauhan, kun avioliitto oli Jumalan säätämä järjestys. Siksi avioliitossa eläminen oli hänen tahtonsa mukaista elämää. Aviopuolisot saivat myös ajallisen siunauksen keskinäisen rakkauden ja pitkän iän muodossa. Pyyntö pitkästä iästä jätettiin jostakin syystä pois 1600-luvun alun morsiushuoneen siunausrukouksista. Tämä ei kuitenkaan muuttanut rukouksen sisältöä juuri lainkaan.[106]

Morsiushuoneen siunausrukouksella oli myös kodinsiunauksen luonne, sillä keski- ja reformaatiojan kodinsiunausrukouksille oli tyypillistä niiden kohdistuminen kodissa asuviin.[107]

Rukouksessa pyydettiin Jumalan siunausta morsiushuoneelle, johon hääpari oli johdatettu ja jossa häävuode oli. Morsiushuoneen korostettu mainitseminen tässä yhteydessä johtui myös kirkon halusta kristillistää pakanalliset käsitykset ja tavat. Niiden mukaan morsiushuone piti suojella kaikilta pahoilta hengiltä, jotta avioparin ensimmäistä yhteistä yötä ei uhkaisi mikään vaara. Kirkon oli helppo liittyä tähän, sillä se opetti keskiajalla, että aviopuolisoiden oli hyvä viettää muutama Tobias-yö avioliiton solmimisen ja avioelämän aloit-

---

la 1500-luvun käsikirjoihin liitettyihin lisäyksiin. Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Laihian kirkonarkiston sidoksessa olevan *KK 1549*:n (*Schalin 55*) yhteyteen liitetty lisäys [f. 9v]; Hollolan kirkonarkiston sidoksessa olevan *HB 1557*:n (*Schalin 120*) yhteyteen liitetty lisäys, [f. 3r]. *Schalin* 1946–1947 I, 29–30 (n:o 55), 60 (n:o 120).

105 Ks. myös *Franz* 1909 II, 178.

106 Vastaavia ajatuksia oli myös ilmeisesti 1600-luvun puolivälissä käsinkirjoitetussa rukouksessa, joka oli otsikoitu *Oratio in thalamo dicenda*. Se sisältyy Lopen kirkonarkistossa säilytettävään, *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n sidokseen. Rukouksessa anottiin myös Jumalan varjelusta kaikesta pahasta. Siinä kerrattiin myös kirkon vanhaa avioliitto-opetusta, sillä Jumalaa pyydettiin lähettämään enkelinsä aviopuolisoiden avuksi samalla tavalla kuin hän oli lähettänyt hänet Tobiaan ja hänen vaimonsa avuksi. Rukouksen lähdettä ei ole toistaiseksi kyetty osoittamaan. *Lopen kirkonarkisto (signum C 89 (III d/79)) KK 1614*, nimiölehden kääntöpuoli. Pentti Lempiäinen on julkaissut ja dateerannut tämän rukouksen. *Lempiäinen* 1967a, 18 (n:o 37).

107 *Estborn* 1929, 328–329. *Johansson* 1951, 92. *Parvio* 1973, 173.

tamisen välissä. Tobias-öinä aviopuolisoiden tuli keskittyä rukoukseen karkottaakseen kaiken pahan väliltään apokryfisen Tobiaan kirjan antaman esimerkin mukaisesti.[108]

Morsiushuoneen rukouksen siunausluonnetta korosti vielä se, että Ruotsin reformatoristen 1500-luvun vihkikaavojen mukaan pappi teki keskiajan tavan mukaan ristinmerkin lausuessaan siunaamista tarkoittavan sanan.[109] *KK 1549*:ssä tämä symboli oli sijoitettu keskiaikaiseen tapaan sanan *hyuestisiugnauxes* keskelle, kun ruotsinkielisten vihkikaavojen vastaavassa rukouksessa se oli sanan *welsigna* lopussa.[110]

Ulkomaisten keskiaikaisten vihkimistraditioitten mukaan pappi pirskotti vedellä morsiushuoneen siunausrukouksen jälkeen laulaen samalla antifonia *Asperges me*.[111] Linköpingiläinen vihkimispraksis määräsi myös morsiushuoneen vihkivedellä pirskottamisesta.[112] Vastaava tapa on saattanut olla käytössä myös Upsalan ja Turun hiippakunnissa, vaikka sitä ei niiden vihkikaavoissa mainita. Tähän viittaisi myös Turun tuomiokirkon lukkarisäännön määräys lukkarin läsnäolosta häätalossa papin kanssa. Lukkari on tällöin saattanut osallistua myös vihkivedellä pirskotukseen pitämällä vihkivesiastiaa. Tapa pirskottaa morsiushuone vihkivedellä lienee jatkunut jonkin aikaa myös reformaatioajan alussa.

Ruotsin keskiaikaisten latinankielisten vihkikaavojen ja kansankielisten reformatoristen 1500-luvun vihkimiskäytäntöjen mukainen morsiushuoneen siunausrukous oli otsikoitu *Benedictio thalami / Welsignelse j brudhahuset / Morsian Honen Siugnaus*. Näistä, myös koko morsiushuoneen siunaustoimitusta tarkoittavista otsikoista voi päätellä, että rukous nähtiin 1500-luvun puoliväliin saakka toimituksen keskeiseksi elementiksi. Tästä kertoi myös se, että sulhanen ja morsian istuivat siunausrukouksen ajan häävuoteessa. Tämä symbolisoi siunauksen merkitystä koko solmitulle avioliitolle ja sen tehtävälle, ih-

---

[108] Keskiajalla käsitettiin, että avioliittoa ja avioelämää uhkasi erityinen paha. Se voitiin torjua monella eri tavalla, myös kirkollisten rukousten avulla. Siksi morsiusparin makuuhuoneen suojaamiseksi kaikilta pahoilta hengiltä oli olemassa useita ei rukouksia. Eräs tällainen oli *Benedic, domine, hoc cubiculum* (esim. *MiH*, 120*. *MS 1506*, 25*). *Franz* 1909 II, 178–180, 183–184, 185–186.

[109] Upsalalaisen, turkulaisen ja linköpingiläisen vihkimistradition morsiushuoneen siunausrukoukseen ei ollut kuitenkaan merkitty ristinmerkin tekoa tarkoittavaa symbolia.

[110] *Parvio* 1973, 177. Ristinmerkin teosta keskiaikaisessa traditiossa *Parvio* 1971, 191–192.

[111] Esim. *MPE*, 39.

[112] *ML*, 59.

missuvun jatkamiselle.

KJ 1571 määräsi morsiushuoneen siunaustoimituksen liturgiseksi sisällöksi käsikirjan yhden nimeltä mainitun rukouksen. Se ei kuitenkaan ollut morsiushuoneen siunausrukous eikä sitä myöskään mainittu *KJE 1608*:n eikä *KJE 1619*:n tästä toimituksesta määräävissä liturgisissa ohjeissa. Vaikka se pyrittiin näiden määräysten mukaan poistamaan, se oli kuitenkin säilytetty Ruotsin kansankielisissä 1600-luvun alun vihkikaavoissa. Niissä ei kuitenkaan ollut otsikkoa, morsiushuoneen siunaus, tämän rukouksen edellä. Tästä voi päätellä, että mainitun rukouksen arvoa ja asemaa morsiushuoneen siunaustoimituksessa pyrittiin vähentämään. Syynä tähän lienee ollut 1500-luvun lopussa ja 1600-luvun alussa näkynyt pyrkimys poistaa kaikki esineellisyyteen viittaava vihkikaavasta, jottei se olisi johtanut vääriin käsityksiin kirkon opista. Kun morsiushuoneen siunausrukous kohdistui näennäisesti esineeseen, se voitiin ymmärtää kansan keskuudessa väärin, jopa maagisesti.

Puheena olevan rukouksen haluttiin 1500-luvun loppupuolella ja 1600-luvun alussa selvästi kohdistuvan hääpariin eikä morsiushuoneeseen. Tähän liittyi myös se, että Ruotsin kansankielisten 1600-luvun vihkikaavojen mukaan sulhanen ja morsian olivat polvillaan rukouksen ajan häävuoteen edessä, kun he aiemmin olivat myös istuneet vuoteessa. Tällöin ei enää voitu käsittää, että siunaus kohdistui häävuoteeseen, vaan ainoastaan sulhaseen ja morsiameen. Ilmeisesti samasta syystä *HB 1627*:n rukouksen viimeisiä pyyntöjä oli muutettu kristillistä elämää koskeviksi.

Hääpariin kohdistunut siunaus

Turkulaisten vihkikaavojen mukaan morsiushuoneen siunausrukousta *Benedic domine thalamum* seurasi kolme siunausta. Kaksi ensimmäistä niistä, *Benedicat deus corpora* ja *Manus domini sit,* tavataan ensimmäisen kerran 1100-luvulla ranskalaisessa *PoMLy*:n vihkikaavassa.[113] Siitä ne välittyivät joihinkin muihin ranskalaisiin, eräisiin englantilaisiin sekä Ruotsissa ainoastaan upsalalaisiin ja turkulaisiin vihkimiskäytäntöihin.[114]

---

113 *PoMLy*, 287. *Molin – Mutembe*, 1974, 327. Ks. myös *Grath* 1904, 55–56.

114 Esim. **Englanti**: *PoEl*, 162*. *MVH*, 84. *PoAEB*, 163*. *MiS*, 418. *OEM*, 46. *MaRa*, 5. *MiH*, 120*. *MS 1506*, 25–26*. **Ranska**: *PoMLy*, 287. *MiRoA*, 285. *MiRoB*, 305. **Ruotsi**: *SRA RIT 7*, 1r. *MU* , 31.

Ks. *Stevenson* 1982, 250, jossa Sarum-tradition näiden siunausten lähteeksi esitetään irlantilaista vihkimistraditiota 1100-luvulta.

Seuraavassa siunauksia *Benedicat deus corpora* ja *Manus domini sit* on verrattu keskenään eräiden englantilaisten ja ranskalaisten vihkikaavojen sekä Upsalan ja Turun vihkimistraditioiden puitteissa (vertailu 8.5.).

Vertailussa mukana olleet vihkikaavat erosivat toisistaan useissa pienissä yksityiskohdissa. Niistä mainittakoon vain kaksi. Englantilaisissa ja ranskalaisissa vihkikaavoissa siunaukset *Benedicat deus corpora* ja *Manus domini sit* oli erotettu upsalalaisia ja turkulaisia vastaavia toimituksia selkeämmin omiksi siunauksikseen (kohta 5). Toiseksi vain upsalalaisissa ja turkulaisissa vihkikaavoissa olivat sanat *ad / super uos* (kohta 9).

Vertailu 8.5. Englantilaisten (*PoEl, MVH, MiS, PoAEB, OEM, MaRa, MiH, MS 1506*), ranskalaisten (*PoMLy, MiRoA, MiRoB*) ja ruotsalaisten (*SRA RIT 7, MU*) vihkikaavojen ja turkulaisen vihkimistradition siunauksien *Benedic deus corpora* ja *Manus domini sit* vertailu

Benedicat[1] deus corpora uestra[2] et animas uestras: et det[3] super uos benedictionem suam[4] sicut benedixit abraham ysaac et iacob.[5] Manus domini sit super[6] uos mittatque angelum suum[7] ad[8] uos[9] qui custodiat uos omnibus diebus uite uestre[10].

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HYK RIT 24*:stä, eroja muihin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa ja pikku sanoissa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.
2 *PoMLy, MiRoA, MiRoB*: uestra puuttuu.
3 *HYK RIT 29*: mittet.
4 *PoEl, MiS, PoAEB, OEM, MaRa, MiH, MS 1506*: suam puuttuu.
5 *PoEl, PoAEB, MaRa, MiH, MS 1506*: iacob. Amen. Alia benediccio cum Oremus, ortografia *MaRa*:n mukaan; *MiS, OEM, PoMLy, MiRoA, MiRoB*: iacob. Amen.
6 *SRA RIT 7* tähän saakka fragmentaarinen.
7 *PoEl, PoAEB, MiH, MS 1506, PoMLy, MiRoA, MiRoB*: suum sanctum; *MiS, MaRa*: sanctum angelum. suum; *OEM*: sanctum suum.
8 *HYK RIT 29*: super.
9 *PoEl, MiS, PoAEB, OEM, MaRa, MiH, MS 1506, PoMLy, MiRoA, MiRoB*: ad vos puuttuu.
10 *SRA RIT 7, MU, PoEl, MiS, PoAEB, OEM, MaRa, MiH, MS 1506, PoMLy, MiRoA, MiRoB*: uestre Amen; *MVH*: uestre. per dominum nostrum.

Kummastakin mainitusta eroavuudesta voi päätellä, että turkulaisen vihkimistradition molempien siunauksien välittöminä lähteinä ovat olleet upsalalaisten vihkikaavojen vastaavat kohdat. Upsalalaisten ja turkulaisten vihkikaavojen mainittujen elementtien perimmäistä esikuvaa ei sen sijaan voi osoittaa. Koska *MiS*:n edustama varhaisempi Sarum-traditio on edellä osoittautunut muiden turkulaisen morsiushuoneen siunaustoimituksen osien perimmäiseksi

lähteeksi, voi myös puheena olevien siunauksien olettaa välittyneen ranskalaisesta *PoMLy*-vihkikaavasta tätä tietä upsalalaiseen ja turkulaiseen vihkimiskäytäntöön.

Turkulaisten vihkikaavojen siunaukset *Benedicat deus corpora* ja *Manus domini sit* oli tarkoitettu luettaviksi ilmeisesti yhtenä siunauksena, koska niiden välissä ei ollut englantilaisiin ja ranskalaisiin vihkikaavoihin sisältyneitä väliotsikoita eikä siunauksen päätössanoja. Tässä turkulainen ja upsalalainen käytäntö olivat samanlaisia. Turkulaiset vihkikaavat poikkesivat kuitenkin kaikista muista vertailussa mukana olleista kaavoista siten, että niissä siunaus *Manus domini sit* ei päättynyt *Amen*-sanaan.

Turkulaisen vihkimistradition morsiushuoneen siunaustoimitus päättyi siunaukseen *Benedicat uos pater*. Se esiintyi tiettävästi ensimmäisen kerran 800–900 -luvuilla englantilaisessa *RiDur*-vihkikaavassa, jossa se ei tosin ollut morsiushuoneen siunaustoimituksen yhteydessä.[115] Siitä se välittyi useisiin englantilaisiin ja ranskalaisiin vihkimistraditioihin sekä Pohjoismaissa ainoastaan Nidarosin, Upsalan ja Turun hiippakuntien vihkikaavoihin.[116]

Seuraavassa vertailussa 8.6. siunausta *Benedicat uos pater* on tarkasteltu vertaillen näitten vihkimiskäytäntöjen puitteissa.

Vertailu 8.6. Englantilaisten (*PoAeE, MiEB, MiS, OEM, MaRa, MiH, MS 1506, MPE*), ranskalaisten (*MiBa, PoAb, RiMSVP, RiLe*), norjalaisen (*MNa*) ja ruotsalaisen (*UUB C 515, MU*) vihkikaavojen ja turkulaisen vihkimistradition siunauksen *Benedicat vos pater* vertailu

Benedicat[1] uos pater et filius et spiritus sanctus[2]. amen.

Selitykset:

1 Teksti on otettu *HYK RIT 24*:stä, eroja muihin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa ja pikku sanoissa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.

2 *UUB C 515, MNa, MiS, OEM, MaRa, MiH, MS 1506, MPE*: sanctus, qui trinus est in numero et unus in nomine. Amen; *PoAeE*: Sanctus, qui trinus est in numero et unus in nomine; *MiEB, MiBa, PoAb*: sanctus, qui trinus est in numero et unus in nomine. Per Dominum; *RiLe*: sanctus, qui trinus est in numero et unus in Deitate, qui vivit &

115 *RiDur*, 198. *Molin – Mutembe* 1974, 322.

116 Esim. **Englanti**: *PoAeE*, 157*. *MiEB*, 291. *MiS*, 418. *OEM*, 46. *MaRa*, 5. *MiH*, 120*. *MS 1506*, 26*. *MPE*, 40. **Ranska**: *MiBa*, 284. *PoAb*, 289. *RiMSVP*, 303. *RiLe*, 642. **Norja:** *MNa*, 24. **Ruotsi**: *UUB C 515*, 1v (todennäköisesti upsalalaista tai strängnäsiläistä vihkimistraditiota edustava fragmentti 1200-luvulta). *MU*, 31. Ks. myös *Stevenson* 1982, 250.

regnat per omnia sæcula sæculorum; *RiMSVP*: Sanctus. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti.

Turkulaisen vihkimistradition viimeisen siunauksen *Benedicat vos pater* lähteenä on ollut upsalalaisten vihkikaavojen vastaava elementti. Tämä on todettavissa siunauksen lopussa olevasta *Amen*esta, sillä kaikissa muissa mukana olleissa vihkikaavoissa rukouksen päätös on erilainen. Siunaus lienee välittynyt *RiDur*-vihkikaavasta myös varhaisemman Sarum-tradition kautta upsalalaisiin ja turkulaisiin vihkimiskäytäntöihin, sillä niiden morsiushuoneen siunaustoimituksen rakenteellisena esikuvana oli tämä englantilainen vihkimistraditio.

Turkulaisten vihkikaavojen siunaukset *Manus domini sit* ja *Benedicat vos pater* olivat tarkoitetut ilmeisesti luettaviksi yhtenä siunauksena, koska niitten välissä ei ollut siunauksen päätöstä *Amen*. Näin ollen turkulaisen vihkimistradition kaikki kolme siunausta *Benedicat deus corpora, Manus domini sit* ja *Benedicat vos pater* muodostivat itse asiassa vain yhden siunauksen.

Ruotsin kansankielisissä reformaatioajan 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavoissa morsiushuoneen siunausrukouksen päätyttyä oli siunauksen lausumisesta määräävä ohje sekä siunaus.[117]

Vertailussa 8.7. (seuraavalla sivulla) nämä ohjeet ja siunaukset on asetettu rinnakkain kolmen yllämainitun keskiaikaisen siunauksen kanssa.

Vertailusta ilmenee, että *HB 1529*:n siunauksen *Gudh alzmechtig welsigne* lähteenä ovat olleet keskiaikaiset siunaukset *Benedicat deus corpora, Manus domini sit* ja *Benedicat vos pater*. Olavus Petri on ruotsintanut ne sanasta sanaan.[118] Hän ei ollut sen sijaan kääntänyt siunauksia edeltävää keskiaikaista ohjetta *Deinde benedicat eos* sanatarkasti. Tästä huolimatta *HB 1529*:n ohje *Och thetta segher han offuer them* säilytti kuitenkin keskiaikaisen ohjeen ajatuksen, sillä myös sen mukaan luettavat siunaukset kohdistuivat hääpariin. Olavus Petri säilytti myös keskiaikaisen tavan tehdä ristinmerkki sanan *benedico / welsigna* kohdalla siunauksen alussa ja lopussa.

HB 1529:n siunaus *Gudh alzmechtig welsigne* välittyi lähes sellaisenaan ortografisia eroja lukuunottamatta muihin ruotsinkielisiin 1500-luvun ja *HB*

---

117 *HB 1529*, Cijv. *HB 1533*, Cijv. *HB 1537*, Cijv. *HB 1541*, Cijr. *KKW*, 51. *KK B 28*, 50–51 (siunaus fragmentaarinen). *HB 1548*, Eiiijv–Fjr. *KK 1549*, 28. *HB 1557*, Eiiijv–Fjr. *HB 1586*, Fiiijv–Djr. *HB 1614*, XLVIIv. *KK 1614*, 28. *HB 1627*, Fr. *KK 1629*, 33r. *OPSS II*, 329–330.

118 *Quensel* 1890 I, 40–41 viite 3. *Grath* 1904, 85. *Lehtonen* 1931a, 316. *Yelverton* 1953, 75.

1614:n vihkikaavoihin. Näissä verbin *bewara* muodon *skal bewara* tilalle oli vaihdettu perusmuoto. *HB 1614*:n vihkikaavasta oli lisäksi poistettu ristinmerkin teosta kertovat symbolit. Siunausta edeltävä ohje oli muuttunut 1600-luvun alun vihkikaavoissa muotoon *Ytterlighare säger Presten.*

Vertailu 8.7. Ruotsin keskiaikaisissa ja reformatorisissa kansankielisissä 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavoissa olevien morsiushuoneen siunausrukouksen jälkeisten siunausten ja siunausrukouksen vertailu

SRA RIT 7, MU, RA,MEA	*HB 1529, HB 1533, HB 1541, HB 1548, HB 1557, HB 1586, HB 1614, HB 1627*	*KKW, KK B 28, KK 1549, KK 1614, KK 1629*
Deinde[1] benedicat eos Benedicat deus corpora vestra et animas vestras: et det super vos benedictionem suam sicut benedixit abraham ysaac et iacob. Manus domini sit super[8] vos mittatque angelum suum ad vos qui custodiat vos omnibus diebus vite vestre.[15] Benedicat vos pater et filius et spiritus sanctus. amen	Och[2] thetta sägher han offuer them[4] Gudh alzmechtigh welsigne ✣* idhor lekamen och idhra siälar, och läte sijn welsignelse komma offuer idher såsom han welsignadhe Abraham, Isaac och Iacob, Gudz hand beskerme idher, han[11] sende sin helgha ängel, som idher bewarar[13] alla idhra lijffzdaghar. Gudh Fadher och Son och then helghe Ande läte sijn welsignelse ✣ komma offuer idher. Amen.	Ia[3] temen hen mös sanocan heidhen ylitzens[5] CAikiualdias ijancaikinen[6] Iumala Hyuesti✣siugnatkon teidhen Rwmijnne, ia teiden[7] Sielunna, ia andakon henen hyuesti✣siugnauxens teiden pälen tulla[9], ninquin sine[10] Abrahamin, Isaachin, ia Iacobin hyuestisiugnasit[12]. Iumalan käsi warielkon teite, hen[14] lehettekön henen pyhen Engelinse, ioca teiden kätkekön caikena teidhen elinaicananne[16] Ise Iumala, ia Poica ia pyhe Hengi andakon henen hyuesti✣siugnauxens teidhen pälen[17] AMEN.[18]

Selitykset:

1 Teksti on otettu *MEA*:sta, eroja muihin latinankielisiin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä erikseen osoitetuissa kohdissa.

2 Teksti on otettu *HB 1541*:stä, eroja muihin ruotsinkielisiin vihkikaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.

3 Teksti on otettu *KK 1549*:stä, eroja muihin suomenkielisiin kaavoihin verraten on vain ortografiassa sekä muutamissa erikseen osoitetuissa kohdissa.

4 *HB 1614*: Yterlighare sägher Presten; *HB 1627*: Öffuer Brudh och Brudgumme.

5 *KK 1614, KK 1629*: edhespäin sano Pappi.

6 *KKW*: ijancaikinen puuttuu; *KK 1614, KK 1629*: JUmala caickivaldias (ortografia *KK*

1614:n mukaan).
7 *KKW*: teiden puuttuu.
8 *SRA RIT 7* fragmentaarinen tähän asti.
9 *KKW, KK 1614*: hyuestisiunauxensa tulla teitin pälen (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1629*: hywästisiunauxens tulla teidän ylidzen.
10 *KKW, KK 1614, KK 1629*: hän; *KK B 28* fragmentaarinen tähän asti.
11 *HB 1614, HB 1627*: och, ortografia *HB 1614*:n mukaan.
12 *KKW, KK 1614, KK 1629*: ninquin hän hyuestisiunaisi Abrahamin, Jsaachin ja Jacobin (ortografia *KKW*:n mukaan).
13 *HB 1529, HB 1533, HB 1537*: skal bewara.
14 *KK 1614, KK 1629*: ja.
15 *SRA RIT 7, MU*: uestre. Amen.
16 *KKW, KK B 28*: joca kättkekön teitin caickina teitin ijkäpäiuinän (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1614, KK 1629*: ioca teitä wariele, caicken teiden elinaicanan (ortografia *KK 1614*:n mukaan).
17 *KKW, KK B 28, KK 1614*: Jsä Jumala ia Poica ia Pyhä Hengi andakon hänen hyuestisiunauxensa ✣ tulla teitin pälene (ortografia *KKW*:n mukaan); *KK 1629*: Jsä Jumala, Poica ia P. Hengi, andakon hänen hywästisiunauxes tulla teidän ylidzen.
18 *KKW, KK B 28*: Leuätkätte Rauhas (ortografia *KKW*:n mukaan).
* Ristinmerkin teosta kertova symboli ei sisälly *HB 1614*:n, *KK 1614*:n, *KK 1629*:n näihin siunauksiin.

Vertailusta ilmenee myös, että reformaatioajan suomenkielisten vihkikaavojen siunausrukous oli käännetty suoraan 1540-luvun ruotsinkielisistä kaavoista ja *HB 1614*:stä.[119] Näin ensiksi mainitut vihkitoimitukset jatkoivat tässä siunausrukouksessa keskiaikaista Turun hiippakunnassa vallinnutta käytäntöä. Turkulaisten vihkikaavojen siunaukset *Benedicat deus corpora, Manus domini sit* ja *Benedicat vos pater* olivat lähempänä reformatorista hääpariin kohdistunutta siunausta kuin upsalalaisen vihkimiskäytännön vastaavat kohdat, sillä turkulaisten vihkikaavojen elementit luettiin yhtenä siunauksena.

KKW:n siunauksen ja *KK B 28*:n vastaavan kohdan loppuosan lähteenä on ollut *HB 1541*:n rukous. Tämä ilmenee esimerkiksi alkutekstin sanojen *welsignelse komma offuer idher såsom han welsignadhe* sanatarkasta suomennoksesta *KKW*:ssä: *hyuestisiunauxensa tulla teitin pälen, ninquin hän hyuestisiunaisi.*

KK 1549:n siunauksessa ruotsinkielisten 1540-luvun vihkikaavojen teksti oli suomennettu ajatuksellisesti tarkasti, mutta vähemmän täsmällisesti tekstuaalisesti, kuten ruotsinkielisten sanojen käännös *hyuesti ✣ siugnauxens teiden pälen tulla, ninquin* osoittaa. Agricola poikkesi sanojen *sine Abrahamin*

119 *Lehtonen* 1931a, 315–316. *Parvio* 1973, 178.

... *hyuestisiugnasit* kohdalla keskiaikaisesta traditiosta siten, että hän suomensi tämän verbin suomen kielen mukaisesti toisessa persoonassa eikä keskiaikaan pohjautuvan tekstin perusteella kolmannessa persoonassa. *KKW*:ssä kohta oli käännetty alkutekstin mukaan.

KKW:n ja *KK 1549*:n siunauksen ensimmäisten sanojen järjestys *CAikiualdias Iumala* poikkesi ruotsinkielisistä alkusanoista *Gudh alzmechtigh*. Agricola lisäsi tähän yhteyteen vielä itsenäisesti sanan *ijancaikinen*, jota ei ollut keskiaikaisessa eikä ruotsinkielisessä 1500-luvun alun vihkimistraditioissa.

Suomenkielisten 1600-luvun alun vihkikaavojen siunaus oli suomennettu suoraan *HB 1614*:n vastaavasta rukouksesta. Tämä ilmenee selkeimmin sanojen *GUdh alzmechtigh* käännöksestä *JUmala caikiualdias*. Suomenkielisten 1600-luvun alun vihkikaavojen siunausrukousta edeltävä ohje *Edhespäin sano Pappi* oli suomennettu suoraan *HB 1614*:n vastaavasta ohjeesta. Lisäksi *KK 1614*:n ja *KK 1629*:n siunauksesta puuttuivat ristinmerkin teosta kertovat symbolit.[120]

Edellisten perusteella on selvää, että keskiaikainen turkulainen vihkimistraditio välittyi tässä siunauksessa sellaisenaan suomenkielisiin reformaatioajan vihkikaavoihin. Tästä kertoo myös se, että 1540-luvun suomenkielisissä vihkikaavoissa säilyi tämän siunauksen yhteydessä keskiaikainen tapa tehdä ristinmerkki sanan *hyuestisiugnauxens* kohdalla.[121] *KKW*:ssä ristinmerkki tehtiin ruotsinkielisten esikuvien mukaan kahdesti, rukouksen alussa ja lopussa. Ristinmerkin symboli oli siinä merkitty tämän sanan loppuun myös ruotsinkielisten esikuvien mukaisesti. Samoin oli menetelty myös *KK B 28*:n rukouksen säilyneessä katkelmassa. *KK 1549*:n siunauksessa ristinmerkki tehtiin keskiaikaiseen tapaan *hyuesti* ✣ *siugnauxens*-sanan keskellä. Vaikka 1600-luvun alun vihkikaavoihin ei ollut merkitty enää ristinmerkin teosta kertovia symboleja, se ei silti vielä kerro tämän tavan lopullisesta häviämisestä tuolloin sanotun siunauksen yhteydessä.

KKW:n ja *KK B 28*:n rukouksen lopussa olivat sanat *Leuätkätte Rauhas*. Näille sanoille ei ole vastinetta Ruotsin latinankielisissä keskiaikaisissa eikä

---

120 *KK 1614*:n siunaus *Jumala caickivaldias hyvästisiugnatcon* oli kopioitu 1600-luvun alkupuolella 1500-luvun käsikirjoihin liitettyihin lisäyksiin. Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Laihian kirkonarkiston sidoksessa olevan *KK 1549*:n (*Schalin 55*) yhteyteen liitetty lisäys [f. 9v]; Hollolan kirkonarkiston sidoksessa olevan *HB 1557*:n (*Schalin 120*) yhteyteen liitetty lisäys, [f. 3r]. *Schalin* 1946–1947 I, 29–30 (n:o 55), 60 (n:o 120).

121 Turkulaiseen vihkimistraditioon ei tosin ollut merkitty ristinmerkin symbolia näihin siunauksiin.

1500-luvun alun muissa kansankielisissä reformatorisissa vihkikaavoissa. Englantilaisissa vihkimistraditioissa oli siunausten *Benedicat deus corpora, Manus domini sit* ja *Benedicat vos pater* jälkeen ohje: *His peractis (aspergat eos aqua benedicta et sic) discedat et dimittat eos in pace.*[122] Tämä ohje tai jokin sitä vastaava määräys saattaa olla taustana *KKW*:n ja *KK B 28*:n sanoille *Leuätkätte Rauhas*,[123] sillä aiemmin on usein osoitettu englantilaisten vihkimistraditioitten olleen keskiaikaisten turkulaisten vihkikaavojen lähteinä. Tällöin *KKW* ja *KK B 28* myös kertoisivat turkulaisen vihkimiskäytännön yhteyksistä englantilaisiin vihkimistraditioihin.

Englantilaisten vihkikaavojen ohjeesta ilmenevä hääparin rauhaan jättäminen oli käytössä myös Ruotsissa keskiajalla. Morsiushuoneen siunaustoimituksen päätyttyä sulhanen ja morsian näet asetettiin häävuoteeseen peitettyinä. Sen jälkeen naittaja, pappi ja hääväki poistuivat jättäen heidät rauhaan.[124] Näin sanat *Leuätkätte Rauhas* kertovat myös tästä käytännöstä.

KKW:n ja *KK B 28*:n sanoista *Leuätkätte Rauhas* voi päätellä, että ne lausuttiin papin ja hääväen poistuessa morsiushuoneesta, jolloin he jättivät vihityt kahden sänkyyn, ilmeisesti pitkälleen peiton alle. Myöhäisemmässä Sarum-tradition vihkimiskäytännössä tapa pirskottaa hääpari tässä vaiheessa vihkivedellä on saattanut olla käytössä myös Turun hiippakunnassa sekä keski- että reformaatioajalla.

KKW:n ja *KK B 28*:n sanat *Leuätkätte Rauhas* merkitsivät myös sitä, että pappi toivotti hääparille Jumalan rauhaa jättäessään heidät.

Siunauksessa hääparille välitettiin Jumalan Israelin suvun kantaisille antama siunaus. Edelleen sulhaselle ja morsiamelle vakuutettiin, että Jumala varjeli ja suojeli enkelinsä välityksellä heitä koko heidän elinaikansa. Siunaus päättyi trinitaarisen siunauksen välittämiseen hääparille.[125]

Hääpariin kohdistuneessa siunauksessa kertaantui jälleen sekä keskiaikaisissa että reformaatioajan vihkikaavoissa jo aiemmin esiintynyt kirkon vanha opetus avioliitosta ja sen sakramenttiluonteesta. Israelin suvun kantaisille annetusta siunauksesta puhuminen viittasi hedelmällisyyden siunaukseen, joka kirkon opetuksen mukaan oli yksi avioliiton sakramentin mukanaan tuomista siunauksista. Israelin kantaisiin viittaaminen kertasi myös kirkon opetusta

122 Esim. *MiS*, 418. *MaRa*, 5. *MiH*, 120*. *MS 1506*, 25*. Suluissa olevat sanat ovat vain *MS 1506*:n vihkikaavassa.

123 *Parvio* 1973, 178.

124 Esim. *Olaus Magnus* 1567, 483. *Carlsson* 1965–1972 I, 156.

125 Ks. myös *Parvio* 1973, 173–174.

avioliitosta ihmissuvun jatkajana.

Jumalan ja hänen enkelinsä varjeluksesta mainitseminen viittasi kirkon avioliitto-opetuksen kannalta keskeiseen Vt:n apokryfiseen Tobiaan kirjaan. Sen kertomus enkeli Raafaelista Tobiaan ja Saaran hääyön ja koko avioelämän suojelijana oli esiintynyt jo aiemmin Ruotsin sekä keskiaikaisissa että reformaatioajan vihkikaavoissa.

Pyhän Kolminaisuuden lausuminen siunauksen yhteydessä liitti sen vihkikaavan muihin osiin, eritoten sen keskeisimpään osaan, morsiusmessuun, joka suoritettiin keskiajalla *de sancta trinitate* -votiivimessun mukaan. On huomattava, että juuri morsiusmessun morsiusprefaatiorukous teki avioliitosta sakramentin ja samalla myös sen hedelmällisyyden siunaajan.

Hääpariin kohdistuvan siunauksen keskeisin tehtävä oli hedelmällisyyden siunauksen välittäminen. Hedelmällisyydestä puhuminen tässä yhteydessä saattaa liittyä myös kirkon ja yhteiskunnan väliseen erimielisyyteen avioliiton alkamishetken määrittelystä. Kirkko ei oppinsa perusteella voinut hyväksyä sitä, että avioliitto alkoi pelkästä morsiamen sänkyynjohdattamisessa tapahtuneesta hääparin patjan ja lakanan väliin asettumisesta ilman avioliiton fyysistä täytäntöönpanoa. Siksi hedelmällisyydestä puhuminen saattoi kerrata samalla kirkon kantaa, jonka mukaan *copula carnalis* aloitti avioliiton. *KKW*:n ja *KK B 28*:n sanat *Leuätkätte rauhas* voivat siten myös liittyä tähän yhteyteen.

Kun hääparin istuessa keski- ja reformaatioajalla häävuoteella heihin kohdistuneen siunauksen ajan heille pyydettiin erityisesti hedelmällisyyttä, siunaus kohdistui samalla myös välillisesti häävuoteeseen. Samaan asiaan liittyi myös osittain se, että pappi teki siunauksen yhteydessä ristinmerkkejä keskiajalla ja 1500-luvulla sekä myös pirskotti mahdollisesti tuolloin hääparin vihkivedellä. Häävuode piti näet morsiushuoneen ohella suojella kaikelta pahalta keskiaikaisen käsityksen mukaan.[126]

Ruotsin 1600-luvun alun kirkkojärjestysehdotuksissa ja kansankielisissä reformatorisissa vihkikaavoissa *HBF 1608 B*:n kaavaa lukuunottamatta määrättiin hääpari olemaan polvillaan tämän siunausrukouksen ajan. Se korosti siunauksen kohdistumista vain heihin. Tätä tahdottiin tuolloin erityisesti pai-

---

126 Esim. *Franz* 1909 II, 179–180.

Samanlaisia ajatuksia sisältyi siihen latinankieliseen rukoukseen ja sen suomennokseen, joka oli kirjoitettu käsin 1600-luvun alkupuolella *KK 1549*:n morsiushuoneen siunaustoimituksen Siunauksen *CAikiualdias ijancaikinen* yhteyteen. *HYK Mf I Ms 233*: Kangasalan kirkonarkiston sidoksessa oleva *KK 1549* (*Schalin 54*), dijv. *Schalin* 1946–1947 I, 28–29 (n:o 54).

nottaa.

Hääpariin kohdistuva siunaus oli keskiajalla ja 1500-luvulla sen hedelmällisyyttä siunaavan luonteen takia morsiushuoneen siunaustoimituksen toinen keskeinen elementti. Sen asema korostui entisestään *KJ 1571*:ssä, jossa juuri sitä ehdotettiin koko morsiushuoneen siunaustoimituksen sisällöksi. Siunaus mainittiin nimeltä myös *KJE 1608*:ssa ja *KJE 1619*:ssä tämän toimituksen ainoana käsikirjasta otettuna elementtinä.[127] Sitä pidettiin siis 1500-luvun lopussa ja 1600-luvun alussa koko morsiushuoneen siunaustoimituksen keskeisimpänä osana, joka välitti toimituksen antaman siunauksen hääparille. Näin hääpariin kohdistunut vihkikaavan puheena oleva elementti otti tuolloin morsiushuoneen siunausrukouksen paikan ja aseman. Tätä asemaa ei vähentänyt sekään, että Ruotsin kansankielisissä reformatorisssa 1600-luvun alun vihkikaavoissa ristinmerkkiä ei enää tehty virallisesti tämän siunausrukouksen lukemisen yhteydessä.

Ruotsin keskiaikaiset latinankieliset ja 1500-luvun reformatoriset kansankieliset vihkikaavat päättyivät morsiushuoneen siunaustoimitukseen ja siinä hääpariin kohdistuviin siunauksiin ja siunausrukoukseen.

8.2.3. Siunausrukousten jälkeiset osat

Hääpariin kohdistuneen siunausrukouksen jälkeinen virsi

HBF 1608 B:n ja *HB 1614*:n vihkikaavoissa hääpariin kohdistuneen siunausrukouksen jälkeistä ohjetta *Sedhan siunges* seurasi virsi *GUdh som all ting skapadhe*.[128] Suomenkielisten vihkikaavojen vastaava ohje oli *Sijtte weisatan* ja virsi *JUmala cuin caicki loi*.[129]

---

[127] *KJ 1571*, 123. *KJE 1608*, 151. *KJE 1619*, 487.
Kalannin Uudelle kirkolle kuuluneen käsikirjasidoksen *HB 1614*:n ja *KK 1614*:n vihkikaavojen morsiushuoneen siunaustoimituksen kohdalle oli 1600-luvun alussa kirjoitettu latinaksi ohjeet, joiden mukaan tämä rukous tuli esittää kirkossa silloin, kun varsinaista morsiushuoneen siunaustoimitusta ei voitu suorittaa häävaen juovuksissa olon tähden. *TYK Ai. I. 4c kk*: *HB 1614*, XLVIIr; *KK 1614*, 81.

[128] *HBF 1608 B*, [12v]. *HB 1614*, XLVIIIrv. *HB 1627*, Fr. *HBF 1608 B*:n ja *HB 1627*:n vihkikaavoissa oli ainoastaan tämän virren alkusanat, *HB 1627*:ssä viitattiin myös samassa niteessä olevan virsikirjan sivulle 272.

[129] *KK 1614*, 82. *KK 1629*, 33r (vain tämän virren alkusanat *Jumala cuin caicki loi* sekä

Virsi *Gudh som all ting skapadhe* esiintyi ensimmäisen kerran ruotsiksi *Swenske songer eller wisor* -virsivihkosessa. Siinä tämä tuntemattoman sepittäjän virsi oli otsikoitu *Thetta minne må siungas j brudhahusen.*[130] Virsivihkosesta se välittyi lähes sellaisenaan 1500-luvun loppupuolen ja 1600-luvun alun ruotsinkielisiin virsikirjoihin. Eroja oli ainoastaan ortografiassa ja synonyymien käytössä. Niissä se oli otsikoitu *Itt minne i Brudhahws.*[131]

Ruotsin viimeksi mainituista virsikirjoista virsi puolestaan kulkeutui *HB 1614*:n vihkikaavaan. Tämän osoittaa se, että kaavassa virren viimeisessä säkeistössä käytettiin muissa ruotsinkielisissä virsikirjoissa ollutta ilmaisua *At Gudh är theras beskermere*, kun *Swenske songer eller wisor* -kirjasessa vastaava kohta kuului: *at gudh är theras styreman.* Lisäksi virren rytmitys oli *HB 1614*:n vihkikaavassa samanlainen kuin toisissa ruotsinkielisissä virsikirjoissa ja siten *Swenske sonnger eller wisor* -kirjan vastaavasta rytmityksestä poikkeava.

Virsi *JUmala cuin caicki loi* oli suomenkielisenä myös Finnon virsikirjassa, josta se välittyi suomenkieliseen virsikirjaan 1605, sen uusintapainokseen 1630 ja Elimaeuksen virsikirjaan 1621 otsikkonaan *Hää wirsi.*[132]

Vertailussa 8.8. näitten suomenkielisten virsikirjojen mainittu virsi on asetettu rinnakkain Ruotsin reformatoristen 1600-luvun alun vihkikaavojen hääpariin kohdistuneen siunausrukouksen jälkeisen virren kanssa. Näytteeksi tarkasteluun otetaan vain kaksi säkeistöä.

Virren ensimmäisessä säkeistössä *HB 1614*:n sanoilla *Och satte j Paradijs* ei ole tarkkaa vastinetta kummassakaan suomenkielisessä tekstissä. Sen sijaan niissä mainitaan ajatus naisen luomisesta miehen turvaksi, josta ruotsinkielinen teksti ei puhu mitään. Edelleen *HB 1614*:n virsitekstin ilmauksella *Haffua Gudh för öghon* on ajatuksellinen vastine ainoastaan *KK 1614*:ssä. Suomenkielisissä 1500-luvun lopun ja 1600-luvun alun virsitekstissä on sen si-

---

sanat *Vide plura in finnonico*, joilla tarkoitettiin todennäköisesti Olaus Elimaeuksen virsikirjan 1621 vastaavaa virttä. *SWk 1621*, 135v–136v).

130 *OPSS II*, 557. *Kurvinen* 1929, 309.

131 Esim. *Then Swenska Psalmeboken 1562* (1965), LIXv–LXr. *Then Swenska Psalmeboken 1567*, Cijr–Ciijr. *Collijn* 1927–1931, 405.

132 *Finno* s.a., LXXXVv–LXXXVIr. [*SWk 1605*], 172v–173v. *SWk 1621*, 135v–136v. *YVSWk 1630*, 144rv. *Lempiäinen* 1988, 348–349.

KK 1614:n virsi *JUmala cuin caicki loi* oli kopioitu 1600-luvun alkupuolella 1500-luvun käsikirjoihin liitettyihin lisäyksiin. Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Laihian kirkonarkiston sidoksessa olevan *KK 1549*:n (*Schalin 55*) yhteyteen liitetty lisäys [f. 9v]. *Schalin* 1946–1947 I, 29–30 (n:o 55),

jaan ajatus avioparin keskinäisestä kunnioituksesta. *HB 1614*:stä puuttuu kummassakin suomenkielisessä tekstissä oleva kohta toran ja vihan karttamisesta, joskin se ilmaistaan myönteisesti: *leffua j kärleek godh.*

Vertailu 8.8. Ruotsin reformatorisissa 1600-luvun alun vihkikaavoissa hääpariin kohdistuneen siunausrukouksen jälkeisen virren ensimmäisen ja kolmannen säkeistön vertailu suomenkielisten 1500-luvun lopun ja 1600-luvun alun virsikirjojen virren *JUmal quin caiki loi* vastaaviin säkeistöihin

HB 1614	*KK 1614*	*Finnon virsikirja, SVk 1605, SWK 1621, YVSWk 1630*
GUdh som all ting skapadhe, Sigh til loff och prijs, Skop han Man och Quinno, *Och satte j Paradijs*, Bödh them bliffua samman, Såsom ett kött och blodh, *Haffua Gudh för öghon*, Och leffua j kärleek godh. Gudhi ware loff.	JUmala cuin caicki loi, hänen cunniaxes, Loi hän mös ynnä miehen, *Ja waimon hänen turvaxens*, Käski heiden yhdes olla, Cuin weren ja lihan. *Elä Jumalan pelgos, cartadhen wiha*, Jumalan olcon kijtos.	JVmal[1] quin caiki loi omaxi cunniaxens, Miehen hän möskin edhes toi *Ja waimon hänen turuaxens*, Hän käski heidhät ydhes pysy Quin weren ia lihan, *Suosios toinen toistans kysy, Cartain tora ia wiha*, Kijtos Jumalan.
Ty skal mannen öffuergiffua, Fadher och modher, Och när sine hustru bliffua, *Then Gudh honom tilfogar, Bådhe j nödh och gamman, Effter* Gudz wilia, Thet Gudh foghar tilsamman, Skal ingen åtskilia, Gudhi wari loff.	Mies sijs ylenandacon, Jsäns ia äitins *Ja vaimons tykön pysykön, Cuin oman sydämens, myötä ja wastoin käymises, ilman ridhata.* Jotca Jumala yhten sovitti eij tule nijt eroita. Jumalan olcon kijtos.	Miesi sijs poies luopucan Isäst ia äitistäns, Waimohons wahuast suostucan, Se on hänen lähimäisens, Couutta ia pehmyt, He käskenäns kärsikän, Mitä Jumal on wahuax tehnyt, Älkön cukan särkekän. Kijtos Jumalan.

Selitys:

1 Teksti on otettu Finnon virsikirjasta. Se eroaa muiden suomenkielisten virsikirjojen tästä virrestä vain ortografiassa.

Kolmannesta säkeistöstä näkyy myös, että kaikki kolme tekstiä poikkeavat toisistaan. *HB 1614*:n sanoilla *Then Gudh honom tilfogar* ja *Effter Gudz wilia* ei ole vastinetta suomenkielisissä teksteissä. Ruotsin sanoja *Bådhe j nödh och gamman* vastaa ainoastaan *KK 1614*:ssä ollut ilmaus *myötä ja wastoin käymises*. Edelleen *KK 1614*:n ohje miehelle suhtautua vaimoonsa samoin kuin itseensä puuttuu muista teksteistä. Ajatukset vaimosta miehen kaikkein lä-

himpänä ihmisenä sekä aviopuolisoiden keskinäisestä kilvoittelusta ovat vain Finnon virsikirjassa ja suomenkielisessä virsikirjassa 1605.

Vertailuun näytteeksi otettujen säkeistöjen tarkastelu osoittaa kokonaisuudessaan, että *HB 1614*:n teksti poikkeaa ajatuksellisesti ja tekstuaalisesti sekä *KK 1614*:n että suomenkielisten 1500-luvun lopun ja 1600-luvun alun virsiteksteistä. Ne taas puolestaan eivät ole yhtenevät keskenään. Vastaavat ajatukselliset ja tekstuaaliset poikkeavuudet ovat havaittavissa myös saman virren toisessa ja neljännessä säkeistössä kaikissa vertailluissa lähteissä.

KK 1614:n virren säkeistöt olivat tekstuaalisesti lähempänä *HB 1614*:n tekstiä kuin suomenkielisten 1500-luvun lopun ja 1600-luvun alun virsikirjojen vastaavaa kohtaa. Siten *KK 1614*:n virren pohjana on ollut *HB 1614*:n vastaava teksti.[133] *KK 1614*:n virsi poikkeaa lisäksi morsiushuoneen siunaustoimituksen muista virsistä, jotka on otettu suoraan suomenkielisistä 1500-luvun lopun ja 1600-luvun alun virsikirjoista.

Suomenkielisten 1550-luvun lopun ja 1600-luvun alun virsikirjojen virsi *JVmal quin caiki loi* poikkeaa tekstuaalisesti siksi paljon samanaikaisten ruotsinkielisten virsikirjojen virrestä *Gudh som all ting skapade*, että ne eivät edustane samaa virsitraditiota. Siten suomenkielisten virsikirjojen virsi lienee käännetty jostakin muusta lähteestä. Tietysti on mahdollista, että Finno on suomentanut virren vapaasti vastaavasta ruotsinkielisestä tekstistä.[134]

Ruotsin kansankielisten 1600-luvun alun reformatoristen vihkikaavojen virren ensimmäisessä, toisessa ja kolmannessa säkeistössä kerrattiin vihkikaavassa jo aiemmin esiintyneitä raamatullisia ajatuksia ihmisen luomisesta mieheksi ja naiseksi, avioliiton asettamisesta, sen tehtävästä ihmissuvun jatkajana sekä nuhteettomasta elämästä avioliitossa. Näissä säkeistöissä heijastui edelleen kirkon opetus avioliiton sakramentin mukanaan tuomasta kolmesta hyvästä eli ihmissuvun jatkamisesta, aviollisesta uskollisuudesta ja aviopuolisoiden nuhteettomuudesta.

Virren neljännessä säkeistössä rukoiltiin, että Jumala varjelisi hääparia kaikelta pahalta ja että he vaeltaisivat karttaen kaikkea sielunvihollisen pahuutta ja saisivat iankaikkisen ilon. Tässä säkeistössä kertaantui jälleen kirkon vanha Tobiaan kirjan mukainen opetus avioliitossa tarvittavasta Jumalan avusta sekä

---

133 Vrt. *Parvio* 1973, 178.

Tukholman suomalaisen seurakunnan hallussa olevasta *KK 1614*:n kappaleesta puuttuu se sivu, jolla virsi *JUmala cuin caicki loi* on. Virsi on kuitenkin kopioitu siihen Finnon virsikirjasta sanasta sanaan. *Tukholman suomalainen seurakunta KK 1614*, [82].

134 *Kurvinen* 1929, 309.

opetus avioliitosta iäisyyskasvatuksena.

Virren kaikki säkeistöt päättyivät sanoihin *Gudhi ware loff / Jumalan olcon kijtos / Kijtos Jumalan.* Jumalaa kiitettiin kaikesta, mitä hän oli tehnyt asettaessaan avioliiton, sekä siitä, mitä hän oli tekevä siunatessaan hääjuhlaansa viettävää avioparia.

Ruotsinkielisten 1500-luvun ja 1600-luvun alun virsikirjojen virsi *Gudh som all ting skapadhe* oli otsikoitu *Swenske songer eller wisor* -virsivihkosessa: *Thetta minne må siungas j brudhahusen.* Vastaava virren otsikko oli 1500-luvun loppuolen ja 1600-luvun alun virsikirjoissa lyhyempänä: *Itt minne i Brudhahws.* Ruotsin kielen sana *minne* tarkoitti alunperin keskiajalla juhlatilaisuudessa lausuttua tai laulettua runoa tai virttä, joka esitettiin juotaessa maljaa Jumalan, enkeleitten ja pyhimysten kunnioittamiseksi ja kiittämiseksi.[135]

Kun keskiajalla hääparille tarjottiin juotavaa ja syötävää häävuoteeseen peittämisen jälkeen, hääväki joi samalla maljoja onnittelulauluineen ja -runoineen hääparin onneksi.[136] Sanan *minne* käyttäminen tässä yhteydessä kertoo ensiksi, että tämä tapa jatkui edelleen 1500-luvulla ja 1600-luvun alussa ja myös morsiushuoneen siunauksen yhteydessä. Toiseksi se saattaa viitata siihen, että mainittujen laulujen joukossa on ollut jokin teksti, joka on antanut pohjan tai aiheen 1500-luvulla esiintyneelle virrelle *Gudh som all ting skapade.*

Linköpingiläisen käsikirjatradition mukaan varsinaisen morsiushuoneen siunaustoimituksen päätyttyä seurasi vielä siunausrukous *Benedictio potus*, jolla siunattiin hääparille avioliiton symbolina tarjottu leipä ja viini.[137] Hääparin kunniaksi kohotettujen maljojen joukossa on saattanut olla jo keskiajalla maljoja, joissa muistutettiin Jumalan avusta. Näiden pohjalta selittynee, miksi virrestä käytettiin termiä *minne.* Kyseinen virsi sopi sisällöltään tähän yhteyteen, koska se muistutti Jumalan avusta ja kiitti häntä. Samoin lienee meneteltv myös 1500-luvulla ja 1600-luvun alussa.[138] Tästä voi päätellä, että kirkko pyrki näin kristillistämään myös tavan juoda maljoja lauluineen ja runoineen

---

135 *Söderwall* 1884–1918 II:1, 42. *Söderwall* 1953–1973, 512. Vrt. *Dahlgren* 1914–1916, 550, jossa sanan *minne* sanotaan merkitsevän 1500-luvulla rakkauslaulua myös tässä yhteydessä.

Minne-käytännöstä keskiajalla *Franz* 1909 I, 286–294.

136 *Grath* 1904, 35. *Carlsson* 1965–1972 I, 172.

137 *ML*, 50–54. *Grath* 1904, 34–37.

138 Esim. Isaacus Rothoviuksen konstituutioissa määrättiin 1640-luvulla, että pappi ei saanut hääjuhlassa juoda maljoja sopimattomalla tavalla. *Lagus* 1836, 76. *Hall* 1929, 85.

hääparin onneksi.

Ruotsin kansankielisten 1600-luvun reformatoristen vihkikaavojen mukaan *minne* -sanalla otsikoitu virsi laulettiin morsiushuoneen siunausrukouksen ja hääpariin kohdistuneen siunausrukouksen jälkeen. Koska keskiajalla ja 1500-luvulla näiden rukousten päätyttyä onnittelumaljojen yhteydessä aviopareille lauletut laulut ja virret ovat saattaneet tarjota esikuvia käsitellylle virrelle, Laurentius Paulinus Gothus lienee ottanut tämän virren morsiushuoneen siunaustoimitukseen keskiaikaisen käytännön pohjalta.

KJE 1608:n ja *KJE 1619*:n mukaan hääpari nousi heihin kohdistuneen rukouksen jälkeen polviltaan ja asettautui istumaan häävuoteelle. Sen jälkeen pappi aloitti virren *Gudh som all ting skapadhe*.[139] Samoin meneteltiin myös *HBF 1608 B*:n ja *HB 1627*:n[140] vihkikaavojen mukaan. *HB 1614*, *KK 1614* ja *KK 1627* sen sijaan edellyttivät ilmeisesti hääparin olevan polvillaan myös tämän virren ajan, koska ennen morsiushuoneen siunaustoimituksen alkua polvistumista koskevan määräyksen jälkeen ei annettu hääparia koskevaa muuta ohjetta.

Suomenkielisten 1500-luvun lopun ja 1600-luvun alun virsikirjojen virren *JVmal quin caiki loi* otsikkona ollut *Hää wirsi* ei ilmaissut termin *minne* tavoin virren täsmällistä esittämispaikkaa morsiushuoneen siunaustoimituksessa. Ilmaus *Hää wirsi* voisi kuitenkin viitata siihen, että näitä virsiä voitiin laulaa yleensä hääjuhlissa.

Suomenkielisen 1605 virsikirjan ja sen uusintapainoksen 1630 osastossa *Hää virdhed* oli virren *Jumal quin caicki loi* lisäksi myös virret *Jumal asetti avjoskäskyn*, *Autuan onni on, joll Jumala*, *Cuin Christus Seoracundas racasta*, *Idz Isä asedid armos* ja *Idz Jumalan alust*.[141] Elimaeuksen virsikirjassa 1621 häävirtenä oli sen sijaan vain *Jumal quin caicki loi*.[142]

Suomenkielisen 1605 virsikirjan ja sen uusintapainoksen 1630 virressä *Jumal asetti avjoskäskyn* kertaantuivat kaikki jo virressä *Jumal quin caiçki loi* olleet kirkon avioliitto-opetuksen perusprinsiipit. Tämän virren jokainen säkeistö päättyi myös ilmaukseen *Jost Jumalan olcon kiitos*. Virressä *Autuan onni on, joll Jumala* puhuttiin toimeliaasta ja kunniallisesta vaimosta Jumalan lahjana sekä muistutettiin, että avioliitto pidettiin puhtaana vain noudattamalla Jumalan käskyjä. Virressä *Cuin Christus Seoracundas racasta* asetettiin

---

139 *KJE 1608*, 151. *KJE 1619*, 487.
140 *HB 1627*, Fr.
141 [*SWk 1605*], 173r–176v.
142 *SWk 1621*, 135v–136v. *YVSWk 1630*, 144r–147r.

Kristuksen ja seurakunnan suhde esikuvaksi avioliitolle sekä muistutettiin molempia puolisoita heidän tehtävistään avioliitossa ja Jumalan avusta siinä. Virressä *Idz Isä asedid armos* pyydettiin avioliitolle siunausta Kolmiyhteiseltä Jumalalta hänen kaikki persoonansa mainiten. Virressä *Idz Jumalan alust* puhuttiin avioliitosta Jumalan asettamana, avioliiton tehtävistä, puolisoiden keskinäisestä rakkaudesta, Jumalan avusta ja siunauksesta sekä Pyhän Kolminaisuuden kiittämisestä kaikesta siitä, mitä avioliitto tuo mukanaan.[143] Näiden virsien sisällössä oli samoja kirkon avioliitto-opetusta kertaavia faktoja kuin virressä *Jumal quin caicki loi*. Siksi näitä virsiä voitiin käyttää vaihtoehtoisesti morsiushuoneen siunaustoimituksessa.

Aaronin siunaus

HBF 1608 B:n vihkikaavassa oli virren *Gudh som alting skapade* jälkeen sanat *Thernest läses Benedictio solennis Herren wälsigne eder ... HB 1614*:n vihkikaavan samaa virttä seurasivat ohje *Sedhan besluter Presten* ja Herran siunaus. Se päätti myös *HB 1627*:n morsiushuoneen siunaustoimituksen.[144] Suomenkielisissä 1600-luvun alun vihkikaavoissa ne olivat vastaavasti *Sijttä Pappi päättä* ja Herran siunaus, jotka oli käännetty suoraan *HB 1614*:stä.

Vihkikaavoissa Aaronin siunaus luettiin monikon toisessa persoonassa samaan tapaan kuin edellä kopulatiivisten elementtien jälkeen olleessa Herran siunauksessa. Sen sijaan *HBM 1614* ja *KKM 1614* määräsivät sen luettavaksi monikon ensimmäisessä persoonassa.[145]

HBF 1608:n ja *HB 1627*:n vihkikaavojen[146] mukaan hääpari istui sen lu-

---

[143] Näiden virsien alkuperästä ja esittämisestä *Kurvinen* 1929, 366–367.

[144] *HBF 1608 B*, [12v]. *HB 1614*, XXXIIIv–XXXIVr. *KK 1614*, 61–66 [p.o. 62]. *HB 1627*, Fr (vain siunauksen alkusanat mainittu). *KK 1629*, 33r.

Suomenkielisten 1600-luvun alun vihkikaavojen viimeisten elementtien tekstit erosivat vain ortografiassa ja muutamissa synonyymisanoissa. *KK 1629*:n käännös oli tarkemmin sidoksissa alkutekstiin kuin *KK 1614*:n vastaava teksti. Tämä näkyy esimerkiksi siitä, että ruotsin *vplyse* oli suomennettu *KK 1629*:ssä *ylöswalistacon*, kun taas *KK 1614* käytti pelkkää verbiä *walistacon*.

[145] *HBM 1614*, XLVIIIv. *KKM 1614*, 82–83. *Parvio* 1973, 178. Ks. myös edellä sivut 379–380.

KK 1614:n siunaus *HErra hyvästisiugnatcon* oli kopioitu 1600-luvun alkupuolella 1500-luvun käsikirjoihin liitettyihin lisäyksiin. Esim. *HYK Mf / Ms 233*: Laihian kirkonarkiston sidoksessa olevan *KK 1549*:n (*Schalin 55*) yhteyteen liitetty lisäys [f. 10r]. *Schalin* 1946–1947 I, 29–30 (n:o 55),

[146] *HB 1627*, Fr.

kemisen ajan vuoteella. Sen sijaan he lienevät olleet polvillaan myös Herran siunauksen ajan Ruotsin muitten 1600-luvun alun vihkikaavojen luoman käytännön mukaan. Nämä vihkikaavat eivät näet antaneet hääparia koskevaa uutta ohjetta sen määräyksen jälkeen, jonka mukaan hääparin tuli olla polvillaan häävuoteen edessä morsiushuoneen siunaustoimituksen rukouksien ja niitä seuranneen virren ajan. Tämä sopi hyvin toimituksen funktioon, jonka tarkoituksena oli välittää juuri hääparille Jumalan siunaus.

HBM 1614:n ja *KKM 1614*:n messu ja myös ilman ehtoollista pidetty jumalanpalvelus päättyivät samaan, vain luterilaisessa liturgiassa tunnettuun Aaronin siunaukseen.[147] Se korosti näin myös niiden tehtävää välittää jumalallinen siunaus seurakunnalle. Se painotti samalla Aaronin siunauksen asemaa ja arvoa jumalanpalveluselämässä.

Laurentius Paulinus Gothus lienee itsenäisesti ottanut Aaronin siunauksen Ruotsin kansankielisten 1600-luvun vihkikaavojen päätökseksi, sillä vastaavaa käytäntöä ei ole löytynyt muualta näistä yhteyksistä.[148] Morsiushuoneen siunaustoimituksen puheena oleva päätös korosti sen liturgista sisältöä ja tehtävää. Se päätti myös vihkitoimituksen kokonaisuudessaan ja tähdensi sen arvoa Jumalan siunauksen välittävänä avioliiton oikeana solmimismuotona.

Opetuspuhe hääparille

KJE 1608:n ja *KJE 1619*:n morsiushuoneen siunaustoimitusta koskevien ohjeiden mukaan oli hyödyllistä, että pappi piti tilanteen niin salliessa hääparille vielä lyhyen kehotus- ja opetuspuheen. Hääpari istui sen aikana vuoteella.[149]

Puheessa oli ilmeisesti tarkoitus kerrata kirkon avioliitto-opetusta. Tästä kertoo yhtäältä se, että hääparin tuli olla nimenomaan istuallaan tuon puheen ajan, toisaalta myös se, että puhe voitiin pitää vain silloin, kun asian kuulluksi ja ymmärretyksi tuleminen vaikutti papista todennäköiseltä.

Ilmeisesti opetuspuhe ei saavuttanut morsiushuoneen siunaustoimituksen lopussa sellaista asemaa, että siitä olisi mainittu lainkaan Ruotsin reformatoristen 1600-luvun alun vihkikaavojen toimituksissa.

---

147 Herran siunauksesta reformaatioajalla *Parvio* 1967, 31–32. Ks. myös *Grath* 1904, 113.

148 Vrt. esim. upsalalainen ja turkulainen käytäntö, joissa Aaronin siunauksen parafraasi esitettiin kirkon ovella suoritettujen vihkikaavan kopulatiivisten ja siunauksellisten osien päätökseksi. Ks. edellä sivut 376–379.

149 *KJE 1608*, 151. *KJE 1619*, 487.

9. TIIVISTELMÄ

Läntisen tradition mukainen kristillinen kirkko kohtasi keskiajalla Ruotsiin saapuessaan germaanisen yhteiskunnan mallin, jota voidaan nimittää sukuyhteiskunnaksi.

Molemmat yhteisöt tunsivat kahden ihmisen välisen laillisen ja julkisen yhteiselämän muodon eli avioliiton yhteyksineen ja seuraamuksineen intressipiiriinsä kuuluvaksi. Molemmilla näkökannoilla lähdettiin tietyistä perusteista, joilla oli omat vahvat perinteiset juurensa ja niiden mukaiset käytännöt. Yhteiskunta ja kirkko joutuivat aktiivisesti tekemisiin toistensa kanssa samojen ihmisten ja heidän elinyhteisönsä asioiden sääntelyssä.

Tämän tutkimuksen aihepiirin pitkänä aikavälinä keskiajalta 1600-luvun alkupuolelle saakka avioliitolla on sekä oikeudellisena että kirkollisena instituutiona värikäs historia, jossa kummallakin laitoksella on erikseen omat vaiheensa ja korostuksensa. Niitä tarkasteltaessa on jouduttu seuraamaan myös niiden välistä vuoropuhelua, jännitystä ja sen laukaisua. Lähdeaineistojen yksityiskohtaisten analyysien avulla on voitu muodostaa kuva avioliittoinstituution synnystä, kehityksestä ja siihen vaikuttaneista tekijöistä Suomessa tutkittavana aikana, jonka omat lähteet ovat yhtäältä niukat ja vaikeaselkoiset sekä toisaalta lähimmän taustansa Ruotsin osalta laveammin selvitettävissä. Kun Suomi oli tuolloin osa Ruotsia, emämaan vastaavien asioiden analysoivan ja päättelevän tutkimisen avulla on saatu lisäselvyyttä ja varmistusta oman maan materiaalin antamaan kuvaan. Tämä on puolestaan edellyttänyt monipuolista perehtymistä avioliittokäytännön länsimaiseen kehitystaustaan, kulttuuriyhteyksiin, yhteiskunnallisen ja kirkollisen elämän vuorovaikutussuhteisiin sekä erilaisten katsomusten ja käytäntöjen alkuperään, muotoutumiseen ja vaellusreitteihin senaikaisten ihmisten elämässä.

Tällöin on jouduttu suorittamaan yksityiskohtiin ulottuvaa dokumentoivaa poikkitieteellistä perustutkimusta. Kaksitasoista pääaihetta on tarkasteltu oikeustieteen, kirkko-oikeuden, historian, teologian eri alueiden, erityisesti liturgianhistorian, ja eräiden tapausten osalta myös kielitieteen näkökulmista. Syy- ja seuraussuhteet on asetettu laajempiin yhteyksiin ja siten on saatu esiin runsaasta detaljien määrästä kehityslinjat.

Tutkimuksen antimista muodostuneen kokonaiskuvan pääasialliset piirteet ovat hahmottuneet yhteiskunnan ja kirkon eli kahden yhteisön ja linjan ajattelun, toiminnan ja vallankäytön rinnakkaisiksi, sisäkkäisiksi ja myös kilpailutilanteessa selkiytyneiksi kehitystuloksiksi.

Avioliiton solmiminen Ruotsin keskiaikaisen yhteiskunnallisen lainsäädännön mukaan

Germaanisen sukuyhteiskunnan piirteet näkyivät Ruotsissa erityisesti avioliiton solmimisessa, joka oli oikeudellisesti sukujen välinen kauppa. Siinä ei tarvinnut kuulla lainkaan avioliiton solmijoita, eritoten naista. Avioliitto päätettiin solmimisprosessissa, jonka ensimmäisenä osana oli kosinta. Siinä sulhanen tai hänen edustajansa sopi alustavasti morsiamen ostosta tämän suvulta sulhasen sukuun. Kosinnassa solmittu sopimus vahvistettiin virallisesti todistajien läsnäollessa kihlauksessa. Näin syntynyt avioliittosopimus pantiin toimeen morsiamen kotona naittamistoimessa, jossa naittaja, morsiamen isä tai lähin elossaoleva sukulainen, luovutti morsiamen sulhaselle. Sen jälkeen siirryttiin sulhasen kotiin, jossa avioliitto pantiin täytäntöön häissä. Niissä varmistettiin vielä avioliiton solmimisessa sovittut taloudelliset asiat kummankin suvun osalta. Hääjuhlallisuuksien tärkeänä oikeudellisena osana oli morsiamen johdattaminen häävuoteeseen. Tämän toimenpiteen jälkeen avioliitto katsottiin alkaneeksi. Kaikista mainituista avioliiton solmimisprosessin osista annettiin tarkkoja määräyksiä Ruotsin yhteiskunnallisessa lainsäädännössä. Näin avioliiton solmiminen oli yhteiskunnan valvoma toimenpide.

Kirkon ja yhteiskunnan ristiriita avioliiton solmimisen valvonnassa

Lännen kristillinen kirkko ei pitänyt avioliiton solmimista pelkästään yhteiskunnallisena toimenpiteenä. Kun se tahtoi vaikuttaa kaikilla yhteiskunnan alueilla, se halusi valvoa myös avioliiton solmimista. Tähän vaikutti myös kirkon opetus, jonka mukaan avioliitto oli sakramenttina purkamaton. Siksi kaikki mahdollinen inhimillinen oli myös tehtävä, jotta avioliiton purkamattomuutta haittaavat seikat saataisiin eliminoiduiksi. Tämän vuoksi kirkko opetti roomalaisesta oikeudesta omaksumaansa *consensus facit nuptias* -periaatetta eli avioliiton perustumista molemminpuoliseen vapaaehtoiseen suostumukseen. Kirkko halusi valvoa vihkikaavansa välityksellä tämän periaatteen toteutumista

avioliiton solmimisessa. Tällä pyrittiin kristinuskon periaatteiden mukaisesti myös kohentamaan naisen asemaa, kun germaanisessa avioliiton solmimisprosessissa naisen tahtoa ei välttämättä kysytty. Avioliiton sakramenttiluonteeseen kuului myös Jumalan siunaus, jonka kirkko tahtoi välittää vihkikaavansa mukaisella vihkimisellä avioliiton solmijoille.

Kirkon opetuksen mukaan avioliitto solmittiin ja perustettiin kihlauksessa. Siinä avioliittoon aikovat ilmaisivat julkisesti molemminpuolisen vapaaehtoisen suostumuksensa avioliittoon. Kihlaus saatettiin solmia futuuri- tai preesensmuotoisena. Papin läsnäolo ei ollut kihlauksen yhteydessä avioliiton solmimisen pätevyyden kannalta välttämätön, mutta suotava. Opetus avioliiton solmimisesta kehittyi edelleen siten, että ilman papin läsnäoloa solmittuihin kihlauksiin eli salaisiksi kihlauksiksi kutsuttuihin toimiin alettiin suhtautua torjuvasti, joskaan ei suoraan kieltävästi. Tästä huolimatta kirkko opetti, että avioliitto oli solmittava papin läsnäollessa ja vihkikaavan välityksellä. Näin solmittu avioliitto pantiin täytäntöön aloittamalla avioelämä.

Kirkon opetus avioliiton perusteista alkoi keskiajan kuluessa tunkeutua vähitellen Ruotsin yhteiskunnalliseen lainsäädäntöön, johon otettiin myös maininta kirkollisesta avioliittoon vihkimisestä. Kirkko ei kuitenkaan saanut tästä huolimatta vihkitoimitukselleen tahtomaansa asemaa. Halussaan valvoa avioliiton solmimisprosessia kirkko jatkuvasti tähtäsi yhteiskunnan oikeudellisen hyväksynnän saamiseen vihkitoimitukselleen. Yhteiskunta ei ollut kuitenkaan tälle pyrkimykselle suopea, vaan se piti lainsäädännössään kirkollista vihkimistä ainoastaan yhteiskunnallisesti solmitun avioliiton siunaamisena. Yhteiskunnallinen lainsäädäntö ei myöskään määrännyt vihkimistä pakolliseksi.

Keskiajan lopulla tilanne oli kehittynyt siten, että kirkko ratkaisi avioliiton pätevyyteen liittyvät asiat ja että yhteiskunta puolestaan päätti avioliiton taloudellisista seuraamuksista.

Avioliittoinstituutiota koskevien yhteiskunnan ja kirkon erilaisten intressien jännitys tuntui keskiajan lopulla ja reformaatiokaudella, erityisesti 1500-luvun lopulla ja 1600-luvun alussa. Kirkon pyrkimykset eivät kuitenkaan johtaneet toivottuun tulokseen vielä 1600-luvun alkupuolella, vaikka kirkko yrittikin reformaatiokaudella entistä ponnekkaammin saada vihkimiselleen yhteiskunnan virallisen tuen.

Avioesteet

Läntisen tradition kirkko vaati myös, että kanonisen oikeuden säädöksiä avioliiton solmimisesta oli noudatettava. Näiden määräysten joukossa oli avioesteitä käsitteleviä säännöksiä. Niissä oli myös avioliiton edellytyksistä säätäviä määräyksiä, jotka eivät tarkkaan ottaen olleet avioesteitä sanan varsinaisessa merkityksessä. Avioesteisiin kuului avioliittoon vihkimisen ehkäiseviä esteitä. Avioesteiden tehtävänä oli poistaa sellaiset tekijät, jotka olisivat haitanneet solmittavan avioliiton purkamattomuutta. Avioesteet saattoivat olla Jumalan säätämän avioliiton olemuksesta johtuvia, jumalallisesta säädöksestä johdettuja tai kirkon säätämiä. Siten ne saattoivat perustua Raamatun, roomalaisen oikeuden ja germaanisen oikeuskäytännön säännöksiin. Avioesteiden perusteella saatettiin estää avioliiton solmiminen ja purkaa jo solmittu avioliitto. Paavi saattoi kuitenkin antaa niistä erivapauksia. Kanonisen oikeuden määräämiä avioesteitä otettiin myös Ruotsin yhteiskunnalliseen lainsäädäntöön.

Ruotsissa ja Suomessa oli voimassa ja käytössä keskiajalla ja reformaatiokautena ainakin 25 avioestettä, kuten taulukosta 9.1. ilmenee.

Taulukko 9.1. Ruotsissa ja Suomessa keskiajalla ja reformaatiokautena voimassa ja käytössä olleet avioesteet

Kohta	Avioesteet	Kanoninen oikeus	Ruotsin keskiaikaiset kirkolliset säännökset	Ruotsin keskiaikaiset yhteiskunnalliset säännökset	Tietoja käytännön noudattamisesta keskiajalla	Ruotsin ja Suomen reformaatiokauden kirkolliset säännökset	Ruotsin reformaatiokauden yhteiskunnalliset säännökset	Tietoja käytännön noudattamisesta reformaatiokaudella
1.	Lähisukulaisuus	x[1]	x*	x*	x*	x[2]*	x*	x[3]
2.	Lankous	x[1]	x*	x*	x*	x[2]*	x*	x[3]
3.	Hengellinen sukulaisuus	x[4]	x	x*	x*	x[5]*		
4.	Voimassa oleva kihlaus	x[6]	x	x*	x	x*	x	x[7]
5.	Voimassa oleva avioliitto	x[8]	x[9]	x	x	x*		x
6.	Fyysinen kypsymättömyys	x[10]	x	x[11]	x	x[12]*		x
7.	Eri-ikäisyys					x[13]*		x
8.	Vanhempien tai holhoojien suotumus avioliittoon	x[14]	x[15]	x[16]		x[17]*		x

9.	Impotenssi ja frigiditeetti	x				x*		x
10.	Muut sairaudet	x				x*		x
11.	Erisäätyisyys	x[18]		x[19]			x[20]	
12.	Erehtyminen avioliiton solmimisessa	x				x*		
13.	Avioliittoon pakottaminen	x				x*	x*	
14.	Naisen ryöstö	x		x				
15.	Avioliiton solmimiseen liittyvä rikos	x				x[21]		
16.	Avioliiton täytäntöönpanon edellytykseksi asetetun ehdon täyttymättömyys	x				x[22]		
17.	Adoptio	x				x[21]		
18.	Suru- ja odotusaika	x				x[23]	x*	
19.	Eriuskolaisuus	x[24]				x[25]*	x[26]	
20.	Selibaatti ja hengelliset vihkimykset	x	x		x[27]*	x[21]*		x[28]*
21.	Seurakunnan erityinen kielto	x						
22.	Aikaisempi avioliittoon vihkiminen	x[29]	x[30]*			x[31]*		
23.	Kielletty kirkkovuoden aika	x[32]	x*			x[33]*		
24.	Kirkollinen rangaistus	x				x		
25.	Määrätty kristinopin taito			[x]		x*		

Selitykset:

Vertailun kohdat 1–5, 7, 9–21 varsinaisia avioesteitä; kohdat 6 (tässä yhteydessä fyysinen kypsyys), 8 tarkkaan ottaen avioliiton edellytyksiä; kohdat 22–25 oikeastaan kirkollisen vihkimisen esteitä.

Vertailun kohdat 1–5, 7, 9, 13–17, 19, 21 ehkäiseviä ja erottavia avioesteitä; kohdat 10, 18 ehkäiseviä avioesteitä; kohta 11 erottava avioeste; kohdat 4, 19–20 (kohta 20 luostarilupauksen osalta), 21, 23 (tarkkaan ottaen avioliittoon vihkimisen ehkäiseviä) korjaantuvia avioesteitä.

x Esiintyy lähteissä.

[x] Tästä avioesteestä ei ole mainintoja suoranaisesti lähteissä, mutta sen olemassaolo voidaan päätellä aihetodisteiden välityksellä.

x* Esiintyy suomalaisissa lähteissä.

x[1] Kanoninen oikeus kielsi vuoteen 1215 saakka lähisukulais- ja lankousavioliittojen solmimisen 7. polveen asti, vuodesta 1215 ainoastaan 4. polveen saakka sekä aequalis että inaequalis.

x[2] Ruotsin ja Suomen reformaaatiokauden kirkolliset säännökset kielsivät lähisukulais- ja lankousavioliittojen solmimisen 4. polveen saakka. Ruotsissa pyrittiin 1600-luvun

alussa kiellettyjen lankouspolvien määrää lieventämään yhdellä polvella. Tämä pyrkimys ei saavuttanut vastakaikua kaikissa hiippakunnissa, ei myöskään Suomessa.
Ruotsin reformaattorit esittivät 1520-luvun loppupuolella, että lähisukulais- ja lankousavioliitot olisi kiellettävä vain Raamatun (Leviticus 18) määräämissä tapauksissa. Tämä kanta ei kuitenkaan toteutunut käytännössä.
Kielletyistä lähisukulais- ja lankouspolvista määrättyjä rangaistuksia pyrittiin tiukentamaan reformaatioajalla.

x[3] Suomessa tätä aviestettä noudatettiin 1600-luvun alkupuolella konservatiivisemmin kuin Ruotsissa.

x[4] Kanoninen oikeus ei sisältänyt samanlaista määräyskokonaisuutta tästä avioesteestä kuin lähisukulaisuudesta ja lankoudesta. Hengellinen sukulaisuus syntyi kasteessa, konfirmaatiossa ja ripissä toimituksen suorittajan, toimituksen kohteen ja kummien välille.

x[5] Reformaattorit pyrkivät kumoamaan tämän avioesteen. Se oli kuitenkin ainakin jossakin muodossa voimassa vielä 1570-luvulla. Tämä avioeste kumoutui lopullisesti 1600-luvun alkupuolella.

x[6] Preesensissä solmittu kihlaus esti ja purki muut myöhemmät kihlaukset, olivatpa ne sitten futuuri- tai preesensmuotoisia.
Purkaantunut futuuri- tai preesensmuotoinen kihlaus tai jo toimeen-, vaan ei täytäntöönpantu avioliitto esti uuden avioliiton solmimisen ja purki jo solmitun avioliiton toisen kihlakumppanin ja toisen kihlakumppanin lähisukulaisen välillä 4. polveen saakka (vuoteen 1215 saakka 7. polveen asti).
Kihlauksen julkista toimittamista seurakunnan edessä ryhdyttiin myös 1400-luvulta alkaen pitämään oikean avioliiton edellytyksenä.

x[7] Kihlaukseen rinnastettavana avioesteenä ryhdyttiin 1500–1600-lukujen taitteessa pitämään yksityistä avioliittolupausta.

x[8] Voimassa oleva avioliitto ehkäisi uuden avioliiton solmimisen ja purki sen pääsääntöisesti niin kauan kuin toinen aviopuoliso oli elossa. Käytännössä tätä kieltoa tarvittiin silloin, kun mies oli pitkän aikaa poissa sodan tai muun syyn tähden ja vaimo solmi tällöin uuden avioliiton luullen miehen kuolleen. Aviorikoksen takia purkaantunut avioliitto esti edelleen aviorikokseen syyllistyneen ja myös syyttömän osapuolen uuden avioliiton solmimisen jonkun muun osapuolen kanssa niin kauan kuin toinen puolisoista oli elossa. Aviorikokseen syyllistynyt saattoi sen sijaan solmia uuden avioliiton aviorikoskumppaninsa kanssa syyttömän osapuolen kuoleman jälkeen, mikäli aviorikoksesta määrätty kirkkokurirangaistus ei enää ollut voimassa.

x[9] Kirkko käytti tätä avioestettä hyväksi taistelussaan ruotsalaisessa yhteiskunnassa ilmennyttä jalkavaimoinstituutiota vastaan.

x[10] Sekä mies että nainen saattoivat solmia kihlauksen futuurissa jo seitsemän vuoden iässä. Mies sai kihlautua preesensissä ja panna avioliiton täytäntöön 14 vuoden iässä; vastaava ikäraja naiselle oli 12 vuotta.

x[11] Mies sai kihlautua (preesensissä) 14 vuoden iässä, mutta panna avioliiton täytäntöön vasta täytettyään 15 vuotta. Naisen kohdalla noudatettiin kanonisen oikeuden määräämiä ikärajoja.

x[12] Ruotsin reformaattorit pyrkivät nostamaan kanonisen oikeuden määräämiä avioliiton solmimisikärajoja. Mikael Agricola määräsi miehen alhaisimmaksi kihlautumisiäksi kanonisen oikeuden mukaan 14 vuotta, mutta naisen vastaavaksi iäksi 13 vuotta, joka

oli vuoden korkeampi kuin kanonisen oikeuden vastaava ikäraja. 1500-luvun lopulla ja 1600-luvun alussa kihlautumisikä oli sekä miehellä että naisella 15 vuotta eli laillinen ikä Ruotsin lainsäädännön mukaan.

x[13] Ikäeron tarkkaa rajaa ei määritetty.

x[14] Vanhempien tai holhoojien suostumus ei ollut kuitenkaan laillisuuden ehto, sillä avioliitto perustui *consensus facit nuptias* -periaatteeseen. Vanhemmat ja holhoojat eivät saaneet liioin pakottaa ketään avioliittoon tai estää avioliiton solmimista aiheettomasti.

x[15] Kirkko opetti 1400-luvulla, että ketään ei saanut pakottaa vastoin tahtoaan avioliittoon. Tätä pyrittiin valvomaan kirkollisella vihkimisellä.

x[16] Ruotsin yhteiskunnallinen lainsäädäntö piti vanhempien suostumusta avioliiton laillisuuden edellytyksenä, mutta se alkoi kristinuskon vaikutuksesta vaatia myös naisen mielipiteen huomioonottamista avioliittoa solmittaessa.

x[17] Reformaattorien opetuksen mukaan vanhempien suostumus oli välttämätön lasten aiotulle avioliitolle. Vanhemmat eivät kuitenkaan toisaalta saaneet estää mielivaltaisesti lastensa avioliittoa tai pakottaa heitä siihen.

x[18] Avioliiton solmimisen jälkeen ilmennyt erisäätyisyys (orja, vapaa) saattoi tietyin edellytyksin purkaa avioliiton.

x[19] Orjuuden lakkautuminen poisti tämän avioesteen 1300–1400 -luvuilla.

x[20] Erisäätyisyyttä aatelisten ja aatelittomien välillä alettiin sen sijaan pitää Ruotsissa 1500-luvulla ja 1600-luvun alkupuolella avioesteen luonteisena tekijänä.

x[21] Reformaattorit pyrkivät kumoamaan tämän avioesteen. Se kumoutuikin vähitellen 1500-luvun kuluessa.

x[22] Tämä avioeste oli voimassa edelleen reformaatioajalla, vaikka reformaattorit suhtautuivat siihen kielteisesti.

x[23] Ruotsin reformaattorit pyrkivät lyhentämään kanonisen oikeuden määräämää yhden vuoden suru- ja odotusaikaa.

x[24] Pakanan ja kristityn välinen avioliitto kiellettiin, ja sellainen avioliitto saatettiin myös erottaa.

x[25] Tämä avioeste oli voimassa edelleen reformaatioaikakaudella, sillä valtakunnan reuna-alueilla esiintyi vielä pakanuutta.

x[26] Ruotsin yhteiskunnallinen lainsäädäntö halusi 1600-luvun alussa varmistaa, että sen valtaistuin periytyy ainoastaan evankelis-luterilaista uskoa tunnustavalle.

x[27] Säännöksiä selibaatista ja hengellisistä vihkimyksistä ei noudatettu täysin Ruotsissa eikä Suomessa 1200–1400 -luvuilla.

x[28] Ruotsissa ja Suomessa papeilla oli lapsia, ja he elivat laittomissa parisuhteissa 1520–1530 -luvuilla. Tuolloin solmittiin kuitenkin jo laillisia pappien avioliittoja. Ruotsissa pappien solmimat avioliitot julistettiin vapaiksi 1540–1541. Luostarilaitoksen lakkauttaminen poisti tämän avioesteen kokonaan käytöstä Ruotsista ja Suomesta 1590-luvulla.

x[29] Kanoninen oikeus kielsi aikaisemmin kirkollisesti avioliittoon siunatun uudelleen vihkimisen.

x[30] Ruotsissa kiellettiin ainoastaan naislesken uudelleen vihkiminen. Tämä oli tarkkaan ottaen vastoin kanonista oikeutta.

x[31] Keskiajalla Ruotsissa tässä asiassa noudatettu käytäntö jatkui entisellään.

x[32] Kanoninen oikeus ei antanut yhtenäisiä säännöksiä niistä ajoista, jolloin avioliittoon vihkiminen oli kielletty; näiden aikojen määrittely vaihteli eri maissa.

x[33] Ruotsin reformaattorit pyrkivät lieventämään keskiaikaisia Ruotsissa ja Suomessa noudatettavia säännöksiä tässä asiassa.

Taulukosta ilmenee, että keskiajalta on suoranaisia tietoja kanonisen oikeuden määräämän 12 avioesteen käytöstä Ruotsissa ja Suomessa (kohdat 1–6, 8, 11, 14, 20, 22–23; kohdat 1–4, 20, 22–23 todistettavasti Suomessa). Seitsemää muuta kanonisen oikeuden säätämää avioestettä ei mainita keskiajan lähteissä, mutta sen sijaan niistä puhutaan reformaatioajan asiakirjoissa (kohdat 9, 12–13, 16, 18–19, 24; kohdat 9, 12–13, 18–19 todistettavasti Suomessa). Tämän perusteella voi olla varma siitä, että niitä on noudatettu myös keskiajalla Ruotsissa ja Suomessa. Kolmea muutakin kanonisen oikeuden säätämää avioestettä (kohdat 15, 17, 21) lienee noudatettu myös kanonisen oikeuden yleisen käytön perusteella. Näin laskien 22 kanonisessa oikeudessa mainittua avioestettä on ollut käytössä Ruotsissa ja Suomessa keskiajalla. Lisäksi kohdan 25 avioeste on ollut näissä maissa käytössä todistettavasti vain reformaatioajalla, mutta se lienee keskiaikaista perua, vaikka lähteet eivät sitä mainitsekaan.

Reformaatioajalta on säilynyt tietoja kanonisen oikeuden säätämän 18 avioesteen noudattamisesta Ruotsissa ja Suomessa (kohdat 1–2, 4–6, 8–14, 16, 18–19, 22–24; kohdat 1–2, 4–6, 8–10, 12–13, 18–19, 22–24 todistettavasti Suomessa). Reformaattorit pyrkivät kuitenkin kumoamaan joitakin kanonisen oikeuden säätämiä avioesteitä (kohdat 3, 15, 17, 20). Ne hävisivätkin käytöstä vähitellen 1500-luvulla. Sen sijaan ruotsalaiset ja suomalaiset reformaattorit säätivät kaksi uutta avioestettä (kohdat 7, 25), joista viimeksi mainittu on saattanut olla käytössä myös keskiajalla. Näin reformaatio ei tuonut kokonaisuudessaan käänteentekeviä muutoksia avioesteiden lukumäärään.

Esillä olleista avioesteistä 19 oli kanonisen oikeuden mukaan varsinaisia avioesteitä (kohdat 1–5, 7, 9–21), kaksi tarkkaan ottaen avioliiton edellytyksiä (kohdat 6 / fyysinen kypsyys, 8) ja neljä oikeastaan kirkollisen vihkimisen esteitä (kohdat 22–25). Tämä jako säilyi samanlaisena myös reformaatioajalla, sillä silloin oli varsinaisia avioesteitä 14 (kohdat 1–2, 4–5, 7, 9–14, 16, 18–19), avioliiton edellytyksiä kaksi (kohdat 6, 8) ja kirkollisen vihkimisen esteitä neljä (kohdat 22–25). Edelleen kanonisen oikeuden mukaan 14 esillä ollutta avioestettä sekä esti avioliiton solmimisen että mitätöi jo solmitun avioliiton (kohdat 1–5, 7, 9, 13–17, 19, 21), kaksi oli ainoastaan avioliiton solmimisen estävää (kohdat 10, 18) ja yksi oli jo solmitun avioliiton erottava este (kohta

11). Kanonisen oikeuden määräämiä korjaantuvia avioesteitä oli viisi (kohdat 4, 19–20, 21, 23). Reformaatioajalla oli ehkäiseviä ja erottavia avioesteitä 12 (kohdat 1–2, 4–5, 7, 9, 12–14, 16, 19, 21), ehkäiseviä kaksi (kohdat 10, 18), erottavia yksi (kohta 11) ja korjaantuvia neljä (kohdat 4, 19, 21, 23). Näin ollen avioesteiden luonteeseen ja niiden vaikutukseen ei myöskään tullut suurempia muutoksia reformaatioajalla.

Kun kanonisen oikeuden avioesteiden lukumäärään ja sisältöön ei tullut reformaatioajalla mainittavampaa uutta tilannetta Ruotsissa eikä Suomessa, joitakin avioliiton solmimisen edellytyksiä pyrittiin kuitenkin reformaattorien opetuksen mukaan tiukentamaan (esim. kohta 8), toisia avioesteitä taas lieventämään (esim. kohta 18, 23). Yhteiskunnassa tapahtunut kehitys vaikutti puolestaan myös siihen, että eräiden avioesteiden sisältö muuttui erilaiseksi entiseen verrattuna (esim. kohta 19).

Taulukosta ilmenee vielä, että Suomessa oltiin 1600-luvun alussa joidenkin avioesteiden noudattamisessa konservatiivisempia kuin Ruotsissa (esim. kohdat 1, 2).

Avioliittoon kuuluttaminen

Kirkko määräsi IV lateraanikonsiilissa 1215 avioliittoon kuuluttamisen kirkollisen vihkimisen ehdoksi. Aviokuulutuksen funktiona oli mahdollisten avioesteiden selvillesaanti. Se tuli Ruotsissa pakolliseksi jo 1200-luvulla. Tuolloin ryhdyttiin ympäri Eurooppaa, myös Ruotsissa kuuluttamaan kolme kertaa. Ruotsin yhteiskunnallinen lainsäädäntö sisälsi myös määräyksiä kolminkertaisesta kuuluttamisesta. Ruotsin maakuntalait pitivät sitä avioliittoon vihkimisen ehtona sekä maanlait ja yleinen kaupunkilaki puolestaan naittamistoimen edellytyksenä. Kuulutus ei kuitenkaan tästä huolimatta saanut kirkon sille toivomaa asemaa avioliiton solmimisprosessissa. Ruotsin yhteiskunnallisen lainsäädännön määräysten mukaan kolminkertaisen kuuluttamisen tuli tapahtua morsiamen kotipaikkakunnalla. Näihin säännöksiin kuulutuksesta ei tullut muutoksia 1500-luvulla eikä 1600-luvun alussa. 1500-luvun lopulla kuulutusta alettiin vaatia kihlauksen edellytykseksi. Tämä aiheutti sekaannuksia, sillä nyt ryhdyttiin kuuluttamaan sekä ennen kihlausta että ennen vihkimistä. Vaikka kuulutus ennen kihlausta ei toteutunutkaan käytännössä 1600-luvun alussa, kirkko halusi tällä vaatimuksellaan vahvistaa sekä kuulutuksen että vihkimisen asemaa avioliiton solmimisprosessissa.

Skaran piispa Brynolf I antoi 1200-luvun lopulla käytännön ohjeita papeille siitä, miten kuulutus tuli käytännössä suorittaa. Vastaavanlaisia ohjeita oli useissa eurooppalaisissa vihkikaavoissa, mutta ei ruotsalaisissa keskiaikaisissa vihkikaavoissa. Ruotsinkieliset 1500-luvun alkupuolen vihkikaavat eivät myöskään sisältäneet ohjetta kuulutuksen käytännön suorittamisesta. Sen sijaan tällainen ohje oli suomenkielisenä *KK 1549*:n vihkikaavassa. Vaikka sen esikuvana oli Martti Lutherin vihkikaavan vastaava ohje, suomenkielinen kuulutusohje ei poikennut keskiaikaisista määräyksistä tässä asiassa. *KJ 1571* julkaisi myös saman ohjeen kuulutuksen käytännön suorittamisesta kuin *KK 1549*. Sen sijaan Ruotsin 1600-luvun alun vihkikaavoissa tätä ohjetta ei ollut.

Kuulutus suoritettiin käytännössä keskiajalla kuoriaidan ovella eli kuorin ja seurakunnan raja-alueella olevasta lukupulpetista tai saarnatuolista. Tämä tapa jatkui myös reformaatioajalla. Tuolloin kuulutus suoritettiin sunnuntaina messussa saarnan yhteydessä. Näin on saatettu jatkaa vanhaa keskiaikaista käytäntöä, vaikka keskiajalla ei aina saarnattukaan. Kolminkertainen kuulutus toimitettiin keski- ja reformaatioajalla käytännössä siten, että ensimmäinen ja toinen kuulutuskerta olivat kihlauksen jälkeen sekä viimeinen naittamistoimen ja vihkimisen yhteydessä, ilmeisesti välittömästi ennen vihkitoimituksen alkua. Kirkko pyrki muuttamaan tätä käytäntöä siten, että kaksi kuulutuskertaa olisi suoritettu ennen kihlausta ja viimeinen ennen naittamistointa ja vihkimistä. 1600-luvulla kuulutus määrättiin kokonaisuudessaan suoritettavaksi ennen vihkitoimitusta. Avioliittoon vihkimiset suoritettiin keski- ja reformaatioajalla pääsääntöisesti sunnuntaisin, mutta niitä toimitettiin myös arkipäivisin.

Avioliitto-opetus

Keskiajalla on annettu avioliitto-opetusta ainakin jossakin määrin vihkikaavan yhteydessä ennen vihkitoimituksen alkua. Reformatoriset 1500-luvun vihkikaavat edellyttivät, että pappi piti niissä olevan opetuspuheen vihkiparille joko kihlatessaan ja naittaessaan heitä morsiamen kotona tai kirkon ovella, siis ennen vihkitoimituksen alkua ja sitä välittömästi edeltänyttä viimeistä kuulutuskertaa. 1600-luvun alussa vihkikaavoissa oleva opetuspuhe vihkiparille haluttiin sitoa aikaisempaa kiinteämmin itse vihkitoimituksen yhteyteen välittömästi ennen sen alkua. Tämä ei kuitenkaan tapahtunut tuolloin käytännössä Turun hiippakunnassa.

Keskiaikaisen kirkon avioliittoa sakramenttina pitävää opetusta perusteltiin niillä Raamatun kohdilla, joissa puhuttiin avioliitosta Jumalan säätämänä, pur-

kamattomana ja nuhteettomana sekä joissa avioliittoa verrattiin Kristuksen ja seurakunnan väliseen suhteeseen. Avioliiton opetettiin tuovan sakramenttina siinä eläville monenlaista hyvää. Avioliiton sakramenttiluonteesta seurasi myös, että kirkko kiinnitti erityistä huomiota opetukseen ennen avioliiton solmimista. Siinä tuli tähdentää erityisesti avioliiton perustumista *consensus facit nuptias* -periaatteeseen ja sen vaikutusta aviopuolison valintaan sekä tässä yhteydessä myös avioesteisiin. Edelleen tuli avioliiton solmijoita opettaa avioliitossa elämisestä Jumalan tahdon mukaan. Tähän kuului heidän velvollisuutensa toisiaan ja perhettään kohtaan.

Reformatoriset vihkikaavat sisälsivät Olavus Petrin laatiman opetuspuheen. Laurentius Petri muokkasi sitä hieman *HB 1541*:een, josta se välittyi suomenkielisiin 1540-luvun vihkikaavoihin. Puheessa avioliiton solmijoita opetettiin niillä ajatuksilla, jotka olivat yleisiä keski- ja reformaatioajan avioliitto-opetuksessa. Niitä perusteltiin reformaation periaatteiden mukaisesti Raamatulla. Puheeseen liittyi myös avioliiton sakramenttiluonnetta korostaneen opetuksen perusprinsiippejä. Siinä ei suoranaisesti opetettu avioliitosta sakramenttina, koska reformaattorit kielsivät sen. Samoja ajatuksia esiintyi myös muissa 1500-luvulta ja 1600-luvun alusta säilyneissä opetuspuheissa avioliiton solmijoille. Siten reformaatio ei merkinnyt suurta käytännön muutosta avioliitto-opetuksessa.

Suomalaisten keski- ja reformaatioaikaisten vihkikaavojen lähteet

Turkulaiset keskiaikaiset vihkikaavat sisältyvät Helsingin yliopiston kirjastossa säilytettäviin ritualefragmenteihin ja Manuale Aboenseen. Ne todistavat yhtenäisestä tavasta suorittaa kirkollisia toimituksia 1300–1400 -luvuilla ja 1500-luvun alussa. Koska näissä lähteissä olleet vihkikaavat olivat rakenteellisesti 100-prosenttisesti ja tekstuaalisesti ≈ 98-99-prosenttisesti yhtenevät, voidaan puhua turkulaisesta keskiaikaisesta vihkimistraditiosta.

Eurooppalaiset vihkimistraditiot poikkesivat toisistaan keskiajalla sekä maittain että hiippakunnittain. Periaatteessa jokaisella hiippakunnalla oli oma vihkimiskäytäntönsä. Niistä on tutkittu noin 100 tarkasteltavaksi saatua vihkikaavaa. Niiden poikkeamat näkyivät erityisesti vihkikaavojen eri elementtien lukumäärässä, kaavojen rakenteessa, niissä olevien rukousten keskinäisessä järjestyksessä sekä itse rukousten tekstuaalisessa asussa. Tästä syystä ei ole

yllättävää, että yksikään eurooppalainen vihkimiskäytäntö ei ollut 100-prosenttisesti samanlainen turkulaisen vihkimistradition kanssa.

Etsittäessä lähteitä turkulaiselle vihkimistraditiolle on haettu sitä iältään vanhempia vihkikaavoja, jotka ovat sen kanssa samanlaisia elementtien lukumäärässä, rakenteessa, rukousten keskinäisessä järjestyksessä ja rukousten tekstuaalisessa asussa. Näiden kriteereiden perusteella on löydetty muutamia sellaisia vihkikaavoja, jotka voisivat olla lähteinä turkulaiselle vihkimistraditiolle. Mainitut kaavat kuuluvat 1300–1400 -luvuilta peräisin olevaan varhaisempaan upsalalaiseen vihkimiskäytäntöön, 1400-luvulla kehittyneeseen myöhäisempään upsalalaiseen vihkimistraditioon sekä englantilaiseen 1100–1300 -luvuilta peräisin olevaan, varhaisempaan Sarum-vihkimistraditioon. Seuraavassa (vertailu 9.2.) mainittuihin vihkimistraditioihin kuuluvia vihkikaavoja on verrattu turkulaiseen vihkimiskäytäntöön.

Vertailu 9.2. Turkulaisen vihkimistradition, varhaisemman ja myöhäisemmän upsalalaisen vihkimiskäytännön sekä englantilaisen Sarum-vihkimispraksiksen vertailu

Kohta	Elementti	Turkulainen vihkimistraditio	Varhaisempi upsalalainen vihkimistraditio	Myöhäisempi upsalalainen vihkimistraditio	Varhaisempi Sarum-vihkimistraditio
1.	Ot	Ordo ad faciendum sponsalia	x	x	x
2.	Oh	Presbiter quilibet[1]	x[2]	x[3]	x[4]
3.	Kk+Kv	Uis tu + Ego te[5]	x[6]	x[7]	x[8]
4.	Ps	Ps. 67 (68): 28-31	x	x	x
5.	Sp	Gloria patri + Kyrie + Pater noster	x	x	x
6.	Sp	Benedicamus patrem + Laudemus et superaltemus	x	x	x[9]
7.	Sp	Laudemus dominum + Cui cherubin	x[10]	-	x[9]
8.	Sp	Ostende nobis + Et salutare	-	x	-
9.	Sp	Saluum fac + Deus meus	x[11]	x	x[12]
10.	Sp	Mitte eis + Et de syon[13]	-	-	-
11.	Sp	Domine exaudi + Dominus uobiscum	x	x	x
12.	Ru	Conseruator et*	x	x	x
13.	Ru	Benedic domine	x	x	x
14.	Ss	Tunc sacerdos	x[14]	x	x[15]
15.	Si	Benedicti sitis	x	x	x

16.	Si	Deus abraham	x	x	x
17.	Si	Benedicat uos	x	x	x
18.	Oh	Hic introducantur		x	x
19.	Ps	Ps. 127 (128)		x	x
20.	Sp	Gloria patri + Kyrie + Pater noster		x[16]	x
21.	Sp	Saluum fac + Deus meus		x	x
22.	Sp	Mitte eis + Et de syon		x	x
23.	Sp	Esto eis + A facie		x	x
24.	Sp	Domine exaudi + Dominus uobiscum		x[17]	x[17]
25.	Ru	Respice domine de celo		x[18]	x[19]
26.	Ru	Respice domine propicius		x[18]	x
27.	Si	Benedicat nos		x[18]	x[20]
28.	Ru	Omnipotens sempiterne		x[18]	x[20]
29.	Si	Benedicat uos pater		x[18]	-
30.	Oh	Postea statuti		x	x
31.	In	Benedicta sit		x[21]	x[22]
32.	Ko	Omnipotens sempiterne		x	x
33.	II Ko	Exaudi nos omnipotens deus		x	x
34.	Oh	Hee due orationes		x	x[23]
35.	Oh	Lectio epistula		x	x[23]
36.	Ep	1. Kor. 6: 16-20		x	x
37.	Gr	Benedictus es domine + Benedictus sit deus		x[24]	x[25]
38.	Ev	Matt. 19: 3-6		x	x
39.	Of	Benedictus sit		x	x
40.	Se	Santifica quesumus domine		x	x
41.	II Se	Adesto domine supplicationibus		x	x
42.	Pr	Qui cum unigenito		x	x
43.	Oh	Post sanctus prosternant		x	x
44.	Ru	Propiciare domine		x	x
45.	Oh	Postmodum dicat		x	-
46.	Prjs	Per omnia ... omnipotens eterne deus		x	-
47.	MPr	deus ... qui potestate		x	x
48.	Oh	His finitis		x	-
49.	Hr	Pax domini		x	x
50.	JK	Agnus dei		-	x
51.	Oh	Tunc surgant		x	x
52.	Ko	Benedicamus deum celi		x	x
53.	PKom	Proficiat vobis		x	x
54.	II PKom	Dominus omnipotens deus**		x	x[26]
55.	Oh	Benedictio thalami		x	x
56.	Ru	Benedic domine thalamum		x	x
57.	Oh	Deinde benedicat eos		x	x
58.	Si	Benedicat deus corpora		x	x
59.	Si	Manus domini		x	x
60.	Si	Benedicat nos		x	x[27]

Selitykset :

Turkulainen vihkimistraditio	Kohdat 26–47 (kohdat 26, 47 osittain fragmentaarisina) otettu *HYK RIT 14*:stä (1300–1400 -luvuilta); kohdat 1–12, 30–47 (kohdat 12, 30, 38–41 osittain fragmentaarisina) otettu *HYK RIT 23*:sta (1400-luvulta); kohdat 1–26, 38–60 (kohdat 26, 38 osittain fragmentaarisina) otettu *HYK RIT 24*:stä (1400-luvun alusta); kohdat 1–5, 10–60 (kohdat 6, 10, 17, 26, 47, 54–56 osittain fragmentaarisina) otettu *HYK RIT 29*:stä (1300–1400 -luvuilta); kohdat 1–60 otettu *MEA*:sta (1522); ortografia *MEA*:n mukaan.
Varhaisempi upsalalainen vihkimistraditio	Kohdat 1–2, 4–17 otettu *SRA MI 419*:stä (1300–1400 -luvuilta); kohdat 1–14 otettu *SRA RIT 13*:sta (1300–1400 -luvuilta).
Myöhäisempi upsalalainen vihkimistraditio	Kohdat 1, 20–31 otettu *SRA RIT 8*:sta (1400-luvulta); kohdat 56–60 otettu *SRA RIT 7*:stä; kohdat 1–24, 30–60 otettu *MU*:sta (1487).
Varhaisempi Sarum-vihkimistraditio	Kohdat 1–60 otettu *MiS*-vihkikaavasta (1150–1319).

Ep	Epistola	Ot	Otsikko
Ev	Evankeliumi	PKom	Postkommuunio
Gr	Graduale	II PKom	II Postkommuunio
Hr	Herran rauha	Pr	Prefaatio
In	Introitus	Prjs	Prefaation johdantosanat
JK	Jumalan Karitsa	Ps	Psalmi
Kk+Kv	Kopulaatiokysymys, -vastaus	Ru	Rukous
Ko	Kollehtarukous	Se	Sekretarukous
II Ko	II Kollehtarukous	II Se	II Sekretarukous
Kom	Kommuunio	Si	Siunaus
MPr	Morsiusprefaatio	Sp	Säepari
Of	Offertorium	Ss	Sormusseremonia
Oh	Ohje		
x	Esiintyy tässä vihkimistraditiossa	-	Ei esiinny tässä vihkimistraditiossa

* *MEA*:n tämä kohta poikkeaa tekstuaalisesti kahdessa sanassa muista turkulaisista vihkikaavoista, jotka erovat puolestaan varhaisempien ja myöhäisempien upsalalaisten sekä varhaisemman Sarum-tradition vihkikaavoista yhdessä sanassa. Tätä poikkeamaa lienee yritetty korjata *MEA*:n toimitusvaiheessa, jolloin tulokseksi saatiin entistä suurempi eroama.

** *MEA*:n tämä kohta poikkeaa hieman tekstuaalisesti muista turkulaisista vihkikaavoista. Ne ovat puolestaan yhtenevät varhaisempien ja myöhäisempien upsalalaisten sekä varhaisemman Sarum-tradition vihkikaavojen kanssa. Poikkeama lienee syntynyt *MEA*:n toimitusvaiheessa.

1 Ohjeessa määrättiin kirkon ovelle seurakunnan kasvojen eteen tulevan vihkiparin kolminkertaisesta kuuluttamisesta sekä vihkikysymyksistä ja vastauksista niihin.
2 *SRA RIT 13* :n tämä ohje määräsi kirkon ovelle papin eteen tulevan vihkiparin naittamistoimesta sekä vihkikysymyksistä; *SRA MI 419* puhui ainoastaan kirkon ovella papin edessä olevasta vihkiparista.
3 Ohjeessa määrättiin kirkon ovelle seurakunnan kasvojen eteen tulevan vihkiparin kolminkertaisesta kuuluttamisesta sekä vihkikysymyksistä ja vastauksista niihin. Lisäksi siinä määrättiin naittamistoimen suorittamisesta.
4 Ohjeessa määrättiin kirkon ovelle papin eteen tulevan vihkiparin naittamistoimesta.
5 Myös morsiamen kopulaatiokysymys ja -vastaus.
6 *SRA RIT 8* ei antanut sanatarkkaa ohjetta vihkikysymysten teosta; *SRA MI 419* ei puhunut vihkikysymyksistä lainkaan.
7 Vihkikysymysten tekstuaalinen muoto poikkesi vain hieman turkulaisesta vihkimistraditiosta.
8 *MiS* ei antanut sanatarkkaa ohjetta vihkikysymysten teosta.
9 Säeparit kohdassa 9. mainittujen säeparien jälkeen.
10 Säepari puuttuu *SRA RIT 13*:sta.
11 Säepari puuttuu *SRA MI 419*:sta; tämän säeparin jälkeen *SRA RIT 13*:ssa säepari Esto eis & A facie.
12 Tämän säeparin jälkeen säepari Dominus custodiat & Custodiat animam.
13 Säepari puuttuu *HYK RIT 23*:sta, *24*:stä ja *29*:stä.
14 Tässä yhteydessä *SRA RIT 13*:ssa aviolupaukset.
15 Tässä yhteydessä myös sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevat sanat.
16 Gloria patria ei ole merkitty tähän yhteyteen.
17 Tämän jälkeen rukous Deus abraham, deus ... benedic adolescentes istos.
18 Rukoukset ja siunaukset sisältyvät *SRA RIT 8*:aan; ne puuttuvat sensijaan *MU*:sta sen fragmentaarisuuden tähden.
19 Varhaisemmassa Sarum-vihkimistraditiossa tämä rukous sisälsi enemmän pyyntöjä kuin turkulaisen vihkimiskäytännön vastaava rukous. Siten toinen ei voi olla tässä toisen lähteenä.
20 Nämä elementit ovat päinvastaisessa järjestyksessä.
21 Introituksen jälkeen mainittu myös Gloria maior.
22 Introituksen jälkeen mainittu myös Kyrie ja Gloria maior.
23 Nämä elementit ovat päinvastaisessa järjestyksessä.
24 Tähän yhteen oli merkitty myös säe Benedicite deum celi.
25 Tähän yhteen oli merkitty myös säe Benedicite deum celi ja sekvenssi Alma chorus domini.
26 Tämän jälkeen ohje leivän ja viinin siunaamisesta sekä nauttimisesta, lisäksi leivän ja viinin siunausrukous.
27 Tämän siunauksen päätyttyä ohje morsiusparin rauhaan jättämisestä.
Vihkikaavan kohdat 1–17 toimitettiin kirkon ovella, 18–54 sisällä kirkossa kuoriaidan ovella, osittain myös kirkon kuorissa (31–42), 55–60 häätalon morsiushuoneessa.

Vertailusta ilmenee, että sekä turkulaiset vihkikaavat, varhaisempi ja myöhäisempi upsalalainen vihkimiskäytäntö että varhaisempi Sarum-vihkimistraditio olivat rakenteeltaan samankaltaiset. Tämä näkyi erityisesti kohdissa 12–

13, 56–60, joissa olevien rukousten ja siunausten keskinäinen järjestys sekä paikka vihkikaavassa vaihtelivat eri eurooppalaisissa vihkimistraditioissa. Tämä osoittaa, että varhaisempi Sarum-traditio on välittynyt sekä varhaisemman että myöhäisemmän upsalalaisen vihkimiskäytännön kautta turkulaisiin vihkikaavoihin. Upsalalaisten ja turkulaisten vihkimistraditioitten täsmällistä lähdettä kaavan tarkkuudella ei sen sijaan pystytä osoittamaan, sillä mainituissa käytännöissä ollut vihkikaava on pitkän kehitystyön tulos. Siinä näkyy useamman eri eurooppalaisen vihkimistradition vaikutus sekä upsalalaisten ja turkulaisten kirkonmiesten itsenäinen kädenjälki.

Varhaisemman Sarum-tradition vaikutus sekä upsalalaisiin että turkulaisiin vihkikaavoihin selittynee niistä yhteyksistä Englantiin, jotka olivat syntyneet englantilaisten lähetyssaarnaajien toiminnan perusteella. Upsalalaisten vihkimistraditioiden vaikutus turkulaisiin vihkikaavoihin on myös sikäli luonnollista, että kirkkoprovinssin keskuksen liturginen käytäntö vaikutti aina suffragaanihiippakuntien vastaavaan menettelyyn.

Turkulaiseen vihkimistraditioon ei ollut merkitty kaikkia siihen varhaisemmasta Sarum-traditiosta välittyneitä elementtejä, jotka ovat olleet käytössä. Tällaisesta voi mainita esimerkkinä kohdan 60 selityksessä 27 mainitun hääparin rauhaan jättämisen. Siitä näet puhutaan turkulaisissa käsinkirjoitetuissa reformaatioajan vihkikaavoissa 1540-luvulla, mikä osoittaa tämän tavan olleen käytössä Turun hiippakunnassa myös keskiajalla.

Vertailtavissa vihkikaavoissa oli myös yksityiskohtaisia eroja sekä traditioitten sisällä että niiden välillä. Nämä eroavuudet kertovat omalta osaltaan turkulaisen vihkimistradition kehittymisestä 1300–1400 -luvuilla.

Turkulaisen vihkimistradition sisällä olevat erot (kohdat 10, 12 ja 54) selittyvät *MEA*:n toimitusvaiheessa siihen tehdyistä muutoksista. Turkulaiset vihkikaavat sisälsivät myös itsenäisiä piirteitä muihin eurooppalaisiin vihkimistraditioihin nähden. Tämä näkyy selkeimmin kohdista 2, 12, 24 (selityksessä 17 mainitun rukouksen puuttuminen).

Kohdassa 7 osoitettu säeparin esiintyminen vertailussa mukana olleissa kaikissa vihkikaavoissa myöhäisempää upsalalaista vihkimiskäytäntöä lukuunottamatta osoittaa, että turkulaiset vihkikaavat ovat säilyttäneet sellaisia piirteitä, jotka on poistettu myöhäisemmästä upsalalaisesta vihkimistraditiosta. Siten turkulainen vihkimistraditio on siihen nähden konservatiivisempi.

Upsalalaiset vihkimistraditiot ovat muokanneet Sarum-tradition vihkikaavaa ennen kuin se välittyi Turun hiippakuntaan. Tämä näkyi parhaiten kohdista 3 (kopulaatiokysymysten tekstuaalinen muoto), 6–7 (säeparien keskinäinen

järjestys), 9 (selityksessä 12 mainitun säreparin puuttuminen), 14 (selityksessä 15 mainittujen sormusseremonian kopulatiivista luonnetta ilmaisevien sanojen puuttuminen), 25 (rukousten pyyntöjen lukumäärä), 27–28 (siunauksen ja rukouksen keskinäinen järjestys), 34–35 (ohjeiden keskinäinen järjestys), 54 (selityksessä 26 mainitun leivän ja viinin siunaamisaktin puuttuminen). Lisäksi myöhäisempi upsalalainen vihkimistraditio on ollut turkulaisten vihkikaavojen eräiden elementtien suoranaisena lähteenä. Tämä ilmenee selkeimmin kohdista 8, 29, 45–46, 48. Nämä elementit ovat välittyneet upsalalaiseen käytäntöön eri eurooppalaisista vihkikaavoista.

Varhaisemmasta Sarum-vihkimistraditiosta Turun hiippakuntaan välittynyt vihkikaava on syntynyt pitkän kehityksen tuloksena eri puolilla Eurooppaa. Kaavio 9.3. esittää vihkikaavan eri osien kulkeutumisen niiden alkulähteiltä turkulaiseen vihkimistraditioon.

Kaavio 9.3. Vihkimistradition välittyminen turkulaisiin keskiaikaisiin vihkimiskaavoihin

	Vihkikaavan osat	Vihkimistraditiot, joissa eri vihkikaavan osat esiintyvät ensimmäisen kerran	Välittävät vihkimistraditiot	Vihkimistraditiot, joissa kaikki vihkikaavan osat esiintyvät	Välittävät vihkimistraditiot	Välittävät vihkimistraditiot	Turkulainen vihkimistraditio
I	Kopulatiiviset osat	PRV EkaV		→PRV →EkaV	→VS ↘	→UV	→TV
II	Morsiusmessua edeltävät siunaavat osat	PRV EkaV		→PRV →EkaV	→VS ↘	→UV	→TV
III	Morsiusmessu	RV	→GV→GVKa ↘EaV	→PRV →EkaV	→VS ↘	→UV	→TV
IV	Morsiushuoneen siunaus	GV	→GVKa ↘EkeV→EaV	→PRV →EkaV	→VS ↘	→UV	→TV

Selitykset :

➳	Välittyminen vihkimistraditiosta toiseen.
EaV	Englantilaiset, Irlannin 600-luvun puolivälin ja Englannin 700–1000 -lukujen anglosaksisen kirkon vihkimistraditiot.
EkaV	Englantilaiset, keskiaikaisen eli normannien kirkon 1066–1154 vihkimistraditiot.
EkeV	Englantilaiset, kelttiläisen 400–500 -lukujen kirkon ja anglosaksisen kirkon vihkimistraditiot.
GV	Gallialainen (Ranska) vihkimistraditio 400–500 -luvuilta.
GVKa	Gallialaiset vihkimistraditiot (Ranska) karoliinisella ajalla 700–1000 -luvuilta.
PRV	Pohjoisranskalaiset (Normandia) vihkimistraditiot 1000–1100 -luvuilta.
RV	Roomalainen vihkimistraditio 300–400 -luvuilta.
TV	Turkulainen vihkimistraditio 1300–1400 -luvuilta sekä 1500-luvun alusta.
UV	Upsalalainen vihkimistraditio 1300–1400 -luvuilta.
VS	Varhaisempi Sarum-vihkimistraditio 1100–1300 -luvuilta.

Vertailusta ilmenee, että vihkikaavan osat I–II ovat syntyneet Pohjois-Ranskassa ja / tai Englannissa 1000–1100 -luvuilla. Osa III tavataan ensimmäisen kerran roomalaisessa vihkimistraditiossa 300–400 -luvuilla ja osa IV gallialaisessa vihkimistraditiossa 400-luvulla. Näistä traditioista ne välittyivät eteenpäin muualle Eurooppaan, myös 500–1000 -lukujen englantilaisiin ja ranskalaisiin vastaaviin traditioihin muuttuen kuitenkin matkalla jonkin verran. Osat I–IV yhdistettiin pohjoisranskalaisissa ja / tai englantilaisissa vihkimistraditioissa 1000–1100 -luvuilla. Niissä vihkikaavan eri osat vielä muuttuivat ja siihen tuli myös lisää elementtejä. Pohjoisranskalaisista ja / tai englantilaisista 1000–1100 -lukujen vihkimistraditioista vihkikaava välittyi sitten vain pienin muutoksin vanhempaan Sarum-traditioon ja siitä edelleen upsalalaisten traditioitten kautta Turun hiippakuntaan.

Näin Turun hiippakunnan vihkimistradition juuret ulottuvat Ruotsin, Englannin ja Ranskan kautta osittain aina 300–400 -luvuille Galliaan ja Roomaan. Tämä osoittaa osaltaan Suomen kirkon yhteydet lännen kirkon rintamaille.

Ruotsissa oli reformaatioajalla kolme eri vihkimistraditiota, nimittäin ruotsinkielinen 1500-luvun (*HB 1529*:n, *HB 1533*:n, *HB 1537*:n, *HB 1541*:n, *HB 1548*:n, *HB 1557*:n ja *HB 1586*:n vihkikaavat), 1540-luvun suomenkielinen (käsinkirjoitettujen *KKW*:n, *KK B 28*:n ja painetun *KK 1549*:n vihkikaavat) ja 1600-luvun alun ruotsin- ja suomenkielinen vihkimiskäytäntö (*HB 1614*:n, *KK 1614*:n, *HB 1627*:n ja *KK 1629*:n vihkikaavat). Näissä traditioissa oli sekä yhtäläisiä että eroavia kohtia, joita seuraavassa on verrattu sekä keskenään että upsalalaisen ja turkulaisen keskiaikaisen vihkimistradition vastaaviin elementteihin (vertailu 9.4.).

Vertailu 9.4. Upsalalaisen ja turkulaisen keskiaikaisen, ruotsinkielisen 1500-luvun, suomenkielisen 1540-luvun sekä ruotsin- ja suomenkielisen 1600-luvun alun vihkimistradition vertailu

Kohta	Upsalalainen ja turkulainen keskiaikainen vihkimistraditio[1]		Ruotsinkielinen 1500-luvun vihkimistraditio[2]		Suomenkielinen 1540-luvun vihkimistraditio[3]		Ruotsin- ja suomenkielinen 1600-luvun alun vihkimistraditio[4]
1	Vihkikaavan otsikko	↔	Vihkikaavan otsikko[5]	↔	Vihkikaavan otsikko[6]	↔	Vihkikaavan otsikko[7]
2					Kehotuspuhe papeille[8]		
3					Regulat ia oienuxet -säännöskokoelma[8]		
4					Ohje kuulutuksesta[8]		
5					Liturginen kuulutusohje[8]		
6					Ohje kuulutuksesta ja opetuspuheesta[8]		
7			Ohje opetuspuheesta[9]	→	Ohje opetuspuheesta[10]		
8			Opetuspuhe[5]	→	Opetuspuhe[10]	→	Opetuspuhe[11]
9	Ohje kuulutuksesta	↔	Ohje kuulutuksesta ja vihkikysymyksistä[12]	→	Ohje kuulutuksesta ja vihkikysymyksistä[13]		
10	Ohje vihkikysymyksistä	↔			Ohje vihkikysymyksistä[14]	↔	Ohje vihkikysymyksistä[15]
11	Vihkikysymykset	↔	Vihkikysymykset[11]	→ ➢	Vihkikysymykset[10]	↔ ➢	Vihkikysymykset[16]
12	Psalmi 67 (68):28-31						
13	Gloria patri, Kyrie, Pater noster						
14	Kuusi säepaaria						
15			Ohje päänkallistuksesta[12]	→	Ohje päänkallistuksesta	→	Ohje päänkallistuksesta

16			Päänkallistusrukous[5]	→	Päänkallistusrukous[10]	→	Päänkallistusrukous
17			Ohje papille sormuksen käteen otosta[12]	→	Ohje papille sormuksen käteen otosta	→	Ohje papille sormuksen käteen otosta
18	Sormusrukous *Creator et conseruator*	→	Sormusrukous *O Gudh Fadher alzmechtighe*	→	Sormusrukous *O Herra Iumala caikiualdias**	→	Sormusrukous *O Gudh Fader alzmechtighe / O Caickivaldias ijancaickinen Jumala**
19	Sormusrukous						
20	Sormuksen siunaaminen vihkivedellä pirskottamalla						
21			Ohje aviolupauksista[12]	→	Ohje aviolupauksista	→	Ohje aviolupauksista
22			Aviolupaukset[12]	→ ➢	Aviolupaukset	→ ➢	Aviolupaukset
23	Sormusseremonia	→	Sormusseremonia[17]	→	Sormusseremonia	→	Sormusseremonia
24	Päänkallistus ja siunaukset						
25	Siunausrukous						
26							Aviopuolisoiksi julistaminen[18]
27			Kehotus seurakunnalle[5]	→	Kehotus seurakunnalle	→	Kehotus seurakunnalle
28			Ohje evankeliumista[5]	→	Ohje evankeliumista	→	Ohje evankeliumista
29			Evankeliumilektio Matt. 19:3-6[5]	→	Evankeliumilektio Matt. 19:3-6[10]*	→	Evankeliumilektio Matt. 19:3-9[18]
30			Kehotus evankeliumin sanoman muistamiseen[5]	→	Kehotus evankeliumin sanoman muistamiseen	→	Kehotus evankeliumin sanoman muistamiseen[18]
31			Vuorotervehdys[5]	→	Vuorotervehdys	→	Vuorotervehdys

32			Kuoriaidan ovella luettava rukous[5]	→	Kuoriaidan ovella luettava rukous[10*]	→	Kuoriaidan ovella luettava rukous*
33							Herran siunaus[18]
34							Psalmi 121:8[18]
35	Ohje sisälle kirkkoon siirtymisestä						
36	Psalmi 127 (128)						
37	Gloria patri, Kyrie, Pater noster						
38	Neljä säepariä						
39	Kaksi rukousta						
40	Siunaus						
41	Rukous						
42	Siunaus						
43			Ohje alttarin eteen tulemisesta[12]	→	Ohje alttarin eteen tulemisesta	→	Ohje alttarin eteen tulemisesta
44			Alttarin edessä luettava rukous[12]	→	Alttarin edessä luettava rukous*	→	Alttarin edessä luettava rukous
45	Ohje morsiusmessun alkamisesta	→	Ohje messun alkamisesta[12]	→	Ohje messun alkamisesta		
46	Introitus						
47	Kollehtarukous						
48	Toinen kollehtarukous						
49	Epistola 1. Kor. 6:16-20						
50	Graduale						
51	Evankeliumi Matt. 19:3-6						
52	Offertorium						
53	Sekretarukous						
54	Toinen sekretarukous						

55	Prefaatio						
56	Ohje vihkiparin polvistumisesta tellan alle	→	Ohje vihkiparin olosta tellan alla[12]	→	Ohje vihkiparin olosta tellan alla	→	Ohje vihkiparin olosta tellan alla
57	Tellanalainen rukous *PRopiciare domine*	→	Tellanalainen rukous *O Herre Gudh see*	→	Tellanalainen rukous *O HERra caikiualdias Iumala catzo**	→	Tellanalainen rukous *O Herre Gudh see / O HErra Jumala cadzo*
58	Ohje morsiusprefaatiosta	→	Ohje morsiusprefaatiosta[12]	→	Ohje morsiusprefaatiosta	→	Ohje morsiusprefaatiosta
59	Morsiusprefaatiorukous *Dominus ... deus : qui potestate*	→	Morsiusprefaatiorukous *Herren ... Gudh, som j tinne krafft*	→ ➢	Morsiusprefaatiorukous *HERRA ... Iumala, ioca sinun woimasas**	→ ➢	Morsiusprefaatiorukous *HERren ... Gudh, som j tine krafft / HErra ... Jumala, joca sinun woimasas*
60			Morsiusprefaation jälkeinen doksologia[12]	→	Morsiusprefaation jälkeinen doksologia	→	Morsiusprefaation jälkeinen doksologia
61	Ohje messun loppuun suorittamisesta	↔	Ohje messun loppuun suorittamisesta[12]	→	Ohje messun loppuun suorittamisesta	→	Ohje messun loppuun suorittamisesta
62	Pax domini						
63	Agnus dei						
64	Ohje vihkiparin rauhan suudelmasta						
65	Kommuunio						
66	Postkommuunio						
67	Toinen postkommuunio						
68	Ohje morsiushuoneen siunauksesta	↔	Ohje morsiamen häävuoteeseen menosta ja virrestä *Veni Creator*[19]	→	Ohje morsiamen häävuoteeseen menosta ja virrestä *Veni Creator*	→	Ohje morsiamen häävuoteeseen menosta ja virrestä *Veni Creator*

69			Virsi *Kom helghe Ande*[20]	→	Virsi *TVle Loia Pyhe Hengi* [10]	→	Virsi *KOm helge Ande / TVle Loia Pyhe Hengi*
70							Psalmin 128 pohjalle sepitetty virsi[21]
71			Ohje morsiushuoneen siunauksesta[12]	→	Ohje morsiushuoneen siunauksesta	→	Ohje hääparin polvistumisesta vuoteen eteen ja rukouksesta[22]
72	Morsiushuoneen siunausrukous *Benedic domine thalamum*	→	Morsiushuoneen siunausrukous *O alzmechtighe ewighe Gudh giff*	→	Morsiushuoneen siunausrukous *O Caikiualdias ijancaikinen Iumala anna**	→	Rukous *O Alzmechtige ewighe Gudh giff / O Caickivaldias ijancaickinen Jumala anna*
73	Ohje hääparin siunaamisesta	→	Ohje hääparin siunaamisesta[12]	→	Ohje hääparin siunaamisesta	→	Ohje hääparin siunaamisesta
74	Kolme siunausta *Benedicat deus corpora, Manus domini, Benedicat nos*	→	Siunaus *Gudh alzmechtigh welsigne*	→	Siunaus *CAikiualdias ijancaikinen Iumala Hyuesti✣ siugnatkon*[10, 23*]	→	Siunaus *GUdh alzmechtigh welsigne / JUmala caickivaldias hyvästi siugnatcon*
75							Virsi *GUdh som all ting skapadhe / JUmala cuin caicki loi* [24]
76							Herran siunaus[25]

Selitykset:

Upsalalaisen ja turkulaisen keskiaikaisen, ruotsinkielisen 1500-luvun ja suomenkielisen 1540-luvun vihkimistradition mukaan kohdat 7–34 suoritettiin kirkon ovella, ruotsin- ja suomenkielisen 1600-luvun alun vihkimiskäytännön mukaan taas sisällä kirkossa kuoriaidan ovella. Kohdat 35–61 (upsalalaisessa ja turkulaisessa vihkimistraditiossa 35–67) toimitettiin kaikkien vihkimiskäytäntöjen määräysten mukaan sisällä kirkossa kuoriaidan ovella, osittain (kohdat 46–55 upsalalaisessa ja turkulaisessa vihkimiskäytännössä) kuorissa, kohdat 68–76 taas häätalon morsiushuoneessa.

↔ Ei tekstuaalista eikä ajatuksellista vaikutusta.

→ Mahdollinen vaikutus, välitöntä tekstuaalista vastaavuutta ei kuitenkaan osoitettavissa.

➔ Välittyi suoraan vihkimistraditiosta toiseen.

➢ Keskiaikaisen turkulaisen vihkimistradition tekstuaalinen vaikutus osoitettavissa *KK 1549*:n ja *KK 1614*:n vihkikaavan tähän kohtaan.

* Kohta on suomennettu alkulähteistä *KKW*:ssä / *KK B 28*:ssa / *KK 1629*:ssä sanatarkemmin kuin *KK 1549*:ssä / *KK 1614*:ssä.

1 *SRA RIT 8. HYK RIT 14, 23, 24, 29. MU. MEA.* Teksti ja vihkikaavan elementit on otettu *MEA*:sta. *SRA RIT 8, HYK RIT 14, 23, 24* ja *29* osittain fragmentaariset.

2 *HB 1529, HB 1533, HB 1537, HB 1541, HB 1548, HB 1557, HB 1586.* Teksti on otettu *HB 1541*:stä. Eroja on ainoastaan oikeinkirjoituksessa sekä joissakin ajatukseen vaikuttamattomissa lyhennyksissä (esim. kohta 8.) ja pikku sanoissa.

3 *KKW, KK B 28, KK 1549.* Teksti on otettu *KK 1549*:stä, eroja on ainoastaan ortografiassa sekä ajatukseen vaikuttamattomissa pikku sanoissa. *B 28* kohdissa 1-2, 68-72 fragmentaarinen.

4 *HBF 1608, HB 1614, KK 1614, HB 1627, KK 1629.* Teksti on otettu *HB 1614*:stä ja *KK 1614*:stä. *HB 1602*:n vihkikaava poikkeaa muista mainituista kaavoista, mutta se on välittänyt uusia elementtejä muihin Ruotsin kansankielisiin 1600-luvun alun vihkikaavoihin.

5 Kohta lienee Olavus Petrin laatima, sillä sille ei ole löydetty suoranaista esikuvaa.

6 *KKW*:n ja *KK 1549*:n tämä kohta ei täysin vastaa *HB 1541*:n vastaavaa elementtiä. Turkulaisen vihkimiskäytännön otsikko on saattanut vaikuttaa *KKW*:n vihkikaavan otsikkoon. *KK 1549*:n vastaava elementti on Mikael Agricolan itsenäistä käsialaa. *KK B 28* on tässä kohdassa fragmentaarinen.

7 *HB 1614*:n tämä kohta on otettu suoraan ruotsinkielisestä 1500-luvun vihkimistraditiosta. *KK 1614*:n vihkikaavan otsikon käännös ei vastaa täysin tekstuaalisesti *HB 1614*:n vastaavaa kohtaa. *KK 1549*:n vihkikaavan otsikko on saattanut vaikuttaa *KK 1614*:n vastaavan kohdan tekstuaaliseen muotoon. *HB 1627*:n vihkikaavan otsikko poikkesi *HB 1614*:n vastaavasta. *KK 1629*:n vihkikaavan otsikko oli sen sijaan käännetty suoraan *HB 1614*:stä. *HBF 1608*:stä puuttui otsikko.

8 Tämä kohta esiintyy ainoastaan *KK 1549*:ssä. Kohtien 2, 5 ja 6 lähteenä Lutherin *Das Traubüchlein* -kirjanen (1529), kohta 3 lienee Agricolan itsenäistä käsialaa. Sen lähteinä ovat osittain Lutherin *Von Ehesachen* -kirjasen (1530) disposition muutamat kohdat, ruotsalaisten reformaattorien näkemykset, kanoninen oikeus, Ruotsin yhteiskunnallinen lainsäädäntö, reformaation opetus sekä keski- ja reformaatioajan avioliitto-opetus. Kohta 3 voi olla myös käännös jostakin tuntemattomasta ruotsalaisesta lähteestä.

9 Olavus Petri laati tämän ohjeen *HB 1529*:ään, sillä sille ei ole löydetty esikuvaa muualta. Ohjeessa perusteltiin vihittäville pidetyn opetuspuheen tarpeellisuutta. Laurentius Petri lyhensi tätä ohjetta ottaessaan sen *HB 1541*:ään.

10 Kohdassa näkyy tekstuaalisesti ruotsinkielisten 1540-luvun vihkikaavojen vaikutus.

11 *HB 1614*:ssä, *KK 1614*:ssä, *HB 1627*:ssä ja *KK 1629*:ssä on kaksi vaihtoehtoista opetuspuhetta. Ensimmäinen niistä on käännetty Ala-Pfaltzin kirkkojärjestyksen 1563 avioliittoon vihkimistä käsittelevästä puheesta hieman lyhentäen. Jälkimmäinen on otettu suoraan siitä opetuspuheesta, joka oli 1500-luvun ruotsin- ja suomenkielisissä vihkikaavoissa. Sitä oli vain hieman muokattu kielellisesti.

12 Olavus Petri lienee laatinut tämän kohdan keskiaikaisen upsalalaisen vihkimiskäytännön pohjalta.
13 Kohta on vain *KKW*:ssä ja *KK B 28*:ssa.
14 Kohta on vain *KK 1549*:ssä. Se on Agricolan itsenäisesti muotoilema.
15 Kohta esiintyy ensimmäisen kerran *HB 1614*:ssä.
16 *HB 1614*:n, *KK 1614*:n, *HB 1627*:n ja *KK 1629*:n tähän kohtaan on tehty muutoksia saksalaisten 1500-luvun evankelisten kirkkojärjestysten ja *HB 1602*:n esikuvien mukaan.
17 Olavus Petri on muuttanut tätä kohtaa hieman.
18 Näiden kohtien lähteenä on jokin 1500-luvun saksalainen evankelinen kirkkojärjestys *HB 1602*:n kautta.
19 Kohta on Laurentius Petrin keskiaikaisen morsiushuoneen siunauskäytännön perusteella laatima.
20 Laurentius Petri lisäsi virren tähän yhteyteen keskiaikaisen tavan perusteella.
21 Kohta esiintyy ensimmäisen kerran *HBF 1608 B*:n kaavassa. Se lienee Laurentius Paulinus Gothuksen itsenäisesti tähän yhteyteen lisäämä saksalaisten esikuvien pohjalta. Tekstuaalisesti hän on ottanut virren 1500-luvun ja 1600-luvun alun ruotsinkielisestä virsitraditiosta.
22 Kohta esiintyy ensimmäisen kerran *HBF 1608 B*:n kaavassa. Se lienee Laurentius Paulinus Gothuksen itsenäisesti laatima 1600-luvun alussa vallinneen käsityksen pohjalta, jonka mukaan vihkitoimituksen eri elementtien haluttiin selvemmin kohdistuvan häätpariin.
23 *KKW*:ssä ja *KK B 28*:ssa tämän rukouksen lopussa olivat sanat Leuätkätte Rauhas.
24 Kohta esiintyy ensimmäisen kerran *HBF 1608 B*:n kaavassa. Se lienee Laurentius Paulinus Gothuksen itsenäisesti vihkikaavaan lisäämä keskiaikaisen tavan pohjalta, jonka mukaan morsiamen sänkyyn johdattamisen yhteydessä onnittelulauluja laulettiin. Tekstuaalisesti hän on ottanut virren 1500-luvun ja 1600-luvun alun ruotsinkielisestä virsitraditiosta.
25 Kohta esiintyy ensimmäisen kerran *HBF 1608 B*:n kaavassa. Se lienee Laurentius Paulinus Gothuksen itsenäisesti tähän yhteyteen lisäämä.

Vertailusta ilmenee, että ruotsin- ja suomenkieliset 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkimistraditiot pohjautuvat suurimmalta osaltaan *HB 1529*:n vihkikaavaan. Tämä näkyy selkeimmin kohdista 1 (*KK 1614*, *HB 1627*), 8 (toinen vaihtoehto opetuspuheelle), 15–18, 21–23, 27–28, 31–32, 43–44, 56–61, 67, 72–74. Kohdat 7, 8 (ensimmäinen vaihtoehto opetuspuheelle) ja 68–69 välittyivät *HB 1541*:stä muihin sen jälkeisiin Ruotsin 1500-luvun ja 1600-luvun alun kansankielisiin vihkikaavoihin.

Upsalalainen vihkimistraditio oli puolestaan *HB 1529*:n vihkikaavan suoranaisena lähteenä kohdissa 18, 23, 57, 59, 72, 74. Olavus Petri ja Laurentius Petri muodostivat *HB 1529*:n ja *HB 1541*:n vihkikaavoihin useita elementtejä tämän keskiaikaisen vihkimiskäytännön sekä keskiajalla käytössä olleiden tapojen pohjalta. Tämä ilmenee kohdista 9–10, 15–17, 21–22, 23 (osittain), 32,

43–45, 56, 58, 60–61, 68, 69, 73. Näin keskiaikainen upsalalainen vihkimistraditio oli ≈ 78-prosenttisesti *HB 1529*:n ja *HB 1541*:n luoman ruotsalaisen 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkimistradition pohjana. Olavus Petri laati tästä traditiosta poiketen itsenäisesti kohdat 7–9, 27–31.

HBF 1608:n ja *HB 1614*:n muodostama ruotsalainen 1600-luvun alun vihkimistraditio poikkesi kohdissa 8 (ensimmäinen vaihtoehto vihkipuheelle), 10–11, 26, 29–30, 33–34, 70–71, 75–76 Ruotsin 1500-luvun kansankielisestä traditiosta. Nämä elementit välittyivät ruotsalaiseen 1600-luvun alun vihkimistraditioon keskiajalla vihkimisen yhteydessä noudatetuista tavoista (kohta 75) ja saksalaisista evankelisista vihkimiskäytännöistä (kohdat 8, 11, 26, 29–30, 33–34, 70). Laurentius Paulinus Gothus vaikutti itsenäisellä työpanoksellaan myös Ruotsin 1600-luvun alun kansankielisten vihkikaavojen sisältöön (kohdat 10, 71, 76).

Suomenkielisten 1540-luvun vihkikaavojen osoitettavana tekstuaalisena lähteenä on ollut *HB 1541*:n luoma ruotsinkielinen vihkimiskäytäntö. Tämä näkyi selkeimmin kohdissa 7–8, 11, 16, 29, 32, 69, 74. *HBF 1608*:n ja *HB 1614*:n muodostama ruotsinkielinen vihkimistraditio oli puolestaan kohdissa 8 (toinen vaihtoehto vihkipuheelle), 10–11, 26, 29–30, 33–34, 70–71, 75–76 suomenkielisten 1600-luvun alun vihkikaavojen lähde.

Suomenkieliset 1540-luvun vihkikaavat perustuivat samaan käännöstraditioon, mutta poikkesivat tästä huolimatta toisistaan tekstuaalisesti siten, että *KKW* ja *KK B 28* käänsivät alkutekstiään sanatarkemmin kuin *KK 1549*. Viimeksi mainittu sisälsi konservatiisempia piirteitä kuin ruotsalaiset 1500-luvun alkupuolen vihkikaavat, sillä Mikael Agricola pitäytyi vanhaan kotoiseen, turkulaiseen vihkimiskäytäntöön. Selkeimmin tämä ilmenee kohdista 11, 22, 59, joissa näkyy keskiaikaisen turkulaisen vihkimistradition tekstuaalinen vaikutus *KK 1549*:n vihkikaavaan ja sen kautta *KK 1614*:n vastaavaan toimitukseen. Sen tekstuaalisessa asussa on muutenkin havaittavissa *KK 1549*:n vihkikaavan vaikutusta. *KK 1629*:n vihkikaava oli sen sijaan käännetty lähes sanatarkasti *HB 1614*:n vastaavasta muodosta, ja se poikkesi siten tekstuaalisesti *KK 1614*:n vihkikaavasta. Erot selittyvät sillä, että Ericus Erici pitäytyi Mikael Agricolan tavoin kotoiseen perinteeseen, kun taas Olaus Elimaeus rakensi yhtenäisen valtakunnallisen tradition pohjalle.

KK 1549:n vihkikaava sisälsi muista Ruotsin kansankielisistä 1500-luvun ja 1600-luvun alun vihkikaavoista poikkeavia yksityiskohtia (kohdat 2–6, 10). Niissä näkyy Mikael Agricolan itsenäisyys ruotsalaiseen reformatoriseen vihkimistraditioon nähden. Hänen lähteinään ovat näissä kohdissa olleet Mart-

ti Lutherin *Das Traubüchlein* -(1529) ja *Von Ehesachen* -kirjaset (1530). Näin hän otti vihkikaavaan elementtejä myös suoraan Saksasta ohi ruotsalaisen reformatorisen vihkimistradition.

Vihkitoimituksen suorituspaikat ja vihkikaavan sisältö

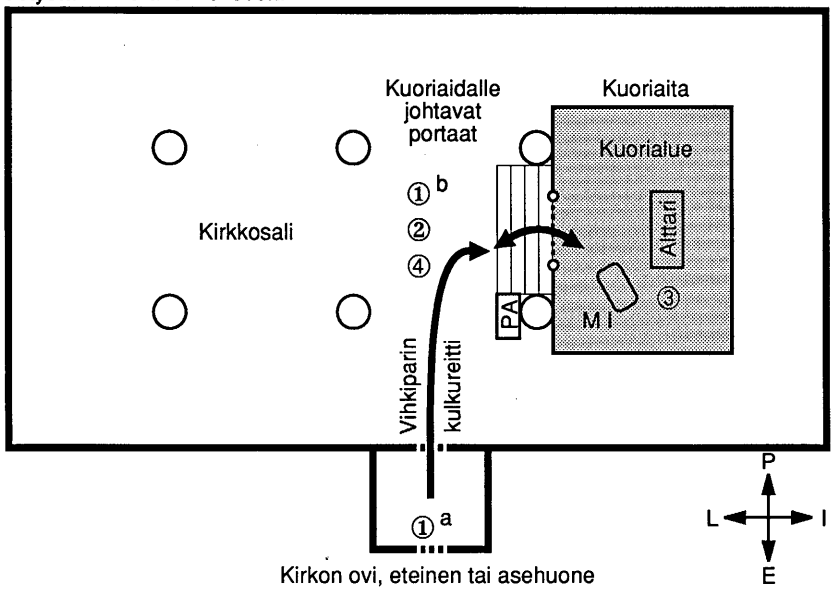
Vihkikaavan kopulatiiviset osat suoritettiin kirkon ovella tai asehuoneessa keskiajalla ja 1500-luvulla. 1600-luvun alussa nämä elementit siirrettiin toimitettaviksi sisällä kirkossa, kuoriaidan ovella. Samassa paikassa myös suoritettiin keski- ja reformaatioajalla morsiusmessua edeltävät vihkikaavan siunauksselliset osat. Morsiusmessu toimitettiin keskiajalla kahdessa paikassa siten, että vihkipari istui sen alkuosien ajan morsiuspenkissä kirkon kuorissa. Sieltä he sitten siirtyivät takaisin kuoriaidan ovelle pitäjänalttarin luo, jonne he polvistuivat tellan alle. Kun kaikissa kirkoissa ei ollut pitäjänalttaria, polvistuminen tapahtui silloin kuoriaidan oven edessä. Vihkipari oli myös morsiusmessun loppuosien ajan pitäjänalttarin luona tai kuoriaidan ovella seisaallaan. Reformaatioajalla messuun liitettiin avioliittoon vihkimiseen viittaavia erityisosia. Ne suoritettiin perinteiseen tapaan tellan alla kuoriaidan ovella, jonne vihkipari oli siirtynyt oltuaan kirkon kuorissa morsiuspenkissä messun alkuosien aikana. Vihkipari oli edelleen myös reformaatiokautena messun loppuosien aikana kuoriaidan ovella seisaallaan.

Vihkitoimituksen suorittamista kirkkorakennuksen eri paikoissa on havainnollistettu kuviossa 9.5.

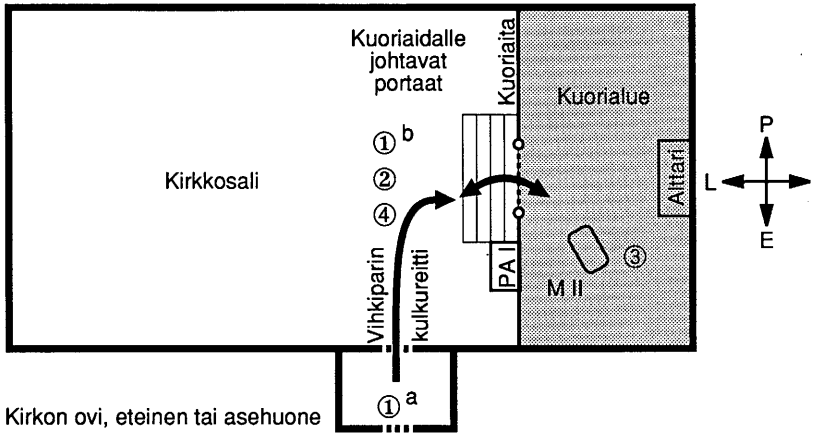
Vihkikaavan alussa olleiden kopulatiivisten osien suorittaminen kirkon ovella, eteisessä, asehuoneessa tai sakaristossa kertoi siitä, että yhteiskunta ei hyväksynyt vihkikaavan kopulatiivisille osille täysin sitä asemaa, jota kirkko toivoi niille avioliiton solmimisprosessissa. Kirkko näet halusi, että avioliitto olisi solmittu vihkikysymyksiin ja aviolupauksiin sisältyvässä kihlauksessa ja naittamistoimessa. Kummassakin mainitussa toimessa kirkko pyrki valvomaan avioliiton solmimista, vaikka niissä avioliiton solmijat olivat pääosissa lupaamalla itsensä toisilleen. Näin kirkko saattoi tavallaan valvoa avioliiton perustumista *consensus facit nuptias* -periaatteen mukaisesti. Tätä myös opetettiin vihkikysymysten ja aviolupausten välityksellä.

Kuvio 9.5. Vihkitoimituksen suorituspaikat isossa tai suurehkossa ja pienessä kirkkorakennuksessa (ilman sakaristoa).

Kolmilaivaisen ison tai suurehkon kirkon pohjapiirros, jota ei ole otettu mistään tietystä kirkkorakennuksesta

Yksilaivaisen pienen kirkon pohjapiirros, jota ei ole otettu mistään tietystä kirkkorakennuksesta

Selitykset:

PA Pitäjänalttari PA I Pitäjänalttari, mikäli sellainen oli kirkossa

M I Morsiuspenkin sijainti isoissa kirkoissa. Se sijoitettiin kirkkorakennuksen eteläpuolelle alttarin ja kuoriaidan väliin. Sulhanen ja morsian istuivat selin seurakuntaan päin siten, että morsian oli sulhasen vasemmalla puolella.

M II Morsiuspenkin sijainti pienissä kirkoissa. Se sijoitettiin kirkkorakennuksen eteläpuolelle alttarin ja kuoriaidan väliin. Sulhanen ja morsian istuivat selin seurakuntaan päin siten, että morsian oli sulhasen vasemmalla puolella.

①a Vihkitoimituksen kopulatiivisten osien ja niiden yhteydessä olevien siunauksellisten elementtien suorituspaikka kirkon ovella keskiajalla ja 1500-luvulla. Morsian oli sulhasen vasemmalla puolella.

①b Vihkitoimituksen kopulatiivisten osien ja niiden yhteydessä olevien siunauksellisten elementtien suorituspaikka 1600-luvun alussa. Morsian oli sulhasen vasemmalla puolella.

② Morsiusmessua edeltävien vihkitoimituksen siunauksellisten osien suorituspaikka kuoriaidan ovella tai siellä olevan pitäjänalttarin luona. Morsian oli sulhasen vasemmalla puolella.

③ Vihkipari istui morsiuspenkissä keskiajalla morsiusmessun alkuosien ajan ja reformaatioajalla messun alkuosien aikana. Vihkipari oli selät seurakuntaan päin, morsian alttarin puolella. On mahdollista, että vihkipari oli reformaatioajalla kirkkosalissa saarnan aikana, sillä muutoin he olisivat olleet saarnaa kuorin ja kirkkosalin rajalla pitävän papin selän takana.

④ Vihkipari oli pitäjänalttarin luona kuoriaidan ovella polvillaan tellan alla morsiusmessun erityisosien ajan sekä seisaallaan morsiusmessun lopun aikana. Reformaatioajalla vihkipari oli polvillaan tellan alla messuun liitettyjen erityisosien ajan sekä seisaallaan messun loppuosien aikana. Morsian oli sulhasen vasemmalla puolella.

Yhteiskunta ei kuitenkaan hyväksynyt näin solmittua avioliittoa lailliseksi avioliitoksi, vaan se vaati avioliiton solmimista edelleen yhteiskunnallisesti. Kirkon vaatimukset saada kirkollinen vihkiminen lailliseksi avioliiton solmimismuodoksi tiukentuivat 1500-luvulla ja erityisesti saman vuosisadan lopulla. Tämä johti 1600-luvun alussa siihen, että vihkitoimituksen kopulatiiviset osat ryhdyttiin suorittamaan sisällä kirkossa kuoriaidan ovella, lähellä pääalttaria.

Kopulatiivisiin osiin kuului myös sormusseremonia sekä kirkollisessa vihkimisessä tapahtuneen avioliiton solmimisen toteaminen ja vahvistaminen. Viimeksi mainittu suoritettiin keskiajalla esittämällä Tobiaan kirjan tiettyyn (Tob. 7: 15) jakeeseen perustuva kopulatiivinen siunaus vihkiparin kallistaessa päänsä yhteen. Siunauksessa sanottiin Jumalan yhdistävän ja siunaavan avioliiton. Tätä muotoa käyttäen avioliitto todettiin solmituksi kirkollisessa vihkimisessä. Avioliiton solmimisen toteaminen 1500-luvulla tapahtui seurakunnalle osoitetun kehotuksen avulla, jossa seurakuntalaiset otettiin todistajiksi ta-

pahtuneelle. Tämä merkitsi sitä, että kirkko piti näin valvomaansa avioliiton solmimista juridisesti pätevänä. Tästä huolimatta pappi ei sitä suoranaisesti vahvistanut juridisesti, vaikka seurakunnalle osoitettu kehotus merkitsikin askelta siihen suuntaan. Kirkollisesti solmitun avioliiton vahvistaminen tapahtui vasta 1600-luvun alussa, jolloin pappi ensin totesi solmitun avioliiton laillisuuden ja pätevyyden ja sen jälkeen "yhteenantoi" vihittävät avioliittoon.

Papin rooli muuttui keskiajalta 1500-luvulle ja 1600-luvun alkuun tultaessa avioliiton juridisen vahvistamisen kannalta yhä aktiivisemmaksi. Tämä liittyi vihkikaavan kopulatiivisten osien suorittamisen siirtoon kirkon ovelta kirkon sisälle.

Keskiajalla ja 1500-luvulla vihkitoimituksen kopulatiivisten osien yhteydessä olleen sormusseremonian lisäksi kirkon ovella toimitettaviin siunaaviin osiin kuului erikseen myös sormuksen siunaus, jolla itse asiassa siunattiin sormuksen kantaja, morsian. Sormuksen siunausta edelsi keskiajalla siihen johdattavia osia, joissa oli rukoushetkenluonteisia kohtia. Keskiajalla oli käytössä kaksi sormusrukousta, reformaatioajalla vain yksi. Sormuksen siunauksen jälkeen vihkipari reformaatioajalla kallisti päänsä yhteen, joka symbolisoi heidän keskinäistä yhteyttään. Tämä tapa oli ollut käytössä myös keskiajalla, mutta silloin se oli suoritettu eri paikassa vihkikaavaa. Keskiajalla sormuksen siunauksen jälkeen oli vielä kolme siunausta. Reformaatiokaudella 1500-luvulla luettiin vihkitoimituksen kopulatiivisten osien yhteydessä kirkon ovella myös Matteuksen evankeliumin määrätty perikooppi (Matt 19: 3–6), kehotus evankeliumin muistamiseen sekä rukous. 1600-luvun alussa kaikki nämä viimeksi mainitut vihkitoimituksen elementit (evankeliumiperikooppina Matt. 19: 3–9) sekä Aaronin siunaus ja Ps. 121: 8 luettiin sisällä kirkossa kuoriaidan ovella. Kaikille mainituille vihkitoimitusten kopulatiivisten osien yhteydessä oleville elementeille oli sekä keski- että reformaatioajalla yhteistä, että niissä kerrattiin kirkon avioliitto-opetusta ja siunattiin avioliiton solmijat.

Keskiajalla ja 1500-luvulla vihkipari johdatettiin kirkon ovelta sisälle kirkkoon kuoriaidan ovelle tai sen edessä olevalle pitäjänalttarille psalmin ja tiettyjen rukousten säepareittain lukemisen välityksellä, jotka muistuttivat rukoushetkiluonteisia osia. Tämä tapa eli ilmeisesti jossakin muodossa 1500-luvulla. Kuoriaidan ovella suoritettiin morsiusmessua edeltävät siunaavat osat, joissa vihkiparin ylitse luettiin rukouksia ja siunauksia. 1500-luvulla tässä yhteydessä luettiin vain yksi rukous. 1600-luvun alussa se luettiin edelleen kuoriaidan ovella, mutta eri kohdassa vihkitoimitusta kuin edellisellä vuosisadalla. Kai-

kissa näissä morsiusmessua edeltävissä rukouksissa ja siunauksissa myös kerrattiin kirkon avioliitto-opetusta.

Vihkikaavan viimeisenä kirkkorakennuksessa toimitettuna osana oli morsiusmessu. Vihkipari istui sen alun ajan kuorialueella morsiuspenkissä, josta he siirtyivät kuoriaidan ovelle tai pitäjänalttarin eteen. Siellä vihkipari polvistui ja heidän ylleen levitettiin telta, jonka aikana toimitettiin morsiusmessun keskeisimmät osat. Niiden joukossa oli morsiusprefaatiorukous, jonka katsottiin keskiajalla aloittavan avioliiton sakramentin. Muuten morsiusmessu oli tavallinen votiivimessu *de sancta trinitate*, johon oli lisätty avioliittoon vihkimiseen viittaavaa ainesta rukouksiin, lektioihin ja muihin proprium-osiin. Reformaatioajalla seurakunnan normaaliin sunnuntaiseen messuun lisättiin avioliittoon vihkimiseen liittyvät kaksi rukousta, jotka luettiin tellan alla kuoriaidan ovella messun ehtoollisosien yhteydessä. Morsiusprefaatiorukous oli edelleen niistä keskeisin rukous. Sen sisältö ei reformaatiokautena muuttunut ollenkaan keskiaikaisesta vastaavasta rukouksesta. Siinä kertaantuivat kirkon avioliitto-opetus sekä vihkiparin siunaaminen. Koko morsiusmessulla oli viimeksi mainittu funktio.

Vihkitoimituksen viimeinen osa suoritettiin sulhasen kotona hääjuhlan yhteydessä. Tähän kuuluivat vihkiparin johdattaminen häävuoteeseen ja morsiushuoneen siunaus. Toimitus säilyi muuttumattomana keskiajalta reformaatiokaudelle. Tuolloin siihen liitettiin vielä liturgista lisäainesta. Niissä hääpari vielä kerran siunattiin ja heille kerrattiin kirkon avioliitto-opetusta.

Kokonaisuudessaan suomalainen keski- ja reformaatioaikainen vihkikaava viestitti kirkon opetusta avioliitosta, sen solmimisesta ja siinä elämisestä. Viimeksi mainittuun liittyi myös se, että vihkaavan avulla haluttiin välittää matkaevääksi Jumalan siunaus avioliiton solmijoille heidän yhteiselle taipaleelleen.

Tutkimuksessa avioliitosta ihmiselämän keskeisenä perustekijänä ja instituutiona, jota on tarkasteltu oikeudelliselta ja kirkolliselta kannalta, on avautunut rikkaita näkymiä yksityisten ihmisten, perhesuhteiden ja heidän yhteiskunta- ja kirkkosidonnaisuutensa maailmaan Suomessa keskiajalta 1600-luvun alkupuolelle asti. Yksityiskohtien ja niiden kokonaisuuden juuriin ja taustavaikuttajiin on kuulunut omaleimaisen kotoisen perinteen ja itsenäisten ratkaisujen ohella Suomen osuus länsimaisiin kulttuuriyhteyksiin. Niitä on ollut tutkittuna aikavälinä emämaan Ruotsin lisäksi anglosaksisiin, ranskalaisiin, saksalaisiin ja muihin eurooppalaisiin katsomuksiin, kehitysvaiheisiin ja käytäntöihin. Kuva näiden yhteyksien vaikutuksen painotteisuudesta on muuttunut

siten, että englantilaiset ja ranskalaiset esikuvat ovat olleet merkittävämpiä kuin aikaisemmin on esitetty. Tämä on ollut osoitettavissa suomalaisen avioliiton vihkimisliturgian yksityiskohtaisen tekstuaalisen analyysin avulla.

Kaikkien suomalaisten keskiaikaisten ja reformatoristen vihkikaavojen alkuperä, muotoutuminen ja käytäntö ovat vuosisataisen monivivahteisen kehityksen tuloksia.

10. LYHENTEET

Lyhenteet on seuraavassa jaettu käytännön syistä viiteen eri ryhmään: 1) Oikeuslähteiden lyhenteet 2) Keskiaikaisten vihkikaavojen lyhenteet (maan tai kielialueen mukaan järjestettynä); 3) Keskiaikaisten muiden liturgisten lähteiden lyhenteet 4) Reformaatioaikaisten liturgisten lähteiden lyhenteet; ja 5) Muut lyhenteet.
Toisessa ryhmässä *-merkillä varustetut lyhenteet on muodostettu lähdejulkaisussa olevan englannin-, ranskan- tai saksankielisen nimen latinannoksen pohjalta. ¤ -merkillä varustettu lyhenne on muodostettu lähdejulkaisussa olevan englannin-, ranskan- tai saksankielisen nimen pohjalta.
Ilmiasu: i = inkunaabeli; k = käsikirjoitus; p = painettu.
l. = luvulta; alkup. / loppup. = alku-, loppupuolelta.

Oikeuslähteiden lyhenteet

AO	Articuli Ordinantiae
CE	Canon Ecclesiasticus
CoA	Codex Aboensis -käsikirjoitus
CR	Collectanea Raumanni -kopiokirja
GotL	Gotlannin laki
HL	Helsinglannin laki
IGL	Itägöötanmaan laki
KJ 1571	Kirkkojärjestys 1571 (myös liturgisia määräyksiä)
KJE	Kirkkojärjestysehdotus (myös liturgisia määräyksiä)
Kk	Kirkkokaari
KLE 1608	Kaarle IX:n aikainen lakiehdotus 1608
Kl: KJ 1571 l	Kuopion lyseon kirjaston KJ 1571:n lyhennelmä
KrML	Kristofferin maanlaki 1442
KrML 1442 (1608)	Kaarle IX:n toimesta julkaistu KrML:n uusintapainos
MEKL	Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki
MEML	Maunu Eerikinpojan maanlaki
Mk	Maakaari
Nk	Naimakaari
NLGL	Nuorempi Länsigöötanmaan laki
Pk	Perintökaari
RLE	Rosengrenin lakiehdotus
RO	Regulat ia Oienuxet -säännöskokoelma
SkKo	Skånen kirkko-oikeus
SkL	Skånen laki
SmL	Smålannin (Tiohäradin) laki

SöL	Södermanlannin laki
Tak	Törkeitten asiain kaari
Tapk	Tappokaari
Tk	Tapaturma-asioiden kaari
Ttapk	Tahallisen tapon kaari
TL	Taalainmaan laki
UL	Uplannin laki
VAr	Vadstenan artikkelit
VkL	Visbyn kaupunkilaki
VLGL	Vanhempi Länsigöötanmaan laki
Vmok	Vapaan miehen oikeuksia käsittelevä kaari

Keskiaikaisten vihkikaavojen lyhenteet

Vihkikaavan lyhenne	Lyhenteen täydellinen nimi	Lokalisointi	Dateeraus	Ilmiasu	Arkisto / kirjasto / käytetty lähdejulkaisu
Ruotsi					
UUB C 515	*UUB*:n kaksoiskäsikirjoitus C 515	Upsalan tai Strängnäsin hiippakunta	1200-l.	k	*UUB C 515*, 1rv.
SRA MI 417	*SRA*:n missalefragmentti 417	Linköpingin hiippakunta	1300–1400 -l.	k	*SRA MI 417*, 1rv.
SRA MI 419	*SRA*:n missalefragmentti 419	Upsalan hiippakunta (varhaisempi upsalalainen vihkimistraditio)	1300–1400 -l.	k	*SRA MI 419*, 6v.
SRA RIT 13	*SRA*:n ritualefragmentti 13	Upsalan hiippakunta (varhaisempi upsalalainen vihkimistraditio)	1300–1400-l.	k	*SRA RIT.13*, 1r.
SKrA MI 421	*SKrA*:n missalefragmentti 421	Linköpingin tai Wäxjön hiippakunta	1300–1400 -l.	k	*SKrA MI 421*, 4rv.

RA = HYK RIT, 14, 23, 24, 29	Rituale Aboense = *HYK*:n ritualefragmentit 14, 23, 24, 29	Turun hiippakunta (yhtenäinen turkulainen vihkimistraditio)	1300–1400 -l.	k	*HYK RIT 14, 2rv, 23, 1v–2v, 24, 3v–6v, 29, 3v–7r.*
HM	Hemsjömanualet	Hemsjö, Skaran hiippakunta	1300-l. loppup. –1400-l. alkup.	k	*Johansson* 1950, 171–175.
SRA RIT 7	*SRA*:n ritualefragmentti 7	Upsalan hiippakunta (myöhäisempi upsalalainen vihkimistraditio)	1400-l.	k	*SRA RIT 7*, 1r.
SRA RIT 8	*SRA*:n ritualefragmentti 8	Upsalan hiippakunta (myöhäisempi upsalalainen vihkimistraditio)	1400-l.	k	*SRA MI 8*, 6v.
SRA MI 418	*SRA*:n missalefragmentti 418	Tarkemmin lokalisoimaton, Ruotsi ?	1400-l.	k	*SRA MI 418*, 2rv.
MU	Manuale Upsalense	Upsala	1487	i	*Collijn* 1918, 25–32.
BS	Breviarum Scarense	Skara	1483	p	*Freisen* 1904, 131–136.
MEA	Manuale seu Exequiale Aboense	Turku	1522	p	*Parvio* 1980, 14–22.
ML	Manuale Lincopense	Linköping	1525	k	*Freisen* 1904, 31–61, 127.

Norja

MNa	Manuale Norvegicum a-käsikirjoitus (O:Thott, fol. 13r–20r)	Nidarosin hiippakunta	≈ 1300	k	*Faehn* 1962, 19–24.
MNb	Manuale Norvegicum b-käsikirjoitus (B:NKS 133f, fol 47v–48v; b+B:NKS 133f, fol 26v)	Nidarosin hiippakunta	1250–1300	k	*Faehn* 1962, 19–24.

Tanska

MaKa	[Manuale ecclesiae Katzløssa]	Katzlössa, Lundin hiippakunta	1400-l. alkup.	k	*Bibliotheca Nationale, Paris: Ms. lat. 935*, 11v–17r.
PoLund	Pontificale Lundense	Lund	1400-l. loppup.	k	*Strömberg* 1955, 187–190.
NoM	Notmarkin manuale	Notmark Alssaarella, Odensen hiippakunta	1470-l.	k	*Ottosen* 1970, 69–75.
AgO	Agenda Ottoniense = Agenda Lubicensis	Odense	1483	i	*British Museum, London IA 9983 : Agenda Lubicensis* 1483.
MiO	Missale Ottoniense	Odense	1483	i	*SKB Ink. 730: Missale Ottosiense* 1483, 25v–26v.
LAS	Liber agendarum Sleszwicene	Slesvig	1512	p	*Freisen* 1898a, 61–68.
MR	Manuale Roskildense	Roskilde	1513	p	*Freisen* 1898b, 15–22.

Englanti

*RiDur**	Rituale Durhamense	Durham	800–900 -l.	k	*Freisen* 1918–1919 II, 194–195.
*SaLe**	Sacramentarium Leofrici [episcopus Excestrensis]	[Exeter]	800–900 -l.	k	*Henderson* 1875, 158*–159*.
*BeAeR**	Benedictionale Archiepiscopii Roberti [Cantuariensis]	[Canterbury]	900–1000 -l.	k	*Ritzer* 1962, 362–364.
*PoAeE**	Pontifcale Archiepiscopii Egberti [Eboracensis]	[York]	≈ 1000	k	*Henderson* 1875, 157*.
RBoD¤	Rede Boke of Darbye	Käsikirjoitus Corpus Christi Collegen kirjastossa, Cambridge	1000-l. puoliv.	k	*Henderson* 1875, 159*.
*MiEB**	Missale Edmundi Burgus	Bury St. Edmond	1125–1135	k	*Molin – Mutembe* 1974, 289–291.

*PoMag**	Pontificale in bibliotheca Magdalen college, Oxford	Käsikirjoitus Magdalen collegen kirjastossa, Oxford	1100-l.	k	*Henderson* 1875, 160*–161*.
*PoEl**	Pontificale Elyense	Ely	1100-l.	k	*Henderson* 1875, 161*–162*.
MVH	Missale Vetus Hibernicum	Irlanti	1150–1250	k	*Warren* 1878, 81–84.
MiS	Missale ... Sarum	Salibury (varhaisempi Sarum-traditio)	1150–1319	k	*Legg* 1916, 413–418.
*PoAEB**	Pontifical Aniani episcopi Bangorense	Bangor	1200-l.	k	*Henderson* 1875, 162*–163*.
*MiPH**	Missale Parrochiense Hanleiaense	Hanley Castle, Worcestershire	1200-l. loppup.	k	*Henderson* 1875, 163*–165*.
OEM	Officium Eveshamensis Monasterii	Evesham	1200–1300 -l.	k	*Wilson* 1893, 35–46.
MiWe	Missale ad usum ecclesie Westmonasteriensis	Westminster	1300-l.	k	*Legg* 1897, 1237–1243.
*MiBan**	Missale Bangorense	Bangor	1400-l.	k	*Freisen* 1918–1919 II, 248.
*MaRa**	Manuale Rathense	Rath, Irlanti	1400-l.	k	*MacGregor* 1905, 1–5.
*ODHM**	Ordo ad Desponsandum ex Harleian manuscripto 2860 in British Museum	Harleian käsikirjoitus 2860, British Museum	1400-l. alkup.	k	*Henderson* 1875, 166*–167*.
*MBM**	Manuale in British Museum (signum MS 30,506)	Käsikirjoitus 30,506, British Museum	1400-l.	k	*Littlehales* 1903, 5–6.
WeMa¤	The Welsh Manual	Todennäköisesti St. Asaphin hiippakunta, Walles	1400-l.	k	*Henderson* 1875, 167*–169*.
MiH	Missale Helfordense	Hereford	1502	p	*Freisen* 1918–1919 II, 224–232.
MS 1506	Manuale ... Sarum 1506	Salisbury (myöhäisempi Sarum-traditio)	1506	p	*Henderson* 1875, 17*–26*.

MPE	Manuale et Prosessionale ... Eboracense	York	1506	p	*Henderson* 1875, 24–40.
MiE	Missale Eboracense	York	1517	p	*Freisen* 1918–1919 II, 244–247.
MS 1543	Manuale ... Sarum 1543	Salisbury (myöhäisempi Sarum-traditio)	1543	p	*Collins* 1960, 44–59.
MS 1604	Manuale ... Sarum 1604	Salisbury (myöhäisempi Sarum-traditio)	1604	p	*Freisen* 1918–1919 II, 208–273.

Ranska

SaGe	Sacramentarium Gelasianum	Käsikirjoituksia useissa eurooppalaisissa kirjastoissa	700-l.	k	*Mohlberg* 1960, 208–210.
SaGr	Sacramentarium Gregorianum	Käsikirjoituksia useissa eurooppalaisissa kirjastoissa	700-l.	k	*Deshusses* 1971, 308–311.
SaNi	Sacramentarium Niversensis	Nevers	1000–1100 -l.	k	*Crosnier* 1883, 122–124.
*PoRe**	Pontificale Remonense	Reims	1000-l.	k	*Ritzer* 1962, 365–366.
MiAN¤	Missale in einer Abtei in der Normandie	Käsikirjoitus lat. 14 446 Pariisin kansalliskirjastossa	1100-l. alkup.	k	*Ritzer* 1962, 376–377.
*MiBa**	Missale Baiacense	Bayeux, Normandia	1100-l.	k	*Molin – Mutembe* 1974, 284.
*MiBr**	Missale Breventicense	Bretangne	1100-l.	k	*Ritzer* 1962, 378–379.
*MiMel**	Missale Melaniense	St. Melaine de Rennes	1100-l.	k	*Molin – Mutembe* 1974, 284–286.
*PoAb**	Pontificale Abrincaense	Avranches	1100-l.	k	*Molin – Mutembe* 1974, 288–289.
*PoMLy**	Pontificale [Eboraense ?] Monasterii Lyrense	[Évreux ?], Lyren luostarissa säilytettynä ollut käsikirjoitus	1100-l.	k	*Martène* 1700, 617–620. *Molin – Mutembe* 1974, 286–287.
*RiAl**	Rituale Albiense	Albi	1100-l.	k	*Molin – Mutembe* 1974, 292–293.
*MiRoA**	Missale Rotomagense	Rouen	1200-l. alkup.	k	*Molin – Mutembe* 1974, 294–295.

PoRiSVA¤	Ponfical–Ritual de Saint-Vaast d'Arras	Käsikirjoitus 469 Arrasin kaupungin-kirjastossa	1200-l.	k	*Molin – Mutembe* 1974, 297–298.
*RiMSMF**	Rituale Monasterii S. Maurus Fossatense	Saint-Maur- des-Fossés -luostari	1200-l. loppup.	k	*Molin – Mutembe* 1974, 298–300.
*PoMe**	Pontificale Meldense	Meaux	≈ 1280	k	*Molin – Mutembe* 1974, 295–297.
*PoAr**	Pontificale Arelate	Arles	1300-l.	k	*Molin – Mutembe* 1974, 300–301.
PoAu	Pontificale Autissioderense	Auxerre	1300-l.	k	*Martène* 1700, 625–627.
*RiMP**	Rituale Monasterii Barbellae	Barbeau	1300-l.	k	*Molin – Mutembe* 1974, 305–308.
*RiMSVP**	Rituale Monasterii S. Victori Parisiense	St. Victor -luostari, Pariisi	1300-l.	k	*Molin – Mutembe* 1974, 301–303.
PoLu	Pontificale Lugdunense	Lyon	1353–1358	k	*Martène* 1700, 630–632.
*RiAv**	Rituale Avenionense	Avignon	1363–1368	k	*Molin – Mutembe* 1974, 308–310.
*RiCa**	Rituale Camaracense	Cambrai	1300 -l. (1364 ?)	k	*Molin – Mutembe* 1974, 311–314.
MiPa	Missale Parisiense	Pariisi	1400-l.	k	*Martène* 1700, 635–637.
RiCat	Rituale Catalaunensis	Châlons-sur-Marne	1400-l.	i	*Martène* 1700, 639–643.
RiLe	Rituale Lemovicense	Limoges	1400-l.	k	*Martène* 1700, 639–643.
*MiRoB**	Missale Rotomagense	Rouen	1455	k	*Molin – Mutembe* 1974, 303–305.
*LiLu**	Liber Lugdunensis	Lyon	1498	k	*Molin – Mutembe* 1974, 315–316.
MaRe	Manuale Remense	Reims	1400–1500 -l.	p	*Martène* 1700, 643–645.
*MaMe**	Manuale ... Metensis	Metz	1543	p	*Molin – Mutembe* 1974, 316–318.
PoAm	Pontificale Ambianense	Amiens	tarkemmin dateeraamaton	k	*Martène* 1700, 632–635.

Saksa

*SaMF**	Sacramentarium Monasterii Fuldense	Fulda	900 -l.	k	*Ritzer* 1962, 367–369.

MiHam	Missale Hamburgense	Hampuri	1000–1100 -l.	k	*Rooma, Bibliotheca Vallicellana: signum Cod. B. 141*, 72v, 75, 76; (myös: *Stevenson* 1986, 182–191).
GrBDPR¤	Gregorianische Brautmessformular in deutschen Pontifikalien und Ritualien	Eri saksalaisissa kirjastoissa säilytettäviä käsikirjoituksia	1000–1100 -l.	k	*Ritzer* 1962, 369–371.
EdPR¤	Ehesegnungsordo in deutschen Pontifikalien und Ritualien	Eri saksalaisissa kirjastoissa säilytettäviä käsikirjoituksia	1000–1100 -l.	k	*Ritzer* 1962, 371–373.
RiStFl	Rituale St. Florian	St. Florianus Laventinensis dyocesis, Steirmark, Itävalta	1100 -l.	k	*Franz* 1904, 45–46.
*MiRaD**	[Benedictio sponsi et sponsa in] Missale Ratingense	Ratingen, Düsseldorf	1200-l.	k	*Ritzer* 1962, 374–375.
*RiEHB**	Rituale Episcopi Henrici Breslaviensis	Breslau	1300-l. alkup.	k	*Franz* 1912, 21–23.
AgMo	Agenda Monasterium	Münster	≈ 1400-l. alkup.	k	*Stapper* 1906, 67–69.
RiCon	Rituale Constantiense	Konstans	1482	i	*Dold* 1923, 98–102, 107–110.
AceoC	Agenda in catholicis ecclesesiis observanda [secundum diocesim Colonienssem]	Köln	≈ 1485	i	*Schönfelder* 1904, 97–98.
AgNu	Agenda Numburgense	Naumburg	1502	p	*Schönfelder* 1904, 62–63.
BeMi	Benedictionale Misnens	Meissen	1512	p	*Schönfelder* 1904, 26–27.
AgSw	Agenda Swerinense	Schwerin	1521	p	*Schönfelder* 1904, 22–23.

Italia

SaVe	Sacramentarium Leonianum / Veronense	Verona	600-l. alkup.	k	*Ritzer* 1962, 341–343.

PoRo	Pontificale Romanum	Rooma	1100-l.	k	*Andrieu* 1938, 260–262.
PoRoA	Pontificale Romanum Appendix	Rooma	1200-l.	k	*Andrieu* 1938, 300–302.

Espanja

SaAu	Sacramentarium Ausaenum	Vich, Tarragonia	1030 / 1040	k	*Ritzer* 1962, 354–360.
MHis	Manuale Hispalense	Sevilla	1494	i	*Freisen* 1918–1919 I, 95–105.
MVa	Manuale Valentinum	Valencia	1514	p	*Freisen* 1918–1919 I, 106–122.

Portugali

MiMB¤	Missel de Mateus de Braga	Käsikirjoitus Bragan yleisessä kirjastossa	1100-l. loppup.	k	*Molin – Mutembe* 1974, 291–292.

Keskiaikaisten muiden liturgisten lähteiden lyhenteet

Ruotsi

HYK MIS 55, 65, 103, 118, 188, 207, 219	*HYK*:n missalefragmentit 55, 65, 103, 118, 188, 207, 219	Turku	1200–1400 -l.	p	*HYK MIS 55*, 36rv, *65*, 7v–8r, *103*, 5v, *118*, 2r, *188*, 2r, *207*, 1rv, *219*, 5r, 16v.
MiU	*Missale Upsalense vetus*	Upsala	1484	i	*HYK Ink. F-60* (osittain defekti fotokopio).
MA	*Missale Aboense*	Turku	1488	i	*Parvio* 1971 (2. näköispainois 1988).
BL	*Bveriarium Linkopense*	Linköping	1493	i	*Peters* 1953.

Reformaatioaikaisten liturgisten lähteiden lyhenteet

BCP	The Booke of the Common Prayer

HB	Handboken
HBF 1608A, B	Handboksförslag 1608, A-, B-vihkikaava
HåB 1535	En Håndbog for sognepraester 1535
KK	Käsikirja
KK B 28	UUB:ssa säilytettävään lakikäsikirjoitukseen B 28:an sisältyvä käsikirja
KKW	HYK:ssa säilytettävään Westhin koodeksi -käsikirjoitukseen sisältyvä käsikirja
SM	Svenska mässan
M 1549	(Mikael Agricolan) Messu 1549
MW	HYK:ssa säilytettävään Westhin koodeksi -käsikirjoitukseen sisältyvä messu
M B 28	UUB:ssa säilytettävään lakikäsikirjoitukseen B 28:an sisältyvä messu
SWk 1605	Yxi Wähä Suomenkielinen Wirsikiria 1605
SWk 1621	Soomenkielinen Wirsikirja 1621
TSP 1562	Then Swenska Psalmeboken 1562
YVSWk 1630	Yxi Wähä Suomenkielinen Wirsikirja 1630

Muut lyhenteet

Aufl.	Auflage
Avh.	Avhandling
Akad. Avh.	Akademisk avhandling
BFH	Bidrag till Finlands historia
BTP	Bibliotheca theologiae practicae
CEAP	Consistorii Ecclesiasticii Aboënsis Protokoller
CMAF	Codices medii aevi Finlandiae
cur.	curavit
DD	Diplomatarium Danicum
Diss.	Dissertatio
DRB	Danmarks riges breve
DS	Diplomatarium Suecanum
DSS	De septem sacramentis -käsikirjoitus
ed.	edited
FMU	Finlands medeltidsurkunder
GVR	Kustaa Vaasan registratuura
HAik	Historiallinen aikakauskirja
HArk	Historiallinen arkisto
HFH	Handlingar till upplysning af Finlands häfder
HFKP	Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet
HH	Historiske handlingar
HrSH	Handlingar rörande Sveriges historia
HSH	Handlingar rörande Skandinaviens historia

HT	Historisk tidskrift
HTF	Historisk tidskrift i Finland
HTutk	Historiallisia Tutkimuksia
HYK	Helsingin yliopiston kirjasto
JTF	Juridisk tidskrift i Finland
KLNM	Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid
KÅ	Kyrkohistorisk årskrift
LECUB	Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch
LUÅ	Lunds universitets årsskrift
MAT	Mikael Agricolan kootut teokset
OPSS	Samlade skrifter av Olavus Petri
p., uud. p.	painos, uudistettu painos
REA	Registrum ecclesiae Aboensis eller Åbo domkyrkans Svartbok
SBL	Svenskt biografiskt lexikon
SD	Svensk Diplomatarium
SKB	Kungliga biblioteket i Stockholm
SKES	Suomen kielen etymologinen sanakirja
SKHS	Suomen Kirkkohistoriallinen Seura
SKHST	Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia
SKHSV	Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Vuosikirja
SKHSPL	Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Pöytäkirjat ja liitteet
SKM	Suomen kielen muistomerkkejä
SKrA	Svenska Krigsarkivet
SKST	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia
SRA	Svenska riksarkivet
SRAk	Svenska riksdagsakter
SSA	Svenska synodalstatuter
SSLF	Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland
SSSKH	Samlingar och studier till svenska kyrkans historia
SStA	Stockholms stadsarkiv
STKSJ	Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran Julkaisuja
STb	Stockholms stads tänkeböcker
SU	Svensk uppslagsbok
SVL	Suomen varhaiskeskiajan lähteitä
SVT	Suomen vanhimmat tuomiokirjat
TYK	Turun yliopiston kirjasto
uppl.	upplaga
rev., om. uppl.	reviderad, omarbetad upplaga
UUB	Uppsala universitets bibliotek
UUÅ	Uppsala universitets årsskrift
ULA	Uppsala landsarkiv
VA	Valtionarkisto
WA	Weimarer Ausgabe
VKS	Vanhan kirjasuomen sanakirja

11. LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

11.1. PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Valtionarkisto (VA), Helsinki

Holmbladin kokoelma 1523-1596

Ordningh om Lijkstool och Testamente stadgat och stadfäst af K. Gustaf i Upsala den 20 Augusti åhr 1556 och sedan stadfäst af konung Johan i Stockholm den 24 januarij åhr 1582.

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Arkisto (SKHSA)

A 116 (teologisia käsikirjoituksia) Liber cantus, kansitäytteet: N:o 2ª.

Vanhempi tiliasiakirja (Sininen sarja)

937, 989, 1945, 1962, 1981, 2113,3088, 3722, 3755, 4555, 4567, 4665, 4684, 4742, 4767, 4773, 6252, 6345a, 6363.

Helsingin yliopiston kirjasto (HYK), Helsinki

Cal. Naum. kok. 62.16

Ordning för Prästerskapet, om Opbörd som införas skal uthi Kyrkio Ordningen ... Örebroo ... 1617.

C^{Ö} V 9

Een Handbook, ther vthi ... Stocholm 1548. Messan på Swensko ... . Stocholm 1548. Vesilahden kirkonarkiston kappale.

C^{Ö} V 14

Then Swenska Kyrkeordningen -teoksen (1571) yhteyteen sidottu kopiokirja 1600-luvun ensimmäiseltä puoliskolta.

Jus canonicum

Mf I Ms 233

Mikrofilmejä Schalinin teoksessa Kulthistoriska studier (1946) luetteloiduista käsikirjoituksista, Schalin n:ot 26–93, 112–159

MIS (Fragm. membr. missalia) 55, 65, 103, 118, 188, 207, 219.

Rar. 5

Messan på Swensko ... Vpsala 1541.

Rar. 22

Een Handbook, ther uthi ... Stockholm 1557.

RIT (Fragm. membr. ritualia) 14, 23, 24, 29

Rv. Aset. Separata, ruotsinkieliset, 1596, 1600-luku

[Eskil Petraeuksen kihlauskaava].

Rv. Kirk. käsik. 2 A

Fotostaattijäljennös Kuopion lyseon kirjaston Agricolan messun kappaleen nuottisivuista. - Messu eli ... Stocholmis 1549.

Rv. Kirk. käsik. 26
Käsikiria, Jossa on Käsitetty ... Stocholmis 1629.
Rv. -kok. (Dupl. A.)
Missale Aboense 1488. Ikaalisten kappale.
Rv. 1227
Soomenkielinen Wirsikirja. Stocholmis 1621.
TH AA 57, 75, 76, 82
Durandus de Sancto Porciano OP: Commentarius in quattor libros Sentiarum (*57*), Thomas de Aquino OP: Scriptorum super quartum librum Sententiarum (*75, 76*), Thomas de Aquino OP: Summa theologiae, III[a] pars (*82*).
706. I. 2
Biblia. Thet är all ... Upsala 1540-1541.
750. II. 1
Biblia. Thet är all ... Upsala 1540-1541.
757. VI. 24
Een Handbook, ther uthi ... Stockholm 1557.
795. VI. 24
Een Handbook, ther uthi ... Stockholm 1586.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käsikirjoitusarkisto, Helsinki
A 1963
Messusävelmät, jotka on kopioitu Lemun kirkon arkistossa säilytettävästä käsikirjasiteestä. (Jäljennystyön suoritti 1925 Arvi Karvonen.)

Jyväskylän yliopiston kirjasto, Jyväskylä
1500-luku
Een handbook på Swensko ... Stocholm 1537.

Turun yliopiston kirjasto (TYK), Turku
Ai. I. 4c kk
Handbook, ther uthi ... Stockholm 1614.
Käsikirja Jumalan Palveluxesta ... Stockholmis 1614.

Iisalmen maaseurakunnan arkisto, Iisalmi
II. E. d 1
Käsikirja Jumalan Palveluxesta ... Stockholmis 1614. (Tämä sidos on 1980-luvun puolivälissä siirretty säilytettäväksi HYK:on)

Kosken T. l. kirkonarkisto, Koski T. l.
III d 1
Handbook, ther uthi ... Stockholm 1614.

Kuhmalahden kirkonarkisto, Kuhmalahti
III d. 1
Käsikirja Jumalan Palveluxesta ... Stockholmis 1614.

Lemun kirkonarkisto, Lemu

A III 1

Een Handbook, ther vthi ... Stocholm 1548.

Lopen kirkonarkisto, Loppi

C 89 (III d/79)

Käsikirja Jumalan Palveluxesta ... Stockholmis 1614.

Pöytyän kirkonarkisto, Pöytyä

377

Käsikirja Jumalan Palveluxesta ... Stockholmis 1614.

Svenska riksarkivet (SRA), Stockholm

MIS (Missalefragmentet i manusskriptsamlingen) 417, 418, 419

PA (prästerståndets arkiv) I 1097 (vanha signum PA I 2)

Acta synodicae holmiae 1600.

RIT (Ritualefragmentet i manusskriptsamlingen) 7, 8 13

Kungliga biblioteket (SKB), Stockholm

A 57 (Codex Cederhielmianus)

"Statuta episcoporum Regni Sueciae, eller åtskillige Sveriges biskopars stadgar och Kyrkie-ordningar." Afskrifter af olika mötens beslut rörande ordningen inom den svenska kyrkan; den senaste härrör från år 1480.

A 945

Uppsala domkapitels utlåtande den 28. 10. 1618, 4. 11. 1618.

Engeströmska samlingen osign 74

Laurentius Paulinus Gothus.

Ink. 730

[Missale Ottoniense (MiO). S.l. 1483.]

Sv. saml. före 1700, Teol. finsk-lapsk (F 1700 / 1250)

Käsikiria Castesta ia ... Stocholmis 1549.

Stockholms stadsarkiv (SstA), Stockholm

Stockholms konsistoriums protokol 1597, 1618

Svenska Krigsarkivet (SKrA), Stockholm

Militieräkenskaper 1577:12: MI (Missalefragmentet) 421

Tukholman suomalaisen seurakunnan arkisto, Tukholma

Een Handbook, ther uthi ... Stocholm 1557.

Käsikiria Castesta ia ... Stocholmis 1549.

Käsikirja Jumalan Palveluxesta ... Stockholmis 1614.

Uppsala Universitets bibliotek (UUB), Uppsala

C 515

[Missa sponsalium].

K 28 Uno von Troils samling

Decreta Archiepiscopi et Cleri in Synode upsalensi Anno Christi 1619 die 7. Juli et seg.

Palmskiöldiska samlingen
Acta Ecclesiastica IV:4.
103:II: Uppsala domkapitels utlåtande den 28. 10. 1618, 4. 11. 1618.
Rar 10:548
Se Wsi testamenti. Stocholmis 1548.

Uppsala landsarkiv (ULA), Uppsala
UDA (Uppsala domkapitels arkiv) E I: 1

Det Kongelige Biblioteket, København
27–251 / n:o 39
Een handbook på Swensko ... Stocholm 1537.

Bibliothèque Nationale, Paris
Ms. lat. 935
[Manuale ecclesiae Katzløssa].

Bibliotheca Vallicelliana, Roma
Cod. B. 141
Ad Sponsam Benedicendum (Tästä käsikirjoituksesta on mikrofilmi HYTTK:ssa).

British Museum, London
IA 9983
[Agenda Lubicensis = Agenda Ottoniense. Lübeck 1483.].

11.2. PAINETUT LÄHTEET JA LÄHDEJULKAISUT

Agricola, Mikael

1544	Rucouskiria. Stocholmis. - MAT I. Porvoo 1987.
1548	Se Wsi testamenti. Stocholmis. - MAT II. Porvoo 1987.
1549–1559	ABCkiria. Näköispainos Mikael Agricolan ABCkirian eri painosten säilyneistä katkelmista. Toim. Aarni Penttilä. Vaasa 1982.
1549	Käsikiria Castesta ia muista Christikunnan menoista. Stocholmis. - MAT III. Porvoo 1987.
1549	Messu eli Herran Echtolinen. Stocholmis. - MAT III. Porvoo 1987.
1551	Dauidin Psaltari. - MAT III. Porvoo 1987.
1551	Weisut ia Ennustoxet Mosesen Laista ia Prophetista Wloshaetut. Stocholmis. - MAT III. Porvoo 1987.
1552	Ne Prophetat. Haggai. SacharJa. Maleachi. Stocholmis. - MAT II. Porvoo 1987.

Ahnfelt, Otto

1892	Articuli Ordinantiae. - Tidskrift för teologi. Lund.

1895 Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet. Ny följd. - LUÅ 31 (1895). Lund.

Airila, M. – Harmas, Hertta
1930 Kristoffer kuninkaan maanlaki. Herra Martin suomeksi kääntämä (sekä) toisintotekstit verrattuina Tukholman koodeksiin B 96. - SKM II:2. SKST 82:2. Helsinki.

Andrén, Carl-Gustav (sit. DSS)
De septem sacramentis. En sakramentsutläggning från Vadstena kloster ca 1400. BTP 15. Lund.

Andrén, Åke
1950 Introductorium Theologicum. SSSKH 23. Lund.

Andrieu, Michael
1938 Le pontifical romain au moyen-âge. I Le Pontifical romain du XIIe siècle. Studi e testi 86. Città del Vaticano.

BCP
1549 The Booke of the Common Prayer. London. - The first and second Prayer Books of Edward VI. London 1938.
1552 The Boke of Common Prayer. London. - The first and second Prayer Books of Edward VI. London 1938.

BFH
1881–1917 Bidrag till Finlands historia I–V. Med understöd av statsmedel i tryck utg. af Finska statsarkiv genom Reinhold Hausen. Helsingfors.

Biblia
1540–1541 Bibilia Sacra, thet är All then Hellgha Skrifft på Svensko. Upsala.

[Biblia Vulgata]
1485 Biblia Vulgata. S. l.

The Bobbio missal
1917 The Bobbio missal. A gallican mas-book (Ms. Paris Lat. 13246). Facsimile. Henry Bradshaw Society). London.

Boètius Murenius' Acta Visitatoria
1637–1666 Boètius Murenius´ Acta Visitatoria. Utgifna af Kaarlo Österbladh. SKHST 6. Borgå 1908.

Binterim, Anton Joseph
1838 Die vorzüglichten Denkwürdigkeiten der Christ-Katholischen Kirche. VI:2. 2. Aufl. Mainz.

Botvidi, Johannes Gothus
1622 Tree Brudpredikninger. Håldne uthi Några förnemlighe och Gudhfruchtighe Personers Bröllops Högtijder och Wigninger. Stockholm.

Bretschneider, Carolus Gottlieb

1837 Philippi Melanchthonis Opera quae supersunt omnia. Corpus Reformatorum IV. Halis Saxonum.

Bäärnhielm, Göran

1980 Magnus Erikssons landslag. Latinsk översättning (ca år 1500) av Ragvald Ingemundsson. Lib. V–XV. Kritisk edition med inledning. Akad. av. Institutionen för klassiska språk i Stockholms universitet. Stockholm.

Canutus Carelius Vijdeburgius

1628 Somen Kielinen D. Martinus Lutherin Pienembi Catechismus Saxan Kielen jälken ojettu. Stockholman kaupungis.

Carmen de Nvptiis

1598 Carmen de Nvptiis Honesti Viri, Dn. Bartholdi Iohannis ... Honestisimaeque virginis Gertrvdis ... Celebratis Anno Christi 1598 die 19. Febr. Scriptum amicitiae ergo A Melchiore Vrsino. Stockholmiae.

Cathechismus

1562 Catechismus eller Cristeligh kennedom för vngt och eenfoldight folck ganska nyttigh. Item een liten Bönebook. - Fyra svenska reformationsskrifter tryckta i Stockholm år 1562. Utgivna av Arthur Malmgren. I faksimil av John Kroon. Malmö 1965.

1615 Cathechismus Eli Sen Christilisen opin pää cappalet, lyhykäijsen vluos toimituxen cansa. Stocholm.

CEAP

Consistorii ecclesiastici Aboënsis Protokoller I. SKHST 2. Borgå 1899.

Cederberg, J. A.

1893 Jaakko Suomalaisen Wirsikirja. - Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. Utgifna af Finska Vetenskaps-Societen 52. Helsingfors.

1899 Manuale Aboense. Åbo.

Die Chroniken der deutschen Städte

1884 Die Chroniken der deutschen Städte. XIX. Leipzig.

CMAF

Codices medii aevi Finlandiae. Photographice ed. Societas Finlandiae Historica. I. Tampere 1952.

CoA

1974 Codex Aboensis. (Codex f. d. Kalmar). Helsinki 1974.

Collin, H. S. – Schlyter, C. J.

1827–1869 Corpus iuris Sueo-Gotorum. Samling af Sweriges gamla Lagar I–XII. Stockholm–Lund.

Collijn, Isak

1918 Manuale Upsalense. [Stockholm 1487]. Den svenska kyrkans äldsta tryckta handbok. Efter det nyrekonstruerade exemplaret i Kung. Biblioteket. Kung. Bibliotekets samlingar. Stockholm.

Collins, A. Jefferies

1960 Manuale ad vsum percelebris ecclesie Sarisburiensis from the edition printed at Rouen in 1543 compared with those of 1506 (London), 1516 (Rouen), 1523 (Antwerpen), 1526 (Paris). Henry Bradshaw Society XCI. Chichester.

Concilium Tridentinum

1901–1961 Concilium Tridentinum. Diariorum, auctorum, epistularum tractatuum nova collectio. Edidit Societas Goerresiana 1–13. Freiburg.

Creytens, Raimondo O. P.

1980 Operetta scanociuta di Raimondo da Penãfort: "Responsa ad quaesita Fr Ranoldi, O.P., prioris provincialis Dacie". - Escritas del vedat. Anuario de la facultad de teologia seccion P.P. dominicos. Volumen X. Año 1980.

Daniel, Herm. Adalb. (cur.)

1847 Codex liturgicus ecclesiae universae In epitomen redactus. I. Lipsiae.

Deshusses, Jean

1971 Le Sacramentaire Grégorien. Ses principales formes d'aprés les plus anciens manuscrits. I. Spicilegium Fribyrgense. Fribourg.

DD

Diplomatarium Danicum udgivet af det danske sprog- og litteraturselskab. I:3–5; II:1. København 1938, 1956–1958.

Diplomatarium Norvegicum

Diplomatarium Norvegicum. Christiania 1902–1913.

Danmarks riges breve

1958 Danmarks riges breve utgivet af det danske sprog- og litteraturselskab under ledelse af Franz Blatt. 1:4. (1200–1210) ved Niels Kyum-Nielsen. København.

DS

Diplomatarium Suecanum. I–X (817–1734). Stockholm 1829–1974.

Durandus de Sancto Porciano OP

1571 In Petri Lombardi Sententias Theologicas Commentariorum libri IIII. Nunc demum, post omnes omnium editiones, occuratissime recogniti et emendati. Venetiis.

Eizenhöfer, Leo

1961 Missale Bugellense. Ein Votiv-Vollmissale des XIV. / XV. Jahrhunderts aus Biella in Oberitalien. - Traditio 17 (1961). New York.

Ekholm, Eric
1790–1791 Swenska Kyrko-Handlingar. Stockholm.

Ericus Erici
1614 Catechismus eli Christillisen opin päächappalet, lyhykäisen ja yxikertaitzen vlgostoimitoxen cansa. Stockholm.
1621–1625 Postilla, Eli Vlgostoimitus, nijnen Ewangeliumitten päälle cuin ymbäri aiastaian, saarnatan Jumalan Seuracunnasa. I–II. Stockholm.

Faehn, Helge (ed.)
1962 Manuale Norvegicum (Presta handbók). Ex tribus codicibus saec XII–XIV. Libri liturgici provinciae Nidarosiensis medii aevi. Vol. I. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt. Den rettshistoriske kommisjon. Osloiae.

Finno, Jacobus Petri
1583 Yxi Wähä Rucous Kiria. Stockholm.
s.a. [Yxi Wähä Suomenkielinen Wirsikiria] . S.l.

Fleming, Claes Hermansson
1856 Memoriale Chronicum seu Index rerum memoriabilium ab anno 1380 ad d. 10. Sept. 1591. - Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd i slutet af 16:de och början af 17:de århundradet. II. Helsingfors.

FMU
Finlands medeltidsurkunder. Samlade och i utgifna af Finlands statsarkiv. I–V. Helsingfors.

Franz, Adolph
1912 Das Rituale des Bishops Heinrich I. von Breslau. Freiburg im Breisgau.
1904 Das Rituale von St. Florian aus dem zwölften Jahrhundert. Freiburg im Breisgau.

Freisen, Joseph
1898a Liber Agendarum ecclesie et diocesis Sleszwicensis. Katholisches Ritualbuch der Diozese Schleswig im Mittelalter. Paderborn.
1898b Manuale Curatorum secundum usum ecclesie Rosckildensis. Katholisches Ritualbuch der dänischen Diozese im Mittelalter. Paderborn.
1904 Manuale Lincopense, Breviarum Scarense, Manuale Aboense. Katholische Ritualbücher Schwedens und Finlands im Mittelater. Paderborn.

Färnström, Emil
1956 Laurentius Petris handskrivna kyrkoordning av år 1561. SSSKH 34. Stockholm.

Glossa ordinaria Decr.
1554 Decretvm divi Gratiani ... vna cvm glossis ... Lvgdvni.

Glossa ordinaria X
1496 Gregorius IX. Decretalium libri V cvm glossa. Venezia.

Grotenfelt, Kustavi
1912 Suomenkielisiä historiallisia asiakirjoja Ruotsin vallan ajalta (vuosilta 1548–1809). Acta historica fennica. SKST 130. Helsinki.

Grönblad, Edward
1857 Nya källor till Finlands medeltidshistoria. Helsingfors.

Gummerus, Jaakko
1900 Beiträge zur Geschichte des Buss- und Beichtwesens in der schwedischen Kirche des Mittelalters. I. Akademische Abhandlung. Upsala.
1902 Synodalstatuter och andra kyrkorättsliga aktstycken från den svenska medeltidskyrkan. Skrifter utg. af Kyrkohistoriska föreningen II:2. Upsala.
1955 Mikael Agricolan rukouskirja ja sen lähteet. SKHST 44. Helsinki.

GVR
Konung Gustav den förstes registratur. Handlingar rörande Sveriges Historia. Stockholm.

Hadorp, Johan
1687 Biärköä Rätten. Thet är: Then äldsta Stadz Lag I Sweriges Rike ... wid Domstolarne brukade warit. Stockholm.

Hall, B. Rud.
1927 Ur den kyrkliga folkdisiplineringens historia. Otryckta acta och spridda undersökningar II. Årsböcker i svensk undervisningshistoria 21. Lund.
1929 Folkpedagogiska stiftstatuter I. Tyska, baltiska och finländska kyrkoedikt i svensk tid. Årsböcker i svensk undervisningshistoria 27. Lund.

Hambraeus, Lars
1809 Pastoral-kurs i hvarjehanda, särledes till jurisprudentia ecclesiastica hörande ämnen. Sjette Heftet. Hernösund.

Hausen, R.
1884 Utdrag ur Åbo domkyrkans räkenskaper 1553–1634. Bidrag till Åbo stads historia. I. Helsingfors.

HB 1529
Een handbock pää Swensko. Ther doopet och annat mera uthi ståår. Stocholm 1529.

HB 1533
Een handbock, på Swensko. Ther dopet och annat mera vthi ståår. Stocholm 1533.

HB 1537
Een handbock på Swensko, ther dopet och annat mera uti ståår nw på nyyt prentat. Stocholm 1537.

HB 1541

Een Handbook, ther vthi Döpelsen och annat meer Christeligha förhandlas. Vpsala 1541.

HB 1548

Een Handbook, ther vthi Döpelsen och annat meer Christeligha förhandlas. Förbettrat och förmerat. Stocholm 1548.

HB 1557

Een Handbook, ther uthi Döpelsen och annat meer Christeligha förhandlas. Förbättrat och förmerat. Stocholm 1557.

HB 1586

Een Handbook, ther uthi Döpelsen och annat meer Christeligha förhandlas. Förbättrat och förmeerat. Stockholm 1556.

HB 1602

Christelig Ordning och sätt huruledes hålles skall uthi then Högborne Furstes och Herres Her Carls ... Hofförsambling medh Gudztienesten. Stocckholm 1602.

HB 1614

Handbook, ther uthi är författadt huruledes Gudztiensten, medh Christelighe Ceremonier och Kyrkiosedher, uthi wåra Swenska Församlingar skal bliffua hållin och förhandladt. Förbättrat och förmeradt i Stockholm 1614.

HB 1627

[Handbook 1627]. Swenska Kyrkeordningen. Huru Gudztiensten hoos oss medh Christeligha Ceremonier bliffuer hållen, kortligen affsatt. - Enchiridion Eller then Swenska Psalm-Boken, Sampt andra Wanligha Handböcker [av] N[ericus] Petrus Joh. Rudbeckius. Arosie 1627.

HB 1693

Handbook, Ther vti är författat huruledes Gudztiensten, medh Christelighe Ceremonier och kyrckioseder, uvti wåra Swenska Församlingar skal blifwua hållen och förhandlad. Förbättrat och förmehrad i Stockholm åhr 1608. Och numera efter nyia kyrckieordningen inrättad åhr 1693. Stockholm 1693.

HFH

Handlingar till upplysning af Finlands häfder utgifne af Adolf Iwar Arwidsson. VI, IX. Stockholm 1853, 1857.

HFKP

Handlingar rörande finska kyrkans och presterskapet utg. af K. G. Leinberg. I–VIII. Jyväskylä–Helsingfors 1892–1907.

[Hemmingus Henrici = Hemminki Maskulainen, toim.] (sit. [SWk 1605])

[Yxi Wähä Suomenkielinen Wirsikiria]. S.l. & s.a.

Hendersson, W. G.
1875 Manuale et Processionale ad usum insignis ecclesiae Eboracensis. The publications of the Surtees Society. LXIII. Edinburg.

HH
Historiske handlingar. VIII:1. Stockholm 1879.

Holmbäck, Åke – Wessén, Elias
1933–1946 Svenska landskapslagar tolkade och förklarade. I–V. Uppsala.
1962 Magnus Erikssons landslag i nusvensk tolkning. Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Ser. 1:6. Lund.
1966 Magnus Erikssons stadslag i nusvensk tolkning. Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Ser. 1:7. Lund.

Holmström, Otto
1901a Linköpings domkapitels arkiv. Stockholm.
1901b Ärkebiskop Abrahams räfst. Skrifter utgifna af kyrkohistoriska föreningen. IV.1. Upsala.

HSH
Handlingar rörande Skandinaviens historia. 29. Stockholm 1848.

Hubert, Friedrich
1900 Die Strassburger liturgischen Ordnungen im Zeitalter der Reformatorium. Göttingen.

Huldt, H.
1903 Ur vatikanarkiv och andra romerska arkiv och bibliotek. - Meddelanden och aktstycken. KÅ 1903. Uppsala.

HåB 1535
En Håndbog for sognepraester. - Skrifter fra reformationstiden. I. København.

Hyötyniemi, J. E.
1931 Kihlauskaava 1600-luvulta. - Aarni V. Kuopion isänmaallisen seuran toimituksia 5. Kuopio.

Hällström, Gustav Gabriel
1824 Utdrag ur Dom-Kapitlets i Åbo Circulär-Bref. Åbo.
1836 Samling af Domkapitlets i Åbo Circulär-Bref ifrån år 1564–1700. I. Åbo.

Höppener, Johan Pehr
1754 Förtekning uppå alla Kongl. Placater, Förordningar, Båbud, ... Ifrån år 1522 til med år 1750 ... [Stockholm].

Jaffé, Ph.
1885 Regesta pontificum romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII. I. Lipsiæ.

Johansson, Hilding
1950 Hemsjömanualet. En liturgi-historisk studie. SSSKH 24. Lund.

Juusten, Paavali
1575 Se Pyhä Messu. Somen kielen ei Pauin Mutta pyhän Euangeliumin ia Chistilisen Seuracunnan tauan iälken. Stocholmis 1575.

Juva, Mikko – Niitemaa, Vilho – Tommila, Päiviö
1968 Suomen historian dokumentteja. I. Helsinki.

Karlsson, K. H.
1909 Synodalstatuter af biskop Brynjulf i Skara utfördade den 7. juli 1280. - KÅ 1909. Uppsala.

Kjöllerström, Sven
1940 Swenska förarbeten till kyrkoordningen av år 1571. SSSKH 2. Stockholm.
1941 Missa Lincopensis. En liturgi-historisk studie. SSSKH 4. Lund.
1960 Västerås ordinantia. - Scandia. Tidskrift för historisk forskning. XXVI. Lund.
1971 Den svenska kyrkoordningen 1571 jämte studier kring tillkomst, innehåll och användning. Lund.

KK 1614
Käsikiria Jumalan palveluxesta, ja Christilisestä Kircon menoista, iotka meiden seuracunisan pitä pidhettämän. Ylidzecadzottu, parattu ja enätty Stockholmis 1614.

KK 1629
Käsikiria, Jossa on Käsitetty, millätavalla Jumalan palwelus, Christilisten Ceremoniain ia Kirkonmenoin cansa, Somen Seuracunnis pidhettämän pitä. Sen Cunnialisen Herran M. Olewin Elimaeuxen, Wiburin Pispan, tiedhost ia tahdost, wastiudhest Rodzinkelisen Käsikirian iälken ylidzecadzottu ia oiettu. Stocholmis 1629.

KK 1694
Käsi-kiria. Turku 1694.

KK 1886
Kirkko-käsikirja, jossa säädetään miten jumalanpalvelus Suomen Suuriruhtinaanmaan ewankelis-lutherilaisissa seurakunnissa on pidettävä. Hyväksytty Suomen toisessa kirkolliskokouksessa v. 1886. Ohjepainos. Helsinki 1888.

Klemming, G. E.
1865 Svenska medeltidens Rim-kröniker. I. Efter handskrifter utg. av Svenska Fornskrift-Sällskap. Stockholm.

KrML 1442 (1608)
Swerikes Rijkes Landslagh, Som af Rijksens Rådh blef öfwersedd och förbättrat: Och af K. Christofer ... Årom ... 1442 stadfäst ... Efter ... Her Carls then nijondes ... trycket vtgången. Stockholm 1608.

Kroon, John (ed.)
1953 Liturgia Svecanae Ecclesiae catholicae et orthodoxae conformis. (Johann III:s Röda bok) Facsimileedition. Malmö.

Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686
Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686. I:3, II:1–2. Stockholm 1872, 1881, 1887.

Lancelotti, Paulus (appendice)
1650 Corpus iuris Canonici emendatum et notis illustratum. S.l.

Lagus, Wilhelm Gabriel
1836 Samling af Domkapitlets i Åbo Circulär-Bref ifrån år 1564–1700. I. Åbo.
1838 Handlingar till Upplysning i Finlands Kyrko-Historia. III. Åbo.

L[aurentius] Paulinus Gothus
1617 Ethica christiana. I. Stockholm.

Laurentius Petri
1572 Om förbudhen skylskap och swågerskap. Upsala.

LECUB
Liv-, Esth- und Curländisches urkunderbuch nebest Regesten. I. Herausgegeben von Friedrich Georg von Bunge. Dorpat 1853.

Legg, John Wicham
1897 Missale ad usum Ecclesie Westmonasteriensis. III. Henry Bradshaw Society. XII. Londini.
1916 The Sarum Missal edited from three early manuscripts. Oxford.

Lempiäinen, Pentti
1969a Trolovnings formulär från 1600-talet. - KÅ 1968. Uppsala.
1988 Jaakko Finnon virsikirja. Näköispainos ensimmäisestä suomenkielisestä virsikirjasta sekä uudelleen ladottu laitos tekstistä ja sitä täydentävistä käsikirjoituksista. Toimittanut ja jälkisanan laatinut Pentti Lempiäinen. SKST 463. Mänttä.

Linderholm, E.
1911 Norrländska kyrkostadgar från 1500- och 1600-talen. - Meddelanden och aktstycken. KÅ 1911. Uppsala.

Lindholm, Stig
1948 Petrus Jonae Angermannus: Processus visitationis 1596. - Meddelanden och aktstycken. KÅ 1947. Uppsala.

Littlehales, Henry
1903 English Fragments from latin Medieval Service-Books. London.

Liturgia Svecanae Ecclesiae catholicae et orthodoxae
Liturgia Svecanae Ecclesiae catholicae et orthodoxae conformis. Stockholm 1576.

Lundquist, Nils
1948 Orationer och Kyrkostadgar. Årsböcker i svensk undervisningshistoria 76. Stockholm.

Lundström, C. F.
1845 Wadstena Kloster-regler. Svenska-fornskriftssälskapets samlingar IV. Stockholm.

Lundström, Herman
1898 Undersökningar och aktstycken. Bidrag till svenska kyrkans historia. Uppsala.
1900 Biskop J. Rudbeckius' Kyrkio-Stadgar för Westerås stift. Skrifter, utgifna af kyrkohistoriska föreningen II:1. Uppsala.

Luther, Martin
1514–1520 Sermonen. - WA 4.
1519 Eyn Sermon von dem Elichen Standt vorendert und corrigirt. - WA 2.
1520 An den christlichen Adel. - WA 6.
1520 De captivitate Babylonica ecclesiae praeludium. - WA 6.
1522–1546 Die Deutsche Bibel. - WA DB 6–7, 12.
1522 Kirchenpostille. - WA 10 I.
1522 Vom ehelichen Leben. - WA 10 II.
1522 Welche Personen verboten sind zu ehelichen . - WA 10 II.
1522 Wider den falsch genannten geistlichen Stand des Papsts und der Bishöfe. - WA 10 II.
1523–1524 Predigten über das erste Buch Mose (1523–1524). - WA 14.
1523 Das siebente Kapitel S. Pauli zu den Corinthern. - WA 12.
1524 Predigten des Jahres 1524. - WA 15.
1524–1528, 1531, 1545 Psaltaren. - WA DB 10:1.
1525 Daß Eltern die Kinder zur Ehe nicht zwingen noch hindern und die Kinder ohne Eltern Willen sich nicht verloben sollen. - WA 15.
1525 Eine predigt wom Ehestand. - WA 17 I.
1526 Brief an Phlilipp von Hessen 28. 11. 1526. - WAB 4.
1526 Das Tauffbuchlin verdeudscht auffs new zu gericht. - WA 19.
1527 Predigten üder das erste Buch Mose. - WA 24.
1527 Vorlesung über die Briefe an Titus und Philemon. - WA 25.
1529 An den christlichen Adel . - WA 6.
1529 Das Traubüchlein. - WA 30 III.
1530–1532 Wochenpredigten über Matth. 5–7. - WA 32.
1539 Brief an Phlilipp von Hessen 10. 12. 1539. - WAB 8.
1540 In quindecim psalmos gradvvm. - WA 40 III.

1540 Von Ehesachen. Wittenberg. (Julkaistu myös WA 30 III:ssa.).
1542 Brief an Georg Schud (?) 16. 2. 1542. - WAB 9.
1545 De matrimonio. - Operum omnium I. Witebergae.

MA

Missale Aboense. Secundum ordinem fratrum praedicatorum. Lübeck 1488.

MacGregor, Duncan (ed.)
1905 The Rathen Manual. Edited with translation and notes Duncan MacGregor. Aberdeen.

Mansi, Joannes Dominicus
1778 Sacrum Conciliorum nova et amplissima collectio. Tomus 22. Venetia.

Margolin, Jean-Claude
1971 De conscribendis epistolis. - Opera Omnia Desiderii Erasmi Roterodami. I:2. Amsterdam.

Martène, Edmund
1700 De antiguis ecclesiae ritibus. Tomus secundus. Antuerpiae.

MEA

Manuale seu Exequiale Aboense. Halberstadt 1522.

Messenius, Johannes
1700–1705 Scondia Illustrata. I–XV. Stockholmiae.

MiU

Missale Upsalense vetus. Stockholm 1484.

Mohlberg, Leo Cunibert (hsg.)
1960 Liber Sacramentorum Romanae aeclesiae anni circuli (Sacramentarium Gelasium). Rerum ecclesiasticarum dokumenta. Series maior. Fontes IV. Roma.

Molin, Jean-Baptiste – Mutembe, Protais
1974 Le rituel du Mariage en France du XIIè au XVIè siècle. Théologie historique. Paris.

Münter, Friedrich
1796 Magasin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht des Nordens. II:V. Altona.

Nordström, J. J.
1864a Lagförslag i Carl den niondes tid. - HrSH II:I:1. Stockholm.
1864b Det rosengrenska lagförslaget. - HrSH II:1:2. Stockholm.
1872 Nova Ordinantia Ecclesiastica. - Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686. II:II:2. Stockholm.

OEM

Officium ecclesiasticum abbatum secundum usum Eveshamensis monasterii. Nunc primum typis mandatum. Curante Henrico Austin Wilson. Henry Bradhaw society. VI. Londini.

Oja, Aulis

1977 Codex Aboensikseen sisältyvät lakitekstit. - Codex Aboensis. Turun käsikirjoitus. Kommentaarit ja suomennokset. Helsinki.

Olaus Magnus

1567 Historia de gentium septentrionalibum variis conditionibus. Basel.

Olavus Petri

(1526) Thet Nyia testamentit på Swensko. Stocholm.

1528 Een liten boock om Sacramenten. Stocholm. - OPSS I. Uppsala 1914.

1528 Een liten vnderuisning om Echteskapet. Stocholm. - OPSS I. Uppsala 1914.

1528 Om guds ordh och menniskos bodh och stadhgar. Stocholm. - OPSS I. Uppsala 1914.

1529 Een handbock påå Swensko. Ther doopet och annat mera uthi ståår. Stocholm 1529. - OPSS II. Uppsala 1915.

1531 Then Swenska Messan epter som hon nw holles j Stocholm medh orsaken hwar hon så hollen wardher. Stocholm. - OPSS II. Uppsala 1915.

1536 Swenske songer eller wisor. Stocholm. - OPSS II. Uppsala 1915.

1550 Tobie Comedia. Stocholm. - OPSS IV. Uppsala 1917.

Ottosen, Knud

1970 The Manual from Notmark. Bibliotheca liturgica danica. Copenhagen.

Parvio, Martti

1966 Canon Ecclesiasticus. En latinsk utgåva av Laurentius Petri kyrkoordning. SKHST 70. Helsingfors.

1971 Missale Aboense. Secundum ordinem fratrum praedicatorum 1488. [Näköispainos]. Postscriptum et Index generalis. Editionem curavit Martti Parvio. SKHS. Porvoo. (2. p. 1988).

1978 Se Pyhä Messu. Somen kielen ei Pauin Mutta pyhän Euangeliumin ia Chistilisen Seuracunnan tauan iälken. Stocholmis 1575. Näköispainos. Toimittanut ja jälkikirjoituksella varustanut Martti Parvio. Vaasa.

1980 Manuale seu Exequiale Aboense 1522. [Näköispainos]. Editio stereotypa cum postcripto a Martti Parvio. SKHST 115. Pieksämäki.

1983 Yx Kijtossana ia Rucous wden vuoden päivänä. Suomalainen saarnatuoliliturgia 1500-luvulla. Suomi 126. Helsinki.

1988 Ericus Erici. Postilla I. Näköispainos. Toimittanut Martti Parvio. Jyväskylä.

Peters, Knut

1953 Breviarium Lincopense. II:2. Laurentius Petri Sällskapets Urkundsserie V:2:2. Lund.

Phrygius, Sylvester Ioh.

1605 Een Christeligh Brudepredican ... Hållen j Nyköping Anno 1604. then 29. Octobris; vthi ... M. Isaaci B. Rothovij ... och ... Iungfrws Anna Erichsdotters ... Bröllop. Stockholm.

Piltz, G. C.

1935 Kyrkoordningsförslaget av år 1608. Skrifter utgivna av Kungl. humanistiska vetenskapssamfundet i Lund. XIX. Lund.

Porthan, Henrik Gabriel

1981 M. Pauli Juusten, Episc. quondam Ab. Chronicon episcoporum Finlandensium. - Henrici Gabrielis Porthan. Opera Omnia VII. Edidit Porthan-Seura. Turku.

Rapola, Martti

1926a Kristoffer kuninkaan maanlaki. Suomeksi kääntänyt Aabraham Kollanius. SKM III:1. SKST 82:3. Helsinki.

1926b Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki liitteineen. Suomeksi kääntänyt Aabraham Kollanius. SKM III:2. SKST 82:3. Helsinki.

1963 Ohjeita ja neuvoja avioliitosta. [Martti Rapolan nykysuomeksi kääntämät Agricolan käsikirjan 1549 avioliittoon vihkimiskaavan kehotuspuhe papille sekä Regulat ia oienuxet -säännöskokoelma.]. - Suomen sana. Kansalliskirjallisuutemme valiolukemisto 1. Porvoo.

REA

Registrum ecclesiae Aboensis eller Åbo domkyrkans svartbok med tillägg ur Skolklosters Codex Aboensis utg. genom Reinh. Hausen. Helsingfors 1870.

Reuterdahl, H.

1841 Statuta synodalia veteris ecclesiæ sveogothicæ. Lundæ.

Richter, Aemilius Ludwig

1846 Die evangelischen Kirchenordnungen des sechszehnten Jahrhunderts. Band 1–2. Weimar.

SaNi

Sacramentarium ad usum aecclesiae Nivernensis. Ed. Crosnier [1883]. Nevers.

Schmedeman, Joh.

1706 Kongliga Stadgar, Förordningar och Resolutioner ifrån åhr 1528 in till 1701. Stockholm.

Schönfelder, Albert

1904–1906 Liturgische Bibliotek. Sammlung gottesdienstliche Bücher aus dem deutschen Mittelalter. I–II. Padernborn.

Sehling, Emil
1902–1977 Die evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts. I–XV:1. Leipzig–Tübingen.

Setälä, E. N. – Nyholm, M.
1893 Mikael Agricolan Käsikirja ja Messu. SKM I. SKST 82:1. Helsinki
1905 Kristoffer kuninkaan maanlaki. Herra Martin suomeksi kääntämä. Tukholman codex B 96. SKM II:1. SKST 82:2. Helsinki.
1987 Kuningas Kristofferin maanlaki Herra Martin suomentamana. (Näköispainos E. N. Setälän ja M. Nyholmin toimittamasta Herra Martin KrML:n suomennoksen julkaisusta.). Helsinki.

SD
Svensk Diplomatarium. Stockholm.

Siljamäki, Aaro
1963 Paavali Juustenin statuutti vuodelta 1573. Lähdetutkimus. -SKHSV 48–51 (1958–1961). Forssa.

Sverges Traktater
Sverges Traktater med främmande makter I. Utgifne af O. S. Rydberg. Stockholm.

SM 1541
Messan på Swensko. Vpsala 1541.

SM 1548
Messan på Swensko. Förbettrat. Stocholm 1548.

SM 1557
Messan på Swensko, förbättrat. Stocholm 1557. (Julkaistu myös: Messan på Swensko 1557. Utgiven i faksimil med inledning av Sigtrygg Serenius. Laurentius Petri sällskapets urkundsserie X. Uppsala 1969.).

Smed, J.
1898 Das älteste Straszburger deutsche Trauformular. - Monatsschrift für Gottesdients und kirchliche Kunst. 3 (1898). Göttingen.

SRAk
Svenska Riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidehvarvet 1521–1718. I–II. Stockholm.

SSA
Svenska synodalstatuter efter 1500-talets ingång. I–II. Uppsala 1908–1909.

Stapper, Richard
1906 Die älteste Agende des Bistums Münster. Mit Einleitung und Erläuterungen als Beitrag zur Liturgie- und Kulturgeschichte. Münster.

STb

1933 Stockholms stads tänkeböcker 1514–1520 (1524). Stockholm.

STb II

1939–1948 Stockholms stadsböcker från äldre tid. Andra serien. Tänkeböcker. Ny följd. 3–8 (1553–1591). Stockholm.

STb III

1939, 1973 Stockholms stads tänkeböcker från år 1592. 1 (1592–1595), X (1618),
1974, 1978 XI (1619), 13 (1622–1623). Stockholm.

Stiernman, Andreas Anton

1728 Alla Riksdagars och Mötens Beslut Samt ... Resolutioner. Stockholm.

1743 Bihang Utaf Åtskillige allmenna Handlingar Ifrån år 1529 intill år 1698 ... Resolutioner. Stockholm.

SVL

Suomen varhaiskeskiajan lähteitä. Toim. Martti Linna. Historian aitta XXI (1989). Jyväskylä.

SVT

Suomen vanhimmat tuomiokirjat. I–II. Julkaissut Valtionarkisto. Toim. Kauko Pirinen 1954–1964.

SWk 1621

Soomenkielinen Wirsikirja. Stocholmis 1621.

Tarrant, Jacqueline

1983 Extrauagantes Iohannis XXII. Monumenta iuris canonici. Series B: Corpus Collectionum Vol. 6. Città del Vaticano.

[Tengström, Jag.]

1821 Handlingar Till upplysning i Finlands kyrko-Historia I. Åbo.

Theissling, Ludovici

1921 Ordinarium juxta ritum sacri ordinis fratrum praedicatorum. Roma.

Thyselius, Pehr Erik

1841–1842 Handlingar rörande svenska kyrkans och läroverkens historia. II. Örebro.

1844–1845 Handlingar till Sveriges reformations- och kyrkohistoria under Konung Gustav I. II (1531–1561). Stockholm.

Tridentinum

Tridentinum. Trenton kirkolliskokouksen reformi ja oppidekreetit sekä kaanonit. Suomentanut Martti Voutilainen. Missiologian ja ekumeniikan seuran julkaisuja 43. Vammala.

[von Troil, Uno]
1790–1791 Skrifter och handlingar till uplysning i Swenska Kyrko- och Reformations historien. II, IV. Upsala.

TSP 1562
Then Swenska Psalmeboken förbätrat och medh flere Songer förmerat och Kalendarium. - Fyra svenska reformationsskrifter. Malmö 1965.

Tunberg, Sven
1915 Västerås riksdag 1527. - UUÅ 1915:1. Uppsala.

Ulkuniemi, Martti
1976 Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennokset. SKST 319. Helsinki.
1978 Kuningas Kristofferin maanlaki 1442. SKST 340. Vaasa.

Wallquist, Olof
1791–1795 Ecclesiastique Samlingar. Flock II, V, VIII. Stockholm–Linköping.

Wessén, Elias
1971 Söderköpings lagbok 1387. Utgiven efter den medeltida handskriften och med en inledning. Skrifter utgivna av institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Serien 1:15. Lund.

YVSKW 1605
Yxi Wähä Suomenkielinen Wirsikiria. Stockholmis 1605.

YVSWk 1630
Yxi Wähä Suomenkielinen Wirsikiria. Stockholmis 1630.

11.3. KIRJALLISUUS

Ahlfors, A. K. (suom.)
1916 Muistiinpanoja professori, vapaaherra R. A. Wreden esittämästä naimiskaarta selittävästä luentosarjasta. Lars Wasastjernan lainopillisen ylioppilaskunnan toimesta v. 1913 julkaisemasta teoksesta luennoitsijan antamalla luvalla suomentanut A. K. Ahlfors. Helsinki.

Ahnlund, N.
1924 Andreas Laurentii (Björnram). - SBL 4. Stockholm.

Ahrén, Per
1964 Riksdagen, kyrkomötet och kyrkans bekännelse i svensk kyrkorättslig traditionen. BTP 16. Lund.

Almquist, Jan Erik

1937 Tvenne förut otryckta juridiska skrifter av Olavus Petri. - Lychnos. Lärdomshistoriska samfundets årsbok 1937. Uppsala.

1942 Karl IX och den mosaiska rätten. - Lychnos. Lärdomshistoriska samfundets årsbok 1942. Uppsala.

1945 Strödda bidrag till familjerättens historia. Stockholm.

1953 Den s.k. mellerstalagens bestämmelser och stadsrätt. - Strödda bidrag till svenska civilrättens historia. Stockholm.

1960 Om 1439 års s.k. straffordning. - Svensk juristtidning 45 (1960). Stockholm.

1961 Straffet för incest i Sverige under reformationstiden. - Svensk juristtidning 46 (1961). Stockholm.

Andersson, Ingvar

1952 Oláus Magnus. - SU 21. Malmö.

Andersson, Marianne

1969 Bondernas böneman. - Fataburen. Nordiska museets och Skanssens årsbok 1969. [Stockholm].

Andrén, Carl Gustav

1956 Laurentius' av Vaxala Summula och den kanoniska rätten. - KÅ 1955. Uppsala.

1957 Konfirmationen i Sverige under medeltid och reformationstid. Akad. av. BTP 1. Lund.

Andrén, Åke

1952 Nattvardsberedelsen i reformationstidens svenska kyrkoliv. Skriftermål och fasta. SSSKH 27. Stockholm.

1953 Uppsala möte 1593 och Strängnäsbeslutet om ceremoniernas bortlegning. - Kungl. humanistiska vetenskapssamfundet i Lund. Årsberättelse 1952–1953. Lund.

1954 Högmässa och nattvardsgång i reformationstidens svenska kyrkoliv. SSSKH 32. Stockholm.

1973 Reformationskyrkorna och den andliga domsrätten. - Reformationen i Norden. Kontinuitet och förnyelse. Red. Carl-Gustav Andrén. Nordisk institut för kyrkohistoriska forskning 3. Lund.

1975 Kyrkomötet 1572 och kyrkotukten. - Investigatio memoriae patrum. Libellus in honorem Kauko Pirinen. SKHST 93. Rauma.

1981 Äktenskap och vigsel i dag – Liturgiska utvecklingslinjer. Svenska kyrkans gudstjänst. 1968 års kyrkohandbokskommité. Bilaga 4. Statens offentliga utredningar 1981:67. Stockholm.

[1985] Den andliga domsrätten i Sverige under reformationstiden. Painamaton esitelmä Karjaan Lärkkullassa syksyllä 1985. Tekijän hallussa.

Althaus, Paul

1927 Forschungen zur Evangelischen Gebetsliteratur. Gütersloh.

Anthoni, Eric

1950 Elimaeus, Olaus Erici. - SBL 13. Stockholm.

1953 En påvlig dispens för äktenskap i förbjudna led. - HTF 37 (1952).

1954 Peder Särkilax och hans bild i den historiska framställningen. - HTF 38 (1953).

1966a Några uppgifter om brott mot celibatsbudet i Finland särskilt mot slutet av medeltiden. Meddelanden och aktstycken. - HTF 51 (1966).

1966b Om medeltida frälsegods i Sjundeå. - HTF 51 (1966).

Arcadius, C. O. – Franzén, J. A. – Zetterquist, E. A.

1921 Växjö stifts herdaminne. Växjö.

Baelter, Sven

1762 Historiska Anmärkningar om Kyrko-Ceremonierna. Stockholm.

Beckman, Nat.

1922 Bengt. - SBL 3. Stockholm.

Belfrage, Sixten

1932 Studier i svensk reformationslitteratur. 3–5. LUÅ N. F. Avd. 1 Bd 28:4. Lund.

Berggren, J. E.

1898 Olaus Petris reformatoriska grundtankar. - UUÅ 1899. Uppsala.

Binder, Basileus

1938 Geschichte des feierlichen Ehesegens von der Entstehung der Ritualien bis zur Gegenwart mit Berücksichtigung damit zusammenhängender Riten, Sitten und Bräuche. Eine liturgiegeschichtliche Untersuchung. Abtei Metten.

Blomstedt, Yrjö

1960 Kirkko ja koulu. - Hämeen historia II. Hämeenlinna.

1965 "Finsk Laghboken giordes af gamla Her Mårten ...". Kring ett identifikationsproblem. - JTF 100 (1964).

1967 Martinus Olai, lainsuomentaja ja Juhana III:n kappalainen. - HAik 55 (1967).

1977 Codex Aboensis lakikirjana. - Codex Aboensis. Turun käsikirjoitus. Kommentaarit ja suomennokset. Helsinki.

1987 Lainsuomentaja Herra Martti. - Kuningas Kristofferin maanlaki Herra Martin suomentamana. Helsinki.

Blomstedt, Yrjö – Matinolli, Eero

1963 Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554–1809. SKHST 67:1. Helsinki.

Brand, Karl-Maria

1971 Der Brief 'Vice beati Petri' Alexanders III an den schwedischen Episkopat und das kanonische Ehehindernis der Blutverwandtschaft im 12. Jahrhundert. - Gregorianum 52 (1971). Roma.

le Bras, Gabriel
1926 Mariage. - Dictionnaire de théologie catholique IX. Paris.
1968 Le mariage dans la théologie et droit de l'église du XIe siècle. - Corpus Consuetudinum Monasticarum 11. Siegburg.

Brilioth, Yngve
1926 Nattvarden i evangelisk gudstjänstliv. Stockholm. (2:a uppl. 1951).
1946 Svensk kyrkokunskap. 2. rev. uppl. Uppsala.

Bringéus, Nils-Arvid
1969 Lysning. - Fataburen. Nordisk museets och Skanssens årsbok 1969. [Stockholm].
1987 Livets högtider. Borås.

Bondeson, Lars
1988 Seder och bruk vid bröllop. Stockholm.

Boëthius, Bertil
1953 Johan Bengtsson Skytte. - SU 26. Malmö.

Boëthius, Gerda
1933 Kyrkliga byggnader deras inredning och skrud. Sverige. - Nordisk kultur. Stockholm.

von Bonsdorff, Carl
1904 Åbo stads historia under sjuttonde seklet. II. Helsingfors.

Branting, Agnes – Lindblom, Andreas
1928 Medeltida vävnader och broderier i Sverige. I. Stockholm.

Braun, Joseph
1924 Der christliche Altar in seiner geschichtlichen Entwicklung. II. München.

Brink, Leendert
1982 Mittelalter. Ehe / Eherecht / Ehescheidung. - Theologische Realenzyklopädie IX. Berlin.

Brooke, Christopher N. L.
1981 Marriage and society in the central middle ages. - Marriage and Society. Ed. by R. B. Outhwaite. London.
1989 The Medieval Idea of Marriage. Oxford.

Brundage, James A.
1975 Concubinage and marriage in medieval canon law. - Journal of Medieval History I. [Amsterdam].

Carlsson, Einar
1948 Landskapsrätt och myndighetsålder. - HT 68 (1948).Stockholm.

Carlsson, Lizzie
1951 Sängledningen. Hednisk-borgerlig rättsakt och kristen ceremoni. - Vetenskapssocietetens i Lund Årsbok 1951. Lund.

1958 Sängledningen i äldre svensk äktenskapsrätt. - JTF 94 (1958).
1962 Äktenskapsrätten i Visby stadslagen. - Strödda meddelanden och aktstycken. HT 81 (1961). Stockholm.
1965–1972 "Jag giver dig min dotter". Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia I–II. Skrifter utgivna av institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Serien 1:18–20. Stockholm.
1966 Lysning för äktenskap. - KLNM 11. Helsingfors.
1969 Äktenskapets ingående enligt äldre rätt. -Fataburen. Nordiska museets och Skanssens årsbok 1969. [Stockholm].
1971 Slegfred. Sverige. - KLNM 16. Helsingfors.

Carlsson, Sten
1964–1966 Gadh, Hemming. - SBL 16. Stockholm.

Carlsson, Sten – Rosén, Jerker
1962 Svensk historia I. Tiden före 1718. Stockholm.

Cawallin, S.
1854 Lund Stifts Herdaminne, efter mestadels otryckta utarbetadt I. Lund

Cederlöf, Johannes
1934 Det finländska prästerskapets ekonomiska ställning intill sjuttonde seklet. SSLF 239. Helsingfors.

Chydenius, Jakob Wilhelm
1922 Lärobok i finsk äktenskapsrätt. 2. om. uppl. Åggelby.

Clarke, Lowther D. D.
1946 The solemnisation of matrimony. - Liturgy and worship. A companion to prayerbooks of the Anglican Communion. London.

Cleve, Nils
1932 Predikstolar och predikstolskonst i Finland intill år 1700. Historiska och litteraturhistoriska studier. SSLF 229. Helsingfors.
1956 Altare [i] Finland. - KLNM I. Helsingfors.

Cnattingius, Hans
1939 Den centrala kyrkostyrelsen i Sverige 1611–1636. Diss. Stockholm.

Collijn, Isak
1918 Manuale Upsalense. Bibliografisk inledning. - Manuale Upsalense. [Stockholm 1487]. Den svenska kyrkans äldsta tryckta handbok. Efter det nyrekonstruerade exemplaret i Kung. Biblioteket. Kung. Bibliotekets samlingar. Stockholm.
1929 Martin Luthers lilla katekes på svenska. - Till katekesens 400-årsjubileum i faksimile utgiven efter den äldsta kända fullständiga upplagan, Stockholm 1567. Stockholm.
1927–1931 Sveriges bibliografi in till år 1600. II. Uppsala.
1942–1944 Sveriges bibliografi 1600-talet. Uppsala.

Collmar, Magnus
1977 Strängnäs stifts herdaminne. I. Nyköping.

Coody, Jack
1983 The Development of the Family and Marriage in Europe. Cambridge.

Crotenfelt, Kustavi
1906–1908 Suomen asemasta uskonpuhdistuksen murros-ajalla. - HArk 20. Helsinki.

Crouzel, Henri
1982 Alte Kirche. Ehe / Eherecht / Ehescheidung. - Theologische Realenzyklopädie IX. Berlin.

Dahlerup, Troels
[1987] Den kirkelige disciplin i Danmark i det første århundrede efter reformationen. Esitelmä pohjoismaisten kirkkohistorijoitsijoiden kokouksessa Göteborgissa tammikuussa 1987. Tekijän hallussa.

Dahlgren, F. A.
1914–1916 Glossarium öfver förålrade eller ovanliga och talesätt i från och med 1500-talets andra årtionde. Lund.

Dauviller, Jean
1933 Le mariage dans le droit dassique de l'Église depnis le décret de Gratien (1140) jusq' à la mort de Clément V (1314). Paris.

Delhaye, P.
1970 The development of the medieval Church's teaching on marriage. - Concilium V. No 6 (1970). Einsiedeln, Mainz.

Dewailly, Lois-Marie
1985 Aux origines de l'Église suédoise. L'Ordonnanse ecclésiastique de 1571. Istina 30 (1985) N° 3. Paris.

Dick, E.
1939 Das Pateninstitut im altchristlichen Katechumenat. - Zeitschrift für katholische theologie 63 (1939). Innsbruck.

Dieckhoff, A. Wilhelm
1878 Die kirchliche Trauung. Rostock.

Diefenbach, Laurentius
1857 Glossarium latino-germanicum mediae et infimae aetatis. Francofurti ad Moeum.

Dietrich, Hartwig
1970 Das protestantische Eherecht in Deutschland bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts. Ius Ecclesiasticum 10. München.

Dijkman, Petter
1703 Antiquitates Ecclesiasticae, Eller gamle Swenske Kyrkie-Handlingar. Stockholm.

Dombois, Hans
1974 Kirche und Eherecht. Studien und Abhandlungen 1953–1972. Stuttgart.

Elgenstierna, Gustav
1932 Den introducerade svenska adelns ättartavlor. VII. Stockholm.

von Engeström, Sigfrid
1950 Några grunddrag i den kristna äktenskapsuppfattningens historia. - Ny Kyrklig Tidskrift 19. Uppsala.

Esmein, Adhémar
1891 Le mariage en droit canonique. Paris.

Estborn, Sigfrid
1929 Evangeliska svenska bönböcker under reformationstidevarvet. Lund.

Estlander, Ernst
1897 Studier i äldre svensk förmynderskapsrätt. - JTF 33 (1897).

Faehn, Helge
[1987] Reformasjonens etablering och konsolidering i Norden belyst ved den liturgiske utvikling i Norge. [Ræsepjonsprosessen 1537–1604, 1607]. Painamaton esitelmä pohjoismaisten kirkkohistorisoitsijoiden kokouksessa Göteborgissa tammikuussa 1987. Tekijän hallussa.

Fant, Joh. Er. – Låstblom, Ang. Th.
1842–1843 Upsala ärkestifts herdaminne. Upsala.

Faunel, H.
1959 Hafenreffer. - Die Religion in Geschichte und Gegenwart III. 3. Aufl. Tübingen.

Franz, Adolph
1909 Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter I–II. Freiburg im Breisgau.
1902 Die Messe im deutschen Mittelalter. Beiträge zur Geschichte der Liturgie des religiösen Volkslebens. Freiburg im Breisgau.

Freisen, Joseph
1888 Geschichte des Canonischen Eherechts bis zum Verfall der Glossenlitteratur. Tübingen.
1898 Nordisches kirchliches Eheschliessungsrecht im Mittelalter. - Archiv für katholisches kirchenrecht 78. Mainz.
1909 Die katholischen Ritualbücher der nordischen Kirche und ihre Bedeutung für die germanische Rechtsgeschichte. Deutschrechtliche Beiträge III:2. Heidelberg.
1918–1919 Das Eheschliessungsrecht in Spanien, Grossbritannien und Irland und Skandinavien (Dänemark mit Schleswig–Holstein, Schweden Norwegen und Finnland). I–II. Paderborn.

Friedberg, Emil
1865 Das Recht der Eheschliessung in seiner geschichtlichen Entwicklung. Leipzig.

Färnström, Emil
1935 Om källorna till 1571 års kyrkoordning. Särskild med hänsyn till tyska kyrkoordningar. Akad. avh. Uppsala.

Gallén, Jarl
1946 La province de Dacia de l'ordre des frères prêcheurs. I. Histoire générale jusqu'au grand schisme. Thése. Diss. Institutum historicum FF. Praedicatorum Romae ad S. Sabine. Dissertationes historicae. Fasc. XII. Helsingfors.
1957 Celibat. - KLNM II. Helsingfors.
1963 Kanonisk rätt. - KLNM VIII. Helsingfors.
1965 Kyrkorätt. - KLNM X. Helsingfors.
1976 De engelska munkarna i Uppsala – ett katedralkloster på 1100-talet. - HTF 61 (1976). Helsingfors.

Georges, Karl Ernst
1959 Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch. 10. Auf. Nachdruck der achten verbesserten und vermehrten Auflage von Heinrich Georges. Hannover.

Gilchrist, John
1980 The collection in seventy-four titles: A canon law manual of Gregorian reform. Medieaeval sources in translation. Toronto.

Gillingstam, Hans
1973–1975a Johan (Johannes) Botvidi. - SBL 20. Stockholm.
1973–1975b Justen (Juusten) Paulus (Påvel). - SBL 20. Stockholm.

Graesse – Benedict – Plechl
1972 Orbis Latinus. I–III. Budapest.

Graff, Paul
1937 Geschichte der Auflösung der alten gottensdienstlichen Formen in der evangelischen Kirche Deutschlands. I. Bis zum Eintritt der Aufklärung und des Rationalismus. Göttingen.

Goetz, Hans-Werner
1986 Leben im Mittelalter vom 7. bis zum 13. Jahrhundert. München.

Grath, G. F.
1904. Svenska kyrkans brudvigsel. En historisk-liturgisk framställning. Upsala.

Grimm, Jacob – Grimm, Wilhelm
1854–1954 Deutsches Wörterbuch. I–XVI. Leipzig.

Grotenfelt, Kustavi
1912 Miten coelibaattisääntöä keskiajalla Suomessa noudatettiin. - SKHSPL X (1909–1910). Jyväskylä.

Gummerus, Jaakko
1927 Agricola, Mikael. - Kansallinen elämäkerrasto I. Porvoo.
1941 Michael Agricola. Der Reformator Finnlands. Sein Leben und sein Werk. Schriften der Luther-Agricola Gesellschaft in Finnland 2. Helsinki.

Gustafsson, Bernt
1969 Platsen för vigsel. - Nordiska museets och Skanssens årsbok 1969. [Stockholm].

Haapanen, Toivo
1936 Agricolan messu. - SKHSV 15–17 (1925–1928). Jyväskylä.

Hafström, Gerhard
1965 Från fästning med fastar till trolovning "annorledes". - KÅ 1964. Uppsala.

Hagström, K. A.
1897 Strengnäs stifts herdaminne. I. Strengnäs.

Hakamies, Reino
1958 Glossarium latinitatis medii aevi Finlandicae. Suomalaisen tiedeakatemian julkaisemia Pohjoismaiden historiaa valaisevia asiakirjoja. Documenta historica quibus res nationum septentrionalibus illustrantur. X. Helsinki.

Harva, Uuno
1941 Naimatapojemme historiaa. - Kalevalaseuran vuosikirja 20–21. Porvoo.

Heikinmäki, Marja-Liisa
1981 Häätavat. Talonpoikaiset avioliiton solmimisperinteet. Helsinki.

Heininen, Simo
1976 Nuori Mikael Agricola. Suomi 120:3. Helsinki.
1989 Suomalaisen historiankirjoituksen synty. Tutkimus Paavali Juustenin piispainkronikasta. SKHST 147. Pieksämäki.

Helander, Sven
1959a Festum chori och festum fori. - KLNM IV. Helsingfors.
1959b Festum terrae. - KLNM IV. Helsingfors.

Hellerström, A. O. T.
1954 Liturgik. 3. uppl. Stockholm.

Hellquist, Elof
1948 Svensk etymologisk ordbok. I–II. Lund.

Hellström, Jan Arvid

1971 Biskop och landskapssamhälle i tidig svensk medeltid. Akad. avh. Skrifter utgivna av institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Serien 1:16. Motala.

Helmholz, R. H.

1978 Marriage Ligation in Medival England. Cambridge.

Hemmer, Ragnar

1928 Studier rörande straffutmätningen i medeltida svensk rätt. Akad. avh. Helsingfors.

1950 Suomen oikeushistorian oppikirja. I. Suomen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. B-sarja 46. Helsinki.

1953 Om bilägret som akt i äldre svensk äktenskapsrätt. - JTF 88 (1953).

1958a Slutord i frågan om äktenskapets fullbordan enligt äldre svensk rätt. - JTF 94 (1958).

1958b Ännu i frågan om äktenskapets fullbordan enligt äldre svensk rätt. - JTF 94 (1958).

1961 Om det finska och svenska elementet i Finlands medeltida rättsordning. - HTF 46 (1961).

1965a Huru länge existerade landsrätten i Åbo. -HTF 50 (1965).

1965b Några spörsmål angående svensk rätt i Finland under 1300-talets förra hälft. - JTH 101 (1965).

Hildebrand, Emil

1899 [Förklaringar till källorna]. - Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidehvarvet 1521–1718. II. (1561–1592). Stockholm.

1918 Abrahamus Andreae Angermannus. - SBL 1. Stockholm.

Hildebrand, Hans

1879–1903. Sveriges medeltid. Kulturhistoriska skildring. I:1. III. Stockholm.

Holm, Rurik

1950 Lauren'tius Andre'ae. - SU 17. Malmö.

1952 Johannes Rudbeck'ius. - SU 24. Malmö.

Holmquist, Hjalmar

1930 Kyrkoordningen av 1561 och den svenska reformationskyrkans egenart. - Juhlajulkaisu Jaakko Gummerukselle ja Martti Ruuthille heidän täyttäessään 60 vuotta. SKHSH 28. Helsinki.

1933a Den katolska svenska kyrkoprovinsens omgestaltning till en egenartad svensk evangelisk kyrka. (1521–1572). - Svenska kyrkans historia III:1. Uppsala.

1933b Den svenska reformationskyrkans fortbildning till ortodox luthersk bekännelse- och folkkyrka. (1572–1611). - Svenska kyrkans historia III:2. Uppsala.

1938 Svenska kyrkan under Gustav II Adolf. 1611–1632. - Svenska kyrkans historia IV:1. Uppsala.

Holmström, Rafael
1937 Eerikki Eerikinpoika Sorolainen, piispa ja teologi, kansanopettaja ja saarnaaja. Diss. SKHST 39. Hämeenlinna.
1953 Katekismuskirjallisuutemme 1600-luvulla. - Talenta quinque. Commentationes in honorem Ilmari Salomies, Eino Sormunen, E. G. Gulin, Rafael Gyllenberg, G. O. Rosenquist. Helsinki.

Hultkrantz, Åke – Granquist, Åke
1955 Äktenskap. - SU 32. Malmö.

Håhl, Joh. Is.
1846 Linköpings stifts herdaminne. I. Norrköping.

Ingebrand, Sven
1964 Olavus Petris reformatoriska åskådning. Studia doctrinae Christianae Upsalensia 1. Lund.

Index Agricolaensis
1980 Index Agricolaensis. I–II. Kotimaisen kielentutkimuskeskuksen julkaisuja 11. Helsinki.

Inger, Göran
1961 Das kirchliche Visitationsinstitut im mittelalterlichen Schweden. BTP 11. Uppsala.
1983 Svensk rättshistoria. Lund.

Jaakkola, Jalmari
1931 Vanhimmat historialliset kopiokirjamme. Tutkimuksia kirkollisen renessanssimme lähde-, kopiointi- ja kulttuurihistoriassa. SKHST 30. Helsinki.
1938 Suomen varhaiskeskiaika. - Suomenhistoria III. Porvoo.

Jacoby, Herman
1871 Die Liturgik der Reformatoren. 1. Band. Gotha.

Jeay, Madeleine
1979 De l'autel au berceau. Rites et fonctions du mariage dans la culture populaire au moyen âge. - La culture populaire au moyen âge. Montréal.

Johansson, Hilding
1951 Bidrag till den svenska manualetraditionen. - LUÅ N. F. Avd. 1. Bd. 47. Nr. 6. Lund.
1953 Bibel och liturgi. Med särskild hänsyn till svensk tradition under medeltiden och reformationstiden. Studia theologica Lundensia 4. Lund.

Jokipii, Mauno
1954 Tuomas Rajalenius. - SKHSV 41–42 (1951–1952). Helsinki.

Josefson, Ruben
1953 Äktenskap, skilsmässa och vigsel i svensk luthersk tradition. - Ny Kyrklig Tidskrift 22. Uppsala.

Jounel, P.
1965 Die Ehe. - Handbuch der Liturgiewissenschaft II. Hrsg. A. G. Martimort. Freiburg im Breisgau.

Jungmann, Josef Andreas
1952 Missarum sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe. I–II. Wien.

Juva, Mikko
1952 Jaakko Finno rukouskirjansa valossa. - Ramus Virens. In honorem Aarno Maliniemi. SKHST 52. Helsinki.

Jörgensen, Ellen
1908 Fremmend Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs skrifter 7. Historisk og filosofisk Afd. VII:2. Köbenhavn.

Kaikkonen, Erkki
1973 Avioliitto ja perhe-elämä Käkisalmen läänissä 1600-luvulla. [Painamaton] lisensiaattityö. Joensuun Korkeakoulun historian laitoksen kirjasto.

Kansanaho, Erkki
1954 Suomen evankelisluterilaisen kirkon itsehallinto. Kirkon lainsäädännön ja hallinnon kehitys Ruotsin vallan ajoista nykypäiviin. SKHST 55. Helsinki.
1956 Konfirmaatio. Liturgishistoriallinen tutkimus konfirmaatioaktista. STKSJ 63. Helsinki.

Kautto, Sulo
1974 Kirkon tuomiovalta avioliittoasioissa karoliinisesta kirkkolaista Ruotsin vallan loppuun (1686–1809). Painamaton yleisen kirkkohistorian pro gradu -kirjoitus. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto.

Kerkkonen, Gunnar
1968 De danska korstågens hamnar i Finland. Några synpunkter och ett försök till lokalisering. - Kring korstågen till Finland. Ett urval uppsatser tillägnat Jarl Gallén på hans sextioårsdag den 23. maj 1968. [Helsingfors].

Kilström, Bengt Ingemar
1958 Den kateketiska undervisningen i Sverige under medeltiden. BTP 8. Uppsala.
1964 Korstecken. - KLNM 9. Helsingfors.

Kiuru, Silva
1988 Agricolan arvoitukselliset tac(h)ton ja tadhon. - Virittäjä 1988.
[1989] 1500-luvun alkupuoliskon ruotsalaisten ja suomalaisten käsikirjojen vertailua. Käsikirjoitus. Tekijän hallussa.

Kjöllerström, Sven

1932 Visitatio Gustaviana. - KÅ 1931. Uppsala.

1936 De kyrkliga förhandlingarna i Uppsala 1536. Ett 400-årsminne. - Svensk teologisk kvartalskrift 1936. Lund.

1944 Kyrkolagsproblemet i Sverige 1571–1682. SSSKH 1. Lund.

1950 Erik Gabrielsson (Ericus Gabrielis) Emboragrius. - SBL 13. Stockholm.

1957 Guds och Sveriges lag under reformationstiden. En kyrkorättslig studie. BTP 6. Lund.

1979 Laurentius Andreae. - SBL 22. Stockholm.

Klemetti, Heikki

1921 Suomen kirkkomusiikki protestanttisuuden alkuaikoina. - Lutherin uskonpuhdistus ja Suomen kirkko I. SKHST 16. Helsinki.

Klaus, Adalbert

1938 Ursprung und Verbreitung der Dreifaltigkeitsmesse. Werl. im Festfalen.

Kliefoth, Th.

1854 Liturgische Abhandlungen. Erster Band. Schwerin und Rostock.

Klockars, Birgit

1958 Åbo domkyrkans svartbok och Finlands medeltidsurkunder. - Meddelanden och aktstycken. HTF 42 (1957).

1960 Biskop Hemming av Åbo. SSLF 379. Vasa.

1971 Hemming. - SBL 18. Stockholm.

1979 I Nådens dal. Klosterfolk och andra c. 1440–1590. SSLF 486. Helsingfors.

Knuutila, Jyrki

1984 Ritualet i Åbo stift. Den medeltida finländska manualetraditionen i ljuset av ritualefragmenten i Helsingfors universitetsbibliotek. - SKHSV 74 (1984). Loimaa.

1985 Ritualetyyppisen käsikirjan kirkollisten toimitusten keskiaikainen traditio Turun hiippakunnassa. - TA 1985.

1987 Liturgisen yhdenmukaistamisen toteutuminen Suomessa reformaatiokaudella 1537–1614. - SKHSV 77 (1987). Valkeakoski.

1988 Regulat ia oienuxet. Vuonna 1549 annetut ohjeet avioliiton solmimisesta ja siinä elämisestä. - TA 1988.

Kock, Ebbe

1952a Notaria't. - SU 21. Malmö.

1952b Notarius Publicus. - SU 21. Malmö.

Kolsrud, Olof

1938 Ekteskapet og reformasjonen i Noreg. - Norsk teologisk tidskrift. R. 4. B. 9. [Oslo].

Kroon, Sigurd
1948 Festum terrae. - KÅ 47 (1947).

Kurvinen, P. J. I.
1929 Suomen virsirunouden alkuvaiheet v.een 1640. SKST 180. Helsinki.

Köstler, Rudolf
1933 Ringwechsel und Trauung. Eine kirchen- und deutschrechtliche Untersuchung. - Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 53. Kanonistisches Abteilung 22. Weimar.

Lagus, Wilhelm Gabriel
1851 Om Kanoniska Rättens inflytande på Sveriges lagstiftning. [Akad.] Afh. Helsingfors.

Leclercq, H.
1910 Bréviare. - Dictionnaire d' archéologie chrétienne et de liturgie 2:1. Paris.

Lehmann, Karl
1882 Verlobung und Hochzeit nach den nordgermanischen Rechten des früheren Mittelalters. München.

Lehtinen, Anja Inkeri
1979 Suomen keskiajan filosofian historian lähteistä. - Aate ja maailmankuva. Professori Jussi Tenkun 60-vuotispäiväksi toimittaneet Simo Knuuttila, Juha Manninen ja Ilkka Niiniluoto. Helsinki.
1988 Piispa Tuomaan kirjasto. I. Kirjan tulo Suomeen. A. Näyttelyn julkaisut ja esineet. - Kirja Suomessa. Kirjan juhlavuoden näyttely Kansallismuseossa 25. 8. – 31. 12. 1988. Helsinki.

Lehtinen, Erkki
1960 Hallituksen yhtenäistämispolitiikka Suomessa 1600-luvulla. Diss. HTutk 60. Lahti.

Lehtonen, Aleksi
1931a Kirkon pyhät toimitukset. Porvoo.
1931b Die livländische Kirchenordnung des Johannes Gezelius. SKHST 32. Helsinki.

Leinberg, K. G.
1890 De finska klostrens historia. SSLF 14. Helsingfors.
1894 Historiallisen Seuran kokous 8. 4. 1893 § 4 (tiedonanto Pietari Särkilahden avioliitosta). - HArk 13. Helsinki.
1903 Åbo stifts herdaminne 1554–1640. SKHST 5. Helsingfors.

Leinheyer, Bruno
1984 Riten um Ehe und Familie. - Sakramentliche Feiern II. Gottesdienst der Kirche. Handbuch der Liturgiewissenschaft 8. Regensburg.

Lempiäinen, Pentti
1962 Ehtoollisella käynti Suomessa 1600-luvun lopulla. - TA 67 (1962).

1963 Rippikäytäntö Suomen kirkossa uskonpuhdistuksesta 1600-luvun loppuun. Diss. SKHST 64. Forssa.
1965 Kastekäytäntö Suomen kirkossa 1500- ja 1600-luvulla. SKHST 69. Forssa.
1967a Liturgista kehitystä Suomessa uskonpuhdistuksen ja puhdasoppisuuden aikana valaisevia lähteitä. Luther-Agricola-Seuran julkaisuja B 5. Forssa.
1967b Piispan- ja rovastintarkastukset Suomessa ennen isovihaa. SKHST 73. Helsinki.
1968a Canutus Martini Carelius. - SKHSV 54–57 (1964–1967). Helsinki.
1968b Kysymys Agricolan katekismuksesta. - Virittäjä 1968.
1969a Lapsen synnyttäjien ja morsianten kirkkoonotto. STKSJ 81. Helsinki.
1973 Jaakko Finnon katekismus. - Virittäjä 1973.
1975 Kihlausaktin liturginen sisältö. - Investigatio memoriae patrum. Libellus in honorem Kauko Pirinen. SKHST 93. Rauma.
1985 Pyhät toimitukset. 2 uud. p. Rauma.

Lengeling, E. J.
1985 Liturgie. Thelogie und Liturgie. Ehe. - Lexikon des Mittelalters III. München und Zürich.

Liedgren, Jan
1965 Landskabslove, Sverige. - KLNM X. Helsingfors.
1967 Notar, Sverige. - KLNM XII. Helsingfors.

Liedgren, Mereth
1983 Att lära och pryda. Om efterreformatoriska kyrkmålningar i Sverige cirka 1530–1630. Diss. Stockholm.

Lindberg, Carolus
1933 Suomen kirkkorakennukset ja kirkkotaide. - Suomen kulttuurihistoria I. Jyväskylä.

Lindberg, Gustav
1937 Kyrkans heliga år. Uppsala.

Lindegård, Sven
1957 Consistorium regni och frågan om kyrklig överstyrelse. En studie i den svenska kyrkoförfattningens teori och praxis 1571–1686. Akad. avh. BTP 5. Lund.

Lindhagen, A.
1922 Om betydelsen af uttrycket festum terre. - Nordisk skrift för bok- och biblioteksväsen 9 (1922). Stockholm.

Lindholm, S.
1949 Catechismi förfremielse. Studier till catechismusundervisningen i svenska kyrkan 1593–1646. Lund.

Lindquist, D.
1945 Första mässan i Stockholm. SSSKH 12. Stockholm.

1947 Nattvarden i svensk kultliv. LUÅ N. F. Avd. 1. Bd. 43. Nr 7. Lund.

Lohse, Bernhard
1981 Martin Luther. Eine Einführung in sein Leben und sein Werk. München.

Losman, Beate
1975 Johannes (Jöns) Haquini. - SBL 20. Stockholm.

Lundman, Bertil
1968 Population, Sverige. - KLNM XIII. Helsingfors.

Luukko, Armas
1954 Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin keskiaika sekä 1500-luku. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia. II. Oulu.

Lähteenoja, Aina
1949 Suur-Huittisten pitäjän historia vuoteen 1639. Vammala.

Lähteenmäki, Olavi
1955 Sexus und Ehe bei Luther. Diss. Schriften der Luther-Agricola-Gesellschaft 10. Turku.
1960 Rukoilla, siunata ja vihkiä. Kirkollisen vihkimisen vaiheita. - Täysi tähkä. Juhlakirja Yrjö J. E. Alaselle ja Aarni Voipiolle. STKSJ 64. Vammala.

Läntinen, Aarre
1978 Turun keskiaikainen piispanpöytä. Studia historica Jyväskyläensia 16. Tampere.

Lüdtke, W.
1922 Ordines ad facienda sponsalia. Eine textkritische Untersuchung. - Festgabe für Prof. D. Dr. Richard Haupt. Kiel.

Maassen, Friedrich
1870 Geschichte der Quellen des canonischen Rechts im Mittelalter. 1. Band. Leipzig.

Mahkonen, Sami
1980 Avioero. Tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta. Diss. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A 149. Vammala.

Malin / Maliniemi, Aarno
1925 Der Heiligenkalender Finnlands, seine Zusammensetzung und Entwicklung. Helsinki.
1933 Opillinen ja kirjallinen kulttuuri keskiaikana. - Suomen kulttuurihistoria. I. Jyväskylä.
1955 Kansankieli Suomen keskiajan kirkossa. - Novella plantatio. SKHST 56. Helsinki.
1963 Suomen keskiaikainen kirjallisuus. - Suomen kirjallisuus. II. Keuruu.

Matinolli, Eero
1976 Turun tuomiokapitulin matrikkeli. Turku.

Matovič, Margareta R.
1984 Stockholmsäktenskap. Familjebildning och partnerval i Stockholm 1850–1890. Monografer utgivna av Stockholms kommun 57. Stockholm.

Melander, Toini
1951–1959 Personskrifter hänförande sig till Finlands 1562–1713. Helsingfors universitetsbiblioteks skrifter 22. Helsingfos.

Melin, Axel
1955 Vilhelm av Sabi'na. - SU 31. Malmö.

Milveden, Ingmar
1975 Versikel. - KLNM XIX. Helsingfors.

Montgomery, Ingun
1972 Värjostand och lärostånd. Religion och politik i meningsutbytet mellan kungamakt och prästerskap i Sverige 1593–1606. Acta Universitatis Upsaliensis. Diss. Studia Historica Ecclesiastica Upsaliensia 22. Uppsala.
1975–1977 Kenicius, Petrus. - SBL 21. Stockholm.

Moseik, U.
1976 Kichliches Eherecht. - Nachkonziliare Rechtslage und konzipierte Neufassung. Freiburg.

Murray, Robert
1952 Olavus Petri. Stockholm.

Munktell, H.
1936 Mose lag och svensk rättsutveckling. - Lychnos 1936. Uppsala.

Mäkelä, Anneli
1989 Suvusta perheeseen. Satakunnan ja Karjalan naisen asema 1500-luvulla. HTutk 151. Jyväskylä.

Myhrberg, Pentti
1977 Hovioikeudet lain lieventäjinä 1600-luvulla. - Lakimies 1977. Vammala.
1978 Rikos- ja prosessioikeuden kehitys Suomessa. Helsinki.

Neovius, Ad.
1898 Protokoll fördt vid kyrkohistoriska Samfundets sammanträde den 5. April 1897 (§ 3). - SKHSPL 1 (1892–1897). Kuopio.
1906 Chronographia Scandinaviae. SKHST 4. Borgå.

Nikkilä, Osmo
1985 Apokope und altes Schriftfinnisch. Zur Geschichte der i Apokope des Finnischen. Groningen.

Nilsson, Bertil
1989 De sepulturis. Gravrätten i corpus iuris canonici och i medeltida nordisk lagstiftning. Akad. avh. Bibliotheca theologiae practicae 44. Stockholm.

Nordberg, Henric
1963 Mikael Agricolan käsikirjan lähteitä. - SKHSV 48–51 (1958–1961). Forssa.

Nordlund, Odd
1956 Alderdom. - KLNM I. Helsingfors.

Nordman, C. A.
1943 Naantalin nunnien käsitöitä. - Muistojulkaisu Naantalin 500-vuotisjuhlaan elokuun 23. päivänä 1943. Helsinki.
1980 Finlands medeltida konsthantverk. Helsingfors.

Nygren, Olga Alice
1951 Gudsmoderbilden i Finlands medeltidskonst. Helsingfors.

Nylander, Ivar
1963 Kanonisk rätt. - KLNM VIII. Helsingfors.

Nyman, Alf
1948 Durand de Saint Porçain. - SU 7. Malmö.

Oja, Aulis
1972 Ikaalisten messukirjan muistiinpanot vuosilta 1518–1550. - Kotiseutu 1972.

Ottosen, Knud
1976 Nyfundne danske middelalderlige ritualbøger. - Kirkehistoriske samlinger 1976.
1978 En typografisk undersøgelse af Odense Agenden (British Museum I A 9983) ca. 1483/1502. - Nova et vetera. Studia in honorem Martti Parvio. SKHST 105. Joensuu.
[1987] Liturgien i Danmark 1540–1610. Painamaton esitelmä Karjaan Lärkkullassa syksyllä 1985. Tekijän hallussa.

Opet, Otto
1910 Brauttradition und Konsensgespräch in mittelalterlichen Trauungsritualen. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Eheschliessungsrecht. Berlin.

Paarma, Jukka
1980 Hiippakuntahallinto Suomessa 1554–1604. Diss. SKHST 116. Helsinki.

Parvio, Martti
1955 Olavus Petri ja Mikael Agricola. - Här restes Kristi kors. Festskrift till Finlands kyrkas 800-årsjubileum. Borgå.
1959 Isaacus Rothovius, Turun piispa. Diss. SKHST 60. Forssa.

1964 Turun tuomiokapitulisääntö 1600-luvun alkupuolelta. - Turun historiallinen arkisto 17. Turku.
1967 Mikael Agricolan siunaukset. - Turun historiallinen arkisto 19. Keuruu.
1968a Kirkon vihkiminen Suomessa uskonpuhdistuksen jälkeen ja varhaisimmat vihkimiskaavat. - SKHSV 54–57 (1964–1967). Helsinki.
1968b Mikael Agricola ja hänen Uusi Testamenttinsa. Lisiä Agricolan tutkimukseen. - Sananjalka 10. Suomen Kielen seuran vuosikirja. Turku.
1970 Piispanvirka Suomessa reformaation murroksessa. - SKHSV 58–59 (1968–1969). Borgå.
1971a Postscriptum et Index generalis. - Missale Aboense. Secundum ordinem fratrum praedicatorum 1488. Societas historiae ecclesiasticae fennica. Porvoo.
1971b Ristinmerkki Suomen protestanttisessa traditiossa. - Ecclesia reformanda. Professori Lennart Pinomaan juhlakirja. STKSJ 86. Kuopio.
1973 Kodin vihkiminen kirkollisena toimituksena. - TA 78 (1973).
1975 Mikael Agricolan käsitys kiirastulesta ja votiivimessuista. - Investigatio memoriae patrum. Juhlakirja Kauko Piriselle. SKHST 93. Helsinki.
1976 Kirkon virka Suomessa reformaation murroskautena. - XX varsinaisen kirkolliskokouksen asettaman virkakomitean loppumietintö. Liite B. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Kevätistunto 1976. Pieksämäki.
1978 Paavali Juusten ja hänen messunsa. Liturgianhistoriallinen tutkimus. Suomi 122:3. Pieksämäki.
1980 Manuale Aboense 1522. - Manuale seu Exequiale Aboense 1522. Editio stereotypa cum postscripto a Martti Parvio. SKHST 115. Pieksämäki.
1981 Kasuaalitoimitukset teologisena ongelmana. - Teologian näkymiä 1980-luvun alkaessa. STKJ 123. Helsinki.
1984a Mikael Agricola ja jumalanpalveluksen uudistaminen. - Opusculum Vol. 4 1984 No 3–4.
1984b Den svenska kyrkorätten under 1600-talet. - Den svenska juridikens uppblomstring i 1600-talets politiska, kulturella och religiösa stormaktssamhälle. Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Serien 2:9. Stockholm.
1985a Suomalainen katekismus kyrillisin kirjaimin (1644) eli ns. van Selowin katekismus. - SKHSV 75 (1985). Valkeakoski.
1985b Suomalaisen saarnan kehitysvaiheet. - Saarnaa sanaa. Sanajulistajan käsikirja. Pieksämäki.
1986a Suomalaiset varhaisaapiset Agricolasta Getzeliukseen. - Album amicorum. Kirja- ja kulttuurihistoriallisia tutkielmia Eeva Mäkelä-Henriksonille. HYKJ 50. Helsinki.
1986b Vuoden 1571 kirkkojärjestyksestä vuoden 1686 karoliiniseen kirkkolakiin. - Kircko-Laki Ja Ordningi 1686. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta. SKST 444. Juva.

1986c Vuoden 1686 kirkkolaki ja sen merkitys. - TA 1986.
1987 Karjalaisväritteinen kirkollinen kirjallisuus Viipurin hiippakunnassa 1600-luvun alkupuolella. - Carelia rediviva. Juhlakirja Heikki Kirkiselle. Joensuu.
1988 Suomen kirjallisuuden varhaisvaiheet keskiajalta 1640-luvulle. Helsinki.
1989 Maamme kirjallisuuden esikoiset Agricolasta ensimmäiseen suomenkieliseen Raamattuun kolmisäätyajattelun valossa. - Opusculum Vol. 8 (1988). No 1–4.

Penttilä, Aarni
1932 Upsalan suomenkielisen (1500-luvulta polveutuvan) evankeliumikirjan fragmentin kielestä. - Suomi V:13:1. Helsinki.
1934 Westh, Mathias Johanneksenpoika. - Kansallinen elämäkerrasto V. Porvoo.
1982 Agricolan aapinen. - ABCkiria. Näköispainos Mikael Agricolan ABC-kirian eri painosten säilyneistä katkelmista. Toim. Aarni Penttilä.

Persson, Roland
1973 Johan III och Nova Ordinantia. BTP 30. Göteborg.

Perälä, Väinö
1909 Boëtius Murenius. Turun kymnaasin lehtori ja Ahvenanmaan piirin rovasti. - SKHSPL 8 (1907–1908). Jyväskylä.
1928 Eskil Petraeus. Turun yliopiston professori ja hiippakunnan piispa 1593–1657. SKHST 25. Helsinki.

Peters, J.
1918 Die Ehe nach der Lehre des hl. Augustinus. Görres-Gesellschaft zur Plege der Wissenschaft im katholischen Deutschland. Veröffentlichungen der sektion für Rechts- und Sozialwissenschaft. 32. Heft. Paderborn.

Peters, Knut
1929 Sveriges första svenska kyrkohandbok. Ett 400-årsminne. - Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv IV. Lund.

Pietilä, Antti J.
1905 Kirkon tuomiovalta kihlaus- ja avioliittoasioissa Ruotsissa ja Suomessa uskonpuhdistuksesta 1686 kirkkolakiin saakka. SKHSPL 4 (1903–1904). Porvoo.

Pirinen, Kauko
1952 Pappien omaisuus ja perintö keskiajalla ja uskonpuhdistusaikana. Oikeushistoriallinen selvitys erityisesti Suomen kirkon oloja silmällä pitäen. - Ramus Virens. In honorem Aarno Maliniemi. SKHST 52. Helsinki.
1955a Kanonisk rätt. - Nordisk teologisk uppslagsbok 2. Lund.
1955b Suomen lähetysalueen kirkollinen järjestäminen. - Novella plantatio. SKHST 56. Forssa.

1956 Turun tuomiokapituli keskiajan lopulla. Diss. SKHST 58. Forssa.
1957 Kansallisuus ja kansainvälisyys keskiajan kirkossa. - HAik 55. Helsinki.
1959 Finlands rättssedvänjor. - KLNM IV. Helsingfors.
1962a Gad (Gadh), Hemming. - Otavan Iso Tietosanakirja 2. Helsinki.
1962b Kymmenverotus Suomessa ennen kirkkoreduktiota. HTutk 55. Forssa.
1962c Turun tuomiokapituli uskonpuhdistuksen murroksessa. SKHST 62. Pieksämäki.
1963 Keskiajan ja 1500-luvun maarovasteista ja rovastinkäräjistä. - In Arce et vigilia. Studia historico-ecclesiastica in honorem Ilmari Salomies. SKHST 66. Forssa.
1980 Naisen asema kirkossa vanhalta ajalta 1800-luvulle. - TA 85 (1980).
1982 Savon historia II:1. Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534–1617. Pieksämäki.
1984 Eevan tyttäret keskiajalla. - Nainen historiassa. Toim. Auvo Kostiainen. Historian perintö 10. Turku.
1987 Lännen näkemys idän kristityistä keskiajalla. - Carelia rediviva. Juhlakirja professori Heikki Kirkiselle. Joensuu.
1988 Suomenkielisen liturgisen kirjallisuuden synty. - Mikael Agricolan kieli. Tietolipas 112. Juva.

Plöchl, Willibald
1935 Das Eherecht des Magisters Gratianus. Wiener Staats- und Rechtsgewissenschaftliche Studien 24. Leipzig und Wien.

Prevenier, W. – de Hemptinne, Th.
1985 Ehe in der Gesellschaft des Mittelalters. - Lexikon des Mittelalters 3. München und Zürich.

Procter, Francis – Frere, Walter Howard
1965 A new history of the book of common prayer. With a rationale of its offices. London.

Pylkkänen, Riitta
1956 Säätyläispuku Suomessa vanhemmalla Vaasa-ajalla 1550–1620. Diss. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 55. Porvoo.
1959 Lohjan Pyhän Laurin kirkko. Lisiä Lohjan Pitäjänkertomukseen XLIII. Lohja.
1964 Morsiamen pukemisesta ja morsiuskoruista 1600- ja 1700 -luvuilla. - Suomen museo 71 (1964).
1974 From Connterpane to funeral Pell. - The Use and Traditions of Mediaeval Rugs and Coverlets in Finland. Helsinki.

Quensel, Oscar
1890 Bidrag till svenska liturgiens historia. Historisk belysning af 1529-års handbok. I–II. Uppsala.

Raimundus från Peñaforte
1952 Raimundus från Peñaforte. - SU 23. Malmö

Ramsay, Jully
1909 Frälsesläkter i Finland intill stora ofreden. Helsingfors.

Rapola, Martti
1930a Abraham Kollanius. - Kansallinen elämäkerrasto III. Porvoo.
1930b Ljungo Tuomaanpoika. - Kansallinen elämäkerrasto III. Porvoo.
1962 Avioskäsky. - Agricolan apajalla. Tietolipas 28. Forssa.
1963 Mikael Agricola ja suomenkielisen proosan alku. - Suomen kirjallisuus II. Keuruu.
1967 Vanhan kirjasuomen avioliittosanasta. - Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 144 (1966). Helsinki.

Rassmussen, Nils Ludvig
1951 Mark. - SU 19. Lund.
1955 Örtyg. - SU 32. Malmö.

Renvall, Pentti
1949 Suomalainen 1500-luvun ihminen oikeuskatsomustensa valossa. Turun Yliopiston julkaisuja sarja B, osa XXXIII. Turku.

Rietschel, Georg – Graff, Paul
1952 Lehrbuch der Liturgik II. Göttingen.

Rimpiläinen, Olavi
1980 Päiväjumalanpalvelus Viipurin hiippakunnassa puhdasoppisuuden aikana. STKSJ 117. Helsinki.

Rinne, Juhani
1941–1948 Turun tuomiokirkko keskiaikana. I–II. Turku.

Ritzer, Korbinian
1962 Formen, Riten und Religiöses Brauchtum der Eheschliessung in den christlichen Kirchen des ersten Jahrtausends. Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 38. Münster.

Riska, Tove
1985 Keskiaikainen kirkko. - Hollolan kirkko. Asutuksen, kirkon ja seurakunnan historia. Hämeenlinna.

Rodhe, Edv.
1917 Studier i den svenska reformationstidens liturgisk traditon. - UUÅ 1917. Uppsala.
1923 Svenskt gudstjäntsliv. Historisk belysning av den svenska kyrkohandboken. Stockholm.

Romson, Janne
1906 Om dateringen af Georg Normans svenska kyrkoordning. - KÅ 7 (1906). Stockholm.

Rosén, Jerker
1966 Värmlands bergslag. - Den svenska historien 3. Vasatiden 1520–1611. Stockholm.

Rosendal, Gunnar
1936 Mäster Olof och Ärkebiskop Lars. - Rätte lärare III. Osby.

Rosengren
1952 Rosengren, Ture Jacobsson. - SU 24. Malmö.

Ruuth, J. W.
1921 Muutamista humanistisen ajan ilmauksista ja eräästä sen oppineisuuden edustajasta Suomessa 1500-luvulla. - HArk 29. Helsinki.
1968 Några ord om de äldsta danska medeltidsmanualer som innehålla uppgifter om tågen till Finland 1191 och 1202. - Kring korstågen till Finland. Ett urval uppsatser tillägnat Jarl Gallén på hans sextioårsdag den 23. maj 1968. [Helsingfors].

Saartio, Rafael
1952 Hollolan kirkko kuvissa. Helsinki.

Sainio, Matti A.
1948 Piispa Hemmingin synodaalistatuutit vuodelta 1352. - Turun historiallinen arkisto X. Turku.
1950 Eskil Petraeuksen suomenkielinen kirkkojärjestys. - TA 55 (1950).
1952 Eräs turkulaisperäinen lähdekokoelma. - Ramus Virens. In honorem Aarno Maliniemi. SKHST 52. Helsinki.

Salomies, Ilmari
1944 Suomen kirkon historia. I. Suomen kirkko keskiaikana. Helsinki.

Sandholm, Åke
1963 Klockarämbetet i den svenska kyrkoprovinsen under medeltiden. Acta Academiae Aboensis humaniora XXVI. 1. Åbo.
1966 Klockarna i Finland på 1500- och 1600-talen. Acta Academiae Aboensis. Ser. A. Humaniora. Vol. 32 nr. 2. Åbo.

Sarmela, Matti
1981 Suomalaiset häät. - Pohjolan häät. Tietolipas 85. Vaasa.

Savolainen, Irma
1979 Keskiaikaisten kivikirkkojemme rakennusvaiheista. - Keskiajan kivikirkot. Keuruu.

Sawyer, B.
1985 Skandinavien. Ehe. - Lexikon des Mittelalters. III. München und Zürich.

Schalin, Olav D.
1946–1947 Kulthistoriska studier till belysande av reformationens genomförande i Finland. I–II. SSLF 305, 313. Helsingfors.

Schmid, Toni
1951 Canon Law in Manuscripts from Medieval Sweden. - Traditio 7 (1949–1951). New York.

1965 Manuscripts of Canon Law from Medieval Sweden. Monumenta iuris canonici. Series C. Subsidia, Vol. 1. Proceedings of second international congress og medieval canon law. Citta del Vaticano.

von Schubert, Hans

1890 Die evangelische Trauung, ihre geschichtliche Entwicklung und gegenwärtige Bedeutung. Berlin.

Schück, Adolf

1938 Ur Sveriges medeltida befolkningshistoria. - Nordisk kultur 2. Befolkning under medeltiden. Oslo.

Segelberg, Ericus

1951 De Ordine Missae secundum ritum scandinavicum medii aevi. Notae. - Ephemerides liturgicae. Vol. LXV (1951). Roma.

Serenius, Sigtrygg

1966 Liturgia svecanae ecclesiae catholicae et orthodoxae conformis. En liturgihistorisk undersökning med särskilt hänsyn till struktur och förlagor. Acta Academiae Aboensis. Ser. A. humaniora. Vol. 33 nr. 1. Åbo.

1969 Liturgihistorisk inledning. - Messan på Swensko 1557. Laurentius Petri sällskapets urkundsserie X. Upsala.

Sheehan, M. M.

1971 The formation and stability of marriage in fourteenth-century England: evidence of an Ely register. - Mediaeval Studies 33 (1971). Toronto.

1978 Marriage theory and practice in the conciliar legislation and diocesan statutes of medieval England. - Mediaeval Studies 40 (1978). Toronto.

Sheppart, L. C.

1967 English medieval rites. - New catholic encyclopedia XII. [New York, Mc-Craw-Hill].

Sinisalo, Antero

1970 Suomalaisen kirkkoarkkitehtuurin vaiheita. - Kauneimmat kirkkomme. 4. uud. p. Jyväskylä.

Sjöholm, Elsa

1976 Gesetze als Quellen. Mittelalterlichen Geschichte des Nordens. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in history 21. Stockholm.

1988 Sveriges medeltidslagar. Europeisk rättstradition i politisk omvandling. Skrifter utgivna av institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Serien 1:41. Lund.

SKES

1955–1978 Suomen kielen etymologinen sanakirja I, II, VI. Toim. Y. H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki ja Reino Peltola. Lexica societatis fenno-ugricae XII:1, 2, 6. Helsnki.

Sohm, Rudolf
1875 Das Recht der Eheschliessung aus dem deutschen und Canonischen Recht geschichtlich entwickelt. Weimar.
1876 Trauung und Verlobung. Eine Entgegnung auf Friedberg: Verlobung und Trauung. Weimar.

Stevenson, Kenneth
1978 Benedictio nuptialis: An Enquiry into the Nuptial Blessing, its direction and structure. - Nordisk kollokvium för latinsk liturgiforskning IV. Oslo.
1982 Nuptial Blessing. A Study of Christian Marriage Rites. London.
1983 The mariage-rites of medieval Scandinavia: A fresh look. - Notae. Ephemerides Liturgicae 97 (1983). Paris.
1986 The mariage-rite from an early 'ritual-votive missal' (Rome, Bibl. Vallicelliana, Cod. B 141, 11 th Century). - Ecclesia Orans. Extractum Anno III. 1986/ 2. Roma.

Strandberg, Carl Henric
1832–1834 Åbo stifts herdaminne ifrån Reformationens början till närvarande tid. I–II. Åbo.

Strand, Birgit
1980 Kvinnor och män i gesta danorum. Akad. avh. Göteborg.

Stuzt, Ulrich
1933 Zu den ersten Anfängen des evangelischen Eherechtes. - Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 53. Kanonistische Abteilung XXII. Weimar.

Stäblein, Bruno
1962 Pater noster. - Die musik in Geschichte und Gegenwart 10. Kassel.
1966 Versus. - Die musik in Geschichte und Gegenwart 13. Kassel.

Sundby, Olof
1959 Luthersk äktenskapsuppfattning. En studie i den kyrkliga äktenskapsdebatten i Sverige efter 1900. Akad. avh. Lund.

Suppan, Klaus
1971 Die Ehelehre Martin Luthers. Theologische und rechtshistorische Aspekte des reformatorischen Eheverständnisses. Diss. Salzburg.

Svalenius, Ivan
1931 Georg Norman. En biografisk studie. Akad. avh. Lund.

Sägmüller, Johannes Baptist
1909 Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts. Freiburg im Breisgau.

Söderlind, Nils
1952 Svenska prästerskapet och folkliga bröllopsseder under 1600-talet. - KÅ 1951. Uppsala.
1967 Lysningspraxis under 1600-talet. - KÅ 1966. Uppsala.

1968 "Lagha" ålder och "olika". Ett bidrag till äktenskapsålderns historia. - KÅ 1967. Uppsala.
1969 Katekes och kyrkovigsel. - KÅ 1968. Uppsala.
1970 Error personae. Svensk domkapitelspraxis under 1600-talet. - KÅ 1969. Uppsala.
1971 "Troloffning medh festningh och vielse" under reformationstidevarvet. - KÅ 1971. Uppsala.

Söderwall, K. F.
1884–1918 Ordbok öfver svenska medeltida språket. I–III. Lund.
1952–1973 Ordbok över svenska medeltids-språket. I–II. Red. av K. F. Söderwall, W. Åkerlund, K. G. Ljunggren, E. Wessén. Lund.

Taipale, Matti
1980 Rippikoulun syntyvaiheet Turun hiippakunnassa vuosina 1627–1763. SKHST 120. Rauma.

Takala, Martti
1984 Lex dei'stä lex politica dei'hin. 'Lex politica dei'n' vaikutus Kristofferin maanlain lisäykseen ja Jumalan lain soveltamiseen Suomen oikeuskäytännössä 1600-luvulla. [Painamaton] lisensiaattitutkimus. Helsingin yliopiston Historian laitoksen kirjasto.
[1986] Lex dei'stä lex politica dei'hin eli 'Lex politica dei'n' vaikutus Kristofferin maanlain lisäykseen ja Jumalan lain soveltamiseen Suomen oikeuskäytännössä 1600-luvulla. Painamaton lisensiaattiseminaariesitelmä syksyllä 1986. Tekijän hallussa.
[1990] Lex dei –Lex politica dei. Henrik Jönsson Careliuksen kääntämä Lex politica dei ja sen vaikutus Kaarle IX:n lainsäädäntöön 1600-luvun alussa. Painamaton väitöskirjakäsikirjoitus. Tekijän hallussa.

Tarkiainen, V.
1946 Mikael Agricolan opiskelu Wittenbergissä. - Suomalainen tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat 1945. Helsinki.
1958 Mikael Agricola. Tutkielmia. Forssa.

Tarkiainen, Viljo – Tarkiainen, Kari
1985 Mikael Agricola. Suomen uskonpuhdistaja. Keuruu.

Taussi Sjöberg, Marja
1988 Skiljas. Trolovning, äktenskap och skilsmässä i Norrland på 1800-talet. Södertälje.

Thalhofer, Walentin
1883–1890 Handbuch der katholischen Liturgik. I–II. Freiburg im Breisgau.

Thannabaur, Peter Josef
1963 Sanctus. - Die Musik in Geschichte und Gegenwart 11. Kassel.

Theding, Otto
1909 M. Luthers lilla katekes i dess tidigaste svenska dräkt. - KÅ 10. Uppsala.

Thomson, A.
1966 Otidig sängelag. En rättshistorisk studie. Skrifter utgivna av institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Serien 1:9. Stockholm.
1967 Hävdande under äktenskapslöfte. En rättshistorisk studie. Scripta minora. Regiae societas humaniorum litterarum Lundensis 1965–1966. Lund.

Thors, Carl-Eric
1957 Den kristna terminologien i fornsvenskan. Studier i nordisk filologi utgivna genom Rolf Pipping 45. (myös SSLF 359.). Helsingfors.

Tiez, Gerold
1969 Verlobung. Trauung und Hochzeit in den evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts. Diss. Tübingen.

Tommila, Päiviö
1960 Hääpäivän määrääminen vanhan talonpoikaisyhteiskunnan aikana. - Kalevalaseuran vuosikirja 40 (1960). Helsinki.

Troels-Lund, F.
[1908–1910] Dagligt liv i Norden i det sekstende aarhundrede XI–XIII. København–Kristiania.

Ulkuniemi, Martti
1975 Käsikirjoitukset ja julkaisuperiaatteet. - Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennokset I. Maanlain ja kaupunkilain teksti. SKST 319. Vaasa.
1978 Johdanto. - Kuningas Kristofferin maanlaki 1442. SKST 340. Vaasa.

Vahtola, Jouko
1984 Tuomas-piispasta Birger-jarliin – näkökulmia Suomen varhaiskeskiajan kirkkopoliittiseen kehitykseen. - HAik 82 (1984).

Wallén, Per-Edwin
1962 Incest [i Sverige]. - KLNM VII. Helsingfors.

Vallinkoski, J.
1952 Milloin Maskun Hemmingin virsikirja ilmestyi. - Ramus Virens. In honorem Aarno Maliniemi. SKHST 52. Forssa.

Warholm, Joh. W.
1871 Skara stifts herdaminne. I. Mariestad.

Weibull, Lauritz
1940 Påven Alexander III:s septemberbrev till Norden. - Scandia. Tidskrift för historisk forskning. Utgiven av Lauritz Weibull. XIII (1949). Lund.

Weigand, R.
1971 Kanonistische Ehetraktate aus dem 12. Jahrhundert. - Proceedings of the Third International Congress of Medieval Canon Law Strasbourg,

3–6 september 1968. Ed. by Stephan Kuttner. Monumenta iuris canonici. Series C: Subsidia. Vol. 4.
1985 Kanonisches Recht. Ehe. - Lexikon des Mittelalters. III. München und Zürich.

Weissenbäck, Andreas
1937 Sacra musica. Lexikon der katholischen Kirchenmusik. Wien.

Wessén, Elias
1969 Våra ord deras uttal och ursprung. Kortfattad etymologisk ordbok. Nämnden för svensk språkvård. Stockholm.

Westerlund, Johan – Setterdahl, Johan Axel
1915 Linköpings stifts herdaminne. I. Linköping.

Westermark, Edvard
1893 Det menskliga äktenskaps historia. Svensk upplaga. Kuopio.
1927 Äktenskaps historia i dess huvuddrag. Helsingfors.

Westling, G.
1914 Om Linköpings stift under förra hälften af 1600-talet. - KÅ 1914. Uppsala.

Westman, Karl Gustav
1934 Från landskapslagar och folkting till riksdag och ämbetsmannamässig rättstilllämpning. - Minnesskrift ägnad 1734 års lag av jurister i Sverige och Finland. I. Stockholm.

Westman, Knut B.
1918a Brynolf Algotsson. - SBL 1. Stockholm.
1918b Kultreformproblemet i den svenska reformationen. - HT 37 (1917). Stockholm.
1918c Reformationens genombrottsår i Sverige. Uppsala.

Wikman, K. Rob. V.
1937 Die Einleitung der Ehe. Eine vergleichend ethno-soziologische Untersuchung über die Vorstufe der Ehe in den Sitten des schwedischen Volkstums. Acta Academiae Aboensis. Humaniora XI.1. Åbo.
1957 Bröllop. - KLNM II. Helsingfors.

Wilhelms, Eino
1957 Päiväjumalanpalvelus, sen osat ja niiden merkitys historiallisen kehityksen valossa. STKSJ 65. Helsinki.

Vilkuna, Asko
1956 Das Verhalten der Finnen in "heiligen' (pyhä) Situationen. FF communications N:o 164. Helsinki.

Vilkuna, Kustaa
1964a Kihlakunta. - Kihlakunta ja häävuode. Keuruu.
1964b Telta ja häävuode. - Kihlakunta ja häävuode. Keuruu.

1972a Codex Aboensis. Käsikirjoitus ja sen historia. - Codex Aboensis. Turun käsikirjoitus. Kommentaarit ja suomennokset. Helsinki.
1977b Calendarium. - Codex Aboensis. Turun käsikirjoitus. Kommentaarit ja suomennokset. Helsinki.
1977c Käsikirjoituksen kuvituksesta. - Codex Aboensis. Turun käsikirjoitus. Kommentaarit ja suomennokset. Helsinki.

von Willebrand, W.
1903 Om trolofning och ofullkommande äktenskap. - JTF 1903. Helsingfors.

Winroth, A.
1980 Offentlig rätt. Familjerätt: äktenskapshindren. Lund
1892 Familjerätt: äktenskaps ingående. Lund.

Virtanen, E. A.
1957a Brudköp [i] Finland. - KLNM II. Helsingfors.
1957b Bröllop [i] Finland. - KLNM II. Helsingfors.

VKS
1985 Vanhan kirjasuomen sanakirja. I. Helsinki.

Wrede, R. A.
1963 Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestys. Suom. Hjalmar Kahanpää ja Kaarlo Kaira. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. B-sarja n:o 7. 4.p. Porvoo.

Wogenstein, Roswitha
1970 Die Verlobung. Ein Beitrag der Praktischen Theologie zum Problem des vorehelichen Geschlechtverhaltens der Jugend in der DDR. [Ungedruckt] Diss. in der Humbold-Universität zu Berlin.

Yelverton, E. E.
1953 The Manual of Olavus Petri, 1529. London.
1959 An Archbishop of the Reformation. Laurentius Petri Nericus Archbishop of Uppsala 1531–1573. A Study of his Liturgical Projects. Minneapolis.

Ylikangas, Heikki
1963 Maanlain ensimmäinen suomentaja. - HAik 61 (1963).
1967a Huomenlahja Ruotsin keskiaikaisten lakien valossa. - HAik 65 (1967).
1967b Suomalaisen Sven Leijonmarkin osuus vuoden 1734 lain naimiskaaren laadinnassa. Kaaren tärkeimpien säännöstöjen muokkautuminen 1689–1694. HTutk 71. Helsinki.
1982 Olaus Petrin tuomarinohjeesta. Helsinki.

Zeeden, Ernst Walther
1959 Katholische Überlieferungen in den lutherischen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts. - Katholische Leben und Kämpen im Zeitalter der Glaubensspaltung 17. Melle.

Zidbeck, Aulis
1951 Våra medeltida biskopsförordningar i ljuset av landskaps lagarna. - TA 56 (1951).

Åsbrink, Gustav – Westman, Knut B.
1935 Svea rikes ärkebiskopar från 1164 till nuvarande tid. Stockholm.

Äikää, Ermo
1981 Hymnus Angelicus. Latinalaisen messun Gloria-momentti ja -melodiat Suomessa keskiajan lopulla. Ohjelma- ja esitysperinne. Käytännöllisen teologian pro gradu -työ. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto.

12. HENKILÖHAKEMISTO

Absalon 42, 103, 104
Agricola, Mikael 69, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 82, 93, 98, 119, 120, 121, 127, 134, 143, 146, 147, 148, 155, 156, 159, 160, 164, 165, 167, 172, 173, 175, 179, 180, 182, 187, 189, 204, 205, 211, 212, 224, 232, 239, 240, 241, 242, 259, 271, 272, 278, 288, 299, 300, 301, 309, 315, 330, 333, 344, 366, 376, 384, 385, 404, 475, 476, 477, 479, 480, 517, 559, 561, 564, 573, 581, 598, 616, 617, 618
Albert 107
Aleksanteri III 42, 45, 46, 103, 138, 163, 169
Aleksanteri IV 207
Ambrosius 501
Amund Joninpoika 140
Anastasius IV 40
Anders Jacobi 210
Andreas Sunenpoika 42, 103, 207
Angermannus, Abraham 85, 130, 146, 166, 167, 188, 192, 193, 233
Angermannus, Petrus Jonae 85, 91, 130, 146, 184, 203, 218, 221, 254
Anna Erichsdotter 254, 275
Anna Larsdotter 275
Augustinus 263, 264, 273, 275
Benedictus XI 44
Bengt II nuorempi 169, 207
Bertil 210
Birger Gregerinpoika 152
Birgitta Anundintytär 309
Birgitta (Henriksdotter) 252
Bitz, Henrik 253
Bitz, Konrad 50, 438
Björnram, Andreas Laurentii 85, 130, 166, 181, 188, 221
Boije, Ingeborg 220
Bonifacius VIII 44
Bothvidus, Sunonis 121, 122, 144
Brask, Hans 66, 69, 209, 230, 547
Brynolf I 47, 109, 169, 227, 236, 237, 462, 463, 602
Brynolf II 208, 214, 223
Byskalle, Nils 208
Carelius, Canutus Martini 135, 276
Celestinus III 103, 206
Damasus 504
Durandus de Sancto Porciano OP 169, 191, 194, 263
Eerik XIV 122, 123, 125, 130, 506
Egbertus 377
Elimaeus, Olaus 92, 276, 557, 560, 563, 565, 586, 590, 618
Emporagrius, Erik Gabrielsson 96, 433
Erasmus Rotterdamilainen 240, 271
Ericus Erici (Sorolainen) 275, 276, 559, 618
Erik Gustafsson (Stenbock) 124, 125
Eskil 46
Eskil Bertilsson 210
Filip 171
Finke, Gödik 220
Finke, Ingeborg Kustaantytär 220
Finke, Olof 220
Finno, Jacobus Petri 243, 276, 559, 563, 565, 586, 588
Fleming, Herman 220
Fleming, Ingeborg Klasdotter 253
Forskåll, Sigfred 23
Gadh, Hemming 246
Gertrud Håkanintytär 220
Gertrwdh Staffansdotter 69
Getzelius, Johannes 135
Gratianus 44
Gregorius I Suuri 450
Gregorius IX 42, 44, 46, 107, 162

Gregorius X 40
Hafenreffer, Matthias 390
Hedvig Eleonora 254, 506, 555
Helena Henrici 112
Helvig 163
Hemming 54, 208, 246, 402
Hemminki Maskulainen 276, 560, 563
Henric Brezlaviensis 293
Henricus, Johannis Norvegus 121, 122, 144
Herra Martti 23, 24, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 51, 89, 90, 127, 146, 155, 156, 203, 233, 300, 309
Himerius 504
Honorius III 46, 107, 169, 207
Hostiensis 488
Innocentius III 42, 43, 44, 45, 46, 103, 104, 107, 138, 162, 199, 206, 207, 208, 227
Innocentius IV 44, 107
Johan I Sverkerinpoika 46
Johannes (Hannes) Petri 211
Johannes Botvidi 275
Johannes Haquini 50, 53, 171, 229
Johannes Magnus 66
Jöns Gerekesson 301, 302
Jöns Håkansson 171
Jörenn Jönsson 77
Juhana III 82, 83, 86, 129, 130, 210, 406, 482
Justinianus 150
Juusten, Paavali 126, 127, 145, 146, 147, 211, 224, 357, 481, 482
Kaarina Maununtytär 506
Kaarle herttua 83, 84, 130, 289, 555
Kaarle IX 22, 23, 87, 88, 89, 131, 132, 147, 148, 234
Kaarle X Kustaa 254, 506, 555
Kaarle Sverkerinpoika 40, 138, 169
Kenicius, Petrus 133, 147
Kollanius, Abraham 23, 24, 89, 90, 134, 148, 203, 300
Kort Hartviginpoika 252
Kristiina 555
Kristiina Bertilintytär 220
Kristoffer Baijerilainen 22
Kustaa II Aadolf 87, 88, 133, 275
Kustaa Vaasa 68, 69, 72, 114, 116, 118, 121, 122, 143, 144, 172, 195, 209, 210, 253, 406
Lars, Upsalan arkkipiispa 207
Lars I, Linköpingin piispa 207
Laurelius, Olof 96, 433
Laurens Nicklasson (Ahtis) 252
Laurentius Andreae 115, 158
Laurentius Paulinus Gothus 221, 224, 274, 563, 590, 592, 617, 618
Laurentius Petri 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 78, 79, 82, 84, 113, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 129, 143, 144, 145, 146, 159, 164, 173, 181, 183, 187, 188, 198, 223, 224, 232, 256, 260, 268, 270, 273, 274, 463, 499, 603, 616, 617
Leijonhufvud, Margareta 121
Leofricus 437
Ljungo Tuomaanpoika 23, 24, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 38, 51, 52, 89, 90, 134, 148, 198, 203, 233, 309
Luther, Martti 63, 64, 67, 70, 74, 75, 82, 92, 112, 113, 114, 115, 122, 141, 142, 155, 157, 158, 163, 164, 165, 167, 171, 172, 174, 175, 179, 180, 183, 186, 187, 189, 191, 193, 196, 197, 200, 202, 203, 205, 209, 211, 212, 223, 239, 240, 241, 244, 264, 265, 266, 268, 271, 272, 287, 301, 303, 331, 341, 342, 344, 345, 387, 390, 397, 403, 428, 496, 558, 559, 563, 602, 616, 618, 619
Magnus (Maunu Ladonlukko) 163
Maunu Eerikinpoika 22, 23, 35, 51, 186
Maunu III Särkilahti 111, 157, 208, 244
Maunu II Tavast 208
Melanchthon, Philiph 74, 115, 172
Messenius, Johannes 470
Mons (Måns eli Magnus Petri) 120, 128
Morandus 488
Murenius, Boëtius Olai 94, 135, 148, 176, 183, 225, 235
Måns 118
Måns Nilsson 220

Mårten Matthiae 128
Nicolaus Hermanni 50, 54, 162, 170, 179, 229
Nicolaus Ragvaldi 50, 152, 154, 171, 214, 217, 488
Nicolaus Stephani 84, 130, 146, 233, 507, 551
Nicolaus IV 44, 140, 162, 163
Nikolaus I 502, 504
Norman, Georg 70, 71, 72, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 127, 143, 144, 146, 186
Olaus Martini 234
Olaus Magnus 71, 72, 79, 250, 400, 560
Olavus Petri 64, 66, 67, 68, 70, 114, 142, 158, 191, 209, 218, 223, 224, 238, 253, 256, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 274, 279, 301, 316, 331, 344, 374, 381, 386, 387, 389, 396, 397, 403, 427, 470, 471, 472, 475, 476, 477, 510, 527, 531, 533, 538, 558, 559, 563, 565, 572, 579, 603, 616, 617, 618
Oloff Trotteson 142
Paavali III 72
Paulus Nicolai 208
Paulus Petri 225
Peder Andersson 210
Petraeus, Eskil 95, 135, 149, 176, 183, 278, 310
Petrus Jonae 218, 497, 551
Petrus Lombardus 41, 108, 169, 191, 194, 200, 208, 263, 264
Philippus Ivarsson 112
Phrygius, Sylvester 254, 275
Pietari Särkilahti 210
Pius III 112
Porthan, Henric Gabriel 211
Pyhä Eerik 48, 51
Ragvald II 402
Raimond de Peñafort 106, 107, 208
Rano 106
Robert 59
Rogge, Kort (Konrad) 62, 155, 162, 163, 171, 231
Rosengren, Ture Jacobson 88
Rothovius, Isaacus 183, 219, 225, 254, 275, 556, 589
Rudbeckius, Johannes 91, 93, 94, 133, 134, 148, 166, 167, 175, 184, 185, 189, 192, 193, 194, 215, 219, 254, 493, 505, 507, 556
Rudbeckius, Petrus Johannis 91
Siricius 504
Skytte, Johan 131, 132
Stefan 45, 46
Stenbock, Katarina 121, 122
Sture, Malin 124, 125
Sven 118, 143
Sven Hansson 275
Tott, Anna Hansdotter 253
Tuomas 40
Tuomas Akvinolainen 108, 200, 208, 263, 488
Valdemar Birgerinpoika 140
Valerius 45, 46, 103
Vilhelm Sabinalainen 40, 44, 107, 162, 207
Wenne, Jacobus Mathiae (Jacob) 69, 211
Wenne, Jöns (Johannes Jacobi) 69
Westgöte, Jöns 211
Wilhelm 208

13. TABLE OF CONTENTS AND SUMMARY

Jyrki Knuutila

MATRIMONY AS A JURIDICAL AND ECCLESIASTICAL INSTITUTION IN FINLAND UP TO 1629

1. INTRODUCTION 13

1.1. Marriage and matrimony during the first Christian century. 13
1.2. Finland's juridical position during the Middle Ages and Reformation period 19
1.3. Definition of the task and sources 24

2. THE CELEBRATION OF MARRIAGE AS A JURIDICAL ACTION 28

2.1. Stipulations of Sweden's civil legislation about matrimony. 28
2.1.1. Matrimony in Sweden during the Middle Ages 28
2.1.2. Christianity's effect on Sweden's rules relating to matrimony 39
2.2. Betrothal and its relation to matrimony; the strengthening of the Church's position in supervising them 54

3. MARRIAGE IMPEDIMENTS 97

3.1. Consanguinity 97
3.2. Affinity by marriage 136
3.3. Spiritual affinity 149
3.4. Betrothal or marriage already in effect 160
3.4.1. Betrothal 160
3.4.2. Marriage 168
3.5. Physical immaturity 176
Age for betrothal and marriage 176. Difference in age 183. Approval of parents or guardians to the marriage 185.
3.6. Other actual marriage impediments 190
Impotency and frigidity 190. Other illnesses 192. Difference in social class 194. Mistake in the matrimonial process 195.

Coercion of the marriage 197. Abduction of the woman for the purpose of marriage 198. Criminal offense relating to the matrimony 199. Failure to carry out the conditions set as prerequisite for the execution of the marriage 200. Adoption or other legal relationship 201. Period of mourning 202. Difference in faith 204. Celibacy or religious consecration 206. Specific injunction by the parish 212.

3.7. Prerequisites and impediments to the wedding ceremony 213
Prior wedding celebration 213. Prohibited time of the church year 215. Ecclesiastical punishment 220. Stipulated knowledge of church doctrine 221.

4. CHURCH ACTIONS PRECEDING THE WEDDING SERVICE 226

4.1. Publication of wedding banns 226
4.1.1. Stipulations given 226
4.1.2. Directions relating to liturgical execution 235
Stipulations given for publishing the banns 236. Place where the banns were to be published 243. Connection of the banns to the parish life of divine worship 245.
4.1.3. Chronological order of the wedding banns and the wedding celebration in the matrimonial process and the day of the week on which weddings were celebrated 247
Time of the wedding banns and the wedding ceremony in relation to the different parts of the matrimonial process 247. Day of the week on which weddings were celebrated 251.
4.2. Teaching about matrimony and about life in the married state 255
4.2.1. Chronological place of the teaching with respect to the wedding service 255
4.2.2. Contents of the teaching 263

5. CONTRACTUAL PART OF THE MARRIAGE RITUAL 280

5.1. Contractual union and where it took place 280
5.2. Wedding questions 292
5.3. Giving in marriage 307
5.4. Marriage vows 310
5.5. Ring ceremony 319
5.6. Ratification of the marriage 335

6. BLESSING SERVICES BETWEEN CONTRACTUAL UNION AND THE NUPTIAL MASS 351

6.1. Blessing of the ring ... 351
6.1.1. Introduction to the blessing ... 351
6.1.2. Elements of the blessing ... 359
Prayer *Creator et conseruator* and the Reformation ring prayer 361. Prayer *Benedic domine hunc annulum* 368. Blessing of the ring as an object 371.
6.1.3. Reformation prayer said while heads were bowed ... 374
6.2. Blessing at the church door ... 377
6.2.1. Blessing prayer *Benedicat vos deus pater* ... 377
6.2.2. Reading of the marriage pericope from the Gospel of Matthew ... 381
6.2.3. Reformation prayer to be read at the door of the church ... 393
6.3. Blessing inside the church ... 398
6.3.1. Moving into the church ... 398
6.3.2. Introduction to the blessing following contractual union ... 409
6.3.3. Prayers and blessings ... 413
Prayers *Respice domine de celo* and *Respice domine propicius* 413. Blessing *Benedicat uos deus omni benedictione* 420. Prayer *Omnipotens sempiterne deus qui primos parentes* 422. Blessing *Benedicat vos pater* 424. Reformation prayer to be read at the altar or at the door of the choir rail 425.

7. NUPTIAL MASS 430

7.1. Where the Nuptial Mass took place ... 430
7.2. Liturgical parts of the Nuptial Mass ... 436
7.2.1. Medieval Nuptial Mass ... 436
7.2.2. Prayers of the marriage ritual in connection with the Mass ... 470
7.3. Specific points related to the Nuptial Mass ... 487
Celebration of Nuptial Mass in connection with a second marriage celebration 487. Distribution of Communion to the wedding couple 494. Consecration of the bread and wine 500.
7.4. Special parts of the Nuptial Mass relating to the pall ... 500
7.4.1. The pall and the bridal crown ... 500

7.4.2. Prayer read beneath the pall 508
7.4.3. Nuptial Preface 513
Nature of the prayer 513. Presentation of the prayer 518. The prayer itself 523.

8. BLESSING SERVICE OF THE BRIDAL CHAMBER 541

8.1. Blessing service of the bridal chamber as part of matrimony in Sweden 541
8.2. Liturgical contents of the blessing service 556
8.2.1. Hymns sung in procession into the bridal chamber... 556
Veni creator spiritus 556. *Veni sancte spiritus* 561. Hymn written on the basis of Psalm 128 562. Other hymns 565.
8.2.2. Blessings 566
Prayer for blessing the bridal chamber 569. Blessing addressed to the wedding couple 576.
8.2.3. Parts subsequent to the blessings 585
Hymn following the blessing addressed to the wedding couple 585. Aaron's blessing 591. Talk giving marriage teaching to the wedding couple 592.

9. SUMMARY 593

10. ABBREVIATIONS 625

11. SOURCES AND LITERATURE 636

11.1. Unprinted sources 636
11.2. Printed sources and facsimile editions 639
11.3. Literature 655

12. INDEX OF PERSONS 685

13. TABLE OF CONTENTS AND SUMMARY IN ENGLISH TRANSLATION 689

SUMMARY

When the Christian Church of the Western tradition reached Sweden during the Middle Ages, it encountered a society based on the Germanic model, which could be called a family society.

Both the Church and society felt that marriage, or the legal and public form of life shared by two people, with all its relationships and consequences, belonged to their own sphere of interest. Each based its viewpoint on particular arguments that had their own strong roots in tradition and practices in accordance with them. Society and the Church had to be actively involved with each other in regulating the concerns of the same people and their community of life.

During the long period covered by this research, from the Middle Ages to the beginning of the 17th century, marriage had a colorful history, both as a juridical and as an ecclesiastical institution, in which both establishments had their own separate stages and emphases. In examining these, it is necessary to follow the dialogue, tension and easing of the tension between them. By a detailed analysis of source material, it has been possible to form a picture of the birth and development of the institution of marriage and of the factors that influenced it in Finland during the period studied. The relevant source material in Finland is scarce and difficult to understand, but it can be most extensively clarified by examining the background closest to it, that of Sweden. Since Finland was at that time part of Sweden, an analytic and deductive study of corresponding matters in the mother country has provided additional information and verification for the picture given by material from our own country. This, in turn, has required a multifaceted familiarity with the background of the Western development of marriage practices, cultural relations, the interdependency of social and ecclesiastical life as well as with the origin, development and paths of different opinions and practices in the life of the people of that time.

For this purpose, it has been necessary to conduct basic, interdisciplinary documentary research, extending even to details. The twofold main subject has been examined from the aspect of law, church law, history, different ar-

eas of theology, particularly the history of liturgy, and certain customs as well as from the viewpoint of linguistics. Causes and effects have been placed in a broader context, and in that way the lines of development of a large number of details have emerged.

The principal features of the overall picture formed as a result of this research have taken shape as parallel, concentric and also, in a competitive situation, increasingly clear developments produced by two communities and lines of thought, practice and exercises of power.

Matrimony according to medieval Swedish civil legislation

In Sweden, the features of a Germanic family society were particularly evident in matrimony, which was juridically a business transaction between families. The wishes of those contracting the marriage, particularly those of the woman, were not necessarily considered. Marriage was concluded in a contractual process whose first step was the proposal. In that, the bridegroom or his representative made a preliminary agreement for the purchase of a bride from the family of the latter for the family of the bridegroom. The agreement contracted in the proposal was officially ratified in a betrothal in the presence of witnesses. The marital agreement begun in this way was executed at the home of the bride in the act of giving away the bride, in which the person who was to give her away, her father or nearest living relative, handed her over to the bridegroom. After that, they moved to the home of the bridegroom, where the marriage was put into effect in a wedding. The financial matters arranged on the part of each family in contracting the marriage were further confirmed at that time. The important juridical part of the wedding celebration was the act of conducting the bride to the wedding bed. After this had been done, the marriage was regarded as having begun. Precise stipulations for all the above-mentioned parts of the matrimonial process were given in Sweden's civil legislation. So matrimony was an act supervised by society.

The conflict between the Church and society in the supervision of matrimony

The Western Christian Church did not consider matrimony to be merely a social action. Since it wished to have an influence in all areas of society, it wanted also to supervise matrimony. The Church's position was influenced

as well by the fact that it held marriage to be an indissoluble sacrament. Everything humanly possible, therefore, also had to be done to insure the elimination of circumstances that might impede the indissolubility of a marriage. Because of this, the Church taught the principle *consensus facit nuptias*, adopted from Roman law, whereby marriage was based upon the voluntary consent of both parties. The Church wanted to supervise the implementation of this principle in matrimony by means of the marriage ritual. In doing so, the Church was also attempting to improve the position of women, according to the principles of Christian faith, in contrast to the Germanic matrimonial process, in which the woman's wishes were not necessarily taken into consideration. God's blessing, which the Church wished to bestow on those entering into marriage by means of a wedding in conformity with its marriage ritual, also belonged to the sacramental character of marriage.

According to the Church's teaching, marriage was contracted and established in the betrothal. In the betrothal, those intending to marry announced publicly the voluntary consent of both parties to the marriage. The betrothal could be conducted in either a future or a present form. The presence of a priest was not necessary from the point of view of the validity of the marriage contracted in connection with the betrothal, but it was desirable. As the teaching regarding matrimony developed further, a negative attitude began to be adopted toward betrothals contracted without the presence of a priest, the so-called practice of secret betrothals, although this practice was not explicitly forbidden. The Church nevertheless taught that marriage had to be contracted in the presence of a priest and by means of the marriage ritual. A marriage thus contracted was put into effect by beginning married life.

During the Middle Ages, the Church's teaching about the criteria for marriage began gradually to penetrate Sweden's civil legislation as well, in which the ecclesiastical celebration of marriage was also mentioned. The Church, however, did not receive the position it wanted with respect to the wedding ceremony. In wishing to supervise the matrimonial process, the Church's constant goal was to obtain the approval of civil legislation for its wedding ceremony. Society, however, was not favorably disposed toward this endeavor. Rather, it held in its legislation that a church wedding was only the blessing of a civilly contracted marriage. Nor did civil legislation ordain that a wedding was obligatory.

By the end of the Middle Ages, the situation had developed in such a way that the Church decided matters related to the validity of a marriage, while society made the decisions about its economic consequences.

Tension between the different interests of the Church and society with regard to the institution of marriage was experienced at the end of the Middle Ages and during the period of the Reformation, particularly at the end of the 16th and beginning of the 17th century. Although the Church also tried during the Reformation period even more forcefully than before to get official civil support for its wedding celebration, the Church's efforts had nevertheless still not led to the desired result by the beginning of the 17th century.

Marriage impediments

The Church of the Western tradition also demanded that the regulations of canon law regarding matrimony be followed. Among these stipulations were laws dealing with marriage impediments. There were also stipulations imposed with respect to the prerequisites for marriage, which strictly speaking were not marriage impediments in the proper sense of the term. Marriage impediments comprised obstacles that prevented the celebration of marriage. The purpose of marriage impediments was to remove such factors that would have impeded the indissolubility of the marriage contracted. Marriage impediments could be ordained by God because of the character of the marriage, derived from divine laws, or ordained by the Church. So they could be founded on laws of the Bible, Roman law and Germanic legal usage. On the basis of marriage impediments, matrimony could be prevented and a marriage already contracted could be dissolved. The pope could nevertheless grant dispensations from them. The marriage impediments determined by canon law were also adopted by Sweden's civil legislation.

During the Middle Ages and Reformation period, there were at least 25 marriage impediments in effect and use in Sweden and Finland, as the following table reveals.

Table 9.1. Marriage impediments in effect and use in Sweden and Finland during the Middle Ages and Reformation period.

Point	Marriage impediment	Canon law	Swedish medieval ecclesiastical laws	Swedish medieval civil laws	Information from practices followed during the Middle Ages	Swedish and Finnish ecclesiastical laws during the Reformation period	Swedish civil laws during the Reformation period	Information from practices followed during the Reformation period
1.	Consanguinity	x[1]	x*	x*	x*	x[2]*	x*	x[3]
2.	Affinity by marriage	x[1]	x*	x*	x*	x[2]*	x*	x[3]
3.	Spiritual affinity	x[4]	x	x*	x*	x[5]*		
4.	Betrothal already in effect	x[6]	x	x*	x	x*	x	x[7]
5.	Marriage already in effect	x[8]	x[9]	x	x	x*		x
6.	Physical immaturity	x[10]	x	x[11]	x	x[12]*		x
7.	Difference in ages					x[13]*		x
8.	Approval of parents or guardians to the marriage	x[14]	x[15]	x[16]		x[17]*		x
9.	Impotency or frigidity	x				x*		x
10.	Other illnesses	x				x*		x
11.	Difference in social class	x[18]		x[19]			x[20]	
12.	Mistake in the matrimonial process	x				x*		
13.	Use of coercion (lack of mutual consent to the marriage)	x				x*	x*	
14.	Abduction of the woman	x		x				
15.	Criminal offense relating to the matrimony	x				x[21]		
16.	Failure to carry out the conditions set as prerequisite for the execution of the marriage	x				x[22]		
17.	Adoption	x				x[21]		
18.	Period of mourning	x				x[23]	x*	
19.	Different faith	x[24]				x[25]*	x[26]	
20.	Celibacy and religious consecration	x	x		x[27]*	x[21]*		x[28]*
21.	Specific injunction of parish	x						
22.	Previous wedding celebration	x[29]	x[30]*			x[31]*		

23.	Prohibited time of church year	x[32]	x*		x[33]*
24.	Ecclesiastical punishment	x			x
25.	Stipulated knowledge of church doctrine			[x]	x*

Explanations:

Points 1–5, 7, 9–21 in this comparison are actual marriage impediments; points 6 (in this connection, physical immaturity) and 8 are, strictly speaking, prerequisites for marriage; points 22–25 are actually impediments to a church wedding.

Points 1–5, 7, 9, 13–17, 19 and 21 of this comparison are impediment and diriment marriage impediments; points 10 and 18 are impediment impediments; point 11 is a diriment impediment; points 4, 19–20 (point 20 relating to monastic vows), 21, 23 (strictly speaking, impeding a wedding celebration) are remediable marriage impediments.

x Appears in the sources.

(x) This marriage impediment is not mentioned explicitly in the sources, but its existence can be inferred through circumstantial evidence.

x* Appears in Finnish sources.

x[1] Up until 1215, canon law forbade matrimony of those related by consanguinity or affinity up to the 7th degree; from the year 1215 on, only up to the 4th degree, both direct and collateral.

x[2] Swedish and Finnish church laws during the Reformation period forbade matrimony of those related by consanguinity and affinity up to the 4th degree. In Sweden at the beginning of the 17th century, there was an attempt to mitigate the prohibited number of degrees of affinity by one degree. This attempt did not win sympathy in all dioceses or in Finland.

At the end of the 1520s, Sweden's Reformers proposed that marriages of those related by consanguinity or affinity should be forbidden only in the cases determined by the Bible (Leviticus 18). This opinion, however, was not carried out in practice.

There was an attempt during the Reformation to tighten the punishments imposed for the forbidden degrees of consanguinity and affinity.

x[3] This marriage impediment was observed more conservatively in Finland at the beginning of the 17th century than in Sweden.

x[4] The stipulations contained in canon law for this marriage impediment were not as complete as those for consanguinity and affinity. Spiritual affinity arose between those who performed the ceremony, those who were the subject of the ceremony and the godparents or sponsors in baptism, confirmation and confession.

x[5] The Reformers tried to rescind this marriage impediment. It was nevertheless still in effect at least in some form in the 1570s. This marriage impediment was finally repealed at the beginning of the 17th century.

x[6] A betrothal contracted in the present prevented and dissolved later betrothals, whether they were then in the future or present forms.

A dissolved future or present-form betrothal or an already-arranged but not executed marriage prevented a new marriage from being contracted and dissolved an already-con-

tracted marriage between one of the parties engaged and a blood relative of the other party up to the 4th degree (to the year 1215, up to the 7th degree).
A betrothal performed publicly in front of the parish also began to be considered a prerequisite for a true marriage beginning with the 15th century.

x[7] Around the turn of the 16th–17th century, private marriage vows began to be considered a marriage impediment comparable to a betrothal.

x[8] A marriage already in effect impeded a new marriage and dissolved it as a general rule as long as the other marriage partner was living. In practice, this prohibition was necessary when a man was away for a long time because of war or some other reason and the wife then contracted a new marriage, thinking the husband had died. A marriage dissolved because of adultery impeded both the party guilty of the adultery and also the innocent party from contracting a new marriage with some other party as long as the other spouse was living. The one guilty of adultery could however contract a new marriage with his partner in adultery after the death of the innocent party unless the disciplinary punishment set by the Church for the adultery was still in effect.

x[9] The Church made use of this marriage impediment in its fight against the institution of concubines represented in Swedish society.

x[10] Both a man and a woman could contract a future betrothal at as early an age as seven years. A man could become engaged in the present and marry at 14 years of age; the corresponding minimum age for a woman was 12 years.

x[11] A man could become engaged (in the present) at 14 years of age but marry only after reaching 15 years. The age limits set by canon law were followed with respect to the woman.

x[12] Sweden's Reformers tried to raise the age limits set by canon law for contracting a marriage. Michael Agricola set 14 years as the lowest age for a man to become engaged, in accordance with canon law, but 13 years as the corresponding age for a woman, which was one year older than that stipulated in canon law. At the end of the 16th and beginning of the 17th century, the betrothal age for both men and women was 15 years, or legal age according to Sweden's legislation.

x[13] The exact limit of the difference in age was not determined.

x[14] The approval of parents or guardians was nevertheless not a condition for validity, for marriage was based on the principle of *consensus facit nuptias*. Parents or guardians could neither force anyone into marriage nor prevent matrimony without justification.

x[15] In the 15th century, the Church taught that no one could be forced into marriage against his will. The Church tried to control this through its church wedding ceremony.

x[16] Sweden's civil legislation considered parental approval to be a prerequisite for a valid marriage, but, through the influence of the Christian faith, it began to require consideration of the woman's opinion as well in the contracting of marriage.

x[17] According to the teaching of the Reformers, parental consent was necessary for the intended marriage of children. On the other hand, parents could nevertheless neither arbitrarily impede the marriage of their children nor force them into it.

x[18] A difference in social class (slave, free) revealed after a marriage had been contracted could under certain conditions dissolve the marriage.

x[19] The suppression of slavery removed this marriage impediment during the 14th and 15th century.

x^{20} The class difference between nobility and commoners began instead to be considered a factor having the character of a marriage impediment in Sweden in the 16th and early 17th century.

x^{21} The Reformers tried to repeal this marriage impediment. It was gradually repealed during the 16th century.

x^{22} This marriage impediment was still in force during the Reformation, although the Reformers adopted a negative attitude toward it.

x^{23} Sweden's Reformers tried to shorten the one-year period of mourning set by canon law.

x^{24} A marriage between a pagan and a Christian was forbidden, and such a marriage could also be invalidated.

x^{25} This marriage impediment was still in force during the Reformation period, for paganism continued to appear on the fringes of the kingdom.

x^{26} At the beginning of the 17th century, Sweden's civil legislation wished to insure that its throne would be handed down only to those confessing the Evangelical Lutheran faith.

x^{27} The laws about celibacy and religious consecration were not followed completely in Sweden or Finland in the 13th–15th century.

x^{28} In Sweden and Finland during the 1520s and 1530s, priests had children and lived in illicit partner-relationships. At that time, however, valid marriages had already been contracted. In Sweden, marriages contracted by priests were proclaimed to be unimpeded in 1540–1541. The suppression of monastic institutions removed this marriage impediment completely from use in Sweden and Finland in the 1590s.

x^{29} Canon law forbade a person previously married in the Church from having another church wedding.

x^{30} In Sweden, only another wedding celebration of a widow was forbidden. This was, strictly speaking, against canon law.

x^{31} The practice followed in this matter in Sweden during the Middle Ages was continued as before.

x^{32} Canon law did not give uniform rules about these times when the celebration of marriage was forbidden; the determination of these times varied in different countries.

x^{33} Sweden's Reformers tried to moderate the medieval rules followed in Sweden and Finland in this matter.

It is evident from the table that there is direct information from the Middle Ages about the use in Sweden and Finland of 12 marriage impediments determined by canon law (points 1–6, 8, 11, 14, 20, 22–23; of which points 1–4, 20, 22–23 can be proved in Finland). Seven other marriage impediments prescribed by canon law are not mentioned in medieval sources but are, however, spoken of in documents of the Reformation period (points 9, 12–13, 16, 18–19, 24; of which points 9, 12–13, 18–19 can be proved in Finland). On the basis of this, we can be sure that these were also followed in Sweden and Finland during the Middle Ages. Due to the general use of canon law, there is reason to believe that three other marriage impediments prescribed by

canon law (points 15, 17, 21) might also have been followed. Counting these, 22 marriage impediments mentioned in canon law were in use during the Middle Ages in Sweden and Finland. In addition, while the use in these countries of the marriage impediment of point 25 can be proved only during the Reformation, it might date back to the Middle Ages even though the sources do not mention it.

Information has been preserved from the time of the Reformation about the observance in Sweden and Finland of 18 marriage impediments prescribed by canon law (points 1–2, 4–6, 8–14, 16, 18–19, 22–24; of which points 1–2, 4–6, 8–10, 12–13, 18–19, 22–24 can be proved in Finland). The Reformers, however, tried to repeal some of the marriage impediments prescribed by canon law (points 3, 15, 17, 20). These would gradually disappear from use in the 16th century. Instead, Swedish and Finnish Reformers prescribed two new marriage impediments (points 7, 25), the latter of which may have been in use also in the Middle Ages. So the Reformation did not bring altogether epoch-making changes in the number of marriage impediments.

Of the marriage impediments under consideration, 19 were actual marriage impediments according to canon law (points 1–5, 7, 9–21), two were, strictly speaking, prerequisites for marriage (points 6 / physical maturity, 8), and four were actually impediments to a church wedding (points 22–25). A similar distribution remained also during the Reformation, for at that time there were 14 actual marriage impediments (points 1–2, 4–5, 7, 9–14, 16, 18–19), two prerequisites for marriage (points 6, 8) and four impediments to a church wedding (points 22–25). Furthermore, according to canon law, 14 of the above-mentioned marriage impediments both prevented the contracting of a marriage and invalidated a previously contracted marriage (1–5, 7, 9, 13–17, 19, 21), two only prevented a marriage contract (points 10, 18) and one was an impediment that invalidated an already contracted marriage (point 11). There were five marriage impediments that were remediable as determined by canon law (points 4, 19–20, 21, 23). During the Reformation, there were 12 impediment and diriment marriage impediments (points 1–2, 4–5, 7, 9, 12–14, 16, 19, 21), two impediment (points 10, 18), one diriment (point 11) and four remediable (points 4, 19, 21, 23). So neither were there great changes in the nature and effects of the existing marriage impediments during the Reformation.

While a more remarkable new status did not occur in the number and content of canon law marriage impediments during the Reformation in Sweden

and Finland, there was nevertheless an attempt to tighten some of the prerequisites for matrimony according to the teaching of the Reformers (e.g., point 8) and to ease other marriage impediments (e.g., points 18, 23). Developments occurring in society also had an effect, so that the contents of certain marriage impediments changed from what they had been earlier (e.g., point 19).

It is further evident from the table that at the beginning of the 17th century, the compliance with some marriage impediments was more conservative in Finland than in Sweden (e.g., points 1, 2).

Publication of marriage banns

In 1215, the Church ordered the publication of marriage banns as a condition for a church wedding. The purpose of marriage banns was the detection of possible marriage impediments. It became obligatory in Sweden by the 13th century. At that time, throughout Europe and also in Sweden, the practice started of publishing the banns three times. Sweden's civil legislation also included stipulations for a threefold publication of banns. Sweden's provincial laws considered it a condition for the celebration of a marriage, and national and city laws, for their part, as a prerequisite for the legal act of giving in marriage. Despite this, however, the banns were not given the position hoped for by the Church in the matrimonial process. According to the stipulations of Sweden's civil legislation, the threefold publication of banns was to take place in the municipal district where the bride resided. There were no changes in these rules governing the publication of banns in the 16th or early 17th century. At the end of the 16th century, banns began to be required as a prerequisite for betrothal. This caused confusion, for now banns began to be published both before a betrothal and before a wedding. Although banns before a betrothal were not carried out in practice at the beginning of the 17th century, the Church wanted by the use of this requirement to strengthen the position of both the banns and the wedding in the matrimonial process.

Bishop Brynolf I of Skara, at the end of the 13th century, gave instructions to the priests about how the banns were to be carried out in practice. Similar instructions were in most European marriage rituals but not in the Swedish medieval marriage rituals. Nor did the Swedish-language marriage rituals in the first half of the 16th century contain directions for carrying out the publication of banns. Such instructions were, however, in the Finnish-

language marriage ritual of *KK 1549* (KK = Finnish-language manual). Although modeled on the corresponding instruction in Luther's marriage ritual, the Finnish-language instructions for banns did not deviate from the medieval stipulations in this matter. *KJ 1571* (Swedish book of church regulations from the year 1571) also published the same instructions for carrying out the banns as *KK 1549*. These instructions, however, were not in the marriage rituals in Sweden at the beginning of the 17th century.

The publication of banns was carried out during the Middle Ages from the lectum situated at the door of the choir rail, i.e. in the border area between the choir and the congregation or from the pulpit. This custom also continued during the Reformation. At that time, the publication of the banns was carried out on Sunday during Mass, in conjunction with the sermon. This may have been a continuation of a practice from the Middle Ages, although a sermon was not always preached in that period. The threefold publication of banns was performed during the Middle Ages and Reformation in such a way that the first and second publication occurred after the betrothal and the final time in connection with the giving in marriage and the wedding celebration, apparently immediately before the beginning of the wedding celebration. The Church tried to change this practice so that the publication would occur two times before the betrothal and the last before the giving in marriage and the wedding celebration. In the 17th century, it was stipulated that the publication of banns should be carried out in its entirety before the wedding celebration. Weddings were as a rule performed on Sundays during the Middle Ages and Reformation period, although they were also celebrated on weekdays.

Marriage teaching

During the Middle Ages, a marriage teaching was given at least in some degree in connection with the marriage ritual before the beginning of the wedding celebration. The Reformation marriage rituals of the 16th century required that the priest give instructions in this teaching to the wedding couple either at the time of the betrothal and giving in marriage at the home of the bride or at the door of the church, thus also before the beginning of the wedding celebration and with the final publication of banns immediately preceding it. At the beginning of the 17th century, there was a desire to bind the teaching given to the bridal couple in the marriage rituals more closely than before to

the wedding celebration immediately before it began. This, however, was not put into practice at that time in the diocese of Turku.

The teaching of the medieval Church holding marriage to be a sacrament was based on those points of Scripture in which marriage was spoken of as ordained by God, as indissoluble and irreproachable and in which marriage was compared to the relationship between Christ and the Church. It was taught that marriage as a sacrament brought manifold good to those living in that state. The fact that the Church concentrated particular attention on teaching before matrimony was a logical consequence of the sacramental character of marriage. In this teaching, particular emphasis was to be placed on the principle of *consensus facit nuptias* as the basis of marriage and on the effect of this principle upon the choice of a marriage partner and, in this connection, also upon marriage impediments. Those contracting marriage were further taught about living in marriage according to the will of God. Their responsibility toward each other and toward their family was also a part of this.

The Reformation marriage rituals included the teaching drafted by Olavus Petri. Laurentius Petri revised it slightly in *HB 1541* (HB = Swedish-language manual), from which it was transmitted to the Finnish-language marriage rituals of 1540. In this talk, ideas common to marriage teaching in the Middle Ages and Reformation were taught to those entering into marriage. In accordance with the principles of the Reformation, these ideas were based on Scripture. The talk also included some basic principles stressing the sacramental character of marriage. There was no direct reference to marriage as a sacrament, however, because the Reformers had rejected this. The same ideas also appeared in other extant teachings given to bridal couples from the 16th and early 17th century. In that respect, the Reformation did not bring about a great change in practice in marriage teaching.

Sources of the Finnish marriage rituals of the Middle Ages and Reformation period

Medieval marriage rituals from Turku are contained in rituale fragments and the Manuale Aboense preserved in the University of Helsinki Library. These give evidence of the uniform way in which religious services were performed in the 14th, 15th and early 16th century. Because the marriage rituals in these sources are structurally 100% and textually around 98–99% the same, we can speak of a medieval wedding tradition in Turku.

European wedding traditions deviate from each other in the Middle Ages according to the diocese as well as to the country. In principle, each diocese had its own wedding practice. Of these, about one hundred extant marriage rituals have been considered. The differences between them appear particularly in the number of different elements in the marriage rituals, in the structure of the rituals, in the relative arrangement of prayers contained in them and also in the textual form of the prayers themselves. For this reason, it is not surprising that there is not a single European wedding practice that was 100% the same as the wedding tradition in Turku.

The search for the sources of Turku's wedding tradition has entailed looking for earlier marriage rituals that have the same number of elements, structure, arrangement of prayers and textual form of prayers as it has. On the basis of these criteria, a few such marriage rituals have been found that could be sources for the Turku wedding tradition. The rituals in question belong to the earlier Uppsala wedding tradition originating in the 14th and 15th century, the later Uppsala wedding tradition developed in the 15th century as well as the earlier English Sarum wedding tradition originating in the 12th–14th century. In the following, the marriage rituals belonging to the above-mentioned wedding traditions have been compared to the Turku wedding practice.

Comparison 9.2. Comparison of the Turku wedding tradition, earlier and later Uppsala wedding practice and English Sarum wedding practice

Point	Element	Turku wedding tradition	Earlier Uppsala wedding tradition	Later Uppsala wedding tradition	Earlier Sarum wedding tradition
1.	Ti	Ordo ad faciendum sponsalia	x	x	x
2.	Instr	Presbiter quilibet[1]	x[2]	x[3]	x[4]
3.	Wq+Wa	Uis tu + Ego te[5]	x[6]	x[7]	x[8]
4.	Ps	Ps. 67 (68): 28–31	x	x	x
5.	PVrr	Gloria patri + Kyrie + Pater noster	x	x	x
6.	PVrr	Benedicamus patrem + Laudemus et superaltemus	x	x	x[9]
7.	PVrr	Laudemus dominum + Cui cherubin	x[10]	-	x[9]
8.	PVrr	Ostende nobis + Et salutare	-	x	-
9.	PVrr	Saluum fac + Deus meus	x[11]	x	x[12]
10.	PVrr	Mitte eis + Et de syon[13]	-	-	-
11.	PVrr	Domine exaudi + Dominus uobiscum	x	x	x

12.	Pra	Conseruator et*	x	x	x
13.	Pra	Benedic domine	x	x	x
14.	RC	Tunc sacerdos	x[14]	x	x[15]
15.	Bl	Benedicti sitis	x	x	x
16.	Bl	Deus abraham	x	x	x
17.	Bl	Benedicat uos	x	x	x
18.	Instr	Hic introducantur		x	x
19.	Ps	Ps. 127 (128)		x	x
20.	PVrr	Gloria patri + Kyrie + Pater noster		x[16]	x
21.	PVrr	Saluum fac + Deus meus		x	x
22.	PVrr	Mitte eis + Et de syon		x	x
23.	PVrr	Esto eis + A facie		x	x
24.	PVrr	Domine exaudi + Dominus uobiscum		x[17]	x[17]
25.	Pra	Respice domine de celo		x[18]	x[19]
26.	Pra	Respice domine propicius		x[18]	x
27.	Bl	Benedicat nos		x[18]	x[20]
28.	Pra	Omnipotens sempiterne		x[18]	x[20]
29.	Bl	Benedicat uos pater		x[18]	-
30.	Instr	Postea statuti		x	x
31.	In	Benedicta sit		x[21]	x[22]
32.	Co	Omnipotens sempiterne		x	x
33.	II Co	Exaudi nos omnipotens deus		x	x
34.	Instr	Hee due orationes		x	x[23]
35.	Instr	Lectio epistula		x	x[23]
36.	Ep	1. Cor. 6: 16–20		x	x
37.	Gr	Benedictus es domine + Benedictus sit deus		x[24]	x[25]
38.	Go	Mt. 19 : 3–6		x	x
39.	Of	Benedictus sit		x	x
40.	Se	Santifica quesumus domine		x	x
41.	II Se	Adesto domine supplicationibus		x	x
42.	Pre	Qui cum unigenito		x	x
43.	Instr	Post sanctus prosternant		x	x
44.	Pra	Propiciare domine		x	x
45.	Instr	Postmodum dicat		x	-
46.	IwP	Per omnia ... omnipotens eterne deus		x	-
47.	NPr	deus ... qui potestate		x	x
48.	Instr	His finitis		x	-
49.	SP	Pax domini		x	x
50.	LG	Agnus dei		-	x
51.	Instr	Tunc surgant		x	x
52.	Co	Benedicamus deum celi		x	x
53.	PCom	Proficiat vobis		x	x
54.	II PCom	Dominus omnipotens deus**		x	x[26]
55.	Instr	Benedictio thalami		x	x
56.	Pra	Benedic domine thalamum		x	x
57.	Instr	Deinde benedicat eos		x	x

58.	Bl	Benedicat deus corpora	x	x
59.	Bl	Manus domini	x	x
60.	Bl	Benedicat nos	x	x[27]

Explanations:

Turku wedding tradition: Points 26–47 (points 26, 47 are in part fragmentary) are taken from *HYK RIT 14* (rituale fragment from the 14th–15th century preserved in the University of Helsinki library); points 1–12, 30–47 (points 12, 30, 38–41 are in part fragmentary) are taken from *HYK RIT 23* (from the 15th century); points 1–26, 38–60 (points 26, 38 are in part fragmentary) are taken from *HYK RIT 24* (from the beginning of the 15th century); points 1–5, 10–60 (points 6, 10, 17, 26, 47, 54–56 are in part fragmentary) are taken from *HYK RIT 29* (from the 14th–15th century); points 1–60 are taken from the *MEA* (Manuale seu Exequiale Aboense, from 1522); orthography according to *MEA*.

Earlier Uppsala wedding tradition: Points 1–2, 4–17 are taken from *SRA MI 419* (Missale fragment from the 14th–15th century preserved in the National Archives of Sweden (Svenska riksarkivet); points 1–14 are taken from *SRA RIT 13* (Rituale fragment from the 14th–15th century preserved in the National Archives of Sweden).

Later Uppsala wedding tradition: Points 1, 20–31 are taken from *SRA RIT 8* (from the 15th century); points 56–60 are taken from *SRA RIT 7*; points 1–24, 30–60 are taken from *MU* (Manuale Upsalense of 1487).

Earlier Sarum wedding tradition: Points 1–60 are taken from the *MiS* marriage ritual (Missale Sarisburiensis manual, 1150–1319).

Bl	Blessing	PCom	Post Communion
Co	Collect	II PCom	II Post Communion
II Co	II Collect	Pra	Prayer
Com	Communion	Pre	Preface
Ep	Epistle	Ps	Psalm
Go	Gospel	PVrr	Prayers or verses read responsorially
Gr	Gradual	RC	Ring ceremony
In	Introit	Se	Secret prayer
Instr	Instructions	II Se	II Secret prayer
IwP	Introductory words of the Preface	SP	Sign of Peace
LG	Lamb of God	Ti	Title
NPr	Nuptial Preface	Wq+Wa	Wedding question and answer
Of	Offertory		
x	Appears in this wedding tradition	-	Does not appear in this wedding tradition

* This one point of *MEA* departs textually in two words from the other Turku marriage rituals, which for their part differ in one word from the marriage rituals of the earlier and later Uppsala as well as the earlier Sarum tradition. There may have been an attempt to correct this difference when *MEA* was being edited, at which time a difference greater than the former resulted in consequence.

** There is a slight textual difference in this point between *MEA* and the other Turku marriage rituals. The latter are for their part identical with the earlier and later Uppsala as well as the earlier Sarum tradition marriage rituals. The difference may have arisen at the *MEA* stage of the edition.

1 In the instructions, stipulations are given for the threefold publication of marriage banns and the wedding questions and answers of the bridal couple, who had come before the parish at the door of the church.

2 In *SRA RIT 13*, this instruction gives stipulations for the giving in marriage as well as for the wedding questions of the bridal couple, who had come before the priest at the door of the church; *SRA MI 419* speaks only of the bridal couple being before the priest at the door of the church.

3 In the instructions, stipulations are given for the threefold publication of banns and for the wedding questions and answers of the bridal couple, who had come before the parish at the door of the church. In addition, there are instructions for carrying out the giving in marriage.

4 In the instructions, stipulations are given for the giving in marriage after the wedding couple had come before the priest at the door of the church.

5 Also the bride's wedding question and answer.

6 *SRA RIT 8* does not give a word-for-word instruction about the text of the wedding questions; *SRA MI 419* does not speak at all about wedding questions.

7 The textual form of the wedding questions differs only slightly from the Turku wedding tradition.

8 *MiS* does not give a word-for-word instruction about the text of the wedding questions.

9 These responsorial verses come after the responsorial verses mentioned in point 9.

10 These responsorial verses are missing from *SRA RIT 13*.

11 These responsorial verses are missing from *SRA MI 419*; in *SRA RIT 13*, the verses Esto eis & A facie come after these verses.

12 The verses Dominus custodiat & Custodiat animam come after these verses.

13 These responsorial verses are missing from *HYK RIT 23, 24* and *29*.

14 The marriage vows in *SRA RIT 13* appear in this context.

15 The words expressing the unifying nature of the ring ceremony also occur here.

16 The Gloria patria is not listed in this context.

17 After this, the prayer Deus abraham, deus ... benedic adolescentes istos.

18 The prayers and blessings are contained in *SRA RIT 8*; they are missing, however, from *MU* because of its fragmentary condition.

19 In the earlier Sarum wedding tradition, this prayer contained more petitions than the corresponding prayer in the Turku wedding practice. So the one cannot be the source for the other in this respect.

20 These elements are in reverse order.

21 After the Introit, the Gloria maior is also cited.

22 After the Introit, the Kyrie and Gloria maior are also cited.

23 These elements are in reverse order.
24 The verse Benedicite deum celi is also listed in connection with this.
25 The verse Benedicite deum celi and the sequence Alma chorus domini are also listed in connection with this.
26 After this, instructions for the consecration and reception of the bread and wine in addition to the eucharistic prayer.
27 At the conclusion of this blessing, instructions for leaving the bridal couple in peace. Points 1–17 of the marriage ritual were carried out at the door of the church, 18–54 inside the church at the door of the choir rail, also, in part, in the church choir (31–42), 55–60 in the bridal chamber of the home of the bridegroom.

This comparison shows that the Turku marriage rituals, earlier and later Uppsala wedding practice as well as the earlier Sarum wedding tradition were structurally alike. This is seen particularly in points 12–13, 25–28, where the relative arrangement of the prayers and blessings as well as their place in the marriage ritual varied in different European wedding traditions. This indicates that the earlier Sarum tradition was transmitted to the Turku marriage rituals through both the earlier and the later Uppsala wedding practice. It is not possible to indicate the precise ritual that was the exact source of the Uppsala and Turku wedding traditions, for the wedding ritual used in those practices was the result of a long process of development. The effect of more than one different European wedding tradition as well as the marks of individual Uppsala and Turku clergymen can be seen in this.

The influence of the earlier Sarum tradition on both the Uppsala and Turku marriage rituals is perhaps explained by the relations of the latter with England, which had arisen because of the activities of English missionaries. The influence of the Uppsala wedding traditions on the Turku marriage rituals is also natural in that the liturgical practice of the center of the ecclesiastical province always influenced the corresponding procedure of suffragen dioceses.

The Turku wedding tradition does not list all of the elements transmitted from the earlier Sarum tradition that were in use. As an example of these, we can cite point 60 in reference to 27, the aforementioned leaving the bridal couple in peace. This was in fact spoken of in the Turku Reformation manuscript marriage rituals in the 1540s, which indicates that this custom was also in use in the Turku diocese during the Middle Ages.

There were also differences in detail in the marriage rituals compared, both within the traditions and between them. These differences in turn tell some-

thing about the development of the Turku wedding tradition in the 14th and 15th century.

The differences within the Turku wedding tradition (points 10, 12 and 54) are explained by the changes made in it during the *MEA* stage of the edition. The Turku marriage rituals also contain some independent features with regard to other European wedding traditions. This is seen most clearly from points 2, 12 and 24 (implying the absence of the prayer cited in 17).

The appearance of the responsorial verses indicated in point 7 in all the marriage rituals compared except for the later Uppsala wedding practice indicates that the Turku marriage rituals preserved such features that were removed from the later Uppsala wedding tradition. So the Turku wedding tradition is in that regard more conservative.

The Uppsala wedding traditions revised the marriage ritual of the Sarum tradition before it was transmitted to the Turku diocese. This is best seen from points 3 (the textual form of the wedding questions), 6–7 (the arrangement of the responsorial verses), 9 (implying the absence of the responsorial verses cited in 12), 14 (implying the absence of words expressing the unitive nature of the ring ceremony mentioned in 15), 25 (the number of petitions in the prayers), 27–28 (arrangement of prayers and blessings), 34–35 (the arrangement of the instructions), 54 (implying the absence of the consecration of the bread and wine mentioned in 26). In addition, the later Uppsala wedding tradition was the direct source for certain elements of the Turku marriage ritual. This appears most clearly from points 8, 29, 45–46, 48. These elements were transmitted to the Uppsala practice from various European marriage rituals.

The marriage ritual transmitted to the Turku diocese from the earlier Sarum wedding tradition came about as the result of a long development in different parts of Europe. The following chart shows the path traveled by the various parts of the marriage ritual from their original sources into the Turku wedding tradition.

Chart 9.3 The transmission of the wedding tradition to the medieval Turku marriage rituals

	Parts of the marriage ritual	Wedding traditions in which various parts of the marriage ritual appear for the first time	Transmitting wedding traditions	Wedding traditions in which all parts of the marriage ritual appear	Transmitting wedding traditions	Transmitting wedding traditions	Turku wedding tradition
I	Parts effecting contractual union through mutual consent	NFW EmW		→NFW →EmW	→ESW ↗	→UW	→TW
II	Blessings preceding Nuptial Mass	NFW EmW		→NFW →EmW	→ESW ↗	→UW	→TW
III	Nuptial Mass	RW	→GW→GWC ↘EaW	→NFW →EmW	→ESW ↗	→UW	→TW
IV	Blessing of the bridal chamber	GW	→GWC ↘EceV→EaW	→NFW →EmW	→ESW ↗	→UW	→TW

Explanations:

→	The transmission from one wedding tradition to another
EaW	English wedding traditions of the Anglo-Saxon Church of Ireland in the mid-7th century and of the Anglo-Saxon Church of England in the 8th–11th century
EceW	English wedding traditions of the Celtic Church of the 5th–6th century and the Anglo-Saxon Church
EmW	English wedding traditions of the medieval or Norman Church 1066–1154
ESW	Earlier Sarum wedding tradition 1100–1300
GW	Gallic (France) wedding tradition from 5th–6th century
GWC	Gallic wedding traditions (France) from the Carolingian period, 700–1000
NFW	Northern French (Normandy) wedding traditions from 1000–1100
RW	Roman wedding tradition 300–400
TW	Turku wedding tradition 1300–1400 and from the beginning of the 1500s
UW	Uppsala wedding tradition 1300–1400

It appears from the comparison that Parts I–II of the marriage ritual arose in Northern France and/or England in the 11th and 12th century. Part III is encountered for the first time in the Roman wedding tradition in the 4th and

5th century and Part IV in the Gallic wedding tradition of the 5th century. They were transmitted from these traditions on to others in Europe and into the corresponding English and French traditions of the 6th to 11th century, although changing to some extent along the way. Parts I–IV were joined together in the Northern French and/or English wedding traditions in the 11th and 12th century. The different parts of the marriage ritual in these traditions underwent further changes, and additional elements also became a part of them. The marriage ritual from the Northern French and/or English wedding traditions of the 11th and 12th century was then transmitted with only slight changes to the older Sarum tradition and from there on to the Turku diocese by way of the Uppsala traditions.

So the roots of the wedding tradition of the Turku diocese extend through Sweden, England and France in part even into Gaul and Rome in the 4th and 5th century. This indicates in turn the connections of Finland's Church with the countries at the heart of the Western Church.

There were three different wedding traditions in Sweden during the Reformation: 1) the Swedish language of the 16th century (*HB 1529*, *HB 1533*, *HB 1537*, *HB 1541*, *HB 1548*, *HB 1557* and *HB 1586* [HB = handboken, or Swedish manual] marriage rituals); 2) 1540s Finnish-language (manuscript *KKW* [manual from the 1540s contained in the manuscript entitled the West kodex, preserved in the University of Helsinki Library], manuscript *KK B 28* [manual from the 1540s contained in the legal manuscript B 28, preserved in the University of Uppsala Library] and the printed *KK 1549* [KK = Finnish-language manual] marriage rituals); and 3) the Swedish- and Finnish-language wedding practice of the early 17th century (*HB 1614*, *KK 1614*, *HB 1627* and *KK 1629* marriage rituals). There were both similar and differing points in these traditions, which are compared in the following both with each other and with the corresponding elements in the Uppsala and Turku medieval wedding traditions.

Comparison 9.4. Comparison of the medieval Turku, 16th-century Swedish-language, 1540s Finnish-language and early 17th-century Swedish-Finnish-language wedding traditions

Point	Medieval Uppsala & Turku wedding tradition[1]		16th-century Swedish-language wedding tradition[2]		1540s Finnish-language wedding tradition[3]		Early 17th century Swedish- & Finnish wedding tradition[4]
1	Title of the wedding ritual	↔	Title of the wedding ritual[5]	↔	Title of the wedding ritual[6]	↔	Title of the wedding ritual[7]
2					Exhortation to priests[8]		
3					Regulat ia oienuxet compilation of regulations[8]		
4					Instructions for publication of marriage banns[8]		
5					Liturgical instructions for publication of marriage banns[8]		
6					Instructions for publication of marriage banns and for teaching[8]		
7			Instructions for teaching[9]	→	Instructions for teaching[10]		
8			Teaching[5]	→	Teaching[10]	→	Teaching[11]
9	Instructions for publication of marriage banns	↔	Instructions for publication of marriage banns and for wedding questions[12]	→	Instructions for publication of marriage banns and for wedding questions[13]		
10	Instructions for wedding questions	↔			Instructions for wedding questions [14]	↔	Instructions for wedding questions[15]
11	Wedding questions	↔	Wedding questions[11]	→ ➢	Wedding questions[10]	↔ ➢	Wedding questions[16]
12	Psalm 67 (68):28–31						

13	Gloria patri, Kyrie, Pater noster						
14	Six responsorial verses						
15			Instructions for bowing the head 12	→	Instructions for bowing the head	→	Instructions for bowing the head
16			Prayer while heads are bowed[5]	→	Prayer while heads are bowed[10]	→	Prayer while heads are bowed
17			Instructions to priest for taking the ring[12]	→	Instructions to priest for taking the ring	→	Instructions to priest for taking the ring
18	Ring prayer *Creator et conseruator*	→	Ring prayer *O Gudh Fadher alzmechtighe*	→	Ring prayer *O Herra Iumala caikiualdias**	→	Ring prayer *O Gudh Fader alzmechtighe / O Caickivaldias ijancaickinen Jumala**
19	Ring prayer						
20	Blessing of ring by sprinkling with holy water						
21			Instructions for marriage vows[12]	→	Instructions for marriage vows	→	Instructions for marriage vows
22			Marriage vows[12]	→ ➢	Marriage vows	→ ➢	Marriage vows
23	Ring ceremony	→	Ring ceremony[17]	→	Ring ceremony	→	Ring ceremony
24	Bowing of heads and blessings						
25	Blessing						
26							Wedding couple pronounced man and wife[18]
27			Exhortation to parish[5]	→	Exhortation to parish	→	Exhortation to parish
28			Instructions for Gospel[5]	→	Instructions for Gospel	→	Instructions for Gospel

29		Reading of Gospel Mt. 19:3–6[5]	→	Reading of Gospel Mt. 19:3–6[10*]	→	Reading of Gospel Mt. 19:3–9[18]
30		Exhortation to remember Gospel message[5]	→	Exhortation to remember Gospel message	→	Exhortation to remember Gospel message[18]
31		Responsory [5]	→	Responsory	→	Responsory
32		Prayer read at door of choir rail[5]	→	Prayer read at door of choir rail[10*]	→	Prayer read at door of choir rail*
33						Lord's blessing[18]
34						Psalm 121:8[18]
35	Instructions for entering church					
36	Psalm 127 (128)					
37	Gloria patri, Kyrie, Pater noster					
38	Four responsorial verses					
39	Two prayers					
40	Blessing					
41	Prayer					
42	Blessing					
43		Instructions for coming before the altar [12]	→	Instructions for coming before the altar	→	Instructions for coming before the altar
44		Prayer read before the altar[12]	→	Prayer read before the altar*	→	Prayer read before the altar
45	Instructions for beginning Nuptial Mass	→ Instructions for beginning Mass[12]	→	Instructions for beginning Mass		
46	Introit					
47	Collect					
48	Second Collect					
49	Epistle: 1 Cor 6:16–20					
50	Gradual					
51	Gospel Mt 19:3–6					
52	Offertory					

53	Secret prayer						
54	Second secret prayer						
55	Preface						
56	Instructions for wedding couple to kneel under pall	→	Instructions for wedding couple to be under pall[12]	→	Instructions for wedding couple to be under pall	→	Instructions for wedding couple to be under pall
57	Prayer under pall *PRopiciare domine*	→	Prayer under pall *O Herre Gudh see*	→	Prayer under pall *O HERra caikiualdias Iumala catzo**	→	Prayer under pall *O Herre Gudh see / O HErra Jumala cadzo*
58	Instructions for Nuptial preface	→	Instructions for Nuptial preface[12]	→	Instructions for Nuptial preface	→	Instructions for Nuptial preface
59	Nuptial preface *Dominus ... deus : qui potestate*	→	Nuptial preface *Herren ... Gudh, som j tinne krafft*	→ ≻	Nuptial preface *HERRA ... Iumala, ioca sinun woimasas**	→ ≻	Nuptial preface *HERren ... Gudh, som j tine krafft / HErra ... Jumala, joca sinun woimasas*
60			Doxology following Nuptial preface[12]	→	Doxology following Nuptial preface	→	Doxology following Nuptial preface
61	Instructions for finishing Mass	↔	Instructions for finishing Mass[12]	→	Instructions for finishing Mass	→	Instructions for finishing Mass
62	Pax domini						
63	Agnus dei						
64	Instructions for wedding couple's kiss of peace						
65	Communion						
66	Post Communion						
67	Second Post Communion						
68	Instructions for blessing bridal chamber	↔	Instructions for going to wedding bed and for hymn *Veni Creator*[19]	→	Instructions for going to wedding bed and for hymn *Veni Creator*	→	Instructions for going to wedding bed and for hymn *Veni Creator*

69			Hymn *Kom helghe Ande*[20]	→	Hymn *TVle Loia Pyhe Hengi* [10]	→	Hymn *KOm helge Ande / TVle Loia Pyhe Hengi*
70							Hymn written on basis of Psalm 128[21]
71			Instructions for blessing bridal chamber[12]	→	Instructions for blessing bridal chamber	→	Instructions for wedding couple to kneel before the bed and for prayer[22]
72	Prayer for blessing bridal chamber *Benedic domine thalamum*	→	Prayer for blessing bridal chamber *O alzmechtighe ewighe Gudh giff*	→	Prayer for blessing bridal chamber *O Caikiualdias ijancaikinen Iumala anna**	→	Prayer *O Alzmechtige ewighe Gudh giff / O Caickivaldias ijancaickinen Jumala anna*
73	Instructions for blessing wedding couple	→	Instructions for blessing wedding couple[12]	→	Instructions for blessing wedding couple	→	Instructions for blessing wedding couple
74	Three blessings *Benedicat deus corpora, Manus domini, Benedicat nos*	→	Blessing *Gudh alzmechtigh welsigne*	→	Blessing *CAikiualdias ijancaikinen Iumala Hyuesti✣ siugnatkon*[10, 23*]	→	Blessing *GUdh alzmechtigh welsigne / JUmala caickivaldias hyvästisiugnatcon*
75							Hymn *GUdh som all ting skapadhe / JUmala cuin caicki loi* [24]
76							Lord's blessing[25]

Explanations:

According to the Uppsala and Turku medieval Swedish-language wedding tradition of the 16th century and the Finnish-language wedding tradition of the 1540s, points 7–34 were carried out at the door of the church; whereas, according to the Swedish- and Finnish-language wedding practice of the early 17th century, at the door of the choir rail inside the church. Points 35–61 (in the Uppsala and Turku wedding traditions, 35–67) were performed, according to the stipulations of all the wedding practices, inside the church at the door of the choir rail and in part (points 46–55 in the Uppsala and Turku wedding practice) in the choir;

points 68–76, on the other hand, took place in the bridal chamber in the home of the bridegroom.

↔ No textual or logical influence.

→ Possible influence, but a direct textual correlation cannot be proved.

➔ Transmitted directly from one wedding tradition to the other.

➢ The textual influence of the medieval Turku wedding tradition can be proved with respect to this point of the *KK 1549* and *KK 1614* marriage ritual.

* The point has been translated into Finnish from the original sources in *KKW / KK B 28 / KK 1629* more literally than in *KK 1549 / KK 1614*.

1 *SRA RIT 8. HYK RIT 14, 23, 24, 29. MU. MEA.* The text and elements of the marriage ritual were taken from *MEA. SRA RIT 8, HYK RIT 14, 23, 24* and *29* are in part fragmentary. Abbreviations have been presented in Comparison 9.2.

2 *HB 1529, HB 1533, HB 1537, HB 1541, HB 1548, HB 1557, HB 1586.* Text is taken from *HB 1541.* Differences are only in spelling and in some places in abridgements that have no effect on the thought (e.g., point 8) and in small words.

3 *KKW, KK B 28, KK 1549.* Text is taken from *KK 1549*, differences are only in spelling and in small words not affecting the thought. *B 28* in points 1–2, 68–72 is fragmentary.

4 *HBF 1608* (HBF = Handboksförslag, or Manual proposal from the year 1608), *HB 1614, KK 1614, HB 1627, KK 1629.* Text is taken from *HB 1614* and *KK 1614. HB 1602*'s marriage ritual deviates from the other above-mentioned rituals, but it transmitted new elements to other marriage rituals in the Swedish vernacular at the beginning of the 17th century.

5 A point perhaps drafted by Olavus Petri, for no direct model for it has been found.

6 This point in *KKW* and *KK 1549* is not fully equivalent to the corresponding elements in *HB 1541.* The title of the Turku wedding practice may have influenced the title of the *KKW* marriage ritual. The corresponding element in *KK 1549* is the independent handiwork of Agricola. *KK B 28* is fragmentary on this point.

7 This point in *HB 1614* was taken directly from the 16th-century Swedish-language wedding tradition. The translation of the title of the *KK 1614* marriage ritual does not exactly correspond textually to the corresponding point in *HB 1614.* The title of the *KK 1549* marriage ritual might have influenced the textual form of the corresponding point in *KK 1614.* The title of the *HB 1627* marriage ritual was different from the corresponding point in *HB 1614.* The title of the *KK 1629* marriage ritual was, however, translated directly from *HB 1614. HBF 1608* lacks a title.

8 This point appears only in *KK 1549.* Luther's treatise *Das Traubüchlein* (1529) is the source of points 2, 5 and 6; point 3 may be the independent handiwork of Agricola. Its sources are in part several points of the outline of Luther's treatise *Von Ehesachen* (1530), the opinions of the Swedish Reformers, canon law, Sweden's civil legislation, Reformation teaching and medieval and Reformation teaching on marriage. Point 3 might also be a translation from some unknown Swedish source.

9 Olavus Petri drafted this instruction for *HB 1529*, for no model has been found for it elsewhere. In the instruction, justification is given for the necessity of giving instructions to those getting married. Laurentius Petri shortened this instruction when he adopted it in *HB 1541.*

10 The influence of the Swedish-language marriage ritual of the 1540s is seen textually in this point.

11 *HB 1614, KK 1614, HB 1627*, and *KK 1629* contain two alternative talks giving teaching. The first of these was translated, in a slightly shortened version, from the talk considering the celebration of marriage from the 1563 Lower Pfaltz book of church regulations. The second was taken directly from the teaching that was in the 16th-century Swedish- and Finnish-language marriage ritual. This was only slightly adapted linguistically.

12 Olavus Petri may have drafted this point on the basis of the medieval Uppsala wedding practice.

13 The point is only in *KKW* and *KK B 28*.

14 The point is only in *KK 1549*. It was formulated independently by Agricola.

15 The point appears for the first time in *HB 1614*.

16 Changes were made in this point of *HB 1614, KK 1614, HB 1627* and *KK 1629*, according to the models given in the 16th-century book of German evangelical church regulations and *HB 1602*.

17 Olavus Petri has changed this point slightly.

18 The source of these points is some 16th-century book of German evangelical church regulations through *HB 1602*.

19 The point was drafted on the basis of Laurentius Petri's medieval blessing service of the bridal chamber.

20 Laurentius Petri added the hymn in this connection on the basis of medieval custom.

21 The point appears for the first time in the ritual of *HBF 1608 B*. It might have been added independently by Laurentius Paulinus Gothus in this connection on the basis of German models. Textually he has taken the hymn from the Swedish-language wedding tradition of the 16th and early 17th century.

22 The point appears for the first time in the ritual of *HBF 1608 B*. It was perhaps drafted independently by Laurentius Paulinus Gothus on the basis of an opinion prevailing at the beginning of the 17th century, according to which there was a desire to apply the different elements of the wedding service more clearly to the wedding couple.

23 At the end of this prayer in *KKW* and *KK B 28* were the words Leuätkätte Rauhas (Rest in Peace).

24 This point appears for the first time in the ritual of *HBF 1608 B*. It may have been added to the marriage ritual independently by Laurentius Paulinus Gothus on the basis of medieval custom, according to which congratulatory songs were sung in connection with leading the bride to the marriage bed. Textually he has taken the hymn from the Swedish-language hymn tradition of the 16th and early 17th century.

25 The point appears for the first time in the ritual of *HBF 1608 B*. Laurentius Paulinus Gothus may have added it independently in this connection.

The comparison reveals that the Swedish- and Finnish-language wedding traditions of the 16th and early 17th century were based for the most part on the marriage ritual of *HB 1529*. This is seen most clearly from points 1 (*KK 1614, HB 1627*), 8 (the second alternative for the teaching), 15–18, 21–23, 27–28, 31–32, 43–44, 56–61, 67, 72–74. Points 7, 8 (the first alternative for

the teaching) and points 68–69 were transmitted from *HB 1541* to other vernacular marriage rituals subsequent to it in Sweden in the 16th and early 17th century.

The Uppsala wedding tradition was for its part the direct source of the marriage ritual of *HB 1529* in points 18, 23, 57, 59, 72, 74. Olavus Petri and Laurentius Petri formulated many elements for the marriage rituals of *HB 1529* and *HB 1541* on the basis of this medieval marriage ritual as well as on customs in use during the Middle Ages. This is revealed in points 9–10, 15–17, 21–22, 23 (in part), 32, 43–45, 56, 58, 60–61, 68, 69, 73. Approximately 78% of the medieval Uppsala wedding tradition was based on the Swedish wedding tradition of the 16th and early 17th century created by *HB 1529* and *HB 1541*. Olavus Petri formulated points 7–9, 27–31 independently, diverging from this tradition.

The Swedish wedding tradition of the early 17th century created by *HBF 1608* and *HB 1614* differed in points 8 (first alternative for the wedding teaching), 10–11, 26, 29–30, 33–34, 70–71, 75–76 from Sweden's 16th-century vernacular tradition. These elements were transmitted to the Swedish wedding tradition of the early 17th century from the customs followed in connection with weddings in the Middle Ages (point 75) and from the German evangelical wedding tradition (points 8, 11, 26, 29–30, 33–34, 70). Laurentius Paulinus Gothus also influenced by his independent contribution the contents of Sweden's vernacular marriage rituals of the early 17th century (points 10, 71, 76).

The Swedish-language wedding practice created by *HB 1541* was evidently the textual source for the Finnish-language marriage rituals of the 1540s. This is seen most clearly in points 7–8, 11, 16, 29, 32, 69, 74. The Swedish-language wedding tradition created by *HBF 1608* and *HB 1614* was for its part the source of the Finnish-language marriage rituals of the early 17th century in points 8 (second alternative for the marriage teaching), 10–11, 26, 29–30, 33–34, 70–71, 75–76.

The Finnish-language marriage rituals of the 1540s were based on the same translation tradition, but despite this they differed from the others textually, as *KKW* and *KK B 28* translated the original text more literally than *KK 1549*. The last-mentioned text included more conservative features than the Swedish marriage ritual of the early 16th century, for Agricola held to his old local Turku wedding practice. This appears most clearly in points 11, 22, 59, in which the textual influence of the medieval Turku wedding tradition is

seen on the marriage ritual of *KK 1549* and, through it, on the corresponding service in *KK 1614*. The influence of the marriage ritual of *KK 1549* is in any case perceptible in its textual form. The marriage ritual of *KK 1629* was however translated nearly word for word from the corresponding form of *HB 1614* and it differs thus textually from the marriage ritual in *KK 1614*. The differences are explained by the fact that Ericus Erici held to the local tradition like Agricola, whereas Olaus Elimaeus built on the basis of an integrated national tradition.

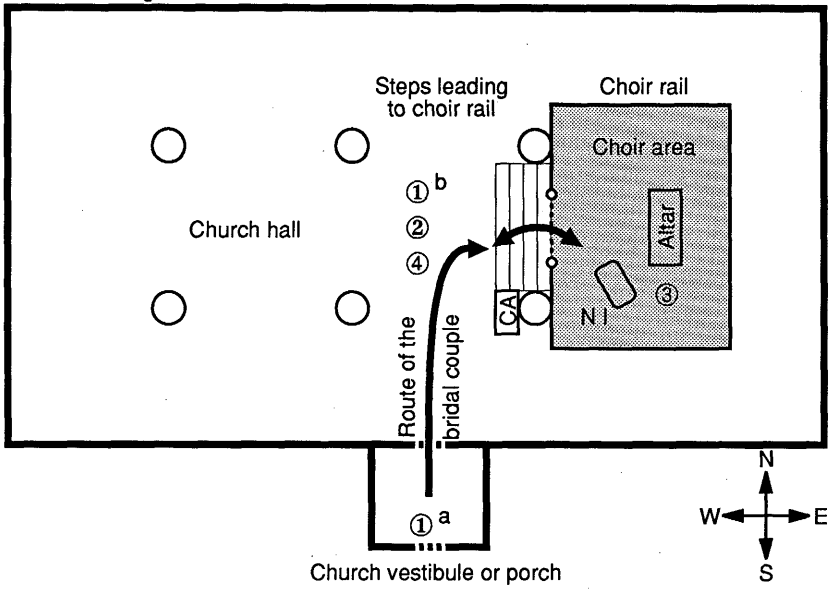
The marriage ritual of *KK 1549* contained other details differing from the vernacular marriage rituals of the 16th and early 17th century (points 2–6, 10). Agricola's independence with respect to the Swedish Reformation wedding tradition is seen in these points. His sources for these points were Martin Luther's treatises *Das Traubüchlein* (1529) and *Von Ehesachen* (1530). Agricola thereby departed from the Swedish Reformers also in that he took elements directly from Germany into his marriage ritual, bypassing the Swedish Reformation wedding tradition.

Places for the performance of the wedding ceremony and the contents of the marriage ritual

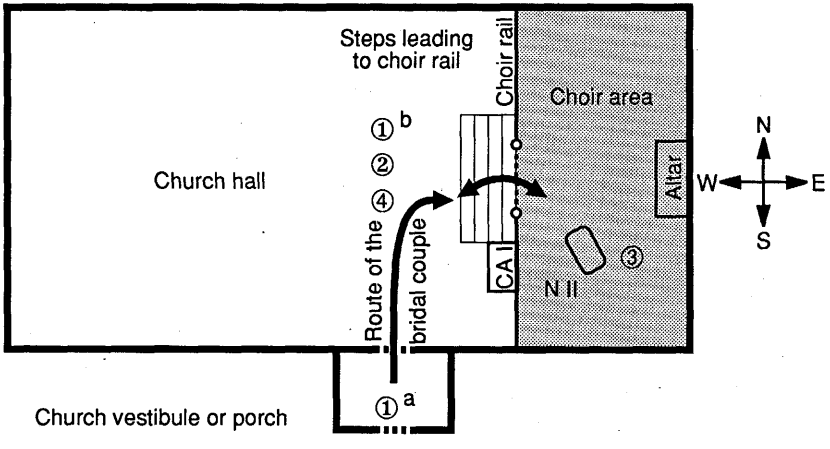
During the Middle Ages and 16th century, the wedding ceremony was carried out in three different places within the church building. This is illustrated in Figure 9.5.

Figure 9.5. Places for the performance of the wedding ceremony in a large or fairly large and in a small church building (without sacristy)

Floor plan of a large or fairly large three-aisled church, not taken from any known church building

Floor plan of a small, one-aisled church, not taken from any known church building

Explanations:

CA Community altar CA I Community altar, if there is one in the church

NI Place for the nuptial bench in large churches. It was located on the south side of the church building between the altar and the choir rail. The bride and groom sat with their backs toward the congregation so that the bride was on the left of the groom.

NII Place for the nuptial bench in small churches. It was located on the south side of the church between the altar and the choir rail. The bride and groom sat with their backs to the congregation so that the bride was on the left of the groom.

①a The place at the door of the church where parts of the ceremony in which mutual consent was given and the various blessings connected with them were performed during the Middle Ages and 16th century. The bride was on the groom's left.

①b The place where the parts of the wedding ceremony in which mutual consent was given and the various blessings connected with them were performed in the early 17th century. The bride was on the groom's left.

② The place at the door of the choir rail or by the community altar where the various blessings of the ceremony prior to the Nuptial Mass were given. The bride was on the groom's left.

③ The wedding couple sat on the nuptial bench for the beginning of the Nuptial Mass during the Middle Ages and at the beginning of the Mass during the Reformation. The wedding couple had their backs to the congregation, the bride on the altar side. It is possible that during the Reformation, the wedding couple was in the church hall at the time of the sermon, for otherwise they would have been behind the back of the priest giving the sermon between the choir and church hall.

④ The wedding couple was at the community altar by the door of the choir rail, kneeling under the pall during the special parts of the Nuptial Mass and standing at the end of the Nuptial Mass. During the Reformation, the wedding couple was kneeling under the pall during the special parts incorporated into the Mass and standing at the closing parts of the Mass. The bride was the the groom's left.

The parts of the marriage ritual in which contractual union was effected through the mutual consent of the bridal couple were carried out at the door or porch of the church during the Middle Ages and 16th century. At the beginning of the 17th century, the performance of these parts of the service was moved inside the church, to the door of the choir rail. The various blessings of the marriage ritual preceding the Nuptial Mass were given in the same place during the Middle Ages and Reformation. During the Middle Ages, the Nuptial Mass was celebrated in two places. During the first parts of it, the wedding couple sat on the nuptial bench in the church choir. From there, they moved back to the door of the choir rail by the community altar, where they knelt under the pall. There was not a community altar in all churches. When this was not available, the couple knelt in front of the door of the choir rail. During the concluding parts of the Mass, the wedding couple also stood by

the community altar or door of the choir rail. During the Reformation, special parts referring to the celebration of marriage were added to the Mass. These were carried out in the traditional manner under the pall at the door of the choir rail, to which the wedding couple moved after having begun the Mass at the nuptial bench in the church choir. During the Reformation, the wedding couple also stood at the door of the choir rail during the concluding parts of the Mass.

The fact that the parts at the beginning of the marriage ritual in which the wedding couple's mutual consent was given were carried out at the door of the church, in the vestibule, porch or sacristy, indicates that society did not approve of quite the same position being given to these parts of the marriage ritual as the Church hoped for them in the matrimonial process. The Church in fact wanted the marriage to be contracted in the betrothal, containing the wedding questions and marriage vows, and in the giving away of the bride. The Church tried to supervise the matrimonial process in both of these actions, although those entering into marriage were the principal actors in these actions by promising themselves to each other. The Church was thus able in a sense to see that the marriage was based according to the principle of *consensus facit nuptias*. This was also taught by the exchange of wedding questions and marriage vows.

Society, however, did not accept a marriage so contracted as a legal marriage, but rather it demanded that the marriage be further contracted civilly. The Church's demands to have the church wedding be the legal form of contracting a marriage were made stricter in the 16th century and particularly at the end of that century. As a result, at the beginning of the 17th century, the parts of the wedding ceremony in which mutual consent was given were performed inside the church at the door of the choir rail, near the community altar.

The ring ceremony and the pronouncement and ratification of the fact that the marriage had been contracted, which occurred during the church wedding ceremony, also belonged to the parts effecting contractual union. In the Middle Ages, the ratification was carried out by offering a blessing for the union based on a certain verse from the book of Tobias (Tob 7: 15) as the wedding couple bowed their heads together. In the blessing, it was said that God had joined together and blessed the marriage. Using this form, it was stated that the marriage had been contracted in the religious ceremony. In the 16th century, the pronouncement of the marriage contract took place through

an exhortation given to the congregation, in which the parishioners were taken as witnesses to what had taken place. This meant that the Church considered the matrimonial process it supervised to be juridically valid. Despite this, the priest did not ratify it directly, although the exhortation given to the congregation also meant a step in that direction. The ratification of a marriage contracted ecclesiastically took place only at the beginning of the 17th century, when the priest first affirmed the legality and validity of the marriage contracted and afterward "gave the wedding couple together" to the marriage.

The priest's role changed from the Middle Ages to the 16th and early 17th century as he became increasingly more active from the point of view of the juridical ratification of the marriage. This was connected with the transfer of the contractual parts of the marriage ritual from the church door to inside the church.

In the Middle Ages and 16th century, in addition to the ring ceremony in connection with the contractual parts of the wedding service, the blessing of the ring, by which the wearer of the ring, the bride herself, was in fact blessed, also belonged among the various blessings performed at the door of the church. During the Middle Ages, the blessing of the ring was preceded by parts leading up to it in which there were passages that had the nature of prayer. In the Middle Ages, two ring prayers were in use, during the Reformation, only one. During the Reformation, after the blessing of the ring, the wedding couple bowed their heads together, which symbolized their union together. This custom had also been in use during the Middle Ages, but it was then carried out in a different place in the marriage ritual. During the Middle Ages, there were still three more blessings after the blessing of the ring. During the Reformation period in the 16th century, a specified pericope of the Gospel of Matthew (Mt 19: 3–6), an exhortation to remember the Gospel and a prayer were also read at the church door in connection with the contractual parts of the wedding service. At the beginning of the 17th century, all these last-named elements of the wedding service (Mt 19: 3–9 as the Gospel pericope) as well as Aaron's blessing and Psalm 121: 8 were read inside the church at the door of the choir rail. What all the above-mentioned elements connected with the contractual parts of the wedding service had in common in both the Middle Ages and the Reformation was the repetition of the Church's teaching on marriage and the blessing of those contracting marriage.

During the Middle Ages and 16th century, the wedding couple was conducted from the church door inside the church to the door of the choir rail or

to the community altar in front of it by means of the antiphonal reading of Psalms and certain prayers, which were reminiscent of the Liturgy of the Hours. This custom was apparently in existence in some form during the 16th century. At the door of the choir rail, the various blessings preceding the Nuptial Mass were given, during which prayers and blessings were read over the wedding couple. During the 16th century, only one prayer was read in this connection. At the beginning of the 17th century, it was still read at the door of the choir rail but at a different point in the wedding service than in the preceding century. The Church's marriage teaching was also repeated in all these prayers and blessings preceding the Nuptial Mass in both the Middle Ages and the Reformation.

The last part of the marriage ritual to be performed in the church building was the Nuptial Mass. At the beginning of it, the wedding couple was sitting on the nuptial bench in the choir area, from which they moved to the door of the choir rail or in front of the community altar. There the wedding couple knelt and the pall was spread over them, at which time the most central parts of the Nuptial Mass took place. Among these was the Nuptial Preface, which in the Middle Ages was considered to be the beginning of the sacrament of marriage. In other respects, the Nuptial Mass was the usual votive Mass *de sancta trinitate*, in which material referring to the celebration of marriage had been added to the prayers, readings and other proper parts. During the Reformation, two prayers relating to the celebration of marriage, which were read under the pall at the door of the choir rail in connection with the communion parts of the Mass, were added to the parish's normal Sunday Mass. The Nuptial Preface was still the central prayer among these. Its contents were not changed at all during the Reformation period from the corresponding prayer during the Middle Ages. The Church's marriage teaching was repeated in it as was the blessing of the wedding couple. The whole Nuptial Mass had this latter function.

The final part of the wedding service was performed at the home of the bridegroom in connection with the wedding feast. This included leading the wedding couple to the marriage bed and the blessing of the bridal chamber. This ceremony was kept unchanged from the Middle Ages to the Reformation. At that time, still more liturgical material was added to it. Here again, the wedding couple was blessed and the Church's marriage teaching was repeated to them.

As a whole, the Finnish medieval and Reformation marriage ritual expressed the Church's teaching about marriage, about the way it should be contracted and about life in the married state. In addition to the latter, there was also the desire to transmit, by means of the marriage ritual, as "provisions for life", God's blessing on those entering into marriage for their journey together.

The study of marriage as a central, fundamental factor and institution of human life from the juridical and ecclesiastical point of view has provided a wealth of insights into the world of individual persons and family relationships and into the ways in which these were linked to society and Church in Finland from the Middle Ages to the beginning of the 17th century. Finland's share in the cultural relations of the Western countries in addition to its own national tradition and independent decisions were among the background factors affecting both individual details and the overall picture. In studying the intercultural relationships during this period, Anglo-Saxon, French, German and other European viewpoints, developmental stages and practices in addition to those of the mother country Sweden have been taken into consideration. The picture of the relative importance of these various influences has changed, in that connections with English and French sources are now seen to be more significant than previously supposed. This has been demonstrated through detailed textual analysis of the Finnish nuptial liturgy.

The origin, formulation and use of all Finnish medieval and Reformation marriage rituals are the results of centuries of varied developments.

SUOMEN KIRKKOHISTORIALLISEN SEURAN JULKAISUJA
FINSKA KYRKOHISTORISKA SAMFUNDETS PUBLIKATIONER

Vuosikirjat:

19—20	1929—1930	60—61	1970—1971
33—34	1943—1944	62—63	1972—1973
35—36	1945—1946	64—67	1974—1977
37—38	1947—1948	68—69	1978—1979
39—40	1949—1950	70—71	1980—1981
41—42	1951—1952	72	1982
43—44	1953—1954	73	1983
45—47	1955—1957	74	1984
48—51	1958—1961	75	1985
52—53	1962—1963	76	1986
54—57	1964—1967	77	1987
58—59	1968—1969	78	1988

Toimituksia:

44:2	*Jaakko Gummerus* Mikael Agricolan rukouskirja ja sen lähteet
48.	*Ernst Newman* Edvard Björkenheim och den "frikyrkliga" väckelsen i Finland
50:3	*Laestadius* Dårhushjonet 3
53.	*Eira Paunu* Torsten Thure Renvall
54.	*Hilja Niemi* Suomalaisen virsikirjan uudistaminen vuoden 1886 viralliseksi virsikirjaksi
61.	*Mikko Juva* Valtiokirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkon vastaus kahdeksankymmentäluvun haasteeseen
63.	*Nils Näsman* Baptismen i svenska Österbotten 1868—1905
66.	In arce et vigilia. In honorem Ilmari Salomies
67:1	*Blomstedt & Matinolli* Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554—1809 (Ahlainen-Hailuoto)
69.	*Lempiäinen* Kastekäytäntö Suomen kirkossa 1500- ja 1600-luvulla
70.	*Parvio* Canon Ecclesiasticus
71.	*Ojanen* Kirkko ja kansanelämä Länsi-Hämeessä 1800-luvulla
72.	*Laasonen* Pohjois-Karjalan luterilainen kirkollinen kansankulttuuri Ruotsin vallan aikana
73.	*Lempiäinen* Piispan- ja rovastintarkastukset Suomessa ennen isoavihaa
74.	*Raittila* Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia
75.	*Tamminen* Kansakoulun uskonnon opetussuunnitelma vuosina 1912—1939
77.	*Widén* Prästmötet i Åbo stift 1729—1824
78.	*Iisalo* Suomen koulujen uskonnonopetus 1843—1883
79.	*Veikkola* Teologinen lauantaiseura kirkon puolustajana suurlakon jälkeisenä aikana 1905—1914
80.	*Virkkala* Emil Teodor Gestrin ja satakuntalainen pyhäliike (SLEY)
81.	*Seppo J. Salminen* Johannes Raumannus.
82.	*Setälä* Suomalaista kirkollista idänpolitiikkaa 1917—1944
84.	*Rimpiläinen* Läntisen perinteen mukainen hautauskäytäntö Suomessa ennen isoavihaa
87.	*Rajainen* Luterilaisuus Venäjän valtikan alaisena
88.	*Sandholm* Kyrkan och hospitalshjonen
89.	*Mielonen* Suomen papisto ja alkoholikysymys 1859—1886
90.	*Lempiäinen* Turun hiippakunnan tarkastuspöytäkirjat isonvihan ajalta
91.	*Rajainen* Naisliike ja sukupuolimoraali
92.	*Heininen* Marcus Henrici Helsingius

93. Investigatio memoriae patrum. Libellus in honorem Kauko Pirinen
95. *Väänänen* Vanhan Suomen papisto
96. *Väänänen* Pappissivistys Vanhassa Suomessa
97. *Halmesmaa* Kirkkokuri murroksen kynnyksellä
98. *Larkio* Papisto ja raittiuskysymys
99. *Heino* Hyppyherätys — Länsi-Suomen rukoilevaisuuden synnyttäjä
100. *Jääskinen* The Icon of the Virgin of Tikhvin
101. *Kaarlo Jalkanen* Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1809—1870
105. Nova et vetera. Studia in honorem Martti Parvio
106. *Seppo J. Salminen* Enevaldus Svenonius. 1. 1978.
107. *Rimpiläinen* In labore et aerumna. Luterilaisten seurakuntien papinvirkojen hoito isonvihan aikana Suomessa
108. *Jalkanen* Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1870—1918
109. *Halmesmaa* Kirkkokurisäännöstö Suomessa 1848—1869
110. *Kena* Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918—1922
111. *Lehtiö* Uskonnonopetusta ilman koulua. Evankelisen kristinuskonopetuksen aseman ja sisällön kehitys Saksan demokraattisessa tasavallassa vuoteen 1959
112. *Heikkilä* Kirkollisen yhdistysaktiivisuuden leviäminen Suomessa
114. *Näsman* Carl Gustaf Ottelin
115. Manuale seu Exequiale Aboense
116. *Paarma* Hiippakuntahallinto Suomessa 1554—1604
117. Spiritus et institutio ecclesiae. Libellus in honorem Erkki Kansanaho
118. *Veikkola* Nuorkirkollisen suuntauksen muotoutuminen Suomen kirkossa suurlakosta 1905 ensimmäisiin kirkkopäiviin 1918
119. *Reijonen* Uskonnonvapauden toteuttaminen Suomessa vuosina 1917—1922
120. *Taipale* Rippikoulun syntyvaiheet Turun hiippakunnassa vuosina 1627—1763
121. *Raittila* Lestadiolaisuus Pohjois-Amerikassa vuoteen 1885
122. *Arffman* Yliopistot ja kirkon magisterium reformaation alkuvaiheessa
123. *Vappula* Sotilaspapin virka Suomen ruotujakoisessa sotaväessä 1812—1880
124. *Laasonen* Papinvirkojen täyttö Suomessa myöhäiskaroliinisena aikana
125. Collegium scientiae. Suomen oppihistorian kehityslinjoja keskiajalta Turun akatemian alkuaikoihin
126. *Mustakallio* Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905—1907
127. *Seppo* Uskovien yhteisö vai valtionkirkko. Uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelis-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923—1930
128. *Plit* Carl Henrik Alopaeus aistivammaistyön uranuurtajana Suomessa
129. *Kouri* Saksalaisen käyttökirjallisuuden vaikutus Suomessa 1600-luvulla. Ericus Ericin Postillan lähteet
130. *Koskenvesa* Synodaalikokous Porvoon hiippakunnan hallinnossa 1723—1870
131. *Köntti* Taistelu nuorisosta. Nuorisonvihkimyksen ja konfirmaation välinen problematiikka Saksan demokraattisessa tasavallassa vuoteen 1964
132. *Pirinen* Schaumanin kirkkolain synty
133. *Tiensuu* Edvard Bergenheim. Toiminta koulumiehenä ja arkkipiispana vuoteen 1863
134. *Salminen* Enevaldus Svenonius 2
135. *Arffman* Yliopistot ja kirkon magisterium reformaation alkuvaiheessa 2
136. *Junkkaala* Hannulan herätys. Tutkimus Lounais-Suomen lähetysherätyksestä 1894—1914
137. *Nokkala* Ehtoollispakkokysymys Suomessa 1818—1910
138. *Jalkanen* Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1721—1809
139. *Heinonen* Aineenopettajankoulutus kulttuuripolitiikan ristivedossa
140. *Franzén* Studentekumenik och väckelse

141. *Kilpi* Kirkon antama alkuopetus Turun hiippakunnassa 1866—1921
142. *Helander* Naiset eivät vaienneet. Naisevankelistainstituutio Suomen helluntailiikkeessä
143. *Heininen* Paulus Juusten; Catalogus et ordinaria successio episcoporum Finlandensium
144. *Talonen* Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905—1929
145. *Mäkinen* Unelma jälkikristillisestä kulttuurista ja uskonnosta. Tulenkantajien oppositio kansankirkollista arvomaailmaa vastaan 1924—1930
146. *Vappula* Sotilaspapin virka Suomen asevelvollisessa sotaväessä 1881—1905
147. *Heininen* Suomalaisen historiankirjoituksen synty. Tutkimus Paavali Juustenin piispainkronikasta
148. *Arffman* Yliopistot ja kirkon magisterium III
149. *Ripatti* Suomen kirkon ulkomaansuhteet ja kansainvälinen politiikka 1944—1946
150. *Lauha* Suomen kirkon ulkomaansuhteet ja ekumeeninen osallistuminen 1917—1922

Näitä teoksia myydään kirjakauppojen välityksellä. Seuran jäsenet saavat julkaisuista jäsenalennuksen tilaamalla ne suoraan Tieteellisten seurain Tiedekirja-myymälästä, puh. 90—635177, os. Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki. Jäseneksi ilmoittautumisia ottavat vastaan Seuran sihteeri dos. Hannu Mustakallio tai apulaissihteeri Tarja-Liisa Luukkanen, os. Fabianinkatu 7, IV krs., 00130 Helsinki.

Dessa böcker erhålles via alla bokhandlar. Samfundets medlemmar kan få publikationerna med rabatt, om de beställes från Vetenskapliga samfundens Vetenskapsbokhandel, tel. 90—635 177, adress Kyrkogatan 14, 00170 Helsingfors. Samfundets sekreterare emottar anmälningar som medlem i Samfundet. Sekreteraren är doc. Hannu Mustakallio och bitr.sekreterare Tarja-Liisa Luukkanen, Fabiansgatan 7, IV vån, 00130 Helsingfors.

Avioliitto ja sen solmiminen on aina ollut yhteiskunnan ja kirkon intressien leikkauspisteessä. Siksi kumpikin taho on antanut niistä määräyksiään.

Jyrki Knuutila on väitöskirjassaan tutkinut yhteiskunnan ja kirkon välisiä suhteita Suomessa avioliiton ja vihkimiskäytännön näkökulmasta. Oikeus- ja kirkkohistoriallinen tutkimustehtävä ulottuu keskiajalta 1600-luvun alkuun saakka. Kyseessä on laajin teemaan liittyvä pohjoismainen tutkimus.

Tekijä osoittaa, että ruotsalaisten perinteiden lisäksi yleiseurooppalaiset kulttuuriyhteydet ovat vaikuttaneet suomalaiseen avioliittokäsitykseen ja avioliiton solmimistapoihin. Ulkomaisia kulttuurivirtauksia on kuitenkin mukautettu suomalaisiin oloihin sopiviksi.

Kuva länsimaisista vaikutussuhteista muuttuu siten, että englantilaiset ja ranskalaiset esikuvat osoittautuvat aiempaa korostusta merkittävämmiksi.

ISBN 951-9021-80-9

9 789519 021805

ISSN 0356-0759

9 770356 075014